Saṁyuttanikāye

【Sāratthappakāsinī】相應部注《顯揚心義》(**SA.** or **Spk.**)

Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathā

《 相 應 部 注 》

by Bhadantācariya BUDDHAGHOSA(佛音，5 A.D.)

from Chaṭṭha Saṅgāyana (CS)

Released by Dhammavassārāma 法雨道場

2552 B.E. (2008 A.D.)

(with CS & PTS page number & PTS sutta number)

5 10 15 20 25 30 35 40 45 55

S-1-Sagathavagga-aṭṭhakathā (S.1-11)(有偈品注) (Spk.I,1.~356.；CS:pg.1.1~325)
S-2-Nidānavagga-aṭṭhakathā (S.12-21) (因緣品注) (Spk.II,1.~248.；CS pg.2.1~227)
S-3-Khandhavagga-aṭṭtthakathā(S.22-34) (蘊品注) (Spk.II,249.~353.；CS pg.2.229~324)
S-4-Saḷāyatanavagga-aṭṭhakathā(S.35-44) (六處品注) (Spk.II,354.~ 404.、III,1.~115.；CS pg.3.1~152)
S-5-Māhavagga-aṭṭhakathā (S.45-56) (大品注) (Spk.III,116.~309.；CS pg.3.153~ 341)

Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathā 相應部注〔 目 錄 〕

1-Sagāthāvagga-aṭṭhakathā 1
(Spk:I,1.~356.；CS.pg.1.1~325) 1
Ganthārambhakathā 1
(S.1.)(1) Devatāsaṁyuttaṁ 2
1. Naḷavaggo 2
(S.1.1.) 1.Oghataraṇasuttavaṇṇanā 2
(S.1.2.) 2. Nimokkhasuttavaṇṇanā 11
(S.1.3.) 3. Upanīyasuttavaṇṇanā 12
(S.1.4.) 4. Accentisuttavaṇṇanā 13
(S.1.5.) 5. Katichindasuttavaṇṇanā 13
(S.1.6.) 6. Jāgarasuttavaṇṇanā 14
(S.1.7.) 7. Appaṭividitasuttavaṇṇanā 14
(S.1.8.) 8. Susammuṭṭhasuttavaṇṇanā 14
(S.1.9.) 9. Mānakāmasuttavaṇṇanā 15
(S.1.10.) 10. Araññasuttavaṇṇanā 15
2. Nandanavaggo 16
(S.1.11.) 1. Nandanasuttavaṇṇanā 16
(S.1.12.) 2. Nandatisuttavaṇṇanā 17
(S.1.13.) 3. Natthiputtasamasuttavaṇṇanā 18
(S.1.14.) 4. Khattiyasuttavaṇṇanā 19
(S.1.15.) 5. Saṇamānasuttavaṇṇanā 20

(S.1.16.) 6. Niddātandīsuttavaṇṇanā 20
(S.1.17.) 7. Dukkarasuttavaṇṇanā 21
(S.1.18.) 8. Hirīsuttavaṇṇanā 21
(S.1.19.) 9. Kuṭikāsuttavaṇṇanā 22
(S.1.20.) 10. Samiddhisuttavaṇṇanā 22
3. Sattivaggo 27
(S.1.21.) 1. Sattisuttavaṇṇanā 27
(S.1.22.) 2. Phusatisuttavaṇṇanā 28
(S.1.23.) 3. Jaṭāsuttavaṇṇanā 28
(S.1.24.) 4. Manonivāraṇasuttavaṇṇanā 29
(S.1.25.) 5. Arahantasuttavaṇṇanā 29
(S.1.26.) 6. Pajjotasuttavaṇṇanā 30
(S.1.27.) 7. Sarasuttavaṇṇanā 30
(S.1.28.) 8. Mahaddhanasuttavaṇṇanā 30
(S.1.29.) 9. Catucakkasuttavaṇṇanā 30
(S.1.30.) 10. Eṇijaṅghasuttavaṇṇanā 30
4. Satullapakāyikavaggo 31
(S.1.31.) 1. Sabbhisuttavaṇṇanā 31
(S.1.32.) 2. Maccharisuttavaṇṇanā 33
(S.1.33.) 3. Sādhusuttavaṇṇanā 34
(S.1.34.) 4. Nasantisuttavaṇṇanā 35
(S.1.35.) 5. Ujjhānasaññisuttavaṇṇanā 36
(S.1.36.) 6. Saddhāsuttavaṇṇanā 37
(S.1.37.) 7. Samayasuttavaṇṇanā 38
(S.1.38.) 8. Sakalikasuttavaṇṇanā 43
(S.1.39.) 9. Paṭhamapajjunnadhītusuttavaṇṇanā 45
(S.1.40.) 10. Dutiyapajjunnadhītusuttavaṇṇanā 45
5. Ādittavaggo 45
(S.1.41.) 1. Ādittasuttavaṇṇanā 45
(S.1.42.) 2. Kiṁdadasuttavaṇṇanā 45
(S.1.43.)3. Annasuttavaṇṇanā 46
(S.1.44.)4. Ekamūlasuttavaṇṇanā 46
(S.1.45.)5. Anomasuttavaṇṇanā 47
(S.1.46.)6. Accharāsuttavaṇṇanā 47
(S.1.47.)7. Vanaropasuttavaṇṇanā 49
(S.1.48.)8. Jetavanasuttavaṇṇanā 49
(S.1.49.)9. Maccharisuttavaṇṇanā 49
(S.1.50.)10. Ghaṭīkārasuttavaṇṇanā 50
6. Jarāvaggo 51
(S.1.51.)1. Jarāsuttavaṇṇanā 51
(S.1.52.)2. Ajarasāsuttavaṇṇanā 51
(S.1.53.)3. Mittasuttavaṇṇanā 51
(S.1.54.)4. Vatthusuttavaṇṇanā 51
(S.1.55.~57.)5- 7. Paṭhamajanasuttādivaṇṇanā 52
(S.1.58.)8. Uppathasuttavaṇṇanā 52
(S.1.59.)9. Dutiyasuttavaṇṇanā 52

(S.1.60.)10. Kavisuttavaṇṇanā 52
7. Addhavaggo 52
(S.1.61.)1. Nāmasuttavaṇṇanā 52
(S.1.62.~63.)2- 3. Cittasuttādivaṇṇanā 53
(S.1.64.~65.)4- 5. Saṁyojanasuttādivaṇṇanā 53
(S.1.66.)6. Attahatasuttavaṇṇanā 53
(S.1.67.~69.)7- 9. Uḍḍitasuttādivaṇṇanā 53
(S.1.70.)10. Lokasuttavaṇṇanā 53
8. Chetvāvaggo 54
(S.1.71.)1. Chetvāsuttavaṇṇanā 54
(S.1.72.)2. Rathasuttavaṇṇanā 54
(S.1.73.)3. Vittasuttavaṇṇanā 54
(S.1.74.)4. Vuṭṭhisuttavaṇṇanā 54
(S.1.75.)5. Bhītāsuttavaṇṇanā 55
(S.1.76.)6. Najīratisuttavaṇṇanā 55
(S.1.77.)7. Issariyasuttavaṇṇanā 56
(S.1.78.)8. Kāmasuttavaṇṇanā 56
(S.1.79.)9. Pātheyyasuttavaṇṇanā 56
(S.1.80.)10. Pajjotasuttavaṇṇanā 56
(S.1.81.)11. Araṇasuttavaṇṇanā 56
(S.2.)2. Devaputtasaṁyuttaṁ 57
1. Paṭhamavaggo 57
(S.2.1.)1. Paṭhamakassapasuttavaṇṇanā 57
(S.2.2.)2. Dutiyakassapasuttavaṇṇanā 58
(S.2.3.~4.)3- 4. Māghasuttādivaṇṇanā 58
(S.2.5.)5. Dāmalisuttavaṇṇanā 58
(S.2.6.)6. Kāmadasuttavaṇṇanā 58
(S.2.7.)7. Pañcālacaṇḍasuttavaṇṇanā 59
(S.2.8.)8. Tāyanasuttavaṇṇanā 59
(S.2.9.)9. Candimasuttavaṇṇanā 60
(S.2.10.)10. Sūriyasuttavaṇṇanā 60
2. Anāthapiṇḍikavaggo 60
(S.2.11.)1. Candimasasuttavaṇṇanā 60
(S.2.12.)2. Veṇḍusuttavaṇṇanā 61
(S.2.13.)3. Dīghalaṭṭhisuttavaṇṇanā 61
(S.2.14.)4. Nandanasuttavaṇṇanā 61
(S.2.15.~16.)5- 6. Candanasuttādivaṇṇanā 61
(S.2.17.)7. Subrahmasuttavaṇṇanā 62
(S.2.18.~20.)8- 10. Kakudhasuttādivaṇṇanā 62
3. Nānātitthiyavaggo 63
(S.2.21.~22.)1- 2. Sivasuttādivaṇṇanā 63
(S.2.23.~24.)3- 4. Serīsuttādivaṇṇanā 63
(S.2.25.)5. Jantusuttavaṇṇanā 64
(S.2.26.)6. Rohitassasuttavaṇṇanā 64
(S.2.29.)9. Susimasuttavaṇṇanā 65
(S.2.30.)10. Nānātitthiyasāvakasuttavaṇṇanā 69

S.3.(3) Kosalasaṁyuttaṁ 70
1. Paṭhamavaggo 70
(S.3.1.)1. Daharasuttavaṇṇanā 70
(S.3.2.)2. Purisasuttavaṇṇanā 74
(S.3.3.)3. Jarāmaraṇasuttavaṇṇanā 74
(S.3.4.)4. Piyasuttavaṇṇanā 75
(S.3.5.)5. Attarakkhitasuttavaṇṇanā 76
(S.3.6.)6. Appakasuttavaṇṇanā 76
(S.3.7.)7. Aḍḍakaraṇasuttavaṇṇanā 76
(S.3.8.)8. Mallikāsuttavaṇṇanā 76
(S.3.9.)9. Yaññasuttavaṇṇanā 77
(S.3.10.)10. Bandhanasuttavaṇṇanā 79
2. Dutiyavaggo 80
(S.3.11.)1. Sattajaṭilasuttavaṇṇanā 80
(S.3.12.)2. Pañcarājasuttavaṇṇanā 81
(S.3.13.)3. Doṇapākasuttavaṇṇanā 82
(S.3.14.)4. Paṭhamasaṅgāmasuttavaṇṇanā 83
(S.3.15.)5. Dutiyasaṅgāmasuttavaṇṇanā 83
(S.3.16.)6. Mallikāsuttavaṇṇanā 84
(S.3.17.)7. Appamādasuttavaṇṇanā 84
(S.3.18.)8. Kalyāṇamittasuttavaṇṇanā 84
(S.3.19.)9. Paṭhama-aputtakasuttavaṇṇanā 86
(S.3.20.)10. Dutiya-aputtakasuttavaṇṇanā 87
3. Tatiyavaggo 88
(S.3.21.)1. Puggalasuttavaṇṇanā 88
(S.3.22.)2. Ayyikāsuttavaṇṇanā 88
(S.3.24.)4. Issattasuttavaṇṇanā 89
(S.3.25.)5. Pabbatūpamasuttavaṇṇanā 90
S.4.(4) Mārasaṁyuttaṁ 91
1. Paṭhamavaggo 91
(S.4.1.)1. Tapokammasuttavaṇṇanā 91
(S.4.2.)2. Hatthirājavaṇṇasuttavaṇṇanā 92
(S.4.3.)3. Subhasuttavaṇṇanā 92
(S.4.4.)4. Paṭhamamārapāsasuttavaṇṇanā 92
(S.4.5.)5. Dutiyamārapāsasuttavaṇṇanā 93
(S.4.6.)6. Sappasuttavaṇṇanā 93
(S.4.7.)7. Supatisuttavaṇṇanā 94
(S.4.8.)8. Nandatisuttavaṇṇanā 95
(S.4.9.)9. Paṭhama-āyusuttavaṇṇanā 95
(S.4.10.)10. Dutiya-āyusuttavaṇṇanā 95
2. Dutiyavaggo 95
(S.4.11.)1. Pāsāṇasuttavaṇṇanā 95
(S.4.12.)2. Kinnusīhasuttavaṇṇanā 95
(S.4.13.)3. Sakalikasuttavaṇṇanā 95
(S.4.14.)4. Patirūpasuttavaṇṇanā 96
(S.4.15.)5. Mānasasuttavaṇṇanā 96

(S.4.16.)6. Pattasuttavaṇṇanā 96
(S.4.17.)7. Chaphassāyatanasuttavaṇṇanā 97
(S.4.18.)8. Piṇḍasuttavaṇṇanā 97
(S.4.19.)9. Kassakasuttavaṇṇanā 97
(S.4.20.)10. Rajjasuttavaṇṇanā 98
3. Tatiyavaggo 98
(S.4.21.)1. Sambahulasuttavaṇṇanā 99
(S.4.22.)2. Samiddhisuttavaṇṇanā 99
(S.4.23.)3. Godhikasuttavaṇṇanā 99
(S.4.24.)4. Sattavassānubandhasuttavaṇṇanā 100
(S.4.25.)5. Māradhītusuttavaṇṇanā 101
S.5.(5) Bhikkhunīsaṁyuttaṁ 102
(S.5.1.)1. Āḷavikāsuttavaṇṇanā 102
(S.5.2.)2. Somāsuttavaṇṇanā 103
(S.5.3.)3. Kisāgotamīsuttavaṇṇanā 103
(S.5.4.)4. Vijayāsuttavaṇṇanā 104
(S.5.5.)5. Uppalavaṇṇāsuttavaṇṇanā 104
(S.5.6.)6. Cālāsuttavaṇṇanā 104
(S.5.7.)7. Upacālāsuttavaṇṇanā 104
(S.5.8.)8. Sīsupacālāsuttavaṇṇanā 104
(S.5.9.)9. Selāsuttavaṇṇanā 105
(S.5.10.)10. Vajirāsuttavaṇṇanā 105
S.6.(6) Brahmasaṁyuttaṁ 105
1. Paṭhamavaggo 105
(S.6.1.)1. Brahmāyācanasuttavaṇṇanā 105
(S.6.2.)2. Gāravasuttavaṇṇanā 109
(S.6.3.)3. Brahmadevasuttavaṇṇanā 110
(S.6.4.)4. Bakabrahmasuttavaṇṇanā 112
(S.6.5.)5. Aññatarabrahmasuttavaṇṇanā 114
(S.6.6.)6. Brahmalokasuttavaṇṇanā 115
(S.6.7.)7. Kokālikasuttavaṇṇanā 115
(S.6.8.)8. Katamodakatissasuttavaṇṇanā 115
(S.6.9.)9. Turūbrahmasuttavaṇṇanā 116
(S.6.10.)10. Kokālikasuttavaṇṇanā 116
2. Dutiyavaggo 118
(S.6.11.)1. Sanaṅkumārasuttavaṇṇanā 118
(S.6.12.)2. Devadattasuttavaṇṇanā 118
(S.6.13.)3. Andhakavindasuttavaṇṇanā 118
(S.6.14.)4. Aruṇavatīsuttavaṇṇanā 119
(S.6.15.)5. Parinibbānasuttavaṇṇanā 120
S.7.(7) Brāhmaṇasaṁyuttaṁ 121
1. Arahantavaggo 121
(S.7.1.)1. Dhanañjānīsuttavaṇṇanā 121
(S.7.2.)2. Akkosasuttavaṇṇanā 123
(S.7.3.)3. Asurindakasuttavaṇṇanā 123
(S.7.4.)4. Bilaṅgīkasuttavaṇṇanā 123

(S.7.5.)5. Ahiṁsakasuttavaṇṇanā 124
(S.7.6.)6. Jaṭāsuttavaṇṇanā 124
(S.7.7.)7. Suddhikasuttavaṇṇanā 124
(S.7.8.)8. Aggikasuttavaṇṇanā 124
(S.7.9.)9. Sundarikasuttavaṇṇanā 125
(S.7.10.)10. Bahudhītarasuttavaṇṇanā 128
2. Upāsakavaggo 130
(S.7.11.)1. Kasibhāradvājasuttavaṇṇanā 130
(S.7.12.)2. Udayasuttavaṇṇanā 137
(S.7.13.)3. Devahitasuttavaṇṇanā 138
(S.7.14.)4. Mahāsālasuttavaṇṇanā 139
(S.7.15.)5. Mānatthaddhasuttavaṇṇanā 141
(S.7.16.)6. Paccanīkasuttavaṇṇanā 141
(S.7.17.)7. Navakammikasuttavaṇṇanā 141
(S.7.18.)8. Kaṭṭhahārasuttavaṇṇanā 142
(S.7.19.)9. Mātuposakasuttavaṇṇanā 142
(S.7.20.)10. Bhikkhakasuttavaṇṇanā 142
(S.7.21.)11. Saṅgāravasuttavaṇṇanā 143
(S.7.22.)12. Khomadussasuttavaṇṇanā 143
S.8.(8) Vaṅgīsasaṁyuttaṁ 143
(S.8.1.)1. Nikkhantasuttavaṇṇanā 143
(S.8.2.)2. Aratīsuttavaṇṇanā 144
(S.8.3.)3. Pesalasuttavaṇṇanā 145
(S.8.4.)4. Ānandasuttavaṇṇanā 145
(S.8.5.)5. Subhāsitasuttavaṇṇanā 145
(S.8.6.)6. Sāriputtasuttavaṇṇanā 147
(S.8.7.)7. Pavāraṇāsuttavaṇṇanā 147
(S.8.8.)8. Parosahassasuttavaṇṇanā 149
(S.8.9.)9. Koṇḍaññasuttavaṇṇanā 149
(S.8.10.)10. Moggallānasuttavaṇṇanā 152
(S.8.11.)11. Gaggarāsuttavaṇṇanā 152
(S.8.12.)12. Vaṅgīsasuttavaṇṇanā 152
S.9.(9) Vanasaṁyuttaṁ 153
(S.9.1.)1. Vivekasuttavaṇṇanā 153
(S.9.2.)2. Upaṭṭhānasuttavaṇṇanā 153
(S.9.3.)3. Kassapagottasuttavaṇṇanā 154
(S.9.4.)4. Sambahulasuttavaṇṇanā 154
(S.9.5.)5. Ānandasuttavaṇṇanā 155
(S.9.6.)6. Anuruddhasuttavaṇṇanā 156
(S.9.7.)7. Nāgadattasuttavaṇṇanā 156
(S.9.8.)8. Kulagharaṇīsuttavaṇṇanā 157
(S.9.9.)9. Vajjiputtasuttavaṇṇanā 157
(S.9.10.)10. Sajjhāyasuttavaṇṇanā 158
(S.9.11.)11. Akusalavitakkasuttavaṇṇanā 158
(S.9.12.)12. Majjhanhikasuttavaṇṇanā 158
(S.9.13.)13. Pākatindriyasuttavaṇṇanā 158

(S.9.14.)14. Gandhatthenasuttavaṇṇanā 159
S.10.(10) Yakkhasaṁyuttaṁ 159
(S.10.1.)1. Indakasuttavaṇṇanā 159
(S.10.2.)2. Sakkanāmasuttavaṇṇanā 160
(S.10.3.)3. Sūcilomasuttavaṇṇanā 161
(S.10.4.)4. Maṇibhaddasuttavaṇṇanā 162
(S.10.5.)5. Sānusuttavaṇṇanā 163
(S.10.6.)6. Piyaṅkarasuttavaṇṇanā 164
(S.10.7.)7. Punabbasusuttavaṇṇanā 165
(S.10.8.)8. Sudattasuttavaṇṇanā 166
(S.10.9.)9. Paṭhamasukkāsuttavaṇṇanā 168
(S.10.10.~11.)10- 11. Dutiyasukkāsuttādivaṇṇanā 168
(S.10.12.)12. Āḷavakasuttavaṇṇanā 168
S.11.(11) Sakkasaṁyuttaṁ 179
1. Paṭhamavaggo 179
(S.11.1.)1. Suvīrasuttavaṇṇanā 179
(S.11.2.)2. Susīmasuttavaṇṇanā 180
(S.11.3.)3. Dhajaggasuttavaṇṇanā 180
(S.11.4.)4. Vepacittisuttavaṇṇanā 181
(S.11.5.)5. Subhāsitajayasuttavaṇṇanā 182
(S.11.6.)6. Kulāvakasuttavaṇṇanā 182
(S.11.7.)7. Nadubbhiyasuttavaṇṇanā 182
(S.11.8.)8. Verocana-asurindasuttavaṇṇanā 183
(S.11.9.)9. Araññāyatana-isisuttavaṇṇanā 183
(S.11.10.)10. Samuddakasuttavaṇṇanā 183
2. Dutiyavaggo 184
(S.11.11.)1. Vatapadasuttavaṇṇanā 184
(S.11.12.)2. Sakkanāmasuttavaṇṇanā 184
(S.11.13.)3. Mahālisuttavaṇṇanā 184
(S.11.14.)4. Daliddasuttavaṇṇanā 185
(S.11.15.)5. Rāmaṇeyyakasuttavaṇṇanā 186
(S.11.16.)6. Yajamānasuttavaṇṇanā 186
(S.11.17.)7. Buddhavandanāsuttavaṇṇanā 186
(S.11.18.)8. Gahaṭṭhavandanāsuttavaṇṇanā 186
(S.11.19.)9. Satthāravandanāsuttavaṇṇanā 187
(S.11.20.)10. Saṅghavandanāsuttavaṇṇanā 187
3. Tatiyavaggo 187
(S.11.21.)1. Chetvāsuttavaṇṇanā 188
(S.11.22.)2. Dubbaṇṇiyasuttavaṇṇanā 188
(S.11.23.)3. Sambarimāyāsuttavaṇṇanā 188
(S.11.24.)4. Accayasuttavaṇṇanā 188
(S.11.25.)5. Akkodhasuttavaṇṇanā 188
2-Nidānavagga-aṭṭhkathā 190
(Spk:II,1.~248.；CS.pg.2.1~227) 190
S.12.(1) Nidānasaṁyuttaṁ 190
1. Buddhavaggo 190

(S.12.1.)1. Paṭiccasamuppāasuttavaṇṇanā 190
(S.12.2.)2. Vibhaṅgasuttavaṇṇanā..... 195
(S.12.3.)3. Paṭipadāsuttavaṇṇanā 199
(S.12.4.)4. Vipassīsuttavaṇṇanā 200
(S.12.5.~10.)5- 10. Sikhīsuttādivaṇṇanā..... 201
2. Āhāravaggo 201
(S.12.11.)1. Āhārasuttavaṇṇanā 201
(S.12.12.)2. Moḷiyaphaggunasuttavaṇṇanā..... 205
(S.12.13.)3. Samaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā 206
(S.12.14.)4. Dutiyasamaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā 207
(S.12.15.)5. Kaccānagottasuttavaṇṇanā 207
(S.12.16.)6. Dhammakathikasuttavaṇṇanā 208
(S.12.17.)7. Acelakassapasuttavaṇṇanā 208
(S.12.18.)8. Timbarukasuttavaṇṇanā 210
(S.12.19.)9. Bālapaṇḍitasuttavaṇṇanā..... 210
(S.12.20.)10. Paccayasuttavaṇṇanā.....211
3. Dasabalavaggo 213
(S.12.21.)1. Dasabalasuttavaṇṇanā 213
(S.12.22.)2. Dutiyadasabalasuttavaṇṇanā 213
(S.12.23.)3. Upanisasuttavaṇṇanā..... 217
(S.12.24.)4. Aññatitthiyasuttavaṇṇanā 219
(S.12.25.)5. Bhūmijasuttavaṇṇanā 220
(S.12.27.)7. Paccayasuttavaṇṇanā..... 221
(S.12.29.)9. Samaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā 221
4. Kaḷārakhattiyavaggo 222
(S.12.31.)1. Bhūtasuttavaṇṇanā 222
(S.12.32.)2. Kaḷārasuttavaṇṇanā 222
(S.12.33.)3. Ñāṇavatthusuttavaṇṇanā 225
(S.12.34.)4. Dutiyañāṇavatthusuttavaṇṇanā 226
(S.12.35.)5. Avijjāpaccayasuttavaṇṇanā 226
(S.12.36.)6. Dutiya-avijjāpaccayasuttavaṇṇanā..... 227
(S.12.37.)7. Natumhasuttavaṇṇanā 227
(S.12.38.)8. Cetanāsuttavaṇṇanā..... 227
(S.12.39.)9. Dutiyacetanāsuttavaṇṇanā..... 228
(S.12.40.)10. Tatiyacetanāsuttavaṇṇanā..... 228
5. Gahapativaggo 228
(S.12.41.)1. Pañcaverabhayasuttavaṇṇanā..... 228
(S.12.42.)2. Dutiyapañcaverabhayasuttavaṇṇanā 229
(S.12.43.)3. Dukkhasuttavaṇṇanā 229
(S.12.44.)4. Lokasuttavaṇṇanā..... 230
(S.12.45.)5. Ñātikasuttavaṇṇanā 230
(S.12.46.)6. Aññatarabrāhmaṇasuttavaṇṇanā..... 230
(S.12.47.)7. Jāṇussoṇisuttavaṇṇanā 230
(S.12.48.)8. Lokāyatikasuttavaṇṇanā..... 230
(S.12.49.)9. Ariyasāvakasuttavaṇṇanā 231
(S.12.50.)10. Dutiya-ariyasāvakasuttavaṇṇanā..... 231

6. Dukkhavaggo 231
(S.12.51.)1. Parivīmaṁsanasuttavaṇṇanā 231
(S.12.52.)2. Upādānasuttavaṇṇanā 233
(S.12.53.)3. Saṁyojanasuttavaṇṇanā 234
(S.12.54.)4. Dutiyasaṁyojanasuttavaṇṇanā 235
(S.12.55.)5. Mahārukkhasuttavaṇṇanā 235
(S.12.56.)6. Dutiyamahārukkhasuttavaṇṇanā 235
(S.12.57.)7. Taruṇarukkhasuttavaṇṇanā 235
(S.12.60.)10. Nidānasuttavaṇṇanā 236
7. Mahāvaggo 242
(S.12.61.)1. Assutavāsuttavaṇṇanā 242
(S.12.62.)2. Dutiya-assutavāsuttavaṇṇanā 244
(S.12.63.)3. Puttamaṁsūpamasuttavaṇṇanā 244
(S.12.64.)4. Atthirāgasuttavaṇṇanā 250
(S.12.65.)5. Nagarasuttavaṇṇanā 251
(S.12.66.)6. Sammasasuttavaṇṇanā 253
(S.12.67.)7. Naḷakalāpīsuttavaṇṇanā 254
(S.12.68.)8. Kosambisuttavaṇṇanā 255
(S.12.69.)9. Upayantisuttavaṇṇanā 255
(S.12.70.)10. Susimasuttavaṇṇanā 256
8. Samaṇabrāhmaṇavaggo 257
(S.12.71.)1. Jarāmaraṇasuttādivaṇṇanā 257
9. Antarapeyyālaṁ 258
(S.12.81.)1. Satthusuttādivaṇṇanā 258
S.13.(2) Abhisamayasaṁyuttaṁ 258
(S.13.1.)1. Nakhasikhāsuttavaṇṇanā 258
(S.13.2.)2. Pokkharaṇīsuttavaṇṇanā 259
(S.13.3.)3. Saṁbhejja-udakasuttādivaṇṇanā 259
(S.13.5.)5. Pathavīsuttādivaṇṇanā 259
S.14.(3.) Dhātusaṁyuttaṁ 259
1. Nānattavaggo 259
(S.14.1.)1.Dhātunānattasuttavaṇṇanā 259
(S.14.2.)2. Phassanānattasuttavaṇṇanā 260
(S.14.3.)3. Nophassanānattasuttavaṇṇanā 260
(S.14.4.)4. Vedanānānattasuttavaṇṇanā 260
(S.14.5.)5. Dutiyavedanānānattasuttavaṇṇanā 260
(S.14.6.)6. Bāhiradhātunānattasuttavaṇṇanā 260
(S.14.7.)7. Saññānānattasuttavaṇṇanā 260
(S.14.8.)8. Nopariyesanānānattasuttavaṇṇanā 261
(S.14.9.)9. Bāhiraphassanānattasuttādivaṇṇanā 261
2. Dutiyavaggo 262
(S.14.11.)1. Sattadhātusuttavaṇṇanā 262
(S.14.12.)2. Sanidānasuttavaṇṇanā 262
(S.14.13.)3. Giñjakāvasathasuttavaṇṇanā 264
(S.14.14.)4. Hīnādhimuttikasuttavaṇṇanā 264
(S.14.15.)5. Caṅkamasuttavaṇṇanā 264

(S.14.16.)6. Sagāthāsuttavaṇṇanā 266
(S.14.17.)7. Assaddhasaṁsandanasuttavaṇṇanā 266
(S.14.18.~22.)8- 12. Assaddhamūlakasuttādivaṇṇanā 266
3. Kammapathavaggo 267
(S.14.23.~24.)1- 2. Asamāhitasuttādivaṇṇanā 267
(S.14.25.~27.)3- 5. Pañcasikkhāpadasuttādivaṇṇanā 267
(S.14.28.)6. Aṭṭhaṅgikasuttavaṇṇanā 271
(S.14.29.)7. Dasaṅgasuttavaṇṇanā 271
4. Catutthavaggo 271
(S.14.30.)1. Catudhātusuttavaṇṇanā 271
(S.14.31.)2. Pubbesambodhasuttavaṇṇanā 272
(S.14.32.)3. Acariṁsuttavaṇṇanā 273
(S.14.33.)4. Nocedaṁsuttavaṇṇanā 273
(S.14.34.)5. Ekantadukkhasuttavaṇṇanā 273
(S.14.35.~39.)6- 10. Abhinandasuttādivaṇṇanā 274
S.15.(4) Anamataggasaṁyuttaṁ 274
1. Paṭhamavaggo 274
(S.15.1.)1. Tiṇakaṭṭhasuttavaṇṇanā 274
(S.15.2.)2. Pathavīsuttavaṇṇanā 274
(S.15.3.)3. Assusuttavaṇṇanā 274
(S.15.4.)4. Khīrasuttavaṇṇanā 275
(S.15.5.)5. Pabbatasuttavaṇṇanā 275
(S.15.6.)6. Sāsapasuttavaṇṇanā 275
(S.15.7.)7. Sāvakasuttavaṇṇanā 275
(S.15.8.~9.)8- 9. Gaṅgāsuttādivaṇṇanā 275
(S.15.10.)10. Puggalasuttavaṇṇanā 276
2. Dutiyavaggo 276
(S.15.11.)1. Duggatasuttavaṇṇanā 276
(S.15.12.)2. Sukhitasuttavaṇṇanā 276
(S.15.13.)3. Tiṁsamattasuttavaṇṇanā 276
(S.15.14.~19.)4- 9. Mātusuttādivaṇṇanā 276
(S.15.20.)10. Vepullapabbatasuttavaṇṇanā 277
S.16.(5) Kassapasaṁyuttaṁ 277
(S.16.1.)1. Santuṭṭhasuttavaṇṇanā 277
(S.16.2.)2. Anottappīsuttavaṇṇanā 279
(S.16.3.)3. Candūpamasuttavaṇṇanā 280
(S.16.4.)4. Kulūpakasuttavaṇṇanā 282
(S.16.5.)5. Jiṇṇasuttavaṇṇanā 282
(S.16.6.)6. Ovādasuttavaṇṇanā 284
(S.16.7.)7. Dutiya-ovādasuttavaṇṇanā 284
(S.16.8.)8. Tatiya-ovādasuttavaṇṇanā 284
(S.16.9.)9. Jhānābhiññasuttavaṇṇanā 284
(S.16.10.)10. Upassayasuttavaṇṇanā 285
(S.16.11.)11. Cīvarasuttavaṇṇanā 286
(S.16.12.)12. Paraṁmaraṇasuttavaṇṇanā 297
(S.16.13.)13. Saddhammappatirūpakasuttavaṇṇanā 298

S.17.(6) Lābhasakkārasaṁyuttaṁ 300
1. Paṭhamavaggo 300
(S.17.1.)1. Dāruṇasuttavaṇṇanā 300
(S.17.2.)2. Baḷisasuttavaṇṇanā 300
(S.17.3.~4.)3- 4. Kummasuttādivaṇṇanā 300
(S.17.5.)5. Mīḷhakasuttavaṇṇanā 300
(S.17.6.)6. Asanisuttavaṇṇanā 301
(S.17.7.)7. Diddhasuttavaṇṇanā 301
(S.17.8.)8. Siṅgālasuttavaṇṇanā 301
(S.17.9.)9. Verambhasuttavaṇṇanā 301
(S.17.10.)10. Sagāthakasuttavaṇṇanā 301
2. Dutiyavaggo 302
(S.17.11.~12.)1- 2. Suvaṇṇapātisuttādivaṇṇanā 302
(S.17.13.~20.)3- 10. Suvaṇṇanikkhasuttādivaṇṇanā 302
3. Tatiyavaggo 302
(S.17.21.~22.)1- 2. Mātugāmasuttādivaṇṇanā 302
(S.17.23.~26.)3- 6. Ekaputtakasuttādivaṇṇanā 302
(S.17.27.)7. Tatiyasamaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā 302
(S.17.28.)8. Chavisuttavaṇṇanā 303
(S.17.29.)9. Rajjusuttavaṇṇanā 303
(S.17.30.)10. Bhikkhusuttavaṇṇanā 303
4. Catutthavaggo 303
(S.17.31.~34.)1- 4. Bhindisuttādivaṇṇanā 303
(S.17.35.)5. Acirapakkantasuttavaṇṇanā 303
(S.17.36.)6. Pañcarathasatasuttavaṇṇanā 304
(S.17.37.~43.)7- 13. Mātusuttādivaṇṇanā 304
S.18.(7) Rāhulasaṁyuttaṁ 304
1. Paṭhamavaggo 304
(S.18.1.~8.)1- 8. Cakkhusuttādivaṇṇanā 304
(S.18.9.)9. Dhātusuttavaṇṇanā 305
(S.18.10.)10. Khandhasuttavaṇṇanā 305
2. Dutiyavaggo 305
(S.18.11.~20.)1- 10. Cakkhusuttādivaṇṇanā 305
(S.18.21.)11. Anusayasuttavaṇṇanā 305
(S.18.22.)12. Apagatasuttavaṇṇanā 305
S.19.(8) Lakkhaṇasaṁyuttaṁ 306
1. Paṭhamavaggo 306
(S.19.1.)1. Aṭṭhisuttavaṇṇanā 306
(S.19.2.)2. Pesisuttavaṇṇanā 307
(S.19.3.)3. Piṇḍasuttavaṇṇanā 307
(S.19.4.)4. Nicchavisuttavaṇṇanā 307
(S.19.5.)5. Asilomasuttavaṇṇanā 307
(S.19.6.)6. Sattisuttavaṇṇanā 308
(S.19.7.)7. Usulomasuttavaṇṇanā 308
(S.19.8.)8. Sūcilomasuttavaṇṇanā 308
(S.19.9.)9. Dutiyasūcilomasuttavaṇṇanā 308

(S.19.10.)10. Kumbhaṇḍasuttavaṇṇanā 308
2. Dutiyavaggo 308
(S.19.11.)1. Sasīsakasuttavaṇṇanā 309
(S.19.12.)2. Gūthakhādasuttavaṇṇanā 309
(S.19.13.)3. Nicchavitthisuttavaṇṇanā 309
(S.19.14.)4. Maṅgulitthisuttavaṇṇanā 309
(S.19.15.)5. Okilinīsuttavaṇṇanā 309
(S.19.16.)6. Asīsakasuttavaṇṇanā 309
(S.19.17.~21.)7- 11. Pāpabhikkhusuttādivaṇṇanā 310
S.20.(9) Opammasaṁyuttaṁ 310
(S.20.1.)1. Kūṭasuttavaṇṇanā 310
(S.20.2.)2. Nakhasikhasuttavaṇṇanā 310
(S.20.3.)3. Kulasuttavaṇṇanā 310
(S.20.4.)4. Okkhāsuttavaṇṇanā 310
(S.20.5.)5. Sattisuttavaṇṇanā 311
(S.20.6.)6. Dhanuggahasuttavaṇṇanā 311
(S.20.7.)7. Āṇisuttavaṇṇanā 312
(S.20.8.)8. Kaliṅgarasuttavaṇṇanā 313
(S.20.9.)9. Nāgasuttavaṇṇanā 314
(S.20.10.)10. Biḷārasuttavaṇṇanā 314
(S.20.11.)11. Siṅgālasuttavaṇṇanā 314
(S.20.12.)12. Dutiyasiṅgālasuttavaṇṇanā 314
S.21.(10) Bhikkhusaṁyuttaṁ 315
(S.21.1.)1. Kolitasuttavaṇṇanā 315
(S.21.2.)2. Upatissasuttavaṇṇanā 315
(S.21.3.)3. Ghaṭasuttavaṇṇanā 315
(S.21.4.)4. Navasuttavaṇṇanā 316
(S.21.5.)5. Sujātasuttavaṇṇanā 316
(S.21.6.)6. Lakuṇḍakabhaddiyasuttavaṇṇanā 317
(S.21.7.)7. Visākhasuttavaṇṇanā 318
(S.21.8.)8. Nandasuttavaṇṇanā 318
(S.21.9.)9. Tissasuttavaṇṇanā 318
(S.21.10.)10. Theranāmakasuttavaṇṇanā 320
(S.21.11.)11. Mahākappinasuttavaṇṇanā 320
(S.21.12.)12. Sahāyakasuttavaṇṇanā 322
3-Khandhavagga-aṭṭhakathā 323
(Spk:II,249.~353.；CS.pg.2.229~324) 323
S.22.(1) Khandhasaṁyuttaṁ 323
1. Nakulapituvaggo 323
(S.22.1.)1. Nakulapitusuttavaṇṇanā 323
(S.22.2.)2. Devadahasuttavaṇṇanā 327
(S.22.3.)3. Hāliddikānisuttavaṇṇanā 328
(S.22.4.)4. Dutiyahāliddikānisuttavaṇṇanā 329
(S.22.5.)5. Samādhisuttavaṇṇanā 329
(S.22.6.)6. Paṭisallāṇasuttavaṇṇanā 330
(S.22.7.)7. Upādāparitassanāsuttavaṇṇanā 330

(S.22.8.)8. Dutiya-upādāparitassanāsuttavaṇṇanā 330
(S.22.9.)9. Kālattaya-aniccasuttavaṇṇanā 330
(S.22.10~11)10- 11. Kālattayadukkhasuttādivaṇṇanā 331
2. Aniccavaggo 331
(S.22.12~21)1- 10. Aniccasuttādivaṇṇanā 331
3. Bhāravaggo 331
(S.22.22.)1. Bhārasuttavaṇṇanā 331
(S.22.23.)2. Pariññasuttavaṇṇanā 332
(S.22.24.)3. Abhijānasuttavaṇṇanā 332
(S.22.25~30.)4- 9. Chandarāgasuttādivaṇṇanā 332
(S.22.31.)10. Aghamūlasuttavaṇṇanā 332
(S.22.32.)11. Pabhaṅgusuttavaṇṇanā 332
4. Natumhākavaggo 332
(S.22.33.)1. Natumhākasuttavaṇṇanā 332
(S.22.34.)2. Dutiyanatumhākasuttavaṇṇanā 333
(S.22.35.)3. Aññatarabhikkhusuttavaṇṇanā 333
(S.22.36.)4. Dutiya-aññatarabhikkhusuttavaṇṇanā 333
(S.22.37~38.)5- 6. Ānandasuttādivaṇṇanā 333
(S.22.39~42.)7- 10. Anudhammasuttādivaṇṇanā 334
5. Attadīpavaggo 334
(S.22.43.)1. Attadīpasuttavaṇṇanā 334
(S.22.44.)2. Paṭipadāsuttavaṇṇanā 334
(S.22.45.)3. Aniccasuttavaṇṇanā 335
(S.22.46.)4. Dutiya-aniccasuttavaṇṇanā 335
(S.22.47.)5. Samanupassanāsuttavaṇṇanā 335
(S.22.48.)6. Khandhasuttavaṇṇanā 336
(S.22.49~50.)7- 8. Soṇasuttādivaṇṇanā 336
(S.22.51~52.)9- 10. Nandikkhayasuttādivaṇṇanā 336
6. Upayavaggo 336
(S.22.53.)1. Upayasuttavaṇṇanā 336
(S.22.54.)2. Bījasuttavaṇṇanā 337
(S.22.55.)3. Udānasuttavaṇṇanā 337
(S.22.56.)4. Upādānaparipavattasuttavaṇṇanā 339
(S.22.57.)5. Sattaṭṭhānasuttavaṇṇanā 339
(S.22.58.)6. Sammāsambuddhasuttavaṇṇanā 340
(S.22.59.)7. Anattalakkhaṇasuttavaṇṇanā 340
(S.22.60.)8. Mahālisuttavaṇṇanā 340
(S.22.61.)9. Ādittasuttavaṇṇanā 340
(S.22.62.)10. Niruttipathasuttavaṇṇanā 340
7. Arahantavaggo 341
(S.22.63.)1. Upādiyamānasuttavaṇṇanā 341
(S.22.64.)2. Maññamānasuttavaṇṇanā 341
(S.22.65.)3. Abhinandamānasuttavaṇṇanā 341
(S.22.66~67.)4- 5. Aniccasuttādivaṇṇanā 341
(S.22.69.)7. Anattaniyasuttavaṇṇanā 342
(S.22.70~72.)8- 10. Rajanīyasaṇṭhitasuttādivaṇṇanā 342

8. Khajjanīyavaggo 342
(S.22.73~75.)1- 3. Assādasuttādivaṇṇanā 342
(S.22.76.)4. Arahantasuttavaṇṇanā 342
(S.22.77.)5. Dutiya-arahantasuttavaṇṇanā 343
(S.22.78.)6. Sīhasuttavaṇṇanā 343
(S.22.79.)7. Khajjanīyasuttavaṇṇanā 346
(S.22.80.)8. Piṇḍolyasuttavaṇṇanā 351
(S.22.81.)9. Pālileyyasuttavaṇṇanā 353
(S.22.82.)10. Puṇṇamasuttavaṇṇanā 355
9. Theravaggo 356
(S.22.83.)1. Ānandasuttavaṇṇanā 356
(S.22.84.)2. Tissasuttavaṇṇanā 356
(S.22.85.)3. Yamakasuttavaṇṇanā 356
(S.22.86.)4. Anurādhasuttavaṇṇanā 358
(S.22.87.)5. Vakkalisuttavaṇṇanā 358
(S.22.88.)6. Assajisuttavaṇṇanā 359
(S.22.89.)7. Khemakasuttavaṇṇanā 359
(S.22.90.)8. Channasuttavaṇṇanā 360
(S.22.91~92.)9- 10. Rāhulasuttādivaṇṇanā 361
10. Pupphavaggo 361
(S.22.93.)1. Nadīsuttavaṇṇanā 361
(S.22.94.)2. Pupphasuttavaṇṇanā 362
(S.22.95.)3. Pheṇapiṇḍūpamasuttavaṇṇanā 362
(S.22.96~98.)4- 6. Gomayapiṇḍasuttādivaṇṇanā 364
(S.22.99.)7. Gaddulabaddhasuttavaṇṇanā 365
(S.22.100.)8. Dutiyagaddulabaddhasuttavaṇṇanā 365
(S.22.101.)9. Vāsijaṭasuttavaṇṇanā 366
(S.22.102.)10. Aniccasaññāsuttavaṇṇanā 368
11. Antavaggo 368
(S.22.103.)1. Antasuttavaṇṇanā 368
(S.22.104~105.)2- 3. Dukkhasuttādivaṇṇanā 369
(S.22.106.)4. Pariññeyyasuttavaṇṇanā 369
(S.22.107~112.)5- 10. Samaṇasuttādivaṇṇanā 369
12. Dhammakathikavaggo 369
(S.22.113~114.)1- 2. Avijjāsuttādivaṇṇanā 369
(S.22.115.)3. Dhammakathikasuttavaṇṇanā 369
(S.22.116.)4. Dutiyadhammakathikasuttavaṇṇanā 369
(S.22.117~121.)5- 9. Bandhanasuttādivaṇṇanā 369
(S.22.122.)10. Sīlavantasuttavaṇṇanā 370
(S.22.123.)11. Sutavantasuttavaṇṇanā 370
(S.22.124~125.)12- 13. Kappasuttādivaṇṇanā 370
13. Avijjāvaggo 370
(S.22.126~135.)1- 10. Samudayadhammasuttādivaṇṇanā 370
14. Kukkuḷavaggo 370
(S.22.136~149.)1- 13. Kukkuḷasuttādivaṇṇanā 370
15. Diṭṭhivaggo 371

(S.22.150~157.)1- 9. Ajjhattasuttādivaṇṇanā 371
(S.22.158.)10. Ānandasuttavaṇṇanā 371
S.23.(2) Rādhasaṁyuttaṁ 371
1. Paṭhamavaggo 371
(S.23.1.)1. Mārasuttavaṇṇanā 371
(S.23.2~10.)2- 10. Sattasuttādivaṇṇanā 372
2. Dutiyavaggo 372
(S.23.11~22.)1- 12. Mārasuttādivaṇṇanā 372
(S.23.23~46.)3- 4. Āyācanavaggādi 372
S.24.(3) Diṭṭhisaṁyuttaṁ 372
1. Sotāpattivaggo 372
(S.24.1.)1. Vātasuttavaṇṇanā 373
(S.24.2~4.)2- 4. Etaṁmamasuttādivaṇṇanā 373
(S.24.5.)5. Natthidinnasuttavaṇṇanā 373
(S.24.6.)6. Karotosuttavaṇṇanā 374
(S.24.7.)7. Hetusuttavaṇṇanā 374
(S.24.8~10.)8- 10. Mahādiṭṭhisuttādivaṇṇanā 375
(S.24.11~18.)11- 18. Antavāsuttādivaṇṇanā 376
(S.24.19~96.)2. Dutiyagamanādivaggavaṇṇanā 377
S.25.(4) Okkantasaṁyuttaṁ 377
(S.25.1~10.)1- 10. Cakkhusuttādivaṇṇanā 377
S.26.(5) Uppādasaṁyuttavaṇṇanā 377
S.27.(6) Kilesasaṁyuttavaṇṇanā 378
S.28.(7) Sāriputtasaṁyuttaṁ 378
(S.28.1~9.)1- 9. Vivekajasuttādivaṇṇanā 378
(S.28.10.)10. Sucimukhīsuttavaṇṇanā 378
S.29.(8) Nāgasaṁyuttaṁ 379
(S.29.1.)1. Suddhikasuttavaṇṇanā 379
(S.29.2~50.)2- 50. Paṇītatarasuttādivaṇṇanā 379
S.30.(9) Supaṇṇasaṁyuttavaṇṇanā 379
S.31.(10) Gandhabbakāyasaṁyuttavaṇṇanā 380
S.32.(11) Valāhakasaṁyuttavaṇṇanā 380
S.33.(12) Vacchagottasaṁyuttavaṇṇanā 381
S.34.(13) Jhānasaṁyuttaṁ 381
(S.34.1.)1. Samādhimūlakasamāpattisuttavaṇṇanā 381
(S.34.2~55.)2- 55. Samādhimūlakaṭhitisuttādivaṇṇanā 381
4-Saḷāyatanavagga-aṭṭhakathā 383
(Spk:II,354.~ 404.、III,1.~115.)；CS.pg.3.1~152) 383
S.35.(1) Saḷāyatanasaṁyuttaṁ 383
1. Aniccavaggo 383
(S.35.1.)1. Ajjhattāniccasuttavaṇṇanā 383
(S.35.2~3.)2- 3. Ajjhattadukkhasuttādivaṇṇanā 384
(S.35.4~6.)4- 6. Bāhirāniccasuttādivaṇṇanā 384
(S.35.7~12.)7- 12. Ajjhattāniccātītānāgatasuttādivaṇṇanā 384
2. Yamakavaggo 384
(S.35.13~16.)1- 4. Paṭhamapubbesambodhasuttādivaṇṇanā 384

(S.35.17~18.)5- 6. Paṭhamanoce-assādasuttādivaṇṇanā 385
(S.35.19~22.)7- 10. Paṭhamābhinandasuttādivaṇṇanā 385
3. Sabbavaggo 385
(S.35.23.)1. Sabbasuttavaṇṇanā 385
(S.35.24.)2. Pahānasuttavaṇṇanā 386
(S.35.25.)3. Abhiññāpariññāpahānasuttavaṇṇanā 386
(S.35.26.)4. Paṭhama-aparijānanasuttavaṇṇanā 386
(S.35.27.)5. Dutiya-aparijānanasuttavaṇṇanā 386
(S.35.28.)6. Ādittasuttavaṇṇanā 387
(S.35.29.)7. Addhabhūtasuttavaṇṇanā 389
(S.35.30.)8. Samugghātasāruppasuttavaṇṇanā 389
(S.35.31.)9. Paṭhamasamugghātasappāyasuttavaṇṇanā 389
(S.35.32.)10. Dutiyasamugghātasappāyasuttavaṇṇanā 389
(S.35.33~42.)4. Jātidhammavaggavaṇṇanā 390
(S.35.43~52.)5. Sabba-aniccavaggavaṇṇanā 390
(S.35.53~62.)6. Avijjāvaggavaṇṇanā 390
7. Migajālavaggo 390
(S.35.63.)1. Paṭhamamigajālasuttavaṇṇanā 390
(S.35.64.)2. Dutiyamigajālasuttavaṇṇanā 391
(S.35.65-67.)3- 5. Paṭhamasamiddhimārapañhāsuttādivaṇṇanā 391
(S.35.68.)6. Samiddhilokapañhāsuttavaṇṇanā 391
(S.35.69.)7. Upasena-āsīvisasuttavaṇṇanā 391
(S.35.70.)8. Upavāṇasandiṭṭhikasuttavaṇṇanā 392
(S.35.71.)9. Paṭhamachaphassāyatanasuttavaṇṇanā 392
(S.35.72.)10. Dutiyachaphassāyatanasuttavaṇṇanā 392
(S.35.73.)11. Tatiyachaphassāyatanasuttavaṇṇanā 392
8. Gilānavaggo 393
(S.35.74~78.)1- 5. Paṭhamagilānasuttādivaṇṇanā 393
(S.35.79.)6. Paṭhama-avijjāpahānasuttavaṇṇanā 393
(S.35.80.)7. Dutiya-avijjāpahānasuttavaṇṇanā 393
(S.35.81.)8. Sambahulabhikkhusuttavaṇṇanā 393
(S.35.82.)9. Lokapañhāsuttavaṇṇanā 393
(S.35.83.)10. Phaggunapañhāsuttavaṇṇanā 393
9. Channavaggo 394
(S.35.84.)1. Palokadhammasuttavaṇṇanā 394
(S.35.85.)2. Suññatalokasuttavaṇṇanā 394
(S.35.86.)3. Saṁkhittadhammasuttavaṇṇanā 394
(S.35.87.)4. Channasuttavaṇṇanā 394
(S.35.88~89.)5- 6. Puṇṇasuttādivaṇṇanā 395
(S.35.90~91.)7- 8. Paṭhama-ejāsuttādivaṇṇanā 399
(S.35.92~93.)9- 10. Paṭhamadvayasuttādivaṇṇanā 399
10. Saḷavaggo 399
(S.35.94.)1. Adanta-aguttavaṇṇanā 399
(S.35.95.)2. Mālukyaputtasuttavaṇṇanā 400
(S.35.96.)3. Parihānadhammasuttavaṇṇanā 401
(S.35.97.)4. Pamādavihārīsuttavaṇṇanā 401

(S.35.98.)5. Saṁvarasuttavaṇṇanā 402
(S.35.99.)6. Samādhisuttavaṇṇanā 402
(S.35.100.)7. Paṭisallānasuttavaṇṇanā 402
(S.35.101~102.)8- 9. Paṭhamanatumhākaṁsuttādivaṇṇanā 402
(S.35.103.)10. Udakasuttavaṇṇanā 402
11. Yogakkhemivaggo 403
(S.35.104.)1. Yogakkhemisuttavaṇṇanā 403
(S.35.105~113.)2- 10. Upādāyasuttādivaṇṇanā 403
12. Lokakāmaguṇavaggo 403
(S.35.114~115.)1- 2. Paṭhamamārapāsasuttādivaṇṇanā 403
(S.35.116.)3. Lokantagamanasuttavaṇṇanā 403
(S.35.117.)4. Kāmaguṇasuttavaṇṇanā 404
(S.35.118~119.)5- 6. Sakkapañhasuttādivaṇṇanā 405
(S.35.120.)7. Sāriputtasaddhivihārikasuttavaṇṇanā 405
(S.35.121.)8. Rāhulovādasuttavaṇṇanā 405
(S.35.122-123.)9- 10. Saṁyojaniyadhammasuttādivaṇṇanā 406
13. Gahapativaggo 406
(S.35.124~126.)1- 3. Vesālīsuttādivaṇṇanā 406
(S.35.127~128.)4- 5. Bhāradvājasuttādivaṇṇanā 406
(S.35.129.)6. Ghositasuttavaṇṇanā 408
(S.35.130~131.)7- 8. Hāliddikānisuttādivaṇṇanā 408
(S.35.132.)9. Lohiccasuttavaṇṇanā 408
(S.35.133.)10. Verahaccānisuttavaṇṇanā 410
14. Devadahavaggo 410
(S.35.134.)1. Devadahasuttavaṇṇanā 410
(S.35.135.)2. Khaṇasuttavaṇṇanā 410
(S.35.136.)3. Paṭhamarūpārāmasuttavaṇṇanā 410
(S.35.137~145.)4- 12. Dutiyarūpārāmasuttādivaṇṇanā 411
15. Navapurāṇavaggo 411
(S.35.146.)1. Kammanirodhasuttavaṇṇanā 411
(S.35.147-150.)2- 5. Aniccanibbānasappāyasuttādivaṇṇanā 412
(S.35.151~152.)6- 7. Antevāsikasuttādivaṇṇanā 412
(S.35.153.)8. Atthinukhopariyāyasuttavaṇṇanā 412
(S.35.154~155.)9- 10. Indriyasampannasuttādivaṇṇanā 412
16. Nandikkhayavaggo 413
(S.35.156~159.)1- 4. Ajjhattanandikkhayasuttādivaṇṇanā 413
(S.35.160-161.)5- 6. Jīvakambavanasamādhisuttādivaṇṇanā 413
(S.35.162~164.)7- 9. Koṭṭhika-aniccasuttādivaṇṇanā 413
(S.35.165~167.)10- 12. Micchādiṭṭhipahānasuttādivaṇṇanā 413
17. Saṭṭhipeyyālavaggo 413
(S.35.168-227.)1- 60. Ajjhatta-aniccachandasuttādivaṇṇanā 413
18. Samuddavaggo 413
(S.35.228.)1.Paṭhamasamuddasuttavaṇṇanā 414
(S.35.229~230.)2- 3. Dutiyasamuddasuttādivaṇṇanā 414
(S.35.231~233.)4- 6. Khīrarukkhopamasuttādivaṇṇanā 414
(S.35.234.)7. Udāyisuttavaṇṇanā 415

(S.35.235.)8. Ādittapariyāyasuttavaṇṇanā 415
(S.35.236-237.)9- 10. Paṭhamahatthapādopamasuttādivaṇṇanā 415
19. Āsīvisavaggo 416
(S.35.238.)1.Asīvīsopamasuttavaṇṇanā 416
(S.35.239.)2. Rathopamasuttavaṇṇanā 424
(S.35.240.)3. Kummopamasuttavaṇṇanā 427
(S.35.241.)4. Paṭhamadārukkhandhopamasuttavaṇṇanā 428
(S.35.242.)5. Dutiyadārukkhandhopamasuttavaṇṇanā 434
(S.35.243.)6. Avassutapariyāyasuttavaṇṇanā 434
(S.35.244.)7. Dukkhadhammasuttavaṇṇanā 440
(S.35.245.)8. Kiṁsukopamasuttavaṇṇanā 441
(S.35.246.)9. Vīṇopamasuttavaṇṇanā 445
(S.35.247.)10. Chappāṇakopamasuttavaṇṇanā 448
(S.35.248.)11. Yavakalāpisuttavaṇṇanā 449
S.36.(2) Vedanāsaṁyuttaṁ 450
1. Sagāthāvaggo 451
(S.36.1.)1. Samādhisuttavaṇṇanā 451
(S.36.2.)2. Sukhasuttavaṇṇanā 451
(S.36.3.)3. Pahānasuttavaṇṇanā 451
(S.36.4.)4. Pātālasuttavaṇṇanā 451
(S.36.5.)5. Daṭṭhabbasuttavaṇṇanā 452
(S.36.6.)6. Sallasuttavaṇṇanā 452
(S.36.7.)7. Paṭhamagelaññasuttavaṇṇanā 452
(S.36.8~9.)8- 9. Dutiyagelaññasuttādivaṇṇanā 453
(S.36.10.)10. Phassamūlakasuttavaṇṇanā 453
2. Rahogatavaggo 453
(S.36.11.)1. Rahogatasuttavaṇṇanā 453
(S.36.12~13.)2- 3. Paṭhama-ākāsasuttādivaṇṇanā 453
(S.36.14.)4. Agārasuttavaṇṇanā 454
(S.36.15~18.)5- 8. Paṭhama-ānandasuttādivaṇṇanā 454
(S.36.19~20.)9- 10. Pañcakaṅgasuttādivaṇṇanā 454
3. Aṭṭhasatapariyāyavaggo 455
(S.36.21.)1. Sīvakasuttavaṇṇanā 455
(S.36.22~28.)2- 10. Aṭṭhasatasuttādivaṇṇanā 455
(S.36.29.)11. Nirāmisasuttavaṇṇanā 457
S.37.(3) Mātugāmasaṁyuttaṁ 457
1. Paṭhamapeyyālavaggo 457
(S.37.1~2.)1- 2. Mātugāmasuttādivaṇṇanā 457
(S.37.3.)3. Āveṇikadukkhasuttavaṇṇanā 457
(S.37.4~24.)4. Tīhidhammehisuttādivaṇṇanā 457
3. Balavaggo 458
(S.37.25.)1. Visāradasuttavaṇṇanā 458
(S.37.26~34.)2- 10. Pasayhasuttādivaṇṇanā 458
S.38.(4) Jambukhādakasaṁyuttaṁ 458
(S.38.1.)1. Nibbānapañhāsuttavaṇṇanā 458
(S.38.2.)2. Arahattapañhāsuttavaṇṇanā 459

(S.38.3~15.)3- 15. Dhammavādīpañhāsuttādivaṇṇanā 459
(S.38.16.)16. Dukkarapañhāsuttavaṇṇanā 459
S.39.(5) Sāmaṇḍakasaṁyuttavaṇṇanā 459
S.40.(6) Moggallānasaṁyuttaṁ 459
(S.40.1~8.)1- 8. Paṭhamajhānapañhāsuttādivaṇṇanā 459
(S.40.9.)9. Animittapañhāsuttavaṇṇanā 460
(S.40.10~11.)10- 11. Sakkasuttādivaṇṇanā 460
S.41.(7) Cittasaṁyuttaṁ 460
(S.41.1.)1. Saṁyojanasuttavaṇṇanā 460
(S.41.2.)2. Paṭhama-isidattasuttavaṇṇanā 460
(S.41.3.)3. Dutiya-isidattasuttavaṇṇanā 461
(S.41.4.)4. Mahakapāṭihāriyasuttavaṇṇanā 461
(S.41.5.)5. Paṭhamakāmabhūsuttavaṇṇanā 461
(S.41.6.)6. Dutiyakāmabhūsuttavaṇṇanā 462
(S.41.7.)7. Godattasuttavaṇṇanā 464
(S.41.8.)8. Niganṭhanāṭaputtasuttavaṇṇanā 465
(S.41.9.)9. Acelakassapasuttavaṇṇanā 465
(S.41.10.)10. Gilānadassanasuttavaṇṇanā 465
S.42.(8) Gāmaṇisaṁyuttaṁ 466
(S.42.1.)1. Caṇḍasuttavaṇṇanā 466
(S.42.2.)2. Tālapuṭasuttavaṇṇanā 466
(S.42.3~5.)3- 5. Yodhājīvasuttādivaṇṇanā 467
(S.42.6.)6. Asibandhakaputtasuttavaṇṇanā 467
(S.42.7.)7. Khettūpamasuttavaṇṇanā 467
(S.42.8.)8. Saṅkhadhamasuttavaṇṇanā 468
(S.42.9.)9. Kulasuttavaṇṇanā 468
(S.42.10.)10. Maṇicūḷakasuttavaṇṇanā 469
(S.42.11.)11. Bhadrakasuttavaṇṇanā 469
(S.42.12.)12. Rāsiyasuttavaṇṇanā 469
(S.42.13.)13. Pāṭaliyasuttavaṇṇanā 470
S.43.(9) Asaṅkhatasaṁyuttaṁ 470
1. Paṭhamavaggo 471
(S.43.1~11.)1- 11. Kāyagatāsatisuttādivaṇṇanā 471
2. Dutiyavaggo 471
(S.43.12~33.)12- 33. Asaṅkhatasuttādivaṇṇanā 471
S.44.(10) Abyākatasaṁyuttaṁ 472
(S.44.1.)1. Khemāsuttavaṇṇanā 472
(S.44.2.)2. Anurādhasuttavaṇṇanā 472
(S.44.3~8.)3- 8. Paṭhamasāriputtakoṭṭhikasuttādivaṇṇanā 472
(S.44.9.)9. Kutūhalasālāsuttavaṇṇanā 473
(S.44.10.)10. Ānandasuttavaṇṇanā 473
(S.44.11.)11. Sabhiyakaccānasuttavaṇṇanā 473
5-Mahāvagga-aṭṭhakathā 474
(Spk:III,116.~309.；CS.pg.3.153~ 341) 474
S.45.(1) Maggasaṁyuttaṁ 474
1. Avijjāvaggo 474

(S.45.1~2.)1-2. Avijjāsuttādivaṇṇanā 474
(S.45.3.)3. Sāriputtasuttavaṇṇanā 475
(S.45.4.)4. Jāṇussoṇibrāhmaṇasuttavaṇṇanā 475
(S.45.5~6.)5- 6. Kimatthiyasuttādivaṇṇanā 478
(S.45.7.)7. Dutiya-aññatarabhikkhusuttavaṇṇanā 478
(S.45.8.)8. Vibhaṅgasuttavaṇṇanā 478
(S.45.9.)9. Sūkasuttavaṇṇanā 480
(S.45.10.)10. Nandiyasuttavaṇṇanā 480
2. Vihāravaggo 480
(S.45.11.)1. Paṭhamavihārasuttavaṇṇanā 481
(S.45.12.)2. Dutiyavihārasuttavaṇṇanā 482
(S.45.13~17.)3- 7. Sekkhasuttādivaṇṇanā 482
(S.45.18~20.)8- 10. Paṭhamakukkuṭārāmasuttādivaṇṇanā 483
(S.45.21~30.)3. Micchattavaggavaṇṇanā 483
(S.45.31~40.)4. Paṭipattivaggavaṇṇanā 483
(S.45.41~48.)5. Aññatitthiyapeyyālavaggavaṇṇanā 484
(S.45.49~62.)6. Sūriyapeyyālavaggavaṇṇanā 484
(S.45.63~138.)7. Ekadhammapeyyālavaggādivaṇṇanā 484
8. Appamādapeyyālavaggo 484
(S.45.139.)1. Tathāgatasuttavaṇṇanā 484
(S.45.140.)2. Padasuttavaṇṇanā 484
(S.45.141~148.)3- 10. Kūṭasuttādivaṇṇanā 485
9. Balakaraṇīyavaggo 485
(S.45.149.)1. Balasuttavaṇṇanā 485
(S.45.150.)2. Bījasuttavaṇṇanā 485
(S.45.151.)3. Nāgasuttavaṇṇanā 485
(S.45.153.)5. Kumbhasuttavaṇṇanā 486
(S.45.155.)7. Ākāsasuttavaṇṇanā 486
(S.45.156~167.)8- 9. Paṭhamameghasuttādivaṇṇanā 486
(S.45.158.)10. Nāvāsuttavaṇṇanā 486
(S.45.159~160.)11- 12. Āgantukasuttādivaṇṇanā 486
10. Esanāvaggo 487
(S.45.161.)1. Esanāsuttavaṇṇanā 487
(S.45.162~170.)2- 11. Vidhāsuttādivaṇṇanā 487
11. Oghavaggo 487
(S.45.171~172.)1- 2. Oghasuttādivaṇṇanā 487
(S.45.173~174.)3- 4. Upādānasuttādivaṇṇanā 487
(S.45.175~180.)5- 10. Anusayasuttādivaṇṇanā 488
S.46.(2) Bojjhaṅgasaṁyuttaṁ 488
1. Pabbatavaggo 488
(S.46.1.)1. Himavantasuttavaṇṇanā 488
(S.46.2.)2. Kāyasuttavaṇṇanā 489
(S.46.3.)3. Sīlasuttavaṇṇanā 490
(S.46.4.)4. Vatthasuttavaṇṇanā 491
(S.46.5.)5. Bhikkhusuttavaṇṇanā 492
(S.46.6~7.)6- 7. Kuṇḍaliyasuttādivaṇṇanā 492

(S.46.8.)8. Upavānāsuttavaṇṇanā 493
(S.46.9.)9. Paṭhama-uppannasuttavaṇṇanā 493
(S.46.10.)10. Dutiya-uppannasuttavaṇṇanā 493
2. Gilānavaggo 494
(S.46.11~13.)1- 3. Pāṇasuttādivaṇṇanā 494
(S.46.14~20.)4- 10. Paṭhamagilānasuttādivaṇṇanā 494
3. Udāyivaggo 494
(S.46.21~22.)1- 2. Bodhayasuttādivaṇṇanā 494
(S.46.23~25.)3- 5. Thaniyasuttādivannana 494
(S.46.26~27.)6- 7. Taṇhakkhayasuttādivaṇṇanā 495
(S.46.28.)8. Nibbedhabhāgiyasuttavaṇṇanā 495
(S.46.29.)9. Ekadhammasuttavaṇṇanā 495
(S.46.30.)10. Udāyisuttavaṇṇanā 495
4. Nīvaraṇavaggo 495
(S.46.33~34.)3- 4. Upakkilesasuttādivaṇṇanā 496
(S.46.38.)8. Āvaraṇanīvaraṇasuttavaṇṇanā 496
(S.46.39.)9. Rukkhasuttavaṇṇanā 496
(S.46.40.)10. Nīvaraṇasuttavaṇṇanā 496
5. Cakkavattivaggo 497
(S.46.41.)1. Vidhasuttavaṇṇanā 497
(S.46.42.)2. Cakkavattisuttavaṇṇanā 497
(S.46.44~50.)4- 10. Duppaññasuttādivaṇṇanā 498
6. Sākacchavaggo 498
(S.46.51.)1. Āhārasuttavaṇṇanā 499
(S.46.52.)2. Pariyāyasuttavaṇṇanā 505
(S.46.53.)3. Aggisuttavaṇṇanā 507
(S.46.54.)4. Mettāsahagatasuttavaṇṇanā 507
(S.46.55.)5. Saṅgāravasuttavaṇṇanā 508
(S.46.56.)6. Abhayasuttavaṇṇanā 509
7. Ānāpānavaggo 509
(S.46.57.)1. Aṭṭhikamahapphalasuttādivaṇṇanā 509
(S.46.58~66.)2- 10. Puḷavakasuttādivaṇṇanā 510
8. Nirodhavaggo 510
(S.46.67~76.)1- 10. Asubhasuttādivaṇṇanā 510
S.47.(3) Satipaṭṭhānasaṁyuttaṁ 510
1. Ambapālivaggo 510
(S.47.1.)1. Ambapālisuttavaṇṇanā 510
(S.47.2.)2. Satisuttavaṇṇanā 513
(S.47.3.)3. Bhikkhusuttavaṇṇanā 522
(S.47.4.)4. Sālasuttavaṇṇanā 522
(S.47.6.)6. Sakuṇagghisuttavaṇṇanā 523
(S.47.7.)7. Makkaṭasuttavaṇṇanā 523
(S.47.8.)8. Sūdasuttavaṇṇanā 523
(S.47.9.)9. Gilānasuttavaṇṇanā 523
(S.47.10.)10. Bhikkhunupassayasuttavaṇṇanā 525
2. Nālandavaggo 526

(S.47.12.)2. Nālandasuttavaṇṇanā 526
(S.47.13.)3. Cundasuttavaṇṇanā 529
(S.47.14~15.)4- 5. Ukkacelasuttādivaṇṇanā 535
(S.47.16.)6. Uttiyasuttavaṇṇanā 536
(S.47.18.)8. Brahmasuttavaṇṇanā 536
(S.47.19.)9. Sedakasuttavaṇṇanā 536
(S.47.20.)10. Janapadakalyāṇīsuttavaṇṇanā 537
3. Sīlaṭṭhitivaggo 537
(S.47.21~22.)1- 2. Sīlasuttādivaṇṇanā 537
(S.47.23~25.)3- 5. Parihānasuttādivaṇṇanā 537
(S.47.26.)6. Padesasuttavaṇṇanā 538
(S.47.27.)7. Samattasuttavaṇṇanā 538
(S.47.28~30.)8- 10. Lokasuttādivaṇṇanā 538
(S.47.31~36.)4. Ananussutavaggavaṇṇanā 538
5. Amatavaggo 538
(S.47.42.)2. Samudayasuttavaṇṇanā 538
(S.47.44.)4. Satisuttavaṇṇanā 539
(S.47.46.)6. Pātimokkhasaṁvarasuttavaṇṇanā 539
(S.47.47.)7. Duccaritasuttavaṇṇanā 539
S.48.(4) Indriyasaṁyuttaṁ 539
1. Suddhikavaggo 540
(S.48.1.)1. Suddhikasuttavaṇṇanā 540
(S.48.7.)7. Dutiyasamaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā 540
(S.48.8.)8. Daṭṭhabbasuttavaṇṇanā 540
(S.48.9~10.)9- 10. Paṭhamavibhaṅgasuttādivaṇṇanā 541
2. Mudutaravaggo 541
(S.48.11.)1. Paṭilābhasuttavaṇṇanā 541
(S.48.12.)2. Paṭhamasaṁkhittasuttavaṇṇanā 541
(S.48.13.)3. Dutiyasaṁkhittasuttavaṇṇanā 542
(S.48.14.)4. Tatiyasaṁkhittasuttavaṇṇanā 542
(S.48.15~17.)5- 7. Paṭhamavitthārasuttādivaṇṇanā 542
(S.48.18.)8. Paṭipannasuttavaṇṇanā 543
(S.48.19~20.)9- 10. Sampannasuttādivaṇṇanā 543
3. Chaḷindriyavaggo 543
(S.48.22.)2. Jīvitindriyasuttavaṇṇanā 543
(S.48.23.)3. Aññindriyasuttavaṇṇanā 543
(S.48.24.)4. Ekabījīsuttavaṇṇanā 543
(S.48.25~30.)5- 10. Suddhakasuttādivaṇṇanā 545
4. Sukhindriyavaggo 545
(S.48.31~35.)1- 5. Suddhikasuttādivaṇṇanā 545
(S.48.36.)6. Paṭhamavibhaṅgasuttavaṇṇanā 546
(S.48.39.)9. Kaṭṭhopamasuttavaṇṇanā 546
(S.48.40.)10. Uppaṭipāṭikasuttavaṇṇanā 546
5. Jarāvaggo 547
(S.48.41.)1. Jarādhammasuttavaṇṇanā 547
(S.48.42.)2. Uṇṇābhabrāhmaṇasuttavaṇṇanā 548

(S.48.43.)3. Sāketasuttavaṇṇanā 549
(S.48.44.)4. Pubbakoṭṭhakasuttavaṇṇanā 549
(S.48.45.)5. Paṭhamapubbārāmasuttavaṇṇanā 549
(S.48.50.)10. Āpaṇasuttavaṇṇanā 549
6. Sūkarakhatavaggo 550
(S.48.51.)1. Sālasuttavaṇṇanā 550
(S.48.52.)2. Mallikasuttavaṇṇanā 550
(S.48.53.)3. Sekhasuttavaṇṇanā 550
(S.48.54~55.)4- 5. Padasuttādivaṇṇanā 550
(S.48.56~57.)6- 7. Patiṭṭhitasuttādivaṇṇanā 550
(S.48.58.)8. Sūkarakhatasuttavaṇṇanā 550
7. Bodhipakkhiyavaggo 551
S.49.(5) Sammappadhānasaṁyuttavaṇṇanā 551
S.50.(6) Balasaṁyuttavaṇṇanā 551
S.51.(7) Iddhipādasaṁyuttaṁ 551
1. Cāpālavaggo 551
(S.51.1.)1. Apārasuttavaṇṇanā 551
(S.51.5.)5. Iddhipadesasuttavaṇṇanā 552
(S.51.6.)6. Samattasuttavaṇṇanā 552
(S.51.10.)10. Cetiyasuttavaṇṇanā 552
2. Pāsādakampanavaggo 554
(S.51.11~12.)1- 2. Pubbasuttādivaṇṇanā 554
(S.51.13.)3. Chandasamādhisuttavaṇṇanā 554
(S.51.14.)4. Moggallānasuttavaṇṇanā 555
(S.51.15.)5. Uṇṇābhabrāhmaṇasuttavaṇṇanā 556
(S.51.19.)9. Iddhādidesanāsuttavaṇṇanā 556
(S.51.20.)10. Vibhaṅgasuttavaṇṇanā 556
3. Ayoguḷavaggo 557
(S.51.22.)2. Ayoguḷasuttavaṇṇanā 557
(S.51.23~30.)3- 10. Bhikkhusuttādivaṇṇanā 558
(S.51.31~32.)11- 12. Moggallānasuttādivaṇṇanā 558
S.52.(8) Anuruddhasaṁyuttaṁ 558
1. Rahogatavaggo 558
(S.52.1~2.)1- 2. Paṭhamarahogatasuttādivaṇṇanā 558
(S.52.3.)3. Sutanusuttavaṇṇanā 558
(S.52.4~7.)4- 7. Paṭhamakaṇḍakīsuttādivaṇṇanā 559
(S.52.8.)8. Salaḷāgārasuttavaṇṇanā 559
(S.52.9.)9. Ambapālivanasuttavaṇṇanā 559
(S.52.11~24.)2. Dutiyavaggavaṇṇanā 559
S.53.(9) Jhānasaṁyuttavaṇṇanā 559
S.54.(10) Ānāpānasaṁyuttaṁ 559
1. Ekadhammavaggo 560
(S.54.1.)1. Ekadhammasuttavaṇṇanā 560
(S.54.6.)6. Ariṭṭhasuttavaṇṇanā 560
(S.54.7.)7. Mahākappinasuttavaṇṇanā 560
(S.54.8.)8. Padīpopamasuttavaṇṇanā 560

(S.54.9.)9. Vesālīsuttavaṇṇanā 561
(S.54.10.)10. Kimilasuttavaṇṇanā 563
2. Dutiyavaggo 565
(S.54.11~12.)1- 2. Icchānaṅgalasuttādivaṇṇanā 565
(S.54.13~20.)3- 10. Paṭhama-ānandasuttādivaṇṇanā 565
S.55.(11) Sotāpattisaṁyuttaṁ 566
1. Veḷudvāravaggo 566
(S.55.1.)1. Cakkavattirājasuttavaṇṇanā 566
(S.55.2.)2. Brahmacariyogadhasuttavaṇṇanā 567
(S.55.3.)3. Dīghāvu-upāsakasuttavaṇṇanā 567
(S.55.4~5.)4- 5. Paṭhamasāriputtasuttādivaṇṇanā 567
(S.55.6.)6. Thapatisuttavaṇṇanā 567
(S.55.7.)7. Veḷudvāreyyasuttavaṇṇanā 569
(S.55.8~9.)8- 9. Paṭhamagiñjakāvasathasuttādivaṇṇanā 569
(S.55.10.)10. Tatiyagiñjakāvasathasuttavaṇṇanā 570
2. Rājakārāmavaggo 570
(S.55.11.)1. Sahassabhikkhunisaṅghasuttavaṇṇanā 570
(S.55.12~13.)2- 3. Brāhmaṇasuttādivaṇṇanā 571
(S.55.14.)4. Duggatibhayasuttavaṇṇanā 572
(S.55.15.)5. Duggativinipātabhayasuttavaṇṇanā 572
(S.55.16.)6. Paṭhamamittāmaccasuttavaṇṇanā 572
(S.55.17.)7. Dutiyamittāmaccasuttavaṇṇanā 572
3. Saraṇānivaggo 572
(S.55.21~22.)1- 2. Paṭhamamahānāmasuttādivaṇṇanā 572
(S.55.23.)3. Godhasakkasuttavaṇṇanā 573
(S.55.24.)4. Paṭhamasaraṇānisakkasuttavaṇṇanā 573
(S.55.25.)5. Dutiyasaraṇānisakkasuttavaṇṇanā 573
(S.55.26.)6. Paṭhama-anāthapiṇḍikasuttavaṇṇanā 573
(S.55.27.)7. Dutiya-anāthapiṇḍikasuttavaṇṇanā 574
4. Puññābhisandavaggo 574
(S.55.31.)1. Paṭhamapuññābhisandasuttavaṇṇanā 574
(S.55.34.)4. Paṭhamadevapadasuttavaṇṇanā 574
(S.55.38.)8. Vassasuttavaṇṇanā 574
(S.55.40.)10. Nandiyasakkasuttavaṇṇanā 574
5. Sagāthakapuññābhisandavaggo 574
(S.55.41.)1. Paṭhama-abhi-asandasuttavaṇṇanā 574
(S.55.42.)2. Dutiya-abhisandasuttavaṇṇanā 575
(S.55.43.)3. Tatiya-abhisandasuttavaṇṇanā 575
(S.55.44.)4. Paṭhamamahaddhanasuttavaṇṇanā 575
6. Sappaññavaggo 575
(S.55.52.)2. Vassaṁvuttasuttavaṇṇanā 575
(S.55.53.)3. Dhammadinnasuttavaṇṇanā 575
(S.55.54.)4. Gilānasuttavaṇṇanā 576
(S.55.59.)9. Paññāpaṭilābhasuttavaṇṇanā 576
7. Mahāpaññavaggo 576
(S.55.62.)1. Mahāpaññāsuttavaṇṇanā 576

S.56.(12) Saccasaṁyuttaṁ 577
1. Samādhivaggo 577
(S.56.1.)1. Samādhisuttavaṇṇanā 577
(S.56.2.)2. Paṭisallānasuttavaṇṇanā 577
(S.56.3.)3. Paṭhamakulaputtasuttādivaṇṇanā 577
(S.56.6.)6. Dutiyasamaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā 577
(S.56.10.)10. Tiracchānakathāsuttavaṇṇanā 577
2. Dhammacakkappavattanavaggo 578
(S.56.11.)1. Dhammacakkappavattanasuttavaṇṇanā 578
(S.56.19.)9. Saṅkāsanasuttavaṇṇanā 580
(S.56.20.)10. Tathasuttavaṇṇanā 580
3. Koṭigāmavaggo 580
(S.56.21.)1. Koṭigāmasuttavaṇṇanā 580
(S.56.22.)2. Dutiyakoṭigāmasuttavaṇṇanā 580
(S.56.27.)7. Tathasuttavaṇṇanā 581
(S.56.28.)8. Lokasuttavaṇṇanā 581
(S.56.30.)10. Gavampatisuttavaṇṇanā 581
4. Sīsapāvanavaggo 581
(S.56.31.)1. Sīsapāvanasuttavaṇṇanā 581
(S.56.32.)2. Khadirapattasuttavaṇṇanā 581
(S.56.33.)3. Daṇḍasuttavaṇṇanā 581
(S.56.35.)5. Sattisatasuttavaṇṇanā 581
(S.56.39.)9. Indakhīlasuttavaṇṇanā 582
(S.56.40.)10. Vādatthikasuttavaṇṇanā 582
5. Papātavaggo 582
(S.56.41.)1. Lokacintāsuttavaṇṇanā 582
(S.56.2~3.)2- 3. Papātasuttādivaṇṇanā 582
(S.56.44.)4. Kūṭāgārasuttavaṇṇanā 582
(S.56.45.)5. Vālasuttavaṇṇanā 582
(S.56.47.)7. Paṭhamachiggaḷayugasuttavaṇṇanā 583
(S.56.48.)8. Dutiyachiggaḷayugasuttavaṇṇanā 583
(S.56.51.)6. Abhisamayavaggavaṇṇanā 583
7. Paṭhama-āmakadhaññapeyyālavaggo 583
(S.56.63.)3. Paññāsuttavaṇṇanā 583
(S.56.64.)4. Surāmerayasuttavaṇṇanā 584
(S.56.66~67.)6- 7. Matteyyasuttādivaṇṇanā 584
(S.56.68~69.)8- 9. Sāmaññasuttādivaṇṇanā 584
(S.56.70.)10. Pacāyikasuttavaṇṇanā 584
8. Dutiya-āmakadhaññapeyyālavaggo 584
(S.56.78.)8. Bījagāmasuttavaṇṇanā 584
(S.56.79.)9. Vikālabhojanasuttavaṇṇanā 584
(S.56.80.)10. Gandhavilepanasuttavaṇṇanā 584
9. Tatiya-āmakadhaññapeyyālavaggo 585
(S.56.81.)1. Naccagītasuttavaṇṇanā 585
(S.56.82.)2. Uccāsayanasuttavaṇṇanā 585
(S.56.83.)3. Jātarūpasuttavaṇṇanā 585

(S.56.84.)4. Āmakadhaññasuttavaṇṇanā 585
(S.56.85.)5. Āmakamaṁsasuttavaṇṇanā 585
(S.56.86.)6. Kumārikasuttavaṇṇanā 585
(S.56.87.)7. Dāsidāsasuttavaṇṇanā 586
10. Catuttha-āmakadhaññapeyyālavaggo 586
(S.56.91.)1. Khettavatthusuttavaṇṇanā 586
(S.56.92~93.)2- 3. Kayavikkayasuttādivaṇṇanā 586
(S.56.94.)4. Tulākūṭasuttavaṇṇanā 586
(S.56.95.)5. Ukkoṭanasuttavaṇṇanā 587
(S.56.96~101.)6- 11. Chedanasuttādivaṇṇanā 587
Nigamanakathā 587

Namo tassa Bhagavato arahato sammāsambuddhassa.
(▼PTS：SA.1.1./I,1.)

Saṁyuttanikāye
【Sāratthappakāsinī】相應部注《顯揚心義》

1-Sagāthāvagga-aṭṭhakathā

by Bhadantācariya BUDDHAGHOSA(佛音，5 A.D.)

(SA:I,1.~356.；CS:pg.1.1~325)

Ganthārambhakathā

Karuṇāsītalahadayaṁ (CS:pg.1.1) paññāpajjotavihatamohatamaṁ.
Sanarāmaralokagaruṁ, vande **Sugataṁ** gativimuttaṁ.
Buddhopi Buddhabhāvaṁ, bhāvetvā ceva sacchikatvā ca;
Yaṁ upagato gatamalaṁ, vande tamanuttaraṁ **Dhammaṁ**.
Sugatassa orasānaṁ, puttānaṁ mārasenamathanānaṁ;
Aṭṭhannampi samūhaṁ, sirasā vande **Ariyasaṅghaṁ**.
Iti me pasannamatino, ratanattayavandanāmayaṁ puññaṁ;
Yaṁ suvihatantarāyo, hutvā tassānubhāvena.
Saṁyuttavaggapaṭimaṇḍitassa, **Saṁyutta-āgamavarassa**;
Buddhānubuddhasaṁvaṇṇitassa, ñāṇappabhedajananassa.
Atthappakāsanatthaṁ, **Aṭṭhakathā** ādito vasisatehi;
Pañcahi yā saṅgītā, anusaṅgītā ca pacchāpi.
Sīhaḷadīpaṁ pana ābhatātha, vasinā mahāmahindena;
Ṭhapitā sīhaḷabhāsāya, dīpavāsīnamatthāya.
Apanetvāna (CS:pg.1.2) tatohaṁ, sīhaḷabhāsaṁ manoramaṁ bhāsaṁ;
Tantinayānucchavikaṁ, āropento vigatadosaṁ.
Samayaṁ avilomento, therānaṁ theravaṁsadīpānaṁ;
Sunipuṇavinicchayānaṁ, mahāvihāre nivāsīnaṁ.
(SA.I,2.) Hitvā punappunāgata-matthaṁ, atthaṁ pakāsayissāmi.
Sujanassa ca tuṭṭhatthaṁ, ciraṭṭhitatthañca dhammassa.
Sāvatthipabhūtīnaṁ, nagarānaṁ vaṇṇanā katā heṭṭhā;
Saṅgītīnaṁ dvinnaṁ, yā me atthaṁ vadantena.
Vitthāravasena sudaṁ, vatthūni ca yāni tattha vuttāni;
Tesampi na idha bhiyyo, vitthārakathaṁ karissāmi.
Suttānaṁ pana atthā, na vinā vatthūhi ye pakāsanti;
Tesaṁ pakāsanatthaṁ, vatthūnipi dassayissāmi.
Sīlakathā dhutadhammā, kammaṭṭhānāni ceva sabbāni;
Cariyāvidhānasahito, jhānasamāpattivitthāro.
Sabbā ca abhiññāyo, paññāsaṅkalananicchayo ceva;
Khandhādhātāyatanindriyāni, ariyāni ceva cattāri.
Saccāni paccayākāradesanā, suparisuddhanipuṇanayā;

Avimuttatantimaggā, vipassanābhāvanā ceva.
Iti pana sabbaṁ yasmā, **Visuddhimagge** mayā suparisuddhaṁ.
Vuttaṁ tasmā bhiyyo, na taṁ idha vicārayissāmi.
"Majjhe **Visuddhimaggo**, esa catunnampi āgamānañhi.
Ṭhatvā pakāsayissati, tattha yathābhāsitamatthaṁ".
Icceva kato tasmā, tampi gahetvāna saddhimetāya;
Aṭṭhakathāya vijānatha, saṁyuttavinissitaṁ atthanti.

Tattha Saṁyuttāgamo nāmo: Sagāthā-vaggo Nidāna-vaggo Khandaka-vaggo Saḷāyatana-vaggo Mahā-vaggoti pañca-vaggo hoti. Suttato:

Satta sutta-sahassāni satta sutta-satāni ca Dvāsaṭṭhi c'eva suttāni, eso Saṁyutta-saṅgahoti.

(SA.I,3.) Bhāṇavārato bhāṇvāra-sataṁ hoti. Tassa vaggesu Sagāthā-vaggoti ādi vutto, suttesu Ogha-taraṇa-suttaṁ. Tassā pi evaṁ me suttanti ādikaṁ āyasmatā Ānandena paṭhama-mahā-sangīti-kāle vuttaṁ nidānaṁ ādi. Sā pan'esā paṭhama-mahā-sangīti Sumaṅgala-vilāsiniyā Dīghanikāy'aṭṭhathāya ādimhi vitthāritā. Tasmā sā tattha vitthārita-nayen'eva veditabbā.

(SA.1.)(1) Devatāsaṁyuttaṁ

(SA.1.1./I,4.)

1. Naḷavaggo

(SA.1.1.) 1.Oghataraṇasuttavaṇṇanā

Tattha (CS:pg.1.3) **Saṁyuttāgamo** nāma Sagāthāvaggo, Nidānavaggo, Khandhakavaggo, Saḷāyatanavaggo, Mahāvaggoti pañcavaggo hoti. Suttato--

"Satta suttasahassāni, satta suttasatāni ca;
Dvāsaṭṭhi ceva suttāni, eso saṁyuttasaṅgaho".

Bhāṇavārato bhāṇavārasataṁ hoti. Tassa vaggesu **Sagāthāvaggo** ādi, suttesu **oghataraṇasuttaṁ**. Tassāpi "evaṁ me sutan"ti-ādikaṁ āyasmatā Ānandena paṭhamamahāsaṅgītikāle vuttaṁ nidānamādi. Sā panesā paṭhamamahāsaṅgīti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya ādimhi vitthāritā, tasmā sā tattha vitthāritanayeneva veditabbā.

1. Yaṁ panetaṁ "evaṁ me sutan"ti-ādikaṁ nidānaṁ, tattha **evan**ti nipātapadaṁ. **Me**ti-ādīni nāmapadāni. **Sāvatthiyaṁ viharatī**ti ettha vīti upasaggapadaṁ, **haratī**ti ākhyātapadanti iminā tāva nayena padavibhāgo veditabbo.

Atthato pana **evaṁ**saddo tāva upamūpadesa-sampahaṁsana-garahaṇa-vacanasampaṭiggahākāranidassanāvadhāraṇādi-anekatthappabhedo. Tathā hesa-- "evaṁ jātena maccena, kattabbaṁ kusalaṁ bahun"ti (dha.pa.53) evamādīsu upamāyaṁ āgato. "Evaṁ te abhikkamitabbaṁ evaṁ te paṭikkamitabban"ti-ādīsu (a.ni.4.122) upadese. "Evametaṁ Bhagavā, evametaṁ Sugatā"ti-ādīsu (a.ni.3.66) sampahaṁsane. "Evamevaṁ panāyaṁ vasalī yasmiṁ vā tasmiṁ vā tassa muṇḍakassa samaṇakassa vaṇṇaṁ bhāsatī"ti-ādīsu (saṁ.ni.1.187=S.7.1./I,160.) garahaṇe. "Evaṁ, bhanteti kho te bhikkhū Bhagavato paccassosun"ti-ādīsu (ma.ni.1.1) vacanasampaṭiggahe. "Evaṁ byā kho ahaṁ, bhante,

Bhagavatā dhammaṁ desitaṁ ājānāmī”ti-ādīsu (ma.ni.1.398=M.I,258.) ākāre (CS:pg.1.4) “Ehi tvaṁ māṇavaka, yena samaṇo Ānando tenupasaṅkama; upasaṅkamitvā mama vacanena samaṇaṁ Ānandaṁ appābādhaṁ appātaṅkaṁ lahuṭṭhānaṁ balaṁ phāsuvihāraṁ puccha-- ‘subho māṇavo todeyyaputto bhavantaṁ Ānandaṁ appābādhaṁ appātaṅkaṁ lahuṭṭhānaṁ balaṁ phāsuvihāraṁ pucchatī’ti. Evañca vadehi-- ‘sādhu kira bhavaṁ Ānando yena subhassa māṇavassa (SA.1.1./I,5.) todeyyaputtassa nivesanaṁ, tenupasaṅkamatu anukampaṁ upādāyā’ti”ādīsu (dī.ni.1.445; D.I,204) nidassane. “Taṁ kiṁ maññatha kālāmā, ime dhammā kusalā vā akusalā vāti? Akusalā, bhante. Sāvajjā vā anavajjā vāti? Sāvajjā, bhante. Viññugarahitā vā viññuppasatthā vāti? Viññugarahitā, bhante. Samattā samādinnā ahitāya dukkhāya saṁvattanti vā no vā, kathaṁ vo ettha hotīti? Samattā, bhante, samādinnā ahitāya dukkhāya saṁvattanti, evaṁ no ettha hotī”ti-ādīsu (a.ni.3.66) avadhāraṇe. Svāyamidha ākāranidassanāvadhāraṇesu daṭṭhabbo.

Tattha ākāratthena **evaṁ**saddena etamatthaṁ dīpeti-- nānānayanipuṇaṁ anekajjhāsayasamuṭṭhānaṁ atthabyañjanasampannaṁ vividhapāṭihāriyaṁ dhammatthadesanā paṭivedhagambhīraṁ sabbasattānaṁ sakasakabhāsānurūpato sotapathamāgacchantaṁ tassa Bhagavato vacanaṁ sabbappakārena ko samattho viññātuṁ? Sabbathāmena pana sotukāmataṁ janetvāpi evaṁ me sutaṁ, mayāpi ekenākārena sutanti.

Nidassanatthena-- “nāhaṁ sayambhū, na mayā idaṁ sacchikatan”ti attānaṁ parimocento-- “evaṁ me sutaṁ, mayāpi evaṁ sutan”ti idāni vattabbaṁ Sakalasuttaṁ nidasseti.

Avadhāraṇatthena-- “etadaggaṁ, bhikkhave, mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ bahussutānaṁ yadidaṁ Ānando, gatimantānaṁ, satimantānaṁ, dhitimantānaṁ, upaṭṭhākānaṁ yadidaṁ Ānando”ti (a.ni.1.220-223= A.I,24) evaṁ Bhagavatā-- “āyasmā Ānando atthakusalo dhammakusalo byañjanakusalo niruttikusalo pubbāparakusalo”ti (a.ni.5.169=A.III,201) evaṁ dhammasenāpatinā ca pasatthabhāvānurūpaṁ attano dhāraṇabalaṁ dassento sattānaṁ sotukāmataṁ janeti-- “evaṁ me sutaṁ, tañca kho atthato vā byañjanato vā anūnamanadhikaṁ, evameva na aññathā daṭṭhabban”ti.

Mesaddo (CS:pg.1.5) tīsu atthesu dissati. Tathā hissa-- “gāthābhigītaṁ me abhojaneyyan”ti-ādīsu (su.ni.81) mayāti attho. “Sādhu me, bhante, Bhagavā saṁkhittena dhammaṁ desetūti-(SA.1.1./I,6.) ādīsu (saṁ.ni.4.88= S.IV,63) mayhanti attho. “Dhammadāyādā me, bhikkhave, bhavathā”ti-ādīsu (ma.ni.1.29= M.I,12) mamāti attho. Idha pana “mayā sutan”ti ca “mama sutan”ti ca atthadvaye yujjati.

Sutanti ayaṁ **suta**saddo sa-upasaggo anupasaggo ca gamana-vissuta-kilinna-upacitānuyoga-sotaviññeyya-sotadvārānusāraviññātādi-anekattha ppabhedo. Tathā hissa-- “senāya pasuto”ti-ādīsu gacchantoti attho. “Sutadhammassa passato”ti-ādīsu (udā.11) vissutadhammassāti attho. “Avassutā avassutassā”ti-ādīsu (pāci.657) kilinnākilinnassāti attho. “Tumhehi puññaṁ pasutaṁ anappakan”ti-ādīsu (khu.pa.7.12) upacitanti attho. “Ye jhānapasutā dhīrā”ti-ādīsu (dha.pa.181) jhānānuyuttāti attho. “Diṭṭhaṁ sutaṁ mutan”ti-ādīsu (ma.ni.1.241) sotaviññeyyanti attho. “Sutadharo sutasannicayo”ti-ādīsu (ma.ni.1.339) sotadvārānusāraviññātadharoti attho. Idha panassa sotadvārānusārena upadhāritanti vā upadhāraṇanti vā attho. Me-saddassa hi mayāti atthe sati-- “evaṁ mayā sutaṁ, sotadvārānusārena upadhāritan”ti yujjati. Mamāti atthe sati-- “evaṁ mama sutaṁ, sotadvārānusārena upadhāraṇan”ti yujjati.

Evametesu tīsu padesu **evan**ti sotaviññāṇādiviññāṇakiccanidassanaṁ. **Me**ti vuttaviññāṇasamaṅgipuggalanidassanaṁ. **Sutan**ti assavanabhāvapaṭikkhepato anūnānadhikāviparītaggahaṇanidassanaṁ. Tathā **evan**ti tassa sotadvārānusārena pavattāya viññāṇavīthiyā nānappakārena ārammaṇe pavattibhāvappakāsanaṁ. **Me**ti attappakāsanaṁ. **Sutan**ti dhammappakāsanaṁ. Ayañhettha saṅkhepo -- "nānappakārena ārammaṇe pavattāya viññāṇavīthiyā mayā na aññaṁ kataṁ, idaṁ pana kataṁ, ayaṁ dhammo suto"ti.

Tathā (CS:pg.1.6) **evan**ti niddisitabbappakāsanaṁ. **Me**ti puggalappakāsanaṁ. **Sutan**ti puggalakiccappakāsanaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti-- "yaṁ suttaṁ niddisissāmi, taṁ mayā evaṁ sutan"ti.

Tathā **evan**ti yassa cittasantānassa nānākārappavattiyā nānatthabyañjanagahaṇaṁ hoti, tassa nānākāraniddeso. (SA.1.1./I,7.) **Evan**ti hi ayaṁ ākārapaññatti. **Me**ti kattuniddeso. **Sutan**ti visayaniddeso. Ettāvatā nānākārappavattena cittasantānena taṁsamaṅgino kattuvisaye gahaṇasanniṭṭhānaṁ kataṁ hoti.

Atha vā **evan**ti puggalakiccaniddeso. **Sutan**ti viññāṇakiccaniddeso. **Me**ti ubhayakiccayuttapuggalaniddeso. Ayaṁ panettha saṅkhepo-- "mayā savanakiccaviññāṇasamaṅginā puggalena viññāṇavasena laddhasavanakiccavohārena sutan"ti.

Tattha **evan**ti ca **me**ti ca saccikaṭṭhaparamatthavasena avijjamānapaññatti. Kiñhettha taṁ paramatthato atthi, yaṁ evanti vā meti vā niddesaṁ labhetha. **Sutan**ti vijjamānapaññatti. Yañhi taṁ ettha sotena upaladdhaṁ, taṁ paramatthato vijjamānanti. Tathā **evan**ti ca meti ca taṁ taṁ upādāya vattabbato upādāpaññatti. **Sutan**ti diṭṭhādīni upanidhāya vattabbato upanidhāpaññatti.

Ettha ca **evan**ti vacanena asammohaṁ dīpeti. Na hi sammūḷho nānappakārapaṭivedhasamattho hoti. **Sutan**ti vacanena sutassa asammosaṁ dīpeti. Yassa hi sutaṁ sammuṭṭhaṁ hoti, na so kālantarena mayā sutanti paṭijānāti. Iccassa asammohena paññāsiddhi, asammosena pana satisiddhi. Tattha paññāpubbaṅgamāya satiyā byañjanāvadhāraṇasamatthatā, satipubbaṅgamāya paññāya atthapaṭivedhasamatthatā Tadubhayasamatthatāyogena atthabyañjanasampannassa dhammakosassa anupālanasamatthato dhammabhaṇḍāgārikattasiddhi.

Aparo nayo-- **evan**ti vacanena yoniso manasikāraṁ dīpeti, ayoniso manasikaroto hi nānappakārapaṭivedhābhāvato. **Sutan**ti vacanena avikkhepaṁ dīpeti vikkhittacittassa savanābhāvato. Tathā hi vikkhittacitto puggalo sabbasampattiyā vuccamānopi "na mayā sutaṁ, puna (CS:pg.1.7) bhaṇathā"ti bhaṇati. Yoniso manasikārena cettha attasammāpaṇidhiṁ pubbe ca katapuññataṁ sādheti, sammā appaṇihitattassa pubbe akatapuññassa vā tadabhāvato. (SA.1.1./I,8.) Avikkhepena saddhammassavanaṁ sappurisūpanissayañca sādheti. Na hi vikkhittacitto sotuṁ sakkoti, na ca sappurise anupanissayamānassa savanaṁ atthīti.

Aparo nayo-- yasmā "**evan**ti yassa cittasantānassa nānākārappavattiyā nānatthabyañjanaggahaṇaṁ hoti, tassa nānākāraniddeso"ti vuttaṁ, so ca evaṁ bhaddako ākāro na sammā appaṇihitattano pubbe akatapuññassa vā hoti, tasmā **evan**ti iminā bhaddakena ākārena pacchimacakkadvayasampattimattano dīpeti. **Sutan**ti savanayogena purimacakkadvayasampattiṁ. Na hi appatirūpadese vasato sappurisūpanissayavirahitassa vā savanaṁ atthi. Iccassa pacchimacakkadvayasiddhiyā āsayasuddhi siddhā hoti, purimacakkadvayasiddhiyā payogasuddhi, tāya ca āsayasuddhiyā adhigamabyattisiddhi, payogasuddhiyā āgamabyattisiddhi. Iti

payogāsayasuddhassa āgamādhigamasampannassa vacanaṁ aruṇuggaṁ viya sūriyassa udayato, yoniso manasikāro viya ca kusalakammassa, arahati Bhagavato vacanassa pubbaṅgamaṁ bhavitunti ṭhāne nidānaṁ ṭhapento **evaṁ me sutan**ti-ādimāha.

Aparo nayo-- **evan**ti iminā nānappakārapaṭivedhadīpakena vacanena attano atthapaṭibhānapaṭisambhidāsampattisabbhāvaṁ dīpeti. **Sutan**ti iminā sotabbabhedapaṭivedhadīpakena dhammaniruttipaṭisambhidāsampattisabbhāvaṁ. **Evan**ti ca idaṁ yoniso manasikāradīpakavacanaṁ bhāsamāno-- "ete mayā dhammā manasānupekkhitā diṭṭhiyā suppaṭividdhā"ti dīpeti. **Sutan**ti idaṁ savanayogadīpakavacanaṁ bhāsamāno-- "bahū mayā dhammā sutā dhātā vacasā paricitā"ti dīpeti. Tadubhayenapi atthabyañjanapāripūriṁ dīpento savane ādaraṁ janeti. Atthabyañjanaparipuṇṇañhi dhammaṁ ādarena assuṇanto mahatā (SA.1.1./I,9.) hitā paribāhiro hotīti ādaraṁ janetvā sakkaccaṁ dhammo sotabboti.

Evaṁ (CS:pg.1.8) **me sutan**ti iminā pana sakalena vacanena āyasmā Ānando Tathāgatappaveditaṁ dhammaṁ attano adahanto asappurisabhūmiṁ atikkamati, sāvakattaṁ paṭijānanto sappurisabhūmiṁ okkamati. Tathā asaddhammā cittaṁ vuṭṭhāpeti, saddhamme cittaṁ patiṭṭhāpeti. "Kevalaṁ sutamevetaṁ mayā, tasseva pana Bhagavato vacanan"ti dīpento attānaṁ parimoceti, Satthāraṁ apadisati, jinavacanaṁ appeti, dhammanettiṁ patiṭṭhāpeti.

Apica "**evaṁ me sutan**"ti attanā uppāditabhāvaṁ appaṭijānanto purimavacanaṁ vivaranto-- "sammukhā paṭiggahitamidaṁ mayā tassa Bhagavato catuvesārajjavisāradassa dasabaladharassa āsabhaṭṭhānaṭṭhāyino sīhanādanādino sabbasattuttamassa dhammissarassa dhammarājassa dhammādhipatino dhammadīpassa dhammasaraṇassa saddhammavaracakkavattino sammāsambuddhassa vacanaṁ, na ettha atthe vā dhamme vā pade vā byañjane vā kaṅkhā vā vimati vā kattabbā"ti sabbadevamanussānaṁ imasmiṁ dhamme assaddhiyaṁ vināseti, saddhāsampadaṁ uppādetīti. Tenetaṁ vuccati--

"Vināsayati assaddhaṁ, saddhaṁ vaḍḍheti sāsane;
Evaṁ me sutamiccevaṁ, vadaṁ Gotamasāvako"ti.

Ekanti gaṇanaparicchedaniddeso. **Samayan**ti paricchinnaniddeso. **Ekaṁ samayan**ti aniyamitaparidīpanaṁ. Tattha **samaya**saddo--

"Samavāye khaṇe kāle, samūhe hetudiṭṭhisu;
Paṭilābhe pahāne ca, paṭivedhe ca dissati".

Tathā hissa "appeva nāma svepi upasaṅkameyyāma kālañca samayañca upādāyā"ti evamādīsu (dī.ni.1.447) samavāyo attho. "Ekova kho, bhikkhave, khaṇo ca samayo ca brahmacariyavāsāyā"ti-ādīsu (a.ni.8.29) khaṇo. "Uṇhasamayo pariḷāhasamayo"ti-ādīsu (pāci.358) kālo. (SA.1.1./I,10.) "Mahāsamayo pavanasmin"ti-ādīsu (dī.ni.2.332) samūho. "Samayopi kho te, bhaddāli, appaṭividdho ahosi, Bhagavā kho Sāvatthiyaṁ viharati, Bhagavāpi maṁ jānissati-- 'bhaddāli, nāma bhikkhu Satthusāsane sikkhāya aparipūrakārī'ti. Ayampi kho te (CS:pg.1.9) bhaddāli, samayo appaṭividdho ahosī"ti-ādīsu (ma.ni.2.135) hetu. "Tena kho pana samayena uggāhamāno paribbājako samaṇamuṇḍikāputto samayappavādake tindukācīre ekasālake mallikāya ārāme paṭivasatī"ti-ādīsu (ma.ni.2.260) diṭṭhi.

"Diṭṭhe dhamme ca yo attho, yo cattho samparāyiko;
Atthābhisamayā dhīro, paṇḍitoti pavuccatī"ti.–

Ādīsu (saṁ.ni.1.129=S.3.18./I,89.) paṭilābho. "Sammā mānābhisamayā antamakāsi dukkhassā"ti-ādīsu (ma.ni.1.28) pahānaṁ. "Dukkhassa pīḷanaṭṭho

saṅkhataṭṭho santāpaṭṭho vipariṇāmaṭṭho abhisamayaṭṭho”ti-ādīsu (paṭi.ma.2.8) paṭivedho. Idha panassa kālo attho. Tena saṁvacchara-utu-māsaḍḍhamāsa-ratti-diva-pubbaṇha-majjhanhika-sāyanha-paṭhamamajjhimapacchimayāma-muhuttādīsu kālappabhedabhūtesu samayesu ekaṁ samayanti dīpeti.

Tattha kiñcāpi etesu saṁvaccharādīsu samayesu yaṁ yaṁ suttaṁ yasmiṁ yasmiṁ saṁvacchare utumhi māse pakkhe rattibhāge divasabhāge vā vuttaṁ, sabbaṁ taṁ therassa suviditaṁ suvavatthāpitaṁ paññāya. Yasmā pana “evaṁ me sutaṁ asukasaṁvacchare asuka-utumhi asukamāse asukapakkhe asukarattibhāge asukadivasabhāge vā”ti evaṁ vutte na sakkā sukhena dhāretuṁ vā uddisituṁ vā uddisāpetuṁ vā, bahu ca vattabbaṁ hoti, tasmā ekeneva padena tamatthaṁ samodhānetvā “ekaṁ samayan”ti āha.

Ye vā ime gabbhokkantisamayo jātisamayo saṁvegasamayo abhinikkhamanasamayo dukkarakārikasamayo māravijayasamayo abhisambodhisamayo diṭṭhadhammasukhavihārasamayo desanāsamayo parinibbānasamayoti evamādayo Bhagavato devamanussesu ativiya (SA.1.1./I,11.) suppakāsā anekakālappabhedā eva samayā. Tesu samayesu desanāsamayasaṅkhātaṁ ekaṁ samayanti dīpeti. Yo cāyaṁ ñāṇakaruṇākiccasamayesu karuṇākiccasamayo, attahitaparahitapaṭipattisamayesu parahitapaṭipattisamayo (CS:pg.1.10) sannipatitānaṁ karaṇīyadvayasamayesu dhammikathāsamayo, desanāpaṭipattisamayesu desanāsamayo, tesupi samayesu aññataraṁ sandhāya “ekaṁ samayan”ti āha.

Kasmā panettha yathā abhidhamme “yasmiṁ samaye kāmāvacaran”ti ca ito aññesu suttapadesu “yasmiṁ samaye, bhikkhave, bhikkhu vivicceva kāmehī”ti ca bhummavacanena niddeso kato, Vinaye ca “tena samayena Buddho Bhagavā”ti karaṇavacanena, tathā akatvā “ekaṁ samayan”ti upayogavacanena niddeso katoti. Tattha tathā, idha ca aññathā atthasambhavato. Tattha hi abhidhamme ito aññesu suttapadesu ca adhikaraṇattho bhāvenabhāvalakkhaṇattho ca sambhavati. Adhikaraṇañhi kālattho samūhattho ca samayo, tattha vuttānaṁ phassādidhammānaṁ khaṇasamavāyahetusaṅkhātassa ca samayassa bhāvena tesaṁ bhāvo lakkhīyati. Tasmā tadatthajotanatthaṁ tattha bhummavacananiddeso kato.

Vinaye ca hetu-attho karaṇattho ca sambhavati. Yo hi so sikkhāpadapaññattisamayo Sāriputtādīhipi dubbiññeyyo, tena samayena hetubhūtena karaṇabhūtena ca sikkhāpadāni paññāpayanto sikkhāpadapaññattihetuñca apekkhamāno Bhagavā tattha tattha vihāsi. Tasmā tadatthajotanatthaṁ tattha karaṇavacanena niddeso kato.

Idha pana aññasmiṁ ca evaṁjātike accantasaṁyogattho sambhavati. Yañhi samayaṁ Bhagavā imaṁ aññaṁ vā suttantaṁ desesi, accantameva taṁ samayaṁ karuṇāvihārena vihāsi. Tasmā tadatthajotanatthaṁ idha upayogavacananiddeso katoti.

Tenetaṁ vuccati–

“Taṁ taṁ atthamapekkhitvā, bhummena karaṇena ca;
Aññatra samayo vutto, upayogena so idhā”ti.

(SA.1.1./I,12.) Porāṇā pana vaṇṇayanti-- “tasmiṁ samaye”ti vā “tena samayenā”ti vā “ekaṁ samayan”ti vā abhilāpamattabhedo esa, sabbattha bhummameva (CS:pg.1.11) atthoti. Tasmā “ekaṁ samayan”ti vuttepi “ekasmiṁ samaye”ti attho veditabbo.

Bhagavāti garu. Garuṁ hi loke “Bhagavā”ti vadanti. Ayañca sabbaguṇavisiṭṭhatāya sabbasattānaṁ garu, tasmā “Bhagavā”ti veditabbo. Porāṇehipi vuttaṁ–

"Bhagavāti vacanaṁ seṭṭhaṁ, Bhagavāti vacanamuttamaṁ;
Garu gāravayutto so, Bhagavā tena vuccatī"ti. (visuddhi.1.142).

Apica--

"Bhagyavā bhaggavā yutto, bhagehi ca vibhattavā;
Bhattavā vantagamano, bhavesu Bhagavā tato"ti.–

Imissā gāthāya vasenassa padassa vitthārato attho veditabbo. So ca **Visuddhimagge** (visuddhi.1.144) Buddhānussatiniddese vuttoyeva.

Ettāvatā cettha **evaṁ me sutan**ti vacanena yathāsutaṁ dhammaṁ dassento Bhagavato dhammasarīraṁ paccakkhaṁ karoti. Tena "nayidaṁ atikkantasatthukaṁ pāvacanaṁ, ayaṁ vo Satthā"ti Satthu adassanena ukkaṇṭhitaṁ janaṁ samassāseti. **Ekaṁ samayaṁ Bhagavā**ti vacanena tasmiṁ samaye Bhagavato avijjamānabhāvaṁ dassento rūpakāyaparinibbānaṁ sādheti. Tena "evaṁvidhassa nāma ariyadhammassa desako dasabaladharo vajirasaṅghātasamānakāyo sopi Bhagavā parinibbuto, kena aññena jīvite āsā janetabbā"ti jīvitamadamattaṁ janaṁ saṁvejeti, saddhamme cassa ussāhaṁ janeti. **Evan**ti ca bhaṇanto desanāsampattiṁ niddisati. **Me sutan**ti sāvakasampattiṁ. **Ekaṁ samayan**ti kālasampattiṁ. **Bhagavā**ti desakasampattiṁ.

Sāvatthiyanti evaṁnāmake nagare. Samīpatthe cetaṁ bhummavacanaṁ. (SA.1.1./I,13.) **Viharatī**ti avisesena iriyāpathadibbabrahma-ariyavihāresu aññataravihārasamaṅgīparidīpanametaṁ. Idha pana ṭhānagamananisajjāsayanappabhedesu iriyāpathesu aññatara-iriyāpathasamāyogaparidīpanaṁ (CS:pg.1.12) tena ṭhitopi gacchantopi nisinnopi sayānopi Bhagavā viharaticceva veditabbo. So hi ekaṁ iriyāpathabādhanaṁ aññena iriyāpathena vicchinditvā aparipatantaṁ attabhāvaṁ harati pavatteti, tasmā "viharatī"ti vuccati.

Jetavaneti jetassa rājakumārassa vane. Tañhi tena ropitaṁ saṁvaḍḍhitaṁ paripālitaṁ ahosi, tasmā "jetavanan"ti saṅkhaṁ gataṁ. Tasmiṁ jetavane. **Anāthapiṇḍikassa ārāme**ti Anāthapiṇḍikena gahapatinā catupaññāsahiraññakoṭipariccāgena Buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa niyyātitattā "Anāthapiṇḍikassa ārāmo"ti saṅkhaṁ gate ārāme. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana papañcasūdaniyā Majjhimaṭṭhakathāya Sabbāsavasuttavaṇṇanāyaṁ (ma.ni.aṭṭha.1.14) vutto.

Tattha siyā-- yadi tāva Bhagavā Sāvatthiyaṁ viharati, "Jetavane"ti na vattabbaṁ. Atha tattha viharati, "Sāvatthiyan"ti na vattabbaṁ. Na hi sakkā ubhayattha ekaṁ samayaṁ viharitunti. Na kho panetaṁ evaṁ daṭṭhabbaṁ.

Nanu avocumha "samīpatthe bhummavacanan"ti. Tasmā yathā Gaṅgāyamunādīnaṁ samīpe goyūthāni carantāni "Gaṅgāyaṁ caranti, yamunāyaṁ carantī"ti vuccati, evamidhāpi yadidaṁ Sāvatthiyā samīpe jetavanaṁ, tattha viharanto vuccati "Sāvatthiyaṁ viharati jetavane"ti. Gocaragāmanidassanatthaṁ hissa Sāvatthivacanaṁ, pabbajitānurūpanivāsaṭṭhānanidassanatthaṁ sesavacanaṁ.

Aññatarā devatāti nāmagottavasena apākaṭā ekā devatāti attho. "Abhijānāti no, bhante, Bhagavā ahu ñātaññatarassa mahesakkhassa yakkhassa saṁkhittena taṇhāsaṅkhayavimuttiṁ bhāsitā"ti ettha pana abhiññāto sakkopi devarājā "aññataro"ti vutto. "Devatā"ti (SA.1.1./I,14.) ca idaṁ devānampi devadhītānampi sādhāraṇavacanaṁ. Imasmiṁ panatthe devo adhippeto, so ca kho rūpāvacarānaṁ devānaṁ aññataro.

Abhikkantāya rattiyāti ettha abhikkanta-saddo

khayasundarābhirūpa-abbhānumodanādīsu dissati Tattha "abhikkantā, bhante, ratti, nikkhanto paṭhamo yāmo (CS:pg.1.13) ciranisinno bhikkhusaṅgho, uddisatu, bhante, Bhagavā bhikkhūnaṁ pātimokkhan"ti evamādīsu (a.ni.8.20 cūḷava.383) khaye dissati. "Ayaṁ imesaṁ catunnaṁ puggalānaṁ abhikkantataro ca paṇītataro cā"ti evamādīsu (a.ni.4.100) sundare.

"Ko me vandati pādāni, iddhiyā yasasā jalaṁ;
Abhikkantena vaṇṇena, sabbā obhāsayaṁ disā"ti. –

Evamādīsu (vi.va.857) abhirūpe. "Abhikkantaṁ bho Gotama, abhikkantaṁ bho Gotamā"ti evamādīsu (pārā.15) abbhānumodane. Idha pana khaye. Tena abhikkantāya rattiyā, parikkhīṇāya rattiyāti vuttaṁ hoti. Tatthāyaṁ devaputto majjhimayāmasamanantare āgatoti veditabbo. Niyāmo hi kiresa devatānaṁ yadidaṁ Buddhānaṁ vā Buddhasāvakānaṁ vā upaṭṭhānaṁ āgacchantā majjhimayāmasamanantareyeva āgacchanti.

Abhikkantavaṇṇāti idha **abhikkanta**-saddo abhirūpe, **vaṇṇa-**saddo pana chavithuti-kulavagga-kāraṇa-saṇṭhānappamāṇa-rūpāyatanādīsu dissati. Tattha "suvaṇṇavaṇṇosi Bhagavā"ti evamādīsu (su.ni.553) chaviyā. "Kadā saññūḷhā pana te, gahapati, ime samaṇassa vaṇṇā"ti evamādīsu (ma.ni.2.77) thutiyaṁ. "Cattārome, bho Gotama, vaṇṇā"ti evamādīsu (dī.ni.3.115) kulavagge. "Atha kena nu vaṇṇena, gandhathenoti vuccatī"ti evamādīsu (saṁ.ni.1.234) kāraṇe. "Mahantaṁ hatthirājavaṇṇaṁ abhinimminitvā"ti evamādīsu (saṁ.ni.1.138) saṇṭhāne. "Tayo pattassa vaṇṇā"ti evamādīsu (pārā.602) pamāṇe. "Vaṇṇo gandho raso ojā"ti evamādīsu rūpāyatane. So idha chaviyā daṭṭhabbo. Tena abhikkantavaṇṇā abhirūpacchavi, iṭṭhavaṇṇā manāpavaṇṇāti vuttaṁ hoti. Devatā hi manussalokaṁ āgacchamānā pakativaṇṇaṁ pakati-iddhiṁ jahitvā oḷārikaṁ attabhāvaṁ (SA.1.1./I,15.) katvā, atirekavaṇṇaṁ atireka-iddhiṁ māpetvā naṭasamajjādīni gacchantā manussā viya abhisaṅkhatena kāyena āgacchanti. Tattha kāmāvacarā anabhisaṅkhatenapi āgantuṁ sakkonti, rūpāvacarā pana na (CS:pg.1.14) sakkonti. Tesañhi atisukhumo attabhāvo, na tena iriyāpathakappanaṁ hoti. Tasmā ayaṁ devaputto abhisaṅkhateneva āgato. Tena vuttaṁ "abhikkantavaṇṇā"ti.

Kevalakappanti ettha **kevala**-saddo anavasesa-yebhuyyābyāmissānatirekadaḷhatthavisaṁyogādi-anekattho. Tathā hissa "kevalaparipuṇṇaṁ parisuddhaṁ brahmacariyan"ti evamādīsu (pārā.1) anavasesatthamattho. "Kevalakappā ca Aṅgamagadhā pahūtaṁ khādanīyabhojanīyaṁ ādāya upasaṅkamissantī"ti evamādīsu (mahāva.43) yebhuyyatā. "Kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hotī"ti evamādīsu (vibha.225) abyāmissatā. "Kevalaṁ saddhāmattakaṁ nūna ayamāyasmā"ti evamādīsu (mahāva.244) anatirekatā. "Āyasmato, bhante, Anuruddhassa Bāhiyo nāma saddhivihāriko kevalakappaṁ saṅghabhedāya ṭhito"ti evamādīsu (a.ni.4.243) daḷhatthatā. "Kevalī vusitavā uttamapurisoti vuccatī"ti evamādīsu (saṁ.ni.3.57) visaṁyogo attho. Idha panassa anavasesattho adhippeto.

Kappa-saddo panāyaṁ abhisaddahana-vohāra-kāla-paññatti-chedana-vikappa-lesasamantabhāvādi-anekattho. Tathā hissa "okappaniyametaṁ bhoto Gotamassa, yathā taṁ arahato sammāsambuddhassā"ti evamādīsu (ma.ni.1.387) abhisaddahanamattho. "Anujānāmi, bhikkhave, pañcahi samaṇakappehi phalaṁ paribhuñjitun"ti evamādīsu (cūḷava.250) vohāro. "Yena sudaṁ niccakappaṁ viharāmī"ti evamādīsu (ma.ni.1.387) kālo. "Iccāyasmā kappo"ti evamādīsu paññatti. "Alaṅkato kappitakesamassū"ti evamādīsu

(vi.va.1094 1101) chedanaṁ. "Kappati dvaṅgulakappo"ti evamādīsu (cūḷava.446) vikappo. "Ātthi kappo (SA.1.1./I,16.) nipajjitun"ti evamādīsu (a.ni.8.80) leso. "Kevalakappaṁ Veḷuvanaṁ obhāsetvā"ti evamādīsu (saṁ.ni.1.94) samantabhāvo. Idha panassa samantabhāvattho adhippeto. Tasmā **kevalakappaṁ jetavanan**ti ettha "anavasesaṁ samantato jetavanan"ti evamattho daṭṭhabbo.

Obhāsetvāti (CS:pg.1.15) vatthālaṅkārasarīrasamuṭṭhitāya ābhāya pharitvā, candimā viya sūriyo viya ca ekobhāsaṁ ekapajjotaṁ karitvāti attho.

Yenāti bhummatthe karaṇavacanaṁ. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamī**ti tasmā "yattha Bhagavā, tattha upasaṅkamī"ti evamettha attho daṭṭhabbo. Yena vā kāraṇena Bhagavā devamanussehi upasaṅkamitabbo, tena kāraṇena upasaṅkamīti evamettha attho daṭṭhabbo. Kena ca kāraṇena Bhagavā upasaṅkamitabbo? Nānappakāraguṇavisesādhigamādhippāyena, sāduphalūpabhogādhippāyena dijagaṇehi niccaphalitamahārukkho viya. **Upasaṅkamī**ti ca gatāti vuttaṁ hoti. **Upasaṅkamitvā**ti upasaṅkamanapariyosānadīpanaṁ. Atha vā evaṁ gatā tato āsannataraṁ ṭhānaṁ Bhagavato samīpasaṅkhātaṁ gantvātipi vuttaṁ hoti.

Idāni yenatthena loke aggapuggalassa upaṭṭhānaṁ āgatā, taṁ pucchitukāmā dasanakhasamodhānasamujjalaṁ añjuliṁ sirasi patiṭṭhapetvā ekamantaṁ aṭṭhāsi. **Ekamantan**ti bhāvanapuṁsakaniddeso-- "visamaṁ candimasūriyā parivattantī"ti-ādīsu (a.ni.4.70) viya. Tasmā yathā ṭhitā ekamantaṁ ṭhitā hoti, tathā aṭṭhāsīti evamettha attho daṭṭhabbo. Bhummatthe vā etaṁ upayogavacanaṁ. **Aṭṭhāsī**ti ṭhānaṁ kappesi. Paṇḍitā hi devamanussā garuṭṭhāniyaṁ upasaṅkamitvā āsanakusalatāya ekamantaṁ tiṭṭhanti, ayañca devo tesaṁ aññataro, tasmā ekamantaṁ aṭṭhāsi.

Kathaṁ ṭhito pana ekamantaṁ ṭhito hotīti? Cha ṭhānadose vajjetvā. Seyyathidaṁ-- atidūraṁ, accāsannaṁ, (SA.1.1./I,17.) uparivātaṁ unnatappadesaṁ, atisammukhaṁ, atipacchāti. Atidūre ṭhito hi sace kathetukāmo hoti, uccāsaddena kathetabbaṁ hoti. Accāsanne ṭhito saṅghaṭṭanaṁ karoti. Uparivāte ṭhito sarīragandhena bādhati. Unnatappadese ṭhito agāravaṁ pakāseti. Atisammukhā ṭhito sace daṭṭhukāmo hoti, cakkhunā cakkhuṁ āhacca daṭṭhabbaṁ hoti. Atipacchā ṭhito sace daṭṭhukāmo hoti, gīvaṁ pasāretvā daṭṭhabbaṁ hoti. Tasmā ayampi ete cha ṭhānadose vajjetvā aṭṭhāsi. Tena vuttaṁ "ekamantaṁ aṭṭhāsī"ti.

Etadavocāti (CS:pg.1.16) etaṁ avoca. **Kathaṁ nū**ti kāraṇapucchā. Bhagavato hi tiṇṇoghabhāvo dasasahassilokadhātuyā pākaṭo, tenimissā devatāya tattha kaṅkhā natthi, iminā pana kāraṇena "tiṇṇo"ti na jānāti, tena sā taṁ kāraṇaṁ pucchamānā evamāha.

Mārisāti devatānaṁ piyasamudācāravacanametaṁ. Niddukkhāti vuttaṁ hoti. Yadi evaṁ "yadā kho te, mārisa, saṅkunā saṅku hadaye samāgaccheyya, atha naṁ tvaṁ jāneyyāsi 'vassasahassaṁ me niraye paccamānassā'"ti (ma.ni.1.512) idaṁ virujjhati. Na hi nerayikasatto niddukkho nāma hoti. Kiñcāpi na niddukkho, ruḷhīsaddena pana evaṁ vuccati. Pubbe kira paṭhamakappikānaṁ niddukkhānaṁ sukhasamappitānaṁ esa vohāro, aparabhāge dukkhaṁ hotu vā mā vā, ruḷhīsaddena ayaṁ vohāro vuccateva nippadumāpi nirudakāpi vā pokkharaṇī pokkharaṇī viya.

Oghamatarīti ettha cattāro oghā, kāmogho bhavogho diṭṭhogho avijjoghoti. Tattha pañcasu kāmaguṇesu chandarāgo kāmogho nāma. Rūpārūpabhavesu chandarāgo jhānanikanti ca bhavogho nāma. Dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo diṭṭhogho nāma. Catūsu saccesu aññāṇaṁ avijjogho nāma. Tattha kāmogho aṭṭhasu lobhasahagatesu cittuppādesu uppajjati, bhavogho catūsu diṭṭhigatavippayuttalobhasahagatesu cittuppādesu uppajjati, diṭṭhogho catūsu diṭṭhigatasampayuttesu cittuppādesu uppajjati, avijjogho sabbākusalesu

uppajjati.

Sabbopi cesa avahananaṭṭhena rāsaṭṭhena ca oghoti veditabbo. **Avahananaṭṭhenā**ti adhogamanaṭṭhena. Ayañhi attano vasaṁ gate satte adho gameti, nirayādibhedāya duggatiyaṁyeva nibbatteti, uparibhāvaṁ vā nibbānaṁ gantuṁ adento adho tīsu bhavesu catūsu yonīsu pañcasu gatīsu sattasu viññāṇaṭṭhitīsu navasu sattāvāsesu ca gametītipi attho. **Rāsaṭṭhenā**ti mahantaṭṭhena. Mahā heso kilesarāsi avīcito paṭṭhāya yāva bhavaggā patthaṭo, yadidaṁ pañcasu kāmaguṇesu chandarāgo nāma. Sesesupi eseva nayo. Evamayaṁ rāsaṭṭhenāpi oghoti (CS:pg.1.17) veditabbo. **Atarī**ti imaṁ catubbidhampi oghaṁ kena nu tvaṁ, mārisa, kāraṇena tiṇṇoti pucchati.

Athassā Bhagavā pañhaṁ vissajjento **appatiṭṭhaṁ khvāhan**ti-ādimāha. Tattha **appatiṭṭhan**ti appatiṭṭhahanto. **Anāyūhan**ti anāyūhanto, avāyamantoti attho. Iti Bhagavā gūḷhaṁ paṭicchannaṁ katvā pañhaṁ kathesi. Devatāpi naṁ sutvā "bāhirakaṁ tāva oghaṁ tarantā nāma ṭhātabbaṭṭhāne tiṭṭhantā taritabbaṭṭhāne āyūhantā taranti, ayaṁ pana avīcito yāva bhavaggā patthaṭaṁ kilesoghaṁ kilesarāsiṁ appatiṭṭhahanto anāyūhanto atarinti āha. Kiṁ nu kho etaṁ? Kathaṁ nu kho etan"ti? Vimatiṁ pakkhantā pañhassa atthaṁ na aññāsi.

Kiṁ pana Bhagavatā yathā sattā na jānanti, evaṁ kathanatthāya pāramiyo pūretvā sabbaññutā paṭividdhāti? Na tadatthāya paṭividdhā. Dve pana Bhagavato desanā niggahamukhena ca anuggahamukhena ca. Tattha ye paṇḍitamānino honti aññātepi ñātasaññino pañcasatā brāhmaṇapabbajitā viya, tesaṁ mānaniggahatthaṁ yathā na jānanti, evaṁ mūlapariyāyādisadisaṁ dhammaṁ deseti. Ayaṁ niggahamukhena desanā. Vuttampi cetaṁ "niggayha niggayhāhaṁ, Ānanda, vakkhāmi, pavayha pavayha, Ānanda, vakkhāmi, yo sāro, so ṭhassatī"ti (ma.ni.3.196). (SA.1.1./I,18.) Ye pana ujukā sikkhākāmā, tesaṁ suviññeyyaṁ katvā Ākaṅkheyyasuttādisadisaṁ dhammaṁ deseti, "abhirama, tissa, abhirama, tissa, ahamovādena ahamanuggahena ahamanusāsaniyā"ti (saṁ.ni.3.84) ca ne samassāseti. Ayaṁ anuggahamukhena desanā.

Ayaṁ pana devaputto mānatthaddho paṇḍitamānī, evaṁ kirassa ahosi-- ahaṁ oghaṁ jānāmi, Tathāgatassa oghatiṇṇabhāvaṁ jānāmi, "iminā pana kāraṇena tiṇṇo"ti ettakamattaṁ na jānāmi. Iti mayhaṁ ñātameva bahu, appaṁ aññātaṁ, tamahaṁ kathitamattameva jānissāmi. Kiñhi nāma taṁ Bhagavā vadeyya, yassāhaṁ atthaṁ na jāneyyanti. Atha Satthā "ayaṁ kiliṭṭhavatthaṁ viya (CS:pg.1.18) raṅgajātaṁ abhabbo imaṁ mānaṁ appahāya desanaṁ sampaṭicchituṁ, mānaniggahaṁ tāvassa katvā puna nīcacittena pucchantassa pakāsessāmī"ti paṭicchannaṁ katvā pañhaṁ kathesi. Sopi nihatamāno ahosi, sā cassa nihatamānatā uttaripañhapucchaneneva veditabbā. Tassa pana pañhapucchanassa ayamattho -- kathaṁ pana tvaṁ, mārisa, appatiṭṭhaṁ anāyūhaṁ oghamatari, yathāhaṁ jānāmi, evaṁ me kathehīti.

Athassa Bhagavā kathento **yadāsvāhan**ti-ādimāha. Tattha **yadā svāhan**ti yasmiṁ kāle ahaṁ. Sukāro nipātamattaṁ. Yathā ca ettha, evaṁ sabbapadesu. **Saṁsīdāmī**ti paṭicchannaṁ katvā ataranto tattheva osīdāmi. **Nibbuyhāmī**ti ṭhātuṁ asakkonto ativattāmi. Iti ṭhāne ca vāyāme ca dosaṁ disvā atiṭṭhanto avāyamanto oghamatarinti evaṁ Bhagavatā pañho kathito. Devatāyapi paṭividdho, na pana pākaṭo, tassa pākaṭīkaraṇatthaṁ satta dukā dassitā. Kilesavasena hi santiṭṭhanto saṁsīdati nāma, abhisaṅkhāravasena āyūhanto nibbuyhati nāma. Taṇhādiṭṭhīhi vā santiṭṭhanto saṁsīdati nāma, avasesakilesānañceva abhisaṅkhārānañca vasena āyūhanto nibbuyhati nāma. Taṇhāvasena vā santiṭṭhanto saṁsīdati nāma, diṭṭhivasena āyūhanto nibbuyhati nāma. Sassatadiṭṭhiyā vā santiṭṭhanto saṁsīdati nāma, ucchedadiṭṭhiyā āyūhanto nibbuyhati

nāma. Olīyanābhinivesā hi bhavadiṭṭhi, atidhāvanābhinivesā(SA.1.1./I,20.) vibhavadiṭṭhi Līnavasena vā santiṭṭhanto saṁsīdati nāma, uddhaccavasena āyūhanto nibbuyhati nāma. Tathā kāmasukhallikānuyogavasena santiṭṭhanto saṁsīdati nāma, attakilamathānuyogavasena āyūhanto nibbuyhati nāma. Sabbākusalābhisaṅkhāravasena santiṭṭhanto saṁsīdati nāma, sabbalokiyakusalābhisaṅkhāravasena āyūhanto nibbuyhati nāma. Vuttampi cetaṁ-- "seyyathāpi, Cunda, ye keci akusalā dhammā, sabbe te adhogamanīyā, ye keci kusalā dhammā, sabbe te uparigamanīyā"ti (ma.ni.1.86).

Imaṁ pañhavissajjanaṁ sutvāva devatā sotāpattiphale patiṭṭhāya tuṭṭhā pasannā attano tuṭṭhiñca pasādañca pakāsayantī **cirassaṁ vatā**ti gāthamāha. Tattha **cirassan**ti cirassa kālassa accayenāti attho. Ayaṁ (CS:pg.1.19) kira devatā Kassapasammāsambuddhaṁ disvā tassa parinibbānato paṭṭhāya antarā aññaṁ Buddhaṁ na diṭṭhapubbā, tasmā ajja Bhagavantaṁ disvā evamāha. Kiṁ panimāya devatāya ito pubbe Satthā na diṭṭhapubboti. Diṭṭhapubbo vā hotu adiṭṭhapubbo vā, dassanaṁ upādāya evaṁ vattuṁ vaṭṭati. **Brāhmaṇan**ti bāhitapāpaṁ khīṇāsavabrāhmaṇaṁ. **Parinibbutan**ti kilesanibbānena nibbutaṁ. **Loke**ti sattaloke. **Visattikan**ti rūpādīsu ārammaṇesu āsattavisattatādīhi kāraṇehi visattikā vuccati taṇhā, taṁ visattikaṁ appatiṭṭhamānaṁ anāyūhamānaṁ tiṇṇaṁ nittiṇṇaṁ uttiṇṇaṁ cirassaṁ vata khīṇāsavabrāhmaṇaṁ passāmīti attho.

Samanuññno Satthā ahosīti tassā devatāya vacanaṁ citteneva samanumodi, ekajjhāsayo ahosi. **Antaradhāyī**ti abhisaṅkhatakāyaṁ jahitvā attano pakati-upādiṇṇakakāyasmiṁyeva ṭhatvā laddhāsā laddhapatiṭṭhā hutvā dasabalaṁ gandhehi ca mālehi ca pūjetvā attano bhavanaṁyeva agamāsīti.

Oghataraṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.1.2.) 2. Nimokkhasuttavaṇṇanā

2. Idāni dutiyasuttato paṭṭhāya paṭhamamāgatañca uttānatthañca pahāya yaṁ yaṁ anuttānaṁ, taṁ tadeva vaṇṇayissāma. **Jānāsi no**ti jānāsi nu. **Nimokkhan**ti-ādīni maggādīnaṁ (SA.1.2./I,21.) nāmāni Maggena hi sattā kilesabandhanato nimuccanti, tasmā maggo sattānaṁ **nimokkho**ti vutto. Phalakkhaṇe pana te kilesabandhanato pamuttā, tasmā phalaṁ sattānaṁ **pamokkho**ti vuttaṁ. Nibbānaṁ patvā sattānaṁ sabbadukkhaṁ viviccati, tasmā nibbānaṁ **viveko**ti vuttaṁ. Sabbāni vā etāni nibbānasseva nāmāni. Nibbānañhi patvā sattā sabbadukkhato nimuccanti pamuccanti viviccanti, tasmā tadeva "nimokkho pamokkho viveko"ti vuttaṁ. **Jānāmi khvāhan**ti jānāmi kho ahaṁ. Avadhāraṇattho khokāro (CS:pg.1.20) Ahaṁ jānāmiyeva. Sattānaṁ nimokkhādijānanatthameva hi mayā samatiṁsa pāramiyo pūretvā sabbaññutaññāṇaṁ paṭividdhanti sīhanādaṁ nadati. Buddhasīhanādaṁ nāma kira etaṁ suttaṁ.

Nandībhavaparikkhayāti nandīmūlakassa kammabhavassa parikkhayena. Nandiyā ca bhavassa cātipi vaṭṭati. Tattha hi purimanaye nandībhavena tividhakammābhisaṅkhāravasena saṅkhārakkhandho gahito, saññāviññāṇehi taṁsampayuttā ca dve khandhā. Tehi pana tīhi khandhehi sampayuttā vedanā tesaṁ gahaṇena gahitāvāti anupādiṇṇakānaṁ catunnaṁ arūpakkhandhānaṁ appavattivasena sa-upādisesaṁ nibbānaṁ kathitaṁ hoti. **Vedanānaṁ nirodhā upasamā**ti upādiṇṇakavedanānaṁ nirodhena ca upasamena ca. Tattha vedanāgahaṇena

taṁsampayuttā tayo khandhā gahitāva honti, tesaṁ vatthārammaṇavasena rūpakkhandhopi. Evaṁ imesaṁ upādiṇṇakānaṁ pañcannaṁ khandhānaṁ appavattivasena anupādisesaṁ nibbānaṁ kathitaṁ hoti. Dutiyanaye pana nandiggahaṇena saṅkhārakkhandho gahito, bhavaggahaṇena upapattibhavasaṅkhāto rūpakkhandho, saññādīhi sarūpeneva tayo khandhā. Evaṁ imesaṁ pañcannaṁ khandhānaṁ appavattivasena nibbānaṁ kathitaṁ hotīti veditabbaṁ. Imameva ca nayaṁ Catunikāyikabhaṇḍikatthero roceti. Iti nibbānavaseneva Bhagavā desanaṁ niṭṭhāpesīti.

Nimokkhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.1.3./I,22.)

(SA.1.3.) 3. Upanīyasuttavaṇṇanā

3. Tatiye **upanīyatī**ti parikkhīyati nirujjhati, upagacchati vā, anupubbena maraṇaṁ upetīti attho. Yathā vā gopālena gogaṇo nīyati, evaṁ jarāya maraṇasantikaṁ upanīyatīti attho. **Jīvitan**ti jīvitindriyaṁ. **Appan**ti parittaṁ thokaṁ. Tassa dvīhākārehi parittatā veditabbā sarasaparittatāya ca khaṇaparittatāya ca. Sarasaparittatāyapi hi "yo, bhikkhave, ciraṁ jīvati, so vassasataṁ appaṁ vā bhiyyo"ti (dī.ni.2.7 saṁ.ni.2.143) vacanato parittaṁ. Khaṇaparittatāyapi. Paramatthato hi atiparitto sattānaṁ jīvitakkhaṇo ekacittappavattimattoyeva (CS:pg.1.21) Yathā nāma rathacakkaṁ pavattamānampi ekeneva nemippadesena pavattati, tiṭṭhamānampi ekeneva tiṭṭhati, evamevaṁ ekacittakkhaṇikaṁ sattānaṁ jīvitaṁ, tasmiṁ citte niruddhamatte satto niruddhoti vuccati. Yathāha-- atīte cittakkhaṇe jīvittha na jīvati na jīvissati, anāgate cittakkhaṇe jīvissati na jīvati na jīvittha, paccuppanne cittakkhaṇe jīvati na jīvittha na jīvissati.

"Jīvitaṁ attabhāvo ca, sukhadukkhā ca kevalā;
Ekacittasamāyuttā, lahuso vattate khaṇo.
"Ye niruddhā marantassa, tiṭṭhamānassa vā idha;
Sabbepi sadisā khandhā, gatā appaṭisandhikā.
"Anibbattena na jāto, paccuppannena jīvati;
Cittabhaṅgā mato loko, paññatti paramatthiyā"ti. (mahāni.10).

Jarūpanītassāti jaraṁ upagatassa, jarāya vā maraṇasantikaṁ upanītassa. **Na santi tāṇā**ti tāṇaṁ leṇaṁ saraṇaṁ bhavituṁ samatthā nāma keci natthi. **Etaṁ bhayan**ti etaṁ jīvitindriyassa maraṇūpagamanaṁ, āyuparittatā, jarūpanītassa tāṇābhāvoti tividhaṁ bhayaṁ bhayavatthu bhayakāraṇanti (SA.1.3./I,23.) attho. **Puññāni kayirātha sukhāvahānī**ti viññū puriso sukhāvahāni sukhadāyakāni puññāni kareyya. Iti devatā rūpāvacarajjhānaṁ sandhāya pubbacetanaṁ aparacetanaṁ muñcacetanañca gahetvā bahuvacanavasena "puññānī"ti āha. Jhānassādaṁ jhānanikantiṁ jhānasukhañca gahetvā "sukhāvahānī"ti āha. Tassā kira devatāya sayaṁ dīghāyukaṭṭhāne brahmaloke nibbattattā heṭṭhā kāmāvacaradevesu parittāyukaṭṭhāne cavamāne upapajjamāne ca thullaphusitake vuṭṭhipātasadise satte disvā etadahosi "ahovatime sattā jhānaṁ bhāvetvā aparihīnajjhānā kālaṁ katvā brahmaloke ekakappa-dvekappa-catukappa-aṭṭhakappa-soḷasakappa-dvattiṁsakappa-catusaṭṭhikappappamāṇaṁ addhānaṁ tiṭṭheyyun"ti. Tasmā evamāha.

Atha Bhagavā-- "Ayaṁ devatā aniyyānikaṁ vaṭṭakathaṁ kathetī"ti vivaṭṭamassā dassento dutiyaṁ gāthamāha. Tattha **lokāmisan**ti dve lokāmisā (CS:pg.1.22)

pariyāyena ca nippariyāyena ca. Pariyāyena tebhūmakavaṭṭaṁ lokāmisaṁ, nippariyāyena cattāro paccayā. Idha pariyāyalokāmisaṁ adhippetaṁ. Nippariyāyalokāmisampi vaṭṭatiyeva. Santipekkhoti nibbānasaṅkhātaṁ accantasantiṁ pekkhanto icchanto patthayantoti.

Upanīyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.1.4.) 4. Accentisuttavaṇṇanā

4. Catutthe **accentī**ti atikkamanti. **Kālā**ti purebhattādayo kālā. **Tarayanti rattiyo**ti rattiyo atikkamamānā puggalaṁ maraṇūpagamanāya tarayanti sīghaṁ sīghaṁ gamayanti. **Vayoguṇā**ti paṭhamamajjhimapacchimavayānaṁ guṇā, rāsayoti attho. "Anujānāmi, bhikkhave, ahatānaṁ vatthānaṁ diguṇaṁ saṅghāṭin"ti (mahāva.348) ettha hi paṭalaṭṭho guṇaṭṭho. "Sataguṇā dakkhiṇā pāṭikaṅkhitabbā"ti (ma.ni.3.379) ettha ānisaṁsaṭṭho. "Antaṁ antaguṇan"ti ettha koṭṭhāsaṭṭho. "Kayirā mālāguṇe bahū"ti (dha.pa.53) ettha rāsaṭṭho. "Pañca kāmaguṇā"ti ettha bandhanaṭṭho. Idha pana rāsaṭṭho guṇaṭṭho. Tasmā **vayoguṇā**ti vayorāsayo veditabbā. (SA.1.4./I,24.) **Anupubbaṁ jahantī**ti anupaṭipāṭiyā puggalaṁ jahanti, Majjhimavaye ṭhitaṁ hi paṭhamavayo jahati. pacchimavaye ṭhitaṁ dve paṭhamamajjhimā jahanti. maraṇakkhaṇe pana tayopi vayā jahanteva. **Etaṁ bhayan**ti etaṁ kālānaṁ atikkamanaṁ, rattidivānaṁ taritabhāvo, vayoguṇānaṁ jahanabhāvoti tividhaṁ bhayaṁ. Sesaṁ purimasadisamevāti.

Accentisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.1.5.) 5. Katichindasuttavaṇṇanā

5. Pañcame (CS:pg.1.23) **kati chinde**ti chindanto kati chindeyya. Sesapadesupi eseva nayo. Ettha ca "chinde jahe"ti atthato ekaṁ. Gāthābandhassa pana maṭṭhabhāvatthaṁ ayaṁ devatā saddapunaruttiṁ vajjayantī evamāha. **Kati saṅgātigo**ti kati saṅge atigato, atikkantoti attho. Saṅgātikotipi pāṭho, ayameva attho. **Pañca chinde**ti chindanto pañca orambhāgiyasaṁyojanāni chindeyya. **Pañca jahe**ti jahanto pañcuddhambhāgiyasaṁyojanāni jaheyya. Idhāpi chindanañca jahanañca atthato ekameva, Bhagavā pana devatāya āropitavacanānurūpeneva evamāha. Atha vā pādesu baddhapāsasakuṇo viya pañcorambhāgiyasaṁyojanāni heṭṭhā ākaḍḍhamānākārāni honti, tāni anāgāmimaggena chindeyyāti vadati. Hatthehi gahitarukkhasākhā viya pañcuddhambhāgiyasaṁyojanāni upari ākaḍḍhamānākārāni honti, tāni arahattamaggena jaheyyāti vadati. **Pañca cuttari bhāvaye**ti etesaṁ saṁyojanānaṁ chindanatthāya ceva pahānatthāya ca uttari atirekaṁ visesaṁ bhāvento saddhāpañcamāni indriyāni bhāveyyāti attho. **Pañca saṅgātigo**ti rāgasaṅgo dosasaṅgo mohasaṅgo mānasaṅgo diṭṭhisaṅgoti ime pañca saṅge atikkanto. **Oghatiṇṇoti vuccatī**ti caturoghaoti kathīyati. Imāya pana gāthāya pañcindriyāni lokiyalokuttarāni kathitānīti.

Katichindasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.1.6./I,25.)

(SA.1.6.) 6. Jāgarasuttavaṇṇanā

6. Chaṭṭhe **jāgaratan**ti jāgarantānaṁ. **Pañca jāgaratan**ti vissajjanagāthāyaṁ pana saddhādīsu pañcasu indriyesu jāgarantesu pañca nīvaraṇā suttā nāma. Kasmā? Yasmā taṁsamaṅgīpuggalo yattha katthaci nisinno vā ṭhito vā aruṇaṁ uṭṭhapentopi pamādatāya akusalasamaṅgitāya sutto nāma hoti. Evaṁ suttesu pañcasu nīvaraṇesu pañcindriyāni jāgarāni nāma. Kasmā (CS:pg.1.24) Yasmā taṁsamaṅgīpuggalo yattha katthaci nipajjitvā niddāyantopi appamādatāya kusalasamaṅgitāya jāgaro nāma hoti. Pañcahi pana nīvaraṇeheva kilesarajaṁ ādiyati gaṇhāti parāmasati. Purimā hi kāmacchandādayo pacchimānaṁ paccayā hontīti pañcahi indriyehi parisujjhatīti ayamattho veditabbo. Idhāpi pañcindriyāni lokiyalokuttarāneva kathitānīti.

Jāgarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.1.7.) 7. Appaṭividitasuttavaṇṇanā

7. Sattame **dhammā**ti catusaccadhammā. **Appaṭividitā**ti ñāṇena appaṭividdhā. **Paravādesū**ti dvāsaṭṭhidiṭṭhigatavādesu. Te hi ito paresaṁ titthiyānaṁ vādattā paravādā nāma. **Nīyare**ti attano dhammatāyapi gacchanti, parenapi nīyanti. Tattha sayameva sassatādīni gaṇhantā gacchanti nāma, parassa vacanena tāni gaṇhantā nīyanti nāma. **Kālo tesaṁ pabujjhitun**ti tesaṁ puggalānaṁ pabujjhituṁ ayaṁ kālo. Lokasmiñhi Buddho uppanno, dhammo desiyati, saṅgho suppaṭipanno, paṭipadā bhaddikā, ime ca pana mahājanā vaṭṭe suttā nappabujjhantīti devatā āha. **Sambuddhā**ti sammā hetunā kāraṇena Buddhā. Cattāro hi Buddhā-- sabbaññubuddho, paccekabuddho, catusaccabuddho, sutabuddhoti. Tattha samatiṁsapāramiyo pūretvā sammāsambodhiṁ patto sabbaññubuddho nāma. Kappasatasahassādhikāni dve asaṅkhyeyyāni pāramiyo pūretvā sayambhutaṁ patto paccekabuddho nāma. Avasesā khīṇāsavā catusaccabuddhā nāma. Bahussuto sutabuddho nāma. Imasmiṁ atthe tayopi purimā vaṭṭanti. **Sammadaññā**ti sammā (SA.1.7./I,26.) hetunā kāraṇena jānitvā. **Caranti visame saman**ti visame vā lokasannivāse visame vā sattanikāye visame vā kilesajāte samaṁ carantīti.

Appaṭividitasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.1.8.) 8. Susammuṭṭhasuttavaṇṇanā

8. Aṭṭhame (CS:pg.1.25) **susammuṭṭhā**ti paññāya appaṭividdhabhāveneva sunaṭṭhā. Yathā hi dve khettāni kasitvā, ekaṁ vapitvā, bahudhaññaṁ adhigatassa avāpitakhettato aladdhaṁ sandhāya “bahuṁ me dhaññaṁ naṭṭhan”ti vadanto aladdhameva “naṭṭhan”ti vadati, evamidhāpi appaṭividitāva susammuṭṭhā nāma. **Asammuṭṭhā**ti paññāya paṭividdhabhāveneva anaṭṭhā. Sesaṁ purimasadisamevāti.

Susammuṭṭhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.1.9.) 9. Mānakāmasuttavaṇṇanā

9. Navame **mānakāmassā**ti mānaṁ kāmentassa icchantassa. **Damo**ti evarūpassa puggalassa samādhipakkhiko damo natthīti vadati. "Saccena danto damasā upeto, vedantagū vusitabrahmacariyo"ti (saṁ.ni.1.195) ettha hi indriyasaṁvaro damoti vutto. "Yadi saccā damā cāgā, khantyā bhiyyodha vijjatī"ti (saṁ.ni.1.246 su.ni.191) ettha paññā. "Dānena damena saṁyamena saccavajjena atthi puññaṁ, atthi puññassa āgamo"ti (saṁ.ni.4.365) ettha uposathakammaṁ. "Sakkhissasi kho tvaṁ, puṇṇa, iminā damūpasamena samannāgato sunāparantasmiṁ janapade viharitun"ti (saṁ.ni.4.88 ma.ni.3.396) ettha adhivāsanakhanti. Imasmiṁ pana Sutte damoti samādhipakkhikadhammānaṁ etaṁ nāmaṁ. Tenevāha-- "na monamatthi asamāhitassā"ti. Tattha **monan**ti catumaggañāṇaṁ, tañhi munātīti monaṁ, catusaccadhamme jānātīti attho. **Maccudheyyassā**ti tebhūmakavaṭṭassa. Tañhi maccuno patiṭṭhānaṭṭhena maccudheyyanti vuccati. (SA.1.9./I,27.) **Pāran**ti tasseva pāraṁ nibbānaṁ. **Tareyyā**ti paṭivijjheyya pāpuṇeyya vā. Idaṁ vuttaṁ hoti-- eko araññe viharanto pamatto puggalo maccudheyyassa pāraṁ na tareyya na paṭivijjheyya na pāpuṇeyyāti.

Mānaṁ pahāyāti arahattamaggena navavidhamānaṁ pajahitvā. **Susamāhitatto**ti upacārappanāsamādhīhi suṭṭhu samāhitatto. **Sucetaso**ti ñāṇasampayuttatāya (CS:pg.1.26) sundaracitto. Ñāṇavippayuttacittena hi sucetasoti na vuccati, tasmā ñāṇasampayuttena sucetaso hutvāti attho. **Sabbadhi vippamutto**ti sabbesu khandhāyatanādīsu vippamutto hutvā. **Tareyyā**ti ettha tebhūmakavaṭṭaṁ samatikkamanto nibbānaṁ paṭivijjhanto taratīti paṭivedhataraṇaṁ nāma vuttaṁ. Iti imāya gāthāya tisso sikkhā kathitā honti. Kathaṁ -- māno nāmāyaṁ sīlabhedano, tasmā "mānaṁ pahāyā"ti iminā adhisīlasikkhā kathitā hoti. "Susamāhitatto"ti iminā adhicittasikkhā. "Sucetaso"ti ettha cittena paññā dassitā, tasmā iminā adhipaññāsikkhā kathitā. Adhisīlañca nāma sīle sati hoti, adhicittaṁ citte sati, adhipaññā paññāya sati. Tasmā sīlaṁ nāma pañcapi dasapi sīlāni, pātimokkhasaṁvaro adhisīlaṁ nāmāti veditabbaṁ. Aṭṭha samāpattiyo cittaṁ, vipassanāpādakajjhānaṁ adhicittaṁ. Kammassakataññāṇaṁ paññā, vipassanā adhipaññā. Anuppannepi hi Buddhuppāde pavattatīti pañcasīlaṁ dasasīlaṁ sīlameva, pātimokkhasaṁvarasīlaṁ Buddhuppādeyeva pavattatīti adhisīlaṁ. Cittapaññāsupi eseva nayo. Apica nibbānaṁ patthayantena samādinnaṁ pañcasīlampi dasasīlampi adhisīlameva. Samāpannā aṭṭha samāpattiyopi adhicittameva. Sabbampi vā lokiyasīlaṁ sīlameva, lokuttaraṁ adhisīlaṁ. Cittapaññāsupi eseva nayoti. Iti imāya gāthāya samodhānetvā tisso sikkhā sakalasāsanaṁ kathitaṁ hotīti.

Mānakāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.1.10.) 10. Araññasuttavaṇṇanā

10. Dasame **santānan**ti santakilesānaṁ, paṇḍitānaṁ vā. "Santo have sabbhi

pavedayanti (jā.2.21.413), dūre santo pakāsantī”ti-ādīsu (dha.pa.304) hi paṇḍitāpi (SA.1.10./I,28.) santoti vuttā. **Brahmacārinan**ti seṭṭhacārīnaṁ maggabrahmacariyavāsaṁ vasantānaṁ. **Kena vaṇṇo pasīdatī**ti kena kāraṇena chavivaṇṇo pasīdatīti pucchati. Kasmā panesā evaṁ pucchati? Esā kira vanasaṇḍavāsikā bhummadevatā āraññake bhikkhū pacchābhattaṁ piṇḍapātapaṭikkante araññaṁ pavisitvā (CS:pg.1.27) rattiṭṭhānadivāṭṭhānesu mūlakammaṭṭhānaṁ gahetvā nisinne passati. Tesañca evaṁ nisinnānaṁ balavacittekaggatā uppajjati. Tato visabhāgasantati vūpasammati, sabhāgasantati okkamati, cittaṁ pasīdati. Citte pasanne lohitaṁ pasīdati, cittasamuṭṭhānāni upādārūpāni parisuddhāni honti, vaṇṭā pamuttatālaphalassa viya mukhassa vaṇṇo hoti. Taṁ disvā devatā cintesi-- “sarīravaṇṇo nāmāyaṁ paṇītāni rasasampannāni bhojanāni sukhasamphassāni nivāsanapāpuraṇasayanāni utusukhe tebhūmikādibhede ca pāsāde mālāgandhavilepanādīni ca labhantānaṁ pasīdati, ime pana bhikkhū piṇḍāya caritvā missakabhattaṁ bhuñjanti, viraḷamañcake vā phalake vā silāya vā sayanāni kappenti, rukkhamūlādīsu vā abbhokāse vā vasanti, kena nu kho kāraṇena etesaṁ vaṇṇo pasīdatī”ti. Tasmā pucchi.

Athassā Bhagavā kāraṇaṁ kathento dutiyaṁ gāthaṁ āha. Tattha **atītan**ti atīte asuko nāma rājā dhammiko ahosi, so amhākaṁ paṇīte paccaye adāsi. Ācariyupajjhāyā lābhino ahesuṁ. Atha mayaṁ evarūpāni bhojanāni bhuñjimhā, cīvarāni pārupimhāti evaṁ ekacce paccayabāhullikā viya ime bhikkhū atītaṁ nānusocanti. **Nappajappanti nāgatan**ti anāgate dhammiko rājā bhavissati, phītā janapadā bhavissanti, bahūni sappinavanītādīni uppajjissanti, “khādatha bhuñjathā”ti tattha tattha vattāro bhavissanti, tadā mayaṁ evarūpāni bhojanāni bhuñjissāma, cīvarāni pārupissāmāti evaṁ anāgataṁ na patthenti. **Paccuppannenā**ti yena kenaci taṅkhaṇe laddhena yāpenti. Tenāti tena tividhenāpi kāraṇena.

Evaṁ vaṇṇasampattiṁ dassetvā idāni tasseva vaṇṇassa vināsaṁ dassento anantaraṁ gāthamāha. (SA.1.10./I,29.) Tattha **anāgatappajappāyā**ti anāgatassa patthanāya. **Etenā**ti etena kāraṇadvayena. **Naḷova harito luto**ti yathā harito naḷo lāyitvā uṇhapāsāṇe pakkhitto sussati, evaṁ sussantīti.

Araññasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.Naḷavaggo paṭhamo.

2. Nandanavaggo

(SA.1.11.) 1. Nandanasuttavaṇṇanā

11. Nandanavaggassa (CS:pg.1.28) paṭhame **tatrā**ti tasmiṁ ārāme. **Kho**ti byañjanasiliṭṭhatāvasena nipātamattaṁ. **Bhikkhū āmantesī**ti parisajeṭṭhake bhikkhū jānāpesi. **Bhikkhavo**ti tesaṁ āmantanākāradīpanaṁ. **Bhadante**ti pativacanadānaṁ. **Te bhikkhū**ti ye tattha sammukhībhūtā dhammapaṭiggāhakā bhikkhū. **Bhagavato paccassosun**ti Bhagavato vacanaṁ pati-assosuṁ, abhimukhā hutvā suṇiṁsu sampaṭicchiṁsūti attho. **Etadavocā**ti etaṁ idāni vattabbaṁ “bhūtapubban”ti-ādivacanaṁ avoca. Tattha **tāvatiṁsakāyikā**ti tāvatiṁsakāye nibbattā. Tāvatiṁsakāyo nāma dutiyadevaloko vuccati. Maghena māṇavena saddhiṁ macalagāme kālaṁ katvā tattha uppanne tettiṁsa devaputte upādāya kira tassa

devalokassa ayaṁ paṇṇatti jātāti vadanti. Yasmā pana sesacakkavāḷesupi cha kāmāvacaradevalokā atthi. Vuttampi cetaṁ "sahassaṁ cātumahārājikānaṁ sahassaṁ tāvatiṁsānan"ti (a.ni.10.29), tasmā nāmapaṇṇattiyevesā tassa devalokassāti veditabbā. Evañhi niddosaṁ padaṁ hoti.

Nandane vaneti ettha taṁ vanaṁ paviṭṭhe paviṭṭhe nandayati tosetīti nandanaṁ. Pañcasu hi maraṇanimittesu uppannesu "sampattiṁ pahāya cavissāmā"ti paridevamānā devatā sakko devānamindo "mā paridevittha, abhijjanadhammā nāma saṅkhārā natthī"ti ovaditvā tattha pavesāpeti. Tāsaṁ aññāhi devatāhi bāhāsu gahetvā(SA.1.11./I,30.) pavesitānampi tassa sampattiṁ disvāva maraṇasoko vūpasammati, pītipāmojjameva uppajjati. Atha tasmiṁ kīḷamānā eva uṇhasantatto himapiṇḍo viya vilīyanti, vātāpahatadīpasikhā viya vijjhāyantīti evaṁ yaṁkiñci anto paviṭṭhaṁ nandayati tosetiyevāti nandanaṁ, tasmiṁ nandane. **Accharāsaṅghaparivutāti accharā**ti devadhītānaṁ nāmaṁ, tāsaṁ samūhena parivutā.

Dibbehīti devaloke nibbattehi. **Pañcahi kāmaguṇehī**ti manāpiyarūpasaddagandharasaphoṭṭhabbasaṅkhātehi pañcahi kāmabandhanehi kāmakoṭṭhāsehi vā (CS:pg.1.29) **Samappitā**ti upetā. Itaraṁ tasseva vevacanaṁ. **Paricārayamānā**ti ramamānā, tesu tesu vā rūpādīsu indriyāni sañcārayamānā. **Tāyaṁ velāyan**ti tasmiṁ paricāraṇakāle. So panassa devaputtassa adhunā abhinibbattakālo veditabbo. Tassa hi paṭisandhikkhaṇeyeva rattasuvaṇṇakkhandho viya virocayamāno tigāvutappamāṇo attabhāvo nibbatti. So dibbavatthanivattho dibbālaṅkārapaṭimaṇḍito dibbamālāvilepanadharo dibbehi candanacuṇṇehi samaṁ vikiriyamāno dibbehi pañcahi kāmaguṇehi ovuto nivuto pariyonaddho lobhābhibhūto hutvā lobhanissaraṇaṁ nibbānaṁ apassanto āsabhiṁ vācaṁ bhāsanto viya mahāsaddena "na te sukhaṁ pajānantī"ti imaṁ gāthaṁ gāyamāno nandanavane vicari. Tena vuttaṁ-- "tāyaṁ velāyaṁ imaṁ gāthaṁ abhāsī"ti.

Ye na passanti nandananti ye tatra pañcakāmaguṇānubhavanavasena nandanavanaṁ na passanti. **Naradevānan**ti devanarānaṁ, devapurisānanti attho. **Tidasānan**ti tikkhattuṁ dasannaṁ. **Yasassinan**ti parivārasaṅkhātena yasena sampannānaṁ.

Aññatarā devatāti ekā ariyasāvikā devatā. **Paccabhāsī**ti "ayaṁ bāladevatā imaṁ sampattiṁ niccaṁ acalaṁ maññati, nāssā chedanabhedanaviddhaṁsanadhammataṁ jānātī"ti adhippāyaṁ vivaṭṭetvā dassentī "na tvaṁ bāle"ti imāya gāthāya pati-abhāsi. **Yathā arahataṁ vaco**ti yathā arahantānaṁ vacanaṁ, tathā tvaṁ na jānāsīti. Evaṁ tassā adhippāyaṁ (SA.1.11./I,31.) paṭikkhipitvā, idāni arahantānaṁ vacanaṁ dassentī **aniccā**ti-ādimāha. Tattha **aniccā vata saṅkhārā**ti sabbe tebhūmakasaṅkhārā hutvā abhāvatthena aniccā. **Uppādavayadhammino**ti uppādavayasabhāvā. **Uppajjitvā nirujjhantī**ti idaṁ purimasseva vevacanaṁ. Yasmā vā uppajjitvā nirujjhanti, tasmā uppādavayadhamminoti. Uppādavayaggahaṇena cettha tadanantarā vemajjhaṭṭhānaṁ gahitameva hoti. **Tesaṁ vūpasamo sukho**ti tesaṁ saṅkhārānaṁ vūpasamasaṅkhātaṁ nibbānameva sukhaṁ. Idaṁ arahataṁ vacoti.

Nandanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.1.12.) 2. Nandatisuttavaṇṇanā

12. Dutiye (CS:pg.1.30) **nandatī**ti tussati attamano hoti. **Puttimā**ti bahuputto. Tassa hi ekacce puttā kasikammaṁ katvā dhaññassa koṭṭhe pūrenti, ekacce vaṇijjaṁ katvā hiraññasuvaṇṇaṁ āharanti, ekacce rājānaṁ upaṭṭhahitvā yānavāhanagāmanigamādīni labhanti. Atha tesaṁ ānubhāvasaṅkhātaṁ siriṁ anubhavamānā mātā vā pitā vā nandati. Chaṇadivasādīsu vā maṇḍitapasādhite putte sampattiṁ anubhavamāne disvā nandatīti, "nandati puttehi puttimā"ti āha. **Gohi tathevā**ti yathā puttimā puttehi, tathā gosāmikopi sampannaṁ gomaṇḍalaṁ disvā gāvo nissāya gorasasampattiṁ anubhavamāno gohi nandati. **Upadhī hi narassa nandanā**ti, ettha **upadhī**ti cattāro upadhī-- kāmūpadhi, khandhūpadhi, kilesūpadhi, abhisaṅkhārūpadhīti. Kāmāpi hi "yaṁ pañca kāmaguṇe paṭicca uppajjati sukhaṁ somanassaṁ, ayaṁ kāmānaṁ assādo"ti (ma.ni.1.166) evaṁ vuttassa sukhassa adhiṭṭhānabhāvato "upadhiyati ettha sukhan"ti iminā vacanatthena upadhīti vuccati. Khandhāpi khandhamūlakassa dukkhassa adhiṭṭhānabhāvato, kilesāpi apāyadukkhassa adhiṭṭhānabhāvato, abhisaṅkhārāpi bhavadukkhassa adhiṭṭhānabhāvatoti. Idha pana kāmūpadhi adhippeto. Pañca hi kāmaguṇā tebhūmikādipāsāda-uḷārasayana-vatthālaṅkāra-nāṭakaparivārādivasena (SA.1.12./I,32.) paccupaṭṭhitā pītisomanassaṁ upasaṁharamānā naraṁ nandayanti. Tasmā yathā puttā ca gāvo ca, evaṁ imepi upadhī hi narassa nandanāti veditabbā. **Na hi so nandati yo nirūpadhī**ti yo kāmaguṇasampattirahito daliddo dullabhaghāsacchādano na hi so nandati. Evarūpo manussapeto ca manussanerayiko ca kiṁ nandissati Bhagavāti āha.

Idaṁ sutvā Satthā cintesi-- "ayaṁ devatā sokavatthumeva nandavatthuṁ karoti, sokavatthubhāvamassā dīpessāmī"ti phalena phalaṁ pātento viya tāyeva upamāya tassā vādaṁ bhindanto tameva gāthaṁ parivattetvā **socatī**ti āha. Tattha **socati puttehī**ti videsagamanādivasena puttesu naṭṭhesupi nassantesupi idāni nassissantīti nāsasaṅkīpi (CS:pg.1.31) socati, tathā matesupi marantesupi corehi rājapurisehi gahitesu vā paccatthikānaṁ hatthaṁ upagatesu vā maraṇasaṅkīpi hutvā socati. Rukkhapabbatādīhi patitvā hatthapādādīnaṁ bhedavasena bhinnesupi bhijjantesupi bhedasaṅkīpi hutvā socati. Yathā ca puttehi puttimā, gosāmikopi tatheva navahākārehi gohi socati. **Upadhī hi narassa socanā**ti yathā ca puttagāvo, evaṁ pañca kāmaguṇopadhīpi–

"Tassa ce kāmayānassa, chandajātassa jantuno;
Te kāmā parihāyanti, sallaviddhova ruppatī"ti. (su.ni.773)–

Vuttanayena naraṁ socanti. Tasmā narassa socanā sokavatthukamevāti veditabbā. **Na hi so socati, yo nirūpadhī**ti yassa pana catubbidhāpete upadhiyo natthi, so nirupadhi mahākhīṇāsavo kiṁ socissati, na socati devateti.

Nandatisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.1.13.) 3. Natthiputtasamasuttavaṇṇanā

13. Tatiye **natthi puttasamaṁ peman**ti virūpepi hi attano puttake suvaṇṇabimbakaṁ viya maññanti, mālāguḷe viya sīsādīsu katvā pariharamānā tehi ohaditāpi omuttikāpi gandhavilepanapatitā viya somanassaṁ āpajjanti. Tenāha-- "natthi puttasamaṁ peman"ti. (SA.1.13./I,33.) Puttapemasamaṁ pemaṁ nāma natthīti vuttaṁ hoti. **Gosamitaṁ dhanan**ti gohi samaṁ godhanasamaṁ godhanasadisaṁ aññaṁ dhanaṁ nāma natthi Bhagavāti āha. **Sūriyasamā ābhā**ti sūriyābhāya samā aññā ābhā

nāma natthīti dasseti. **Samuddaparamā**ti ye keci aññe sarā nāma, sabbe te samuddaparamā, samuddoo tesaṁ uttamo, samuddasadisaṁ aññaṁ udakanidhānaṁ nāma natthi, Bhagavāti.

Yasmā pana attapemena samaṁ pemaṁ nāma natthi. Mātāpitādayo hi chaḍḍetvāpi puttadhītādayo ca aposetvāpi sattā attānameva (CS:pg.1.32) posenti. Dhaññena ca samaṁ dhanaṁ nāma natthi. (yadā hi sattā dubbhikkhā honti), tathārūpe hi kāle hiraññasuvaṇṇādīni gomahiṁsādīnipi dhaññaggahaṇatthaṁ dhaññasāmikānameva santikaṁ gahetvā gacchanti. Paññāya ca samā ābhā nāma natthi. Sūriyādayo hi ekadesaṁyeva obhāsanti, paccuppannameva ca tamaṁ vinodenti. Paññā pana dasasahassimpi lokadhātuṁ ekappajjotaṁ kātuṁ sakkoti, atītaṁsādipaṭicchādakañca tamaṁ vidhamati. Meghavuṭṭhiyā ca samo saro nāma natthi. Nadīvāpi hotu talākādīni vā, vuṭṭhisamo saro nāma natthi. Meghavuṭṭhiyā hi pacchinnāya mahāsamuddoo aṅgulipabbatemanamattampi udakaṁ na hoti, vuṭṭhiyā pana pavattamānāya yāva ābhassarabhavanāpi ekodakaṁ hoti. Tasmā Bhagavā devatāya paṭigāthaṁ vadanto **natthi attasamaṁ peman**ti-ādimāhāti.

Natthiputtasamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.1.14.) 4. Khattiyasuttavaṇṇanā

14. Catutthe **khattiyo dvipadan**ti dvipadānaṁ rājā seṭṭho. **Komārī**ti kumārikāle gahitā. Ayaṁ sesabhariyānaṁ seṭṭhāti vadati. **Pubbajo**ti paṭhamaṁ jāto kāṇo vāpi hotu kuṇi-ādīnaṁ vā aññataro, yo paṭhamaṁ jāto, ayameva putto imissā devatāya vāde seṭṭho nāma hoti. Yasmā pana dvipadādīnaṁ Buddhādayo seṭṭhā, tasmā Bhagavā paṭigāthaṁ āha. Tattha kiñcāpi Bhagavā sabbesaṁyeva apadādibhedānaṁ sattānaṁ seṭṭho, uppajjamāno panesa sabbasattaseṭṭho dvipadesuyeva uppajjati, tasmā **sambuddho dvipadaṁ seṭṭho**ti āha. Dvipadesu uppannassa cassa (SA.1.14./I,34.) sabbasattaseṭṭhabhāvo appaṭihatova hoti. **Ājānīyo**ti hatthī vā hotu assādīsu aññataro vā, yo kāraṇaṁ jānāti, ayaṁ ājānīyova catuppadānaṁ seṭṭhoti attho. Kūṭakaṇṇarañño guḷavaṇṇa-asso viya. Rājā kira pācīnadvārena nikkhamitvā cetiyapabbataṁ gamissāmīti kalambanadītīraṁ sampatto, asso tīre ṭhatvā udakaṁ otarituṁ na icchati rājā assācariyaṁ āmantetvā, “Aho (CS:pg.1.33) vata tayā asso sikkhāpito udakaṁ otarituṁ na icchatī”ti āha. Ācariyo “susikkhāpito deva asso, etassa hi cittaṁ-- ‘sacāhaṁ udakaṁ otarissāmi, vālaṁ temissati, vāle tinte rañño aṅge udakaṁ pāteyyā’ti, evaṁ tumhākaṁ sarīre udakapātanabhayena na otarati, vālaṁ gaṇhāpethā”ti āha. Rājā tathā kāresi. Asso vegena otaritvā pāraṁ gato. **Sussūsā**ti sussūsamānā. Kumārikāle vā gahitā hotu pacchā vā, surūpā vā virūpā vā, yā sāmikaṁ sussūsati paricarati toseti, sā bhariyānaṁ seṭṭhā. **Assavo**ti āsuṇamāno. Jeṭṭho vā hi hotu kaniṭṭho vā, yo mātāpitūnaṁ vacanaṁ suṇāti, sampaṭicchati, ovādapaṭikaro hoti, ayaṁ puttānaṁ seṭṭho, aññehi sandhicchedakādicorehi puttehi ko attho devateti.

Khattiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.1.15.) 5. Saṇamānasuttavaṇṇanā

15. Pañcame **ṭhite majjhanhike**ti ṭhitamajjhanhike. **Sannisīvesū**ti yathā phāsukaṭṭhānaṁ upagantvā sannisinnesu vissamamānesu. Ṭhitamajjhanhikakālo nāmesa sabbasattānaṁ iriyāpathadubbalyakālo. Idha pana pakkhīnaṁyeva vasena dassito. **Saṇatevā**ti saṇati viya mahāviravaṁ viya muccati. Saṇamānameva cettha "saṇatevā"ti vuttaṁ. Tappaṭibhāgaṁ nāmetaṁ. Nidāghasamayasmiñhi ṭhitamajjhanhikakāle catuppadagaṇesu ceva pakkhīgaṇesu ca sannisinnesu vātapūritānaṁ susirarukkhānañceva chiddaveṇupabbānañca khandhena khandhaṁ sākhāya sākhaṁ saṅghaṭṭayantānaṁ pādapānañca araññamajjhe mahāsaddo (SA.1.15./I,35.) uppajjati Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Taṁ bhayaṁ paṭibhāti man**ti taṁ evarūpe kāle mahā-araññassa saṇamānaṁ mayhaṁ bhayaṁ hutvā upaṭṭhāti. Dandhapaññā kiresā devatā tasmiṁ khaṇe attano nisajjaphāsukaṁ kathāphāsukaṁ dutiyakaṁ alabhantī evamāha. Yasmā pana tādise kāle piṇḍapātapaṭikkantassa vivitte araññāyatane kammaṭṭhānaṁ gahetvā nisinnassa bhikkhuno anappakaṁ sukhaṁ uppajjati, yaṁ sandhāya vuttaṁ--

"Suññāgāraṁ (CS:pg.1.34) paviṭṭhassa, santacittassa bhikkhuno;
Amānusī ratī hoti, sammā dhammaṁ vipassato"ti. (dha.pa.373) ca,
"Purato pacchato vāpi, aparo ce na vijjati;
Atīva phāsu bhavati, ekassa vasato vane"ti. (theragā.537) ca.

Tasmā Bhagavā dutiyaṁ gāthamāha. Tattha **sā rati paṭibhāti man**ti yā evarūpe kāle ekakassa nisajjā nāma, sā rati mayhaṁ upaṭṭhātīti attho. Sesaṁ tādisamevāti.

Saṇamānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.1.16.) 6. Niddātandīsuttavaṇṇanā

16. Chaṭṭhe niddāti, "abhijānāmahaṁ, aggivessana, gimhānaṁ pacchime māse niddaṁ okkamitā"ti (ma.ni.1.387) evarūpāya abyākataniddāya pubbabhāgāparabhāgesu sekhaputhujjanānaṁ sasaṅkhārika-akusale citte uppannaṁ thinamiddhaṁ. Tandīti aticchātātisītādikālesu uppannaṁ āgantukaṁ ālasiyaṁ. Vuttampi cetaṁ-- "tattha katamā tandī? Yā tandī tandiyanā tandimanatā ālasyaṁ ālasyāyanā ālasyāyitattaṁ, ayaṁ vuccati tandī"ti (vibha.857). Vijambhitāti kāyavijambhanā. Aratīti akusalapakkhā ukkaṇṭhitatā. Bhattasammadoti bhattamucchā bhattakilamatho. Vitthāro pana tesaṁ-- "tattha (SA.1.16./I,36.) katamā vijambhitā? Yā kāyassa jambhanā vijambhanā"ti-ādinā nayena abhidhamme āgatova. Etenāti etena niddādinā upakkilesena upakkiliṭṭho nivāritapātubhāvo. Nappakāsatīti na jotati, na pātubhavatīti attho. Ariyamaggoti lokuttaramaggo. Idhāti imasmiṁ loke. Pāṇinanti sattānaṁ. Vīriyenāti maggasahajātavīriyena. Naṁ paṇāmetvāti etaṁ kilesajātaṁ nīharitvā. Ariyamaggoti lokiyalokuttaramaggo. Iti maggeneva upakkilese nīharitvā maggassa visuddhi vuttāti.

Niddātandīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.1.17.) 7. Dukkarasuttavaṇṇanā

17. Sattame (CS:pg.1.35) **duttitikkhan**ti dukkhamaṁ du-adhivāsiyaṁ. **Abyattenā**ti bālena. **Sāmaññan**ti samaṇadhammo. Iminā devatā idaṁ dasseti-- yaṁ paṇḍitā kulaputtā dasapi vassāni vīsatipi saṭṭhipi vassāni dante abhidantamādhāya jivhāya tāluṁ āhaccapi cetasā cittaṁ abhiniggaṇhitvāpi ekāsanaṁ ekabhattaṁ paṭisevamānā āpāṇakoṭikaṁ brahmacariyaṁ carantā sāmaññaṁ karonti. Taṁ Bhagavā bālo abyatto kātuṁ na sakkotīti. **Bahū hi tattha sambādhā**ti tasmiṁ sāmaññasaṅkhāte ariyamagge bahū sambādhā maggādhigamāya paṭipannassa pubbabhāge bahū parissayāti dasseti.

Cittañce na nivārayeti yadi ayoniso uppannaṁ cittaṁ na nivāreyya, kati ahāni sāmaññaṁ careyya? Ekadivasampi na careyya. Cittavasiko hi samaṇadhammaṁ kātuṁ na sakkoti. **Pade pade**ti ārammaṇe ārammaṇe. Ārammaṇañhi idha padanti adhippetaṁ. Yasmiṁ yasmiṁ hi ārammaṇe kileso uppajjati, tattha tattha bālo visīdati nāma. Iriyāpathapadampi vaṭṭati. Gamanādīsu hi yattha yattha kileso uppajjati, tattha tattheva visīdati nāma. **Saṅkappānan**ti kāmasaṅkappādīnaṁ.

Kummo vāti kacchapo viya. **Aṅgānī**ti gīvapañcamāni aṅgāni. **Samodahan**ti samodahanto, samodahitvā vā. **Manovitakke**ti manamhi uppannavitakke. Ettāvatā idaṁ dasseti-- yathā kummo soṇḍipañcamāni aṅgāni sake kapāle samodahanto siṅgālassa otāraṁ na deti, samodahitvā cassa (SA.1.17./I,37.) appasayhataṁ āpajjati, evamevaṁ bhikkhu manamhi uppannavitakke sake ārammaṇakapāle samodahaṁ mārassa otāraṁ na deti, samodahitvā cassa appasayhataṁ āpajjatīti. **Anissito**ti taṇhādiṭṭhinissayehi anissito hutvā. **Aheṭhayāno**ti avihiṁsamāno. **Parinibbuto**ti kilesanibbānena parinibbuto. **Nūpavadeyya kañcī**ti yaṁkiñci puggalaṁ ācāravipatti-ādīsu yāya kāyaci maṅkuṁ kātukāmo hutvā na vadeyya, “kālena vakkhāmi no akālenā”ti-ādayo pana pañca dhamme ajjhattaṁ upaṭṭhapetvā ullumpanasabhāvasaṇṭhitena cittena kāruññataṁ paṭicca vadeyyāti.

Dukkarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.1.18.) 8. Hirīsuttavaṇṇanā

18. Aṭṭhame (CS:pg.1.36) hirīnisedhoti hiriyā akusale dhamme nisedhetīti hirīnisedho. Koci lokasmiṁ vijjatīti koci evarūpo vijjatīti pucchati. Yo nindaṁ apabodhatīti yo garahaṁ apaharanto bujjhati. Asso bhadro kasāmivāti yathā bhadro assājānīyo kasaṁ apaharanto bujjhati, patodacchāyaṁ disvā saṁvijjhanto viya kasāya attani nipātaṁ na deti, evameva yo bhikkhu bhūtassa dasa-akkosavatthuno attani nipātaṁ adadanto nindaṁ apabodhati apaharanto bujjhati, evarūpo koci khīṇāsavo vijjatīti pucchati. Abhūtakkosena pana parimutto nāma natthi. Tanuyāti tanukā, hiriyā akusale dhamme nisedhetvā carantā khīṇāsavā nāma appakāti attho. Sadā satāti niccakālaṁ sativepullena samannāgatā. Antaṁ dukkhassa pappuyyāti vaṭṭadukkhassa koṭiṁ antabhūtaṁ nibbānaṁ pāpuṇitvā. Sesaṁ vuttanayamevāti.

Hirīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.1.19.) 9. Kuṭikāsuttavaṇṇanā

19. Navame **kacci te kuṭikā**ti ayaṁ devatā dasa māse antovasanaṭṭhānaṭṭhena mātaraṁ kuṭikaṁ katvā, yathā sakuṇā divasaṁ gocarapasutā rattiṁ kulāvakaṁ allīyanti, evamevaṁ (SA.1.19./I,38.) sattā tattha tattha gantvāpi mātugāmassa santikaṁ āgacchanti, ālayavasena bhariyaṁ kulāvakaṁ katvā. Kulapaveṇiṁ santānakaṭṭhena putte santānake katvā, taṇhaṁ bandhanaṁ katvā, gāthābandhanena ime pañhe samodhānetvā Bhagavantaṁ pucchi, Bhagavāpissā vissajjento **tagghā**ti-ādimāha. Tattha **tagghā**ti ekaṁsavacane nipāto. **Natthī**ti pahāya pabbajitattā vaṭṭasmiṁ vā puna mātukucchivāsassa dārabharaṇassa puttanibbattiyā vā abhāvato natthi.

Devatā "Mayā sannāhaṁ bandhitvā guḷhā pañhā pucchitā, ayañca samaṇo pucchitamatteyeva vissajjesi, jānaṁ nu kho me ajjhāsayaṁ kathesi, udāhu (CS:pg.1.37) ajānaṁ yaṁ vā taṁ vā mukhāruḷhaṁ kathesī"ti cintetvā puna **kintāhanti**-ādimāha. Tattha **kintāhan**ti kiṁ te ahaṁ. Athassā Bhagavā ācikkhanto **mātaran**ti-ādimāha. **Sāhu te**ti gāthāya anumoditvā sampahaṁsitvā Bhagavantaṁ vanditvā gandhamālādīhi pūjetvā attano devaṭṭhānameva gatāti.

Kuṭikāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.1.20.) 10. Samiddhisuttavaṇṇanā

20. Dasame **Tapodārāme**ti Tapodassa Tattodakassa rahadassa vasena evaṁ laddhanāme ārāme. Vebhārapabbatassa kira heṭṭhā bhummaṭṭhakanāgānaṁ pañcayojanasatikaṁ nāgabhavanaṁ devalokasadisaṁ maṇimayena talena ārāmuyyānehi ca samannāgataṁ. Tattha nāgānaṁ kīḷanaṭṭhāne mahā-udakarahado, tato Tapodā nāma nadī sandati kuthitā uṇhodakā. Kasmā panesā edisā? Rājagahaṁ kira parivāretvā mahāpetaloko tiṭṭhati, tattha dvinnaṁ mahālohakumbhinirayānaṁ antarena ayaṁ Tapodā āgacchati, tasmā kuthitā sandati. Vuttampi cetaṁ--

"Yatāyaṁ, bhikkhave, Tapodā sandati, so daho acchodako sītodako sātodako setodako suppatittho ramaṇīyo pahūtamacchakacchapo, cakkamattāni ca padumāni pupphanti. Apicāyaṁ, bhikkhave, Tapodā dvinnaṁ mahānirayānaṁ antarikāya āgacchati, tenāyaṁ Tapodā kuthitā sandatī"ti (pārā.231).

Imassa pana (SA.1.20./I,39.) ārāmassa abhimukhaṭṭhāne tato mahā-udakarahado jāto, tassa vasenāyaṁ vihāro "Tapodārāmo"ti vuccati.

Samiddhīti tassa kira therassa attabhāvo Samiddho abhirūpo pāsādiko, tasmā "Samiddhī"tveva saṅkhaṁ gato. **Gattāni parisiñcitun**ti Padhānikatthero esa, balavapaccūse uṭṭhāyāsanā sarīraṁ utuṁ gāhāpetvā bahi (CS:pg.1.38) saṭṭhihatthamatte mahācaṅkame aparāparaṁ caṅkamitvā "sedagahitehi gattehi paribhuñjamānaṁ senāsanaṁ kilissatī"ti maññamāno gattāni parisiñcanatthaṁ sarīradhovanatthaṁ upasaṅkami. **Ekacīvaro aṭṭhāsī**ti nivāsanaṁ nivāsetvā kāyabandhanaṁ bandhitvā cīvaraṁ hatthena gahetvā aṭṭhāsi.

Gattāni pubbāpayamānoti gattāni pubbasadisāni vodakāni kurumāno. Allasarīre pārutaṁ hi cīvaraṁ kilissati duggandhaṁ hoti, na cetaṁ vattaṁ. Thero pana vattasampanno, tasmā vatte ṭhitova nhāyitvā paccuttaritvā aṭṭhāsi. Tattha idaṁ nhānavattaṁ-- udakatitthaṁ gantvā yattha katthaci cīvarāni nikkhipitvā vegena

ṭhitakeneva na otaritabbaṁ, sabbadisā pana oloketvā vivittabhāvaṁ ñatvā khāṇugumbalatādīni vavatthapetvā tikkhattuṁ ukkāsitvā avakujja ṭhitena uttarāsaṅgacīvaraṁ apanetvā pasāretabbaṁ, kāyabandhanaṁ mocetvā cīvarapiṭṭheyeva ṭhapetabbaṁ. Sace udakasāṭikā natthi, udakante ukkuṭikaṁ nisīditvā nivāsanaṁ mocetvā sace sinnaṭṭhānaṁ atthi, pasāretabbaṁ. No ce atthi, saṁharitvā ṭhapetabbaṁ. Udakaṁ otarantena saṇikaṁ nābhippamāṇamattaṁ otaritvā vīciṁ anuṭṭhāpentena saddaṁ akarontena nivattitvā āgatadisābhimukhena nimujjitabbaṁ, evaṁ cīvaraṁ rakkhitaṁ hoti. Ummujjantenapi saddaṁ akarontena saṇikaṁ ummujjitvā nhānapariyosāne udakante ukkuṭikena nisīditvā nivāsanaṁ parikkhipitvā uṭṭhāya suparimaṇḍalaṁ nivāsetvā kāyabandhanaṁ bandhitvā cīvaraṁ apārupitvāva ṭhātabbanti.

Theropi tathā nhāyitvā paccuttaritvā vigacchamāna-udakaṁ kāyaṁ olokayamāno aṭṭhāsi. Tassa pakatiyāpi (SA.1.20./I,40.) pāsādikassa paccūsasamaye sammā pariṇatāhārassa uṇhodakena nhātassa ativiya mukhavaṇṇo viroci, bandhanā pavuttatālaphalaṁ viya pabhāsampanno puṇṇacando viya taṅkhaṇavikasitapadumaṁ viya mukhaṁ sassirikaṁ ahosi, sarīravaṇṇopi vippasīdi. Tasmiṁ samaye vanasaṇḍe adhivatthā bhummadevatā pāsādikaṁ bhikkhuṁ olokayamānā samanaṁ niggahetuṁ asakkontī kāmapariḷāhābhibhūtā hutvā, “theraṁ palobhessāmī”ti attabhāvaṁ uḷārena (CS:pg.1.39) alaṅkārena alaṅkaritvā sahassavaṭṭipadīpaṁ pajjalamānā viya candaṁ uṭṭhāpayamānā viya sakalārāmaṁ ekobhāsaṁ katvā theraṁ upasaṅkamitvā avanditvāva vehāse ṭhitā gāthaṁ abhāsi. Tena vuttaṁ-- “atha kho aññatarā devatā …pe… ajjhabhāsī”ti.

Abhutvāti pañca kāmaguṇe aparibhuñjitvā. **Bhikkhasī**ti piṇḍāya carasi. **Mā taṁ kālo upaccagā**ti ettha kālo nāma pañcakāmaguṇapaṭisevanakkhamo daharayobbanakālo. Jarājiṇṇena hi obhaggena daṇḍaparāyaṇena pavedhamānena kāsasāsābhibhūtena na sakkā kāme paribhuñjituṁ. Iti imaṁ kālaṁ sandhāya devatā “mā taṁ kālo upaccagā”ti āha. Tattha **mā upaccagā**ti mā atikkami.

Kālaṁ vohaṁ na jānāmīti ettha voti nipātamattaṁ. **Kālaṁ na jānāmī**ti maraṇakālaṁ sandhāya vadati. Sattānañhi --

“Jīvitaṁ byādhi kālo ca, dehanikkhepanaṁ gati;
Pañcete jīvalokasmiṁ, animittā na nāyare”.

Tattha **jīvitaṁ** tāva “ettakameva, na ito paran”ti vavatthānābhāvato animittaṁ. Kalalakālepi hi sattā maranti, abbuda-pesi-ghana-aḍḍhamāsa-ekamāsa-dvemāsa-temāsa-catumāsapañcamāsa …pe… dasamāsakālepi, kucchito nikkhantasamayepi, tato paraṁ vassasatassa antopi bahipi marantiyeva. **Byādhi**pi “imināva byādhinā sattā maranti, na aññenā”ti vavatthānābhāvato animitto. Cakkhurogenapi hi sattā maranti sotarogādīnaṁ aññatarenapi. **Kālo**pi, “imasmiṁ yeva kāle maritabbaṁ, na aññasmin”ti (SA.1.20./I,41.) evaṁ vavatthānābhāvato animitto. Pubbaṇhepi hi sattā maranti majjhanhikādīnaṁ aññatarasmimpi. **Dehanikkhepanam**pi, “idheva mīyamānānaṁ dehena patitabbaṁ, na aññatthā”ti evaṁ vavatthānābhāvato animittaṁ. Antogāme jātānañhi bahigāmepi attabhāvo patati, bahigāmepi jātānaṁ antogāmepi. Tathā thalajānaṁ jale, jalajānaṁ thaleti anekappakārato vitthāretabbaṁ. **Gati**pi, “ito cutena idha nibbattitabban”ti evaṁ vavatthānābhāvato animittā. Devalokato hi cutā manussesupi nibbattanti (CS:pg.1.40) manussalokato cutā devalokādīnaṁ yattha katthaci nibbattantīti evaṁ yante yuttagoṇo viya gatipañcake loko samparivattati. Tassevaṁ samparivattato “imasmiṁ nāma kāle maraṇaṁ bhavissatī”ti imaṁ maraṇassa kālaṁ vohaṁ na jānāmi.

Channo kālo na dissatīti ayaṁ kālo mayhaṁ paṭicchanno avibhūto na paññāyati. **Tasmā**ti yasmā ayaṁ kālo paṭicchanno na paññāyati, tasmā pañca kāmaguṇe abhutvāva bhikkhāmi. **Mā maṁ kālo upaccagā**ti ettha samaṇadhammakaraṇakālaṁ sandhāya "kālo"ti āha. Ayañhi samaṇadhammo nāma pacchime kāle tisso vayosīmā atikkantena obhaggena daṇḍaparāyaṇena pavedhamānena kāsasāsābhibhūtena na sakkā kātuṁ. Tadā hi na sakkā hoti icchiticchitaṁ Buddhavacanaṁ vā gaṇhituṁ, dhutaṅgaṁ vā paribhuñjituṁ, araññavāsaṁ vā vasituṁ, icchiticchitakkhaṇe samāpattiṁ vā samāpajjituṁ, padabhāṇa-sarabhaññadhammakathā-anumodanādīni vā kātuṁ, taruṇayobbanakāle panetaṁ sabbaṁ sakkā kātunti ayaṁ samaṇadhammakaraṇassa kālo mā maṁ upaccagā, yāva maṁ nātikkamati, tāva kāme abhutvāva samaṇadhammaṁ karomīti āha.

Pathaviyaṁ patiṭṭhahitvāti sā kira devatā-- "ayaṁ bhikkhu samaṇadhammakaraṇassa kālaṁ nāma katheti, akālaṁ nāma katheti, sahetukaṁ katheti sānisaṁsan"ti ettāvatāva there lajjaṁ paccupaṭṭhāpetvā mahābrahmaṁ viya aggikkhandhaṁ (SA.1.20./I,43.) viya ca naṁ maññamānā gāravajātā ākāsā oruyha pathaviyaṁ aṭṭhāsi, taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. Kiñcāpi pathaviyaṁ ṭhitā, yena panatthena āgatā, punapi tameva gahetvā **daharo tvan**ti-ādimāha. Tattha susūti taruṇo. **Kāḷakeso**ti suṭṭhu kāḷakeso. **Bhadrenā**ti bhaddakena. Ekacco hi daharopi samāno kāṇo vā hoti kuṇi-ādīnaṁ vā aññataro, so bhadrena yobbanena samannāgato nāma na hoti. Yo pana abhirūpo hoti dassanīyo pāsādiko sabbasampattisampanno, yaṁ yadeva alaṅkāraparihāraṁ icchati, tena tena alaṅkato devaputto viya carati, ayaṁ bhadrena yobbanena samannāgato nāma hoti. Thero ca uttamarūpasampanno, tena naṁ evamāha.

Anikkīḷitāvī (CS:pg.1.41) **kāmesū**ti kāmesu akīḷitakīḷo abhuttāvī, akatakāmakīḷoti attho. **Mā sandiṭṭhikaṁ hitvā**ti yebhuyyena hi tā adiṭṭhasaccā avītarāgā aparacittavidūniyo devatā bhikkhū dasapi vassāni vīsatimpi …pe… saṭṭhimpi vassāni parisuddhaṁ akhaṇḍaṁ brahmacariyaṁ caramāne disvā-- "ime bhikkhū mānusake pañca kāmaguṇe pahāya dibbe kāme patthayantā samaṇadhammaṁ karontī"ti saññaṁ uppādenti, ayampi tattheva uppādesi. Tasmā mānusake kāme sandiṭṭhike, dibbe ca kālike katvā evamāha.

Na kho ahaṁ, āvusoti, āvuso, ahaṁ sandiṭṭhike kāme hitvā kālike kāme na anudhāvāmi na patthemi na pihemi. **Kalikañca kho ahaṁ, āvuso**ti ahaṁ kho, āvuso, kālikaṁ kāmaṁ hitvā sandiṭṭhikaṁ lokuttaradhammaṁ anudhāvāmi. Iti thero cittānantaraṁ aladdhabbatāya dibbepi mānusakepi pañca kāmaguṇe **kālikā**ti akāsi, cittānantaraṁ laddhabbatāya lokuttaradhammaṁ **sandiṭṭhikan**ti. Pañcakāmaguṇesu samohitesupi sampannakāmassāpi kāmino cittānantaraṁ icchiticchitārammaṇānubhavanaṁ na sampajjati. Cakkhudvāre iṭṭhārammaṇaṁ anubhavitukāmena hi cittakārapotthakārarūpakārādayo pakkosāpetvā, "idaṁ nāma sajjethā"ti vattabbaṁ hoti. Etthantare anekakoṭisatasahassāni cittāni uppajjitvā nirujjhanti. Atha pacchā taṁ ārammaṇaṁ sampāpuṇāti Sesadvāresupi eseva nayo. Sotāpattimaggānantaraṁ pana sotāpattiphalameva uppajjati, antarā aññassa cittassa vāro natthi. Sesaphalesupi eseva nayoti.

So tamevatthaṁ gahetvā **kālikā hi, āvuso**ti-ādimāha. Tattha **kālikā**ti vuttanayena samohitasampattināpi kālantare pattabbā. **Bahudukkhā**ti pañca kāmaguṇe nissāya pattabbadukkhassa bahutāya bahudukkhā. Taṁvatthukasseva upāyāsassa bahutāya **bahupāyāsā**. **Ādīnavo ettha bhiyyo**ti pañca kāmaguṇe nissāya laddhabbasukhato ādīnavo bhiyyo, dukkhameva bahutaranti attho. **Sandiṭṭhiko ayaṁ dhammo**ti ayaṁ lokuttaradhammo yena yena adhigato hoti, tena tena parasaddhāya gantabbataṁ hitvā

paccavekkhaṇañāṇena sayaṁ daṭṭhabboti (CS:pg.1.42) **sandiṭṭhiko**. Attano phaladānaṁ sandhāya nāssa kāloti akālo, akāloyeva **akāliko**. Yo ettha ariyamaggadhammo, so attano pavattisamanantarameva phalaṁ detīti attho. "Ehi passa imaṁ dhamman"ti evaṁ pavattaṁ ehipassavidhiṁ arahatīti **ehipassiko**. Ādittaṁ celaṁ vā sīsaṁ vā ajjhupekkhitvāpi bhāvanāvasena attano citte upanayaṁ arahatīti **opaneyyiko**. Sabbehi ugghaṭitaññū-ādīhi viññūhi "bhāvito me maggo, adhigataṁ phalaṁ, sacchikato nirodho"ti attani attani veditabboti **paccattaṁ veditabbo viññūhī**ti. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **Visuddhimagge** (visuddhi.1.146ādayo ; Vism.213~218) dhammānussativaṇṇanāyaṁ vutto.

Idāni sā devatā andho viya rūpavisesaṁ therena kathitassa atthe ajānantī **kathañca bhikkhū**ti-ādimāha. Tattha **kathañcā**tipadassa "kathañca bhikkhu kālikā kāmā vuttā Bhagavatā, kathaṁ bahudukkhā, kathaṁ bahupāyāsā"ti? Evaṁ sabbapadehi sambandho veditabbo.

Navoti aparipuṇṇapañcavasso hi bhikkhu navo nāma hoti, pañcavassato paṭṭhāya majjhimo, dasavassato paṭṭhāya thero. Aparo nayo-- aparipuṇṇadasavasso navo, dasavassato paṭṭhāya majjhimo, vīsativassato paṭṭhāya thero. Tesaṁ ahaṁ navoti vadati.

Navopi ekacco sattaṭṭhavassakāle pabbajitvā (SA.1.20./I,44.) dvādasaterasavassāni sāmaṇerabhāveneva atikkanto cirapabbajito hoti, ahaṁ pana acirapabbajitoti vadati. **Imaṁ Dhammavinayan**ti imaṁ Dhammañca Vinayañca. Ubhayampetaṁ Sāsanasseva nāmaṁ. Dhammena hettha dve piṭakāni vuttāni, vinayena vinayapiṭakaṁ, iti tīhi piṭakehi pakāsitaṁ paṭipattiṁ adhunā āgatomhīti vadati.

Mahesakkhāhīti mahāparivārāhi. Ekekassa hi devarañño koṭisatampi koṭisahassampi parivāro hoti, te attānaṁ mahante ṭhāne ṭhapetvā Tathāgataṁ passanti. Tattha amhādisānaṁ appesakkhānaṁ mātugāmajātikānaṁ kuto okāsoti dasseti.

Mayampi (CS:pg.1.43) **āgaccheyyāmā**ti idaṁ sā devatā "sacepi cakkavāḷaṁ pūretvā parisā nisinnā hoti, mahatiyā Buddhavīthiyā Satthu santikaṁ gantuṁ labhatī"ti ñatvā āha. **Puccha bhikkhu, puccha bhikkhū**ti thirakaraṇavasena āmeḍitaṁ kataṁ.

Akkheyyasaññinoti ettha "devo, manusso, gahaṭṭho, pabbajito, satto, puggalo, tisso, phusso"ti-ādinā nayena akkheyyato sabbesaṁ akkhānānaṁ sabbāsaṁ kathānaṁ vatthubhūtato pañcakkhandhā "akkheyyā"ti vuccanti. "Satto naro poso puggalo itthī puriso"ti evaṁ saññā etesaṁ atthīti saññino, akkheyyesveva saññinoti **akkheyyasaññino**, pañcasu khandhesu sattapuggalādisaññinoti attho. **Akkheyyasmiṁ patiṭṭhitā**ti pañcasu khandhesu aṭṭhahākārehi patiṭṭhitā. Ratto hi rāgavasena patiṭṭhito hoti, duṭṭho dosavasena, mūḷho mohavasena, parāmaṭṭho diṭṭhivasena, thāmagato anusayavasena, vinibaddho mānavasena, aniṭṭhaṅgato vicikicchāvasena, vikkhepagato uddhaccavasena patiṭṭhito hoti. **Akkheyyaṁ apariññāyā**ti pañcakkhandhe tīhi pariññāhi aparijānitvā. **Yogamāyanti maccuno**ti maccuno yogaṁ payogaṁ pakkhepaṁ upakkhepaṁ upakkamaṁ abbhantaraṁ āgacchanti, maraṇavasaṁ gacchantīti attho. Evamimāya gāthāya kālikā kāmā kathitā.

Pariññāyāti ñātapariññā, tīraṇapariññā, pahānapariññāti imāhi tīhi pariññāhi parijānitvā. Tattha katamā **ñātapariññā**? (SA.1.20./I,45.) Pañcakkhandhe parijānāti-- "ayaṁ rūpakkhandho, ayaṁ vedanākkhandho, ayaṁ saññākkhandho, ayaṁ saṅkhārakkhandho, ayaṁ viññāṇakkhandho, imāni tesaṁ lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānānī"ti, ayaṁ ñātapariññā. Katamā **tīraṇapariññā?** Evaṁ ñātaṁ katvā pañcakkhandhe tīreti aniccato dukkhato rogatoti dvācattālīsāya ākārehi. Ayaṁ tīraṇapariññā. Katamā **pahānapariññā**? Evaṁ tīrayitvā

aggamaggena pañcasu khandhesu chandarāgaṁ pajahati. Ayaṁ pahānapariññā.

Akkhātāraṁ na maññatīti evaṁ tīhi pariññāhi pañcakkhandhe parijānitvā khīṇāsavo bhikkhu akkhātāraṁ puggalaṁ na maññati. **Akkhātāran**ti kammavasena kāraṇaṁ veditabbaṁ, akkhātabbaṁ kathetabbaṁ puggalaṁ na maññati, na passatīti attho (CS:pg.1.44) Kinti akkhātabbanti? "Tisso"ti vā "phusso"ti vā evaṁ yena kenaci nāmena vā gottena vā pakāsetabbaṁ. **Tañhi tassa na hotī**ti taṁ tassa khīṇāsavassa na hoti. **Yena naṁ vajjā**ti yena naṁ "rāgena ratto"ti vā "dosena duṭṭho"ti vā "mohena mūḷho"ti vāti koci vadeyya, taṁ kāraṇaṁ tassa khīṇāsavassa natthi.

Sace vijānāsi vadehīti sace evarūpaṁ khīṇāsavaṁ jānāsi, "jānāmī"ti vadehi. No ce jānāsi, atha "na jānāmī"ti vadehi. **Yakkhā**ti devataṁ ālapanto āha. Iti imāya gāthāya sandiṭṭhiko navavidho lokuttaradhammo kathito. **Sādhū**ti āyācanatthe nipāto.

Yo maññatīti yo attānaṁ "ahaṁ samo"ti vā "visesī"ti vā "nihīno"ti vā maññati. Etena "seyyohamasmī"ti-ādayo tayo mānā gahitāva. Tesu gahitesu nava mānā gahitāva honti. **So vivadetha tenā**ti so puggalo teneva mānena yena kenaci puggalena saddhiṁ-- "Kena maṁ tvaṁ pāpuṇāsi, kiṁ jātiyā pāpuṇāsi, udāhu gottena, kulapadesena, vaṇṇapokkharatāya, bāhusaccena, dhutaguṇenā"ti evaṁ vivadeyya. Iti imāyapi upaḍḍhagāthāya kālikā kāmā kathitā.

Tīsu vidhāsūti tīsu mānesu. "Ekavidhena rūpasaṅgaho"ti-ādīsu (dha.sa.584) hi koṭṭhāso "vidho"ti vutto. "Kathaṁvidhaṁ sīlavantaṁ vadanti, kathaṁvidhaṁ paññavantaṁ vadantī"ti-ādīsu (saṁ.ni.1.95) ākāro. "Tisso imā, bhikkhave, vidhā. Katamā (SA.1.20./I,46.) tisso? Seyyohamasmīti vidhā, sadisohamasmīti vidhā, hīnohamasmīti vidhā"ti-ādīsu (saṁ.ni.5.162) māno "vidhā"ti vutto. Idhāpi mānova. Tena vuttaṁ "tīsu vidhāsūti tīsu mānesū"ti. **Avikampamāno**ti so puggalo etesu saṅkhepato tīsu vitthārato navasu mānesu na kampati, na calati. **Samo visesīti na tassa hotī**ti tassa pahīnamānassa khīṇāsavassa "ahaṁ sadiso"ti vā "seyyo"ti vā "hīno"ti vā na hotīti dasseti. Pacchimapadaṁ vuttanayameva. Iti imāyapi upaḍḍhagāthāya navavidho sandiṭṭhiko lokuttaradhammo kathito.

Pahāsi (CS:pg.1.45) **saṅkhan**ti, "paṭisaṅkhā yoniso āhāraṁ āhāretī"ti-ādīsu (saṁ.ni.4.120 239) paññā "saṅkhā"ti āgatā. "Atthi te koci gaṇako vā muddiko vā saṅkhāyako vā, yo pahoti Gaṅgāya vālukaṁ gaṇetun"ti (saṁ.ni.4.410) ettha gaṇanā. "Saññānidānā hi papañcasaṅkhā"ti-ādīsu (su.ni.880) koṭṭhāso. "Yā tesaṁ tesaṁ dhammānaṁ saṅkhā samaññā"ti (dha.sa.1313-1315) ettha paṇṇatti "saṅkhā"ti āgatā. Idhāpi ayameva adhippetā. **Pahāsi saṅkhan**ti padassa hi ayamevattho-- ratto duṭṭho mūḷho iti imaṁ paṇṇattiṁ khīṇāsavo pahāsi jahi pajahīti.

Na vimānamajjhagāti navabhedaṁ tividhamānaṁ na upagato. Nivāsaṭṭhena vā mātukucchi "vimānan"ti vuccati, taṁ āyatiṁ paṭisandhivasena na upagacchītipi attho. Anāgatatthe atītavacanaṁ. **Acchecchī**ti chindi. **Chinnaganthan**ti cattāro ganthe chinditvā ṭhitaṁ. **Anīghan**ti niddukkhaṁ. **Nirāsan**ti nittaṇhaṁ. **Pariyesamānā**ti olokayamānā. **Nājjhagamunti** na adhigacchanti na vindanti na passanti. Vattamānatthe atītavacanaṁ. **Idha vā huraṁ vā**ti idhaloke vā paraloke vā. **Sabbanivesanesū**ti tayo bhavā, catasso yoniyo, pañca gatiyo, satta viññāṇaṭṭhitiyo, nava sattāvāsā, iti imesupi sabbesu sattanivesanesu evarūpaṁ khīṇāsavaṁ kāyassa bhedā uppajjamānaṁ vā (SA.1.20./I,47.) uppannaṁ vā na passantīti attho. Imāya gāthāya sandiṭṭhikaṁ lokuttaradhammameva kathesi.

Imañca gāthaṁ sutvā sāpi devatā atthaṁ sallakkhesi, teneva kāraṇena **imassa khvāhaṁ, bhante**ti-ādimāha. Tattha **pāpaṁ na kayirā**ti gāthāya

dasakusalakammapathavasenapi kathetuṁ vaṭṭati aṭṭhaṅgikamaggavasenapi. Dasakusalakammapathavasena tāva **vacasā**ti catubbidhaṁ vacīsucaritaṁ gahitaṁ. **Manasā**ti tividhaṁ manosucaritaṁ gahitaṁ. **Kāyena vā kiñcana sabbaloke**ti tividhaṁ kāyasucaritaṁ gahitaṁ. Ime tāva dasakusalakammapathadhammā honti. **Kāme pahāyā**ti iminā pana kāmasukhallikānuyogo paṭikkhitto. **Satimā sampajāno**ti iminā dasakusalakammapathakāraṇaṁ satisampajaññaṁ gahitaṁ. **Dukkhaṁ na sevetha anatthasaṁhitan**ti iminā attakilamathānuyogo paṭisiddho. Iti devatā "ubho ante vivajjetvā (CS:pg.1.46) kāraṇehi satisampajaññehi saddhiṁ dasakusalakammapathadhamme tumhehi kathite ājānāmi Bhagavā"ti vadati.

Aṭṭhaṅgikamaggavasena pana ayaṁ nayo-- tasmiṁ kira ṭhāne mahatī dhammadesanā ahosi. Desanāpariyosāne devatā yathāṭhāne ṭhitāva desanānusārena ñāṇaṁ pesetvā sotāpattiphale patiṭṭhāya attanā adhigataṁ aṭṭhaṅgikaṁ maggaṁ dassentī evamāha. Tattha **vacasā**ti sammāvācā gahitā, mano pana aṅgaṁ na hotīti **manasā**ti maggasampayuttakaṁ cittaṁ gahitaṁ. **Kāyena vā kiñcana sabbaloke**ti sammākammanto gahito, ājīvo pana vācākammantapakkhikattā gahitova hoti. **Satimā**ti iminā vāyāmasatisamādhayo gahitā. **Sampajāno**tipadena sammādiṭṭhisammāsaṅkappā. **Kāme pahāya, dukkhaṁ na sevethā**tipadadvayena antadvayavajjanaṁ. Iti ime dve ante anupagamma majjhimaṁ paṭipadaṁ tumhehi kathitaṁ, ājānāmi Bhagavāti vatvā Tathāgataṁ gandhamālādīhi pūjetvā padakkhiṇaṁ katvā pakkāmīti.

Samiddhisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Nandanavaggo dutiyo.

(SA.1.21./I,48.)

3. Sattivaggo

(SA.1.21.) 1. Sattisuttavaṇṇanā

21. Sattivaggassa paṭhame **sattiyā**ti desanāsīsametaṁ. Ekatokhārādinā satthenāti attho. **Omaṭṭho**ti pahato. Cattāro hi pahārā omaṭṭho ummaṭṭho maṭṭho vimaṭṭhoti. Tattha upari ṭhatvā adhomukhaṁ dinnapahāro omaṭṭho nāma; heṭṭhā ṭhatvā uddhaṁmukhaṁ dinno ummaṭṭho nāma; aggaḷasūci viya vinivijjhitvā gato maṭṭho nāma; seso sabbopi vimaṭṭho nāma. Imasmiṁ pana ṭhāne omaṭṭho gahito. So hi sabbadāruṇo duruddharasallo duttikiccho antodoso antopubbalohitova hoti pubbalohitaṁ anikkhamitvā vaṇamukhaṁ pariyonandhitvā tiṭṭhati. Pubbalohitaṁ (CS:pg.1.47) niharitukāmehi mañcena saddhiṁ bandhitvā adhosiro kātabbo hoti, maraṇaṁ vā maraṇamattaṁ vā dukkhaṁ pāpuṇāti. **Paribbaje**ti vihareyya.

Imāya gāthāya kiṁ katheti? Yathā sattiyā omaṭṭho puriso sallubbahana-vaṇatikicchanānaṁ atthāya vīriyaṁ ārabhati, payogaṁ karoti parakkamati. Yathā ca ḍayhamāno matthake ādittasīso tassa nibbāpanatthāya vīriyaṁ ārabhati, payogaṁ karoti parakkamati, evameva bhikkhu kāmarāgaṁ pahānāya sato appamatto hutvā vihareyya Bhagavāti kathesi.

Atha Bhagavā cintesi-- imāya devatāya upamā tāva daḷhaṁ katvā ānītā, atthaṁ pana parittakaṁ gahetvā ṭhitā, punappunaṁ kathentīpi hesā kāmarāgassa vikkhambhanapahānameva katheyya. Yāva ca kāmarāgo maggena na samugghāṭiyati,

tāva anubaddhova hoti. Iti tameva opammaṁ gahetvā paṭhamamaggavasena desanaṁ vinivaṭṭetvā desento dutiyaṁ gāthamāha. Tassattho purimānusāreneva veditabboti. Paṭhamaṁ.

(SA.1.22.) 2. Phusatisuttavaṇṇanā

22. Dutiye **nāphusantaṁ phusatī**ti kammaṁ aphusantaṁ vipāko na phusati, kammameva vā aphusantaṁ kammaṁ na phusati. Kammañhi nākaroto kariyati. **Phusantañca** (SA.1.22./I,49.) **tato phuse**ti kammaṁ phusantaṁ vipāko phusati, kammameva vā phusati. Kammañhi karoto kariyati. **Tasmā phusantaṁ phusati, appaduṭṭhapadosinan**ti yasmā na aphusantaṁ phusati, phusantañca phusati, ayaṁ kammavipākānaṁ dhammatā, tasmā yo "appaduṭṭhassa narassa dussati, suddhassa posassa anaṅgaṇassā"ti evaṁ vutto appaduṭṭhapadosī puggalo, taṁ puggalaṁ kammaṁ phusantameva kammaṁ phusati, vipāko vā phusati. So hi parassa upaghātaṁ kātuṁ sakkoti vā mā vā, attā panānena catūsu apāyesu ṭhapito nāma hoti. Tenāha ā-- "tameva bālaṁ pacceti pāpaṁ, sukhumo rajo paṭivātaṁva khitto"ti. Dutiyaṁ.

(SA.1.23.) 3. Jaṭāsuttavaṇṇanā

23. Tatiye (CS:pg.1.48) **antojaṭā**ti gāthāyaṁ **jaṭā**ti taṇhāya jāliniyā adhivacanaṁ. Sā hi rūpādīsu ārammaṇesu heṭṭhupariyavasena punappunaṁ uppajjanato saṁsibbanaṭṭhena veḷugumbādīnaṁ sākhājālasaṅkhātā jaṭā viyāti jaṭā. Sā panesā sakaparikkhāraparaparikkhāresu saka-attabhāva-para-attabhāvesu ajjhattikāyatana-bāhirāyatanesu ca uppajjanato **antojaṭā bahijaṭā**ti vuccati. Tāya evaṁ uppajjamānāya **jaṭāya jaṭitā pajā**. Yathā nāma veḷujaṭādīhi veḷu-ādayo, evaṁ tāya taṇhājaṭāya sabbāpi ayaṁ sattanikāyasaṅkhātā pajā jaṭitā vinaddhā, saṁsibbitāti attho. Yasmā ca evaṁ jaṭitā, **taṁ taṁ Gotama pucchāmī**ti tasmā taṁ pucchāmi. **Gotamā**ti Bhagavantaṁ gottena ālapati. **Ko imaṁ vijaṭaye jaṭan**ti imaṁ evaṁ tedhātukaṁ jaṭetvā ṭhitaṁ jaṭaṁ ko vijaṭeyya, vijaṭetuṁ ko samatthoti pucchati.

Athassa Bhagavā tamatthaṁ vissajjento **sīle patiṭṭhāyā**ti-ādimāha. Tattha **sīle patiṭṭhāyā**ti catupārisuddhisīle ṭhatvā. Ettha ca Bhagavā jaṭāvijaṭanaṁ pucchito sīlaṁ ārabhanto na "aññaṁ puṭṭho aññaṁ kathetī"ti veditabbo. Jaṭāvijaṭakassa hi patiṭṭhādassanatthamettha sīlaṁ kathitaṁ.

(SA.1.23./I,50.) **Naro**ti satto. **Sapañño**ti kammajatihetukapaṭisandhipaññāya paññavā. **Cittaṁ paññañca bhāvayan**ti samādhiñceva vipassanañca bhāvayamāno. Cittasīsena hettha aṭṭha samāpattiyo kathitā, paññānāmena vipassanā. **Ātāpī**ti vīriyavā. Vīriyañhi kilesānaṁ ātāpanaparitāpanaṭṭhena "ātāpo"ti vuccati, tadassa atthīti ātāpī. **Nipako**ti nepakkaṁ vuccati paññā, tāya samannāgatoti attho. Iminā padena pārihāriyapaññaṁ dasseti. **Pārihāriyapaññā** nāma "ayaṁ kālo uddesassa, ayaṁ kālo paripucchāyā"ti-ādinā nayena sabbattha kārāpitā pariharitabbapaññā. Imasmiñhi pañhābyākaraṇe tikkhattuṁ paññā āgatā. Tattha paṭhamā jātipaññā, dutiyā vipassanāpaññā, tatiyā sabbakiccapariṇāyikā pārihāriyapaññā.

So (CS:pg.1.49) **imaṁ vijaṭaye jaṭan**ti so imehi sīlādīhi samannāgato bhikkhu. Yathā nāma puriso pathaviyaṁ patiṭṭhāya sunisitaṁ satthaṁ ukkhipitvā mahantaṁ veḷugumbaṁ vijaṭeyya, evamevaṁ sīle patiṭṭhāya samādhisilāyaṁ sunisitaṁ

vipassanāpaññāsatthaṁ vīriyabalapaggahitena pārihāriyapaññāhatthena ukkhipitvā sabbampi taṁ attano santāne patitaṁ taṇhājaṭaṁ vijaṭeyya sañchindeyya sampadāleyyāti.

Ettāvatā sekhabhūmiṁ kathetvā idāni jaṭaṁ vijaṭetvā ṭhitaṁ mahākhīṇāsavaṁ dassento **yesan**ti-ādimāha. Evaṁ jaṭaṁ vijaṭetvā ṭhitaṁ khīṇāsavaṁ dassetvā puna jaṭāya vijaṭanokāsaṁ dassento **yattha nāmañcā**ti-ādimāha. Tattha **nāman**ti cattāro arūpino khandhā. **Paṭighaṁ rūpasaññā cā**ti ettha paṭighasaññāvasena kāmabhavo gahito, rūpasaññāvasena rūpabhavo. Tesu dvīsu gahitesu arūpabhavo gahitova hoti bhavasaṅkhepenāti. **Etthesā chijjate jaṭā**ti ettha tebhūmakavaṭṭassa pariyādiyanaṭṭhāne esā jaṭā chijjati, nibbānaṁ āgamma chijjati nirujjhatīti ayaṁ attho dassito hoti. Tatiyaṁ.

(SA.1.24.) 4. Manonivāraṇasuttavaṇṇanā

24. Catutthe **yato yato**ti pāpato vā kalyāṇato vā. Ayaṁ kira devatā "yaṁkiñci kusalādibhedaṁ lokiyaṁ vā lokuttaraṁ vā mano, taṁ nivāretabbameva, na uppādetabban"ti (SA.1.24./I,51.) evaṁladdhikā **Sa sabbato**ti so sabbato. Atha Bhagavā-- "ayaṁ devatā aniyyānikakathaṁ katheti, mano nāma nivāretabbampi atthi bhāvetabbampi, vibhajitvā namassā dassessāmī"ti cintetvā dutiyagāthaṁ āha. Tattha **na mano saṁyatattamāgatan**ti, yaṁ vuttaṁ "na sabbato mano nivāraye"ti, kataraṁ taṁ mano, yaṁ taṁ sabbato na nivāretabbanti ce. Mano saṁyatattaṁ āgataṁ, yaṁ mano yattha saṁyatabhāvaṁ āgataṁ, "dānaṁ dassāmi, sīlaṁ rakkhissāmī"ti-ādinā nayena uppannaṁ, etaṁ mano na nivāretabbaṁ, aññadatthu brūhetabbaṁ vaḍḍhetabbaṁ. **Yato yato ca pāpakan**ti yato yato akusalaṁ uppajjati, tato tato ca taṁ nivāretabbanti. Catutthaṁ.

(SA.1.25.) 5. Arahantasuttavaṇṇanā

25. Pañcame (CS:pg.1.50) **katāvī**ti catūhi maggehi katakicco. **Ahaṁ vadāmī**ti ayaṁ devatā vanasaṇḍavāsinī, sā āraññakānaṁ bhikkhūnaṁ "ahaṁ bhuñjāmi, ahaṁ nisīdāmi, mama patto, mama cīvaran"ti-ādikathāvohāraṁ sutvā cintesi-- "ahaṁ ime bhikkhū 'khīṇāsavā'ti maññāmi, khīṇāsavānañca nāma evarūpā attupaladdhinissitakathā hoti, na hoti nu kho"ti jānanatthaṁ evaṁ pucchati.

Sāmaññanti lokaniruttiṁ lokavohāraṁ. **Kusalo**ti khandhādīsu kusalo. **Vohāramattenā**ti upaladdhinissitakathaṁ hitvā vohārabhedaṁ akaronto "ahaṁ, mamā"ti vadeyya. "Khandhā bhuñjanti, khandhā nisīdanti, khandhānaṁ patto, khandhānaṁ cīvaran"ti hi vutte vohārabhedo hoti, na koci jānāti. Tasmā evaṁ avatvā lokavohārena voharatīti.

Atha devatā-- "yadi diṭṭhiyā vasena na vadati, mānavasena nu kho vadatī"ti cintetvā puna yo **hotī**ti pucchi. Tattha **mānaṁ nu kho**ti so bhikkhu mānaṁ upagantvā mānavasena vadeyya nu khoti. Atha Bhagavā-- "ayaṁ devatā khīṇāsavaṁ samānaṁ viya karotī"ti cintetvā, "khīṇāsavassa navavidhopi māno pahīno"ti dassento paṭigāthaṁ āha. Tattha **vidhūpitā**ti vidhamitā. **Mānaganthassā**ti mānā (SA.1.25./I,52.) ca ganthā ca assa. **Maññatan**ti maññanaṁ. Tividhampi taṇhā-diṭṭhi-māna-maññanaṁ so vītivatto, atikkantoti attho. Sesaṁ uttānatthamevāti. Pañcamaṁ.

(SA.1.26.) 6. Pajjotasuttavaṇṇanā

26. Chaṭṭhe **puṭṭhun**ti pucchituṁ. **Kathaṁ jānemū**ti kathaṁ jāneyyāma. **Divārattin**ti divā ca rattiñca. **Tattha tatthā**ti yattha yattheva pajjalito hoti, tattha tattha. **Esā ābhā**ti esā Buddhābhā. Katamā pana sāti? Ñāṇāloko vā hotu pīti-āloko vā pasādāloko vā dhammakathā-āloko vā, sabbopi Buddhānaṁ pātubhāvā uppanno āloko **Buddhābhā** nāma. Ayaṁ anuttarā sabbaseṭṭhā asadisāti. Chaṭṭhaṁ.

(SA.1.27.) 7. Sarasuttavaṇṇanā

27. Sattame (CS:pg.1.51) **kuto sarā nivattantī**ti ime saṁsārasarā kuto nivattanti, kiṁ āgamma nappavattantīti attho. **Na gādhatī**ti na patiṭṭhāti. Atoti ato nibbānato. Sesaṁ uttānatthamevāti. Sattamaṁ.

(SA.1.28.) 8. Mahaddhanasuttavaṇṇanā

28. Aṭṭhame nidhānagataṁ muttasārādi mahantaṁ dhanametesanti **mahaddhanā**. Suvaṇṇarajatabhājanādi mahābhogo etesanti **mahābhogā**. **Aññamaññābhigijjhantī**ti aññamaññaṁ abhigijjhanti patthenti pihenti. **Analaṅkatā**ti atittā apariyattajātā. **Ussukkajātesū**ti nānākiccajātesu anuppannānaṁ rūpādīnaṁ uppādanatthāya uppannānaṁ anubhavanatthāya ussukkesu. **Bhavasotānusārīsū**ti vaṭṭasotaṁ anusarantesu. **Anussukā**ti avāvaṭā. **Agāran**ti mātugāmena saddhiṁ gehaṁ. **Virājiyā**ti virājetvā. Sesaṁ uttānamevāti. Aṭṭhamaṁ.

(SA.1.29./I,53.)

(SA.1.29.) 9. Catucakkasuttavaṇṇanā

29. Navame: **catucakkan**ti catu-iriyāpathaṁ. Iriyāpatho hi idha cakkanti adhippeto. **Navadvāran**ti navahi vaṇamukhehi navadvāraṁ. **Puṇṇan**ti asucipūraṁ. **Lobhena saṁyutan**ti taṇhāya saṁyuttaṁ. **Kathaṁ yātrā bhavissatī**ti etassa evarūpassa sarīrassa kathaṁ niggamanaṁ bhavissati, kathaṁ mutti parimutti samatikkamo bhavissatīti pucchati. **Naddhin**ti upanāhaṁ, pubbakāle kodho, aparakāle upanāhoti evaṁ pavattaṁ balavakodhanti attho. **Varattan**ti “chetvā naddhi varattañca, sandānaṁ sahanukkaman”ti gāthāya (dha.pa.398 su.ni.627) taṇhā **varattā,** diṭṭhi **sandānaṁ** nāma jātaṁ. Idha pana pāḷiniddiṭṭhe kilese ṭhapetvā avasesā “varattā”ti veditabbā, iti kilesavarattañca chetvāti attho. **Icchā lobhan**ti ekoyeva dhammo icchanaṭṭhena icchā, lubbhanaṭṭhena lobhoti vutto. Paṭhamuppattikā vā dubbalā icchā, aparāparuppattiko balavā lobho. Aladdhapatthanā vā icchā, paṭiladdhavatthumhi lobho. **Samūlaṁ taṇhan**ti avijjāmūlena samūlakaṁ taṇhaṁ. **Abbuyhā**ti aggamaggena uppāṭetvā. Sesaṁ uttānamevāti. Navamaṁ.

(SA.1.30.) 10. Eṇijaṅghasuttavaṇṇanā

30. Dasame (CS:pg.1.52) **eṇijaṅghan**ti eṇimigassa viya suvaṭṭitajaṅghaṁ. **Kisan**ti athūlaṁ samasarīraṁ. Atha vā ātapena milātaṁ mālāgandhavilepanehi

anupabrūhitasarīrantipi attho. **Vīran**ti vīriyavantaṁ. **Appāhāran**ti bhojane mattaññutāya mitāhāraṁ, vikālabhojanapaṭikkhepavasena vā parittāhāraṁ. (SA.1.30./I,54.) **Alolupan**ti catūsu paccayesu loluppavirahitaṁ. Rasataṇhāpaṭikkhepo vā esa. **Sīhaṁvekacaraṁ nāgan**ti ekacaraṁ sīhaṁ viya, ekacaraṁ nāgaṁ viya. Gaṇavāsino hi pamattā honti, ekacarā appamattā, tasmā ekacarāva gahitāti. **Paveditā**ti pakāsitā kathitā. **Etthā**ti etasmiṁ nāmarūpe. Pañcakāmaguṇavasena hi rūpaṁ gahitaṁ, manena nāmaṁ, ubhayehi pana avinibhuttadhamme gahetvā pañcakkhandhādivasenapettha bhummaṁ yojetabbanti. Dasamaṁ.

Sattivaggo tatiyo.

4. Satullapakāyikavaggo

(SA.1.31.) 1. Sabbhisuttavaṇṇanā

31. Satullapakāyikavaggassa paṭhame **Satullapakāyikā**ti sataṁ dhammaṁ samādānavasena ullapetvā sagge nibbattāti satullapakāyikā. Tatridaṁ vatthu-- sambahulā kira samuddavāṇijā nāvāya samuddaṁ pakkhandiṁsu. Tesaṁ khittasaravegena gacchantiyā nāvāya sattame divase samuddamajjhe mahantaṁ uppātikaṁ pātubhūtaṁ, mahā-ūmiyo uṭṭhahitvā nāvaṁ udakassa pūrenti. Nāvāya nimujjamānāya mahājano attano attano devatānaṁ nāmāni gahetvā āyācanādīni karonto paridevi. Tesaṁ majjhe eko puriso-- “Atthi nu kho me evarūpe bhaye patiṭṭhā”ti āvajjento attano parisuddhāni saraṇāni ceva sīlāni ca disvā yogī viya pallaṅkaṁ ābhujitvā nisīdi. Tamenaṁ itare sabhayakāraṇaṁ pucchiṁsu. So tesaṁ (CS:pg.1.53) kathesi-- “Ambho ahaṁ nāvaṁ abhirūhanadivase bhikkhusaṅghassa dānaṁ datvā saraṇāni ceva sīlāni ca aggahesiṁ, tena me bhayaṁ natthī”ti. Kiṁ pana sāmi etāni aññesampi vattantīti? Āma (SA.1.31./I,55.) vattantīti tena hi amhākampi dethāti. So te manusse sataṁ sataṁ katvā satta koṭṭhāse akāsi, tato pañcasīlāni adāsi. Tesu paṭhamaṁ jaṅghasataṁ gopphakamatte udake ṭhitaṁ aggahesi, dutiyaṁ jāṇumatte, tatiyaṁ kaṭimatte, catutthaṁ nābhimatte, pañcamaṁ thanamatte, chaṭṭhaṁ galappamāṇe, sattamaṁ mukhena loṇodake pavisante aggahesi. So tesaṁ sīlāni datvā-- “aññaṁ tumhākaṁ paṭisaraṇaṁ natthi, sīlameva āvajjethā”ti ugghosesi. Tāni sattapi jaṅghasatāni tattha kālaṁ katvā āsannakāle gahitasīlaṁ nissāya tāvatiṁsabhavane nibbattiṁsu, tesaṁ ghaṭāvaseneva vimānāni nibbattiṁsu. Sabbesaṁ majjhe ācariyassa yojanasatikaṁ suvaṇṇavimānaṁ nibbatti, avasenāni tassa parivārāni hutvā sabbaheṭṭhimaṁ dvādasayojanikaṁ ahosi. Te nibbattakkhaṇeyeva kammaṁ āvajjentā ācariyaṁ nissāya sampattilābhaṁ ñatvā, “gacchāma tāva, dasabalassa santike amhākaṁ ācariyassa vaṇṇaṁ katheyyāmā”ti majjhimayāmasamanantare Bhagavantaṁ upasaṅkamiṁsu, tā devatā ācariyassa vaṇṇabhaṇanatthaṁ ekekaṁ gāthaṁ abhāsiṁsu.

Tattha **sabbhirevā**ti paṇḍitehi, sappurisehi eva. Ra-kāro padasandhikaro. **Samāsethā**ti saha nisīdeyya. Desanāsīsameva cetaṁ, sabba-iriyāpathe sabbhireva saha kubbeyyāti attho. **Kubbethā**ti kareyya. **Santhavan**ti mittasanthavaṁ. Taṇhāsanthavo pana na kenaci saddhiṁ kātabbo, mittasanthavo Buddha-paccekabuddha-buddhasāvakehi saha kātabbo. Idaṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Satan**ti Buddhādīnaṁ sappurisānaṁ. **Saddhamman**ti

pañcasīladasasīlacatusatipaṭṭhānādibhedaṁ saddhammaṁ, idha pana pañcasīlaṁ adhippetaṁ. **Seyyo hotī**ti vaḍḍhi hoti. **Na pāpiyo**ti lāmakaṁ kiñci na hoti. **Nāññato**ti vālikādīhi telādīni viya aññato andhabālato paññā nāma na labbhati, tilādīhi pana telādīni viya sataṁ dhammaṁ ñatvā paṇḍitameva sevanto bhajanto labhatīti. (SA.1.31./I,56.) **Sokamajjhe**ti sokavatthūnaṁ sokānugatānaṁ vā sattānaṁ majjhagato na socati bandhulamallasenāpatissa (CS:pg.1.54) upāsikā viya, pañcannaṁ corasatānaṁ majjhe dhammasenāpatissa saddhivihāriko saṁkiccasāmaṇero viya ca.

Ñātimajjhe virocatīti ñātigaṇamajjhe saṁkiccatherassa saddhivihāriko adhimuttakasāmaṇero viya sobhati. So kira therassa bhāgineyyo hoti, atha naṁ thero āha-- "sāmaṇera, mahallakosi jāto, gaccha, vassāni pucchitvā ehi, upasampādessāmi tan"ti. So "sādhū"ti theraṁ vanditvā pattacīvaramādāya cora-aṭaviyā orabhāge bhaginigāmaṁ gantvā piṇḍāya cari, taṁ bhaginī disvā vanditvā gehe nisīdāpetvā bhojesi. So katabhattakicco vassāni pucchi. Sā "ahaṁ na jānāmi, mātā me jānātī"ti āha. Atha so "tiṭṭhatha tumhe, ahaṁ mātusantikaṁ gamissāmī"ti aṭaviṁ otiṇṇo. Tamenaṁ dūratova corapuriso disvā corānaṁ ārocesi. Corā "sāmaṇero kireko aṭaviṁ otiṇṇo, gacchatha naṁ ānethā"ti āṇāpetvā ekacce "mārema nan"ti āhaṁsu, ekacce vissajjemāti. Sāmaṇero cintesi-- "ahaṁ sekho sakaraṇīyo, imehi saddhiṁ mantetvā sotthimattānaṁ karissāmī"ti corajeṭṭhakaṁ āmantetvā, "upamaṁ te, āvuso, karissāmī"ti imā gāthā abhāsi--

"Ahu atītamaddhānaṁ, araññasmiṁ brahāvane;
Ceto kūṭāni oḍḍetvā, sasakaṁ avadhī tadā.
"Sasakañca mataṁ disvā, ubbiggā migapakkhino;
Ekarattiṁ apakkāmuṁ, 'akiccaṁ vattate idha'.
"Tatheva samaṇaṁ hantvā, adhimuttaṁ akiñcanaṁ;
Addhikā nāgamissanti, dhanajāni bhavissatī"ti.
"Saccaṁ kho samaṇo āha, adhimutto akiñcano;
Addhikā nāgamissanti, dhanajāni bhavissati.
"Sace paṭipathe disvā, nārocessasi kassaci;
Tava saccamanurakkhanto, gaccha bhante yathāsukhan"ti.

(SA.1.31./I,57.) So (CS:pg.1.55) tehi corehi vissajjito gacchanto ñātayopi disvā tesampi na ārocesi. Atha te anuppatte corā gahetvā viheṭhayiṁsu, uraṁ paharitvā paridevamānañcassa mātaraṁ corā etadavocuṁ--

"Kiṁ te hoti adhimutto, udare vasiko asi;
Puṭṭhā me amma akkhāhi, kathaṁ jānemu taṁ mayan"ti.
"Adhimuttassa ahaṁ mātā, ayañca janako pitā;
Bhaginī bhātaro cāpi, sabbeva idha ñātayo.
"Akiccakārī adhimutto, yaṁ disvā na nivāraye;
Etaṁ kho vattaṁ samaṇānaṁ, ariyānaṁ dhammajīvinaṁ.
"Saccavādī adhimutto, yaṁ disvā na nivāraye;
Adhimuttassa suciṇṇena, saccavādissa bhikkhuno.
Sabbeva abhayaṁ pattā, sotthiṁ gacchantu ñātayo"ti.

Evaṁ te corehi vissajjitā gantvā adhimuttaṁ āhaṁsu--

"Tava tāta suciṇṇena, saccavādissa bhikkhuno;
Sabbeva abhayaṁ pattā, sotthiṁ paccāgamamhase"ti.

Tepi pañcasatā corā pasādaṁ āpajjitvā adhimuttassa sāmaṇerassa santike pabbajiṁsu. So te ādāya upajjhāyassa santikaṁ gantvā paṭhamaṁ attanā upasampanno

pacchā te pañcasate attano antevāsike katvā upasampādesi. Te adhimuttatherassa ovāde ṭhitā sabbe aggaphalaṁ arahattaṁ pāpuṇiṁsu. Imamatthaṁ gahetvā devatā "sataṁ saddhammamaññāya ñātimajjhe virocatī"ti āha.

Sātatanti satataṁ sukhaṁ vā ciraṁ tiṭṭhantīti vadati. **Sabbāsaṁ vo**ti sabbāsaṁ tumhākaṁ. **Pariyāyenā**ti kāraṇena. **Sabbadukkhā pamuccatī**ti, na kevalaṁ seyyova hoti, na ca kevalaṁ paññaṁ labhati, sokamajjhe na socati, ñātimajjhe virocati, sugatiyaṁ nibbattati, ciraṁ sukhaṁ tiṭṭhati, sakalasmā pana vaṭṭadukkhāpi muccatīti. Paṭhamaṁ.

(SA.1.31./I,58.)

(SA.1.32.) 2. Maccharisuttavaṇṇanā

32. Dutiye (CS:pg.1.56) **maccherā ca pamādā cā**ti attasampattinigūhanalakkhaṇena maccherena ceva sativippavāsalakkhaṇena pamādena ca. Ekacco hi 'idaṁ me dentassa parikkhayaṁ gamissati, mayhaṁ vā gharamānusakānaṁ vā na bhavissatī"ti macchariyena dānaṁ na deti. Ekacco khiḍḍādipasutattā 'dānaṁ dātabban"ti cittampi na uppādeti. **Evaṁ dānaṁ na dīyatī**ti evametaṁ yasadāyakaṁ sirīdāyakaṁ sampattidāyakaṁ sukhadāyakaṁ dānaṁ nāma na dīyatīti-ādinā kāraṇaṁ kathesi. **Puññaṁ ākaṅkhamānenā**ti pubbacetanādibhedaṁ puññaṁ icchamānena. **Deyyaṁ hoti vijānatā**ti atthi dānassa phalanti jānantena dātabbamevāti vadati.

Tameva bālaṁ phusatīti taṁyeva bālaṁ idhalokaparalokesu jighacchā ca pipāsā ca phusati anubandhati na vijahati. **Tasmā**ti yasmā tameva phusati, tasmā. **Vineyya maccheran**ti maccheramalaṁ vinetvā. **Dajjā dānaṁ malābhibhū**ti malābhibhū hutvā taṁ maccheramalaṁ abhibhavitvā dānaṁ dadeyya.

Te matesu na mīyantīti adānasīlatāya maraṇena matesu na mīyanti. Yathā hi mato samparivāretvā ṭhapite bahumhipi annapānādimhi "idaṁ imassa hotu, idaṁ imassā"ti uṭṭhahitvā saṁvibhāgaṁ na karoti, evaṁ adānasīlopīti matakassa ca adānasīlassa ca bhogā samasamā nāma honti. Tena dānasīlā evarūpesu matesu na mīyantīti attho. **Panthānaṁva saha vajaṁ, appasmiṁ ye pavecchantī**ti yathā addhānaṁ kantāramaggaṁ saha vajantā pathikā saha vajantānaṁ pathikānaṁ appasmiṁ pātheyye saṁvibhāgaṁ katvā pavecchanti dadantiyeva, evamevaṁ ye pana anamataggaṁ saṁsārakantāraṁ saha vajantā saha vajantānaṁ appasmimpi deyyadhamme saṁvibhāgaṁ katvā dadantiyeva, te matesu na mīyanti.

Esa dhammo sanantanoti esa porāṇako dhammo, (SA.1.32./I,59.) sanantanānaṁ vā paṇḍitānaṁ esa dhammoti. **Appasmeke**ti appasmiṁ deyyadhamme eke. **Pavecchantī**ti (CS:pg.1.57) dadanti. **Bahuneke na dicchare**ti bahunāpi bhogena samannāgatā ekacce na dadanti. **Sahassena samaṁ mitā**ti sahassena saddhiṁ mitā, sahassa dānasadisā hoti.

Duranvayoti duranugamano, duppūroti attho. **Dhammaṁ care**ti dasakusalakammapathadhammaṁ carati. **Yopi samuñjakañcare**ti yo api khalamaṇḍalādisodhanapalālapoṭhanādivasena samuñjakañcarati. **Dārañca posan**ti dārañca posanto. **Dadaṁ appakasmin**ti appakasmiṁ paṇṇasākamattasmimpi saṁvibhāgaṁ katvā dadantova so dhammaṁ carati. **Sataṁ sahassānan**ti sahassaṁ sahassaṁ katvā gaṇitānaṁ purisānaṁ sataṁ, satasahassanti attho. **Sahassayāginan**ti bhikkhusahassassa vā yāgo kahāpaṇasahassena vā nibbattito yāgopi sahassayāgo. So etesaṁ atthīti sahassayāgino, tesaṁ sahassayāginaṁ. Etena dasannaṁ vā bhikkhukoṭīnaṁ dasannaṁ vā kahāpaṇakoṭīnaṁ piṇḍapāto dassito hoti. Ye ettakaṁ dadanti, te kalampi nagghanti tathāvidhassāti āha. Yvāyaṁ samuñjakaṁ carantopi

dhammaṁ carati, dāraṁ posentopi, appakasmiṁ dadantopi, tathāvidhassa ete sahassayāgino kalampi nagghanti. Yaṁ tena daliddena ekapaṭivīsakamattampi salākabhattamattampi vā dinnaṁ, tassa dānassa sabbesampi tesaṁ dānaṁ kalaṁ nagghatīti. **Kalaṁ** nāma soḷasabhāgopi satabhāgopi sahassabhāgopi. Idha satabhāgo gahito. Yaṁ tena dānaṁ dinnaṁ, tasmiṁ satadhā vibhatte itaresaṁ dasakoṭisahassadānaṁ tato ekakoṭṭhāsampi nagghatīti āha.

Evaṁ Tathāgate dānassa agghaṁ karonte samīpe ṭhitā devatā cintesi-- "evaṁ Bhagavā mahantaṁ dānaṁ pādena pavaṭṭetvā ratanasatike viya narake pakkhipanto idaṁ evaṁ (SA.1.32./I,60.) parittakaṁ dānaṁ candamaṇḍale paharanto viya ukkhipati, kathaṁ nu kho etaṁ mahapphalataran"ti jānanatthaṁ gāthāya ajjhabhāsi. Tattha **kenā**ti kena kāraṇena. **Mahaggato**ti mahattaṁ gato, vipulassetaṁ vevacanaṁ. **Samena dinnassā**ti samena dinnassa dānassa. Athassā Bhagavā dānaṁ vibhajitvā dassento **dadanti heke**ti-ādimāha. Tattha visame niviṭṭhāti visame kāyavacīmanokamme patiṭṭhitā hutvā. **Chetvā**ti pothetvā. **Vadhitvā**ti māretvā. **Socayitvā**ti paraṁ (CS:pg.1.58) sokasamappitaṁ katvā. **Assumukhā**ti assumukhasammissā. Paraṁ rodāpetvā dinnadānañhi assumukhadānanti vuccati. **Sadaṇḍā**ti daṇḍena tajjetvā paharitvā dinnadakkhiṇā sadaṇḍāti vuccati. **Evan**ti nāhaṁ sammāsambuddhatāya mahādānaṁ gahetvā appaphalaṁ nāma kātuṁ sakkomi parittakadānaṁ vā mahapphalaṁ nāma. Idaṁ pana mahādānaṁ attano uppattiyā aparisuddhatāya evaṁ appaphalaṁ nāma hoti, itaraṁ parittadānaṁ attano uppattiyā parisuddhatāya evaṁ mahapphalaṁ nāmāti imamatthaṁ dassento evanti-ādimāhāti. Dutiyaṁ.

(SA.1.33.) 3. Sādhusuttavaṇṇanā

33. Tatiye **udānaṁ udānesī**ti udāhāraṁ udāhari. Yathā hi yaṁ telaṁ mānaṁ gahetuṁ na sakkoti vissanditvā gacchati, taṁ avasesakoti vuccati. Yañca jalaṁ taḷākaṁ gahetuṁ na sakkoti, ajjhottharitvā gacchati, taṁ oghoti vuccati, evamevaṁ yaṁ pītivacanaṁ hadayaṁ gahetuṁ na sakkoti, adhikaṁ hutvā anto asaṇṭhahitvā bahi nikkhamati, taṁ udānanti vuccati. Evarūpaṁ pītimayaṁ vacanaṁ nicchāresīti attho. **Saddhāyapi sāhu dānan**ti kammañca kammaphalañca saddahitvāpi dinnadānaṁ sāhu laddhakaṁ bhaddakameva. Āhūti (SA.1.33./I,61.) kathenti. Kathaṁ panetaṁ ubhayaṁ samaṁ nāma hotīti? Jīvitabhīruko hi yujjhituṁ na sakkoti, khayabhīruko dātuṁ na sakkoti. "Jīvitañca rakkhissāmi yujjhissāmi cā"ti hi vadanto na yujjhati. Jīvite pana ālayaṁ vissajjetvā, "chejjaṁ vā hotu maraṇaṁ vā, gaṇhissāmetaṁ issariyan"ti ussahantova yujjhati. "Bhoge ca rakkhissāmi, dānañca dassāmī"ti vadanto na dadāti. Bhogesu pana ālayaṁ vissajjetvā mahādānaṁ dassāmīti ussahantova deti. Evaṁ dānañca yuddhañca samaṁ hoti. Kiñca bhiyyo? **Appāpi santā bahuke jinantī**ti yathā ca yuddhe appakāpi vīrapurisā bahuke bhīrupurise jinanti, evaṁ saddhādisampanno appakampi dānaṁ dadanto bahumaccheraṁ maddati, bahuñca dānavipākaṁ adhigacchati. Evampi dānañca yuddhañca samānaṁ. Tenevāha--

"Appampi ce saddahāno dadāti,
Teneva so hoti sukhī paratthā"ti.

Imassa (CS:pg.1.59) ca panatthassa pakāsanatthaṁ ekasāṭakabrāhmaṇavatthu ca aṅkuravatthu ca vitthāretabbaṁ.

Dhammaladdhassāti dhammena samena laddhassa bhogassa dhammaladdhassa ca puggalassa. Ettha puggalo laddhadhammo nāma adhigatadhammo ariyapuggalo. Iti

yaṁ dhammaladdhassa bhogassa dānaṁ dhammaladdhassa ariyapuggalassa dīyati, tampi sādhūti attho. **Yo dhammaladdhassā**ti imasmimpi gāthāpade ayameva attho. **Uṭṭhānavīriyādhigatassā**ti uṭṭhānena ca vīriyena ca adhigatassa bhogassa. **Vetaraṇin**ti desanāsīsamattametaṁ. Yamassa pana vetaraṇimpi Sañjīvakāḷasuttādayopi ekatiṁsamahānirayepi sabbasova atikkamitvāti attho.

Viceyya dānanti vicinitvā dinnadānaṁ. Tattha dve vicinanā dakkhiṇāvicinanaṁ dakkhiṇeyyavicinanañca. Tesu lāmakalāmake paccaye apanetvā paṇītapaṇīte vicinitvā tesaṁ dānaṁ dakkhiṇāvicinanaṁ nāma. Vipannasīle (SA.1.33./I,62.) ito bahiddhā pañcanavutipāsaṇḍabhede vā dakkhiṇeyye pahāya sīlādiguṇasampannānaṁ sāsane pabbajitānaṁ dānaṁ dakkhiṇeyyavicinanaṁ nāma. Evaṁ dvīhākārehi viceyya dānaṁ. **Sugatappasatthan**ti Sugatena vaṇṇitaṁ. Tattha dakkhiṇeyyavicinanaṁ dassento ye **dakkhiṇeyyā**ti-ādimāha. **Bījāni vuttāni yathā**ti iminā pana dakkhiṇāvicinanaṁ āha. Avipannabījasadisā hi vicinitvā gahitā paṇītapaṇītā deyyadhammāti.

Pāṇesupi sādhu saṁyamoti pāṇesu saṁyatabhāvopi bhaddako. Ayaṁ devatā itarāhi kathitaṁ dānānisaṁsaṁ atikkamitvā sīlānisaṁsaṁ kathetumāraddhā. **Aheṭhayaṁ caran**ti avihiṁsanto caramāno. **Parūpavādā**ti parassa upavādabhayena. **Bhayā**ti upavādabhayā. **Dānā ca kho dhammapadaṁva seyyo**ti dānato nibbānasaṅkhātaṁ dhammapadameva seyyo. **Pubbe ca hi pubbatare ca santo**ti pubbe ca Kassapabuddhādikāle pubbatare ca koṇāgamanabuddhādikāle, sabbepi vā ete pubbe ca pubbatare ca santo nāmāti. Tatiyaṁ.

(SA.1.34.) 4. Nasantisuttavaṇṇanā

34. Catutthe (CS:pg.1.60) **kamanīyānī**ti rūpādīni iṭṭhārammaṇāni. **Apunāgamanaṁ anāgantā puriso maccudheyyā**ti tebhūmakavaṭṭasaṅkhātā maccudheyyā apunāgamanasaṅkhātaṁ nibbānaṁ anāgantā. Nibbānañhi sattā na punāgacchanti, tasmā taṁ apunāgamananti vuccati. Taṁ kāmesu baddho ca pamatto ca anāgantā nāma hoti, so taṁ pāpuṇituṁ na sakkoti, tasmā evamāha. **Chandajan**ti taṇhāchandato jātaṁ. **Aghan**ti pañcakkhandhadukkhaṁ. Dutiyapadaṁ tasseva vevacanaṁ. **Chandavinayā aghavinayo**ti taṇhāvinayena pañcakkhandhavinayo (SA.1.34./I,63.) **Aghavinayā dukkhavinayo**ti pañcakkhandhavinayena vaṭṭadukkhaṁ vinītameva hoti. Citrānīti ārammaṇacittāni. **Saṅkapparāgo**ti saṅkappitarāgo. Evamettha vatthukāmaṁ paṭikkhipitvā kilesakāmo kāmoti vutto. Ayaṁ panattho **pasūrasuttena** (su.ni.830ādayo) vibhāvetabbo. Pasūraparibbājako hi therena "saṅkapparāgo purisassa kāmo"ti vutte --

"Na te kāmā yāni citrāni loke,
Saṅkapparāgañca vadesi kāmaṁ.
Saṅkappayaṁ akusale vitakke,
Bhikkhūpi te hehinti kāmabhogī"ti.--

Āha. Atha naṁ thero avoca--

"Te ce kāmā yāni citrāni loke,
Saṅkapparāgaṁ na vadesi kāmaṁ.
Passanto rūpāni manoramāni,
Satthāpi te hehiti kāmabhogī.
Suṇanto saddāni, ghāyanto gandhāni;
Sāyanto rasāni, phusanto phassāni manoramāni.

Satthāpi te hehiti kāmabhogī”ti.

Athettha dhīrāti atha etesu ārammaṇesu paṇḍitā chandarāgaṁ vinayanti. **Saṁyojanaṁ sabban**ti dasavidhampi saṁyojanaṁ. **Akiñcanan**ti rāgakiñcanādivirahitaṁ. **Nānupatanti dukkhā**ti vaṭṭadukkhā pana tassa upari na patanti. **Iccāyasmā** (CS:pg.1.61) **mogharājā**ti, “pahāsi saṅkhan”ti gāthaṁ sutvā (SA.1.34./I,64.) tassaṁ parisati anusandhikusalo mogharājā nāma thero “imissā gāthāya attho na yathānusandhiṁ gato”ti cintetvā yathānusandhiṁ ghaṭento evamāha. Tattha idha vā huraṁ vāti idhaloke vā paraloke vā. **Naruttamaṁ atthacaraṁ narānan**ti kiñcāpi sabbe khīṇāsavā naruttamā ceva atthacarā ca narānaṁ, thero pana dasabalaṁ sandhāyevamāha. **Ye taṁ namassanti pasaṁsiyā te**ti yadi tathāvimuttaṁ devamanussā namassanti, atha ye taṁ Bhagavantaṁ kāyena vā vācāya vā anupaṭipattiyā vā namassanti, te kiṁ pasaṁsiyā, udāhu apasaṁsiyāti. **Bhikkhū**ti Mogharājattheraṁ ālapati. **Aññāya dhamman**ti catusaccadhammaṁ jānitvā. **Saṅgātigā tepi bhavantī**ti ye taṁ kāyena vā vācāya vā anupaṭipattiyā vā namassanti. Te catusaccadhammaṁ aññāya vicikicchaṁ pahāya saṅgātigāpi honti, pasaṁsiyāpi hontīti. Catutthaṁ.

(SA.1.35.) 5. Ujjhānasaññisuttavaṇṇanā

35. Pañcame **ujjhānasaññikā**ti ujjhānasaññī devaloko nāma pāṭiyekko natthi, imā pana devatā Tathāgatassa catupaccayaparibhogaṁ nissāya ujjhāyamānā āgatā. Tāsaṁ kira evaṁ ahosi-- “samaṇo Gotamo bhikkhūnaṁ paṁsukūlacīvara-piṇḍiyālopa-rukkhamūlasenāsanapūtimuttabhesajjehi santosasseva pariyantakāritaṁ vaṇṇeti, sayaṁ pana pattuṇṇadukūla khomādīni paṇītacīvarāni dhāreti, rājāraham uttamaṁ bhojanaṁ bhuñjati, devavimānakappāya gandhakuṭiyā varasayane sayati, sappinavanītādīni bhesajjāni paṭisevati, divasaṁ mahājanassa dhammaṁ deseti, vacanamassa aññato gacchati, kiriyā aññato”ti ujjhāyamānā āgamiṁsu. Tena tāsaṁ Dhammasaṅgāhakattherehi “ujjhānasaññikā”ti nāmaṁ gahitaṁ.

Aññathā santanti aññenākārena bhūtaṁ. **Nikaccā**ti nikatiyā vañcanāya, vañcetvāti attho. **Kitavassevā**ti kitavo vuccati sākuṇiko. So (CS:pg.1.62) hi agumbova samāno sākhapaṇṇādipaṭicchādanena gumbavaṇṇaṁ dassetvā upagate (SA.1.35./I,65.) moratittirādayo sakuṇe māretvā dārabharaṇaṁ karoti. Iti tassa kitavassa imāya vañcanāya evaṁ vañcetvā sakuṇamaṁsabhojanaṁ viya kuhakassāpi paṁsukūlena attānaṁ paṭicchādetvā kathāchekatāya mahājanaṁ vañcetvā khādamānassa vicarato. **Bhuttaṁ theyyena tassa tan**ti sabbopi tassa catupaccayaparibhogo theyyena paribhutto nāma hotīti devatā Bhagavantaṁ sandhāya vadati. **Parijānanti paṇḍitā**ti ayaṁ kārako vā akārako vāti paṇḍitā jānanti. Iti tā devatā “Tathāgatāpi mayameva paṇḍitā”ti maññamānā evamāhaṁsu.

Atha Bhagavā **nayidan**ti-ādimāha. Tattha **yāyaṁ paṭipadā daḷhā**ti ayaṁ dhammānudhammapaṭipadā daḷhā thirā. Yāya paṭipadāya dhīrā paṇḍitā ārammaṇūpanijjhānena lakkhaṇūpanijjhānena cāti dvīhi jhānehi jhāyino mārabandhanā pamuccanti, taṁ paṭipadaṁ bhāsitamattena vā savanamattena vā okkamituṁ paṭipajjituṁ na sakkāti attho. **Na ve dhīrā pakubbantī**ti dhīrā paṇḍitā viditvā lokapariyāyaṁ saṅkhāralokassa udayabbayaṁ ñatvā catusaccadhammañca aññāya kilesanibbānena nibbutā loke visattikaṁ tiṇṇā evaṁ na kubbanti, mayaṁ evarūpāni na kathemāti attho.

Pathaviyaṁ patiṭṭhahitvāti “ayuttaṁ amhehi kataṁ, akārakameva mayaṁ kārakavādena samudācarimhā”ti lajjamānā mahābrahmani viya Bhagavati gāravaṁ

paccupaṭṭhapetvā aggikkhandhaṁ viya Bhagavantaṁ durāsadaṁ katvā passamānā ākāsato otaritvā bhūmiyaṁ ṭhatvāti attho. **Accayo**ti aparādho. **No, bhante, accāgamā**ti amhe atikkamma abhibhavitvā pavatto. **Āsādetabban**ti ghaṭṭayitabbaṁ. Tā kira devatā Bhagavantaṁ kāyena vācāyāti dvīhipi ghaṭṭayiṁsu. Tathāgataṁ avanditvā ākāse patiṭṭhamānā kāyena ghaṭṭayiṁsu, kitavopamaṁ āharitvā nānappakārakaṁ asabbhivādaṁ vadamānā vācāya ghaṭṭayiṁsu. Tasmā āsādetabbaṁ amaññimhāti āhaṁsu. **Paṭiggaṇhātū**ti khamatu. **Āyatiṁ saṁvarāyā**ti (CS:pg.1.63) anāgate saṁvaraṇatthāya, puna evarūpassa aparādhassa dosassa akaraṇatthāya.

(SA.1.35./I,66.) **Sitaṁ pātvākāsī**ti aggadante dassento pahaṭṭhākāraṁ dassesi. Kasmā? Tā kira devatā na sabhāvena khamāpenti, lokiyamahājanañca sadevake loke aggapuggalaṁ Tathāgatañca ekasadisaṁ karonti. Atha Bhagavā "parato kathāya uppannāya Buddhabalaṁ dīpetvā pacchā khamissāmī"ti sitaṁ pātvākāsi. **Bhiyyoso mattāyā**ti atirekappamāṇena. **Imaṁ gāthaṁ abhāsī**ti kupito esa amhākanti maññamānā abhāsi.

Na paṭigaṇhatīti na khamati nādhivāseti. **Kopantaro**ti abbhantare uppannakopo. **Dosagarū**ti dosaṁ garuṁ katvā ādāya viharanto. **Sa veraṁ paṭimuñcatī**ti so evarūpo gaṇṭhikaṁ paṭimuñcanto viya taṁ veraṁ attani paṭimuñcati ṭhapeti, na paṭinissajjatīti attho. **Accayo ce na vijjethā**ti sace accāyikakammaṁ na bhaveyya. **No cidhāpagataṁ siyā**ti yadi aparādho nāma na bhāveyya. **Kenīdha kusalo siyā**ti yadi verāni na sammeyyuṁ, kena kāraṇena kusalo bhaveyya.

Kassaccayāti gāthāya kassa atikkamo natthi? Kassa aparādho natthi? Ko sammohaṁ nāpajjati? Ko niccameva paṇḍito nāmāti attho? Imaṁ kira gāthaṁ bhaṇāpanatthaṁ Bhagavato sitapātukammaṁ. Tasmā idāni devatānaṁ Buddhabalaṁ dīpetvā khamissāmīti **Tathāgatassa Buddhassā**ti-ādimāha. Tattha **Tathāgatassā**ti tathā āgatoti evamādīhi kāraṇehi Tathāgatassa. **Buddhassā**ti catunnaṁ saccānaṁ Buddhattādīhi kāraṇehi vimokkhantikapaṇṇattivasena evaṁ laddhanāmassa. **Accayaṁ desayantīnan**ti yaṁ vuttaṁ tumhehi "accayaṁ desayantīnaṁ …pe… sa veraṁ paṭimuñcatī"ti, taṁ sādhu vuttaṁ, ahaṁ pana taṁ veraṁ nābhinandāmi na patthayāmīti attho. **Paṭiggaṇhāmi voccayan**ti tumhākaṁ aparādhaṁ khamāmīti. Pañcamaṁ.

(SA.1.36.) 6. Saddhāsuttavaṇṇanā

36. Chaṭṭhe (CS:pg.1.64) saddhā dutiyā purisassa hotīti purisassa devaloke manussaloke ceva nibbānañca gacchantassa saddhā dutiyā hoti, sahāyakiccaṁ sādheti. No ce assaddhiyaṁ avatiṭṭhatīti (SA.1.36./I,67.) yadi assaddhiyaṁ na tiṭṭhati. **Yaso**ti parivāro. **Kittī**ti vaṇṇabhaṇanaṁ. **Tatvassa hotī**ti tato assa hoti. **Nānupatanti saṅgā**ti rāgasaṅgādayo pañca saṅgā na anupatanti. **Pamādamanuyuñjantī**ti ye pamādaṁ karonti nibbattenti, te taṁ anuyuñjanti nāma. **Dhanaṁ seṭṭhaṁva rakkhatī**ti muttāmaṇisārādi-uttamadhanaṁ viya rakkhati. **Jhāyanto**ti lakkhaṇūpanijjhānena ca ārammaṇūpanijjhānena ca jhāyanto. Tattha **lakkhaṇūpanijjhānaṁ** nāma vipassanāmaggaphalāni. Vipassanā hi tīṇi lakkhaṇāni upanijjhāyatīti lakkhaṇūpanijjhānaṁ. Maggo vipassanāya āgatakiccaṁ sādhetīti lakkhaṇūpanijjhānaṁ. Phalaṁ tathalakkhaṇaṁ nirodhasaccaṁ upanijjhāyatīti lakkhaṇūpanijjhānaṁ. Aṭṭha samāpattiyo pana kasiṇārammaṇassa upanijjhāyanato **ārammaṇūpanijjhānan**ti veditabbā. **Paramaṁ** nāma arahattasukhaṁ adhippetanti. Chaṭṭhaṁ.

(SA.1.37.) 7. Samayasuttavaṇṇanā

37. Sattame **sakkesū**ti "sakyā vata, bho kumārā"ti (dī.ni.1.267) udānaṁ paṭicca sakkāti laddhanāmānaṁ rājakumārānaṁ nivāso ekopi janapado rūḷhīsaddena sakkāti vuccati Tasmiṁ sakkesu janapade. **Mahāvane**ti sayaṁjāte aropime Himavantena saddhiṁ ekābaddhe mahati vane. **Sabbeheva arahantehī**ti imaṁ suttaṁ kathitadivaseyeva patta-arahantehi.

Tatrāyaṁ anupubbikathā-- sākiyakoliyā hi kira kapilavatthunagarassa ca koliyanagarassa ca antare rohiṇiṁ nāma nadiṁ ekeneva āvaraṇena bandhāpetvā sassāni kārenti. Atha jeṭṭhamūlamāse sassesu milāyantesu ubhayanagaravāsīnampi kammakārā sannipatiṁsu. Tattha koliyanagaravāsino āhaṁsu-- "idaṁ udakaṁ ubhayato āhariyamānaṁ na tumhākaṁ, na amhākaṁ (SA.1.37./I,68.) pahossati amhākaṁ pana sassaṁ ekena udakeneva nipphajjissati, idaṁ udakaṁ amhākaṁ dethā"ti. Kapilavatthuvāsino āhaṁsu-- "tumhesu koṭṭhe pūretvā ṭhitesu mayaṁ rattasuvaṇṇanīlamaṇikāḷakahāpaṇe (CS:pg.1.65) ca gahetvā pacchipasibbakādihatthā na sakkhissāma tumhākaṁ gharadvāre vicarituṁ, amhākampi sassaṁ ekeneva udakena nipphajjissati, idaṁ udakaṁ amhākaṁ dethā"ti. "Na mayaṁ dassāmā"ti. "Mayampi na dassāmā"ti. Evaṁ kathaṁ vaḍḍhetvā eko uṭṭhāya ekassa pahāraṁ adāsi, sopi aññassāti evaṁ aññamaññaṁ paharitvā rājakulānaṁ jātiṁ ghaṭṭetvā kalahaṁ vaḍḍhayiṁsu.

Koliyakammakārā vadanti-- "tumhe kapilavatthuvāsike gahetvā gajjatha, ye soṇasiṅgālādayo viya attano bhaginīhi saddhiṁ saṁvasiṁsu, etesaṁ hatthino ca assā ca phalakāvudhāni ca amhākaṁ kiṁ karissantī"ti? Sākiyakammakārā vadanti-- "tumhe dāni kuṭṭhino dārake gahetvā gajjatha, ye anāthā niggatikā tiracchānā viya kolarukkhe vasiṁsu, etesaṁ hatthino ca assā ca phalakāvudhāni ca amhākaṁ kiṁ karissantī"ti? Te gantvā tasmiṁ kamme niyutta-amaccānaṁ kathesuṁ, amaccā rājakulānaṁ kathesuṁ. Tato sākiyā -- "bhaginīhi saddhiṁ saṁvasitakānaṁ thāmañca balañca dassessāmā"ti yuddhasajjā nikkhamiṁsu. Koliyāpi-- "Kolarukkhavāsīnaṁ thāmañca balañca dassessāmā"ti yuddhasajjā nikkhamiṁsu.

Bhagavāpi rattiyā paccūsasamayeva mahākaruṇāsamāpattito uṭṭhāya lokaṁ volokento ime evaṁ yuddhasajje nikkhamante addasa. Disvā-- "mayi gate ayaṁ kalaho vūpasammissati nu kho udāhu no"ti upadhārento-- "ahamettha gantvā kalahavūpasamanatthaṁ tīṇi jātakāni kathessāmi, tato kalaho vūpasammissati. Atha sāmaggidīpanatthāya dve jātakāni kathetvā **Attadaṇḍasuttaṁ** desessāmi. Desanaṁ (SA.1.37./I,69.) sutvā ubhayanagaravāsinopi aḍḍhatiyāni aḍḍhatiyāni kumārasatāni dassanti, ahaṁ te pabbājessāmi, tadā mahāsamāgamo bhavissatī"ti sanniṭṭhānaṁ akāsi. Tasmā imesu yuddhasajjesu nikkhamantesu kassaci anārocetvā sayameva pattacīvaramādāya gantvā dvinnaṁ senānaṁ antare ākāse pallaṅkaṁ ābhujitvā chabbaṇṇarasmiyo vissajjetvā nisīdi.

Kapilavatthuvāsino Bhagavantaṁ disvāva, "amhākaṁ ñātiseṭṭho Satthā āgato. Diṭṭho nu kho tena amhākaṁ kalahakaraṇabhāvo"ti cintetvā, "na kho pana sakkā Bhagavati āgate amhehi parassa sarīre satthaṁ (CS:pg.1.66) pātetuṁ. Koliyanagaravāsino amhe hanantu vā bajjhantu vā"ti. Āvudhāni chaḍḍetvā, Bhagavantaṁ vanditvā, nisīdiṁsu. Koliyanagaravāsinopi tatheva cintetvā āvudhāni chaḍḍetvā, Bhagavantaṁ vanditvā, nisīdiṁsu.

Bhagavā jānantova, "kasmā āgatattha, mahārājā"ti pucchi? "Na, Bhagavā,

titthakīḷāya na pabbatakīḷāya, na nadīkīḷāya, na giridassanatthaṁ, imasmiṁ pana ṭhāne saṅgāmaṁ paccupaṭṭhapetvā āgatamhā”ti. “Kiṁ nissāya vo kalaho, mahārājāti? Udakaṁ, bhanteti. Udakaṁ kiṁ agghati, mahārājāti? Appaṁ, bhanteti. Pathavī nāma kiṁ agghati, mahārājāti? Anagghā, bhanteti. Khattiyā kiṁ agghantīti? Khattiyā nāma anagghā, bhanteti. Appamūlaṁ udakaṁ nissāya kimatthaṁ anagghe khattiye nāsetha, mahārāja, kalahe assādo nāma natthi, kalahavasena, mahārāja, aṭṭhāne veraṁ katvā ekāya rukkhadevatāya kāḷasīhena saddhiṁ baddhāghāto sakalampi imaṁ kappaṁ anuppattoyevāti vatvā **Phandanajātakaṁ** (jā.1.13.14ādayo) kathesi”. Tato “parapattiyena nāma, mahārāja, na bhavitabbaṁ. Parapattiyā hutvā hi ekassa sasakassa kathāya tiyojanasahassavitthate Himavante catuppadagaṇā mahāsamuddaṁ (SA.1.37./I,70.) pakkhandino ahesuṁ. Tasmā parapattiyena na bhavitabban”ti vatvā, **Pathavī-undriyajātakaṁ** kathesi. Tato “kadāci, mahārāja, dubbalopi mahābalassa randhaṁ vivaraṁ passati, kadāci mahābalo dubbalassa. Laṭukikāpi hi sakuṇikā hatthināgaṁ ghātesī”ti **Laṭukikajātakaṁ** (jā.1.5.39ādayo) kathesi. Evaṁ kalahavūpasamanatthāya tīṇi jātakāni kathetvā sāmaggiparidīpanatthāya dve jātakāni kathesi. Kathaṁ? “Samaggānañhi, mahārāja, koci otāraṁ nāma passituṁ na sakkotīti vatvā, **Rukkhadhammajātakaṁ** (jā.1.1.74) kathesi Tato “samaggānaṁ, mahārāja, koci vivaraṁ dassituṁ na sakkhi. Yadā pana aññamaññaṁ vivādamakaṁsu, atha te nesādaputto jīvitā voropetvā ādāya gatoti vivāde assādo nāma natthī”ti vatvā, **Vaṭṭakajātakaṁ** (jā.1.1.118) kathesi. Evaṁ imāni pañca jātakāni kathetvā avasāne **Attadaṇḍasuttaṁ** (su.ni.941ādayo) kathesi.

Rājāno pasannā-- “sace Satthā nāgamissa, mayaṁ sahatthā aññamaññaṁ vadhitvā lohitanadiṁ pavattayissāma. Amhākaṁ puttabhātaro ca gehadvāre (CS:pg.1.67) na passeyyāma, sāsanapaṭisāsanampi no āharaṇako nābhavissa. Satthāraṁ nissāya no jīvitaṁ laddhaṁ. Sace pana Satthā āgāraṁ ajjhāvasissa dīpasahassadvayaparivāraṁ catumahādīparajjamassa hatthagataṁ abhavissa, atirekasahassaṁ kho panassa puttā abhavissaṁsu, tato khattiyaparivāro avicarissa. Taṁ kho panesa sampattiṁ pahāya nikkhamitvā sambodhiṁ patto. Idānipi khattiyaparivāroyeva vicaratū”ti ubhayanagaravāsino aḍḍhatiyāni aḍḍhatiyāni kumārasatāni adaṁsu. Bhagavāpi te pabbājetvā mahāvanaṁ agamāsi. Tesaṁ garugāravena na attano ruciyā pabbajitānaṁ anabhirati uppajji. Purāṇadutiyikāyopi tesaṁ-- “ayyaputtā ukkaṇṭhantu, gharāvāso na saṇṭhātī”ti-ādīni vatvā sāsanaṁ pesenti. Te ca atirekataraṁ ukkaṇṭhiṁsu.

Bhagavā āvajjento tesaṁ anabhiratibhāvaṁ ñatvā-- “Ime bhikkhū mādisena Buddhena saddhiṁ ekato vasantā ukkaṇṭhanti, handa (SA.1.37./I,71.) nesaṁ kuṇāladahassa vaṇṇaṁ kathetvā tattha netvā anabhiratiṁ vinodemī”ti kuṇāladahassa vaṇṇaṁ kathesi. Te taṁ daṭṭhukāmā ahesuṁ. Daṭṭhukāmattha, bhikkhave, kuṇāladahanti? Āma Bhagavāti. Yadi evaṁ etha gacchāmāti. Iddhimantānaṁ Bhagavā gamanaṭṭhānaṁ mayaṁ kathaṁ gamissāmāti. Tumhe gantukāmā hotha, ahaṁ mamānubhāvena gahetvā gamissāmīti. Sādhu, bhanteti. Bhagavā pañca bhikkhusatāni gahetvā ākāse uppatitvā kuṇāladahe patiṭṭhāya te bhikkhū āha-- “bhikkhave, imasmiṁ kuṇāladahe yesaṁ macchānaṁ nāmaṁ na jānātha mamaṁ pucchathā”ti.

Te pucchiṁsu. Bhagavā pucchitaṁ pucchitaṁ kathesi. Na kevalañca, macchānaṁyeva, tasmiṁ vanasaṇḍe rukkhānampi pabbatapāde dvipadacatuppadasakuṇānampi nāmāni pucchāpetvā kathesi. Atha dvīhi sakuṇehi mukhatuṇḍakena ḍaṁsitvā gahitadaṇḍake nisinno kuṇālasakuṇarājā purato pacchato ubhosu ca passesu sakuṇasaṅghaparivuto āgacchati. Bhikkhū taṁ disvā-- “esa, bhante,

imesaṁ sakuṇānaṁ rājā bhavissati, parivārā ete etassā”ti maññāmāti. Evametaṁ, bhikkhave, ayampi mameva vaṁso mama paveṇīti. Idāni tāva mayaṁ, bhante, ete sakuṇe passāma. Yaṁ pana Bhagavā (CS:pg.1.68) “ayampi mameva vaṁso mama paveṇī”ti āha, taṁ sotukāmamhāti. Sotukāmattha, bhikkhaveti? Āma Bhagavāti. Tena hi suṇāthāti tīhi gāthāsatehi maṇḍetvā **kuṇālajātakaṁ** (jā.2.21.kuṇālajātaka) kathento anabhiratiṁ vinodesi. Desanāpariyosāne sabbepi sotāpattiphale patiṭṭhahiṁsu, maggeneva ca nesaṁ iddhipi āgatā. Bhagavā “hotu tāva ettakaṁ tesaṁ bhikkhūnan”ti ākāse uppatitvā mahāvanameva agamāsi. Tepi bhikkhū gamanakāle dasabalassa ānubhāvena gantvā āgamanakāle attano ānubhāvena Bhagavantaṁ parivāretvā mahāvane otariṁsu.

Bhagavā paññattāsane nisīditvā te bhikkhū āmantetvā-- “etha, bhikkhave, nisīdatha. Uparimaggattayavajjhānaṁ vo kilesānaṁ kammaṭṭhānaṁ kathessāmī”ti kammaṭṭhānaṁ kathesi. Bhikkhū cintayiṁsu-- “Bhagavā amhākaṁ anabhiratabhāvaṁ ñatvā kuṇāladahaṁ netvā anabhiratiṁ (SA.1.37./I,72.) vinodesi, tattha sotāpattiphalaṁ pattānaṁ no idāni idha tiṇṇaṁ maggānaṁ kammaṭṭhānaṁ adāsi, na kho pana amhehi ‘sotāpannā mayan’ti vītināmetuṁ vaṭṭati, purisapurisehi no bhavituṁ vaṭṭatī”ti te dasabalassa pāde vanditvā uṭṭhāya nisīdanaṁ papphoṭetvā visuṁ visuṁ pabbhārarukkhamūlesu nisīdiṁsu.

Bhagavā cintesi-- “Ime bhikkhū pakatiyāpi avissaṭṭhakammaṭṭhānā, laddhupāyassa pana bhikkhuno kilamanakāraṇaṁ nāma natthi. Gacchantā gacchantā ca vipassanaṁ vaḍḍhetvā arahattaṁ patvā ‘attanā paṭividdhaguṇaṁ ārocessāmā’ti mama santikaṁ āgamissanti. Etesu āgatesu dasasahassacakkavāḷadevatā ekacakkavāḷe sannipatissanti, mahāsamayo bhavissati, vivitte okāse mayā nisīdituṁ vaṭṭatī”ti tato vivitte okāse Buddhāsanaṁ paññāpetvā nisīdi.

Sabbapaṭhamaṁ kammaṭṭhānaṁ gahetvā Gatatthero saha paṭisambhidāhi arahattaṁ pāpuṇi. **Tato aparo tato aparo**ti pañcasatāpi paduminiyaṁ padumāni viya vikasiṁsu. Sabbapaṭhamaṁ arahattaṁ pattabhikkhu “Bhagavato ārocessāmī”ti pallaṅkaṁ vinibbhujitvā nisīdanaṁ papphoṭetvā uṭṭhāya dasabalābhimukho ahosi. **Evaṁ aparopi aparopī**ti pañcasatā bhattasālaṁ pavisantā (CS:pg.1.69) viya paṭipāṭiyāva āgamiṁsu. Paṭhamaṁ āgato vanditvā nisīdanaṁ paññāpetvā, ekamantaṁ nisīditvā, paṭividdhaguṇaṁ ārocetukāmo “Atthi nu kho añño koci? Natthī”ti nivattitvā āgatamaggaṁ olokento aparampi addasa aparampi addasayevāti sabbepi te āgantvā ekamantaṁ nisīditvā, ayaṁ imassa harāyamāno na kathesi, ayaṁ imassa harāyamāno na kathesi. Khīṇāsavānaṁ kira dve ākārā honti-- “Aho vata mayā paṭividdhaguṇaṁ sadevako loko khippameva paṭivijjheyyā”ti cittaṁ uppajjati. Paṭividdhabhāvaṁ pana nidhiladdhapuriso viya na aññassa ārocetukāmā honti.

Evaṁ osaṭamatte pana tasmiṁ ariyamaṇḍale pācīnayugandharaparikkhepato abbhā (SA.1.37./I,73.) mahikā dhūmo rajo rāhūti, imehi upakkilesehi vippamuttaṁ Buddhuppādapaṭimaṇḍitassa lokassa rāmaṇeyyakadassanatthaṁ pācīnadisāya ukkhittarajatamayamahā-ādāsamaṇḍalaṁ viya, nemivaṭṭiyaṁ gahetvā, parivattiyamānarajatacakkasassirikaṁ puṇṇacandamaṇḍalaṁ ullaṅghitvā, anilapathaṁ paṭipajjittha. Iti evarūpe khaṇe laye muhutte Bhagavā sakkesu viharati kapilavatthusmiṁ mahāvane mahatā bhikkhusaṅghena saddhiṁ pañcamattehi bhikkhusatehi sabbeheva arahantehi.

Tattha Bhagavāpi mahāsammatassa vaṁse uppanno, tepi pañcasatā bhikkhū mahāsammatassa kule uppannā. Bhagavāpi khattiyagabbhe jāto, tepi khattiyagabbhe

jātā. Bhagavāpi rājapabbajito, tepi rājapabbajitā. Bhagavāpi setacchattaṁ pahāya hatthagataṁ cakkavattirajjaṁ nissajjitvā pabbajito, tepi setacchattaṁ pahāya hatthagatāni rajjāni vissajjitvā pabbajitā. Iti Bhagavā parisuddhe okāse, parisuddhe rattibhāge, sayaṁ parisuddho parisuddhaparivāro, vītarāgo vītarāgaparivāro, vītadoso vītadosaparivāro, vītamoho vītamohaparivāro, nittaṇho nittaṇhaparivāro, nikkileso nikkilesaparivāro, santo santaparivāro, danto dantaparivāro, mutto muttaparivāro, ativiya virocatīti. Vaṇṇabhūmi nāmesā, yattakaṁ sakkoti, tattakaṁ vattabbaṁ. Iti ime bhikkhū sandhāya vuttaṁ, "pañcamattehi bhikkhusatehi sabbeheva arahantehī"ti.

Yebhuyyenāti (CS:pg.1.70) bahutarā sannipatitā, mandā na sannipatitā asaññī arūpāvacaradevatā samāpannadevatāyo ca. Tatrāyaṁ sannipātakkamo-- mahāvanassa kira sāmantā devatā caliṁsu, "āyāma bho! Buddhadassanaṁ nāma bahūpakāraṁ, dhammassavanaṁ bahūpakāraṁ, kurumānā bhikkhusaṅghadassanaṁ bahūpakāraṁ. Āyāma āyāmā"ti! Mahāsaddaṁ (SA.1.37./I,74.) kurumānā āgantvā Bhagavantañca taṁmuhuttaṁ arahattappattakhīṇāsave ca vanditvā ekamantaṁ aṭṭhaṁsu. Eteneva upāyena tāsaṁ tāsaṁ saddaṁ sutvā saddantara-aḍḍhagāvutagāvuta-aḍḍhayojanayojanādivasena tiyojanasahassavitthate Himavante, tikkhattuṁ tesaṭṭhiyā nagarasahassesu, navanavutiyā doṇamukhasatasahassesu, chanavutiyā paṭṭanakoṭisatasahassesu, chapaṇṇāsāya ratanākaresūti Sakalajambudīpe, pubbavidehe, aparagoyāne, uttarakurumhi, dvīsu parittadīpasahassesūti sakalacakkavāḷe, tato dutiyatatiyacakkavāḷeti evaṁ dasasahassacakkavāḷesu devatā sannipatitāti veditabbā. Dasasahassacakkavāḷañhi idha dasalokadhātuyoti adhippetaṁ. Tena vuttaṁ-- "dasahi ca lokadhātūhi devatā yebhuyyena sannipatitā hontī"ti.

Evaṁ sannipatitāhi devatāhi sakalacakkavāḷagabbhaṁ yāva brahmalokā sūcighare nirantaraṁ pakkhittasūcīhi viya paripuṇṇaṁ hoti. Tattha brahmalokassa evaṁ uccattanaṁ veditabbaṁ-- lohapāsāde kira sattakūṭāgārasamo pāsāṇo brahmaloke ṭhatvā adho khitto catūhi māsehi pathaviṁ pāpuṇāti. Evaṁ mahante okāse yathā heṭṭhā ṭhatvā khittāni pupphāni vā dhūmo vā upari gantuṁ, upari vā ṭhatvā khittasāsapā heṭṭhā otituṁ antaraṁ na labhanti, evaṁ nirantarā devatā ahesuṁ. Yathā kho pana cakkavattirañño nisinnaṭṭhānaṁ asambādhaṁ hoti, āgatāgatā mahesakkhā khattiyā okāsaṁ labhantiyeva, parato parato pana atisambādhaṁ hoti. Evameva Bhagavato nisinnaṭṭhānaṁ asambādhaṁ, āgatāgatā mahesakkhā devā ca brahmāno ca okāsaṁ labhantiyeva. Api sudaṁ Bhagavato āsannāsannaṭṭhāne vālagganittudanamatte padese dasapi vīsatipi devā sukhume attabhāve māpetvā aṭṭhaṁsu. Sabbaparato saṭṭhi saṭṭhi devatā aṭṭhaṁsu. (SA.1.37./I,75.) **Suddhāvāsakāyikānan**ti (CS:pg.1.71) suddhāvāsavāsīnaṁ. Suddhāvāsā nāma suddhānaṁ anāgāmikhīṇāsavānaṁ āvāsā pañca brahmalokā. **Etadahosī**ti kasmā ahosi? Te kira brahmāno samāpattiṁ samāpajjitvā yathā paricchedena vuṭṭhitā brahmabhavanaṁ olokentā pacchābhatte bhattagehaṁ viya suññataṁ addasaṁsu. Tato "kuhiṁ brahmāno gatā"ti āvajjantā mahāsamāgamaṁ ñatvā "ayaṁ samāgamo mahā, mayaṁ ohīnā, ohīnakānaṁ pana okāso dullabho hoti, tasmā gacchantā atucchahatthā hutvā ekekaṁ gāthaṁ abhisaṅkharitvā gacchāma. Tāya mahāsamāgame ca attano āgatabhāvaṁ jānāpessāma, dasabalassa ca vaṇṇaṁ bhāsissāmā"ti. Iti tesaṁ samāpattito uṭṭhāya āvajjitattā etadahosi.

Bhagavato purato pāturahesunti pāḷiyaṁ Bhagavato santike abhimukhaṭṭhāneyeva otiṇṇā viya katvā vuttā, na kho panettha evaṁ attho veditabbo. Te pana brahmaloke ṭhitāyeva gāthā abhisaṅkharitvā eko

puratthimacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ otari, eko dakkhiṇacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ, eko pacchimacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ, eko uttaracakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ otari. Tato puratthimacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ otiṇṇabrahmā nīlakasiṇaṁ samāpajjitvā nīlarasmiyo vissajjetvā dasasahassacakkavāḷadevatānaṁ maṇivammaṁ paṭimuñcanto viya attano āgatabhāvaṁ jānāpetvā Buddhavīthi nāma kenaci uttituṁ na sakkā, tasmā mahatiyā Buddhavīthiyāva āgantvā Bhagavantaṁ abhivādetvā ekamantaṁ aṭṭhāsi. Ekamantaṁ ṭhito kho attanā abhisaṅkhataṁ gāthaṁ abhāsi.

Dakkhiṇacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ otiṇṇabrahmā pītakasiṇaṁ samāpajjitvā suvaṇṇapabhaṁ muñcitvā dasasahassacakkavāḷadevatānaṁ suvaṇṇapaṭaṁ pārupanto viya attano āgatabhāvaṁ jānāpetvā tatheva akāsi. Pacchimacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ otiṇṇabrahmā lohitakasiṇaṁ samāpajjitvā lohitakarasmiyo muñcitvā dasasahassacakkavāḷadevatānaṁ rattavarakambalena parikkhipanto viya attano āgatabhāvaṁ jānāpetvā tatheva akāsi. Uttaracakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ otiṇṇabrahmā odātakasiṇaṁ (SA.1.37./I,76.) samāpajjitvā (CS:pg.1.72) odātarasmiyo vissajjetvā dasasahassacakkavāḷadevatānaṁ sumanakusumapaṭaṁ pārupanto viya attano āgatabhāvaṁ jānāpetvā tatheva akāsi.

Pāḷiyaṁ pana Bhagavato **purato pāturahesuṁ**. **Atha kho tā devatā Bhagavantaṁ abhivādetvā ekamantaṁ aṭṭhaṁsū**ti evaṁ ekakkhaṇe viya purato pātubhāvo ca abhivādetvā ekamantaṁ ṭhitabhāvo ca vutto, so iminā anukkamena ahosi, ekato katvā pana dassito. Gāthābhāsanaṁ pana pāḷiyampi visuṁ visuṁyeva vuttaṁ.

Tattha **mahāsamayo**ti mahāsamūho. **Pavanaṁ** vuccati vanasaṇḍo. Ubhayenapi Bhagavā "imasmiṁ pana vanasaṇḍe ajja mahāsamūho sannipāto"ti āha. Tato yesaṁ so sannipāto, te dassetuṁ **devakāyā samāgatā**ti āha. Tattha **devakāyā**ti devaghaṭā. **Āgatamha imaṁ dhammasamayan**ti evaṁ samāgate devakāye disvā mayampi imaṁ dhammasamūhaṁ āgatā. Kiṁ kāraṇā? **Dakkhitāye aparājitasaṅghan**ti kenaci aparājitaṁ ajjeva tayo māre madditvā vijitasaṅgāmaṁ imaṁ aparājitasaṅghaṁ dassanatthāya āgatamhāti attho. So pana, brahmā, imaṁ gāthaṁ bhāsitvā, Bhagavantaṁ abhivādetvā, puratthimacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁyeva aṭṭhāsi.

Atha dutiyo vuttanayeneva āgantvā abhāsi. Tattha **tatra bhikkhavo**ti tasmiṁ sannipātaṭṭhāne bhikkhū. **Samādahaṁsū**ti samādhinā yojesuṁ. **Cittamattano ujukaṁ akaṁsū**ti attano citte sabbe vaṅkakuṭilajimhabhāve haritvā ujukaṁ akariṁsu. **Sārathīva nettāni gahetvā**ti yathā samappavattesu sindhavesu odhastapatodo sārathī sabbayottāni gahetvā acodento avārento tiṭṭhati, evaṁ chaḷaṅgupekkhāya samannāgatā guttadvārā sabbepete pañcasatā bhikkhū indriyāni rakkhanti paṇḍitā, ete daṭṭhuṁ idhāgatamhā Bhagavāti, sopi gantvā yathāṭhāneyeva aṭṭhāsi.

Atha tatiyo vuttanayeneva āgantvā abhāsi. Tattha **chetvā khīlan**ti rāgadosamohakhīlaṁ chinditvā. **Palighan**ti rāgadosamohapalighameva. **Indakhīlan**ti rāgadosamoha-indakhīlameva (SA.1.37./I,77.) **Ūhacca manejā**ti ete taṇhā-ejāya anejā bhikkhū indakhīlaṁ ūhacca samūhanitvā catūsu disāsu appaṭihatacārikaṁ (CS:pg.1.73) caranti. **Suddhā**ti nirupakkilesā. **Vimalā**ti nimmalā. Idaṁ tasseva vevacanaṁ. **Cakkhumatā**ti pañcahi cakkhūhi cakkhumantena. **Sudantā**ti cakkhutopi dantā sotatopi ghānatopi jivhātopi kāyatopi manatopi dantā. **Susunāgā**ti taruṇanāgā. Tatrāyaṁ vacanattho -- chandādīhi na gacchantīti **nāgā**, tena tena maggena pahīne kilese na āgacchantīti nāgā, nānappakāraṁ āguṁ na karontīti nāgā. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana mahāniddese (mahāni.80) vuttanayeneva veditabbo.

Apica--

"Āguṁ na karoti kiñci loke,
Sabbasaṁyoga visajja bandhanāni.
Sabbattha na sajjatī vimutto,
Nāgo tādi pavuccate tathattā"ti.--

Evamettha attho veditabbo. **Susunāgā**ti susū nāgā, susunāgabhāvasampattiṁ pattāti attho. Te evarūpe anuttarena yoggācariyena damite taruṇanāge dassanāya āgatamha Bhagavāti. Sopi gantvā yathāṭhāneyeva aṭṭhāsi.

Atha catuttho vuttanayenevFa āgantvā abhāsi. Tattha gatāseti nibbematikasaraṇagamanena gatā. Sopi gantvā yathāṭhāneyeva aṭṭhāsīti. Sattamaṁ.

(SA.1.38.) 8. Sakalikasuttavaṇṇanā

38. Aṭṭhame **maddakucchismin**ti evaṁnāmake uyyāne. Tañhi ajātasattumhi kucchigate tassa mātarā-- "Ayaṁ mayhaṁ kucchigato gabbho rañño sattu bhavissati. Kiṁ me iminā"ti? Gabbhapātanatthaṁ kucchi maddāpitā. Tasmā "maddakucchī"ti saṅkhaṁ gataṁ. Migānaṁ pana abhayavāsatthāya dinnattā **migadāyo**ti vuccati.

Tena kho pana samayenāti ettha ayaṁ anupubbikathā-- Devadatto hi ajātasattuṁ nissāya dhanuggahe ca dhanapālakañca (SA.1.38./I,78.) payojetvāpi Tathāgatassa (CS:pg.1.74) jīvitantarāyaṁ kātuṁ asakkonto "sahattheneva māressāmī"ti Gijjhakūṭapabbataṁ abhiruhitvā mahantaṁ kūṭāgārappamāṇaṁ silaṁ ukkhipitvā, "samaṇo Gotamo cuṇṇavicuṇṇo hotū"ti pavijjhi. Mahāthāmavā kiresa pañcannaṁ hatthīnaṁ balaṁ dhāreti. Aṭṭhānaṁ kho panetaṁ, yaṁ Buddhānaṁ parūpakkamena jīvitantarāyo bhaveyyāti taṁ Tathāgatassa sarīrābhimukhaṁ āgacchantaṁ ākāse aññā silā uṭṭhahitvā sampaṭicchi. Dvinnaṁ silānaṁ sampahārena mahanto pāsāṇassa sakalikā uṭṭhahitvā Bhagavato piṭṭhipādapariyantaṁ abhihani, pādo mahāpharasunā pahato viya samuggatalohitena lākhārasamakkhito viya ahosi. Bhagavā uddhaṁ ulloketvā Devadattaṁ etadavoca-- "Bahu tayā moghapurisa, apuññaṁ pasutaṁ, yo tvaṁ paduṭṭhacitto vadhakacitto Tathāgatassa lohitaṁ uppādesī"ti. Tato paṭṭhāya Bhagavato aphāsu jātaṁ. Bhikkhū cintayiṁsu-- "Ayaṁ vihāro ujjaṅgalo visamo, bahūnaṁ khattiyādīnañceva pabbajitānañca anokāso"ti. Te Tathāgataṁ mañcasivikāya ādāya maddakucchiṁ nayiṁsu. Tena vuttaṁ-- "tena kho pana samayena Bhagavato pādo sakalikāya khato hotī"ti.

Bhusāti balavatiyo. **Sudan**ti nipātamattaṁ. **Dukkhan**ti sukhapaṭikkhepo. **Tibbā**ti bahalā. **Kharā**ti pharusā. **Kaṭukā**ti tikhiṇā. **Asātā**ti amadhurā. Na tāsu mano appeti, na tā manaṁ appāyanti vaḍḍhentīti **amanāpā**. **Sato sampajāno**ti vedanādhivāsanasatisampajaññena samannāgato hutvā. **Avihaññamāno**ti apīḷiyamāno, samparivattasāyitāya vedanānaṁ vasaṁ agacchanto.

Sīhaseyyanti ettha kāmabhogiseyyā, petaseyyā, sīhaseyyā, Tathāgataseyyāti catasso seyyā. Tattha "yebhuyyena, bhikkhave, kāmabhogī sattā vāmena passena sentī"ti ayaṁ kāmabhogiseyyā. Tesu hi yebhuyyena (SA.1.38./I,79.) dakkhiṇapassena sayāno nāma natthi. "Yebhuyyena, bhikkhave, petā uttānā sentī"ti ayaṁ petaseyyā. Appamaṁsalohitattā hi aṭṭhisaṅghāṭajaṭitā ekena passena sayituṁ na sakkonti, uttānāva senti. "Yebhuyyena, bhikkhave, sīho migarājā naṅguṭṭhaṁ antarasatthimhi anupakkhipitvā dakkhiṇena passena setī"ti ayaṁ sīhaseyyā. Tejussadattā (CS:pg.1.75) hi sīho migarājā dve purimapāde ekasmiṁ, 'pacchimapāde ekasmiṁ ṭhāne ṭhapetvā naṅguṭṭhaṁ antarasatthimhi pakkhipitvā purimapādapacchimapādanaṅguṭṭhānaṁ

ṭhitokāsaṁ sallakkhetvā dvinnaṁ purimapādānaṁ matthake sīsaṁ ṭhapetvā sayati, divasampi sayitvā pabujjhamāno na utrasanto pabujjhati, sīsaṁ pana ukkhipitvā purimapādādīnaṁ ṭhitokāsaṁ sallakkheti'. Sace kiñci ṭhānaṁ vijahitvā ṭhitaṁ hoti, "nayidaṁ tuyhaṁ jātiyā, na sūrabhāvassa anurūpan"ti anattamano hutvā tattheva sayati, na gocarāya pakkamati. Avijahitvā ṭhite pana "tuyhaṁ jātiyā ca sūrabhāvassa ca anurūpamidan"ti haṭṭhatuṭṭho uṭṭhāya sīhavijambhitaṁ vijambhitvā kesarabhāraṁ vidhunitvā tikkhattuṁ sīhanādaṁ naditvā gocarāya pakkamati. Catutthajjhānaseyyā pana "Tathāgataseyyā"ti vuccati. Tāsu idha sīhaseyyā āgatā. Ayañhi tejussada-iriyāpathattā uttamaseyyā nāma.

Pāde pādanti dakkhiṇapāde vāmapādaṁ. **Accādhāyā**ti ati-ādhāya, īsakaṁ atikkamma ṭhapetvā Gopphakena hi gopphake jāṇunā vā jāṇumhi saṅghaṭṭiyamāne abhiṇhaṁ vedanā uppajjati, cittaṁ ekaggaṁ na hoti, seyyā aphāsukā hoti. Yathā na saṅghaṭṭeti, evaṁ atikkamma ṭhapite vedanā nuppajjati, cittaṁ ekaggaṁ hoti, seyyā phāsu hoti. Tasmā evaṁ nipajji. **Sato sampajāno**ti sayanapariggāhakasatisampajaññena samannāgato. "Uṭṭhānasaññan"ti panettha na vuttaṁ, gilānaseyyā hesā Tathāgatassa.

(SA.1.38./I,80.) **Sattasatā**ti imasmiṁ Sutte sabbāpi tā devatā gilānaseyyaṭṭhānaṁ āgatā. **Udānaṁ udānesī**ti gilānaseyyaṁ āgatānaṁ domanassena bhavitabbaṁ siyā. Imāsaṁ pana Tathāgatassa vedanādhivāsanaṁ disvā, "Aho Buddhānaṁ mahānubhāvatā! Evarūpāsu nāma vedanāsu vattamānāsu vikāramattampi natthi, sirīsayane alaṅkaritvā ṭhapitasuvaṇṇarūpakaṁ viya aniñjamānena kāyena nipanno, idānissa adhikataraṁ mukhavaṇṇo virocati, ābhāsampanno puṇṇacando viya sampati vikasitaṁ viya ca aravindaṁ assa mukhaṁ sobhati, kāyepi vaṇṇāyatanaṁ idāni susammaṭṭhakañcanaṁ viya vippasīdatī"ti udānaṁ udapādi.

Nāgo (CS:pg.1.76) **vata bho**ti, ettha **bho**ti dhammālapanaṁ. Balavantaṭṭhena **nāgo**. **Nāgavatā**ti nāgabhāvena. **Sīho vatā**ti-ādīsu asantāsanaṭṭhena **sīho**. Byattaparicayaṭṭhena kāraṇākāraṇajānanena vā **ājānīyo**. Appaṭisamaṭṭhena **nisabho**. Gavasatajeṭṭhako hi usabho, gavasahassajeṭṭhako vasabho, gavasatasahassajeṭṭhako nisabhoti vuccati. Bhagavā pana appaṭisamaṭṭhena āsabhaṁ ṭhānaṁ paṭijānāti. Tenevatthena idha "nisabho"ti vutto. Dhuravāhaṭṭhena **dhorayho**. Nibbisevanaṭṭhena **danto**.

Passāti aniyamitāṇatti. **Samādhinti** arahattaphalasamādhiṁ. **Suvimuttan**ti phalavimuttiyā suvimuttaṁ. Rāgānugataṁ pana cittaṁ abhinataṁ nāma hoti, dosānugataṁ apanataṁ. Tadubhayapaṭikkhepena **na cābhinataṁ na cāpanatan**ti āha. **Na ca sasaṅkhāraniggayhavāritagatan**ti na sasaṅkhārena sappayogena kilese niggahetvā vāritavataṁ, kilesānaṁ pana chinnattā vataṁ phalasamādhinā samāhitanti attho. **Atikkamitabban**ti viheṭhetabbaṁ ghaṭṭetabbaṁ. **Adassanā**ti aññāṇā. Aññāṇī hi andhabālova evarūpe Satthari aparajjheyyāti Devadattaṁ ghaṭṭayamānā vadanti.

(SA.1.38./I,81.) **Pañcavedā**ti itihāsapañcamānaṁ vedānaṁ dhārakā. **Sataṁ saman**ti vassasataṁ. **Tapassī**ti tapanissitakā hutvā. **Caran**ti carantā. **Na sammāvimuttan**ti sacepi evarūpā brāhmaṇā vassasataṁ caranti, cittañca nesaṁ sammā vimuttaṁ na hoti. **Hīnattarūpā na pāraṁ gamā te**ti hīnattasabhāvā te nibbānaṅgamā na honti. "Hīnattharūpā"tipi pāṭho, hīnatthajātikā parihīnatthāti attho. **Taṇhādhipannā**ti taṇhāya ajjhotthaṭā. **Vatasīlabaddhā**ti ajavatakukkuravatādīhi ca vatehi tādiseheva ca sīlehi baddhā. **Lūkhaṁ tapan**ti pañcātapatāpanaṁ kaṇṭakaseyyādikaṁ tapaṁ. Idāni sā devatā sāsanassa niyyānikabhāvaṁ kathentī **na mānakāmassā**ti-ādimāha. Taṁ vuttatthamevāti. Aṭṭhamaṁ.

(SA.1.39.) 9. Paṭhamapajjunnadhītusuttavaṇṇanā

39. Navame **Pajjunnassa dhītā**ti Pajjunnassa nāma vassavalāhakadevarañño cātumahārājikassa dhītā. **Abhivande**ti Bhagavā tumhākaṁ pāde (CS:pg.1.77) vandāmi. **Cakkhumatā**ti pañcahi cakkhūhi cakkhumantena Tathāgatena. **Dhammo anubuddho**ti, "Idaṁ mayā pubbe paresaṁ santike kevalaṁ sutaṁyeva āsī"ti vadati. **Sāhaṁ dānī**ti, sā ahaṁ idāni. **Sakkhi jānāmī**ti, paṭivedhavasena paccakkhameva jānāmi. **Vigarahantā**ti, "hīnakkharapadabyañjano"ti vā "aniyyāniko"ti vā evaṁ garahantā. **Roruvan**ti, dve roruvā-- dhūmaroruvo ca jālaroruvo ca. Tattha dhūmaroruvo visuṁ hoti, jālaroruvoti pana avīcimahānirayassevetaṁ nāmaṁ. Tattha hi sattā aggimhi jalante jalante punappunaṁ ravaṁ ravanti, tasmā so "roruvo"ti vuccati. **Ghoran**ti dāruṇaṁ. **Khantiyā upasamena upetā**ti ruccitvā khamāpetvā gahaṇakhantiyā ca rāgādi-upasamena ca upetāti. Navamaṁ.

(SA.1.40.) 10. Dutiyapajjunnadhītusuttavaṇṇanā

40. Dasame **dhammañcā**ti ca saddena saṅghañca, iti tīṇi ratanāni namassamānā idhāgatāti vadati. **Atthavatī**ti, atthavatiyo. **Bahunāpi kho tan**ti yaṁ dhammaṁ sā abhāsi, (SA.1.40./I,82.) taṁ dhammaṁ bahunāpi pariyāyena ahaṁ vibhajeyyaṁ. **Tādiso dhammo**ti, tādiso hi ayaṁ Bhagavā dhammo, taṁsaṇṭhito tappaṭibhāgo bahūhi pariyāyehi vibhajitabbayuttakoti dasseti. **Lapayissāmī**ti, kathayissāmi. **Yāvatā me manasā pariyattan**ti yattakaṁ mayā manasā pariyāpuṭaṁ, tassatthaṁ divasaṁ avatvā madhupaṭalaṁ pīḷentī viya muhutteneva saṁkhittena kathessāmi. Sesaṁ uttānamevāti. Dasamaṁ.

Satullapakāyikavaggo catuttho.

5. Ādittavaggo

(SA.1.41.) 1. Ādittasuttavaṇṇanā

41. Ādittavaggassa paṭhame **jarāya maraṇena cā**ti desanāsīsametaṁ, rāgādīhi pana ekādasahi aggīhi loko ādittova. **Dānenā**ti dānacetanāya. **Dinnaṁ hoti sunīhatan**ti dānapuññacetanāhi dāyakasseva hoti gharasāmikassa viya nīhatabhaṇḍakaṁ, tenetaṁ vuttaṁ. **Corā harantī**ti (CS:pg.1.78) adinne bhoge corāpi haranti rājānopi, aggipi ḍahati, ṭhapitaṭṭhānepi nassanti. **Antenā**ti maraṇena. **Sarīraṁ sapariggahan**ti sarīrañceva corādīnaṁ vasena avinaṭṭhabhoge ca. **Saggamupetī**ti vessantaramahārājādayo viya sagge nibbattatīti. Paṭhamaṁ.

(SA.1.42.) 2. Kiṁdadasuttavaṇṇanā

42. Dutiye **annado**ti yasmā atibalavāpi dve tīṇi bhattāni abhutvā uṭṭhātuṁ na

sakkoti, bhutvā pana dubbalopi hutvā balasampanno hoti, tasmā "annado balado"ti āha. **Vatthado**ti yasmā surūpopi duccoḷo vā acoḷo vā virūpo hoti ohīḷito duddasiko, vatthacchanno devaputto viya (SA.1.42./I,83.) sobhati tasmā "vatthado hoti vaṇṇado"ti āha. **Yānado**ti hatthiyānādīnaṁ dāyako. Tesu pana--

"Na hatthiyānaṁ samaṇassa kappati,
Na assayānaṁ, na rathena yātuṁ.
Idañca yānaṁ samaṇassa kappati,
Upāhanā rakkhato sīlakhandhan"ti.

Tasmā chattupāhanakattarayaṭṭhimañcapīṭhānaṁ dāyako, yo ca maggaṁ sodheti, nisseṇiṁ karoti, setuṁ karoti, nāvaṁ paṭiyādeti, sabbopi yānadova hoti. **Sukhado hotī**ti yānassa sukhāvahanato sukhado nāma hoti. **Cakkhudo**ti andhakāre cakkhumantānampi rūpadassanābhāvato dīpado cakkhudo nāma hoti, Anuruddhatthero viya dibbacakkhu sampadampi labhati.

Sabbadado hotīti sabbesaṁyeva balādīnaṁ dāyako hoti. Dve tayo gāme piṇḍāya caritvā kiñci aladdhā āgatassāpi sītalāya pokkharaṇiyā nhāyitvā patissayaṁ pavisitvā muhuttaṁ mañce nipajjitvā uṭṭhāya nisinnassa hi kāye balaṁ āharitvā pakkhittaṁ viya hoti. Bahi vicarantassa ca kāye vaṇṇāyatanaṁ vātātapehi jhāyati, patissayaṁ pavisitvā dvāraṁ pidhāya muhuttaṁ nipannassa ca visabhāgasantati vūpasammati, sabhāgasantati okkamati, vaṇṇāyatanaṁ āharitvā pakkhittaṁ (CS:pg.1.79) viya hoti. Bahi vicarantassa pāde kaṇṭako vijjhati, khāṇu paharati, sarīsapādiparissayo ceva corabhayañca uppajjati, patissayaṁ pavisitvā dvāraṁ pidhāya nipannassa sabbete parissayā na honti, dhammaṁ sajjhāyantassa dhammapītisukhaṁ, kammaṭṭhānaṁ manasikarontassa upasamasukhaṁ uppajjati. Tathā bahi vicarantassa ca sedā muccanti, akkhīni phandanti, senāsanaṁ pavisanakkhaṇe kūpe otiṇṇo viya hoti, mañcapīṭhādīni na paññāyanti. Muhuttaṁ nisinnassa pana akkhipasādo āharitvā pakkhitto viya hoti, (SA.1.42./I,84.) dvārakavāṭavātapānamañcapīṭhādīni paññāyanti. Tena vuttaṁ-- "so ca sabbadado hoti, yo dadāti upassayan"ti.

Amataṁdado ca so hotīti paṇītabhojanassa pattaṁ pūrento viya amaraṇadānaṁ nāma deti. Yo **dhammamanusāsatī**ti yo dhammaṁ anusāsati, Aṭṭhakathaṁ katheti, pāḷiṁ vāceti, pucchitapañhaṁ vissajjeti, kammaṭṭhānaṁ ācikkhati, dhammassavanaṁ karoti, sabbopesa dhammaṁ anusāsati nāma. Sabbadānānañca idaṁ dhammadānameva agganti veditabbaṁ. Vuttampi cetaṁ--

"Sabbadānaṁ dhammadānaṁ jināti,
Sabbarasaṁ dhammaraso jināti.
Sabbaratiṁ dhammarati jināti,
Taṇhakkhayo sabbadukkhaṁ jinātī"ti. (dha.pa.354). Dutiyaṁ.

(SA.1.43.)3. Annasuttavaṇṇanā

43. Tatiye **abhinandantī**ti patthenti. **Bhajatī**ti upagacchati, Cittagahapatisīvalittherādike viya pacchato anubandhati. **Tasmā**ti yasmā idhaloke paraloke ca annadāyakameva anugacchati, tasmā. Sesaṁ uttānamevāti. Tatiyaṁ.

(SA.1.44.)4. Ekamūlasuttavaṇṇanā

44. Catutthe **ekamūlan**ti avijjā taṇhāya mūlaṁ, taṇhā avijjāya. Idha pana taṇhā adhippetā. Dvīhi sassatucchedadiṭṭhīhi āvaṭṭatīti **dvirāvaṭṭā**. Sā ca rāgādīhi tīhi malehi **timalā**. Tatrāssā moho sahajātakoṭiyā (CS:pg.1.80) malaṁ hoti, rāgadosā upanissayakoṭiyā. Pañca pana kāmaguṇā assā pattharaṇaṭṭhānā, tesu sā pattharatīti **pañcapattharā**. Sā ca apūraṇīyaṭṭhena **samuddoo**. Ajjhattikabāhiresu panesā (SA.1.44./I,85.) dvādasāyatanesu āvaṭṭati parivaṭṭatīti **dvādasāvaṭṭā**. Apatiṭṭhaṭṭhena pana **pātā**loti vuccatīti. Ekamūlaṁ …pe… pātālaṁ, atari isi, uttari samatikkamīti attho. Catutthaṁ.

(SA.1.45.)5. Anomasuttavaṇṇanā

45. Pañcame **anomanāman**ti sabbaguṇasamannāgatattā avekallanāmaṁ, paripūranāmanti attho. **Nipuṇatthadassin**ti Bhagavā saṇhasukhume khandhantarādayo atthe passatīti nipuṇatthadassī. **Paññādadan**ti anvayapaññādhigamāya paṭipadaṁ kathanavasena paññāya dāyakaṁ. **Kāmālaye asattan**ti pañcakāmaguṇālaye alaggaṁ. **Kamamānan**ti Bhagavā mahābodhimaṇḍeyeva ariyamaggena gato, na idāni gacchati, atītaṁ pana upādāya idaṁ vuttaṁ. **Mahesin**ti mahantānaṁ sīlakkhandhādīnaṁ esitāraṁ pariyesitāranti. Pañcamaṁ.

(SA.1.46.)6. Accharāsuttavaṇṇanā

46. Chaṭṭhe **accharāgaṇasaṅghuṭṭhan**ti ayaṁ kira devaputto Satthusāsane pabbajitvā vattapaṭipattiṁ pūrayamāno pañcavassakāle pavāretvā dvemātikaṁ paguṇaṁ katvā kammākammaṁ uggahetvā cittarucitaṁ kammaṭṭhānaṁ uggaṇhitvā sallahukavuttiko araññaṁ pavisitvā yo Bhagavatā majjhimayāmo sayanassa koṭṭhāsoti anuññāto. Tasmimpi sampatte “pamādassa bhāyāmī”ti mañcakaṁ ukkhipitvā rattiñca divā ca nirāhāro kammaṭṭhānameva manasākāsi.

Athassa abbhantare satthakavātā uppajjitvā jīvitaṁ pariyādiyiṁsu. So dhurasmiṁyeva kālamakāsi. Yo hi koci bhikkhu caṅkame caṅkamamāno vā ālambanatthambhaṁ nissāya ṭhito vā caṅkamakoṭiyaṁ (SA.1.46./I,86.) cīvaraṁ sīse ṭhapetvā nisinno vā nipanno vā parisamajjhe alaṅkatadhammāsane dhammaṁ desento vā kālaṁ karoti, sabbo so dhurasmiṁ kālaṁ (CS:pg.1.81) karoti nāma. Iti ayaṁ caṅkamane kālaṁ katvā upanissayamandatāya āsavakkhayaṁ appatto tāvatiṁsabhavane mahāvimānadvāre niddāyitvā pabujjhanto viya paṭisandhiṁ aggahesi. Tāvadevassa suvaṇṇatoraṇaṁ viya tigāvuto attabhāvo nibbatti.

Antovimāne sahassamattā accharā taṁ disvā, “vimānasāmiko devaputto āgato, ramayissāma nan”ti tūriyāni gahetvā parivārayiṁsu. Devaputto na tāva cutabhāvaṁ jānāti, pabbajitasaññīyeva accharā oloketvā vihāracārikaṁ āgataṁ mātugāmaṁ disvā lajjī. Paṁsukūliko viya upari ṭhitaṁ ghanadukūlaṁ ekaṁsaṁ karonto aṁsakūṭaṁ paṭicchādetvā indriyāni okkhipitvā adhomukho aṭṭhāsi. Tassa kāyavikāreneva tā devatā “samaṇadevaputto ayan”ti ñatvā evamāhaṁsu-- “ayya, devaputta, devaloko nāmāyaṁ, na samaṇadhammassa karaṇokāso, sampattiṁ anubhavanokāso”ti. So tatheva aṭṭhāsi. Devatā “na tāvāyaṁ sallakkhetī”ti tūriyāni paggaṇhiṁsu. So tathāpi anolokentova aṭṭhāsi.

Athassa sabbakāyikaṁ ādāsaṁ purato ṭhapayiṁsu. So chāyaṁ disvā cutabhāvaṁ

ñatvā, “na mayā imaṁ ṭhānaṁ patthetvā samaṇadhammo kato, uttamatthaṁ arahattaṁ patthetvā kato”ti sampattiyā vippaṭisārī ahosi, “suvaṇṇapaṭaṁ paṭilabhissāmī”ti takkayitvā yuddhaṭṭhānaṁ otiṇṇamallo mūlakamuṭṭhiṁ labhitvā viya. So-- “ayaṁ saggasampatti nāma sulabhā, Buddhānaṁ pātubhāvo dullabho”ti cintetvā vimānaṁ apavisitvāva asambhinneneva sīlena accharāsaṅghaparivuto dasabalassa santikaṁ āgamma abhivādetvā ekamantaṁ ṭhito imaṁ gāthaṁ abhāsi.

Tattha **accharāgaṇasaṅghuṭṭhan**ti accharāgaṇena gītavāditasaddehi saṅghositaṁ. **Pisācagaṇasevitan**ti tameva accharāgaṇaṁ pisācagaṇaṁ katvā vadati. **Vanan**ti Nandanavanaṁ sandhāya vadati. Ayañhi niyāmacittatāya attano garubhāvena devagaṇaṁ “devagaṇo”ti vattuṁ na roceti. “Pisācagaṇo”ti vadati. Nandanavanañca “Nandanan”ti avatvā “Mohanan”ti vadati (CS:pg.1.82) **Kathaṁ yātrā** (SA.1.46./I,87.) **bhavissatī**ti kathaṁ niggamanaṁ bhavissati, kathaṁ atikkamo bhavissati, arahattassa me padaṭṭhānabhūtaṁ vipassanaṁ ācikkhatha Bhagavāti vadati.

Atha Bhagavā “Atisallikhateva ayaṁ devaputto, kiṁ nu kho idan”ti? Āvajjento attano sāsane pabbajitabhāvaṁ ñatvā-- “Ayaṁ accāraddhavīriyatāya kālaṁ katvā devaloke nibbatto, ajjāpissa caṅkamanasmiṁyeva attabhāvo asambhinnena sīlena āgato”ti cintesi. Buddhā ca akatābhinivesassa ādikammikassa akataparikammassa antevāsino cittakāro bhittiparikammaṁ viya-- “Sīlaṁ tāva sodhehi, samādhiṁ bhāvehi, kammassakatapaññaṁ ujuṁ karohī”ti paṭhamaṁ pubbabhāgappaṭipadaṁ ācikkhanti, kārakassa pana yuttapayuttassa arahattamaggapadaṭṭhānabhūtaṁ saṇhasukhumaṁ suññatāvipassanaṁyeva ācikkhanti, ayañca devaputto kārako abhinnasīlo, eko maggo assa anāgatoti suññatāvipassanaṁ ācikkhanto **ujuko nāmā**ti-ādimāha.

Tattha ujukoti kāyavaṅkādīnaṁ abhāvato aṭṭhaṅgiko maggo ujuko nāma. **Abhayā nāma sā disā**ti nibbānaṁ sandhāyāha. Tasmiṁ hi kiñci bhayaṁ natthi, taṁ vā pattassa bhayaṁ natthīti “abhayā nāma sā disā”ti vuttaṁ. **Ratho akūjano**ti aṭṭhaṅgiko maggova adhippeto. Yathā hi pākatikaratho akkhe vā anabbhañjite atirekesu vā manussesu abhiruḷhesu kūjati viravati, na evaṁ ariyamaggo. So hi ekappahārena caturāsītiyāpi pāṇasahassesu abhiruhantesu na kūjati na viravati. Tasmā “akūjano”ti vutto. **Dhammacakkehi saṁyuto**ti kāyikacetasikavīriyasaṅkhātehi dhammacakkehi saṁyutto.

Hirīti ettha hiriggahaṇena ottappampi gahitameva hoti. **Tassa apālambo**ti yathā bāhirakarathassa rathe ṭhitānaṁ yodhānaṁ apatanatthāya dārumayaṁ apālambanaṁ hoti, evaṁ imassa maggarathassa ajjhattabahiddhāsamuṭṭhānaṁ hirottappaṁ apālambanaṁ. (SA.1.46./I,88.) **Satyassa parivāraṇan**ti rathassa sīhacammādiparivāro viya imassāpi maggarathassa sampayuttā sati parivāraṇaṁ. **Dhamman**ti lokuttaramaggaṁ (CS:pg.1.83) **Sammādiṭṭhipurejavan**ti vipassanāsammādiṭṭhipurejavā assa pubbayāyikāti sammādiṭṭhipurejavo, taṁ sammādiṭṭhipurejavaṁ. Yathā hi paṭhamataraṁ rājapurisehi kāṇakuṇi-ādīnaṁnīharaṇena magge sodhite pacchā rājā nikkhamati, evamevaṁ vipassanā sammādiṭṭhiyā aniccādivasena khandhādīsu sodhitesu pacchā bhūmiladdhavaṭṭaṁ parijānamānā maggasammādiṭṭhi uppajjati. Tena vuttaṁ “dhammāhaṁ sārathiṁ brūmi, sammādiṭṭhipurejavan”ti.

Iti Bhagavā desanaṁ niṭṭhāpetvā avasāne cattāri saccāni dīpesi. Desanāpariyosāne devaputto sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Yathā hi rañño bhojanakāle attano mukhappamāṇe kabaḷe ukkhitte aṅke nisinno putto attano mukhappamāṇeneva tato kabaḷaṁ karoti, evamevaṁ Bhagavati arahattanikūṭena desanaṁ desentepi sattā attano upanissayānurūpena sotāpattiphalādīni pāpuṇanti. Ayampi devaputto sotāpattiphalaṁ patvā Bhagavantaṁ gandhādīhi pūjetvā pakkāmīti. Chaṭṭhaṁ.

(SA.1.47.)7. Vanaropasuttavaṇṇanā

47. Sattame **dhammaṭṭhā sīlasampannā**ti ke dhammaṭṭhā, ke sīlasampannāti pucchati. Bhagavā imaṁ pañhaṁ thāvaravatthunā dīpento **ārāmaropā**ti-ādimāha. Tattha **ārāmaropā**ti pupphārāmaphalārāmaropakā. **Vanaropā**ti sayaṁjāte aropimavane sīmaṁ parikkhipitvā cetiyabodhicaṅkamanamaṇḍapakuṭileṇarattiṭṭhānadivāṭṭhānānaṁ kārakā chāyūpage rukkhe ropetvā dadamānāpi vanaropāyeva nāma. **Setukārakā**ti visame setuṁ karonti, udake nāvaṁ paṭiyādenti **Papan**ti pānīyadānasālaṁ. **Udapānan**ti yaṁkiñci pokkharaṇītaḷākādiṁ. **Upassayan**ti vāsāgāraṁ. "Upāsayan"tipi pāṭho.

Sadā puññaṁ pavaḍḍhatīti na akusalavitakkaṁ (SA.1.47./I,89.) vā vitakkentassa niddāyantassa vā pavaḍḍhati. Yadā yadā pana anussarati, tadā tadā tassa vaḍḍhati. Imamatthaṁ sandhāya "sadā puññaṁ pavaḍḍhatī"ti vuttaṁ. **Dhammaṭṭhā sīlasampannā**ti tasmiṁ dhamme ṭhitattā tenapi sīlena sampannattā dhammaṭṭhā sīlasampannā. Atha vā (CS:pg.1.84) evarūpāni puññāni karontānaṁ dasa kusalā dhammā pūrenti, tesu ṭhitattā dhammaṭṭhā. Teneva ca sīlena sampannattā sīlasampannāti. Sattamaṁ.

(SA.1.48.)8. Jetavanasuttavaṇṇanā

48. Aṭṭhame **idaṁ hi taṁ Jetavanan**ti Anāthapiṇḍiko devaputto Jetavanassa ceva Buddhādīnañca vaṇṇabhaṇanatthaṁ āgato evamāha. **Isisaṅghanisevitan**ti bhikkhusaṅghanisevitaṁ.

Evaṁ paṭhamagāthāya jetavanassa vaṇṇaṁ kathetvā idāni ariyamaggassa kathento **kammaṁ vijjā**ti-ādimāha. Tattha **kamman**ti maggacetanā. **Vijjā**ti maggapaññā. **Dhammo**ti samādhipakkhikā dhammā. **Sīlaṁ jīvitamuttaman**ti sīle patiṭṭhitassa jīvitaṁ uttamanti dasseti. Atha vā **vijjā**ti diṭṭhisaṅkappā. **Dhammo**ti vāyāmasatisamādhayo. **Sīlan**ti vācākammantājīvā. **Jīvitamuttaman**ti etasmiṁ sīle ṭhitassa jīvitaṁ nāma uttamaṁ. **Etena maccā sujjhantī**ti etena aṭṭhaṅgikamaggena sattā visujjhanti.

Tasmāti yasmā maggena sujjhanti, na gottadhanehi, tasmā. **Yoniso vicine dhamman**ti upāyena samādhipakkhiyadhammaṁ vicineyya. **Evaṁ tattha visujjhatī**ti evaṁ tasmiṁ ariyamagge visujjhati. Atha vā **yoniso vicine dhamman**ti upāyena pañcakkhandhadhammaṁ vicineyya. **Evaṁ tattha visujjhatī**ti evaṁ tesu catūsu saccesu visujjhati.

Idāni Sāriputtattherassa vaṇṇaṁ kathento **Sāriputtovā**ti-ādimāha. Tattha **Sāriputtovā**ti avadhāraṇavacanaṁ, etehi paññādīhi Sāriputtova seyyoti vadati. **Upasamenā**ti kilesa-upasamena **Pāraṁ gato**ti nibbānaṁ gato. Yo koci nibbānaṁ patto bhikkhu, so **etāvaparamo siyā,** na therena uttaritaro nāma atthīti vadati. Sesaṁ uttānamevāti. Aṭṭhamaṁ.

(SA.1.49./I,90.)

(SA.1.49.)9. Maccharisuttavaṇṇanā

49. Navame **maccharino**ti maccherena samannāgatā. Ekacco hi attano vasanaṭṭhāne bhikkhuṁ hatthaṁ pasāretvāpi na vandati, aññattha gato vihāraṁ

(CS:pg.1.85) pavisitvā sakkaccaṁ vanditvā madhurapaṭisanthāraṁ karoti-- “bhante, amhākaṁ vasanaṭṭhānaṁ nāgacchatha, sampanno padeso, paṭibalā mayaṁ ayyānaṁ yāgubhattādīhi upaṭṭhānaṁ kātun”ti. Bhikkhū “saddho ayaṁ upāsako”ti yāgubhattādīhi saṅgaṇhanti. Atheko thero tassa gāmaṁ gantvā piṇḍāya carati. So taṁ disvā aññena vā gacchati, gharaṁ vā pavisati. Sacepi sammukhībhāvaṁ āgacchati, hatthena vanditvā-- “ayyassa bhikkhaṁ detha, ahaṁ ekena kammena gacchāmī”ti pakkamati. Thero sakalagāmaṁ caritvā tucchapattova nikkhamati. Idaṁ tāva mudumacchariyaṁ nāma, yena samannāgato adāyakopi dāyako viya paññāyati. Idha pana thaddhamacchariyaṁ adhippetaṁ, yena samannāgato bhikkhūsu piṇḍāya paviṭṭhesu, “therā ṭhitā”ti vutte, “Kiṁ mayhaṁ pādā rujjantī”ti-ādīni vatvā silāthambho viya khāṇuko viya ca thaddho hutvā tiṭṭhati, sāmīcimpi na karoti. **Kadariyā**ti idaṁ maccharinoti padasseva vevacanaṁ. Mudukampi hi macchariyaṁ “macchariyan”teva vuccati, thaddhaṁ pana kadariyaṁ nāma. **Paribhāsakā**ti bhikkhū gharadvāre ṭhite disvā, “Kiṁ tumhe kasitvā āgatā, vapitvā, lāyitvā? Mayaṁ attanopi na labhāma, kuto tumhākaṁ, sīghaṁ nikkhamathā”ti-ādīhi saṁtajjakā. **Antarāyakarā**ti (SA.1.49./I,91.) dāyakassa saggantarāyo, paṭiggāhakānaṁ lābhantarāyo, attano upaghātoti imesaṁ antarāyānaṁ kārakā.

Samparāyoti paraloko. **Ratī**ti pañcakāmaguṇarati. **Khiḍḍā**ti kāyikakhiḍḍādikā tividhā khiḍḍā. **Diṭṭhe dhammesa vipāko**ti tasmiṁ nibbattabhavane diṭṭhe dhamme esa vipāko. **Samparāye ca duggatī**ti “yamalokaṁ upapajjare”ti vutte samparāye ca duggati.

Vadaññūti bhikkhū gharadvāre ṭhitā kiñcāpi tuṇhīva honti, atthato pana-- “bhikkhaṁ dethā”ti vadanti nāma. Tatra ye “mayaṁ pacāma, ime pana na pacanti, pacamāne patvā alabhantā kuhiṁ labhissantī”ti? Deyyadhammaṁ saṁvibhajanti, te vadaññū nāma. **Pakāsantī**ti vimānappabhāya jotanti. **Parasambhatesū**ti parehi sampiṇḍitesu. **Samparāye ca suggatī**ti, “ete saggā”ti (CS:pg.1.86) evaṁ vuttasamparāye sugati. Ubhinnampi vā etesaṁ tato cavitvā puna samparāyepi duggatisugatiyeva hotīti. Navamaṁ.

(SA.1.50.)10. Ghaṭīkārasuttavaṇṇanā

50. Dasame **upapannāse**ti nibbattivasena upagatā. **Vimuttā**ti avihābrahmalokasmiṁ upapattisamanantarameva arahattaphalavimuttiyā vimuttā. **Mānusaṁ dehan**ti idha pañcorambhāgiyasaṁyojanāni eva vuttāni. **Dibbayogan**ti pañca uddhambhāgiyasaṁyojanāni. **Upaccagun**ti atikkamiṁsu. **Upako**ti-ādīni tesaṁ therānaṁ nāmāni. **Kusalī bhāsasī tesan**ti, “kusalan”ti idaṁ vacanaṁ imassa atthīti **kusalī,** tesaṁ therānaṁ tvaṁ kusalaṁ anavajjaṁ bhāsasi, thomesi (SA.1.50./I,92.) pasaṁsasi paṇḍitosi devaputtāti vadati. **Taṁ te dhammaṁ idhaññāyā**ti te therā taṁ dhammaṁ idha tumhākaṁ sāsane jānitvā. **Gambhīran**ti gambhīratthaṁ. **Brahmacārī nirāmiso**ti nirāmisabrahmacārī nāma anāgāmī, anāgāmī ahosinti attho. **Ahuvā**ti ahosi. **Sagāmeyyo**ti ekagāmavāsī. Pariyosānagāthā saṅgītikārehi ṭhapitāti. Dasamaṁ.

Ādittavaggo pañcamo.

6. Jarāvaggo

(SA.1.51.)1. Jarāsuttavaṇṇanā

51. Jarāvaggassa paṭhame **sādhū**ti laddhakaṁ bhaddakaṁ. **Sīlaṁ yāva jarā**ti iminā idaṁ dasseti-- yathā muttāmaṇirattavatthādīni ābharaṇāni taruṇakāleyeva sobhanti, jarājiṇṇakāle tāni dhārento "ayaṁ ajjāpi bālabhāvaṁ pattheti, ummattako maññe"ti vattabbataṁ āpajjati na evaṁ sīlaṁ. Sīlañhi niccakālaṁ sobhati. Bālakālepi hi sīlaṁ rakkhantaṁ "Kiṁ imassa sīlenā"ti? Vattāro natthi. Majjhimakālepi mahallakakālepīti.

Saddhā (CS:pg.1.87) **sādhu patiṭṭhitā**ti hatthāḷavakacittagahapati-ādīnaṁ viya maggena āgatā patiṭṭhitasaddhā nāma sādhu. **Paññā narānaṁ ratanan**ti ettha cittīkataṭṭhādīhi ratanaṁ veditabbaṁ. Vuttañhetaṁ--

"Yadi cittīkatanti ratanaṁ, nanu Bhagavā cittīkato purisasīho, ye ca loke cittīkatā, tesaṁ cittīkato Bhagavā. Yadi ratikaranti ratanaṁ, nanu Bhagavā ratikaro purisasīho, tassa vacanena carantā jhānaratisukhena abhiramanti. Yadi atulyanti ratanaṁ, nanu Bhagavā atulo purisasīho. Na (SA.1.51./I,93.) hi sakkā tuletuṁ guṇehi guṇapāramiṁ gato. Yadi dullabhanti ratanaṁ, nanu Bhagavā dullabho purisasīho. Yadi anomasattaparibhoganti ratanaṁ, nanu Bhagavā anomo sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassanenā"ti.

Idha pana dullabhapātubhāvaṭṭhena paññā "ratanan"ti vuttaṁ. **Puññan**ti puññacetanā, sā hi arūpattā pariharituṁ na sakkāti. Paṭhamaṁ.

(SA.1.52.)2. Ajarasāsuttavaṇṇanā

52. Dutiye **ajarasā**ti ajīraṇena, avipattiyāti attho. Sīlañhi avipannameva sādhu hoti, vipannasīlaṁ ācariyupajjhāyādayopi na saṅgaṇhanti, gatagataṭṭhāne niddhamitabbova hotīti. Dutiyaṁ.

(SA.1.53.)3. Mittasuttavaṇṇanā

53. Tatiye **sattho**ti saddhiṁcaro, jaṅghasattho vā sakaṭasattho vā. **Mittan**ti roge uppanne pāṭaṅkiyā vā aññena vā yānena haritvā khemantasampāpanena mittaṁ. **Sake ghare**ti attano gehe Tathārūpe roge jāte puttabhariyādayo jigucchanti, mātā pana asucimpi candanaṁ viya maññati. Tasmā sā sake ghare mittaṁ. **Sahāyo atthajātassā**ti uppannakiccassa yo taṁ kiccaṁ vahati nittharati, so kiccesu saha ayanabhāvena sahāyo mittaṁ, surāpānādisahāyā pana na mittā. **Samparāyikan**ti samparāyahitaṁ. Tatiyaṁ.

(SA.1.54.)4. Vatthusuttavaṇṇanā

54. Catutthe (CS:pg.1.88) **puttā vatthū**ti mahallakakāle paṭijagganaṭṭhena puttā patiṭṭhā. **Paramo**ti aññesaṁ akathetabbassapi guyhassa kathetabbayuttatāya bhariyā paramo sakhā nāma. Catutthaṁ.

(SA.1.55.~57.)5- 7. Paṭhamajanasuttādivaṇṇanā

55. Pañcame **vidhāvatī**ti parasamuddādigamanavasena ito cito ca vidhāvati. Pañcamaṁ.

(SA.1.56./I,94.) 56. Chaṭṭhe **dukkhā**ti vaṭṭadukkhato. Chaṭṭhaṁ.

57. Sattame **parāyaṇan**ti nipphatti avassayo. Sattamaṁ.

(SA.1.58.)8. Uppathasuttavaṇṇanā

58. Aṭṭhame **rāgo uppatho**ti sugatiñca nibbānañca gacchantassa amaggo. **Rattindivakkhayo**ti rattidivehi, rattidivesu vā khīyati. **Itthī malan**ti sesaṁ bāhiramalaṁ bhasmakhārādīhi dhovitvā sakkā sodhetuṁ, mātugāmamalena duṭṭho pana na sakkā suddho nāma kātunti itthī "malan"ti vuttā. **Etthā**ti ettha itthiyaṁ pajā sajjati. **Tapo**ti indriyasaṁvaradhutaṅgaguṇavīriyadukkarakārikānaṁ nāmaṁ, idha pana ṭhapetvā dukkarakārikaṁ sabbāpi kilesasantāpikā paṭipadā vaṭṭati. **Brahmacariyan**ti methunavirati. Aṭṭhamaṁ.

(SA.1.59.)9. Dutiyasuttavaṇṇanā

59. Navame **kissa cābhirato**ti kismiṁ abhirato. **Dutiyā**ti sugatiñceva nibbānañca gacchantassa dutiyikā. **Paññā cenaṁ pasāsatī**ti paññā etaṁ purisaṁ "idaṁ karohi, idaṁ mākarī"ti anusāsati. Navamaṁ.

(SA.1.60.)10. Kavisuttavaṇṇanā

60. Dasame **chando nidānan**ti gāyatti-ādiko chando gāthānaṁ nidānaṁ. Pubbapaṭṭhāpanagāthā ārabhanto hi "kataracchandena hotū"ti ārabhati (CS:pg.1.89) **Viyañjanan**ti jananaṁ. Akkharaṁ hi padaṁ janeti, padaṁ gāthaṁ janeti, gāthā atthaṁ pakāsetīti. **Nāmasannissitā**ti samuddādipaṇṇattinissitā. (SA.1.60./I,95.) Gāthā ārabhanto hi samuddaṁ vā pathaviṁ vā yaṁ kiñci nāmaṁ nissayitvāva ārabhati. **Āsayo**ti patiṭṭhā. Kavito hi gāthā pavattanti. So tāsaṁ patiṭṭhā hotīti. Dasamaṁ.

Jarāvaggo chaṭṭho.

7. Addhavaggo

(SA.1.61.)1. Nāmasuttavaṇṇanā

61. Addhavaggassa paṭhame **nāmaṁ sabbaṁ addhabhavī**ti nāmaṁ sabbaṁ abhibhavati anupatati. Opapātikena vā hi kittimena vā nāmena mutto satto vā saṅkhāro vā natthi. Yassapi hi rukkhassa vā pāsāṇassa vā "idaṁ nāma nāman"ti na jānanti, anāmakotveva tassa nāmaṁ hoti. Paṭhamaṁ.

(SA.1.62.~63.)2- 3. Cittasuttādivaṇṇanā

62. Dutiye **sabbeva vasamanvagū**ti ye cittassa vasaṁ gacchanti, tesaṁyeva anavasesapariyādānametaṁ. Dutiyaṁ.

63. Tatiyepi eseva nayo. Tatiyaṁ.

(SA.1.64.~65.)4- 5. Saṁyojanasuttādivaṇṇanā

64. Catutthe **kiṁ su saṁyojano**ti kiṁ saṁyojano kiṁ bandhano? **Vicāraṇan**ti vicaraṇā pādāni. Bahuvacane ekavacanaṁ kataṁ. **Vitakkassa vicāraṇan**ti vitakko tassa pādā. Catutthaṁ.

65. Pañcamepi eseva nayo. Pañcamaṁ.

(SA.1.66.)6. Attahatasuttavaṇṇanā

66. Chaṭṭhe **kenassubbhāhato**ti kena abbhāhato. Su-kāro nipātamattaṁ. **Icchādhūpāyito**ti icchāya āditto. Chaṭṭhaṁ.

(SA.1.67.~69.)7- 9. Uḍḍitasuttādivaṇṇanā

(SA.1.67./I,96.)

67. Sattame (CS:pg.1.90) **taṇhāya uḍḍito**ti taṇhāya ullaṅghito. Cakkhuñhi taṇhārajjunā āvunitvā rūpanāgadante uḍḍitaṁ, sotādīni saddādīsūti taṇhāya uḍḍito loko. **Maccunā pihito**ti anantare attabhāve kataṁ kammaṁ na dūraṁ ekacittantaraṁ, balavatiyā pana māraṇantikavedanāya pabbatena viya otthaṭattā sattā taṁ na bujjhantīti "maccunā pihito loko"ti vuttaṁ. Sattamaṁ.

68. Aṭṭhame sveva pañho devatāya heṭṭhupariyāyavasena pucchito. Aṭṭhamaṁ.

69. Navame sabbaṁ uttānameva. Navamaṁ.

(SA.1.70.)10. Lokasuttavaṇṇanā

70. Dasame **kismiṁ loko samuppanno**ti kismiṁ uppanne loko uppannoti pucchati. **Chasū**ti chasu ajjhattikesu āyatanesu uppannesu uppannoti vuccati. **Chasu kubbatī**ti tesuyeva chasu santhavaṁ karoti. **Upādāyā**ti tāniyeva ca upādāya āgamma paṭicca pavattati. **Vihaññatī**ti tesuyeva chasu vihaññati pīḷiyati. Iti ajjhattikāyatanavasena ayaṁ pañho āgato, ajjhattikabāhirānaṁ pana vasena āharituṁ vaṭṭati. Chasu hi ajjhattikāyatanesu uppannesu ayaṁ uppanno nāma hoti, chasu bāhiresu santhavaṁ karoti, channaṁ ajjhattikānaṁ upādāya chasu bāhiresu vihaññatīti. Dasamaṁ.

Addhavaggo sattamo.

8. Chetvāvaggo

(SA.1.71./I,97.)

(SA.1.71.)1. Chetvāsuttavaṇṇanā

71. Chetvāvaggassa paṭhame **chetvā**ti vadhitvā. **Sukhaṁ setī**ti kodhapariḷāhena aparidayhamānattā sukhaṁ sayati. **Na socatī**ti kodhavināsena vinaṭṭhadomanassattā na socati. **Visamūlassā**ti dukkhavipākassa.(CS:pg.1.91) **Madhuraggassā**ti kuddhassa paṭikujjhitvā, akkuṭṭhassa paccakkositvā, pahaṭassa ca paṭipaharitvā sukhaṁ uppajjati, taṁ sandhāya madhuraggoti vutto. Imasmiṁ hi ṭhāne pariyosānaṁ agganti vuttaṁ. **Ariyā**ti Buddhādayo. Paṭhamaṁ.

(SA.1.72.)2. Rathasuttavaṇṇanā

72. Dutiye paññāyati etenāti **paññāṇaṁ**. **Dhajo rathassā**ti mahantasmiṁ hi saṅgāmasīse dūratova dhajaṁ disvā "asukarañño nāma ayaṁ ratho"ti ratho pākaṭo hoti. Tena vuttaṁ "dhajo rathassa paññāṇan"ti. **Aggi**pi dūratova dhūmena paññāyati. Coḷaraṭṭhaṁ paṇḍuraṭṭhanti evaṁ **raṭṭham**pi raññā paññāyati. Cakkavattirañño dhītāpi pana **itthī** "asukassa nāma bhariyā"ti bhattāraṁ patvāva paññāyati. Tasmā **dhūmo paññāṇamagginoti**-ādi vuttaṁ. Dutiyaṁ.

(SA.1.73.)3. Vittasuttavaṇṇanā

73. Tatiye **saddhīdha vittanti** yasmā saddho saddhāya muttamaṇi-ādīnipi vittāni labhati, tissopi kulasampadā, cha kāmasaggāni, nava brahmaloke patvā pariyosāne amatamahānibbānadassanampi labhati, tasmā maṇimuttādīhi vittehi saddhāvittameva seṭṭhaṁ. **Dhammo**ti dasakusalakammapatho. **Sukhamāvahatī**ti sabbampi sāsavānāsavaṁ asaṁkiliṭṭhasukhaṁ āvahati. (SA.1.73./I,98.) **Sādutaran**ti lokasmiṁ loṇambilādīnaṁ sabbarasānaṁ saccameva madhurataraṁ. Saccasmiṁ hi ṭhitā sīghavegaṁ nadimpi nivattenti, visampi nimmaddenti, aggimpi paṭibāhanti, devampi vassāpenti, tasmā taṁ sabbarasānaṁ madhurataranti vuttaṁ. **Paññājīviṁ jīvitamāhu seṭṭhan**ti yo paññājīvī gahaṭṭho samāno pañcasu sīlesu patiṭṭhāya salākabhattādīni paṭṭhapetvā paññāya jīvati, pabbajito vā pana dhammena uppanne paccaye "idamatthan"ti paccavekkhitvā paribhuñjanto kammaṭṭhānaṁ ādāya vipassanaṁ paṭṭhapetvā ariyaphalādhigamavasena paññāya jīvati, taṁ paññājīviṁ puggalaṁ seṭṭhaṁ jīvitaṁ jīvatīti āhu. Tatiyaṁ.

(SA.1.74.)4. Vuṭṭhisuttavaṇṇanā

74. Catutthe (CS:pg.1.92) **bījan**ti uppatantānaṁ sattavidhaṁ dhaññabījaṁ seṭṭhaṁ. Tasmiñhi uggate janapado khemo hoti subhikkho. **Nipatatan**ti nipatantānaṁ meghavuṭṭhi seṭṭhā. Meghavuṭṭhiyañhi sati vividhāni sassāni uppajjanti, janapadā phītā honti khemā subhikkhā. **Pavajamānānanti** jaṅgamānaṁ padasā caramānānaṁ gāvo seṭṭhā. Tā nissāya hi sattā pañca gorase paribhuñjamānā sukhaṁ viharanti. **Pavadatan**ti rājakulamajjhādīsu vadantānaṁ putto varo. So hi mātāpitūnaṁ

anatthāvahaṁ na vadati.

Vijjā uppatataṁ seṭṭhāti purimapañhe kira sutvā samīpe ṭhitā ekā devatā "devate, kasmā tvaṁ etaṁ pañhaṁ dasabalaṁ pucchasi? Ahaṁ te kathessāmī"ti attano khantiyā laddhiyā pañhaṁ kathesi. Atha naṁ itarā devatā āha-- "yāva padhaṁsī vadesi devate yāva pagabbhā mukharā, ahaṁ Buddhaṁ Bhagavantaṁ pucchāmi. Tvaṁ mayhaṁ kasmā kathesī"ti? Nivattetvā tadeva pañhaṁ dasabalaṁ pucchi. Athassā Satthā vissajjento **vijjā uppatatan**ti-ādimāha. Tattha **vijjā**ti catumaggavijjā. Sā hi uppatamānā sabbākusaladhamme samugghāteti. Tasmā "uppatataṁ seṭṭhā"ti vuttā. **Avijjā**ti vaṭṭamūlakamahā-avijjā. Sā hi nipatantānaṁ osīdantānaṁ varā. **Pavajamānānan**ti padasā caramānānaṁ (SA.1.74./I,99.) jaṅgamānaṁ anomapuññakkhettabhūto saṅgho varo. Tañhi tattha tattha disvā pasannacittā sattā sotthiṁ pāpuṇanti. Buddhoti yādiso putto vā hotu aññо vā, yesaṁ kesañci vadamānānaṁ Buddho varo. Tassa hi dhammadesanaṁ āgamma anekasatasahassānaṁ pāṇānaṁ bandhanamokkho hotīti. Catutthaṁ.

(SA.1.75.)5. Bhītāsuttavaṇṇanā

75. Pañcame **kiṁsūdha bhītā**ti kiṁ bhītā? **Maggo canekāyatanappavutto**ti aṭṭhatiṁsārammaṇavasena anekehi kāraṇehi kathito. Evaṁ sante kissa bhītā hutvā ayaṁ janatā dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo aggahesīti vadati. **Bhūripaññā**ti bahupañña ussannapañña. **Paralokaṁ na bhāye**ti imasmā lokā paraṁ lokaṁ gacchanto na bhāyeyya. **Paṇidhāyā**ti ṭhapetvā. **Bahvannapānaṁ** (CS:pg.1.93) **gharamāvasanto**ti Anāthapiṇḍikādayo viya bahvannapāne ghare vasanto. **Saṁvibhāgī**ti accharāya gahitampi nakhena phāletvā parassa datvāva bhuñjanasīlo. **Vadaññū**ti vuttatthameva.

Idāni gāthāya aṅgāni uddharitvā dassetabbāni-- "vācan"ti hi iminā cattāri vacīsucaritāni gahitāni, "manenā"tipadena tīṇi manosucaritāni, "kāyenā"ti padena tīṇi kāyasucaritāni. Iti ime dasa kusalakammapathā pubbasuddhi-aṅgaṁ nāma. **Bahvannapānaṁ gharamāvasanto**ti iminā yañña-upakkharo gahito. **Saddho**ti ekamaṅgaṁ, **mudū**ti ekaṁ, **saṁvibhāgī**ti ekaṁ, **vadaññū**ti ekaṁ. Iti imāni cattāri aṅgāni sandhāya "etesu dhammesu ṭhito catūsū"ti āha.

Aparopi pariyāyo-- vācanti-ādīni tīṇi aṅgāni, bahvannapānanti iminā yañña-upakkharova gahito, saddho mudū saṁvibhāgī vadaññūti ekaṁ aṅgaṁ. Aparo dukanayo nāma hoti. "Vācaṁ manañcā"ti idamekaṁ aṅgaṁ, "kāyena pāpāni akubbamāno, bahvannapānaṁ gharamāvasanto"ti ekaṁ, "saddho mudū"ti ekaṁ, "saṁvibhāgī vadaññū"ti ekaṁ. Etesu catūsu dhammesu ṭhito dhamme ṭhito nāma hoti. So ito paralokaṁ gacchanto na bhāyati. Pañcamaṁ.

(SA.1.75./I,100.)

(SA.1.76.)6. Najīratisuttavaṇṇanā

76. Chaṭṭhe **nāmagottaṁ na jīratī**ti atītabuddhānaṁ yāvajjadivasā nāmagottaṁ kathiyati, tasmā na jīratīti vuccati. Porāṇā pana "addhāne gacchante na paññāyissati, jīraṇasabhāvo pana na hotiyevā"ti vadanti. **Ālasyan**ti ālasiyaṁ, yena ṭhitaṭṭhāne ṭhitova, nisinnaṭṭhāne nisinnova hoti, telepi uttarante ṭhitiṁ na karoti. **Pamādo**ti niddāya vā kilesavasena vā pamādo. **Anuṭṭhānan**ti kammasamaye

kammakaraṇavīriyābhāvo. **Asaṁyamo**ti sīlasaññamābhāvo vissaṭṭhācāratā. **Niddā**ti soppabahulatā. Tāya gacchantopi ṭhitopi nisinnopi niddāyati, pageva nipanno. **Tandī**ti aticchātādivasena āgantukālasiyaṁ. **Te chidde**ti tāni cha chiddāni vivarāni. **Sabbaso**ti (CS:pg.1.94) sabbākārena. **Tan**ti nipātamattaṁ. **Vivajjaye**ti vajjeyya jaheyya. Chaṭṭhaṁ.

(SA.1.77.)7. Issariyasuttavaṇṇanā

77. Sattame **satthamalan**ti malaggahitasatthaṁ. **Kiṁ su harantaṁ vārentī**ti kaṁ harantaṁ nisedhenti. **Vaso**ti āṇāpavattanaṁ. **Itthī**ti avissajjanīyabhaṇḍattā "itthī bhaṇḍānamuttamaṁ, varabhaṇḍan"ti āha. Atha vā sabbepi bodhisattā ca cakkavattino ca mātukucchiyaṁyeva nibbattantīti "itthī bhaṇḍānamuttaman"ti āha. **Kodho satthamalan**ti kodho malaggahitasatthasadiso, paññāsatthassa vā malanti satthamalaṁ. **Abbudan**ti vināsakāraṇaṁ, corā lokasmiṁ vināsakāti attho. **Haranto**ti salākabhattādīni gahetvā gacchanto. Salākabhattādīni hi paṭṭhapitakāleyeva manussehi pariccattāni. Tesaṁ tāni haranto samaṇo piyo hoti, anāharante puññahāniṁ nissāya vippaṭisārino honti. Sattamaṁ.

(SA.1.78./I,101.)

(SA.1.78.)8. Kāmasuttavaṇṇanā

78. Aṭṭhame **attānaṁ na dade**ti parassa dāsaṁ katvā attānaṁ na dadeyya ṭhapetvā sabbabodhisatteti vuttaṁ. **Na pariccaje**ti sīhabyagghādīnaṁ na pariccajeyya sabbabodhisatte ṭhapetvāyevāti vuttaṁ. **Kalyāṇan**ti saṇhaṁ mudukaṁ. **Pāpikan**ti pharusaṁ vācaṁ. Aṭṭhamaṁ.

(SA.1.79.)9. Pātheyyasuttavaṇṇanā

79. Navame **saddhā bandhati pātheyyan**ti saddhaṁ uppādetvā dānaṁ deti, sīlaṁ rakkhati, uposathakammaṁ karoti, tenetaṁ vuttaṁ. **Sirī**ti issariyaṁ. **Āsayo**ti vasanaṭṭhānaṁ. Issariye hi abhimukhībhūte thalatopi jalatopi bhogā āgacchantiyeva. Tenetaṁ vuttaṁ. **Parikassatī**ti parikaḍḍhati. Navamaṁ.

(SA.1.80.)10. Pajjotasuttavaṇṇanā

80. Dasame **pajjoto**ti padīpo viya hoti. **Jāgaro**ti jāgarabrāhmaṇo viya hoti. **Gāvo kamme sajīvānan**ti kammena saha jīvantānaṁ (CS:pg.1.95) gāvova kamme kammasahāyā kammadutiyakā nāma honti. Gomaṇḍalehi saddhiṁ kasikammādīni nipphajjanti. **Sītassa iriyāpatho**ti sītaṁ assa sattakāyassa iriyāpatho jīvitavutti. **Sītan**ti naṅgalaṁ. Yassa hi naṅgalehi khettaṁ appamattakampi kaṭṭhaṁ na hoti, so kathaṁ jīvissatīti vadati. Dasamaṁ.

(SA.1.81.)11. Araṇasuttavaṇṇanā

81. Ekādasame **araṇā**ti nikkilesā. **Vusitan**ti vusitavāso. **Bhojissiyan**ti

adāsabhāvo. **Samaṇā**ti khīṇāsavasamaṇā. Te hi ekantena araṇā nāma. **Vusitaṁ na nassatī**ti tesaṁ (SA.1.81./I,102.) ariyamaggavāso na nassati. **Parijānantī**ti puthujjanakalyāṇakato paṭṭhāya sekhā lokiyalokuttarāya pariññāya parijānanti. **Bhojissiyan**ti khīṇāsavasamaṇānaṁyeva niccaṁ bhujissabhāvo nāma. **Vandantī**ti pabbajitadivasato paṭṭhāya vandanti. **Patiṭṭhitan**ti sīle patiṭṭhitaṁ **Samaṇīdhā**ti samaṇaṁ idha. **Jātihīnan**ti api caṇḍālakulā pabbajitaṁ. **Khattiyā**ti na kevalaṁ khattiyāva, devāpi sīlasampannaṁ samaṇaṁ vandantiyevāti. Ekādasamaṁ.

Chetvāvaggo aṭṭhamo.

Iti Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya Devatāsaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.2.1./I,103.)

(SA.2.)2. Devaputtasaṁyuttaṁ

1. Paṭhamavaggo

(SA.2.1.)1. Paṭhamakassapasuttavaṇṇanā

82. Devaputtasaṁyuttassa (CS:pg.1.96) paṭhame **devaputto**ti devānañhi aṅke nibbattā purisā devaputtā nāma, itthiyo devadhītaro nāma honti. Nāmavasena apākaṭāva "aññatarā devatā"ti vuccati, pākaṭo "itthannāmo devaputto"ti. Tasmā heṭṭhā "aññatarā devatā"ti vatvā idha "devaputto"ti vuttaṁ. **Anusāsanti** anusiṭṭhiṁ. Ayaṁ kira devaputto Bhagavatā sambodhito sattame vasse yamakapāṭihāriyaṁ katvā tidasapure vassaṁ upagamma abhidhammaṁ desentena jhānavibhaṅge-- "Bhikkhūti samaññāya bhikkhu, paṭiññāya bhikkhū"ti (vibha.510). Evaṁ bhikkhuniddesaṁ kathiyamānaṁ assosi. "Evaṁ vitakketha, mā evaṁ vitakkayittha, evaṁ manasikarotha, mā evaṁ manasākattha. Idaṁ pajahatha, idaṁ upasampajja viharathā"ti (pārā.19). Evarūpaṁ pana bhikkhu-ovādaṁ bhikkhu-anusāsanaṁ na assosi. So taṁ sandhāya-- "Bhikkhuṁ Bhagavā pakāsesi, no ca bhikkhuno anusāsan"ti āha.

Tena hīti yasmā mayā bhikkhuno anusiṭṭhi na pakāsitāti vadasi, tasmā. **Taññevettha paṭibhātū**ti tuyhevesā anusiṭṭhipakāsanā upaṭṭhātūti. Yo hi pañhaṁ kathetukāmo hoti, na ca sakkoti sabbaññutaññāṇena saddhiṁ saṁsanditvā kathetuṁ. Yo vā na kathetukāmo hoti, sakkoti pana kathetuṁ. Yo (SA.2.1./I,104.) vā neva kathetukāmo hoti, kathetuṁ na ca sakkoti. Sabbesampi tesaṁ Bhagavā pañhaṁ bhāraṁ na karoti. Ayaṁ pana devaputto kathetukāmo ceva, sakkoti ca kathetuṁ. Tasmā tasseva bhāraṁ karonto Bhagavā evamāha. Sopi pañhaṁ kathesi.

Tattha **subhāsitassa sikkhethā**ti subhāsitaṁ sikkheyya, catusaccanissitaṁ dasakathāvatthunissitaṁ sattatiṁsabodhipakkhiyanissitaṁ catubbidhaṁ vacīsucaritameva sikkheyya. **Samaṇūpāsanassa cā**ti samaṇehi upāsitabbaṁ samaṇūpāsanaṁ (CS:pg.1.97) nāma aṭṭhatiṁsabhedaṁ kammaṭṭhānaṁ, tampi sikkheyya bhāveyyāti attho. Bahussutānaṁ vā bhikkhūnaṁ upāsanampi samaṇūpāsanaṁ. Tampi 'kiṁ, bhante, kusalan"ti-ādinā pañhapucchanena paññāvuddhatthaṁ sikkheyya. **Cittavūpasamassa cā**ti aṭṭhasamāpattivasena cittavūpasamaṁ sikkheyya. Iti devaputtena tisso sikkhā kathitā honti. Purimapadena hi adhisīlasikkhā kathitā, dutiyapadena adhipaññāsikkhā,

cittavūpasamena adhicittasikkhāti evaṁ imāya gāthāya sakalampi sāsanaṁ pakāsitameva hoti. Paṭhamaṁ.

(SA.2.2.)2. Dutiyakassapasuttavaṇṇanā

83. Dutiye **jhāyī**ti dvīhi jhānehi jhāyī. **Vimuttacitto**ti kammaṭṭhānavimuttiyā vimuttacitto. **Hadayassānupattin**ti arahattaṁ. **Lokassā**ti saṅkhāralokassa. **Anissito**ti taṇhādiṭṭhīhi anissito, taṇhādiṭṭhiyo vā anissito. **Tadānisaṁso**ti arahattānisaṁso. Idaṁ vuttaṁ hoti-- arahattānisaṁso bhikkhu arahattaṁ patthento jhāyī bhaveyya, suvimuttacitto bhaveyya, lokassa udayabbayaṁ ñatvā anissito bhaveyya. Tantidhammo pana imasmiṁ sāsane pubbabhāgoti. Dutiyaṁ.

(SA.2.3.~4.)3- 4. Māghasuttādivaṇṇanā

84. Tatiye **Māgho**ti sakkassetaṁ nāmaṁ. Sveva vattena aññe abhibhavitvā devissariyaṁ pattoti **vatrabhū,** vatranāmakaṁ vā asuraṁ abhibhavatīti vatrabhū. Tatiyaṁ.

(SA.2.3./I,105.) 85. Catutthaṁ vuttatthameva. Catutthaṁ.

(SA.2.5.)5. Dāmalisuttavaṇṇanā

86. Pañcame **na tenāsīsate bhavan**ti tena kāraṇena yaṁ kiñci bhavaṁ na pattheti. Āyatapaggaho nāmesa devaputto, khīṇāsavassa kiccavosānaṁ natthi. Khīṇāsavena hi ādito arahattappattiyā vīriyaṁ kataṁ (CS:pg.1.98) aparabhāge mayā arahattaṁ pattanti mā tuṇhī bhavatu, tatheva vīriyaṁ daḷhaṁ karotu parakkamatūti cintetvā evamāha.

Atha Bhagavā "Ayaṁ devaputto khīṇāsavassa kiccavosānaṁ akathento mama sāsanaṁ aniyyānikaṁ katheti, kiccavosānamassa kathessāmī"ti cintetvā **natthi kiccan**ti-ādimāha. Tīsu kira piṭakesu ayaṁ gāthā asaṁkiṇṇā. Bhagavatā hi aññattha vīriyassa doso nāma dassito natthi. Idha pana imaṁ devaputtaṁ paṭibāhitvā "khīṇāsavena pubbabhāge āsavakkhayatthāya araññe vasantena kammaṭṭhānaṁ ādāya vīriyaṁ kataṁ, aparabhāge sace icchati, karotu, no ce icchati, yathāsukhaṁ viharatū"ti khīṇāsavassa kiccavosānadassanatthaṁ evamāha. Tattha **gādhanti** patiṭṭhaṁ. Pañcamaṁ.

(SA.2.6.)6. Kāmadasuttavaṇṇanā

87. Chaṭṭhe **dukkaran**ti ayaṁ kira devaputto pubbayogāvacaro bahalakilesatāya sappayogena kilese vikkhambhento samaṇadhammaṁ katvā pubbūpanissayamandatāya ariyabhūmiṁ appatvāva kālaṁ katvā devaloke nibbatto. So "Tathāgatassa santikaṁ gantvā dukkarabhāvaṁ ārocessāmī"ti āgantvā evamāha. Tattha **dukkaran**ti dasapi vassāni …pe… saṭṭhipi yadetaṁ ekantaparisuddhassa samaṇadhammassa karaṇaṁ nāma, taṁ dukkaraṁ. **Sekhā**ti satta sekhā.

Sīlasamāhitāti sīlena samāhitā samupetā. **Ṭhitattā**ti patiṭṭhitasabhāvā. Evaṁ pucchitapañhaṁ vissajjetvā idāni uparipañhasamuṭṭhāpanatthaṁ **anagāriyupetassā**ti-ādimāha. (SA.2.6./I,106.) Tattha **anagāriyupetassā**ti anagāriyaṁ niggehabhāvaṁ upetassa. Sattabhūmikepi hi pāsāde vasanto bhikkhu vuḍḍhatarena āgantvā "mayhaṁ idaṁ pāpuṇātī"ti vutte pattacīvaraṁ ādāya nikkhamateva. Tasmā "anagāriyupeto"ti vuccati. **Tuṭṭhī**ti catupaccayasantoso. **Bhāvanāyā**ti cittavūpasamabhāvanāya.

Te chetvā maccuno jālanti ye rattindivaṁ indriyūpasame ratā, te dussamādahaṁ cittaṁ samādahanti. Ye ca samāhitacittā, te catupaccayasantosaṁ pūrentā na kilamanti. Ye santuṭṭhā, te sīlaṁ pūrentā na kilamanti (CS:pg.1.99) Ye sīle patiṭṭhitā satta sekhā, te ariyā maccuno jālasaṅkhātaṁ kilesajālaṁ chinditvā gacchanti. **Duggamo**ti "saccametaṁ, bhante, ye indriyūpasame ratā, te dussamādahaṁ samādahanti …pe… ye sīle patiṭṭhitā, te maccuno jālaṁ chinditvā gacchanti". Kiṁ na gacchissanti? Ayaṁ pana duggamo Bhagavā visamo maggoti āha. Tattha kiñcāpi ariyamaggo neva duggamo na visamo, pubbabhāgapaṭipadāya panassa bahū parissayā honti. Tasmā evaṁ vutto. **Avaṁsirā**ti ñāṇasirena adhosirā hutvā papatanti. Ariyamaggaṁ ārohituṁ asamatthatāyeva ca te anariyamagge papatantīti ca vuccanti. **Ariyānaṁ samo maggo**ti sveva maggo ariyānaṁ samo hoti. **Visame samā**ti visamepi sattakāye samāyeva. Chaṭṭhaṁ.

(SA.2.7.)7. Pañcālacaṇḍasuttavaṇṇanā

88. Sattame **sambādheti** nīvaraṇasambādhaṁ kāmaguṇasambādhanti dve sambādhā. Tesu idha nīvaraṇasambādhaṁ adhippetaṁ. **Okāsan**ti jhānassetaṁ nāmaṁ. **Paṭilīnanisabho**ti paṭilīnaseṭṭho. Paṭilīno nāma pahīnamāno vuccati. Yathāha-- "Kathañca, bhikkhave, bhikkhu paṭilīno (SA.2.7./I,107.) hoti Idha, bhikkhave, bhikkhuno asmimāno pahīno hoti ucchinnamūlo tālāvatthukato anabhāvaṁkato āyatiṁ anuppādadhammo"ti (a.ni.4.38 mahāni.87). **Paccalatthaṁsū**ti paṭilabhiṁsu. **Sammā te**ti ye nibbānapattiyā satiṁ paṭilabhiṁsu, te lokuttarasamādhināpi susamāhitāti missakajjhānaṁ kathitaṁ. Sattamaṁ.

(SA.2.8.)8. Tāyanasuttavaṇṇanā

89. Aṭṭhame **purāṇatitthakaro**ti pubbe titthakaro. Ettha ca titthaṁ nāma dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo, titthakaro nāma tāsaṁ uppādako Satthā. Seyyathidaṁ Nando, Vaccho, Kiso, Saṁkicco. Purāṇādayo pana titthiyā nāma. Ayaṁ pana diṭṭhiṁ uppādetvā kathaṁ sagge nibbattoti? Kammavāditāya. Esa kira uposathabhattādīni adāsi, anāthānaṁ vattaṁ paṭṭhapesi, patissaye akāsi, pokkharaṇiyo khaṇāpesi, aññampi bahuṁ kalyāṇaṁ akāsi. So tassa nissandena sagge nibbatto, sāsanassa (CS:pg.1.100) pana niyyānikabhāvaṁ jānāti. So Tathāgatassa santikaṁ gantvā sāsanānucchavikā vīriyappaṭisaṁyuttā gāthā vakkhāmīti āgantvā **chinda sotan**ti-ādimāha.

Tattha **chindā**ti aniyamita-āṇatti. **Sotan**ti taṇhāsotaṁ. **Parakkammā**ti parakkamitvā vīriyaṁ katvā. **Kāme**ti kilesakāmepi vatthukāmepi. **Panudā**ti nīhara. **Ekattan**ti jhānaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti-- kāme ajahitvā muni jhānaṁ na upapajjati, na paṭilabhatīti attho. **Kayirā ce kayirāthenan**ti yadi vīriyaṁ kareyya, kareyyātha, taṁ

vīriyaṁ na osakkeyya. **Daḷhamenaṁ parakkame**ti daḷhaṁ enaṁ kareyya. **Sithilo hi paribbājo**ti sithilagahitā pabbajjā. **Bhiyyo ākirate rajan**ti (SA.2.8./I,108.) atirekaṁ upari kilesarajaṁ ākirati. **Akataṁ dukkaṭaṁ seyyo**ti dukkaṭaṁ akatameva seyyo. **Yaṁ kiñcī**ti na kevalaṁ dukkaṭaṁ katvā katasāmaññameva, aññampi yaṁ kiñci sithilaṁ kataṁ evarūpameva hoti. **Saṁkiliṭṭhan**ti dukkarakārikavataṁ. Imasmiṁ hi sāsane paccayahetu samādinnadhutaṅgavataṁ saṁkiliṭṭhameva. **Saṅkassaran**ti saṅkāya saritaṁ, "idampi iminā kataṁ bhavissati, idampi iminā"ti evaṁ āsaṅkitaparisaṅkitaṁ. **Ādibrahmacariyikā**ti maggabrahmacariyassa ādibhūtā pubbapadhānabhūtā. Aṭṭhamaṁ.

(SA.2.9.)9. Candimasuttavaṇṇanā

90. Navame **Candimā**ti Candavimānavāsī devaputto. **Sabbadhī**ti sabbesu khandha-āyatanādīsu. **Lokānukampakā**ti tuyhampi etassapi tādisā eva. **Santaramānovā**ti turito viya. **Pamuñcasī**ti atītatthe vattamānavacanaṁ. Navamaṁ.

(SA.2.10.)10. Sūriyasuttavaṇṇanā

91. Dasame **Sūriyo**ti Sūriyavimānavāsī devaputto. **Andhakāreti** cakkhuviññāṇuppattinivāraṇena andhabhāvakaraṇe. Virocatīti **verocano**. **Maṇḍalī**ti maṇḍalasaṇṭhāno. **Mā, rāhu, gilī caramantalikkhe**ti antalikkhe caraṁ sūriyaṁ, rāhu, mā gilīti vadati. Kiṁ panesa taṁ gilatīti (CS:pg.1.101) Āma, gilati. Rāhussa hi attabhāvo mahā, uccattanena aṭṭhayojanasatādhikāni cattāri yojanasahassāni, bāhantaramassa dvādasayojanasatāni, bahalattena cha yojanasatāni, sīsaṁ nava yojanasataṁ, nalāṭaṁ tiyojanasataṁ, bhamukantaraṁ paṇṇāsayojanaṁ, mukhaṁ dviyojanasataṁ, ghānaṁ tiyojanasataṁ, mukhādhānaṁ tiyojanasatagambhīraṁ hatthatalapādatalāni puthulato dviyojanasatāni (SA.2.10./I,109.) Aṅgulipabbāni paṇṇāsa yojanāni. So candimasūriye virocamāne disvā issāpakato tesaṁ gamanavīthiṁ otaritvā mukhaṁ vivaritvā tiṭṭhati. Candavimānaṁ sūriyavimānaṁ vā tiyojanasatike mahānarake pakkhittaṁ viya hoti. Vimāne adhivatthā devatā maraṇabhayatajjitā ekappahāreneva viravanti. So pana vimānaṁ kadāci hatthena chādeti, kadāci hanukassa heṭṭhā pakkhipati, kadāci jivhāya parimajjati, kadāci avagaṇḍakārakaṁ bhuñjanto viya kapolantare ṭhapeti. Vegaṁ pana vāretuṁ na sakkoti. Sace vāressāmīti gaṇḍakaṁ katvā tiṭṭheyya, matthakaṁ tassa bhinditvā nikkhameyya, ākaḍḍhitvā vā naṁ onameyya. Tasmā vimānena saheva gacchati. **Pajaṁ maman**ti candimasūriyā kira dvepi devaputtā Mahāsamayasuttakathanadivase sotāpattiphalaṁ pattā. Tena Bhagavā "pajaṁ maman"ti āha, putto mama esoti attho. Dasamaṁ.

Paṭhamo vaggo.

2. Anāthapiṇḍikavaggo

(SA.2.11.)1. Candimasasuttavaṇṇanā

92. Dutiyavaggassa paṭhame **kacchevā**ti kacche viya. **Kacche**ti pabbatakacchepi nadīkacchepi. **Ekodi nipakā**ti ekaggacittā ceva paññānepakkena ca samannāgatā. **Satā**ti satimanto. Idaṁ vuttaṁ hoti-- ye jhānāni labhitvā (CS:pg.1.102) ekodī nipakā satā viharanti, te amakase pabbatakacche vā nadīkacche vā magā viya sotthiṁ gamissantīti. **Pāran**ti nibbānaṁ. **Ambujo**ti maccho. **Raṇañjahā**ti kilesañjahā. Yepi jhānāni labhitvā appamattā kilese jahanti, te suttajālaṁ bhinditvā macchā viya nibbānaṁ gamissantīti vuttaṁ hoti. Paṭhamaṁ.
(SA.2.12./I,110.)

(SA.2.12.)2. Veṇḍusuttavaṇṇanā

93. Dutiye **Veṇḍū**ti tassa devaputtassa nāmaṁ. **Payirupāsiyā**ti parirupāsitvā. **Anusikkhare**ti sikkhanti. **Siṭṭhipade**ti anusiṭṭhipade. **Kāle te appamajjantā**ti kāle te appamādaṁ karontā. Dutiyaṁ.

(SA.2.13.)3. Dīghalaṭṭhisuttavaṇṇanā

94. Tatiye **Dīghalaṭṭhī**ti devaloke sabbe samappamāṇā tigāvutikāva honti, manussaloke panassa dīghattabhāvatāya evaṁnāmaṁ ahosi. So puññāni katvā devaloke nibbattopi tatheva paññāyi. Tatiyaṁ.

(SA.2.14.)4. Nandanasuttavaṇṇanā

95. Catutthe **Gotamā**ti Bhagavantaṁ gottena ālapati. **Anāvaṭan**ti Tathāgatassa hi sabbaññutaññāṇaṁ pesentassa rukkho vā pabbato vā āvarituṁ samattho nāma natthi. Tenāha “anāvaṭan”ti. Iti Tathāgataṁ thometvā devaloke abhisaṅkhatapañhaṁ pucchanto **kathaṁvidhan**ti-ādimāha. Tattha **dukkhamaticca iriyatī**ti dukkhaṁ atikkamitvā viharati. **Sīlavā**ti lokiyalokuttarena sīlena samannāgato khīṇāsavo. **Paññā**dayopi missakāyeva veditabbā. **Pūjayantī**ti gandhapupphādīhi pūjenti. Catutthaṁ.

(SA.2.15.~16.)5- 6. Candanasuttādivaṇṇanā

96. Pañcame **appatiṭṭhe anālambe**ti heṭṭhā apatiṭṭhe upari anālambane. **Susamāhito**ti appanāyapi upacārenapi suṭṭhu samāhito (CS:pg.1.103) **Pahitatto**ti pesitatto. **Nandīrāgaparikkhīṇo**ti parikkhīṇanandīrāgo. Nandīrāgo nāma tayo kammābhisaṅkhārā. Iti imāya gāthāya kāmasaññāgahaṇena pañcorambhāgiyasaṁyojanāni, rūpasaṁyojanagahaṇena pañca uddhambhāgiyasaṁyojanāni, nandīrāgena tayo (SA.2.15./I,111.) kammābhisaṅkhārā gahitā. Evaṁ yassa dasa saṁyojanāni tayo ca kammābhisaṅkhārā pahīnā, so gambhīre mahoghe na sīdatīti. Kāmasaññāya vā kāmabhavo, rūpasaṁyojanena rūpabhavo gahito, tesaṁ gahaṇena arūpabhavo gahitova nandīrāgena tayo kammābhisaṅkhārā gahitāti evaṁ yassa tīsu bhavesu tayo saṅkhārā natthi, so gambhīre na sīdatītipi dasseti. Pañcamaṁ.

97. Chaṭṭhaṁ vuttatthameva. Chaṭṭhaṁ.

(SA.2.17.)7. Subrahmasuttavaṇṇanā

98. Sattame **Subrahmā**ti so kira devaputto accharāsaṅghaparivuto nandanakīḷikaṁ gantvā pāricchattakamūle paññattāsane nisīdi. Taṁ pañcasatā devadhītaro parivāretvā nisinnā, pañcasatā rukkhaṁ abhiruḷhā. Nanu ca devatānaṁ cittavasena yojanasatikopi rukkho onamitvā hatthaṁ āgacchati, kasmā tā abhiruḷhāti. Khiḍḍāpasutatāya. Abhiruyha pana madhurassarena gāyitvā gāyitvā pupphāni pātenti, tāni gahetvā itarā ekatovaṇṭikamālādivasena ganthenti. Atha rukkhaṁ abhiruḷhā upacchedakakammavasena ekappahāreneva kālaṁ katvā avīcimhi nibbattā mahādukkhaṁ anubhavanti.

Atha kāle gacchante devaputto "Imāsaṁ neva saddo suyyati, na pupphāni pātenti. Kahaṁ nu kho gatā"ti? Āvajjento niraye nibbattabhāvaṁ disvā piyavatthukasokena ruppamāno cintesi-- "Etā tāva yathākammena gatā, mayhaṁ āyusaṅkhāro kittako"ti. So-- "Sattame divase mayāpi avasesāhi pañcasatāhi saddhiṁ kālaṁ katvā tattheva nibbattitabban"ti disvā balavatarena sokena ruppi. So-- "Imaṁ mayhaṁ sokaṁ sadevake loke aññatra Tathāgatā niddhamituṁ samattho nāma natthī"ti cintetvā Satthu santikaṁ gantvā **niccaṁ utrastan**ti gāthamāha.

Tattha (CS:pg.1.104) **idan**ti attano cittaṁ dasseti. Dutiyapadaṁ (SA.2.17./I,112.) purimasseva vevacanaṁ. **Niccan**ti ca padassa devaloke nibbattakālato paṭṭhāyāti attho na gahetabbo, sokuppattikālato pana paṭṭhāya niccanti veditabbaṁ. **Anuppannesu kicchesū**ti ito sattāhaccayena yāni dukkhāni uppajjissanti, tesu. **Atho uppatitesu cā**ti yāni pañcasatānaṁ accharānaṁ niraye nibbattānaṁ diṭṭhāni, tesu cāti evaṁ imesu uppannānuppannesu dukkhesu niccaṁ mama utrastaṁ cittaṁ, abbhantare ḍayhamāno viya homi āti dasseti.

Nāññatra bojjhā tapasāti bojjhaṅgabhāvanañca tapoguṇañca aññatra muñcitvā sotthiṁ na passāmīti attho. **Sabbanissaggā**ti nibbānato. Ettha kiñcāpi bojjhaṅgabhāvanā paṭhamaṁ gahitā, indriyasaṁvaro pacchā, atthato pana indriyasaṁvarova paṭhamaṁ veditabbo. Indiyasaṁvare hi gahite catupārisuddhisīlaṁ gahitaṁ hoti. Tasmiṁ patiṭṭhito bhikkhu nissayamuttako dhutaṅgasaṅkhātaṁ tapoguṇaṁ samādāya araññaṁ pavisitvā kammaṭṭhānaṁ bhāvento saha vipassanāya bojjhaṅge bhāveti. Tassa ariyamaggo yaṁ nibbānaṁ ārammaṇaṁ katvā uppajjati, so "sabbanissaggo"ti Bhagavā catusaccavasena desanaṁ vinivattesi. Devaputto desanāpariyosāne sotāpattiphale patiṭṭhahīti. Sattamaṁ.

(SA.2.18.~20.)8- 10. Kakudhasuttādivaṇṇanā

99. Aṭṭhame **Kakudho devaputtoti** ayaṁ kira kolanagare Mahāmoggallānattherassa upaṭṭhākaputto daharakāleyeva therassa santike vasanto jhānaṁ nibbattetvā kālaṅkato, brahmaloke uppajji. Tatrāpi naṁ kakudho brahmātveva sañjānanti. **Nandasī**ti tussasi. **Kiṁ laddhā**ti tuṭṭhi nāma kiñci manāpaṁ labhitvā hoti, tasmā evamāha. **Kiṁ jīyitthā**ti yassa hi kiñci manāpaṁ cīvarādivatthu jiṇṇaṁ hoti, so socati, tasmā evamāha. **Aratī nābhikīratī**ti ukkaṇṭhitā nābhibhavati. Aghajātassāti dukkhajātassa, vaṭṭadukkhe ṭhitassāti attho. **Nandījātassā**ti jātataṇhassa. **Aghan**ti (SA.2.18./I,113.) evarūpassa hi vaṭṭadukkhaṁ āgatameva hoti (CS:pg.1.105) "Dukkhī sukhaṁ patthayatī"ti hi vuttaṁ. Iti aghajātassa nandī hoti, sukhavipariṇāmena dukkhaṁ

āgatamevāti nandījātassa aghaṁ hoti. Aṭṭhamaṁ.

100. Navamaṁ vuttatthameva. Navamaṁ.

101. Dasame Ānandattherassa anumānabuddhiyā ānubhāvappakāsanatthaṁ **aññataro**ti āha. Dasamaṁ.

Dutiyo vaggo.

3. Nānātitthiyavaggo

(SA.2.21.~22.)1- 2. Sivasuttādivaṇṇanā

102. Tatiyavaggassa paṭhamaṁ vuttatthameva. Paṭhamaṁ.

103. Dutiye **paṭikaccevā**ti paṭhamaṁyeva. **Akkhacchinnovajhāyatī**ti akkhacchinno avajhāyati, balavacintanaṁ cinteti. Dutiyagāthāya **akkhacchinnovā**ti akkhacchinno viya. Dutiyaṁ.

(SA.2.23.~24.)3- 4. Serīsuttādivaṇṇanā

104. Tatiye **dāyako**ti dānasīlo. **Dānapatī**ti yaṁ dānaṁ demi, tassa pati hutvā demi, na dāso na sahāyo. Yo hi attanā madhuraṁ bhuñjati, paresaṁ amadhuraṁ deti, so dānasaṅkhātassa deyyadhammassa dāso hutvā deti. Yo yaṁ attanā bhuñjati, tadeva deti, so sahāyo hutvā deti. Yo pana attanā yena tena yāpeti, paresaṁ madhuraṁ deti, so pati jeṭṭhako sāmi hutvā deti. Ahaṁ "tādiso ahosin"ti (SA.2.23./I,114.) vadati.

Catūsu dvāresuti tassa kira rañño sindhavaraṭṭhaṁ sodhivākaraṭṭhanti dve raṭṭhāni ahesuṁ, nagaraṁ roruvaṁ nāma. Tassa ekekasmiṁ dvāre devasikaṁ satasahassaṁ uppajjati, antonagare vinicchayaṭṭhāne satasahassaṁ. So bahuhiraññasuvaṇṇaṁ rāsibhūtaṁ disvā kammassakatañāṇaṁ uppādetvā catūsu dvāresu (CS:pg.1.106) dānasālāyo kāretvā tasmiṁ tasmiṁ dvāre uṭṭhita-āyena dānaṁ dethāti amacce ṭhapesi. Tenāha-- "catūsu dvāresu dānaṁ dīyitthā"ti.

Samaṇabrāhmaṇakapaṇaddhikavanibbakayācakānanti ettha **samaṇā**ti pabbajjūpagatā. **Brāhmaṇā**ti bhovādino. Samitapāpabāhitapāpe pana samaṇabrāhmaṇe esa nālattha. **Kapaṇā**ti duggatā daliddamanussā kāṇakuṇi-ādayo. Addhikāti pathāvino. **Vanibbakā**ti ye "iṭṭhaṁ, dinnaṁ, kantaṁ, manāpaṁ, kālena, anavajjaṁ dinnaṁ, dadaṁ cittaṁ pasādeyya, gacchatu bhavaṁ brahmalokan"ti-ādinā nayena dānassa vaṇṇaṁ thomayamānā vicaranti. **Yācakā**ti ye "pasatamattaṁ detha, sarāvamattaṁ dethā"ti-ādīni ca vatvā yācamānā vicaranti. **Itthāgārassa dānaṁ dīyitthā**ti paṭhamadvārassa laddhattā tattha uppajjanakasatasahasse aññampi dhanaṁ pakkhipitvā rañño amacce hāretvā attano amacce ṭhapetvā raññā dinnadānato rājitthiyo mahantataraṁ dānaṁ adaṁsu. Taṁ sandhāyevamāha. **Mama dānaṁ paṭikkamī**ti yaṁ mama dānaṁ tattha dīyittha, taṁ paṭinivatti. Sesadvāresupi eseva nayo. Kocīti katthaci. **Dīgharattan**ti asītivassasahassāni. Ettakaṁ kira kālaṁ tassa rañño dānaṁ dīyittha. Tatiyaṁ.

105. Catutthaṁ vuttatthameva. Catutthaṁ.

(SA.2.25./I,115.)

(SA.2.25.)5. Jantusuttavaṇṇanā

106. Pañcame **Kosalesu viharantī**ti Bhagavato santike kammaṭṭhānaṁ gahetvā tattha gantvā viharanti. **Uddhatā**ti akappiye kappiyasaññitāya ca kappiye akappiyasaññitāya ca anavajje sāvajjasaññitāya ca sāvajje anavajjasaññitāya ca uddhaccapakatikā hutvā. **Unnaḷā**ti uggatanaḷā, uṭṭhitatucchamānāti vuttaṁ hoti. **Capalā**ti pattacīvaramaṇḍanādinā cāpallena yuttā. **Mukharā**ti mukhakharā, kharavacanāti vuttaṁ hoti. **Vikiṇṇavācā**ti asaṁyatavacanā, divasampi niratthakavacanapalāpino. **Muṭṭhassatino**ti naṭṭhassatino sativirahitā, idha kataṁ ettha pamussanti. **Asampajānā**ti nippaññā. **Asamāhitā**ti appanā-upacārasamādhirahitā, caṇḍasote (CS:pg.1.107) baddhanāvāsadisā. **Vibbhantacittā**ti anavaṭṭhitacittā, panthāruḷhabālamigasadisā. **Pākatindriyā**ti saṁvarābhāvena gihikāle viya vivaṭa-indriyā.

Jantūti evaṁnāmako devaputto. T**adahuposathe**ti tasmiṁ ahu uposathe, uposathadivaseti attho. **Pannarase**ti cātuddasikādipaṭikkhepo. **Upasaṅkamī**ti codanatthāya upagato. So kira cintesi-- “ime bhikkhū Satthu santike kammaṭṭhānaṁ gahetvā nikkhantā, idāni pamattā viharanti, na kho panete pāṭiyekkaṁ nisinnaṭṭhāne codiyamānā kathaṁ gaṇhissanti, samāgamanakāle codissāmī”ti uposathadivase tesaṁ sannipatitabhāvaṁ ñatvā upasaṅkami. **Gāthāhi ajjhabhāsī**ti sabbesaṁ majjhe ṭhatvā gāthā abhāsi.

Tattha yasmā guṇakathāya saddhiṁ nigguṇassa aguṇo pākaṭo hoti, tasmā guṇaṁ tāva kathento **sukhajīvino pure āsun**ti-ādimāha. Tattha **sukhajīvino pure āsun**ti pubbe bhikkhū supposā (SA.2.25./I,116.) subharā ahesuṁ, uccanīcakulesu sapadānaṁ caritvā laddhena missakapiṇḍena yāpesunti adhippāyena evamāha. **Anicchā**ti nittaṇhā hutvā.

Evaṁ porāṇakabhikkhūnaṁ vaṇṇaṁ kathetvā idāni tesaṁ avaṇṇaṁ kathento **dupposan**ti-ādimāha. Tattha **gāme gāmaṇikā viyā**ti yathā gāme gāmakuṭā nānappakārena janaṁ pīḷetvā khīradadhitaṇḍulādīni āharāpetvā bhuñjanti, evaṁ tumhepi anesanāya ṭhitā tumhākaṁ jīvikaṁ kappethāti adhippāyena vadati. **Nipajjantī**ti uddesaparipucchāmanasikārehi anatthikā hutvā sayanamhi hatthapāde vissajjetvā nipajjanti. **Parāgāresū**ti paragehesu, kulasuṇhādīsūti attho. **Mucchitā**ti kilesamucchāya mucchitā.

Ekacceti vattabbayuttakeyeva. **Apaviddhā**ti chaḍḍitakā. **Anāthā**ti apatiṭṭhā. Petāti susāne chaḍḍitā kālaṅkatamanussā. Yathā hi susāne chaḍḍitā nānāsakuṇādīhi khajjanti, ñātakāpi nesaṁ nāthakiccaṁ na (CS:pg.1.108) karonti, na rakkhanti, na gopayanti, evamevaṁ evarūpāpi ācariyupajjhāyādīnaṁ santikā ovādānusāsaniṁ na labhantīti apaviddhā anāthā, yathā petā, tatheva honti. Pañcamaṁ.

(SA.2.26.)6. Rohitassasuttavaṇṇanā

107. Chaṭṭhe **yatthā**ti cakkavāḷalokassa ekokāse bhummaṁ. **Na cavati na upapajjatī**ti idaṁ aparāparaṁ cutipaṭisandhivasena gahitaṁ. **Gamanenā**ti padagamanena. **Nāhaṁ taṁ lokassa antanti** Satthā saṅkhāralokassa antaṁ sandhāya vadati. **Ñāteyyan**ti-ādīsu ñātabbaṁ, daṭṭhabbaṁ, pattabbanti attho.

Iti devaputtena cakkavāḷalokassa anto pucchito, Satthārā saṅkhāralokassa kathito.

So pana attano pañhena saddhiṁ Satthu byākaraṇaṁ sametīti saññāya pasaṁsanto **acchariyan**ti-ādimāha.

Daḷhadhammoti daḷhadhanu, uttamappamāṇena dhanunā samannāgato. **Dhanuggaho**ti dhanu-ācariyo. Susikkhitoti dasa (SA.2.26./I,117.) dvādasa vassāni dhanusippaṁ sikkhito. **Katahattho**ti usabhappamāṇepi vālaggaṁ vijjhituṁ samatthabhāvena katahattho. **Katūpāsanoti** katasarakkhepo dassitasippo. **Asanenā**ti kaṇḍena. **Atipāteyyā**ti atikkameyya. Yāvatā so tālacchāyaṁ atikkameyya, tāvatā kālena ekacakkavāḷaṁ atikkamāmīti attano javasampattiṁ dasseti.

Puratthimā samuddā pacchimoti yathā puratthimasamuddā pacchimasamuddoo dūre, evaṁ me dūre padavītihāro ahosīti vadati. So kira pācīnacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ ṭhito pādaṁ pasāretvā pacchimacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ akkamati, puna dutiyaṁ pādaṁ pasāretvā paracakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ akkamati. **Icchāgatan**ti icchā eva. **Aññatrevā**ti nippapañcataṁ dasseti. Bhikkhācārakāle kiresa nāgalatādantakaṭṭhaṁ khāditvā anotatte mukhaṁ dhovitvā kāle sampatte uttarakurumhi piṇḍāya caritvā cakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ nisinno bhattakiccaṁ karoti, tattha muhuttaṁ vissamitvā puna javati. **Vassasatāyuko**ti tadā dīghāyukakālo hoti, ayaṁ pana vassasatāvasiṭṭhe (CS:pg.1.109) āyumhi gamanaṁ ārabhi. **Vassasatajīvī**ti taṁ vassasataṁ anantarāyena jīvanto. **Antarāva kālaṅkato**ti cakkavāḷalokassa antaṁ appatvā antarāva mato. So pana tattha kālaṁ katvāpi āgantvā imasmiṁyeva cakkavāḷe nibbatti. **Appatvā**ti saṅkhāralokassa antaṁ appatvā. **Dukkhassā**ti vaṭṭadukkhassa. **Antakiriyan**ti pariyantakaraṇaṁ. **Kaḷevare**ti attabhāve. **Sasaññimhi samanaketi** sasaññe sacitte. **Lokan**ti dukkhasaccaṁ. **Lokasamudayan**ti samudayasaccaṁ. **Lokanirodhan**ti nirodhasaccaṁ. **Paṭipadanti** maggasaccaṁ. Iti-- "nāhaṁ, āvuso, imāni cattāri saccāni tiṇakaṭṭhādīsu paññapemi (SA.2.26./I,118.) imasmiṁ pana cātumahābhūtike kāyasmiṁ yeva paññapemī"ti dasseti. **Samitāvī**ti samitapāpo. **Nāsīsatī**ti na pattheti. Chaṭṭhaṁ.

108-109. Sattamaṭṭhamāni vuttatthāneva. Sattamaṁ, aṭṭhamaṁ.

(SA.2.29.)9. Susimasuttavaṇṇanā

110. Navame **tuyhampi no, Ānanda, Sāriputto ruccat**īti Satthā therassa vaṇṇaṁ kathetukāmo, vaṇṇo ca nāmesa visabhāgapuggalassa santike kathetuṁ na vaṭṭati. Tassa santike kathito hi matthakaṁ na pāpuṇāti. So hi "asuko nāma bhikkhu sīlavā"ti vutte. "Kiṁ tassa sīlaṁ? Gorūpasīlo so. Kiṁ tayā añño sīlavā na diṭṭhapubbo"ti vā? "Paññavā"ti vutte, "Kiṁ pañño so? Kiṁ tayā añño paññavā na diṭṭhapubbo"ti? Vā, ādīni vatvā vaṇṇakathāya antarāyaṁ karoti. Ānandatthero pana Sāriputtattherassa sabhāgo, paṇītāni labhitvā therassa deti, attano upaṭṭhākadārake pabbājetvā therassa santike upajjhaṁ gaṇhāpeti, upasampādeti. Sāriputtattheropi Ānandattherassa tatheva karoti. Kiṁ kāraṇā? Aññamaññassa guṇesu pasīditvā. Ānandatthero hi-- "amhākaṁ jeṭṭhabhātiko ekaṁ asaṅkhyeyyaṁ satasahassañca kappe pāramiyo pūretvā soḷasavidhaṁ paññaṁ paṭivijjhitvā dhammasenāpatiṭṭhāne ṭhito"ti therassa guṇesu pasīditvāva theraṁ mamāyati. Sāriputtattheropi-- "sammāsambuddhassa mayā kattabbaṁ mukhodakadānādikiccaṁ sabbaṁ Ānando karoti. Ānandaṁ nissāya ahaṁ icchiticchitaṁ samāpattiṁ samāpajjituṁ labhāmī"ti āyasmato Ānandassa guṇesu (CS:pg.1.110) pasīditvāva taṁ mamāyati. Tasmā Bhagavā Sāriputtattherassa vaṇṇaṁ kathetukāmo Ānandattherassa santike kathetuṁ āraddho.

Tattha **tuyhampī**ti sampiṇḍanattho pi-kāro. Idaṁ vuttaṁ hoti-- "Ānanda,

Sāriputtassa ācāro gocaro vihāro (SA.2.29./I,119.) abhikkamo paṭikkamo ālokitavilokitaṁ samiñjitapasāraṇaṁ mayhaṁ ruccati, asītimahātherānaṁ ruccati, sadevakassa lokassa ruccati. Tuyhampi ruccatī”ti?

Tato thero sāṭakantare laddhokāso balavamallo viya tuṭṭhamānaso hutvā-- “Satthā mayhaṁ piyasahāyassa vaṇṇaṁ kathāpetukāmo. Labhissāmi no ajja, dīpadhajabhūtaṁ mahājambuṁ vidhunanto viya valāhakantarato candaṁ nīharitvā dassento viya Sāriputtattherassa vaṇṇaṁ kathetun”ti cintetvā paṭhamataraṁ tāva catūhi padehi puggalapalāpe haranto **kassa hi nāma, bhante, abālassā**ti-ādimāha. Bālo hi bālatāya, duṭṭho dosatāya, mūḷho mohena, vipallatthacitto ummattako cittavipallāsena vaṇṇaṁ “vaṇṇo”ti vā avaṇṇaṁ “avaṇṇe”ti vā, “ayaṁ Buddho, ayaṁ sāvako”ti vā na jānāti. Abālādayo pana jānanti, tasmā **abālassā**ti-ādimāha. **Na rucceyyā**ti bālādīnaṁyeva hi so na rucceyya, na aññassa kassaci na rucceyya.

Evaṁ puggalapalāpe haritvā idāni soḷasahi padehi yathābhūtaṁ vaṇṇaṁ kathento **paṇḍito, bhanteti**-ādimāha. Tattha **paṇḍito**ti paṇḍiccena samannāgato, catūsu Kosallesu ṭhitassetaṁ nāmaṁ. Vuttañhetaṁ-- “Yato kho, Ānanda, bhikkhu dhātukusalo ca hoti āyatanakusalo ca paṭiccasamuppādakusalo ca ṭhānāṭṭhānakusalo ca, ettāvatā kho, Ānanda, ‘paṇḍito bhikkhū’ti alaṁ vacanāyā”ti (ma.ni.3.124). **Mahāpaññoti**-ādīsu mahāpaññādīhi samannāgatoti attho. Tatridaṁ mahāpaññādīnaṁ nānattaṁ (paṭi.ma.3.4)-- katamā **mahāpaññā**? Mahante sīlakkhandhe pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante samādhikkhandhe, paññākkhandhe, vimuttikkhandhe, vimuttiñāṇadassanakkhandhe pariggaṇhātīti mahāpaññā. Mahantāni ṭhānāṭṭhānāni, mahāvihārasamāpattiyo, mahantāni ariyasaccāni, mahante satipaṭṭhāne, sammappadhāne, iddhipāde, mahantāni indriyāni, balāni, bojjhaṅgāni, mahante (CS:pg.1.111) (SA.2.29./I,120.) ariyamagge mahantāni sāmaññaphalāni, mahā-abhiññāyo, mahantaṁ paramatthaṁ nibbānaṁ pariggaṇhātīti mahāpaññā.

Sā pana therassa devorohanaṁ katvā saṅkassanagaradvāre ṭhitena Satthārā puthujjanapañcake pañhe pucchite taṁ vissajjentassa pākaṭā jātā.

Katamā **puthupaññā**? Puthu nānākhandhesu, (ñāṇaṁ pavattatīti puthupaññā.) Puthu nānādhātūsu, puthu nānā-āyatanesu, puthu nānāpaṭiccasamuppādesu, puthu nānāsuññatamanupalabbhesu, puthu nānā-atthesu, dhammesu niruttīsu paṭibhānesu, puthu nānāsīlakkhandhesu, puthu nānāsamādhi-paññāvimutti-vimuttiñāṇadassanakkhandhesu, puthu nānāṭhānāṭṭhānesu, puthu nānāvihārasamāpattīsu, puthu nānā-ariyasaccesu, puthu nānāsatipaṭṭhānesu, sammappadhānesu, iddhipādesu, indriyesu, balesu, bojjhaṅgesu, puthu nānā-ariyamaggesu, sāmaññaphalesu, abhiññāsu, puthu nānājanasādhāraṇe dhamme samatikkamma paramatthe nibbāne ñāṇaṁ pavattatīti puthupaññā.

Katamā **hāsapaññā**? Idhekacco hāsabahulo vedabahulo tuṭṭhibahulo pāmojjabahulo sīlaṁ paripūreti, indriyasaṁvaraṁ paripūreti, bhojane mattaññutaṁ, jāgariyānuyogaṁ, sīlakkhandhaṁ, samādhikkhandhaṁ, paññākkhandhaṁ, vimuttikkhandhaṁ, vimuttiñāṇadassanakkhandhaṁ paripūretīti, hāsapaññā. Hāsabahulo pāmojjabahulo ṭhānāṭṭhānaṁ paṭivijjhatīti hāsapaññā. Hāsabahulo vihārasamāpattiyo paripūretīti hāsapaññā. Hāsabahulo ariyasaccāni paṭivijjhati. Satipaṭṭhāne sammappadhāne, iddhipāde, indriyāni, (SA.2.29./I,121.) balāni bojjhaṅgāni, ariyamaggaṁ bhāvetīti hāsapaññā. Hāsabahulo sāmaññaphalāni sacchikaroti, abhiññāyo paṭivijjhatīti hāsapaññā, hāsabahulo vedatuṭṭhipāmojjabahulo paramatthaṁ nibbānaṁ sacchikarotīti hāsapaññā.

Thero ca sarado nāma tāpaso hutvā anomadassissa Bhagavato pādamūle

aggasāvakapatthanaṁ paṭṭhapesi. Taṁkālato paṭṭhāya hāsabahulo sīlaparipūraṇādīni akāsīti hāsapañño.

Katamā (CS:pg.1.112) **javanapaññā**? Yaṁkiñci rūpaṁ atītānāgatapaccuppannaṁ …pe… yaṁ dūre santike vā, sabbaṁ rūpaṁ aniccato khippaṁ javatīti javanapaññā. Dukkhato khippaṁ, anattato khippaṁ javatīti javanapaññā. Yā kāci vedanā …pe… yā kāci saññā… ye keci saṅkhārā… yaṁkiñci viññāṇaṁ atītānāgatapaccuppannaṁ …pe… sabbaṁ viññāṇaṁ aniccato, dukkhato, anattato khippaṁ javatīti javanapaññā. Cakkhu …pe… jarāmaraṇaṁ atītānāgatapaccuppannaṁ aniccato, dukkhato, anattato khippaṁ javatīti javanapaññā. Rūpaṁ atītānāgatapaccuppannaṁ aniccaṁ khayaṭṭhena, dukkhaṁ bhayaṭṭhena, anattā asārakaṭṭhenāti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṁ katvā rūpanirodhe nibbāne khippaṁ javatīti javanapaññā. Vedanā… saññā… saṅkhārā… viññāṇaṁ… cakkhu …pe… jarāmaraṇaṁ atītānāgatapaccuppannaṁ aniccaṁ khayaṭṭhena …pe… vibhūtaṁ katvā jarāmaraṇanirodhe nibbāne khippaṁ javatīti javanapaññā. Rūpaṁ atītānāgatapaccuppannaṁ …pe… viññāṇaṁ. Cakkhu …pe… jarāmaraṇaṁ aniccaṁ saṅkhataṁ paṭiccasamuppannaṁ khayadhammaṁ vayadhammaṁ virāgadhammaṁ nirodhadhammanti (SA.2.29./I,122.) tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṁ katvā jarāmaraṇanirodhe nibbāne khippaṁ javatīti javanapaññā.

Katamā **tikkhapaññā**? Khippaṁ kilese chindatīti tikkhapaññā. Uppannaṁ kāmavitakkaṁ nādhivāseti, uppannaṁ byāpādavitakkaṁ… uppannaṁ vihiṁsāvitakkaṁ… uppannuppanne pāpake akusale dhamme… uppannaṁ rāgaṁ… dosaṁ… mohaṁ… kodhaṁ… upanāhaṁ… makkhaṁ… paḷāsaṁ… issaṁ… macchariyaṁ… māyaṁ… sāṭheyyaṁ… thambhaṁ… sārambhaṁ… mānaṁ… atimānaṁ… madaṁ… pamādaṁ… sabbe kilese… sabbe duccarite… sabbe abhisaṅkhāre… sabbe bhavagāmikamme nādhivāseti pajahati vinodeti, byantīkaroti, anabhāvaṁ gametīti tikkhapaññā. Ekasmiṁ āsane cattāro ca ariyamaggā, cattāri ca sāmaññaphalāni, catasso ca paṭisambhidāyo, cha ca abhiññāyo adhigatā honti sacchikatā phassitā paññāyāti tikkhapaññā.

Thero ca bhāgineyyassa dīghanakhaparibbājakassa vedanāpariggahasutte desiyamāne ṭhitakova sabbakilese chinditvā sāvakapāramiñāṇaṁ paṭividdhakālato paṭṭhāya tikkhapañño nāma jāto. Tenāha-- “tikkhapañño, bhante, āyasmā Sāriputto”ti.

Katamā (CS:pg.1.113) **nibbedhikapaññā**? Idhekacco sabbasaṅkhāresu ubbegabahulo hoti uttāsabahulo ukkaṇṭhanabahulo aratibahulo anabhiratibahulo bahimukho na ramati sabbasaṅkhāresu, anibbiddhapubbaṁ appadālitapubbaṁ lobhakkhandhaṁ nibbijjhati padāletīti nibbedhikapaññā. Anibbiddhapubbaṁ appadālitapubbaṁ dosakkhandhaṁ… mohakkhandhaṁ… kodhaṁ… upanāhaṁ …pe… sabbe bhavagāmikamme nibbijjhati padāletīti nibbedhikapaññā.

Appicchoti santaguṇaniguhanatā, paccayapaṭiggahaṇe ca mattaññutā, etaṁ appicchalakkhaṇanti iminā lakkhaṇena samannāgato. **Santuṭṭhoti** catūsu paccayesu yathālābhasantoso yathābalasantoso yathāsāruppasantosoti, imehi tīhi santosehi samannāgato. **Pavivitto**ti kāyaviveko (SA.2.29./I,123.) ca vivekaṭṭhakāyānaṁ nekkhammābhiratānaṁ, cittaviveko ca parisuddhacittānaṁ paramavodānappattānaṁ, upadhiviveko ca nirupadhīnaṁ puggalānaṁ visaṅkhāragatānanti, imesaṁ tiṇṇaṁ vivekānaṁ lābhī. **Asaṁsaṭṭho**ti dassanasaṁsaggo savanasaṁsaggo samullapanasaṁsaggo paribhogasaṁsaggo kāyasaṁsaggoti, imehi pañcahi saṁsaggehi virahito. Ayañca pañcavidho saṁsaggo rājūhi rājamahāmattehi titthiyehi

titthiyasāvakehi upāsakehi upasikāhi bhikkhūhi bhikkhunīhīti aṭṭhahi puggalehi saddhiṁ jāyati, so sabbopi therassa natthīti asaṁsaṭṭho.

Āraddhavīriyoti paggahitavīriyo paripuṇṇavīriyo. Tattha āraddhavīriyo bhikkhu gamane uppannakilesassa ṭhānaṁ pāpuṇituṁ na deti, ṭhāne uppannassa nisajjaṁ, nisajjāya uppannassa seyyaṁ pāpuṇituṁ na deti, tasmiṁ tasmiṁ iriyāpathe uppannaṁ tattha tattheva niggaṇhāti. Thero pana catucattālīsa vassāni mañce piṭṭhiṁ na pasāreti. Taṁ sandhāya "āraddhavīriyo"ti āha. **Vattā**ti odhunanavattā. Bhikkhūnaṁ ajjhācāraṁ disvā "ajja kathessāmi, sve kathessāmī"ti kathāvavatthānaṁ na karoti, tasmiṁ tasmiṁ yeva ṭhāne ovadati anusāsatīti attho.

Vacanakkhamoti vacanaṁ khamati. Eko hi parassa ovādaṁ deti, sayaṁ pana aññena ovadiyamāno kujjhati. Thero pana parassapi ovādaṁ deti, sayaṁ (CS:pg.1.114) ovadiyamānopi sirasā sampaṭicchati. Ekadivasaṁ kira Sāriputtattheraṁ sattavassiko sāmaṇero-- "bhante, Sāriputta, tumhākaṁ nivāsanakaṇṇo olambatī"ti āha. Thero kiñci avatvāva ekamantaṁ gantvā parimaṇḍalaṁ nivāsetvā āgamma "ettakaṁ vaṭṭati ācariyā"ti añjaliṁ paggayha aṭṭhāsi.

"Tadahu pabbajito santo, jātiyā sattavassiko;
Sopi maṁ anusāseyya, sampaṭicchāmi matthake"ti. (mi.pa.6.4.8)--

Āha.

(SA.2.29./I,124.) **Codako**ti vatthusmiṁ otiṇṇe vā anotiṇṇe vā vītikkamaṁ disvā-- "Āvuso, bhikkhunā nāma evaṁ nivāsetabbaṁ, evaṁ pārupitabbaṁ, evaṁ gantabbaṁ, evaṁ ṭhātabbaṁ, evaṁ nisīditabbaṁ, evaṁ khāditabbaṁ, evaṁ bhuñjitabban"ti tantivasena anusiṭṭhiṁ deti.

Pāpagarahīti pāpapuggale na passe, na tesaṁ vacanaṁ suṇe, tehi saddhiṁ ekacakkavāḷepi na vaseyyaṁ.

"Mā me kadāci pāpiccho, kusīto hīnavīriyo;
Appassuto anādaro, sameto ahu katthacī"ti.--

Evaṁ pāpapuggalepi garahati, "samaṇena nāma rāgavasikena dosamohavasikena na hotabbaṁ, uppanno rāgo doso moho pahātabbo"ti evaṁ pāpadhammepi garahatīti dvīhi kāraṇehi "pāpagarahī, bhante, āyasmā Sāriputto"ti vadati.

Evaṁ āyasmatā Ānandena soḷasahi padehi therassa yathābhūtavaṇṇappakāsane kate-- "Kiṁ Ānando attano piyasahāyassa vaṇṇaṁ kathetuṁ na labhati, kathetu kiṁ pana tena kathitaṁ tatheva hoti, kiṁ so sabbaññū"ti? Koci pāpapuggalo vattuṁ mā labhatūti Satthā taṁ vaṇṇabhaṇanaṁ akuppaṁ sabbaññubhāsitaṁ karonto jinamuddikāya lañchanto evametanti-ādimāha.

Evaṁ (CS:pg.1.115) Tathāgatena ca Ānandattherena ca mahātherassa vaṇṇe kathiyamāne bhumaṭṭhakā devatā uṭṭhahitvā eteheva soḷasahi padehi vaṇṇaṁ kathayiṁsu. Tato ākāsaṭṭhakadevatā sītavalāhakā uṇhavalāhakā cātumahārājikāti yāva akaniṭṭhabrahmalokā devatā uṭṭhahitvā eteheva soḷasahi padehi vaṇṇaṁ kathayiṁsu. Etenupāyena ekacakkavāḷaṁ ādiṁ katvā dasasu cakkavāḷasahassesu devatā uṭṭhahitvā kathayiṁsu. Athāyasmato Sāriputtassa saddhivihāriko Susīmo devaputto cintesi -- "imā devatā attano attano nakkhattakīḷaṁ (SA.2.29./I,125.) pahāya tattha tattha gantvā mayhaṁ upajjhāyasseva vaṇṇaṁ kathenti, gacchāmi Tathāgatassa santikaṁ, gantvā etadeva vaṇṇabhaṇanaṁ devatābhāsitaṁ karomī"ti, so tathā akāsi. Taṁ dassetuṁ **atha kho Susīmo**ti-ādi vuttaṁ.

Uccāvacāti aññesu ṭhānesu paṇītaṁ uccaṁ vuccati, hīnaṁ avacaṁ. Idha pana uccāvacāti nānāvidhā vaṇṇanibhā. Tassā kira devaparisāya nīlaṭṭhānaṁ atinīlaṁ,

pītakaṭṭhānaṁ atipītakaṁ, lohitaṭṭhānaṁ atilohitaṁ, odātaṭṭhānaṁ accodātanti, catubbidhā vaṇṇanibhā pātubhavi. Teneva **seyyathāpi nāmā**ti catasso upamā āgatā. Tattha **subho**ti sundaro. **Jātimā**ti jātisampanno. **Suparikammakato**ti dhovanādiparikammena suṭṭhu parikammakato. **Paṇḍukambale nikkhitto**ti rattakambale ṭhapito. **Evamevan**ti rattakambale nikkhittamaṇi viya sabbā ekappahāreneva virocituṁ āraddhā. **Nikkhan**ti atirekapañcasuvaṇṇena katapiḷandhanaṁ. Tañhi ghaṭṭanamajjanakkhamaṁ hoti. **Jambonadan**ti mahājambusākhāya pavattanadiyaṁ nibbattaṁ, mahājambuphalarase vā pathaviyaṁ paviṭṭhe suvaṇṇaṅkurā uṭṭhahanti, tena suvaṇṇena katapiḷandhanantipi attho. **Dakkhakammāraputta-ukkāmukhasukusalasampahaṭṭhan**ti sukusalena kammāraputtena ukkāmukhe pacitvā sampahaṭṭhaṁ. Dhātuvibhaṅge (ma.ni.3.357ādayo) akatabhaṇḍaṁ gahitaṁ, idha pana katabhaṇḍaṁ.

Viddheti dūrībhūte. **Deve**ti ākāse. **Nabhaṁ abbhussakkamāno**ti ākāsaṁ abhilaṅghanto. Iminā taruṇasūriyabhāvo dassito. **Sorato**ti (CS:pg.1.116) soraccena samannāgato. **Danto**ti nibbisevano. (SA.2.29./I,126.) **Satthuvaṇṇābhato**ti Satthārā ābhatavaṇṇo. Satthā hi aṭṭhaparisamajjhe nisīditvā "sevatha, bhikkhave, Sāriputtamoggallāne"ti-ādinā (ma.ni.3.371) nayena therassa vaṇṇaṁ āharīti thero ābhatavaṇṇo nāma hoti. **Kālaṁ kaṅkhatī**ti parinibbānakālaṁ pattheti. Khīṇāsavo hi neva maraṇaṁ abhinandati, na jīvitaṁ pattheti, divasasaṅkhepaṁ vetanaṁ gahetvā ṭhitapuriso viya kālaṁ pana pattheti, olokento tiṭṭhatīti attho. Tenevāha--

"Nābhinandāmi maraṇaṁ, nābhinandāmi jīvitaṁ;
Kālañca paṭikaṅkhāmi, nibbisaṁ bhatako yathā"ti. (theragā.1001-1002).

Navamaṁ.

(SA.2.30.)10. Nānātitthiyasāvakasuttavaṇṇanā

111. Dasame **nānātitthiyasāvakā**ti te kira kammavādino ahesuṁ, tasmā dānādīni puññāni katvā sagge nibbattā, te "attano attano Satthari pasādena nibbattamhā"ti saññino hutvā "gacchāma dasabalassa santike ṭhatvā amhākaṁ Satthārānaṁ vaṇṇaṁ kathessāmā"ti āgantvā paccekagāthāhi kathayiṁsu. Tattha **chinditamārite**ti chindite ca mārite ca. **Hatajānīsū**ti pothane ca dhanajānīsu ca. **Puññaṁ vā panā**ti attano puññampi na samanupassati, saṅkhepato puññāpuññānaṁ vipāko natthīti vadati. **Sa ve vissāsamācikkhī**ti so-- "evaṁ katapāpānampi katapuññānampi vipāko natthī"ti vadanto sattānaṁ vissāsaṁ avassayaṁ patiṭṭhaṁ ācikkhati, tasmā mānanaṁ vandanaṁ pūjanaṁ arahatīti vadati.

Tapojigucchāyāti kāyakilamathatapena pāpajigucchanena. **Susaṁvutattoti** samannāgato pihito vā. **Jegucchī**ti tapena pāpajigucchako. **Nipako**ti paṇḍito. **Cātuyāmasusaṁvuto**ti cātuyāmena susaṁvuto. Cātuyāmo (SA.2.30./I,127.) nāma sabbavārivārito ca hoti sabbavāriyutto ca sabbavāridhuto ca sabbavāriphuṭo cāti ime cattāro koṭṭhāsā. Tattha **sabbavārivārito**ti vāritasabba-udako, paṭikkhittasabbasītodakoti attho. So kira sītodake sattasaññī hoti (CS:pg.1.117) tasmā taṁ na valañjeti. **Sabbavāriyutto**ti sabbena pāpavāraṇena yuto. **Sabbavāridhuto**ti sabbena pāpavāraṇena dhutapāpo **Sabbavāriphuṭo**ti sabbena pāpavāraṇena phuṭṭho. **Diṭṭhaṁ sutañca ācikkhanti** diṭṭhaṁ "diṭṭhaṁ me"ti sutaṁ "sutaṁ me"ti ācikkhanto, na niguhanto. **Na hi nūna kibbisī**ti evarūpo Satthā kibbisakārako nāma na hoti.

Nānātitthiyeti so kira nānātitthiyānaṁyeva upaṭṭhāko, tasmā te ārabbha vadati.

Pakudhako kātiyānoti pakudho kaccāyano. **Nigaṇṭho**ti nāṭaputto. **Makkhalipūraṇāse**ti makkhali ca pūraṇo ca. **Sāmaññappattā**ti samaṇadhamme koṭippattā. **Na hi nūna teti** sappurisehi na dūre, teyeva loke sappurisāti vadati. **Paccabhāsī**ti "ayaṁ ākoṭako imesaṁ nagganissirikānaṁ dasabalassa santike ṭhatvā vaṇṇaṁ kathetīti tesaṁ avaṇṇaṁ kathessāmī"ti pati-abhāsīti.

Tattha sahācaritenāti saha caritamattena. **Chavo sigālo**ti lāmako kālasigālo. Kotthukoti tasseva vevacanaṁ. **Saṅkassarācāro**ti āsaṅkitasamācāro. **Na sataṁ sarikkho**ti paṇḍitānaṁ sappurisānaṁ sadiso na hoti, kiṁ tvaṁ kālasigālasadise titthiye sīhe karosīti?

Anvāvisitvāti "ayaṁ evarūpānaṁ Satthārānaṁ avaṇṇaṁ katheti, teneva naṁ mukhena vaṇṇaṁ kathāpessāmī"ti cintetvā tassa sarīre anu-āvisi adhimucci, evaṁ anvāvisitvā. **Āyuttā**ti tapojigucchane yuttapayuttā. **Pālayaṁ pavivekiyan**ti pavivekaṁ pālayantā. Te kira "nhāpitapavivekaṁ (SA.2.30./I,128.) pālessāmā"ti sayaṁ kese luñcanti. "Cīvarapavivekaṁ pātessāmā"ti naggā vicaranti. "Piṇḍapātapavivekaṁ pālessāmā"ti sunakhā viya bhūmiyaṁ vā bhuñjanti hatthesu vā. "Senāsanapavivekaṁ pālessāmā"ti kaṇṭakaseyyādīni kappenti. **Rūpe niviṭṭhā**ti taṇhādiṭṭhīhi rūpe patiṭṭhitā. **Devalokābhinandino**ti devalokapatthanakāmā. **Mātiyā**ti maccā, te ve maccā paralokatthāya sammā anusāsantīti vadati.

Iti (CS:pg.1.118) **viditvā**ti "ayaṁ paṭhamaṁ etesaṁ avaṇṇaṁ kathetvā idāni vaṇṇaṁ katheti, ko nu kho eso"ti āvajjento jānitvāva. **Ye cantalikkhasmiṁ pabhāsavaṇṇā**ti ye antalikkhe candobhāsasūriyobhāsasañjhārāga-indadhanutārakarūpānaṁ pabhāsavaṇṇā. **Sabbeva te teti** sabbeva te tayā. **Namucī**ti māraṁ ālapati. **Āmisaṁva macchānaṁ vadhāya khittā**ti yathā macchānaṁ vadhatthāya baḷisalaggaṁ āmisaṁ khipati, evaṁ tayā pasaṁsamānena ete rūpā sattānaṁ vadhāya khittāti vadati.

Māṇavagāmiyoti ayaṁ kira devaputto Buddhupaṭṭhāko. **Rājagahīyānanti** rājagahapabbatānaṁ. Setoti kelāso. **Aghagāminanti** ākāsagāmīnaṁ. **Udadhinan**ti udakanidhānānaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti-- yathā rājagahīyānaṁ pabbatānaṁ vipulo seṭṭho, Himavantapabbatānaṁ kelāso, ākāsagāmīnaṁ ādicco, udakanidhānānaṁ samuddoo, nakkhattānaṁ cando, evaṁ sadevakassa lokassa Buddho seṭṭhoti. Dasamaṁ.

Nānātitthiyavaggo tatiyo.

Iti Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya Devaputtasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.3.1./I,129.)

SA.3.(3) Kosalasaṁyuttaṁ

1. Paṭhamavaggo

(SA.3.1.)1. Daharasuttavaṇṇanā

112. Kosalasaṁyuttassa (CS:pg.1.119) paṭhame **Bhagavatā saddhiṁ sammodī**ti yathā khamanīyādīni pucchanto Bhagavā tena, evaṁ sopi Bhagavatā saddhiṁ samappavattamodo ahosi. Sītodakaṁ viya uṇhodakena sammoditaṁ ekībhāvaṁ

agamāsi. Yāya ca-- "Kacci, bho Gotama, khamanīyaṁ, kacci yāpanīyaṁ, kacci bhoto ca Gotamassa sāvakānañca appābādhaṁ appātaṅkaṁ lahuṭṭhānaṁ balaṁ phāsuvihāro"ti-ādikāya kathāya sammodi, taṁ pītipāmojjasaṅkhātasammodajananato sammodituṁ yuttabhāvato ca **sammodanīyaṁ,** atthabyañjanamadhuratāya cirampi kālaṁ sāretuṁ nirantaraṁ pavattetuṁ araharūpato saritabbabhāvato ca **sāraṇīyaṁ**. Suyyamānasukhato ca sammodanīyaṁ, anussariyamānasukhato sāraṇīyaṁ. Tathā byañjanaparisuddhatāya sammodanīyaṁ, atthaparisuddhatāya sāraṇīyanti evaṁ anekehi pariyāyehi sammodanīyaṁ kathaṁ sāraṇīyaṁ vītisāretvā pariyosāpetvā niṭṭhapetvā ito pubbe Tathāgatassa adiṭṭhattā guṇāguṇavasena gambhīrabhāvaṁ vā uttānabhāvaṁ vā ajānanto ekamantaṁ nisīdi, ekamantaṁ nisinno kho yaṁ ovaṭṭikasāraṁ katvā āgato lokanissaraṇabhavokkantipañhaṁ Satthu sammāsambuddhataṁ pucchituṁ **bhavampi** noti-ādimāha.

Tattha **bhavampī**ti pi-kāro sampiṇḍanatthe nipāto, tena ca cha Satthāre sampiṇḍeti. Yathā pūraṇādayo "sammāsambuddhamhā"ti paṭijānanti, evaṁ bhavampi nu paṭijānātīti attho. Idaṁ pana rājā na attano laddhiyā, loke (SA.3.1./I,130.) mahājanena gahitapaṭiññāvasena pucchati. Atha Bhagavā Buddhasīhanādaṁ nadanto **yaṁ hi taṁ mahārājā**ti-ādimāha. Tattha **ahaṁ hi mahārājā**ti anuttaraṁ sabbaseṭṭhaṁ sabbaññutaññāṇasaṅkhātaṁ sammāsambodhiṁ ahaṁ abhisambuddhoti attho. **Samaṇabrāhmaṇā**ti pabbajjūpagamanena (CS:pg.1.120) samaṇā, jātivasena brāhmaṇā. **Saṅghino**ti-ādīsu pabbajitasamūhasaṅkhāto saṅgho etesaṁ atthīti **saṅghino**. Sveva gaṇo etesaṁ atthīti **gaṇino**. Ācārasikkhāpanavasena tassa gaṇassa ācariyāti **gaṇācariyā**. **Ñātā**ti paññātā pākaṭā. "Appicchā santuṭṭhā appicchatāya vatthampi na nivāsentī"ti evaṁ samuggato yaso etesaṁ atthīti **yasassino**. **Titthakarā**ti laddhikarā. **Sādhusammatā**ti "santo sappurisā"ti evaṁ sammatā. **Bahujanassā**ti assutavato andhabālaputhujjanassa. **Pūraṇo**ti-ādīni tesaṁ nāmagottāni. **Pūraṇo**ti hi nāmameva. Tathā, **makkhalī**ti. So pana gosālāya jātattā **gosālo**ti vutto. **Nāṭaputto**ti nāṭassa putto. **Belaṭṭhaputto**ti belaṭṭhassa putto. **Kaccāyano**ti pakudhassa gottaṁ. Kesakambalassa dhāraṇato **ajito kesakambalo**ti vutto.

Tepi mayāti kappakolāhalaṁ Buddhakolāhalaṁ cakkavattikolāhalanti tīṇi kolāhalāni. Tattha "vassasatasahassamatthake kappuṭṭhānaṁ bhavissatī"ti kappakolāhalaṁ nāma hoti-- "ito vassasatasahassamatthake loko vinassissati, mettaṁ mārisā, bhāvetha, karuṇaṁ muditaṁ upekkhan"ti manussappathe devatā ghosentiyo vicaranti. "Vassasahassamatthake pana Buddho uppajjissatī"ti Buddhakolāhalaṁ nāma hoti-- "ito vassasahassamatthake Buddho uppajjitvā dhammānudhammapaṭipadaṁ paṭipannena saṅgharatanena parivārito dhammaṁ desento vicarissatī"ti devatā ugghosenti. "Vassasatamatthake pana cakkavattī uppajjissatī"ti cakkavattikolāhalaṁ nāma hoti-- "ito vassasatamatthake sattaratanasampanno catuddīpissaro (SA.3.1./I,131.) sahassa puttaparivāro vehāsaṅgamo cakkavattirājā uppajjissatī"ti devatā ugghosenti.

Imesu tīsu kolāhalesu ime cha Satthāro Buddhakolāhalaṁ sutvā ācariye payirupāsitvā cintāmāṇivijjādīni uggaṇhitvā-- "mayaṁ Buddhamhā"ti paṭiññaṁ katvā mahājanaparivutā janapadaṁ vicarantā anupubbena Sāvatthiyaṁ pattā. Tesaṁ upaṭṭhākā rājānaṁ upasaṅkamitvā, "mahārāja, pūraṇo Kassapo …pe… ajito kesakambalo Buddho kira sabbaññū kirā"ti ārocesuṁ. Rājā "tumheva ne nimantetvā ānethā"ti āha (CS:pg.1.121) Te gantvā tehi, "rājā vo nimanteti. Rañño gehe bhikkhaṁ gaṇhathā"ti vuttā gantuṁ na ussahanti, punappunaṁ vuccamānā upaṭṭhākānaṁ cittānurakkhaṇatthāya adhivāsetvā sabbe ekatova agamaṁsu. Rājā āsanāni paññāpetvā "nisīdantū"ti āha.

Nigguṇānaṁ attabhāve rājusmā nāma pharati, te mahārahesu āsanesu nisīdituṁ asakkontā phalakesu ceva bhūmiyaṁ ca nisīdiṁsu.

Rājā "ettakeneva natthi tesaṁ anto sukkadhammo"ti vatvā āhāraṁ adatvāva tālato patitaṁ muggarena pothento viya "tumhe Buddhā, na Buddhā"ti pañhaṁ pucchi. Te cintayiṁsu-- "sace 'buddhamhā'ti vakkhāma, rājā Buddhavisaye pañhaṁ pucchitvā kathetuṁ asakkonte 'tumhe mayaṁ Buddhāti mahājanaṁ vañcetvā āhiṇḍathā'ti jivhampi chindāpeyya, aññampi anatthaṁ kareyyā"ti sakapaṭiññāya eva 'na mayaṁ Buddhā'ti vadiṁsu. Atha ne rājā gehato nikaḍḍhāpesi. Te rājagharato nikkhante upaṭṭhākā pucchiṁsu-- "Kiṁ ācariyā rājā tumhe pañhaṁ pucchitvā sakkārasammānaṁ akāsī"ti? Rājā "buddhā tumhe"ti pucchi, tato mayaṁ-- "sace ayaṁ rājā Buddhavisaye pañhaṁ kathiyamānaṁ ajānanto amhesu manaṁ padosessati, bahuṁ apuññaṁ pasavissatī"ti rañño anukampāya 'na mayaṁ Buddhā'ti vadimhā, mayaṁ pana Buddhā eva, amhākaṁ Buddhabhāvo, udakena dhovitvāpi harituṁ na sakkāti. Iti bahiddhā (SA.3.1./I,132.) 'buddhamhā'ti āhaṁsu-- rañño santike 'na mayaṁ Buddhā'ti vadiṁsūti, idaṁ gahetvā rājā evamāha. Tattha **kiṁ pana bhavaṁ Gotamo daharo ceva jātiyā, navo ca pabbajjāyā**ti idaṁ attano paṭiññaṁ gahetvā vadati. Tattha kinti paṭikkhepavacanaṁ. Ete jātimahallakā ca cirapabbajitā ca "buddhamhā"ti na paṭijānanti, bhavaṁ Gotamo jātiyā ca daharo pabbajjāya ca navo kiṁ paṭijānāti? Mā paṭijānāhīti attho.

Na uññātabbāti na avajānitabbā. **Na paribhotabbā**ti na paribhavitabbā. **Katame cattāro**ti kathetukamyatāpucchā. **Khattiyo**ti rājakumāro. **Urago**ti āsīviso. **Aggī**ti aggiyeva. Bhikkhūti imasmiṁ pana pade desanākusalatāya attānaṁ abbhantaraṁ katvā sīlavantaṁ pabbajitaṁ dasseti. Ettha (CS:pg.1.122) ca daharaṁ rājakumāraṁ disvā, ukkamitvā maggaṁ adento, pārupanaṁ anapanento, nisinnāsanato anuṭṭhahanto, hatthipiṭṭhādīhi anotaranto, heṭṭhā katvā maññanavasena aññampi evarūpaṁ anācāraṁ karonto khattiyaṁ avajānāti nāma. "Bhaddako vatāyaṁ rājakumāro, mahākaṇḍo mahodaro-- kiṁ nāma yaṁkiñci corūpaddavaṁ vūpasametuṁ yattha katthaci ṭhāne rajjaṁ anusāsituṁ sakkhissatī"ti-ādīni vadanto paribhoti nāma. Añjanisalākamattampi āsīvisapotakaṁ kaṇṇādīsu piḷandhanto aṅgulimpi jivhampi ḍaṁsāpento uragaṁ avajānāti nāma "Bhaddako vatāyaṁ āsīviso udakadeḍḍubho viya kiṁ nāma kiñcideva ḍaṁsituṁ kassacideva kāye visaṁ pharituṁ sakkhissatī"ti-ādīni vadanto paribhoti nāma. Khajjopanakamattampi aggiṁ gahetvā hatthena kīḷanto bhaṇḍukkhalikāya khipanto cūḷāya vā sayanapiṭṭhasāṭakapasibbakādīsu vā ṭhapento aggiṁ avajānāti nāma. "Bhaddako vatāyaṁ aggi kataraṁ nu kho yāgubhattaṁ pacissati, kataraṁ macchamaṁsaṁ, kassa sītaṁ vinodessatī"ti-ādīni vadanto paribhoti nāma. Daharasāmaṇerampi pana disvā ukkamitvā maggaṁ (SA.3.1./I,133.) adentoti rājakumāre vuttaṁ anācāraṁ karonto bhikkhuṁ avajānāti nāma. "Bhaddako vatāyaṁ sāmaṇero mahākaṇṭho mahodaro yaṁkiñci Buddhavacanaṁ uggahetuṁ yaṁkiñci araññaṁ ajjhogāhetvā vasituṁ sakkhissati, Saṅghattherakāle manāpo bhavissatī"ti-ādīni vadanto paribhoti nāma. Taṁ sabbampi na kātabbanti dassento **na uññātabbo na paribhotabbo**ti āha.

Etadavocāti etaṁ gāthābandhaṁ avoca. Gāthā ca nāmetā tadatthadīpanāpi honti visesatthadīpanāpi, tatrimā tadatthampi visesatthampi dīpentiyeva. Tattha **khattiyan**ti khettānaṁ adhipatiṁ. Vuttañhetaṁ "khettānaṁ adhipatīti kho, vāseṭṭha, 'khattiyo khattiyo'tveva dutiyaṁ akkharaṁ upanibbattan"ti (dī.ni.3.131). **Jātisampannan**ti tāyeva khattiyajātiyā jātisampannaṁ. **Abhijātan**ti tīṇi kulāni atikkamitvā jātaṁ.

Ṭhānaṁ hīti kāraṇaṁ vijjati. **Manujindo**ti manussajeṭṭhako. **Rājadaṇḍenā**ti

rañño uddhaṭadaṇḍena, so appako nāma na hoti, dasasahassavīsatisahassappamāṇo hotiyeva. **Tasmiṁ pakkamate bhusanti** (CS:pg.1.123) tasmiṁ puggale balava-upakkamaṁ upakkamati. **Rakkhaṁ jīvitamattano**ti attano jīvitaṁ rakkhamāno taṁ khattiyaṁ parivajjeyya na ghaṭṭeyya.

Uccāvacehīti nānāvidhehi. **Vaṇṇehī**ti saṇṭhānehi. Yena yena hi vaṇṇena caranto gocaraṁ labhati, yadi sappavaṇṇena, yadi deḍḍubhavaṇṇena, yadi dhamanivaṇṇena, antamaso kalandakavaṇṇenapi caratiyeva. **Āsajjā**ti patvā. **Bālan**ti yena bālena ghaṭṭito, taṁ bālaṁ naraṁ vā nāriṁ vā ḍaṁseyya.

Pahūtabhakkhanti bahubhakkhaṁ. Aggissa hi abhakkhaṁ nāma natthi. **Jālinan**ti jālavantaṁ. **Pāvakan**ti aggiṁ. Pāvagantipi pāṭho. Kaṇ**havattanin**ti vattanīti maggo, agginā gatamaggo kaṇho hoti kāḷako, tasmā "kaṇhavattanī"ti vuccati.

Mahā hutvānāti mahanto hutvā. Aggi hi ekadā yāvabrahmalokappamāṇopi hoti. (SA.3.1./I,134.) **Jāyanti tattha pārohā**ti tattha agginā daḍḍhavane pārohā jāyanti. **Pārohā**ti tiṇarukkhādayo vuccanti. Te hi agginā daḍḍhaṭṭhāne mūlamattepi avasiṭṭhe pādato rohanti jāyanti vaḍḍhanti, tasmā "pārohā"ti vuccanti. Puna rohanatthena vā **pārohā**. **Ahorattānamaccaye**ti rattindivānaṁ atikkame. Nidāghepi deve vuṭṭhamatte jāyanti.

Bhikkhu ḍahati tejasāti ettha akkosantaṁ paccakkosanto bhaṇḍantaṁ paṭibhaṇḍanto paharantaṁ paṭipaharanto bhikkhu nāma kiñci bhikkhutejasā ḍahituṁ na sakkoti. Yo pana akkosantaṁ na paccakkosati, bhaṇḍantaṁ na paṭibhaṇḍati. Paharantaṁ na paṭipaharati, tasmiṁ vippaṭipanno tassa sīlatejena ḍayhati. Tenevetaṁ vuttaṁ. **Na tassa puttā pasavoti** tassa puttadhītaropi gomahiṁsakukkuṭasūkarādayo pasavopi na bhavanti, vinassantīti attho. **Dāyādā vindare dhananti** tassa dāyādāpi dhanaṁ na vindanti. **Tālāvatthū bhavan**ti teti te bhikkhutejasā daḍḍhā vatthumattāvasiṭṭho matthakacchinnatālo viya bhavanti, puttadhītādivasena na vaḍḍhantīti attho.

Tasmāti (CS:pg.1.124) yasmā samaṇatejena daḍḍhā matthakacchinnatālo viya aviruḷhidhammā bhavanti, tasmā. **Sammadeva samācare**ti sammā samācareyya. Sammā samācarantena pana kiṁ kātabbanti? Khattiyaṁ tāva nissāya laddhabbaṁ gāmanigamayānavāhanādi-ānisaṁsaṁ, uragaṁ nissāya tassa kīḷāpanena laddhabbaṁ vatthahiraññasuvaṇṇādi-ānisaṁsaṁ aggiṁ nissāya tassānubhāvena pattabbaṁ yāgubhattapacanasītavinodanādi-ānisaṁsaṁ, bhikkhuṁ nissāya tassa vasena pattabbaṁ asutasavanasutapariyodapana-saggamaggādhigamādi-ānisaṁsaṁ sampassamānena "ete nissāya pubbe vuttappakāro ādīnavo atthi. Kiṁ imehī"ti? Na sabbaso pahātabbā. Issariyatthikena pana vuttappakāraṁ avajānanañca paribhavanañca akatvā pubbuṭṭhāyipacchānipātitādīhi (SA.3.1./I,135.) upāyehi khattiyakumāro tosetabbo, evaṁ tato issariyaṁ adhigamissati. Ahituṇḍikena urage vissāsaṁ akatvā nāgavijjaṁ parivattetvā ajapadena daṇḍena gīvāya gahetvā visaharena mūlena dāṭhā dhovitvā peḷāyaṁ pakkhipitvā kīḷāpentena caritabbaṁ. Evaṁ taṁ nissāya ghāsacchādanādīni labhissati. Yāgupacanādīni kattukāmena aggiṁ vissāsena bhaṇḍukkhalikādīsu apakkhipitvā hatthehi anāmasantena gomayacuṇṇādīhi jāletvā yāgupacanādīni kattabbāni, evaṁ taṁ nissāya ānisaṁsaṁ labhissati. Asutasavanādīni patthayantenapi bhikkhuṁ ativissāsena vejjakammanavakammādīsu ayojetvā catūhi paccayehi sakkaccaṁ upaṭṭhātabbo, evaṁ taṁ nissāya asutapubbaṁ Buddhavacanaṁ asutapubbaṁ pañhāvinicchayaṁ diṭṭhadhammikasamparāyikaṁ atthaṁ tisso kulasampattiyo cha kāmasaggāni nava ca brahmaloke patvā amatamahānibbānadassanampi labhissatīti

imamatthaṁ sandhāya **sammadeva samācareti** āha.

Etadavocāti dhammadesanaṁ sutvā pasanno pasādaṁ āvikaronto etaṁ "abhikkantan"ti-ādivacanaṁ avoca. Tattha **abhikkantan**ti abhikantaṁ ati-iṭṭhaṁ atimanāpaṁ, atisundaranti attho. Ettha ekena abhikkantasaddena desanaṁ thometi "abhikkantaṁ, bhante, yadidaṁ Bhagavato dhammadesanā"ti. Ekena attano (CS:pg.1.125) pasādaṁ "abhikkantaṁ, bhante, yadidaṁ Bhagavato dhammadesanaṁ āgamma mama pasādo"ti.

Tato paraṁ catūhi upamāhi desanaṁyeva thometi. Tattha **nikkujjitan**ti adhomukhaṭhapitaṁ, heṭṭhāmukhajātaṁ vā. **Ukkujjeyyā**ti uparimukhaṁ kareyya. **Paṭicchannan**ti tiṇapaṇṇādichāditaṁ. **Vivareyyā**ti ugghāṭeyya. **Mūḷhassā**ti disāmūḷhassa. **Maggaṁ ācikkheyyā**ti (SA.3.1./I,136.) hatthe gahetvā "esa maggo"ti vadeyya. **Andhakāre**ti kāḷapakkhacātuddasī aḍḍharattaghanavanasaṇḍa meghapaṭalehi caturaṅge tame. Idaṁ vuttaṁ hoti-- yathā koci nikkujjitaṁ ukkujjeyya, evaṁ saddhammavimukhaṁ asaddhamme patitaṁ maṁ asaddhammā vuṭṭhāpentena, yathā paṭicchannaṁ vivareyya, evaṁ Kassapassa Bhagavato sāsanantaradhānā pabhuti micchādiṭṭhigahanapaṭicchannaṁ sāsanaṁ vivarantena, yathā mūḷhassa maggaṁ ācikkheyya, evaṁ kummaggamicchāmaggapaṭipannassa me saggamokkhamaggaṁ āvikarontena, yathā andhakāre telapajjotaṁ dhāreyya, evaṁ mohandhakāre nimuggassa me Buddhādiratanarūpāni apassato tappaṭicchādakamohandhakāraviddhaṁsakadesanāpajjotaṁ dhārentena mayhaṁ Bhagavatā etehi pariyāyehi pakāsitattā anekapariyāyena dhammo pakāsitoti.

Evaṁ desanaṁ thometvā imāya desanāya ratanattaye pasannacitto pasannākāraṁ karonto **esāhan**ti-ādimāha. Tattha **esāhan**ti eso ahaṁ. **Bhagavantaṁ saraṇaṁ gacchāmi dhammañca bhikkhusaṅghañcā**ti Bhagavantañca dhammañca bhikkhusaṅghañcāti imaṁ ratanattayaṁ saraṇaṁ gacchāmi. **Upāsakaṁ maṁ, bhante, Bhagavā dhāretū**ti maṁ Bhagavā 'upāsako ayan'ti evaṁ dhāretu, jānātūti attho. **Ajjatagge**ti ajjataṁ ādiṁ katvā. Ajjadaggeti vā pāṭho, da-kāro padasandhikaro, ajja aggaṁ katvāti attho. **Pāṇupetan**ti pāṇehi upetaṁ yāva me jīvitaṁ pavattati, tāva upetaṁ anaññasatthukaṁ tīhi saraṇagamanehi saraṇaṁ gataṁ upāsakaṁ kappiyakārakaṁ maṁ Bhagavā dhāretūti ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya sāmaññaphalasutte sabbākārena vuttoti. Paṭhamaṁ. (SA.3.2./I,137.)

(SA.3.2.)2. Purisasuttavaṇṇanā

113. Dutiye (CS:pg.1.126) **abhivādetvā**ti purimasutte saraṇagatattā idha abhivādesi. **Ajjhattan**ti niyakajjhattaṁ, attano santāne uppajjantīti attho. **Lobhā**dīsu lubbhanalakkhaṇo lobho, dussanalakkhaṇo doso, muyhanalakkhaṇo mohoti. **Hiṁsantī**ti viheṭhenti nāsenti vināsenti. **Attasambhūtā**ti attani sambhūtā. **Tacasāraṁva samphalan**ti yathā tacasāraṁ veḷuṁ vā naḷaṁ vā attano phalaṁ hiṁsati vināseti, evaṁ hiṁsanti vināsentīti. Dutiyaṁ.

(SA.3.3.) 3.Jarāmaraṇasuttavaṇṇanā

114. Tatiye **aññatra jarāmaraṇā**ti jarāmaraṇato mutto nāma atthīti vuccati. **Khattiyamahāsālā**ti khattiyamahāsālā nāma mahāsārappattā khattiyā. Yesaṁ hi

khattiyānaṁ heṭṭhimantena koṭisataṁ nidhānagataṁ hoti, tayo kahāpaṇakumbhā valañjanatthāya gehamajjhe rāsiṁ katvā ṭhapitā honti, te **khattiyamahāsālā** nāma. Yesaṁ brāhmaṇānaṁ asītikoṭidhanaṁ nihitaṁ hoti, diyaḍḍho kahāpaṇakumbho valañjanatthāya gehamajjhe rāsiṁ katvā ṭhapito hoti, te **brāhmaṇamahāsālā** nāma. Yesaṁ gahapatīnaṁ cattālīsakoṭidhanaṁ nihitaṁ hoti, kahāpaṇakumbho valañjanatthāya gehamajjhe rāsiṁ katvā ṭhapito hoti, te **gahapatimahāsālā** nāma.

Aḍḍhāti issarā. Nidhānagatadhanassa mahantatāya **mahaddhanā**. Suvaṇṇarajatabhājanādīnaṁ upabhogabhaṇḍānaṁ mahantatāya **mahābhogā**. Anidhānagatassa jātarūparajatassa pahūtatāya, **pahūtajātarūparajatā**. Vittūpakaraṇassa tuṭṭhikaraṇassa pahūtatāya **pahūtavittūpakaraṇā**. Godhanādīnañca sattavidhadhaññānañca pahūtatāya **pahūtadhanadhaññā**. **Tesampi jātānaṁ natthi aññatra jarāmaraṇā**ti tesampi evaṁ issarānaṁ jātānaṁ nibbattānaṁ natthi aññatra jarāmaraṇā, jātattāyeva jarāmaraṇato mokkho nāma natthi, antojarāmaraṇeyeva hoti. (SA.3.3./I,138.) **Arahanto**ti-ādīsu (CS:pg.1.127) ārakā kilesehīti arahanto. Khīṇā etesaṁ cattāro āsavāti **khīṇāsavā**. Brahmacariyavāsaṁ vuṭṭhā pariniṭṭhitavāsāti **vusitavanto**. Catūhi maggehi karaṇīyaṁ etesaṁ katanti **katakaraṇīyā**. Khandhabhāro kilesabhāro abhisaṅkhārabhāro kāmaguṇabhāroti, ime ohitā bhārā etesanti **ohitabhārā**. Anuppatto arahattasaṅkhāto sako attho etesanti **anuppattasadatthā**. Dasavidhampi parikkhīṇaṁ bhavasaṁyojanaṁ etesanti **parikkhīṇabhavasaṁyojanā**. Sammā kāraṇehi jānitvā vimuttāti **sammadaññāvimuttā**. Maggapaññāya catusaccadhammaṁ ñatvā phalavimuttiyā vimuttāti attho. **Bhedanadhammo**ti bhijjanasabhāvo. **Nikkhepanadhammo**ti nikkhipitabbasabhāvo. Khīṇāsavassa hi ajīraṇadhammopi atthi, ārammaṇato paṭividdhaṁ nibbānaṁ, taṁ hi na jīrati. Idha panassa jīraṇadhammaṁ dassento evamāha. Atthuppattiko kirassa suttassa nikkhepo. Sivikasālāya nisīditvā kathitanti vadanti. Tattha Bhagavā citrāni rathayānādīni disvā diṭṭhameva upamaṁ katvā, “jīranti ve rājarathā”ti gāthamāha.

Tattha **jīrantī**ti jaraṁ pāpuṇanti. **Rājarathā**ti raññō abhirūhanarathā. **Sucittā**ti suvaṇṇarajatādīhi suṭṭhu cittitā. **Atho sarīrampi jaraṁ upetī**ti evarūpesu anupādiṇṇakesu sāradārumayesu rathesu jīrantesu imasmiṁ ajjhattike upādiṇṇake maṁsalohitādimaye sarīre kiṁ vattabbaṁ? Sarīrampi jaraṁ upetiyevāti attho. **Santo have sabbhi pavedayantī**ti santo sabbhīhi saddhiṁ sataṁ dhammo na jaraṁ upetīti evaṁ pavedayanti. “Sataṁ dhammo nāma nibbānaṁ, taṁ na jīrati, ajaraṁ amatanti evaṁ kathentī”ti attho. Yasmā vā nibbānaṁ āgamma sīdanasabhāvā kilesā bhijjanti, tasmā taṁ sabbhīti vuccati. Iti purimapadassa kāraṇaṁ dassento “santo have sabbhi pavedayantī”ti āha. Idaṁ hi vuttaṁ hoti-- sataṁ dhammo na jaraṁ upeti, tasmā santo sabbhi pavedayanti. Ajaraṁ nibbānaṁ sataṁ dhammoti (SA.3.3./I,139.) ācikkhantīti attho. Sundarādhivacanaṁ vā etaṁ sabbhīti. Yaṁ sabbhidhammabhūtaṁ nibbānaṁ santo pavedayanti kathayanti, so sataṁ dhammo na jaraṁ upetītipi attho. Tatiyaṁ.

(SA.3.4.)4. Piyasuttavaṇṇanā

115. Catutthe (CS:pg.1.128) **rahogatassā**ti rahasi gatassa. **Paṭisallīnassā**ti nilīnassa ekībhūtassa. **Evametaṁ, mahārājā**ti idha Bhagavā imaṁ suttaṁ sabbaññubhāsitaṁ karonto āha. **Antakenādhipannassā**ti maraṇena ajjhotthaṭassa. Catutthaṁ.

(SA.3.5.)5. Attarakkhitasuttavaṇṇanā

116. Pañcame **hatthikāyo**ti hatthighaṭā. Sesesupi eseva nayo. **Saṁvaro**ti pidahanaṁ. **Sādhu sabbattha saṁ**varoti iminā kammapathabhedaṁ apattassa kammassa saṁvaraṁ dasseti. **Lajjī**ti hirimā. Lajjīgahaṇena cettha ottappampi gahitameva hoti. Pañcamaṁ.

(SA.3.6.)6. Appakasuttavaṇṇanā

117. Chaṭṭhe **uḷāre uḷāre**ti paṇīte ca bahuke ca. **Majjantī**ti mānamajjanena majjanti. **Atisāran**ti atikkamaṁ. **Kūṭan**ti pāsaṁ. **Pacchāsan**ti pacchā tesaṁ. Chaṭṭhaṁ.

(SA.3.7.)7. Aḍḍakaraṇasuttavaṇṇanā

118. Sattame **kāmahetū**ti kāmamūlakaṁ. **Kāmanidānanti** kāmapaccayā. **Kāmādhikaraṇanti** kāmakāraṇā. Sabbāni hetāni aññamaññavevacanāneva. **Bhadramukho**ti sundaramukho. Ekadivasaṁ kira rājā aḍḍakaraṇe nisīdi. Tattha paṭhamataraṁ lañjaṁ gahetvā nisinnā amaccā assāmikepi sāmike kariṁsu. Rājā taṁ ñatvā-- “mayhaṁ tāva pathavissarassa sammukhāpete evaṁ karonti, parammukhā kiṁ nāma na karissanti? Paññāyissati dāni viṭaṭūbho senāpati (SA.3.7./I,140.) sakena rajjena, kiṁ mayhaṁ evarūpehi lañjakhādakehi musāvādīhi saddhiṁ ekaṭṭhāne nisajjāyā”ti cintesi. Tasmā evamāha. **Khippaṁva oḍḍitan**ti kuminaṁ viya oḍḍitaṁ. Yathā macchā oḍḍitaṁ kuminaṁ pavisantā na jānanti, evaṁ sattā kilesakāmena vatthukāmaṁ vītikkamantā na jānantīti attho. Sattamaṁ.

(SA.3.8.)8. Mallikāsuttavaṇṇanā

119. Aṭṭhame (CS:pg.1.129) **atthi nu kho te mallike**ti kasmā pucchati? Ayaṁ kira mallikā duggatamālākārassa dhītā, ekadivasaṁ āpaṇato pūvaṁ gahetvā “mālārāmaṁ gantvāva khādissāmī”ti gacchantī paṭipathe bhikkhusaṅghaparivāraṁ Bhagavantaṁ bhikkhācāraṁ pavisantaṁ disvā pasannacittā taṁ Bhagavato adāsi. Satthā nisīdanākāraṁ dassesi. Ānandatthero cīvaraṁ paññāpetvā adāsi. Bhagavā tattha nisīditvā taṁ pūvaṁ paribhuñjitvā mukhaṁ vikkhāletvā sitaṁ pātvākāsi. Thero “imissā, bhante, ko vipāko bhavissatī”ti pucchi. Ānanda, ajjesā Tathāgatassa paṭhamabhojanaṁ adāsi, ajjeva Kosalarañño aggamahesī bhavissatīti. Taṁdivasameva ca rājā Kāsigāme bhāgineyyena yuddhena parājito palāyitvā nagaraṁ āgacchanto mālārāmaṁ pavisitvā balakāyassa āgamanaṁ āgamesi. Tassa sā vattaṁ akāsi. So tāya vatte pasīditvā taṁ antepūraṁ atihārāpetvā taṁ aggamahesiṭṭhāne ṭhapesi.

Athekadivasaṁ cintesi-- “Mayā imissā duggatakulassa dhītuyā mahantaṁ issariyaṁ dinnaṁ, yaṁnūnāhaṁ imaṁ puccheyyaṁ ‘ko te piyo’ti? Sā ‘tvaṁ me, mahārāja, piyo’ti vatvā puna maṁ pucchissati. Athassāhaṁ ‘mayhampi tvaṁyeva piyā’ti vakkhāmī”ti. Iti so aññamaññaṁ vissāsajananatthaṁ sammodanīyaṁ kathaṁ kathento pucchati. Sā pana devī paṇḍitā Buddhupaṭṭhāyikā dhammupaṭṭhāyikā saṅghupaṭṭhāyikā mahāpaññā

(SA.3.8./I,141.) tasmā evaṁ cintesi -- "nāyaṁ pañho rañño mukhaṁ oloketvā kathetabbo"ti. Sā saraseneva kathetvā rājānaṁ pucchi. Rājā tāya sarasena kathitattā nivattituṁ alabhanto sayampi saraseneva kathetvā "sakāraṇaṁ idaṁ, Tathāgatassa naṁ ārocessāmī"ti gantvā Bhagavato ārocesi. **Nevajjhagā**ti nādhigacchati. **Evaṁ piyo puthu attā paresan**ti yathā ekassa attā piyo, evaṁ paresaṁ puthusattānampi attā piyoti attho. Aṭṭhamaṁ.

(SA.3.9.)9. Yaññasuttavaṇṇanā

120. Navame (CS:pg.1.130) **thūṇūpanītānī**ti thūṇaṁ upanītāni, thūṇāya baddhāni honti. **Parikammāni karontī**ti ettāvatā tehi bhikkhūhi rañño āraddhayañño Tathāgatassa ārocito. Kasmā pana raññā ayaṁ yañño āraddho? Dussupinapaṭighātāya. Ekadivasaṁ kira rājā sabbālaṅkārappaṭimaṇḍito hatthikkhandhavaragato nagaraṁ anusañcaranto vātapānaṁ vivaritvā olokayamānaṁ ekaṁ itthiṁ disvā tassā paṭibaddhacitto tatova paṭinivattitvā antepuraṁ pavisitvā ekassa purisassa tamatthaṁ ārocetvā-- "Gaccha tassā sassāmikabhāvaṁ vā assāmikabhāvaṁ vā jānāhī"ti pesesi. So gantvā pucchi. Sā "eso me sāmiko āpaṇe nisinno"ti dassesi. Rājapuriso rañño tamatthaṁ ācikkhi. Rājā taṁ purisaṁ pakkosāpetvā "maṁ upaṭṭhahā"ti āha. "Nāhaṁ, deva, upaṭṭhahituṁ jānāmī"ti ca vutte "upaṭṭhānaṁ nāma na ācariyassa santike uggahetabban"ti balakkārena āvudhaphalakaṁ gāhāpetvā upaṭṭhākaṁ akāsi. Upaṭṭhahitvā gehaṁ gatamattameva ca naṁ puna pakkosāpetvā "upaṭṭhākena nāma rañño vacanaṁ kattabbaṁ, gaccha ito yojanamatte amhākaṁ sīsadhovanapokkharaṇī atthi, tato aruṇamattikañca lohituppalamālañca gaṇhitvā ehi. Sace ajjeva nāgacchasi, rājadaṇḍaṁ karissāmī"ti vatvā pesesi. So rājabhayena (SA.3.9./I,142.) nikkhamitvā gato.

Rājāpi tasmiṁ gate dovārikaṁ pakkosāpetvā, "ajja sāyanheyeva dvāraṁ pidahitvā 'ahaṁ rājadūto'ti vā 'uparājadūto'ti vā bhaṇantānampi mā vivarī"ti āha. So puriso mattikañca uppalāni ca gahetvā dvāre pihitamatte āgantvā bahuṁ vadantopi dvāraṁ alabhitvā parissayabhayena jetavanaṁ gato. Rājāpi rāgapariḷāhena abhibhūto kāle nisīdati, kāle tiṭṭhati, kāle nipajjati, sanniṭṭhānaṁ alabhanto yattha katthaci nisinnakova makkaṭaniddāya niddāyati.

Pubbe (CS:pg.1.131) ca tasmiṁyeva nagare cattāro seṭṭhiputtā paradārikakammaṁ katvā nandopanandāya nāma lohakumbhiyā nibbattiṁsu. Te pheṇuddehakaṁ paccamānā tiṁsavassasahassāni heṭṭhā gacchantā kumbhiyā talaṁ pāpuṇanti, tiṁsavassasahassāni upari gacchantā matthakaṁ pāpuṇanti. Te taṁ divasaṁ ālokaṁ oloketvā attano dukkaṭabhayena ekekaṁ gāthaṁ vattukāmā vattuṁ asakkontā ekekaṁ akkharameva āhaṁsu. Eko sa-kāraṁ, eko so-kāraṁ, eko na-kāraṁ, eko du-kāraṁ āha. Rājā tesaṁ nerayikasattānaṁ saddaṁ sutakālato paṭṭhāya sukhaṁ avindamānova taṁrattāvasesaṁ vītināmesi.

Aruṇe uṭṭhite purohito āgantvā taṁ sukhaseyyaṁ pucchi. So "kuto me, ācariya, sukhan"ti Vatvā, "supine evarūpe sadde assosin"ti ācikkhi. Brāhmaṇo-- "imassa rañño iminā supinena vuḍḍhi vā hāni vā natthi, apica kho pana yaṁ imassa gehe atthi, taṁ samaṇassa Gotamassa hoti, Gotamasāvakānaṁ hoti, brāhmaṇā kiñci na labhanti, brāhmaṇānaṁ bhikkhaṁ uppādessāmī"ti, "bhāriyo ayaṁ, mahārāja, supino tīsu jānīsu ekā paññāyati, rajjantarāyo vā bhavissati jīvitantarāyo vā, devo vā na vassissatī"ti āha. Kathaṁ sotthi bhaveyya ācariyāti? "Mantetvā ñātuṁ sakkā, mahārājāti. Gacchatha ācariyehi saddhiṁ mantetvā amhākaṁ sotthiṁ karothā"ti.

So sivikasālāyaṁ brāhmaṇe sannipātetvā tamatthaṁ ārocetvā, “visuṁ visuṁ gantvā evaṁ vadathā”ti tayo vagge (SA.3.9./I,143.) akāsi Brāhmaṇā pavisitvā rājānaṁ sukhaseyyaṁ pucchiṁsu. Rājā purohitassa kathitaniyāmeneva kathetvā “Kathaṁ sotthi bhaveyyā”ti pucchi. Mahābrāhmaṇā-- “sabbapañcasataṁ yaññaṁ yajitvā etassa kammassa sotthi bhaveyya, evaṁ, mahārāja, ācariyā kathentī”ti āhaṁsu. Rājā tesaṁ sutvā anabhinanditvā appaṭikkositvā tuṇhī ahosi. Atha dutiyavaggabrāhmaṇāpi āgantvā tattheva kathesuṁ. Tathā tatiyavaggabrāhmaṇāpi. Atha rājā “yaññaṁ karontū”ti āṇāpesi. Tato paṭṭhāya brāhmaṇā usabhādayo pāṇe āharāpesuṁ. Nagare mahāsaddo udapādi (CS:pg.1.132) Taṁ pavattiṁ ñatvā mallikā rājānaṁ Tathāgatassa santikaṁ pesesi. So gantvā Bhagavantaṁ vanditvā ekamantaṁ nisīdi. Atha naṁ Bhagavā-- “handa kuto nu tvaṁ, mahārāja, āgacchasi divādivassā”ti āha. Rājā-- “ajja me, bhante, supinake cattāro saddā sutā, sohaṁ brāhmaṇe pucchiṁ. Brāhmaṇā ‘bhāriyo, mahārāja, supino, sabbapañcasataṁ yaññaṁ yajitvā paṭikammaṁ karomāti āraddhā’”ti āha. Kinti te, mahārāja, saddā sutāti. So yathāsutaṁ ārocesi. Atha naṁ Bhagavā āha-- pubbe, mahārāja, imasmiṁyeva nagare cattāro seṭṭhiputtā paradārikā hutvā nandopanandāya lohakumbhiyā nibbattā saṭṭhivassasahassamatthake uggacchiṁsu.

Tattha eko--

“Saṭṭhivassasahassāni, paripuṇṇāni sabbaso;
Niraye paccamānānaṁ, kadā anto bhavissatī”ti.(pe.va.802 jā.1.4.54)--

Imaṁ gāthaṁ vatthukāmo ahosi. Dutiyo--

“Sohaṁ nūna ito gantvā, yoniṁ laddhāna mānusiṁ;
Vadaññū sīlasampanno, kāhāmi kusalaṁ bahun”ti. (pe.va.805 jā.1.4.56)--

Imaṁ gāthaṁ vatthukāmo ahosi. Tatiyo--

“Natthi anto kuto anto, na anto paṭidissati;
Tadā hi pakataṁ pāpaṁ, mama tuyhañca mārisā”ti. (pe.va.803 jā.1.4.55)--

Imaṁ gāthaṁ vatthukāmo ahosi. Catuttho--

“Dujjīvitamajīvimhā, ye sante na dadamhase;
Vijjamānesu bhogesu, dīpaṁ nākamha attano”ti. (pe.va.804 jā.1.4.53)--

(SA.3.9./I,144.) Imaṁ Te imā gāthā vattuṁ asakkontā ekekaṁ akkharaṁ vatvā tattheva nimuggā. Iti, mahārāja, te nerayikasattā yathākammena viraviṁsu. Tassa saddassa sutapaccayā tuyhaṁ hāni vā vuḍḍhi vā natthi. Ettakānaṁ pana pasūnaṁ ghātanakammaṁ nāma bhāriyanti nirayabhayena tajjetvā dhammakathaṁ (CS:pg.1.133) kathesi. Rājā dasabale pasīditvā, “muñcāmi, nesaṁ jīvitaṁ dadāmi, haritāni ceva tiṇāni khādantu, sītalāni ca pānīyāni pivantu, sīto ca nesaṁ vāto upavāyatū”ti vatvā, “gacchatha hārethā”ti manusse āṇāpesi. Te gantvā brāhmaṇe palāpetvā taṁ pāṇasaṅghaṁ bandhanato mocetvā nagare dhammabheriṁ carāpesuṁ.

Atha rājā dasabalassa santike nisinno āha-- “bhante, ekaratti nāma tiyāmā hoti, mayhaṁ pana ajja dve rattiyo ekato ghaṭitā viya ahesun”ti. Sopi puriso tattheva nisinno āha-- “bhante, yojanaṁ nāma catugāvutaṁ hoti, mayhaṁ pana ajja dve yojanāni ekato katāni viya ahesun”ti. Atha Bhagavā-- “Jāgarassa tāva rattiyā dīghabhāvo pākaṭo, santassa yojanassa dīghabhāvo pākaṭo, vaṭṭapatitassa pana bālaputhujjanassa anamataggasaṁsāravaṭṭaṁ ekantadīghamevā”ti rājānañca tañca purisaṁ nerayikasatte ca ārabbha dhammapade imaṁ gāthaṁ abhāsi--

“Dīghā jāgarato ratti, dīghaṁ santassa yojanaṁ;
Dīgho bālānaṁ saṁsāro, saddhammaṁ avijānatan”ti. (dha.pa.60).

Gāthāpariyosāne so itthisāmiko puriso sotāpattiphale patiṭṭhahi. **Etamatthaṁ**

viditvāti etaṁ kāraṇaṁ jānitvā.

Assamedhanti-ādīsu-- porāṇarājakāle kira sassamedhaṁ purisamedhaṁ sammāpāsaṁ vācāpeyyanti cattāri saṅgahavatthūni ahesuṁ, yehi rājāno lokaṁ saṅgaṇhiṁsu. Tattha nipphannasassato (SA.3.9./I,145.) dasamabhāgaggahaṇaṁ **sassamedhaṁ** nāma, sassasampādane medhāvitāti attho. Mahāyodhānaṁ chamāsikaṁ bhatta-vetanānuppadānaṁ **purisamedhaṁ** nāma, purisasaṅgaṇhane medhāvitāti attho. Daliddamanussānaṁ hatthato lekhaṁ gahetvā tīṇi vassāni vināva vaḍḍhiyā sahassadvisahassamattadhanānuppadānaṁ **sammāpāsaṁ** nāma. Tañhi sammā manusse pāseti, hadaye bandhitvā viya ṭhapeti, tasmā sammāpāsanti vuccati. "Tāta mātulā"ti-ādinā nayena saṇhavācābhaṇanaṁ vācāpeyyaṁ nāma, piyavācāti attho. Evaṁ catūhi saṅgahavatthūhi saṅgahitaṁ raṭṭhaṁ iddhañceva (CS:pg.1.134) hoti phītañca pahūta-annapānaṁ khemaṁ nirabbudaṁ. Manussā mudā modamānā ure putte naccentā apārutagharadvārā viharanti. Idaṁ gharadvāresu aggaḷānaṁ abhāvato **niraggaḷan**ti vuccati. Ayaṁ porāṇikā paveṇī.

Aparabhāge pana okkākarājakāle brāhmaṇā imāni cattāri saṅgahavatthūni imañca raṭṭhasampattiṁ parivattetvā uddhaṁmūlakaṁ katvā assamedhaṁ purisamedhanti ādike pañca yañña nāma akaṁsu. Tesu assamettha medhanti vadhantīti **assamedho**. Dvīhi pariyaññehi yajitabbassa ekavīsatiyūpassa ekasmiṁ majjhimadivaseyeva sattanavutipañcapasusataghātabhiṁsanassa ṭhapetvā bhūmiñca purise ca avasesasabbavibhavadakkhiṇassa yaññassetaṁ adhivacanaṁ. Purisamettha medhantīti **purisamedho**. Catūhi pariyaññehi yajitabbassa saddhiṁ bhūmiyā assamedhe vuttavibhavadakkhiṇassa yaññassetaṁ adhivacanaṁ. Sammamettha pāsentīti **sammāpāso**. Divase divase sammaṁ khipitvā (SA.3.9./I,146.) tassa patitokāse vediṁ katvā saṁhārimehi yūpādīhi sarassatinadiyā nimuggokāsato pabhuti paṭilomaṁ gacchantena yajitabbassa satrayāgassetaṁ adhivacanaṁ. Vājamettha pivantīti **vājapeyyo**. Ekena pariyaññena sattarasahi pasūhi yajitabbassa beluvayūpassa sattarasakadakkhiṇassa yaññassetaṁ adhivacanaṁ. Natthi ettha aggaḷāti **niraggaḷo**. Navahi pariyaññehi yajitabbassa saddhiṁ bhūmiyā ca purisehi ca assamedhe vuttavibhavadakkhiṇassa sabbamedhapariyāyanāmassa assamedhavikappassevetaṁ adhivacanaṁ. **Mahārambhā**ti mahākiccā mahākaraṇīyā. **Sammaggatā**ti sammā paṭipannā Buddhādayo. **Nirārambhā**ti appatthā appakiccā. **Yajanti anukulan**ti anukulesu yajanti, yaṁ niccabhattādi pubbapurisehi paṭṭhapitaṁ, taṁ aparāparaṁ anupacchinnattā manussā dadantīti attho. Navamaṁ.

(SA.3.10.)10. Bandhanasuttavaṇṇanā

121. Dasame **idha, bhante, raññā**ti idaṁ te bhikkhū tesu manussesu Ānandattherassa sukatakāraṇaṁ ārocentā ārocesuṁ. Rañño kira sakkena kusarājassa dinno aṭṭhavaṅko maṇi paveṇiyā āgato. Rājā alaṅkaraṇakāle taṁ maṇiṁ āharathāti āha. Manussā "ṭhapitaṭṭhāne (CS:pg.1.135) na passāmā"ti ārocesuṁ. Rājā antogharacārino "maṇiṁ pariyesitvā dethā"ti bandhāpesi. Ānandatthero te disvā maṇipaṭisāmakānaṁ ekaṁ upāyaṁ (SA.3.10./I,147.) ācikkhi Te rañño ārocesuṁ. Rājā "paṇḍito thero, therassa vacanaṁ karothā"ti. Paṭisāmakamanussā rājaṅgaṇe udakacāṭiṁ ṭhapetvā sāṇiyā parikkhipāpetvā te manusse āhaṁsu-- "sāṭakaṁ pārupitvā ettha gantvā hatthaṁ otārethā"ti. Maṇicoro cintesi-- "rājabhaṇḍaṁ vissajjetuṁ vā valañjetuṁ vā na sakkā"ti. So gehaṁ gantvā maṇiṁ upakacchake ṭhapetvā sāṭakaṁ pārupitvā āgamma udakacāṭiyaṁ

pakkhipitvā pakkāmi. Mahājane paṭikkante rājamanussā cāṭiyaṁ hatthaṁ otāretvā maṇiṁ disvā āharitvā rañño adaṁsu. "Ānandattherena kira dassitanayena maṇi diṭṭho"ti mahājano kolāhalaṁ akāsi. Te bhikkhū taṁ kāraṇaṁ Tathāgatassa ārocentā imaṁ pavattiṁ ārocesuṁ. Satthā-- "anacchariyaṁ, bhikkhave, yaṁ Ānando manussānaṁ hatthāruḷhamaṇiṁ āharāpeyya yattha pubbe paṇḍitā attano ñāṇe ṭhatvā ahetukapaṭisandhiyaṁ nibbattānaṁ tiracchānagatānampi hatthāruḷhaṁ bhaṇḍaṁ āharāpetvā rañño adaṁsū"ti vatvā--

"Ukkaṭṭhe sūramicchanti, mantīsu akutūhalaṁ;
Piyañca annapānamhi, atthe jāte ca paṇḍitan"ti. (jā.1.1.92)--

Mahāsārajātakaṁ kathesi.

Na taṁ daḷhanti taṁ bandhanaṁ thiranti na kathenti. **Yadāyasan**ti yaṁ āyasā kataṁ. **Sārattarattā**ti suṭṭhu rattarattā, sārattena vā rattā sārattarattā, sāraṁ idanti maññanāya rattāti attho. **Apekkhā**ti ālayo nikanti. **Āhū**ti kathenti. **Ohārinanti** catūsu apāyesu ākaḍḍhanakaṁ. **Sithilan**ti na āyasādibandhanaṁ viya iriyāpathaṁ nivāretvā ṭhitaṁ. Tena hi bandhanena baddhā paradesampi gacchantiyeva. **Duppamuñcan**ti aññatra lokuttarañāṇena muñcituṁ asakkuṇeyyanti. Dasamaṁ.

Paṭhamo vaggo.

2. Dutiyavaggo

(SA.3.11./I,148.)

(SA.3.11.)1. Sattajaṭilasuttavaṇṇanā

122. Dutiyavaggassa (CS:pg.1.136) paṭhame **Pubbārāme Migāramātupāsāde**ti pubbārāmasaṅkhāte vihāre migāramātuyā pāsāde. Tatrāyaṁ anupubbikathā-- atīte satasahassakappamatthake ekā upāsikā padumuttaraṁ Bhagavantaṁ nimantetvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa satasahassadānaṁ datvā Bhagavato pādamūle nipajjitvā-- "anāgate tumhādisassa Buddhassa aggupaṭṭhāyikā homī"ti patthanaṁ akāsi. Sā kappasatasahassaṁ devesu ca manussesu ca saṁsaritvā amhākaṁ Bhagavato kāle Bhaddiyanagare meṇḍakaputtassa dhanañcayaseṭṭhino gehe sumanadeviyā kucchismiṁ paṭisandhiṁ gaṇhi Jātakāle cassā visākhāti nāmaṁ akaṁsu. Sā yadā Bhagavā Bhaddiyanagaraṁ agamāsi, tadā pañcahi dārikāsatehi saddhiṁ Bhagavato paccuggamanaṁ gatā paṭhamadassanamhiyeva sotāpannā ahosi. Aparabhāge Sāvatthiyaṁ migāraseṭṭhiputtassa puṇṇavaḍḍhanakumārassa gehaṁ gatā. Tattha naṁ migāraseṭṭhi mātiṭṭhāne ṭhapesi, tasmā migāramātāti vuccati. Tāya kārite pāsāde.

Bahi dvārakoṭṭhaketi pāsādadvārakoṭṭhakassa bahi, na vihāradvārakoṭṭhakassa. So kira pāsādo lohapāsādo viya samantā catudvārakoṭṭhakayuttena pākārena parikkhitto. Tesu pācīnadvārakoṭṭhakassa bahi pāsādacchāyāyaṁ pācīnalokadhātuṁ olokento paññatte varabuddhāsane nisinno hoti.

Parūḷhakacchanakhalomāti parūḷhakacchā parūḷhanakhā parūḷhalomā, kacchādīsu dīghalomā dīghanakhā cāti attho. Khārividhanti vividhakhāriṁ nānappakārakaṁ pabbajitaparikkhārabhaṇḍakaṁ. **Avidūre atikkamantī**ti avidūramaggena nagaraṁ pavisanti. (SA.3.11./I,149.) **Rājāhaṁ bhante**ti ahaṁ, bhante, rājā Pasenadi Kosalo, mayhaṁ nāmaṁ tumhe jānāthāti. Kasmā pana rājā loke aggapuggalassa santike nisinno evarūpānaṁ naggabhogganissirikānaṁ añjaliṁ paggaṇhātīti. Saṅgaṇhanatthāya.

Evaṁ hissa ahosi-- “sacāhaṁ ettakampi etesaṁ na karissāmi (CS:pg.1.137) ‘mayaṁ puttadāraṁ pahāya etassatthāya dubbhojanadukkhaseyyādīni anubhoma, ayaṁ amhākaṁ añjalimattampi na karotī’ti attanā diṭṭhaṁ sutaṁ paṭicchādetvā na katheyyuṁ. Evaṁ kate pana anigūhitvā kathessantī”ti. Tasmā evamakāsi. Apica Satthu ajjhāsayajānanatthaṁ evamakāsi.

Kāsikacandananti saṇhacandanaṁ. **Mālāgandhavilepanan**ti vaṇṇagandhatthāya mālaṁ, sugandhabhāvatthāya gandhaṁ, vaṇṇagandhatthāya vilepanañca dhārentena.

Saṁvāsenāti sahavāsena. **Sīlaṁ veditabban**ti ayaṁ susīlo vā dussīlo vāti saṁvasantena upasaṅkamantena jānitabbo. **Tañca kho dīghena addhunā na ittaran**ti tañca sīlaṁ dīghena kālena veditabbaṁ, na ittarena. Dvīhatīhañhi saṁyatākāro ca saṁvutindriyākāro ca na sakkā dassetuṁ. **Manasikarotā**ti sīlamassa pariggahessāmīti manasikarontena paccavekkhanteneva sakkā jānituṁ, na itarena. **Paññavatā**ti tampi sappaññeneva paṇḍitena. Bālo hi manasikarontopi jānituṁ na sakkoti.

Saṁvohārenāti kathanena.

“Yo hi koci manussesu, vohāraṁ upajīvati;
Evaṁ vāseṭṭha jānāhi, vāṇijo so na brāhmaṇo”ti. (ma.ni.2.457)--

Ettha hi byavahāro vohāro nāma. “Cattāro ariyavohārā cattāro anariyavohārā”ti (dī.ni.3.313) ettha cetanā. “Saṅkhā samaññā paññatti vohāro”ti (dha.sa.1313-1315) ettha paññatti. “Vohāramattena so vohareyyā”ti (saṁ.ni.1.25) ettha kathā vohāro. Idhāpi esova adhippeto. Ekaccassa hi sammukhā kathā parammukhāya kathāya na sameti, parammukhā (SA.3.11./I,150.) kathā ca sammukhāya kathāya, tathā purimakathā ca pacchimakathāya, pacchimakathā ca purimakathāya. So kathenteneva sakkā jānituṁ “asuci eso puggalo”ti. Sucisīlassa pana purimaṁ pacchimena, pacchimañca purimena sameti, sammukhākathitaṁ parammukhākathitena, parammukhākathitañca sammukhākathitena, tasmā kathentena sakkā sucibhāvo jānitunti pakāsento evamāha.

Thāmoti (CS:pg.1.138) ñāṇathāmo. Yassa hi ñāṇathāmo natthi, so uppannesu upaddavesu gahetabbaggahaṇaṁ katabbakiccaṁ apassanto advāragharaṁ paviṭṭho viya carati. Tenāha **āpadāsu kho, mahārāja, thāmo veditabbo**ti. **Sākacchāyā**ti saṁkathāya. Duppaññassa hi kathā udake geṇḍu viya uppalavati, paññavato kathentassa paṭibhānaṁ anantaraṁ hoti. Udakavipphanditeneva hi maccho khuddako vā mahanto vāti ñāyati. **Ocarakā**ti heṭṭhācarakā. **Carā** hi pabbatamatthakena carantāpi heṭṭhā--carakāva honti. **Ocaritvā**ti avacaritvā vīmaṁsitvā, taṁ taṁ pavattiṁ ñatvāti attho. **Rajojallan**ti rajañca jallañca. **Vaṇṇarūpenā**ti vaṇṇasaṇṭhānena. **Ittaradassanenā**ti lahukadassanena. **Viyañjanenā**ti parikkhārabhaṇḍakena. **Patirūpako mattikākuṇḍalovā**ti suvaṇṇakuṇḍalapatirūpako mattikākuṇḍalova. **Lohaḍḍhamāso**ti lohaḍḍhamāsako. Paṭhamaṁ.

(SA.3.12.)2. Pañcarājasuttavaṇṇanā

123. Dutiye **rūpā**ti nīlapītādibhedaṁ rūpārammaṇaṁ. **Kāmānaṁ aggan**ti etaṁ kāmānaṁ uttamaṁ seṭṭhanti rūpagaruko āha. Sesesupi eseva nayo. **Yato**ti yadā. (SA.3.12./I,151.) **Manāpapariyantan**ti manāpanipphattikaṁ manāpakoṭikaṁ. Tattha dve manāpāni puggalamanāpaṁ sammutimanāpañca. Puggalamanāpaṁ nāma yaṁ ekassa puggalassa iṭṭhaṁ kantaṁ hoti, tadeva aññassa aniṭṭhaṁ akantaṁ. Paccantavāsīnañhi gaṇḍuppādāpi iṭṭhā honti kantā manāpā, majjhimadesavāsīnaṁ atijegucchā. Tesañca moramaṁsādīni iṭṭhāni honti, itaresaṁ tāni atijegucchāni. Idaṁ

puggalamanāpaṁ. Itaraṁ sammutimanāpaṁ.

Iṭṭhāniṭṭhārammaṇaṁ nāma loke paṭivibhattaṁ natthi, vibhajitvā pana dassetabbaṁ. Vibhajantena ca na ati-issarānaṁ mahāsammatamahāsudassanadhammāsokādīnaṁ vasena vibhajitabbaṁ. Tesañhi dippakappampi ārammaṇaṁ amanāpaṁ upaṭṭhāti. Atiduggatānaṁ dullabhannapānānaṁ vasenapi na vibhajitabbaṁ. Tesañhi kaṇājakabhattasitthānipi pūtimaṁsassa rasopi atimadhuro amatasadiso hoti. Majjhimānaṁ pana gaṇakamahāmattaseṭṭhi kuṭumbikavāṇijādīnaṁ kālena (CS:pg.1.139) iṭṭhaṁ kālena aniṭṭhaṁ labhamānānaṁ vasena vibhajitabbaṁ. Tañca panetaṁ ārammaṇaṁ javanaṁ paricchinditumṁ na sakkoti. Javanañhi iṭṭhepi rajjati aniṭṭhepi, iṭṭhepi dussati aniṭṭhepi. Ekantato pana vipākacittaṁ iṭṭhāniṭṭhaṁ paricchindati. Kiñcāpi hi micchādiṭṭhikā Buddhaṁ vā saṅghaṁ vā mahācetiyādīni vā uḷārāni ārammaṇāni disvā akkhīni pidahanti domanassaṁ āpajjanti, dhammasaddaṁ sutvā kaṇṇe thakenti, cakkhuviññāṇasotaviññāṇāni pana tesaṁ kusalavipākāneva honti. Kiñcāpi gūthasūkarādayo gūthagandhaṁ ghāyitvā khādituṁ labhissāmāti somanassajātā honti, gūthadassane pana nesaṁ cakkhuviññāṇaṁ, tassa gandhaghāyane ghānaviññāṇaṁ, rasasāyane jivhāviññāṇañca akusalavipākameva hoti. Bhagavā pana puggalamanāpataṁ sandhāya **te ca, mahārāja, rūpā**ti-ādimāha.

Candanaṅgalikoti idaṁ tassa upāsakassa nāmaṁ. **Paṭibhāti maṁ Bhagavā**ti Bhagavā mayhaṁ ekaṁ kāraṇaṁ upaṭṭhāti paññāyati. Tassa te pañca rājāno āmuttamaṇikuṇḍale sajjitāya (SA.3.12./I,152.) āpānabhūmiyā nisinnavaseneva mahatā rājānubhāvena paramena issariyavibhavena āgantvāpi dasabalassa santike ṭhitakālato paṭṭhāya divā padīpe viya udakābhisitte aṅgāre viya sūriyuṭṭhāne khajjopanake viya ca hatappabhe hatasobhe taṁ Tathāgatañca tehi sataguṇena sahassaguṇena virocamānaṁ disvā, “mahantā vata bho Buddhā nāmā”ti paṭibhānaṁ udapādi. Tasmā evamāha.

Kokanadanti padumassevetaṁ vevacanaṁ. **Pāto**ti kālasseva. **Siyā**ti bhaveyya. **Avītagandhan**ti avigatagandhaṁ. **Aṅgīrasan**ti sammāsambuddhaṁ. Bhagavato hi aṅgato rasmiyo nikkhamanti, tasmā aṅgīrasoti vuccati. Yathā kokanadasaṅkhātaṁ padumaṁ pātova phullaṁ avītagandhaṁ siyā, evameva antaṁ aṅgīrasaṁ tapantaṁ ādiccamiva antalikkhe virocamānaṁ passāti ayamettha saṅkhepattho. **Bhagavantaṁ acchādesī**ti Bhagavato adāsīti attho. Lokavohārato panettha īdisaṁ vacanaṁ hoti. So kira upāsako-- “ete Tathāgatassa guṇesu pasīditvā mayhaṁ pañca uttarāsaṅge (CS:pg.1.140) denti, ahampi te Bhagavatova dassāmī”ti cintetvā adāsi. Dutiyaṁ.

(SA.3.13.)3. Doṇapākasuttavaṇṇanā

cf. DhpA.v.204.

124. Tatiye **doṇapākakuranti** doṇapākaṁ kuraṁ, doṇassa taṇḍulānaṁ pakkabhattaṁ tadūpiyañca sūpabyañjanaṁ bhuñjatīti attho. **Bhuttāvī**ti pubbe bhattasammadaṁ vinodetvā muhuttaṁ vissamitvā Buddhupaṭṭhānaṁ gacchati, taṁdivasaṁ pana bhuñjantova dasabalaṁ saritvā hatthe dhovitvā agamāsi. **Mahassāsī**ti tassa gacchato balavā bhattaparīḷāho udapādi, tasmā mahantehi assāsehi assasati, gattatopissa sedabindūni muccanti, tamenaṁ ubhosu passesu ṭhatvā yamakatālavaṇṭehi bījanti, Buddhagāravena pana nipajjituṁ na ussahatīti idaṁ sandhāya “mahassāsī”ti vuttaṁ. **Imaṁ gāthaṁ abhāsī**ti, rājā (SA.3.13./I,153.) bhojane amattaññutāya kilamati, phāsu vihāraṁ dānissa karissāmīti cintetvā abhāsi. **Manujassā**ti sattassa. **Kahāpaṇasatan**ti pātarāse paṇṇāsaṁ sāyamāse paṇṇāsanti evaṁ kahāpaṇasataṁ. **Pariyāpuṇitvā**ti raññā saddhiṁ thokaṁ gantvā “imaṁ maṅgala-asiṁ kassa dammi,

mahārājā”ti? Asukassa nāma dehīti so taṁ asiṁ datvā dasabalassa santikaṁ āgamma vanditvā ṭhitakova “gāthaṁ vadatha, bho Gotamā”ti vatvā Bhagavatā vuttaṁ pariyāpuṇitvāti attho.

Bhattābhihāre sudaṁ bhāsatīti kathaṁ bhāsati? Bhagavatā anusiṭṭhiniyāmena. Bhagavā hi naṁ evaṁ anusāsi-- “Māṇava, imaṁ gāthaṁ naṭo viya pattapattaṭṭhāne mā avaca, rañño bhuñjanaṭṭhāne ṭhatvā paṭhamapiṇḍādīsupi avatvā vosānapiṇḍe gahite vadeyyāsi, rājā sutvāva bhattapiṇḍaṁ chaḍḍessati. Atha rañño hatthesu dhotesu pātiṁ apanetvā sitthāni gaṇetvā tadupiyaṁ byañjanaṁ ñatvā punadivase tāvatake taṇḍule hāreyyāsi, pātarāse ca vatvā sāyamāse mā vadeyyāsī”ti. So sādhūti paṭissuṇitvā taṁdivasaṁ rañño pātarāsaṁ bhutvā gatattā sāyamāse Bhagavato anusiṭṭhiniyāmena gāthaṁ abhāsi (CS:pg.1.141) Rājā dasabalassa vacanaṁ saritvā bhattapiṇḍaṁ pātiyaṁyeva chaḍḍesi. Rañño hatthesu dhotesu pātiṁ apanetvā sitthāni gaṇetvā tadupiyaṁ byañjanaṁ ñatvā punadivase tattake taṇḍule hariṁsu.

Nāḷikodanaparamatāya saṇṭhāsīti so kira māṇavo divase divase Tathāgatassa santikaṁ gacchati, dasabalassa vissāsiko ahosi. Atha naṁ ekadivasaṁ pucchi “rājā kittakaṁ bhuñjatī”ti? So “nāḷikodanan”ti āha. Vaṭṭissati ettāvatā purisabhāgo esa, ito paṭṭhāya gāthaṁ mā vadīti. Iti rājā tattheva saṇṭhāsi. **Diṭṭhadhammikena ceva atthena samparāyikena cā**ti ettha sallikhitasarīratā diṭṭhadhammikattho nāma, sīlaṁ samparāyikattho. Bhojane mattaññutā hi sīlaṅgaṁ nāma hotīti. Tatiyaṁ. (SA.3.14./I,154.)

(SA.3.14.)4. Paṭhamasaṅgāmasuttavaṇṇanā

125. Catutthe **vedehiputto**ti **vedehī**ti paṇḍitādhivacanametaṁ, paṇḍititthiyā puttoti attho. **Caturaṅginin**ti hatthi-assarathapattisaṅkhātehi catūhi aṅgehi samannāgataṁ. **Sannayhitvā**ti cammapaṭimuñcanādīhi sannāhaṁ kāretvā. **Saṅgāmesun**ti yujjhiṁsu. Kena kāraṇena? Mahākosalarañña kira bimbisārassa dhītaraṁ dentena dvinnaṁ rajjānaṁ antare satasahassuṭṭhāno kāsigāmo nāma dhītu dinno. Ajātasattunā ca pitari mārite mātāpissa rañño viyogasokena nacirasseva matā. Tato rājā Pasenadi Kosalo-- “ajātasattunā mātāpitaro māritā, mayhaṁ pitu santako gāmo”ti tassatthāya aḍḍaṁ karoti. Ajātasattupi “mayhaṁ mātu santako”ti tassa gāmassatthāya dvepi mātulabhāgineyyā yujjhiṁsu.

Pāpā Devadattādayo mittā assāti **pāpamitto**. Teyevassa sahāyāti **pāpasahāyo**. Tesvevassa cittaṁ ninnaṁ sampavaṅkanti **pāpasampavaṅko**. Pasenadissa Sāriputtattherādīnaṁ vasena kalyāṇamittāditā veditabbā. **Dukkhaṁ setī**ti jitāni hatthi-ādīni anusocanto dukkhaṁ sayissati. Idaṁ Bhagavā puna tassa jayakāraṇaṁ disvā āha. **Jayaṁ veraṁ pasavatī**ti jinanto veraṁ pasavati, veripuggalaṁ labhati. Catutthaṁ.

(SA.3.15.)5. Dutiyasaṅgāmasuttavaṇṇanā

126. Pañcame (CS:pg.1.142) **abbhuyyāsī**ti parājaye garahappatto “ārāmaṁ gantvā bhikkhūnaṁ kathāsallāpaṁ suṇāthā”ti rattibhāge Buddharakkhitena nāma vuḍḍhapabbajitena dhammarakkhitassa vuḍḍhapabbajitassa “sace rājā imañca upāyaṁ katvā gaccheyya, puna jineyyā”ti vuttajayakāraṇaṁ sutvā abhi-uyyāsi.

Yāvassa upakappatīti yāva tassa upakappati sayhaṁ hoti. **Yadā caññe**ti yadā

aññe. **Vilumpantī**ti taṁ vilumpitvā ṭhitapuggalaṁ (SA.3.15./I,155.) vilumpanti. **Vilumpatī**ti vilumpiyati. **Ṭhānaṁ hi maññatī**ti "kāraṇan"ti hi maññati. **Yadā**ti yasmiṁ kāle. **Jetāraṁ labhate jayan**ti jayanto puggalo pacchā jetārampi labhati. **Rosetāran**ti ghaṭṭetāraṁ. **Rosako**ti ghaṭṭako. **Kammavivaṭṭenā**ti kammapariṇāmena, tassa vilumpanakammassa vipākadānena. **So vilutto viluppatī**ti so vilumpako vilumpiyati. Pañcamaṁ.

(SA.3.16.)6. Mallikāsuttavaṇṇanā

127. Chaṭṭhe **upasaṅkamī**ti Mallikāya deviyā gabbhavuṭṭhānakāle sūtigharaṁ paṭijaggāpetvā ārakkhaṁ datvā upasaṅkami. **Anattamano ahosī**ti, "duggatakulassa me dhītu mahantaṁ issariyaṁ dinnaṁ, sace puttaṁ alabhissa, mahantaṁ sakkāraṁ adhigamissa, tato dāni parihīnā"ti anattamano ahosi. **Seyyā**ti dandhapaññasmā elamūgaputtato ekaccā itthīyeva seyyā. **Posā**ti posehi. **Janādhipā**ti janādhibhuṁ rājānaṁ ālapati. **Sassudevā**ti sassusasuradevatā. **Disampatī**ti disājeṭṭhakā. **Tādisā subhagiyā**ti tādisāya subhariyāya. Chaṭṭhaṁ.

(SA.3.17.)7. Appamādasuttavaṇṇanā

128. Sattame **samadhiggayhā**ti samadhiggaṇhitvā, ādiyitvāti attho. **Appamādo**ti kārāpaka-appamādo. **Samodhānan**ti samavadhānaṁ upakkhepaṁ. **Evameva kho**ti hatthipadaṁ viya hi kārāpaka-appamādo, sesapadajātāni viya avasesā catubhūmakā kusaladhammā. Te hatthipade sesapadāni (SA.3.17./I,156.) viya (CS:pg.1.143) appamāde samodhānaṁ gacchanti, appamādassa anto parivattanti. Yathā ca hatthipadaṁ sesapadānaṁ aggaṁ seṭṭhaṁ, evaṁ appamādo sesadhammānanti dasseti. Mahaggatalokuttaradhammānampi hesa paṭilābhakaṭṭhena lokiyopi samāno aggova hoti.

Appamādaṁ pasaṁsantīti "etāni āyu-ādīni patthayantena appamādova kātabbo"ti appamādameva pasaṁsanti. Yasmā vā puññakiriyāsu paṇḍitā appamādaṁ pasaṁsanti, tasmā āyu-ādīni patthayantena appamādova kātabboti attho. **Atthābhisamayā**ti atthapaṭilābhā. Sattamaṁ.

(SA.3.18.)8. Kalyāṇamittasuttavaṇṇanā

129. Aṭṭhame **so ca kho kalyāṇamittassā**ti so cāyaṁ dhammo kalyāṇamittasseva svākkhāto nāma hoti, na pāpamittassāti. Kiñcāpi hi dhammo sabbesampi svākkhātova, kalyāṇamittassa pana sussūsantassa saddahantassa atthaṁ pūreti bhesajjaṁ viya vaḷañjantassa na itarassāti. Tenetaṁ vuttaṁ. **Dhammo**ti cettha desanādhammo veditabbo.

Upaḍḍhamidanti thero kira rahogato cintesi-- "Ayaṁ samaṇadhammo nāma ovādake anusāsake kalyāṇamitte sati paccattapurisakāre ṭhitassa sampajjati, upaḍḍhaṁ kalyāṇamittato hoti, upaḍḍhaṁ paccattapurisakārato"ti. Athassa etadahosi-- "Ahaṁ padesañāṇe ṭhito nippadesaṁ cintetuṁ na sakkomi, Satthāraṁ pucchitvā nikkaṅkho bhavissāmī"ti. Tasmā Satthāraṁ upasaṅkamitvā evamāha. **Brahmacariyassā**ti ariyamaggassa. **Yadidaṁ kalyāṇamittatā**ti yā esā kalyāṇamittatā nāma, sā upaḍḍhaṁ, tato upaḍḍhaṁ āgacchatīti attho. Iti therena "Upaḍḍhupaḍḍhā sammādiṭṭhi-ādayo

kalyāṇamittato āgacchanti, upaḍḍhupaḍḍhā paccattapurisakārato”ti vuttaṁ. Kiñcāpi therassa ayaṁ manoratho, yathā pana bahūhi silāthambhe ussāpite, “Ettakaṁ ṭhānaṁ asukena ussāpitaṁ, ettakaṁ asukenā”ti vinibbhogo natthi, yathā ca mātāpitaro nissāya uppannesu puttesu “ettakaṁ (SA.3.18./I,157.) mātito nibbattaṁ, ettakaṁ pitito”ti vinibbhogo natthi, evaṁ idhāpi avinibbhogadhammo hesa, “ettakaṁ sammādiṭṭhi-ādīnaṁ (CS:pg.1.144) kalyāṇamittato nibbattaṁ, ettakaṁ paccattapurisakārato”ti na sakkā laddhuṁ, kalyāṇamittatāya pana upaḍḍhaguṇo labbhatīti therassa ajjhāsayena **upaḍḍhaṁ** nāma jātaṁ, sakalaguṇo paṭilabbhatīti Bhagavato ajjhāsayena **sakalaṁ** nāma jātaṁ. **Kalyāṇamittatā**ti cetaṁ pubbabhāgapaṭilābhaṅgaṁ nāmāti gahitaṁ. Atthato kalyāṇamittaṁ nissāya laddhā sīlasamādhivipassanāvasena cattāro khandhā. Saṅkhārakkhandhotipi vadantiyeva.

Mā hevaṁ, Ānandāti, Ānanda, mā evaṁ abhaṇi, bahussuto tvaṁ sekhapaṭisambhidappatto aṭṭha vare gahetvā maṁ upaṭṭhahasi, catūhi acchariyabbhutadhammehi samannāgato, tādisassa evaṁ kathetuṁ na vaṭṭati. **Sakalameva hidaṁ, Ānanda, brahmacariyaṁ, yadidaṁ kalyāṇamittatā**ti idaṁ Bhagavā-- “cattāro maggā cattāri phalāni tisso vijjā cha abhiññā sabbaṁ kalyāṇamittamūlakameva hotī”ti sandhāyāha. Idāni vacībhedeneva kāraṇaṁ dassento **kalyāṇamittassetan**ti-ādimāha. Tattha **pāṭikaṅkhan**ti pāṭikaṅkhitabbaṁ icchitabbaṁ, avassaṁbhāvīti attho.

Idhāti imasmiṁ sāsane. **Sammādiṭṭhiṁ bhāvetī**ti-ādīsu aṭṭhannaṁ ādipadānaṁyeva tāva ayaṁ saṅkhepavaṇṇanā-- sammā dassanalakkhaṇā sammādiṭṭhi. Sammā abhiniropanalakkhaṇo sammāsaṅkappo. Sammā pariggahaṇalakkhaṇā sammāvācā. Sammā samuṭṭhāpanalakkhaṇo sammākammanto. Sammā vodāpanalakkhaṇā sammā-ājīvo. Sammā paggahalakkhaṇo sammāvāyāmo. Sammā upaṭṭhānalakkhaṇā sammāsati. Sammā samādhānalakkhaṇo sammāsamādhi.

Tesu ekekassa tīṇi kiccāni honti. Seyyāthidaṁ-- sammādiṭṭhi tāva aññehipi attano paccanīkakilesehi saddhiṁ micchādiṭṭhiṁ pajahati, nirodhaṁ ārammaṇaṁ karoti, sampayuttadhamme ca passati tappaṭicchādakamohavidhamanavasena asammohato. Sammāsaṅkappādayopi tatheva micchāsaṅkappādīni ca pajahanti, nirodhañca ārammaṇaṁ karonti. Visesato panettha sammādiṭṭhi sahajātadhamme sammā (SA.3.18./I,158.) dasseti Sammāsaṅkappo sahajātadhamme abhiniropeti, sammāvācā sammā pariggaṇhāti, sammākammanto sammā (CS:pg.1.145) samuṭṭhāpeti, sammā-ājīvo sammā vodāpeti sammāvāyāmo sammā paggaṇhāti, sammāsati sammā upaṭṭhāpeti, sammāsamādhi sammā dahati.

Apicesā sammādiṭṭhi nāma pubbabhāge nānākhaṇā nānārammaṇā hoti, maggakāle ekakkhaṇā ekārammaṇā. Kiccato pana sammādiṭṭhi dukkhe ñāṇanti-ādīni cattāri nāmāni labhati. Sammāsaṅkappādayopi pubbabhāge nānākhaṇā nānārammaṇā honti, maggakāle ekakkhaṇā ekārammaṇā. Tesu sammāsaṅkappo kiccato nekkhammasaṅkappoti-ādīni tīṇi nāmāni labhati. Sammāvācādayo tayo viratiyopi honti cetanāyopi, maggakkhaṇe pana viratiyova. Sammāvāyāmo sammāsatīti idampi dvayaṁ kiccato sammappadhānasatipaṭṭhānavasena cattāri nāmāni labhati. Sammāsamādhi pana pubbabhāgepi maggakkhaṇepi sammāsamādhiyeva.

Evaṁ tāva “sammādiṭṭhin”ti-ādinā nayena vuttānaṁ aṭṭhannaṁ ādipadānaṁyeva atthavaṇṇanaṁ ñatvā idāni **bhāveti vivekanissitan**ti-ādīsu evaṁ ñātabbo. **Bhāvetī**ti vaḍḍheti, attano cittasantāne punappunaṁ janeti, abhinibbattetīti attho. **Vivekanissitan**ti vivekaṁ nissitaṁ, viveke vā nissitanti vivekanissitaṁ. Vivekoti

vivittatā. Vivittatā cāyaṁ tadaṅgaviveko, vikkhambhana-samuccheda-paṭippassaddhi-nissaraṇavivekoti pañcavidho. Evametasmiṁ pañcavidhe viveke. **Vivekanissitan**ti tadaṅgavivekanissitaṁ samucchedavivekanissitaṁ nissaraṇavivekanissitañca sammādiṭṭhiṁ bhāvetīti ayamattho veditabbo. Tathā hi ayaṁ ariyamaggabhāvanānuyutto yogī vipassanākkhaṇe kiccato tadaṅgavivekanissitaṁ, ajjhāsayato nissaraṇavivekanissitaṁ, maggakāle pana kiccato samucchedavivekanissitaṁ, ārammaṇato nissaraṇavivekanissitaṁ sammādiṭṭhiṁ bhāveti. Esa nayo **virāganissitā**dīsu. Vivekatthā eva hi virāgādayo (SA.3.18./I,159.) kevalañcettha vossaggo duvidho pariccāgavossaggo ca pakkhandanavossaggo cāti. Tattha **pariccāgavossaggo**ti vipassanākkhaṇe ca tadaṅgavasena, maggakkhaṇe ca samucchedavasena kilesappahānaṁ. **Pakkhandanavossaggo**ti vipassanākkhaṇe tanninnabhāvena, maggakkhaṇe pana ārammaṇakaraṇena nibbānapakkhandanaṁ, tadubhayampi imasmiṁ lokiyalokuttaramissake atthavaṇṇanānaye (CS:pg.1.146) vaṭṭati. Tathā hi ayaṁ sammādiṭṭhi yathāvuttena pakārena kilese ca pariccajati, nibbānañca pakkhandati.

Vossaggapariṇāminti iminā pana sakalena vacanena vossaggatthaṁ pariṇamantaṁ pariṇatañca, paripaccantaṁ paripakkañcāti idaṁ vuttaṁ hoti. Ayañhi ariyamaggabhāvanānuyutto bhikkhu yathā sammādiṭṭhi kilesapariccāgavossaggatthaṁ nibbānapakkhandanavossaggatthañca paripaccati, yathā ca paripakkā hoti, tathā naṁ bhāvetīti. Esa nayo sesamaggaṅgesu.

Āgammāti ārabbha sandhāya paṭicca. **Jātidhammā**ti jātisabhāvā jātipakatikā. **Tasmā**ti yasmā sakalo ariyamaggopi kalyāṇamittaṁ nissāya labbhati, tasmā. **Handā**ti vavassaggatthe nipāto. **Appamādaṁ pasaṁsantī**ti appamādaṁ vaṇṇayanti, tasmā appamādo kātabbo. **Atthābhisamayā**ti atthapaṭilābhā. Aṭṭhamaṁ.

(SA.3.19.)9. Paṭhama-aputtakasuttavaṇṇanā

130. Navame **divā divassā**ti divasassa divā, majjhanhikasamayeti attho. **Sāpateyyan**ti dhanaṁ. **Ko pana vādo rūpiyassā**ti suvaṇṇarajatatambalohakāḷalohaphālakacchapakādibhedassa ghanakatassa ceva paribhogabhājanādibhedassa ca rūpiyabhaṇḍassa pana ko vādo? “Ettakaṁ nāmā”ti kā paricchedakathāti attho. **Kaṇājakan**ti sakuṇḍakabhattaṁ. **Bilaṅgadutiyan**ti kañjikadutiyaṁ. **Sāṇan**ti (SA.3.19./I,160.) sāṇavākamayaṁ **Tipakkhavasanan**ti tīṇi khaṇḍāni dvīsu ṭhānesu sibbitvā katanivāsanaṁ.

Asappurisoti lāmakapuriso. **Uddhaggikan**ti-ādīsu uparūparibhūmīsu phaladānavasena uddhaṁ aggamassāti **uddhaggikā**. Saggassa hitā tatrupapattijananatoti **sovaggikā**. Nibbattaṭṭhānesu sukho vipāko assāti **sukhavipākā**. Suṭṭhu aggānaṁ dibbavaṇṇādīnaṁ visesānaṁ nibbattanato **saggasaṁvattanikā**. Evarūpaṁ dakkhiṇadānaṁ na patiṭṭhāpetīti.

Sātodakāti madhurodakā. **Settodakā**ti vīcīnaṁ bhinnaṭṭhāne udakassa setatāya setodakā. **Supatitthā**ti sundaratitthā. **Taṁ jano**ti (CS:pg.1.147) yena udakena sātodakā, taṁ udakaṁ jano bhājanāni pūretvā neva hareyya. **Na yathāpaccayaṁ vā kareyyā**ti, yaṁ yaṁ udakena udakakiccaṁ kātabbaṁ, taṁ taṁ na kareyya. **Tadapeyyamānan**ti taṁ apeyyamānaṁ. **Kiccakaro ca hotī**ti attanā kattabbakiccakaro ceva kusalakiccakaro ca, bhuñjati ca, kammante ca payojeti, dānañca detīti attho. Navamaṁ.

(SA.3.20.)10. Dutiya-aputtakasuttavaṇṇanā

131. Dasame **piṇḍapātena paṭipādesī**ti piṇḍapātena saddhiṁ saṁyojesi, piṇḍapātaṁ adāsīti attho. **Pakkāmī**ti kenacideva rājupaṭṭhānādinā kiccena gato. **Pacchā vippaṭisārī ahosī**ti so kira aññesupi divasesu taṁ paccekasambuddhaṁ passati, dātuṁ panassa cittaṁ na uppajjati. Tasmiṁ pana divase ayaṁ padumavatideviyā tatiyaputto taggarasikhī paccekabuddho gandhamādanapabbate phalasamāpattisukhena vītināmetvā pubbaṇhasamaye vuṭṭhāya anotattadahe mukhaṁ dhovitvā manosilātale nivāsetvā kāyabandhanaṁ bandhitvā pattacīvaramādāya abhiññāpādakaṁ catutthajjhānaṁ samāpajjitvā iddhiyā vehāsaṁ abbhuggantvā nagaradvāre oruyha cīvaraṁ pārupitvā pattamādāya nagaravāsīnaṁ gharadvāresu sahassabhaṇḍikaṁ ṭhapento viya pāsādikehi abhikkantādīhi anupubbena seṭṭhino gharadvāraṁ sampatto. (SA.3.20./I,161.) Taṁdivasañca seṭṭhi pātova uṭṭhāya paṇītabhojanaṁ bhuñjitvā, gharadvārakoṭṭhake āsanaṁ paññāpetvā, dantantarāni sodhento nisinno hoti. So paccekabuddhaṁ disvā, taṁdivasaṁ pāto bhutvā nisinnattā dānacittaṁ uppādetvā, bhariyaṁ pakkosāpetvā, “imassa samaṇassa piṇḍapātaṁ dehī”ti vatvā pakkāmi.

Seṭṭhibhariyā cintesi-- “mayā ettakena kālena imassa ‘dethā’ti vacanaṁ na sutapubbaṁ, dāpentopi ca ajja na yassa vā tassa vā dāpeti, vītarāgadosamohassa vantakilesassa ohitabhārassa paccekabuddhassa dāpeti, yaṁ vā taṁ vā adatvā paṇītaṁ piṇḍapātaṁ dassāmī”ti, gharā nikkhamma paccekabuddhaṁ pañcapatiṭṭhitena vanditvā pattaṁ ādāya antonivesane paññattāsane nisīdāpetvā suparisuddhehi sālitaṇḍulehi bhattaṁ sampādetvā tadanurūpaṁ khādanīyaṁ byañjanaṁ supeyyañca sallakkhetvā pattaṁ pūretvā bahi gandhehi samalaṅkaritvā paccekabuddhassa hatthesu (CS:pg.1.148) patiṭṭhapetvā vandi. Paccekabuddho-- “aññesampi paccekabuddhānaṁ saṅgahaṁ karissāmī”ti aparibhuñjitvāva anumodanaṁ katvā pakkāmi. Sopi kho seṭṭhi bāhirato āgacchanto paccekabuddhaṁ disvā mayaṁ “tumhākaṁ piṇḍapātaṁ dethā”ti vatvā pakkantā, api vo laddhoti? Āma, seṭṭhi laddhoti. “Passāmī”ti gīvaṁ ukkhipitvā olokesi. Athassa piṇḍapātagandho uṭṭhahitvā nāsāpuṭaṁ pahari. So cittaṁ saṁyametuṁ asakkonto pacchā vippaṭisārī āhosīti.

Varametanti-ādi vippaṭisārassa uppannākāradassanaṁ. **Bhātu ca pana ekaputtakaṁ sāpateyyassa kāraṇā jīvitā voropesī**ti tadā kirassa avibhatteyeva kuṭumbe mātāpitaro ca jeṭṭhabhātā ca kālamakaṁsu. So bhātujāyāya saddhiṁyeva saṁvāsaṁ kappesi. Bhātu panassa eko putto hoti, taṁ vīthiyā kīḷantaṁ manussā vadanti-- “ayaṁ dāso ayaṁ dāsī idaṁ yānaṁ idaṁ dhanaṁ tava santakan”ti. So tesaṁ kathaṁ gahetvā-- “ayaṁ dāso mayhaṁ santakan”ti-ādīni katheti.

Athassa cūḷapitā cintesi-- “ayaṁ dārako idāneva evaṁ kathesi, mahallakakāle kuṭumbaṁ majjhe bhindāpeyya, idānevassa kattabbaṁ karissāmī”ti ekadivasaṁ vāsiṁ ādāya-- “Ehi putta, araññaṁ gacchāmā”ti taṁ araññaṁ netvā viravantaṁ viravantaṁ māretvā (SA.3.20./I,162.) āvāṭe pakkhipitvā paṁsunā paṭicchādesi. Idaṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Sattakkhattun**ti sattavāre. Pubbapacchimacetanāvasena cettha attho veditabbo. Ekapiṇḍapātadānasmiñhi ekāva cetanā dve paṭisandhiyo na deti, pubbapacchimacetanāhi panesa sattakkhattuṁ sagge, sattakkhattuṁ seṭṭhikule nibbatto. **Purāṇan**ti paccekasambuddhassa dinnapiṇḍapātacetanākammaṁ.

Pariggahanti pariggahitavatthu. **Anujīvino**ti ekaṁ mahākulaṁ nissāya paṇṇāsampi saṭṭhipi kulāni jīvanti, te manusse sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Sabbaṁ nādāya**

gantabbanti sabbametaṁ na ādiyitvā gantabbaṁ. **Sabbaṁ nikkhippagāminan**ti sabbametaṁ nikkhippasabhāvaṁ, pariccajitabbasabhāvamevāti attho. Dasamaṁ.

Dutiyo vaggo.

3. Tatiyavaggo

(SA.3.21.)1. Puggalasuttavaṇṇanā

132. Tatiyavaggassa (CS:pg.1.149) paṭhame "nīce kule paccājāto"ti-ādikena tamena yuttoti **tamo**. Kāyaduccaritādīhi puna nirayatamūpagamanato **tamaparāyaṇo**. Iti ubhayenapi khandhatamova kathito hoti. "Ucce kule paccājāto"ti-ādikena jotinā yuttato **joti,** ālokībhūtoti vuttaṁ hoti. Kāyasucaritādīhi puna saggūpapattijotibhāvūpagamanato **jotiparāyaṇo**. Iminā nayena itarepi dve veditabbā.

Venakuleti vilīvakārakule. **Nesādakule**ti migaluddakādīnaṁ kule. **Rathakārakule**ti cammakārakule. **Pukkusakule**ti pupphachaḍḍakakule. **Kasiravuttike**ti dukkhavuttike. **Dubbaṇṇo**ti paṁsupisācako viya jhāmakhāṇuvaṇṇo. **Duddasiko**ti vijātamātuyāpi amanāpadassano (SA.3.21./I,163.) **Okoṭimako**ti lakuṇḍako. **Kāṇo**ti ekakkhikāṇo vā ubhayakkhikāṇo vā. **Kuṇī**ti ekahatthakuṇī vā ubhayahatthakuṇī vā. **Khañjo**ti ekapādakhañjo vā ubhayapādakhañjo vā. **Pakkhahato**ti hatapakkho pīṭhasappī. **Padīpeyyassā**ti telakapallakādino padīpa-upakaraṇassa. **Evaṁ kho, mahārājā**ti ettha eko puggalo bahiddhā ālokaṁ adisvā mātukucchismiṁyeva kālaṁ katvā apāyesu nibbattanto sakalaṁ kappampi saṁsarati, sopi tamotamaparāyaṇova. So pana kuhakapuggalo bhaveyya. Kuhakassa hi evarūpā nibbatti hotīti vuttaṁ.

Ettha ca "nīce kule paccājāto hoti caṇḍālakule vā"ti-ādīhi āgamanavipatti ceva pubbuppannapaccayavipatti ca dassitā. **Dalidde**ti-ādīhi pavattapaccayavipatti. **Kasiravuttike**ti-ādīhi ājīvupāyavipatti. **Dubbaṇṇo**ti-ādīhi (CS:pg.1.150) attabhāvavipatti. **Bavhābādho**ti-ādīhi dukkhakāraṇasamāyogo. **Na lābhī**ti-ādīhi sukhakāraṇavipatti ceva upabhogavipatti ca. **Kāyena duccaritan**ti-ādīhi tamaparāyaṇabhāvassa kāraṇasamāyogo. **Kāyassa bhedā**ti-ādīhi samparāyikatamūpagamo. Sukkapakkho vuttapaṭipakkhanayena veditabbo.

Akkosatīti dasahi akkosavatthūhi akkosati. **Paribhāsatī**ti, "kasmā tiṭṭhatha? Kiṁ tumhehi amhākaṁ kasikammādīni katānī"ti-ādīhi? Paribhavavacanehi paribhāsati. **Rosako**ti ghaṭṭako. **Abyaggamanaso**ti ekaggacitto. Paṭhamaṁ.

(SA.3.22.)2. Ayyikāsuttavaṇṇanā

133. Dutiye **jiṇṇā**ti jarājiṇṇā. **Vuḍḍhā**ti vayovuḍḍhā. **Mahallikā**ti jātimahallikā. **Addhagatā**ti addhaṁ cirakālaṁ atikkantā. **Vayo-anuppattā**ti pacchimavayaṁ sampattā. **Piyā manāpā**ti rañño kira mātari matāya ayyikā mātuṭṭhāne ṭhatvā paṭijaggi, tenassa ayyikāya balavapemaṁ uppajji. Tasmā evamāha. **Hatthiratanenā**ti (SA.3.22./I,164.) satasahassagghanako hatthī satasahassagghanakena alaṅkārena alaṅkato hatthiratanaṁ nāma. **Assaratanepi** eseva nayo. **Gāmavaro**pi

satasahassuṭṭhānakagāmova. **Sabbāni tāni bhedanadhammānī**ti tesu hi kiñci kariyamānameva bhijjati, kiñci katapariyositaṁ cakkato anapanītameva, kiñci apanetvā bhūmiyaṁ ṭhapitamattaṁ, kiñci tato paraṁ, evameva sattesupi koci paṭisandhiṁ gahetvā marati, koci mūḷhagabbhāya mātari mātukucchito anikkhantova, koci nikkhantamatto, koci tato paranti. Tasmā evamāha. Dutiyaṁ.

134. Tatiye sabbaṁ uttānameva. Tatiyaṁ.

(SA.3.24.)4. Issattasuttavaṇṇanā

135. Catutthassa aṭṭhuppattiko nikkhepo. Bhagavato kira paṭhamabodhiyaṁ mahālābhasakkāro udapādi bhikkhusaṅghassa ca. Titthiyā hatalābhasakkārā hutvā kulesu evaṁ kanthentā vicaranti-- "Samaṇo Gotamo (CS:pg.1.151) evamāha, 'Mayhameva dānaṁ dātabbaṁ, na aññesaṁ dānaṁ dātabbaṁ. Mayhameva sāvakānaṁ dānaṁ dātabbaṁ, na aññesaṁ sāvakānaṁ dānaṁ dātabbaṁ. Mayhameva dinnaṁ mahapphalaṁ, na aññesaṁ dinnaṁ mahapphalaṁ. Mayhameva sāvakānaṁ dinnaṁ mahapphalaṁ, na aññesaṁ sāvakānaṁ dinnaṁ mahapphalan'ti. Yuttaṁ nu kho sayampi bhikkhācāranissitena paresaṁ bhikkhācāranissitānaṁ catunnaṁ paccayānaṁ antarāyaṁ kātuṁ, ayuttaṁ karoti ananucchavikan"ti. Sā kathā pattharamānā rājakulaṁ sampattā. Rājā sutvā cintesi-- "Aṭṭhānametaṁ yaṁ Tathāgato paresaṁ lābhantarāyaṁ kareyya. Ete Tathāgatassa alābhāya ayasāya parisakkanti. Sacāhaṁ idheva ṭhatvā 'mā evaṁ avocuttha, na Satthā evaṁ kathetī'ti vadeyyaṁ, evaṁ sā kathā nijjhattiṁ na gaccheyya, imassa mahājanassa sannipatitakāleyeva naṁ nijjhāpessāmī"ti ekaṁ chaṇadivasaṁ āgamento tuṇhī ahosi.

(SA.3.24./I,165.) Aparena samayena mahāchaṇe sampatte "ayaṁ imassa kālo"ti nagare bheriṁ carāpesi-- "Saddhā vā assaddhā vā sammādiṭṭhikā vā micchādiṭṭhikā vā geharakkhake dārake vā mātugāme vā ṭhapetvā avasesā ye vihāraṁ nāgacchanti, paññāsaṁ daṇḍo"ti. Sayampi pātova nhatvā katapātarāso sabbābharaṇapaṭimaṇḍito mahatā balakāyena saddhiṁ vihāraṁ agamāsi. Gacchanto ca cintesi-- "Bhagavā tumhe kira evaṁ vadatha 'mayhameva dānaṁ dātabbaṁ …pe… na aññesaṁ sāvakānaṁ dinnaṁ mahapphalan'ti evaṁ pucchituṁ ayuttaṁ, pañhameva pucchissāmi, pañhaṁ kathento ca me Bhagavā avasāne titthiyānaṁ vādaṁ bhañjissatī"ti. So pañhaṁ pucchanto **kattha nu kho, bhante, dānaṁ dātabban**ti āha. **Yatthā**ti yasmiṁ puggale cittaṁ pasīdati, tasmiṁ dātabbaṁ, tassa vā dātabbanti attho.

Evaṁ vutte rājā yehi manussehi titthiyānaṁ vacanaṁ ārocitaṁ, te olokesi. Te raññā olokitamattāva maṅkubhūtā adhomukhā pādaṅguṭṭhakena bhūmiṁ lekhamānā aṭṭhaṁsu. Rājā-- "Ekapadeneva, bhante, hatā titthiyā"ti mahājanaṁ sāvento mahāsaddena abhāsi. Evañca pana bhāsitvā-- "Bhagavā cittaṁ nāma nigaṇṭhācelakaparibbājakādīsu yattha katthaci pasīdati (CS:pg.1.152) kattha pana, bhante, dinnaṁ mahapphalan"ti pucchi. **Aññaṁ kho etan**ti, "mahārāja, aññaṁ tayā paṭhamaṁ pucchitaṁ, aññaṁ pacchā, sallakkhehi etaṁ, pañhākathanaṁ pana mayhaṁ bhāro"ti vatvā **sīlavato kho**ti-ādimāha. Tattha **idha tyassā**ti idha te assa. **Samupabyūḷho**ti rāsibhūto. **Asikkhito**ti dhanusippe asikkhito. **Akatahattho**ti muṭṭhibandhādivasena asampāditahattho. **Akatayoggo**ti tiṇapuñjamattikāpuñjādīsu akataparicayo. **Akatūpāsano**ti rājarājamahāmattānaṁ adassitasarakkhepo. **Chambhī**ti pavedhitakāyo.

Kāmacchando pahīnoti-ādīsu arahattamaggena kāmacchando pahīno hoti, anāgāmimaggena byāpādo arahattamaggeneva thinamiddhaṁ, tathā uddhaccaṁ,

tatiyeneva kukkuccaṁ, paṭhamamaggena vicikicchā pahīnā hoti. (SA.3.24./I,166.) **Asekkhena sīlakkhandhenā**ti asekkhassa sīlakkhandho asekkho sīlakkhandho nāma. Esa nayo sabbattha. Ettha ca purimehi catūhi padehi lokiyalokuttarasīlasamādhipaññāvimuttiyo kathitā. Vimuttiñāṇadassanaṁ paccavekkhaṇañāṇaṁ hoti, taṁ lokiyameva.

Issattanti ususippaṁ. **Balavīriyan**ti ettha balaṁ nāma vāyodhātu, **vīriyaṁ** kāyikacetasikavīriyameva. **Bhare**ti bhareyya. **Nāsūraṁ jātipaccayā**ti, "ayaṁ jātisampanno"ti evaṁ jātikāraṇā asūraṁ na bhareyya.

Khantisoraccanti ettha **khantī**ti adhivāsanakhanti, **soraccan**ti arahattaṁ. **Dhammā**ti ete dve dhammā. **Assame**ti āvasathe. **Vivane**ti araññaṭṭhāne, nirudake araññe caturassapokkharaṇi-ādīni kārayeti attho. **Dugge**ti visamaṭṭhāne. **Saṅkamanānī**ti paṇṇāsahatthasaṭṭhihatthāni samokiṇṇaparisuddhavālikāni saṅkamanāni kareyya.

Idāni etesu araññasenāsanesu vasantānaṁ bhikkhūnaṁ bhikkhācāravattaṁ ācikkhanto **annaṁ pānan**ti-ādimāha. Tattha **senāsanānī**ti mañcapīṭhādīni. **Vippasannenā**ti khīṇāsavassa dentopi sakaṅkhena kilesamalinena cittena adatvā vippasanneneva cittena dadeyya. **Thanayan**ti gajjanto. **Satakkakū**ti satasikharo, anekakūṭoti attho. **Abhisaṅkhaccā**ti abhisaṅkharitvā samodhānetvā rāsiṁ katvā.

Āmodamānoti (CS:pg.1.153) tuṭṭhamānaso hutvā. **Pakiretī**ti dānagge vicirati, pakiranto viya vā dānaṁ deti. **Puññadhārā**ti anekadānacetanāmayā puññadhārā. **Dātāraṁ abhivassatī**ti yathā ākāse samuṭṭhitameghato nikkhantā udakadhārā pathaviṁ sinehayantī tementī kiledayantī abhivassati, evameva ayampi dāyakassa abbhantare uppannā puññadhārā tameva dātāraṁ anto sineheti pūreti abhisandeti. Tena vuttaṁ "dātāraṁ abhivassatī"ti. Catutthaṁ.

(SA.3.25.)5. Pabbatūpamasuttavaṇṇanā

136. Pañcame **muddhāvasittānan**ti khattiyābhisekena muddhani avasittānaṁ katābhisekānaṁ. **Kāmagedhapariyuṭṭhitānan**ti kāmesu gedhena pariyuṭṭhitānaṁ abhibhūtānaṁ. **Janapadatthāvariyappattānan**ti (SA.3.25./I,167.) janapade thirabhāvappattānaṁ. **Rājakaraṇīyānī**ti rājakammāni rājūhi kattabbakiccāni. **Tesu khvāhan**ti tesu ahaṁ. **Usukkamāpanno**ti byāpāraṁ āpanno. Esa kira rājā divasassa tikkhattuṁ Bhagavato upaṭṭhānaṁ gacchati, antarāgamanāni bahūnipi honti. Tassa nibaddhaṁ gacchato balakāyo mahāpi hoti appopi. Athekadivasaṁ pañcasatā corā cintayiṁsu-- "ayaṁ rājā avelāya appena balena samaṇassa Gotamassa upaṭṭhānaṁ gacchati, antarāmagge naṁ gahetvā rajjaṁ gaṇhissāmā"ti. Te andhavane nilīyiṁsu. Rājāno ca nāma mahāpuññā honti. Atha tesaṁyeva abbhantarato eko puriso nikkhamitvā rañño ārocesi. Rājā mahantaṁ balakāyaṁ ādāya andhavanaṁ parivāretvā te sabbe gahetvā andhavanato yāva nagaradvārā maggassa ubhosu passesu yathā aññamaññaṁ cakkhunā cakkhuṁ upanibandhitvā olokenti, evaṁ āsannāni sūlāni ropāpetvā sūlesu uttāsesi. Idaṁ sandhāya evamāha.

Atha Satthā cintesi-- "sacāhaṁ vakkhāmi, 'mahārāja, mādise nāma sammāsambuddhe dhuravihāre vasante tayā evarūpaṁ dāruṇaṁ kammaṁ kataṁ, ayuttaṁ te katan'ti, athāyaṁ rājā maṅku hutvā santhambhituṁ na sakkuṇeyya, pariyāyena dhammaṁ kathentasseva me sallakkhessatī"ti dhammadesanaṁ ārabhanto (CS:pg.1.154) **taṁ kiṁ maññasī**ti-ādimāha. Tattha **saddhāyiko**ti saddhātabbo, yassa tvaṁ vacanaṁ

saddahasīti attho. **Paccayiko**ti tasseva vevacanaṁ, yassa vacanaṁ pattiyāyasīti attho. **Abbhasaman**ti ākāsasamaṁ. **Nippothento āgacchatī**ti pathavitalato yāva akaniṭṭhabrahmalokā sabbe satte saṇhakaraṇīyaṁ tiṇacuṇṇaṁ viya karonto pisanto āgacchati.

Aññatra dhammacariyāyāti ṭhapetvā dhammacariyaṁ aññaṁ kātabbaṁ natthi, dasakusalakammapathasaṅkhātā dhammacariyāva kattabbā, bhanteti-- **samacariyā**dīni tasseva vevacanāni. **Ārocemī**ti ācikkhāmi. **Paṭivedayāmī**ti jānāpemi. **Adhivattatī**ti (SA.3.25./I,168.) ajjhottharati. **Hatthiyuddhānī**ti nāḷāgirisadise hemakappane nāge abhiruyha yujjhitabbayuddhāni. **Gatī**ti nipphatti. **Visayo**ti okāso, samatthabhāvo vā. Na hi sakkā tehi jarāmaraṇaṁ paṭibāhituṁ **Mantino mahāmattā**ti mantasampannā mahosadhavidhurapaṇḍitādisadisā mahā-amaccā. **Bhūmigatan**ti mahālohakumbhiyo pūretvā bhūmiyaṁ ṭhapitaṁ. **Vehāsaṭṭhan**ti cammapasibbake pūretvā tulāsaṅghāṭādīsu laggetvā ceva niyyuhādīsu ca pūretvā ṭhapitaṁ. **Upalāpetun**ti aññamaññaṁ bhindituṁ. Yathā dve janā ekena maggena na gacchanti evaṁ kātuṁ.

Nabhaṁ āhaccāti ākāsaṁ pūretvā. **Evaṁ jarā ca maccu cā**ti idha dveyeva pabbatā gahitā, rājovāde pana "jarā āgacchati sabbayobbanaṁ vilumpamānā"ti evaṁ jarā maraṇaṁ byādhi vipattīti cattāropete āgatāva. **Tasmā**ti yasmā hatthiyuddhādīhi jarāmaraṇaṁ jinituṁ na sakkā, tasmā. **Saddhaṁ nivesaye**ti saddhaṁ niveseyya, patiṭṭhāpeyyāti. Pañcamaṁ.

Tatiyo vaggo.

Iti Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya Kosalasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.4.1./I,169.)

SA.4.(4) Mārasaṁyuttaṁ

1. Paṭhamavaggo

(SA.4.1.)1. Tapokammasuttavaṇṇanā

137. Mārasaṁyuttassa (CS:pg.1.155) paṭhame **Uruvelāyaṁ viharatī**ti paṭividdhasabbaññutaññāṇo Uruvelagāmaṁ upanissāya viharati. **Paṭhamābhisambuddho**ti abhisambuddho hutvā paṭhamaṁ antosattāhasmiṁyeva. **Dukkarakārikāyā**ti chabbassāni katāya dukkarakārikāya. **Māro pāpimā**ti attano visayaṁ atikkamituṁ paṭipanne satte māretīti **māro**. Pāpe niyojeti, sayaṁ vā pāpe niyuttoti **pāpimā**. Aññānipissa kaṇho, adhipati, vasavattī, antako, namuci, pamattabandhūti-ādīni bahūni nāmāni, idha pana nāmadvayameva gahitaṁ. **Upasaṅkamī**ti-- "Ayaṁ samaṇo Gotamo 'muttosmī'ti maññati, amuttabhāvamassa kathessāmī"ti cintetvā upasaṅkami.

Tapokammā apakkammāti tapokammato apakkamitvā. **Aparaddho**ti "dūre tvaṁ suddhimaggā"ti vadati. **Amaraṁ tapan**ti amaratapaṁ amarabhāvatthāya kataṁ lūkhatapaṁ, attakilamathānuyogo. **Sabbānatthāvahaṁ hotī**ti, "sabbaṁ tapaṁ mayhaṁ atthāvahaṁ na bhavatī"ti ñatvā. **Phiyārittaṁva dhammanī**ti araññe thale phiyārittaṁ viya. Idaṁ vuttaṁ hoti-- yathā araññe thale nāvaṁ ṭhapetvā bhaṇḍassa pūretvā

mahājanā abhirūhitvā phiyārittaṁ gahetvā saṁkaḍḍheyyuṁ ceva uppīleyyuṁ ca, so mahājanassa vāyāmo ekaṅguladvaṅgulamattampi nāvāya gamanaṁ asādhento niratthako (SA.4.1./I,170.) bhaveyya na anatthāvaho, evameva ahaṁ 'sabbaṁ amaraṁ tapaṁ anatthāvahaṁ hotī'ti ñatvā vissajjesinti.

Idāni (CS:pg.1.156) taṁ amaraṁ tapaṁ pahāya yena maggena Buddho jāto, taṁ dassento **sīlan**ti-ādimāha Tattha **sīlan**ti vacanena sammāvācākammantājīvā gahitā, **samādhinā** sammāvāyāmasatisamādhayo, **paññāya** sammādiṭṭhisaṅkappā. **Maggaṁ bodhāya bhāvayan**ti imaṁ aṭṭhaṅgikameva ariyamaggaṁ bodhatthāya bhāvayanto. Ettha ca **bodhāyā**ti maggatthāya. Yathā hi yāgutthāya yāgumeva pacanti, pūvatthāya pūvameva pacanti, na aññaṁ kiñci karonti, evaṁ maggameva maggatthāya bhāveti. Tenāha "maggaṁ bodhāya bhāvayan"ti. **Paramaṁ suddhin**ti arahattaṁ. **Nihato**ti tvaṁ mayā nihato parājito. Paṭhamaṁ.

(SA.4.2.)2. Hatthirājavaṇṇasuttavaṇṇanā

138. Dutiye **rattandhakāratimisāyan**ti rattiṁ andhabhāvakārake mahātame caturaṅge tamasi. **Abbhokāse nisinno hotī**ti gandhakuṭito nikkhamitvā caṅkamanakoṭiyaṁ pāsāṇaphalake mahācīvaraṁ sīse ṭhapetvā padhānaṁ pariggaṇhamāno nisinno hoti.

Nanu ca Tathāgatassa abhāvito vā maggo, appahīnā vā kilesā, appaṭividdhaṁ vā akuppaṁ, asacchikato vā nirodho natthi, kasmā evamakāsīti? Anāgate kulaputtānaṁ aṅkusatthaṁ. "Anāgate hi kulaputtā mayā gatamaggaṁ āvajjitvā abbhokāsavāsaṁ vasitabbaṁ maññamānā padhānakammaṁ karissantī"ti sampassamāno Satthā evamakāsi. **Mahā**ti mahanto. **Ariṭṭhako**ti kāḷako. **Maṇī**ti pāsāṇo. **Evamassa sīsaṁ hotī**ti evarūpaṁ tassa kāḷavaṇṇaṁ kūṭāgārappamāṇaṁ mahāpāsāṇasadisaṁ sīsaṁ hoti.

Subhāsubhanti dīghamaddhānaṁ saṁsaranto sundarāsundaraṁ vaṇṇaṁ katvā āgatosīti vadati. Atha vā **saṁsaran**ti saṁsaranto āgacchanto. **Dīghamaddhānan**ti vasavattiṭṭhānato yāva Uruvelāya dīghamaggaṁ, pure bodhāya vā (SA.4.2./I,171.) chabbassāni dukkarakārikasamayasaṅkhātaṁ dīghakālaṁ. **Vaṇṇaṁ katvā subhāsubhan**ti sundarañca asundarañca nānappakāraṁ vaṇṇaṁ katvā anekavāraṁ mama santikaṁ āgatosīti attho. So kira vaṇṇo nāma natthi, yena (CS:pg.1.157) vaṇṇena māro vibhiṁsakatthāya Bhagavato santikaṁ na āgatapubbo. Tena taṁ Bhagavā evamāha. **Alaṁ te tenā**ti alaṁ tuyhaṁ etena māravibhiṁsākāradassanabyāpārena. Dutiyaṁ.

(SA.4.3.)3. Subhasuttavaṇṇanā

139. Tatiye **susaṁvutā**ti supihitā. **Na te māravasānugā**ti, māra, te tuyhaṁ vasānugā na honti. **Na te mārassa baddhagū**ti te tuyhaṁ mārassa baddhacarā sissā antevāsikā na honti. Tatiyaṁ.

(SA.4.4.)4. Paṭhamamārapāsasuttavaṇṇanā

140. Catutthe **yoniso manasikārā**ti upāyamanasikārena. **Yoniso sammappadhānā**ti upāyavīriyena kāraṇavīriyena. **Vimuttī**ti arahattaphalavimutti. **Ajjhabhāsī**ti "ayaṁ attanā vīriyaṁ katvā arahattaṁ patvāpi na tussati, idāni aññesampi

‘pāpuṇāthā’ti ussāhaṁ karoti, paṭibāhessāmi nan”ti cintetvā abhāsi.

Mārapāsenāti kilesapāsena. **Ye dibbā ye ca mānusā**ti ye dibbā kāmaguṇasaṅkhātā mānusā kāmaguṇasaṅkhātā ca mārapāsā nāma atthi, sabbehi tehi tvaṁ baddhoti vadati. **Mārabandhanabaddho**ti mārabandhanena baddho, mārabandhane vā baddho. **Na me samaṇa mokkhasī**ti samaṇa tvaṁ mama visayato na muccissasi. Catutthaṁ.

(SA.4.5.)5. Dutiyamārapāsasuttavaṇṇanā

141. Pañcame **muttāhan**ti mutto ahaṁ. Purimaṁ suttaṁ antovasse vuttaṁ, idaṁ pana pavāretvā vuṭṭhavassakāle. **Cārikan**ti anupubbagamanacārikaṁ. (pavāretvā) divase divase yojanaparamaṁ (SA.4.5./I,172.) gacchantā carathāti vadati. **Mā ekena dve**ti ekamaggena dve janā mā agamittha. Evañhi gatesu ekasmiṁ dhammaṁ desente, ekena tuṇhībhūtena ṭhātabbaṁ hoti. Tasmā evamāha.

Ādikalyāṇanti ādimhi kalyāṇaṁ sundaraṁ bhaddakaṁ. Tathā majjhapariyosānesu. Ādimajjhapariyosānañca nāmetaṁ sāsanassa ca desanāya ca (CS:pg.1.158) vasena duvidhaṁ. Tattha sāsanassa sīlaṁ ādi, samathavipassanāmaggā majjhaṁ, phalanibbānāni pariyosānaṁ. Sīlasamādhayo vā ādi vipassanāmaggā majjhaṁ, phalanibbānāni pariyosānaṁ. Sīlasamādhivipassanā vā ādi, maggo majjhaṁ, phalanibbānāni pariyosānaṁ. Desanāya pana catuppadikāya gāthāya tāva paṭhamapādo ādi, dutiyatatiyā majjhaṁ, catuttho pariyosānaṁ. Pañcapadachappadānaṁ paṭhamapādo ādi, avasānapādo pariyosānaṁ, avasesā majjhaṁ. Ekānusandhikasuttassa nidānaṁ ādi, “idamavocā”ti pariyosānaṁ, sesaṁ majjhaṁ. Anekānusandhikassa majjhe bahūpi anusandhi majjhameva, nidānaṁ ādi, “idamavocā”ti pariyosānaṁ.

Sātthanti sātthakaṁ katvā desetha. **Sabyañjanan**ti byañjanehi ceva padehi ca paripūraṁ katvā desetha. **Kevalaparipuṇṇan**ti sakalaparipuṇṇaṁ. **Parisuddhan**ti nirupakkilesaṁ. **Brahmacariyan**ti sikkhattayasaṅgahaṁ sāsanabrahmacariyaṁ. **Pakāsethā**ti āvikarotha.

Apparajakkhajātikāti paññācakkhumhi appakilesarajasabhāvā, dukūlasāṇiyā paṭicchannā viya catuppadikagāthāpariyosāne arahattaṁ pattuṁ samatthā santīti attho. **Assavanatā**ti assavanatāya. **Parihāyantī**ti alābhaparihāniyā dhammato parihāyanti. **Senānigamo**ti paṭhamakappikānaṁ senāya niviṭṭhokāse patiṭṭhitagāmo, sujātāya vā pitu senānī nāma nigamo. **Tenupasaṅkamissāmī**ti nāhaṁ tumhe uyyojetvā pariveṇādīni kāretvā upaṭṭhākādīhi (SA.4.5./I,173.) paricariyamāno viharissāmi, tiṇṇaṁ pana jaṭilānaṁ aḍḍhuḍḍhāni pāṭihāriyasahassāni dassetvā dhammameva desetuṁ upasaṅkamissāmīti. **Tenupasaṅkamī**ti, “ayaṁ samaṇo Gotamo mahāyuddhaṁ vicārento viya, ‘mā ekena dve agamittha, dhammaṁ desethā’ti saṭṭhi jane uyyojeti, imasmiṁ pana ekasmimpi dhammaṁ desente mayhaṁ cittassādaṁ natthi, evaṁ bahūsu desentesu kuto bhavissati, paṭibāhāmi nan”ti cintetvā upasaṅkami. Pañcamaṁ.

(SA.4.6.)6. Sappasuttavaṇṇanā

142. Chaṭṭhe **soṇḍikākilañjan**ti surākārakānaṁ piṭṭhapattharaṇakakilañjaṁ. **Kosalikā kaṁsapātī**ti Kosalarañño rathacakkappamāṇā paribhogapāti (CS:pg.1.159) **Gaḷagaḷāyante**ti gajjante. **Kammāragaggariyā**ti kammāruddhanapaṇāḷiyā.

Dhamamānāyāti bhastavātena pūriyamānāya. **Iti viditvā**ti-- “samaṇo Gotamo padhānamanuyutto sukhena nisinno, ghaṭṭayissāmi nan”ti vuttappakāraṁ attabhāvaṁ māpetvā niyāmabhūmiyaṁ ito cito ca sañcarantaṁ vijjulatālokena disvā, “ko nu kho eso satto”ti? Āvajjento, “māro ayan”ti evaṁ viditvā.

Suññagehānīti suññāgārāni. **Seyyā**ti seyyatthāya. Ṭhassāmi caṅkamissāmi nisīdissāmi nipajjissāmīti etadatthāya yo suññāgārāni sevatīti attho. **So muni attasaññato**ti so Buddhamuni hatthapādakukkuccābhāvena saṁyatattabhāvo. **Vossajja careyya tattha so**ti so tasmiṁ attabhāve ālayaṁ nikantiṁ vossajjitvā pahāya careyya. **Patirūpaṁ hi tathāvidhassa tan**ti tādisassa taṁsaṇṭhitassa Buddhamunino taṁ attabhāve nikantiṁ vossajjitvā caraṇaṁ nāma patirūpaṁ yuttaṁ anucchavikaṁ.

Carakāti sīhabyagghādikā sañcaraṇasattā. **Bheravā**ti saviññāṇaka-aviññāṇakabheravā. Tattha saviññāṇakā sīhabyagghādayo, aviññāṇakā rattibhāge khāṇuvammikādayo. Tepi hi tasmiṁ kāle yakkhā viya upaṭṭhahanti, rajjuvalliyādīni sabbāni sappā viya upaṭṭhahanti. **Tatthā**ti tesu bheravesu (SA.4.6./I,174.) suññāgāragato Buddhamuni lomacalanamattakampi na karoti.

Idāni aṭṭhānaparikappaṁ dassento **nabhaṁ phaleyyā**ti-ādimāha. Tattha **phaleyyā**ti kākapadaṁ viya hīrahīraso phaleyya. **Caleyyā**ti pokkharapatte vātāhato udakabindu viya caleyya. **Sallampi ce urasi pakappayeyyun**ti tikhiṇasattisallaṁ cepi urasmiṁ cāreyeyyuṁ. **Upadhīsū**ti khandhūpadhīsu. **Tāṇaṁ na karontī**ti tikhiṇe salle urasmiṁ cāriyamāne bhayena gumbantarakandarādīni pavisantā tāṇaṁ karonti nāma. Buddhā pana samucchinnasabbabhayā evarūpaṁ tāṇaṁ nāma na karonti. Chaṭṭhaṁ.

(SA.4.7.)7. Supatisuttavaṇṇanā

143. Sattame (CS:pg.1.160) **pāde pakkhāletvā**ti utugāhāpanatthaṁ dhovitvā. Buddhānaṁ pana sarīre rajojallaṁ na upalimpati, udakampi pokkharapatte pakkhittaṁ viya vivaṭṭitvā gacchati. Apica kho dhotapādake gehe pāde dhovitvā pavisanaṁ pabbajitānaṁ vattaṁ. Tattha Buddhānaṁ vattabhedo nāma natthi, vattasīse pana ṭhatvā dhovanti. Sace hi Tathāgato neva nhāyeyya, na pāde dhoveyya, “nāyaṁ manusso”ti vadeyyuṁ. Tasmā manussakiriyaṁ amuñcanto dhovati. **Sato sampajāno**ti soppapariggāhakena satisampajaññena samannāgato. **Upasaṅkamī**ti samaṇo Gotamo sabbarattiṁ abbhokāse caṅkamitvā gandhakuṭiṁ pavisitvā niddāyati, ativiya sukhasayito bhavissati, ghaṭṭayissāmi nanti cintetvā upasaṅkami.

Kiṁ soppasīti kiṁ supasi, kiṁ soppaṁ nāmidaṁ tavāti vadati. **Kiṁ nu soppasī**ti kasmā nu supasi? **Dubbhago viyā**ti mato viya, visaññī viya ca. **Suññamagāran**ti suññaṁ me gharaṁ laddhanti soppasīti vadati. **Sūriye uggate**ti sūriyamhi uṭṭhite. Idāni hi aññe bhikkhū sammajjanti (SA.4.7./I,175.) pānīyaṁ upaṭṭhapenti, bhikkhācāragamanasajjā bhavanti, tvaṁ kasmā soppasiyeva.

Jālinīti tayo bhave ajjhottharitvā ṭhitena “ajjhattikassupādāya aṭṭhārasataṇhāvicaritānī”ti-ādinā (vibha.842) tena tena attano koṭṭhāsabhūtena jālena jālinī. **Visattikā**ti rūpādīsu tattha tattha visattatāya visamūlatāya visaparibhogatāya ca visattikā. **Kuhiñci netave**ti katthaci netuṁ. **Sabbūpadhi parikkhayā**ti sabbesaṁ khandhakilesābhisaṅkhārakāmaguṇabhedānaṁ upadhīnaṁ parikkhayā. **Kiṁ tavettha, mārā**ti, māra, tuyhaṁ kiṁ ettha? Kasmā tvaṁ uṇhayāguyaṁ nilīyituṁ asakkontī khuddakamakkhikā viya antanteneva ujjhāyanto āhiṇḍasīti. Sattamaṁ.

(SA.4.8.)8. Nandatisuttavaṇṇanā

144. Aṭṭhamaṁ Devatāsaṁyutte vuttatthameva. Aṭṭhamaṁ.

(SA.4.9.)9. Paṭhama-āyusuttavaṇṇanā

145. Navame (CS:pg.1.161) **appaṁ vā bhiyyo**ti bhiyyo jīvanto aparaṁ vassasataṁ jīvituṁ na sakkoti, paṇṇāsaṁ vā saṭṭhi vā vassāni jīvati. **Ajjhabhāsī**ti samaṇo Gotamo "manussānaṁ appamāyū"ti katheti, dīghabhāvamassa kathessāmīti paccanīkasātatāya abhibhavitvā abhāsi.

Na naṁ hīḷeti taṁ āyuṁ "appakamidan"ti na hīḷeyya. **Khīramatto vā**ti yathā daharo kumāro uttānaseyyako khīraṁ pivitvā dukūlacumbaṭake nipanno asaññī viya niddāyati, kassaci āyuṁ appaṁ vā dīghaṁ vāti na cinteti, evaṁ sappuriso. **Careyyādittasīso vā**ti āyuṁ parittanti ñatvā pajjalitasīso viya careyya. Navamaṁ.

(SA.4.10.)10. Dutiya-āyusuttavaṇṇanā

146. Dasame **nemīva rathakubbaran**ti yathā divasaṁ gacchantassa rathassa cakkanemi kubbaraṁ anupariyāyati na vijahati, evaṁ āyu anupariyāyatīti. Dasamaṁ.

Paṭhamo vaggo.

(SA.4.11./I,176.)

2. Dutiyavaggo

(SA.4.11.)1. Pāsāṇasuttavaṇṇanā

147. Dutiyavaggassa paṭhame **nisinno**ti pubbe vuttanayeneva padhānaṁ pariggaṇhanto nisinno. Māropissa sukhanisinnabhāvaṁ ñatvā ghaṭṭayissāmīti upasaṅkamanto. **Padālesī**ti pabbatapiṭṭhe ṭhatvā pavijjhi. Pāsāṇā nirantarā aññamaññaṁ abhihanantā patanti. **Kevalan**ti sakalaṁ. **Sabban**ti tasseva vevacanaṁ. Paṭhamaṁ.

(SA.4.12.)2. Kinnusīhasuttavaṇṇanā

148. Dutiye **vicakkhukammāyā**ti parisāya paññācakkhuṁ vināsetukamyatāya. Buddhānaṁ panesa paññācakkhuṁ vināsetuṁ na sakkoti, parisāya bheravārammaṇaṁ (CS:pg.1.162) sāvento vā dassento vā sakkoti. **Vijitāvī nu maññasī**ti kiṁ nu tvaṁ "vijitavijayo ahan"ti maññasi? Mā evaṁ mañṇi, natthi te jayo. **Parisāsū**ti, aṭṭhasu parisāsu. **Balappattā**ti dasabalappattā. Dutiyaṁ.

(SA.4.13.)3. Sakalikasuttavaṇṇanā

149. Tatiye **mandiyā nū**ti mandabhāvena momūhabhāvena. **Udāhu kāveyyamatto**ti udāhu yathā kavi kabbaṁ cintento tena kabbakaraṇena matto sayati, evaṁ sayasi. **Sampacurā**ti bahavo. **Kimidaṁ soppase vā**ti kasmā idaṁ soppaṁ soppasiyeva? **Atthaṁ sameccā**ti atthaṁ samāgantvā pāpuṇitvā. Mayhaṁ hi asaṅgaho nāma saṅgahavipanno vā attho natthi. **Sallan**ti tikhiṇaṁ sattisallaṁ. **Jaggaṁ na saṅke**ti yathā ekacco sīhapathādīsu jagganto saṅkati, tathā ahaṁ jaggantopi na saṅkāmi. **Napi bhemi sottun**ti yathā ekacco sīhapathādīsuyeva supituṁ bhāyati, evaṁ ahaṁ supitumpi na bhāyāmi. **Nānutapanti māman**ti yathā ācariyassa vā antevāsikassa vā aphāsuke jāte uddesaparipucchāya (SA.4.13./I,177.) ṭhitattā antevāsiṁ rattindivā atikkamantā anutapanti, evaṁ maṁ nānutapanti. Na hi mayhaṁ kiñci apariniṭṭhitakammaṁ nāma atthi. Tenevāha **hāniṁ na passāmi kuhiñci loke**ti. Tatiyaṁ.

(SA.4.14.)4. Patirūpasuttavaṇṇanā

150. Catutthe **anurodhavirodhesū**ti rāgapaṭighesu. **Mā sajjittho tadācaran**ti evaṁ dhammakathaṁ ācaranto mā laggi. Dhammakathaṁ kathentassa hi ekacce sādhukāraṁ dadanti, tesu rāgo uppajjati. Ekacce asakkaccaṁ suṇanti, tesu paṭigho uppajjati. Iti dhammakathiko anurodhavirodhesu sajjati nāma. Tvaṁ evaṁ mā sajjitthoti vadati. **Yadaññamanusāsatī**ti yaṁ aññaṁ anusāsati, taṁ. Sambuddho hitānukampī hitena anupakampati. Yasmā ca hitānukampī (CS:pg.1.163) tasmā anurodhavirodhehi vippamutto Tathāgatoti. Catutthaṁ.

(SA.4.15.)5. Mānasasuttavaṇṇanā

151. Pañcame ākāse carantepi bandhatīti **antalikkhacaro**. **Pāso**ti rāgapāso. **Mānaso**ti manasampayutto. Pañcamaṁ.

(SA.4.16.)6. Pattasuttavaṇṇanā

152. Chaṭṭhe **pañcannaṁ upādānakkhandhānaṁ upādāyā**ti pañca upādānakkhandhe ādiyitvā, sabhāvasāmaññalakkhaṇavasena nānappakārato vibhajitvā dassento. **Sandassetī**ti khandhānaṁ sabhāvalakkhaṇādīni dasseti. **Samādapetī**ti gaṇhāpeti. **Samuttejetī**ti samādānamhi ussāhaṁ janeti. **Sampahaṁsetī**ti paṭividdhaguṇena vodāpeti jotāpeti. **Aṭṭhiṁ katvā**ti atthikaṁ katvā, “ayaṁ no adhigantabbo attho”ti evaṁ sallakkhetvā tāya desanāya atthikā hutvā. **Manasi katvā**ti citte ṭhapetvā. **Sabbacetaso samannāharitvā**ti (SA.4.16./I,178.) sabbena tena kammakārakacittena samannāharitvā. **Ohitasotā**ti ṭhapitāsotā. **Abbhokāse nikkhittā**ti otāpanatthāya ṭhapitā.

Rūpaṁ vedayitaṁ saññānti, ete rūpādayo tayo khandhā. **Yañca saṅkhatan**ti iminā saṅkhārakkhandho gahito. **Evaṁ tattha virajjatī**ti “eso ahaṁ na homi, etaṁ mayhaṁ na hotī”ti passanto evaṁ tesu khandhesu virajjati. **Khemattan**ti khemībhūtaṁ attabhāvaṁ. Iminā phalakkhaṇaṁ dasseti. **Anvesan**ti bhavayonigatiṭhitisattāvāsasaṅkhātesu sabbaṭṭhānesu pariyesamānā. **Nājjhagā**ti na passīti. Chaṭṭhaṁ.

(SA.4.17.)7. Chaphassāyatanasuttavaṇṇanā

153. Sattame **phassāyatanānan**ti sañjātisamosaraṇaṭṭhena chadvārikassa phassassa āyatanānaṁ. **Bhayabheravaṁ saddan**ti meghadundubhi-asanipātasaddasadisaṁ bhayajanakaṁ saddaṁ. **Pathavī maññe undrīyatī**ti ayaṁ mahāpathavī paṭapaṭasaddaṁ (CS:pg.1.164) kurumānā viya ahosi. **Ettha loko vimucchito**ti etesu chasu ārammaṇesu loko adhimucchito. **Māradheyyan**ti mārassa ṭhānabhūtaṁ tebhūmakavaṭṭaṁ. Sattamaṁ.

(SA.4.18.)8. Piṇḍasuttavaṇṇanā

154. Aṭṭhame **pāhunakāni bhavantī**ti tathārūpe nakkhatte tattha tattha pesetabbāni pāhunakāni bhavanti, āgantukapaṇṇākāradānāni vā. Sayaṁcaraṇadivase samavayajātigottā kumārakā tato tato sannipatanti. Kumārikāyopi attano attano vibhavānurūpena alaṅkatā tahaṁ tahaṁ vicaranti. Tatra kumārikāyopi yathārucikānaṁ kumārakānaṁ paṇṇākāraṁ pesenti, kumārakāpi kumārikānaṁ aññasmiṁ asati antamaso mālāguḷenapi parikkhipanti. **Anvāviṭṭhā**ti anu āviṭṭhā. Taṁdivasaṁ kira pañcasatā kumārikāyo (SA.4.18./I,179.) uyyānakīḷaṁ gacchantiyo paṭipathe Satthāraṁ disvā chaṇapūvaṁ dadeyyuṁ. Satthā tāsaṁ dānānumodanatthaṁ pakiṇṇakadhammadesanaṁ deseyya, desanāpariyosāne sabbāpi sotāpattiphale patiṭṭhaheyyuṁ. Māro tāsaṁ sampattiyā antarāyaṁ karissāmīti anvāvisi. Pāḷiyaṁ pana **mā samaṇo Gotamo piṇḍamalatthā**ti ettakaṁyeva vuttanti.

Kiṁ pana Satthā mārāvaṭṭanaṁ ajānitvā paviṭṭhoti? Āma ajānitvā. Kasmā? Anāvajjanatāya. Buddhānañhi-- “asukaṭṭhāne bhattaṁ labhissāma, na labhissāmā”ti āvajjanaṁ na ananucchavikaṁ. Paviṭṭho pana manussānaṁ upacārabhedaṁ disvā, “Kiṁ idan”ti? Āvajjento ñatvā, “āmisatthaṁ mārāvaṭṭanaṁ bhindituṁ ananucchavikan”ti abhinditvāva nikkhanto.

Upasaṅkamīti amittavijayena viya tuṭṭho sakalagāme kaṭacchumattampi bhattaṁ alabhitvā gāmato nikkhamantaṁ Bhagavantaṁ gāmiyamanussavesena upasaṅkami. **Tathāhaṁ karissāmī**ti idaṁ so musā bhāsati. Evaṁ kirassa ahosi-- “Mayā evaṁ vutte puna pavisissati, atha naṁ gāmadārakā ‘sakalagāme caritvā kaṭacchubhikkhampi alabhitvā gāmato nikkhamma puna paviṭṭhosī’ti-ādīni (CS:pg.1.165) vatvā uppaṇḍessantī”ti. Bhagavā pana-- “Sacāyaṁ maṁ evaṁ viheṭhessati muddhamasseva sattadhā phalissatī”ti tasmiṁ anukampāya apavisitvā gāthādvayamāha.

Tattha **pasavī**ti janesi nipphādesi. **Āsajjā**ti āsādetvā ghaṭṭetvā. **Na me pāpaṁ vipaccatī**ti mama pāpaṁ na paccati. **Nipphalaṁ etan**ti kiṁ nu tvaṁ evaṁ maññasi? Mā evaṁ maññi, atthi tayā katassa pāpassa phalanti dīpeti. **Kiñcanan**ti madituṁ samatthaṁ rāgakiñcanādi kilesajātaṁ. **Ābhassarā yathā**ti yathā ābhassarā devā sappītikajjhānena yāpentā pītibhakkhā nāma honti, evaṁ bhavissāmāti. Aṭṭhamaṁ. (SA.4.19./I,180.)

(SA.4.19.)9. Kassakasuttavaṇṇanā

155. Navame **nibbānapaṭisaṁyuttāyā**ti nibbānaṁ apadisitvā pavattāya. **Haṭahaṭakeso**ti purimakese pacchato, pacchimakese purato vāmapassakese dakkhiṇato,

dakkhiṇapassakese vāmato pharitvā pharitvā vippakiṇṇakeso. **Mama cakkhusamphassaviññāṇāyatanan**ti cakkhuviññāṇena sampayutto cakkhusamphassopi viññāṇāyatanampi mamevāti. Ettha ca cakkhusamphassena viññāṇasampayuttakā dhammā gahitā, viññāṇāyatanena sabbānipi cakkhudvāre uppannāni āvajjanādiviññāṇāni. Sotadvārādīsupi eseva nayo. Manodvāre pana **mano**ti sāvajjanakaṁ bhavaṅgacittaṁ. **Dhammā**ti ārammaṇadhammā. **Manosamphasso**ti sāvajjanena bhavaṅgena sampayuttaphasso. **Viññāṇāyatanan**ti javanacittaṁ tadārammaṇampi vaṭṭati.

Taveva pāpima, cakkhūti yaṁ loke timirakācādīhi upaddutaṁ anekarogāyatanaṁ upakkavipakkaṁ antamaso kāṇacakkhupi, sabbaṁ taṁ taveva bhavatu. Rūpādīsupi eseva nayo.

Yaṁ vadantīti yaṁ bhaṇḍakaṁ "mama idan"ti vadanti. **Ye vadanti mamanti cā**ti ye ca puggalā "maman"ti vadanti. **Ettha ce te mano atthī**ti etesu ca ṭhānesu yadi cittaṁ atthi. **Na me samaṇa mokkhasī**ti samaṇa mayhaṁ visayato na muccissasi. **Yaṁ vadantī**ti yaṁ bhaṇḍakaṁ vadanti, na taṁ mayhaṁ. **Ye vadantī**ti yepi puggalā evaṁ vadanti, na te ahaṁ. **Na me maggampi dakkhasī**ti bhavayonigati-ādīsu mayhaṁ gatamaggampi na passasi. Navamaṁ.

(SA.4.20.)10. Rajjasuttavaṇṇanā

156. Dasame (CS:pg.1.166) **ahanaṁ aghātayan**ti ahanantena aghātayantena. **Ajinaṁ ajāpayan**ti parassa dhanajāniṁ akarontena akārāpentena. **Asocaṁ asocāpayan**ti asocantena asocāpayantena. Iti Bhagavā adhammikarājūnaṁ rajje vijite daṇḍakarapīḷite manusse disvā kāruññavasena evaṁ cintesi. (SA.4.20./I,181.) **Upasaṅkamī**ti "samaṇo Gotamo 'sakkā nu kho rajjaṁ kāretun'ti cintesi, rajjaṁ kāretukāmo bhavissati, rajjañca nāmetaṁ pamādaṭṭhānaṁ, rajjaṁ kārente sakkā otāraṁ labhituṁ, gacchāmi ussāhamassa janessāmī"ti cintetvā upasaṅkami. **Iddhipādā**ti ijjhanakakoṭṭhāsā **Bhāvitā**ti vaḍḍhitā. **Bahulīkatā**ti punappunaṁ katā. **Yānīkatā**ti yuttayānaṁ viya katā. **Vatthukatā**ti patiṭṭhaṭṭhenavatthukatā. **Anuṭṭhitā**ti avijahitā niccānubaddhā. **Paricitā**ti sātaccakiriyāya suparicitā katā issāsassa avirādhitavedhihattho viya. **Susamāraddhā**ti suṭṭhu samāraddhā paripuṇṇabhāvanā. **Adhimucceyyā**ti cinteyya.

Pabbatassāti pabbato bhaveyya. **Dvittāvā**ti tiṭṭhatu eko pabbato, dvikkhattumpi tāva mahanto suvaṇṇapabbato ekassa nālaṁ, na pariyattoti attho. **Iti vidvā samañcare**ti evaṁ jānanto samaṁ careyya. **Yatonidānan**ti dukkhaṁ nāma pañcakāmaguṇanidānaṁ, taṁ yatonidānaṁ hoti, evaṁ yo adakkhi. **Kathaṁ nameyyā**ti so jantu tesu dukkhassa nidānabhūtesu kāmesu kena kāraṇena nameyya. **Upadhiṁ viditvā**ti kāmaguṇa-upadhiṁ "saṅgo eso, lagganametan"ti evaṁ viditvā. **Tasseva jantu vinayāya sikkhe**ti tasseva upadhissa vinayāya sikkheyya. Dasamaṁ.

Dutiyo vaggo.

3. Tatiyavaggo

(SA.4.21.)1. Sambahulasuttavaṇṇanā

157. Tatiyavaggassa paṭhame **jaṭaṇḍuvenā**ti jaṭācumbaṭakena. **Ajinakkhipanivattho**ti sakhuraṁ ajinacammaṁ ekaṁ nivattho ekaṁ pāruto. **Udumbaradaṇḍan**ti (CS:pg.1.167) appicchabhāvappakāsanatthaṁ īsakaṁ vaṅkaṁ udumbaradaṇḍaṁ gahetvā. **Etadavocā**ti loke brāhmaṇassa vacanaṁ nāma sussūsanti, brāhmaṇesupi pabbajitassa, pabbajitesupi mahallakassāti mahallakabrāhmaṇassa pabbajitavesaṁ gahetvā padhānabhūmiyaṁ kammaṁ karonte te bhikkhū upasaṅkamitvā hatthaṁ ukkhipitvā etaṁ "daharā bhavanto"ti-ādivacanaṁ (SA.4.21./I,182.) avoca. **Okampetvā**ti hanukena uraṁ paharanto adhonataṁ katvā. **Jivhaṁ nillāletvā**ti kabaramahājivhaṁ nīharitvā uddhamadho ubhayapassesu ca lāletvā. **Tivisākhan**ti tisākhaṁ. **Nalāṭikan**ti bhakuṭiṁ, nalāṭe uṭṭhitaṁ valittayanti attho. **Pakkāmī**ti tumhe jānantānaṁ vacanaṁ akatvā attanova tele paccissathāti vatvā ekaṁ maggaṁ gahetvā gato. Paṭhamaṁ.

(SA.4.22.)2. Samiddhisuttavaṇṇanā

158. Dutiye **lābhā vata me, suladdhaṁ vata me**ti evarūpassa Satthu ceva dhammassa ca sabrahmacārīnañca laddhattā mayhaṁ lābhā mayhaṁ suladdhanti. So kirāyasmā pacchā mūlakammaṭṭhānaṁ sammasitvā "arahattaṁ gahessāmī"ti pāsādikaṁ tāva kammaṭṭhānaṁ gahetvā Buddhadhammasaṅghaguṇe āvajjetvā cittakallataṁ uppādetvā cittaṁ hāsetvā tosetvā nisinno. Tenassa evamahosi. **Upasaṅkamī**ti "ayaṁ Samiddhi bhikkhu pāsādikaṁ kammaṭṭhānaṁ gahetvā nisinnasadiso, yāva mūlakammaṭṭhānaṁ gahetvā arahattaṁ na gaṇhāti, tāvassa antarāyaṁ karissāmī"ti upasaṅkami. **Gaccha tvan**ti Satthā Sakalajambudīpaṁ olokento "tasmiṁyeva ṭhāne tassa kammaṭṭhānaṁ sappāyaṁ bhavissatī"ti addasa, tasmā evamāha. **Satipaññā ca me Buddhā**ti mayā sati ca paññā ca ñātā. **Karassu rūpānī**ti bahūnipi vibhiṁsakārahāni rūpāni karassu. **Neva maṁ byādhayissasī**ti maṁ neva vedhayissasi na kampassesi. Dutiyaṁ.

(SA.4.23.)3. Godhikasuttavaṇṇanā

159. Tatiye (CS:pg.1.168) **Isigilipasse**ti Isigilissa nāma pabbatassa passe. **Kāḷasilāyan**ti kāḷavaṇṇāya silāyaṁ. **Sāmayikaṁ cetovimuttin**ti (SA.4.23./I,183.) appitappitakkhaṇe paccanīkadhammehi vimuccati, ārammaṇe ca adhimuccatīti lokiyasamāpatti sāmayikā cetovimutti nāma. **Phusī**ti paṭilabhi. **Parihāyī**ti kasmā yāva chaṭṭhaṁ parihāyi? Sābādhattā. Therassa kira vātapittasemhavasena anusāyiko ābādho atthi, tena samādhissa sappāye upakārakadhamme pūretuṁ na sakkoti, appitappitāya samāpattiyā parihāyati.

Yaṁnūnāhaṁ satthaṁ āhareyyanti so kira cintesi, yasmā parihīnajjhānassa kālaṅkaroto anibaddhā gati hoti, aparihīnajjhānassa nibaddhā gati hoti, brahmaloke nibbattati, tasmā satthaṁ āharitukāmo ahosi. **Upasaṅkamī**ti-- "Ayaṁ samaṇo satthaṁ āharitukāmo, satthāharaṇañca nāmetaṁ kāye ca jīvite ca anapekkhassa hoti. Yo evaṁ kāye ca jīvite ca anapekkho hoti, so mūlakammaṭṭhānaṁ sammasitvā arahattampi gahetuṁ samattho hoti, mayā pana paṭibāhitopi esa na oramissati, Satthārā paṭibāhito

oramissatī”ti therassa atthakāmo viya hutvā yena Bhagavā tenupasaṅkami.

Jalāti jalamānā. **Pāde vandāmi cakkhumā**ti pañcahi cakkhūhi cakkhumā tava pāde vandāmi. **Jutindharā**ti ānubhāvadharā. **Appattamānaso**ti appatta-arahatto. **Sekho**ti sīlādīni sikkhamāno sakaraṇīyo. **Jane sutā**ti jane vissutā. **Satthaṁ āharitaṁ hotī**ti thero kira “Kiṁ mayhaṁ iminā jīvitenā”ti? Uttāno nipajjitvā satthena galanāḷiṁ chindi, dukkhā vedanā uppajjiṁsu. Thero vedanaṁ vikkhambhetvā taṁyeva vedanaṁ pariggahetvā satiṁ upaṭṭhapetvā mūlakammaṭṭhānaṁ sammasanto arahattaṁ patvā samasīsī hutvā parinibbāyi. **Samasīsī** nāma tividho hoti iriyāpathasamasīsī, rogasamasīsī, jīvitasamasīsīti.

Tattha (CS:pg.1.169) yo ṭhānādīsu iriyāpathesu aññataraṁ adhiṭṭhāya-- “imaṁ akopetvāva arahattaṁ pāpuṇissāmī”ti vipassanaṁ paṭṭhapeti, athassa arahattappatti ca iriyāpathakopanañca ekappahāreneva hoti. Ayaṁ **iriyāpathasamasīsī** nāma. Yo pana cakkhurogādīsu aññatarasmiṁ (SA.4.23./I,184.) sati-- “Ito anuṭṭhitova arahattaṁ pāpuṇissāmī”ti vipassanaṁ paṭṭhapeti, athassa arahattappatti ca rogato vuṭṭhānañca ekappahāreneva hoti. Ayaṁ **rogasamasīsī** nāma. Keci pana tasmiṁyeva iriyāpathe tasmiñca roge parinibbānavasenettha samasīsitaṁ paññāpenti. Yassa pana āsavakkhayo ca jīvitakkhayo ca ekappahāreneva hoti. Ayaṁ **jīvitasamasīsī** nāma. Vuttampi cetaṁ-- “Yassa puggalassa apubbaṁ acarimaṁ āsavapariyādānañca hoti jīvitapariyādānañca, ayaṁ vuccati puggalo samasīsī”ti (pu.pa.16).

Ettha ca pavattisīsaṁ kilesasīsanti dve sīsāni. Tattha **pavattisīsaṁ** nāma jīvitindriyaṁ, **kilesasīsaṁ** nāma avijjā. Tesu jīvitindriyaṁ cuticittaṁ khepeti, avijjā maggacittaṁ. Dvinnaṁ cittānaṁ ekato uppādo natthi. Maggānantaraṁ pana phalaṁ, phalānantaraṁ bhavaṅgaṁ, bhavaṅgato vuṭṭhāya paccavekkhaṇaṁ, taṁ paripuṇṇaṁ vā hoti aparipuṇṇaṁ vā. Tikhiṇena asinā sīse chijjantepi hi eko vā dve vā paccavekkhaṇavārā avassaṁ uppajjantiyeva, cittānaṁ pana lahuparivattitāya āsavakkhayo ca jīvitapariyādānañca ekakkhaṇe viya paññāyati.

Samūlaṁ taṇhamabbuyhāti avijjāmūlena samūlakaṁ taṇhaṁ arahattamaggena uppāṭetvā. **Parinibbuto**ti anupādisesanibbānena parinibbuto.

Vivattakkhandhanti parivattakkhandhaṁ. **Semānan**ti uttānaṁ hutvā sayitaṁ hoti. Thero pana kiñcāpi uttānako sayito, tathāpissa dakkhiṇena passena paricitasayanattā sīsaṁ dakkhiṇatova parivattitvā ṭhitaṁ. **Dhūmāyitattan**ti dhūmāyitabhāvaṁ. Tasmiṁ hi khaṇe dhūmavalāhakā viya timiravalāhakā viya ca uṭṭhahiṁsu. **Viññāṇaṁ samanvesatī**ti paṭisandhicittaṁ pariyesati. **Appatiṭṭhitenā**ti paṭisandhiviññāṇena appatiṭṭhitena, appatiṭṭhitakāraṇāti attho. **Beluvapaṇḍuvīṇan**ti beluvapakkaṁ viya paṇḍuvaṇṇaṁ suvaṇṇamahāvīṇaṁ. **Ādāyā**ti kacche ṭhapetvā. **Upasaṅkamī**ti (SA.4.23./I,185.) “Godhikattherassa nibbattaṭṭhānaṁ na (CS:pg.1.170) jānāmi, samaṇaṁ Gotamaṁ pucchitvā nikkaṅkho bhavissāmī”ti khuddakadārakavaṇṇī hutvā upasaṅkami. **Nādhigacchāmī**ti na passāmi. **Sokaparetassā**ti sokena phuṭṭhassa. **Abhassathā**ti pādapiṭṭhiyaṁ patitā. Tatiyaṁ.

(SA.4.24.)4. Sattavassānubandhasuttavaṇṇanā

160. Catutthe **satta vassānī**ti pure bodhiyā chabbassāni, bodhito pacchā ekaṁ vassaṁ. **Otārāpekkho**ti “Sace samaṇassa Gotamassa kāyadvārādīsu kiñcideva ananucchavikaṁ passāmi, codessāmi nan”ti evaṁ vivaraṁ apekkhamāno. **Alabhamāno**ti rathareṇumattampi avakkhalitaṁ apassanto. Tenāha --

"Satta vassāni Bhagavantaṁ, anubandhiṁ padāpadaṁ;
Otāraṁ nādhigacchissaṁ, sambuddhassa satīmato"ti. (su.ni.448=PTS.v.446.).

Upasaṅkamīti "Ajja samaṇaṁ Gotamaṁ atigahetvā gamissāmī"ti upasaṅkami.

Jhāyasīti jhāyanto avajjhāyanto nisinnosīti vadati. **Vittaṁ nu jīno**ti sataṁ vā sahassaṁ vā jitosi nu. **Āguṁ nu gāmasmin**ti, kiṁ nu antogāme pamāṇātikkantaṁ pāpakammaṁ akāsi, yena aññesaṁ mukhaṁ oloketuṁ avisahanto araññe vicarasi? **Sakkhin**ti mittabhāvaṁ.

Palikhāyāti khaṇitvā. **Bhavalobhajappan**ti bhavalobhasaṅkhātaṁ taṇhaṁ. **Anāsavo jhāyāmī**ti nittaṇho hutvā dvīhi jhānehi jhāyāmi. **Pamattabandhū**ti māraṁ ālapati. So hi yekeci loke pamattā, tesaṁ bandhu.

Sace maggaṁ anubuddhanti yadi tayā maggo anubuddho. **Apehī**ti apayāhi. **Amaccudheyyan**ti (SA.4.24./I,186.) maccuno anokāsabhūtaṁ nibbānaṁ. **Pāragāmino**ti yepi pāraṁ gatā, tepi pāragāmino. Yepi pāraṁ gacchissanti, yepi pāraṁ gantukāmā, tepi pāragāmino.

Visūkāyikānīti (CS:pg.1.171) māravisūkāni. **Visevitānī**ti viruddhasevitāni, "appamāyu manussānaṁ, accayanti ahorattā"ti vutte. "Dīghamāyu manussānaṁ, nāccayanti ahorattā"ti-ādīni paṭilomakāraṇāni. **Vipphanditānī**ti, tamhi tamhi kāle hatthirājavaṇṇasappavaṇṇādidassanāni. **Nibbejanīyā**ti ukkaṇṭhanīyā.

Anupariyagāti-ādīsu kiñcāpi atītavacanaṁ kataṁ, attho pana vikappavasena veditabbo. Idaṁ vuttaṁ hoti-- yathā medavaṇṇaṁ pāsāṇaṁ vāyaso disvā-- "Api nāmettha muduṁ vindeyyāma, api assādo siyā"ti anuparigaccheyya, atha so tattha assādaṁ alabhitvāva vāyaso etto apakkameyya, tato pāsāṇā apagaccheyya, evaṁ mayampi so kāko viya selaṁ Gotamaṁ āsajja assādaṁ vā santhavaṁ vā alabhantā Gotamā nibbinditvā apagacchāma. Catutthaṁ.

(SA.4.25.)5. Māradhītusuttavaṇṇanā

161. Pañcame **abhāsitvā**ti ettha a-kāro nipātamattaṁ, bhāsitvāti attho. Abhāsayitvātipi pāṭho. **Upasaṅkamiṁsū**ti "Gopālakadārakaṁ viya daṇḍakena bhūmiṁ lekhaṁ datvā ativiya dummano hutvā nisinno. 'Kinnu kho kāraṇan'ti? Pucchitvā, jānissāmā"ti upasaṅkamiṁsu.

Socasīti cintesi. **Āraññamiva kuñjaran**ti yathā araññato pesitagaṇikārahatthiniyo āraññakaṁ kuñjaraṁ itthikuttadassanena palobhetvā bandhitvā ānayanti, evaṁ ānayissāma. **Māradheyyan**ti tebhūmakavaṭṭaṁ.

Upasaṅkamiṁsūti-- "Tumhe thokaṁ adhivāsetha, mayaṁ (SA.4.25./I,187.) taṁ ānessāmā"ti pitaraṁ samassāsetvā upasaṅkamiṁsu. **Uccāvacā**ti nānāvidhā. **Ekasataṁ ekasatan**ti ekekaṁ sataṁ sataṁ katvā. **Kumārivaṇṇasatan**ti iminā nayena kumāri-attabhāvānaṁ sataṁ.

Atthassa (CS:pg.1.172) **pattiṁ hadayassa santin**ti, dvīhipi padehi arahattameva kathesi. **Senan**ti kilesasenaṁ. Sā hi piyarūpasātarūpā nāma. **Ekāhaṁ jhāyan**ti eko ahaṁ jhāyanto. **Sukhamanubodhin**ti arahattasukhaṁ anubujjhiṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti -- piyarūpaṁ sātarūpaṁ senaṁ jinitvā ahaṁ eko jhāyanto "Atthassa pattiṁ hadayassa santin"ti saṅkhaṁ gataṁ arahattasukhaṁ anubujjhiṁ. Tasmā janena mittasanthavaṁ na karomi, teneva ca me kāraṇena kenaci saddhiṁ sakkhī na sampajjatīti.

Kathaṁvihārībahuloti katamena vihārena bahulaṁ viharanto. **Aladdhā**ti alabhitvā. **Yo**ti nipātamattaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti-- katamena jhānena bahulaṁ

jhāyantaṁ taṁ puggalaṁ kāmasaññā alabhitvāva paribāhirā hontīti.

Passaddhakāyoti catutthajjhānena assāsapassāsakāyassa passaddhattā passaddhakāyo. **Suvimuttacitto**ti arahattaphalavimuttiyā suṭṭhu vimuttacitto. **Asaṅkharāno**ti tayo kammābhisaṅkhāre anabhisaṅkharonto. **Anoko**ti anālayo. **Aññāya dhamman**ti catusaccadhammaṁ jānitvā. **Avitakkajhāyī**ti avitakkena catutthajjhānena jhāyanto. **Na kuppatī**ti-ādīsu dosena na kuppati, rāgena na sarati, mohena na thīno. Imesu tīsu mūlakilesesu gahitesu diyaḍḍhakilesasahassaṁ gahitameva hoti. Paṭhamapadena vā byāpādanīvaraṇaṁ gahitaṁ, dutiyena kāmacchandanīvaraṇaṁ, tatiyena thinaṁ ādiṁ katvā sesanīvaraṇāni. Iti iminā nīvaraṇappahānena khīṇāsavaṁ dasseti.

Pañcoghatiṇṇoti pañcadvārikaṁ kilesoghaṁ tiṇṇo. **Chaṭṭhan**ti manodvārikampi chaṭṭhaṁ kilesoghaṁ atari. Pañcoghaggahaṇena vā pañcorambhāgiyāni saṁyojanāni (SA.4.25./I,188.) chaṭṭhaggahaṇena pañcuddhambhāgiyāni veditabbāni. **Gaṇasaṅghacārī**ti gaṇe ca saṅghe ca caratīti Satthā gaṇasaṅghacārī nāma. **Addhā carissantī**ti aññepi saddhā bahujanā ekaṁsena carissanti. **Ayan**ti ayaṁ Satthā. **Anoko**ti anālayo.

Acchejja (CS:pg.1.173) **nessatī**ti acchinditvā nayissati, maccurājassa hatthato acchinditvā nibbānapāraṁ nayissatīti vuttaṁ hoti. **Nayamānānan**ti nayamānesu.

Selaṁva sirasūhacca, pātāle gādhamesathāti mahantaṁ kūṭāgārappamāṇaṁ silaṁ sīse ṭhapetvā pātāle patiṭṭhagavesanaṁ viya. **Khāṇuṁva urasāsajjā**ti urasi khāṇuṁ paharitvā viya. **Apethā**ti apagacchatha. Imasmiṁ ṭhāne saṅgītikārā "idamavocā"ti desanaṁ niṭṭhapetvā **daddallamānā**ti gāthaṁ āhaṁsu. Tattha **daddallamānā**ti ativiya jalamānā sobhamānā. **Āgañchun**ti āgatā. **Panudī**ti nīhari. **Tūlaṁ bhaṭṭhaṁva māluto**ti yathā phalato bhaṭṭhaṁ simbalitūlaṁ vā poṭakitūlaṁ vā vāto panudati nīharati, evaṁ panudīti. Pañcamaṁ.

Tatiyo vaggo.

Iti Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya Mārasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.5.1./I,189.)

SA.5.(5) Bhikkhunīsaṁyuttaṁ

(SA.5.1.)1. Āḷavikāsuttavaṇṇanā

162. Bhikkhunīsaṁyuttassa (CS:pg.1.174) paṭhame **Āḷavikā**ti Āḷaviyaṁ jātā Āḷavinagaratoyeva ca nikkhamma pabbajitā. **Andhavanan**ti Kassapasammāsambuddhassa cetiye navakammatthāya dhanaṁ samādapetvā āgacchantassa yasodharassa nāma dhammabhāṇakassa ariyapuggalassa akkhīni uppāṭetvā tattheva akkhibhedappattehi pañcahi corasatehi nivutthattā tato paṭṭhāya "andhavanan"ti saṅkhaṁ gataṁ vanaṁ. Taṁ kira Sāvatthito dakkhiṇapasse gāvutamatte hoti rājārakkhāya guttaṁ. Tattha pavivekakāmā bhikkhū ca bhikkhuniyo ca gacchanti. Tasmā ayampi kāyavivekatthinī yena taṁ vanaṁ, tenupasaṅkami. **Nissaraṇan**ti nibbānaṁ. **Paññāyā**ti paccavekkhaṇañāṇena. **Na tvaṁ jānāsi taṁ padan**ti tvaṁ etaṁ nibbānapadaṁ vā nibbānagāmimaggapadaṁ vā na jānāsi. **Sattisūlūpamā**ti

vinivijjhanatthena sattisūlasadisā. **Khandhāsaṁ adhikuṭṭanā**ti khandhā tesaṁ adhikuṭṭanabhaṇḍikā. Paṭhamaṁ.

(SA.5.2.)2. Somāsuttavaṇṇanā

163. Dutiye **ṭhānan**ti arahattaṁ. **Durabhisambhavan**ti duppasahaṁ. **Dvaṅgulapaññāyā**ti parittapaññāya. Yasmā vā dvīhi aṅgulehi kappāsavaṭṭiṁ gahetvā suttaṁ kantanti, (SA.5.2./I,190.) tasmā itthī "dvaṅgulapaññā"ti vuccati. **Ñāṇamhi vattamānamhī**ti phalasamāpattiñāṇe pavattamāne. **Dhammaṁ vipassato**ti catusaccadhammaṁ vipassantassa, pubbabhāge vā vipassanāya ārammaṇabhūtaṁ khandhapañcakameva. **Kiñci vā pana aññasmī**ti aññaṁ vā kiñci "ahaṁ asmī"ti taṇhāmānadiṭṭhivasena yassa siyā. Dutiyaṁ.

(SA.5.3.)3. Kisāgotamīsuttavaṇṇanā

164. Tatiye **Kisāgotamī**ti appamaṁsalohitatāya kisā, Gotamīti panassā nāmaṁ. Pubbe kira Sāvatthiyaṁ ekasmiṁ kule asītikoṭidhanaṁ sabbaṁ aṅgārāva jātaṁ. Kuṭumbiko aṅgārajātāni anīharitvā (CS:pg.1.175) "Avassaṁ koci puññavā bhavissati, tassa puññena puna pākatikaṁ bhavissatī"ti suvaṇṇahiraññassa cāṭiyo pūretvā āpaṇe ṭhapetvā samīpe nisīdi. Athekā duggatakulassa dhītā-- "Aḍḍhamāsakaṁ gahetvā dārusākaṁ āharissāmī"ti vīthiṁ gatā taṁ disvā kuṭumbikaṁ āha-- "āpaṇe tāva dhanaṁ ettakaṁ, gehe kittakaṁ bhavissatī"ti. Kiṁ disvā amma evaṁ kathesīti? Imaṁ hiraññasuvaṇṇanti. So "puññavatī esā bhavissatī"ti tassā vasanaṭṭhānaṁ pucchitvā āpaṇe bhaṇḍaṁ paṭisāmetvā tassā mātāpitaro upasaṅkamitvā evamāha-- "Amhākaṁ gehe vayappatto dārako atthi, tassetaṁ dārikaṁ dethā"ti. Kiṁ sāmi duggatehi saddhiṁ keḷiṁ karosīti? Mittasanthavo nāma duggatehipi saddhiṁ hoti, detha naṁ, kuṭumbasāminī bhavissatīti naṁ gahetvā gharaṁ ānesi. Sā saṁvāsamanvāya puttaṁ vijātā. Putto padasā āhiṇḍanakāle kālamakāsi. Sā duggatakule uppajjitvā mahākulaṁ gantvāpi "puttavināsaṁ pattāmhī"ti uppannabalavasokā puttassa sarīrakiccaṁ vāretvā taṁ matakaḷevaraṁ ādāya nagare vippalapantī carati.

Ekadivasaṁ mahatiyā Buddhavīthiyā dasabalassa (SA.5.3./I,191.) santikaṁ gantvā-- "Puttassa me arogabhāvatthāya bhesajjaṁ detha Bhagavā"ti āha. Gaccha Sāvatthiṁ āhiṇḍitvā yasmiṁ gehe matapubbo natthi, tato siddhatthakaṁ āhara, puttassa te bhesajjaṁ bhavissatīti. Sā nagaraṁ pavisitvā dhuragehato paṭṭhāya Bhagavatā vuttanayena gantvā siddhatthakaṁ yācantī ghare ghare, "Kuto tvaṁ evarūpaṁ gharaṁ passissasī"ti vuttā katipayāni gehāni āhiṇḍitvā-- "Sabbesampi kirāyaṁ dhammatā, na mayhaṁ puttassevā"ti sālāyaṁ chavaṁ chaḍḍetvā pabbajjaṁ yāci. Satthā "imaṁ pabbājetū"ti bhikkhuni-upassayaṁ pesesi. Sā khuraggeyeva arahattaṁ pāpuṇi. Imaṁ theriṁ sandhāya "atha kho Kisāgotamī"ti vuttaṁ.

Ekamāsīti ekā āsi. **Rudammukhī**ti rudamānamukhī viya. **Accantaṁ mataputtāmhī**ti ettha antaṁ atītaṁ accantaṁ, bhāvanapuṁsakametaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti-- yathā puttamaraṇaṁ antaṁ atītaṁ hoti, evaṁ mataputtā ahaṁ, idāni mama puna puttamaraṇaṁ nāma natthi. **Purisā etadantikā**ti purisāpi me etadantikāva (CS:pg.1.176) Yo me puttamaraṇassa anto, purisānampi me esevanto, abhabbā ahaṁ idāni purisaṁ gavesitunti. **Sabbattha vihatā nandī**ti sabbesu

khandhāyatanadhātubhavayonigatiṭhitinivāsesu mama taṇhānandī vihatā. **Tamokkhandho**ti avijjākkhandho. **Padālito**ti ñāṇena bhinno. Tatiyaṁ.

(SA.5.4.)4. Vijayāsuttavaṇṇanā

165. Catutthe **pañcaṅgikenā**ti ātataṁ vitataṁ ātatavitataṁ ghanaṁ susiranti evaṁ pañcaṅgasamannāgatena. **Niyyātayāmi tuyhevā**ti sabbe tuyhaṁyeva demi. **Nāhaṁ tenatthikā**ti nāhaṁ tena atthikā. **Pūtikāyenā**ti suvaṇṇavaṇṇopi kāyo niccaṁ uggharitapaggharitaṭṭhena pūtikāyova, tasmā evamāha. **Bhindanenā**ti bhijjanasabhāvena. **Pabhaṅgunā**ti cuṇṇavicuṇṇaṁ āpajjanadhammena. **Aṭṭīyāmī**ti aṭṭā pīḷitā homi. **Harāyāmī**ti lajjāmi. **Santā** (SA.5.4./I,192.) **samāpattī**ti aṭṭhavidhā lokiyasamāpatti ārammaṇasantatāya aṅgasantatāya ca santāti vuttā. **Sabbatthā**ti sabbesu rūpārūpabhavesu, tesaṁ dvinnaṁ bhavānaṁ gahitattā gahite kāmabhave aṭṭhasu ca samāpattīsūti etesu sabbesu ṭhānesu mayhaṁ avijjātamo vihatoti vadati. Catutthaṁ.

(SA.5.5.)5. Uppalavaṇṇāsuttavaṇṇanā

166. Pañcame **supupphitaggan**ti aggato paṭṭhāya suṭṭhu pupphitaṁ sālarukkhaṁ. **Na catthi te dutiyā vaṇṇadhātū**ti tava vaṇṇadhātusadisā dutiyā vaṇṇadhātu natthi, tayā sadisā aññā bhikkhunī natthīti vadati. **Idhāgatā tādisikā bhaveyyun**ti yathā tvaṁ idhāgatā kiñci santhavaṁ vā sinehaṁ vā na labhasi, evamevaṁ tepi tayāva sadisā bhaveyyuṁ. **Pakhumantarikāyan**ti dvinnaṁ akkhīnaṁ majjhe nāsavaṁsepi tiṭṭhantiṁ maṁ na passasi. **Vasībhūtamhī**ti vasībhūtā asmi. Pañcamaṁ.

(SA.5.6.)6. Cālāsuttavaṇṇanā

167. Chaṭṭhe **ko nu taṁ idamādapayī**ti ko nu mandabuddhi bālo taṁ evaṁ gāhāpesi? **Pariklesan**ti aññampi nānappakāraṁ upaddavaṁ. Idāni yaṁ māro āha (CS:pg.1.177) "Ko nu taṁ idamādapayī"ti, taṁ maddantī-- "Na maṁ andhabālo ādapesi, loke pana aggapuggalo Satthā dhammaṁ desesī"ti dassetuṁ, **Buddho**ti-ādimāha. Tattha **sacce nivesayī**ti paramatthasacce nibbāne nivesesi. **Nirodhaṁ appajānantā**ti nirodhasaccaṁ ajānantā. Chaṭṭhaṁ.

(SA.5.7./I,193.)

(SA.5.7.)7. Upacālāsuttavaṇṇanā

168. Sattame **enti māravasaṁ punā**ti punappunaṁ maraṇamārakilesamāradevaputtamārānaṁ vasaṁ āgacchanti. **Padhūpito**ti santāpito. **Agati yattha mārassā**ti yattha tuyhaṁ mārassa agati. **Tatthā**ti tasmiṁ nibbāne. Sattamaṁ.

(SA.5.8.)8. Sīsupacālāsuttavaṇṇanā

169. Aṭṭhame **samaṇī viya dissasī**ti samaṇisadisā dissasi. **Kimiva carasi momūhā**ti kiṁ kāraṇā momūhā viya carasi? **Ito bahiddhā**ti imamhā sāsanā bahi.

Pāsaṁ ḍentīti **pāsaṇḍā,** sattānaṁ cittesu diṭṭhipāsaṁ khipantīti attho. Sāsanaṁ pana pāse moceti, tasmā pāsaṇḍoti na vuccati, ito bahiddhāyeva pāsaṇḍā honti. **Pasīdantī**ti saṁsīdanti lagganti.

Idāni "kaṁ nu uddissa muṇḍāsī"ti pañhaṁ kathentī **atthi sakyakule jāto**ti-ādimāha. Tattha **sabbābhibhū**ti sabbāni khandhāyatanadhātubhavayonigati-ādīni abhibhavitvā ṭhito. Maraṇamārādayo nudi nīharīti **māranudo**. **Sabbatthamaparājito**ti sabbesu rāgādīsu vā mārayuddhe vā ajito. **Sabbattha mutto**ti sabbesu khandhādīsu mutto. **Asito**ti taṇhādiṭṭhinissayena anissito. **Sabbakammakkhayaṁ patto**ti sabbakammakkhayasaṅkhātaṁ arahattaṁ patto. **Upadhisaṅkhaye**ti upadhisaṅkhayasaṅkhāte nibbāne ārammaṇato vimutto. Aṭṭhamaṁ.

(SA.5.9.)9. Selāsuttavaṇṇanā

170. Navame **kenidaṁ pakatan**ti kena idaṁ kataṁ. **Bimban**ti attabhāvaṁ sandhāya vadati. **Aghan**ti dukkhapatiṭṭhānattā attabhāvameva vadati. **Hetubhaṅgā**ti hetunirodhena paccayavekallena. Navamaṁ.

(SA.5.10./I,194.)

(SA.5.10.)10. Vajirāsuttavaṇṇanā

171. Dasame (CS:pg.1.178) **nayidha sattupalabbhatī**ti imasmiṁ suddhasaṅkhārapuñje paramatthato satto nāma na upalabbhati. **Khandhesu santesū**ti pañcasu khandhesu vijjamānesu tena tenākārena vavatthitesu. **Sammutī**ti sattoti samaññāmattameva hoti. **Dukkhan**ti pañcakkhandhadukkhaṁ. **Nāññatra dukkhā**ti ṭhapetvā dukkhaṁ añño neva sambhoti na nirujjhatīti. Dasamaṁ.

Iti Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya Bhikkhunīsaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.6.1./I,195.)

SA.6.(6) Brahmasaṁyuttaṁ

1. Paṭhamavaggo

(SA.6.1.)1. Brahmāyācanasuttavaṇṇanā

172. Brahmasaṁyuttassa (CS:pg.1.179) paṭhame **parivitakko udapādī**ti sabbabuddhānaṁ āciṇṇasamāciṇṇo ayaṁ cetaso vitakko udapādi. Kadā udapādīti? Buddhabhūtassa aṭṭhame sattāhe rājāyatanamūle sakkena devānamindena ābhataṁ dantakaṭṭhañca osadhaharītakañca khāditvā mukhaṁ dhovitvā catūhi lokapālehi upanīte paccagghe selamayapatte tapussabhallikānaṁ piṇḍapātaṁ paribhuñjitvā puna paccāgantvā ajapālanigrodhe nisinnamattassa.

Adhigatoti paṭividdho. **Dhammo**ti catusaccadhammo. **Gambhīro**ti uttānapaṭikkhepavacanametaṁ. **Duddaso**ti gambhīrattāva duddaso dukkhena daṭṭhabbo, na sakkā sukhena daṭṭhuṁ. Duddasattāva **duranubodho** dukkhena avabujjhitabbo, na sakkā sukhena avabujjhituṁ. **Santo**ti nibbuto. **Paṇīto**ti atappako. Idaṁ dvayaṁ

lokuttarameva sandhāya vuttaṁ. **Atakkāvacaro**ti takkena avacaritabbo ogāhitabbo na hoti, ñāṇeneva avacaritabbo. **Nipuṇo**ti saṇho. **Paṇḍitavedanīyo**ti sammāpaṭipadaṁ paṭipannehi paṇḍitehi veditabbo. **Ālayarāmā**ti sattā pañcasu kāmaguṇesu allīyanti, tasmā te **ālayā**ti vuccanti. Aṭṭhasatataṇhāvicaritāni vā allīyanti, tasmāpi ālayāti vuccanti. Tehi ālayehi ramantīti **ālayarāmā**. Ālayesu ratāti **ālayaratā**. (SA.6.1./I,196.) Ālayesu suṭṭhu muditāti **ālayasammuditā**. Yatheva hi susajjitaṁ pupphaphalabharitarukkhādisampannaṁ uyyānaṁ paviṭṭho rājā tāya tāya sampattiyā ramati, sammudito āmoditapamodito hoti, na ukkaṇṭhati, sāyampi nikkhamituṁ na icchati, evamimehipi kāmālayataṇhālayehi sattā ramanti, saṁsāravaṭṭe sammuditā anukkaṇṭhitā vasanti. Tena tesaṁ Bhagavā duvidhaṁ ālayaṁ uyyānabhūmiṁ viya dassento "ālayarāmā"ti-ādimāha.

Tattha **yadidan**ti nipāto, tassa ṭhānaṁ sandhāya "yaṁ idan"ti, paṭiccasamuppādaṁ sandhāya "yo ayan"ti evamattho daṭṭhabbo. **Idappaccayatāpaṭiccasamuppādo**ti imesaṁ (CS:pg.1.180) paccayā idappaccayā, idappaccayā eva idappaccayatā, idappaccayatā ca sā paṭiccasamuppādo cāti **idappaccayatāpaṭiccasamuppādo**. Saṅkhārādipaccayānaṁ etaṁ adhivacanaṁ. **Sabbasaṅkhārasamatho**ti-ādi sabbaṁ nibbānameva. Yasmā hi taṁ āgamma sabbasaṅkhāravipphanditāni samanti, vūpasammanti, tasmā **sabbasaṅkhārasamatho**ti vuccati. Yasmā ca taṁ āgamma sabbe upadhayo paṭinissaṭṭhā honti, sabbā taṇhā khīyanti, sabbe kilesarāgā virajjanti, sabbaṁ dukkhaṁ nirujjhati, tasmā **sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhākkhayo virāgo nirodho**ti vuccati. Yā panesā taṇhā bhavena bhavaṁ, phalena vā saddhiṁ kammaṁ vinati saṁsibbatīti katvā **vānan**ti vuccati, tato nikkhantaṁ vānatoti **nibbānaṁ**. **So mamassa kilamatho**ti yā ajānantānaṁ desanā nāma, so mama kilamatho assa, sā mama vihesā assāti attho. Kāyakilamatho ceva kāyavihesā ca assāti vuttaṁ hoti. Citte pana ubhayampetaṁ Buddhānaṁ natthi. **Apissū**ti anubrūhanatthe nipāto. So "Na kevalaṁ ayaṁ parivitakko udapādi, imāpi gāthā paṭibhaṁsū"ti dīpeti. **Anacchariyā**ti anu-acchariyā. (SA.6.1./I,197.) **Paṭibhaṁsū**ti paṭibhānasaṅkhātassa ñāṇassa gocarā ahesuṁ, parivitakkayitabbataṁ pāpuṇiṁsu.

Kicchenāti dukkhena, na dukkhāya paṭipadāya. Buddhānaṁ hi cattāropi maggā sukhapaṭipadāva honti. Pāramīpūraṇakāle pana sarāgasadosasamohasseva sato āgatāgatānaṁ yācakānaṁ alaṅkatapaṭiyattaṁ sīsaṁ kantitvā galalohitaṁ nīharitvā su-añjitāni akkhīni uppāṭetvā kulavaṁsappadīpaṁ puttaṁ manāpacāriniṁ bhariyanti evamādīni dentassa aññāni ca khantivādisadisesu attabhāvesu chejjabhejjādīni pāpuṇantassa āgamanīyapaṭipadaṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Halan**ti ettha **ha**-kāro nipātamatto, alanti attho. **Pakāsitun**ti desituṁ, evaṁ kicchena adhigatassa alaṁ desituṁ pariyattaṁ desituṁ. Ko attho desitenāti vuttaṁ hoti? **Rāgadosaparetehī**ti rāgadosaphuṭṭhehi rāgadosānugatehi vā.

Paṭisotagāminti niccādīnaṁ paṭisotaṁ, "aniccaṁ dukkhamanattā asubhan"ti evaṁ gataṁ catusaccadhammaṁ. **Rāgarattā**ti kāmarāgena bhavarāgena diṭṭhirāgena ca rattā. **Na dakkhantī**ti aniccaṁ dukkhamanattā asubhanti iminā sabhāvena na passissanti (CS:pg.1.181) te apassante ko sakkhissati evaṁ gāhāpetuṁ. **Tamokhandhena āvuṭā**ti avijjārāsinā ajjhotthaṭā.

Appossukkatāyāti nirussukkabhāvena, adesetukāmatāyāti attho. Kasmā panassa evaṁ cittaṁ nami? Nanu esa mutto mocessāmi, tiṇṇo tāressāmi--

"Kiṁ me aññātavesena, dhammaṁ sacchikatenidha;
Sabbaññutaṁ pāpuṇitvā, tārayissaṁ sadevakan"ti. (bu.vaṁ.2.56)--

Patthanaṁ katvā pāramiyo pūretvā sabbaññutaṁ pattoti? Saccametaṁ, tadevaṁ paccavekkhaṇānubhāvena panassa (SA.6.1./I,198.) evaṁ cittaṁ nami. Tassa hi sabbaññutaṁ patvā sattānaṁ kilesagahanataṁ, dhammassa ca gambhīrataṁ paccavekkhantassa sattānaṁ kilesagahanatā ca dhammagambhīratā ca sabbākārena pākaṭā jātā. Athassa-- "Ime sattā kañjiyapuṇṇā lābu viya, takkabharitā cāṭi viya, vasātelapītapilotikā viya, añjanamakkhitahattho viya ca kilesabharitā atisaṁkiliṭṭhā rāgarattā dosaduṭṭhā mohamūḷhā, te kiṁ nāma paṭivijjhissantī"ti? Cintayato kilesagahanapaccavekkhaṇānubhāvenāpi evaṁ cittaṁ nami.

"Ayañca dhammo pathavīsandhāraka-udakakkhandho viya gambhīro, pabbatena paṭicchādetvā ṭhapito sāsapo viya duddaso, satadhā bhinnassa vālassa koṭiyā koṭipaṭipādanaṁ viya duranubodho. Nanu mayā hi imaṁ dhammaṁ paṭivijjhituṁ vāyamantena adinnaṁ dānaṁ nāma natthi, arakkhitaṁ sīlaṁ nāma natthi, aparipūritā kāci pāramī nāma natthi, tassa me nirussāhaṁ viya mārabalaṁ vidhamantassāpi pathavī na kampittha, paṭhamayāme pubbenivāsaṁ anussarantassāpi na kampittha, majjhimayāme dibbacakkhuṁ visodhentassāpi na kampittha, pacchimayāme pana paṭiccasamuppādaṁ paṭivijjhantasseva me dasasahassilokadhātu kampittha. Iti mādisenāpi tikkhañāṇena kicchenevāyaṁ dhammo paṭividdho. Taṁ lokiyamahājanā kathaṁ paṭivijjhissantī"ti? Dhammagambhīrapaccavekkhaṇānubhāvenāpi evaṁ cittaṁ namīti veditabbaṁ.

Apica brahmunā yācite desetukāmatāyapissa evaṁ cittaṁ nami. Jānāti hi Bhagavā-- "Mama appossukkatāya citte namamāne maṁ mahābrahmā dhammadesanaṁ (CS:pg.1.182) yācissati, ime ca sattā brahmagarukā. Te 'Satthā kira dhammaṁ na desetukāmo ahosi. Atha naṁ mahābrahmā yācitvā desāpesi. Santo vata bho dhammo, paṇīto vata bho dhammo'ti maññamānā sussūsissantī"ti. Idampissa kāraṇaṁ paṭicca appossukkatāya cittaṁ nami, no dhammadesanāyāti veditabbaṁ.

Sahampatissāti so kira Kassapassa Bhagavato sāsane Sahako nāma thero paṭhamajjhānaṁ nibbattetvā paṭhamajjhānabhūmiyaṁ kappāyukabrahmā hutvā nibbatto. Tatra naṁ "sahampatibrahmā"ti paṭisañjānanti. Taṁ sandhāyāha "brahmuno sahampatissā"ti. **Nassati vata bho**ti so kira imaṁ saddaṁ tathā nicchāresi, yathā dasasahassilokadhātubrahmāno sutvā sabbe sannipatiṁsu. **Yatra hi nāmā**ti yasmiṁ nāma loke. **Purato pāturahosī**ti tehi dasahi brahmasahassehi saddhiṁ pāturahosi. **Apparajakkhajātikā**ti paññāmaye akkhimhi appaṁ parittaṁ rāgadosamoharajaṁ etesaṁ evaṁsabhāvāti **apparajakkhajātikā**. **Assavanatā**ti assavanatāya. **Bhavissantī**ti purimabuddhesu dasapuññakiriyavasena katādhikārā paripākagatā padumāni viya sūriyarasmisamphassaṁ, dhammadesanaṁyeva ākaṅkhamānā catuppadikagāthāvasāne ariyabhūmiṁ okkamanārahā na eko, na dve, anekasatasahassā dhammassa aññātāro bhavissantīti dasseti.

Pāturahosīti pātubhavi. **Samalehi cintito**ti samalehi chahi Satthārehi cintito. Te hi puretaraṁ uppajjitvā Sakalajambudīpe kaṇṭake pattharamānā viya, visaṁ siñcamānā viya ca samalaṁ micchādiṭṭhidhammaṁ desayiṁsu. **Apāpuretan**ti vivaraṁ etaṁ. **Amatassa dvāran**ti amatassa nibbānassa dvārabhūtaṁ ariyamaggaṁ. **Suṇantu dhammaṁ vimalenānubuddhan**ti ime sattā rāgādimalānaṁ abhāvato vimalena sammāsambuddhena anubuddhaṁ catusaccadhammaṁ suṇantu tāva Bhagavāti yācati.

Sele yathā pabbatamuddhaniṭṭhitoti selamaye ekagghane pabbatamuddhani yathāṭhitova. Na hi tassa ṭhitassa dassanatthaṁ gīvukkhipanapasāraṇādikiccaṁ atthi. **Tathūpaman**ti tappaṭibhāgaṁ selapabbatūpamaṁ. Ayaṁ panettha saṅkhepattho-- yathā selapabbatamuddhani ṭhitova cakkhumā puriso samantato janataṁ passeyya

(CS:pg.1.183) tathā tvampi sumedha sundarapañña sabbaññutañāṇena samantacakkhu Bhagavā dhammamayaṁ pāsādamāruyha sayaṁ apetasoko sokāvatiṇṇaṁ (SA.6.1./I,200.) jātijarābhibhūtaṁ janataṁ avekkhassu upadhāraya upaparikkha. Ayaṁ panettha adhippāyo-- yathā hi pabbatapāde samantā mahantaṁ khettaṁ katvā, tattha kedārapāḷīsu kuṭikāyo katvā rattiṁ aggiṁ jāleyyuṁ, caturaṅgasamannāgatañca andhakāraṁ assa, atha tassa pabbatassa matthake ṭhatvā cakkhumato purisassa bhūmiṁ olokayato neva khettaṁ na kedārapāḷiyo na kuṭiyo na tattha sayitamanussā paññāyeyyuṁ. Kuṭikāsu pana aggijālāmattakameva paññāyeyya, evaṁ dhammapāsādaṁ āruyha sattanikāyaṁ olokayato Tathāgatassa ye te akatakalyāṇā sattā, te ekavihāre dakkhiṇajāṇupasse nisinnāpi Buddhacakkhussa āpāthaṁ nāgacchanti, rattiṁ khittā sarā viya honti. Ye pana katakalyāṇā veneyyapuggalā, te evassa dūrepi ṭhitā āpāthaṁ āgacchanti so aggi viya Himavantapabbato viya ca. Vuttampi cetaṁ --

"Dūre santo pakāsenti, Himavantova pabbato;
Asantettha na dissanti, rattiṁ khittā yathā sarā"ti. (dha.pa.304).

Ajjhesananti yācanaṁ. **Buddhacakkhunā**ti indriyaparopariyattañāṇena ca āsayānusayañāṇena ca. Imesaṁ hi dvinnaṁ ñāṇānaṁ "Buddhacakkhū"ti nāmaṁ, sabbaññutaññāṇassa "samantacakkhū"ti, tiṇṇaṁ maggañāṇānaṁ "dhammacakkhū"ti. **Apparajakkhe**ti-ādīsu yesaṁ vuttanayeneva paññācakkhumhi rāgādirajaṁ appaṁ, te **apparajakkhā**. Yesaṁ taṁ mahantaṁ, te **mahārajakkhā**. Yesaṁ saddhādīni indriyāni tikkhāni, te **tikkhindriyā**. Yesaṁ tāni mudūni, te **mudindriyā**. Yesaṁ teyeva saddhādayo ākārā sundarā, te **svākārā**. Ye kathitakāraṇaṁ sallakkhenti, sukhena sakkā honti viññāpetuṁ, te **suviññāpayā**. Ye paralokañceva vajjañca bhayato passanti, te **paralokavajjabhayadassāvino** nāma.

Ayaṁ panettha pāḷi-- "Saddho puggalo apparajakkho, (SA.6.1./I,201.) assaddho puggalo mahārajakkho. Āraddhavīriyo, kusīto. Upaṭṭhitassati, muṭṭhassati. Samāhito (CS:pg.1.184) asamāhito. Paññavā, duppañño puggalo mahārajakkho. Tathā saddho puggalo tikkhindriyo …pe… paññavā puggalo paralokavajjabhayadassāvī, duppañño puggalo na paralokavajjabhayadassāvī. Lokoti khandhaloko, āyatanaloko, dhātuloko, sampattibhavaloko, sampattisambhavaloko, vipattibhavaloko, vipattisambhavaloko. Eko loko sabbe sattā āhāraṭṭhitikā. Dve lokā nāmañca rūpañca. Tayo lokā tisso vedanā. Cattāro lokā cattāro āhārā. Pañca lokā pañcupādānakkhandhā. Cha lokā cha ajjhattikāni āyatanāni. Satta lokā satta viññāṇaṭṭhitiyo. Aṭṭha lokā aṭṭha lokadhammā. Nava lokā nava sattāvāsā. Dasa lokā dasāyatanāni. Dvādasa lokā dvādasāyatanāni. Aṭṭhārasa lokā aṭṭhārasa dhātuyo. Vajjanti sabbe kilesā vajjā, sabbe duccaritā vajjā, sabbe abhisaṅkhārā vajjā, sabbe bhavagāmikammā vajjā, iti imasmiñca loke imasmiñca vajje tibbā bhayasaññā paccupaṭṭhitā hoti, seyyathāpi ukkhittāsike vadhake. Imehi paññāsāya ākārehi imāni pañcindriyāni jānāti passati aññāsi paṭivijjhi. Idaṁ Tathāgatassa indriyaparopariyatte ñāṇan"ti (paṭi.ma.1.112).

Uppaliniyanti uppalavane. Itaresupi eseva nayo. **Antonimuggaposīnī**ti yāni anto nimuggāneva posiyanti. **Udakaṁ accuggamma ṭhitānī** ti udakaṁ atikkamitvā ṭhitāni. Tattha yāni accuggamma ṭhitāni, tāni sūriyarasmisamphassaṁ āgamayamānāni ṭhitāni ajja pupphanakāni. Yāni pana samodakaṁ ṭhitāni, tāni sve pupphanakāni. Yāni udakānuggatāni antonimuggaposīni, tāni tatiyadivase pupphanakāni. Udakā pana anuggatāni aññānipi saroga-uppalādīni nāma atthi, yāni neva pupphissanti, macchakacchapabhakkhāneva bhavissanti, tāni pāḷiṁ nāruḷhāni. Āharitvā pana dīpetabbānīti dīpitāni. Yatheva hi tāni catubbidhāni pupphāni, evamevaṁ

(SA.6.1./I,202.) ugghaṭitaññū vipañcitaññū neyyo padaparamoti cattāro puggalā.

Tattha "Yassa puggalassa saha udāhaṭavelāya dhammābhisamayo hoti, ayaṁ vuccati puggalo **ugghaṭitaññū**. Yassa puggalassa saṁkhittena bhāsitassa (CS:pg.1.185) vitthārena atthe vibhajiyamāne dhammābhisamayo hoti, ayaṁ vuccati puggalo **vipañcitaññū**. Yassa puggalassa uddesato paripucchato yoniso manasikaroto kalyāṇamitte sevato bhajato payirupāsato anupubbena dhammābhisamayo hoti, ayaṁ vuccati puggalo **neyyo**. Yassa puggalassa bahumpi suṇato bahumpi bhaṇato bahumpi dhārayato bahumpi vācayato na tāya jātiyā dhammābhisamayo hoti, ayaṁ vuccati puggalo **padaparamo** (pu.pa.148-151). Tattha Bhagavā uppalavanādisadisaṁ dasasahassilokadhātuṁ olokento-- "Ajja pupphanakāni viya ugghaṭitaññū, sve pupphanakāni viya vipañcitaññū, tatiyadivase pupphanakāni viya neyyo, macchakacchapabhakkhāni pupphāni viya padaparamo"ti addassa. Passanto ca "Ettakā apparajakkhā, ettakā mahārajakkhā, tatrāpi ettakā ugghaṭitaññū"ti evaṁ sabbākāratova addasa.

Tattha tiṇṇaṁ puggalānaṁ imasmiṁyeva attabhāve Bhagavato dhammadesanā atthaṁ sādheti. Padaparamānaṁ anāgatatthāya vāsanā hoti. Atha Bhagavā imesaṁ catunnaṁ puggalānaṁ atthāvahaṁ dhammadesanaṁ viditvā desetukamyataṁ uppādetvā puna sabbepi tīsu bhavesu satte bhabbābhabbavasena dve koṭṭhāse akāsi. Ye sandhāya vuttaṁ-- "Katame sattā abhabbā? Ye te sattā kammāvaraṇena samannāgatā kilesāvaraṇena samannāgatā vipākāvaraṇena samannāgatā assaddhā acchandikā duppaññā abhabbā niyāmaṁ okkamituṁ kusalesu dhammesu sammattaṁ, ime te sattā abhabbā. Katame sattā bhabbā? Ye te sattā na kammāvaraṇena …pe… ime te sattā bhabbā"ti (vibha.827 paṭi.ma.1.115). Tattha sabbepi abhabbapuggale pahāya bhabbapuggaleyeva ñāṇena pariggahetvā, "Ettakā rāgacaritā ettakā dosa-mohacaritā vitakka-saddhā-buddhicaritā"ti (SA.6.1./I,203.) cha koṭṭhāse akāsi. Evaṁ katvā dhammaṁ desessāmīti cintesi.

Paccabhāsīti pati-abhāsi. **Apārutā**ti vivaṭā. **Amatassa dvārā**ti ariyamaggo. So hi amatasaṅkhātassa nibbānassa dvāraṁ, so mayā vivaritvā ṭhapitoti dasseti. **Pamuñcantu saddhan**ti sabbe attano saddhaṁ pamuñcantu (CS:pg.1.186) vissajjentu. Pacchimapadadvaye ayamattho-- ahañhi attano paguṇaṁ suppavattitampi imaṁ paṇītaṁ uttamaṁ dhammaṁ kāyavācākilamathasaññī hutvā na bhāsiṁ. Idāni pana sabbo jano saddhābhājanaṁ upanetu, pūressāmi tesaṁ saṅkappanti.

Antaradhāyīti Satthāraṁ gandhamālādīhi pūjetvā antarahito, sakaṭṭhānameva gatoti attho. Gate ca pana tasmiṁ Bhagavā "Kassa nu kho ahaṁ paṭhamaṁ dhammaṁ deseyyan"ti? Āḷārudakānaṁ kālaṅkatabhāvaṁ, pañcavaggiyānañca bahūpakārabhāvaṁ ñatvā tesaṁ dhammaṁ desetukāmo Bārāṇasiyaṁ isipatanaṁ gantvā dhammacakkaṁ pavattesīti. Paṭhamaṁ.

(SA.6.2.)2. Gāravasuttavaṇṇanā

173. Dutiye **udapādī**ti ayaṁ vitakko pañcame sattāhe udapādi. **Agāravo**ti aññasmiṁ gāravarahito, kañci garuṭṭhāne aṭṭhapetvāti attho. **Appatisso**ti patissayarahito, kañci jeṭṭhakaṭṭhāne aṭṭhapetvāti attho.

Sadevaketi-ādīsu saddhiṁ devehi **sadevake**. Devaggahaṇena cettha mārabrahmesu gahitesupi māro nāma vasavattī sabbesaṁ upari vasaṁ vatteti, brahmā nāma mahānubhāvo ekaṅguliyā ekasmiṁ cakkavāḷasahasse ālokaṁ pharati. Dvīhi

dvīsu …pe… dasahi aṅgulīhi dasasupi cakkavāḷasahassesu ālokaṁ pharati, so iminā sīlasampannataroti vattuṁ mā labhatūti **samārake sabrahmake**ti visuṁ vuttaṁ. Tathā samaṇā nāma ekanikāyādivasena bahussutā sīlavanto paṇḍitā, brāhmaṇāpi vatthuvijjādivasena bahussutā paṇḍitā, te iminā sīlasampannatarāti vattuṁ mā labhantūti **sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāyā**ti vuttaṁ. **Sadevamanussāyā**ti (SA.6.2./I,204.) idaṁ pana nippadesato dassanatthaṁ gahitameva gahetvā vuttaṁ. Apicettha purimāni tīṇi padāni lokavasena vuttāni, pacchimāni dve pajāvasena. **Sīlasampannataran**ti sīlena sampannataraṁ, adhikataranti attho. Sesesupi eseva nayo. Ettha ca sīlādayo cattāro dhammā lokiyalokuttarā kathitā, vimuttiñāṇadassanaṁ lokiyameva. Paccavekkhaṇañāṇaṁ hetaṁ.

Pāturahosīti (CS:pg.1.187) "Ayaṁ Satthā avīcito yāva bhavaggā sīlādīhi attanā adhikataraṁ apassanto 'mayā paṭividdhaṁ navalokuttaradhammameva sakkatvā garuṁ katvā upanissāya viharissāmī'ti cinteti, kāraṇaṁ Bhagavā cinteti, atthaṁ vuḍḍhivisesaṁ cinteti, gacchāmissa ussāhaṁ janessāmī"ti cintetvā purato pākaṭo ahosi, abhimukhe aṭṭhāsīti attho.

Viharanti cāti ettha yo vadeyya "Viharantīti vacanato paccuppannepi bahū Buddhā"ti, so "Bhagavāpi, bhante, etarahi arahaṁ sammāsambuddho"ti iminā vacanena paṭibāhitabbo.

"Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati;
Sadevakasmiṁ lokasmiṁ, natthi me paṭipuggalo"ti. (mahāva.11 ma.ni.1.285)--

Ādīhi cassa suttehi aññesaṁ Buddhānaṁ abhāvo dīpetabbo. **Tasmā**ti yasmā sabbepi Buddhā saddhammagaruno, tasmā. **Mahattamabhikaṅkhatā**ti mahantabhāvaṁ patthayamānena. **Saraṁ Buddhāna-sāsanan**ti Buddhānaṁ sāsanaṁ sarantena. Dutiyaṁ.

(SA.6.3.)3. Brahmadevasuttavaṇṇanā

174. Tatiye **eko**ti ṭhānādīsu iriyāpathesu ekako, ekavihārīti attho. **Vūpakaṭṭho**ti kāyena vūpakaṭṭho nissaṭo. **Appamatto**ti satiyā avippavāse ṭhito. **Ātāpī**ti vīriyātāpena samannāgato. **Pahitatto**ti pesitatto. **Kulaputtā**ti ācārakulaputtā. **Sammadevā**ti na iṇaṭṭā na bhayaṭṭā na jīvitapakatā hutvā, yathā vā tathā vā pabbajitāpi ye anulomapaṭipadaṁ pūrenti, te sammadeva agārasmā anagāriyaṁ pabbajanti nāma. **Brahmacariyapariyosānan**ti maggabrahmacariyassa (SA.6.3./I,205.) pariyosānabhūtaṁ ariyaphalaṁ. **Diṭṭheva dhamme**ti imasmiṁyeva attabhāve. **Sayaṁ abhiññā sacchikatvā**ti sāmaṁ jānitvā paccakkhaṁ katvā. **Upasampajjā**ti paṭilabhitvā sampādetvā vihāsi. Evaṁ viharanto ca **khīṇā jāti …pe… abbhaññāsī**ti. Etenassa paccavekkhaṇabhūmi dassitā.

Katamā (CS:pg.1.188) panassa jāti khīṇā, kathañca naṁ abbhaññāsīti? Vuccate, na tāvassa atītā jāti khīṇā pubbeva khīṇattā, na anāgatā tattha vāyāmābhāvato, na paccuppannā vijjamānattā. Maggassa pana abhāvitattā yā uppajjeyya ekacatupañcavokārabhavesu ekacatupañcakkhandhappabhedā jāti. Sā maggassa bhāvitattā anuppādadhammataṁ āpajjanena khīṇā. Taṁ so maggabhāvanāya pahīnakilese paccavekkhitvā-- "Kilesābhāve vijjamānampi kammaṁ āyatiṁ appaṭisandhikaṁ hotī"ti jānanto jānāti.

Vusitanti vutthaṁ parivutthaṁ, kataṁ caritaṁ niṭṭhāpitanti attho. **Brahmacariyan**ti maggabrahmacariyaṁ. **Kataṁ karaṇīyan**ti catūsu saccesu catūhi

maggehi pariññāpahānasacchikiriyabhāvanāvasena soḷasavidhampi kiccaṁ niṭṭhāpitanti attho. **Nāparaṁ itthattāyā**ti idāni puna itthabhāvāya, evaṁ soḷasakiccabhāvāya, kilesakkhayāya vā katamaggabhāvanā natthīti. Atha vā **itthattāyā**ti itthattabhāvato, imasmā evaṁpakārā idāni vattamānakkhandhasantānā aparaṁ khandhasantānaṁ natthi, ime pana pañcakkhandhā pariññātā tiṭṭhanti chinnamūlako rukkho viyāti abbhaññāsi. **Aññataro**ti eko. **Arahatan**ti arahantānaṁ, Bhagavato sāvakānaṁ arahataṁ abbhantaro ahosi.

Sapadānanti sapadānacāraṁ, sampattagharaṁ anukkamma paṭipāṭiyā caranto. **Upasaṅkamī**ti upasaṅkamanto. Mātā panassa puttaṁ disvāva gharā nikkhamma pattaṁ gahetvā antonivesanaṁ pavesetvā paññattāsane nisīdāpesi.

Āhutiṁ niccaṁ paggaṇhātīti niccakāle āhutipiṇḍaṁ paggaṇhāti. Taṁ divasaṁ pana tasmiṁ ghare bhūtabalikammaṁ hoti. Sabbagehaṁ haritupalittaṁ vippakiṇṇalājaṁ (SA.6.3./I,206.) vanamālaparikkhittaṁ ussitaddhajapaṭākaṁ tattha tattha puṇṇaghare ṭhapetvā daṇḍadīpikā jāletvā gandhacuṇṇamālādīhi alaṅkataṁ, samantato sañchādiyamānā dhūmakaṭacchu ahosi. Sāpi brāhmaṇī kālasseva vuṭṭhāya soḷasahi gandhodakaghaṭehi nhāyitvā sabbālaṅkārena attabhāvaṁ alaṅkari. Sā tasmiṁ samaye mahākhīṇāsavaṁ nisīdāpetvā, yāgu-uḷuṅkamattampi adatvā, “mahābrahmaṁ bhojessāmī”ti suvaṇṇapātiyaṁ pāyāsaṁ (CS:pg.1.189) pūretvā sappimadhusakkharādīhi yojetvā nivesanassa pacchābhāge haritupalittabhāvādīhi alaṅkatā bhūtapīṭhikā atthi. Sā taṁ pātiṁ ādāya, tattha gantvā, catūsu koṇesu majjhe ca ekekaṁ pāyāsapiṇḍaṁ ṭhapetvā, ekaṁ piṇḍaṁ hatthena gahetvā, yāva kapparā sappinā paggharantena pathaviyaṁ jāṇumaṇḍalaṁ patiṭṭhāpetvā “Bhuñjatu bhavaṁ mahābrahmā, sāyatu bhavaṁ mahābrahmā, tappetu bhavaṁ mahābrahmā”ti vadamānā brahmānaṁ bhojeti.

Etadahosīti mahākhīṇāsavassa sīlagandhaṁ chadevaloke ajjhottharitvā brahmalokaṁ upagataṁ ghāyamānassa etaṁ ahosi. **Saṁvejeyyan**ti codeyyaṁ, sammāpaṭipattiyaṁ yojeyyaṁ. ‘Ayaṁ hi evarūpaṁ aggadakkhiṇeyyaṁ mahākhīṇāsavaṁ nisīdāpetvā yāgu-uḷuṅkamattampi adatvā, “mahābrahmaṁ bhojessāmī”ti tulaṁ pahāya hatthena tulayantī viya, bheriṁ pahāya kucchiṁ vādentī viya, aggiṁ pahāya khajjopanakaṁ dhamamānā viya bhūtabaliṁ kurumānā āhiṇḍati. Gacchāmissā micchādassanaṁ bhinditvā apāyamaggato uddharitvā yathā asītikoṭidhanaṁ Buddhasāsane vippakiritvā saggamaggaṁ ārohati, tathā karomīti vuttaṁ hoti.

Dūre itoti imamhā ṭhānā dūre brahmaloko. Tato hi kūṭāgāramattā silā pātitā ekena ahorattena aṭṭhacattālīsayojanasahassāni khepayamānā catūhi māsehi pathaviyaṁ patiṭṭhaheyya, sabbaheṭṭhimopi brahmaloko evaṁ dūre. **Yassāhutin**ti yassa brahmuno āhutiṁ paggaṇhāsi, tassa (SA.6.3./I,207.) brahmaloko dūreti attho. **Brahmapathan**ti ettha brahmapatho nāma cattāri kusalajjhānāni, vipākajjhānāni pana nesaṁ jīvitapatho nāma, taṁ brahmapathaṁ ajānantī tvaṁ kiṁ jappasi vippalapasi? Brahmāno hi sappītikajjhānena yāpenti, na etaṁ tiṇabījāni pakkhipitvā randhaṁ goyūsaṁ khādanti, mā akāraṇā kilamasīti.

Evaṁ vatvā puna so mahābrahmā añjaliṁ paggayha avakujjo hutvā theraṁ upadisanto **eso hi te brāhmaṇi brahmadevo**ti-ādimāha. Tattha **nirūpadhiko**ti kilesābhisaṅkhārakāmaguṇopadhīhi virahito. **Atidevapatto**ti devānaṁ atidevabhāvaṁ brahmānaṁ atibrahmabhāvaṁ patto. **Anaññaposī**ti (CS:pg.1.190) ṭhapetvā imaṁ attabhāvaṁ aññassa attabhāvassa vā puttadārassa vā aposanatāya anaññaposī.

Āhuneyyoti āhunapiṇḍaṁ paṭiggahetuṁ yutto. **Vedagū**ti catumaggasaṅkhātehi vedehi dukkhassantaṁ gato. **Bhāvitatto**ti attānaṁ bhāvetvā vaḍḍhetvā ṭhito.

Anūpalittoti taṇhādīhi lepehi ālitto. **Ghāsesanaṁ iriyatī**ti āhārapariyesanaṁ carati.

Na tassa pacchā na puratthamatthīti pacchā vuccati atītaṁ, puratthaṁ vuccati anāgataṁ, atītānāgatesu khandhesu chandarāgavirahitassa pacchā vā puratthaṁ vā natthīti vadati. **Santo**ti-ādīsu rāgādisantatāya santo. Kodhadhūmavigamā **vidhūmo,** dukkhābhāvā **anīgho,** kattaradaṇḍādīni gahetvā vicarantopi vadhakacetanāya abhāvā **nikkhittadaṇḍo**. **Tasathāvaresū**ti ettha pana puthujjanā tasā nāma, khīṇāsavā thāvarā nāma. Satta pana sekhā tasāti vattuṁ na sakkā, thāvarā na honti, bhajamānā pana thāvarapakkhameva bhajanti. **So tyāhutin**ti so te āhutiṁ.

Visenibhūtoti kilesasenāya viseno jāto. **Anejo**ti nittaṇho. **Susīlo**ti khīṇāsavasīlena susīlo. **Suvimuttacitto**ti phalavimuttiyā suṭṭhu vimuttacitto. **Oghatiṇṇan**ti cattāro (SA.6.3./I,208.) oghe tiṇṇaṁ. Ettakena kathāmaggena brahmā therassa vaṇṇaṁ kathento āyatane brāhmaṇiṁ niyojesi. Avasānagāthā pana saṅgītikārehi ṭhapitā. **Patiṭṭhapesi dakkhiṇan**ti catupaccayadakkhiṇaṁ patiṭṭhapesi. **Sukhamāyatikan**ti sukhāyatikaṁ āyatiṁ sukhavipākaṁ, sukhāvahanti attho. Tatiyaṁ.

(SA.6.4.)4. Bakabrahmasuttavaṇṇanā

175. Catutthe **pāpakaṁ diṭṭhigatan**ti lāmikā sassatadiṭṭhi. **Idaṁ niccan**ti idaṁ saha kāyena brahmaṭṭhānaṁ aniccaṁ "niccan"ti vadati. Dhuvādīni tasseva vevacanāni. Tattha **dhuvan**ti thiraṁ. **Sassatan**ti sadā vijjamānaṁ. **Kevalan**ti akhaṇḍaṁ sakalaṁ. **Acavanadhamman**ti acavanasabhāvaṁ. **Idaṁ hi na jāyatī**ti-ādīsu imasmiṁ ṭhāne koci jāyanako vā jīyanako vā mīyanako vā cavanako (CS:pg.1.191) vā upapajjanako vā natthi, taṁ sandhāya vadati. **Ito ca panañnan**ti ito sahakāyā brahmaṭṭhānā uttari aññaṁ nissaraṇaṁ nāma natthīti. Evamassa thāmagatā sassatadiṭṭhi uppannā hoti. Evaṁvādī ca pana so upari tisso jhānabhūmiyo cattāro magge cattāri phalāni nibbānanti sabbaṁ paṭibāhati. Kadā panassa sā diṭṭhi uppannāti? Paṭhamajjhānabhūmiyaṁ nibbattakāle. Dutiyajjhānabhūmiyanti eke.

Tatrāyaṁ anupubbikathā-- heṭṭhupapattiko kiresa brahmā anuppanne Buddhuppāde isipabbajjaṁ pabbajitvā kasiṇaparikammaṁ katvā samāpattiyo nibbattetvā aparihīnajjhāno kālaṁ katvā catutthajjhānabhūmiyaṁ vehapphalabrahmaloke pañcakappasatikaṁ āyuṁ gahetvā nibbatti. Tattha yāvatāyukaṁ ṭhatvā heṭṭhupapattikaṁ katvā tatiyajjhānaṁ paṇītaṁ bhāvetvā subhakiṇhabrahmaloke catusaṭṭhikappaṁ āyuṁ gahetvā nibbatti. Tattha dutiyajjhānaṁ bhāvetvā ābhassare aṭṭha kappe āyuṁ gahetvā nibbatti. Tattha paṭhamajjhānaṁ bhāvetvā, paṭhamajjhānabhūmiyaṁ kappāyuko hutvā nibbatti So paṭhamakāle attanā katakammañca (SA.6.4./I,209.) nibbattaṭṭhānañca aññāsi, kāle pana gacchante gacchante ubhayaṁ pamussitvā sassatadiṭṭhiṁ uppādesi.

Avijjāgatoti avijjāya gato samannāgato aññāṇī andhībhūto. **Yatra hi nāmā**ti yo nāma. **Vakkhatī**ti bhaṇati. "Yatrā"ti nipātayogena pana anāgatavacanaṁ kataṁ.

Evaṁ vutte so brahmā yathā nāma maggacoro dve tayo pahāre adhivāsento sahāye anācikkhitvāpi uttariṁ pahāraṁ pahariyamāno "asuko ca asuko ca mayhaṁ sahāyo"ti ācikkhati, evameva Bhagavatā santajjiyamāno satiṁ labhitvā, "Bhagavā mayhaṁ padānupadaṁ pekkhanto maṁ nippīḷitukāmo"ti bhīto attano sahāye ācikkhanto **dvāsattatī**ti-ādimāha. Tassattho-- bho Gotama, mayaṁ dvāsattati janā **puññakammā** tena puññakammena idha nibbattā. **Vasavattino** sayaṁ aññesaṁ vase avattitvā pare attano vase vattema, jātiñca jarañca atītā, ayaṁ no vedehi gatattā "vedagū"ti saṅkhaṁ

gatā Bhagavā antimā brahmupapatti. **Asmābhijappanti janā anekā**ti anekajanā amhe (CS:pg.1.192) abhijappanti. "Ayaṁ kho bhavaṁ brahmā, mahābrahmā, abhibhū, anabhibhūto, aññadatthudaso, vasavattī, issaro, kattā, nimmātā, seṭṭho, sajitā, vasī, pitā bhūtabhabyānan"ti evaṁ patthenti pihentīti.

Atha naṁ Bhagavā **appaṁ hi etan**ti-ādimāha. Tattha **etan**ti yaṁ tvaṁ idha tava āyuṁ "dīghan"ti maññasi, etaṁ appaṁ parittakaṁ. **Sataṁ sahassānaṁ nirabbudānan**ti nirabbudagaṇanāya satasahassanirabbudānaṁ. **Āyuṁ pajānāmī**ti, "Idāni tava avasiṭṭhaṁ ettakaṁ āyū"ti ahaṁ jānāmi. **Anantadassī Bhagavā hamasmī**ti, Bhagavā, tumhe "ahaṁ anantadassī jāti-ādīni upātivatto"ti vadatha. **Kiṁ me purāṇan**ti, yadi tvaṁ anantadassī, evaṁ sante idaṁ me ācikkha, kiṁ mayhaṁ purāṇaṁ? **Vatasīlavattan**ti sīlameva vuccati. **Yamahaṁ vijaññā**ti yaṁ (SA.6.4./I,210.) ahaṁ tayā kathitaṁ jāneyyaṁ, taṁ me ācikkhāti vadati.

Idānissa ācikkhanto **Bhagavā yaṁ tvaṁ apāyesī**ti-ādimāha. Tatrāyaṁ adhippāyo-- pubbe kiresa kulaghare nibbattitvā kāmesu ādīnavaṁ disvā-- "jātijarāmaraṇassa antaṁ karissāmī"ti nikkhamma isipabbajjaṁ pabbajitvā samāpattiyo nibbattetvā abhiññāpādakajjhānassa lābhī hutvā Gaṅgātīre paṇṇasālaṁ kāretvā jhānaratiyā vītināmeti. Tadā ca kālenakālaṁ satthavāhā pañcahi sakaṭasatehi marukantāraṁ paṭipajjanti. Marukantāre pana divā na sakkā gantuṁ, rattiṁ gamanaṁ hoti. Atha purimasakaṭassa aggayuge yuttabalibaddā gacchantā gacchantā nivattitvā āgatamaggābhimukhā ahesuṁ, sabbasakaṭāni tatheva nivattitvā aruṇe uggate nivattitabhāvaṁ jāniṁsu. Tesañca tadā kantāraṁ atikkamanadivaso ahosi. Sabbaṁ dārudakaṁ parikkhīṇaṁ-- tasmā "natthi dāni amhākaṁ jīvitan"ti cintetvā, goṇe cakkesu bandhitvā, manussā sakaṭacchāyaṁ pavisitvā nipajjiṁsu.

Tāpasopi kālasseva paṇṇasālato nikkhamitvā paṇṇasāladvāre nisinno Gaṅgaṁ olokayamāno addasa Gaṅgaṁ mahatā udakoghena pūriyamānaṁ pavattitamaṇikkhandhaṁ viya āgacchantaṁ, disvā cintesi-- "Atthi nu kho imasmiṁ loke evarūpassa madhurodakassa alābhena kilissamānā sattā"ti? So evaṁ āvajjento marukantāre taṁ satthaṁ disvā 'ime sattā mā nassantū'ti "Ito cito ca mahā-udakakkhandho chijjitvā marukantāre (CS:pg.1.193) satthābhimukho gacchatū"ti abhiññācittena adhiṭṭhāsi. Saha cittuppādena mātikāruḷhaṁ viya udakaṁ tattha agamāsi. Manussā udakasaddena vuṭṭhāya udakaṁ disvā haṭṭhatuṭṭhā nhāyitvā pivitvā goṇepi pāyetvā sotthinā icchitaṭṭhānaṁ agamaṁsu. Satthā taṁ brahmuno pubbakammaṁ dassento paṭhamaṁ gāthamāha. Tattha **apāyesī**ti pāyesi. A-kāro nipātamattaṁ. **Gammanī**ti gimhe. **Samparete**ti gimhātapena phuṭṭhe anugate.

Aparasmimpi samaye tāpaso Gaṅgātīre paṇṇasālaṁ māpetvā araññagāmakaṁ nissāya vasati. Tena ca samayena corā taṁ gāmaṁ paharitvā hatthasāraṁ gahetvā gāviyo ca (SA.6.4./I,211.) karamare ca gahetvā gacchanti. Gāvopi sunakhāpi manussāpi mahāviravaṁ viravanti. Tāpaso taṁ saddaṁ sutvā "kinnu kho etan"ti? Āvajjento "manussānaṁ bhayaṁ uppannan"ti ñatvā "Mayi passante ime sattā mā nassantū"ti abhiññāpādakajjhānaṁ samāpajjitvā vuṭṭhāya abhiññācittena corānaṁ paṭipathe caturaṅginiṁ senaṁ māpesi. Kammasajjā āgacchantā corā disvā, "rājā maññe āgato"ti vilopaṁ chaḍḍetvā pakkamiṁsu. Tāpaso "yaṁ yassa santakaṁ, taṁ tasseva hotū"ti adhiṭṭhāsi, taṁ tatheva ahosi. Mahājano sotthibhāvaṁ pāpuṇi. Satthā idampi tassa pubbakammaṁ dassento dutiyaṁ gāthamāha. Tattha **eṇikūlasmin**ti Gaṅgātīre. **Gayhakaṁ nīyamānan**ti gahetvā nīyamānaṁ, karamaraṁ nīyamānantipi attho.

Puna ekasmiṁ samaye Uparigaṅgāvāsikaṁ ekaṁ kulaṁ Heṭṭhāgaṅgāvāsikena

kulena saddhiṁ mittasanthavaṁ katvā, nāvāsaṅghāṭaṁ bandhitvā, bahuṁ khādanīyañceva bhojanīyañca gandhamālādīni ca āropetvā Gaṅgāsotena āgacchati. Manussā khādamānā bhuñjamānā naccantā gāyantā devavimānena gacchantā viya balavasomanassā ahesuṁ. Gaṅgeyyako nāgo disvā kupito "Ime mayi saññampi na karonti. Idāni ne samuddameva pāpessāmī"ti mahantaṁ attabhāvaṁ māpetvā udakaṁ dvidhā bhinditvā uṭṭhāya phaṇaṁ katvā, susukāraṁ karonto aṭṭhāsi. Mahājano disvā bhīto vissaramakāsi. Tāpaso paṇṇasālāyaṁ nisinno sutvā, "Ime gāyantā naccantā somanassajātā āgacchanti. Idāni pana bhayaravaṁ raviṁsu, kinnu kho"ti? Āvajjento (CS:pg.1.194) nāgarājaṁ disvā, "mayi passante sattā mā nassantū"ti abhiññāpādakajjhānaṁ samāpajjitvā attabhāvaṁ pajahitvā supaṇṇavaṇṇaṁ māpetvā nāgarājassa dassesi. Nāgarājā bhīto phaṇaṁ saṁharitvā udakaṁ paviṭṭho, mahājano sotthibhāvaṁ pāpuṇi. Satthā idampi tassa pubbakammaṁ dassento tatiyaṁ gāthamāha. Tattha **luddenā**ti dāruṇena. **Manussakamyā**ti manussakāmatāya, manusse viheṭhetukāmatāyāti attho.

(SA.6.4./I,212.) Aparasmimpi samaye esa isipabbajjaṁ pabbajitvā kesavo nāma tāpaso ahosi. Tena samayena amhākaṁ bodhisatto kappo nāma māṇavo kesavassa baddhacaro antevāsiko hutvā ācariyassa kiṁkārapaṭissāvī manāpacārī buddhisampanno atthacaro ahosi. Kesavo tena vinā vasituṁ na sakkoti, taṁ nissāyeva jīvikaṁ kappesi. Satthā idampi tassa pubbakammaṁ dassento catutthaṁ gāthamāha.

Tattha **baddhacaro**ti antevāsiko, so pana jeṭṭhantevāsiko ahosi. **Sambuddhimantaṁ vatinaṁ amaññī**ti, "sammā buddhimā vatasampanno ayan"ti evaṁ maññamāno kappo tava antevāsiko ahosiṁ ahaṁ so tena samayenāti dasseti. **Aññepi jānāsī**ti na kevalaṁ mayhaṁ āyumeva, aññepi tvaṁ jānāsiyeva. **Tathā hi Buddho**ti tathā hi tvaṁ Buddho, yasmā Buddho, tasmā jānāsīti attho. **Tathā hi tyāyaṁ jalitānubhāvo**ti yasmā ca tvaṁ Buddho, tasmā te ayaṁ jalito ānubhāvo. **Obhāsayaṁ tiṭṭhatī**ti sabbaṁ brahmalokaṁ obhāsayanto tiṭṭhati. Catutthaṁ.

(SA.6.5.)5. Aññatarabrahmasuttavaṇṇanā

176. Pañcame **tejodhātuṁ samāpajjitvā**ti tejokasiṇaparikammaṁ katvā pādakajjhānato vuṭṭhāya, **"sarīrato jālā nikkhamantū"ti** adhiṭṭhahanto adhiṭṭhānacittānubhāvena sakalasarīrato jālā nikkhamanti, evaṁ tejodhātuṁ samāpanno nāma hoti, tathā samāpajjitvā. **Tasmiṁ brahmaloke**ti kasmā thero tattha agamāsi? Therassa kira tejodhātuṁ samāpajjitvā tassa brahmuno upari nisinnaṁ Tathāgataṁ disvā "Atthivedhī (CS:pg.1.195) ayaṁ puggalo, mayāpettha gantabban"ti ahosi, tasmā agamāsi. Sesānaṁ (SA.6.5./I,213.) gamanepi eseva nayo. So hi brahmā Tathāgatassa ceva Tathāgatasāvakānañca ānubhāvaṁ adisvā abhabbo vinayaṁ upagantuṁ, tena so sannipāto ahosi. Tattha Tathāgatassa sarīrato uggatajālā sakalabrahmalokaṁ atikkamitvā ajaṭākāse pakkhandā, tā ca pana chabbaṇṇā ahesuṁ, Tathāgatassa sāvakānaṁ ābhā pakativaṇṇāva.

Passasi vītivattantanti imasmiṁ brahmaloke aññabrahmasarīravimānālaṅkārādīnaṁ pabhā atikkamamānaṁ Buddhassa Bhagavato pabhassaraṁ pabhaṁ passasīti pucchati. **Na me, mārisa, sā diṭṭhī**ti yā mesā, "idhāgantuṁ samattho añño samaṇo vā brāhmaṇo vā natthī"ti pure diṭṭhi, natthi me sā. **Kathaṁ vajjan**ti kena kāraṇena vadeyyaṁ. **Niccomhi sassato**ti imassa kira brahmuno laddhidiṭṭhi sassatadiṭṭhi cāti dve diṭṭhiyo. Tatrāssa Tathāgatañceva Tathāgatasāvake ca

passato laddhidiṭṭhi pahīnā. Bhagavā panettha mahantaṁ dhammadesanaṁ desesi. Brahmā desanāpariyosāne sotāpattiphale patiṭṭhahi. Itissa maggena sassatadiṭṭhi pahīnā, tasmā evamāha.

Brahmapārisajjanti brahmapāricārikaṁ. Therānañhi bhaṇḍagāhakadaharā viya brahmānampi pārisajjā brahmāno nāma honti. **Tenupasaṅkamā**ti kasmā therasseva santikaṁ pesesi? There kirassa tattakeneva kathāsallāpena vissāso udapādi, tasmā tasseva santikaṁ pesesi **aññepī**ti yathā tumhe cattāro janā, kinnu kho evarūpā aññepi atthi, udāhu tumhe cattāro eva mahiddhikāti? **Tevijjā**ti pubbenivāsadibbacakkhu-āsavakkhayasaṅkhātāhi tīhi vijjāhi samannāgatā. **Iddhipattā**ti iddhividhañāṇaṁ pattā. **Cetopariyāyakovidā**ti paresaṁ cittācāre kusalā. Evamettha pañca abhiññāpi sarūpena vuttā. Dibbasotaṁ pana tāsaṁ vasena āgatameva hoti. **Bahū**ti evarūpā chaḷabhiññā Buddhasāvakā bahū gaṇanapathaṁ atikkantā, sakalaṁ Jambudīpaṁ kāsāvapajjotaṁ katvā vicarantīti. Pañcamaṁ.

(SA.6.6./I,214.)

(SA.6.6.)6. Brahmalokasuttavaṇṇanā

177. Chaṭṭhe (CS:pg.1.196) **paccekaṁ dvārabāhan**ti ekeko ekekaṁ dvārabāhaṁ nissāya dvārapālā viya aṭṭhaṁsu. **Iddho**ti jhānasukhena Samiddho. **Phīto**ti abhiññāpupphehi supupphito. **Anadhivāsento**ti asahanto. **Etadavocā**ti etesaṁ nimmitabrahmānaṁ majjhe nisinno etaṁ "passasi me"ti-ādivacanaṁ avoca.

Tayo supaṇṇāti gāthāya pañcasatāti satapadaṁ rūpavasena vā pantivasena vā yojetabbaṁ. Rūpavasena tāva **tayo supaṇṇā**ti tīṇi supaṇṇarūpasatāni. **Caturo ca haṁsā**ti cattārihaṁsarūpasatāni. **Bugghīnisā pañcasatā**ti byagghasadisā ekacce migā byagghīnisā nāma, tesaṁ byagghīnisārūpakānaṁ pañcasatāni, pantivasena **tayo supaṇṇā**ti tīṇi supaṇṇapantisatāni, **caturo haṁsā**ti cattāri haṁsapantisatāni. **Byagghīnisā pañcasatā**ti pañca byagghīnisā pantisatāni. **Jhāyino**ti jhāyissa mayhaṁ vimāne ayaṁ vibhūtīti dasseti. **Obhāsayan**ti obhāsayamānaṁ. **Uttarassaṁ disāyan**ti taṁ kira kanakavimānaṁ tesaṁ mahābrahmānaṁ ṭhitaṭṭhānato uttaradisāyaṁ hoti. Tasmā evamāha. Ayaṁ panassa adhippāyo-- evarūpe kanakavimāne vasanto ahaṁ kassa aññassa upaṭṭhānaṁ gamissāmīti. **Rūpe raṇaṁ disvā**ti rūpamhi jātijarābhaṅgasaṅkhātaṁ dosaṁ disvā. **Sadā pavedhitan**ti sītādīhi ca niccaṁ pavedhitaṁ calitaṁ ghaṭṭitaṁ rūpaṁ disvā. **Tasmā na rūpe ramati sumedho**ti yasmā rūpe raṇaṁ passati, sadā pavedhitañca rūpaṁ passati, tasmā sumedho sundarapañño so Satthā rūpe na ramatīti. Chaṭṭhaṁ.

(SA.6.7.)7. Kokālikasuttavaṇṇanā

178. Sattame **appameyyaṁ paminanto**ti appameyyaṁ khīṇāsavapuggalaṁ "ettakaṁ sīlaṁ, ettako samādhi, ettakā paññā"ti evaṁ minanto. **Kodhavidvā vikappaye**ti ko idha (SA.6.7./I,215.) vidvā medhāvī vikappeyya, khīṇāsavova khīṇāsavaṁ minanto kappeyyāti dīpeti. **Nivutaṁ taṁ maññe**ti yo pana puthujjano taṁ pametuṁ ārabhati, taṁ nivutaṁ avakujjapaññaṁ maññāmīti. Sattamaṁ.

(SA.6.8.)8. Katamodakatissasuttavaṇṇanā

179. Aṭṭhame (CS:pg.1.197) **akissavan**ti kissavā vuccati paññā, nippaññoti attho. Aṭṭhamaṁ.

(SA.6.9.)9. Turūbrahmasuttavaṇṇanā

180. Navame **ābādhiko**ti "sāsapamattīhi pīḷakāhī"ti-ādinā nayena anantarasutte āgatena ābādhena ābādhiko. **Bāḷhagilāno**ti adhimattagilāno. **Turū**ti Kokālikassa upajjhāyo Turutthero nāma anāgāmiphalaṁ patvā brahmaloke nibbatto. So bhūmaṭṭhakadevatā ādiṁ katvā, "Ayuttaṁ Kokālikena kataṁ aggasāvake antimavatthunā abbhācikkhantenā"ti paramparāya brahmalokasampattaṁ Kokālikassa pāpakammaṁ sutvā-- "Mā mayhaṁ passantasseva varāko nassi, ovadissāmi naṁ theresu cittapasādatthāyā"ti āgantvā tassa purato aṭṭhāsi. Taṁ sandhāya vuttaṁ "turū paccekabrahmā"ti. **Pesalā**ti piyasīlā. **Kosi tvaṁ, āvuso**ti nipannakova kabarakkhīni ummīletvā evamāha. **Passa yāvañca te**ti passa yattakaṁ tayā aparaddhaṁ, attano nalāṭe mahāgaṇḍaṁ apassanto sāsapamattāya pīḷakāya maṁ codetabbaṁ maññasīti āha.

Atha naṁ "Adiṭṭhippatto ayaṁ varāko, gilaviso viya kassaci vacanaṁ na karissatī"ti ñatvā **purisassa hī**ti-ādimāha. Tattha **kuṭhārī**ti kuṭhārisadisā pharusā vācā. **Chindatī**ti kusalamūlasaṅkhāte mūleyeva nikantati. **Nindiyan**ti ninditabbaṁ dussīlapuggalaṁ. **Pasaṁsatī**ti uttamatthe sambhāvetvā khīṇāsavoti vadati. **Taṁ vā nindati yo pasaṁsiyo**ti (SA.6.9./I,216.) yo vā pasaṁsitabbo khīṇāsavo, taṁ antimavatthunā codento "dussīlo ayan"ti vadati. **Vacināti mukhena so kalin**ti, so taṁ aparādhaṁ mukhena vicināti nāma. **Kalinā tenā**ti tena aparādhena sukhaṁ na vindati. Nindiyapasaṁsāya hi pasaṁsiyanindāya ca samakova vipāko.

Sabbassāpi sahāpi attanāti sabbena sakenapi attanāpi saddhiṁ yo akkhesu dhanaparājayo nāma, ayaṁ appamattako aparādho. **Yo** (CS:pg.1.198) **Sugatesū**ti yo pana sammaggatesu puggalesu cittaṁ padusseyya, ayaṁ cittapadosova tato kalito mahantataro kali.

Idāni tassa mahantatarabhāvaṁ dassento **sataṁ sahassānan**ti-ādimāha. Tattha **sataṁ sahassānan**ti nirabbudagaṇanāya satasahassaṁ. **Chattiṁsatī**ti aparāni chattiṁsati nirabbudāni. **Pañca cā**ti abbudagaṇanāya pañca abbudāni. **Yamariyagarahī**ti yaṁ ariye garahanto nirayaṁ upapajjati, tattha ettakaṁ āyuppamāṇanti. Navamaṁ.

(SA.6.10.)10. Kokālikasuttavaṇṇanā

181. Dasame **Kokāliko bhikkhu yena Bhagavā tenupasaṅkamī**ti, ko ayaṁ Kokāliko, kasmā ca upasaṅkami? Ayaṁ kira Kokālikaraṭṭhe Kokālikanagare Kokālikaseṭṭhissa putto pabbajitvā pitarā kārāpite vihāre paṭivasati Cūḷakokālikoti nāmena, na Devadattassa sisso. So hi brāhmaṇaputto Mahākokāliko nāma. Bhagavati pana Sāvatthiyaṁ viharante dve aggasāvakā pañcamattehi bhikkhusatehi saddhiṁ janapadacārikaṁ caramānā upakaṭṭhāya vassūpanāyikāya vivekāvāsaṁ vasitukāmā te bhikkhū uyyojetvā attano pattacīvaramādāya tasmiṁ janapade taṁ nagaraṁ patvā taṁ vihāraṁ agamaṁsu. Tattha nesaṁ Kokāliko vattaṁ dassesi. Te tena saddhiṁ sammoditvā, "Āvuso, mayaṁ idha temāsaṁ vasissāma, mā kassaci ārocehī"ti paṭiññaṁ gahetvā vasiṁsu. Vasitvā pavāraṇādivase pavāretvā, "Gacchāma mayaṁ, āvuso"ti

Kokālikaṁ āpucchiṁsu. Kokāliko "ajjekadivasaṁ, āvuso, vasitvā sve gamissathā"ti vatvā dutiyadivase nagaraṁ pavisitvā manusse āmantesi-- "Āvuso, tumhe aggasāvake (SA.6.10./I,217.) idhāgantvā vasamānepi na jānātha, na ne koci paccayenāpi nimantetī"ti. Nagaravāsino, "Kahaṁ, bhante, therā, kasmā no na ārocayitthā"ti? Kiṁ āvuso ārocitena, kiṁ na passatha dve bhikkhū therāsane nisīdante, ete aggasāvakāti. Te khippaṁ sannipatitvā sappiphāṇitādīni ceva cīvaradussāni ca saṁhariṁsu.

Kokāliko (CS:pg.1.199) cintesi-- "Paramappicchā aggasāvakā payuttavācāya uppannaṁ lābhaṁ na sādiyissanti asādiyantā 'āvāsikassa dethā'ti vakkhantī"ti. Taṁ taṁ lābhaṁ gāhāpetvā therānaṁ santikaṁ agamāsi. Therā disvāva "Ime paccayā neva amhākaṁ, na Kokālikassa kappantī"ti paṭikkhipitvā pakkamiṁsu. Kokāliko "Kathaṁ hi nāma attanā agaṇhantā mayhampi adāpetvā pakkamissantī"ti? Āghātaṁ uppādesi. Tepi Bhagavato santikaṁ gantvā Bhagavantaṁ vanditvā puna attano parisaṁ ādāya janapadacārikaṁ carantā anupubbena tasmiṁ raṭṭhe tameva nagaraṁ paccāgamiṁsu. Nāgarā there sañjānitvā saha parikkhārehi dānaṁ sajjitvā nagaramajjhe maṇḍapaṁ katvā dānaṁ adaṁsu, therānañca parikkhāre upanāmesuṁ. Therā bhikkhusaṅghassa niyyādayiṁsu. Taṁ disvā Kokāliko cintesi-- "Ime pubbe appicchā ahesuṁ, idāni pāpicchā jātā, pubbepi appicchasantuṭṭhapavivittasadisā maññe"ti there upasaṅkamitvā, "Āvuso, tumhe pubbe appicchā viya, idāni pana pāpabhikkhū jātā"ti vatvā "Mūlaṭṭhāneyeva nesaṁ patiṭṭhaṁ bhindissāmī"ti taramānarūpo nikkhamitvā Sāvatthiṁ gantvā yena Bhagavā tenupasaṅkami. Ayameva Kokāliko iminā ca kāraṇena upasaṅkamīti veditabbo.

Bhagavā taṁ turitaturitaṁ āgacchantaṁ disvāva āvajjento aññāsi -- "Ayaṁ aggasāvake akkositukāmo āgato"ti. "Sakkā nu kho paṭisedhetun"ti ca āvajjento, "Na sakkā paṭisedhetuṁ, theresu aparajjhitvā kālaṅkato ekaṁsena padumaniraye nibbattissatī"ti disvā, "Sāriputtamoggallānepi nāma garahantaṁ sutvā na nisedhetī"ti vādamocanatthaṁ ariyūpavādassa ca mahāsāvajjabhāvadassanatthaṁ **mā hevan**ti tikkhattuṁ paṭisedhesi. Tattha **mā hevan**ti mā evaṁ abhaṇi. **Saddhāyiko**ti saddhāya ākaro pasādāvaho saddhātabbavacano vā. **Paccayiko**ti pattiyāyitabbavacano.

Pakkāmīti kammānubhāvena codiyamāno pakkāmi. Okāsakataṁ hi kammaṁ na sakkā paṭibāhituṁ, taṁ tassa tattha ṭhātuṁ na adāsi. **Acirapakkantassā**ti (SA.6.10./I,218.) pakkantassa sato na cireneva. **Sabbo kāyo phuṭo** (CS:pg.1.200) **ahosī**ti kesaggamattampi okāsaṁ āvajjetvā sakalasarīraṁ aṭṭhīni bhinditvā uggatāhi pīḷakāhi ajjhotthaṭaṁ ahosi. Yasmā pana Buddhānubhāvena tathārūpaṁ kammaṁ Buddhānaṁ sammukhībhāve vipākaṁ na deti, dassanūpacāre vijahitamatte deti, tasmā tassa acirapakkantassa pīḷakā uṭṭhahiṁsu. **Kalāyamattiyo**ti caṇakamattiyo. **Beluvasalāṭukamattiyo**ti taruṇabeluvamattiyo. (**billamattiyo**ti mahābeluvamattiyo.) **Pabhijjiṁsū**ti bhijjiṁsu. Tāsu bhinnāsu sakalasarīraṁ panasapakkaṁ viya ahosi. So pakkena gattena jetavanadvārakoṭṭhake visagilito maccho viya kadalipattesu sayi. Atha dhammasavanatthaṁ āgatāgatā manussā-- "Dhi Kokālika, dhi Kokālika, ayuttamakāsi, attanoyeva mukhaṁ nissāya anayabyasanaṁ patto"ti āhaṁsu. Tesaṁ sutvā ārakkhadevatā dhi-kāraṁ akaṁsu. Ārakkhakadevatānaṁ ākāsadevatāti iminā upāyena yāva akaniṭṭhabhavanā ekadhikāro udapādi. Athassa upajjhāyo āgantvā ovādaṁ agaṇhantaṁ ñatvā garahitvā pakkāmi.

Kālamakāsīti upajjhāye pakkante kālamakāsi. **Padumaṁ nirayan**ti pāṭiyekko padumanirayo nāma natthi, avīcimahānirayamhiyeva pana padumagaṇanāya paccitabbe ekasmiṁ ṭhāne nibbatti.

Vīsatikhārikoti Māgadhakena patthena cattāro patthā Kosalaraṭṭhe ekapattho hoti, tena patthena cattāro patthā āḷhakaṁ, cattāri āḷhakāni doṇaṁ, catudoṇā mānikā, catumānikā khārī, tāya khāriyā vīsatikhāriko. **Tilavāho**ti Māgadhakānaṁ sukhumatilānaṁ tilasakaṭaṁ. **Abbudo nirayo**ti abbudo nāma pāṭiyekko nirayo natthi. Avīcimhiyeva pana abbudagaṇanāya paccitabbaṭṭhānassetaṁ nāmaṁ. (SA.6.10./I,219.) **Nirabbudā**dīsupi eseva nayo.

Vassagaṇanāpi panettha evaṁ veditabbā-- yatheva hi sataṁ satasahassāni koṭi hoti, evaṁ sataṁ satasahassakoṭiyo pakoṭi nāma hoti, sataṁ satasahassapakoṭiyo koṭipakoṭi nāma, sataṁ satasahassakoṭipakoṭiyo (CS:pg.1.201) nahutaṁ, sataṁ satasahassanahutāni ninnahutaṁ, sataṁ satasahassaninnahutāni ekaṁ abbudaṁ, tato vīsatiguṇaṁ nirabbudaṁ. Eseva nayo sabbatthāti. Dasamaṁ.

Paṭhamo vaggo.

2. Dutiyavaggo

(SA.6.11.)1. Sanaṅkumārasuttavaṇṇanā

182. Dutiyavaggassa paṭhame **sappinītīre**ti sappinīnāmikāya nadiyā tīre. **Sanaṅkumāro**ti so kira pañcasikhakumārakakāle jhānaṁ bhāvetvā brahmaloke nibbatto kumārakavaṇṇeneva vicarati. Tena naṁ "kumāro"ti sañjānanti, porāṇakattā pana "sanaṅkumāro"ti vuccati. **Janetasmin**ti janitasmiṁ, pajāyāti attho. **Ye gottapaṭisārino**ti ye janetasmiṁ gottaṁ paṭisaranti tesu loke gottapaṭisārīsu khattiyo seṭṭho. **Vijjācaraṇasampanno**ti Bhayabheravasuttapariyāyena (ma.ni.1.34ādayo) pubbenivāsādīhi vā tīhi, Ambaṭṭhasuttapariyāyena (dī.ni.1.278ādayo) vipassanāñāṇaṁ manomayiddhi cha abhiññāyoti imāhi vā aṭṭhahi vijjāhi, sīlesu paripūrakāritā indriyesu guttadvāratā bhojane mattaññutā jāgariyānuyogo satta saddhammā cattāri rūpāvacarajjhānānīti evaṁ pannarasadhammabhedena caraṇena ca samannāgato. **So seṭṭho devamānuse**ti so khīṇāsavabrāhmaṇo devesu ca manussesu ca seṭṭho uttamoti. Paṭhamaṁ.

(SA.6.12./I,220.)

(SA.6.12.)2. Devadattasuttavaṇṇanā

183. Dutiye **acirapakkante**ti saṅghaṁ bhinditvā nacirasseva Veḷuvanato Gayāsīsaṁ gate. **Assatarin**ti gadrabhassa vaḷavāya jātaṁ. Dutiyaṁ.

(SA.6.13.)3. Andhakavindasuttavaṇṇanā

184. Tatiye (CS:pg.1.202) **andhakavindan**ti evaṁnāmakaṁ gāmaṁ. **Upasaṅkamī**ti "Satthā idānipi vīriyaṁ karoti padhānamanuyuñjati, gacchāmissa santike ṭhatvā sāsanānucchavikaṁ vīriyapaṭisaṁyuttaṁ gāthaṁ vakkhāmī"ti upasaṅkami.

Pantānīti janataṁ atikkamitvā manussānaṁ anupacāre ṭhitāni. **Saṁyojanavippamokkhā**ti tāni ca senāsanāni sevamāno na cīvarādīnaṁ atthāya seveyya, atha kho dasasaṁyojanavippamokkhatthāya careyya. **Saṅghe vase**ti tesu senāsanesu

ratiṁ alabhanto upaṭṭhākādīnaṁ cittānurakkhaṇatthaṁ gadrabhapiṭṭhe rajaṁ viya uppatanto araññe acaritvā saṅghamajjhe vaseyya. **Rakkhitatto satīmā**ti tattha ca vasanto sagavacaṇḍo goṇo viya sabrahmacārino avijjhanto aghaṭṭento rakkhitatto satipaṭṭhānaparāyaṇo hutvā vaseyya.

Idāni saṅghe vasamānassa bhikkhuno bhikkhācāravattaṁ ācikkhanto **kulākulan**ti-ādimāha. Tattha **piṇḍikāya carantoti** piṇḍatthāya caramāno. **Sevetha pantāni senāsanānī**ti saṅghamajjhaṁ otaritvā vasamānopi dhuraparivene tālanāḷikera-ādīni ropetvā upaṭṭhākādisaṁsaṭṭho na vaseyya, cittakallataṁ pana janetvā cittaṁ hāsetvā tosetvā puna pantasenāsane vaseyyāti araññasseva vaṇṇaṁ katheti. **Bhayā**ti vaṭṭabhayato. **Abhaye**ti nibbāne. **Vimutto**ti adhimutto hutvā vaseyya.

Yattha bheravāti yasmiṁ ṭhāne bhayajanakā saviññāṇakā sīhabyagghādayo, aviññāṇakā rattibhāge khāṇuvalli-ādayo bahū atthi. **Sarīsapā**ti dīghajātikādisarīsapā. **Nisīdi tattha** (SA.6.13./I,221.) **bhikkhū**ti tādise ṭhāne bhikkhu nisinno. Iminā idaṁ dīpeti–Bhagavā yathā tumhe etarahi tatraṭṭhakabheravārammaṇāni ceva sarīsape ca vijjunicchāraṇādīni ca amanasikatvā nisinnā, evamevaṁ padhānamanuyuttā bhikkhū nisīdantīti.

Jātu me diṭṭhanti ekaṁsena mayā diṭṭhaṁ. **Na yidaṁ itihītihan**ti idaṁ itiha itihāti na takkahetu vā nayahetu vā piṭakasampadānena vā (CS:pg.1.203) ahaṁ vadāmi. **Ekasmiṁ brahmacariyasmin**ti ekāya dhammadesanāya. Dhammadesanā hi idha brahmacariyanti adhippetā. **Maccuhāyinan**ti maraṇapariccāginaṁ khīṇāsavānaṁ.

Dasā ca dasadhā dasāti ettha **dasā**ti daseva, **dasadhā dasā**ti sataṁ, aññe ca dasuttaraṁ sekhasataṁ passāmīti vadati. **Sotasamāpannā**ti maggasotaṁ samāpannā. **Atiracchānagāmino**ti desanāmattametaṁ, avinipātadhammāti attho. **Saṅkhātuṁ nopi sakkomī**ti musāvādabhayena ettakā nāma puññabhāgino sattāti gaṇetuṁ na sakkomīti bahuṁ brahmadhammadesanaṁ sandhāya evamāha. Tatiyaṁ.

(SA.6.14.)4. Aruṇavatīsuttavaṇṇanā

185. Catutthe **abhibhūsambhavan**ti abhibhū ca sambhavo ca. Tesu abhibhūthero Sāriputtatthero viya paññāya aggo, Sambhavatthero Mahāmoggallāno viya samādhinā aggo. **Ujjhāyantī**ti avajjhāyanti, lāmakato vā cintenti. **Khiyyantī**ti, kinnāmetaṁ kinnāmetanti? Aññamaññaṁ kathenti. **Vipācentī**ti vitthārayantā punappunaṁ kathenti. **Heṭṭhimena upaḍḍhakāyenā**ti nābhito paṭṭhāya heṭṭhimakāyena. Pāḷiyaṁ ettakameva āgataṁ. Thero pana “pakativaṇṇaṁ vijahitvā nāgavaṇṇaṁ gahetvā dasseti, supaṇṇavaṇṇaṁ gahetvā vā dassetī”ti-ādinā (paṭi.ma.3.13) nayena āgataṁ anekappakāraṁ iddhivikubbanaṁ dassesi. **Imā gāthāyo abhāsī**ti thero kira cintesi-- “Kathaṁ desitā nu kho dhammadesanā sabbesaṁ piyā assa manāpā”ti. Tato āvajjento-- “Sabbepi pāsaṇḍā sabbe devamanussā attano attano samaye purisakāraṁ (SA.6.14./I,222.) vaṇṇayanti, vīriyassa avaṇṇavādī nāma natthi, vīriyapaṭisaṁyuttaṁ katvā desessāmi, evaṁ ayaṁ dhammadesanā sabbesaṁ piyā bhavissati manāpā”ti ñatvā tīsu piṭakesu vicinitvā imā gāthā abhāsi.

Tattha **ārambhathā**ti ārambhavīriyaṁ karotha. **Nikkamathā**ti nikkamavīriyaṁ karotha. **Yuñjathā**ti payogaṁ karotha parakkamatha. **Maccuno senan**ti maccuno senā nāma kilesasenā, taṁ dhunātha. **Jātisaṁsāran**ti jātiñca (CS:pg.1.204) saṁsārañca, jātisaṅkhātaṁ vā saṁsāraṁ. **Dukkhassantaṁ karissatī**ti vaṭṭadukkhassa paricchedaṁ karissati. Kiṁ pana katvā thero sahassilokadhātuṁ viññāpesīti? Nīlakasiṇaṁ tāva

samāpajjitvā sabbattha ālokaṭṭhāne andhakāraṁ phari, odātakasiṇaṁ samāpajjitvā andhakāraṭṭhāne obhāsaṁ. Tato "kimidaṁ andhakāran"ti? Sattānaṁ ābhoge uppanne ālokaṁ dassesi. Ālokaṭṭhāne ālokakiccaṁ natthi, "Kiṁ āloko ayan"ti? Vicinantānaṁ attānaṁ dassesi. Atha tesaṁ theroti vadantānaṁ imā gāthāyo abhāsi, sabbe osaṭāya parisāya majjhe nisīditvā dhammaṁ desentassa viya saddaṁ suṇiṁsu. Atthopi nesaṁ pākaṭo ahosi. Catutthaṁ.

(SA.6.15.)5. Parinibbānasuttavaṇṇanā

186. Pañcame **Upavattane Mallānaṁ sālavane**ti yatheva hi kadambanadītīrato rājamātuvihāradvārena thūpārāmaṁ gantabbaṁ hoti, evaṁ hiraññavatikāya nāma nadiyā pārimatīrato sālavanaṁ uyyānaṁ. Yathā anurādhapurassa thūpārāmo, evaṁ taṁ kusinārāya hoti. Yathā thūpārāmato dakkhiṇadvārena nagaraṁ pavisanamaggo pācīnamukho gantvā uttarena nivattati, evaṁ uyyānato sālapanti pācīnamukhā gantvā uttarena nivattā. Tasmā taṁ "Upavattanan"ti vuccati. Tasmiṁ Upavattane Mallānaṁ sālavane. (SA.6.15./I,223.) **Antarena yamakasālānan**ti mūlakkhandhaviṭapapattehi aññamaññaṁ saṁsibbitvā ṭhitasālānaṁ antarikāya. **Appamādena sampādethā**ti sati-avippavāsena kattabbakiccāni sampādayatha.(= DA.16./II,593.) Iti Bhagavā yathā nāma maraṇamañce nipanno mahaddhano kuṭumbiko puttānaṁ dhanasāraṁ ācikkheyya, evamevaṁ parinibbānamañce nipanno pañcacattālīsa vassāni dinnaṁ ovādaṁ sabbaṁ ekasmiṁ appamādapadeyeva pakkhipitvā abhāsi. **Ayaṁ Tathāgatassa pacchimā vācā**ti idaṁ pana saṅgītikārānaṁ vacanaṁ.

Ito paraṁ yaṁ parinibbānaparikammaṁ katvā Bhagavā parinibbuto, taṁ dassetuṁ, **atha kho Bhagavā paṭhamaṁ jhānan**ti-ādi vuttaṁ. Tattha saññāvedayitanirodhaṁ samāpanne Bhagavati assāsapassāsānaṁ appavattiṁ disvā, "parinibbuto Satthā"ti saññāya devamanussā ekappahārena viraviṁsu, Ānandattheropi-- "Parinibbuto nu kho, bhante, Anuruddha Bhagavā"ti theraṁ (CS:pg.1.205) pucchi. Thero "Na kho, āvuso Ānanda, Tathāgato parinibbuto, apica saññāvedayitanirodhaṁ samāpanno"ti āha. Kathaṁ pana so aññāsi? Thero kira Satthārā saddhiṁyeva taṁ taṁ samāpattiṁ samāpajjanto yāva nevasaññānāsaññāyatanavuṭṭhānaṁ, tāva gantvā, "Idāni Bhagavā nirodhaṁ samāpanno, antonirodhe ca kālaṁkiriyā nāma natthī"ti aññāsi.

Atha kho Bhagavā saññāvedayitanirodhasamāpattito vuṭṭhahitvā nevasaññānāsaññāyatanaṁ samāpajji …pe… tatiyajjhānā vuṭṭhahitvā catutthaṁ jhānaṁ samāpajjīti ettha pana Bhagavā catuvīsatiyā ṭhānesu paṭhamaṁ jhānaṁ samāpajji, terasasu ṭhānesu dutiyaṁ jhānaṁ… tathā tatiyaṁ… pannarasasu ṭhānesu catutthaṁ jhānaṁ samāpajji. Kathaṁ? Dasasu asubhesu dvattiṁsākāre aṭṭhasu kasiṇesu mettākaruṇāmuditesu ānāpāne paricchedākāseti imesu tāva catuvīsatiyā ṭhānesu paṭhamaṁ jhānaṁ samāpajji. Ṭhapetvā pana dvattiṁsākārañca dasa ca asubhāni sesesu terasasu dutiyaṁ jhānaṁ… tesuyeva tatiyaṁ jhānaṁ samāpajji. Aṭṭhasu pana kasiṇesu upekkhābrahmavihāre ānāpāne paricchedākāse catūsu arūpesūti (SA.6.15./I,224.) imesu pannarasasu ṭhānesu catutthaṁ jhānaṁ samāpajji. Ayampi ca saṅkhepakathāva. Nibbānapuraṁ pavisanto pana Bhagavā dhammassāmi sabbāpi catuvīsatikoṭisatasahassasaṅkhā samāpattiyo pavisitvā videsaṁ gacchanto ñātijanaṁ āliṅgetvā viya sabbasamāpattisukhaṁ anubhavitvā paviṭṭho.

Catutthajjhānā vuṭṭhahitvā samanantarā Bhagavā parinibbāyīti ettha ca jhānasamanantaraṁ paccavekkhaṇasamanantaranti, dve samanantarāni. Catutthajjhānā

vuṭṭhāya bhavaṅgaṁ otiṇṇassa tattheva parinibbānaṁ **jhānasamanantaraṁ** nāma, catutthajjhānā vuṭṭhahitvā puna jhānaṅgāni paccavekkhitvā bhavaṅgaṁ otiṇṇassa tattheva parinibbānaṁ **paccavekkhaṇasamanantaraṁ** nāma. Imāni dvepi samanantarāneva. Bhagavā pana jhānaṁ samāpajjitvā jhānā vuṭṭhāya jhānaṅgāni paccavekkhitvā bhavaṅgacittena abyākatena dukkhasaccena parinibbāyi. Ye hi keci Buddhā vā paccekabuddhā vā ariyasāvakā vā antamaso kunthakipillikaṁ upādāya sabbe bhavaṅgacitteneva abyākatena dukkhasaccena kālaṁ karonti.

Bhūtāti (CS:pg.1.206) sattā. **Appaṭipuggalo**ti paṭibhāgapuggalavirahito. **Balappatto**ti dasavidhaṁ ñāṇabalaṁ patto. **Uppādavayadhammino**ti uppādavayasabhāvā. **Tesaṁ vūpasamo**ti tesaṁ saṅkhārānaṁ vūpasamo. **Sukho**ti asaṅkhataṁ nibbānameva sukhanti attho. **Tadāsī**ti "saha parinibbānā mahābhūmicālo ahosī"ti evaṁ mahāparinibbāne (dī.ni.2.220) vuttaṁ bhūmicālaṁ sandhāyāha. So hi lomahaṁsanako ca bhiṁsanako ca āsi. **Sabbākāravarūpete**ti sabbākāravaraguṇūpete. **Nāhu assāsapassāso**ti na jāto assāsapassāso. **Anejo**ti taṇhāsaṅkhātāya ejāya abhāvena anejo. **Santimārabbhā**ti anupādisesaṁ nibbānaṁ ārabbha paṭicca sandhāya. **Cakkhumā**ti pañcahi cakkhūhi cakkhumā. **Parinibbuto**ti khandhaparinibbānena parinibbuto. **Asallīnenā**ti anallīnena asaṅkuṭitena suvikasiteneva cittena. **Vedanaṁ ajjhavāsayī**ti vedanaṁ adhivāsesi, na vedanānuvattī hutvā ito cito samparivatti. **Vimokkho**ti kenaci dhammena anāvaraṇavimokkho sabbaso apaññattibhāvūpagamo pajjotanibbānasadiso jātoti. Pañcamaṁ.

Dutiyo vaggo.

Iti Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya Brahmasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.1.1./VII,226.)

SA.7.(7) Brāhmaṇasaṁyuttaṁ

1. Arahantavaggo

(SA.7.1.)1. Dhanañjānīsuttavaṇṇanā

187. Brāhmaṇasaṁyuttassa (CS:pg.1.207) paṭhame **Dhanañjānī**ti Dhanañjānigottā. Ukkaṭṭhagottā kiresā. Sesabrāhmaṇā kira brahmuno mukhato jātā, dhanañjānigottā matthakaṁ bhinditvā nikkhantāti tesaṁ laddhi. **Udānaṁ udānesī**ti kasmā udānesi? So kira brāhmaṇo micchādiṭṭhiko "Buddho dhammo saṅgho"ti vutte kaṇṇe pidahati, thaddho khadirakhāṇusadiso. Brāhmaṇī pana sotāpannā ariyasāvikā. Brāhmaṇo dānaṁ dento pañcasatānaṁ brāhmaṇānaṁ appodakaṁ pāyāsaṁ deti, brāhmaṇī Buddhappamukhassa saṅghassa nānārasabhojanaṁ. Brāhmaṇassa dānadivase brāhmaṇī tassa vasavattitāya pahīnamaccheratāya ca sahatthā parivisati. Brāhmaṇiyā pana dānadivase brāhmaṇo pātova gharā nikkhamitvā palāyati. Athekadivasaṁ brāhmaṇo brāhmaṇiyā saddhiṁ asammantetvā pañcasate brāhmaṇe nimantetvā brāhmaṇiṁ āha-- "Sve bhoti amhākaṁ ghare pañcasatā brāhmaṇā bhuñjissantī"ti. Mayā kiṁ kātabbaṁ brāhmaṇāti? Tayā aññaṁ kiñci kātabbaṁ natthi, sabbaṁ pacanaparivesanaṁ aññe karissanti. Yaṁ pana tvaṁ ṭhitāpi nisinnāpi khipitvāpi ukkāsitvāpi "namo Buddhassā"ti

tassa muṇḍakassa samaṇakassa namakkāraṁ karosi, taṁ sve ekadivasamattaṁ mā akāsi. Taṁ hi sutvā brāhmaṇā anattamanā honti, mā maṁ brāhmaṇehi bhindasīti. Tvaṁ brāhmaṇehi (SA.7.1./I,227.) vā bhijja devehi vā, ahaṁ pana Satthāraṁ anussaritvā na sakkomi anamassamānā saṇṭhātunti. Bhoti kulasatike gāme gāmadvārampi tāva pidahituṁ vāyamanti, tvaṁ dvīhaṅgulehi pidahitabbaṁ mukhaṁ brāhmaṇānaṁ bhojanakālamattaṁ pidahituṁ na sakkosīti. Evaṁ punappunaṁ kathetvāpi so nivāretuṁ asakkonto ussīsake ṭhapitaṁ maṇḍalaggakhaggaṁ gahetvā-- "Bhoti sace sve brāhmaṇesu nisinnesu taṁ (CS:pg.1.208) muṇḍasamaṇakaṁ namassasi, iminā taṁ khaggena pādatalato paṭṭhāya yāva kesamatthakā kaḷīraṁ viya koṭṭetvā rāsiṁ karissāmī"ti imaṁ gāthaṁ abhāsi--

"Iminā maṇḍalaggena, pādato yāva matthakā;
Kaḷīramiva chejjāmi, yadi micchaṁ na kāhasi.
"Sace Buddhoti bhaṇasi, sace dhammoti bhāsasi;
Sace saṅghoti kittesi, jīvantī me nivesane"ti.

Ariyasāvikā pana pathavī viya duppakampā, sineru viya dupparivattiyā. Sā tena naṁ evamāha--

"Sace me aṅgamaṅgāni, kāmaṁ chejjasi brāhmaṇa;
Nevāhaṁ viramissāmi, Buddhaseṭṭhassa sāsanā.
"Nāhaṁ okkā varadharā, sakkā rodhayituṁ jinā;
Dhītāhaṁ Buddhaseṭṭhassa, chinda vā maṁ vadhassu vā"ti.

Evaṁ dhanañjānigajjitaṁ nāma gajjantī pañca gāthāsatāni abhāsi. Brāhmaṇo brāhmaṇiṁ parāmasituṁ vā paharituṁ vā asakkonto "bhoti yaṁ te ruccati, taṁ karohī"ti vatvā khaggaṁ sayane khipi. Punadivase gehaṁ haritupalittaṁ kārāpetvā lājāpuṇṇaghaṭamālāgandhādīhi tattha tattha alaṅkārāpetvā pañcannaṁ brāhmaṇasatānaṁ navasappisakkharamadhuyuttaṁ appodakapāyāsaṁ paṭiyādāpetvā kālaṁ ārocāpesi.

Brāhmaṇīpi pātova gandhodakena sayaṁ nhāyitvā sahassagghanakaṁ ahatavatthaṁ nivāsetvā pañcasatagghanakaṁ ekaṁsaṁ katvā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitā (SA.7.1./I,228.) suvaṇṇakaṭacchuṁ gahetvā bhattagge brāhmaṇe parivisamānā tehi saddhiṁ ekapantiyaṁ nisinnassa tassa brāhmaṇassa bhattaṁ upasaṁharantī dunnikkhitte dārubhaṇḍe pakkhali. Pakkhalanaghaṭṭanāya dukkhā vedanā uppajji. Tasmiṁ samaye dasabalaṁ sari. Satisampannatāya pana pāyāsapātiṁ achaḍḍetvā saṇikaṁ otāretvā bhūmiyaṁ saṇṭhapetvā pañcannaṁ brāhmaṇasatānaṁ majjhe sirasi añjaliṁ ṭhapetvā yena Veḷuvanaṁ, tenañjaliṁ paṇāmetvā imaṁ udānaṁ udānesi.

Tasmiñca (CS:pg.1.209) samaye tesu brāhmaṇesu keci bhuttā honti, keci bhuñjamānā, keci hatthe otāritamattā, kesañci bhojanaṁ purato ṭhapitamattaṁ hoti. Te taṁ saddaṁ sutvāva sinerumattena muggarena sīse pahaṭā viya kaṇṇesu sūlena viddhā viya dukkhadomanassaṁ paṭisaṁvediyamānā "Iminā aññaladdhikena mayaṁ gharaṁ pavesitā"ti kujjhitvā hatthe piṇḍaṁ chaḍḍetvā mukhena gahitaṁ niṭṭhubhitvā dhanuṁ disvā kākā viya brāhmaṇaṁ akkosamānā disāvidisā pakkamiṁsu. Brāhmaṇo evaṁ bhijjitvā gacchante brāhmaṇe disvā brāhmaṇiṁ sīsato paṭṭhāya oloketvā, "idameva bhayaṁ sampassamānā mayaṁ hiyyo paṭṭhāya bhotiṁ yācantā na labhimhā"ti nānappakārehi brāhmaṇiṁ akkositvā, etaṁ "evamevaṁ panā"ti-ādivacanaṁ avoca.

Upasaṅkamīti "samaṇo Gotamo gāmanigamaraṭṭhapūjito, na sakkā gantvā yaṁ vā taṁ vā vatvā santajjetuṁ, ekameva naṁ pañhaṁ pucchissāmī"ti gacchantova **"kiṁsu chetvā"**ti gāthaṁ abhisaṅkharitvā-- "Sace 'asukassa nāma vadhaṁ rocemī'ti vakkhati, atha naṁ 'ye tuyhaṁ na ruccanti, te māretukāmosi, lokavadhāya uppanno, kiṁ tuyhaṁ

samaṇabhāvenā'ti? Niggahessāmi. Sace 'na kassaci vadhaṁ rocemī'ti vakkhati, atha naṁ 'tvaṁ rāgādīnampi vadhaṁ na icchasi. Kasmā samaṇo hutvā āhiṇḍasī'ti? Niggahessāmī. Iti imaṁ ubhatokoṭikaṁ pañhaṁ samaṇo Gotamo neva gilituṁ na uggilituṁ sakkhissatī"ti cintetvā (SA.7.1./I,229.) upasaṅkami **Sammodī**ti attano paṇḍitatāya kuddhabhāvaṁ adassetvā madhurakathaṁ kathento sammodi. Pañho Devatāsaṁyutte kathito. Sesampi heṭṭhā vitthāritamevāti. Paṭhamaṁ.

(SA.7.2.)2. Akkosasuttavaṇṇanā

188. Dutiye **Akkosakabhāradvājo**ti Bhāradvājova so, pañcamattehi pana gāthā satehi Tathāgataṁ akkosanto āgatoti. "Akkosakabhāradvājo"ti tassa saṅgītikārehi nāmaṁ gahitaṁ. **Kupito anattamano**ti "Samaṇena Gotamena mayhaṁ jeṭṭhakabhātaraṁ pabbājentena (CS:pg.1.210) jāni katā, pakkho bhinno"ti kodhena kupito domanassena ca anattamano hutvāti attho. **Akkosatī**ti "corosi, bālosi, mūḷhosi, thenosi, oṭṭhosi, meṇḍosi, goṇosi, gadrabhosi, tiracchānagatosi, nerayikosī"ti dasahi akkosavatthūhi akkosati. **Paribhāsatī**ti "hotu muṇḍakasamaṇaka, 'adaṇḍo ahan'ti karosi, idāni te rājakulaṁ gantvā daṇḍaṁ āropessāmī"ti-ādīni vadanto paribhāsati nāma.

Sambhuñjatīti ekato bhuñjati. **Vītiharatī**ti katassa paṭikāraṁ karoti. **Bhagavantaṁ kho, Gotaman**ti kasmā evamāha? "Tavevetaṁ, brāhmaṇa, tavevetaṁ, brāhmaṇā"ti kirassa sutvā. "Isayo nāma kupitā sapanaṁ denti kisavacchādayo viyā"ti anussavavasena "sapati maṁ maññe samaṇo Gotamo"ti bhayaṁ uppajji. Tasmā evamāha.

Dantassāti nibbisevanassa. **Tādino**ti tādilakkhaṇaṁ pattassa. **Tasseva tena pāpiyo**ti tasseva puggalassa tena kodhena pāpaṁ hoti. **Sato upasammatī**ti satiyā samannāgato hutvā adhivāseti. **Ubhinnaṁ tikicchantānan**ti ubhinnaṁ tikicchantaṁ. Ayameva vā pāṭho. Yo puggalo sato upasammati, ubhinnamatthaṁ carati tikicchati sādheti, taṁ puggalaṁ janā bāloti maññanti. Kīdisā janā? **Ye dhammassa akovidā**. **Dhammassā**ti pañcakkhandhadhammassa vā catusaccadhammassa vā. **Akovidā**ti tasmiṁ dhamme akusalā andhabālaputhujjanā. Dutiyaṁ.

(SA.7.3./I,230.)

(SA.7.3.)3. Asurindakasuttavaṇṇanā

189. Tatiye **Asurindakabhāradvājo**ti Akkosakabhāradvājassa kaniṭṭho. **Kupito**ti teneva kāraṇena kuddho. **Jayañcevassa taṁ hotī**ti asseva taṁ jayaṁ hoti, so jayo hotīti attho Katamassāti? Yā titikkhā vijānato adhivāsanāya guṇaṁ vijānantassa titikkhā adhivāsanā, ayaṁ tassa vijānatova jayo. Bālo (CS:pg.1.211) pana pharusaṁ bhaṇanto "mayhaṁ jayo"ti kevalaṁ jayaṁ maññati. Tatiyaṁ.

(SA.7.4.)4. Bilaṅgīkasuttavaṇṇanā

190. Catutthe **Bilaṅgikabhāradvājo**ti Bhāradvājova so, nānappakāraṁ pana suddhañca sambhārayuttañca kañjikaṁ kāretvā vikkiṇāpento bahudhanaṁ saṅkharīti "bilaṅgikabhāradvājo"ti tassa saṅgītikārehi nāmaṁ gahitaṁ. **Tuṇhībhūto**ti "tayo me jeṭṭhakabhātaro iminā pabbājitā"ti ativiya kuddho kiñci vattuṁ asakkonto tuṇhībhūto aṭṭhāsi. Gāthā pana Devatāsaṁyutte kathitāva. Catutthaṁ.

(SA.7.5.)5. Ahiṁsakasuttavaṇṇanā

191. Pañcame **Ahiṁsakabhāradvājo**ti Bhāradvājovesa, ahiṁsakapañhaṁ pana pucchi, tenassetaṁ saṅgītikārehi nāmaṁ gahitaṁ. Nāmena vā esa ahiṁsako, gottena bhāradvājo. **Ahiṁsakāhan**ti ahiṁsako ahaṁ, iti me bhavaṁ Gotamo jānātūti āha. **Tathā cassā**ti tathā ce assa, bhaveyyāsīti attho. **Na hiṁsatī**ti na viheṭheti na dukkhāpeti. Pañcamaṁ.

(SA.7.6.)6. Jaṭāsuttavaṇṇanā

192. Chaṭṭhe **Jaṭābhāradvājo**ti Bhāradvājovesa, jaṭāpañhassa pana pucchitattā saṅgītikārehi evaṁ vutto. Sesaṁ Devatāsaṁyutte kathitameva. Chaṭṭhaṁ.

(SA.7.7./I,231.)

(SA.7.7.)7. Suddhikasuttavaṇṇanā

193. Sattame **Suddhikabhāradvājo**ti ayampi Bhāradvājova, suddhikapañhassa pana pucchitattā saṅgītikārehi evaṁ vutto. **Sīlavāpi tapokaran**ti sīlasampannopi tapokammaṁ karonto. **Vijjācaraṇasampanno**ti ettha **vijjā**ti tayo vedā. **Caraṇan**ti gottacaraṇaṁ. **So sujjhati na aññā itarā pajā**ti so tevijjo brāhmaṇo sujjhati, ayaṁ pana aññā nāmikā (CS:pg.1.212) pajā na sujjhatīti vadati. **Bahumpi palapaṁ jappan**ti bahumpi palapaṁ jappanto, "brāhmaṇova sujjhatī"ti evaṁ vacanasahassampi bhaṇantoti attho. **Antokasambū**ti anto kilesapūtisabhāvena pūtiko. **Saṁkiliṭṭho**ti kiliṭṭhehi kāyakammādīhi samannāgato. Sattamaṁ.

(SA.7.8.)8. Aggikasuttavaṇṇanā

194. Aṭṭhame **Aggikabhāradvājo**ti ayampi Bhāradvājova, aggi paricaraṇavasena panassa saṅgītikārehi etaṁ nāmaṁ gahitaṁ. **Sannihito hotī**ti saṁyojito hoti. **Aṭṭhāsī**ti kasmā tattha aṭṭhāsi? Bhagavā kira paccūsasamaye lokaṁ olokento imaṁ brāhmaṇaṁ disvā cintesi-- "Ayaṁ brāhmaṇo evarūpaṁ aggapāyāsaṁ gahetvā 'mahābrahmānaṁ bhojemī'ti aggimhi jhāpento aphalaṁ karoti apāyamaggaṁ okkamati, imaṁ laddhiṁ avissajjanto apāyapūrakova bhavissati, gacchāmissa dhammadesanāya, micchādiṭṭhiṁ bhinditvā pabbājetvā cattāro magge ceva cattāri ca phalāni demī"ti, tasmā pubbaṇhasamaye rājagahaṁ pavisitvā tattha aṭṭhāsi.

Tīhi vijjāhīti tīhi vedehi. **Jātimā**ti yāva sattamā pitāmahayugā parisuddhāya jātiyā samannāgato. **Sutavā bahū**ti bahu nānappakāre ganthe sutavā. **Somaṁ bhuñjeyyā**ti so tevijjo brāhmaṇo imaṁ pāyāsaṁ bhuñjituṁ yutto, tumhākaṁ panesa pāyāso ayuttoti vadati.

Vedīti pubbenivāsañāṇena jāni paṭivijjhi. **Saggāpāyan**ti dibbena cakkhunā saggampi apāyampi passati. **Jātikkhayan**ti arahattaṁ. **Abhiññāvosito**ti jānitvā vositavosāno. (SA.7.8./I,232.) **Brāhmaṇo bhavan**ti avīcito yāva bhavaggā bhotā Gotamena sadiso jātisampanno khīṇāsavabrāhmaṇo natthi, bhavaṁyeva brāhmaṇoti.

Evañca pana vatvā suvaṇṇapātiṁ pūretvā dasabalassa pāyāsaṁ upanāmesi. Satthā uppattiṁ dīpetvā bhojanaṁ paṭikkhipanto **gāthābhigītaṁ me**ti-ādimāha. Tattha **gāthābhigītan**ti gāthāhi abhigītaṁ. **Abhojaneyyan**ti abhuñjitabbaṁ (CS:pg.1.213) Idaṁ vuttaṁ hoti-- tvaṁ, brāhmaṇa, mayhaṁ ettakaṁ kālaṁ bhikkhācāravattena ṭhitassa kaṭacchumattampi dātuṁ nāsakkhi, idāni pana mayā tuyhaṁ kilañjamhi tile vitthārentena viya sabbe Buddhaguṇā pakāsitā, iti gāyanena gāyitvā laddhaṁ viya idaṁ bhojanaṁ hoti, tasmā idaṁ gāthābhigītaṁ me abhojaneyyanti. **Sampassataṁ, brāhmaṇa, nesa dhammo**ti, brāhmaṇa, atthañca dhammañca sampassantānaṁ "evarūpaṁ bhojanaṁ bhuñjitabban"ti esa dhammo na hoti. Sudhābhojanampi **gāthābhigītaṁ panudanti Buddhā,** gāthāhi gāyitvā laddhaṁ Buddhā nīharantiyeva. **Dhamme sati, brāhmaṇa, vuttiresā**ti, brāhmaṇa, dhamme sati dhammaṁ apekkhitvā dhamme patiṭṭhāya jīvitaṁ kappentānaṁ esā vutti ayaṁ ājīvo-- evarūpaṁ nīharitvā dhammaladdhameva bhuñjitabbanti.

Atha brāhmaṇo cintesi-- ahaṁ pubbe samaṇassa Gotamassa guṇe vā aguṇe vā na jānāmi. Idāni panassāhaṁ guṇe ñatvā mama gehe asītikoṭimattaṁ dhanaṁ sāsane vippakiritukāmo jāto, ayañca "mayā dinnapaccayā akappiyā"ti vadati. Appaṭiggayho ahaṁ samaṇena Gotamenāti. Atha Bhagavā sabbaññutaññāṇaṁ pesetvā tassa cittācāraṁ vīmaṁsanto, "ayaṁ sabbepi attanā dinnapaccaye 'akappiyā'ti sallakkheti. Yaṁ hi bhojanaṁ ārabbha kathā uppannā, etadeva na vaṭṭati, sesā niddosā"ti brāhmaṇassa catunnaṁ paccayānaṁ dānadvāraṁ dassento **aññena cā**ti-ādimāha. Tattha **kukkuccavūpasantan**ti hatthakukkuccādīnaṁ vasena vūpasantakukkuccaṁ. **Annena pānenā**ti desanāmattametaṁ (SA.7.8./I,233.) Ayaṁ panattho-- aññehi tayā "pariccajissāmī"ti sallakkhitehi cīvarādīhi paccayehi upaṭṭhahassu. **Khettaṁ hi taṁ puññapekkhassa hotī**ti etaṁ Tathāgatasāsanaṁ nāma puññapekkhassa puññatthikassa tuyhaṁ appepi bīje bahusassaphaladāyakaṁ sukhettaṁ viya paṭiyattaṁ hoti. Aṭṭhamaṁ.

(SA.7.9.)9. Sundarikasuttavaṇṇanā

195. Navame **Sundarikabhāradvājo**ti Sundarikāya nadiyā tīre aggijuhaṇena evaṁladdhanāmo. **Sundarikāyā**ti evaṁnāmikāya nadiyā. **Aggiṁ** (CS:pg.1.214) **juhatī**ti āhutiṁ pakkhipanena jāleti **Aggihuttaṁ paricaratī**ti agyāyatanaṁ sammajjanupalepanabalikammādinā payirupāsati. **Ko nu kho imaṁ habyasesaṁ bhuñjeyyā**ti so kira brāhmaṇo aggimhi hutāvasesaṁ pāyāsaṁ disvā cintesi-- "Aggimhi tāva pakkhittapāyāso mahābrahmunā bhutto, ayaṁ pana avaseso atthi, taṁ yadi brahmuno mukhato jātassa brāhmaṇassa dadeyyaṁ, evaṁ me pitarā saha puttopi santappito bhaveyya, suvisodhito cassa brahmalokagāmimaggo"ti. So brāhmaṇassa dassanatthaṁ uṭṭhāyāsanā catuddisā anuvilokesi, "ko nu kho imaṁ habyasesaṁ bhuñjeyyā"ti?

Rukkhamūleti tasmiṁ vanasaṇḍe jeṭṭhakarukkhassa mūle. **Sasīsaṁ pārutaṁ nisinnan**ti saha sīsena pārutakāyaṁ nisinnaṁ. Kasmā pana Bhagavā tattha nisīdi? Bhagavā kira paccūsasamaye lokaṁ olokento imaṁ brāhmaṇaṁ disvā cintesi-- Ayaṁ brāhmaṇo evarūpaṁ aggapāyāsaṁ gahetvā "mahābrahmānaṁ bhojemī"ti aggimhi jhāpento aphalaṁ karoti …pe… cattāro magge ceva cattāri ca phalāni demīti. Tasmā kālasseva vuṭṭhāya sarīrapaṭijagganaṁ katvā pattacīvaraṁ ādāya gantvā vuttanayena tasmiṁ rukkhamūle nisīdi. Atha kasmā sasīsaṁ pārupīti? Himapātassa ca sītavātassa ca paṭibāhaṇatthaṁ, paṭibalova etaṁ Tathāgato adhivāsetuṁ. Sace pana (SA.7.9./I,234.)

apārupitvā nisīdeyya, brāhmaṇo dūratova sañjānitvā nivatteyya, evaṁ sati kathā nappavatteyya. Iti Bhagavā-- "Brāhmaṇe āgate sīsaṁ vivarissāmi, atha maṁ so disvā kathaṁ pavattessati, tassāhaṁ kathānusārena dhammaṁ desessāmī"ti kathāpavattanatthaṁ evamakāsi.

Upasaṅkamīti brāhmaṇo-- "Ayaṁ sasīsaṁ pārupitvā sabbarattiṁ padhānamanuyutto. Imassa dakkhiṇodakaṁ datvā imaṁ habyasesaṁ dassāmī"ti, brāhmaṇasaññī hutvā upasaṅkami. **Muṇḍo ayaṁ bhavaṁ, muṇḍako ayaṁ bhavan**ti sīse vivaritamatte nīcakesantaṁ disvā "muṇḍo"ti āha. Tato suṭṭhutaraṁ olokento pavattamattampi sikhaṁ adisvā hīḷento "muṇḍako"ti āha. **Tatovā**ti yattha ṭhito addasa, tamhāva padesā. **Muṇḍāpi hī**ti kenaci kāraṇena muṇḍitasīsāpi honti.

Mā (CS:pg.1.215) **jātiṁ pucchā**ti yadi dānassa mahapphalataṁ paccāsīsasi, jātiṁ mā puccha. Akāraṇaṁ hi dakkhiṇeyyabhāvassa jāti. **Caraṇañca pucchā**ti apica kho sīlādiguṇabhedaṁ caraṇaṁ puccha. Etaṁ hi dakkhiṇeyyabhāvassa kāraṇaṁ. Idānissa tamatthaṁ vibhāvento **kaṭṭhā have jāyati jātavedo**ti-ādimāha Tatrāyaṁ adhippāyo-- idha kaṭṭhā aggi jāyati, na ca so sālādikaṭṭhā jātova aggikiccaṁ karoti, sāpāna-doṇi-ādikaṭṭhā jāto na karoti, attano pana acciyādiguṇasampattiyā yato vā tato vā jāto karotiyeva. Evaṁ na brāhmaṇakulādīsu jātova dakkhiṇeyyo hoti, caṇḍālakulādīsu jāto na hoti, apica kho nīcakulinopi uccakulinopi khīṇāsava-muni dhitimā hirīnisedho ājānīyo hoti. Imāya dhitihiripamokkhāya guṇasampattiyā jātimā uttamadakkhiṇeyyo hoti. So hi dhitiyā guṇe dhāreti, hiriyā dose nisedhetīti. Apicettha **munī**ti monadhammena samannāgato. **Dhitimā**ti vīriyavā. **Ājānīyo**ti kāraṇākāraṇajānanako. **Hirīnisedho**ti hiriyā pāpāni nisedhetvā ṭhito.

Saccena dantoti (SA.7.9./I,235.) paramatthasaccena danto. **Damasā upeto**ti indriyadamena upeto. **Vedantagū**ti catunnaṁ maggavedānaṁ antaṁ, catūhi vā maggavedehi kilesānaṁ antaṁ gato. **Vusitabrahmacariyo**ti maggabrahmacariyavāsaṁ vuttho. **Yaññopanīto**ti upanītayañño paṭiyāditayañño ca. **Tamupavhayethā**ti yena yañño paṭiyādito, so taṁ paramatthabrāhmaṇaṁ avhayeyya. "Indamavhayāma, somamavhayāma, varuṇamavhayāma, īsānamavhayāma, yāmamavhayāmā"ti idaṁ pana avhānaṁ niratthakaṁ. **Kālenā**ti avhayanto ca "Kālo, bhante, niṭṭhitaṁ bhattan"ti antomajjhanhikakāleyeva taṁ upavhayeyya. **So juhati dakkhiṇeyye**ti yo evaṁ kāle khīṇāsavaṁ āmantetvā tattha catupaccayadakkhiṇaṁ patiṭṭhapeti, so dakkhiṇeyye juhati nāma, na acetane aggimhi pakkhipanto.

Iti brāhmaṇo Bhagavato kathaṁ suṇanto pasīditvā idāni attano pasādaṁ āvikaronto **addhā suyiṭṭhan**ti-ādimāha. Tassattho-- addhā mama yidaṁ idāni suyiṭṭhañca suhutañca bhavissati, pubbe pana aggimhi jhāpitaṁ niratthakaṁ ahosīti. **Añño jano**ti "ahaṁ brāhmaṇo, ahaṁ brāhmaṇo"ti vadanto (CS:pg.1.216) andhabālaputhujjano. **Habyasesan**ti hutasesaṁ. **Bhuñjatu bhavan**ti-ādi purimasutte vuttanayeneva veditabbaṁ.

Na khvāhanti na kho ahaṁ. Kasmā panevamāhāti? Tasmiṁ kira bhojane upahaṭamatteva "Satthā bhuñjissatī"ti saññāya catūsu mahādīpesu dvīsu parittadīpasahassesu devatā pupphaphalādīni ceva sappinavanītatelamadhuphāṇitādīni ca ādāya madhupaṭalaṁ pīḷetvā madhuṁ gaṇhantiyo viya dibbānubhāvena nibbattitojameva gahetvā pakkhipiṁsu. Tena taṁ sukhumattaṁ gataṁ, manussānañca oḷārikaṁ vatthūti tesaṁ tāva oḷārikavatthutāya sammā pariṇāmaṁ na gacchati. Goyūse pana tilabījāni pakkhipitvā pakkattā oḷārikamissakaṁ jātaṁ, devānañca sukhumaṁ vatthūti tesaṁ sukhumavatthutāya sammā pariṇāmaṁ na gacchati. Sukkhavipassakakhīṇāsavassāpi

kucchiyaṁ na pariṇamati. Aṭṭhasamāpattilābhīkhīṇāsavassa pana samāpattibalena (SA.7.9./I,236.) pariṇāmeyya. Bhagavato pana pākatikeneva kammajatejena pariṇāmeyya.

Appahariteti aharite. Sace hi haritesu tiṇesu pakkhipeyya, siniddhapāyāsena tiṇāni pūtīni bhaveyyuṁ. Buddhā ca bhūtagāmasikkhāpadaṁ na vītikkamanti, tasmā evamāha. Yattha pana galappamāṇāni mahātiṇāni, tādise ṭhāne pakkhipituṁ vaṭṭati. **Appāṇake**ti sappāṇakasmiṁ hi parittake udake pakkhitte pāṇakā maranti, tasmā evamāha. Yaṁ pana gambhīraṁ mahā-udakaṁ hoti, pātisatepi pātisahassepi pakkhitte na āluḷati, tathārūpe udake vaṭṭati. **Opilāpesī**ti suvaṇṇapātiyā saddhiṁyeva nimujjāpesi. **Cicciṭāyati ciṭiciṭāyatī**ti evarūpaṁ saddaṁ karoti. Kiṁ panesa pāyāsassa ānubhāvo, udāhu Tathāgatassāti? Tathāgatassa. Ayaṁ hi brāhmaṇo taṁ pāyāsaṁ opilāpetvā ummaggaṁ āruyha Satthu santikaṁ anāgantvāva gaccheyya, atha Bhagavā-- “ettakaṁ acchariyaṁ disvā mama santikaṁ āgamissati. Athassāhaṁ dhammadesanāya micchādiṭṭhigahaṇaṁ bhinditvā sāsane otāretvā amatapānaṁ pāyessāmī”ti adhiṭṭhānabalena evamakāsi.

Dāru (CS:pg.1.217) **samādahāno**ti dāruṁ jhāpayamāno. **Bahiddhā hi etan**ti etaṁ dārujjhāpanaṁ nāma ariyadhammato bahiddhā. Yadi etena suddhi bhaveyya, ye davaḍāhakādayo bahūni dārūni jhāpenti, te paṭhamataraṁ sujjheyyuṁ. **Kusalā**ti khandhādīsu kusalā. **Ajjhattamevujjalayāmi jotin**ti niyakajjhatte attano santānasmiṁyeva ñāṇajotiṁ jālemi. **Niccaggin**ī ti āvajjanapaṭibaddhena sabbaññutaññāṇena niccaṁ pajjalitaggi. **Niccasamāhitatto**ti niccaṁ sammā ṭhapitacitto. **Brahmacariyaṁ carāmī**ti bodhimaṇḍe caritaṁ brahmacariyaṁ gahetvā evaṁ vadati.

Māno hi te, brāhmaṇa, khāribhāroti yathā khāribhāro khandhena vayhamāno upari ṭhitopi akkantakkantaṭṭhāne pathaviyā saddhiṁ phuseti, evameva jātigottakulādīni mānavatthūni nissāya ussāpito mānopi tattha tattha issaṁ uppādento catūsu apāyesu saṁsīdāpeti. Tenāha “Māno hi te, brāhmaṇa, (SA.7.9./I,237.) khāribhāro”ti **Kodho dhūmo**ti tava ñāṇaggissa upakkilesaṭṭhena kodho dhumo. Tena hi te upakkiliṭṭho ñāṇaggi na virocati. **Bhasmani mosavajjan**ti nirojaṭṭhena musāvādo chārikā nāma. Yathā hi chārikāya paṭicchanno aggi na joteti, evaṁ te musāvādena paṭicchannaṁ ñāṇanti dasseti. **Jivhā sujā**ti yathā tuyhaṁ suvaṇṇarajatalohakaṭṭhamattikāsu aññataramayā yāgayajanatthāya sujā hoti, evaṁ mayhaṁ dhammayāgaṁ yajanatthāya pahūtajivhā sujāti vadati. **Hadayaṁ jotiṭṭhānan**ti yathā tuyhaṁ nadītīre jotiṭṭhānaṁ, evaṁ mayhaṁ dhammayāgassa yajanaṭṭhānatthena sattānaṁ hadayaṁ jotiṭṭhānaṁ. **Attā**ti cittaṁ.

Dhammo rahadoti yathā tvaṁ aggiṁ paricaritvā dhūmachārikasedakiliṭṭhasarīro sundarikaṁ nadiṁ otaritvā nhāyasi, evaṁ mayhaṁ sundarikāsadisena bāhirena rahadena attho natthi, aṭṭhaṅgikamaggadhammo pana mayhaṁ rahado, tatrāhaṁ pāṇasatampi pāṇasahassampi caturāsītipāṇasahassānipi ekappahārena nhāpemi. **Sīlatittho**ti tassa pana me dhammarahadassa catupārisuddhisīlaṁ titthanti dasseti. **Anāvilo**ti yathā tuyhaṁ sundarikā nadī catūhi pañcahi ekato nhāyantehi heṭṭhupariyavālikā āluḷā hoti (CS:pg.1.218) na evaṁ mayhaṁ rahado, anekasatasahassesupi pāṇesu otaritvā nhāyantesu so anāvilo vippasannova hoti. **Sabbhi sataṁ pasattho**ti paṇḍitehi paṇḍitānaṁ pasaṭṭho. Uttamatthena vā so sabbhīti vuccati, paṇḍitehi pasatthattā sataṁ pasattho. **Taranti pāran**ti nibbānapāraṁ gacchanti.

Idāni ariyamaggarahadassa aṅgāni uddharitvā dassento **saccaṁ dhammo**ti-ādimāha. Tattha **saccan**ti vacīsaccaṁ. **Dhammo**ti iminā diṭṭhisaṅkappavāyāmasatisamādhayo dasseti. **Saṁyamo**ti iminā kammantājīvā gahitā. **Saccan**ti vā iminā maggasaccaṁ

gahitaṁ. Sā atthato sammādiṭṭhi. Vuttañhetaṁ-- “sammādiṭṭhi maggo ceva hetu cā”ti (dha.sa.1039). Sammādiṭṭhiyā pana gahitāya taggatikattā sammāsaṅkappo gahitova hoti. **Dhammo**ti iminā vāyāmasatisamādhayo. **Saṁyamo**ti iminā vācākammantājīvā. Evampi aṭṭhaṅgiko maggo dassito hoti. Atha vā **saccan**ti paramatthasaccaṁ (SA.7.9./I,238.) taṁ atthato nibbānaṁ. **Dhammo**tipadena diṭṭhi saṅkappo vāyāmo sati samādhīti pañcaṅgāni gahitāni. **Saṁyamo**ti vācā kammanto ājīvoti tīṇi. Evampi aṭṭhaṅgiko maggo dassito hoti. **Brahmacariyan**ti etaṁ brahmacariyaṁ nāma. **Majjhe sitā**ti sassatucchede vajjetvā majjhe nissitā. **Brahmapattī**ti seṭṭhapatti. **Sa tujjubhūtesu namo karohī**ti ettha ta-kāro padasandhikaro, sa tvaṁ ujubhūtesu khīṇāsavesu namo karohīti attho. **Tamahaṁ naraṁ dhammasārīti brūmī**ti yo evaṁ paṭipajjati, tamahaṁ puggalaṁ “dhammasārī eso dhammasāriyā paṭicchanno”ti ca “kusaladhammehi akusaladhamme sāretvā ṭhito”ti vāti vadāmīti. Navamaṁ.

(SA.7.10.)10. Bahudhītarasuttavaṇṇanā

196. Dasame **aññatarasmiṁ vanasaṇḍe**ti paccūsasamaye lokaṁ olokento tassa brāhmaṇassa arahattassa upanissayaṁ disvā “gacchāmissa saṅgahaṁ karissāmī”ti gantvā tasmiṁ vanasaṇḍe viharati. **Naṭṭhā hontī**ti kasitvā vissaṭṭhā aṭavimukhā caramānā brāhmaṇe bhuñjituṁ gate palātā honti. **Pallaṅkan**ti samantato ūrubaddhāsanaṁ. **Ābhujitvā**ti bandhitvā (CS:pg.1.219) **Ujuṁ kāyaṁ paṇidhāyā**ti uparimaṁ sarīraṁ ujukaṁ ṭhapetvā, aṭṭhārasa piṭṭhikaṇṭake koṭiyā koṭiṁ paṭipādetvā. **Parimukhaṁ satiṁ upaṭṭhapetvā**ti kammaṭṭhānābhimukhaṁ satiṁ ṭhapayitvā, mukhasamīpe vā katvāti attho. Teneva vibhaṅge vuttaṁ-- “Ayaṁ sati upaṭṭhitā hoti sūpaṭṭhitā nāsikagge vā mukhanimitte vā, tena vuccati parimukhaṁ satiṁ upaṭṭhapetvā”ti (vibha.537). Atha vā **“parī**ti pariggahaṭṭho. **Mukhan**ti niyyānaṭṭho. **Satī**ti upaṭṭhānaṭṭho. Tena vuccati parimukhaṁ satiṁ upaṭṭhapetvā”ti evaṁ Paṭisambhidāyaṁ (paṭi.ma.1.164) vuttanayenapettha attho daṭṭhabbo. Tatrāyaṁ saṅkhepo-- “pariggahitaniyyānaṁ satiṁ katvā”ti. Evaṁ nisīdanto ca pana chabbaṇṇā ghanabuddharasmiyo vissajjetvā nisīdi. **Upasaṅkamī**ti domanassābhibhūto āhiṇḍanto, “sukhena vatāyaṁ samaṇo nisinno”ti cintetvā upasaṅkami.

(SA.7.10./I,239.) **Ajjasaṭṭhiṁ na dissantī**ti ajja chadivasamattakā paṭṭhāya na dissanti. **Pāpakā**ti lāmakā tilakhāṇukā. Tena kira tilakhette vapite tadaheva devo vassitvā tile paṁsumhi osīdāpesi puppharṁ vā phalaṁ vā gahetuṁ nāsakkhiṁsu. Yepi vaḍḍhiṁsu, tesaṁ upari pāṇakā patitvā paṇṇāni khādiṁsu, ekapaṇṇadupaṇṇā khāṇukā avasissiṁsu. Brāhmaṇo khettaṁ oloketuṁ gato te disvā-- “vaḍḍhiyā me tilā gahitā, tepi naṭṭhā”ti domanassajāto ahosi, taṁ gahetvā imaṁ gāthamāha.

Ussoḷhikāyāti ussāhena kaṇṇanaṅguṭṭhādīni ukkhipitvā vicarantā uppatanti. Tassa kira anupubbena bhogesu parikkhīṇesu pakkhipitabbassa abhāvena tucchakoṭṭhā ahesuṁ. Tassa ito cito ca sattahi gharehi āgatā mūsikā te tucchakoṭṭhe pavisitvā uyyānakīḷaṁ kīḷantā viya naccanti, taṁ gahetvā evamāha.

Uppāṭakehi sañchannoti uppāṭakapāṇakehi sañchanno. Tassa kira brāhmaṇassa sayanatthāya santhataṁ tiṇapaṇṇasanthāraṁ koci antarantarā paṭijagganto natthi. So divasaṁ araññe kammaṁ katvā sāyaṁ āgantvā tasmiṁ nipajjati. Athassa uppāṭakapāṇakā sarīraṁ ekacchannaṁ karontā khādanti, taṁ gahetvā evamāha.

Vidhavāti (CS:pg.1.220) matapatikā. Yāva kira tassa brāhmaṇassa gehe vibhavamattā ahosi, tāva tā vidhavāpi hutvā patikulesu vasituṁ labhiṁsu. Yadā pana so

niddhano jāto, tadā tā "pitugharaṁ gacchathā"ti sassusasurādīhi nikkaḍḍhitā tato tasseva gharaṁ āgantvā vasantiyo brāhmaṇassa bhojanakāle "gacchatha ayyakena saddhiṁ bhuñjathā"ti putte pesenti, tehi pātiyaṁ hatthesu otāritesu brāhmaṇo hatthassa okāsaṁ na labhati. Taṁ gahetvā imaṁ gāthamāha.

Piṅgalāti kaḷārapiṅgalā. **Tilakāhatā**ti kāḷasetādivaṇṇehi tilakehi āhatagattā. **Sottaṁ pādena bodhetī**ti niddaṁ okkantaṁ pādena paharitvā pabodheti. Ayaṁ kira brāhmaṇo mūsikasaddena ubbāḷho uppāṭakehi ca khajjamāno sabbarattiṁ (SA.7.10./I,240.) niddaṁ alabhitvā paccūsakāle niddāyati. Atha naṁ akkhīsu nimmilitamattesveva-- "Kiṁ karosi, brāhmaṇa, pacchā ca pubbe ca gahitassa iṇassa? Vaḍḍhi matthakaṁ pattā, satta dhītaro posetabbā. Idāni iṇāyikā āgantvā gehaṁ parivāressanti, gaccha kammaṁ karohī"ti pādena paharitvā pabodheti. Taṁ gahetvā imaṁ gāthamāha.

Iṇāyikāti yesaṁ anena hatthato iṇaṁ gahitaṁ. So kira kassaci hatthato ekaṁ kahāpaṇaṁ kassaci dve kassaci dasa …pe… kassaci satanti evaṁ bahūnaṁ hatthato iṇaṁ aggahesi. Te divā brāhmaṇaṁ apassantā "gehato taṁ nikkhantameva gaṇhissāmā"ti balavapaccūse gantvā codenti. Taṁ gahetvā imaṁ gāthamāha.

Bhagavā tena brāhmaṇena imāhi sattahi gāthāhi dukkhe kathite "yaṁ yaṁ, brāhmaṇa, tayā dukkhaṁ kathitaṁ, sabbametaṁ mayhaṁ natthī"ti dassento paṭigāthāhi brāhmaṇassa dhammadesanaṁ vaḍḍhesi. Brāhmaṇo tā gāthā sutvā Bhagavati pasanno saraṇesu patiṭṭhāya pabbajitvā arahattaṁ pāpuṇi. Taṁ dassetuṁ **evaṁ vutte bhāradvājagotto**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **alatthā**ti labhi.

Tañca pana brāhmaṇaṁ Bhagavā pabbājetvā ādāya jetavanaṁ gantvā punadivase tena therena pacchāsamaṇena Kosalarañño gehadvāraṁ agamāsi (CS:pg.1.221) Rājā "Satthā āgato"ti sutvā pāsādā oruyha vanditvā hatthato pattaṁ gahetvā Tathāgataṁ uparipāsādaṁ āropetvā varāsane nisīdāpetvā gandhodakena pāde dhovitvā satapākatelena makkhetvā yāguṁ āharāpetvā rajatadaṇḍaṁ suvaṇṇakaṭacchuṁ gahetvā Satthu upanāmesi. Satthā pattaṁ pidahi. Rājā Tathāgatassa pādesu patitvā, "Sace me, bhante, doso atthi, khamathā"ti āha. Natthi, mahārājāti. Atha kasmā yāguṁ na gaṇhathāti? Palibodho atthi, mahārājāti. Kiṁ pana, bhante, yāguṁ agaṇhanteheva labhitabbo esa palibodho, paṭibalo ahaṁ palibodhaṁ dātuṁ, gaṇhatha, bhanteti. Satthā aggahesi. Mahallakattheropi dīgharattaṁ chāto yāvadatthaṁ yāguṁ pivi. Rājā khādanīyabhojanīyaṁ datvā bhattakiccāvasāne Bhagavantaṁ (SA.7.10./I,241.) vanditvā āha-- "Bhagavā tumhe paveṇiyā āgate okkākavaṁse uppajjitvā cakkavattisiriṁ pahāya pabbajitvā loke aggataṁ patto, ko nāma, bhante, tumhākaṁ palibodho"ti? Mahārāja, etassa Mahallakattherassa palibodho amhākaṁ palibodhasadisovāti.

Rājā theraṁ vanditvā-- "Ko, bhante, tumhākaṁ palibodho"ti pucchi? Iṇapalibodho, mahārājāti. Kittako, bhanteti? Gaṇehi, mahārājāti. Rañño "ekaṁ dve sataṁ sahassan"ti gaṇentassa aṅguliyo nappahonti. Athekaṁ purisaṁ pakkositvā, "Gaccha, bhaṇe, nagare bheriṁ carāpehi 'sabbe bahudhītikabrāhmaṇassa iṇāyikā rājaṅgaṇe sannipatantū"ti. Manussā bheriṁ sutvā sannipatiṁsu. Rājā tesaṁ hatthato paṇṇāni āharāpetvā sabbesaṁ anūnaṁ dhanamadāsi. Tattha suvaṇṇameva satasahassagghanakaṁ ahosi. Puna rājā pucchi-- "Aññopi atthi, bhante, palibodho"ti. Iṇaṁ nāma, mahārāja, datvā muccituṁ sakkā, etā pana satta dārikā mahāpalibodhā mayhanti. Rājā yānāni pesetvā tassa dhītaro āharāpetvā attano dhītaro katvā taṁ taṁ kulagharaṁ pesetvā, "aññopi, bhante, atthi palibodho"ti pucchi? Brāhmaṇī, mahārājāti. Rājā yānaṁ pesetvā, tassa brāhmaṇiṁ āharāpetvā, ayyikaṭṭhāne ṭhapetvā puna pucchi--

“aññopi, bhante, atthi palibodho”ti? Natthi (CS:pg.1.222) mahārājāti vutte rājāpi cīvaradussāni dāpetvā, “bhante, mama santakaṁ tumhākaṁ bhikkhubhāvaṁ jānāthā”ti āha. Āma, mahārājāti. Atha naṁ rājā āha-- “bhante, cīvarapiṇḍapātādayopi sabbe paccayā amhākaṁ santakā bhavissanti. Tumhe Tathāgatassa manaṁ gahetvā samaṇadhammaṁ karothā”ti. Thero tatheva appamatto samaṇadhammaṁ karonto nacirasseva āsavakkhayaṁ pattoti. Dasamaṁ.

Paṭhamo vaggo.

2. Upāsakavaggo

(SA.7.11./I,242.)

(SA.7.11.)1. Kasibhāradvājasuttavaṇṇanā

197. Dutiyavaggassa paṭhame **Magadhesū**ti evaṁnāmake janapade. **Dakkhiṇāgirismin**ti rājagahaṁ parivāretvā ṭhitassa girino dakkhiṇabhāge janapado atthi, tasmiṁ janapade, tattha vihārassāpi tadeva nāmaṁ. **Ekanāḷāyaṁ brāhmaṇagāme**ti ekanāḷāti tassa gāmassa nāmaṁ. Brāhmaṇā panettha sambahulā paṭivasanti, brāhmaṇabhogo eva vā so. Tasmā “brāhmaṇagāmo”ti vuccati.

Tena kho pana samayenāti yaṁ samayaṁ Bhagavā Magadharaṭṭhe ekanāḷaṁ brāhmaṇagāmaṁ upanissāya dakkhiṇagirimahāvihāre brāhmaṇassa indriyaparipākaṁ āgamayamāno viharati, tena samayena. **Kasibhāradvājassā**ti so brāhmaṇo kasiṁ nissāya jīvati, bhāradvājoti cassa gottaṁ. **Pañcamattānī**ti pañca pamāṇāni, anūnāni anadhikāni pañcanaṅgalasatānīti vuttaṁ hoti. **Payuttānī**ti yojitāni, balībaddānaṁ khandhesu ṭhapetvā yuge yottehi yojitānīti attho.

Vappakāleti vappanakāle bījanikkhepasamaye. Tattha dve vappāni kalalavappañca paṁsuvappañca. Paṁsuvappaṁ idha adhippetaṁ, tañca kho paṭhamadivase maṅgalavappaṁ. Tatthāyaṁ upakaraṇasampadā-- tīṇi balibaddasahassāni upaṭṭhāpitāni honti, sabbesaṁ suvaṇṇamayāni siṅgāni paṭimukkāni, rajatamayā khurā, sabbe (CS:pg.1.223) setamālāhi ceva gandhapañcaṅgulīhi ca alaṅkatā paripuṇṇapañcaṅgā sabbalakkhaṇasampannā, ekacce kāḷā añjanavaṇṇā, ekacce setā phalikavaṇṇā, ekacce rattā pavāḷavaṇṇā, ekacce kammāsā masāragallavaṇṇā. Evaṁ pañcasatā kassakā sabbe ahatasetavatthā gandhamālālaṅkatā dakkhiṇa-aṁsakūṭesu patiṭṭhitapupphacumbaṭakā haritālamanosilālañjanujjalagattā dasa dasa naṅgalā ekekagumbā hutvā gacchanti. Naṅgalānaṁ sīsañca yugañca patodā ca suvaṇṇakhacitā (SA.7.11./I,243.) Paṭhamanaṅgale aṭṭha balībaddā yuttā, sesesu cattāro cattāro, avasesā kilantaparivattanatthaṁ ānītā. Ekekagumbe ekekabījasakaṭaṁ ekeko kasati, ekeko vappati.

Brāhmaṇo pana pageva massukammaṁ kārāpetvā nhāyitvā sugandhagandhehi vilitto pañcasatagghanakaṁ vatthaṁ nivāsetvā sahassagghanakaṁ ekaṁsaṁ karitvā ekekissā aṅguliyā dve dveti vīsati aṅgulimuddikāyo kaṇṇesu sīhakuṇḍalāni sīse brahmaveṭhanaṁ paṭimuñcitvā suvaṇṇamālaṁ kaṇṭhe katvā brāhmaṇagaṇaparivuto kammantaṁ vosāsati. Athassa brāhmaṇī anekasatabhājanesu pāyāsaṁ pacāpetvā mahāsakaṭesu āropetvā gandhodakena nhāyitvā sabbālaṅkāravibhūsitā brāhmaṇīgaṇaparivutā kammantaṁ agamāsi. Gehampissa haritupalittaṁ vippakiṇṇalājaṁ puṇṇaghaṭakadalidhajapaṭākāhi alaṅkataṁ gandhapupphādīhi

sukatabalikammaṁ, khettañca tesu tesu ṭhānesu samussitaddhajapaṭākaṁ ahosi. Parijanakammakārehi saddhiṁ osaṭaparisā aḍḍhateyyasahassā ahosi, sabbe ahatavatthā, sabbesaṁ pāyāsabhojanameva paṭiyattaṁ.

Atha brāhmaṇo suvaṇṇapātiṁ dhovāpetvā pāyāsassa pūretvā sappimadhuphāṇitehi abhisaṅkharitvā naṅgalabalikammaṁ kārāpesi. Brāhmaṇī pañcannaṁ kassakasatānaṁ suvaṇṇarajatakaṁsatambalohamayāni bhājanāni dāpetvā suvaṇṇakaṭacchuṁ gahetvā pāyāsena parivisantī gacchati. Brāhmaṇo pana balikammaṁ kāretvā rattabandhikāyo upāhanāyo ārohitvā rattasuvaṇṇadaṇḍakaṁ gahetvā, “Idha pāyāsaṁ detha, idha sappiṁ (CS:pg.1.224) detha, idha sakkharaṁ dethā”ti vosāsamāno vicarati. Ayaṁ tāva kammante pavatti.

Vihāre pana yattha yattha Buddhā vasanti, tattha tattha nesaṁ devasikaṁ pañca kiccāni bhavanti, seyyathidaṁ-- purebhattakiccaṁ pacchābhattakiccaṁ purimayāmakiccaṁ majjhimayāmakiccaṁ pacchimayāmakiccanti.

Tatridaṁ (SA.7.11./I,244.) purebhattakiccaṁ Bhagavā hi pātova uṭṭhāya upaṭṭhākānuggahatthaṁ sarīraphāsukatthañca mukhadhovanādiparikammaṁ katvā yāva bhikkhācāravelā, tāva vivittāsane vītināmetvā bhikkhācāravelāya nivāsetvā kāyabandhanaṁ bandhitvā cīvaraṁ pārupitvā pattamādāya kadāci ekako kadāci bhikkhusaṅghaparivuto gāmaṁ vā nigamaṁ vā piṇḍāya pavisati kadāci pakatiyā, kadāci anekehi pāṭihāriyehi vattamānehi. Seyyathidaṁ-- piṇḍāya pavisato lokanāthassa purato purato gantvā mudugatiyo vātā pathaviṁ sodhenti, valāhakā udakaphusitāni muñcantā magge reṇuṁ vūpasametvā upari vitānaṁ hutvā tiṭṭhanti, apare vātā pupphāni upaharitvā magge okiranti. Unnatā bhūmippadesā onamanti, onatā unnamanti. Pādanikkhepasamaye samāva bhūmi hoti, sukhasamphassāni padumapupphāni vā pāde sampaṭicchanti. Indakhīlassa anto ṭhapitamatte dakkhiṇapāde sarīrā chabbaṇṇarasmiyo nikkhamitvā suvaṇṇarasasiñcanāni viya citrapaṭaparikkhittāni viya ca pāsādakūṭāgārādīni karontiyo ito cito ca vidhāvanti. Hatthi-assavihaṅgādayo sakasakaṭṭhānesu ṭhitāyeva madhurenākārena saddaṁ karonti tathā bherivīṇādīni tūriyāni manussānañca kāyūpagāni ābharaṇāni. Tena saññāṇena manussā jānanti “ajja Bhagavā idha piṇḍāya paviṭṭho”ti. Te sunivatthā supārutā gandhapupphādīni ādāya gharā nikkhamitvā antaravīthiṁ paṭipajjitvā antaṁ gandhapupphādīhi sakkaccaṁ pūjetvā vanditvā-- “Amhākaṁ, bhante, dasa bhikkhū, amhākaṁ vīsati, amhākaṁ bhikkhusataṁ dethā”ti yācitvā Bhagavatopi pattaṁ gahetvā āsanaṁ paññāpetvā sakkaccaṁ piṇḍapātena paṭimānenti.

Bhagavā (CS:pg.1.225) katabhattakicco tesaṁ santānāni oloketvā tathā dhammaṁ deseti, yathā keci saraṇagamane patiṭṭhahanti, keci pañcasu sīlesu, keci sotāpattisakadāgāmi-anāgāmiphalānaṁ aññatarasmiṁ, keci pabbajitvā aggaphale arahatteti (SA.7.11./I,245.) Evaṁ mahājanaṁ anuggahetvā uṭṭhāyāsanā vihāraṁ gacchati. Tattha gandhamaṇḍalamāḷe paññattavarabuddhāsane nisīdati bhikkhūnaṁ bhattakiccapariyosānaṁ āgamayamāno. Tato bhikkhūnaṁ bhattakiccapariyosāne upaṭṭhāko Bhagavato nivedeti. Atha Bhagavā gandhakuṭiṁ pavisati. Idaṁ tāva **purebhattakiccaṁ**.

Atha Bhagavā evaṁ katapurebhattakicco gandhakuṭiyā upaṭṭhāne nisīditvā pāde pakkhāletvā pādapīṭhe ṭhatvā bhikkhusaṅghaṁ ovadati -- **“Bhikkhave, appamādena sampādetha, dullabho Buddhuppādo lokasmiṁ, dullabho manussattapaṭilābho, dullabhā saddhāsampatti, dullabhā pabbajjā, dullabhaṁ saddhammassavanan”ti**. Tattha keci Bhagavantaṁ kammaṭṭhānaṁ pucchanti. Bhagavā tesaṁ attano cariyānurūpaṁ kammaṭṭhānaṁ deti. Tato sabbepi Bhagavantaṁ vanditvā attano attano

rattiṭṭhānadivāṭṭhānāni gacchanti, keci araññaṁ, keci rukkhamūlaṁ, keci pabbatādīnaṁ aññataraṁ, keci cātumahārājikabhavanaṁ …pe… keci vasavattibhavananti. Tato Bhagavā gandhakuṭiṁ pavisitvā sace ākaṅkhati, dakkhiṇena passena sato sampajāno muhuttaṁ sīhaseyyaṁ kappeti. Atha samassāsitakāyo uṭṭhahitvā dutiyabhāge lokaṁ voloketi. Tatiyabhāge yaṁ gāmaṁ vā nigamaṁ vā upanissāya viharati, tattha mahājano purebhattaṁ dānaṁ datvā pacchābhattaṁ sunivattho supāruto gandhapupphādīni ādāya vihāre sannipatati. Tato Bhagavā sampattaparisāya anurūpena pāṭihāriyena gantvā dhammasabhāyaṁ paññattavarabuddhāsane nisajja dhammaṁ deseti kālayuttaṁ samayayuttaṁ. Atha kālaṁ viditvā parisaṁ uyyojeti, manussā Bhagavantaṁ vanditvā pakkamanti. Idaṁ **pacchābhattakiccaṁ**.

So evaṁ niṭṭhitapacchābhattakicco sace gattāni osiñcitukāmo hoti, Buddhāsanā vuṭṭhāya nhānakoṭṭhakaṁ pavisitvā upaṭṭhākena paṭiyādita-udakena gattāni utuṁ gāhāpeti (SA.7.11./I,246.) Upaṭṭhākopi Buddhāsanaṁ ānetvā papphoṭetvā gandhakuṭipariveṇe paññāpeti. Bhagavā surattadupaṭṭaṁ nivāsetvā kāyabandhanaṁ bandhitvā uttarāsaṅgaṁ katvā tattha āgantvā nisīdati (CS:pg.1.226) ekakova muhuttaṁ paṭisallīno. Atha bhikkhū tato tato āgamma Bhagavato upaṭṭhānaṁ gacchanti. Tattha ekacce pañhaṁ pucchanti, ekacce kammaṭṭhānaṁ, ekacce dhammassavanaṁ yācanti. Bhagavā tesaṁ adhippāyaṁ sampādento purimayāmaṁ vītināmeti. Idaṁ **purimayāmakiccaṁ**.

Purimayāmakiccapariyosāne pana bhikkhūsu Bhagavantaṁ vanditvā pakkamantesu sakaladasasahassilokadhātudevatāyo okāsaṁ labhamānā Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā pañhaṁ pucchanti yathābhisaṅkhataṁ antamaso caturakkharampi. Bhagavā tāsaṁ tāsaṁ devatānaṁ pañhaṁ vissajjento majjhimayāmaṁ vītināmeti. Idaṁ **majjhimayāmakiccaṁ**.

Pacchimayāmaṁ pana tayo koṭṭhāse katvā purebhattato paṭṭhāya nisajjāpīḷitassa sarīrassa kilāsubhāvamocanatthaṁ ekaṁ koṭṭhāsaṁ caṅkamena vītināmeti. Dutiyakoṭṭhāse gandhakuṭiṁ pavisitvā dakkhiṇena passena sato sampajāno sīhaseyyaṁ kappeti. Tatiyakoṭṭhāse paccuṭṭhāya nisīditvā purimabuddhānaṁ santike dānasīlādivasena katādhikārapuggaladassanatthaṁ Buddhacakkhunā lokaṁ oloketi. Idaṁ **pacchimayāmakiccaṁ**.

Tadāpi evaṁ olokento kasibhāradvājaṁ brāhmaṇaṁ arahattassa upanissayasampannaṁ disvā-- “Tattha mayi gate kathā pavattissati, kathāvasāne dhammadesanaṁ sutvā eso brāhmaṇo saputtadāro tīsu saraṇesu patiṭṭhāya asītikoṭidhanaṁ mama sāsane vippakiritvā aparabhāge nikkhamma pabbajitvā arahattaṁ pāpuṇissatī”ti ñatvā tattha gantvā kathaṁ samuṭṭhāpetvā dhammaṁ desesi. Etamatthaṁ dassetuṁ **atha kho Bhagavā**ti-ādi vuttaṁ.

Tattha **pubbaṇhasamayan**ti bhummatthe upayogavacanaṁ, pubbaṇhasamayeti attho. **Nivāsetvā**ti paridahitvā. Vihāracīvaraparivattanavasenetaṁ vuttaṁ. **Pattacīvaramādāyā**ti pattaṁ hatthehi, cīvaraṁ kāyena ādiyitvā, (SA.7.11./I,247.) sampaṭicchitvā dhāretvāti attho. Bhagavato kira piṇḍāya pavisitukāmassa bhamaro viya vikasitapadumadvayamajjhaṁ, indanīlamaṇivaṇṇaselamayapatto hatthadvayamajjhaṁ āgacchati. Taṁ evamāgataṁ pattaṁ hatthehi sampaṭicchitvā cīvarañca parimaṇḍalaṁ pārutaṁ kāyena dhāretvāti vuttaṁ hoti. **Tenupasaṅkamī**ti (CS:pg.1.227) yena maggena kammanto gantabbo, tena ekakova upasaṅkami. Kasmā pana naṁ bhikkhū nānubandhiṁsūti? Yadā hi Bhagavā ekakova katthaci gantukāmo hoti, yāva bhikkhācāravelā dvāraṁ pidahitvā antogandhakuṭiyaṁ nisīdati. Bhikkhū tāya saññāya jānanti “Ajja Bhagavā ekakova piṇḍāya caritukāmo, addhā kañci eva vinetabbapuggalaṁ

addasā”ti. Te attano pattacīvaraṁ gahetvā gandhakuṭiṁ padakkhiṇaṁ katvā vanditvā bhikkhācāraṁ gacchanti. Tadā ca Bhagavā evamakāsi, tasmā bhikkhū nānubandhiṁsūti.

Parivesanā vattatīti tesaṁ suvaṇṇabhājanādīni gahetvā nisinnānaṁ pañcasatānaṁ kassakānaṁ parivisanā vippakatā hoti. **Ekamantaṁ aṭṭhāsī**ti yattha ṭhitaṁ brāhmaṇo passati, tathārūpe dassanūpacāre kathāsavanaphāsuke uccaṭṭhāne aṭṭhāsi. Ṭhatvā ca rajatasuvaṇṇarasapiñjaraṁ candimasūriyānaṁ pabhaṁ atirocamānaṁ samantato sarīrappabhaṁ muñci, yāya ajjhotthaṭattā brāhmaṇassa kammantasālābhittirukkhakasitamattikapiṇḍādayo suvaṇṇamayā viya ahesuṁ. Atha manussā bhuñjantā ca kasantā ca sabbakiccāni pahāya asīti-anubyañjanaparivāraṁ dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṁ sarīraṁ byāmappabhāparikkhepavibhūsitaṁ bāhuyugalaṁ jaṅgamaṁ viya padumasaraṁ, rasmijālasamujjalitatārāgaṇamiva gaganatalaṁ, vijjulatāvinaddhamiva ca kanakasikharaṁ siriyā jalamānaṁ sammāsambuddhaṁ ekamantaṁ ṭhitaṁ disvā hatthapāde dhovitvā añjaliṁ paggayha samparivāretvā aṭṭhaṁsu. Evaṁ tehi samparivāritaṁ addasā kho kasibhāradvājo brāhmaṇo Bhagavantaṁ piṇḍāya ṭhitaṁ, disvāna Bhagavantaṁ etadavoca-- **ahaṁ kho, samaṇa, kasāmi ca vapāmi cā**ti.

(SA.7.11./I,248.) Kasmā panāyaṁ evamāha, kiṁ samantapāsādike pasādanīye uttamadamathasamathamanuppattepi Tathāgate appasādena, udāhu aḍḍhatiyānaṁ janasahassānaṁ pāyāsaṁ paṭiyādetvāpi kaṭacchubhikkhāya maccherenāti? Ubhayathāpi no, Bhagavato panassa dassanena atittaṁ nikkhittakammantaṁ janaṁ disvā “kammabhaṅgaṁ me kātuṁ āgato”ti anattamanatā ahosi, tasmā (CS:pg.1.228) evamāha. Bhagavato ca lakkhaṇasampattiṁ disvā-- “Sacāyaṁ kammante appayojayissa, Sakalajambudīpe manussānaṁ sīse cūḷāmaṇi viya abhavissa, ko nāmassa attho na sampajjissati, evamevaṁ alasatāya kammante appayojetvā vappamaṅgalādīsu piṇḍāya caratī”tipissa anattamanatā ahosi. Tenāha-- “Ahaṁ kho, samaṇa, kasāmi ca vapāmi ca, kasitvā ca vapitvā ca bhuñjāmī”ti.

Ayaṁ kirassa adhippāyo-- mayhampi tāva kammantā na byāpajjanti, na camhi yathā tvaṁ evaṁ lakkhaṇasampanno, tvampi kasitvā ca vapitvā ca bhuñjassu, ko te attho na sampajjeyya evaṁ lakkhaṇasampannassāti. Apicāyaṁ assosi-- “Sakyarājakule kira kumāro uppanno, so cakkavattirajjaṁ pahāya pabbajito”ti. Tasmā idāni “ayaṁ so”ti ñatvā “cakkavattirajjaṁ pahāya kilantosī”ti upārambhaṁ āropento evamāha. Apica tikkhapañño esa brāhmaṇo, na Bhagavantaṁ apasādento bhaṇati, Bhagavato pana rūpasampattiṁ disvā puññasampattiṁ sambhāvayamāno kathāpavattanatthampi evamāha. Atha Bhagavā veneyyavasena sadevake loke aggakassakavappakabhāvaṁ attano dassento **ahampi kho brāhmaṇo**ti-ādimāha.

Atha brāhmaṇo cintesi-- “ayaṁ samaṇo” ‘ahampi kasāmi ca vapāmi cā’ti bhaṇati. Na cassa oḷārikāni yuganaṅgalādīni kasibhaṇḍāni passāmi, kiṁ nu kho musā bhaṇatī”ti? Bhagavantaṁ pādatalato paṭṭhāya yāva kesaggā olokayamāno, aṅgavijjāya katādhikārattā dvattiṁsavaralakkhaṇasampattimassa ñatvā, “aṭṭhānametaṁ yaṁ evarūpo musā bhaṇeyyā”ti sañjātabahumāno ati (SA.7.11./I,249.) samaṇavādaṁ pahāya gottena antaṁ samudācaramāno **na kho pana mayaṁ passāma bhoto Gotamassā**ti-ādimāha. Bhagavā pana yasmā pubbadhammasabhāgatāya kathanaṁ nāma Buddhānaṁ ānubhāvo, tasmā Buddhānubhāvaṁ dīpento **saddhā bījan**ti-ādimāha.

Kā panettha pubbadhammasabhāgatā? Nanu brāhmaṇena Bhagavā naṅgalādikasisambhārasamāyogaṁ puṭṭho apucchitassa bījassa sabhāgatāya āha “saddhā

bījan”ti, evañca sati kathāpi ananusandhikā hoti? Na hi Buddhānaṁ ananusandhikakathā (CS:pg.1.229) nāma atthi, napi pubbadhammassa asabhāgatāya kathenti. Evaṁ panettha anusandhi veditabbā-- brāhmaṇena hi Bhagavā yuganaṅgalādikasisambhāravasena kasiṁ pucchito. So tassa anukampāya “idaṁ apucchitan”ti aparihāpetvā samūlaṁ sa-upakāraṁ sasambhāraṁ saphalaṁ kasiṁ paññāpetuṁ mūlato paṭṭhāya dassento “saddhā bījan”ti-ādimāha. Tattha bījaṁ kasiyā mūlaṁ, tasmiṁ sati kattabbato, asati akattabbato, tappamāṇena ca kattabbato. Bīje hi sati kasiṁ karonti, na asati. Bījappamāṇena ca kusalā kassakā khettaṁ kasanti, na ūnaṁ “mā no sassaṁ parihāyī”ti, na adhikaṁ “mā no mogho vāyāmo ahosī”ti. Yasmā ca bījameva mūlaṁ, tasmā Bhagavā mūlato paṭṭhāya kasisambhāraṁ dassento tassa brāhmaṇassa kasiyā pubbadhammassa bījassa sabhāgatāya attano kasiyā pubbadhammaṁ dassento āha “saddhā bījan”ti. Evamettha pubbadhammasabhāgatāpi veditabbā.

Pucchitaṁyeva vatvā apucchitaṁ pacchā kiṁ na vuttanti ce? Tassa upakārabhāvato ca dhammasambandhasamatthabhāvato ca. Ayaṁ hi brāhmaṇo paññavā, micchādiṭṭhikule pana jātattā saddhārahito, saddhārahito ca paññavā paresaṁ saddhāya attano avisaye apaṭipajjamāno visesaṁ nādhigacchati, kilesakālussiyaparāmaṭṭhāpi cassa dubbalā saddhā balavatiyā paññāya sahasā vattamānā atthasiddhiṁ na karoti hatthinā saddhiṁ ekadhure yutto (SA.7.11./I,250.) goṇo viya. Itissa saddhā upakārikāti taṁ brāhmaṇaṁ saddhāya patiṭṭhāpentena pacchāpi vattabbo ayamattho desanākusalatāya pubbe vutto. Bījassa ca upakārikā vuṭṭhi, sā tadanantaraṁyeva vuccamānā samatthā hoti. Evaṁ dhammasambandhasamatthabhāvato pacchāpi vattabbo ayamattho, añño ca evarūpo īsāyottādi pubbe vuttoti veditabbo.

Tattha sampasādalakkhaṇā saddhā, okappanalakkhaṇā vā. **Bījan**ti pañcavidhaṁ bījaṁ mūlabījaṁ khandhabījaṁ phalubījaṁ aggabījaṁ bījabījameva pañcamanti. Taṁ sabbampi viruhaṇaṭṭhena bījanteva saṅkhaṁ gacchati.

Tattha (CS:pg.1.230) yathā brāhmaṇassa kasiyā mūlabhūtaṁ bījaṁ dve kiccāni karoti, heṭṭhā mūlena patiṭṭhāti, upari aṅkuraṁ uṭṭhāpeti, evaṁ Bhagavato kasiyā mūlabhūtā saddhā heṭṭhā sīlamūlena patiṭṭhāti upari samathavipassanaṅkuraṁ uṭṭhāpeti. Yathā ca taṁ mūlena pathavirasaṁ āporasaṁ gahetvā nāḷena dhaññaparipākagahaṇatthaṁ vaḍḍhati, evamayaṁ sīlamūlena samathavipassanārasaṁ gahetvā ariyamagganāḷena ariyaphaladhaññaparipākagahaṇatthaṁ vaḍḍhati. Yathā ca taṁ subhūmiyaṁ patiṭṭhahitvā mūlaṅkurapaṇṇanāḷakaṇḍapasavehi vuddhiṁ virūḷhiṁ vepullaṁ patvā khīraṁ janetvā anekasāliphalabharitaṁ sālisīsaṁ nipphādeti, evamesā cittasantāne patiṭṭhahitvā chahi visuddhīhi vuddhiṁ virūḷhiṁ vepullaṁ patvā ñāṇadassanavisuddhikhīraṁ janetvā anekapaṭisambhidābhiññābharitaṁ arahattaphalaṁ nipphādeti. Tena vuttaṁ “saddhā bījan”ti.

Kasmā pana aññesu paropaññāsāya kusaladhammesu ekato uppajjamānesu saddhāva “bījan”ti vuttāti œ? Bījakiccakaraṇato. Yathā hi tesu viññāṇaṁyeva vijānanakiccaṁ karoti, evaṁ saddhā bījakiccaṁ. Sā ca sabbakusalānaṁ mūlabhūtā. Yathāha-- “Saddhājāto upasaṅkamati, upasaṅkamanto payirupāsati …pe… paññāya ca naṁ ativijjha passatī”ti (ma.ni.2.183).

(SA.7.11./I,251.) Akusaladhamme ceva kāyañca tapatīti **tapo**. Indriyasaṁvaravīriyadhutaṅgadukkarakārikānaṁ etaṁ adhivacanaṁ, idha pana indriyasaṁvaro adhippeto. **Vuṭṭhī**ti vassavuṭṭhi vātavuṭṭhīti-ādi anekavidhā, idha vassavuṭṭhi adhippetā. Yathā hi brāhmaṇassa vassavuṭṭhisamanuggahitaṁ bījaṁ

bījamūlakañca sassaṁ viruhati na milāyati nipphattiṁ gacchati, evaṁ Bhagavato indriyasaṁvarasamanuggahitā saddhā, saddhāmūlā ca sīlādayo dhammā viruhanti, na milāyanti nipphattiṁ gacchanti. Tenāha "tapo vuṭṭhī"ti.

Paññā meti ettha vutto me-saddo purimapadesupi yojetabbo "saddhā me bījaṁ, tapo me vuṭṭhī"ti tena kiṁ dīpeti? Yathā, brāhmaṇa, tayā vapite khette sace vuṭṭhi atthi, iccetaṁ kusalaṁ. No ce atthi, udakampi tāva dātabbaṁ hoti. Tathā mayā hiri-īse paññāyuganaṅgale manoyottena ekābaddhe kate vīriyabalībadde yojetvā satipācanena vijjhitvā attano cittasantānakhettamhi saddhābīje vapite (CS:pg.1.231) vuṭṭhiyā abhāvo nāma natthi, ayaṁ pana me niccakālaṁ indriyasaṁvaratapo vuṭṭhīti.

Paññāti kāmāvacarādibhedato anekavidhā. Idha pana saha vipassanāya maggapaññā adhippetā. **Yuganaṅgalan**ti yugañca naṅgalañca yuganaṅgalaṁ. Yathā hi brāhmaṇassa yuganaṅgalaṁ, evaṁ Bhagavato duvidhāpi vipassanā paññā ca. Tattha yathā yugaṁ īsāya upanissayaṁ hoti, purato ca īsābaddhaṁ hoti, yottānaṁ nissayaṁ hoti, balībaddānaṁ ekato gamanaṁ dhāreti, evaṁ paññā hirippamukhānaṁ dhammānaṁ upanissayā hoti. Yathāha-- "paññuttarā sabbe kusalā dhammā"ti (a.ni.8.83 10.58) ca, "paññā hi seṭṭhā kusalā vadanti, nakkhattarājāriva tārakānan"ti (jā. 2.17.81) ca. Kusalānaṁ dhammānaṁ pubbaṅgamaṭṭhena purato ca hoti. Yathāha-- "Sīlaṁ sirī cāpi satañca dhammo, anvāyikā paññavato bhavantī"ti hirivippayogena anuppattito pana īsābaddho hoti. Manosaṅkhātassa samādhiyottassa nissayapaccayato (SA.7.11./I,252.) yottānaṁ nissayo hoti. Accāraddhātilīnabhāvapaṭisedhanato vīriyabalībaddānaṁ ekato gamanaṁ dhāreti, yathā ca naṅgalaṁ phālayuttaṁ kasanakāle pathavighanaṁ bhindati, mūlasantānakāni padāleti, evaṁ satiyuttā paññā vipassanākāle dhammānaṁ santatisamūhakiccārammaṇaghanaṁ bhindati, sabbakilesamūlasantānakāni padāleti. Sā ca kho lokuttarāva, itarā pana lokikāpi siyā. Tenāha "paññā me yuganaṅgalan"ti.

Hirīyati pāpakehi dhammehīti **hirī**. Taggahaṇena tāya avippayuttaṁ ottappampi gahitameva hoti. **Īsā**ti yuganaṅgalasandhārikā rukkhalaṭṭhi. Yathā hi brāhmaṇassa īsā yuganaṅgalaṁ dhāreti, evaṁ Bhagavatopi hirī lokiyalokuttarapaññāsaṅkhātaṁ yuganaṅgalaṁ dhāreti hiri-abhāve paññāya abhāvato. Yathā ca īsāpaṭibaddhayuganaṅgalaṁ kiccakaraṁ hoti acalaṁ asithilaṁ, evaṁ hiripaṭibaddhā ca paññā kiccakārī hoti acalā asithilā abbokiṇṇā ahirikena. Tenāha "hirī īsā"ti. Munātīti **mano,** cittassetaṁ nāmaṁ. Idha pana manosīsena taṁsampayutto samādhi adhippeto. **Yottan**ti rajjubandhanaṁ. Taṁ tividhaṁ īsāya saha yugassa (CS:pg.1.232) bandhanaṁ, yugena saha balībaddānaṁ bandhanaṁ, sārathinā saha balībaddānaṁ ekābandhananti. Tattha yathā brāhmaṇassa yottaṁ īsāyugabalībadde ekābaddhe katvā sakakicce paṭipādeti, evaṁ Bhagavato samādhi sabbeva te hiripaññāvīriyadhamme ekārammaṇe avikkhepasabhāvena bandhitvā sakakicce paṭipādeti. Tenāha "mano yottan"ti.

Cirakatādimatthaṁ saratīti **sati**. Phāletīti **phālo**. Pājenti etenāti **pājanaṁ**. Taṁ idha "pācanan"ti vuttaṁ. Patodassetaṁ nāmaṁ. Phālo ca pācanañca phālapācanaṁ. Yathā hi brāhmaṇassa phālapācanaṁ, evaṁ Bhagavato vipassanāsampayuttā maggasampayuttā ca sati. Tattha yathā phālo (SA.7.11./I,253.) naṅgalaṁ anurakkhati, purato cassa gacchati, evaṁ sati kusalākusalānaṁ dhammānaṁ gatiyo samanvesamānā ārammaṇe vā upaṭṭhāpayamānā paññānaṅgalaṁ rakkhati. Tenevesā "satārakkhena cetasā viharatī"ti-ādīsu (a.ni.10.20) viya ārakkhāti vuttā. Appamussanavasena cassā purato hoti. Satiparicite hi dhamme paññā pajānāti, no pamuṭṭhe. Yathā ca pācanaṁ balībaddānaṁ vijjhanabhayaṁ dassentaṁ saṁsīdituṁ na deti, uppathagamanaṁ vāreti, evaṁ sati vīriyabalībaddānaṁ apāyabhayaṁ dassentī kosajjasaṁsīdanaṁ na deti,

kāmaguṇasaṅkhāte agocare cāraṁ nivāretvā kammaṭṭhāne niyojentī uppathagamanaṁ vāreti. Tenāha "sati me phālapācanan"ti.

Kāyaguttoti tividhena kāyasucaritena gutto. **Vacīgutto**ti catubbidhena vacīsucaritena gutto. Ettāvatā pātimokkhasaṁvarasīlaṁ vuttaṁ. **Āhāre udare yato**ti ettha āhāramukhena sabbapaccayānaṁ gahitattā catubbidhepi paccaye yato saṁyato nirupakkilesoti attho. Iminā ājīvapārisuddhisīlaṁ vuttaṁ. **Udare yato**ti udare yato saṁyato mitabhojī, āhāre mattaññūti vuttaṁ hoti. Iminā bhojane mattaññutāmukhena paccayapaṭisevanasīlaṁ vuttaṁ. Tena kiṁ dīpeti? Yathā tvaṁ, brāhmaṇa, bījaṁ vapitvā sassaparipālanatthaṁ kaṇṭakavatiṁ vā rukkhavatiṁ vā pākāraparikkhepaṁ vā karosi, tena te gomahiṁsamigagaṇā pavesaṁ alabhantā sassaṁ na vilumpanti, evamahampi taṁ saddhābījaṁ vapitvā nānappakārakusalasassaparipālanatthaṁ kāyavacī-āhāraguttimayaṁ tividhaṁ parikkhepaṁ karomi (CS:pg.1.233) tena me rāgādi-akusaladhammagomahiṁsamigagaṇā pavesaṁ alabhantā nānappakārakaṁ kusalasassaṁ na vilumpantīti.

Saccaṁ karomi niddānanti ettha dvīhākārehi avisaṁvādanaṁ **saccaṁ**. **Niddānan**ti chedanaṁ lunanaṁ uppāṭanaṁ (SA.7.11./I,254.) Karaṇatthe cetaṁ upayogavacanaṁ veditabbaṁ. Ayaṁ hettha attho "saccena karomi niddānan"ti. Kiṁ vuttaṁ hoti-- "Yathā tvaṁ bāhiraṁ kasiṁ katvā sassadūsakānaṁ tiṇānaṁ hatthena vā asitena vā niddānaṁ karosi, evaṁ ahampi ajjhattikaṁ kasiṁ katvā kusalasassadūsakānaṁ visaṁvādanatiṇānaṁ saccena niddānaṁ karomī"ti. Yathābhūtañāṇaṁ vā ettha **saccan**ti veditabbaṁ. Tena attasaññādīnaṁ tiṇānaṁ niddānaṁ karomīti dasseti. Atha vā **niddānan**ti chedakaṁ lāvakaṁ uppāṭakanti attho. Yathā tvaṁ dāsaṁ vā kammakaraṁ vā niddānaṁ karosi, "niddehi tiṇānī"ti tiṇānaṁ chedakaṁ lāvakaṁ uppāṭakaṁ karosi, evamahaṁ saccaṁ karomīti dasseti, atha vā **saccan**ti diṭṭhisaccaṁ. Tamahaṁ niddānaṁ karomi, chinditabbaṁ lunitabbaṁ uppāṭetabbaṁ karomīti. Iti imesu dvīsu vikappesu upayogenevattho yujjati.

Soraccaṁ me pamocananti ettha yaṁ taṁ "kāyiko avītikkamo vācasiko avītikkamo"ti sīlameva "soraccan"ti vuttaṁ, na taṁ adhippetaṁ. "Kāyagutto"ti-ādinā hi taṁ vuttameva. Arahattaphalaṁ pana adhippetaṁ. Taṁ hi sundare nibbāne ratattā "soraccan"ti vuccati. **Pamocanan**ti yogavissajjanaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti-- yathā tava pamocanaṁ punapi sāyanhe vā dutiyadivase vā anāgatasaṁvacchare vā yojetabbato appamocanameva hoti, na mama evaṁ. Na hi mama antarā mocanaṁ nāma atthi. Ahaṁ hi Dīpaṅkaradasabalakālato paṭṭhāya paññānaṅgale vīriyabalībadde yojetvā kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni mahākasiṁ kasanto tāva na muñciṁ, yāva na sammāsambodhiṁ abhisambujjhiṁ. Yadā ca me sabbaṁ taṁ kālaṁ khepetvā bodhimūle aparājitapallaṅke nisinnassa sabbaguṇaparivāraṁ arahattaphalaṁ udapādi, tadā mayā (SA.7.11./I,255.) taṁ sabbussukkapaṭippassaddhiyā pamuttaṁ, na dāni puna yojetabbaṁ bhavissatīti. Etamatthaṁ sandhāyāha "soraccaṁ me pamocanan"ti.

Vīriyaṁ (CS:pg.1.234) **me dhuradhorayhan**ti ettha **vīriyan**ti kāyikacetasiko vīriyārambho. **Dhuradhorayhan**ti dhurāyaṁ dhorayhaṁ, dhurāvahanti attho. Yathā hi brāhmaṇassa dhurāyaṁ dhorayhākaḍḍhitaṁ naṅgalaṁ bhūmighanaṁ bhindati, mūlasantānakāni ca padāleti, evaṁ Bhagavato vīriyākaḍḍhitaṁ paññānaṅgalaṁ yathā vuttaṁ ghanaṁ bhindati, kilesasantānakāni ca padāleti. Tenāha "vīriyaṁ me dhuradhorayhan"ti. Atha vā purimadhurāvahattā dhurā, mūladhurāvahattā dhorayhā, dhurā ca dhorayhā ca dhuradhorayhā. Iti yathā brāhmaṇassa ekekasmiṁ naṅgale catubalībaddapabhedaṁ dhuradhorayhaṁ vahantaṁ uppannuppannaṁ

tiṇamūlaghātañceva sassasampattiñca sādheti, evaṁ Bhagavato catusammappadhānavīriyabhedaṁ dhuradhorayhaṁ vahantaṁ uppannuppannaṁ akusalaghātañceva kusalasampattiñca sādheti. Tenāha "vīriyaṁ me dhuradhorayhan"ti.

Yogakkhemādhivāhananti ettha yogehi khemattā nibbānaṁ yogakkhemaṁ nāma, taṁ adhikicca vāhīyati, abhimukhaṁ vā vāhīyatīti adhivāhanaṁ, yogakkhemassa adhivāhanaṁ yogakkhemādhivāhananti. Idaṁ vuttaṁ hoti-- yathā tava dhuradhorayhaṁ puratthimādīsu aññataradisābhimukhaṁ vāhīyati, tathā mama dhuradhorayhaṁ nibbānābhimukhaṁ vāhīyatīti. Evaṁ vāhīyamānaṁva **gacchati anivattantaṁ**. Yathā tava naṅgalaṁ vahantaṁ dhuradhorayhaṁ khettakoṭiṁ patvā puna nivattati, evaṁ anivattantaṁ Dīpaṅkarakālato paṭṭhāya gacchateva. Yasmā vā tena tena maggena pahīnā kilesā na punappunaṁ pahātabbā honti, yathā tava naṅgalena chinnāni tiṇāni puna aparasmiṁ samaye chinditabbāni honti, tasmāpi evaṁ paṭhamamaggavasena diṭṭhekaṭṭhe (SA.7.11./I,256.) kilese, dutiyavasena oḷārike, tatiyavasena aṇusahagate, catutthavasena sabbakilese pajahantaṁ gacchati anivattantaṁ. Atha vā **gacchati anivattan**ti nivattanarahitaṁ hutvā gacchatīti attho. **Tan**ti taṁ dhuradhorayhaṁ. Evamettha attho veditabbo. Evaṁ gacchantañca yathā tava dhuradhorayhaṁ na taṁ ṭhānaṁ gacchati, yattha gantvā kassako asoko virajo hutvā na socati. Etaṁ pana taṁ ṭhānaṁ gacchati **yattha gantvā na socati**. Yattha satipācanena etaṁ vīriyadhuradhorayhaṁ codento gantvā mādiso kassako asoko virajo hutvā na socati, taṁ sabbasokasallasamugghātabhūtaṁ nibbānaṁ nāma asaṅkhataṁ ṭhānaṁ gacchatīti.

Idāni (CS:pg.1.235) nigamanaṁ karonto **evamesā kasī**ti gāthamāha. Tassāyaṁ saṅkhepattho-- yassa, brāhmaṇa, esā saddhābījā tapovuṭṭhiyā anuggahitā kasī paññāmayaṁ yuganaṅgalaṁ hirimayañca īsaṁ manomayena yottena ekābaddhaṁ katvā paññānaṅgalena satiphālaṁ ākoṭetvā satipācanaṁ gahetvā kāyavacī-āhāraguttiyā gopetvā saccaṁ niddānaṁ katvā soraccapamocanaṁ vīriyadhuradhorayhaṁ yogakkhemābhimukhaṁ anivattantaṁ vāhantena kaṭṭhā kasī kammapariyosānaṁ catubbidhaṁ sāmaññaphalaṁ pāpitā, **sā hoti amatapphalā,** sā esā kasī amatapphalā hoti. Amataṁ vuccati nibbānaṁ, nibbānānisaṁsā hotīti attho. Sā kho panesā kasī na mamevekassa amatapphalā hoti, atha kho yo koci khattiyo vā brāhmaṇo vā vesso vā suddo vā gahaṭṭho vā pabbajito vā etaṁ kasiṁ kasati, so sabbopi etaṁ kasitvāna sabbadukkhā pamuccatīti.

Evaṁ Bhagavā brāhmaṇassa arahattanikūṭena nibbānapariyosānaṁ katvā desanaṁ niṭṭhāpesi. Tato brāhmaṇo gambhīratthaṁ desanaṁ sutvā-- "Mama kasiphalaṁ bhuñjitvā punapi divaseyeva chāto hoti, imassa pana kasī amatapphalā, tassa phalaṁ bhuñjitvā sabbadukkhā pamuccatī"ti ñatvā pasanno pasannākāraṁ karonto **bhuñjatu bhavaṁ Gotamo**ti-ādimāha. Taṁ sabbaṁ tato parañca vuttatthamevāti. Paṭhamaṁ.

(SA.7.12./I,257.)

(SA.7.12.)2. Udayasuttavaṇṇanā

198. Dutiye **odanena pūresī**ti attano atthāya sampāditena sūpabyañjanena odanena pūretvā adāsi. Bhagavā kira paccūsasamaye lokaṁ olokentova taṁ brāhmaṇaṁ disvā, pātova sarīrapaṭijagganaṁ katvā, gandhakuṭiṁ pavisitvā, dvāraṁ pidhāya, nisinno tassa bhojanaṁ upasaṁhariyamānaṁ disvā, ekakova pattaṁ aṁsakūṭe laggetvā, gandhakuṭito nikkhamma, nagaradvāre pattaṁ nīharitvā, antonagaraṁ pavisitvā, paṭipāṭiyā gacchanto brāhmaṇassa dvārakoṭṭhake aṭṭhāsi. Brāhmaṇo Bhagavantaṁ disvā, attano sajjitaṁ bhojanaṁ adāsi. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Dutiyampī**ti dutiyadivasepi.

Tatiyampīti tatiyadivasepi. Tāni kira tīṇi divasāni nirantaraṁ (CS:pg.1.236) brāhmaṇassa gharadvāraṁ gacchantassa Bhagavato antarā aññо koci uṭṭhāya pattaṁ gahetuṁ samattho nāma nāhosi, mahājano olokentova aṭṭhāsi.

Etadavocāti brāhmaṇo tīṇi divasāni pattaṁ pūretvā dentopi na saddhāya adāsi, "gharadvāraṁ āgantvā ṭhitassa pabbajitassa bhikkhāmattampi adatvā bhuñjatī"ti upārambhabhayena adāsi. Dadanto ca dve divasāni datvā kiñci avatvāva nivatto. Bhagavāpi kiñci avatvāva pakkanto. Tatiyadivase pana adhivāsetuṁ asakkonto etaṁ "pakaṭṭhako"ti-ādivacanaṁ avoca. Bhagavāpi etaṁ vacanaṁ nicchārāpanatthameva yāva tatiyamagamāsi. Tattha **pakaṭṭhako**ti rasagiddho.

Punappunaṁ ceva vapanti bījanti Satthā brāhmaṇassa vacanaṁ sutvā, "brāhmaṇa, tvaṁ tīṇi divasāni piṇḍapātaṁ datvā osakkasi, punappunaṁ kātabbā nāma lokasmiṁ soḷasa dhammā"ti vatvā te dhamme dassetuṁ imaṁ desanaṁ ārabhi. Tattha **punappunaṁ ceva vapantī**ti ekasmiṁ sassavāre vuttaṁ "alamettāvatā"ti anosakkitvā aparāparesupi sassavāresu ca vapantiyeva. **Punappunaṁ vassatī**ti na ekadivasaṁ vassitvā tiṭṭhati, punappunadivasesupi punappunasaṁvaccharesupi vassatiyeva, evaṁ janapadā iddhā honti. Etenupāyena sabbattha nayo veditabbo.

(SA.7.12./I,258.) **Yācakā**ti imasmiṁ pade Satthā desanākusalatāya attānampi pakkhipitvā dasseti. **Khīranikā**ti khīrakārakā godohakā. Na hi te ekavārameva thanaṁ añchanti, punappunaṁ añchantā dhenuṁ duhantīti attho. **Kilamati phandati cā**ti ayaṁ satto tena iriyāpathena kilamati ceva phandati ca. **Gabbhan**ti soṇasiṅgālādīnampi tiracchānagatānaṁ kucchiṁ. **Sivathikan**ti susānaṁ, mataṁ mataṁ sattaṁ tattha punappunaṁ harantīti attho. **Maggañca laddhā apunabbhavāyā**ti apunabbhavāya maggo nāma nibbānaṁ, taṁ labhitvāti attho.

Evaṁ vutteti evaṁ Bhagavatā antaravīthiyaṁ ṭhatvāva soḷasa punappunadhamme desentena vutte. **Etadavocā**ti desanāpariyosāne pasanno saddhiṁ (CS:pg.1.237) puttadāramittañātivaggena Bhagavato pāde vanditvā etaṁ "abhikkantaṁ bho"ti-ādivacanaṁ avoca. Dutiyaṁ.

(SA.7.13.)3. Devahitasuttavaṇṇanā

199. Tatiye **vātehī**ti udaravātehi. Bhagavato kira chabbassāni dukkarakārikaṁ karontassa pasatamuggayūsādīni āhārayato dubbhojanena ceva dukkhaseyyāya ca udaravāto kuppi. Aparabhāge sambodhiṁ patvā paṇītabhojanaṁ bhuñjantassāpi antarantarā so ābādho attānaṁ dassetiyeva. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Upaṭṭhāko hotī**ti paṭhamabodhiyaṁ anibaddhupaṭṭhākakāle upaṭṭhāko hoti. Tasmiṁ kira kāle Satthu-asītimahātheresu upaṭṭhāko abhūtapubbo nāma natthi. Nāgasamālo upavāno sunakkhatto Cundo samaṇuddeso sāgato bodhi Meghiyoti ime pana pāḷiyaṁ āgatupaṭṭhākā. Imasmiṁ pana kāle Upavānatthero pātova uṭṭhāya pariveṇasammajjanaṁ dantakaṭṭhadānaṁ nhānodakapariyādanaṁ pattacīvaraṁ gahetvā anugamananti sabbaṁ Bhagavato upaṭṭhānamakāsi. **Upasaṅkamī**ti paṭhamabodhiyaṁ kira vīsati vassāni (SA.7.13./I,259.) niddhūmaṁ araññameva hoti, bhikkhusaṅghassa udakatāpanampi na Bhagavatā anuññātaṁ. So ca brāhmaṇo uddhanapāḷiṁ bandhāpetvā mahācāṭiyo uddhanamāropetvā uṇhodakaṁ kāretvā, nhānīyacuṇṇādīhi saddhiṁ taṁ vikkiṇanto jīvikaṁ kappeti. Nhāyitukāmā tattha gantvā mūlaṁ datvā nhāyitvā gandhe vilimpitvā mālaṁ piḷandhitvā pakkamanti. Tasmā thero tattha upasaṅkami.

Kiṁ patthayānoti kiṁ icchanto. **Kiṁ esan**ti kiṁ gavesanto. **Pūjito**

pūjaneyyānanti idaṁ thero dasabalassa vaṇṇaṁ kathetumārabhi. Gilānabhesajjatthaṁ gatena kira gilānassa vaṇṇo kathetabboti vattametaṁ. Vaṇṇaṁ hi sutvā manussā sakkaccaṁ bhesajjaṁ dātabbaṁ maññanti. Sappāyabhesajjaṁ laddhā gilāno khippameva vuṭṭhāti. Kathentena ca jhānavimokkhasamāpattimaggaphalāni ārabbha kathetuṁ na vaṭṭati. "Sīlavā lajjī kukkuccako bahussuto āgamadharo vaṁsānurakkhako"ti evaṁ pana āgamanīyapaṭipadaṁyeva kathetuṁ vaṭṭati. **Pūjaneyyānan**ti asītimahātherā sadevakena lokena (CS:pg.1.238) pūjetabbāti pūjaneyyā. Teyeva sakkātabbāti **sakkareyyā**. Tesaṁyeva apaciti kattabbāti **apaceyyā**. Bhagavā tesaṁ pūjito sakkato apacito ca, iccassa taṁ guṇaṁ pakāsento thero evamāha. **Hātave**ti harituṁ.

Phāṇitassa ca puṭanti mahantaṁ nicchārikaṁ guḷapiṇḍaṁ. So kira "Kiṁ samaṇassa Gotamassa aphāsukan"ti? Pucchitvā, "udaravāto"ti sutvā, "tena hi mayamettha bhesajjaṁ jānāma, ito thokena udakena idaṁ phāṇitaṁ āloḷetvā nhānapariyosāne pātuṁ detha, iti uṇhodakena bahi parisedo bhavissati, iminā antoti evaṁ samaṇassa Gotamassa phāsukaṁ bhavissatī"ti vatvā therassa patte pakkhipitvā adāsi.

Upasaṅkamīti tasmiṁ kira ābādhe paṭippassaddhe "Devahitena Tathāgatassa bhesajjaṁ dinnaṁ, teneva rogo vūpasanto, aho dānaṁ paramadānaṁ brāhmaṇassā"ti kathā vitthāritā jātā. Taṁ sutvā kittikāmo brāhmaṇo (SA.7.13./I,260.) "Ettakenapi tāva me ayaṁ kittisaddo abbhuggato"ti somanassajāto attanā katabhāvaṁ jānāpetukāmo tāvatakeneva dasabale vissāsaṁ āpajjitvā upasaṅkami.

Dajjāti dadeyya. **Kathaṁ hi yajamānassā**ti kena kāraṇena yajantassa. **Ijjhatī**ti samijjhati mahapphalo hoti. **Yovedī**ti yo avedi aññāsi, viditaṁ pākaṭamakāsi "yovetī"tipi pāṭho, yo aveti jānātīti attho. **Passatī**ti dibbacakkhunā passati. **Jātikkhayan**ti arahattaṁ. **Abhiññāvosito**ti jānitvā vosito vosānaṁ katakiccataṁ patto. **Evaṁ hi yajamānassā**ti iminā khīṇāsave yajanākārena yajantassa. Tatiyaṁ.

(SA.7.14.)4. Mahāsālasuttavaṇṇanā

200. Catutthe **Lūkho Lūkhapāvuraṇo**ti jiṇṇo jiṇṇapāvuraṇo. **Upasaṅkamī**ti kasmā upasaṅkami? Tassa kira ghare aṭṭhasatasahassadhanaṁ ahosi. So catunnaṁ puttānaṁ āvāhaṁ katvā cattāri satasahassāni adāsi (CS:pg.1.239) Athassa brāhmaṇiyā kālaṅkatāya puttā sammantayiṁsu-- "Sace aññaṁ brāhmaṇiṁ ānessati, tassā kucchiyaṁ nibbattavasena kulaṁ bhijjissati. Handa naṁ mayaṁ saṅgaṇhāmā"ti. Te cattāropi paṇītehi ghāsacchādanādīhi upaṭṭhahantā hatthapādasambāhanādīni karontā saṅgaṇhitvā ekadivasaṁ divā niddāyitvā vuṭṭhitassa hatthapāde sambāhamānā pāṭiyekkaṁ gharāvāse ādīnavaṁ vatvā-- "Mayaṁ tumhe iminā nīhārena yāvajīvaṁ upaṭṭhahissāma, sesadhanampi no dethā"ti yāciṁsu. Brāhmaṇo puna ekekassa satasahassaṁ satasahassaṁ datvā attano nivatthapārupanamattaṁ ṭhapetvā sabbaṁ upabhogaparibhogaṁ cattāro koṭṭhāse katvā niyyādesi. Taṁ jeṭṭhaputto katipāhaṁ upaṭṭhahi.

Atha naṁ ekadivasaṁ nhatvā āgacchantaṁ dvārakoṭṭhake ṭhatvā suṇhā evamāha-- "Kiṁ tayā jeṭṭhaputtassa sataṁ vā sahassaṁ vā atirekaṁ dinnamatthi? Nanu sabbesaṁ dve dve satasahassāni dinnāni, kiṁ sesaputtānaṁ gharassa maggaṁ na jānāsī"ti? So "nassa (SA.7.14./I,261.) vasalī"ti kujjhitvā aññassa gharaṁ agamāsi, tatopi katipāhaccayena imināva upāyena palāpito aññassāti evaṁ ekagharepi pavesanaṁ alabhamāno paṇḍaraṅgapabbajjaṁ pabbajitvā bhikkhāya caranto kālānamaccayena

jarājiṇṇo dubbhojanadukkhaseyyāhi milātasarīro bhikkhācārato āgamma, pīṭhakāya nipanno niddaṁ okkamitvā vuṭṭhāya nisinno attānaṁ oloketvā puttesu patiṭṭhaṁ apassanto cintesi-- "Samaṇo kira Gotamo abbhākuṭiko uttānamukho sukhasambhāso paṭisanthārakusalo, sakkā samaṇaṁ Gotamaṁ upasaṅkamitvā paṭisanthāraṁ labhitun"ti nivāsanapāvuraṇaṁ saṇṭhapetvā bhikkhābhājanamādāya yena Bhagavā tenupasaṅkami.

Dārehi saṁpuccha gharā nikkhāmentīti sabbaṁ mama santakaṁ gahetvā mayhaṁ niddhanabhāvaṁ ñatvā attano bhariyāhi saddhiṁ mantayitvā maṁ gharā nikkaḍḍhāpenti.

Nandissanti nandijāto tuṭṭho pamudito ahosiṁ. **Bhavamicchisan**ti vuḍḍhiṁ patthayiṁ. **Sāva vārenti sūkaran**ti yathā sunakhā vaggavaggā hutvā bhussantā (CS:pg.1.240) bhussantā sūkaraṁ vārenti, punappunaṁ mahāravaṁ ravāpenti, evaṁ dārehi saddhiṁ maṁ bahuṁ vatvā viravantaṁ palāpentīti attho.

Asantāti asappurisā. **Jammā**ti lāmakā. **Bhāsare**ti bhāsanti. **Puttarūpenā**ti puttavesena. **Vayogatan**ti tayo vaye gataṁ atikkantaṁ pacchimavaye ṭhitaṁ maṁ. **Jahantī**ti pariccajanti.

Nibbhogoti nipparibhogo. **Khādanā apanīyatī**ti asso hi yāvadeva taruṇo hoti javasampanno, tāvassa nānārasaṁ khādanaṁ dadanti, jiṇṇaṁ nibbhogaṁ tato apanenti, antimavaye taṁ vattaṁ na labhati, gāvīhi saddhiṁ aṭaviyaṁ sukkhatiṇāni khādanto carati. Yathā so asso, evaṁ jiṇṇakāle viluttasabbadhanattā nibbhogo mādisopi bālakānaṁ pitā thero paragharesu bhikkhati.

Yañceti nipāto. Idaṁ vuttaṁ hoti-- Ye mama puttā anassavā appatissā avasavattino, tehi daṇḍova kira seyyo sundarataroti. Idānissa seyyabhāvaṁ dassetuṁ **caṇḍampi goṇan**ti-ādi vuttaṁ.

Pure hotīti aggato hoti, taṁ purato katvā gantuṁ sukhaṁ hotīti (SA.7.14./I,262.) attho **Gādhamedhatī**ti udakaṁ otaraṇakāle gambhīre udake patiṭṭhaṁ labhati.

Pariyāpuṇitvāti uggaṇhitvā vā vācuggatā katvā. **Sannisinnesū**ti tathārūpe brāhmaṇānaṁ samāgamadivase sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitesu puttesu taṁ sabhaṁ ogāhetvā brāhmaṇānaṁ majjhe mahārahe āsane nisinnesu. **Abhāsī**ti 'ayaṁ me kālo'ti sabhāya majjhe pavisitvā hatthaṁ ukkhipitvā "bho ahaṁ tumhākaṁ gāthā bhāsitukāmo, bhāsite suṇissathā"ti vatvā-- "Bhāsa, brāhmaṇa, suṇomā"ti vutto ṭhitakova abhāsi. "Tena ca samayena manussānaṁ vattaṁ hoti yo mātāpitūnaṁ santakaṁ khādanto mātāpitaro na poseti, so māretabbo"ti. Tasmā te brāhmaṇaputtā pitupādesu nipatitvā "jīvitaṁ no tāta, dehī"ti yāciṁsu. So pituhadayassa puttānaṁ muduttā "Mā me, bho, bālake vināsayittha, posissanti man"ti āha.

Athassa (CS:pg.1.241) putte manussā āhaṁsu-- "Sace, bho, ajja paṭṭhāya pitaraṁ na sammā paṭijaggissatha, ghātessāma vo"ti. Te bhītā gharaṁ netvā paṭijaggiṁsu. Taṁ dassetuṁ **atha kho naṁ brāhmaṇamahāsālan**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **netvā**ti pīṭhe nisīdāpetvā sayaṁ ukkhipitvā nayiṁsu. **Nhāpetvā**ti sarīraṁ telena abbhañjitvā ubbaṭṭetvā gandhacuṇṇādīhi nhāpesuṁ. Brāhmaṇiyopi pakkosāpetvā, "Ajja paṭṭhāya amhākaṁ pitaraṁ sammā paṭijaggatha. Sace pamādaṁ āpajjissatha, gharato vo nikkaḍḍhissāmā"ti vatvā, paṇītabhojanaṁ bhojesuṁ.

Brāhmaṇo subhojanañca sukhaseyyañca āgamma katipāhaccayena sañjātabalo pīṇitindriyo attabhāvaṁ oloketvā, "Ayaṁ me sampatti samaṇaṁ Gotamaṁ nissāya laddhā"ti paṇṇākāraṁ ādāya Bhagavato santikaṁ agamāsi. Taṁ dassetuṁ **atha kho so**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **etadavocā**ti dussayugaṁ pādamūle ṭhapetvā etaṁ avoca. Saraṇagamanāvasāne cāpi antaṁ evamāha-- "Bho Gotama, mayhaṁ puttehi cattāri

dhurabhattāni (SA.7.14./I,263.) dinnāni tato ahaṁ dve tumhākaṁ dammi, dve sayaṁ paribhuñjissāmī”ti. Kalyāṇaṁ, brāhmaṇa, pāṭiyekkaṁ pana mā niyyādehi, amhākaṁ ruccanaṭṭhānameva gamissāmāti. “Evaṁ, bho”ti kho brāhmaṇo antaṁ vanditvā gharaṁ gantvā putte āmantesi “tātā, samaṇo Gotamo mayhaṁ sahāyo, tassa dve dhurabhattāni dinnāni, tumhe tasmiṁ sampatte mā pamajjathā”ti. Sādhu, tātāti. Punadivase Bhagavā pubbaṇhasamaye pattacīvaraṁ ādāya jeṭṭhaputtassa nivesanadvāraṁ gato. So Satthāraṁ disvāva hatthato pattaṁ gahetvā gharaṁ pavesetvā mahārahe pallaṅke nisīdāpetvā paṇītabhojanamadāsi. Satthā punadivase itarassa, punadivase itarassāti paṭipāṭiyā sabbesaṁ gharāni agamāsi. Sabbe tatheva sakkāraṁ akaṁsu.

Athekadivasaṁ jeṭṭhaputtassa ghare maṅgalaṁ paccupaṭṭhitaṁ. So pitaraṁ āha-- “Tāta, kassa maṅgalaṁ demā”ti. Amhe aññaṁ na jānāma? Nanu samaṇo Gotamo mayhaṁ sahāyoti? Tena hi tumhe pañcahi bhikkhusatehi saddhiṁ svātanāya samaṇaṁ Gotamaṁ nimantethāti. Brāhmaṇo tathā akāsi (CS:pg.1.242) Bhagavā adhivāsetvā punadivase bhikkhusaṅghaparivuto tassa gehadvāraṁ agamāsi. So haritupalittaṁ sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṁ gehaṁ Satthāraṁ pavesetvā Buddhappamukhaṁ bhikkhusaṅghaṁ paññattāsanesu nisīdāpetvā appodakapāyāsañceva khajjakavikatiñca adāsi. Antarabhattasmiṁyeva brāhmaṇassa cattāropi puttā Satthu santike nisīditvā āhaṁsu-- “bho Gotama, mayaṁ amhākaṁ pitaraṁ paṭijaggāma nappamajjāma, passathassa attabhāvan”ti. Satthā “kalyāṇaṁ vo kataṁ, mātāpituposakaṁ nāma porāṇakapaṇḍitānaṁ āciṇṇamevā”ti vatvā mahānāgajātakaṁ (jā. 1.11.1ādayo; cariyā.2.1ādayo) nāma kathetvā, cattāri saccāni dīpetvā dhammaṁ desesi. Desanāpariyosāne brāhmaṇo saddhiṁ catūhi puttehi catūhi ca suṇhāhi desanānusārena ñāṇaṁ pesetvā sotāpattiphale patiṭṭhito. Tato paṭṭhāya Satthā na sabbakālaṁ tesaṁ gehaṁ agamāsīti. Catutthaṁ.

(SA.7.15./I,264.)

(SA.7.15.)5. Mānatthaddhasuttavaṇṇanā

201. Pañcame **Mānatthaddho**ti vātabharitabhastā viya mānena thaddho. **Ācariyan**ti sippuggahaṇakāle ācariyo anabhivādentassa sippaṁ na deti, aññasmiṁ pana kāle taṁ na abhivādeti, atthibhāvampissa na jānāti. **Nāyaṁ samaṇo**ti evaṁ kirassa ahosi-- “Yasmā ayaṁ samaṇo mādise jātisampannabrāhmaṇe sampatte paṭisanthāramattampi na karoti, tasmā na kiñci jānātī”ti.

Abbhutavittajātāti abhūtapubbāya tuṭṭhiyā samannāgatā. **Kesu cassā**ti kesu bhaveyya. **Kyassā**ti ke assa puggalassa. **Apacitā assū**ti apacitiṁ dassetuṁ yuttā bhaveyyuṁ. **Arahante**ti imāya gāthāya desanākusalattā attānaṁ antokatvā pūjaneyyaṁ dasseti. Pañcamaṁ.

(SA.7.16.)6. Paccanīkasuttavaṇṇanā

202. Chaṭṭhe “sabbaṁ setan”ti vutte “sabbaṁ kaṇhan”ti-ādinā nayena paccanīkaṁ karontassevassa sātaṁ sukhaṁ hotīti **Paccanīkasāto**. **Yo** (CS:pg.1.243) **ca vineyya sārambhan**ti yo karaṇuttariyalakkhaṇaṁ sārambhaṁ vinetvā suṇātīti attho. Chaṭṭhaṁ.

(SA.7.17.)7. Navakammikasuttavaṇṇanā

203. Sattame **Navakammikabhāradvājo**ti so kira araññe rukkhaṁ chindāpetvā tattheva pāsādakūṭāgārādīni yojetvā nagaraṁ āharitvā vikkiṇāti, iti navakammaṁ nissāya jīvatīti navakammiko, gottena bhāradvājoti **navakammikabhāradvājo**. **Disvānassa etadahosī**ti chabbaṇṇarasmiyo vissajjetvā nisinnaṁ Bhagavantaṁ disvāna assa etaṁ ahosi. **Vanasmin**ti imasmiṁ vanasaṇḍe. **Ucchinnamūlaṁ me vanan**ti mayhaṁ kilesavanaṁ ucchinnamūlaṁ. **Nibbanatho**ti nikkilesavano. **Eko rame**ti ekako abhiramāmi. **Aratiṁ vippahāyā**ti pantasenāsanesu ceva bhāvanāya ca ukkaṇṭhitaṁ jahitvā. Sattamaṁ.

(SA.7.18./I,265.)

(SA.7.18.)8. Kaṭṭhahārasuttavaṇṇanā

204. Aṭṭhame **antevāsikā**ti veyyāvaccaṁ katvā sippuggaṇhanakā dhammantevāsikā. **Nisinnan**ti chabbaṇṇarasmiyo vissajjetvā nisinnaṁ. **Gambhīrarūpe**ti gambhīrasabhāve.

Bahubheraveti tatraṭṭhakasaviññāṇaka-aviññāṇakabheravehi bahubherave. **Vigāhiyā**ti anupavisitvā. **Aniñjamānenā**ti-ādīni kāyavisesanāni, evarūpena kāyenāti attho. **Sucārurūpaṁ vatā**ti atisundaraṁ vata jhānaṁ jhāyasīti vadati.

Vanavassito munīti vanaṁ avassito Buddhamuni. **Idan**ti idaṁ tumhākaṁ evaṁ vane nisinnakāraṇaṁ mayhaṁ accherarūpaṁ paṭibhāti. **Pītimano**ti tuṭṭhacitto. **Vane vase**ti vanamhi vasi.

Maññāmahanti maññāmi ahaṁ. **Lokādhipatisahabyatan**ti lokādhipatimahābrahmunā sahabhāvaṁ. **Ākaṅkhamāno**ti icchamāno. **Tidivaṁ anuttaran**ti idaṁ brahmalokameva sandhāyāha. **Kasmā bhavaṁ vijanamaraññamassito**ti ahaṁ tāva brahmalokaṁ ākaṅkhamānoti maññāmi. Yadi evaṁ na hoti, atha me ācikkha, kasmā bhavanti? Pucchati. **Brahmapattiyā**ti seṭṭhapattiyā (CS:pg.1.244) Idha idaṁ tapo kasmā karosīti aparenapi ākārena pucchati.

Kaṅkhāti taṇhā. **Abhinandanā**ti abhinandanavasena taṇhāva vuttā. **Anekadhātūsū**ti anekasabhāvesu ārammaṇesu. **Puthū**ti nānappakārā taṇhā sesakilesā vā. **Sadāsitā**ti niccakālaṁ avassitā. **Aññāṇamūlappabhavā**ti avijjāmūlā hutvā jātā. **Pajappitā**ti taṇhāva "Idampi mayhaṁ, idampi mayhan"ti pajappāpanavasena pajappitā nāmāti vuttā. **Sabbā mayā byantikatā**ti sabbā taṇhā mayā aggamaggena vigatantā nirantā katā. **Samūlikā**ti saddhiṁ aññāṇamūlena.

Anūpayoti anupagamano. **Sabbesu dhammesu visuddhadassano**ti iminā sabbaññutaññāṇaṁ dīpeti. **Sambodhimanuttaran**ti arahattaṁ sandhāyāha. **Sivan**ti (SA.7.18./I,266.) seṭṭhaṁ **Jhāyāmī**ti dvīhi jhānehi jhāyāmi. **Visārado**ti vigatasārajjo. Aṭṭhamaṁ.

(SA.7.19.)9. Mātuposakasuttavaṇṇanā

205. Navame **peccā**ti ito paṭigantvā. Navamaṁ.

(SA.7.20.)10. Bhikkhakasuttavaṇṇanā

206. Dasame **idhā**ti imasmiṁ bhikkhubhāve. **Vissaṁ dhamman**ti duggandhaṁ akusaladhammaṁ. **Bāhitvā**ti aggamaggena jahitvā. **Saṅkhāyā**ti ñāṇena. **Sa ve**

bhikkhūti vuccatīti so ve bhinnakilesattā bhikkhu nāma vuccati. Dasamaṁ.

(SA.7.21.)11. Saṅgāravasuttavaṇṇanā

207. Ekādasame **paccetī**ti icchati pattheti. **Sādhu, bhante**ti āyācamāno āha. Therassa kiresa gihisahāyo, tasmā thero "Ayaṁ varāko maṁ sahāyaṁ labhitvāpi micchādiṭṭhiṁ gahetvā mā apāyapūrako ahosī"ti āyācati. Apicesa mahāparivāro, tasmiṁ (CS:pg.1.245) pasanne pañcakulasatāni anuvattissantīti maññamānopi āyācati. **Atthavasan**ti atthānisaṁsaṁ atthakāraṇaṁ. **Pāpan**ti pāṇātipātādi-akusalaṁ. **Pavāhemī**ti galappamāṇaṁ udakaṁ otaritvā pavāhemi palāpemi. **Dhammo**ti gāthā vuttatthāva. Ekādasamaṁ.

(SA.7.22.)12. Khomadussasuttavaṇṇanā

208. Dvādasame **Khomadussaṁ nāmā**ti khomadussānaṁ ussannattā evaṁladdhanāmaṁ. **Sabhāyan**ti sālāyaṁ. **Phusāyatī**ti phusitāni muñcati vassati. Satthā kira taṁ sabhaṁ upasaṅkamitukāmo-- "Mayi evamevaṁ upasaṅkamante aphāsukadhātukaṁ hoti, ekaṁ kāraṇaṁ paṭicca upasaṅkamissāmī"ti adhiṭṭhānavasena vuṭṭhiṁ uppādesi. **Sabhādhamman**ti sukhanisinne kira asañcāletvā ekapassena pavisanaṁ tesaṁ (SA.7.22./I,267.) sabhādhammo nāma, na mahājanaṁ cāletvā ujukameva pavisanaṁ. Bhagavā ca ujukameva āgacchati, tena te kupitā Bhagavantaṁ hīḷentā "Ke ca muṇḍakā samaṇakā, ke ca sabhādhammaṁ jānissantī"ti āhaṁsu. **Santo**ti paṇḍitā sappurisā. **Pahāyā**ti ete rāgādayo jahitvā rāgādivinayāya dhammaṁ bhaṇanti, tasmā te santo nāmāti. Dvādasamaṁ.

Upāsakavaggo dutiyo.

Iti Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya Brāhmaṇasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.8.1./I,268.)

SA.8.(8) Vaṅgīsasaṁyuttaṁ

(SA.8.1.)1. Nikkhantasuttavaṇṇanā

209. Vaṅgīsasaṁyuttassa (CS:pg.1.246) paṭhame **Aggāḷave cetiye**ti Āḷaviyaṁ aggacetiye. Anuppanne Buddhe Aggāḷavagotamakādīni yakkhanāgādīnaṁ bhavanāni, cetiyāni ahesuṁ. Uppanne Buddhe tāni apanetvā manussā vihāre kariṁsu. Tesaṁ tāneva nāmāni jātāni. **Nigrodhakappenā**ti nigrodharukkhamūlavāsinā Kappattherena. **Ohiyyako**ti ohīnako. **Vihārapālo**ti so kira tadā avassiko hoti pattacīvaraggahaṇe akovido. Atha naṁ therā bhikkhū-- "Āvuso, imāni chattupāhanakattarayaṭṭhi-ādīni olokento nisīdā"ti vihārarakkhakaṁ katvā piṇḍāya pavisiṁsu. Tena vuttaṁ "vihārapālo"ti. **Samalaṅkaritvā**ti attano vibhavānurūpena alaṅkārena alaṅkaritvā. **Cittaṁ anuddhaṁsetī**ti kusalacittaṁ viddhaṁseti vināseti. **Taṁ kutettha labbhā**ti etasmiṁ rāge uppanne taṁ kāraṇaṁ kuto labbhā. **Yaṁ me paro**ti yena me kāraṇena añño puggalo vā dhammo vā anabhiratiṁ vinodetvā idāneva abhiratiṁ uppādeyya

ācariyupajjhāyāpi maṁ vihāre ohāya gatā.

Agārasmāti agārato nikkhantaṁ. **Anagāriyan**ti pabbajjaṁ upagatanti attho. **Kaṇhato**ti kaṇhapakkhato mārapakkhato ādhāvanti. **Uggaputtā**ti uggatānaṁ puttā mahesakkhā rājaññabhūtā. **Daḷhadhammino**ti daḷhadhanuno, uttamappamāṇaṁ ācariyadhanuṁ dhārayamānā. **Sahassaṁ apalāyinan**ti ye te samantā sarehi parikireyyuṁ, tesaṁ apalāyīnaṁ saṅkhaṁ dassento "sahassan"ti āha. (SA.8.1./I,269.) **Etato bhiyyo**ti etasmā sahassā atirekatarā. **Neva maṁ byādhayissantī**ti maṁ cāletuṁ na sakkhissanti. **Dhamme samhi patiṭṭhitan**ti anabhiratiṁ vinodetvā abhiratiṁ uppādanasamatthe sake sāsanadhamme patiṭṭhitaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti-- issāsasahasse tāva samantā sarehi parikirante sikkhito puriso daṇḍakaṁ gahetvā sabbe sare sarīre apatamāne antarāva paharitvā pādamūle pāteti. Tattha (CS:pg.1.247) ekopi issāso dve sare ekato na khipati, imā pana itthiyo rūpārammaṇādivasena pañca pañca sare ekato khipanti. Evaṁ khipantiyo etā sacepi atirekasahassā honti, neva maṁ cāletuṁ sakkhissantīti.

Sakkhī hi me sutaṁ etanti mayā hi sammukhā etaṁ sutaṁ. **Nibbānagamanaṁ maggan**ti vipassanaṁ sandhāyāha. So hi nibbānassa pubbabhāgamaggo, liṅgavipallāsena pana "maggan"ti āha. **Tattha me**ti tasmiṁ me attano taruṇavipassanāsaṅkhāte nibbānagamanamagge mano nirato. **Pāpimā**ti kilesaṁ ālapati. **Maccū**tipi tameva ālapati. **Na me maggampi dakkhasī**ti yathā me bhavayoni-ādīsu gatamaggampi na passasi, tathā karissāmīti. Paṭhamaṁ.

(SA.8.2.)2. Aratīsuttavaṇṇanā

210. Dutiye **nikkhamatī**ti vihārā nikkhamati. **Aparajju vā kāle**ti dutiyadivase vā bhikkhācārakāle. Vihāragaruko kiresa thero. **Aratiñca ratiñcā**ti sāsane aratiṁ kāmaguṇesu ca ratiṁ. **Sabbaso gehasitañca vitakkan**ti pañcakāmaguṇagehanissitaṁ pāpavitakkañca sabbākārena pahāya. **Vanathan**ti kilesamahāvanaṁ. **Kuhiñcī**ti kismiñci ārammaṇe. **Nibbanatho**ti nikkilesavano. **Arato**ti taṇhāratirahito.

Pathaviñca vehāsanti pathaviṭṭhitañca (SA.8.2./I,270.) itthipurisavatthālaṅkārādivaṇṇaṁ, vehāsaṭṭhakañca candasūriyobhāsādi. **Rūpagatan**ti rūpameva. **Jagatogadhan**ti jagatiyā ogadhaṁ, antopathaviyaṁ nāgabhavanagatanti attho. **Parijīyatī**ti parijīrati. **Sabbamaniccan**ti sabbaṁ taṁ aniccaṁ. Ayaṁ therassa mahāvipassanāti vadanti. **Evaṁ samaccā**ti evaṁ samāgantvā. **Caranti mutattā**ti viññātattabhāvā viharanti.

Upadhīsūti khandhakilesābhisaṅkhāresu. **Gadhitā**ti giddhā. **Diṭṭhasute**ti cakkhunā diṭṭhe rūpe, sotena sute sadde. **Paṭighe ca mute cā**ti ettha paṭighapadena gandharasā gahitā, mutapadena phoṭṭhabbārammaṇaṁ **Yo ettha na limpatī**ti yo etesu pañcakāmaguṇesu taṇhādiṭṭhilepehi na limpati.

Atha saṭṭhinissitā savitakkā, puthū janatāya adhammā niviṭṭhāti atha cha ārammaṇanissitā puthū adhammavitakkā janatāya niviṭṭhāti attho. **Na** (CS:pg.1.248) **ca vaggagatassa kuhiñcī**ti tesaṁ vasena na katthaci kilesavaggagato bhaveyya. **No pana duṭṭhullabhāṇī**ti duṭṭhullavacanabhāṇīpi na siyā. **Sa bhikkhū**ti so evaṁvidho bhikkhu nāma hoti.

Dabboti dabbajātiko paṇḍito. **Cirarattasamāhito**ti dīgharattaṁ samāhitacitto. **Nipako**ti nepakkena samannāgato pariṇatapañño. **Apihālū**ti nittaṇho. **Santaṁ padan**ti nibbānaṁ. **Ajjhagamā munī**ti adhigato muni. **Paṭicca parinibbuto**

kaṅkhati kālanti nibbānaṁ paṭicca kilesaparinibbānena parinibbuto parinibbānakālaṁ āgameti. Dutiyaṁ.

(SA.8.3./I,271.)

(SA.8.3.)3. Pesalasuttavaṇṇanā

211. Tatiye **atimaññatī**ti "Kiṁ ime mahallakā? Na etesaṁ pāḷi, na Aṭṭhakathā, na padabyañjanamadhuratā, amhākaṁ pana pāḷipi Aṭṭhakathāpi nayasatena nayasahassena upaṭṭhātī"ti atikkamitvā maññati. **Gotamā**ti Gotamabuddhasāvakattā attānaṁ ālapati. **Mānapathan**ti mānārammaṇañceva mānasahabhuno ca dhamme. **Vippaṭisārīhuvā**ti vippaṭisārī ahuvā, ahosīti attho. **Maggajino**ti maggena jitakileso. **Kittiñca sukhañcā**ti vaṇṇabhaṇanañca kāyikacetasikasukhañca. **Akhilodha padhānavā**ti akhilo idha padhānavā vīriyasampanno. **Visuddho**ti visuddho bhaveyya. **Asesan**ti nissesaṁ navavidhaṁ. **Vijjāyantakaro**ti vijjāya kilesānaṁ antakaro. **Samitāvī**ti rāgādīnaṁ samitatāya samitāvī. Tatiyaṁ.

(SA.8.4.)4. Ānandasuttavaṇṇanā

212. Catutthe **rāgo**ti āyasmā Ānando mahāpuñño sambhāvito, taṁ rājarājamahāmattādayo nimantetvā antonivesane nisīdāpenti. Sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitāpi itthiyo theraṁ upasaṅkamitvā vanditvā tālavaṇṭena bījenti, upanisīditvā pañhaṁ pucchanti dhammaṁ suṇanti. Tattha āyasmato Vaṅgīsassa navapabbajitassa ārammaṇaṁ pariggahetuṁ asakkontassa itthirūpārammaṇe rāgo cittaṁ anuddhaṁseti. So saddhāpabbajitattā ujujātiko kulaputto "ayaṁ me rāgo vaḍḍhitvā diṭṭhadhammikasamparāyikaṁ atthaṁ nāseyyā"ti (CS:pg.1.249) cintetvā anantaraṁ nisinnova therassa attānaṁ āvikaronto **kāmarāgenā**ti-ādimāha.

Tattha **nibbāpanan**ti rāganibbānakāraṇaṁ. **Vipariyesā**ti vipallāsena. **Subhaṁ rāgūpasañhitan**ti rāgaṭṭhāniyaṁ iṭṭhārammaṇaṁ. **Parato passā**ti aniccato passa. **Mā ca** (SA.8.4./I,272.) **attato**ti attato mā passa. **Kāyagatā tyatthū**ti kāyagatā te atthu. **Animittañca bhāvehī**ti niccādīnaṁ nimittānaṁ ugghāṭitattā vipassanā animittā nāma, taṁ bhāvehīti vadati. **Mānābhisamayā**ti mānassa dassanābhisamayā ceva pahānābhisamayā ca. **Upasanto**ti rāgādisantatāya upasanto. Catutthaṁ.

(SA.8.5.)5. Subhāsitasuttavaṇṇanā

213. Pañcame **aṅgehī**ti kāraṇehi, avayavehi vā. Musāvādāveramaṇi-ādīni hi cattāri subhāsitavācāya kāraṇāni, saccavacanādayo cattāro avayavā. Kāraṇatthe ca aṅgasadde "catūhī"ti nissakkavacanaṁ hoti, avayavatthe karaṇavacanaṁ. **Samannāgatā**ti samanu-āgatā pavattā yuttā ca. **Vācā**ti samullapanavācā, yā "vācā girā byappatho"ti (dha.sa.636) ca, "nelā kaṇṇasukhā"ti (dī.ni.1.9) ca āgatā. "Yā pana vācāya ce kataṁ kamman"ti evaṁ viññatti ca "yā catūhi vacīduccaritehi ārati …pe… ayaṁ vuccati sammāvācā"ti (vibha.206) evaṁ virati ca, "pharusavācā, bhikkhave, āsevitā bhāvitā bahulīkatā nirayasaṁvattanikā hotī"ti (a.ni.8.40) evaṁ cetanā ca vācāti āgatā, na sā idha adhippetā. Kasmā? Abhāsitabbato. **Subhāsitā**ti suṭṭhu bhāsitā. Tenassā atthāvahataṁ dīpeti. **No dubbhāsitā**ti na duṭṭhu bhāsitā. Tenassā anatthāvahanapahānataṁ dīpeti. **Anavajjā**ti rāgādivajjarahitā. Imināssā

kāraṇasuddhiṁ catudosābhāvañca dīpeti. **Ananuvajjā**ti anuvādavimuttā Imināssā sabbākārasampattiṁ dīpeti. **Viññūnan**ti paṇḍitānaṁ. Tena nindāpasaṁsāsu bālā appamāṇāti dīpeti.
(SA.8.5./I,273.) **Subhāsitaṁyeva** (CS:pg.1.250) **bhāsatī**ti puggalādhiṭṭhānāya desanāya catūsu vācaṅgesu aññataraniddosavacanametaṁ. **No dubbhāsitan**ti tasseva vācaṅgassa paṭipakkhabhāsananivāraṇaṁ. **No dubbhāsitan**ti iminā micchāvācappahānaṁ dīpeti. **Subhāsitan**ti iminā pahīnamicchāvācena bhāsitabbavacanalakkhaṇaṁ. Aṅgaparidīpanatthaṁ panettha abhāsitabbaṁ pubbe avatvā bhāsitabbamevāha. Esa nayo **dhammaṁyevā**ti-ādīsupi. Ettha ca paṭhamena pisuṇadosarahitaṁ samaggakaraṇaṁ vacanaṁ vuttaṁ, dutiyena samphappalāpadosarahitaṁ dhammato anapetaṁ mantāvacanaṁ, itarehi dvīhi pharusālikarahitāni piyasaccavacanāni. **Imehi kho**ti ādinā tāni aṅgāni paccakkhato dassento taṁ vācaṁ nigameti. Yañca aññe paṭiññādīhi avayavehi, nāmādīhi padehi, liṅgavacanavibhattikālakārakasampattīhi ca samannāgataṁ musāvādādivācampi subhāsitanti maññanti, taṁ paṭisedheti. Avayavādisamannāgatāpi hi tathārūpī vācā dubbhāsitāva hoti attano ca paresañca anatthāvahattā. Imehi pana catūhaṅgehi samannāgatā sacepi milakkhubhāsāpariyāpannā ghaṭaceṭikāgītikapariyāpannāpi hoti, tathāpi subhāsitāva lokiyalokuttarahitasukhāvahattā. Tathā hi maggapasse sassaṁ rakkhantiyā sīhaḷaceṭikāya sīhaḷakeneva jātijarāmaraṇayuttaṁ gītikaṁ gāyantiyā saddaṁ sutvā maggaṁ gacchantā saṭṭhimattā vipassakā bhikkhū arahattaṁ pāpuṇiṁsu. Tathā tisso nāma āraddhavipassako bhikkhu padumasarasamīpena gacchanto padumasare padumāni bhañjitvā--
(SA.8.5./I,274.) "Pātova phullitakokanadaṁ, sūriyālokena bhijjiyate.
Evaṁ manussattaṁ gatā sattā, jarābhivegena maddiyantī"ti. --

Imaṁ gītikaṁ gāyantiyā ceṭikāya sutvā arahattaṁ patto.

Buddhantarepi aññataro puriso sattahi puttehi saddhiṁ aṭavito āgamma aññatarāya itthiyā musalena taṇḍule koṭṭentiyā--

"Jarāya (CS:pg.1.251) parimadditaṁ etaṁ, milātachavicammanissitaṁ;
Maraṇena bhijjati etaṁ, maccussa ghāsamāmisaṁ.
"Kimīnaṁ ālayaṁ etaṁ, nānākuṇapena pūritaṁ;
Asucissa bhājanaṁ etaṁ, kadalikkhandhasamaṁ idan"ti. --

Imaṁ gītikaṁ sutvā paccavekkhanto saha puttehi paccekabodhiṁ patto. Evaṁ imehi catūhi aṅgehi samannāgatā vācā sacepi milakkhubhāsāpariyāpannā ghaṭaceṭikāgītikapariyāpannāpi hoti, tathāpi subhāsitāti veditabbā. Subhāsitattā eva ca anavajjā ca ananuvajjā ca viññūnaṁ atthatthikānaṁ atthapaṭisaraṇānaṁ, no byañjanapaṭisaraṇānanti.

Sāruppāhīti anucchavikāhi. **Abhitthavī**ti pasaṁsi. **Na tāpaye**ti vippaṭisārena na tāpeyya na vibādheyya. **Pare**ti parehi bhindanto nābhibhaveyya na bādheyya. Iti imāya gāthāya apisuṇavācāvasena Bhagavantaṁ thometi. **Paṭinanditā**ti piyāyitā. **Yaṁ anādāyā**ti yaṁ vācaṁ bhāsanto paresaṁ pāpāni appiyāni pharusavacanāni anādāya atthabyañjanamadhuraṁ piyameva bhāsati, taṁ vācaṁ (SA.8.5./I,275.) bhāseyyāti piyavācāvasena abhitthavi.

Amatāti sādhubhāvena amatasadisā. Vuttampi hetaṁ-- "Saccaṁ have sādutaraṁ rasānan"ti (saṁ.ni.1.246=S.8.5./I,275.) nibbānāmatapaccayattā vā amatā. **Esa dhammo sanantano**ti yā ayaṁ saccavācā nāma, esa porāṇo dhammo cariyā paveṇī. Idameva hi porāṇānaṁ āciṇṇaṁ, na te alikaṁ bhāsiṁsu. Tenevāha-- **sacce atthe ca dhamme ca, āhu santo patiṭṭhitā**ti.

Tattha sacce patiṭṭhitattāva attano ca paresañca atthe patiṭṭhitā, atthe patiṭṭhitattā eva dhamme patiṭṭhitā hontīti veditabbā. Saccavisesanameva vā etaṁ. Idaṁ hi vuttaṁ hoti-- sacce patiṭṭhitā, kīdise? Atthe ca dhamme ca, yaṁ paresaṁ atthato anapetattā atthaṁ anuparodhakaraṁ dhammato anapetattā dhammaṁ dhammikameva atthaṁ sādhetīti. Iti imāya gāthāya saccavacanavasena abhitthavi.

Khemanti (CS:pg.1.252) abhayaṁ nirupaddavaṁ. Kena kāraṇenāti ce. **Nibbānapattiyā dukkhassantakiriyāya,** yasmā kilesanibbānaṁ pāpeti, vaṭṭadukkhassa ca antakiriyāya saṁvattatīti attho. Atha vā yaṁ Buddho nibbānapattiyā dukkhassantakiriyāyāti dvinnaṁ nibbānadhātūnaṁ atthāya khemamaggappakāsanato khemaṁ vācaṁ bhāsati, **sā ve vācānamuttamā**ti sā vācā sabbavācānaṁ seṭṭhāti evamettha attho daṭṭhabbo. Iti imāya gāthāya mantāvacanavasena Bhagavantaṁ abhitthavanto arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhapesīti. Pañcamaṁ.

(SA.8.6.)6. Sāriputtasuttavaṇṇanā

214. Chaṭṭhe **poriyā**ti akkharādiparipuṇṇāya. **Vissaṭṭhāyā**ti avibaddhāya apalibuddhāya. Dhammasenāpatissa hi kathentassa pittādīnaṁ vasena apalibuddhavacanaṁ hoti, ayadaṇḍena pahatakaṁsatālato saddo viya niccharati. **Anelagalāyā**ti anelāya agalāya niddosāya ceva akkhalitapadabyañjanāya ca. Therassa hi kathayato padaṁ vā byañjanaṁ vā na parihāyati. **Atthassa viññāpaniyā**ti atthassa viññāpanasamatthāya. (SA.8.6./I,276.) **Bhikkhunan**ti bhikkhūnaṁ.

Saṁkhittenapīti "Cattārimāni, āvuso, ariyasaccāni. Katamāni cattāri? Dukkhaṁ ariyasaccaṁ …pe… imāni kho, āvuso, cattāri ariyasaccāni, tasmātiha, āvuso, idaṁ dukkhaṁ ariyasaccanti yogo karaṇīyo"ti (saṁ.ni.5.1096-1098) evaṁ saṁkhittenapi deseti. **Vitthārenapī**ti "katamaṁ, āvuso, dukkhaṁ ariyasaccan"ti-ādinā (ma.ni.3.373) nayena tāneva vibhajanto vitthārenapi bhāsati. Khandhādidesanāsupi eseva nayo. **Sāḷikāyiva nigghoso**ti yathā madhuraṁ ambapakkaṁ sāyitvā pakkhehi vātaṁ datvā madhurassaraṁ nicchārentiyā sāḷikasakuṇiyā nigghoso, evaṁ therassa dhammaṁ kathentassa madhuro nigghoso hoti. **Paṭibhānaṁ udīrayī**ti samuddato ūmiyo viya anantaṁ paṭibhānaṁ uṭṭhahati. **Odhentī**ti odahanti. Chaṭṭhaṁ.

(SA.8.7.)7. Pavāraṇāsuttavaṇṇanā

215. Sattame (CS:pg.1.253) **tadahū**ti tasmiṁ ahu, tasmiṁ divaseti attho. Upavasanti etthāti **uposatho**. Upavasantīti ca sīlena vā anasanena vā upetā hutvā vasantīti attho. So panesa uposathadivaso aṭṭhamīcātuddasīpannarasībhedena tividho, tasmā sesadvayanivāraṇatthaṁ **pannaraseti** vuttaṁ. **Pavāraṇāyā**ti vassaṁ-vuṭṭha-pavāraṇāya. Visuddhipavāraṇātipi etissāva nāmaṁ. **Nisinno hotī**ti sāyanhasamaye sampattaparisāya kālayuttaṁ dhammaṁ desetvā udakakoṭṭhake gattāni parisiñcitvā nivatthanivāsano ekaṁsaṁ Sugatamahācīvaraṁ katvā majjhimatthambhaṁ nissāya paññatte varabuddhāsane puratthimadisāya uṭṭhahato candamaṇḍalassa siriṁ siriyā abhibhavamāno nisinno hoti. **Tuṇhībhūtaṁ tuṇhībhūtan**ti yato yato anuviloketi, tato tato tuṇhībhūtameva. Tattha hi ekabhikkhussāpi hatthakukkuccaṁ vā pādakukkuccaṁ vā natthi, sabbe niravā santena iriyāpathena nisīdiṁsu. **Anuviloketvā**ti dissamānapañcapasādehi nettehi anuviloketvā. **Handā**ti vossaggatthe nipāto. **Na ca**

me kiñci garahathāti ettha **na ca kiñcī**ti pucchanatthe na-kāro. Kiṁ me (SA.8.7./I,277.) kiñci garahatha? Yadi garahatha, vadatha, icchāpemi vo vattunti attho. **Kāyikaṁ vā vācasikaṁ vā**ti iminā kāyavacīdvārāneva pavāreti, na manodvāraṁ. Kasmā? Apākaṭattā. Kāyavacīdvāresu hi doso pākaṭo hoti, na manodvāre. "Ekamañce sayatopi hi kiṁ cintesī"ti? Pucchitvā cittācāraṁ jānāti. Iti manodvāraṁ apākaṭattā na pavāreti, no aparisuddhattā. Bodhisattabhūtassāpi hi tassa bhūridattachaddantasaṅkhapāladhammapālādikāle manodvāraṁ parisuddhaṁ, idānettha vattabbameva natthi.

Etadavocāti dhammasenāpatiṭṭhāne ṭhitattā bhikkhusaṅghassa bhāraṁ vahanto etaṁ avoca. **Na kho mayaṁ, bhante**ti, bhante, mayaṁ Bhagavato na kiñci garahāma. **Kāyikaṁ vā vācasikaṁ vā**ti idaṁ catunnaṁ arakkhiyataṁ sandhāya thero āha. Bhagavato hi cattāri arakkhiyāni. Yathāha--

"Cattārimāni (CS:pg.1.254) bhikkhave, Tathāgatassa arakkhiyāni. Katamāni cattāri? Parisuddhakāyasamācāro, bhikkhave, Tathāgato, natthi Tathāgatassa kāyaduccaritaṁ, yaṁ Tathāgato rakkheyya 'mā me idaṁ paro aññāsī'ti. Parisuddhavacīsamācāro, bhikkhave, Tathāgato, natthi Tathāgatassa vacīduccaritaṁ, yaṁ Tathāgato rakkheyya, 'mā me idaṁ paro aññāsī'ti. Parisuddhamanosamācāro, bhikkhave, Tathāgato, natthi Tathāgatassa manoduccaritaṁ, yaṁ Tathāgato rakkheyya, 'mā me idaṁ paro aññāsī'ti. Parisuddhājīvo, bhikkhave, Tathāgato, natthi Tathāgatassa micchā-ājīvo, yaṁ Tathāgato rakkheyya "mā me idaṁ paro aññāsī"ti (a.ni.7.58).

Idāni Bhagavato yathābhūtaguṇe kathento **Bhagavā hi, bhante**ti-ādimāha. Tattha **anuppannassā**ti Kassapasammāsambuddhato paṭṭhāya aññena samaṇena vā brāhmaṇena vā anuppāditapubbassa. **Asañjātassā**ti idaṁ anuppannavevacanameva. **Anakkhātassā**ti aññena adesitassa. **Pacchā samannāgatā**ti paṭhamagatassa Bhagavato pacchā samanu-āgatā. Iti thero yasmā sabbepi Bhagavato sīlādayo guṇā arahattamaggameva nissāya āgatā, tasmā arahattamaggameva nissāya guṇaṁ kathesi. Tena sabbaguṇā kathitāva honti. **Ahañca kho, bhante**ti idaṁ thero sadevake loke aggapuggalassa attano ceva saṅghassa ca kāyikavācasikaṁ pavārento āha. (SA.8.7./I,278.) **Pitarā pavattitan**ti cakkavattimhi kālaṅkate vā pabbajite vā sattāhaccayena cakkaṁ antaradhāyati, tato dasavidhaṁ dvādasavidhaṁ cakkavattivattaṁ pūretvā nisinnassa puttassa aññaṁ pātubhavati, taṁ so pavatteti. Ratanamayattā pana sadisaṭṭhena tadeva vattaṁ katvā "pitarā pavattitan"ti vuttaṁ. Yasmā vā so "appossukko tvaṁ, deva, hohi, ahamanusāsissāmī"ti āha, tasmā pitarā pavattitaṁ āṇācakkaṁ anuppavatteti nāma. **Sammadeva anuppavattesī**ti sammā nayena hetunā kāraṇeneva anuppavattesi. Bhagavā hi catusaccadhammaṁ katheti, thero tameva anukatheti, tasmā evamāha. **Ubhatobhāgavimuttā**ti dvīhi bhāgehi vimuttā (CS:pg.1.255) arūpāvacarasamāpattiyā rūpakāyato vimuttā, aggamaggena nāmakāyatoti. **Paññāvimuttā**ti paññāya vimuttā tevijjādibhāvaṁ appattā khīṇāsavā.

Visuddhiyāti visuddhatthāya. **Saṁyojanabandhanacchidā**ti saṁyojanasaṅkhāte ceva bandhanasaṅkhāte ca kilese chinditvā ṭhitā. **Vijitasaṅgāman**ti vijitarāgadosamohasaṅgāmaṁ, mārabalassa vijitattāpi vijitasaṅgāmaṁ. **Satthavāhan**ti aṭṭhaṅgikamaggarathe āropetvā veneyyasatthaṁ vāheti saṁsārakantāraṁ uttāretīti Bhagavā satthavāho, taṁ satthavāhaṁ. **Palāpo**ti antotuccho dussīlo. **Ādiccabandhunan**ti ādiccabandhuṁ Satthāraṁ dasabalaṁ vandāmīti vadati. Sattamaṁ.

(SA.8.8.)8. Parosahassasuttavaṇṇanā

216. Aṭṭhame **Parosahassan**ti atirekasahassaṁ. **Akutobhayan**ti nibbāne kutoci bhayaṁ natthi, nibbānappattassa vā kutoci bhayaṁ natthīti nibbānaṁ akutobhayaṁ nāma. **Isīnaṁ isisattamo**ti vipassito paṭṭhāya isīnaṁ sattamako isi.

Kiṁ nu te Vaṅgīsāti idaṁ Bhagavā atthuppattivasena āha. Saṅghamajjhe kira kathā udapādi "Vaṅgīsatthero (SA.8.8./I,279.) vissaṭṭhavatto neva uddese, na paripucchāya, na yonisomanasikāre kammaṁ karoti, gāthā bandhanto cuṇṇiyapadāni karonto vicaratī"ti. Atha Bhagavā cintesi-- "Ime bhikkhū Vaṅgīsassa paṭibhānasampattiṁ na jānanti, cintetvā cintetvā vadatīti maññanti, paṭibhānasampattimassa jānāpessāmī"ti cintetvā, **"Kiṁ nu te Vaṅgīsā"**ti-ādimāha.

Ummaggapathanti anekāni kilesummujjanasatāni, vaṭṭapathattā pana pathanti vuttaṁ. **Pabhijja khilānī**ti rāgakhilādīni pañca bhinditvā carasi. **Taṁ passathā**ti taṁ evaṁ abhibhuyya bhinditvā carantaṁ Buddhaṁ passatha. **Bandhapamuñcakaran**ti bandhanamocanakaraṁ. **Asitan**ti anissitaṁ. **Bhāgaso pavibhajan**ti satipaṭṭhānādikoṭṭhāsavasena dhammaṁ vibhajantaṁ. Pavibhajjāti vā pāṭho, aṅgapaccaṅgakoṭṭhāsavasena vibhajitvā vibhajitvā passathāti attho.

Oghassāti (CS:pg.1.256) caturoghassa. **Anekavihitan**ti satipaṭṭhānādivasena anekavidhaṁ. **Tasmiṁ ca amate akkhāte**ti tasmiṁ tena akkhāte amate. **Dhammaddasā**ti dhammassa passitāro. **Ṭhitā asaṁhīrā**ti asaṁhāriyā hutvā patiṭṭhitā.

Ativijjhāti ativijjhitvā. **Sabbaṭṭhitīnan**ti sabbesaṁ diṭṭhiṭṭhānānaṁ viññāṇaṭṭhitīnaṁ vā **Atikkamamaddasā**ti atikkamabhūtaṁ nibbānamaddasa. **Aggan**ti uttamadhammaṁ. Aggeti vā pāṭho, paṭhamataranti attho. **Dasaddhānan**ti pañcannaṁ, aggadhammaṁ pañcavaggiyānaṁ, agge vā pañcavaggiyānaṁ dhammaṁ desesīti attho. **Tasmā**ti yasmā esa dhammo sudesitoti jānantena ca pamādo na kātabbo, tasmā. **Anusikkhe**ti tisso sikkhā sikkheyya. Aṭṭhamaṁ.

(SA.8.9./I,280.)

(SA.8.9.)9. Koṇḍaññasuttavaṇṇanā

217. Navame **Aññāsikoṇḍañño**ti paṭhamaṁ dhammassa aññātattā evaṁ gahitanāmo thero. **Sucirassevā**ti kīvacirassa? Dvādasannaṁ saṁvaccharānaṁ. Ettakaṁ kālaṁ kattha vihāsīti. Chaddantabhavane mandākinipokkharaṇiyā tīre paccekabuddhānaṁ vasanaṭṭhāne. Kasmā? Vihāragarutāya. So hi paññavā mahāsāvako. Yatheva Bhagavato, evamassa dasasahassacakkavāḷe devamanussānaṁ abbhantare guṇā patthaṭāva. Devamanussā Tathāgatassa santikaṁ gantvā gandhamālādīhi pūjaṁ katvā "aggadhammaṁ paṭividdhasāvako"ti anantaraṁ theraṁ upasaṅkamitvā pūjenti. Santikaṁ āgatānañca nāma tathārūpā dhammakathā vā paṭisanthāro vā kātabbo hoti. Thero ca vihāragaruko, tenassa so papañco viya upaṭṭhāti. Iti vihāragarutāya tattha gantvā vihāsi.

Aparampi kāraṇaṁ-- bhikkhācāravelāyaṁ tāva sabbasāvakā vassaggena gacchanti. Dhammadesanākāle pana majjhaṭṭhāne alaṅkatabuddhāsanamhi Satthari nisinne dakkhiṇahatthapasse dhammasenāpati, vāmahatthapasse Mahāmoggallānatthero nisīdati, tesaṁ piṭṭhibhāge Aññāsikoṇḍaññattherassa āsanaṁ paññāpenti. Sesā bhikkhū taṁ parivāretvā nisīdanti. Dve aggasāvakā aggadhammapaṭividdhattā ca mahallakattā ca there sagāravā theraṁ mahābrahmaṁ (CS:pg.1.257) viya aggikkhandhaṁ viya āsīvisaṁ

viya ca maññamānā dhurāsane nisīdantā ottappanti harāyanti. Thero cintesi-- "Imehi dhurāsanatthāya kappasatasahassādhikaṁ asaṅkhyeyyaṁ pāramiyo pūritā, te idāni dhurāsane nisīdantā mama ottappanti harāyanti, phāsuvihāraṁ nesaṁ karissāmī"ti. So patirūpe kāle Tathāgataṁ upasaṅkamitvā "icchāmahaṁ, bhante, janapade vasitun"ti āha, Satthā anujāni.

Thero senāsanaṁ saṁsāmetvā pattacīvaramādāya chaddantabhavane mandākinitīraṁ gato. Pubbe paccekabuddhānaṁ pāricariyāya kataparicayā aṭṭhasahassā hatthināgā theraṁ disvāva "amhākaṁ puññakkhettaṁ āgatan"ti (SA.8.9./I,281.) nakhehi caṅkamanaṁ nittiṇaṁ katvā āvaraṇasākhā haritvā therassa vasanaṭṭhānaṁ paṭijaggitvā vattaṁ katvā sabbe sannipatitvā mantayiṁsu-- "Sace hi mayaṁ 'ayaṁ therassa kattabbaṁ karissati, ayaṁ karissatī'ti paṭipajjissāma, thero bahuñātikagāmaṁ gato viya yathādhoteneva pattena gamissati, vārena naṁ paṭijaggissāma, ekassa pana vāre patte sesehipi nappamajjitabban"ti vāraṁ ṭhapayiṁsu. Vārikanāgo pātova therassa mukhodakañca dantakaṭṭhañca ṭhapeti, vattaṁ karoti.

Mandākinipokkharaṇī nāma cesā paṇṇāsayojanā hoti. Tassā pañcavīsatiyojanamatte ṭhāne sevālo vā paṇakaṁ vā natthi, phalikavaṇṇaṁ udakameva hoti. Tato paraṁ pana kaṭippamāṇe udake aḍḍhayojanavitthataṁ sesapadumavanaṁ paṇṇāsayojanaṁ saraṁ parikkhipitvā ṭhitaṁ. Tadanantaraṁ tāva mahantameva rattapadumavanaṁ, tadanantaraṁ rattakumudavanaṁ, tadanantaraṁ setakumudavanaṁ, tadanantaraṁ nīluppalavanaṁ, tadanantaraṁ rattuppalavanaṁ, tadanantaraṁ sugandharattasālivanaṁ, tadanantaraṁ eḷālukalābukumbhaṇḍādīni madhurarasāni valliphalāni, tadanantaraṁ aḍḍhayojanavitthārameva ucchuvanaṁ, tattha pūgarukkhakkhandhappamāṇā ucchū, tadanantaraṁ kadalivanaṁ, yato duve pakkāni khādantā kilamanti, tadanantaraṁ cāṭippamāṇaphalaṁ panasavanaṁ, tadanantaraṁ jambuvanaṁ, tadanantaraṁ ambavanaṁ, tadanantaraṁ kapitthavananti. Saṅkhepato tasmiṁ dahe khāditabbayuttakaṁ phalaṁ nāma natthīti na vattabbaṁ. Kusumānaṁ pupphanasamaye vāto reṇuvaṭṭiṁ uṭṭhāpetvā paduminipattesu ṭhapeti, tattha udakaphusitāni patanti. Tato ādiccapākena paccitvā pakkapayoghanikā viya tiṭṭhati, etaṁ pokkharamadhu nāma (CS:pg.1.258) taṁ therassa āharitvā denti. Muḷālaṁ naṅgalasīsamattaṁ hoti, tampi āharitvā denti. Bhisaṁ mahābheripokkharappamāṇaṁ hoti, tassa ekasmiṁ pabbe pādaghaṭakappamāṇaṁ khīraṁ hoti, taṁ āharitvā denti. Pokkharaṭṭhīni madhusakkharāya (SA.8.9./I,282.) yojetvā denti. Ucchuṁ pāsāṇapiṭṭhe ṭhapetvā pādena akkamanti. Tato raso paggharitvā soṇḍi-āvāṭe pūretvā, ādiccapākena paccitvā khīrapāsāṇapiṇḍo viya tiṭṭhati, taṁ āharitvā denti. Panasakadali-ambapakkādīsu kathāva natthi.

Kelāsapabbate nāgadatto nāma devaputto vasati. Thero kālena kālaṁ tassa vimānadvāraṁ gacchati. So navasappipokkharamadhucuṇṇayuttassa nirudakapāyāsassa pattaṁ pūretvā deti. So kira Kassapabuddhakāle vīsativassasahassāni sugandhasappinā khīrasalākaṁ adāsi. Tenassetaṁ bhojanaṁ uppajjati. Evaṁ thero dvādasa vassāni vasitvā attano āyusaṅkhāraṁ olokento parikkhīṇabhāvaṁ ñatvā "kattha parinibbāyissāmī"ti cintetvā-- "Hatthināgehi maṁ dvādasa vassāni upaṭṭhahantehi dukkaraṁ kataṁ, Satthāraṁ anujānāpetvā etesaṁyeva santike parinibbāyissāmī"ti ākāsena Bhagavato santikaṁ agamāsi. Tena vuttaṁ "sucirasseva yena Bhagavā tenupasaṅkamī"ti.

Nāmañcāti kasmā nāmaṁ sāveti? Therañhi keci sañjānanti, keci na sañjānanti. Tattha thero cintesi-- "Ye maṁ ajānantā 'ko esa paṇḍarasīso obhaggo gopānasivaṅko

mahallako Satthārā saddhiṁ paṭisanthāraṁ karotī'ti cittaṁ padūsessanti, te apāyapūrakā bhavissanti. Ye pana maṁ jānantā-- 'dasasahassacakkavāḷe Satthā viya paññāto pākaṭo mahāsāvako'ti cittaṁ pasādessanti, te saggūpagā bhavissantī"ti, sattānaṁ apāyamaggaṁ pidahitvā saggamaggaṁ vivaranto nāmaṁ sāveti.

Buddhānubuddhoti paṭhamaṁ Satthā cattāri saccāni bujjhi, pacchā thero, tasmā Buddhānubuddhoti, vuccati. **Tibbanikkamo**ti bāḷhavīriyo. **Vivekānan**ti tiṇṇaṁ vivekānaṁ. **Tevijjo, cetopariyāyakovido**ti chasu abhiññāsu catasso vadati. Itarā dve kiñcāpi na vuttā, thero pana chaḷabhiññova. Imissā ca gāthāya pariyosāne parisā sannisīdi. Parisāya (CS:pg.1.259) sannisinnabhāvaṁ ñatvā thero Satthārā saddhiṁ paṭisanthāraṁ katvā "parikkhīṇā me, bhante, āyusaṅkhārā, parinibbāyissāmī"ti, parinibbānakālaṁ anujānāpesi (SA.8.9./I,283.) Kattha parinibbāyissasi Koṇḍaññāti? Upaṭṭhākehi me, bhante, hatthināgehi dukkaraṁ kataṁ, tesaṁ santiketi. Satthā anujāni.

Thero dasabalaṁ padakkhiṇaṁ katvā-- "Pubbaṁ taṁ me, bhante, paṭhamadassanaṁ, idaṁ pacchimadassanan"ti paridevante mahājane Satthāraṁ vanditvā nikkhamitvā, dvārakoṭṭhake ṭhito-- "Mā socittha, mā paridevittha, Buddhā vā hontu Buddhasāvakā vā, uppannā saṅkhārā abhijjanakā nāma natthī"ti mahājanaṁ ovaditvā passantasseva mahājanassa vehāsaṁ abbhuggamma mandākinitīre otaritvā pokkharaṇiyaṁ nhatvā nivatthanivāsano katuttarāsaṅgo senāsanaṁ saṁsāmetvā phalasamāpattiyā tayo yāme vītināmetvā balavapaccūsasamaye parinibbāyi. Therassa sahaparinibbānā himavati sabbarukkhā pupphehi ca phalehi ca onatavinatā ahesuṁ. Vārikanāgo therassa parinibbutabhāvaṁ ajānanto pātova mukhodakadantakaṭṭhāni upaṭṭhapetvā vattaṁ katvā khādanīyaphalāni āharitvā caṅkamanakoṭiyaṁ aṭṭhāsi. So yāva sūriyuggamanā therassa nikkhamanaṁ apassanto "Kiṁ nu kho etaṁ? Pubbe ayyo pātova caṅkamati, mukhaṁ dhovati. Ajja pana paṇṇasālatopi na nikkhamatī"ti kuṭidvāraṁ kampetvā olokento theraṁ nisinnakameva disvā hatthaṁ pasāretvā parāmasitvā assāsapassāse pariyesanto tesaṁ appavattibhāvaṁ ñatvā-- "Parinibbuto thero"ti soṇḍaṁ mukhe pakkhipitvā mahāravaṁ viravi. Sakalahimavanto ekaninnādo ahosi. Aṭṭhanāgasahassāni sannipatitvā theraṁ jeṭṭhakanāgassa kumbhe nisīdāpetvā supupphitarukkhasākhā gahetvā parivāretvā Sakalahimavantaṁ anuvicaritvā sakaṭṭhānameva āgatā.

Sakko vissakammaṁ āmantesi-- "Tāta, amhākaṁ jeṭṭhabhātā parinibbuto, sakkāraṁ karissāma, navayojanikaṁ sabbaratanamayaṁ kūṭāgāraṁ māpehī"ti. So tathā katvā theraṁ tattha nipajjāpetvā hatthināgānaṁ adāsi. Te kūṭāgāraṁ ukkhipitvā tiyojanasahassaṁ Himavantaṁ punappunaṁ āvijjhiṁsu (CS:pg.1.260) Tesaṁ hatthato ākāsaṭṭhakā devā (SA.8.9./I,284.) gahetvā sādhukīḷitaṁ kīḷiṁsu. Tato vassavalāhakā sītavalāhakā uṇhavalāhakā cātumahārājikā tāvatiṁsāti etenupāyena yāva brahmalokā kūṭāgāraṁ agamāsi, puna brahmāno devānanti anupubbena hatthināgānaṁyeva kūṭāgāraṁ adaṁsu. Ekekā devatā caturaṅgulamattaṁ candanaghaṭikaṁ āhari, citako navayojaniko ahosi. Kūṭāgāraṁ citakaṁ āropayiṁsu. Pañca bhikkhusatāni ākāsenāgantvā sabbarattiṁ sajjhāyamakaṁsu. Anuruddhatthero dhammaṁ kathesi, bahūnaṁ devatānaṁ dhammābhisamayo ahosi. Punadivase aruṇuggamanavelāyameva citakaṁ nibbāpetvā sumanamakuḷavaṇṇānaṁ dhātūnaṁ parisāvanaṁ pūretvā Bhagavati nikkhamitvā Veḷuvanavihārakoṭṭhakaṁ sampatte āharitvā Satthu hatthe ṭhapayiṁsu. Satthā dhātuparisāvanaṁ gahetvā pathaviyā hatthaṁ pasāresi, mahāpathaviṁ bhinditvā rajatabubbuḷasadisaṁ cetiyaṁ nikkhami. Satthā sahatthena cetiye dhātuyo nidhesi. Ajjāpi kira taṁ cetiyaṁ dharatiyevāti. Navamaṁ.

(SA.8.10.)10. Moggallānasuttavaṇṇanā

218. Dasame **samannesatī**ti pariyesati paccavekkhati. **Nagassā**ti pabbatassa. **Munin**ti Buddhamuniṁ. **Dukkhassa pāragun**ti dukkhapāraṁ gataṁ. **Samannesan**ti samannesanto. **Evaṁ sabbaṅgasampannan**ti evaṁ sabbaguṇasampannaṁ. **Anekākārasampannan**ti anekehi guṇehi samannāgataṁ. Dasamaṁ.

(SA.8.11.)11. Gaggarāsuttavaṇṇanā

219. Ekādasame **tyāssudan**ti te assudaṁ. Assudanti nipātamattaṁ. **Vaṇṇenā**ti sarīravaṇṇena. **Yasasā**ti parivārena. **Vigatamalova bhāṇumā**ti vigatamalo ādicco viya. Ekādasamaṁ.
(SA.8.12./I,285.)

(SA.8.12.)12. Vaṅgīsasuttavaṇṇanā

220. Dvādasame **āyasmā**ti piyavacanaṁ. **Vaṅgīso**ti tassa therassa nāmaṁ. So kira pubbe Padumuttarakāle paṭibhānasampannaṁ sāvakaṁ disvā dānaṁ (CS:pg.1.261) datvā patthanaṁ katvā kappasatasahassaṁ pāramiyo pūretvā amhākaṁ Bhagavato kāle Sakalajambudīpe vādakāmatāya jambusākhaṁ pariharitvā ekena paribbājakena saddhiṁ vādaṁ katvā vāde jayaparājayānubhāvena teneva paribbājakena saddhiṁ saṁvāsaṁ kappetvā vasamānāya ekissā paribbājikāya kucchimhi nibbatto vayaṁ āgamma mātito pañcavādasatāni, pitito pañcavādasatānīti vādasahassaṁ uggaṇhitvā vicarati. Ekañca vijjaṁ jānāti, yaṁ vijjaṁ parijappitvā matānaṁ sīsaṁ aṅguliyā paharitvā-- "asukaṭṭhāne nibbatto"ti jānāti. So anupubbena gāmanigamādīsu vicaranto pañcahi māṇavakasatehi saddhiṁ Sāvatthiṁ anuppatto nagaradvāre sālāya nisīdati.

Tadā ca nagaravāsino purebhattaṁ dānaṁ datvā pacchābhattaṁ suddhuttarāsaṅgā gandhamālādihatthā dhammassavanāya vihāraṁ gacchanti. Māṇavo disvā, "kahaṁ gacchathā"ti? Pucchi. Te "dasabalassa santikaṁ dhammassavanāyā"ti āhaṁsu. Sopi saparivāro tehi saddhiṁ gantvā paṭisanthāraṁ katvā ekamantaṁ aṭṭhāsi. Atha naṁ Bhagavā āha-- "Vaṅgīsa, bhaddakaṁ kira sippaṁ jānāsī"ti. "Bho Gotama, ahaṁ bahusippaṁ jānāmi. Tumhe kataraṁ sandhāya vadathā"ti? Chavadūsakasippanti. Āma, bho Gotamāti. Athassa Bhagavā attano ānubhāvena niraye nibbattassa sīsaṁ dassetvā, "Vaṅgīsa, ayaṁ kahaṁ nibbatto"ti pucchi. So mantaṁ jappitvā aṅguliyā paharitvā "niraye"ti āha. "Sādhu, Vaṅgīsa, sukathitan"ti devaloke nibbattassa sīsaṁ dassesi. Tampi so tatheva byākāsi. Athassa khīṇāsavassa sīsaṁ dassesi. So punappunaṁ mantaṁ parivattetvāpi aṅguliyā paharitvāpi nibbattaṭṭhānaṁ (SA.8.12./I,286.) na passati.

Atha naṁ Bhagavā "kilamasi, Vaṅgīsā"ti āha? Āma bho, Gotamāti. Punappunaṁ upadhārehīti. Tathā karontopi adisvā, "tumhe, bho Gotama, jānāthā"ti āha. Āma, Vaṅgīsa, maṁ nissāya cesa gato, ahamassa gatiṁ jānāmīti. Mantena jānāsi, bho Gotamāti? Āma, Vaṅgīsa, ekena manteneva jānāmīti. Bho Gotama, mayhaṁ mantena imaṁ mantaṁ dethāti. Amūliko, Vaṅgīsa, mayhaṁ mantoti. Detha, bho Gotamāti. Na (CS:pg.1.262) sakkā mayhaṁ santike apabbajitassa dātunti. So antevāsike āmantesi-- "Tātā samaṇo Gotamo atirekasippaṁ jānāti, ahaṁ imassa santike pabbajitvā sippaṁ gaṇhāmi, tato Sakalajambudīpe amhehi bahutaraṁ jānanto nāma na bhavissati.

Tumhe yāva ahaṁ āgacchāmi, tāva anukkaṇṭhitvā vicarathā”ti te uyyojetvā “pabbājetha man”ti āha. Satthā nigrodhakappassa paṭipādesi. Thero taṁ attano vasanaṭṭhānaṁ netvā pabbājesi. So pabbajitvā Satthu santikaṁ āgamma vanditvā ṭhito “sippaṁ dethā”ti yāci. Vaṅgīsa, tumhe sippaṁ gaṇhantā aloṇabhojanathaṇḍilaseyyādīhi parikammaṁ katvā gaṇhatha, imassāpi sippassa parikammaṁ atthi, taṁ tāva karohīti. Sādhu, bhanteti. Athassa Satthā dvattiṁsākārakammaṭṭhānaṁ ācikkhi. So taṁ anulomapaṭilomaṁ manasikaronto vipassanaṁ vaḍḍhetvā anukkamena arahattaṁ pāpuṇi.

Vimuttisukhaṁ paṭisaṁvedīti evaṁ arahattaṁ patvā vimuttisukhaṁ paṭisaṁvedento. **Kāveyyamattā**ti kāveyyena kabbakaraṇena mattā. (SA.8.12./I,287.) **Khandhāyatanadhātuyo**ti imāni khandhādīni pakāsento dhammaṁ desesi. **Ye niyāmagataddasā**ti ye niyāmagatā ceva niyāmadassāti ca. **Svāgatan**ti su-āgamanaṁ. **Iddhipattomhī**ti iminā iddhividhañāṇaṁ gahitaṁ. **Cetopariyāyakovido**ti iminā cetopariyañāṇaṁ. Dibbasotaṁ pana avuttampi gahitameva hoti. Evaṁ cha abhiññāpatto eso mahāsāvakoti veditabbo. Dvādasamaṁ.

Iti Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya Vaṅgīsasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.9.1./I,288.)

SA.9.(9) Vanasaṁyuttaṁ

(SA.9.1.)1. Vivekasuttavaṇṇanā

221. Vanasaṁyuttassa (CS:pg.1.263) paṭhame **Kosalesu viharatī**ti Satthu santike kammaṭṭhānaṁ gahetvā tassa janapadassa sulabhabhikkhatāya tattha gantvā viharati. **Saṁvejetukāmā**ti vivekaṁ paṭipajjāpetukāmā. **Vivekakāmo**ti tayo viveke patthayanto. **Niccharatī bahiddhā**ti bāhiresu puthuttārammaṇesu carati. **Jano janasmin**ti tvaṁ jano aññasmiṁ jane chandarāgaṁ vinayassu. **Pajahāsī**ti pajaha. **Bhavāsī**ti bhava. **Sataṁ taṁ sārayāmase**ti satimantaṁ paṇḍitaṁ taṁ mayampi sārayāma, sataṁ vā dhammaṁ mayaṁ taṁ sārayāmāti attho. **Pātālarajo**ti appatiṭṭhaṭṭhena pātālasaṅkhāto kilesarajo. **Mā taṁ kāmarajo**ti ayaṁ kāmarāgarajo taṁ mā avahari, apāyameva mā netūti attho. **Paṁsukunthito**ti paṁsumakkhito. **Vidhunan**ti vidhunanto. **Sitaṁ rajan**ti sarīralaggaṁ rajaṁ. **Saṁvegamāpādī**ti devatāpi nāma maṁ evaṁ sāretīti vivekamāpanno, uttamavīriyaṁ vā paggayha paramavivekaṁ maggameva paṭipannoti. Paṭhamaṁ.

(SA.9.2.)2. Upaṭṭhānasuttavaṇṇanā

222. Dutiye **supatī**ti ayaṁ kira khīṇāsavo, so dūre bhikkhācāragāmaṁ gantvā āgato paṇṇasālāya pattacīvaraṁ paṭisāmetvā avidūre jātassaraṁ otaritvā gattāni utuṁ gāhāpetvā divāṭṭhānaṁ sammajjitvā tattha nīcamañcakaṁ paññāpetvā (SA.9.2./I,289.) niddaṁ anokkamantova nipanno. Khīṇāsavassāpi hi kāyadaratho hotiyevāti tassa vinodanatthaṁ, taṁ sandhāya supatīti vuttaṁ. **Ajjhabhāsī**ti “ayaṁ bhikkhu Satthu santike kammaṭṭhānaṁ gahetvā divā supati, divāsoppañca nāmetaṁ vaḍḍhitaṁ diṭṭhadhammikasamparāyikaṁ atthaṁ nāsetī”ti maññamānā “codessāmi nan”ti cintetvā abhāsi.

Āturassāti jarāturo rogāturo kilesāturoti tayo āturā, tesu kilesāturaṁ sandhāyevamāha. **Sallaviddhassā**ti savisena (CS:pg.1.264) sattisallena viya avijjāvisaviṭṭhena taṇhāsallena hadaye viddhassa. **Ruppato**ti ghaṭṭiyamānassa.

Idānissa kāmesu ādīnavaṁ kathayantī **aniccā**ti-ādimāha. Tattha **asitan**ti taṇhādiṭṭhinissayena anissitaṁ. **Kasmā pabbajitaṁ tape**ti evarūpaṁ khīṇāsavaṁ divāsoppaṁ na tapati, tādisaṁ pana kasmā na tapessatīti? Vadati. Therasseva vā etaṁ vacanaṁ, tasmā ayamettha attho-- baddhesu muttaṁ asitaṁ mādisaṁ khīṇāsavapabbajitaṁ kasmā divāsoppaṁ tape, na tapessatīti? Sesagāthāsupi eseva nayo. Devatāya hi vacanapakkhe-- "Evarūpaṁ khīṇāsavapabbajitaṁ divāsoppaṁ na tapati, tādisaṁ pana kasmā na tapessati? Tapessatiyevā"ti attho. Therassa vacanapakkhe-- "Evarūpaṁ mādisaṁ khīṇāsavapabbajitaṁ kasmā divāsoppaṁ tape? Na tapatiyevā"ti attho. Ayaṁ panettha anuttānapadavaṇṇanā. **Vinayā**ti vinayena. **Samatikkamā**ti vaṭṭamūlikāya avijjāya samatikkamena. **Taṁ ñāṇan**ti taṁ catusaccañāṇaṁ. **Paramodānan**ti paramaparisuddhaṁ. **Pabbajitan**ti evarūpena ñāṇena samannāgataṁ pabbajitaṁ. **Vijjāyā**ti catutthamaggavijjāya. **Āraddhavīriyan**ti paggahitavīriyaṁ paripuṇṇavīriyaṁ. Dutiyaṁ.

(SA.9.3.)3. Kassapagottasuttavaṇṇanā

223. Tatiye **chetan**ti ekaṁ migaluddakaṁ. **Ovadatī**ti so kira migaluddako pātova bhuñjitvā "mige vadhissāmī"ti araññaṁ paviṭṭho ekaṁ rohitamigaṁ disvā "sattiyā naṁ (SA.9.3./I,290.) paharissāmī"ti anubandhamāno therassa paṭhamasutte vuttanayeneva divāvihāraṁ nisinnassa avidūrena pakkamati. Atha naṁ thero-- "Upāsaka, pāṇātipāto nāmesa apāyasaṁvattaniko appāyukasaṁvattaniko, sakkā aññenapi kasivaṇijjādikammena dārabharaṇaṁ kātuṁ, mā evarūpaṁ kakkhaḷakammaṁ karohī"ti āha. Sopi "Mahāpaṁsukūlikatthero kathetī"ti gāravena ṭhatvā sotuṁ āraddho. Athassa sotukāmataṁ janessāmīti thero aṅguṭṭhakaṁ jālāpesi. So akkhīhipi passati, kaṇṇehipi suṇāti, cittaṁ panassa "asukaṭṭhānaṁ (CS:pg.1.265) migo gato bhavissati, asukatitthaṁ otiṇṇo, tattha naṁ gantvā ghātetvā yāvadicchakaṁ maṁsaṁ khāditvā sesaṁ kājenādāya gantvā puttake tosessāmī"ti evaṁ migasseva anupadaṁ dhāvati. Evaṁ vikkhittacittassa dhammaṁ desentaṁ theraṁ sandhāya vuttaṁ "ovadatī"ti. **Ajjhabhāsī**ti "ayaṁ thero adāruṁ tacchanto viya akhette vappanto viya attanopi kammaṁ nāseti, etassāpi codessāmi nan"ti abhāsi.

Appapaññanti nippaññaṁ. **Acetasan**ti kāraṇajānanasamatthena cittena rahitaṁ. **Mandovā**ti andhabālo viya. **Suṇātī**ti tava dhammakathaṁ suṇāti. **Na vijānātī**ti atthamassa na jānāti. **Āloketī**ti tava puthujjanika-iddhiyā jalantaṁ aṅguṭṭhakaṁ āloketi. **Na passatī**ti ettha "neva telaṁ na vaṭṭi na dīpakapallikā, therassa pana ānubhāvenāyaṁ jalatī"ti imaṁ kāraṇaṁ na passati. **Dasa pajjote**ti dasasu aṅgulīsu dasa padīpe. **Rūpānī**ti kāraṇarūpāni. **Cakkhū**ti paññācakkhu. **Saṁvegamāpādī**ti kiṁ me iminātī? Vīriyaṁ paggayha paramavivekaṁ arahattamaggaṁ paṭipajji. Tatiyaṁ.

(SA.9.4.)4. Sambahulasuttavaṇṇanā

224. Catutthe **sambahulā**ti bahū suttantikā ābhidhammikā vinayadharā ca. **Viharantī**ti Satthu santike kammaṭṭhānaṁ gahetvā viharanti. **Pakkamiṁsū**ti te kira

tasmiṁ janapade aññataraṁ gāmaṁ upasaṅkamante disvā manussā (SA.9.4./I,291.) pasannacittā āsanasālāya kojavattharaṇādīni paññāpetvā yāgukhajjakāni datvā upanisīdiṁsu. Mahāthero ekaṁ dhammakathikaṁ "dhammaṁ kathehī"ti āha. So cittaṁ dhammakathaṁ kathesi. Manussā pasīditvā bhojanavelāyaṁ paṇītabhojanaṁ adaṁsu. Mahāthero manuññaṁ bhattānumodanamakāsi. Manussā bhiyyosomattāya pasannā "idheva, bhante, temāsaṁ vasathā"ti paṭiññaṁ kāretvā gamanāgamanasampanne ṭhāne senāsanāni kāretvā catūhi paccayehi upaṭṭhahiṁsu. Mahāthero vassūpanāyikadivase bhikkhū ovadi-- "Āvuso, tumhehi garukassa Satthu santike kammaṭṭhānaṁ gahitaṁ, Buddhapātubhāvo nāma dullabho. Māsassa aṭṭha divase dhammassavanaṁ katvā gaṇasaṅgaṇikaṁ pahāya appamattā viharathā"ti. Te tato paṭṭhāya yuñjanti ghaṭenti. Kadāci sabbarattikaṁ dhammassavanaṁ (CS:pg.1.266) karonti, kadāci pañhaṁ vissajjenti, kadāci padhānaṁ karonti. Tesaṁ dhammassavanadivase dhammaṁ kathentānaṁyeva aruṇo uggacchati. Pañhāvissajjanadivase byatto bhikkhu pañhaṁ pucchati, paṇḍito vissajjetīti pucchanavissajjanaṁ karontānaṁyeva. Padhānadivase sūriyatthaṅgamane gaṇḍiṁ paharitvāva caṅkamaṁ otaritvā padhānaṁ karontānaṁyeva. Te evaṁ vassaṁ vassitvā pavāretvā pakkamiṁsu. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Paridevamānā**ti "idāni tathārūpaṁ madhuraṁ dhammassavanaṁ pañhākathanaṁ kuto labhissāmī"ti-ādīni vatvā rodamānā.

Khāyatīti paññāyati upaṭṭhāti. **Ko me**ti kahaṁ ime. **Vajjibhūmiyā**ti vajjiraṭṭhābhimukhā gatā. **Magā viyā**ti yathā magā tasmiṁ tasmiṁ pabbatapāde vā vanasaṇḍe vā vicarantā-- "Idaṁ amhākaṁ mātusantakaṁ pitusantakaṁ paveṇi-āgatan"ti agahetvā, yattheva nesaṁ gocaraphāsutā ca hoti paripanthābhāvo ca, tattha vicaranti. Evaṁ aniketā agehā bhikkhavopi "ayaṁ, āvuso, amhākaṁ ācariyupajjhāyānaṁ santako paveṇi-āgato"ti agahetvā yattheva nesaṁ utusappāyaṁ bhojanasappāyaṁ puggalasappāyaṁ senāsanasappāyaṁ dhammassavanasappāyañca sulabhaṁ hoti, tattha viharanti. Catutthaṁ.

(SA.9.5./I,292.)

(SA.9.5.)5. Ānandasuttavaṇṇanā

225. Pañcame **Ānando**ti Dhammabhaṇḍāgārikatthero. **Ativelan**ti atikkantaṁ velaṁ. **Gihisaññattibahulo**ti rattiñca divā ca bahukālaṁ gihī saññāpayanto. Bhagavati parinibbute Mahākassapatthero theraṁ āha-- "Āvuso, mayaṁ rājagahe vassaṁ upagantvā dhammaṁ saṅgāyissāma, gaccha tvaṁ araññaṁ pavisitvā uparimaggattayatthāya vāyāmaṁ karohī"ti. So Bhagavato pattacīvaramādāya Kosalaraṭṭhaṁ gantvā ekasmiṁ araññāvāse vasitvā punadivase ekaṁ gāmaṁ pāvisi. Manussā theraṁ disvā-- "Bhante Ānanda, tumhe pubbe Satthārā saddhiṁ āgacchatha. Ajja ekakāva āgatā. Kahaṁ Satthāraṁ ṭhapetvā āgatattha? Idāni kassa pattacīvaraṁ gahetvā vicaratha? Kassa mukhodakaṁ dantakaṭṭhaṁ detha, pariveṇaṁ sammajjatha, vattapaṭivattaṁ karothā"ti bahuṁ vatvā parideviṁsu. Thero-- "Mā, āvuso, socittha, mā (CS:pg.1.267) paridevittha, aniccā saṅkhārā"ti-ādīni vatvā te saññāpetvā bhattakiccāvasāne vasanaṭṭhānameva gacchati. Manussā sāyampi tattha gantvā tatheva paridevanti. Theropi tatheva ovadati. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Ajjhabhāsī**ti "ayaṁ thero bhikkhusaṅghassa kathaṁ sutvā 'samaṇadhammaṁ karissāmī'ti araññaṁ pavisitvā idāni gihī saññāpento viharati, Satthu sāsanaṁ asaṅgahitapuppharāsi viya ṭhitaṁ, dhammasaṅgahaṁ na karoti, codessāmi nan"ti cintetvā abhāsi.

Pasakkiyāti pavisitvā. **Hadayasmiṁ opiyā**ti kiccato ca ārammaṇato ca hadayamhi pakkhipitvā. "Nibbānaṁ pāpuṇissāmī"ti vīriyaṁ karonto nibbānaṁ kiccato hadayamhi opeti nāma, nibbānārammaṇaṁ pana samāpattiṁ appetvā nisīdanto ārammaṇato. Tadubhayampi sandhāyesā bhāsati. **Jhāyā**ti dvīhi jhānehi jhāyiko bhava. **Biḷibiḷikā**ti ayaṁ gihīhi saddhiṁ biḷibiḷikathā. Pañcamaṁ.
(SA.9.6./I,293.)

(SA.9.6.)6. Anuruddhasuttavaṇṇanā

226. Chaṭṭhe **purāṇadutiyikā**ti anantare attabhāve aggamahesī. **Sobhasī**ti pubbepi sobhasi, idānipi sobhasi. **Duggatā**ti na gatiduggatiyā duggatā. Tā hi sugatiyaṁ ṭhitā sampattiṁ anubhavanti, paṭipattiduggatiyā pana duggatā. Tato cutā hi tā nirayepi upapajjantīti duggatā. **Patiṭṭhitā**ti sakkāyasmiṁ hi patiṭṭhahanto aṭṭhahi kāraṇehi patiṭṭhāti-- ratto rāgavasena patiṭṭhāti, duṭṭho dosavasena… mūḷho mohavasena… vinibaddho mānavasena… parāmaṭṭho diṭṭhivasena… thāmagato anusayavasena… aniṭṭhaṅgato vicikicchāvasena… vikkhepagato uddhaccavasena patiṭṭhāti. Tāpi evaṁ patiṭṭhitāva. **Naradevānan**ti devanarānaṁ.

Natthi dānīti sā kira devadhītā there balavasinehā ahosi, paṭigantuṁ nāsakkhi. Kālena āgantvā pariveṇaṁ sammajjati, mukhodakaṁ dantakaṭṭhaṁ pānīyaṁ paribhojanīyaṁ upaṭṭhapeti. Thero anāvajjanena paribhuñjati. Ekasmiṁ divase therassa jiṇṇacīvarassa coḷakabhikkhaṁ carato saṅkārakūṭe dibbadussaṁ ṭhapetvā pakkami. Thero taṁ disvā ukkhipitvā, olokento dussantaṁ (CS:pg.1.268) disvā "dussametan"ti ñatvā, "alaṁ ettāvatā"ti aggahesi. Tenevassa cīvaraṁ niṭṭhāsi. Atha dve aggasāvakā Anuruddhatthero cāti tayo janā cīvaraṁ kariṁsu. Satthā sūciṁ yojetvā adāsi. Niṭṭhitacīvarassa piṇḍāya carato devatā piṇḍapātaṁ samādapeti. Sā kālena ekikā, kālena attadutiyā therassa santikaṁ āgacchati. Tadā pana attatatiyā āgantvā divāṭṭhāne theraṁ upasaṅkamitvā-- "Mayaṁ manāpakāyikā nāma manasā icchiticchitarūpaṁ māpemā"ti āha. Thero-- "Etā evaṁ vadanti, vīmaṁsissāmi, sabbā nīlakā hontū"ti cintesi. Tā therassa manaṁ ñatvā sabbāva nīlavaṇṇā ahesuṁ, evaṁ pītalohita-odātavaṇṇāti. Tato cintayiṁsu-- "Thero amhākaṁ dassanaṁ assādetī"ti tā samajjaṁ kātuṁ āraddhā, ekāpi gāyi, ekāpi nacci, ekāpi accharaṁ pahari. Thero indriyāni okkhipi. Tato-- "Na amhākaṁ dassanaṁ thero assādetī"ti ñatvā sinehaṁ vā santhavaṁ vā alabhamānā nibbinditvā gantumāraddhā. Thero tāsaṁ gamanabhāvaṁ ñatvā–(SA.9.6./I,294.) "mā punappunaṁ āgacchiṁsū"ti arahattaṁ byākaronto imaṁ gāthamāha. Tattha **vikkhīṇo**ti khīṇo. **Jātisaṁsāro**ti tattha tattha jātisaṅkhāto saṁsāro. Chaṭṭhaṁ.

(SA.9.7.)7. Nāgadattasuttavaṇṇanā

227. Sattame **atikālenā**ti sabbarattiṁ niddāyitvā balavapaccūse koṭisammuñjaniyā thokaṁ sammajjitvā mukhaṁ dhovitvā yāgubhikkhāya pātova pavisati. **Atidivā**ti yāguṁ ādāya āsanasālaṁ gantvā pivitvā ekasmiṁ ṭhāne nipanno niddāyitvā-- "Manussānaṁ bhojanavelāya paṇītaṁ bhikkhaṁ labhissāmī"ti upakaṭṭhe majjhanhike uṭṭhāya dhammakaraṇena udakaṁ gahetvā akkhīni pamajjitvā piṇḍāya caritvā yāvadatthaṁ bhuñjitvā majjhanhike vītivatte paṭikkamati. **Divā ca āgantvā**ti atikāle paviṭṭhena nāma aññehi bhikkhūhi paṭhamataraṁ āgantabbaṁ hoti, tvaṁ pana ativiya

divā āgantvā gatāsīti attho. **Bhāyāmi nāgadattan**ti taṁ nāgadattaṁ ahaṁ bhāyāmi. **Suppagabbhan**ti suṭṭhu pagabbhaṁ. **Kulesū**ti khattiyakulādi-upaṭṭhākakulesu. Sattamaṁ.

(SA.9.8.)8. Kulagharaṇīsuttavaṇṇanā

228. Aṭṭhame (CS:pg.1.269) **ajjhogāḷhappatto**ti ogāhappatto. So kira Satthu santike kammaṭṭhānaṁ gahetvā taṁ vanasaṇḍaṁ pavisitvā dutiyadivase gāmaṁ piṇḍāya pāvisi pāsādikehi abhikkantādīhi. Aññataraṁ kulaṁ tassa iriyāpathe pasīditvā pañcapatiṭṭhitena vanditvā piṇḍapātaṁ adāsi. Bhattānumodanaṁ puna sutvā atirekataraṁ pasīditvā, “Bhante, niccakālaṁ idheva bhikkhaṁ gaṇhathā”ti nimantesi. Thero adhivāsetvā tesaṁ āhāraṁ paribhuñjamāno vīriyaṁ paggayha ghaṭento arahattaṁ patvā cintesi-- “Bahūpakāraṁ me etaṁ kulaṁ, aññattha gantvā kiṁ karissāmī”ti? Phalasamāpattisukhaṁ anubhavanto tattheva vasi. **Ajjhabhāsī**ti sā kira therassa khīṇāsavabhāvaṁ (SA.9.8./I,295.) ajānantī cintesi-- “Ayaṁ thero neva aññaṁ gāmaṁ gacchati, na aññaṁ gharaṁ, na rukkhamūla-āsanasālādīsu nisīdati, niccakālaṁ gharaṁ pavisitvāva nisīdati, ubhopete ogādhappattā paṭigādhappattā, kadāci esa imaṁ kulaṁ dūseyya, codessāmi nan”ti. Tasmā abhāsi.

Saṇṭhāneti nagaradvārassa āsanne manussānaṁ bhaṇḍakaṁ otāretvā vissamanaṭṭhāne. **Saṅgammā**ti samāgantvā. **Mantentī**ti kathenti. **Mañca tañcā**ti mañca kathenti tañca kathenti. **Kimantaran**ti kiṁ kāraṇaṁ? **Bahū hi saddā paccūhā**ti bahukā ete lokasmiṁ paṭilomasaddā. **Na tenā**ti tena kāraṇena, tena vā tapassinā na maṅku hotabbaṁ. **Na hi tenā**ti na hi tena parehi vuttavacanena satto kilissati, attanā katena pana pāpakammeneva kilissatīti dasseti. **Vātamigo yathā**ti yathā vane vātamigo vāteritānaṁ paṇṇādīnaṁ saddena paritassati, evaṁ yo saddaparittāsī hotīti attho. **Nāssa sampajjate vatan**ti tassa lahucittassa vataṁ na sampajjati. Thero pana khīṇāsavattā sampannavatoti veditabbo. Aṭṭhamaṁ.

(SA.9.9.)9. Vajjiputtasuttavaṇṇanā

229. Navame **Vajjiputtako**ti Vajjiraṭṭhe rājaputto chattaṁ pahāya pabbajito. **Sabbaratticāro**ti kattikanakkhattaṁ ghosetvā sakalanagaraṁ dhajapaṭākādīhi (CS:pg.1.270) paṭimaṇḍetvā pavattito sabbaratticāro. Idañhi nakkhattaṁ yāva cātumahārājikehi ekābaddhaṁ hoti. **Tūriyatāḷitavāditanigghosasaddan**ti bheri-āditūriyānaṁ tāḷitānaṁ vīṇādīnañca vāditānaṁ nigghosasaddaṁ. **Abhāsī**ti Vesāliyaṁ kira satta rājasahassāni sattasatāni satta ca rājāno, tattakāva tesaṁ uparājasenāpati-ādayo Tesu alaṅkatapaṭiyattesu nakkhattakīḷanatthāya vīthiṁ otiṇṇesu saṭṭhihatthe mahācaṅkame caṅkamamāno nabhassa majjhe ṭhitaṁ candaṁ disvā caṅkamanakoṭiyaṁ phalakaṁ nissāya ṭhito abhāsi. (SA.9.9./I,296.) **Apaviddhaṁva vanasmiṁ dārukan**ti vatthaveṭhanālaṅkārarahitattā vane chaḍḍitadārukaṁ viya jātaṁ. **Pāpiyo**ti lāmakataro amhehi añño koci atthi. **Pihayantī**ti thero āraññiko paṁsukūliko piṇḍapātiko sapadānacāriko appiccho santuṭṭhoti bahū tuyhaṁ patthayantīti attho. **Saggagāminan**ti saggaṁ gacchantānaṁ gatānampi. Navamaṁ.

(SA.9.10.)10. Sajjhāyasuttavaṇṇanā

230. Dasame **yaṁ sudan**ti nipātamattaṁ. **Sajjhāyabahulo**ti nissaraṇapariyattivasena sajjhāyanato bahutaraṁ kālaṁ sajjhāyanto. So kira ācariyassa divāṭṭhānaṁ sammajjitvā ācariyaṁ udikkhanto tiṭṭhati. Atha naṁ āgacchantaṁ disvāva paccuggantvā pattacīvaraṁ paṭiggahetvā paññattāsane nisinnassa tālavaṇṭavātaṁ datvā pānīyaṁ āpucchitvā pāde dhovitvā telaṁ makkhetvā vanditvā ṭhito uddesaṁ gahetvā yāva sūriyatthaṅgamā sajjhāyaṁ karoti. So nhānakoṭṭhake udakaṁ upaṭṭhapetvā aṅgārakapalle aggiṁ karoti. Ācariyassa nhatvā āgatassa pādesu udakaṁ puñchitvā piṭṭhiparikammaṁ katvā vanditvā uddesaṁ gahetvā paṭhamayāme sajjhāyaṁ katvā majjhimayāme sarīraṁ samassāsetvā pacchimayāme uddesaṁ gahetvā yāva aruṇuggamanā sajjhāyaṁ katvā niruddhasaddaṁ khayato sammasati. Tato sesaṁ upādāyarūpaṁ bhūtarūpaṁ nāmarūpanti pañcasu khandhesu vipassanaṁ vaḍḍhetvā arahattaṁ pāpuṇi. **Appossukko**ti uddesaggahaṇe ca sajjhāyakaraṇīye ca nirussukko. **Saṅkasāyatī**ti yassa dāni atthāya ahaṁ sajjhāyaṁ kareyyaṁ, so me attho matthakaṁ (CS:pg.1.271) patto. Kiṁ me idāni sajjhāyenāti phalasamāpattisukhena kālaṁ ativatteti. **Ajjhabhāsī**ti, “Kiṁ nu kho assa therassa aphāsukaṁ jātaṁ, udāhussa ācariyassa? Kena nu kho kāraṇena pubbe viya madhurassarena na sajjhāyatī”ti? Āgantvā santike ṭhitā abhāsi.

Dhammapadānīti idha sabbampi Buddhavacanaṁ adhippetaṁ (SA.9.10./I,297.) **Nādhīyasī**ti na sajjhāyasi. Nādiyasīti vā pāṭho, na gaṇhāsīti attho. **Pasaṁsan**ti dhammabhāṇako pasaṁsaṁ labhati, ābhidhammiko suttantiko vinayadharotissa pasaṁsitā bhavanti. **Virāgenā**ti ariyamaggena. **Aññāyā**ti jānitvā. **Nikkhepanan**ti tassa diṭṭhasutādino vissajjanaṁ santo vadantīti dīpeti, na Buddhavacanassa. Ettāvatā “thero Buddhavacanaṁ na vissajjāpetī”ti na niccakālaṁ sajjhāyanteneva bhavitabbaṁ, sajjhāyitvā pana-- “ettakassāhaṁ atthassa vā dhammassa vā ādhāro bhavituṁ samattho”ti ñatvā vaṭṭadukkhassa antakiriyāya paṭipajjitabbaṁ. Dasamaṁ.

(SA.9.11.)11. Akusalavitakkasuttavaṇṇanā

231. Ekādasame **akusale vitakke**ti kāmavitakkādayo tayo mahāvitakke. **Ayoniso manasikārā**ti anupāyamanasikārena. **So**ti so tvaṁ. **Ayoniso paṭinissajjā**ti etaṁ anupāyamanasikāraṁ vajjehi. **Satthāran**ti imāya gāthāya pāsādikakammaṭṭhānaṁ katheti. **Pītisukhamasaṁsayan**ti ekaṁseneva balavapītiñca sukhañca adhigamissasi. Ekādasamaṁ.

(SA.9.12.)12. Majjhanhikasuttavaṇṇanā

232. Dvādasame yaṁ vattabbaṁ, taṁ Devatāsaṁyutte Nandanavagge vuttameva. Dvādasamaṁ.

(SA.9.13.)13. Pākatindriyasuttavaṇṇanā

233. Terasamaṁ Devaputtasaṁyutte Jantudevaputtasutte vitthāritameva.

Terasamaṁ.

(SA.9.14.)14. Gandhatthenasuttavaṇṇanā

234. Cuddasame (CS:pg.1.272) **ajjhabhāsī**ti taṁ bhikkhuṁ nāḷe gahetvā padumaṁ siṅghamānaṁ disvāva-- "Ayaṁ bhikkhu Satthu santike kammaṭṭhānaṁ gahetvā samaṇadhammaṁ kātuṁ (SA.9.14./I,298.) araññaṁ paviṭṭho gandhārammaṇaṁ upanijjhāyati, svāyaṁ ajja upasiṅghaṁ svepi punadivasepi upasiṅghissati, evamassa sā gandhataṇhā vaḍḍhitvā diṭṭhadhammikasamparāyikaṁ atthaṁ nāsessati, mā mayi passantiyā nassatu, codessāmi nan"ti upasaṅkamitvā abhāsi.

Ekaṅgametaṁ theyyānanti thenitabbānaṁ rūpārammaṇādīnaṁ pañcakoṭṭhāsānaṁ idaṁ ekaṅgaṁ, ekakoṭṭhāsoti attho. **Na harāmī**ti na gahetvā gacchāmi. **Ārā**ti dūre nāḷe gahetvā nāmetvā dūre ṭhito upasiṅghāmīti vadati. **Vaṇṇenā**ti kāraṇena.

Yvāyanti yo ayaṁ. Tasmiṁ kira devatāya saddhiṁ kathenteyeva eko tāpaso otaritvā bhisakhananādīni kātuṁ āraddho, taṁ sandhāyevamāha. **Ākiṇṇakammanto**ti evaṁ aparisuddhakammanto. Akhīṇakammantotipi pāṭho, kakkhaḷakammantoti attho. **Na vuccatī**ti gandhacoroti vā pupphacoroti vā kasmā na vuccati.

Ākiṇṇaluddoti bahupāpo gāḷhapāpo vā, tasmā na vuccati. **Dhāticelaṁva makkhito**ti yathā dhātiyā nivatthakiliṭṭhavatthaṁ uccārapassāvapaṁsumasikaddamādīhi makkhitaṁ, evamevaṁ rāgadosādīhi makkhito. **Arahāmi vattave**ti arahāmi vattuṁ. Devatāya codanā kira Sugatānusiṭṭhisadisā, na taṁ lāmakā hīnādhimuttikā micchāpaṭipannakapuggalā labhanti. Tasmiṁ pana attabhāve maggaphalānaṁ bhabbarūpā puggalā taṁ labhanti, tasmā evamāha.

Sucigavesinoti sucīni sīlasamādhiñāṇāni gavesantassa. **Abbhāmattaṁ vā**ti valāhakakūṭamattaṁ viya. **Jānāsī**ti suddho ayanti jānāsi. **Vajjāsī**ti vadeyyāsi. **Neva taṁ upajīvāmā**ti devatā kira cintesi-- "Ayaṁ bhikkhu atthi me hitakāmā devatā, sā maṁ codessati sāressatīti (CS:pg.1.273) pamādampi anuyuñjeyya, nāssa (SA.9.14./I,299.) vacanaṁ sampaṭicchissāmī"ti. Tasmā evamāha. **Tvamevā**ti tvaṁyeva. **Jāneyyā**ti jāneyyāsi. **Yenā**ti yena kammena sugatiṁ gaccheyyāsi, taṁ kammaṁ tvaṁyeva jāneyyāsīti. Cuddasamaṁ.

Iti Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya Vanasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.10.1./I,300.)

SA.10.(10) Yakkhasaṁyuttaṁ

(SA.10.1.)1. Indakasuttavaṇṇanā

235. Yakkhasaṁyuttassa (CS:pg.1.274) paṭhame **Indakassā**ti. **Inda**kūṭanivāsino yakkhassa. Yakkhato hi kūṭena, kūṭato ca yakkhena nāmaṁ laddhaṁ. **Rūpaṁ na jīvanti vadantī**ti yadi Buddhā rūpaṁ jīvanti na vadanti, yadi rūpaṁ satto puggaloti evaṁ na vadantīti attho. **Kathaṁ nvayan**ti kathaṁ nu ayaṁ? **Kutassa aṭṭhīyakapiṇḍametī**ti assa sattassa aṭṭhiyakapiṇḍañca kuto āgacchati? Ettha ca aṭṭhiggahaṇena tīṇi aṭṭhisatāni, yakapiṇḍaggahaṇena nava maṁsapesisatāni gahitāni. Yadi rūpaṁ na jīvo, athassa imāni ca aṭṭhīni imā ca maṁsapesiyo kuto āgacchantīti

pucchati. **Kathaṁ nvayaṁ sajjati gabbharasmin**ti kena nu kāraṇena ayaṁ satto mātukucchismiṁ sajjati laggati, tiṭṭhatīti? Puggalavādī kiresa yakkho, "ekappahāreneva satto mātukucchismiṁ nibbattatī"ti gahetvā gabbhaseyyakasattassa mātā macchamaṁsādīni khādati, sabbāni ekarattivāsena pacitvā pheṇaṁ viya vilīyanti. Yadi rūpaṁ satto na bhaveyya, evameva vilīyeyyāti laddhiyā evamāha. Athassa Bhagavā-- "Na mātukucchismiṁ ekappahāreneva nibbattati, anupubbena pana vaḍḍhatī"ti dassento **paṭhamaṁ kalalaṁ hotī**ti-ādimāha. Tattha **paṭhaman**ti paṭhamena paṭisandhiviññāṇena saddhiṁ tissoti vā phussoti vā nāmaṁ natthi, atha kho tīhi jāti-uṇṇaṁsūhi katasuttagge saṇṭhitatelabinduppamāṇaṁ kalalaṁ hoti, yaṁ sandhāya vuttaṁ--

"Tilatelassa yathā bindu, sappimaṇḍo anāvilo;
Evaṁ vaṇṇappaṭibhāgaṁ, kalalaṁ sampavuccatī"ti.

(SA.10.1./I,301.) **Kalalā hoti abbudan**ti tasmā kalalā sattāhaccayena maṁsadhovana-udakavaṇṇaṁ abbudaṁ nāma hoti, kalalanti nāmaṁ antaradhāyati. Vuttampi cetaṁ--

"Sattāhaṁ kalalaṁ hoti, paripakkaṁ samūhataṁ;
Vivaṭṭamānaṁ tabbhāvaṁ, abbudaṁ nāma jāyatī"ti.

Abbudā (CS:pg.1.275) **jāyate pesī**ti tasmāpi abbudā sattāhaccayena vilīnatipusadisā pesi nāma sañjāyati. Sā maricaphāṇitena dīpetabbā. Gāmadārikā hi supakkāni maricāni gahetvā sāṭakante bhaṇḍikaṁ katvā pīḷetvā maṇḍaṁ ādāya kapāle pakkhipitvā ātape ṭhapenti, taṁ sukkhamānaṁ sabbabhāgehi muccati. Evarūpā pesi hoti, abbudanti nāmaṁ antaradhāyati. Vuttampi cetaṁ--

"Sattāhaṁ abbudaṁ hoti, paripakkaṁ samūhataṁ;
Vivaṭṭamānaṁ tabbhāvaṁ, pesi nāma pajāyatī"ti.

Pesi nibbattatī ghanoti tato pesito sattāhaccayena kukkuṭaṇḍasaṇṭhāno ghano nāma maṁsapiṇḍo nibbattati, pesīti nāmaṁ antaradhāyati. Vuttampi cetaṁ--

"Sattāhaṁ pesi bhavati, paripakkaṁ samūhataṁ;
Vivaṭṭamānaṁ tabbhāvaṁ, ghanoti nāma jāyati.
"Yathā kukkuṭiyā aṇḍaṁ, samantā parimaṇḍalaṁ;
Evaṁ ghanassa saṇṭhānaṁ, nibbattaṁ kammapaccayā"ti.

Ghanā pasākhā jāyantīti pañcame sattāhe dvinnaṁ hatthapādānaṁ sīsassa catthāya pañca pīḷakā jāyanti, yaṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ "pañcame, bhikkhave, sattāhe pañca pīḷakā saṇṭhahanti kammato"ti.

Ito paraṁ chaṭṭhasattamādīni sattāhāni atikkamma desanaṁ saṅkhipitvā dvācattālīse sattāhe pariṇatakālaṁ gahetvā dassento **kesā**ti-ādimāha. Tattha **kesā lomā nakhāpi cā**ti dvācattālīse sattāhe etāni jāyanti.

Tena so tattha yāpetīti tassa hi nābhito uṭṭhito nāḷo mātu udarapaṭalena ekābaddho hoti, so uppaladaṇḍako viya chiddo, tena āhāraraso saṁsaritvā āhārasamuṭṭhānarūpaṁ samuṭṭhāpeti. Evaṁ so dasa māse yāpeti. **Mātukucchigato naro**ti mātuyā tirokucchigato, kucchiyā abbhantaragatoti attho. Iti Bhagavā (CS:pg.1.276) "Evaṁ kho, yakkha, ayaṁ satto anupubbena mātukucchiyaṁ vaḍḍhati, na ekappahāreneva nibbattatī"ti dasseti. Paṭhamaṁ.

(SA.10.2./I,302.)

(SA.10.2.)2. Sakkanāmasuttavaṇṇanā

236. Dutiye **Sakkanāmako**ti evaṁ nāmako eko yakkho, so kira

mārapakkhikayakkho. **Vippamuttassā**ti tīhi bhavehi vippamuttassa. **Yadaññan**ti yaṁ aññaṁ. **Vaṇṇenā**ti kāraṇena. **Saṁvāso**ti ekato vāso, sakkhidhammo mittadhammoti attho. **Sappañño**ti supañño sambuddho. Dutiyaṁ.

(SA.10.3.)3. Sūcilomasuttavaṇṇanā

237. Tatiye **Gayāyan**ti Gayāgāme, Gayāya avidūre niviṭṭhagāmaṁ upanissāyāti attho. **Ṭaṅkitamañce**ti dīghamañce pādamajjhe vijjhitvā aṭaniyo pavesetvā katamañce. Tassa "idaṁ upari, idaṁ heṭṭhā"ti natthi, parivattetvā atthatopi tādisova hoti, taṁ devaṭṭhāne ṭhapenti. Catunnaṁ pāsāṇānaṁ upari pāsāṇaṁ attharitvā katagehampi "ṭaṅkitamañco"ti vuccati. **Sūcilomassā**ti kathinasūcisadisalomassa. So kira Kassapassa Bhagavato sāsane pabbajitvā dūraṭṭhānato āgato sedamalaggahitena gattena supaññattaṁ saṅghikamañcaṁ anādarena apaccattharitvā nipajji, tassa parisuddhasīlassa taṁ kammaṁ suddhavatthe kāḷakaṁ viya ahosi. So tasmiṁ attabhāve visesaṁ nibbattetuṁ asakkonto kālaṁkatvā gayāgāmadvāre saṅkāraṭṭhāne yakkho hutvā nibbatti. Nibbattamattasseva cassa sakalasarīraṁ kathinasūcīhi gavicchivijjhitaṁ viya jātaṁ.

Athekadivasaṁ Bhagavā paccūsasamaye lokaṁ olokento taṁ yakkhaṁ paṭhamāvajjanasseva āpāthaṁ āgataṁ disvā-- "Ayaṁ ekaṁ Buddhantaraṁ mahādukkhaṁ anubhavi. Kiṁ nu khvāssa maṁ āgamma sotthikāraṇaṁ bhaveyyā"ti? Āvajjento (CS:pg.1.277) paṭhamamaggassa upanissayaṁ addasa. Athassa saṅgahaṁ kātukāmo surattadupaṭṭaṁ nivāsetvā Sugatamahācīvaraṁ pārupitvā devavimānakappaṁ gandhakuṭiṁ pahāya hatthigavāssamanussakukkurādikuṇapaduggandhaṁ saṅkāraṭṭhānaṁ gantvā tattha mahāgandhakuṭiyaṁ viya nisīdi. Taṁ sandhāya vuttaṁ "sūcilomassa yakkhassa bhavane"ti.

(SA.10.3./I,303.) **Kharo**ti suṁsumārapiṭṭhi viya chadaniṭṭhakāhi visamacchadanapiṭṭhi viya ca kharasarīro. So kira Kassapasammāsambuddhakāle sīlasampanno upāsako ekadivase vihāre cittattharaṇādīhi atthatāya bhūmiyā saṅghike attharaṇe attano uttarāsaṅgaṁ apaccattharitvā nipajji. Saṅghikaṁ telaṁ abhājetvā attano uttarāsaṅgaṁ apaccattharitvā nipajji. Saṅghikaṁ telaṁ abhājetvā attano hatthehi sarīraṁ makkhesītipi vadanti. So tena kammena sagge nibbattituṁ asakkonto tasseva gāmassa dvāre saṅkāraṭṭhāne yakkho hutvā nibbatti. Nibbattamattassa cassa sakalasarīraṁ vuttappakāraṁ ahosi. Te ubhopi sahāyā jātā. Iti kharassa kharabhāvo veditabbo.

Avidūre atikkamantīti gocaraṁ pariyesantā samāgamaṭṭhānaṁ vā gacchantā āsanne ṭhāne gacchanti. Tesu sūcilomo Satthāraṁ na passati, kharalomo paṭhamataraṁ disvā sūcilomaṁ yakkhaṁ etadavoca-- **"eso samaṇo"**ti, samma, esa tava bhavanaṁ pavisitvā nisinno eko samaṇoti. **Neso samaṇo, samaṇako eso**ti so kira yo maṁ passitvā bhīto palāyati, taṁ samaṇakoti vadati. Yo na bhāyati, taṁ samaṇoti. Tasmā "ayaṁ maṁ disvā bhīto palāyissatī"ti maññamāno evamāha.

Kāyaṁ upanāmesīti bheravarūpaṁ nimminitvā mahāmukhaṁ vivaritvā sakalasarīre lomāni uṭṭhāpetvā kāyaṁ upanāmesi. **Apanāmesī**ti ratanasatikaṁ suvaṇṇagghanikaṁ viya thokaṁ apanāmesi. **Pāpako**ti lāmako amanuñño. So gūthaṁ viya aggi viya kaṇhasappo viya ca parivajjetabbo, na iminā suvaṇṇavaṇṇena sarīrena sampaṭicchitabbo. Evaṁ vutte pana sūcilomo "pāpako kira me samphasso"ti kuddho **pañhaṁ taṁ, samaṇā**ti-ādimāha. **Cittaṁ vā te khipissāmī**ti yesañhi amanussā cittaṁ (CS:pg.1.278) khipitukāmā honti, tesaṁ setamukhaṁ nīlodaraṁ surattahatthapādaṁ

mahāsīsaṁ pajjalitanettaṁ bheravaṁ vā attabhāvaṁ nimminitvā dassenti, bheravaṁ vā saddaṁ sāventi, kathentānaṁyeva vā mukhe hatthaṁ pakkhipitvā hadayaṁ maddanti, tena te sattā ummattakā honti khittacittā. Taṁ sandhāyevamāha. **Pāragaṅgāyā**ti dvīsu pādesu (SA.10.3./I,304.) gahetvā taṁ āviñchetvā yathā na punāgacchasi, evaṁ pāraṁ vā Gaṅgāya khipissāmīti vadati. **Sadevake**ti-ādi vuttatthameva. **Puccha yadākaṅkhasī**ti yaṁkiñci ākaṅkhasi, taṁ sabbaṁ puccha, asesaṁ te byākarissāmīti sabbaññupavāraṇaṁ pavāreti.

Kutonidānāti kiṁnidānā, kiṁpaccayāti attho. **Kumārakā dhaṅkamivossajantī**ti yathā kumārakā kākaṁ gahetvā ossajanti khipanti, evaṁ pāpavitakkā kuto samuṭṭhāya cittaṁ ossajantīti pucchati.

Itonidānāti ayaṁ attabhāvo nidānaṁ etesanti ito nidānā. **Itojā**ti ito attabhāvato jātā. **Ito samuṭṭhāya manovitakkā**ti yathā dīghasuttakena pāde baddhaṁ kākaṁ kumārakā tassa suttapariyantaṁ aṅguliyaṁ veṭhetvā ossajanti, so dūraṁ gantvāpi puna tesaṁ pādamūleyeva patati, evameva ito attabhāvato samuṭṭhāya pāpavitakkā cittaṁ ossajanti.

Snehajāti taṇhāsinehato jātā. **Attasambhūtā**ti attani sambhūtā. **Nigrodhasseva khandhajā**ti nigrodhakhandhe jātā pārohā viya. **Puthū**ti bahū anekappakārā pāpavitakkā taṁsampayuttakilesā ca. **Visattā**ti laggā laggitā. **Kāmesū**ti vatthukāmesu. **Māluvāva vitatā vane**ti yathā vane māluvā latā yaṁ rukkhaṁ nissāya jāyati, taṁ mūlato yāva aggā, aggato yāva mūlā punappunaṁ saṁsibbitvā ajjhottharitvā otatavitatā tiṭṭhati. Evaṁ vatthukāmesu puthū kilesakāmā visattā, puthū vā sattā tehi kilesakāmehi vatthukāmesu visattā. **Ye naṁ pajānantī**ti ye “attasambhūtā”ti ettha vuttaṁ attabhāvaṁ jānanti.

Yatonidānanti (CS:pg.1.279) yaṁ nidānamassa attabhāvassa tañca jānanti. **Te naṁ vinodentī**ti te evaṁ attabhāvasaṅkhātassa dukkhasaccassa nidānabhūtaṁ samudayasaccaṁ maggasaccena vinodenti. **Te duttaran**ti te samudayasaccaṁ nīharantā idaṁ duttaraṁ kilesoghaṁ taranti. **Atiṇṇapubban**ti anamatagge saṁsāre supinantepi na tiṇṇapubbaṁ. **Apunabbhavāyā**ti apunabbhavasaṅkhātassa nirodhasaccassatthāya. Iti imāya gāthāya cattāri saccāni pakāsento arahattanikūṭena (SA.10.3./I,305.) desanaṁ niṭṭhapesi. Desanāvasāne sūcilomo tasmiṁyeva padese ṭhito desanānusārena ñāṇaṁ pesetvā sotāpattiphale patiṭṭhito. Sotāpannā ca nāma na kiliṭṭhattabhāve tiṭṭhantīti saha phalapaṭilābhenassa sarīre setakaṇḍupīḷakasūciyo sabbā patitā. So dibbavatthanivattho dibbavaradukūluttarāsaṅgo dibbaveṭhanaveṭhito dibbābharaṇagandhamāladharo suvaṇṇavaṇṇo hutvā bhummadevatāparihāraṁ paṭilabhīti. Tatiyaṁ.

(SA.10.4.)4. Maṇibhaddasuttavaṇṇanā

238. Catutthe **sukhamedhatī**ti, sukhaṁ paṭilabhati. **Suve seyyo**ti suve suve seyyo, niccameva seyyoti attho. **Verā na parimuccatī**ti ahaṁ satimāti ettakena verato na muccati. **Yassā**ti yassa arahato. **Ahiṁsāyā**ti karuṇāya ceva karuṇāpubbabhāge ca. **Mettaṁso**ti so mettañceva mettāpubbabhāgañca bhāveti. Atha vā **aṁso**ti koṭṭhāso vuccati. Mettā aṁso etassāti mettaṁso. Idaṁ vuttaṁ hoti-- yassa arahato sabbakālaṁ ahiṁsāya rato mano, yassa ca sabbabhūtesu mettākoṭṭhāso atthi, tassa kenaci puggalena saddhiṁ veraṁ nāma natthi yakkhāti. Catutthaṁ.

(SA.10.5.)5. Sānusuttavaṇṇanā

239. Pañcame **yakkhena gahito hotī**ti so kira tassā upāsikāya ekaputtako. Atha naṁ sā daharakāleyeva pabbājesi. So pabbajitakālato paṭṭhāya sīlavā ahosi vattasampanno, ācariyupajjhāya-āgantukādīnaṁ (CS:pg.1.280) vattaṁ katameva hoti, māsassa aṭṭhamīdivase pāto vuṭṭhāya udakamāḷake udakaṁ upaṭṭhāpetvā dhammassavanaggaṁ sammajjitvā dīpaṁ jāletvā madhurassarena dhammassavanaṁ ghoseti. Bhikkhū tassa thāmaṁ ñatvā "sarabhāṇaṁ bhaṇa, sāmaṇerā"ti ajjhesanti. So "mayhaṁ hadayavāto rujati, kāso vā bādhatī"ti kiñci paccāhāraṁ akatvā dhammāsanaṁ (SA.10.5./I,306.) abhiruhitvā Ākāsagaṅgaṁ otārento viya sarabhāṇaṁ vatvā otaranto-- "Mayhaṁ mātāpitūnampi imasmiṁ sarabhaññe pattī"ti vadati. Tassa manussā mātāpitaro pattiyā dinnabhāvaṁ na jānanti. Anantarattabhāve panassa mātā yakkhinī jātā. Sā devatāhi saddhiṁ āgatā dhammaṁ sutvā-- "Sāmaṇerena dinnapattiṁ anumodāmi, tātā"ti vadati. Sīlasampannā ca nāma bhikkhū sadevakassa lokassa piyā hontīti tasmiṁ sāmaṇere devatā salajjā sagāravā mahābrahmaṁ viya aggikkhandhaṁ viya ca naṁ maññanti. Sāmaṇere gāravena taṁ yakkhiniṁ garuṁ katvā passanti. Dhammassavanayakkhasamāgamādīsu "sānumātā sānumātā"ti yakkhiniyā aggāsanaṁ aggodakaṁ aggapiṇḍaṁ denti. Mahesakkhāpi yakkhā taṁ disvā maggā okkamanti, āsanā vuṭṭhahanti.

Atha kho sāmaṇero vuḍḍhimanvāya paripakkindriyo anabhiratipīḷito anabhiratiṁ vinodetuṁ asakkonto parūḷhakesanakho kiliṭṭhanivāsanapārupano kassaci anārocetvā pattacīvaramādāya ekakova mātu gharaṁ gato. Upāsikā puttaṁ disvā, vanditvā āha-- "Tāta, tvaṁ pubbe ācariyupajjhāyehi vā daharasāmaṇerehi vā saddhiṁ idhāgacchasi. Kasmā ekakova ajja āgato"ti? So ukkaṇṭhitabhāvaṁ ārocesi. Saddhā upāsikā nānappakārena gharāvāse ādīnavaṁ dassetvā puttaṁ ovadamānāpi taṁ saññāpetuṁ asakkontī, "appeva nāma attano dhammatāyapi sallakkhessatī"ti anuyojetvāva -- "Tiṭṭha, tāta, yāva te yāgubhattaṁ sampādemi, yāguṁ pivitvā katabhattakiccassa te manāpāni vatthāni nīharitvā dassāmī"ti vatvā āsanaṁ paññāpetvā adāsi. Nisīdi sāmaṇero. Upāsikā muhutteneva yāgukhajjakaṁ sampādetvā adāsi. Tato "bhattaṁ sampādessāmī"ti avidūre nisinnā taṇḍule dhovati. Tasmiṁ samaye sā yakkhinī "kahaṁ nu kho sāmaṇero? Kiñci bhikkhāhāraṁ labhati (CS:pg.1.281) udāhu no"ti? Āvajjamānā tassa vibbhamitukāmatāya nisinnabhāvaṁ ñatvā, "mā heva kho me devatānaṁ antare lajjaṁ uppādeyya, gacchāmissa(SA.10.5./I,307.) vibbhamane antarāyaṁ karomī"ti āgantvā sarīre adhimuccitvā gīvaṁ parivattetvā bhūmiyaṁ pātesi. So akkhīhi viparivattehi kheḷena paggharantena bhūmiyaṁ vipphandati. Tena vuttaṁ "yakkhena gahito hotī"ti.

Abhāsīti upāsikā puttassa taṁ vippakāraṁ disvā vegena gantvā puttaṁ āliṅgetvā ūrūsu nipajjāpesi. Sakalagāmavāsino āgantvā balikammādīni karonti. Upāsikā paridevamānā imā gāthāyo abhāsi.

Pāṭihāriyapakkhañcāti manussā "aṭṭhamī-uposathassa paccuggamanañca anuggamanañca karissāmā"ti sattamiyāpi navamiyāpi uposathaṅgāni samādiyanti, cātuddasīpannarasīnaṁ paccuggamanānuggamanaṁ karontā terasiyāpi pāṭipadepi samādiyanti, "vassāvāsassa anuggamanaṁ karissāmā"ti dvinnaṁ pavāraṇānaṁ antare aḍḍhamāsaṁ nibaddhuposathikā bhavanti. Idaṁ sandhāya vuttaṁ "pāṭihāriyapakkhañcā"ti. **Aṭṭhaṅgasusamāgatan**ti aṭṭhaṅgehi suṭṭhu samāgataṁ, sampayuttanti attho. **Brahmacariyan**ti seṭṭhacariyaṁ. **Na te hi yakkhā kīḷantī**ti na te

gahetvā yakkhā kilamenti.

Puna **cātuddasin**ti imāya gāthāya sāmaṇerassa kāye adhimuttā yakkhinī āha. **Āvi vā yadi vā raho**ti kassaci sammukhe vā parammukhe vā. **Pamutyatthī**ti pamutti atthi. **Uppaccāpī**ti uppatitvāpi. Sacepi sakuṇo viya uppatitvā palāyasi, tathāpi te mokkho natthīti vadati. Evañca pana vatvā sāmaṇeraṁ muñci. Sāmaṇero akkhīni ummīlesi, mātā kese pakiriya assasantī passasantī rodati. So "amanussena gahitomhī"ti na jānāti. Olokento pana "ahaṁ pubbe pīṭhe nisinno. Mātā me avidūre nisīditvā taṇḍule dhovati. Idāni panamhi (SA.10.5./I,308.) bhūmiyaṁ nisinno, mātāpi me assasantī passasantī rodati, sakalagāmavāsinopi sannipatitā. Kiṁ nu kho etan"ti? Nipannakova **mataṁ vā ammā**ti gāthamāha.

Kāme (CS:pg.1.282) **cajitvānā**ti duvidhepi kāme pahāya. **Punarāgacchate**ti vibbhamanavasena āgacchati. **Puna jīvaṁ mato hi so**ti uppabbajitvā puna jīvantopi so matakova, tasmā tampi rodantīti vadati.

Idānissa gharāvāse ādīnavaṁ dassentī **kukkuḷā**ti-ādimāha. Tattha **kukkuḷā**ti gharāvāso kira uṇhaṭṭhena kukkuḷā nāma hoti. **Kassa ujjhāpayāmase**ti-- "abhidhāvatha, bhaddaṁ te hotū"ti evaṁ vatvā-- "Yaṁ tvaṁ vibbhamitukāmo yakkhena pāpito, imaṁ vippakāraṁ kassa mayaṁ ujjhāpayāma nijjhāpayāma ārocayāmā"ti vadati. **Puna ḍayhitumicchasī**ti-ādittagharato nīhaṭabhaṇḍaṁ viya gharā nīharitvā Buddhasāsane pabbajito puna mahāḍāhasadise gharāvāse ḍayhituṁ icchasīti attho. So mātari kathentiyā kathentiyā sallakkhetvā hirottappaṁ paṭilabhitvā, "natthi mayhaṁ gihibhāvena attho"ti āha. Athassa mātā "sādhu, tātā"ti tuṭṭhā paṇītabhojanaṁ bhojetvā, "kati vassosi, tātā"ti pucchi. Paripuṇṇavassomhi upāsiketi. "Tena hi, tāta, upasampadaṁ karohī"ti cīvarasāṭake adāsi. So ticīvaraṁ kārāpetvā upasampanno Buddhavacanaṁ uggaṇhanto tepiṭako hutvā sīlādīnaṁ āgataṭṭhāne taṁ taṁ pūrento nacirasseva arahattaṁ patvā mahādhammakathiko hutvā vīsavassasataṁ ṭhatvā Sakalajambudīpaṁ khobhetvā parinibbāyi. Pañcamaṁ.

(SA.10.6.)6. Piyaṅkarasuttavaṇṇanā

240. Chaṭṭhe **Jetavane**ti Jetavanassa paccante Kosambakakuṭi nāma atthi, tattha viharati. **Dhammapadānī**ti idha pāṭiyekkaṁ saṅgahaṁ āruḷhā chabbīsativaggā tanti (SA.10.6./I,309.) adhippetā Tatra thero tasmiṁ samaye antovihāre nisinno madhurassarena sarabhaññaṁ katvā appamādavaggaṁ bhāsati. **Evaṁ tosesī**ti sā kira puttaṁ piyaṅkaraṁ aṅkenādāya jetavanassa pacchimabhāgato paṭṭhāya gocaraṁ pariyesantī anupubbena nagarābhimukhī hutvā uccārapassāvakheḷasiṅghāṇikadubbhojanāni pariyesamānā therassa vasanaṭṭhānaṁ patvā madhurassaraṁ assosi. Tassā so saddo chavi-ādīni chetvā (CS:pg.1.283) aṭṭhimiñjaṁ āhacca hadayaṅgamanīyo hutvā aṭṭhāsi. Athassā gocarapariyesane cittampi na uppajji, ohitasotā dhammameva suṇantī ṭhitā. Yakkhadārakassa pana daharatāya dhammassavane cittaṁ natthi. So jighacchāya pīḷitattā, "kasmā ammā gatagataṭṭhāne khāṇuko viya tiṭṭhasi? Na mayhaṁ khādanīyaṁ vā bhojanīyaṁ vā pariyesasī"ti punappunaṁ mātaraṁ codeti. Sā "dhammassavanassa me antarāyaṁ karotī"ti puttakaṁ "mā saddaṁ kari, piyaṅkarā"ti evaṁ tosesi. Tattha **mā saddaṁ karī**ti saddaṁ mā kari.

Pāṇesu cāti gāthāya sā attano dhammatāya samādiṇṇaṁ pañcasīlaṁ dasseti. Tattha **saṁyamāmase**ti saṁyamāma saṁyatā homa. Iminā pāṇātipātā virati gahitā, dutiyapadena musāvādā virati, tatiyapadena sesā tisso viratiyo. **Api muccema**

pisācayoniyāti api nāma yakkhaloke uppannāni pañca verāni pahāya, yoniso paṭipajjitvā imāya chātakadubbhikkhāya pisācayakkhayoniyā muccema, tātāti vadati. Chaṭṭhaṁ.

(SA.10.7.)7. Punabbasusuttavaṇṇanā

241. Sattame **tena kho pana samayenā**ti katarasamayena? Sūriyassa atthaṅgamanasamayena. Tadā kira Bhagavā pacchābhatte mahājanassa dhammaṁ desetvā mahājanaṁ uyyojetvā nhānakoṭṭhake nhatvā gandhakuṭipariveṇe paññattavarabuddhāsane puratthimalokadhātuṁ olokayamāno nisīdi. Athekacārikadvicārikādayo paṁsukūlikapiṇḍapātikabhikkhū (SA.10.7./I,310.) attano attano vasanaṭṭhānehi nikkhamitvā āgamma dasabalaṁ vanditvā rattasāṇiyā parikkhipamānā viya nisīdiṁsu. Atha nesaṁ ajjhāsayaṁ viditvā Satthā nibbānapaṭisaṁyuttaṁ dhammakathaṁ kathesi.

Evaṁ tosesīti sā kira dhītaraṁ aṅkenādāya puttaṁ aṅguliyā gahetvā jetavanapiṭṭhiyaṁ pākāraparikkhepasamīpe uccārapassāvakheḷasiṅghāṇikaṁ pariyesamānā anupubbena jetavanadvārakoṭṭhakaṁ sampattā. Bhagavato ca, "Ānanda, pattaṁ āhara, cīvaraṁ āhara, vighāsādānaṁ dānaṁ dehī"ti kathentassa saddo samantā dvādasahatthamattameva gaṇhāti. Dhammaṁ desentassa (CS:pg.1.284) sacepi cakkavāḷapariyantaṁ katvā parisā nisīdati, yathā parisaṁ gacchati, bahiparisāya ekaṅgulimattampi na niggacchati, "mā akāraṇā madhurasaddo nassī"ti. Tatrāyaṁ yakkhinī bahiparisāya ṭhitā saddaṁ na suṇāti, dvārakoṭṭhake ṭhitāya panassā mahatiyā Buddhavīthiyā abhimukhe ṭhitā gandhakuṭi paññāyi. Sā nivāte dīpasikhā viya Buddhagāravena hatthakukkuccādirahitaṁ niccalaṁ parisaṁ disvā-- "Nūna mettha kiñci bhājanīyabhaṇḍaṁ bhavissati, yato ahaṁ sappitelamadhuphāṇitādīsu kiñcideva pattato vā hatthato vā paggharantaṁ bhūmiyaṁ vā pana patitaṁ labhissāmī"ti antovihāraṁ pāvisi. Dvārakoṭṭhake avaruddhakānaṁ nivāraṇatthāya ṭhitā ārakkhadevatā yakkhiniyā upanissayaṁ disvā na nivāresi. Tassā saha parisāya ekībhāvagamanena madhurassaro chavi-ādīni chinditvā aṭṭhimiñjaṁ āhacca aṭṭhāsi. Taṁ dhammassavanatthāya niccalaṁ ṭhitaṁ purimanayeneva puttakā codayiṁsu. Sā "dhammassavanassa me antarāyaṁ karontī"ti puttake **tuṇhī uttarike hohī**ti evaṁ tosesi.

Tattha **yāvā**ti yāva dhammaṁ suṇāmi, tāva tuṇhī hohīti attho. **Sabbaganthappamocanan**ti nibbānaṁ āgamma sabbe ganthā pamuccanti, tasmā taṁ sabbaganthappamocananti vuccati. **Ativelā**ti velātikkantā pamāṇātikkantā. **Piyāyanā**ti magganā patthanā. **Tato piyataran**ti yā ayaṁ assa dhammassa magganā patthanā, idaṁ mayhaṁ tato piyataranti attho. Piyatarāti vā pāṭho. **Pāṇinan**ti (SA.10.7./I,311.) yathā pāṇīnaṁ dukkhā moceti. Ke mocetīti? Pāṇineti āharitvā vattabbaṁ. **Yaṁ dhammaṁ abhisambuddhan**ti, yaṁ dhammaṁ Bhagavā abhisambuddho. **Tuṇhībhūtāyamuttarā**ti na kevalaṁ ahameva, ayaṁ me bhaginī uttarāpi tuṇhībhūtāti vadati. **Saddhammassa anaññāyā**ti, amma, mayaṁ pubbepi imaṁ saddhammameva ajānitvā idāni idaṁ khuppipāsādidukkhaṁ anubhavantā dukkhaṁ carāma viharāma.

Cakkhumāti pañcahi cakkhūhi cakkhumā. Dhammaṁ desentoyeva Bhagavā parisaṁ sallakkhayamāno tassā yakkhiniyā ceva yakkhadārakassa ca sotāpattiphalassa upanissayaṁ disvā desanaṁ vinivaṭṭetvā catusaccakathaṁ dīpeti, taṁ sutvā tasmiṁyeva dese ṭhitā yakkhinī saddhiṁ puttena (CS:pg.1.285) sotāpattiphale patiṭṭhitā. Dhītuyāpi panassā upanissayo atthi, atidaharattā pana desanaṁ sampaṭicchituṁ nāsakkhi.

Idāni sā yakkhinī puttassa anumodanaṁ karontī **sādhu kho paṇḍito**

nāmāti-ādimāha. **Ajjāhamhi samuggatā**ti ahamhi ajja vaṭṭato uggatā samuggatā sāsane vā uggatā samuggatā, tvampi sukhī hohīti. **Diṭṭhānī**ti mayā ca tayā ca diṭṭhāni. **Uttarāpi suṇātu me**ti, "amhākaṁ catusaccapaṭivedhabhāvaṁ, dhītā me uttarāpi, suṇātū"ti vadati. Saha saccapaṭivedheneva sāpi sūcilomo viya sabbaṁ setakaṇḍukacchu-ādibhāvaṁ pahāya dibbasampattiṁ paṭilabhati saddhiṁ puttena. Dhītā panassā yathā nāma loke mātāpitūhi issariye laddhe puttānampi taṁ hoti, evaṁ mātu-ānubhāveneva sampattiṁ labhi. Tato paṭṭhāya ca sā saddhiṁ puttakehi gandhakuṭisamīparukkheyeva nivāsarukkhaṁ labhitvā sāyaṁ pātaṁ Buddhadassanaṁ labhamānā dhammaṁ suṇamānā dīgharattaṁ tattheva vasi. Sattamaṁ.

(SA.10.8.)8. Sudattasuttavaṇṇanā

242. Aṭṭhame **kenacideva karaṇīyenā**ti vāṇijjakammaṁ adhippetaṁ. Anāthapiṇḍiko ca rājagahaseṭṭhi ca aññamaññaṁ bhaginipatikā honti. Yadā rājagahe uṭṭhānakabhaṇḍakaṁ mahaggharaṁ hoti, tadā rājagahaseṭṭhi taṁ gahetvā (SA.10.8./I,312.) pañcasakaṭasatehi Sāvatthiṁ gantvā yojanamatte ṭhito attano āgatabhāvaṁ jānāpeti. Anāthapiṇḍiko paccuggantvā tassa mahāsakkāraṁ katvā ekayānaṁ āropetvā Sāvatthiṁ pavisati. So sace bhaṇḍaṁ lahukaṁ vikkīyati, vikkiṇāti. No ce, bhaginighare ṭhapetvā pakkamati. Anāthapiṇḍikopi tatheva karoti. Svāyaṁ tadāpi teneva karaṇīyena agamāsi. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ.

Taṁ divasaṁ pana rājagahaseṭṭhi yojanamatte ṭhitena Anāthapiṇḍikena āgatabhāvajānanatthaṁ pesitaṁ paṇṇaṁ na suṇi, dhammassavanatthāya vihāraṁ agamāsi. So dhammakathaṁ sutvā svātanāya Buddhappamukhaṁ bhikkhusaṅghaṁ nimantetvā attano ghare uddhanakhaṇāpanadāruphālanādīni kāresi. Anāthapiṇḍikopi "idāni mayhaṁ paccuggamanaṁ karissati, idāni karissatī"ti gharadvārepi paccuggamanaṁ alabhitvā (CS:pg.1.286) antogharaṁ paviṭṭho paṭisanthārampi na bahuṁ alattha. "Kiṁ, mahāseṭṭhi, kusalaṁ dārakarūpānaṁ? Nasi magge kilanto"ti? Ettakova paṭisanthāro ahosi. So tassa mahābyāpāraṁ disvā, "Kiṁ nu te, gahapati, āvāho vā bhavissatī"ti? Khandhake (cūḷava.304) āgatanayeneva kathaṁ pavattetvā tassa mukhato Buddhasaddaṁ sutvā pañcavaṇṇaṁ pītiṁ paṭilabhi. Sā tassa sīsena uṭṭhāya yāva pādapiṭṭhiyā, pādapiṭṭhiyā uṭṭhāya yāva sīsā gacchati, ubhato uṭṭhāya majjhe osarati, majjhe uṭṭhāya ubhato gacchati. So pītiyā nirantaraṁ phuṭṭho, "Buddhoti tvaṁ, gahapati, vadesi? Buddho tāhaṁ, gahapati, vadāmī"ti evaṁ tikkhattuṁ pucchitvā, "ghosopi kho eso dullabho lokasmiṁ yadidaṁ Buddho"ti āha. Idaṁ sandhāya vuttaṁ "assosi kho Anāthapiṇḍiko, gahapati, Buddho kira loke uppanno"ti.

Etadahosi akālo kho ajjāti so kira taṁ seṭṭhiṁ pucchi, "kuhiṁ gahapati Satthā viharatī"ti? Athassa so–(SA.10.8./I,313.) "buddhā nāma durāsadā āsīvisasadisā honti, Satthā sivathikāya vasati, na sakkā tattha tumhādisehi imāya velāya gantun"ti ācikkhi. Athassa etadahosi. **Buddhagatāya satiyā nipajjī**ti taṁdivasaṁ kirassa bhaṇḍasakaṭesu vā upaṭṭhākesu vā cittampi na uppajji, sāyamāsampi na akāsi, sattabhūmikaṁ pana pāsādaṁ āruyha supaññattālaṅkatavarasayane "Buddho Buddho"ti sajjhāyaṁ karontova nipajjitvā niddaṁ okkami. Tena vuttaṁ "buddhagatāya satiyā nipajjī"ti.

Rattiyā sudaṁ tikkhattuṁ uṭṭhāsi pabhātanti maññamānoti paṭhamayāme tāva vītivatte uṭṭhāya Buddhaṁ anussari, athassa balavappasādo udapādi, pīti-āloko ahosi, sabbatamaṁ vigacchi, dīpasahassujjalaṁ viya canduṭṭhānaṁ sūriyuṭṭhānaṁ viya ca jātaṁ. So "papādaṁ āpanno vatamhi, sūriyo uggato"ti uṭṭhāya ākāsatale ṭhitaṁ candaṁ

ulloketvā "ekova yāmo gato, aññe dve atthī"ti puna pavisitvā nipajji. Etenupāyena majjhimayāmāvasānepi pacchimayāmāvasānepīti tikkhattuṁ uṭṭhāsi. Pacchimayāmāvasāne pana balavapaccūseyeva uṭṭhāya ākāsatalaṁ āgantvā (CS:pg.1.287) mahādvārābhimukhova ahosi, sattabhūmikadvāraṁ sayameva vivaṭaṁ ahosi. So pāsādā oruyha antaravīthiṁ paṭipajji.

Vivariṁsūti "ayaṁ mahāseṭṭhi 'buddhupaṭṭhānaṁ gamissāmī'ti nikkhanto, paṭhamadassaneneva sotāpattiphale patiṭṭhāya tiṇṇaṁ ratanānaṁ aggupaṭṭhāko hutvā asadisaṁ saṅghārāmaṁ katvā cātuddisassa ariyagaṇassa anāvaṭadvāro bhavissati, na yuttamassa dvāraṁ pidahitun"ti cintetvā vivariṁsu. **Antaradhāyī**ti rājagahaṁ kira ākiṇṇamanussaṁ antonagare nava koṭiyo, bahinagare navāti taṁ upanissāya aṭṭhārasa manussakoṭiyo vasanti. Avelāya matamanusse bahi nīharituṁ asakkontā aṭṭālake ṭhatvā bahidvāre khipanti. Mahāseṭṭhi nagarato bahinikkhantamattova allasarīraṁ pādena akkami, aparampi piṭṭhipādena pahari. Makkhikā uppatitvā parikiriṁsu. Duggandho nāsapuṭaṁ abhihani. Buddhappasādo tanuttaṁ gato. Tenassa (SA.10.8./I,314.) āloko antaradhāyi, andhakāro pāturahosi. **Saddamanussāvesī**ti "seṭṭhissa ussāhaṁ janessāmī"ti suvaṇṇakiṅkiṇikaṁ ghaṭṭento viya madhurassarena saddaṁ anussāvesi.

Sataṁ kaññāsahassānīti purimapadānipi imināva sahassapadena saddhiṁ sambandhanīyāni. Yatheva hi sataṁ kaññāsahassāni, sataṁ sahassāni hatthī, sataṁ sahassāni assā, sataṁ sahassāni rathāti ayamettha attho. Iti ekekasatasahassameva dīpitaṁ. **Padavītihārassā**ti padavītihāro nāma samagamane dvinnaṁ padānaṁ antare muṭṭhiratanamattaṁ. **Kalaṁ nāgghanti soḷasin**ti taṁ ekaṁ padavītihāraṁ soḷasabhāge katvā tato eko koṭṭhāso puna soḷasadhā, tato eko soḷasadhāti evaṁ soḷasa vāre soḷasadhā bhinnassa eko koṭṭhāso soḷasikalā nāma, taṁ soḷasikalaṁ etāni cattāri satasahassāni na agghanti. Idaṁ vuttaṁ hoti-- sataṁ hatthisahassāni sataṁ assasahassāni sataṁ rathasahassāni sataṁ kaññāsahassāni, tā ca kho āmukkamaṇikuṇḍalā Sakalajambudīparājadhītaro vāti imasmā ettakā lābhā vihāraṁ gacchantassa tasmiṁ soḷasikalasaṅkhāte padese pavattacetanāva uttaritarāti. Idaṁ pana vihāragamanaṁ kassa vasena gahitanti? Vihāraṁ gantvā anantarāyena sotāpattiphale patiṭṭhahantassa. "Gandhamālādīhi pūjaṁ karissāmi (CS:pg.1.288) cetiyaṁ vandissāmi, dhammaṁ sossāmi, dīpapūjaṁ karissāmi, saṅghaṁ nimantetvā dānaṁ dassāmi, sikkhāpadesu vā saraṇesu vā patiṭṭhahissāmī"ti gacchatopi vasena vaṭṭatiyeva.

Andhakāro antaradhāyīti so kira cintesi-- "Ahaṁ ekakoti saññaṁ karomi, anuyuttāpi me atthi, kasmā bhāyāmī"ti sūro ahosi. Athassa balavā Buddhappasādo udapādi. Tasmā andhakāro antaradhāyīti. Sesavāresupi eseva nayo. Apica purato purato gacchanto bhiṁsanake susānamagge aṭṭhikasaṅkhalikasamaṁsalohitanti-ādīni anekavidhāni kuṇapāni (SA.10.8./I,315.) addasa Soṇasiṅgālādīnaṁ saddaṁ assosi. Taṁ sabbaṁ parissayaṁ punappunaṁ Buddhagataṁ pasādaṁ vaḍḍhetvā maddanto agamāsiyeva.

Ehi Sudattāti so kira seṭṭhi gacchamānova cintesi-- "Imasmiṁ loke bahū Pūraṇakassapādayo titthiyā 'mayaṁ Buddhā mayaṁ Buddhā'ti vadanti, kathaṁ nu kho ahaṁ Satthu Buddhabhāvaṁ jāneyyan"ti? Athassa etadahosi-- "Mayhaṁ guṇavasena uppannaṁ nāmaṁ mahājano jānāti, kuladattiyaṁ pana me nāmaṁ aññatra mayā na koci jānāti. Sace Buddho bhavissati, kuladattikanāmena maṁ ālapissatī"ti. Satthā tassa cittaṁ ñatvā evamāha.

Parinibbutoti kilesaparinibbānena parinibbuto. **Āsattiyo**ti taṇhāyo. **Santin**ti kilesavūpasamaṁ. **Pappuyyā**ti patvā. Idañca pana vatvā Satthā tassa anupubbikathaṁ

kathetvā matthake cattāri saccāni pakāsesi. Seṭṭhi dhammadesanaṁ sutvā sotāpattiphale patiṭṭhāya Buddhappamukhaṁ bhikkhusaṅghaṁ nimantetvā punadivasato paṭṭhāya mahādānaṁ dātuṁ ārabhi. Bimbisārādayo seṭṭhissa sāsanaṁ pesenti-- "Tvaṁ āgantuko, yaṁ nappahoti, taṁ ito āharāpehī"ti. So "alaṁ tumhe bahukiccā"ti sabbe paṭikkhipitvā pañcahi sakaṭasatehi ānītavibhavena sattāhaṁ mahādānaṁ adāsi. Dānapariyosāne ca Bhagavantaṁ Sāvatthiyaṁ vassāvāsaṁ paṭijānāpetvā rājagahassa ca Sāvatthiyā (CS:pg.1.289) ca antare yojane yojane satasahassaṁ datvā pañcacattālīsa vihāre kārento Sāvatthiṁ gantvā jetavanamahāvihāraṁ kāretvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa niyyādesīti. Aṭṭhamaṁ.

(SA.10.9.)9. Paṭhamasukkāsuttavaṇṇanā

243. Navame **rathikāya rathikan**ti ekaṁ rathikaṁ gahetvā tato aparaṁ gacchanto rathikāya rathikaṁ upasaṅkamanto nāma hoti. Siṅghāṭakepi eseva nayo. Ettha ca **rathikā**ti racchā. **Siṅghāṭakan**ti catukkaṁ. **Kiṁ me katā**ti kiṁ ime katā? Kiṁ karontīti attho. (SA.10.9./I,316.) **Madhupītāva seyare**ti gandhamadhupānaṁ pītā viya sayanti. Gandhamadhupānaṁ pīto kira sīsaṁ ukkhipituṁ na sakkoti, asaññī hutvā sayateva. Tasmā evamāha.

Tañca pana appaṭivānīyanti tañca pana dhammaṁ appaṭivānīyaṁ deseti. Bāhirakañhi sumadhurampi bhojanaṁ punappunaṁ bhuñjantassa na ruccati, "apanetha, kiṁ iminā"ti? Paṭivānetabbaṁ apanetabbaṁ hoti, na evamayaṁ dhammo. Imaṁ hi dhammaṁ paṇḍitā vassasatampi vassasahassampi suṇantā tittiṁ na gacchanti. Tenāha "appaṭivānīyan"ti. **Asecanakamojavan**ti anāsittakaṁ ojavantaṁ. Yathā hi bāhirāni asambhinnapāyāsādīnipi sappimadhusakkharāhi āsittāni yojitāneva madhurāni ojavantāni honti, na evamayaṁ dhammo. Ayaṁ hi attano dhammatāya madhuro ceva ojavā ca, na aññena upasitto. Tenāha "asecanakamojavan"ti. **Pivanti maññe sappaññā**ti paṇḍitapurisā pivanti viya. **Valāhakameva panthagū**ti valāhakantarato nikkhanta-udakaṁ ghammābhitattā pathikā viya. Navamaṁ.

(SA.10.10.~11.)10- 11. Dutiyasukkāsuttādivaṇṇanā

244. Dasame **puññaṁ vata pasavi bahun**ti bahuṁ vata puññaṁ pasavatīti. Dasamaṁ.

245. Ekādasamaṁ uttānameva. Ekādasamaṁ.

(SA.10.12.)12. Āḷavakasuttavaṇṇanā

246. Dvādasame **āḷaviyan**ti āḷavīti taṁ raṭṭhampi nagarampi. Tañca bhavanaṁ nagarassa avidūre gāvutamatte ṭhitaṁ. Bhagavā tattha viharanto taṁ nagaraṁ upanissāya (CS:pg.1.290) āḷaviyaṁ (SA.10.12./I,317.) viharatīti vutto. **Āḷavakassa yakkhassa bhavane**ti ettha pana ayamanupubbikathā-- āḷavako kira rājā vividhanāṭakūpabhogaṁ chaḍḍetvā corapaṭibāhanatthaṁ paṭirājanisedhanatthaṁ byāyāmakaraṇatthañca sattame sattame divase migavaṁ gacchanto ekadivasaṁ balakāyena saddhiṁ katikaṁ akāsi-- "Yassa passena migo palāyati, tasseva so bhāro"ti. Atha tasseva passena migo palāyi, javasampanno rājā dhanuṁ gahetvā pattikova

tiyojanaṁ taṁ migaṁ anubandhi. Eṇimigā ca tiyojanavegā eva honti. Atha parikkhīṇajavaṁ taṁ udakaṁ viya pavisitvā ṭhitaṁ vadhitvā dvidhā chetvā anatthikopi maṁsena "nāsakkhi migaṁ gahetun"ti apavādamocanatthaṁ kājenādāya āgacchanto nagarassāvidūre bahalapattapalāsaṁ mahānigrodhaṁ disvā parissamavinodanatthaṁ tassa mūlamupagato. Tasmiñca nigrodhe āḷavako yakkho mahārājasantikā bhavanaṁ labhitvā majjhanhikasamaye tassa rukkhassa chāyāya phuṭṭhokāsaṁ paviṭṭhe pāṇino khādanto paṭivasati. So taṁ disvā khādituṁ upagato. Rājā tena saddhiṁ katikaṁ akāsi-- "Muñca maṁ, ahaṁ te divase divase manussañca thālipākañca pesessāmī"ti. Yakkho-- "Tvaṁ rājūpabhogena pamatto na sarissasi, ahaṁ pana bhavanaṁ anupagatañca ananuññātañca khādituṁ na labhāmi, svāhaṁ bhavantampi jīyeyyan"ti na muñci. Rājā "yaṁ divasaṁ na pesemi, taṁ divasaṁ maṁ gahetvā khādā"ti attānaṁ anujānitvā tena mutto nagarābhimukho agamāsi.

Balakāyo magge khandhāvāraṁ bandhitvā ṭhito rājānaṁ disvā, "Kiṁ, mahārāja, ayasamattabhayā evaṁ kilantosī"ti? Vadanto paccuggantvā paṭiggahesi. Rājā taṁ pavattiṁ anārocetvā nagaraṁ gantvā katapātarāso nagaraguttikaṁ āmantetvā etamatthaṁ ārocesi. Nagaraguttiko-- "Kiṁ, (SA.10.12./I,318.) deva kālaparicchedo kato"ti āha? Na kato bhaṇeti. Duṭṭhu kataṁ, deva, amanussā hi paricchinnamattameva labhanti, aparicchinne pana janapadassābādho bhavissati, hotu deva, kiñcāpi evamakāsi, appossukko tvaṁ rajjasukhamanubhohi, ahamettha kātabbaṁ karissāmīti. So kālasseva vuṭṭhāya bandhanāgāradvāre ṭhatvā ye ye vajjhā honti, te te sandhāya "yo jīvitatthiko, so nikkhamatū"ti (CS:pg.1.291) bhaṇati. Yo paṭhamaṁ nikkhamati, taṁ gehaṁ netvā nhāpetvā bhojetvā ca "imaṁ thālipākaṁ yakkhassa dehī"ti peseti. Taṁ rukkhamūlaṁ paviṭṭhamattaṁyeva yakkho bheravaṁ attabhāvaṁ nimminitvā mūlakandaṁ viya khādi. Yakkhānubhāvena kira manussānaṁ kesādīni upādāya sakalasarīraṁ navanītapiṇḍaṁ viya hoti, yakkhassa bhattaṁ gāhāpetuṁ gatapurisā taṁ disvā bhītā yathāmittaṁ ārocesuṁ. Tato pabhuti "rājā core gahetvā yakkhassa detī"ti manussā corakammato paṭiviratā. Tato aparena samayena navacorānaṁ abhāvena purāṇacorānañca parikkhayena bandhanāgārāni suññāni ahesuṁ.

Atha nagaraguttiko rañño ārocesi. Rājā attano dhanaṁ nagararacchāsu chaḍḍāpesi "appeva nāma koci lobhena gaṇheyyā"ti. Taṁ pādenapi koci nacchupi. So core alabhanto amaccānaṁ ārocesi. Amaccā "kulapaṭipāṭiyā ekamekaṁ jiṇṇakaṁ pesema, so pakatiyāpi maccupathe vattatī"ti āhaṁsu. Rājā "amhākaṁ pitaraṁ amhākaṁ pitāmahaṁ pesetīti manussā khobhaṁ karissanti, mā vo etaṁ ruccī"ti vāresi. "Tena hi, deva, dārakaṁ pesema uttānaseyyakaṁ, tathāvidhassa hi 'mātā me'ti 'pitā me'ti sineho natthī"ti āhaṁsu. Rājā anujāni. Te tathā akaṁsu. Nagare dārakamātaro ca dārake gahetvā gabbhiniyo ca palāyitvā parajanapade dārake saṁvaḍḍhetvā ānenti. Evaṁ dvādasa vassāni gatāni.

Tato ekadivasaṁ sakalanagaraṁ (SA.10.12./I,319.) vicinitvā ekampi dārakaṁ alabhitvā amaccā rañño ārocesuṁ-- "Natthi, deva, nagare dārako ṭhapetvā antepure tava puttaṁ āḷavakakumāran"ti. Rājā "yathā mama putto piyo, evaṁ sabbalokassa, attanā pana piyataraṁ natthi, gacchatha tampi datvā mama jīvitaṁ rakkhathā"ti. Tena ca samayena āḷavakassa mātā puttaṁ nhāpetvā maṇḍetvā dukūlacumbaṭake katvā aṅke sayāpetvā nisinnā hoti. Rājapurisā rañño āṇāya tattha gantvā vippalapantiyā tassā soḷasannañca devisahassānaṁ saddhiṁ dhātiyā taṁ ādāya pakkamiṁsu, "sve yakkhabhakkho bhavissatī"ti. Taṁdivasañca Bhagavā paccūsasamayaṁ paccuṭṭhāya (CS:pg.1.292) jetavanavihāre gandhakuṭiyaṁ mahākaruṇāsamāpattiṁ samāpajjitvā

Buddhacakkhunā lokaṁ olokento addasa āḷavakassa kumārassa anāgāmiphaluppattiyā upanissayaṁ yakkhassa ca sotāpattiphaluppattiyā, desanāpariyosāne ca caturāsītipāṇasahassānaṁ dhammacakkhupaṭilābhassāti. So vibhātāya rattiyā purimabhattakiccaṁ katvā suniṭṭhitapacchābhattakicco kāḷapakkhūposathadivase vattamāne oggate sūriye eko adutiyo pattacīvaramādāya pādamaggeneva Sāvatthito tiṁsa yojanāni gantvā tassa yakkhassa bhavanaṁ pāvisi. Tena vuttaṁ "Āḷavakassa yakkhassa bhavane"ti.

Kiṁ pana Bhagavā yasmiṁ nigrodhe Āḷavakassa bhavanaṁ, tassa mūle vihāsi, udāhu bhavaneyevāti? Bhavaneyeva. Yatheva hi yakkhā attano bhavanaṁ passanti, tathā Bhagavāpi. So tattha gantvā bhavanadvāre aṭṭhāsi. Tadā Āḷavako Himavante yakkhasamāgamaṁ gato hoti. Tato āḷavakassa dvārapālo gadrabho nāma yakkho Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā vanditvā, "Kiṁ, bhante, Bhagavā vikāle āgato"ti āha. Āma, gadrabha, āgatomhi, sace te agaru, vihareyyāmekarattaṁ āḷavakassa bhavaneti (SA.10.12./I,320.) Na me, bhante, garu, apica kho so yakkho kakkhaḷo pharuso, mātāpitūnampi abhivādanādīni na karoti, mā rucci Bhagavato idha vāsoti. Jānāmi, gadrabha, tassa sabhāvaṁ, na koci mamantarāyo bhavissati. Sace te agaru, vihareyyāmekarattanti.

Dutiyampi gadrabho yakkho Bhagavantaṁ etadavoca-- "Aggitattakapālasadiso, bhante, Āḷavako, mātāpitaroti vā samaṇabrāhmaṇāti vā dhammoti vā na jānāti, idhāgatānaṁ pana cittakkhepampi karoti, hadayampi phāleti, pādepi gahetvā parasamuddaṁ vā paracakkavāḷaṁ vā khipatī"ti. Dutiyampi Bhagavā āha-- "Jānāmi, gadrabha, sacepi te agaru, vihareyyāmekarattan"ti. Na me, bhante, garu, apica kho so yakkho attano anārocetvā anujānantaṁ maṁ jīvitāpi voropeyya, ārocemi, bhante, tassāti. Yathāsukhaṁ (CS:pg.1.293) gadrabha, ārocehīti. "Tena hi, bhante, tvameva jānāhī"ti Bhagavantaṁ abhivādetvā Himavantābhimukho pakkāmi. Bhavanadvārampi sayameva Bhagavato vivaramadāsi. Bhagavā antobhavanaṁ pavisitvā yattha abhilakkhitesu maṅgaladivasādīsu nisīditvā āḷavako siriṁ anubhoti, tasmiṁyeva dibbaratanamaye pallaṅke nisīditvā suvaṇṇābhaṁ muñci. Taṁ disvā yakkhassa itthiyo āgantvā Bhagavantaṁ vanditvā samparivāretvā nisīdiṁsu. Bhagavā "pubbe tumhe dānaṁ datvā sīlaṁ samādiyitvā pūjaneyyaṁ pūjetvā imaṁ sampattiṁ pattā, idānipi tatheva karotha, mā aññamaññaṁ issāmacchariyābhibhūtā viharathā"ti-ādinā nayena tāsaṁ pakiṇṇakadhammakathaṁ kathesi. Tā Bhagavato madhuranigghosaṁ sutvā sādhukārasahassāni datvā Bhagavantaṁ samparivāretvā nisīdiṁsuyeva. Gadrabhopi Himavantaṁ gantvā Āḷavakassārocesi-- "Yagghe mārisa, jāneyyāsi vimāne te Bhagavā nisinno"ti. So gadrabhassa saññaṁ akāsi "tuṇhī hohi, gantvā kattabbaṁ karissāmī"ti. Purisamānena kira lajjito ahosi, tasmā "mā koci parisamajjhe suṇeyyā"ti evamakāsi.

Tadā sātāgirahemavatā Bhagavantaṁ jetavaneyeva vanditvā "yakkhasamāgamaṁ gamissāmā"ti saparivārā nānāyānehi (SA.10.12./I,321.) ākāsena gacchanti. Ākāse ca yakkhānaṁ sabbattha maggo natthi, ākāsaṭṭhāni vimānāni pariharitvā maggaṭṭhāneneva maggo hoti. Āḷavakassa pana vimānaṁ bhūmaṭṭhaṁ suguttaṁ pākāraparikkhittaṁ susaṁvihitadvāra-aṭṭālakagopuraṁ upari kaṁsajālasañchannaṁ mañjūsasadisaṁ tiyojanaṁ ubbedhena, tassa upari maggo hoti. Te taṁ padesamāgamma gantuṁ nāsakkhiṁsu. Buddhānaṁ hi nisinnokāsassa uparibhāgena yāva bhavaggā koci gantuṁ na sakkoti. Te "kimidan"ti? Āvajjetvā Bhagavantaṁ disvā ākāse khittaleḍḍu viya oruyha vanditvā dhammaṁ sutvā padakkhiṇaṁ katvā, "yakkhasamāgamaṁ gacchāma Bhagavā"ti tīṇi vatthūni pasaṁsantā yakkhasamāgamaṁ agamaṁsu. Āḷavako te disvā,

"idha nisīdathā"ti paṭikkamma okāsamadāsi. Te āḷavakassa nivedesuṁ-- "Lābhā te, āḷavaka, yassa te bhavane Bhagavā viharati, gacchāvuso, Bhagavantaṁ payirupāsassū"ti. Evaṁ Bhagavā bhavaneyeva vihāsi, na yasmiṁ nigrodhe (CS:pg.1.294) āḷavakassa bhavanaṁ, tassa mūleti. Tena vuttaṁ-- "Ekaṁ samayaṁ Bhagavā Āḷaviyaṁ viharati Āḷavakassa yakkhassa bhavane"ti.

Atha kho Āḷavako …pe… etadavoca-- "nikkhama, samaṇā"ti kasmā panāyaṁ etadavoca? Rosetukāmatāya. Tatrevaṁ ādito pabhuti sambandho veditabbo-- ayaṁ hi yasmā assaddhassa saddhākathā dukkathā hoti dussīlādīnaṁ sīlādikathā viya, tasmā tesaṁ yakkhānaṁ santikā Bhagavato pasaṁsaṁ sutvāyeva aggimhi pakkhittaloṇasakkharā viya abbhantare kopena taṭataṭāyamānahadayo hutvā "ko so Bhagavā nāma, yo mama bhavanaṁ paviṭṭho"ti āha. Te ahaṁsu-- "Na tvaṁ, āvuso, jānāsi Bhagavantaṁ amhākaṁ Satthāraṁ, yo tusitabhavane ṭhito pañcamahāvilokitaṁ viloketvā"ti-ādinā nayena yāva dhammacakkapavattanā kathentā paṭisandhi-ādīsu dvattiṁsa pubbanimittāni vatvā, "imānipi tvaṁ, āvuso, acchariyāni nāddasā"ti? Codesuṁ. So disvāpi kodhavasena "nāddasan"ti āha. Āvuso āḷavaka, passeyyāsi vā tvaṁ, na vā, ko tayā attho passatā vā (SA.10.12./I,322.) apassatā vā? Kiṁ tvaṁ karissasi amhākaṁ Satthuno, yo tvaṁ taṁ upanidhāya calakkakudha-mahā-usabhasamīpe tadahujātavacchako viya, tidhā pabhinnamattavāraṇasamīpe bhiṅkapotako viya, bhāsuravilambitakesarasobhitakkhandhassa migarañño samīpe jarasiṅgālo viya, diyaḍḍhayojanasatapavaḍḍhakāyasupaṇṇarājasamīpe chinnapakkhakākapotako viya khāyasi, gaccha yaṁ te karaṇīyaṁ, taṁ karohīti. Evaṁ vutte duṭṭho āḷavako uṭṭhahitvā manosilātale vāmapādena ṭhatvā-- "Passatha dāni tumhākaṁ vā Satthā mahānubhāvo, ahaṁ vā"ti dakkhiṇapādena saṭṭhiyojanamattaṁ kelāsapabbatakūṭaṁ akkami. Taṁ ayokūṭapahaṭo viya niddhanta-ayopiṇḍo papaṭikāyo muñci, so tatra ṭhatvā, "ahaṁ āḷavako"ti ugghosesi. Sakalajambudīpaṁ saddo phari.

Cattāro kira saddā Sakalajambudīpe sūyiṁsu-- yañca puṇṇako yakkhasenāpati dhanañjayakorabyarājānaṁ jūtaṁ jinitvā apphoṭetvā "ahaṁ jinin"ti ugghosesi; yañca sakko devānamindo Kassapabhagavato sāsane osakkante vissakammadevaputtaṁ sunakhaṁ karitvā -- "Ahaṁ pāpabhikkhū ca (CS:pg.1.295) pāpabhikkhuniyo ca upāsake ca upāsikāyo ca sabbeva ca adhammavādino khādāmī"ti ugghosāpesi; yañca kusajātake pabhāvatihetu sattahi rājūhi nagare uparuddhe pabhāvatiṁ attanā saha hatthikkhandhe āropetvā nagarā nikkhamma-- "ahaṁ sīhassaramahākusarājā"ti mahāpuriso ugghosesi; yañca kelāsamuddhani ṭhatvā āḷavakoti. Tadā hi Sakalajambudīpe dvāre ṭhatvā ugghositasadisaṁ ahosi. Tiyojanasahassavitthato ca himavāpi saṅkampi yakkhassānubhāvena.

So **vātamaṇḍalaṁ** samuṭṭhāpesi-- "eteneva samaṇaṁ (SA.10.12./I,323.) palāpessāmī"ti Te puratthimādibhedā vātā samuṭṭhahitvā aḍḍhayojanayojanadviyojanatiyojanappamāṇāni pabbatakūṭāni padāletvā vanagaccharukkhādīni ummūlaṁ katvā, āḷavinagaraṁ pakkhantā jiṇṇahatthisālādīni cuṇṇentā chadaniṭṭhakā ākāse vidhamentā. Bhagavā "mā kassaci uparodho hotū"ti adhiṭṭhāsi. Te vātā dasabalaṁ patvā cīvarakaṇṇamattampi cāletuṁ nāsakkhiṁsu. Tato **mahāvassaṁ** samuṭṭhāpesi. "Udakena ajjhottharitvā samaṇaṁ māressāmī"ti. Tassānubhāvena uparūpari satapaṭalasahassapaṭalādibhedā valāhakā uṭṭhahitvā pavassiṁsu. Vuṭṭhidhārāvegena pathavī chiddā ahosi. Vanarukkhādīnaṁ upari mahogho āgantvā dasabalassa cīvare ussāvabindumattampi temetuṁ nāsakkhi. Tato **pāsāṇavassaṁ** samuṭṭhāpesi. Mahantāni mahantāni pabbatakūṭāni dhūmāyantāni

pajjalantāni ākāsenāgantvā dasabalaṁ patvā dibbamālāguḷāni sampajjiṁsu. Tato **paharaṇavassaṁ** samuṭṭhāpesi. Ekatodhārā-ubhatodhārā-asisattikhurappādayo dhūmāyantā pajjalantā ākāsenāgantvā dasabalaṁ patvā dibbapupphāni ahesuṁ. Tato **aṅgāravassaṁ** samuṭṭhāpesi. Kiṁsuka vaṇṇā aṅgārā ākāsenāgantvā dasabalassa pādamūle dibbapupphāni hutvā vikīrayiṁsu. Tato **kukkulavassaṁ** samuṭṭhāpesi. Accuṇhā kukkulā ākāsenāgantvā dasabalassa pādamūle candanacuṇṇaṁ hutvā nipatiṁsu. Tato **vālikavassaṁ** samuṭṭhāpesi. Atisukhumavālikā dhūmāyantā pajjalantā ākāsenāgantvā dasabalassa pādamūle dibbapupphāni hutvā nipatiṁsu. Tato **kalalavassaṁ** samuṭṭhāpesi. Taṁ kalalavassaṁ dhūmāyantaṁ pajjalantaṁ ākāsenāgantvā dasabalassa pādamūle dibbagandhaṁ hutvā nipati. Tato (CS:pg.1.296) **andhakāraṁ** samuṭṭhāpesi "bhiṁsetvā samaṇaṁ palāpessāmī"ti. Taṁ caturaṅgasamannāgataṁ andhakārasadisaṁ hutvā dasabalaṁ patvā sūriyappabhāvihatamiva andhakāraṁ antaradhāyi.

Evaṁ yakkho imāhi navahi vātavassapāsāṇapaharaṇaṅgārakukkulavālikakalalandhakāravuṭṭhīhi (SA.10.12./I,324.) Bhagavantaṁ palāpetuṁ asakkonto nānāvidhapaharaṇahatthāya anekappakārarūpabhūtagaṇasamākulāya caturaṅginiyā senāya sayameva Bhagavantaṁ abhigato. Te bhūtagaṇā anekappakāre vikāre katvā "gaṇhatha hanathā"ti Bhagavato upari āgacchantā viya honti. Apica kho niddhantalohapiṇḍaṁ viya makkhikā, Bhagavantaṁ allīyituṁ asamatthāva ahesuṁ. Evaṁ santepi yathā bodhimaṇḍe māro āgatavelāyameva nivatto, tathā anivattetvā upaḍḍharattimattaṁ byākulamakaṁsu. Evaṁ upaḍḍharattimattaṁ anekappakāravibhiṁsanakadassanenapi Bhagavantaṁ cāletuṁ asakkonto āḷavako cintesi-- "yaṁnūnāhaṁ kenaci ajeyyaṁ dussāvudhaṁ muñceyyan"ti.

Cattāri kira āvudhāni loke seṭṭhāni-- Sakkassa vajirāvudhaṁ, vessavaṇassa gadāvudhaṁ, yamassa nayanāvudhaṁ, āḷavakassa dussāvudhanti. Yadi hi sakko duṭṭho vajirāvudhaṁ sinerumatthake pahareyya, aṭṭhasaṭṭhisahassādhikayojanasatasahassaṁ vinivijjhitvā heṭṭhato gaccheyya. Vessavaṇena kujjhanakāle vissajjitaṁ gadāvudhaṁ bahūnaṁ yakkhasahassānaṁ sīsaṁ pātetvā puna hatthapāsaṁ āgantvā tiṭṭhati. Yamena duṭṭhena nayanāvudhena olokitamatte anekāni kumbhaṇḍasahassāni tattakapāle tilā viya pharantāni vinassanti. Āḷavako duṭṭho sace ākāse dussāvudhaṁ muñceyya, dvādasa vassāni devo na vasseyya. Sace pathaviyaṁ muñceyya. Sabbarukkhatiṇādīni sussitvā dvādasavassantare na puna viruheyyuṁ. Sace samudde muñceyya, tattakapāle udakabindu viya sabbamudakaṁ susseyya. Sace sinerusadisepi pabbate muñceyya, khaṇḍākhaṇḍaṁ hutvā vikireyya. So evaṁ mahānubhāvaṁ dussāvudhaṁ uttarisāṭakaṁ muñcitvā aggahesi. Yebhuyyena dasasahassīlokadhātudevatā vegena sannipatiṁsu (SA.10.12./I,325.) "Ajja (CS:pg.1.297) Bhagavā Āḷavakaṁ damessati, tattha dhammaṁ sossāmā"ti yuddhadassanakāmāpi devatā sannipatiṁsu. Evaṁ sakalampi ākāsaṁ devatāhi paripuṇṇamahosi.

Atha Āḷavako Bhagavato samīpe uparūpari vicaritvā vatthāvudhaṁ muñci. Taṁ asanivicakkaṁ viya ākāse bheravasaddaṁ karontaṁ dhūmāyantaṁ pajjalantaṁ Bhagavantaṁ patvā yakkhamānamaddanatthaṁ pādapuñchanacoḷaṁ hutvā pādamūle nipati. Āḷavako taṁ disvā chinnavisāṇo viya usabho uddhatadāṭho viya sappo nittejo nimmado nipatitamānaddhajo hutvā cintesi-- "Dussāvudhampi me samaṇaṁ nābhibhosi. Kiṁ nu kho kāraṇan"ti? "Idaṁ kāraṇaṁ, mettāvihārayutto samaṇo, handa naṁ rosetvā mettāya viyojemī"ti iminā sambandhenetaṁ vuttaṁ-- atha kho āḷavako yakkho yena Bhagavā…pe… nikkhama samaṇāti. Tatthāyamadhippāyo-- Kasmā mayā ananuññāto

mama bhavanaṁ pavisitvā gharasāmiko viya itthāgārassa majjhe nisinnosi? Ananuyuttametaṁ samaṇassa yadidaṁ adinnaparibhogo itthisaṁsaggo ca? Tasmā yadi tvaṁ samaṇadhamme ṭhito, nikkhama samaṇāti. Eke pana-- "Etāni aññāni ca pharusavacanāni vatvā evāyaṁ etadavocā"ti bhaṇanti.

Atha Bhagavā-- "Yasmā thaddho paṭithaddhabhāvena vinetuṁ na sakkā, so hi paṭithaddhabhāve kayiramāne, seyyathāpi caṇḍassa kukkurassa nāsāya pittaṁ bhindeyya, so bhiyyosomattāya caṇḍataro assa, evaṁ thaddhataro hoti, mudunā pana so sakkā vinetun"ti ñatvā, **sādhāvuso**ti piyavacanena tassa vacanaṁ sampaṭicchitvā nikkhami. Tena vuttaṁ **sādhāvusoti Bhagavā nikkhamī**ti.

Tato Āḷavako-- "Subbaco vatāyaṁ samaṇo ekavacaneneva nikkhanto, evaṁ nāma nikkhametuṁ sukhaṁ samaṇaṁ akāraṇenevāhaṁ sakalarattiṁ yuddhena abbhuyyāsin"ti muducitto hutvā puna cintesi-- "Idānipi na sakkā jānituṁ, kiṁ nu kho subbacatāya nikkhanto udāhu kodhano Handāhaṁ (SA.10.12./I,326.) vīmaṁsāmī"ti. Tato **pavisa, samaṇā**ti āha. Atha subbacoti mudubhūtacittavavatthānakaraṇatthaṁ puna piyavacanaṁ vadanto **sādhāvuso**ti Bhagavā (CS:pg.1.298) pāvisi. Āḷavako punappunaṁ tameva subbacabhāvaṁ vīmaṁsanto dutiyampi tatiyampi **nikkhama pavisā**ti āha. Bhagavāpi tathā akāsi. Yadi na kareyya, pakatiyāpi thaddhayakkhassa cittaṁ thaddhataraṁ hutvā dhammakathāya bhājanaṁ na bhaveyya. Tasmā yathā nāma mātā rodantaṁ puttakaṁ yaṁ so icchati, taṁ datvā vā katvā vā saññāpesi tathā Bhagavā kilesarodanena rodantaṁ yakkhaṁ saññāpetuṁ yaṁ so bhaṇati, taṁ akāsi. Yathā ca dhātī thaññaṁ apivantaṁ dārakaṁ kiñci datvā upalāḷetvā pāyeti, tathā Bhagavā yakkhaṁ lokuttaradhammakhīraṁ pāyetuṁ tassa patthitavacanakaraṇena upalāḷento evamakāsi. Yathā ca puriso lābumhi catumadhuraṁ pūretukāmo tassabbhantaraṁ sodheti, evaṁ Bhagavā yakkhassa citte lokuttaracatumadhuraṁ pūretukāmo tassabbhantare kodhamalaṁ sodhetuṁ yāva tatiyaṁ nikkhamanapavisanaṁ akāsi.

Atha āḷavako "subbaco ayaṁ samaṇo 'nikkhamā'ti vutto nikkhamati, 'pavisā'ti vutto pavisati. Yaṁnūnāhaṁ imaṁ samaṇaṁ evameva sakalarattiṁ kilametvā pāde gahetvā Pāragaṅgāya khipeyyan"ti? Pāpakaṁ cittaṁ uppādetvā catutthavāraṁ āha **nikkhama, samaṇā**ti. Taṁ ñatvā Bhagavā **na khvāhaṁ tan**ti āha. Evaṁ vā vutte taduttarikaraṇīyaṁ pariyesamāno pañhaṁ pucchitabbaṁ maññissati. Taṁ dhammakathāya mukhaṁ bhavissatīti ñatvā, **na khvāhaṁ tan**ti āha. Tattha **na**-iti paṭikkhepe. **Kho**ti avadhāraṇe. **Ahan**ti attanidassanaṁ. **Tan**ti hetuvacanaṁ. Tenevettha "yasmā tvaṁ evaṁ cintesi, tasmā ahaṁ, āvuso, neva nikkhamissāmi, yaṁ te karaṇīyaṁ, taṁ karohī"ti evamattho daṭṭhabbo.

Tato āḷavako yasmā pubbepi ākāsena gamanavelāya-- "Kiṁ nu kho etaṁ suvaṇṇavimānaṁ, udāhu rajatamaṇivimānānaṁ aññataraṁ, handa naṁ passāmā"ti evaṁ attano vimānaṁ āgate iddhimante tāpasaparibbājake pañhaṁ pucchitvā (SA.10.12./I,327.) vissajjetuṁ asakkonte cittakkhepādīhi viheṭheti, tasmā antampi tathā viheṭhessāmīti maññamāno **pañhaṁ tan**ti-ādimāha.

Kuto panassa pañhāti (CS:pg.1.299) Tassa kira mātāpitaro Kassapaṁ Bhagavantaṁ payirupāsitvā aṭṭha pañhe saha vissajjanena uggahesuṁ. Te daharakāle āḷavakaṁ pariyāpuṇāpesuṁ; so kālaccayena vissajjanaṁ sammussi. Tato "ime pañhāpi mā vinassantū"ti suvaṇṇapaṭṭhe jātihiṅgulakena lekhāpetvā vimāne nikkhipi. Evamete puṭṭhapañhā Buddhavisayāva honti. Bhagavā taṁ sutvā yasmā Buddhānaṁ pariccattalābhantarāyo vā jīvitantarāyo vā sabbaññutaññāṇabyāmappabhādipaṭighāto vā na sakkā kenaci kātuṁ, tasmā naṁ loke asādhāraṇaṁ Buddhānubhāvaṁ dassento **na**

khvāhaṁ taṁ, āvuso, passāmi sadevake loketi-ādimāha.

Evaṁ Bhagavā tassa bādhanacittaṁ paṭisedhetvā pañhāpucchane ussāhaṁ janento āha **apica tvaṁ, āvuso, puccha, yadākaṅkhasī**ti. Tassattho-- puccha, yadi ākāṅkhasi, na me pañhāvissajjane bhāro atthi. Atha vā puccha, yaṁ ākaṅkhasi. Sabbaṁ te vissajjessāmīti sabbaññupavāraṇaṁ pavāresi asādhāraṇaṁ paccekabuddha-aggasāvakamahāsāvakehi. Evaṁ Bhagavato sabbaññupavāraṇāya pavāritāya **atha kho Āḷavako yakkho Bhagavantaṁ gāthāya ajjhabhāsi**.

Tattha **kiṁ sūdha vittan**ti, kiṁ su idha vittaṁ. **Vittan**ti dhanaṁ. Taṁ hi pītisaṅkhātaṁ vittiṁ karoti, tasmā "vittan"ti vuccati. **Suciṇṇan**ti sukataṁ. **Sukhan**ti kāyikacetasikaṁ sātaṁ. **Āvahātī**ti āvahati āneti deti appeti. **Have**-iti daḷhatthe nipāto. **Sādutaran**ti atisayena sādu. "Sādhutaran"tipi pāṭho. **Rasānan**ti rasasaññitānaṁ dhammānaṁ. **Kathan**ti kena pakārena. Kathaṁjīvino jīvitaṁ **kathaṁjīviṁjīvitaṁ**. Gāthābandhasukhatthaṁ pana sānunāsikaṁ (SA.10.12./I,328.) vuccati. Kathaṁjīviṁ jīvatanti vā pāṭho, tassa "jīvantānaṁ kathaṁjīvin"ti attho. Evaṁ imāya gāthāya "Kiṁ su idha loke purisassa vittaṁ seṭṭhaṁ? Kiṁ su suciṇṇaṁ sukhamāvahāti? Kiṁ rasānaṁ sādutaraṁ? Kathaṁjīviṁ jīvitaṁ seṭṭhamāhū"ti? Ime cattāro pañhe pucchi.

Athassa Bhagavā Kassapadasabalena vissajjitanayeneva vissajjento imaṁ gāthamāha **saddhīdha vittan**ti. Tattha yathā hiraññasuvaṇṇādi vittaṁ upabhogasukhaṁ (CS:pg.1.300) āvahati, khuppipāsādidukkhaṁ paṭibāhati, dāliddiyaṁ vūpasameti, muttādiratanapaṭilābhahetu hoti, lokasantatiñca āvahati, evaṁ lokiyalokuttarā saddhāpi yathāsambhavaṁ lokiyalokuttaraṁ vipākaṁ sukhamāvahati, saddhādhurena paṭipannānaṁ jātijarādidukkhaṁ paṭibāhati, guṇadāliddiyaṁ vūpasameti, satisambojjhaṅgādiratanapaṭilābhahetu hoti.

"Saddho sīlena sampanno, yaso bhogasamappito;
Yaṁ yaṁ padesaṁ bhajati, tattha tattheva pūjito"ti. (dha.pa.303)--

Vacanato lokasantatiñca āvahatīti katvā "vittan"ti vuttaṁ. Yasmā pana tesaṁ saddhāvittaṁ anugāmikaṁ anaññasādhāraṇaṁ sabbasampattihetu, lokiyassa hiraññasuvaṇṇādivittassāpi nidānaṁ. Saddhoyeva hi dānādīni puññāni katvā vittaṁ adhigacchati, assaddhassa pana vittaṁ yāvadeva anatthāya hoti, tasmā seṭṭhanti vuttaṁ. **Purisassā**ti ukkaṭṭhaparicchedadesanā. Tasmā na kevalaṁ purisassa, itthi-ādīnampi saddhāvittameva seṭṭhanti veditabbaṁ.

Dhammoti dasakusaladhammo, dānasīlabhāvanādhammo vā. **Suciṇṇo**ti sukato sucarito. **Sukhamāvahatī**ti soṇaseṭṭhiputtaraṭṭhapālādīnaṁ viya manussasukhaṁ, sakkādīnaṁ viya dibbasukhaṁ, pariyosāne mahāpadumādīnaṁ viya nibbānasukhañca āvahati.

Saccanti ayaṁ saccasaddo anekesu atthesu dissati. Seyyathidaṁ-- "Saccaṁ bhaṇe na kujjheyyā ti-ādīsu (dha.pa.224) (SA.10.12./I,329.) vācāsacce. "Sacce ṭhitā samaṇabrāhmaṇā cā"ti-ādīsu (jā.2.21.433) viratisacce. "Kasmā nu saccāni vadanti nānā, pavādiyāse kusalā vadānā"ti-ādīsu (su.ni.891) diṭṭhisacce. "Cattārimāni, bhikkhave, brāhmaṇasaccānī"ti-ādīsu (a.ni.4.185) brāhmaṇasacce. "Ekaṁ hi saccaṁ na dutiyamatthī"ti-ādīsu (su.ni.890 mahāni.119) paramatthasacce. "Catunnaṁ saccānaṁ kati kusalā"ti-ādīsu (vibha.216) ariyasacce. Idha pana paramatthasaccaṁ nibbānaṁ viratisaccañca abbhantaraṁ katvā (CS:pg.1.301) vācāsaccaṁ adhippetaṁ, yassānubhāvena udakādīni vase vattenti, jātijarāmaraṇapāraṁ taranti. Yathāha--

"Saccena vācenudakamhi dhāvati,
Visampi saccena hananti paṇḍitā.

Saccena devo thanayaṁ pavassati,
Sace ṭhitā nibbutiṁ patthayanti.
"Ye kecime atthi rasā pathabyā,
Saccaṁ tesaṁ sādutaraṁ rasānaṁ.
Sacce ṭhitā samaṇabrāhmaṇā ca,
Taranti jātimaraṇassa pāran"ti. (jā.2.21.433).

Sādutaranti madhurataraṁ paṇītataraṁ. **Rasānan**ti ye ime "mūlaraso khandharaso"ti-ādinā (dha.sa.628-630) nayena sāyanīyadhammā, yecime "anujānāmi, bhikkhave, sabbaṁ phalarasaṁ (mahāva. 300), arasarūpo bhavaṁ Gotamo, ye te, brāhmaṇa, rūparasā saddarasā (pārā. 3 a.ni.8.11), anāpatti rasarase (pāci. 605-611), ayaṁ Dhammavinayo ekaraso vimuttiraso (cūḷava. 385 a.ni.8.19), bhāgī vā Bhagavā attharasassa dhammarasassā"ti-ādinā (mahāni. 149) nayena rūpācārarasupavajjā avasesā byañjanādayo "dhammarasā"ti (SA.10.12./I,330.) vuccanti Tesaṁ rasānaṁ saccaṁ have sādutaraṁ saccameva sādutaraṁ. Sādhutaraṁ vā, seṭṭhataraṁ, uttamataraṁ. Mūlarasādayo hi sarīramupabrūhenti, saṁkilesikañca sukhamāvahanti. Saccarase viratisaccavācāsaccarasā samathavipassanādīhi cittaṁ upabrūheti, asaṁkilesikañca sukhamāvahati. Vimuttiraso paramatthasaccarasaparibhāvitattā sādu, attharasadhammarasā ca tadadhigamūpāyabhūtaṁ atthañca dhammañca nissāya pavattitoti.

Paññājīviṁjīvitanti ettha pana yvāyaṁ andhekacakkhudvicakkhukesu dvicakkhupuggalo gahaṭṭho vā kammantānuṭṭhāna-saraṇagamanadāna-saṁvibhāga-sīlasamādānuposathakammādi gahaṭṭhapaṭipadaṁ, pabbajito vā avippaṭisārakarasīlasaṅkhātaṁ taduttaricittavisuddhi-ādibhedampi pabbajitapaṭipadaṁ paññāya ārādhetvā jīvati, tassa (CS:pg.1.302) paññāya jīvino jīvitaṁ, taṁ vā paññājīvitaṁ seṭṭhamāhūti evamattho daṭṭhabbo.

Evaṁ Bhagavatā vissajjite cattāropi pañhe sutvā attamano yakkho avasesepi cattāro pañhe pucchanto **kathaṁsu tarati oghan**ti gāthamāha. Athassa Bhagavā purimanayeneva vissajjento **saddhāya taratī**ti gāthamāha. Tattha kiñcāpi yo catubbidhamoghaṁ tarati, so saṁsāraṇṇavampi tarati, vaṭṭadukkhampi acceti, kilesamalāpi parisujjhati, evaṁ santepi pana yasmā assaddho oghataraṇaṁ asaddahanto na pakkhandati, pañcasu kāmaguṇesu cittavossaggena pamatto tattheva visattattā saṁsāraṇṇavaṁ na tarati, kusīto dukkhaṁ viharati vokiṇṇo akusalehi dhammehi, appañño suddhimaggaṁ ajānanto na parisujjhati, tasmā tappaṭipakkhaṁ dassentena Bhagavatā ayaṁ gāthā vuttā.

Evaṁ vuttāya cetāya yasmā sotāpattiyaṅgapadaṭṭhānaṁ saddhindriyaṁ, tasmā **saddhāya tarati oghan**ti iminā padena diṭṭhoghataraṇaṁ sotāpattimaggaṁ sotāpannañca pakāseti. Yasmā pana sotāpanno kusalānaṁ dhammānaṁ bhāvanāya sātaccakiriyasaṅkhatena appamādena samannāgato dutiyamaggaṁ ārādhetvā ṭhapetvā sakidevimaṁ (SA.10.12./I,331.) lokaṁ āgamanamaggaṁ avasesaṁ sotāpattimaggena atiṇṇaṁ bhavoghavatthuṁ saṁsāraṇṇavaṁ tarati, tasmā **appamādena aṇṇavan**ti iminā padena bhavoghataraṇaṁ sakadāgāmimaggaṁ sakadāgāmiñca pakāseti. Yasmā ca sakadāgāmī vīriyena tatiyamaggaṁ ārādhetvā sakadāgāmimaggena anatītaṁ kāmoghavatthuṁ kāmoghasaññitañca kāmadukkhamacceti, tasmā **vīriyena dukkhamaccetī**ti iminā padena kāmoghataraṇaṁ anāgāmimaggaṁ anāgāmiñca pakāseti. Yasmā pana anāgāmī vigatakāmasaññāya parisuddhāya paññāya ekantaparisuddhaṁ

catutthamaggapaññaṁ ārādhetvā anāgāmimaggena appahīnaṁ avijjāsaṅkhātaṁ paramamalaṁ pajahati, tasmā **paññāya parisujjhatī**ti, iminā padena avijjoghataraṇaṁ arahattamaggañca arahattañca pakāseti. Imāya ca arahattanikūṭena kathitāya gāthāya pariyosāne yakkho sotāpattiphale patiṭṭhāsi.

Idāni (CS:pg.1.303) tameva "paññāya parisujjhatī"ti ettha vuttaṁ paññāpadaṁ gahetvā attano paṭibhānena lokiyalokuttaramissakaṁ pañhaṁ pucchanto **kathaṁsu labhate paññan**ti imaṁ chappadaṁ gāthamāha. Tattha **kathaṁsū**ti sabbattheva atthayuttipucchā honti. Ayaṁ hi paññādi-atthaṁ ñatvā tassa yuttiṁ pucchati-- "Kathaṁ, kāya yuttiyā, kena kāraṇena paññaṁ labhatī"ti? Esa nayo dhanādīsu.

Athassa Bhagavā catūhi kāraṇehi paññālābhaṁ dassento **saddahāno**ti-ādimāha. Tassattho-- yena pubbabhāge kāyasucaritādibhedena aparabhāge ca sattatiṁsabodhipakkhiyabhedena dhammena arahanto Buddhapaccekabuddhasāvakā nibbānaṁ pattā, taṁ saddahāno arahataṁ dhammaṁ nibbānapattiyā lokiyalokuttarapaññaṁ labhati, tañca kho na saddhāmattakeneva. Yasmā pana saddhājāto upasaṅkamati upasaṅkamanto payirupāsati, payirupāsanto sotaṁ odahati, ohitasoto dhammaṁ suṇāti, tasmā upasaṅkamanato pabhuti yāva dhammassavanena sussūsaṁ labhati. Kiṁ vuttaṁ hoti-- taṁ dhammaṁ saddahitvāpi ācariyupajjhāye kālena (SA.10.12./I,332.) upasaṅkamitvā vattakaraṇena payirupāsitvā yadā payirupāsanāya ārādhitacittā kiñci vattukāmā honti. Atha adhigatāya sotukāmatāya sotaṁ odahitvā suṇanto labhatīti. Evaṁ sussūsampi ca sati-avippavāsena appamatto subhāsitadubbhāsitaññutāya vicakkhaṇo eva labhati, na itaro. Tenāha "appamatto vicakkhaṇo"ti.

Evaṁ yasmā saddhāya paññalābhasaṁvattanikaṁ paṭipadaṁ paṭipajjati, sussūsāya sakkaccaṁ paññādhigamūpāyaṁ suṇāti, appamādena gahitaṁ na pamussati. Vicakkhaṇatāya anūnādhikaṁ aviparītañca gahetvā vitthārikaṁ karoti. Sussūsāya vā ohitasoto paññāpaṭilābhahetuṁ dhammaṁ suṇāti, appamādena sutadhammaṁ dhāreti, vicakkhaṇatāya dhatānaṁ dhammānaṁ atthamupaparikkhati, athānupubbena paramatthasaccaṁ sacchikaroti, tasmāssa Bhagavā "Kathaṁsu labhate paññan"ti puṭṭho imāni cattāri kāraṇāni dassento imaṁ gāthamāha.

Idāni (CS:pg.1.304) tato pare tayo pañhe vissajjento **patirūpakārī**ti imaṁ gāthamāha. Tattha desakālādīni ahāpetvā lokiyassa lokuttarassa vā dhanassa patirūpaṁ adhigamūpāyaṁ karotīti **patirūpakārī**. **Dhuravā**ti cetasikavīriyavasena anikkhittadhuro. **Uṭṭhātā**ti, "Yo ca sītañca uṇhañca, tiṇā bhiyyo na maññatī"ti-ādinā (theragā.232) nayena kāyikavīrīyavasena uṭṭhānasampanno asithilaparakkamo. **Vindate dhanan**ti ekamūsikāya nacirasseva catusatasahassasaṅkhaṁ cūḷantevāsī viya lokiyadhanañca, Mahallakamahātissatthero viya lokuttaradhanañca labhati. So "tīhiyeva iriyāpathehi viharissāmī"ti vattaṁ katvā thinamiddhāgamanavelāya palālacumbaṭakaṁ temetvā sīse katvā galappamāṇaṁ udakaṁ pavisitvā thinamiddhaṁ paṭibāhanto dasahi vassehi arahattaṁ (SA.10.12./I,333.) pāpuṇi. **Saccenā**ti vacīsaccenāpi "saccavādī bhūtavādī"ti, paramatthasaccenāpi "Buddho paccekabuddho ariyasāvako"ti evaṁ kittiṁ pappoti. **Dadan**ti yaṁkiñci icchitapatthitaṁ dadanto mittāni ganthati, sampādeti karotīti attho. Duddadaṁ vā dadaṁ taṁ ganthati. Dānamukhena vā cattāripi saṅgahavatthūni gahitānīti veditabbāni, tehi mittāni karotīti vuttaṁ hoti.

Evaṁ gahaṭṭhapabbajitānaṁ sādhāraṇena lokiyalokuttaramissakena nayena cattāro pañhe vissajjetvā idāni "Kathaṁ pecca na socatī"ti imaṁ pañcamaṁ pañhaṁ gahaṭṭhavasena vissajjento **yassete**ti-ādīmāha. Tassattho-- yassa "saddahāno arahatan"ti

ettha vuttāya sabbakalyāṇadhammuppādikāya saddhāya samannāgatattā **saddhassa, gharamesino**ti gharāvāsaṁ pañca vā kāmaguṇe esantassa gavesantassa kāmabhogino gahaṭṭhassa "saccena kittiṁ pappotī"ti ettha vuttappakāraṁ **saccaṁ**. "Sussūsaṁ labhate paññan"ti ettha sussūsapaññānāmena vuttova **damo**. "Dhuravā uṭṭhātā"ti ettha dhuranāmena uṭṭhānanāmena ca vuttā **dhiti**. "Dadaṁ mittāni ganthatī"ti ettha vuttappakāro **cāgo** cāti ete caturo dhammā santi. **Sa ve pecca na socatī**ti idhalokā paralokaṁ gantvā sa ve na socatīti.

Evaṁ (CS:pg.1.305) Bhagavā pañcamampi pañhaṁ vissajjetvā taṁ yakkhaṁ codento **iṅgha aññepī**ti-ādimāha. Tattha **iṅghā**ti codanatthe nipāto. **Aññepī**ti aññepi dhamme puthū samaṇabrāhmaṇe pucchassu. Aññepi vā pūraṇādayo sabbaññupaṭiññe puthū samaṇabrāhmaṇe pucchassu. Yadi amhehi "saccena kittiṁ pappotī"ti ettha vuttappakārā saccā bhiyyo kittippattikāraṇaṁ vā, "sussūsaṁ labhate paññan"ti ettha sussūsāti paññāpadesena vuttā dammā (SA.10.12./I,334.) bhiyyo lokiyalokuttarapaññāpaṭilābhakāraṇaṁ vā, "dadaṁ mittāni ganthatī"ti ettha vuttappakārā cāgā bhiyyo mittaganthanakāraṇaṁ vā, "dhuravā uṭṭhātā"ti ettha taṁ taṁ atthavasaṁ paṭicca dhuranāmena uṭṭhānanāmena ca vuttāya mahābhārasahanatthena ussoḷhibhāvappattāya vīriyasaṅkhātāya khantyā bhiyyo lokiyalokuttaradhanavindanakāraṇaṁ vā, "saccaṁ dammo dhiti cāgo"ti evaṁ vuttehi imeheva catūhi dhammehi bhiyyo asmā lokā paraṁ lokaṁ pecca asocanakāraṇaṁ vā idha vijjatīti ayamettha saddhiṁ saṅkhepayojanāya atthavaṇṇanā. Vitthārato pana ekamekaṁ padaṁ atthuddhārapaduddhārapadavaṇṇanānayehi vibhajitvā veditabbā.

Evaṁ vutte yakkho yena saṁsayena aññe puccheyya, tassa pahīnattā **kathaṁ nu dāni puccheyyaṁ, puthū samaṇabrāhmaṇe**ti vatvā yepissa apucchanakāraṇaṁ na jānanti, tepi jānāpento **yohaṁ ajjapajānāmi, yo attho samparāyiko**ti āha. Tattha **ajjā**ti ajjādiṁ katvāti adhippāyo. **Pajānāmī**ti yathāvuttena pakārena jānāmi. **Yo attho**ti ettāvatā "sussūsaṁ labhate paññan"ti-ādinā nayena vuttaṁ diṭṭhadhammikaṁ dasseti. **Samparāyiko**ti iminā "yassete caturo dhammā"ti vuttaṁ pecca sokābhāvakāraṇaṁ samparāyikaṁ. **Attho**ti ca kāraṇassetaṁ adhivacanaṁ. Ayaṁ hi atthasaddo "Sātthaṁ sabyañjanan"ti evamādīsu (pārā.1 dī.ni.1.255) pāṭhatthe vattati. "Attho me, gahapati, hiraññasuvaṇṇenā"ti-ādīsu (dī.ni.2.250 ma.ni.3.258) vicakkhaṇe. "Hoti sīlavataṁ attho"ti-ādīsu (jā.1.1.11) vuḍḍhimhi. "Bahujano bhajate atthahetū"ti-ādīsu dhane. "Ubhinnamatthaṁ caratī"ti-ādīsu (jā.1.7.66 saṁ.ni.1.250 theragā.443) hite (CS:pg.1.306) "Atthe jāte ca paṇḍitan"ti-ādīsu (jā.1.1.92) kāraṇe. Idha pana kāraṇe. Tasmā yaṁ paññādilābhādīnaṁ kāraṇaṁ diṭṭhadhammikaṁ, yañca pecca sokābhāvassa kāraṇaṁ samparāyikaṁ, taṁ yohaṁ ajja Bhagavatā vuttanayena (SA.10.12./I,335.) sāmaṁyeva pajānāmi, so kathaṁ nu dāni puccheyyaṁ puthū samaṇabrāhmaṇeti evamettha saṅkhepato attho veditabbo.

Evaṁ yakkho "pajānāmi yo attho samparāyiko"ti vatvā tassa ñāṇassa Bhagavaṁmūlakattaṁ dassento **atthāya vata me Buddho**ti āha. Tattha **atthāyā**ti hitāya vuḍḍhiyā ca. **Yattha dinnaṁ mahapphalan**ti "yassete caturo dhammā"ti ettha vuttacāgena yattha dinnaṁ mahapphalaṁ, taṁ aggadakkhiṇeyyaṁ Buddhaṁ pajānāmīti attho. Keci pana "saṅghaṁ sandhāya evamāhā"ti bhaṇanti.

Evaṁ imāya gāthāya attano hitādhigamaṁ dassetvā idāni sahitapaṭipattiṁ dīpento **so ahaṁ vicarissāmī**ti-ādimāha. Tattha **gāmā gāman**ti devagāmā devagāmaṁ. **Purā puran**ti devanagarato devanagaraṁ. **Namassamāno sambuddhaṁ, dhammassa ca sudhammatan**ti "sammāsambuddho vata Bhagavā, svākkhāto vata Bhagavato

dhammo”ti-ādinā nayena Buddhasubodhitañca dhammasudhammatañca ca-saddena “suppaṭipanno vata Bhagavato sāvakasaṅgho”ti-ādinā saṅghasuppaṭipattiñca abhitthavitvā namassamāno dhammaghosako hutvā vicarissāmīti vuttaṁ hoti.

Evamimāya gāthāya pariyosānañca rattivibhāvanañca sādhukārasadduṭṭhānañca āḷavakakumārassa yakkhabhavanaṁ ānayanañca ekakkhaṇeyeva ahosi. Rājapurisā sādhukārasaddaṁ sutvā-- “Evarūpo sādhukārasaddo ṭhapetvā Buddhe na aññesaṁ abbhuggacchati, āgato nu kho Bhagavā”ti āvajjentā Bhagavato sarīrappabhaṁ disvā pubbe viya bahi aṭṭhatvā nibbisaṅkā antoyeva pavisitvā addasaṁsu Bhagavantaṁ yakkhassa bhavane nisinnaṁ, yakkhañca añjaliṁ paggahetvā ṭhitaṁ. Disvāna yakkhaṁ āhaṁsu-- “Ayaṁ te, mahāyakkha, rājakumāro balikammāya ānīto, handa naṁ khāda vā bhuñja vā, yathāpaccayaṁ vā karohī”ti. So sotāpannattā lajjito visesena (CS:pg.1.307) ca Bhagavato purato evaṁ vuccamāno atha taṁ kumāraṁ ubhohi hatthehi paṭiggahetvā Bhagavato (SA.1012./I,336.) upanāmesi “ayaṁ, bhante, kumāro mayhaṁ pesito, imāhaṁ Bhagavato dammi, hitānukampakā Buddhā, paṭiggaṇhātu, bhante, Bhagavā imaṁ dārakaṁ imassa hitatthāya sukhatthāyā”ti imañca gāthamāha --

“Imaṁ kumāraṁ satapuññalakkhaṇaṁ,
Sabbaṅgupetaṁ paripuṇṇabyañjanaṁ.
Udaggacitto sumano dadāmi te,
Paṭiggaha lokahitāya cakkhumā”ti.

Paṭiggahesi Bhagavā kumāraṁ. Paṭiggaṇhanto ca yakkhassa ca kumārassa ca maṅgalakaraṇatthaṁ pādūnagāthaṁ abhāsi. Taṁ yakkho kumāraṁ saraṇaṁ gamento tikkhattuṁ catutthapādena pūresi. Seyyathidaṁ--

“Dīghāyuko hotu ayaṁ kumāro,
Tuvañca yakkha sukhito bhavāhi.
Abyādhitā lokahitāya tiṭṭhatha,
Ayaṁ kumāro saraṇamupeti Buddhaṁ.
Ayaṁ kumāro saraṇamupeti dhammaṁ.
Ayaṁ kumāro saraṇamupeti saṅghan”ti.

Atha Bhagavā kumāraṁ rājapurisānaṁ adāsi-- “Imaṁ vaḍḍhetvā puna mameva dethā”ti. Evaṁ so kumāro rājapurisānaṁ hatthato yakkhassa hatthaṁ, yakkhassa hatthato Bhagavato hatthaṁ, Bhagavato hatthato puna rājapurisānaṁ hatthaṁ gatattā nāmato “hatthako āḷavako”ti jāto. Taṁ ādāya paṭinivatte rājapurise disvā kassakavanakammikādayo “Kiṁ yakkho kumāraṁ atidaharattā na icchī”ti? Bhītā pucchiṁsu. Rājapurisā “mā bhāyatha. Khemaṁ kataṁ Bhagavatā”ti sabbamārocesuṁ Tato “sādhu sādhū”ti sakalaṁ āḷavinagaraṁ ekakolāhalena yakkhābhimukhaṁ ahosi. Yakkhopi Bhagavato bhikkhācārakāle anuppatte pattacīvaraṁ gahetvā upaḍḍhamaggaṁ anugantvā nivatti.

Atha Bhagavā nagare piṇḍāya caritvā katabhattakicco nagaradvāre aññatarasmiṁ vivitte rukkhamūle paññattabuddhāsane nisīdi. Tato mahājanakāyena saddhiṁ rājā ca nāgarā ca ekato sampiṇḍitvā Bhagavantaṁ upasaṅkamma (CS:pg.1.308) vanditvā (SA.10.12./I,337.) parivāretvā nisinnā-- “Kathaṁ, bhante, evaṁ dāruṇaṁ yakkhaṁ damayitthā”ti pucchiṁsu. Tesaṁ Bhagavā yuddhamādiṁ katvā “evaṁ navavidhaṁ vassaṁ vassetvā evaṁ vibhiṁsanakaṁ akāsi, evaṁ pañhaṁ pucchi. Tassāhaṁ evaṁ vissajjesin”ti tamevāḷavakasuttaṁ kathesi. Kathāpariyosāne caturāsītipāṇasahassānaṁ dhammābhisamayo ahosi. Tato rājā ceva nāgarā ca vessavaṇamahārājassa bhavanasamīpe yakkhassa bhavanaṁ katvā pupphagandhādisakkārupetaṁ niccabaliṁ

pavattesuṁ. Tañca kumāraṁ viññutaṁ pattaṁ "Tvaṁ Bhagavantaṁ nissāya jīvitaṁ labhi, gaccha Bhagavantaṁyeva payirupāsassu bhikkhusaṅghañcā"ti vissajjesuṁ. So Bhagavantañca bhikkhusaṅghañca payirupāsamāno nacirasseva anāgāmiphale patiṭṭhāya sabbaṁ Buddhavacanaṁ uggahetvā pañcasata-upāsakaparivāro ahosi. Bhagavā ca naṁ etadagge niddisi-- "Etadaggaṁ, bhikkhave, mama sāvakānaṁ upāsakānaṁ catūhi saṅgahavatthūhi parisaṁ saṅgaṇhantānaṁ yadidaṁ hatthako āḷavako"ti (a.ni.1.251). Dvādasamaṁ.

Iti Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya Yakkhasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.11.1./I,338.)

SA.11.(11) Sakkasaṁyuttaṁ

1. Paṭhamavaggo

(SA.11.1.)1. Suvīrasuttavaṇṇanā

247. Sakkasaṁyuttassa (CS:pg.1.309) paṭhame **abhiyaṁsū**ti kadā abhiyaṁsu? Yadā balavanto ahesuṁ, tadā. Tatrāyaṁ anupubbikathā-- sakko kira Magadharaṭṭhe macalagāmake magho nāma māṇavo hutvā tettiṁsa purise gahetvā kalyāṇakammaṁ karonto satta vatapadāni pūretvā tattha kālaṅkato devaloke nibbatti. Taṁ balavakammānubhāvena saparisaṁ sesadevatā dasahi ṭhānehi adhigaṇhantaṁ disvā "āgantukadevaputtā āgatā"ti nevāsikā gandhapānaṁ sajjayiṁsu. Sakko sakaparisāya saññaṁ adāsi-- "Mārisā mā gandhapānaṁ pivittha, pivanākāramattameva dassethā"ti. Te tattha akaṁsu. Nevāsikadevatā suvaṇṇasarakehi upanītaṁ gandhapānaṁ yāvadatthaṁ pivitvā mattā tattha tattha suvaṇṇapathaviyaṁ patitvā sayiṁsu. Sakko "gaṇhatha puttahatāya putte"ti te pādesu gahetvā sinerupāde khipāpesi. Sakkassa puññatejena tadanuvattakāpi sabbe tattheva patiṁsu. Te sineruvemajjhakāle saññaṁ labhitvā, "tātā na suraṁ pivimha, na suraṁ pivimhā"ti āhaṁsu. Tato paṭṭhāya asurā nāma jātā. Atha nesaṁ kammapaccaya-utusamuṭṭhānaṁ sinerussa heṭṭhimatale dasayojanasahassaṁ asurabhavanaṁ nibbatti. Sakko tesaṁ (SA.11.1./I,339.) nivattetvā anāgamanatthāya ārakkhaṁ ṭhapesi, yaṁ sandhāya vuttaṁ--

"Antarā dvinnaṁ ayujjhapurānaṁ,
Pañcavidhā ṭhapitā abhirakkhā.
Udakaṁ karoṭi-payassa ca hārī,
Madanayutā caturo ca mahatthā"ti.

Dve (CS:pg.1.310) nagarāni hi yuddhena gahetuṁ asakkuṇeyyatāya ayujjhapurāni nāma jātāni devanagarañca asuranagarañca. Yadā hi asurā balavanto honti, atha devehi palāyitvā devanagaraṁ pavisitvā dvāre pidahite asurānaṁ satasahassampi kiñci kātuṁ na sakkoti. Yadā devā balavanto honti, athāsurehi palāyitvā asuranagarassa dvāre pidahite sakkānaṁ satasahassampi kiñci kātuṁ na sakkoti. Iti imāni dve nagarāni ayujjhapurāni nāma. Nesaṁ antarā etesu udakādīsu pañcasu ṭhānesu sakkena ārakkhā ṭhapitā. Tattha **udaka**saddena nāgā gahitā. Te hi udake balavanto honti. Tasmā sinerussa paṭhamālinde tesaṁ ārakkhā. **Karoṭi**saddena supaṇṇā gahitā. Tesaṁ kira karoṭi nāma pānabhojanaṁ, tena taṁ nāmaṁ labhiṁsu. Dutiyālinde tesaṁ ārakkhā.

Payassahārīsaddena kumbhaṇḍā gahitā. Dānavarakkhasā kira te. Tatiyālinde tesaṁ ārakkhā. **Madanayuta**saddena yakkhā gahitā. Visamacārino kirate yujjhasoṇḍā. Catutthālinde tesaṁ ārakkhā. **Caturo ca mahantā**ti cattāro mahārājāno vuttā. Pañcamālinde tesaṁ ārakkhā. Tasmā yadi asurā kupitāvilacittā devapuraṁ upayanti yuddhesū, yaṁ girino paṭhamaṁ paribhaṇḍaṁ, taṁ uragā paṭibāhanti evaṁ sesesu sesā.

Te pana asurā āyuvaṇṇarasa-issariyasampattīhi tāvatiṁsasadisāva. Tasmā antarā attānaṁ ajānitvā pāṭaliyā pupphitāya, "na idaṁ devanagaraṁ, tattha pāricchattako pupphati, idha pana cittapāṭalī, jarasakkenāmhākaṁ (SA.11.1./I,340.) suraṁ pāyetvā vañcitā, devanagarañca no gahitaṁ, gacchāma tena saddhiṁ yujjhissāmā"ti hatthi-assarathe āruyha suvaṇṇarajatamaṇiphalakāni gahetvā, yuddhasajjā hutvā, asurabheriyo vādentā mahāsamudde udakaṁ dvidhā bhetvā uṭṭhahanti. Te deve vuṭṭhe vammikamakkhikā vammikaṁ viya sineruṁ abhiruhitu ārabhanti. Atha nesaṁ paṭhamaṁ nāgehi saddhiṁ yuddhaṁ hoti. Tasmiṁ kho pana yuddhe na kassaci chavi vā cammaṁ vā chijjati, na lohitaṁ uppajjati, kevalaṁ kumārakānaṁ dārumeṇḍakayuddhaṁ viya aññamaññaṁ santāsanamattameva (CS:pg.1.311) hoti. Koṭisatāpi koṭisahassāpi nāgā tehi saddhiṁ yujjhitvā te asurapuraṁyeva pavesetvā nivattanti.

Yadā pana asurā balavanto honti, atha nāgā osakkitvā dutiye ālinde supaṇṇehi saddhiṁ ekatova hutvā yujjhanti. Esa nayo supaṇṇādīsūpi. Yadā pana tāni pañcapi ṭhānāni asurā maddanti, tadā ekato sampiṇḍitānipi pañca balāni osakkanti. Atha cattāro mahārājāno gantvā Sakkassa taṁ pavattiṁ ārocenti. Sakko tesaṁ vacanaṁ sutvā diyaḍḍhayojanasatikaṁ vejayantarathaṁ āruyha sayaṁ vā nikkhamati, ekaṁ vā puttaṁ peseti. Imasmiṁ pana kāle puttaṁ pesetukāmo, **tāta suvīrā**ti-ādimāha.

Evaṁ bhaddantavāti khoti evaṁ hotu bhaddaṁ tava iti kho. **Pamādaṁ āpādesī**ti pamādaṁ akāsi. Accharāsaṅghaparivuto saṭṭhiyojanaṁ vitthārena suvaṇṇamahāvīthiṁ otaritvā nakkhattaṁ kīḷanto nandanavanādīsu vicaratīti attho.

Anuṭṭhahanti anuṭṭhahanto. **Avāyāman**ti avāyamanto. **Alasvassā**ti alaso assa. **Na ca kiccāni kāraye**ti kiñci kiccaṁ nāma na kareyya. **Sabbakāmasamiddhassā**ti sabbakāmehi Samiddho assa. **Taṁ me, sakka, varaṁ disā**ti, sakka devaseṭṭha, taṁ me varaṁ uttamaṁ ṭhānaṁ okāsaṁ disaṁ ācikkha kathehīti vadati. **Nibbānassa hi so maggo**ti kammaṁ akatvā jīvitaṭṭhānaṁ nāma nibbānassa maggo. Paṭhamaṁ.

(SA.11.2./I,341.)

(SA.11.2.)2. Susīmasuttavaṇṇanā

248. Dutiye **Susīman**ti attano puttasahassassa antare evaṁnāmakaṁ ekaṁ puttameva. Dutiyaṁ.

(SA.11.3.)3. Dhajaggasuttavaṇṇanā

249. Tatiye **samupabyūḷho**ti sampiṇḍito rāsibhūto. **Dhajaggaṁ ullokeyyathā**ti Sakkassa kira diyaḍḍhayojanasatāyāmo ratho.(CS:pg.1.312) Tassa hi pacchimanto paṇṇāsayojano, majjhe rathapañjaro paṇṇāsayojano, rathasandhito yāva rathasīsā paṇṇāsayojanāni. Tadeva pamāṇaṁ diguṇaṁ katvā tiyojanasatāyāmotipi vadantiyeva. Tasmiṁ yojanikapallaṅko atthato, tiyojanikaṁ setacchattaṁ matthake ṭhapitaṁ, ekasmiṁyeva yuge sahassa-ājaññā yuttā, sesālaṅkārassa pamāṇaṁ natthi. Dhajo

panassa aḍḍhatiyāni yojanasatāni uggato, yassa vātāhatassa pañcaṅgikatūriyasseva saddo niccharati, taṁ ullokeyyāthāti vadati. Kasmā? Taṁ passantānañhi rājā no āgantvā parisapariyante nikhātathambho viya ṭhito, kassa mayaṁ bhāyāmāti bhayaṁ na hoti. **Pajāpatissā**ti so kira sakkena samānavaṇṇo samānāyuko dutiyaṁ āsanaṁ labhati. Tathā **varuṇo īsāno** ca. Varuṇo pana tatiyaṁ āsanaṁ labhati, īsāno catutthaṁ. **Palāyī**ti asurehi parājito tasmiṁ rathe ṭhito appamattakampi rajadhajaṁ disvā palāyanadhammo.

Itipi so Bhagavāti-ādīni Visuddhimagge vitthāritāneva. **Idamavocā**ti idaṁ dhajaggaparittaṁ nāma Bhagavā avoca, yassa āṇākhette koṭisatasahassacakkavāḷe ānubhāvo vattati. Idaṁ āvajjetvā hi yakkhabhayacorabhayādīhi dukkhehi muttānaṁ anto natthi. Tiṭṭhatu aññadukkhavūpasamo, idaṁ āvajjamāno hi pasannacitto ākāsepi patiṭṭhaṁ labhati.

Tatridaṁ vatthu–Dīghāvāpicetiyamhi kira sudhākamme (SA.11.3./I,342.) kayiramāne eko daharo muddhavedikāpādato patitvā cetiyakucchiyā bhassati. Heṭṭhā ṭhito bhikkhusaṅgho "Dhajaggaparittaṁ, āvuso, āvajjāhī"ti āha. So maraṇabhayena tajjito "Dhajaggaparittaṁ maṁ rakkhatū"ti āha. Tāvadevassa cetiyakucchito dve iṭṭhakā nikkhamitvā sopānaṁ hutvā aṭṭhaṁsu, upariṭṭhito vallinisseṇiṁ otāresuṁ. Tasmiṁ nisseṇiyaṁ ṭhite iṭṭhakā yathāṭṭhāneyeva aṭṭhaṁsu. Tatiyaṁ.

(SA.11.4.)4. Vepacittisuttavaṇṇanā

250. Catutthe (CS:pg.1.313) **Vepacittī**ti so kira asurānaṁ sabbajeṭṭhako. **Yenā**ti nipātamattaṁ **nan**ti ca. **Kaṇṭhapañcamehī**ti dvīsu hatthesu pādesu kaṇṭhe cāti evaṁ pañcahi bandhanehi. Tāni pana naḷinasuttaṁ viya makkaṭakasuttaṁ viya ca cakkhussāpāthaṁ āgacchanti, iriyāpathaṁ rujjhanti. Tehi pana citteneva bajjhati, citteneva muccati. **Akkosatī**ti corosi bālosi mūḷhosi thenosi oṭṭhosi goṇosi gadrabhosi nerayikosi tiracchānagatosi, natthi tuyhaṁ sugati, duggatiyeva tuyhaṁ pāṭikaṅkhāti imehi dasahi akkosavatthūhi akkosati. **Paribhāsatī**ti, jarasakka, na tvaṁ sabbakālaṁ jinissasi, yadā asurānaṁ jayo bhavissati, tadā tampi evaṁ bandhitvā asurabhavanassa dvāre nipajjāpetvā pothāpessāmīti ādīni vatvā tajjeti. Sakko vijitavijayo na taṁ manasi karoti, mahāpaṭiggahaṇaṁ panassa matthake vidhunanto sudhammadevasabhaṁ pavisati ceva nikkhamati ca. **Ajjhabhāsī**ti "Kiṁ nu kho esa sakko imāni pharusavacanāni bhayena titikkhati, udāhu adhivāsanakhantiyā samannāgatattā"ti? Vīmaṁsanto abhāsi.

Dubbalyā noti dubbalabhāvena nu. **Paṭisaṁyuje**ti paṭisaṁyujeyya paṭipphareyya. **Pabhijjeyyun**ti virajjeyyuṁ. Pakujjheyyuntipi pāṭho. **Paran**ti paccatthikaṁ. **Yo sato upasammatī**ti yo satimā hutvā upasammati, tassa upasamaṁyevāhaṁ (SA.11.4./I,343.) bālassa paṭisedhanaṁ maññeti attho. **Yadā naṁ maññatī**ti yasmā taṁ maññati. **Ajjhāruhatī**ti ajjhottharati. **Gova bhiyyo palāyinan**ti yathā goyuddhe tāvadeva dve gāvo yujjhante gogaṇo olokento tiṭṭhati, yadā pana eko palāyati, atha naṁ palāyantaṁ sabbo gogaṇo bhiyyo ajjhottharati. Evaṁ dummedho khamantaṁ bhiyyo ajjhottharatīti attho.

Sadatthaparamāti sakatthaparamā. **Khantyā bhiyyo na vijjatī**ti tesu saka-atthaparamesu atthesu khantito uttaritaro añño attho na vijjati. **Tamāhu paramaṁ khantin**ti yo balavā titikkhati, tassa taṁ khantiṁ paramaṁ āhu. **Bālabalaṁ** nāma aññāṇabalaṁ. Taṁ yassa balaṁ, abalameva (CS:pg.1.314) taṁ balanti āhu kathentīti dīpeti. **Dhammaguttassā**ti dhammena rakkhitassa, dhammaṁ vā rakkhantassa.

Paṭivattāti paṭippharitvā vattā, paṭippharitvā vā bālabalanti vadeyyāpi, dhammaṭṭhaṁ pana cāletuṁ samattho nāma natthi. **Tasseva tena pāpiyo**ti tena kodhena tasseva puggalassa pāpaṁ. Katarassa? **Yo kuddhaṁ paṭikujjhati**. **Tikicchantānan**ti ekavacane bahuvacanaṁ, tikicchantanti attho. **Janā maññantī**ti evarūpaṁ attano ca parassa cāti ubhinnaṁ atthaṁ tikicchantaṁ nipphādentaṁ puggalaṁ "andhabālo ayan"ti andhabālaputhujjanāva evaṁ maññanti. **Dhammassa akovidā**ti catusaccadhamme achekā. **Idhā**ti imasmiṁ sāsane. **Kho**ti nipātamattaṁ. Catutthaṁ.

(SA.11.5.)5. Subhāsitajayasuttavaṇṇanā

251. Pañcame **Asurindaṁ etadavocā**ti chekatāya etaṁ avoca. Evaṁ kirassa ahosi-- "Parassa nāma gāhaṁ mocetvā paṭhamaṁ vattuṁ garu. Parassa vacanaṁ anugantvā pana pacchā (SA.11.5./I,344.) sukhaṁ vattun"ti. **Pubbadevā**ti devaloke ciranivāsino pubbasāmikā, tumhākaṁ tāva paveṇi-āgataṁ bhaṇathāti. **Adaṇḍāvacarā**ti daṇḍāvacaraṇarahitā, daṇḍaṁ vā satthaṁ vā gahetabbanti evamettha natthīti attho. Pañcamaṁ.

(SA.11.6.)6. Kulāvakasuttavaṇṇanā

252. Chaṭṭhe **ajjhabhāsī**ti tassa kira simbalivanābhimukhassa jātassa rathasaddo ca ājānīyasaddo dhajasaddo ca samantā asanipātasaddo viya ahosi. Taṁ sutvā simbalivane balavasupaṇṇā palāyiṁsu, jarājiṇṇā ceva rogadubbalā ca asañjātapakkhapotakā ca palāyituṁ asakkontā, maraṇabhayena tajjitā ekappahāreneva mahāviravaṁ viraviṁsu. Sakko taṁ sutvā-- "Kassa saddo, tātā"ti? Mātaliṁ pucchi. Rathasaddaṁ, te deva, sutvā supaṇṇā palāyituṁ asakkontā viravantīti. Taṁ sutvā karuṇāsamāvajjitahadayo abhāsi. **Īsāmukhenā**ti rathassa īsāmukhena. Yathā kulāvake īsāmukhaṁ na sañcuṇṇeti, evaṁ iminā īsāmukhena te parivajjaya. So hi ratho puññapaccayanibbatto cakkavāḷapabbatepi (CS:pg.1.315) sinerumhipi sammukhībhūte vinivijjhitvāva gacchati na sajjati, ākāsagatasadiseneva gacchati. Sace tena simbalivanena gato bhaveyya, yathā mahāsakaṭe kadalivanamajjhena vā eraṇḍavanamajjhena vā gacchante sabbavanaṁ vibhaggaṁ nimmathitaṁ hoti, evaṁ tampi simbalivanaṁ bhaveyya. Chaṭṭhaṁ.

(SA.11.7.)7. Nadubbhiyasuttavaṇṇanā

253. Sattame **upasaṅkamī**ti "ayaṁ sakko 'yopi me assa supaccatthiko, tassa pāhaṁ na dubbheyyan'ti cinteti, mayā tassa paccatthikataro nāma natthi, vīmaṁsissāmi tāva naṁ, kiṁ nu kho maṁ passitvā dubbhati, na dubbhatī"ti cintetvā upasaṅkami. **Tiṭṭha vepacitti gahitosī**ti vepacitti, ettheva tiṭṭha, gahito tvaṁ mayāti vadati. Saha vacanenevassa (SA.11.7./I,345.) so kaṇṭhapañcamehi bandhanehi baddhova ahosi. **Sapassu ca me**ti mayi adubbhatthāya sapathaṁ karohīti vadati. **Yaṁ musābhaṇato pāpan**ti imasmiṁ kappe paṭhamakappikesu cetiyarañño pāpaṁ sandhāyāha. **Ariyūpavādino**ti Kokalikassa viya pāpaṁ. **Mittadduno ca yaṁ pāpanti mahākapijātake** mahāsatte duṭṭhacittassa pāpaṁ. **Akataññuno**ti Devadattasadisassa akataññuno pāpaṁ. Imāni kira imasmiṁ kappe cattāri mahāpāpāni. Sattamaṁ.

(SA.11.8.)8. Verocana-asurindasuttavaṇṇanā

254. Aṭṭhame **aṭṭhaṁsū**ti dvārapālarūpakāni viya ṭhitā. **Nipphadā**ti nipphatti, yāva attho nipphajjati, tāva vāyamethevāti vadati. Dutiyagāthā Sakkassa. Tattha **khantyā bhiyyo**ti nipphannasobhanesu atthesu khantito uttaritaro attho nāma natthi. **Atthajātā**ti kiccajātā. Soṇasiṅgālādayopi hi upādāya akiccajāto satto nāma natthi. Ito etto gamanamattampi kiccameva hoti. **Saṁyogaparamā tveva, sambhogā sabbapāṇinan**ti pārivāsika-odanādīni hi asambhogārahāni honti, tāni puna uṇhāpetvā bhajjitvā sappimadhuphāṇitādīhi saṁyojitāni sambhogārahāni honti. Tenāha "saṁyogaparamā tveva, sambhogā sabbapāṇinan"ti (CS:pg.1.316) **Nipphannasobhano attho**ti ime atthā nāma nipphannāva sobhanti. Puna catutthagāthā Sakkassa. Tatthāpi vuttanayeneva attho veditabbo. Aṭṭhamaṁ.

(SA.11.9.)9. Araññāyatana-isisuttavaṇṇanā

255. Navame **paṇṇakuṭīsu sammantī**ti Himavantapadese ramaṇīye araññāyatane rattiṭṭhānadivāṭṭhānacaṅkamanādīhi sampannāsu paṇṇasālāsu vasanti. **Sakko ca devānamindo vepacitti cā**ti ime dve janā jāmātikasasurā kālena kalahaṁ karonti, kālena ekato caranti, imasmiṁ pana kāle (SA.11.9./I,346.) ekato caranti. **Paṭaliyo**ti gaṇaṅgaṇūpāhanā. **Khaggaṁ olaggetvā**ti khaggaṁ aṁse olaggetvā. **Chattenā**ti dibbasetacchattena matthake dhārayamānena. **Apabyāmato karitvā**ti byāmato akatvā. **Ciradikkhitānan**ti cirasamādiṇṇavatānaṁ. **Ito paṭikkammā**ti "ito pakkama parivajjaya, mā uparivāte tiṭṭhā"ti vadanti. **Na hettha devā**ti etasmiṁ sīlavantānaṁ gandhe devā na paṭikkūlasaññino, iṭṭhakantamanāpasaññinoyevāti dīpeti. Navamaṁ.

(SA.11.10.)10. Samuddakasuttavaṇṇanā

256. Dasame **samuddatīre paṇṇakuṭīsū**ti cakkavāḷamahāsamuddapiṭṭhiyaṁ rajatapaṭṭavaṇṇe vālukapuḷine vuttappakārāsu paṇṇasālāsu vasanti. **Siyāpi no**ti siyāpi amhākaṁ. **Abhayadakkhiṇaṁ yāceyyāmā**ti abhayadānaṁ yāceyyāma. Yebhuyyena kira devāsurasaṅgāmo mahāsamuddapiṭṭhe hoti. Asurānaṁ na sabbakālaṁ jayo hoti, bahuvāre parājayova hoti. Te devehi parājitā palāyantā isīnaṁ assamapadena gacchantā "sakko imehi saddhiṁ mantetvā amhe nāseti, gaṇhatha puttahatāya putte"ti kupitā assamapade pānīyaghaṭacaṅkamanasālādīni viddhaṁsenti. Isayo araññato phalāphalaṁ ādāya āgatā naṁ disvā puna dukkhena paṭipākatikaṁ (CS:pg.1.317) karonti. Tepi punappunaṁ tatheva vināsenti. Tasmā "idāni tesaṁ saṅgāmo paccupaṭṭhito"ti sutvā evaṁ cintayiṁsu.

(SA.11.10./I,347.) **Kāmaṁkaro**ti icchitakaro. **Bhayassa abhayassa vā**ti bhayaṁ vā abhayaṁ vā. Idaṁ vuttaṁ hoti -- sace tvaṁ abhayaṁ dātukāmo, abhayaṁ dātuṁ pahosi. Sace bhayaṁ dātukāmo. Bhayaṁ dātuṁ pahosi. Amhākaṁ pana abhayadānaṁ dehīti. **Duṭṭhānan**ti viruddhānaṁ. **Pavuttan**ti khette patiṭṭhāpitaṁ.

Tikkhattuṁ ubbijjīti sāyamāsabhattaṁ bhuñjitvā sayanaṁ abhiruyha nipanno niddāya okkantamattāya samantā ṭhatvā sattisatena pahaṭo viya viravanto uṭṭhahati, dasayojanasahassaṁ asurabhavanaṁ "kimidan"ti saṅkhobhaṁ āpajjati. Atha naṁ āgantvā "kimidan"ti pucchanti. So "na kiñcī"ti vadati. Dutiyayāmādīsupi eseva nayo.

Iti asurānaṁ "mā bhāyi, mahārājā"ti taṁ assāsentānaṁyeva aruṇaṁ uggacchati. Evamassa tato paṭṭhāya gelaññajātaṁ cittaṁ vepati. Teneva cassa "Vepacittī"ti aparaṁ nāmaṁ udapādīti. Dasamaṁ.

Paṭhamo vaggo.

2. Dutiyavaggo

(SA.11.11.)1. Vatapadasuttavaṇṇanā

257. Dutiyavaggassa paṭhame **vatapadānī**ti vatakoṭṭhāsāni. **Samattānī**ti paripuṇṇāni. **Samādinnānī**ti gahitāni. **Kule jeṭṭhāpacāyī**ti kulajeṭṭhakānaṁ mahāpitā mahāmātā cūḷapitā cūḷamātā mātulo mātulānīti-ādīnaṁ apacitikārako. **Saṇhavāco**ti piyamudumadhuravāco. **Muttacāgo**ti vissaṭṭhacāgo. **Payatapāṇī**ti deyyadhammadānatthāya sadā dhotahattho. **Vossaggarato**ti vossajjane rato. **Yācayogo**ti parehi yācitabbāraho, **yācayogo**ti vā yācayogeneva yutto. **Dānasaṁvibhāgarato**ti dāne ca saṁvibhāge ca rato. Paṭhamaṁ.

(SA.11.12./I,348.)

(SA.11.12.)2. Sakkanāmasuttavaṇṇanā

258. Dutiye (CS:pg.1.318) **manussabhūto**ti Magadharaṭṭhe macalagāme manussabhūto. **Āvasathaṁ adāsī**ti catumahāpathe mahājanassa āvasathaṁ kāretvā adāsi. **Sahassampi atthānan**ti sahassampi kāraṇānaṁ, janasahassena vā vacanasahassena vā osārite "ayaṁ imassa attho, ayaṁ imassa attho"ti ekapade ṭhitova vinicchinati. Dutiyaṁ.

(SA.11.13.)3. Mahālisuttavaṇṇanā

259. Tatiye **upasaṅkamī**ti "Sakko devarājāti kathenti, atthi nu kho so sakko, yena so diṭṭhapubboti imamatthaṁ dasabalaṁ pucchissāmī"ti upasaṅkami. **Tañca pajānāmī**ti bahuvacane ekavacanaṁ, te ca dhamme pajānāmīti attho. Sakko kira anantare attabhāve Magadharaṭṭhe macalagāme magho nāma māṇavo ahosi paṇḍito byatto, bodhisattacariyā viya ca tassa cariyā ahosi. So tettiṁsa purise gahetvā kalyāṇamakāsi. Ekadivasaṁ attanova paññāya upaparikkhitvā gāmamajjhe mahājanassa sannipatitaṭṭhāne kacavaraṁ ubhatopassesu apabyūhitvā taṁ ṭhānaṁ ramaṇīyaṁ akāsi. Puna tattheva maṇḍapaṁ kāresi. Puna gacchante kāle sālaṁ kāresi. Gāmato ca nikkhamitvā gāvutampi aḍḍhayojanampi tigāvutampi yojanampi vicaritvā tehi sahāyehi saddhiṁ visamaṁ samaṁ akāsi. Te sabbeva ekacchandā tattha tattha setuyuttaṭṭhāne setuṁ, maṇḍapasālāpokkharaṇimālāvaccharopanapadīnaṁ yuttaṭṭhānesu maṇḍapasālāpokkharaṇimālāvaccharopanādīni karontā bahuṁ puññamakaṁsu. Magho satta vatapadāni pūretvā kāyassa bhedā saddhiṁ sahāyehi tāvatiṁsabhavane nibbatti. Taṁ sabbaṁ Bhagavā jānāti. Tenāha-- **yesaṁ dhammānaṁ samādinnattā sakko sakkattaṁ ajjhagā, tañca pajānāmī**ti. Ayaṁ Sakkassa sakkattādhigame saṅkhepakathā, vitthāro pana Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya

sakkapaṇhavaṇṇanāyaṁ vutto. Tatiyaṁ.
(SA.11.14./I,349.)

(SA.11.14.)4. Daliddasuttavaṇṇanā

260. Catutthe (CS:pg.1.319) **manussadaliddo**ti manussa-adhano. **Manussakapaṇo**ti manussakāruññataṁ patto. **Manussavarāko**ti manussalāmako. **Tatrā**ti tasmiṁ ṭhāne, tasmiṁ vā atirocane. **Ujjhāyantī**ti avajjhāyanti lāmakato cintenti. **Khiyantī**ti kathenti pakāsenti. **Vipācentī**ti tattha tattha kathenti vitthārenti. **Eso kho mārisā**ti ettha ayamanupubbikathā-- so kira anuppanne Buddhe kāsiraṭṭhe Bārāṇasirājā hutvā samussitaddhajapaṭākanānālaṅkārena suṭṭhu alaṅkataṁ nagaraṁ padakkhiṇaṁ akāsi attano sirisampattiyā samākaḍḍhitanettena janakāyena samullokiyamāno. Tasmiñca samaye eko paccekabuddho gandhamādanapabbatā āgamma tasmiṁ nagare piṇḍāya carati, santindriyo santamānaso uttamadamathasamannāgato. Mahājanopi rājagataṁ cittīkāraṁ pahāya paccekabuddhameva olokesi. Rājā-- "Idāni imasmiṁ janakāye ekopi maṁ na oloketi. Kiṁ nu kho etan"ti? Olokento paccekabuddhaṁ addasa. Sopi paccekabuddho mahallako hoti pacchimavaye ṭhito. Cīvarānipissa jiṇṇāni, tato tato suttāni gaḷanti. Rañño satasahassādhikāni dve asaṅkhyeyyāni pūritapāramiṁ paccekabuddhaṁ disvā cittapasādamattaṁ vā hatthaṁ pasāretvā vandanamattaṁ vā nāhosi. So rājā "pabbajito maññe esa usūyāya maṁ na oloketī"ti kujjhitvā "kvāyaṁ kuṭṭhicīvarāni pāruto"ti niṭṭhubhitvā pakkāmi. Tassa kammassa vipākena mahāniraye nibbattitvā vipākāvasesena manussalokaṁ āgacchanto rājagahe paramakapaṇāya itthiyā kucchimhi paṭisandhiṁ gaṇhi. Gahitakālato paṭṭhāya sā itthī kañjikamattampi udarapūraṁ nālattha. Tassa kucchigatasseva kaṇṇanāsā vilīnā, saṅkhapalitakuṭṭhī hutvā mātukucchito nikkhanto. Mātāpitaro (SA.11.14./I,350.) nāma dukkarakārikā honti, tenassa mātā yāva kapālaṁ gahetvā carituṁ na sakkoti, tāvassa kañjikampi udakampi āharitvā adāsi. Bhikkhāya carituṁ samatthakāle panassa kapālaṁ hatthe datvā "paññāyissasi sakena kammenā"ti pakkāmi.

Athassa (CS:pg.1.320) tato paṭṭhāya sakalasarīrato maṁsāni chijjitvā chijjitvā patanti, yūsaṁ paggharati, mahāvedanā vattanti. Yaṁ yaṁ racchaṁ nissāya sayati, sabbarattiṁ mahāravena ravati. Tassa kāruññaparidevitasaddena sakalavīthiyaṁ manussā sabbarattiṁ niddaṁ na labhanti. Tassa tato paṭṭhāya sukhasayite pabodhetīti **Suppabuddho**tveva nāmaṁ udapādi. Athāparena samayena Bhagavati rājagahaṁ sampatte nāgarā Satthāraṁ nimantetvā nagaramajjhe mahāmaṇḍapaṁ katvā dānaṁ adaṁsu. Suppabuddhopi kuṭṭhī gantvā dānaggamaṇḍapassa avidūre nisīdi. Nāgarā Buddhappamukhaṁ bhikkhusaṅghaṁ paṇītena khādanīyena bhojanīyena parivisantā tassāpi yāgubhattaṁ adaṁsu. Tassa paṇītabhojanaṁ bhuttassa cittaṁ ekaggaṁ ahosi. Satthā bhattakiccāvasāne anumodanaṁ katvā saccāni dīpesi, Suppabuddho nisinnaṭṭhāne nisinnova desanānusārena ñāṇaṁ pesetvā sotāpattiphale patiṭṭhito. Satthā uṭṭhāya vihāraṁ gato. Sopi cumbaṭaṁ āruyha kapālamādāya daṇḍamolubbha attano vasanaṭṭhānaṁ gacchanto vibbhantāya gāviyā jīvitā voropito mattikapātiṁ bhinditvā suvaṇṇapātiṁ paṭilabhanto viya dutiyacittavāre devaloke nibbatto attano puññaṁ nissāya aññe deve atikkamma virocittha. Taṁ kāraṇaṁ dassento sakko devānamindo **eso kho mārisā**ti-ādimāha.

Saddhāti maggenāgatasaddhā. **Sīlañca yassa kalyāṇan**ti kalyāṇasīlaṁ nāma ariyasāvakassa ariyakantasīlaṁ vuccati. Tattha kiñcāpi ariyasāvakassa ekasīlampi akantaṁ nāma natthi, imasmiṁ panatthe bhavantarepi appahīnaṁ pañcasīlaṁ adhippetaṁ.

Catutthaṁ.
(SA.11.15./I,351.)

(SA.11.15.)5. Rāmaṇeyyakasuttavaṇṇanā

261. Pañcame **ārāmacetyā**ti ārāmacetiyāni. **Vanacetyā**ti vanacetiyāni. Ubhayatthāpi cittīkataṭṭhena cetyaṁ veditabbaṁ. **Manussarāmaṇeyyassā**ti manussaramaṇīyabhāvassa. Idāni manussaramaṇīyakavasena bhūmiramaṇīyakaṁ dassento **gāme vā**ti-ādimāha. Pañcamaṁ.

(SA.11.16.)6. Yajamānasuttavaṇṇanā

262. Chaṭṭhe (CS:pg.1.321) **yajamānānan**ti yajantānaṁ. Tadā kira Aṅgamagadhavāsikā manussā anusaṁvaccharaṁ sappimadhuphāṇitādīsu aggaṁ gahetvā ekasmiṁ ṭhāne dārūnaṁ saṭṭhimatte sakaṭabhāre rāsiṁ katvā aggiṁ datvā pajjalitakāle "mahābrahmuno yajāmā"ti taṁ sabbaṁ pakkhipanti. "Ekavāraṁ pakkhittaṁ sahassaguṇaphalaṁ detī"ti nesaṁ laddhi. Sakko devarājā "sabbepime sabba-aggāni gahetvā 'mahābrahmuno yajāmā'ti aggimhi jhāpenti. Aphalaṁ karonti, mayi passante mā nassantu, yathā Buddhassa ceva saṅghassa ca datvā bahuṁ puññaṁ pasavanti, evaṁ karissāmī"ti dārurāsiṁ jalāpetvā olokentesu manussesu puṇṇamadivase brahmattabhāvaṁ māpetvā mahājanassa passantasseva candamaṇḍalaṁ bhinditvā nikkhanto viya ahosi. Mahājano disvā "imaṁ yaññaṁ paṭiggahetuṁ mahābrahmā āgacchatī"ti jaṇṇukehi bhūmiyaṁ patiṭṭhāya, añjaliṁ paggayha namassamāno aṭṭhāsi. Brāhmaṇā āhaṁsu "tumhe 'mayaṁ takkena kathemā'ti maññatha, idāni passatha, ayaṁ vo brahmā sahatthā yaññaṁ paṭiggahetuṁ āgacchatī"ti. Sakko āgantvā dārucitakamatthake ākāse ṭhatvā "kassāyaṁ sakkāro"ti pucchi? Tumhākaṁ, bhante, paṭiggaṇhatha no yaññanti. Tena hi āgacchatha, mā tulaṁ chaḍḍetvā hatthena tulayittha, ayaṁ Satthā dhuravihāre vasati, taṁ pucchissāma "kassa dinnaṁ mahapphalaṁ (SA.11.16./I,352.) hotī"ti Ubhayaraṭṭhavāsino gahetvā Satthu santikaṁ gantvā pucchanto evamāha.

Tattha **puññapekkhānan**ti puññaṁ icchantānaṁ puññatthikānaṁ. **Opadhikaṁ puññan**ti upadhivipākaṁ puññaṁ. **Saṅghe dinnaṁ mahapphalan**ti ariyasaṅghe dinnaṁ vipphāravantaṁ hoti. Desanāvasāne caturāsītipāṇasahassāni amatapānaṁ piviṁsu. Tato paṭṭhāya manussā sabbāni aggadānāni bhikkhusaṅghassa adaṁsu. Chaṭṭhaṁ.

(SA.11.17.)7. Buddhavandanāsuttavaṇṇanā

263. Sattame **uṭṭhehī**ti uṭṭhaha, ghaṭa, vāyama. **Vijitasaṅgāmā**ti rāgādīnañceva dvādasayojanikassa ca mārabalassa jitattā Bhagavantaṁ evaṁ ālapati (CS:pg.1.322) **Pannabhārā**ti oropitakhandhakilesābhisaṅkhārabhāra. **Pannarasāya rattin**ti pannarasāya puṇṇamāya rattiṁ. Sattamaṁ.

(SA.11.18.)8. Gahaṭṭhavandanāsuttavaṇṇanā

264. Aṭṭhame **puthuddisā**ti catasso disā catasso anudisā ca. **Bhummā**ti

bhūmivāsino. **Cirarattasamāhite**ti upacārappanāhi cirarattasamāhitacitte. **Vande**ti vandāmi. **Brahmacariyaparāyaṇe**ti dasapi vassāni vīsatipi vassāni …pe… saṭṭhipi vassāni āpāṇakoṭikaṁ ekaseyyaṁ ekabhattanti-ādikaṁ seṭṭhacariyaṁ brahmacariyaṁ caramāneti attho. **Puññakarā**ti catupaccayadānaṁ kusumbhasumanapūjā dīpasahassajālanti evamādipuññakārakā. **Sīlavanto**ti upāsakatte patiṭṭhāya pañcahipi dasahipi sīlehi samannāgatā. **Dhammena dāraṁ posentī**ti umaṅgabhindanādīni akatvā dhammikehi kasigorakkhavaṇijjādīhi puttadāraṁ posenti. **Pamukho rathamāruhī**ti devānaṁ pamukho seṭṭho rathaṁ āruhi. Aṭṭhamaṁ.

(SA.11.19./I,353.)

(SA.11.19.)9. Satthāravandanāsuttavaṇṇanā

265. Navame **Bhagavantaṁ namassatī**ti ekaṁsaṁ uttariyaṁ dukulaṁ katvā, brahmajāṇuko hutvā sirasi añjaliṁ ṭhapetvā namassati. **So yakkho**ti so sakko. **Anomanāman**ti sabbaguṇehi omakabhāvassa natthitāya sabbaguṇanemittakehi nāmehi anomanāmaṁ. **Avijjāsamatikkamā**ti catusaccapaṭicchādikāya vaṭṭamūlaka-avijjāya samatikkamena. **Sekkhā**ti satta sekkhā. **Apacayārāmā**ti vaṭṭaviddhaṁsane ratā. **Sikkhare**ti sikkhanti. Navamaṁ.

(SA.11.20.)10. Saṅghavandanāsuttavaṇṇanā

266. Dasame **ajjhabhāsī**ti kasmā esa punappunaṁ evaṁ bhāsatīti? Sakkassa kira devarañño saddo madhuro, suphasitaṁ dantāvaraṇaṁ, kathanakāle suvaṇṇakiṅkiṇikasaddo viya niccharati. Taṁ punappunaṁ sotuṁ labhissāmīti bhāsati. **Pūtidehasayā**ti pūtimhi mātusarīre vā, attanoyeva vā sarīraṁ avattharitvā sayanato pūtidehasayā. **Nimuggā** (CS:pg.1.323) **kuṇapamhete**ti dasamāse mātukucchisaṅkhāte kuṇapasmiṁ ete nimuggā. **Etaṁ tesaṁ pihayāmī**ti etesaṁ etaṁ pihayāmi patthayāmi. **Na te saṁ koṭṭhe opentī**ti na te saṁ santakaṁ dhaññaṁ koṭṭhe pakkhipanti. Na hi etesaṁ dhaññaṁ atthi. **Na kumbhī**ti na kumbhiyaṁ. **Na kaḷopiyan**ti na pacchiyaṁ. **Paraniṭṭhitamesānā**ti paresaṁ niṭṭhitaṁ paraghare pakkaṁ bhikkhācāravattena esamānā gavesamānā. **Tenā**ti evaṁ pariyiṭṭhena. **Subbatā**ti dasapi …pe… saṭṭhipi vassāni susamādinnasundaravatā.

Sumantamantinoti dhammaṁ sajjhāyissāma, dhutaṅgaṁ samādiyissāma, amataṁ paribhuñjissāma, samaṇadhammaṁ karissāmāti evaṁ subhāsitabhāsino. **Tuṇhībhūtā samañcarā**ti tiyāmarattiṁ asanighosena (SA.11.20./I,354.) ghositā viya dhammaṁ kathentāpi tuṇhībhūtā samaṁ carantiyeva nāma. Kasmā? Niratthakavacanassābhāvā. **Puthumaccā cā**ti bahusattā ca aññamaññaṁ viruddhā. **Attadaṇḍesu nibbutā**ti paraviheṭhanatthaṁ gahitadaṇḍesu sattesu nibbutā vissaṭṭhadaṇḍā. **Sādānesu anādānā**ti sagahaṇesu sattesu ca bhavayoni-ādīnaṁ ekakoṭṭhāsassāpi agahitattā agahaṇā. Dasamaṁ.

Dutiyo vaggo.

3. Tatiyavaggo

(SA.11.21.)1. Chetvāsuttavaṇṇanā

267. Tatiyavaggassa paṭhamaṁ vuttatthameva. Paṭhamaṁ.

(SA.11.22.)2. Dubbaṇṇiyasuttavaṇṇanā

268. Dutiye **dubbaṇṇo**ti jhāmakhāṇuvaṇṇo. **Okoṭimako**ti lakuṇḍako mahodaro. **Āsane**ti paṇḍukambalasilāyaṁ. **Kodhabhakkho**ti sakkena gahitanāmamevetaṁ. So pana eko rūpāvacarabrahmā, "sakko kira khantibalena samannāgato"ti sutvā vīmaṁsanatthaṁ āgato (CS:pg.1.324) Avaruddhakayakkhā pana evarūpaṁ saṁvihitārakkhaṁ ṭhānaṁ pavisituṁ na sakkonti. **Upasaṅkamī**ti devānaṁ sutvā "na sakkā esa pharusena cāletuṁ, nīcavuttinā pana khantiyaṁ ṭhitena sakkā palāpetun"ti tathā palāpetukāmo upasaṅkami. **Antaradhāyī**ti khantiyaṁ ṭhatvā balavacittīkāraṁ paccupaṭṭhapetvā nīcavuttiyā dassiyamānāya sakkāsane ṭhātuṁ asakkonto antaradhāyi. **Na sūpahatacittomhī**ti ettha **sū**ti nipātamattaṁ, upahatacittomhīti āha. **Nāvattena suvānayo**ti na kodhāvattena su-ānayo, kodhavase vattetuṁ na sukaromhīti vadati. **Na vo cirāhan**ti **vo**ti nipātamattaṁ, ahaṁ ciraṁ na kujjhāmīti vadati. Dutiyaṁ.

(SA.11.23./I,355.)

(SA.11.23.)3. Sambarimāyāsuttavaṇṇanā

269. Tatiye **ābādhiko**ti isigaṇena abhisapakāle uppannābādhena ābādhiko. **Vācehi man**ti sace maṁ sambarimāyaṁ vācesi, evamahaṁ tampi tikicchissāmīti vadati. **Mā kho tvaṁ, mārisa, vācesī**ti vināpi tāva sambarimāyaṁ sakko amhe bādhati, yadi pana taṁ jānissati, naṭṭhā mayaṁ, mā attano ekassa atthāya amhe nāsehīti vatvā nivārayiṁsu. **Sambarova sataṁ saman**ti yathā sambaro asurindo māyāvī māyaṁ payojetvā vassasataṁ niraye pakko, evaṁ paccati. Tumhe dhammikāva, alaṁ vo māyāyāti vadati. Kiṁ pana sakko tassa kodhaṁ tikicchituṁ sakkuṇeyyāti? Āma sakkuṇeyya. Kathaṁ? Tadā kira so isigaṇo dharatiyeva, tasmā naṁ isīnaṁ santikaṁ netvā khamāpeyya, evamassa phāsu bhaveyya. Tena pana vañcitattā tathā akatvā pakkantova. Tatiyaṁ.

(SA.11.24.)4. Accayasuttavaṇṇanā

270. Catutthe **sampayojesun**ti kalahaṁ akaṁsu. **Accasarā**ti atikkami, eko bhikkhu ekaṁ bhikkhuṁ atikkamma vacanaṁ avocāti attho. **Yathādhammaṁ** (CS:pg.1.325) **nappaṭiggaṇhātī**ti na khamati. **Kodho vo vasamāyātū**ti kodho tumhākaṁ vasaṁ āgacchatu, mā tumhe kodhavasaṁ gamitthāti dīpeti. **Mā ca mitte hi vo jarā**ti ettha **hī**ti nipātamattaṁ, tumhākaṁ mittadhamme jarā nāma mā nibbatti. Bhummatthe vā karaṇavacanaṁ, mittesu vo jarā mā nibbatti, mittabhāvato aññathābhāvo mā hotūti attho. **Agarahiyaṁ mā garahitthā**ti agārayhaṁ khīṇāsavapuggalaṁ mā garahittha. Catutthaṁ.

(SA.11.25.)5. Akkodhasuttavaṇṇanā

271. Pañcame **mā vo kodho ajjhabhavī**ti kodho tumhe mā abhibhavi, tumheva kodhaṁ abhibhavatha. **Mā ca kujjhittha kujjhitan**ti kujjhantānaṁ mā paṭikujjhittha. **Akkodho**ti (SA.11.25./I,356.) mettā ca mettāpubbabhāgo ca. **Avihiṁsā**ti karuṇā ca karuṇāpubbabhāgo ca. **Atha pāpajanaṁ kodho, pabbatovābhimaddatī**ti lāmakajanaṁ pabbato viya kodho abhimaddatīti. Pañcamaṁ.

Tatiyo vaggo.

Sakkasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya Sagāthāvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya paṭhamo bhāgo.

Namo tassa Bhagavato arahato sammāsambuddhassa.

□Saṁyuttanikāye

【Sāratthappakāsinī】相應部注釋《顯揚心義》

2-Nidānavagga-aṭṭhkathā

(因 緣 篇 注 釋)

(Spk:II,1.~248.；CS:pg.2.1~227)

by Bhadantācariya BUDDHAGHOSA(佛音，5 A.D.)

SA.12.(1) Nidānasaṁyuttaṁ

1. Buddhavaggo

(PTS：SA.12.1./II,1.)

(SA.12.1.)1. Paṭiccasamuppāasuttavaṇṇanā

1. **Evaṁ** (CS:pg.2.1) **me sutan**ti-- Nidānavagge paṭhamaṁ paṭiccasamuppādasuttaṁ. Tatrāyaṁ anupubbapadavaṇṇanā-- **tatra kho Bhagavā bhikkhū āmantesī**ti, ettha **tatrā**ti desakālaparidīpanaṁ. Tañhi "yaṁ samayaṁ viharati, tatra samaye, yasmiñca jetavane viharati, tatra jetavane"ti dīpeti. Bhāsitabbayutte vā desakāle dīpeti. Na hi Bhagavā ayutte dese kāle ca dhammaṁ bhāsati. "Akālo kho tāva bāhiyā"ti-ādi (udā.10) cettha sādhakaṁ. **Kho**ti padapūraṇamatte, avadhāraṇe ādikālatthe vā nipāto. **Bhagavā**ti lokagarudīpanaṁ. **Bhikkhū**ti kathāsavanayuttapuggalavacanaṁ. Apicettha "bhikkhakoti bhikkhu, bhikkhācariyaṁ ajjhūpagatoti bhikkhū"ti-ādinā (pārā.45 vibha.510) nayena vacanattho veditabbo. **Āmantesī**ti ālapi, abhāsi, sambodhesi, ayamettha attho. Aññatra pana ñāpanepi hoti. Yathāha-- "Āmantayāmi (CS:pg.2.2) vo, bhikkhave, paṭivedayāmi vo, bhikkhave"ti. Pakkosanepi. Yathāha-- "ehi tvaṁ, bhikkhu, mama vacanena Sāriputtaṁ āmantehī"ti (a.ni.9.11). **Bhikkhavo**ti āmantanākāradīpanaṁ. Tañca bhikkhanasīlatādiguṇayogasiddhattā vuttaṁ. Bhikkhanasīlatāguṇayuttopi (SA.12.1./II,2.) hi bhikkhu, bhikkhanadhammatāguṇayuttopi bhikkhane sādhukāritāguṇayuttopīti saddavidū maññanti. Tena ca tesaṁ bhikkhanasīlatādiguṇayogasiddhena vacanena hīnādhikajanasevitavuttiṁ pakāsento uddhatadīnabhāvaniggahaṁ karoti. "Bhikkhavo"ti iminā ca karuṇāvipphārasommahadayanayananipātapubbaṅgamena vacanena te attano abhimukhe karonto teneva kathetukamyatādīpakena nesaṁ vacanena sotukamyataṁ janeti, teneva ca sambodhanatthena sādhukaṁ manasikārepi niyojeti. Sādhukaṁ manasikārāyattā hi sāsanasampatti.

Aparesupi devamanussesu vijjamānesu kasmā bhikkhūyeva āmantesīti ce? Jeṭṭhaseṭṭhāsannasadāsannihitabhāvato. Sabbaparisasādhāraṇā hi Bhagavato dhammadesanā, parisāya jeṭṭhā bhikkhū paṭhamaṁ uppannattā, seṭṭhā anagāriyabhāvaṁ

ādiṁ katvā Satthucariyānuvidhāyakattā sakalasāsanapaṭiggāhakattā ca, āsannā tattha nisinnesu Satthusantikattā, sadāsannihitā Satthusantikāvacarattāti. Apica te dhammadesanāya bhājanaṁ yathānusiṭṭhaṁ paṭipattisabbhāvato. Visesato ca ekacce bhikkhūyeva sandhāya ayaṁ desanāpīti evaṁ āmantesi.

Kimatthaṁ pana Bhagavā dhammaṁ desento paṭhamaṁ bhikkhū āmantesi, na dhammameva desesīti? Satijananatthaṁ. Bhikkhū aññaṁ cintentāpi vikkhittacittāpi dhammaṁ paccavekkhantāpi kammaṭṭhānaṁ manasikarontāpi nisinnā honti. Te anāmantetvā dhamme desiyamāne "ayaṁ desanā kiṁnidānā kiṁpaccayā katamāya aṭṭhuppattiyā desitā"ti sallakkhetuṁ asakkontā duggahitaṁ vā gaṇheyyuṁ, na vā gaṇheyyuṁ, tena nesaṁ satijananatthaṁ Bhagavā paṭhamaṁ āmantetvā pacchā dhammaṁ deseti.

(SA.12.1./II,3.) **Bhadante**ti gāravavacanametaṁ, Satthuno paṭivacanadānaṁ vā. Apicettha "bhikkhavo"ti vadamāno Bhagavā bhikkhū ālapati. "Bhadante"ti vadamānā te Bhagavantaṁ paccālapanti. Tathā hi "bhikkhavo"ti Bhagavā ābhāsati, "bhadante"ti (CS:pg.2.3) paccābhāsanti. "Bhikkhavo"ti paṭivacanaṁ dāpeti, "bhadante"ti paṭivacanaṁ denti. **Te bhikkhū**ti ye Bhagavā āmantesi, te. **Bhagavato paccassosun**ti Bhagavato āmantanaṁ pati-assosuṁ, abhimukhā hutvā suṇiṁsu sampaṭicchiṁsu paṭiggahesunti attho. **Bhagavā etadavocā**ti, Bhagavā etaṁ idāni vattabbaṁ Sakalasuttaṁ avoca. Ettāvatā yaṁ āyasmatā Ānandena atthabyañjanasampannassa Buddhānaṁ desanāñāṇagambhīrabhāvasaṁsūcakassa imassa suttassa sukhāvagāhaṇatthaṁ kāladesadesakaparisāpadesappaṭimaṇḍitaṁ nidānaṁ bhāsitaṁ, tassa atthavaṇṇanā samattā.

Idāni **paṭiccasamuppādaṁ vo**ti-ādinā nayena Bhagavatā nikkhittassa suttassa saṁvaṇṇanāya okāso anuppatto. Sā panesā suttavaṇṇanā yasmā suttanikkhepaṁ vicāretvā vuccamānā pākaṭā hoti, tasmā suttanikkhepaṁ tāva vicāressāma. Cattāro hi suttanikkhepā -- attajjhāsayo, parajjhāsayo, pucchāvasiko, aṭṭhuppattikoti. Tattha yāni suttāni Bhagavā parehi anajjhiṭṭho kevalaṁ attano ajjhāsayeneva katheti, seyyathidaṁ-- dasabalasuttantahārako candopama-vīṇopama-sammappadhāna-iddhipāda-indriyabala-bojjhaṅgamaggaṅga-suttantahārakoti evamādīni, tesaṁ **attajjhāsayo** nikkhepo.

Yāni pana "paripakkā kho Rāhulassa vimuttiparipācanīyā dhammā. Yaṁnūnāhaṁ Rāhulaṁ uttariṁ āsavānaṁ khaye vineyyan"ti (saṁ.ni.4.121 ma.ni.3.416) evaṁ paresaṁ ajjhāsayaṁ khantiṁ nijjhānakkhamaṁ manaṁ abhinīhāraṁ bujjhanabhāvañca apekkhitvā parajjhāsayavasena kathitāni, seyyathidaṁ (SA.12.1./II,4.) Cūḷarāhulovādasuttaṁ, Mahārāhulovādasuttaṁ, Dhammacakkappavattanaṁ, Anattalakkhaṇasuttaṁ, Āsīvisopamasuttaṁ, Dhātuvibhaṅgasuttanti, evamādīni, tesaṁ **parajjhāsayo** nikkhepo.

Bhagavantaṁ pana upasaṅkamitvā catasso parisā cattāro vaṇṇā nāgā supaṇṇā gandhabbā asurā yakkhā mahārājāno tāvatiṁsādayo devā mahābrahmāti evamādayo "bojjhaṅgā bojjhaṅgāti, bhante, vuccanti-- (saṁ.ni.5.202) nīvaraṇā nīvaraṇāti, bhante, vuccanti ime nu kho, bhante, pañcupādānakkhandhā, kiṁsūdha vittaṁ purisassa seṭṭhan"ti-ādinā (saṁ.ni.1.246 su.ni.183) nayena pañhaṁ pucchanti. Evaṁ puṭṭhena Bhagavatā yāni (CS:pg.2.4) kathitāni Bojjhaṅgasaṁyuttādīni, yāni vā panaññānipi Devatāsaṁyutta, Mārasaṁyutta, Brahmasaṁyutta, Sakkapañha, Cūḷavedalla, Mahāvedalla, Sāmaññaphala-Āḷavaka, Sūciloma, Kharalomasuttādīni, tesaṁ **pucchāvasiko** nikkhepo.

Yāni pana tāni uppannaṁ kāraṇaṁ paṭicca kathitāni, seyyathidaṁ --

dhammadāyādaṁ. Cūḷasīhanādasuttaṁ puttamaṁsūpamaṁ dārukkhandhūpamaṁ aggikkhandhūpamaṁ pheṇapiṇḍūpamaṁ pāricchattakūpamanti evamādīni, tesaṁ **aṭṭhuppattiko** nikkhepo.

Evametesu catūsu nikkhepesu imassa paṭiccasamuppādasuttassa parajjhāsayo nikkhepo. Parapuggalajjhāsayavasena hidaṁ Bhagavatā nikkhittaṁ. Katamesaṁ puggalānaṁ ajjhāsayavasenāti? Ugghaṭitaññūnaṁ. Cattāro hi puggalā ugghaṭitaññū vipañcitaññū neyyo padaparamoti. Tattha yassa puggalassa saha udāhaṭavelāya dhammābhisamayo hoti, ayaṁ vuccati puggalo **ugghaṭitaññū**. Yassa puggalassa saṁkhittena bhāsitassa vitthārena (SA.12.1./II,5.) atthe vibhajiyamāne dhammābhisamayo hoti, ayaṁ vuccati puggalo **vipañcitaññū**. Yassa puggalassa uddesato paripucchato yoniso manasikaroto, kalyāṇamitte sevato, bhajato, payirupāsato, anupubbena dhammābhisamayo hoti, ayaṁ vuccati puggalo **neyyo**. Yassa puggalassa bahumpi suṇato, bahumpi dhārayato, bahumpi vācayato na tāya jātiyā dhammābhisamayo hoti, ayaṁ vuccati puggalo **padaparamo**. Iti imesu catūsu puggalesu ugghaṭitaññūpuggalānaṁ ajjhāsayavasena idaṁ suttaṁ nikkhittaṁ.

Tadā kira pañcasatā janapadavāsikā bhikkhū sabbeva ekacarā dvicarā ticarā catucarā pañcacarā sauttino dhutaṅgadharā āraddhavīriyā yuttayogā vipassakā saṇhaṁ sukhumaṁ suññataṁ paccayākāradesanaṁ patthayamānā sāyanhasamaye Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā, vanditvā, rattakambalasāṇiyā parikkhipamānā viya desanaṁ paccāsīsamānā parivāretvā nisīdiṁsu. Tesaṁ ajjhāsayavasena Bhagavā idaṁ suttaṁ ārabhi. Yathā hi cheko cittakāro aparikammakatabhittiṁ labhitvā, na āditova rūpaṁ samuṭṭhāpesi, mahāmattikalepādīhi pana bhittiparikammaṁ tāva katvā kataparikammāya (CS:pg.2.5) bhittiyā rūpaṁ samuṭṭhāpeti, kataparikammaṁ pana bhittiṁ labhitvā, bhittiparikammabyāpāraṁ akatvā, raṅgajātāni yojetvā, vaṭṭikaṁ vā tūlikaṁ vā ādāya rūpameva samuṭṭhāpeti, evameva Bhagavā akatābhinivesaṁ ādikammikakulaputtaṁ labhitvā nāssa āditova arahattapadaṭṭhānaṁ saṇhaṁ sukhumaṁ suññataṁ vipassanālakkhaṇaṁ ācikkhati, sīlasamādhikammassakatādiṭṭhisampadāya pana yojento pubbabhāgapaṭipadaṁ tāva ācikkhati. Yaṁ sandhāya vuttaṁ--

"Tasmātiha tvaṁ, bhikkhu, ādimeva visodhehi kusalesu dhammesu. Ko cādi kusalānaṁ dhammānaṁ? Sīlañca suvisuddhaṁ diṭṭhi ca ujukā. Yato kho te, bhikkhu, sīlañca suvisuddhaṁ bhavissati diṭṭhi ca ujukā. Tato tvaṁ, bhikkhu, sīlaṁ nissāya sīle patiṭṭhāya cattāro satipaṭṭhāne tividhena bhāveyyāsi. Katame cattāro? (SA.12.1./II,6.) Idha tvaṁ, bhikkhu, ajjhattaṁ vā kāye kāyānupassī viharāhi ātāpī sampajāno satimā vineyya loke abhijjhādomanassaṁ. Bahiddhā vā kāye …pe… ajjhattabahiddhā vā kāye …pe… dhammesu dhammānupassī viharāhi ātāpī sampajāno satimā vineyya loke abhijjhādomanassaṁ. Yato kho tvaṁ, bhikkhu, sīlaṁ nissāya sīle patiṭṭhāya ime cattāro satipaṭṭhāne evaṁ tividhena bhāvessasi, tato tuyhaṁ, bhikkhu, yā ratti vā divaso vā āgamissati, vuddhiyeva pāṭikaṅkhā kusalesu dhammesu, no parihānī"ti (saṁ.ni.5.369=S.47.3./V,143.).

Evaṁ ādikammikakulaputtassa sīlakathāya parikammaṁ kathetvā, arahattapadaṭṭhānaṁ saṇhaṁ sukhumaṁ suññataṁ vipassanālakkhaṇaṁ ācikkhati.

Parisuddhasīlaṁ pana āraddhavīriyaṁ yuttayogaṁ vipassakaṁ labhitvā, nāssa pubbabhāgapaṭipadaṁ ācikkhati, ujukameva pana arahattapadaṭṭhānaṁ saṇhaṁ sukhumaṁ suññataṁ vipassanālakkhaṇaṁ ācikkhati. Ime pañcasatā bhikkhū pubbabhāgapaṭipadaṁ parisodhetvā ṭhitā sudhantasuvaṇṇasadisā suparimajjitamaṇikkhandhasannibhā, eko lokuttaramaggova nesaṁ anāgato. Iti

tassāgamanatthāya Satthā tesaṁ ajjhāsayaṁ apekkhamāno idaṁ suttaṁ ārabhi.

Tattha (CS:pg.2.6) **paṭiccasamuppādan**ti paccayākāraṁ. Paccayākāro hi aññamaññaṁ paṭicca sahite dhamme uppādeti. Tasmā paṭiccasamuppādoti vuccati. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana Visuddhimaggato gahetabbo.

Voti ayaṁ vo-saddo paccatta-upayogakaraṇa-sampadāna-sāmivacana-padapūraṇesu dissati. "Kacci pana vo Anuruddhā samaggā sammodamānā"ti-ādīsu (ma.ni.1.326 mahāva. 466) hi paccatte dissati. "Gacchatha, bhikkhave, paṇāmemi vo"ti-ādīsu (ma.ni.2.157) upayoge. "Na vo mama santike vatthabban"ti-ādīsu (ma.ni.2.157) karaṇe. "Vanapatthapariyāyaṁ vo, bhikkhave, desessāmī"ti-ādīsu (ma.ni.1.190) sampadāne. "Sabbesaṁ vo, Sāriputta, subhāsitan"ti-ādīsu (ma.ni.1.345) sāmivacane. "Ye hi vo ariyā parisuddhakāyakammantā" (SA.12.1./II,7.) ti-ādīsu (ma.ni.1.35) padapūraṇamatte. Idha panāyaṁ sampadāne daṭṭhabbo. **Bhikkhave**ti patissavena abhimukhībhūtānaṁ puna ālapanaṁ. **Desessāmī**ti desanāpaṭijānanaṁ. **Taṁ suṇāthā**ti taṁ paṭiccasamuppādaṁ taṁ desanaṁ mayā vuccamānaṁ suṇātha.

Sādhukaṁ manasi karothāti ettha pana sādhukaṁ sādhūti ekatthametaṁ. Ayañca sādhusaddo āyācana-sampaṭicchana-sampahaṁsana-sundara-daḷhīkammādīsu dissati. "Sādhu me, bhante, Bhagavā saṁkhittena dhammaṁ desetū"ti-ādīsu (a.ni.4.257 saṁ.ni.4.65 5.381) hi āyācane dissati. "Sādhu, bhanteti kho so bhikkhu Bhagavato bhāsitaṁ abhinanditvā anumoditvā"ti-ādīsu (ma.ni.3.86) sampaṭicchane. "Sādhu sādhu, Sāriputtā"ti-ādīsu (dī.ni.3.349) sampahaṁsane.

"Sādhu dhammarucī rājā, sādhu paññāṇavā naro;
Sādhu mittānamaddubbho, pāpassa akaraṇaṁ sukhan"ti. --

Ādīsu (jā.2.18.101) sundare. "Tena hi, brāhmaṇa, sādhukaṁ suṇāhī"ti-ādīsu (a.ni.5.192) sādhukasaddoyeva daḷhīkamme āṇattiyantipi vuccati. Idha panāyaṁ ettheva daḷhīkamme āṇattiyā ca attho veditabbo, sundaratthepi vaṭṭati. Daḷhīkaraṇatthena hi "daḷhaṁ imaṁ dhammaṁ suṇātha, suggahitaṁ gaṇhantā", āṇatti-atthena "mama āṇattiyā suṇātha" sundaratthena "sundaramimaṁ bhaddakaṁ dhammaṁ suṇāthā"ti (CS:pg.2.7) etaṁ dīpitaṁ hoti. **Manasi karothā**ti āvajjetha. Samannāharathāti attho. Avikkhittacittā hutvā nisāmetha, citte karothāti adhippāyo.

Idānettha **taṁ suṇāthā**ti sotindriyavikkhepanivāraṇametaṁ. **Sādhukaṁ manasi karothā**ti manasikāre daḷhīkammaniyojanena manindriyavikkhepanivāraṇaṁ. Purimañcettha byañjanavipallāsagāhanivāraṇaṁ, pacchimaṁ atthavipallāsagāhanivāraṇaṁ. Purimena ca dhammassavane niyojeti, pacchimena sutānaṁ dhammānaṁ dhāraṇūpaparikkhāsu. Purimena ca "sabyañjano ayaṁ dhammo, tasmā savanīyo"ti (SA.12.1./II,8.) dīpeti, pacchimena "sāttho, tasmā manasi kātabbo"ti. Sādhukapadaṁ vā ubhayapadehi yojetvā, "yasmā ayaṁ dhammo dhammagambhīro ca desanāgambhīro ca, tasmā suṇātha sādhukaṁ. Yasmā atthagambhīro ca paṭivedhagambhīro ca, tasmā sādhukaṁ manasi karothā"ti evaṁ yojanā veditabbā. **Bhāsissāmī**ti desessāmi. "Taṁ suṇāthā"ti ettha paṭiññātaṁ desanaṁ saṁkhittatova na desessāmi, apica kho vitthāratopi naṁ bhāsissāmīti vuttaṁ hoti. Saṅkhepavitthāravācakāni hi etāni padāni. Yathāha Vaṅgīsatthero--

"Saṁkhittenapi deseti, vitthārenapi bhāsati;
Sāḷikāyiva nigghoso, paṭibhānaṁ udīrayī"ti. (saṁ.ni.1.214 theragā.1241).

Evaṁ vutte ussāhajātā hutvā **evaṁ, bhanteti kho te bhikkhū Bhagavato paccassosuṁ** Satthu vacanaṁ sampaṭicchiṁsu, paṭiggahesunti vuttaṁ hoti.

Atha nesaṁ **Bhagavā etadavoca**-- etaṁ idāni vattabbaṁ "katamo ca, bhikkhave,

paṭiccasamuppādo”ti-ādiṁ sakalaṁ suttaṁ avoca. Tattha **katamo ca, bhikkhave, paṭiccasamuppādo**ti kathetukamyatāpucchā. Pañcavidhā hi pucchā adiṭṭhajotanāpucchā diṭṭhasaṁsandanāpucchā vimaticchedanāpucchā anumatipucchā kathetukamyatāpucchāti, tāsaṁ idaṁ nānattaṁ--

Katamā **adiṭṭhajotanā pucchā** (mahāni.150 cūḷani. puṇṇakamāṇavapucchāniddesa 12)? Pakatiyā lakkhaṇaṁ aññātaṁ hoti adiṭṭhaṁ atulitaṁ atīritaṁ avibhūtaṁ avibhāvitaṁ. Tassa ñāṇāya dassanāya (CS:pg.2.8) tulanāya tīraṇāya vibhūtāya vibhāvanatthāya pañhaṁ pucchati. Ayaṁ adiṭṭhajotanāpucchā.

Katamā **diṭṭhasaṁsandanāpucchā**? Pakatiyā lakkhaṇaṁ ñātaṁ hoti diṭṭhaṁ tulitaṁ tīritaṁ vibhūtaṁ vibhāvitaṁ. So aññehi paṇḍitehi saddhiṁ saṁsandanatthāya pañhaṁ pucchati. Ayaṁ diṭṭhasaṁsandanāpucchā.

Katamā **vimaticchedanāpucchā**? Pakatiyā saṁsayapakkhando hoti vimatipakkhando dveḷhakajāto-- “Evaṁ nu kho, na nu kho, kathaṁ nu kho”ti, so vimaticchedanatthāya (SA.12.1./II,9.) pañhaṁ pucchati, ayaṁ vimaticchedanāpucchā.

Katamā **anumatipucchā**? Bhagavā bhikkhūnaṁ anumatiyā pañhaṁ pucchati-- “taṁ kiṁ maññatha, bhikkhave, rūpaṁ niccaṁ vā aniccaṁ vā”ti, aniccaṁ, bhante. Yaṁ panāniccaṁ dukkhaṁ vā taṁ sukhaṁ vāti, dukkhaṁ, bhante. Yaṁ panāniccaṁ dukkhaṁ vipariṇāmadhammaṁ, kallaṁ nu taṁ samanupassituṁ-- “etaṁ mama esohamasmi eso me attā”ti, no hetaṁ bhanteti (saṁ.ni.3.79). Ayaṁ anumatipucchā.

Katamā **kathetukamyatāpucchā**? Bhagavā bhikkhūnaṁ kathetukamyatāya pañhaṁ pucchati-- “Cattārome, bhikkhave, satipaṭṭhānā. Katame cattāro”ti? Ayaṁ kathetukamyatāpucchāti.

Tattha Buddhānaṁ purimā tisso pucchā natthi. Kasmā? Buddhānañhi tīsu addhāsu kiñci saṅkhataṁ addhāvimuttaṁ vā asaṅkhataṁ adiṭṭhaṁ ajotitaṁ atulitaṁ atīritaṁ avibhūtaṁ avibhāvitaṁ nāma natthi. Tena nesaṁ adiṭṭhajotanāpucchā natthi. Yaṁ pana Bhagavatā attano ñāṇena paṭividdhaṁ, tassa aññena samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā mārena vā brahmunā vā saddhiṁ saṁsandanakiccaṁ natthi. Tenassa diṭṭhasaṁsandanāpucchā natthi. Yasmā panesa akathaṁkathī tiṇṇavicikiccho sabbadhammesu vihatasaṁsayo. Tenassa vimaticchedanāpucchā natthi. Itarā pana dve pucchā Bhagavato atthi. Tāsu ayaṁ kathetukamyatā pucchāti veditabbā.

Idāni tāva pucchāya puṭṭhaṁ paccayākāraṁ vibhajanto **avijjāpaccayā, bhikkhave, saṅkhārā**ti-ādimāha. Ettha ca yathā nāma “pitaraṁ kathessāmī”ti āraddho (CS:pg.2.9) “tissassa pitā soṇassa pitā”ti paṭhamataraṁ puttampi katheti, evameva Bhagavā paccayaṁ kathetuṁ āraddho “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti-ādinā nayena saṅkhārādīnaṁ paccaye avijjādidhamme kathento paccayuppannampi kathesi. Āhāravaggassa pana pariyosāne “paṭiccasamuppādañca vo, bhikkhave, (SA.12.1./II,10.) desessāmi paṭiccasamuppanne ca dhamme”ti (saṁ.ni.2.20) ubhayaṁ ārabhitvā ubhayampi kathesi. Idāni **avijjāpaccayā saṅkhārā**ti-ādīsu pana avijjā ca sā paccayo cāti avijjāpaccayo. Tasmā avijjāpaccayā saṅkhārā sambhavantīti iminā nayena attho veditabbo. Ayamettha saṅkhepo, vitthārena pana sabbākārasampannā anulomapaṭiccasamuppādakathā Visuddhimagge kathitā, tasmā sā tattha kathitavaseneva gahetabbā.

Paṭilomakathāyaṁ pana **avijjāya tvevā**ti avijjāya tu eva. **Asesavirāganirodhā**ti virāgasaṅkhātena maggena asesanirodhā. **Saṅkhāranirodho**ti saṅkhārānaṁ anuppādanirodho hoti. Evaṁnirodhānaṁ pana saṅkhārānaṁ nirodhā viññāṇādīnañca nirodhā nāmarūpādīni niruddhāniyeva hontīti dassetuṁ **saṅkhāranirodhā viññāṇanirodho**ti-ādīni vatvā, **evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho**

hotīti āha. Tattha **kevalassā**ti sakalassa, suddhassa vā, sattavirahitassāti attho. **Dukkhakkhandhassā**ti dukkharāsissa. **Nirodho hotī**ti anuppādo hoti. Iti Bhagavā anulomato dvādasahi padehi vaṭṭakathaṁ kathetvā tameva vaṭṭaṁ vinivaṭṭetvā paṭilomato dvādasahi padehi vivaṭṭaṁ kathento arahattena desanāya kūṭaṁ gaṇhi. Desanāpariyosāne te pañcasatā āraddhavipassakā ugghaṭitaññūpuggalā sūriyarasmisamphuṭṭhāni paripākagatāni padumāni viya saccāni bujjhitvā arahattaphale patiṭṭhahiṁsu.

Idamavoca āti idaṁ vaṭṭavivaṭṭavasena Sakalasuttaṁ Bhagavā avoca. **Attamanā te bhikkhū**ti tuṭṭhacittā te pañcasatā khīṇāsavā bhikkhū. **Bhagavato bhāsitaṁ abhinandun**ti karavīkarutamañjunā kaṇṇasukhena paṇḍitajanahadayānaṁ amatābhisekasadisena brahmassarena bhāsato Bhagavato (CS:pg.2.10) vacanaṁ abhinandiṁsu, anumodiṁsu ceva sampaṭicchiṁsu cāti attho. Tenetaṁ vuccati--

"Subhāsitaṁ sulapitaṁ, sādhu sādhūti tādino;
Anumodamānā sirasā, sampaṭicchiṁsu bhikkhavo"ti.

Paṭhamapaṭiccasamuppādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.12.2./II,11.)

(SA.12.2.)2. Vibhaṅgasuttavaṇṇanā

2. Dutiyepi vuttanayeneva suttanikkhepo veditabbo. Ayaṁ pana viseso-- paṭhamaṁ ugghaṭitaññūpuggalānaṁ vasena saṅkhepato dassitaṁ, idaṁ vipañcitaññūnaṁ vasena vitthāratoti. Imasmiñca pana Sutte catasso vallihārakapurisūpamā vattabbā, tā Visuddhimagge vuttā eva. Yathā hi vallihārako puriso valliyā aggaṁ disvā tadanusārena mūlaṁ pariyesanto taṁ disvā valliṁ mūle chetvā ādāya kamme upaneyya, evaṁ Bhagavā vitthāradesanaṁ desento paṭiccasamuppādassa aggabhūtā jarāmaraṇā paṭṭhāya yāva mūlabhūtaṁ avijjāpadaṁ, tāva desanaṁ āharitvā puna vaṭṭavivaṭṭaṁ desento niṭṭhapesi.

Tatrāyaṁ jarāmaraṇādīnaṁ vitthāradesanāya atthanicchayo-- jarāmaraṇaniddese tāva **tesaṁ tesan**ti ayaṁ saṅkhepato anekesaṁ sattānaṁ sādhāraṇaniddesoti viññātabbo. Yā Devadattassa jarā, yā somadattassāti evañhi divasampi kathentassa neva sattā pariyādānaṁ gacchanti. Imehi pana dvīhi padehi na koci satto apariyādinno hoti. Tasmā vuttaṁ, "ayaṁ saṅkhepato anekesaṁ sattānaṁ sādhāraṇaniddeso"ti. **Tamhi tamhī**ti ayaṁ gatijātivasena anekesaṁ sattanikāyānaṁ sādhāraṇaniddeso. **Sattanikāye**ti sādhāraṇaniddesena niddiṭṭhassa sarūpanidassanaṁ. **Jarā jīraṇatā**ti-ādīsu pana **jarā**ti sabhāvaniddeso. **Jīraṇatā**ti ākāraniddeso. **Khaṇḍiccan**ti-ādayo tayo kālātikkame kiccaniddesā, pacchimā dve pakatiniddesā. Ayañhi **jarā**ti iminā padena sabhāvato dīpitā, tenassāyaṁ sabhāvaniddeso (CS:pg.2.11) **Jīraṇatā**ti iminā ākārato, tenassāyaṁ ākāraniddeso. **Khaṇḍiccan**ti iminā kālātikkame dantanakhānaṁ khaṇḍitabhāvakaraṇakiccato. **Pāliccan**ti iminā kesalomānaṁ palitabhāvakaraṇakiccato. **Valittacatā**ti iminā maṁsaṁ milāpetvā tacavalibhāvakaraṇakiccato dīpitā. Tenassā ime khaṇḍiccanti-ādayo tayo kālātikkame kiccaniddesā. Tehi imesaṁ vikārānaṁ dassanavasena (SA.12.2./II,12.) pākaṭībhūtā pākaṭajarā dassitā. Yatheva hi udakassa vā vātassa vā aggino vā tiṇarukkhādīnaṁ saṁbhaggapalibhaggatāya vā jhāmatāya vā gatamaggo pākaṭo hoti, na ca so gatamaggo tāneva udakādīni, evameva jarāya dantādīsu khaṇḍiccādivasena gatamaggo pākaṭo, cakkhuṁ ummīletvāpi gayhati na ca khaṇḍiccādīneva jarā. Na hi jarā cakkhuviññeyyā

hoti.

Āyuno saṁhāni indriyānaṁ paripākoti imehi pana padehi kālātikkameyeva abhibyattāya āyukkhaya-cakkhādi-indriya-paripākasaññitāya pakatiyā dīpitā. Tenassime pacchimā dve pakatiniddesāti veditabbā. Tattha yasmā jaraṁ pattassa āyu hāyati, tasmā jarā "āyuno saṁhānī"ti phalūpacārena vuttā. Yasmā ca daharakāle suppasannāni sukhumampi attano visayaṁ sukheneva gaṇhanasamatthāni cakkhādīni indriyāni jaraṁ pattassa paripakkāni āluḷitāni avisadāni, oḷārikampi attano visayaṁ gahetuṁ asamatthāni honti, tasmā "indriyānaṁ paripāko"ti phalūpacāreneva vuttā.

Sā panāyaṁ evaṁ niddiṭṭhā sabbāpi jarā pākaṭā paṭicchannāti duvidhā hoti. Tattha dantādīsu khaṇḍādibhāvadassanato rūpadhammesu jarā **pākaṭajarā** nāma, arūpadhammesu pana jarā tādisassa vikārassa adassanato **paṭicchannajarā** nāma. Tattha yvāyaṁ khaṇḍādibhāvo dissati, so tādisānaṁ dantādīnaṁ suviññeyyattā vaṇṇoyeva, taṁ cakkhunā disvā manodvārena cintetvā "ime dantā jarāya pahaṭā"ti jaraṁ jānāti udakaṭṭhāne baddhāni gosīsādīni oloketvā heṭṭhā udakassa atthibhāvaṁ jānanaṁ viya. Puna (CS:pg.2.12) avīci savīcīti evampi duvidhā hoti. Tattha maṇi-kanaka-rajata-pavāḷacandasūriyādīnaṁ viya mandadasakādīsu pāṇīnaṁ viya ca pupphaphalapallavādīsu ca apāṇīnaṁ viya antarantarā vaṇṇavisesādīnaṁ duviññeyyattā jarā **avīcijarā** nāma, nirantarajarāti attho. Tato aññesu pana yathāvuttesu antarantarā vaṇṇavisesādīnaṁ suviññeyyattā jarā **savīcijarā** nāmāti veditabbā.

Ito paraṁ **tesaṁ tesan**ti-ādi vuttanayeneva veditabbaṁ. **Cuti cavanatā**ti-ādīsu pana **cutī**ti cavanakavasena vuccati, ekacatupañcakkhandhasāmaññavacanametaṁ. **Cavanatā**ti bhāvavacanena lakkhaṇanidassanaṁ **Bhedo**ti cutikkhandhānaṁ (SA.12.2./II,13.) bhaṅguppattiparidīpanaṁ. **Antaradhānan**ti ghaṭasseva bhinnassa bhinnānaṁ cutikkhandhānaṁ yena kenaci pariyāyena ṭhānābhāvaparidīpanaṁ. **Maccu maraṇan**ti maccusaṅkhātaṁ maraṇaṁ, tena samucchedamaraṇādīni nisedheti. Kālo nāma antako, tassa kiriyā **kālakiriyā**. Evaṁ tena lokasammutiyā maraṇaṁ dīpeti.

Idāni paramatthena dīpetuṁ **khandhānaṁ bhedo**ti-ādimāha. Paramatthena hi khandhāyeva bhijjanti, na satto nāma koci marati. Khandhesu pana bhijjamānesu satto marati, bhinnesu matoti vohāro hoti. Ettha ca catupañcavokāravasena khandhānaṁ bhedo, ekavokāravasena kaḷevarassa nikkhepo. Catuvokāravasena ca khandhānaṁ bhedo, sesadvayavasena kaḷevarassa nikkhepo veditabbo. Kasmā? Bhavadvayepi rūpakāyasaṅkhātassa kaḷevarassa sabbhāvato. Atha vā yasmā cātumahārājikādīsu khandhā bhijjanteva, na kiñci nikkhipati, tasmā tesaṁ vasena khandhānaṁ bhedo, manussādīsu kaḷevarassa nikkhepo. Ettha ca kaḷevarassa nikkhepakāraṇato maraṇaṁ "kaḷevarassa nikkhepo"ti vuttanti evamattho daṭṭhabbo. **Iti ayañca jarā idañca maraṇaṁ, idaṁ vuccati, bhikkhave**ti idaṁ ubhayampi ekato katvā jarāmaraṇanti kathīyati.

Jātiniddese (CS:pg.2.13) **jāti sañjātī**ti-ādīsu jāyanaṭṭhena **jāti,** sā aparipuṇṇāyatanavasena yuttā. Sañjāyanaṭṭhena **sañjāti,** sā paripuṇṇāyatanavasena yuttā. Okkamanaṭṭhena **okkanti,** sā aṇḍajajalābujavasena yuttā. Te hi aṇḍakosañca vatthikosañca okkamantā pavisantā viya paṭisandhiṁ gaṇhanti. Abhinibbattanaṭṭhena **abhinibbatti,** sā saṁsedaja-opapātikavasena yuttā. Te hi pākaṭāyeva hutvā nibbattanti. Ayaṁ tāva vohāradesanā.

Idāni paramatthadesanā hoti. Khandhāyeva hi paramatthato pātubhavanti, na satto. Tattha ca **khandhānan**ti ekavokārabhave ekassa, catuvokārabhave catunnaṁ, pañcavokārabhave pañcannampi gahaṇaṁ veditabbaṁ. **Pātubhāvo**ti uppatti.

Āyatanānanti ettha tatra tatra uppajjamānāyatanavasena saṅgaho veditabbo. **Paṭilābho**ti santatiyaṁ pātubhāvoyeva. Pātubhavantāneva (SA.12.2./II,14.) hi tāni paṭiladdhāni nāma honti. **Ayaṁ vuccati, bhikkhave, jātī**ti iminā padena vohārato paramatthato ca desitāya jātiyā nigamanaṁ karotīti.

Bhavaniddese **kāmabhavo**ti kammabhavo ca upapattibhavo ca. Tattha kammabhavo nāma kāmabhavūpagakammameva. Tañhi tattha upapattibhavassa kāraṇattā "sukho Buddhānaṁ uppādo (dha.pa.194) dukkho pāpassa uccayo"ti-ādīni (dha.pa.117) viya phalavohārena bhavoti vuttaṁ. Upapattibhavo nāma tena kammena nibbattaṁ upādiṇṇakkhandhapañcakaṁ. Tañhi tattha bhavatīti katvā bhavoti vuttaṁ. Sabbathāpi idaṁ kammañca upapattiñca ubhayampetamidha "kāmabhavo"ti vuttaṁ. Esa nayo rūpārūpabhavesūti.

Upādānaniddese **kāmupādānan**ti-ādīsu vatthukāmaṁ upādiyanti etena, sayaṁ vā taṁ upādiyatīti **kāmupādānaṁ,** kāmo ca so upādānañcāti kāmupādānaṁ. **Upādānan**ti daḷhaggahaṇaṁ vuccati. Daḷhattho hi ettha upasaddo upāyāsa-upakaṭṭhādīsu viya. Pañcakāmaguṇikarāgassetaṁ adhivacanaṁ. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato panetaṁ, "tattha katamaṁ kāmupādānaṁ? Yo kāmesu kāmacchando"ti (dha.sa.1220 vibha.938) vuttanayeneva veditabbaṁ.

Tathā (CS:pg.2.14) diṭṭhi ca sā upādānañcāti **diṭṭhupādānaṁ**. Atha vā diṭṭhiṁ upādiyati, upādiyanti vā etena diṭṭhinti diṭṭhupādānaṁ. Upādiyati hi purimadiṭṭhiṁ uttaradiṭṭhi, upādiyanti ca tāya diṭṭhiṁ. Yathāha-- "sassato attā ca loko ca idameva saccaṁ moghamaññan"ti-ādi (ma.ni.3.27). Sīlabbatupādāna-attavādupādānavajjassa sabbadiṭṭhigatassetaṁ adhivacanaṁ. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panetaṁ, "tattha katamaṁ diṭṭhupādānaṁ? Natthi dinnan"ti (dha.sa.1221) vuttanayeneva veditabbaṁ.

Tathā sīlabbatamupādiyanti etena, sayaṁ vā taṁ upādiyati, sīlabbatañca (SA.12.2./II,15.) taṁ upādānañcāti vā **sīlabbatupādānaṁ**. Gosīlagovatādīni hi "evaṁ suddhī"ti (dha.sa.1222 vibha.938) abhinivesato sayameva upādānānīti. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panetaṁ, "tattha katamaṁ sīlabbatupādānaṁ? Ito bahiddhā samaṇabrāhmaṇānaṁ sīlena suddhī"ti vuttanayeneva veditabbaṁ.

Idāni vadanti etenāti vādo, upādiyanti etenāti upādānaṁ, kiṁ vadanti upādiyanti vā? Attānaṁ. Attano vādupādānaṁ **attavādupādānaṁ**. Attavādamattameva vā attāti upādiyanti etenāti attavādupādānaṁ. Vīsativatthukāya sakkāyadiṭṭhiyā etaṁ adhivacanaṁ. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panetaṁ, "tattha katamaṁ attavādupādānaṁ? Idha assutavā puthujjano ariyānaṁ adassāvī"ti vuttanayeneva veditabbaṁ.

Taṇhāniddese **rūpataṇhā …pe… dhammataṇhā**ti etaṁ cakkhudvārādīsu javanavīthiyā pavattāya taṇhāya "seṭṭhiputto brāhmaṇaputto"ti evamādīsu pitito nāmaṁ viya pitisadisārammaṇato nāmaṁ. Ettha ca rūpārammaṇā taṇhā, rūpe taṇhāti **rūpataṇhā**. Sā kāmarāgabhāvena rūpaṁ assādentī pavattamānā **kāmataṇhā,** sassatadiṭṭhisahagatarāgabhāvena "rūpaṁ niccaṁ dhuvaṁ sassatan"ti evaṁ assādentī pavattamānā **bhavataṇhā,** ucchedadiṭṭhisahagatarāgabhāvena "rūpaṁ ucchijjati vinassati pecca na bhavatī"ti evaṁ assādentī pavattamānā **vibhavataṇhā**ti rūpataṇhā evaṁ tividhā hoti. Yathā ca rūpataṇhā, tathā saddataṇhādayopīti evaṁ tāni aṭṭhārasa taṇhāvicaritāni honti. Tāni ajjhattarūpādīsu aṭṭhārasa, bahiddhārūpādīsu aṭṭhārasāti chattiṁsa. Iti atītāni chattiṁsa, anāgatāni chattiṁsa, paccuppannāni (CS:pg.2.15) chattiṁsāti evaṁ aṭṭhasataṁ taṇhāvicaritāni honti. "Ajjhattikassa upādāya asmīti hoti, itthasmīti hotī"ti (vibha.973) vā evamādīni ajjhattikarūpādinissitāni aṭṭhārasa, "bāhirassa upādāya iminā

asmīti hoti, iminā itthasmīti hotī”ti (vibha.975) vā evamādīni bāhirarūpādinissitāni (SA.12.2./II,16.) aṭṭhārasāti chattiṁsa, iti atītāni chattiṁsa, anāgatāni chattiṁsa, paccuppannāni chattiṁsāti evampi aṭṭhasataṁ taṇhāvicaritāni honti. Puna saṅgahe kariyamāne rūpādīsu ārammaṇesu chaḷeva taṇhākāyā tissoyeva kāmataṇhādayo hontīti. Evaṁ--

“Niddesatthena niddesa, vitthārā vitthārassa ca;
Puna saṅgahato taṇhā, viññātabbā vibhāvinā”ti.

Vedanāniddese **vedanākāyā**ti vedanāsamūhā. **Cakkhusamphassajā vedanā …pe… manosamphassajāvedanā**ti etaṁ “cakkhusamphassajāvedanā atthi kusalā, atthi akusalā, atthi abyākatā”ti evaṁ vibhaṅge (vibha.34) āgatattā cakkhudvārādīsu pavattānaṁ kusalākusalābyākatavedanānaṁ “Sāriputto mantāṇiputto”ti evamādīsu mātito nāmaṁ viya mātisadisato vatthuto nāmaṁ. Vacanattho panettha-- cakkhusamphassahetu jātā vedanā cakkhusamphassajā vedanāti. Eseva nayo sabbattha. Ayaṁ tāvettha sabbasaṅgāhikā kathā. Vipākavasena pana cakkhudvāre dve cakkhuviññāṇāni, dve manodhātuyo, tisso manoviññāṇadhātuyoti etāhi sampayuttavasena vedanā veditabbā. Eseva nayo sotadvārādīsu. Manodvāre manoviññāṇadhātusampayuttāva.

Phassaniddese **cakkhusamphasso**ti cakkhumhi samphasso. Esa nayo sabbattha. **Cakkhusamphasso …pe… kāyasamphasso**ti ettāvatā ca kusalākusalavipākā pañcavatthukā dasa phassā vuttā honti. **Manosamphasso**ti iminā sesabāvīsatilokiyavipākamanasampayuttā phassā.

Saḷāyatananiddese **cakkhāyatanan**ti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ Visuddhimagge khandhaniddese ceva āyatananiddese ca vuttameva.

Nāmarūpaniddese (CS:pg.2.16) namanalakkhaṇaṁ **nāmaṁ**. Ruppanalakkhaṇaṁ **rūpaṁ**. Vibhajane panassa **vedanā**ti vedanākkhandho, **saññā**ti saññākkhandho, **cetanā phasso manasikāro**ti saṅkhārakkhandho veditabbo. Kāmañca aññepi saṅkhārakkhandhasaṅgahitā dhammā santi, ime pana tayo sabbadubbalesupi cittesu santi, tasmā etesaṁyeva (SA.12.2./II,17.) vasenettha saṅkhārakkhandho dassito. **Cattāro ca mahābhūtā**ti ettha **cattāro**ti gaṇanaparicchedo. **Mahābhūtā**ti pathavī-āpatejavāyānametaṁ adhivacanaṁ. Yena pana kāraṇena tāni mahābhūtānīti vuccanti, yo cettha añño vinicchayanayo, so sabbo Visuddhimagge rūpakkhandhaniddese vutto. **Catunnañca mahābhūtānaṁ upādāyā**ti ettha pana **catunnan**ti upayogatthe sāmivacanaṁ, cattāri mahābhūtānīti vuttaṁ hoti. **Upādāyā**ti upādiyitvā, gahetvāti attho. Nissāyātipi eke. “Vattamānan”ti ayañcettha pāṭhaseso. Samūhatthe vā etaṁ sāmivacanaṁ, catunnaṁ mahābhūtānaṁ samūhaṁ upādāya vattamānaṁ rūpanti ettha attho veditabbo. Evaṁ sabbathāpi yāni ca cattāri pathavī-ādīni mahābhūtāni, yañca catunnaṁ mahābhūtānaṁ upādāya vattamānaṁ cakkhāyatanādibhedena abhidhammapāḷiyameva vuttaṁ tevīsatividhaṁ rūpaṁ, taṁ sabbampi rūpanti veditabbaṁ.

Viññāṇaniddese **cakkhuviññāṇan**ti cakkhumhi viññāṇaṁ, cakkhuto vā jātaṁ viññāṇanti **cakkhuviññāṇaṁ**. Evaṁ sotaghānajivhākāyaviññāṇāni. Itaraṁ pana manoyeva viññāṇanti **manoviññāṇaṁ**. Dvipañcaviññāṇavajjitatebhūmakavipākacittassetaṁ adhivacanaṁ.

Saṅkhāraniddese abhisaṅkharaṇalakkhaṇo **saṅkhāro**. Vibhajane panassa **kāyasaṅkhāro**ti kāyato pavattasaṅkhāro. Kāyadvāre copanavasena pavattānaṁ kāmāvacarakusalato aṭṭhannaṁ, akusalato dvādasannanti vīsatiyā kāyasañcetanānametaṁ

adhivacanaṁ. **Vacīsaṅkhāro**ti vacanato pavattasaṅkhāro, vacīdvāre vacanabhedavasena pavattānaṁ vīsatiyā eva vacīsañcetanānametaṁ adhivacanaṁ. **Cittasaṅkhāro**ti cittato pavattasaṅkhāro, kāyavacīdvāre copanaṁ akatvā raho nisīditvā cintentassa pavattānaṁ lokiyakusalākusalavasena ekūnatiṁsamanosañcetanānametaṁ adhivacanaṁ.

Avijjāniddese (CS:pg.2.17) **dukkhe aññāṇan**ti dukkhasacce aññāṇaṁ, mohassetaṁ adhivacanaṁ. Esa nayo **dukkhasamudaye aññāṇan**ti-ādīsu. Tattha catūhi kāraṇehi dukkhe aññāṇaṁ veditabbaṁ antogadhato vatthuto ārammaṇato paṭicchādanato ca. (SA.12.2./II,18.) Tathā hi taṁ dukkhasaccapariyāpannattā dukkhe antogadhaṁ, dukkhasaccañcassa nissayapaccayabhāvena vatthu, ārammaṇapaccayabhāvena ārammaṇaṁ, dukkhasaccaṁ etaṁ paṭicchādeti tassa yāthāvalakkhaṇapaṭivedhanivāraṇena ñāṇappavattiyā cettha appadānena.

Dukkhasamudaye aññāṇaṁ tīhi kāraṇehi veditabbaṁ vatthuto ārammaṇato paṭicchādanato ca. Nirodhe paṭipadāya ca aññāṇaṁ ekeneva kāraṇena veditabbaṁ paṭicchādanato. Nirodhapaṭipadānañhi paṭicchādakameva aññāṇaṁ tesaṁ yāthāvalakkhaṇapaṭivedhanivāraṇena tesu ca ñāṇappavattiyā appadānena. Na pana taṁ tattha antogadhaṁ tasmiṁ saccadvaye apariyāpannattā, na tassa taṁ saccadvayaṁ vatthu asahajātattā, nārammaṇaṁ, tadārabbha appavattanato. Pacchimañhi saccadvayaṁ gambhīrattā duddasaṁ, na tattha andhabhūtaṁ aññāṇaṁ pavattati. Purimaṁ pana vacanīyattena sabhāvalakkhaṇassa duddasattā gambhīraṁ, tattha vipallāsagāhavasena pavattati.

Apica “dukkhe”ti ettāvatā saṅgahato vatthuto ārammaṇato kiccato ca avijjā dīpitā. “Dukkhasamudaye”ti ettāvatā vatthuto ārammaṇato kiccato ca. “Dukkhanirodhe dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāyā”ti ettāvatā kiccato. Avisesato pana “aññāṇan”ti etena sabhāvato niddiṭṭhāti ñātabbā.

Iti kho, bhikkhaveti evaṁ kho, bhikkhave. **Nirodho hotī**ti anuppādo hoti. Apicettha sabbeheva tehi nirodhapadehi nibbānaṁ desitaṁ. Nibbānañhi āgamma te te dhammā nirujjhanti, tasmā taṁ tesaṁ tesaṁ nirodhoti vuccati. Iti Bhagavā imasmiṁ Sutte dvādasahi padehi vaṭṭavivaṭṭaṁ desento arahattanikūṭeneva desanaṁ niṭṭhapesi. Desanāpariyosāne vuttanayeneva pañcasatā bhikkhū arahatte patiṭṭhahiṁsūti.

Vibhaṅgasuttaṁ dutiyaṁ.

(SA.12.3./II,19.)

(SA.12.3.)3. Paṭipadāsuttavaṇṇanā

3. Tatiye (CS:pg.2.18) **micchāpaṭipadan**ti ayaṁ tāva aniyyānikapaṭipadā. Nanu ca avijjāpaccayā puññābhisaṅkhāropi atthi āneñjābhisaṅkhāropi, so kathaṁ micchāpaṭipadā hotīti. Vaṭṭasīsattā. Yañhi kiñci bhavattayasaṅkhātaṁ vaṭṭaṁ patthetvā pavattitaṁ, antamaso pañcābhiññā aṭṭha vā pana samāpattiyo, sabbaṁ taṁ vaṭṭapakkhiyaṁ vaṭṭasīsanti vaṭṭasīsattā micchāpaṭipadāva hoti. Yaṁ pana kiñci vivaṭṭaṁ nibbānaṁ patthetvā pavattitaṁ, antamaso uḷuṅkayāgumattadānampi paṇṇamuṭṭhidānamattampi, sabbaṁ taṁ vivaṭṭapakkhiyaṁ vivaṭṭanissitaṁ, vivaṭṭapakkhikattā sammāpaṭipadāva hoti. Appamattakampi hi paṇṇamuṭṭhimattadānakusalaṁ vā hotu mahantaṁ velāmadānādikusalaṁ vā, sace vaṭṭasampattiṁ patthetvā vaṭṭanissitavasena micchā ṭhapitaṁ hoti, vaṭṭameva āharituṁ

sakkoti, no vivaṭṭaṁ. "Idaṁ me dānaṁ āsavakkhayāvahaṁ hotū"ti evaṁ pana vivaṭṭaṁ patthentena vivaṭṭavasena sammā ṭhapitaṁ arahattampi paccekabodhiñāṇampi sabbaññutaññāṇampi dātuṁ sakkotiyeva, na arahattaṁ appatvā pariyosānaṁ gacchati. Iti anulomavasena micchāpaṭipadā, paṭilomavasena sammāpaṭipadā desitāti veditabbā. Nanu cettha paṭipadā pucchitā, nibbānaṁ bhājitaṁ, niyyātanepi paṭipadāva niyyātitā. Na ca nibbānassa paṭipadāti nāmaṁ, savipassanānaṁ pana catunnaṁ maggānametaṁ nāmaṁ, tasmā pucchāniyyātanehi padabhājanaṁ na sametīti. No na sameti, kasmā? Phalena paṭipadāya dassitattā. Phalena hettha paṭipadā dassitā. "Avijjāya tveva asesavirāganirodhā saṅkhāranirodho"ti etaṁ nirodhasaṅkhātaṁ nibbānaṁ yassā paṭipadāya phalaṁ, ayaṁ vuccati, bhikkhave, sammāpaṭipadāti ayamettha attho. Imasmiñca atthe asesavirāganirodhāti ettha virāgo nirodhasseva vevacanaṁ, asesavirāgā asesanirodhāti ayañhettha adhippāyo. Yena vā virāgasaṅkhātena maggena asesanirodho hoti, taṁ dassetuṁ etaṁ padabhājanaṁ vuttaṁ. Evañhi sati sānubhāvā paṭipadā vibhattā hoti. Iti imasmimpi Sutte vaṭṭavivaṭṭameva kathitanti. Tatiyaṁ.

(SA.12.4.)4. Vipassīsuttavaṇṇanā

4. Catutthe (CS:pg.2.19) **Vipassissā**ti tassa kira bodhisattassa yathā lokiyamanussānaṁ kiñcideva passantānaṁ parittakammābhinibbattassa kammajapasādassa dubbalattā akkhīni (SA.12.4./II,20.) vipphandanti na evaṁ vipphandiṁsu. Balavakammanibbattassa pana kammajapasādassa balavattā avipphandantehi animisehi eva akkhīhi passi seyyathāpi devā tāvatiṁsā. Tena vuttaṁ-- "Animisanto kumāro pekkhatīti kho, bhikkhave, Vipassissa kumārassa 'Vipassī Vipassī'tveva samaññā udapādī"ti (dī.ni.2.40). Ayañhettha adhippāyo-- antarantarā nimisajanitandhakāravirahena visuddhaṁ passati, vivaṭehi vā akkhīhi passatīti **Vipassī**. Ettha ca kiñcāpi pacchimabhavikānaṁ sabbabodhisattānaṁ balavakammanibbattassa kammajapasādassa balavattā akkhīni na vipphandanti, so pana bodhisatto eteneva nāmaṁ labhi.

Apica viceyya viceyya passatīti **Vipassī,** vicinitvā vicinitvā passatīti attho. Ekadivasaṁ kira vinicchayaṭṭhāne nisīditvā atthe anusāsantassa rañño alaṅkatapaṭiyattaṁ mahāpurisaṁ āharitvā aṅke ṭhapayiṁsu. Tassa taṁ aṅke katvā palāḷayamānasseva amaccā sāmikaṁ assāmikaṁ akaṁsu. Bodhisatto anattamanasaddaṁ nicchāresi. Rājā "kimetaṁ upadhārethā"ti āha. Upadhārayamānā aññaṁ adisvā "aṭṭassa dubbinicchitattā evaṁ kataṁ bhavissatī"ti puna sāmikameva sāmikaṁ katvā "ñatvā nu kho kumāro evaṁ karotī"ti? Vīmaṁsantā puna sāmikaṁ assāmikamakaṁsu. Puna bodhisatto tatheva saddaṁ nicchāresi. Atha rājā "jānāti mahāpuriso"ti tato paṭṭhāya appamatto ahosi. Tena vuttaṁ "viceyya viceyya kumāro atthe panāyati ñāyenāti kho, bhikkhave, Vipassissa kumārassa bhiyyosomattāya 'Vipassī Vipassī'tveva samaññā udapādī"ti (dī.ni.2.41).

Bhagavatoti bhāgyasampannassa. **Arahato**ti rāgādi-arīnaṁ hatattā, saṁsāracakkassa vā arānaṁ hatattā, paccayānaṁ vā arahattā arahāti evaṁ guṇato uppannanāmadheyyassa. **Sammāsambuddhassā**ti sammā nayena hetunā (SA.12.4./II,21.) sāmaṁ paccattapurisakārena cattāri saccāni Buddhassa. **Pubbeva sambodhā**ti (CS:pg.2.20) sambodho vuccati catūsu maggesu ñāṇaṁ, tato pubbeva. **Bodhisattasseva sato**ti ettha **bodhī**ti ñāṇaṁ, bodhimā satto **bodhisatto,** ñāṇavā paññavā paṇḍitoti attho. Purimabuddhānañhi pādamūle abhinīhārato paṭṭhāya paṇḍitova so satto,

na andhabāloti bodhisatto. Yathā vā udakato uggantvā ṭhitaṁ paripākagataṁ padumaṁ sūriyarasmisamphassena avassaṁ bujjhissatīti bujjhanakapadumanti vuccati, evaṁ Buddhānaṁ santike byākaraṇassa laddhattā avassaṁ anantarāyena pāramiyo pūretvā bujjhissatīti bujjhanakasattotipi **bodhisatto**. Yā ca esā catumaggañāṇasaṅkhātā bodhi, taṁ patthayamāno pavattatīti bodhiyaṁ satto āsattotipi **bodhisatto**. Evaṁ guṇato uppannanāmavasena bodhisattasseva sato. **Kicchan**ti dukkhaṁ. **Āpanno**ti anuppatto. Idaṁ vuttaṁ hoti-- aho ayaṁ sattaloko dukkhaṁ anuppattoti. **Cavati ca upapajjati cā**ti idaṁ aparāparaṁ cutipaṭisandhivasena vuttaṁ. **Nissaraṇan**ti nibbānaṁ. Tañhi jarāmaraṇadukkhato nissaṭattā tassa nissaraṇanti vuccati. **Kudāssu nāmā**ti katarasmiṁ nu kho kāle.

Yoniso manasikārāti upāyamanasikārena pathamanasikārena. **Ahu paññāya abhisamayo**ti paññāya saddhiṁ jarāmaraṇakāraṇassa abhisamayo samavāyo samāyogo ahosi, "jātipaccayā jarāmaraṇan"ti idaṁ tena diṭṭhanti attho. Atha vā **yoniso manasikārā ahu paññāyā**ti yoniso manasikārena ca paññāya ca abhisamayo ahu. "Jātiyā kho sati jarāmaraṇan"ti, evaṁ jarāmaraṇakāraṇassa paṭivedho ahosīti attho. Esa nayo sabbattha.

Iti hidanti evamidaṁ. **Samudayo samudayo**ti ekādasasu (SA.12.4./II,22.) ṭhānesu saṅkhārādīnaṁ samudayaṁ sampiṇḍetvā niddisati. **Pubbe ananussutesū**ti "avijjāpaccayā saṅkhārānaṁ samudayo hotī"ti. Evaṁ ito pubbe ananussutesu dhammesu, catūsu vā ariyasaccadhammesu. **Cakkhun**ti-ādīni ñāṇavevacanāneva. Ñāṇameva hettha dassanaṭṭhena **cakkhu,** ñātaṭṭhena **ñāṇaṁ,** pajānanaṭṭhena **paññā,** paṭivedhanaṭṭhena **vijjā,** obhāsanaṭṭhena **āloko**ti vuttaṁ (CS:pg.2.21) Taṁ panetaṁ catūsu saccesu lokiyalokuttaramissakaṁ niddiṭṭhanti veditabbaṁ. Nirodhavārepi imināva nayena attho veditabbo. Catutthaṁ.

(SA.12.5.~10.)5- 10. Sikhīsuttādivaṇṇanā

5-10. Pañcamādīsu **Sikhissa, bhikkhave**ti-ādīnaṁ padānaṁ "Sikhissapi, bhikkhave"ti na evaṁ yojetvā attho veditabbo. Kasmā? Ekāsane adesitattā. Nānāṭhānesu hi etāni desitāni, attho pana sabbattha sadisoyeva. Sabbabodhisattānañhi bodhipallaṅke nisinnānaṁ na añño samaṇo vā brāhmaṇo vā devo vā māro vā brahmā vā ācikkhati-- "Atīte bodhisattā paccayākāraṁ sammasitvā Buddhā jātā"ti. Yathā pana paṭhamakappikakāle deve vuṭṭhe udakassa gatamaggeneva aparāparaṁ vuṭṭhi-udakaṁ gacchati, evaṁ tehi tehi purimabuddhehi gatamaggeneva pacchimā pacchimā gacchanti. Sabbabodhisattā hi ānāpānacatutthajjhānato vuṭṭhāya paccayākāre ñāṇaṁ otāretvā taṁ anulomapaṭilomaṁ sammasitvā Buddhā hontīti paṭipāṭiyā sattasu suttesu Buddhavipassanā nāma kathitāti.

Buddhavaggo paṭhamo.

2. Āhāravaggo

(SA.12.11.)1. Āhārasuttavaṇṇanā

11. Āhāravaggassa paṭhame **āhārā**ti paccayā. Paccayā hi āharanti attano phalaṁ, tasmā āhārāti vuccanti. **Bhūtānaṁ vā sattānan**ti-ādīsu **bhūtā**ti jātā nibbattā. **Sambhavesino**ti ye sambhavaṁ jātiṁ nibbattiṁ esanti gavesanti. Tattha catūsu yonīsu aṇḍajajalābujā sattā yāva aṇḍakosaṁ vatthikosañca (SA.12.11./II,23.) na bhindanti, tāva sambhavesino nāma, aṇḍakosaṁ vatthikosañca bhinditvā bahi nikkhantā bhūtā nāma. Saṁsedajā opapātikā ca paṭhamacittakkhaṇe sambhavesino nāma, dutiyacittakkhaṇato pabhuti bhūtā nāma. Yena vā iriyāpathena jāyanti, yāva tato aññaṁ na pāpuṇanti, tāva sambhavesino nāma, tato paraṁ bhūtā nāma. Atha vā **bhūtā**ti jātā abhinibbattā, ye bhūtā abhinibbattāyeva, na puna (CS:pg.2.22) bhavissantīti saṅkhaṁ gacchanti, tesaṁ khīṇāsavānaṁ etaṁ adhivacanaṁ. Sambhavamesantīti **sambhavesino**. Appahīnabhavasaṁyojanattā āyatimpi sambhavaṁ esantānaṁ sekkhaputhujjanānametaṁ adhivacanaṁ. Evaṁ sabbathāpi imehi dvīhi padehi sabbasatte pariyādiyati. **Vā**saddo cettha sampiṇḍanattho, tasmā bhūtānañca sambhavesīnañcāti ayamattho veditabbo.

Ṭhitiyāti ṭhitatthaṁ. **Anuggahāyā**ti anuggahatthaṁ. Vacanabhedoyeva cesa, attho pana dvinnampi padānaṁ ekoyeva. Atha vā **ṭhitiyā**ti tassa tassa sattassa uppannadhammānaṁ anuppabandhavasena avicchedāya. **Anuggahāyā**ti anuppannānaṁ uppādāya. Ubhopi cetāni "bhūtānaṁ vā ṭhitiyā ceva anuggahāya ca, sambhavesīnaṁ vā ṭhitiyā ceva anuggahāya cā"ti evaṁ ubhayattha daṭṭhabbānīti.

Kabaḷīkāro āhāroti kabaḷaṁ katvā ajjhoharitabbako āhāro, odanakummāsādivatthukāya ojāyetaṁ adhivacanaṁ. **Oḷāriko vā sukhumo vā**ti vatthu-oḷārikatāya oḷāriko, sukhumatāya sukhumo. Sabhāvena pana sukhumarūpapariyāpannattā kabaḷīkāro āhāro sukhumova hoti. Sāpi cassa vatthuto oḷārikatā sukhumatā ca upādāyupādāya veditabbā. Kumbhīlānañhi āhāraṁ upādāya morānaṁ āhāro sukhumo. Kumbhīlā kira pāsāṇe gilanti, te ca nesaṁ kucchippattā vilīyanti. Morā sappavicchikādipāṇe khādanti. Morānaṁ pana āhāraṁ upādāya taracchānaṁ āhāro sukhumo. Te kira tivassachaḍḍitāni visāṇāni ceva aṭṭhīni ca khādanti, tāni ca nesaṁ kheḷena temitamattāneva kandamūlaṁ viya mudukāni honti. Taracchānaṁ āhāraṁ (SA.12.11./II,24.) upādāya hatthīnaṁ āhāro sukhumo. Te hi nānārukkhasākhādayo khādanti. Hatthīnaṁ āhārato gavayagokaṇṇamigādīnaṁ āhāro sukhumo. Te kira nissārāni nānārukkhapaṇṇādīni khādanti. Tesampi āhārato gunnaṁ āhāro sukhumo. Te allasukkhatiṇāni khādanti. Tesaṁ āhārato sasānaṁ āhāro sukhumo. Sasānaṁ āhārato sakuṇānaṁ āhāro sukhumo. Sakuṇānaṁ āhārato paccantavāsīnaṁ āhāro sukhumo. Paccantavāsīnaṁ āhārato gāmabhojakānaṁ āhāro (CS:pg.2.23) sukhumo. Gāmabhojakānaṁ āhārato rājarājamahāmattānaṁ āhāro sukhumo. Tesampi āhārato cakkavattino āhāro sukhumo. Cakkavattino āhārato bhummānaṁ devānaṁ āhāro sukhumo. Bhummānaṁ devānaṁ āhārato cātumahārājikānaṁ. Evaṁ yāva paranimmitavasavattīnaṁ āhārā vitthāretabbā. Tesaṁ panāhāro sukhumotveva niṭṭhaṁ patto.

Ettha ca oḷārike vatthusmiṁ ojā parittā hoti dubbalā, sukhume balavatī. Tathā hi ekapattapūrampi yāguṁ pīto muhutteneva jighacchito hoti yaṁkiñcideva khāditukāmo, sappiṁ pana pasatamattaṁ pivitvā divasaṁ abhottukāmo hoti. Tattha vatthu kammajatejasaṅkhātaṁ parissayaṁ vinodeti, na pana sakkoti pāletuṁ. Ojā pana pāleti, na sakkoti parissayaṁ vinodetuṁ. Dve pana ekato hutvā parissayañceva vinodenti pālenti cāti.

Phasso dutiyoti cakkhusamphassādi chabbidhopi phasso etesu catūsu āhāresu dutiyo āhāroti veditabbo. Desanānayo eva cesa, tasmā iminā nāma kāraṇena dutiyo

tatiyo cāti idamettha na gavesitabbaṁ. **Manosañcetanā**ti cetanāva vuccati. **Viññāṇan**ti cittaṁ. Iti Bhagavā imasmiṁ ṭhāne upādiṇṇaka-anupādiṇṇakavasena ekarāsiṁ katvā cattāro āhāre dassesi. Kabaḷīkārāhāro hi upādiṇṇakopi atthi anupādiṇṇakopi, tathā phassādayo. Tattha sappādīhi gilitānaṁ maṇḍūkādīnaṁ vasena upādiṇṇakakabaḷīkārāhāro daṭṭhabbo. Maṇḍūkādayo hi sappādīhi gilitā antokucchigatāpi kiñci kālaṁ jīvantiyeva. Te yāva upādiṇṇakapakkhe tiṭṭhanti, tāva āhāratthaṁ na (SA.12.11./II,25.) sādhenti Bhijjitvā pana anupādiṇṇakapakkhe ṭhitā sādhenti. Tadāpi upādiṇṇakāhāroti vuccantīti. Idaṁ pana ācariyānaṁ na ruccatīti Aṭṭhakathāyameva paṭikkhipitvā idaṁ vuttaṁ-- imesaṁ sattānaṁ khādantānampi akhādantānampi bhuñjantānampi abhuñjantānampi paṭisandhicitteneva sahajātā kammajā ojā nāma atthi, sā yāvapi sattamā divasā pāleti, ayameva (CS:pg.2.24) upādiṇṇakakabaḷīkārāhāroti veditabbo. Tebhūmakavipākavasena pana upādiṇṇakaphassādayo veditabbā, tebhūmakakusalākusalakiriyavasena anupādiṇṇakā. Lokuttarā pana ruḷhīvasena kathitāti.

Etthāha-- "Yadi paccayaṭṭho āhāraṭṭho, atha kasmā aññesupi sattānaṁ paccayesu vijjamānesu imeyeva cattāro vuttā"ti? Vuccate-- ajjhattikasantatiyā visesapaccayattā. Visesapaccayo hi kabaḷīkārāhārabhakkhānaṁ sattānaṁ rūpakāyassa kabaḷīkāro āhāro, nāmakāye vedanāya phasso, viññāṇassa manosañcetanā, nāmarūpassa viññāṇaṁ. Yathāha-- "Seyyathāpi, bhikkhave, ayaṁ kāyo āhāraṭṭhitiko āhāraṁ paṭicca tiṭṭhati, anāhāro no tiṭṭhati (saṁ.ni.5.183), tathā phassapaccayā vedanā, saṅkhārapaccayā viññāṇaṁ, viññāṇapaccayā nāmarūpan"ti (saṁ.ni.2.1 vibha.225).

Ko panettha āhāro kiṁ āharatīti? Kabaḷīkārāhāro ojaṭṭhamakarūpāni āharati phassāhāro tisso vedanā, manosañcetanāhāro tayo bhave, viññāṇāhāro paṭisandhināmarūpanti.

Kathaṁ? Kabaḷīkārāhāro tāva mukhe ṭhapitamatteyeva aṭṭha rūpāni samuṭṭhāpeti, dantavicuṇṇitaṁ pana ajjhohariyamānaṁ ekekaṁ sitthaṁ aṭṭhaṭṭharūpāni samuṭṭhāpetiyeva. Evaṁ kabaḷīkārāhāro ojaṭṭhamakarūpāni āharati. Phassāhāro pana sukhavedanīyo phasso uppajjamānoyeva sukhaṁ vedanaṁ āharati, dukkhavedanīyo dukkhaṁ, adukkhamasukhavedanīyo adukkhamasukhanti evaṁ sabbathāpi phassāhāro tisso vedanā āharati.

Manosañcetanāhāro kāmabhavūpagaṁ kammaṁ kāmabhavaṁ āharati, rūpārūpabhavūpagāni taṁ taṁ bhavaṁ. Evaṁ sabbathāpi manosañcetanāhāro tayo bhave āharati. Viññāṇāhāro pana (SA.12.11./II,26.) ye ca paṭisandhikkhaṇe taṁsampayuttakā tayo khandhā, yāni ca tisantativasena tiṁsa rūpāni uppajjanti, sahajātādipaccayanayena tāni āharatīti vuccati. Evaṁ viññāṇāhāro paṭisandhināmarūpaṁ āharatīti. Ettha ca "manosañcetanā tayo bhave āharatī"ti sāsavakusalākusalacetanāva vuttā. "Viññāṇaṁ (CS:pg.2.25) paṭisandhināmarūpaṁ āharatī"ti paṭisandhiviññāṇameva vuttaṁ. Avisesena pana taṁsampayuttataṁsamuṭṭhānadhammānaṁ āharaṇatopete "āhārā"ti veditabbā.

Etesu catūsu āhāresu kabaḷīkārāhāro upatthambhento āhārakiccaṁ sādheti, phasso phusantoyeva manosañcetanā āyūhamānāva, viññāṇaṁ vijānantameva. Kathaṁ? Kabaḷīkārāhāro hi upatthambhentoyeva kāyaṭṭhapanena sattānaṁ ṭhitiyā hoti. Kammajanitopi hi ayaṁ kāyo kabaḷīkārāhārena upatthaddho dasapi vassāni vassasatampi yāva āyuparimāṇā tiṭṭhati. Yathā kiṁ Yathā mātuyā janitopi dārako dhātiyā thaññādīni pāyetvā posiyamāno ciraṁ tiṭṭhati, yathā ca upatthambhena upatthambhitaṁ gehaṁ. Vuttampi cetaṁ --

"Yathā, mahārāja, gehe papatante aññena dārunā upatthambhitaṁ santaṁ eva taṁ gehaṁ na patati. Evameva kho, mahārāja, ayaṁ kāyo āhāraṭṭhitiko āhāraṁ paṭicca tiṭṭhatī"ti.

Evaṁ kabaḷīkāro āhāro upatthambhento āhārakiccaṁ sādheti.

Evaṁ sādhentopi ca kabaḷīkāro āhāro dvinnaṁ rūpasantatīnaṁ paccayo hoti āhārasamuṭṭhānassa ca upādiṇṇakassa ca. Kammajānaṁ anupālako hutvā paccayo hoti, āhārasamuṭṭhānānaṁ janako hutvāti. Phasso pana sukhādivatthubhūtaṁ ārammaṇaṁ phusantoyeva sukhādivedanāpavattanena sattānaṁ (SA.12.11./II,27.) ṭhitiyā hoti. Manosañcetanā kusalākusalakammavasena āyūhamānāyeva bhavamūlanipphādanato sattānaṁ ṭhitiyā hoti. Viññāṇaṁ vijānantameva nāmarūpappavattanena sattānaṁ ṭhitiyā hotīti.

Evaṁ upatthambhanādivasena āhārakiccaṁ sādhayamānesu panetesu cattāri bhayāni daṭṭhabbāni. Seyyathidaṁ-- kabaḷīkārāhāre nikantiyeva bhayaṁ, phasse upagamanameva, manosañcetanāya āyūhanameva, viññāṇe abhinipātoyeva bhayanti. Kiṁ kāraṇā? Kabaḷīkārāhāre hi nikantiṁ (CS:pg.2.26) katvā sītādīnaṁ purakkhatā sattā āhāratthāya muddāgaṇanādikammāni karontā anappakaṁ dukkhaṁ nigacchanti. Ekacce ca imasmiṁ sāsane pabbajitvāpi vejjakammādikāya anesanāya āhāraṁ pariyesantā diṭṭheva dhamme gārayhā honti, samparāyepi, "tassa saṅghāṭipi ādittā sampajjalitā"ti-ādinā lakkhaṇasaṁyutte (saṁ.ni.2.218) vuttanayena samaṇapetā honti. Iminā tāva kāraṇena kabaḷīkāre āhāre nikanti eva bhayanti veditabbā.

Phassaṁ upagacchantāpi phassassādino paresaṁ rakkhitagopitesu dārādīsu bhaṇḍesu aparajjhanti, te saha bhaṇḍena bhaṇḍasāmikā gahetvā khaṇḍākhaṇḍikaṁ vā chinditvā saṅkārakūṭe chaḍḍenti rañño vā niyyādenti. Tato te rājā vividhā kammakāraṇā kārāpeti. Kāyassa ca bhedā duggati tesaṁ pāṭikaṅkhā hoti. Iti phassassādamūlakaṁ diṭṭhadhammikampi samparāyikampi bhayaṁ sabbamāgatameva hoti. Iminā kāraṇena phassāhāre upagamanameva bhayanti veditabbaṁ.

Kusalākusalakammāyūhane pana tammūlakaṁ tīsu bhavesu bhayaṁ sabbaṁ āgatameva hoti. Iminā kāraṇena manosañcetanāhāre āyūhanameva bhayanti veditabbaṁ.

Paṭisandhiviññāṇañca yasmiṁ yasmiṁ ṭhāne abhinipatati, tasmiṁ tasmiṁ ṭhāne paṭisandhināmarūpaṁ gahetvāva nibbattati. Tasmiñca nibbatte sabbabhayāni nibbattāniyeva honti tammūlakattāti iminā kāraṇena viññāṇāhāre abhinipātoyeva bhayanti veditabboti.

Kiṁnidānāti-ādīsu nidānādīni sabbāneva kāraṇavevacanāni. Kāraṇañhi yasmā phalaṁ nideti, "handa naṁ (SA.12.11./II,28.) gaṇhathā"ti appeti viya, tasmā **nidānan**ti vuccati. Yasmā taṁ tato samudeti jāyati pabhavati, tasmā **samudayo jāti pabhavo**ti vuccati. Ayaṁ panettha padattho-- kiṁnidānaṁ etesanti **kiṁnidānā**. Ko samudayo etesanti **kiṁsamudayā**. Kā jāti etesanti **kiṁjātikā**. Ko pabhavo etesanti **kiṁpabhavā**. Yasmā pana tesaṁ taṇhā yathāvuttena atthena nidānañceva samudayo (CS:pg.2.27) ca jāti ca pabhavo ca, tasmā "taṇhānidānā"ti-ādimāha. Evaṁ sabbapadesu attho veditabbo.

Ettha ca ime cattāro āhārā taṇhānidānāti paṭisandhiṁ ādiṁ katvā attabhāvasaṅkhātānaṁ āhārānaṁ purimataṇhānaṁ vasena nidānaṁ veditabbaṁ. Kathaṁ? Paṭisandhikkhaṇe tāva paripuṇṇāyatanānaṁ sattānaṁ sattasantativasena, sesānaṁ tato ūna-ūnasantativasena uppannarūpabbhantaraṁ jātā ojā atthi, ayaṁ taṇhānidāno upādiṇṇakakabaḷīkārāhāro. Paṭisandhicittasampayuttā pana phassacetanā sayañca cittaṁ viññāṇanti ime taṇhānidānā

upādiṇṇaka-phassamanosañcetanā-viññāṇāhārāti evaṁ tāva purimataṇhānidānā paṭisandhikā āhārā. Yathā ca paṭisandhikā, evaṁ tato paraṁ paṭhamabhavaṅgacittakkhaṇādinibbattāpi veditabbā.

Yasmā pana Bhagavā na kevalaṁ āhārānameva nidānaṁ jānāti, āhāranidānabhūtāya taṇhāyapi, taṇhāya nidānānaṁ vedanādīnampi nidānaṁ jānātiyeva, tasmā **taṇhā cāyaṁ, bhikkhave, kiṁnidānā**ti-ādinā nayena vaṭṭaṁ dassetvā vivaṭṭaṁ dassesi. Imasmiñca pana ṭhāne Bhagavā atītābhimukhaṁ desanaṁ katvā atītena vaṭṭaṁ dasseti. Kathaṁ? Āhāravasena hi ayaṁ attabhāvo gahito.

Taṇhāti imassattabhāvassa janakaṁ kammaṁ, vedanāphassasaḷāyatananāmarūpaviññāṇāni yasmiṁ attabhāve ṭhatvā kammaṁ āyūhitaṁ, taṁ dassetuṁ vuttāni, avijjāsaṅkhārā tassattabhāvassa janakaṁ kammaṁ. Iti dvīsu ṭhānesu attabhāvo, dvīsu tassa janakaṁ kammanti saṅkhepena kammañceva kammavipākañcāti, dvepi dhamme dassentena atītābhimukhaṁ desanaṁ katvā atītena vaṭṭaṁ dassitaṁ.

(SA.12.11./II,29.) Tatrāyaṁ desanā anāgatassa adassitattā aparipuṇṇāti na daṭṭhabbā. Nayato pana paripuṇṇātveva daṭṭhabbā. Yathā hi cakkhumā puriso udakapiṭṭhe nipannaṁ suṁsumāraṁ disvā tassa parabhāgaṁ olokento gīvaṁ passeyya, orato piṭṭhiṁ, pariyosāne naṅguṭṭhamūlaṁ, heṭṭhā kucchiṁ olokento pana udakagataṁ agganaṅguṭṭhañceva cattāro ca hatthapāde na passeyya, so na ettāvatā "aparipuṇṇo suṁsumāro"ti gaṇhāti, nayato pana paripuṇṇotveva gaṇhāti, evaṁsampadamidaṁ veditabbaṁ.

Udakapiṭṭhe (CS:pg.2.28) nipannasuṁsumāro viya hi tebhūmakavaṭṭaṁ. Tīre ṭhito cakkhumā puriso viya yogāvacaro. Tena purisena udakapiṭṭhe suṁsumārassa diṭṭhakālo viya yoginā āhāravasena imassattabhāvassa diṭṭhakālo. Parato gīvāya diṭṭhakālo viya imassattabhāvassa janikāya taṇhāya diṭṭhakālo. Piṭṭhiyā diṭṭhakālo viya yasmiṁ attabhāve taṇhāsaṅkhātaṁ kammaṁ kataṁ, vedanādivasena tassa diṭṭhakālo. Naṅguṭṭhamūlassa diṭṭhakālo viya tassattabhāvassa janakānaṁ avijjāsaṅkhārānaṁ diṭṭhakālo. Heṭṭhā kucchiṁ olokentassa pana agganaṅguṭṭhañceva cattāro ca hatthapāde adisvāpi "aparipuṇṇo suṁsumāro"ti agahetvā nayato paripuṇṇotveva gahaṇaṁ viya yattha yattha paccayavaṭṭaṁ pāḷiyaṁ na āgataṁ, tattha tattha "desanā aparipuṇṇā"ti agahetvā nayato paripuṇṇātveva gahaṇaṁ veditabbaṁ. Tattha ca āhārataṇhānaṁ antare eko sandhi, taṇhāvedanānaṁ antare eko, viññāṇasaṅkhārānaṁ antare ekoti evaṁ tisandhicatusaṅkhepameva vaṭṭaṁ dassitanti. Paṭhamaṁ.

(SA.12.12.)2. Moḷiyaphaggunasuttavaṇṇanā

12. Dutiye **sambhavesīnaṁ vā anuggahāyā**ti imasmiṁyeva ṭhāne Bhagavā desanaṁ niṭṭhāpesi. Kasmā? Diṭṭhigatikassa nisinnattā. Tassañhi parisati Moḷiyaphagguno nāma bhikkhu diṭṭhigatiko nisinno. Atha Satthā cintesi-- "Ayaṁ uṭṭhahitvā maṁ pañhaṁ pucchissati, athassāhaṁ vissajjessāmī"ti pucchāya okāsadānatthaṁ desanaṁ niṭṭhāpesi. (SA.12.12./II,30.) **Moḷiyaphagguno**ti moḷīti cūḷā vuccati. Yathāha--

"Chetvāna moḷiṁ varagandhavāsitaṁ
Vehāyasaṁ ukkhipi sakyapuṅgavo.
Ratanacaṅkoṭavarena vāsavo,
Sahassanetto sirasā paṭiggahī"ti.

Sā tassa gihikāle mahantā ahosi. Tenassa "Moḷiyaphagguno"ti saṅkhā udapādi. Pabbajitampi naṁ teneva nāmena sañjānanti. **Etadavocā**ti desanānusandhiṁ ghaṭento etaṁ "ko nu kho, bhante, viññāṇāhāraṁ (CS:pg.2.29) āhāretī"ti vacanaṁ avoca. Tassattho-- Bhante, ko nāma so, yo etaṁ viññāṇāhāraṁ khādati vā bhuñjati vāti?

Kasmā panāyaṁ itare tayo āhāre apucchitvā imameva pucchatīti? Jānāmīti laddhiyā. So hi mahante piṇḍe katvāva kabaḷīkārāhāraṁ bhuñjante passati, tenassa taṁ jānāmīti laddhi. Tittiravaṭṭakamorakukkuṭādayo pana mātusamphassena yāpente disvā "ete phassāhārena yāpentī"ti tassa laddhi. Kacchapā pana attano utusamaye mahāsamuddato nikkhamitvā samuddatīre vālikantare aṇḍāni ṭhapetvā vālikāya paṭicchādetvā mahāsamuddameva otaranti. Tāni mātu-anussaraṇavasena na pūtīni honti. Tāni manosañcetanāhārena yāpentīti tassa laddhi. Kiñcāpi therassa ayaṁ laddhi, na pana etāya laddhiyā imaṁ pañhaṁ pucchati Diṭṭhigatiko hi ummattakasadiso. Yathā ummattako pacchiṁ gahetvā antaravīthiṁ otiṇṇo gomayampi pāsāṇampi gūthampi khajjakhaṇḍampi taṁ taṁ manāpampi amanāpampi gahetvā pacchiyaṁ pakkhipati. Evameva diṭṭhigatiko yuttampi ayuttampi pucchati. So "kasmā imaṁ pucchasī"ti na niggahetabbo, pucchitapucchitaṭṭhāne pana (SA.12.12./II,31.) gahaṇameva nisedhetabbaṁ. Teneva naṁ Bhagavā "kasmā evaṁ pucchasī"ti avatvā gahitagāhameva tassa mocetuṁ **no kallo pañho**ti-ādimāha.

Tattha **no kallo**ti ayutto. **Āhāretīti ahaṁ na vadāmī**ti ahaṁ koci satto vā puggalo vā āhāretīti na vadāmi. **Āhāretīti cāhaṁ vadeyyan**ti yadi ahaṁ āhāretīti vadeyyaṁ. **Tatrassa kallo pañho**ti tasmiṁ mayā evaṁ vutte ayaṁ pañho yutto bhaveyya. **Kissa nu kho, bhante, viññāṇāhāro**ti, bhante, ayaṁ viññāṇāhāro katamassa dhammassa paccayoti attho. **Tatra kallaṁ veyyākaraṇan**ti tasmiṁ evaṁ pucchite pañhe imaṁ veyyākaraṇaṁ yuttaṁ "viññāṇāhāro āyatiṁ punabbhavābhinibbattiyā paccayo"ti. Ettha ca **viññāṇāhāro**ti paṭisandhicittaṁ. **Āyatiṁ punabbhavābhinibbattī**ti teneva viññāṇena sahuppannanāmarūpaṁ. **Tasmiṁ bhūte sati saḷāyatanan**ti tasmiṁ punabbhavābhinibbattisaṅkhāte nāmarūpe jāte sati saḷāyatanaṁ hotīti attho.

Saḷāyatanapaccayā (CS:pg.2.30) **phasso**ti idhāpi Bhagavā uttari pañhassa okāsaṁ dento desanaṁ niṭṭhāpesi. Diṭṭhigatiko hi navapucchaṁ uppādetuṁ na sakkoti, niddiṭṭhaṁ niddiṭṭhaṁyeva pana gaṇhitvā pucchati, tenassa Bhagavā okāsaṁ adāsi. Attho panassa sabbapadesu vuttanayeneva gahetabbo. "Ko nu kho, bhante, bhavatī"ti kasmā na pucchati? Diṭṭhigatikassa hi satto nāma bhūto nibbattoyevāti laddhi, tasmā attano laddhiviruddhaṁ idanti na pucchati. Apica idappaccayā idaṁ idappaccayā idanti bahūsu ṭhānesu kathitattā saññattiṁ upagato, tenāpi na pucchati. Satthāpi "imassa bahuṁ pucchantassāpi titti natthi, tucchapucchameva pucchatī"ti ito paṭṭhāya desanaṁ ekābaddhaṁ katvā desesi. **Channaṁ tvevā**ti yato paṭṭhāya desanāruḷhaṁ, tameva gahetvā desanaṁ vivaṭṭento evamāha. Imasmiṁ pana Sutte viññāṇanāmarūpānaṁ antare eko sandhi, vedanātaṇhānaṁ antare eko, bhavajātīnaṁ antare ekoti. Dutiyaṁ.

(SA.12.13.)3. Samaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

13. Tatiye **samaṇā vā brāhmaṇā vā**ti saccāni paṭivijjhituṁ asamatthā bāhirakasamaṇabrāhmaṇā. **Jarāmaraṇaṁ nappajānantī**ti-ādīsu jarāmaraṇaṁ na jānanti dukkhasaccavasena (SA.12.13./II,32.) jarāmaraṇasamudayaṁ na jānanti saha taṇhāya jāti jarāmaraṇassa samudayoti samudayasaccavasena, jarāmaraṇanirodhaṁ na jānanti nirodhasaccavasena, paṭipadaṁ na jānanti maggasaccavasena. Jātiṁ na jānanti

dukkhasaccavasena, jātisamudayaṁ na jānanti saha taṇhāya bhavo jātisamudayoti samudayasaccavasena. Evaṁ saha taṇhāya samudayaṁ yojetvā sabbapadesu catusaccavasena attho veditabbo. **Sāmaññatthaṁ vā brahmaññatthaṁ vā**ti ettha ariyamaggo sāmaññañceva brahmaññañca. Ubhayatthāpi pana attho nāma ariyaphalaṁ veditabbaṁ. Iti Bhagavā imasmiṁ Sutte ekādasasu ṭhānesu cattāri saccāni kathesīti. Tatiyaṁ.

(SA.12.14.)4. Dutiyasamaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

14. Catutthe (CS:pg.2.31) **ime dhamme katame dhamme**ti ettakaṁ papañcaṁ katvā kathitaṁ, desanaṁ paṭivijjhituṁ samatthānaṁ puggalānaṁ ajjhāsayena **ime dhamme nappajānantī**ti-ādi vuttaṁ. Sesaṁ purimasadisameva. Catutthaṁ.

(SA.12.15.)5. Kaccānagottasuttavaṇṇanā

15. Pañcame **sammādiṭṭhi sammādiṭṭhī**ti yaṁ paṇḍitā devamanussā tesu tesu ṭhānesu sammādassanaṁ vadanti, sabbampi taṁ dvīhi padehi saṅkhipitvā pucchati. **Dvayanissito**ti dve koṭṭhāse nissito. **Yebhuyyenā**ti iminā ṭhapetvā ariyapuggale sesamahājanaṁ dasseti. **Atthitan**ti sassataṁ. **Natthitan**ti ucchedaṁ. **Lokasamudayan**ti loko nāma saṅkhāraloko, tassa nibbatti. **Sammappaññāya passato**ti sammāpaññā nāma savipassanā maggapaññā, tāya passantassāti attho. **Yā loke natthitā**ti saṅkhāraloke nibbattesu dhammesu paññāyantesveva yā natthīti ucchedadiṭṭhi uppajjeyya, sā na hotīti attho. **Lokanirodhan**ti saṅkhārānaṁ bhaṅgaṁ. **Yā** loke atthitāti saṅkhāraloke bhijjamānesu dhammesu paññāyantesveva yā atthīti sassatadiṭṭhi (SA.12.15./II,33.) uppajjeyya sā na hotīti attho.

Apica **lokasamudayan**ti anulomapaccayākāraṁ. **Lokanirodhan**ti paṭilomapaccayākāraṁ. Lokanissaye passantassāpi hi paccayānaṁ anucchedena paccayuppannassa anucchedaṁ passato yā natthīti ucchedadiṭṭhi uppajjeyya, sā na hoti. Paccayanirodhaṁ passantassāpi paccayanirodhena paccayuppannanirodhaṁ passato yā atthīti sassatadiṭṭhi uppajjeyya, sā na hotīti ayampettha attho.

Upayupādānābhinivesavinibandhoti upayehi ca upādānehi ca abhinivesehi ca vinibandho. Tattha **upayā**ti dve upayā taṇhupayo ca diṭṭhupayo ca. Upādānādīsupi eseva nayo. Taṇhādiṭṭhiyo hi yasmā ahaṁ mamanti-ādīhi ākārehi tebhūmakadhamme upenti upagacchanti, tasmā upayāti (CS:pg.2.32) vuccanti. Yasmā pana te dhamme upādiyanti ceva abhinivisanti ca, tasmā upādānāti ca abhinivesāti ca vuccanti. Tāhi cāyaṁ loko vinibandho. Tenāha "upayupādānābhinivesavinibandho"ti.

Tañcāyanti tañca upayupādānaṁ ayaṁ ariyasāvako. **Cetaso adhiṭṭhānan**ti cittassa patiṭṭhānabhūtaṁ. **Abhinivesānusayan**ti abhinivesabhūtañca anusayabhūtañca. Taṇhādiṭṭhīsu hi akusalacittaṁ patiṭṭhāti, tā ca tasmiṁ abhinivisanti ceva anusenti ca, tasmā tadubhayaṁ cetaso adhiṭṭhānaṁ abhinivesānusayanti ca āha. **Na upetī**ti na upagacchati. **Na upādiyatī**ti na gaṇhāti. **Nādhiṭṭhātī**ti na adhiṭṭhāti, kinti? **Attā me**ti. **Dukkhamevā**ti pañcupādānakkhandhamattameva. **Na kaṅkhatī**ti "dukkhameva uppajjati, dukkhaṁ nirujjhati, na aññо ettha satto nāma atthī"ti kaṅkhaṁ na karoti. **Na vicikicchatī**ti na vicikicchaṁ uppādeti.

Aparappaccayāti na parappaccayena, aññassa apattiyāyetvā

attapaccakkhañāṇamevassa ettha hotīti. (SA.12.15./II,34.) **Ettāvatā kho, kaccāna, sammādiṭṭhi hotī**ti evaṁ sattasaññāya pahīnattā ettakena sammādassanaṁ nāma hotīti missakasammādiṭṭhiṁ āha. **Ayameko anto**ti esa eko nikūṭanto lāmakanto paṭhamakaṁ sassataṁ. **Ayaṁ dutiyo**ti esa dutiyo sabbaṁ natthīti uppajjanakadiṭṭhisaṅkhāto nikūṭanto lāmakanto dutiyako ucchedoti attho. Sesamettha uttānamevāti. Pañcamaṁ.

(SA.12.16.)6. Dhammakathikasuttavaṇṇanā

16. Chaṭṭhe **nibbidāyā**ti nibbindanatthāya. **Virāgāyā**ti virajjanatthāya. **Nirodhāyā**ti nirujjhanatthāya. **Paṭipanno hotī**ti ettha sīlato paṭṭhāya yāva arahattamaggā paṭipannoti veditabbo. **Dhammānudhammappaṭipanno**ti lokuttarassa nibbānadhammassa anudhammabhūtaṁ paṭipadaṁ paṭipanno. **Anudhammabhūtan**ti anurūpasabhāvabhūtaṁ. **Nibbidā virāgā nirodhā**ti nibbidāya ceva virāgena ca nirodhena ca. **Anupādā vimutto**ti catūhi upādānehi kiñci dhammaṁ anupādiyitvā vimutto. **Diṭṭhadhammanibbānappatto**ti diṭṭheva dhamme nibbānappatto. **Alaṁ vacanāyā**ti, evaṁ vattabbataṁ arahati, yutto anucchavikoti attho (CS:pg.2.33) Evamettha ekena nayena dhammakathikassa pucchā kathitā, dvīhi taṁ visesetvā sekkhāsekkhabhūmiyo niddiṭṭhāti. Chaṭṭhaṁ.

(SA.12.17.)7. Acelakassapasuttavaṇṇanā

17. Sattame **acelo Kassapo**ti liṅgena acelo niccelo, nāmena Kassapo. **Dūratovā**ti mahatā bhikkhusaṅghena parivutaṁ āgacchantaṁ dūrato eva addasa. **Kiñcideva desan**ti kiñcideva kāraṇaṁ. **Okāsan**ti pañhabyākaraṇassa khaṇaṁ kālaṁ. **Antaragharan**ti "na pallatthikāya antaraghare nisīdissāmī"ti ettha antonivesanaṁ antaragharaṁ. "Okkhittacakkhu antaraghare gamissāmī"ti ettha indakhīlato paṭṭhāya antogāmo. Idhāpi ayameva adhippeto. (SA.12.17./II,35.) **Yadākaṅkhasī**ti yaṁ icchasi.

Kasmā pana Bhagavā kathetukāmo yāvatatiyaṁ paṭikkhipīti? Gāravajananatthaṁ. Diṭṭhigatikā hi khippaṁ kathiyamāne gāravaṁ na karonti, "samaṇaṁ Gotamaṁ upasaṅkamitumpi pucchitumpi sukaraṁ, pucchitamatteyeva kathetī"ti vacanampi na saddahanti. Dve tayo vāre paṭikkhitte pana gāravaṁ karonti, "samaṇaṁ Gotamaṁ upasaṅkamitumpi pañhaṁ pucchitumpi dukkaran"ti yāvatatiyaṁ yācite kathiyamānaṁ sussūsanti saddahanti. Iti Bhagavā "ayaṁ sussūsissati saddahissatī"ti yāvatatiyaṁ yācāpetvā kathesi. Apica yathā bhisakko telaṁ vā phāṇitaṁ vā pacanto mudupākakharapākānaṁ pākakālaṁ āgamayamāno pākakālaṁ anatikkamitvāva otāreti. Evaṁ Bhagavā sattānaṁ ñāṇaparipākaṁ āgamayamāno "ettakena kālena imassa ñāṇaṁ paripākaṁ gamissatī"ti ñatvāva yāvatatiyaṁ yācāpesi.

Mā hevaṁ, Kassapāti, Kassapa, mā evaṁ bhaṇi. **Sayaṁkataṁ dukkhan**ti hi vattuṁ na vaṭṭati, attā nāma koci dukkhassa kārako natthīti dīpeti. Paratopi eseva nayo. **Adhiccasamuppannan**ti akāraṇena yadicchāya uppannaṁ. **Iti puṭṭho samāno**ti kasmā evamāha? Evaṁ kirassa ahosi-- "Ayaṁ 'sayaṁkataṁ dukkhan'ti-ādinā puṭṭho 'mā hevan'ti vadati, 'natthī'ti puṭṭho 'atthī'ti vadati. 'Bhavaṁ Gotamo dukkhaṁ na jānāti na passatī'ti puṭṭho 'jānāmi khvāhan'ti vadati. Kiñci nu kho mayā virajjhitvā pucchito"ti mūlato (CS:pg.2.34) paṭṭhāya attano pucchameva sodhento evamāha. **Ācikkhatu ca me,**

bhante, Bhagavāti idha Satthari sañjātagāravo "bhavan"ti avatvā "Bhagavā"ti vadati.

So karotīti-ādi, "sayaṁkataṁ dukkhan"ti laddhiyā paṭisedhanatthaṁ vuttaṁ. Ettha ca **sato**ti idaṁ bhummatthe sāmivacanaṁ, tasmā evamattho daṭṭhabbo-- so karoti so paṭisaṁvedayatīti kho, Kassapa, ādimhiyeva evaṁ sati pacchā sayaṁkataṁ dukkhanti ayaṁ laddhi hoti. Ettha ca **dukkhan**ti vaṭṭadukkhaṁ adhippetaṁ. **Iti vadan**ti etassa purimena ādisaddena anantarena ca (SA.12.17./II,36.) sassatasaddena sambandho hoti. "Dīpeti gaṇhātī"ti ayaṁ panettha pāṭhaseso. Idañhi vuttaṁ hoti-- iti evaṁ vadanto āditova sassataṁ dīpeti, sassataṁ gaṇhāti. Kasmā? Tassa hi taṁ dassanaṁ etaṁ pareti, kārakañca vedakañca ekameva gaṇhantaṁ etaṁ sassataṁ upagacchatīti attho.

Añño karotīti-ādi pana "paraṁkataṁ dukkhan"ti laddhiyā paṭisedhanatthaṁ vuttaṁ. "Ādito sato"ti idaṁ pana idhāpi āharitabbaṁ. Ayañhettha attho-- añño karoti añño paṭisaṁvediyatīti kho pana, Kassapa, ādimhiyeva evaṁ sati, pacchā "kārako idheva ucchijjati, tena kataṁ añño paṭisaṁvediyatī"ti evaṁ uppannāya ucchedadiṭṭhiyā saddhiṁ sampayuttāya vedanāya abhitunnassa viddhassa sato "paraṁkataṁ dukkhan"ti ayaṁ laddhi hotīti. **Iti vadan**ti-ādi vuttanayeneva yojetabbaṁ. Tatrāyaṁ yojanā -- evañca vadanto āditova ucchedaṁ dīpeti, ucchedaṁ gaṇhāti. Kasmā? Tassa hi taṁ dassanaṁ etaṁ pareti, etaṁ ucchedaṁ upagacchatīti attho.

Ete teti ye sassatucchedasaṅkhāte ubho ante (anupagamma Tathāgato dhammaṁ deseti, ete te, Kassapa, ubho ante) anupagamma pahāya anallīyitvā majjhena Tathāgato dhammaṁ deseti, majjhimāya paṭipadāya ṭhito desetīti attho. Kataraṁ dhammanti ce? Yadidaṁ avijjāpaccayā saṅkhārāti. Ettha hi kāraṇato phalaṁ, kāraṇanirodhena cassa nirodho dīpito, na koci kārako vā vedako vā (CS:pg.2.35) niddiṭṭho. Ettāvatā sesapañhā paṭisedhitā honti. **Ubho ante anupagammā**ti iminā hi tatiyapañho paṭikkhitto. **Avijjāpaccayā saṅkhārā**ti iminā adhiccasamuppannatā ceva ajānanañca paṭikkhittanti veditabbaṁ.

Labheyyanti idaṁ so Bhagavato santike bhikkhubhāvaṁ patthayamāno āha. Atha Bhagavā yonena khandhake titthiyaparivāso (mahāva.86) paññatto, yaṁ aññatitthiyapubbo sāmaṇerabhūmiyaṁ ṭhito "ahaṁ, bhante, itthannāmo aññatitthiyapubbo (SA.12.17./II,37.) imasmiṁ Dhammavinaye ākaṅkhāmi upasampadaṁ. Svāhaṁ, bhante, saṅghaṁ cattāro māse parivāsaṁ yācāmī"ti-ādinā nayena samādiyitvā parivasati, taṁ sandhāya **yo kho, Kassapa, aññatitthiyapubbo**ti-ādimāha. Tattha **pabbajjan**ti vacanasiliṭṭhatāvasena vuttaṁ. Aparivasitvāyeva hi pabbajjaṁ labhati. Upasampadatthikena pana nātikālena gāmappavesanādīni aṭṭha vattāni pūrentena parivasitabbaṁ. **Āraddhacittā**ti aṭṭhavattapūraṇena tuṭṭhacittā. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panesa titthiyaparivāso samantapāsādikāya Vinayaṭṭhakathāya pabbajjakkhandhakavaṇṇanāyaṁ (mahāva.aṭṭha.86) vuttanayeneva veditabbo.

Apica mayāti ayamettha pāṭho, aññattha pana "apica metthā"ti. **Puggalavemattatā viditā**ti puggalanānattaṁ viditaṁ. "Ayaṁ puggalo parivāsāraho, ayaṁ na parivāsāraho"ti idaṁ mayhaṁ pākaṭanti dasseti. Tato Kassapo cintesi-- "Aho acchariyaṁ Buddhasāsanaṁ, yattha evaṁ ghaṁsitvā koṭṭetvā yuttameva gaṇhanti, ayuttaṁ chaḍḍentī"ti. Tato suṭṭhutaraṁ pabbajjāya sañjātussāho **sace, bhante**ti-ādimāha. Atha Bhagavā tassa tibbacchandataṁ viditvā "na Kassapo parivāsaṁ arahatī"ti aññataraṁ bhikkhuṁ āmantesi-- "gaccha, bhikkhu, Kassapaṁ nahāpetvā pabbājetvā ānehī"ti. So tathā katvā taṁ pabbājetvā Bhagavato santikaṁ agamāsi. Bhagavā gaṇe nisīditvā upasampādesi. Tena vuttaṁ **alattha kho acelo Kassapo Bhagavato santike pabbajjaṁ, alattha upasampadan**ti.

Acirūpasampannoti-ādi sesaṁ brāhmaṇasaṁyutte (saṁ.ni.1.187) vuttamevāti. Sattamaṁ.

(SA.12.18.)8. Timbarukasuttavaṇṇanā

18. Aṭṭhame (CS:pg.2.36) **sā vedanā**ti-ādi "sayaṁkataṁ sukhadukkhan"ti laddhiyā nisedhanatthaṁ vuttaṁ. Etthāpi **sato**ti bhummattheyeva sāmivacanaṁ. Tatrāyaṁ atthadīpanā-- "sā vedanā, so vediyatī"ti kho, timbaruka, ādimhiyeva evaṁ sati "sayaṁkataṁ sukhadukkhan"ti ayaṁ laddhi hoti. Evañhi sati vedanāya (SA.12.18./II,38.) eva vedanā katā hoti. Evañca vadanto imissā vedanāya pubbepi atthitaṁ anujānāti, sassataṁ dīpeti sassataṁ gaṇhāti. Kasmā? Tassa hi taṁ dassanaṁ etaṁ pareti, etaṁ sassataṁ upagacchatīti attho. Purimañhi atthaṁ sandhāyevetaṁ Bhagavatā vuttaṁ bhavissati, tasmā Aṭṭhakathāyaṁ taṁ yojetvāvassa attho dīpito. **Evampāhaṁ na vadāmī**ti ahaṁ "sā vedanā, so vediyatī"ti evampi na vadāmi. "Sayaṁkataṁ sukhadukkhan"ti evampi na vadāmīti attho.

Aññā vedanāti-ādi "paraṁkataṁ sukhadukkhan"ti laddhiyā paṭisedhanatthaṁ vuttaṁ. Idhāpi ayaṁ atthayojanā–"aññā vedanā añño vediyatī"ti kho, timbaruka, ādimhiyeva evaṁ sati pacchā yā purimapakkhe kārakavedanā, sā ucchinnā. Tāya pana kataṁ añño vediyatīti evaṁ uppannāya ucchedadiṭṭhiyā saddhiṁ sampayuttāya vedanāya abhitunnassa sato "paraṁkataṁ sukhadukkhan"ti ayaṁ laddhi hoti. Evañca vadanto kārako ucchinno, aññena paṭisandhi gahitāti ucchedaṁ dīpeti, ucchedaṁ gaṇhāti. Kasmā? Tassa hi taṁ dassanaṁ etaṁ pareti, etaṁ ucchedaṁ upagacchatīti attho. Idhāpi hi imāni padāni Aṭṭhakathāyaṁ āharitvā yojitāneva. Imasmiṁ Sutte vedanāsukhadukkhaṁ kathitaṁ. Tañca kho vipākasukhadukkhameva vaṭṭatīti vuttaṁ. Aṭṭhamaṁ.

(SA.12.19.)9. Bālapaṇḍitasuttavaṇṇanā

19. Navame **avijjānīvaraṇassā**ti avijjāya nivāritassa. **Evamayaṁ kāyo samudāgato**ti evaṁ avijjāya nivāritattā taṇhāya ca sampayuttattāyeva ayaṁ kāyo nibbatto. **Ayañceva kāyo**ti ayañcassa attano saviññāṇako kāyo. **Bahiddhā ca nāmarūpan**ti bahiddhā ca paresaṁ saviññāṇako kāyo. Attano ca parassa ca pañcahi (CS:pg.2.37) khandhehi chahi āyatanehi cāpi ayaṁ attho dīpetabbova. **Itthetaṁ dvayan**ti evametaṁ dvayaṁ. **Dvayaṁ paṭicca phasso**ti aññattha cakkhurūpādīni dvayāni paṭicca cakkhusamphassādayo vuttā, idha pana ajjhattikabāhirāni (SA.12.19./II,39.) āyatanāni. Mahādvayaṁ nāma kiretaṁ. **Saḷevāyatanānī**ti saḷeva phassāyatanāni phassakāraṇāni. **Yehi phuṭṭho**ti yehi kāraṇabhūtehi āyatanehi uppannena phassena phuṭṭho. **Aññatarenā**ti ettha paripuṇṇavasena aññataratā veditabbā. **Tatrā**ti tasmiṁ bālapaṇḍitānaṁ kāyanibbattanādimhi. **Ko adhippayāso**ti ko adhikapayogo.

Bhagavaṁmūlakāti Bhagavā mūlaṁ etesanti Bhagavaṁmūlakā. Idaṁ vuttaṁ hoti-- ime, bhante, amhākaṁ dhammā pubbe Kassapasammāsambuddhena uppāditā, tasmiṁ parinibbute ekaṁ Buddhantaraṁ añño samaṇo vā brāhmaṇo vā ime dhamme uppādetuṁ samattho nāma nāhosi, Bhagavatā pana no ime dhammā uppāditā. Bhagavantañhi nissāya mayaṁ ime dhamme ājānāma paṭivijjhāmāti evaṁ

Bhagavaṁmūlakā no, bhante, dhammāti. **Bhagavaṁnettikā**ti Bhagavā hi dhammānaṁ netā vinetā anunetā, yathāsabhāvato pāṭiyekkaṁ pāṭiyekkaṁ nāmaṁ gahetvā dassetāti dhammā Bhagavaṁnettikā nāma honti. **Bhagavaṁpaṭisaraṇā**ti catubhūmakadhammā sabbaññutaññāṇassa āpāthaṁ āgacchamānā Bhagavati paṭisaranti nāmāti Bhagavaṁpaṭisaraṇā. **Paṭisarantī**ti samosaranti. Apica mahābodhimaṇḍe nisinnassa Bhagavato paṭivedhavasena phasso āgacchati "ahaṁ Bhagavā kinnāmo"ti? Tvaṁ phusanaṭṭhena phasso nāma. Vedanā, saññā, saṅkhārā, viññāṇaṁ āgacchati "ahaṁ Bhagavā kinnāman"ti, tvaṁ vijānanaṭṭhena viññāṇaṁ nāmāti evaṁ catubhūmakadhammānaṁ yathāsabhāvato pāṭiyekkaṁ pāṭiyekkaṁ nāmaṁ gaṇhanto Bhagavā dhamme paṭisaratīti aṁpaṭisaraṇā. **Bhagavantaṁyeva paṭibhātū**ti Bhagavato va etassa bhāsitassa attho upaṭṭhātu, tumheyeva no kathetvā dethāti attho.

Sā ceva avijjāti ettha kiñcāpi sā avijjā ca taṇhā ca kammaṁ javāpetvā paṭisandhiṁ ākaḍḍhitvā niruddhā, yathā pana ajjāpi yaṁ hiyyo bhesajjaṁ pītaṁ, tadeva bhojanaṁ bhuñjāti sarikkhakattena tadevāti vuccati, evamidhāpi (SA.12.19./II,40.) sā ceva avijjā sā ca taṇhāti idampi sarikkhakattena vuttaṁ. **Brahmacariyan**ti (CS:pg.2.38) maggabrahmacariyaṁ. **Dukkhakkhayāyā**ti vaṭṭadukkhassa khayatthāya. **Kāyūpago hotī**ti aññaṁ paṭisandhikāyaṁ upagantā hoti. **Yadidaṁ brahmacariyavāso**ti yo ayaṁ maggabrahmacariyavāso, ayaṁ bālato paṇḍitassa visesoti dasseti. Iti imasmiṁ Sutte sabbopi sapaṭisandhiko puthujjano "bālo"ti, appaṭisandhiko khīṇāsavo "paṇḍito"ti vutto. Sotāpannasakadāgāmi-anāgāmino pana "paṇḍitā"ti vā "bālā"ti vā na vattabbā, bhajamānā pana paṇḍitapakkhaṁ bhajanti. Navamaṁ.

(SA.12.20.)10. Paccayasuttavaṇṇanā

20. Dasame **paṭiccasamuppādañca vo bhikkhave, desessāmi paṭiccasamuppanne ca dhamme**ti Satthā imasmiṁ Sutte paccaye ca paccayanibbatte ca sabhāvadhamme desessāmīti ubhayaṁ ārabhi. **Uppādā vā Tathāgatānan**ti Tathāgatānaṁ uppādepi, Buddhesu uppannesu anuppannesupi jātipaccayā jarāmaraṇaṁ, jātiyeva jarāmaraṇassa paccayo. **Ṭhitāva sā dhātū**ti ṭhitova so paccayasabhāvo, na kadāci jāti jarāmaraṇassa paccayo na hoti. **Dhammaṭṭhitatā dhammaniyāmatā**ti imehipi dvīhi paccayameva katheti. Paccayena hi paccayuppannā dhammā tiṭṭhanti, tasmā paccayova "dhammaṭṭhitatā"ti vuccati. Paccayo dhamme niyameti, tasmā "dhammaniyāmatā"ti vuccati. **Idappaccayatā**ti imesaṁ jarāmaraṇādīnaṁ paccayā idappaccayā, idappaccayāva idappaccayatā. **Tan**ti taṁ paccayaṁ. **Abhisambujjhatī**ti ñāṇena abhisambujjhati. **Abhisametī**ti ñāṇena abhisamāgacchati. **Ācikkhatī**ti katheti. **Desetī**ti dasseti. **Paññāpetī**ti jānāpeti. **Paṭṭhapetī**ti ñāṇamukhe ṭhapeti. **Vivaratī**ti vivaritvā dasseti. **Vibhajatī**ti vibhāgato dasseti. **Uttānīkarotī**ti pākaṭaṁ karoti. **Passathāti cāhā**ti passatha iti ca vadati. Kinti? **Jātipaccayā, bhikkhave, jarāmaraṇan**ti-ādi.

(SA.12.20./II,41.) **Iti kho, bhikkhave**ti evaṁ kho, bhikkhave. **Yā tatrā**ti yā tesu "jātipaccayā jarāmaraṇan"ti-ādīsu. **Tathatā**ti-ādīni paccayākārasseva vevacanāni. So tehi tehi paccayehi anūnādhikeheva tassa tassa dhammassa sambhavato **tathatā**ti, sāmaggiṁ upagatesu paccayesu muhuttampi tato nibbattānaṁ dhammānaṁ asambhavābhāvato **avitathatā**ti, aññadhammapaccayehi (CS:pg.2.39) aññadhammānuppattito **anaññathatā**ti, jarāmaraṇādīnaṁ paccayato vā paccayasamūhato vā **idappaccayatā**ti vutto. Tatrāyaṁ vacanattho-- imesaṁ paccayā idappaccayā,

idappaccayā eva idappaccayatā, idappaccayānaṁ vā samūho idappaccayatā.[1] Lakkhaṇaṁ panettha saddasatthato veditabbaṁ.

Aniccanti hutvā abhāvaṭṭhena aniccaṁ. Ettha ca aniccanti na jarāmaraṇaṁ aniccaṁ, aniccasabhāvānaṁ pana khandhānaṁ jarāmaraṇattā aniccaṁ nāma jātaṁ. **Saṅkhatā**dīsupi eseva nayo. Ettha ca **saṅkhatan**ti paccayehi samāgantvā kataṁ. **Paṭiccasamuppannan**ti paccaye nissāya uppannaṁ. **Khayadhamman**ti khayasabhāvaṁ. **Vayadhamman**ti vigacchanakasabhāvaṁ. **Virāgadhamman**ti virajjanakasabhāvaṁ. **Nirodhadhamman**ti nirujjhanakasabhāvaṁ. Jātiyāpi vuttanayeneva aniccatā veditabbā. Janakapaccayānaṁ vā kiccānubhāvakkhaṇe diṭṭhattā ekena pariyāyenettha aniccāti-ādīni yujjantiyeva. Bhavādayo aniccādisabhāvāyeva.

Sammappaññāyāti savipassanāya maggapaññāya. **Pubbantan**ti purimaṁ atītanti attho. **Ahosiṁ nu kho**ti-ādīsu "ahosiṁ nu kho nanu kho"ti sassatākārañca adhiccasamuppatti-ākārañca nissāya atīte attano vijjamānatañca avijjamānatañca kaṅkhati. Kiṁ kāraṇanti na vattabbaṁ, ummattako viya bālaputhujjano yathā vā tathā vā pavattati. **Kiṁ nu kho ahosin**ti jātiliṅgupapattiyo nissāya "khattiyo nu kho ahosiṁ, brāhmaṇavessasuddagahaṭṭhapabbajitadevamanussānaṁ aññataro"ti kaṅkhati. **Kathaṁ nu kho**ti (SA.12.20./II,42.) saṇṭhānākāraṁ nissāya "dīgho nu kho ahosiṁ rassa-odātakaṇhapamāṇika-appamāṇikādīnaṁ aññataro"ti kaṅkhati. Keci pana "issaranimmānādīni nissāya 'kena nu kho kāraṇena ahosin'ti hetuto kaṅkhatī"ti vadanti. **Kiṁ hutvā kiṁ ahosin**ti jāti-ādīni nissāya "khattiyo hutvā nu kho brāhmaṇo ahosiṁ …pe… devo hutvā manusso"ti attano paramparaṁ kaṅkhati. Sabbattheva pana **addhānan**ti kālādhivacanametaṁ. **Aparantan**ti anāgataṁ antaṁ. **Bhavissāmi nu kho nanu kho**ti sassatākārañca ucchedākārañca nissāya anāgate attano vijjamānatañca avijjamānatañca kaṅkhati. Sesamettha vuttanayameva.

Etarahi (CS:pg.2.40) **vā paccuppannaṁ addhānan**ti idāni vā paṭisandhimādiṁ katvā cutipariyantaṁ sabbampi vattamānakālaṁ gahetvā. **Ajjhattaṁ kathaṁkathī bhavissatī**ti attano khandhesu vicikicchī bhavissati. **Ahaṁ nu khosmī**ti attano atthibhāvaṁ kaṅkhati. Yuttaṁ panetanti? Yuttaṁ ayuttanti kā ettha cintā. Apicettha idaṁ vatthumpi udāharanti-- cūḷamātāya kira putto muṇḍo, mahāmātāya putto amuṇḍo, taṁ puttaṁ muṇḍesuṁ, so uṭṭhāya "ahaṁ nu kho cūḷamātāya putto"ti cintesi. Evaṁ ahaṁ nu khosmīti kaṅkhā hoti. **No nu khosmī**ti attano natthibhāvaṁ kaṅkhati. Tatrāpi idaṁ vatthu-- eko kira macche gaṇhanto udake ciraṭṭhānena sītibhūtaṁ attano ūruṁ macchoti cintetvā pahari. Aparo susānapasse khettaṁ rakkhanto bhīto saṅkuṭito sayi, so paṭibujjhitvā attano jaṇṇukāni dve yakkhāti cintetvā pahari. Evaṁ no nu khosmīti kaṅkhati.

Kiṁ nu khosmīti khattiyova samāno attano khattiyabhāvaṁ kaṅkhati. Eseva nayo sesesupi. Devo pana samāno devabhāvaṁ ajānanto nāma natthi, sopi pana "ahaṁ rūpī nu kho arūpī nu kho"ti-ādinā nayena kaṅkhati. Khattiyādayo kasmā na jānantīti ce? Apaccakkhā (SA.12.20./II,43.) tesaṁ tattha tattha kule uppatti. Gahaṭṭhāpi ca potthalikādayo pabbajitasaññino, pabbajitāpi "kuppaṁ nu kho me kamman"ti-ādinā nayena gahaṭṭhasaññino. Manussāpi ca rājāno viya attani devasaññino honti. **Kathaṁ nu khosmī**ti vuttanayameva. Kevalañhettha abbhantare jīvo nāma atthīti gahetvā tassa saṇṭhānākāraṁ nissāya "dīgho nu khosmi rassacaturassachaḷaṁsa-aṭṭhaṁsasoḷasaṁsādīnaṁ aññatarappakāro"ti kaṅkhanto kathaṁ nu khosmīti? Kaṅkhatīti veditabbo. Sarīrasaṇṭhānaṁ pana paccuppannaṁ ajānanto

[1] Pts.CS:pg.1.227 ; Vism.518.

nāma natthi. **Kuto āgato so kuhiṁ gāmī bhavissatī**ti attabhāvassa āgatigatiṭṭhānaṁ kaṅkhanto evaṁ kaṅkhati. **Ariyasāvakassā**ti idha sotāpanno adhippeto, itarepi pana tayo avāritāyevāti. Dasamaṁ.

Āhāravaggo dutiyo.

3. Dasabalavaggo

(SA.12.21.)1. Dasabalasuttavaṇṇanā

21. Dasabalavaggassa (CS:pg.2.41) paṭhamaṁ dutiyasseva saṅkhepo.

(SA.12.22.)2. Dutiyadasabalasuttavaṇṇanā

22. Dutiyaṁ Bhagavatā attano ajjhāsayassa vasena vuttaṁ. Tattha **dasabalasamannāgato**ti dasahi balehi samannāgato. Balañca nāmetaṁ duvidhaṁ kāyabalañca ñāṇabalañca. Tesu Tathāgatassa kāyabalaṁ hatthikulānusārena veditabbaṁ. Vuttañhetaṁ porāṇehi--

"Kāḷāvakañca gaṅgeyyaṁ, paṇḍaraṁ tambapiṅgalaṁ;
Gandhamaṅgalahemañca, uposathachaddantime dasā"ti.(ma.ni.aṭṭha.1.148 vibha.aṭṭha.760).--

Imāni dasa hatthikulāni. Tattha **kāḷāvakan**ti pakatihatthikulaṁ daṭṭhabbaṁ. Yaṁ dasannaṁ purisānaṁ kāyabalaṁ, taṁ ekassa kāḷāvakassa hatthino. Yaṁ dasannaṁ kāḷāvakānaṁ balaṁ, taṁ ekassa Gaṅgeyyassa. Yaṁ dasannaṁ (SA.12.22./II,44.) gaṅgeyyānaṁ, taṁ ekassa paṇḍarassa. Yaṁ dasannaṁ paṇḍarānaṁ, taṁ ekassa tambassa. Yaṁ dasannaṁ tambānaṁ, taṁ ekassa piṅgalassa. Yaṁ dasannaṁ piṅgalānaṁ, taṁ ekassa gandhahatthino. Yaṁ dasannaṁ gandhahatthīnaṁ, taṁ ekassa maṅgalassa. Yaṁ dasannaṁ maṅgalānaṁ, taṁ ekassa hemavatassa. Yaṁ dasannaṁ hemavatānaṁ, taṁ ekassa uposathassa. Yaṁ dasannaṁ uposathānaṁ, taṁ ekassa chaddantassa. Yaṁ dasannaṁ chaddantānaṁ, taṁ ekassa Tathāgatassa. Nārāyanasaṅghātabalantipi idameva vuccati. Tadetaṁ pakatihatthigaṇanāya hatthīnaṁ koṭisahassānaṁ, purisagaṇanāya dasannaṁ purisakoṭisahassānaṁ balaṁ hoti. Idaṁ tāva Tathāgatassa kāyabalaṁ. "Dasabalasamannāgato"ti ettha pana etaṁ saṅgahaṁ na gacchati. Etañhi bāhirakaṁ lāmakaṁ tiracchānagatānaṁ sīhādīnampi hoti. Etañhi nissāya dukkhapariññā vā samudayappahānaṁ vā maggabhāvanā vā phalasacchikiriyā vā natthi. Aññaṁ pana dasasu ṭhānesu akampanatthena upatthambhanatthena ca dasavidhaṁ ñāṇabalaṁ nāma atthi. Taṁ sandhāya vuttaṁ "dasabalasamannāgato"ti.

Katamaṁ (CS:pg.2.42) pana tanti? Ṭhānāṭṭhānādīnaṁ yathābhūtaṁ jānanaṁ. Seyyathidaṁ-- ṭhānañca ṭhānato aṭṭhānañca aṭṭhānato jānanaṁ ekaṁ, atītānāgatapaccuppannānaṁ kammasamādānānaṁ ṭhānaso hetuso yathābhūtaṁ vipākajānanaṁ ekaṁ, sabbatthagāminipaṭipadājānanaṁ ekaṁ, anekadhātunānādhātulokajānanaṁ ekaṁ, parasattānaṁ parapuggalānaṁ nānādhimuttikatājānanaṁ ekaṁ, tesaṁyeva indriyaparopariyattajānanaṁ ekaṁ, jhānavimokkhasamādhisamāpattīnaṁ saṁkilesavodānavuṭṭhānajānanaṁ ekaṁ,

pubbenivāsajānanaṁ ekaṁ, sattānaṁ cutūpapātajānanaṁ ekaṁ, āsavakkhayajānanaṁ ekanti. Abhidhamme pana--

"Idha Tathāgato ṭhānañca ṭhānato aṭṭhānañca aṭṭhānato yathābhūtaṁ pajānāti. Yampi Tathāgato ṭhānañca ṭhānato aṭṭhānañca aṭṭhānato yathābhūtaṁ pajānāti. Idampi Tathāgatassa Tathāgatabalaṁ hoti, yaṁ balaṁ āgamma Tathāgato āsabhaṁ ṭhānaṁ paṭijānāti (SA.12.22./II,45.) parisāsu sīhanādaṁ nadati, brahmacakkaṁ pavattetī"ti.

Ādinā (vibha.760) nayena vitthārato āgatāneva. Atthavaṇṇanāpi nesaṁ Vibhaṅgaṭṭhakathāyañceva (vibha.aṭṭha.760) Papañcasūdaniyā ca Majjhimaṭṭhakathāya (ma.ni.aṭṭha.1.148) sabbākārato vuttā. Sā tattha vuttanayeneva gahetabbā.

Catūhi ca vesārajjehīti ettha sārajjapaṭipakkhaṁ vesārajjaṁ, catūsu ṭhānesu vesārajjabhāvaṁ paccavekkhantassa uppannasomanassamayañāṇassetaṁ nāmaṁ. Katamesu catūsu? "Sammāsambuddhassa te paṭijānato ime dhammā anabhisambuddhā"ti-ādīsu codanāvatthūsu. Tatrāyaṁ pāḷi--

"Cattārimāni, bhikkhave, Tathāgatassa vesārajjāni …pe…. Katamāni cattāri? 'Sammāsambuddhassa te paṭijānato ime dhammā anabhisambuddhā'ti tatra vata maṁ samaṇo vā brāhmaṇo vā devo vā māro vā brahmā vā koci vā lokasmiṁ saha dhammena paṭicodessatīti nimittametaṁ, bhikkhave, na samanupassāmi. Etamahaṁ, bhikkhave, nimittaṁ asamanupassanto khemappatto abhayappatto vesārajjappatto viharāmi. 'Khīṇāsavassa te paṭijānato (CS:pg.2.43) ime āsavā aparikkhīṇā'ti tatra vata maṁ …pe… 'ye kho pana te antarāyikā dhammā vuttā, te paṭisevato nālaṁ antarāyāyā'ti tatra vata maṁ …pe… 'yassa kho pana te atthāya dhammo desito, so na niyyāti takkarassa sammā dukkhakkhayāyā'ti tatra vata maṁ samaṇo vā brāhmaṇo vā …pe… vesārajjappatto viharāmī"ti (a.ni.4.8).

Āsabhaṁ ṭhānanti seṭṭhaṭṭhānaṁ uttamaṭṭhānaṁ. Āsabhā vā pubbabuddhā, tesaṁ ṭhānanti attho. Apica gavasatajeṭṭhako usabho, gavasahassajeṭṭhako vasabho, vajasatajeṭṭhako vā usabho, vajasahassajeṭṭhako vasabho, sabbagavaseṭṭho sabbaparissayasaho seto pāsādiko mahābhāravaho asanisatasaddehipi asampakampiyo nisabho, so idha usabhoti adhippeto. Idampi hi tassa pariyāyavacanaṁ. Usabhassa idanti **āsabhaṁ**. **Ṭhānan**ti catūhi pādehi pathaviṁ uppīḷetvā avaṭṭhānaṁ (ma.ni.1.150). Idaṁ pana āsabhaṁ viyāti **āsabhaṁ**. Yatheva hi nisabhasaṅkhāto usabho (SA.12.22./II,46.) usabhabalena samannāgato catūhi pādehi pathaviṁ uppīḷetvā acalaṭṭhānena tiṭṭhati, evaṁ Tathāgatopi dasahi Tathāgatabalehi samannāgato catūhi vesārajjapādehi aṭṭhaparisapathaviṁ uppīḷetvā sadevake loke kenaci paccatthikena paccāmittena akampiyo acalaṭṭhānena tiṭṭhati. Evaṁ tiṭṭhamāno ca taṁ āsabhaṁ ṭhānaṁ paṭijānāti upagacchati na paccakkhāti, attani āropeti. Tena vuttaṁ "āsabhaṁ ṭhānaṁ paṭijānātī"ti.

Parisāsūti "aṭṭha kho imā, Sāriputta, parisā. Katamā aṭṭha? Khattiyaparisā brāhmaṇaparisā gahapatiparisā samaṇaparisā cātumahārājikaparisā tāvatiṁsaparisā māraparisā brahmaparisā"ti, imāsu aṭṭhasu parisāsu. **Sīhanādaṁ nadatī**ti seṭṭhanādaṁ abhītanādaṁ nadati, sīhanādasadisaṁ vā nādaṁ nadati. Ayamattho sīhanādasuttena dīpetabbo. Yathā vā sīho sahanato ceva hananato ca sīhoti vuccati, evaṁ Tathāgato lokadhammānaṁ sahanato parappavādānañca hananato sīhoti vuccati. Evaṁ vuttassa sīhassa nādaṁ sīhanādaṁ. Tattha yathā sīho sīhabalena samannāgato sabbattha visārado vigatalomahaṁso sīhanādaṁ (CS:pg.2.44) nadati, evaṁ Tathāgatasīhopi Tathāgatabalehi samannāgato aṭṭhasu parisāsu visārado vigatalomahaṁso, "iti rūpan"ti-ādinā nayena nānāvidhadesanāvilāsasampannaṁ sīhanādaṁ nadati. Tena vuttaṁ "parisāsu sīhanādaṁ

nadatī”ti.

Brahmacakkaṁ pavattetīti ettha **brahman**ti seṭṭhaṁ uttamaṁ, visuddhassa dhammacakkassetaṁ adhivacanaṁ. Taṁ pana dhammacakkaṁ duvidhaṁ hoti paṭivedhañāṇañca desanāñāṇañca. Tattha paññāpabhāvitaṁ attano ariyaphalāvahaṁ paṭivedhañāṇaṁ, karuṇāpabhāvitaṁ sāvakānaṁ ariyaphalāvahaṁ desanāñāṇaṁ. Tattha paṭivedhañāṇaṁ uppajjamānaṁ uppannanti duvidhaṁ. Tañhi abhinikkhamanato paṭṭhāya yāva arahattamaggā uppajjamānaṁ, phalakkhaṇe uppannaṁ nāma. Tusitabhavanato vā yāva mahābodhipallaṅke arahattamaggā uppajjamānaṁ, phalakkhaṇe uppannaṁ nāma. Dīpaṅkarato vā paṭṭhāya yāva arahattamaggā (SA.12.22./II,47.) uppajjamānaṁ phalakkhaṇe uppannaṁ nāma. Desanāñāṇampi pavattamānaṁ pavattanti duvidhaṁ. Tañhi yāva Aññāsikoṇḍaññassa sotāpattimaggā pavattamānaṁ, phalakkhaṇe pavattaṁ nāma. Tesu paṭivedhañāṇaṁ lokuttaraṁ, desanāñāṇaṁ lokiyaṁ. Ubhayampi panetaṁ aññehi asādhāraṇaṁ Buddhānaṁyeva orasañāṇaṁ.

Idāni yaṁ iminā ñāṇena samannāgato sīhanādaṁ nadati, taṁ dassetuṁ **iti rūpan**ti-ādimāha. Tattha **iti rūpan**ti idaṁ rūpaṁ ettakaṁ rūpaṁ, ito uddhaṁ rūpaṁ natthīti ruppanasabhāvañceva bhūtupādāyabhedañca ādiṁ katvā lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānavasena anavasesarūpapariggaho vutto. **Iti rūpassa samudayo**ti iminā evaṁ pariggahitassa rūpassa samudayo vutto. Tattha **itī**ti evaṁ samudayo hotīti attho. Tassa vitthāro “avijjāsamudayā rūpasamudayo taṇhāsamudayā, kammasamudayā āhārasamudayā rūpasamudayoti nibbattilakkhaṇaṁ passantopi rūpakkhandhassa udayaṁ passatī”ti (paṭi.ma.1.50) evaṁ veditabbo. Atthaṅgamepi “avijjānirodhā rūpanirodho …pe… vipariṇāmalakkhaṇaṁ passantopi rūpakkhandhassa nirodhaṁ passatī”ti ayaṁ vitthāro.

Iti vedanāti-ādīsupi ayaṁ vedanā ettakā vedanā, ito uddhaṁ vedanā natthi, ayaṁ saññā, ime saṅkhārā, idaṁ viññāṇaṁ ettakaṁ viññāṇaṁ (CS:pg.2.45) ito uddhaṁ viññāṇaṁ natthīti vedayitasañjānana-abhisaṅkharaṇavijānanasabhāvañceva sukhādirūpasaññādiphassādicakkhuviññāṇādibhedañca ādiṁ katvā lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānavasena anavasesavedanāsaññāsaṅkhāraviññāṇapariggaho vutto. **Iti vedanāya samudayo**ti-ādīhi pana evaṁ pariggahitānaṁ vedanāsaññāsaṅkhāraviññāṇānaṁ samudayo vutto. Tatrāpi **itī**ti evaṁ samudayo hotīti attho. Tesampi vitthāro “avijjāsamudayā vedanāsamudayo”ti (paṭi.ma.1.50) rūpe vuttanayeneva veditabbo. Ayaṁ pana viseso-- tīsu khandhesu “āhārasamudayā”ti avatvā “phassasamudayā”ti vattabbaṁ, viññāṇakkhandhe “nāmarūpasamudayā”ti. Atthaṅgamapadampi tesaṁyeva vasena yojetabbaṁ. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato pana udayabbayavinicchayo sabbākāraparipūro Visuddhimagge vutto.

(SA.12.22./II,48.) **Imasmiṁ sati idaṁ hotī**ti ayampi aparo sīhanādo. Tassattho-- imasmiṁ avijjādike paccaye sati idaṁ saṅkhārādikaṁ phalaṁ hoti. **Imassuppādā idaṁ uppajjatī**ti imassa avijjādikassa paccayassa uppādā idaṁ saṅkhārādikaṁ phalaṁ uppajjati. **Imasmiṁ asati idaṁ na hotī**ti imasmiṁ avijjādike paccaye asati idaṁ saṅkhārādikaṁ phalaṁ na hoti. **Imassa nirodhā idaṁ nirujjhatī**ti imassa avijjādikassa paccayassa nirodhā idaṁ saṅkhārādikaṁ phalaṁ nirujjhati. Idāni yathā taṁ hoti ceva nirujjhati ca, taṁ vitthārato dassetuṁ **yadidaṁ avijjāpaccayā saṅkhārā**ti-ādimāha.

Evaṁ svākkhātoti evaṁ pañcakkhandhavibhajanādivasena suṭṭhu akkhāto kathito. **Dhammo**ti pañcakkhandhapaccayākāradhammo. **Uttāno**ti anikujjito. **Vivaṭo**ti vivaritvā ṭhapito. **Pakāsito**ti dīpito jotito. **Chinnapilotiko**ti pilotikā vuccati chinnaṁ

bhinnaṁ tattha tattha sibbitagaṇṭhitaṁ jiṇṇavatthaṁ, taṁ yassa natthīti aṭṭhahatthaṁ navahatthaṁ vā ahatasāṭakaṁ nivattho, so chinnapilotiko nāma. Ayampi dhammo tādiso. Na hettha kohaññādivasena chinnabhinnasibbitagaṇṭhitabhāvo atthi. Apica khuddakasāṭakopi pilotikāti vuccati, sā yassa natthi, aṭṭhanavahattho mahāpaṭo atthi, sopi chinnapilotiko, apagatapilotikoti attho. Tādiso ayaṁ dhammo. Yathā hi catuhatthaṁ sāṭakaṁ (CS:pg.2.46) gahetvā pariggahaṇaṁ karonto puriso ito cito ca añchanto kilamati, evaṁ bāhirakasamaye pabbajitā attano parittakaṁ dhammaṁ "evaṁ sati evaṁ bhavissatī"ti kappetvā kappetvā vaḍḍhentā kilamanti. Yathā pana aṭṭhahatthanavahatthena pariggahaṇaṁ karonto yathāruci pārupati na kilamati, natthi tattha añchitvā vaḍḍhanakiccaṁ; evaṁ imasmimpi dhamme kappetvā kappetvā vibhajanakiccaṁ natthi, tehi tehi kāraṇehi mayāva ayaṁ dhammo suvibhatto suvitthāritoti idampi sandhāya "chinnapilotiko"ti āha. (SA.12.22./II,49.) Apica kacavaropi pilotikāti vuccati, imasmiñca sāsane samaṇakacavaraṁ nāma patiṭṭhātuṁ na labhati. Tenevāha–

"Kāraṇḍavaṁ niddhamatha, kasambuṁ apakassatha;
Tato palāpe vāhetha, assamaṇe samaṇamānine.
"Niddhamitvāna pāpicche, pāpa-ācāragocare;
Suddhā suddhehi saṁvāsaṁ, kappayavho patissatā.
Tato samaggā nipakā, dukkhassantaṁ karissathā"ti. (a.ni.8.10).

Iti samaṇakacavarassa chinnattāpi ayaṁ dhammo chinnapilotiko nāma hoti.

Alamevāti yuttameva. **Saddhāpabbajitenā**ti saddhāya pabbajitena. **Kulaputtenā**ti dve kulaputtā ācārakulaputto jātikulaputto ca. Tattha yo yato kutoci kulā pabbajitvā sīlādayo pañca dhammakkhandhe pūreti, ayaṁ **ācārakulaputto** nāma. Yo pana yasakulaputtādayo viya jātisampannakulā pabbajito, ayaṁ **jātikulaputto** nāma. Tesu idha ācārakulaputto adhippeto. Sace pana jātikulaputto ācāravā hoti, ayaṁ uttamoyeva. Evarūpena kulaputtena. **Vīriyaṁ ārabhitun**ti caturaṅgasamannāgataṁ vīriyaṁ kātuṁ. Idānissa caturaṅgaṁ dassento **kāmaṁ taco cā**ti-ādimāha. Ettha hi taco ekaṁ aṅgaṁ, nhāru ekaṁ, aṭṭhi ekaṁ, maṁsalohitaṁ ekanti. Idañca pana caturaṅgasamannāgataṁ vīriyaṁ adhiṭṭhahantena navasu ṭhānesu samādhātabbaṁ purebhatte pacchābhatte purimayāme majjhimayāme pacchimayāme gamane ṭhāne nisajjāya sayaneti.

Dukkhaṁ (CS:pg.2.47) **bhikkhave, kusīto viharatī**ti imasmiṁ sāsane yo kusīto puggalo, so dukkhaṁ viharati. Bāhirasamaye pana yo kusīto, so sukhaṁ viharati. **Vokiṇṇo**ti missībhūto. **Sadatthan**ti sobhanaṁ vā atthaṁ sakaṁ vā atthaṁ, ubhayenāpi arahattameva adhippetaṁ. **Parihāpetī**ti hāpeti na pāpuṇāti. Kusītapuggalassa hi cha dvārāni aguttāni honti, tīṇi kammāni aparisuddhāni, ājīvaṭṭhamakaṁ sīlaṁ apariyodātaṁ, bhinnājīvo kulūpako hoti. So sabrahmacārīnaṁ akkhimhi patitarajaṁ viya upaghātakaro (SA.12.22./II,50.) hutvā dukkhaṁ viharati, pīṭhamaddano ceva hoti laṇḍapūrako ca, Satthu ajjhāsayaṁ gahetuṁ na sakkoti, dullabhaṁ khaṇaṁ virādheti, tena bhutto raṭṭhapiṇḍopi na mahapphalo hoti.

Āraddhavīriyo ca kho, bhikkhaveti āraddhavīriyo puggalo imasmiṁyeva sāsane sukhaṁ viharati. Bāhirasamaye pana yo āraddhavīriyo, so dukkhaṁ viharati. **Pavivitto**ti vivitto viyutto hutvā. **Sadatthaṁ paripūretī**ti arahattaṁ pāpuṇāti. Āraddhavīriyassa hi cha dvārāni suguttāni honti, tīṇi kammāni parisuddhāni, ājīvaṭṭhamakaṁ sīlaṁ pariyodātaṁ sabrahmacārīnaṁ akkhimhi susītalañjanaṁ viya dhātugatacandanaṁ viya ca manāpo hutvā sukhaṁ viharati, Satthu ajjhāsayaṁ gahetuṁ

sakkoti. Satthā hi--

"Ciraṁ jīva mahāvīra, kappaṁ tiṭṭha mahāmunī"ti--

Evaṁ Gotamiyā vandito, "na kho, Gotami, Tathāgatā evaṁ vanditabbā"ti paṭikkhipitvā tāya yācito vanditabbākāraṁ ācikkhanto evamāha--

"Āraddhavīriye pahitatte, niccaṁ daḷhaparakkame;

Samagge sāvake passa, esā Buddhāna vandanā"ti. (apa. therī 2.2.171).

Evaṁ āraddhavīriyo Satthu ajjhāsayaṁ gahetuṁ sakkoti, dullabhaṁ khaṇaṁ na virādheti. Tassa hi Buddhuppādo dhammadesanā saṅghasuppaṭipatti saphalā hoti sa-udrayā, raṭṭhapiṇḍopi tena bhutto mahapphalo hoti.

Hīnena (CS:pg.2.48) **aggassā**ti hīnāya saddhāya hīnena vīriyena hīnāya satiyā hīnena samādhinā hīnāya paññāya aggasaṅkhātassa arahattassa patti nāma na hoti. **Aggena ca kho**ti aggehi saddhādīhi aggassa arahattassa patti hoti. **Maṇḍapeyyan**ti pasannaṭṭhena maṇḍaṁ, pātabbaṭṭhena peyyaṁ. Yañhi pivitvā antaravīthiyaṁ patito visaññī attano sāṭakādīnampi assāmiko hoti, taṁ pasannampi na pātabbaṁ, mayhaṁ pana (SA.12.22./II,51.) sāsanaṁ evaṁ pasannañca pātabbañcāti dassento "maṇḍapeyyan"ti āha.

Tattha tividho maṇḍo-- desanāmaṇḍo, paṭiggahamaṇḍo, brahmacariyamaṇḍoti. Katamo desanāmaṇḍo? Catunnaṁ ariyasaccānaṁ ācikkhanā desanā paññāpanā paṭṭhapanā vivaraṇā vibhajanā uttānīkammaṁ, catunnaṁ satipaṭṭhānānaṁ …pe… ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassa ācikkhanā …pe… uttānīkammaṁ, ayaṁ **desanāmaṇḍo**. Katamo paṭiggahamaṇḍo? Bhikkhū bhikkhuniyo upāsakā upāsikāyo devā manussā ye vā panaññepi keci viññātāro, ayaṁ **paṭiggahamaṇḍo**. Katamo brahmacariyamaṇḍo? Ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṁ-- sammādiṭṭhi …pe… sammāsamādhi, ayaṁ **brahmacariyamaṇḍo**. Apica adhimokkhamaṇḍo saddhindriyaṁ, assaddhiyaṁ kasaṭo, assaddhiyaṁ kasaṭaṁ chaḍḍetvā saddhindriyassa adhimokkhamaṇḍaṁ pivatīti maṇḍapeyyanti-ādināpi (paṭi.ma.1.238) nayenettha attho veditabbo. **Satthā sammukhībhūto**ti idamettha kāraṇavacanaṁ. Yasmā Satthā sammukhībhūto, tasmā vīriyasampayogaṁ katvā pivatha etaṁ maṇḍaṁ. Bāhirakañhi bhesajjamaṇḍampi vejjassa asammukhā pivantānaṁ pamāṇaṁ vā uggamanaṁ vā niggamanaṁ vā na jānāmāti āsaṅkā hoti. Vejjasammukhā pana "vejjo jānissatī"ti nirāsaṅkā pivanti. Evameva amhākaṁ dhammassāmi Satthā sammukhībhūtoti vīriyaṁ katvā pivathāti maṇḍapāne nesaṁ niyojento **tasmātiha, bhikkhave**ti-ādimāha. Tattha **saphalā**ti sānisaṁsā. **Sa-udrayā**ti savaḍḍhi. Idāni niyojanānurūpaṁ sikkhitabbataṁ niddisanto **attatthaṁ vā hi, bhikkhave**ti-ādimāha. Tattha **attatthan**ti attano atthabhūtaṁ arahattaṁ. **Appamādena sampādetun**ti appamādena sabbakiccāni kātuṁ. **Paratthan**ti paccayadāyakānaṁ mahapphalānisaṁsaṁ. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti. Dutiyaṁ.

(SA.12.23./II,52.)

(SA.12.23.)3. Upanisasuttavaṇṇanā

23. Tatiye (CS:pg.2.49) "jānato ahan"ti-ādīsu **jānato**ti jānantassa. **Passato**ti passantassa. Dvepi padāni ekatthāni, byañjanameva nānaṁ. Evaṁ santepi "jānato"ti ñāṇalakkhaṇaṁ upādāya puggalaṁ niddisati. Jānanalakkhaṇañhi ñāṇaṁ. "Passato"ti ñāṇappabhāvaṁ upādāya. Passanappabhāvañhi ñāṇaṁ, ñāṇasamaṅgīpuggalo cakkhumā viya cakkhunā rūpāni ñāṇena vivaṭe dhamme passati. **Āsavānaṁ khayan**ti ettha āsavānaṁ pahānaṁ asamuppādo khīṇākāro natthibhāvoti ayampi āsavakkhayoti vuccati,

bhaṅgopi maggaphalanibbānānipi. "Āsavānaṁ khayā anāsavaṁ cetovimuttin"ti-ādīsu (ma.ni.1.438 vibha.831) hi khīṇākāro āsavakkhayoti vuccati. "Yo āsavānaṁ khayo vayo bhedo paribhedo aniccatā antaradhānan"ti (vibha.354) ettha bhaṅgo.

"Sekkhassa sikkhamānassa, ujumaggānusārino;
Khayasmiṁ paṭhamaṁ ñāṇaṁ, tato aññā anantarā"ti. (itivu.62).--

Ettha maggo. So hi āsave khepento vūpasamento uppajjati, tasmā āsavānaṁ khayoti vutto. "Āsavānaṁ khayā samaṇo hotī"ti ettha phalaṁ. Tañhi āsavānaṁ khīṇante uppajjati, tasmā āsavānaṁ khayoti vuttaṁ.

"Āsavā tassa vaḍḍhanti, ārā so āsavakkhayā"ti; (dha.pa.253)--

Ettha nibbānaṁ. Tañhi āgamma āsavā khīyanti, tasmā āsavānaṁ khayoti vuttaṁ. Idha pana maggaphalāni adhippetāni. **No ajānato no apassato**ti yo pana na jānāti na passati, tassa no vadāmīti attho. Etena ye ajānato apassatopi saṁsārādīhiyeva suddhiṁ vadanti, te paṭikkhittā honti. Purimena padadvayena upāyo vutto, iminā anupāyaṁ paṭisedheti.

(SA.12.23./II,53.) Idāni yaṁ jānato āsavānaṁ khayo hoti, taṁ dassetukāmo **kiñca, bhikkhave, jānato**ti pucchaṁ ārabhi. Tattha jānanā bahuvidhā. Dabbajātiko eva hi koci bhikkhu chattaṁ kātuṁ jānāti, koci cīvarādīnaṁ aññataraṁ, tassa īdisāni kammāni vattasīse ṭhatvā karontassa sā (CS:pg.2.50) jānanā saggamaggaphalānaṁ padaṭṭhānaṁ na hotīti na vattabbaṁ. Yo pana sāsane pabbajitvā vejjakammādīni kātuṁ jānāti, tassevaṁ jānato āsavā vaḍḍhantiyeva. Tasmā yaṁ jānato passato ca āsavānaṁ khayo hoti, tadeva dassento **iti rūpan**ti-ādimāha. **Evaṁ kho, bhikkhave, jānato**ti evaṁ pañcannaṁ khandhānaṁ udayabbayaṁ jānantassa. **Āsavānaṁ khayo hotī**ti āsavānaṁ khayante jātattā "āsavānaṁ khayo"ti laddhanāmaṁ arahattaṁ hoti.

Evaṁ arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhapetvā idāni khīṇāsavassa āgamanīyaṁ pubbabhāgapaṭipadaṁ dassetuṁ **yampissa taṁ, bhikkhave**ti-ādimāha. Tattha **khayasmiṁ khayeñāṇan**ti āsavakkhayasaṅkhāte arahattaphale paṭiladdhe sati paccavekkhaṇañāṇaṁ. Tañhi arahattaphalasaṅkhāte khayasmiṁ paṭhamavāraṁ uppanne pacchā uppannattā khayeñāṇanti vuccati. **Sa-upanisan**ti sakāraṇaṁ sappaccayaṁ. **Vimuttī**ti arahattaphalavimutti. Sā hissa upanissayapaccayena paccayo hoti. Evaṁ ito paresupi labbhamānavasena paccayabhāvo veditabbo.

Virāgoti maggo. So hi kilese virājento khepento uppanno, tasmā virāgoti vuccati. **Nibbidā**ti nibbidāñāṇaṁ. Etena balavavipassanaṁ dasseti. **Balavavipassanā**ti bhayatūpaṭṭhāne ñāṇaṁ ādīnavānupassane ñāṇaṁ muñcitukamyatāñāṇaṁ saṅkhārupekkhāñāṇanti catunnaṁ ñāṇānaṁ adhivacanaṁ. **Yathābhūtañāṇadassanan**ti yathāsabhāvajānanasaṅkhātaṁ dassanaṁ. Etena taruṇavipassanaṁ dasseti. Taruṇavipassanā hi balavavipassanāya paccayo hoti. **Taruṇavipassanā**ti saṅkhāraparicchede ñāṇaṁ kaṅkhāvitaraṇe ñāṇaṁ sammasane ñāṇaṁ maggāmagge ñāṇanti catunnaṁ ñāṇānaṁ adhivacanaṁ. (SA.12.23./II,54.) **Samādhī**ti pādakajjhānasamādhi. So hi taruṇavipassanāya paccayo hoti. **Sukhan**ti appanāya pubbabhāgasukhaṁ. Tañhi pādakajjhānassa paccayo hoti. **Passaddhī**ti darathapaṭippassaddhi. Sā hi appanāpubbabhāgassa sukhassa paccayo hoti. **Pītī**ti balavapīti. Sā hi darathapaṭippassaddhiyā paccayo hoti. **Pāmojjan**ti dubbalapīti. Sā hi balavapītiyā paccayo hoti. **Saddhā**ti aparāparaṁ uppajjanasaddhā. Sā hi dubbalapītiyā paccayo hoti. **Dukkhan**ti vaṭṭadukkhaṁ. Tañhi aparāparasaddhāya paccayo hoti. **Jātī**ti savikārā khandhajāti (CS:pg.2.51) Sā hi vaṭṭadukkhassa paccayo hoti. **Bhavo**ti kammabhavo. (so hi savikārāya jātiyā paccayo hoti.) Etenupāyena

sesapadānipi veditabbāni.

Thullaphusitaketi mahāphusitake. **Pabbatakandarapadarasākhā**ti ettha **kandaraṁ** nāma 'kan'tiladdhanāmena udakena dārito udakabhinno pabbatapadeso, yo "nitambo"tipi "nadīkuñcho"tipi vuccati. **Padaraṁ** nāma aṭṭhamāse deve avassante phalito bhūmippadeso. **Sākhā**ti kusumbhagāminiyo khuddakamātikāyo. **Kusobbhā**ti khuddaka-āvāṭā. **Mahāsobbhā**ti mahā-āvāṭā. **Kunnadiyo**ti khuddakanadiyo. **Mahānadiyo**ti Gaṅgāyamunādikā mahāsaritā. **Evameva kho bhikkhave, avijjūpanisā saṅkhārā**ti-ādīsu avijjā pabbatoti daṭṭhabbā. Abhisaṅkhārā meghoti, viññāṇādivaṭṭaṁ kandarādayoti, vimutti sāgaroti.

Yathā (SA.12.23./II,55.) pabbatamatthake devo vassitvā pabbatakandarādīni pūrento anupubbena mahāsamuddaṁ sāgaraṁ pūreti, evaṁ avijjāpabbatamatthake tāva abhisaṅkhārameghassa vassanaṁ veditabbaṁ. Assutavā hi bālaputhujjano avijjāya aññāṇī hutvā taṇhāya abhilāsaṁ katvā kusalākusalakammaṁ āyūhati, taṁ kusalākusalakammaṁ paṭisandhiviññāṇassa paccayo hoti, paṭisandhiviññāṇādīni nāmarūpādīnaṁ. Iti pabbatamatthake vuṭṭhadevassa kandarādayo pūretvā mahāsamuddaṁ āhacca ṭhitakālo viya avijjāpabbatamatthake vuṭṭhassa abhisaṅkhārameghassa paramparapaccayatāya anupubbena viññāṇādivaṭṭaṁ pūretvā ṭhitakālo. Buddhavacanaṁ pana pāḷiyaṁ agahitampi "idha Tathāgato loke uppajjati, agārasmā anagāriyaṁ pabbajatī"ti imāya pāḷiyā vasena gahitamevāti veditabbaṁ. Yā hi tassa kulagehe nibbatti, sā kammabhavapaccayā savikārā jāti nāma. So Buddhānaṁ vā Buddhasāvakānaṁ vā sammukhībhāvaṁ āgamma vaṭṭadosadīpakaṁ lakkhaṇāhaṭaṁ dhammakathaṁ sutvā vaṭṭavasena pīḷito hoti, evamassa savikārā khandhajāti vaṭṭadukkhassa paccayo hoti. So vaṭṭadukkhena pīḷito aparāparaṁ saddhaṁ janetvā agārasmā anagāriyaṁ pabbajati, evamassa vaṭṭadukkhaṁ aparāparasaddhāya paccayo hoti. So pabbajjāmatteneva asantuṭṭho ūnapañcavassakāle nissayaṁ (CS:pg.2.52) gahetvā vattapaṭipattiṁ pūrento dvemātikā paguṇaṁ katvā kammākammaṁ uggahetvā yāva arahattā nijjaṭaṁ katvā kammaṭṭhānaṁ gahetvā araññe vasanto pathavīkasiṇādīsu kammaṁ ārabhati, tassa kammaṭṭhānaṁ nissāya dubbalapīti uppajjati. Tadassa saddhūpanisaṁ pāmojjaṁ, taṁ balavapītiyā paccayo hoti. Balavapīti darathapaṭippassaddhiyā, sā appanāpubbabhāgasukhassa, taṁ sukhaṁ pādakajjhānasamādhissa. So samādhinā cittakallataṁ janetvā taruṇavipassanāya kammaṁ karoti. Iccassa pādakajjhānasamādhi taruṇavipassanāya paccayo hoti, taruṇavipassanā balavavipassanāya, balavavipassanā maggassa, maggo phalavimuttiyā, phalavimutti (SA.12.23./II,56.) paccavekkhaṇañāṇassāti Evaṁ devassa anupubbena sāgaraṁ pūretvā ṭhitakālo viya khīṇāsavassa vimuttisāgaraṁ pūretvā ṭhitakālo veditabboti. Tatiyaṁ.

(SA.12.24.)4. Aññatitthiyasuttavaṇṇanā

24. Catutthe **pāvisī**ti paviṭṭho. So ca na tāva paviṭṭho, "pavisissāmī"ti nikkhantattā pana evaṁ vutto. Yathā kiṁ? Yathā "gāmaṁ gamissāmī"ti nikkhantapuriso taṁ gāmaṁ appattopi "kahaṁ itthannāmo"ti vutte "gāmaṁ gato"ti vuccati, evaṁ. **Atippago**ti tadā kira therassa atippagoyeva nikkhantadivaso ahosi, atippagoyeva nikkhantabhikkhū bodhiyaṅgaṇe cetiyaṅgaṇe nivāsanapārupanaṭṭhāneti imesu ṭhānesu yāva bhikkhācāravelā hoti, tāva papañcaṁ karonti. Therassa pana "yāva bhikkhācāravelā hoti, tāva paribbājakehi saddhiṁ ekadvekathāvāre karissāmī"ti cintayato

yaṁnūnāhanti etadahosi. **Paribbājakānaṁ ārāmo**ti so kira ārāmo dakkhiṇadvārassa ca Veḷuvanassa ca antarā ahosi. **Idhā**ti imesu catūsu vādesu. **Kiṁvādī kimakkhāyī**ti kiṁ vadati kiṁ ācikkhati, kiṁ ettha samaṇassa Gotamassa dassananti pucchanti. **Dhammassa cānudhammaṁ byākareyyāmā**ti, bhotā Gotamena yaṁ vuttaṁ kāraṇaṁ, tassa anukāraṇaṁ katheyyāma. **Sahadhammiko vādānupāto**ti parehi vuttakāraṇena sakāraṇo hutvā samaṇassa Gotamassa vādānupāto vādappavatti viññūhi garahitabbaṁ kāraṇaṁ koci appamattakopi kathaṁ nāgaccheyya? Idaṁ vuttaṁ hoti-- kathaṁ sabbākārenapi samaṇassa Gotamassa vāde gārayhaṁ kāraṇaṁ na bhaveyyāti?

Iti (CS:pg.2.53) **vadan**ti phassapaccayā dukkhanti evaṁ vadantoti attho. **Tatrā**ti tesu catūsu vādesu. **Te vata aññatra phassā**ti idaṁ "tadapi phassapaccayā"ti paṭiññāya sādhakavacanaṁ. Yasmā hi na vinā phassena dukkhapaṭisaṁvedanā atthi, tasmā jānitabbametaṁ yathā "tadapi phassapaccayā"ti ayamettha adhippāyo.

(SA.12.24./II,57.) **Sādhu sādhu, Ānandā**ti ayaṁ sādhukāro Sāriputtattherassa dinno, Ānandattherena pana saddhiṁ Bhagavā āmantesi. **Ekamidāhan**ti ettha **idhā**ti nipātamattaṁ, ekaṁ samayanti attho. Idaṁ vacanaṁ "na kevalaṁ Sāriputtova rājagahaṁ paviṭṭho, ahampi pāvisiṁ. Na kevalañca tassevāyaṁ vitakko uppanno, mayhampi uppajji. Na kevalañca tasseva sā titthiyehi saddhiṁ kathā jātā, mayhampi jātapubbā"ti dassanatthaṁ vuttaṁ.

Acchariyaṁ abbhutanti ubhayampetaṁ vimhayadīpanameva. Vacanattho panettha accharaṁ paharituṁ yuttanti acchariyaṁ. Abhūtapubbaṁ bhūtanti abbhutaṁ. **Ekena padenā**ti "phassapaccayā dukkhan"ti iminā ekena padena. Etena hi sabbavādānaṁ paṭikkhepattho vutto. **Esevattho**ti esoyeva phassapaccayā dukkhanti paṭiccasamuppādattho. **Taññevettha paṭibhātū**ti taññevettha upaṭṭhātu. Idāni thero jarāmaraṇādikāya paṭiccasamuppādakathāya taṁ atthagambhīrañceva gambhīrāvabhāsañca karonto **sace maṁ, bhante**ti-ādiṁ vatvā yaṁmūlakā kathā uppannā, tadeva padaṁ gahetvā vivaṭṭaṁ dassento **channaṁtvevā**ti-ādimāha. Sesaṁ uttānamevāti. Catutthaṁ.

(SA.12.25.)5. Bhūmijasuttavaṇṇanā

25-26. Pañcame **bhūmijo**ti tassa therassa nāmaṁ. Sesamidhāpi purimasutte vuttanayeneva veditabbaṁ. Ayaṁ pana viseso-- yasmā idaṁ sukhadukkhaṁ na kevalaṁ phassapaccayā uppajjati, kāyenapi kariyamānaṁ karīyati, vācāyapi manasāpi, attanāpi kariyamānaṁ karīyati, parenapi kariyamānaṁ karīyati, sampajānenapi kariyamānaṁ karīyati, asampajānenapi, tasmā tassa aparampi paccayavisesaṁ dassetuṁ **kāye vā hānanda, satī**ti-ādimāha. **Kāyasañcetanāhetū**ti kāyadvāre uppannacetanāhetu. Vacīsañcetanāmanosañcetanāsupi (SA.12.25./II,58.) eseva nayo. Ettha ca kāyadvāre kāmāvacarakusalākusalavasena (CS:pg.2.54) vīsati cetanā labbhanti, tathā vacīdvāre. Manodvāre navahi rūpārūpacetanāhi saddhiṁ ekūnatiṁsāti tīsu dvāresu ekūnasattati cetanā honti, tappaccayaṁ vipākasukhadukkhaṁ dassitaṁ. **Avijjāpaccayā cā**ti idaṁ tāpi cetanā avijjāpaccayā hontīti dassanatthaṁ vuttaṁ. Yasmā pana taṁ yathāvuttacetanābhedaṁ kāyasaṅkhārañceva vacīsaṅkhārañca manosaṅkhārañca parehi anussāhito sāmaṁ asaṅkhārikacittena karoti, parehi kāriyamāno sasaṅkhārikacittenāpi karoti, "idaṁ nāma kammaṁ karoti, tassa evarūpo nāma vipāko bhavissatī"ti, evaṁ kammañca vipākañca jānantopi karoti, mātāpitūsu cetiyavandanādīni karontesu anukarontā dārakā viya kevalaṁ kammameva jānanto "imassa pana kammassa ayaṁ

vipāko”ti vipākaṁ ajānantopi karoti, tasmā taṁ dassetuṁ **sāmaṁ vā taṁ, Ānanda, kāyasaṅkhāraṁ abhisaṅkharotī**ti-ādi vuttaṁ.

Imesu, Ānanda, dhammesūti ye ime “sāmaṁ vā taṁ, Ānanda, kāyasaṅkhāran”ti-ādīsu catūsu ṭhānesu vuttā chasattati dvesatā cetanādhammā, imesu dhammesu avijjā upanissayakoṭiyā anupatitā. Sabbepi hi te “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti ettheva saṅgahaṁ gacchanti. Idāni vivaṭṭaṁ dassento **avijjāya tvevā**ti-ādimāha. **So kāyo na hotī**ti yasmiṁ kāye sati kāyasañcetanāpaccayaṁ ajjhattaṁ sukhadukkhaṁ uppajjati, so kāyo na hoti. Vācāmanesupi eseva nayo. Apica kāyoti cetanākāyo, vācāpi cetanāvācā, manopi kammamanoyeva. Dvārakāyo vā kāyo. Vācāmanesupi eseva nayo. Khīṇāsavo cetiyaṁ vandati, dhammaṁ bhaṇati, kammaṭṭhānaṁ manasi karoti, kathamassa kāyādayo na hontīti? Avipākattā. Khīṇāsavena hi kataṁ kammaṁ neva kusalaṁ hoti nākusalaṁ. Avipākaṁ hutvā kiriyāmatte tiṭṭhati, tenassa te kāyādayo na hontīti vuttaṁ.

Khettaṁ taṁ na hotīti-ādīsupi viruhanaṭṭhena taṁ khettaṁ na hoti, patiṭṭhānaṭṭhena vatthu na hoti, paccayaṭṭhena (SA.12.25./II,59.) āyatanaṁ na hoti, kāraṇaṭṭhena adhikaraṇaṁ na hoti. Sañcetanāmūlakañhi ajjhattaṁ sukhadukkhaṁ (CS:pg.2.55) uppajjeyya, sā sañcetanā etesaṁ viruhanādīnaṁ atthānaṁ abhāvena tassa sukhadukkhassa neva khettaṁ, na vatthu na āyatanaṁ, na adhikaraṇaṁ hotīti. Imasmiṁ Sutte vedanādīsu sukhadukkhameva kathitaṁ, tañca kho vipākamevāti. Pañcamaṁ.

Chaṭṭhaṁ upavāṇasuttaṁ uttānameva. Ettha pana vaṭṭadukkhameva kathitanti. Chaṭṭhaṁ.

(SA.12.27.)7. Paccayasuttavaṇṇanā

27-28. Sattame paṭipāṭiyā vuttesu pariyosānapadaṁ gahetvā **katamañca, bhikkhave, jarāmaraṇan**ti-ādi vuttaṁ. **Evaṁ paccayaṁ pajānātī**ti evaṁ dukkhasaccavasena paccayaṁ jānāti. Paccayasamudayādayopi samudayasaccādīnaṁyeva vasena veditabbā. **Diṭṭhisampanno**ti maggadiṭṭhiyā sampanno. **Dassanasampanno**ti tasseva vevacanaṁ. **Āgato imaṁ saddhamman**ti maggasaddhammaṁ āgato. **Passatī**ti maggasaddhammameva passati. **Sekkhena ñāṇenā**ti maggañāṇeneva. **Sekkhāya vijjāyā**ti maggavijjāya eva. **Dhammasotaṁ samāpanno**ti maggasaṅkhātameva dhammasotaṁ samāpanno. **Ariyo**ti puthujjanabhūmiṁ atikkanto. **Nibbedhikapañño**ti nibbedhikapaññāya samannāgato. **Amatadvāraṁ āhacca tiṭṭhatī**ti amataṁ nāma nibbānaṁ, tassa dvāraṁ ariyamaggaṁ āhacca tiṭṭhatīti. Aṭṭhamaṁ uttānameva. Sattama-aṭṭhamāni.

(SA.12.29.)9. Samaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

29-30. Navamaṁ akkharabhāṇakānaṁ bhikkhūnaṁ ajjhāsayena vuttaṁ. Te hi **parī**ti upasaggaṁ pakkhipitvā vuccamāne paṭivijjhituṁ sakkonti. Navamaṁ.

(SA.12.30./II,60.) Dasame sabbaṁ uttānameva. Imesu dvīsu suttesu catusaccapaṭivedhova kathito. Dasamaṁ.

Dasabalavaggo tatiyo.

4. Kaḷārakhattiyavaggo

(SA.12.31.)1. Bhūtasuttavaṇṇanā

31. Kaḷārakhattiyavaggassa (CS:pg.2.56) paṭhame **ajitapañhe**ti ajitamāṇavena pucchitapañhe. **Saṅkhātadhammāse**ti saṅkhātadhammā vuccanti ñātadhammā tulitadhammā tīritadhammā. **Sekkhā**ti satta sekkhā. **Puthū**ti teyeva satta jane sandhāya puthūti vuttaṁ. **Idhā**ti imasmiṁ sāsane. **Nipako**ti nepakkaṁ vuccati paññā, tāya samannāgatattā nipako, tvaṁ paṇḍito pabrūhīti yācati. **Iriyan**ti vuttiṁ ācāraṁ gocaraṁ vihāraṁ paṭipattiṁ. **Mārisā**ti Bhagavantaṁ ālapati. Sekkhānañca saṅkhātadhammānañca khīṇāsavānañca paṭipattiṁ mayā pucchito paṇḍita, mārisa, mayhaṁ kathehīti ayamettha saṅkhepattho.

Tuṇhī ahosīti kasmā yāva tatiyaṁ puṭṭho tuṇhī ahosi? Kiṁ pañhe kaṅkhati, udāhu ajjhāsayeti? Ajjhāsaye kaṅkhati, no pañhe. Evaṁ kirassa ahosi-- "Satthā maṁ sekkhāsekkhānaṁ āgamanīyapaṭipadaṁ kathāpetukāmo; sā ca khandhavasena dhātuvasena āyatanavasena paccayākāravasenāti bahūhi kāraṇehi sakkā kathetuṁ. Kathaṁ kathento nu kho Satthu ajjhāsayaṁ gahetvā kathetuṁ sakkhissāmī"ti? Atha Satthā cintesi-- "Ṭhapetvā maṁ añño pattaṁ ādāya caranto sāvako nāma paññāya Sāriputtasamo natthi. Ayampi mayā pañhaṁ puṭṭho yāva tatiyaṁ tuṇhī eva. Pañhe nu kho kaṅkhati, udāhu ajjhāsaye"ti. Atha "ajjhāsaye"ti ñatvā pañhakathanatthāya (SA.12.31./II,61.) nayaṁ dadamāno **bhūtamidanti, Sāriputta, passasī**ti āha.

Tattha **bhūtan**ti jātaṁ nibbattaṁ, khandhapañcakassetaṁ nāmaṁ. Iti Satthā "pañcakkhandhavasena, Sāriputta, imaṁ pañhaṁ kathehī"ti therassa nayaṁ deti. Sahanayadānena pana therassa tīre ṭhitapurisassa vivaṭo ekaṅgaṇo mahāsamuddoo viya nayasatena nayasahassena pañhabyākaraṇaṁ upaṭṭhāsi. Atha naṁ byākaronto **bhūtamidanti, bhante**ti-ādimāha. Tattha **bhūtamidan**ti idaṁ nibbattaṁ khandhapañcakaṁ. **Sammappaññāya passatī**ti saha vipassanāya maggapaññāya sammā passati. **Paṭipanno hotī**ti sīlato paṭṭhāya yāva arahattamaggā nibbidādīnaṁ (CS:pg.2.57) atthāya paṭipanno hoti. **Tadāhārasambhavan**ti idaṁ kasmā ārabhi? Etaṁ khandhapañcakaṁ āhāraṁ paṭicca ṭhitaṁ, tasmā taṁ āhārasambhavaṁ nāma katvā dassetuṁ idaṁ ārabhi. Iti imināpi pariyāyena sekkhapaṭipadā kathitā hoti. **Tadāhāranirodhā**ti tesaṁ āhārānaṁ nirodhena. Idaṁ kasmā ārabhi? Tañhi khandhapañcakaṁ āhāranirodhā nirujjhati, tasmā taṁ āhāranirodhasambhavaṁ nāma katvā dassetuṁ idaṁ ārabhi. Iti imināpi pariyāyena sekkhasseva paṭipadā kathitā. **Nibbidā**ti ādīni sabbāni kāraṇavacanānīti veditabbāni. **Anupādā vimutto**ti catūhi upādānehi kañci dhammaṁ agahetvā vimutto. **Sādhu sādhū**ti iminā therassa byākaraṇaṁ sampahaṁsetvā sayampi tatheva byākaronto puna "bhūtamidan"ti-ādimāhāti. Paṭhamaṁ.

(SA.12.32.)2. Kaḷārasuttavaṇṇanā

32. Dutiye **Kaḷārakhattiyo**ti tassa therassa nāmaṁ. Dantā panassa kaḷārā visamasaṇṭhānā, tasmā "kaḷāro"ti vuccati. **Hīnāyāvatto**ti hīnassa gihibhāvassa atthāya nivatto. **Assāsamalatthā**ti assāsaṁ avassayaṁ patiṭṭhaṁ na hi nūna alattha, tayo magge tīṇi ca phalāni nūna nālatthāti dīpeti. Yadi hi tāni labheyya, na sikkhaṁ paccakkhāya

(SA.12.32./II,62.) hīnāyāvatteyyāti ayaṁ therassa adhippāyo. **Na khvāhaṁ, āvuso**ti ahaṁ kho, āvuso, "assāsaṁ patto, na patto"ti na kaṅkhāmi. Therassa hi sāvakapāramīñāṇaṁ avassayo, tasmā so na kaṅkhati. **Āyatiṁ panāvuso**ti iminā "āyatiṁ paṭisandhi tumhākaṁ ugghāṭitā, na ugghāṭitā"ti arahattappattiṁ pucchati. **Na khvāhaṁ, āvuso, vicikicchāmī**ti iminā thero tattha vicikicchābhāvaṁ dīpeti.

Yena Bhagavā tenupasaṅkamīti "imaṁ sutakāraṇaṁ Bhagavato ārocessāmī"ti upasaṅkami. **Aññā byākatā**ti arahattaṁ byākataṁ. **Khīṇā jātī**ti na therena evaṁ byākatā, ayaṁ pana thero tuṭṭho pasanno evaṁ padabyañjanāni āropetvā āha. **Aññataraṁ bhikkhuṁ āmantesī**ti taṁ sutvā Satthā cintesi-- "Sāriputto dhīro gambhīro. Na so kenaci kāraṇena evaṁ byākarissati. Saṁkhittena pana pañho byākato (CS:pg.2.58) bhavissati. Pakkosāpetvā naṁ pañhaṁ byākarāpessāmī"ti aññataraṁ bhikkhuṁ āmantesi.

Sace taṁ Sāriputtāti idaṁ Bhagavā "na esa attano dhammatāya aññaṁ byākarissati, pañhametaṁ pucchissāmi, taṁ kathentova aññaṁ byākarissatī"ti aññaṁ byākarāpetuṁ evaṁ pucchi. **Yaṁnidānāvuso, jātī**ti, āvuso, ayaṁ jāti nāma yaṁpaccayā, tassa paccayassa khayā khīṇasmiṁ jātiyā paccaye jātisaṅkhātaṁ phalaṁ khīṇanti viditaṁ. Idhāpi ca thero pañhe akaṅkhitvā ajjhāsaye kaṅkhati. Evaṁ kirassa ahosi-- "Aññā nāma taṇhā khīṇā, upādānaṁ khīṇaṁ, bhavo khīṇo, paccayo khīṇo, kilesā khīṇāti-ādīhi bahūhi kāraṇehi sakkā byākātuṁ, kathaṁ kathento pana Satthu ajjhāsayaṁ gahetuṁ sakkhissāmī"ti.

Kiñcāpi evaṁ ajjhāsaye kaṅkhati, pañhaṁ pana aṭṭhapetvāva paccayākāravasena byākāsi. Satthāpi paccayākāravaseneva byākarāpetukāmo, tasmā esa byākarontova ajjhāsayaṁ gaṇhi. Tāvadeva "gahito me Satthu ajjhāsayo"ti aññāsi. Athassa nayasatena nayasahassena pañhabyākaraṇaṁ upaṭṭhāsi. Yasmā pana Bhagavā uttari pañhaṁ pucchati, tasmā tena taṁ byākaraṇaṁ anumoditanti veditabbaṁ.

(SA.12.32./II,63.) **Kathaṁ jānato pana te**ti idaṁ kasmā ārabhi? Savisaye sīhanādaṁ nadāpetuṁ. Thero kira sūkaranikhātaleṇadvāre dīghanakhaparibbājakassa vedanāpariggahasutte kathiyamāne tālavaṇṭaṁ gahetvā Satthāraṁ bījayamāno ṭhito tisso vedanā pariggahetvā sāvakapāramīñāṇaṁ adhigato, ayamassa savisayo. Imasmiṁ savisaye ṭhito sīhanādaṁ nadissatīti naṁ sandhāya Satthā idaṁ pañhaṁ pucchi. **Aniccā**ti hutvā abhāvaṭṭhena aniccā. **Yadaniccaṁ taṁ dukkhan**ti ettha kiñcāpi sukhā vedanā ṭhitisukhā vipariṇāmadukkhā, dukkhā vedanā ṭhitidukkhā vipariṇāmasukhā, adukkhamasukhā ñāṇasukhā aññāṇadukkhā, vipariṇāmakoṭiyā pana sabbāva dukkhā nāma jātā. **Viditan**ti yasmā evaṁ vedanāttayaṁ dukkhanti viditaṁ, tasmā yā tattha taṇhā, sā na upaṭṭhāsīti dasseti.

Sādhu (CS:pg.2.59) **sādhū**ti therassa vedanāpariccheda jānane sampahaṁsanaṁ. Thero hi vedanā ekāti vā dve tisso catassoti vā avuttepi vuttanayena tāsaṁ tissoti paricchedaṁ aññāsi, tena taṁ Bhagavā sampahaṁsanto evamāha. **Dukkhasmin**ti idaṁ Bhagavā iminā adhippāyena āha-- "Sāriputta, yaṁ tayā 'iminā kāraṇena vedanāsu taṇhā na upaṭṭhāsī'ti byākataṁ, taṁ subyākataṁ. 'Tisso vedanā'ti vibhajantena pana te atippapañco kato, taṁ 'dukkhasmin'ti byākarontenapi hi te subyākatameva bhaveyya. Yaṁkiñci vedayitaṁ, taṁ dukkhanti ñātamattepi hi vedanāsu taṇhā na tiṭṭhati".

Kathaṁ vimokkhāti katarā vimokkhā, katarena vimokkhena tayā aññā byākatāti attho? **Ajjhattaṁ vimokkhā**ti ajjhattavimokkhena, ajjhattasaṅkhāre pariggahetvā patta-arahattenāti attho. Tattha catukkaṁ veditabbaṁ-- ajjhattaṁ abhiniveso ajjhattaṁ vuṭṭhānaṁ, ajjhattaṁ abhiniveso bahiddhā vuṭṭhānaṁ, bahiddhā abhiniveso bahiddhā

vuṭṭhānaṁ, bahiddhā abhiniveso (SA.12.32./II,64.) ajjhattaṁ vuṭṭhānanti. Ajjhattañhi abhinivesitvā bahiddhādhammāpi daṭṭhabbāyeva, bahiddhā abhinivesitvā ajjhattadhammāpi. Tasmā koci bhikkhu ajjhattaṁ saṅkhāresu ñāṇaṁ otāretvā te vavatthapetvā bahiddhā otāreti, bahiddhāpi pariggahetvā puna ajjhattaṁ otāreti, tassa ajjhatta saṅkhāre sammasanakāle maggavuṭṭhānaṁ hoti. Iti ajjhattaṁ abhiniveso ajjhattaṁ vuṭṭhānaṁ nāma. Koci ajjhattaṁ saṅkhāresu ñāṇaṁ otāretvā te vavatthapetvā bahiddhā otāreti, tassa bahiddhā saṅkhāre sammasanakāle maggavuṭṭhānaṁ hoti. Iti ajjhattaṁ abhiniveso bahiddhā vuṭṭhānaṁ nāma. Koci bahiddhā saṅkhāresu ñāṇaṁ otāretvā, te vavatthapetvā ajjhattaṁ otāreti, ajjhattampi pariggahetvā puna bahiddhā otāreti, tassa bahiddhā saṅkhāre sammasanakāle maggavuṭṭhānaṁ hoti. Iti bahiddhā abhiniveso bahiddhā vuṭṭhānaṁ nāma. Koci bahiddhā saṅkhāresu ñāṇaṁ otāretvā te vavatthapetvā ajjhattaṁ otāreti, tassa ajjhattasaṅkhāre sammasanakāle maggavuṭṭhānaṁ hoti. Iti bahiddhā abhiniveso ajjhattaṁ vuṭṭhānaṁ nāma. Tatra thero "ajjhattasaṅkhāre pariggahetvā tesaṁ vavatthānakāle maggavuṭṭhānena arahattaṁ pattosmī"ti dassento **ajjhattaṁ vimokkhā khvāhaṁ, āvuso**ti āha.

Sabbupādānakkhayāti (CS:pg.2.60) sabbesaṁ catunnampi upādānānaṁ khayena. **Tathā sato viharāmī**ti tenākārena satiyā samannāgato viharāmi. **Yathā sataṁ viharantan**ti yenākārena maṁ satiyā samannāgataṁ viharantaṁ. **Āsavā nānussavantī**ti cakkhuto rūpe savanti āsavanti sandanti pavattantīti evaṁ chahi dvārehi chasu ārammaṇesu savanadhammā kāmāsavādayo āsavā nānussavanti nānuppavaḍḍhanti, yathā me na uppajjantīti attho. **Attānañca nāvajānāmī**ti attānañca na avajānāmi. Iminā omānapahānaṁ kathitaṁ. Evañhi sati pajānanā pasannā hoti.

Samaṇenāti Buddhasamaṇena. **Tesvāhaṁ na kaṅkhāmī**ti tesu ahaṁ "kataro kāmāsavo, kataro bhavāsavo, kataro diṭṭhāsavo, kataro avijjāsavo"ti evaṁ sarūpabhedatopi, (SA.12.32./II,65.) "cattāro āsavā"ti evaṁ gaṇanaparicchedatopi na kaṅkhāmi. **Te me pahīnāti na vicikicchāmī**ti te mayhaṁ pahīnāti vicikicchaṁ na uppādemi. Idaṁ Bhagavā "evaṁ byākarontenapi tayā subyākataṁ bhaveyya 'ajjhattaṁ vimokkhā khvāhaṁ, āvuso'ti-ādīni pana te vadantena atippapañco kato"ti dassento āha.

Uṭṭhāyāsanā vihāraṁ pāvisīti paññattavarabuddhāsanato uṭṭhahitvā vihāraṁ antomahāgandhakuṭiṁ pāvisi asambhinnāya eva parisāya. Kasmā? Buddhā hi aniṭṭhitāya desanāya asambhinnāya parisāya uṭṭhāyāsanā gandhakuṭiṁ pavisantā puggalathomanatthaṁ vā pavisanti dhammathomanatthaṁ vā. Tattha puggalathomanatthaṁ pavisanto Satthā evaṁ cintesi-- "Imaṁ mayā saṁkhittena uddesaṁ uddiṭṭhaṁ vitthārena ca avibhattaṁ dhammapaṭiggāhakā bhikkhū uggahetvā Ānandaṁ vā kaccāyanaṁ vā upasaṅkamitvā pucchissanti, te mayhaṁ ñāṇena saṁsandetvā kathessanti, tatopi dhammapaṭiggāhakā puna maṁ pucchissanti. Tesamahaṁ 'sukathitaṁ, bhikkhave, Ānandena, sukathitaṁ kaccāyanena, maṁ cepi tumhe etamatthaṁ puccheyyātha, ahampi naṁ evameva byākareyyan'ti evaṁ te puggale thomessāmi. Tato tesu gāravaṁ janetvā bhikkhū upasaṅkamissanti, tepi bhikkhū atthe ca dhamme ca niyojessanti, te tehi niyojitā tisso sikkhā paripūretvā dukkhassantaṁ karissantī"ti.

Atha (CS:pg.2.61) vā panassa evaṁ hoti-- "Esa mayi pakkante attano ānubhāvaṁ karissati, atha naṁ ahampi tatheva thomessāmi, taṁ mama thomanaṁ sutvā gāravajātā bhikkhū imaṁ upasaṅkamitabbaṁ, vacanañcassa sotabbaṁ saddhātabbaṁ maññissanti, taṁ tesaṁ bhavissati dīgharattaṁ hitāya sukhāyā"ti dhammathomanatthaṁ pavisanto evaṁ cintesi yathā dhammadāyādasutte cintesi. Tatra hissa evaṁ ahosi-- "Mayi vihāraṁ paviṭṭhe āmisadāyādaṁ garahanto dhammadāyādañca thomento imissaṁyeva

parisati nisinno Sāriputto dhammaṁ desessati, evaṁ dvinnampi amhākaṁ ekajjhāsayāya matiyā desitā ayaṁ desanā aggā ca garukā ca bhavissati pāsāṇacchattasadisā”ti.

(SA.12.32./II,66.) Idha pana āyasmantaṁ Sāriputtaṁ ukkaṁsetvā pakāsetvā ṭhapetukāmo puggalathomanatthaṁ uṭṭhāyāsanā vihāraṁ pāvisi. Īdisesu ṭhānesu Bhagavā nisinnāsaneyeva antarahito cittagatiyā vihāraṁ pavisatīti veditabbo. Yadi hi kāyagatiyā gaccheyya, sabbā parisā antaṁ parivāretvā gaccheyya, sā ekavāraṁ bhinnā puna dussannipātā bhaveyyāti Bhagavā adissamānena kāyena cittagatiyā eva pāvisi.

Evaṁ paviṭṭhe pana Bhagavati Bhagavato adhippāyānurūpameva sīhanādaṁ naditukāmo **tatra kho āyasmā Sāriputto acirapakkantassa Bhagavato bhikkhū āmantesi**. **Pubbe appaṭisaṁviditan**ti idaṁ nāma pucchissatīti pubbe mayā aviditaṁ aññātaṁ. **Paṭhamaṁ pañhan**ti, “sace taṁ, Sāriputta, evaṁ puccheyyuṁ kathaṁ jānatā pana tayā, āvuso Sāriputta, kathaṁ passatā aññā byākatā khīṇā jātī”ti imaṁ paṭhamaṁ pañhaṁ. **Dandhāyitattan**ti Satthu āsayajānanatthaṁ dandhabhāvo asīghatā. **Paṭhamaṁ pañhaṁ anumodī**ti, “jāti panāvuso Sāriputta, kiṁnidānā”ti imaṁ dutiyaṁ pañhaṁ pucchanto, “yaṁnidānāvuso, jātī”ti evaṁ vissajjitaṁ paṭhamaṁ pañhaṁ anumodi.

Etadahosīti Bhagavatā anumodite nayasatena nayasahassena pañhassa ekaṅgaṇikabhāvena pākaṭībhūtattā etaṁ ahosi. **Divasampāhaṁ Bhagavato etamatthaṁ byākareyyan**ti sakaladivasampi ahaṁ Bhagavato etaṁ paṭiccasamuppādatthaṁ (CS:pg.2.62) puṭṭho sakaladivasampi aññamaññehi padabyañjanehi byākareyyaṁ. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamī**ti evaṁ kirassa ahosi-- “Thero Uḷārasīhanādaṁ nadati, sukāraṇaṁ etaṁ, dasabalassa naṁ ārocessāmī”ti. Tasmā yena Bhagavā tenupasaṅkami.

Sā hi bhikkhu Sāriputtassa dhammadhātūti ettha dhammadhātūti paccayākārassa vivaṭabhāvadassanasamatthaṁ sāvakapāramīñāṇaṁ. Sāvakānañhi sāvakapāramīñāṇaṁ (SA.12.32./II,67.) sabbaññutaññāṇagatikameva hoti. Yathā Buddhānaṁ atītānāgatapaccuppannā dhammā sabbaññutaññāṇassa pākaṭā honti, evaṁ therassa sāvakapāramīñāṇaṁ sabbepi sāvakañāṇassa gocaradhamme jānātīti. Dutiyaṁ.

(SA.12.33.)3. Ñāṇavatthusuttavaṇṇanā

33. Tatiye **taṁ suṇāthā**ti taṁ ñāṇavatthudesanaṁ suṇātha. **Ñāṇavatthūnī**ti cettha ñāṇameva ñāṇavatthūti veditabbaṁ. **Jarāmaraṇe ñāṇan**ti-ādīsu catūsu paṭhamaṁ savanamayañāṇaṁ sammasanañāṇaṁ paṭivedhañāṇaṁ paccavekkhaṇañāṇanti catubbidhaṁ vaṭṭati, tathā dutiyaṁ. Tatiyaṁ pana ṭhapetvā sammasanañāṇaṁ tividhameva hoti, tathā catutthaṁ. Lokuttaradhammesu hi sammasanaṁ nāma natthi. **Jātiyā ñāṇan**ti-ādīsupi eseva nayo. **Iminā dhammenā**ti iminā catusaccadhammena vā maggañāṇadhammena vā.

Diṭṭhenāti-ādīsu **diṭṭhenā**ti ñāṇacakkhunā diṭṭhena. **Viditenā**ti paññāya viditena. **Akālikenā**ti kiñci kālaṁ anatikkamitvā paṭivedhānantaraṁyeva phaladāyakena. **Pattenā**ti adhigatena. **Pariyogāḷhenā**ti pariyogāhitena paññāya anupaviṭṭhena. **Atītānāgate nayaṁ netī**ti “ye kho kecī”ti-ādinā nayena atīte ca anāgate ca nayaṁ neti. Ettha ca na catusaccadhammena vā maggañāṇadhammena vā sakkā atītānāgate nayaṁ netuṁ, catusacce pana maggañāṇena paṭividdhe parato paccavekkhaṇañāṇaṁ nāma hoti. Tena nayaṁ netīti veditabbā. **Abbhaññaṁsū**ti abhi-aññaṁsu jāniṁsu. **Seyyathāpāhaṁ, etarahī**ti yathā ahaṁ etarahi catusaccavasena jānāmi. **Anvaye**

ñāṇanti anu-aye ñāṇaṁ, dhammañāṇassa anugamane ñāṇaṁ, paccavekkhaṇañāṇassetaṁ nāmaṁ. **Dhamme ñāṇan**ti maggañāṇaṁ. Imasmiṁ Sutte khīṇāsavassa sekkhabhūmi kathitā hoti. Tatiyaṁ.

(SA.12.34.)4. Dutiyaññāṇavatthusuttavaṇṇanā

(SA.12.34./II,68.)

34. Catutthe (CS:pg.2.63) **sattasattarī**ti satta ca sattari ca. Byañjanabhāṇakā kira te bhikkhū, bahubyañjanaṁ katvā vuccamāne paṭivijjhituṁ sakkonti, tasmā tesaṁ ajjhāsayena idaṁ suttaṁ vuttaṁ. **Dhammaṭṭhitiñāṇan**ti paccayākāre ñāṇaṁ. Paccayākāro hi dhammānaṁ pavattiṭṭhitikāraṇattā dhammaṭṭhitīti vuccati, ettha ñāṇaṁ dhammaṭṭhitiñāṇaṁ, etasseva chabbidhassa ñāṇassetaṁ adhivacanaṁ. **Khayadhamman**ti khayagamanasabhāvaṁ. **Vayadhamman**ti vayagamanasabhāvaṁ. **Virāgadhamman**ti virajjanasabhāvaṁ. **Nirodhadhamman**ti nirujjhanasabhāvaṁ. **Sattasattarī**ti ekekasmiṁ satta satta katvā ekādasasu padesu sattasattari. Imasmiṁ Sutte vipassanāpaṭivipassanā kathitā. Catutthaṁ.

(SA.12.35.)5. Avijjāpaccayasuttavaṇṇanā

35. Pañcame **samudayo hotī**ti Satthā idheva desanaṁ osāpesi. Kiṁkāraṇāti? Diṭṭhigatikassa okāsadānatthaṁ. Tassañhi parisati upārambhacitto diṭṭhigatiko atthi, so pañhaṁ pucchissati, athassāhaṁ vissajjessāmīti tassa okāsadānatthaṁ desanaṁ osāpesi. **No kallo pañho**ti ayutto pañho. Duppañho esoti attho. Nanu ca "katamaṁ nu kho, bhante, jarāmaraṇan"ti? Idaṁ supucchitanti. Kiñcāpi supucchitaṁ, yathā pana satasahassagghanike suvaṇṇathāle vaḍḍhitassa subhojanassa matthake āmalakamattepi gūthapiṇḍe ṭhapite sabbaṁ bhojanaṁ dubbhojanaṁ hoti chaḍḍetabbaṁ, evameva "kassa ca panidaṁ jarāmaraṇan"ti? Iminā sattūpaladdhivādapadena gūthapiṇḍena taṁ bhojanaṁ dubbhojanaṁ viya ayampi sabbo duppañhova jātoti.

Brahmacariyavāsoti ariyamaggavāso. **Taṁ jīvaṁ taṁ sarīran**ti yassa hi ayaṁ diṭṭhi, so "jīve ucchijjamāne sarīraṁ ucchijjati, sarīre ucchijjante jīvitaṁ ucchijjatī"ti gaṇhāti. (SA.12.35./II,69.) Evaṁ gaṇhato sā diṭṭhi "satto ucchijjatī"ti gahitattā ucchedadiṭṭhi nāma hoti Sace pana saṅkhārāva uppajjanti ceva nirujjhanti cāti gaṇheyya, sāsanāvacarā sammādiṭṭhi nāma bhaveyya. Ariyamaggo ca nāmeso vaṭṭaṁ nirodhento vaṭṭaṁ samucchindanto uppajjati (CS:pg.2.64) tadeva taṁ vaṭṭaṁ ucchedadiṭṭhiyā gahitākārassa sambhave sati vināva maggabhāvanāya nirujjhatīti maggabhāvanā niratthakā hoti. Tena vuttaṁ "brahmacariyavāso na hotī"ti.

Dutiyanaye **aññaṁ jīvaṁ aññaṁ sarīran**ti yassa ayaṁ diṭṭhi, so "sarīraṁ idheva ucchijjati, na jīvitaṁ, jīvitaṁ pana pañjarato sakuṇo viya yathāsukhaṁ gacchatī"ti gaṇhāti. Evaṁ gaṇhato sā diṭṭhi "imasmā lokā jīvitaṁ paralokaṁ gatan"ti gahitattā sassatadiṭṭhi nāma hoti. Ayañca ariyamaggo tebhūmakavaṭṭaṁ vivaṭṭento uppajjati, so ekasaṅkhārepi nicce dhuve sassate sati uppannopi vaṭṭaṁ vivaṭṭetuṁ na sakkotīti maggabhāvanā niratthakā hoti. Tena vuttaṁ "aññaṁ jīvaṁ aññaṁ sarīranti vā bhikkhu diṭṭhiyā sati brahmacariyavāso na hotī"ti.

Visūkāyikānīti-ādi sabbaṁ micchādiṭṭhivevacanameva. Sā hi sammādiṭṭhiyā vinivijjhanaṭṭhena visūkamiva attānaṁ āvaraṇato **visūkāyikaṁ,** sammādiṭṭhiṁ ananuvattitvā tassā virodhena pavattanato **visevitaṁ,** kadāci ucchedassa kadāci sassatassa

gahaṇato virūpaṁ phanditaṁ **vipphanditan**ti vuccati. **Tālāvatthukatānī**ti tālavatthu viya katāni, puna aviruhaṇaṭṭhena matthakacchinnatālo viya samūlaṁ tālaṁ uddharitvā tassa patiṭṭhitaṭṭhānaṁ viya ca katānīti attho. **Anabhāvaṁkatānī**ti anu-abhāvaṁ katānīti. Pañcamaṁ.

(SA.12.36.)6. Dutiya-avijjāpaccayasuttavaṇṇanā

(SA.12.36./II,70.)

36. Chaṭṭhe **iti vā, bhikkhave, yo vadeyyā**ti tassaṁ parisati diṭṭhigatiko pañhaṁ pucchitukāmo atthi, so pana avisāradadhātuko uṭṭhāya dasabalaṁ pucchituṁ na sakkoti, tasmā tassa ajjhāsayena sayameva pucchitvā vissajjento Satthā evamāha. Chaṭṭhaṁ.

(SA.12.37.)7. Natumhasuttavaṇṇanā

37. Sattame (CS:pg.2.65) **na tumhākan**ti attani hi sati attaniyaṁ nāma hoti. Attāyeva ca natthi, tasmā "na tumhākan"ti āha. **Napi aññesan**ti añño nāma paresaṁ attā, tasmiṁ sati aññesaṁ nāma siyā, sopi natthi, tasmā "napi aññesan"ti āha. **Purāṇamidaṁ, bhikkhave, kamman**ti nayidaṁ purāṇakammameva, purāṇakammanibbatto panesa kāyo, tasmā paccayavohārena evaṁ vutto. **Abhisaṅkhatan**ti-ādi kammavohārasseva vasena purimaliṅgasabhāgatāya vuttaṁ, ayaṁ panettha attho-- **abhisaṅkhatan**ti paccayehi katoti daṭṭhabbo. **Abhisañcetayitan**ti cetanāvatthuko cetanāmūlakoti daṭṭhabbo. **Vedaniyan**ti vedaniyavatthūti daṭṭhabbo. Sattamaṁ.

(SA.12.38.)8. Cetanāsuttavaṇṇanā

38. Aṭṭhame **yañca, bhikkhave, cetetī**ti yaṁ cetanaṁ ceteti, pavattetīti attho. **Yañca pakappetī**ti yaṁ pakappanaṁ pakappeti, pavatteticceva attho. **Yañca anusetī**ti yañca anusayaṁ anuseti, pavatteticceva attho. Ettha ca **cetetī**ti tebhūmakakusalākusalacetanā gahitā, **pakappetī**ti aṭṭhasu lobhasahagatacittesu taṇhādiṭṭhikappā gahitā, **anusetī**ti dvādasannaṁ cetanānaṁ sahajātakoṭiyā ceva upanissayakoṭiyā ca anusayo gahito. **Ārammaṇametaṁ hotī**ti (cetanādidhammajāte sati kammaviññāṇassa uppattiyā avāritattā) etaṁ cetanādidhammajātaṁ paccayo hoti. Paccayo hi idha (SA.12.38./II,71.) ārammaṇanti adhippetā. **Viññāṇassa ṭhitiyā**ti kammaviññāṇassa ṭhitatthaṁ. **Ārammaṇe satī**ti tasmiṁ paccaye sati. **Patiṭṭhā viññāṇassa hotī**ti tassa kammaviññāṇassa patiṭṭhā hoti. **Tasmiṁ patiṭṭhite viññāṇe**ti tasmiṁ kammaviññāṇe patiṭṭhite. **Virūḷhe**ti kammaṁ javāpetvā paṭisandhi-ākaḍḍhanasamatthatāya nibbattamūle jāte. **Punabbhavābhinibbattī**ti punabbhavasaṅkhātā abhinibbatti.

No (CS:pg.2.66) **ce, bhikkhave, cetetī**ti iminā tebhūmakacetanāya appavattanakkhaṇo vutto. **No ce pakappetī**ti iminā taṇhādiṭṭhikappānaṁ appavattanakkhaṇo. **Atha ce anusetī**ti iminā tebhūmakavipākesu parittakiriyāsu rūpeti ettha appahīnakoṭiyā anusayo gahito. **Ārammaṇametaṁ hotī**ti anusaye sati kammaviññāṇassa uppattiyā avāritattā etaṁ anusayajātaṁ paccayova hoti.

No ceva cetetīti-ādīsu paṭhamapade tebhūmakakusalākusalacetanā nivattā, dutiyapade aṭṭhasu cittesu taṇhādiṭṭhiyo, tatiyapade vuttappakāresu dhammesu yo

appahīnakoṭiyā anusayito anusayo, so nivatto.

Apicettha asammohatthaṁ ceteti pakappeti anuseti, ceteti na pakappeti anuseti, na ceteti na pakappeti anuseti, na ceteti na pakappeti na anusetīti idampi catukkaṁ veditabbaṁ. Tattha paṭhamanaye dhammapariccheḍo dassito. Dutiyanaye **cetetī**ti tebhūmakakusalacetanā ceva catasso ca akusalacetanā gahitā. **Na pakappetī**ti aṭṭhasu cittesu taṇhādiṭṭhiyo nivattā. **Anusetī**ti tebhūmakakusale upanissayakoṭiyā, catūsu akusalacetanāsu sahajātakoṭiyā ceva upanissayakoṭiyā ca anusayo gahito. Tatiyanaye **na cetetī**ti tebhūmakakusalākusalaṁ nivattaṁ, **na pakappetī**ti aṭṭhasu cittesu taṇhādiṭṭhiyo nivattā, **anusetī**ti Sutte āgataṁ vāretvā tebhūmakakusalākusalavipākakiriyārūpesu appahīnakoṭiyā upanissayo gahito. Catutthanayo purimasadisova.

Tadappatiṭṭhiteti tasmiṁ appatiṭṭhite. **Avirūḷhe**ti kammaṁ (SA.12.38./II,72.) javāpetvā paṭisandhi-ākaḍḍhanasamatthatāya anibbattamūle. Ettha pana kiṁ kathitanti? Arahattamaggassa kiccaṁ, khīṇāsavassa kiccakaraṇantipi navalokuttaradhammātipi vattuṁ vaṭṭati. Ettha ca viññāṇassa ceva āyatiṁ punabbhavassa ca antare eko sandhi, vedanātaṇhānamantare eko, bhavajātīnamantare ekoti. Aṭṭhamaṁ.

(SA.12.39.)9. Dutiyacetanāsuttavaṇṇanā

39. Navame (CS:pg.2.67) viññāṇanāmarūpānaṁ antare eko sandhi, vedanātaṇhānamantare eko, bhavajātīnamantare ekoti. Navamaṁ.

(SA.12.40.)10. Tatiyacetanāsuttavaṇṇanā

40. Dasame **natī**ti taṇhā. Sā hi piyarūpesu rūpādīsu namanaṭṭhena “natī”ti vuccati. **Āgati gati hotī**ti āgatimhi gati hoti, āgate paccupaṭṭhite kamme vā kammanimitte vā gahinimitte vā paṭisandhivasena viññāṇassa gati hoti. **Cutūpapāto**ti evaṁ viññāṇassa āgate paṭisandhivisaye gatiyā sati ito cavanasaṅkhātā cuti, tatthūpapattisaṅkhāto upapātoti ayaṁ cutūpapāto nāma hoti. Evaṁ imasmiṁ Sutte natiyā ca āgatigatiyā ca antare ekova sandhi kathitoti. Dasamaṁ.

Kaḷārakhattiyavaggo catuttho.

5. Gahapativaggo

(SA.12.41.)1. Pañcaverabhayasuttavaṇṇanā

41. Gahapativaggassa paṭhame **yato**ti yadā. **Bhayāni verānī**ti bhayaveracetanāyo. **Sotāpattiyaṅgehī**ti duvidhaṁ sotāpattiyā aṅgaṁ, (sotāpattiyā ca aṅgaṁ,) yaṁ pubbabhāge sotāpattipaṭilābhāya saṁvattati, “sappurisasaṁsevo saddhammassavanaṁ yonisomanasikāro dhammānudhammappaṭipattī”ti (dī.ni.3.311) evaṁ āgataṁ, paṭiladdhaguṇassa ca sotāpattiṁ patvā ṭhitassa aṅgaṁ, yaṁ (SA.12.41./II,73.) sotāpannassa aṅgantipi vuccati, Buddhe aveccappasādādīnaṁ etaṁ adhivacanaṁ. Idamidha adhippetaṁ. **Ariyo**ti niddoso nirupārambho. **Ñāyo**ti paṭiccasamuppannaṁ

ñatvā ṭhitañāṇampi paṭiccasamuppādopi. Yathāha-- “Ñāyo vuccati paṭiccasamuppādo, ariyopi aṭṭhaṅgiko maggo ñāyo”ti. **Paññāyā**ti aparāparaṁ uppannāya vipassanāpaññāya. **Sudiṭṭho hotī**ti aparāparaṁ uppajjitvā dassanavasena suṭṭhu diṭṭho.

Khīṇanirayoti-ādīsu (CS:pg.2.68) āyatiṁ tattha anuppajjanatāya khīṇo nirayo mayhanti so ahaṁ khīṇanirayo. Esa nayo sabbattha. **Sotāpanno**ti maggasotaṁ āpanno. **Avinipātadhammo**ti na vinipātasabhāvo **Niyato**ti paṭhamamaggasaṅkhātena sammattaniyāmena niyato. **Sambodhiparāyano**ti uttarimaggattayasaṅkhāto sambodhi paraṁ ayanaṁ mayhanti sohaṁ sambodhiparāyano, taṁ sambodhiṁ avassaṁ abhisambujjhanakoti attho.

Pāṇātipātapaccayāti pāṇātipātakammakāraṇā. **Bhayaṁ veran**ti atthato ekaṁ. Verañca nāmetaṁ duvidhaṁ hoti bāhiraṁ ajjhattikanti. Ekena hi ekassa pitā mārito hoti, so cintesi “etena kira me pitā mārito, ahampi taṁyeva māressāmī”ti nisitaṁ satthaṁ ādāya carati. Yā tassa abbhantare uppannaveracetanā, idaṁ bāhiraṁ veraṁ nāma. Yā pana itarassa “ayaṁ kira maṁ māressāmīti carati, ahameva naṁ paṭhamataraṁ māressāmī”ti cetanā uppajjati, idaṁ ajjhattikaṁ veraṁ nāma. Idaṁ tāva ubhayampi diṭṭhadhammikameva. Yā pana taṁ niraye uppannaṁ disvā “etaṁ paharissāmī”ti jalitaṁ ayamuggaraṁ gaṇhato nirayapālassa cetanā uppajjati, idamassa samparāyikaṁ bāhiraveraṁ. Yā cassa “ayaṁ niddosaṁ maṁ paharissāmīti āgacchati, ahameva naṁ paṭhamataraṁ paharissāmī”ti cetanā uppajjati, idamassa samparāyikaṁ ajjhattaveraṁ. Yaṁ panetaṁ bāhiraveraṁ, taṁ Aṭṭhakathāyaṁ “puggalaveran”ti vuttaṁ. **Dukkhaṁ domanassan**ti atthato ekameva. Yathā cettha, evaṁ sesapadesupi “iminā mama bhaṇḍaṁ haṭaṁ (SA.12.41./II,74.) mayhaṁ dāresu cārittaṁ āpannaṁ, musā vatvā attho bhaggo, surāmadamattena idaṁ nāma katan”ti-ādinā nayena veruppatti veditabbā. **Aveccappasādenā**ti adhigatena acalappasādena. **Ariyakantehī**ti pañcahi sīlehi. Tāni hi ariyānaṁ kantāni piyāni. Bhavantaragatāpi ariyā tāni na vijahanti, tasmā “ariyakantānī”ti vuccanti. Sesamettha yaṁ vattabbaṁ siyā, taṁ sabbaṁ Visuddhimagge anussatiniddese vuttameva. Paṭhamaṁ.

(SA.12.42.)2. Dutiyapañcaverabhayasuttavaṇṇanā

42. Dutiye bhikkhūnaṁ kathitabhāvamattameva viseso. Dutiyaṁ.

(SA.12.43.)3. Dukkhasuttavaṇṇanā

43. Tatiye (CS:pg.2.69) **dukkhassā**ti vaṭṭadukkhassa. **Samudayan**ti dve samudayā khaṇikasamudayo ca paccayasamudayo ca. Paccayasamudayaṁ passantopi bhikkhu khaṇikasamudayaṁ passati, khaṇikasamudayaṁ passantopi paccayasamudayaṁ passati. Atthaṅgamopi accantatthaṅgamo bhedatthaṅgamoti duvidho. Accantatthaṅgamaṁ passantopi bhedatthaṅgamaṁ passati, bhedatthaṅgamaṁ passantopi accantatthaṅgamaṁ passati. **Desessāmī**ti idaṁ vaṭṭadukkhassa samudaya-atthaṅgamaṁ nibbattibhedaṁ nāma desessāmi, taṁ suṇāthāti attho. **Paṭiccā**ti nissayavasena ceva ārammaṇavasena ca paccayaṁ katvā. **Tiṇṇaṁ saṅgati phasso**ti tiṇṇaṁ saṅgatiyā phasso. **Ayaṁ kho, bhikkhave, dukkhassa samudayo**ti ayaṁ vaṭṭadukkhassa nibbatti nāma. **Atthaṅgamo**ti bhedo. Evañhi vaṭṭadukkhaṁ bhinnaṁ hoti appaṭisandhiyaṁ. Tatiyaṁ.

(SA.12.44.)4. Lokasuttavaṇṇanā

44. Catutthe **lokassā**ti saṅkhāralokassa. Ayamettha viseso. Catutthaṁ.

(SA.12.45.)5. Ñātikasuttavaṇṇanā

(SA.12.45./II,75.)

45. Pañcame **ñātike**ti dvinnaṁ ñātakānaṁ gāme. **Giñjakāvasathe**ti iṭṭhakāhi kate mahāpāsāde. **Dhammapariyāyan**ti dhammakāraṇaṁ. **Upassutī**ti upassutiṭṭhānaṁ, yaṁ ṭhānaṁ upagatena sakkā hoti Bhagavato saddaṁ sotuṁ, tattha ṭhitoti attho. So kira gandhakuṭipariveṇasammajjanatthaṁ āgato attano kammaṁ pahāya Bhagavato dhammaghosaṁ suṇanto aṭṭhāsi. **Addasā**ti tadā kira Bhagavato āditova paccayākāraṁ manasikarontassa "idaṁ iminā paccayena hoti, idaṁ iminā"ti āvajjato yāva bhavaggā ekaṅgaṇaṁ ahosi, Satthā manasikāraṁ pahāya vacasā sajjhāyaṁ karonto yathānusandhinā desanaṁ niṭṭhapetvā, "api nu kho imaṁ dhammapariyāyaṁ koci assosī"ti āvajjento taṁ bhikkhumaddasa. Tena vuttaṁ "addasā kho Bhagavā"ti.

Assosi (CS:pg.2.70) **no**ti assosi nu. Atha vā **assosi no**ti amhākaṁ bhāsantānaṁ assosīti. **Uggaṇhāhī**ti-ādīsu sutvā tuṇhībhūtova paguṇaṁ karonto uggaṇhāti nāma. Padānupadaṁ ghaṭetvā vācāya paricitaṁ karonto pariyāpuṇāti nāma. Ubhayathāpi paguṇaṁ ādhārappattaṁ karonto dhāreti nāma. **Atthasaṁhito**ti kāraṇanissito. **Ādibrahmacariyako**ti maggabrahmacariyassa ādi patiṭṭhānabhūto. Iti tīsupi imesu suttesu vaṭṭavivaṭṭameva kathitaṁ. Pañcamaṁ.

(SA.12.46.)6. Aññatarabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

46. Chaṭṭhe **aññataro**ti nāmavasena apākaṭo aññataro brāhmaṇo. Chaṭṭhaṁ.

(SA.12.47.)7. Jāṇussoṇisuttavaṇṇanā

47. Sattame **Jāṇussoṇī**ti ṭhānantaravasena evaṁladdhanāmo asītikoṭivibhavo mahāpurohito. Sattamaṁ.

(SA.12.48.)8. Lokāyatikasuttavaṇṇanā

(SA.12.48./II,76.)

48. Aṭṭhame **lokāyatiko**ti vitaṇḍasatthe lokāyate kataparicayo. **Jeṭṭhametaṁ lokāyatan**ti paṭhamaṁ lokāyataṁ. **Lokāyatan**ti ca lokasseva āyataṁ, bālaputhujjanalokassa āyataṁ, mahantaṁ gambhīranti upadhāritabbaṁ parittaṁ bhāvaṁ diṭṭhigataṁ. **Ekattan**ti ekasabhāvaṁ, niccasabhāvamevāti pucchati. **Puthuttan**ti purimasabhāvena nānāsabhāvaṁ, devamanussādibhāvena paṭhamaṁ hutvā pacchā na hotīti ucchedaṁ sandhāya pucchati. Evamettha "sabbamatthi, sabbamekattan"ti imā dvepi sassatadiṭṭhiyo, "sabbaṁ natthi, sabbaṁ puthuttan"ti imā dve ucchedadiṭṭhiyoti veditabbā. Aṭṭhamaṁ.

(SA.12.49.)9. Ariyasāvakasuttavaṇṇanā

49. Navame **kiṁ nu kho**ti saṁsayuppatti-ākāradassanaṁ. **Samudayatī**ti uppajjati. Navamaṁ.

(SA.12.50.)10. Dutiya-ariyasāvakasuttavaṇṇanā

50. Dasame (CS:pg.2.71) dvepi nayā ekato vuttā. Idameva purimena nānattaṁ, sesaṁ tādisamevāti. Dasamaṁ.

Gahapativaggo pañcamo.

6. Dukkhavaggo

(SA.12.51.)1. Parivīmaṁsanasuttavaṇṇanā

51. Dukkhavaggassa paṭhame **parivīmaṁsamāno**ti upaparikkhamāno. **Jarāmaraṇan**ti kasmā jarāmaraṇaṁ ekameva "anekavidhaṁ nānappakārakan"ti vatvā gahitanti ce? Tasmiṁ gahite sabbadukkhassa gahitattā. Yathā hi cūḷāya gahite (SA.12.51./II,77.) purise so puriso gahitova hoti, evaṁ jarāmaraṇe gahite sabbadukkhaṁ gahitameva hoti. Tasmā "yaṁ kho idaṁ anekavidhaṁ nānappakārakaṁ dukkhaṁ loke uppajjatī"ti nhatvā ṭhitaṁ purisaṁ viya sabbadukkhaṁ dassetvā taṁ cūḷāya gaṇhanto viya jarāmaraṇaṁ gaṇhi.

Jarāmaraṇanirodhasāruppagāminīti jarāmaraṇanirodhassa sāruppabhāvena nikkilesatāya parisuddhatāya sadisāva hutvā gāminīti attho. **Tathā paṭipanno ca hotī**ti yathā taṁ paṭipannoti vuccati, evaṁ paṭipanno hoti. **Anudhammacārī**ti nibbānadhammaṁ anugataṁ paṭipattidhammaṁ carati, pūretīti attho. **Dukkhakkhayāya paṭipanno**ti sīlaṁ ādiṁ katvā jarāmaraṇadukkhassa nirodhatthāya paṭipanno. **Saṅkhāranirodhāyā**ti saṅkhāradukkhassa nirodhatthāya. Ettāvatā yāva arahattā desanā kathitā.

Idāni arahattaphalapaccavekkhaṇaṁ satatavihārañca dassetvā desanā nivattetabbā siyā, tathā akatvā **avijjāgato**ti idaṁ kasmā gaṇhātīti? Khīṇāsavassa samatikkantavaṭṭadukkhadassanatthaṁ Apica puna vaṭṭaṁ ārabhitvā vivaṭṭe kathiyamāne bujjhanakasatto cettha atthi, tassa ajjhāsayavasenāpi idaṁ gaṇhātīti veditabbo. Tattha **avijjāgato**ti avijjāya (CS:pg.2.72) gato upagato samannāgato. **Purisapuggalo**ti purisoyeva puggalo. Ubhayenāpi sammutikathaṁ katheti. Buddhānañhi sammutikathā paramatthakathāti dve kathā honti. Tattha "satto naro puriso puggalo tisso nāgo"ti evaṁ pavattā sammutikathā nāma. "Khandhā dhātuyo āyatanānī"ti evaṁ pavattā paramatthakathā nāma. Paramatthaṁ kathentāpi sammutiṁ amuñcitvā kathenti. Te sammutiṁ kathentāpi paramatthaṁ kathentāpi saccameva kathenti. Teneva vuttaṁ--

"Duve saccāni akkhāsi, sambuddho vadataṁ varo;
Sammutiṁ paramatthañca, tatiyaṁ nūpalabbhati.
Saṅketavacanaṁ saccaṁ, lokasammutikāraṇaṁ.

Paramatthavacanaṁ saccaṁ, dhammānaṁ bhūtalakkhaṇan”ti.

(SA.12.51./II,78.) **Puññaṁ ce saṅkhāran**ti terasacetanābhedaṁ puññābhisaṅkhāraṁ. **Abhisaṅkharotī**ti karoti. **Puññūpagaṁ hoti viññāṇan**ti kammaviññāṇaṁ kammapuññena upagataṁ sampayuttaṁ hoti, vipākaviññāṇaṁ vipākapuññena. **Apuññaṁ ce saṅkhāran**ti dvādasacetanābhedaṁ apuññābhisaṅkhāraṁ abhisaṅkharoti. **Āneñjaṁ ce saṅkhāran**ti catucetanābhedaṁ āneñjābhisaṅkhāraṁ. **Āneñjūpagaṁ hoti viññāṇan**ti kammāneñjena kammaviññāṇaṁ, vipākāneñjena vipākaviññāṇaṁ upagataṁ hoti. Ettha ca tividhassa kammābhisaṅkhārassa gahitattā dvādasapadiko paccayākāro gahitova hoti. Ettāvatā vaṭṭaṁ dassitaṁ.

Idāni vivaṭṭaṁ dassento **yato kho, bhikkhave**ti-ādimāha. Tattha **avijjā**ti catūsu saccesu aññāṇaṁ. **Vijjā**ti arahattamaggañāṇaṁ. Ettha ca paṭhamameva avijjāya pahīnāya vijjā uppajjati. Yathā pana caturaṅgepi tame rattiṁ padīpujjalena andhakāro pahīyati, evaṁ vijjuppādā avijjāya pahānaṁ veditabbaṁ. **Na kiñci loke upādiyatī**ti loke kiñci dhammaṁ na gaṇhāti na parāmasati. **Anupādiyaṁ na paritassatī**ti anupādiyanto agaṇhanto neva taṇhāparitassanāya, na bhayaparitassanāya paritassati, na taṇhāyati na bhāyatīti attho. **Paccattaññevā**ti sayameva attanāva parinibbāyati, na aññassa ānubhāvena.

So (CS:pg.2.73) sukhaṁ ce vedananti idaṁ kasmā ārabhi? Khīṇāsavassa paccavekkhaṇañāṇaṁ dassetvā satatavihāraṁ dassetuṁ ārabhi. **Anajjhositā**ti taṇhāya gilitvā pariniṭṭhapetvā agahitā. Atha dukkhavedanā kasmā vuttā, kiṁ tampi abhinandanto atthīti? Āma atthi. Sukhaṁ abhinandantoyeva hi dukkhaṁ abhinandati nāma dukkhaṁ patvā sukhaṁ patthanato sukhassa ca vipariṇāmadukkhatoti. **Kāyapariyantikan**ti kāyaparicchinnaṁ, yāva pañcadvārakāyo pavattati, tāva pavattaṁ pañcadvārikavedananti attho. **Jīvitapariyantikan**ti (SA.12.51./II,79.) jīvitaparicchinnaṁ Yāva jīvitaṁ pavattati, tāva pavattaṁ manodvārikavedananti attho.

Tattha pañcadvārikavedanā pacchā uppajjitvā paṭhamaṁ nirujjhati, manodvārikavedanā paṭhamaṁ uppajjitvā pacchā nirujjhati. Sā hi paṭisandhikkhaṇe vatthurūpasmiṁyeva patiṭṭhāti. Pañcadvārikā pavatte pañcadvāravasena pavattamānā paṭhamavaye vīsativassakāle rajjanadussanamuyhanavasena adhimattā balavatī hoti, paṇṇāsavassakāle ṭhitā hoti, saṭṭhivassakālato paṭṭhāya parihāyamānā asītinavutivassakāle mandā hoti. Tadā hi sattā “cirarattaṁ ekato nisīdimhā nipajjimhā”ti vadantepi “na sañjānāmā”ti vadanti. Adhimattānipi rūpādi-ārammaṇāni “na passāma na suṇāma”, “sugandhaṁ duggandhaṁ vā sāduṁ asāduṁ vā thaddhaṁ mudukanti vā na jānāmā”ti vadanti. Iti nesaṁ pañcadvārikavedanā bhaggā hoti, manodvārikāva pavattati. Sāpi anupubbena parihāyamānā maraṇasamaye hadayakoṭiṁyeva nissāya pavattati. Yāva panesā pavattati, tāva satto jīvatīti vuccati. Yadā nappavattati, tadā mato niruddhoti vuccati.

Svāyamattho vāpiyā dīpetabbo--

Yathā hi puriso pañca-udakamaggasampannaṁ vāpiṁ kareyya, paṭhamaṁ deve vuṭṭhe pañcahi udakamaggehi udakaṁ pavisitvā antovāpiyaṁ āvāṭe pūreyya, punappunaṁ deve vassante udakamagge pūretvā gāvutaḍḍhayojanamattaṁ ottharitvā udakaṁ tiṭṭheyya tato tato vissandamānaṁ, atha niddhamanatumbe vivaritvā khettesu kamme kariyamāne udakaṁ nikkhamantaṁ, sassapākakāle (udakaṁ nikkhamantaṁ,) udakaṁ parihīnaṁ “macche gaṇhāmā”ti vattabbataṁ āpajjeyya, tato (CS:pg.2.74) katipāhena āvāṭesuyeva udakaṁ saṇṭhaheyya. Yāva pana taṁ āvāṭesu hoti, tāva “mahāvāpiyaṁ udakaṁ atthī”ti saṅkhaṁ gacchati. Yadā pana tattha chijjati, tadā

"vāpiyaṁ udakaṁ natthī"ti vuccati, evaṁsampadamidaṁ veditabbaṁ.

(SA.12.51./II,80.) Paṭhamaṁ deve vassante pañcahi maggehi udake pavisante āvāṭānaṁ pūraṇakālo viya hi paṭhamameva paṭisandhikkhaṇe manodvārikavedanāya vatthurūpe patiṭṭhitakālo, punappunaṁ deve vassante pañcannaṁ maggānaṁ pūritakālo viya pavatte pañcadvārikavedanāya pavattikālo, gāvutaḍḍhayojanamattaṁ ajjhottharaṇaṁ viya paṭhamavaye vīsativassakāle rajjanādivasena tassā adhimattabalavabhāvo, yāva vāpito udakaṁ na niggacchati, tāva pūrāya vāpiyā ṭhitakālo viya paññāsavassakāle tassā ṭhitakālo, niddhamanatumbesu vivaṭesu kammante kariyamāne udakassa nikkhamanakālo viya saṭṭhivassakālato paṭṭhāya tassā parihāni, udake bhaṭṭhe udakamaggesu parittodakassa ṭhitakālo viya asītinavutivassakāle pañcadvārikavedanāya mandakālo, āvāṭesuyeva udakassa patiṭṭhānakālo viya hadayavatthukoṭiṁ nissāya manodvārikavedanāya pavattikālo, āvāṭesu parittepi udake sati "vāpiyaṁ udakaṁ atthī"ti vattabbakālo viya yāva sā pavattati, tāva "satto jīvatī"ti vuccati. Yathā pana āvāṭesu udake chinne "natthi vāpiyaṁ udakan"ti vuccati, evaṁ manodvārikavedanāya appavattamānāya "satto mato"ti vuccati. Imaṁ vedanaṁ sandhāya vuttaṁ "jīvitapariyantikaṁ vedanaṁ vediyamāno"ti.

Kāyassa bhedāti kāyassa bhedena. **Jīvitapariyādānā uddhan**ti jīvitakkhayato uddhaṁ. **Idhevā**ti paṭisandhivasena parato agantvā idheva. **Sītībhavissantī**ti pavattivipphandadaratharahitāni sītāni appavattanadhammāni bhavissanti. **Sarīrānī**ti dhātusarīrāni. **Avasissantī**ti avasiṭṭhāni bhavissanti.

Kumbhakārapākāti kumbhakārassa bhājanapacanaṭṭhānato. **Paṭisisseyyā**ti ṭhapeyya. **Kapallānī**ti saha mukhavaṭṭiyā ekābaddhāni kumbhakapallāni. **Avasisseyyun**ti (SA.12.51./II,81.) (CS:pg.2.75) tiṭṭheyyuṁ. **Evameva kho**ti ettha idaṁ opammasaṁsandanaṁ -- ādittakumbhakārapāko viya hi tayo bhavā daṭṭhabbā, kumbhakāro viya yogāvacaro, pākato kumbhakārabhājanānaṁ nīharaṇadaṇḍako viya arahattamaggañāṇaṁ, samo bhūmibhāgo viya asaṅkhataṁ nibbānatalaṁ, daṇḍakena uṇhakumbhaṁ ākaḍḍhitvā same bhūmibhāge kumbhassa ṭhapitakālo viya āraddhavipassakassa rūpasattakaṁ arūpasattakaṁ vipassantassa kammaṭṭhāne ca paguṇe vibhūte upaṭṭhahamāne tathārūpaṁ utusappāyādiṁ labhitvā ekāsane nisinnassa vipassanaṁ vaḍḍhetvā aggaphalaṁ arahattaṁ patvā catūhi apāyehi attabhāvaṁ uddharitvā phalasamāpattivasena asaṅkhate nibbānatale ṭhitakālo daṭṭhabbo. Khīṇāsavo pana uṇhakumbho viya arahattappattadivaseyeva na parinibbāti, sāsanappaveṇiṁ pana ghaṭayamāno paṇṇāsasaṭṭhivassāni ṭhatvā carimakacittappattiyā upādiṇṇakakkhandhabhedā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāti. Athassa kumbhassa viya kapallāni anupādiṇṇakasarīrāneva avasissantīti. **Sarīrāni avasissantīti pajānātī**ti idaṁ pana khīṇāsavassa anuyogāropanatthaṁ vuttaṁ.

Viññāṇaṁ paññāyethāti paṭisandhiviññāṇaṁ paññāyetha. **Sādhu sādhū**ti therānaṁ byākaraṇaṁ sampahaṁsati. **Evametan**ti yadetaṁ tividhe abhisaṅkhāre asati paṭisandhiviññāṇassa appaññāṇanti-ādi, evameva etaṁ. **Adhimuccathā**ti sanniṭṭhānasaṅkhātaṁ adhimokkhaṁ paṭilabhatha. **Esevanto dukkhassā**ti ayameva vaṭṭadukkhassa anto ayaṁ paricchedo, yadidaṁ nibbānanti. Paṭhamaṁ.

(SA.12.52.)2. Upādānasuttavaṇṇanā

52. Dutiye **upādāniyesū**ti catunnaṁ upādānānaṁ paccayesu tebhūmakadhammesu. **Assādānupassino**ti assādaṁ anupassantassa. **Tatrā**ti tasmiṁ aggikkhandhe.

Tadāhāroti taṁpaccayo. **Tadupādāno**ti tasseva vevacanaṁ. (SA.12.52./II,82.) **Evameva kho**ti ettha aggikkhandho viya hi tayo bhavā, tebhūmakavaṭṭantipi etadeva, aggijaggakapuriso viya vaṭṭanissito bālaputhujjano, sukkhatiṇagomayādipakkhipanaṁ viya assādānupassino puthujjanassa (CS:pg.2.76) taṇhādivasena chahi dvārehi kusalākusalakammakaraṇaṁ. Tiṇagomayādīsu khīṇesu punappunaṁ tesaṁ pakkhipanena aggikkhandhassa vaḍḍhanaṁ viya bālaputhujjanassa uṭṭhāya samuṭṭhāya yathāvuttakammāyūhanena aparāparaṁ vaṭṭadukkhanibbattanaṁ.

Na kālena kālaṁ sukkhāni ceva tiṇāni pakkhipeyyāti tañhi koci atthakāmo evaṁ vadeyya "bho kasmā uṭṭhāya samuṭṭhāya kalāpe bandhitvā sukkhatiṇakaṭṭhānaṁ pacchiyañca pūretvā sukkhagomayāni pakkhipanto etaṁ aggiṁ jālesi? Api nu te atthi itonidānaṁ kāci vaḍḍhīti? Vaṁsāgatametaṁ bho amhākaṁ, itonidānaṁ pana me avaḍḍhiyeva, kuto vaḍḍhi? Ahañhi imaṁ aggiṁ jagganto neva nhāyituṁ na bhuñjituṁ na nipajjituṁ labhāmīti. Tena hi bho kiṁ te iminā niratthakena aggijālanena? Ehi tvaṁ etāni ābhatāni tiṇādīni ettha nikkhipa, tāni sayameva jhāyissanti, tvaṁ pana asukasmiṁ ṭhāne sītodakā pokkharaṇī atthi, tattha nhatvā, mālāgandhavilepanehi attānaṁ maṇḍetvā sunivattho supārutova pādukāhi nagaraṁ pavisitvā pāsādavaramāruyha vātapānaṁ vivaritvā mahāvīthiyaṁ virocamāno nisīda ekaggo sukhasamappito hutvā, tattha te nisinnassa tiṇādīnaṁ khayena sayameva ayaṁ aggi appaṇṇattibhāvaṁ gamissatī"ti. So tathā kareyya. Tatheva ca tattha nisinnassa so aggi upādānakkhayena appaṇṇattibhāvaṁ gaccheyya. Idaṁ sandhāyetaṁ "na kālena kālan"ti-ādi vuttaṁ.

Evameva khoti ettha pana idaṁ opammasaṁsandanaṁ-- cattālīsāya kaṭṭhavāhānaṁ jalamāno mahā-aggikkhandho viya hi tebhūmakavaṭṭaṁ daṭṭhabbaṁ, aggijagganakapuriso viya vaṭṭasannissitako yogāvacaro, atthakāmo puriso viya sammāsambuddho, tena purisena tassa dinna-ovādo viya (SA.12.52./II,83.) Tathāgatena "ehi tvaṁ, bhikkhu, tebhūmakadhammesu nibbinda, evaṁ vaṭṭadukkhā muccissasī"ti tassa tebhūmakadhammesu kammaṭṭhānassa kathitakālo, tassa purisassa yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjitvā pāsāde nisinnakālo viya yogino (CS:pg.2.77) Sugatovādaṁ sampaṭicchitvā suññāgāraṁ paviṭṭhassa tebhūmakadhammesu vipassanaṁ paṭṭhapetvā anukkamena yathānurūpaṁ āhārasappāyādiṁ labhitvā, ekāsane nisinnassa aggaphale patiṭṭhitakālo, tassa nhānavilepanādīhi sudhotamaṇḍitakāyattā tasmiṁ nisinnassa ekaggasukhasamappitakālo viya yogino ariyamaggapokkharaṇiyaṁ maggañāṇodakena sunhātasudhotakilesamalassa hirottappasāṭake nivāsetvā sīlavilepanānulittassa arahattamaṇḍanena attabhāvaṁ maṇḍetvā vimuttipupphadāmaṁ piḷandhitvā iddhipādapādukā āruyha nibbānanagaraṁ pavisitvā dhammapāsādaṁ āruyha satipaṭṭhānamahāvīthiyaṁ virocamānassa nibbānārammaṇaṁ phalasamāpattiṁ appetvā nisinnakālo. Tassa pana purisassa tasmiṁ nisinnassa tiṇādīnaṁ khayena aggikkhandhassa appaṇṇattigamanakālo viya khīṇāsavassa yāvatāyukaṁ ṭhatvā upādiṇṇakakkhandhabhedena anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutassa mahāvaṭṭavūpasamo daṭṭhabbo. Dutiyaṁ.

(SA.12.53.)3. Saṁyojanasuttavaṇṇanā

53. Tatiye **saṁyojaniyesū**ti dasannaṁ saṁyojanānaṁ paccayesu. **Jhāyeyyā**ti jaleyya. **Telaṁ āsiñceyya vaṭṭiṁ upasaṁhareyyā**ti dīpapaṭijagganatthaṁ telabhājanañca mahantañca vaṭṭikapālaṁ gahetvā samīpe niccaṁ ṭhitova tele khīṇe telaṁ āsiñceyya, vaṭṭiyā khīṇāya vaṭṭiṁ upasaṁhareyya. Sesamettha saddhiṁ

opammasaṁsandanena purimanayeneva veditabbaṁ. Tatiyaṁ.

(SA.12.54.)4. Dutiyasaṁyojanasuttavaṇṇanā

54. Catutthe upamaṁ paṭhamaṁ katvā pacchā attho vutto. Sesaṁ tādisameva. Catutthaṁ.

(SA.12.55./II,84.)

(SA.12.55.)5. Mahārukkhasuttavaṇṇanā

55. Pañcame **uddhaṁ ojaṁ abhiharantī**ti pathavīrasañca āporasañca upari āropenti. Ojāya āropitattā hatthasatubbedhassa rukkhassa aṅkuraggesu bindubindūni viya hutvā sineho tiṭṭhati. Idaṁ panettha opammasaṁsandanaṁ (CS:pg.2.78) mahārukkho viya hi tebhūmakavaṭṭaṁ, mūlāni viya āyatanāni, mūlehi ojāya ārohanaṁ viya chahi dvārehi kammārohanaṁ, ojāya abhiruḷhattā mahārukkhassa yāvakappaṭṭhānaṁ viya vaṭṭanissitabālaputhujjanassa chahi dvārehi kammaṁ āyūhantassa aparāparaṁ vaṭṭassa vaḍḍhanavasena dīgharattaṁ ṭhānaṁ.

Kuddālapiṭakanti kuddālañceva pacchibhājanañca. **Khaṇḍākhaṇḍikaṁ chindeyyā**ti khuddakamahantāni khaṇḍākhaṇḍāni karonto chindeyya. Idaṁ panettha opammasaṁsandanaṁ-- idhāpi hi mahārukkho viya tebhūmakavaṭṭaṁ, rukkhaṁ nāsetukāmo puriso viya yogāvacaro, kuddālo viya ñāṇaṁ, pacchi viya samādhi, rukkhacchedanapharasu viya ñāṇaṁ, rukkhassa mūle chinnakālo viya yogino ācariyasantike kammaṭṭhānaṁ gahetvā manasikarontassa paññā, khaṇḍākhaṇḍikaṁ chindanakālo viya saṅkhepato catunnaṁ mahābhūtānaṁ manasikāro, phālanaṁ viya dvecattālīsāya koṭṭhāsesu vitthāramanasikāro, sakalikaṁ sakalikaṁ karaṇakālo viya upādārūpassa ceva rūpakkhandhārammaṇassa viññāṇassa cāti imesaṁ vasena nāmarūpapariggaho, mūlānaṁ upacchedanaṁ viya tasseva nāmarūpassa paccayapariyesanaṁ, vātātape visosetvā agginā ḍahanakālo viya anupubbena vipassanaṁ vaḍḍhetvā aññataraṁ sappāyaṁ labhitvā kammaṭṭhāne vibhūte upaṭṭhahamāne ekapallaṅke nisinnassa samaṇadhammaṁ karontassa aggaphalappatti, masikaraṇaṁ viya arahattappattadivaseyeva aparinibbāyantassa yāvatāyukaṁ ṭhita kālo, mahāvāte opunanaṁ nadiyā pavāhanaṁ viya ca upādiṇṇakakkhandhabhedena anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutassa vaṭṭavūpasamo veditabbo. Pañcamaṁ.

(SA.12.56./II,85.)

(SA.12.56.)6. Dutiyamahārukkhasuttavaṇṇanā

56. Chaṭṭhepi upamaṁ paṭhamaṁ vatvā pacchā attho vutto, idameva nānattaṁ. Chaṭṭhaṁ.

(SA.12.57.)7. Taruṇarukkhasuttavaṇṇanā

57-59. Sattame (CS:pg.2.79) **taruṇo**ti ajātaphalo. **Palimajjeyyā**ti sodheyya. **Paṁsuṁ dadeyyā**ti thaddhapharusapaṁsuṁ haritvā mudugomayacuṇṇamissaṁ madhurapaṁsuṁ pakkhipeyya. **Vuddhin**ti vuddhiṁ āpajjitvā pupphūpago pupphaṁ, phalūpago phalaṁ gaṇheyya. Idaṁ panettha opammasaṁsandanaṁ-- taruṇarukkho viya

hi tebhūmakavaṭṭaṁ, rukkhajaggako puriso viya vaṭṭanissito puthujjano, mūlaphalasantānādīni viya tīhi dvārehi kusalākusalakammāyūhanaṁ, rukkhassa vuḍḍhi-āpajjanaṁ viya puthujjanassa tīhi dvārehi kammaṁ āyūhato aparāparaṁ vaṭṭappavatti. Vivaṭṭaṁ vuttanayeneva veditabbaṁ. Aṭṭhamanavamāni uttānatthāneva. Sattamādīni.

(SA.12.60.)10. Nidānasuttavaṇṇanā

60. Dasame **kurūsu viharatī**ti kurūti evaṁ bahuvacanavasena laddhavohāre janapade viharati. **Kammāsadhammaṁ nāma kurūnaṁ nigamo**ti evaṁnāmako kurūnaṁ nigamo, taṁ gocaragāmaṁ katvāti attho. **Āyasmā**ti piyavacanametaṁ garuvacanametaṁ. **Ānando**ti (SA.12.60./II,86.) tassa therassa nāmaṁ. **Ekamantaṁ nisīdī**ti cha nisajjadose vivajjento dakkhiṇajāṇumaṇḍalassa abhimukhaṭṭhāne chabbaṇṇānaṁ Buddharasmīnaṁ anto pavisitvā pasannalākhārasaṁ vigāhanto viya suvaṇṇapaṭaṁ pārupanto viya rattakambalavitānamajjhaṁ pavisanto viya dhammabhaṇḍāgāriko āyasmā Ānando nisīdi. Tena vuttaṁ "ekamantaṁ nisīdī"ti.

Kāya pana velāya kena kāraṇena ayamāyasmā Bhagavantaṁ upasaṅkamantoti? Sāyanhavelāya paccayākārapañhaṁ pucchanakāraṇena. Taṁ divasaṁ kira ayamāyasmā kulasaṅgahatthāya gharadvāre gharadvāre sahassabhaṇḍikaṁ nikkhipanto viya kammāsadhammaṁ piṇḍāya caritvā piṇḍapātapaṭikkanto Satthu vattaṁ dassetvā Satthari gandhakuṭiṁ paviṭṭhe Satthāraṁ vanditvā attano divāṭṭhānaṁ gantvā antevāsikesu vattaṁ dassetvā paṭikkantesu divāṭṭhānaṁ paṭisammajjitvā cammakkhaṇḍaṁ paññapetvā udakatumbato udakena hatthapāde (CS:pg.2.80) sītalaṁ katvā pallaṅkaṁ ābhujitvā nisinno sotāpattiphalasamāpattiṁ samāpajjitvā. Atha paricchinnakālavasena samāpattito vuṭṭhāya paccayākāre ñāṇaṁ otāresi. So "avijjāpaccayā saṅkhārā"ti-ādito paṭṭhāya antaṁ, antato paṭṭhāya ādiṁ, ubhayantato paṭṭhāya majjhaṁ, majjhato paṭṭhāya ubho ante pāpento tikkhattuṁ dvādasapadaṁ paccayākāraṁ sammasi. Tassevaṁ sammasantassa paccayākāro vibhūto hutvā uttānakuttānako viya upaṭṭhāsi. Tato cintesi-- "Ayaṁ paccayākāro sabbabuddhehi gambhīro ceva gambhīrāvabhāso cāti kathito, mayhaṁ kho pana padesañāṇe ṭhitassa sāvakassa sato uttāno viya vibhūto pākaṭo hutvā upaṭṭhāti, mayhaṁyeva nu kho esa uttānako viya upaṭṭhāti, udāhu aññesampīti attano upaṭṭhānakāraṇaṁ Satthu ārocessāmī"ti nisinnaṭṭhānato uṭṭhāya cammakkhaṇḍaṁ papphoṭetvā ādāya sāyanhasamaye Bhagavantaṁ upasaṅkami. Tena vuttaṁ-- "Sāyanhavelāyaṁ paccayākārapañhaṁ pucchanakāraṇena upasaṅkamanto"ti.

Yāva gambhīroti ettha **yāva**saddo pamāṇātikkame. Atikkamma pamāṇaṁ gambhīro, atigambhīroti attho. **Gambhīrāvabhāso**ti (SA.12.60./II,87.) gambhīrova hutvā avabhāsati, dissatīti attho. Ekañhi uttānameva gambhīrāvabhāsaṁ hoti pūtipaṇṇarasavasena kāḷavaṇṇaṁ purāṇa-udakaṁ viya. Tañhi jāṇuppamāṇampi sataporisaṁ viya dissati. Ekaṁ gambhīraṁ uttānāvabhāsaṁ hoti maṇibhāsaṁ vippasanna-udakaṁ viya. Tañhi sataporisampi jāṇuppamāṇaṁ viya khāyati. Ekaṁ uttānaṁ uttānāvabhāsaṁ hoti pāti-ādīsu udakaṁ viya. Ekaṁ gambhīraṁ gambhīrāvabhāsaṁ hoti sinerupādakamahāsamudde udakaṁ viya. Evaṁ udakameva cattāri nāmāni labhati. Paṭiccasamuppāde panetaṁ natthi. Ayañhi gambhīro ca gambhīrāvabhāso cāti ekameva nāmaṁ labhati Evarūpo samānopi atha ca pana me uttānakuttānako viya khāyati, tadidaṁ acchariyaṁ, bhante, abbhutaṁ, bhanteti evaṁ attano vimhayaṁ pakāsento pañhaṁ pucchitvā tuṇhībhūto nisīdi.

Bhagavā (CS:pg.2.81) tassa vacanaṁ sutvā "Ānando bhavaggagahaṇāya hatthaṁ pasārento viya sineruṁ bhinditvā miñjaṁ nīharituṁ vāyamamāno viya vinā nāvāya mahāsamuddaṁ taritukāmo viya pathaviṁ parivattetvā pathavojaṁ gahetuṁ vāyamamāno viya Buddhavisayaṁ pañhaṁ attano uttānuttānanti vadati, handassa gambhīrabhāvaṁ ācikkhāmī"ti cintetvā **mā hevan**ti-ādimāha.

Tattha **mā hevan**ti **ha**-kāro nipātamattaṁ, evaṁ mā bhaṇīti attho. "Mā hevan"ti ca idaṁ vacanaṁ Bhagavā āyasmantaṁ Ānandaṁ ussādentopi bhaṇati apasādentopi. Tattha ussādentopīti, Ānanda, tvaṁ mahāpañño visadañāṇo, tena te gambhīropi paṭiccasamuppādo uttānako viya khāyati, aññesaṁ panesa uttānakoti na sallakkhetabbo, gambhīroyeva ca so gambhīrāvabhāso ca.

Tattha catasso upamā vadanti-- cha māse subhojanarasapuṭṭhassa kira katayogassa mahāmallassa samajjasamaye katamallapāsāṇaparicayassa yuddhabhūmiṁ gacchantassa antarā mallapāsāṇaṁ dassesuṁ. So "Kiṁ etan"ti āha. Mallapāsāṇoti. Āharatha nanti. "Ukkhipituṁ (SA.12.60./II,88.) na sakkomā"ti vutte sayaṁ gantvā "kuhiṁ imassa bhāriyaṭṭhānan"ti vatvā dvīhi hatthehi dve pāsāṇe ukkhipitvā kīḷāguḷe viya khipitvā agamāsi. Tattha mallassa mallapāsāṇo lahukoti na aññesampi lahukoti vattabbo. Cha māse subhojanarasapuṭṭho mallo viya hi kappasatasahassaṁ abhinīhārasampanno āyasmā Ānando. Yathā mallassa mahābalatāya mallapāsāṇo lahuko, evaṁ therassa mahāpaññatāya paṭiccasamuppādo uttānoti vattabbo, so aññesaṁ uttānoti na vattabbo.

Mahāsamudde ca timi nāma mahāmaccho dviyojanasatiko, timiṅgalo tiyojanasatiko, timirapiṅgalo pañcayojanasatiko, Ānando timinando ajjhāroho mahātimīti ime cattāro yojanasahassikā. Tattha timirapiṅgaleneva dīpenti. Tassa kira dakkhiṇakaṇṇaṁ cālentassa pañcayojanasate padese udakaṁ calati, tathā vāmakaṇṇaṁ, tathā naṅguṭṭhaṁ, tathā sīsaṁ. Dve pana kaṇṇe cāletvā naṅguṭṭhena (CS:pg.2.82) paharitvā sīsaṁ aparāparaṁ katvā kīḷituṁ āraddhassa sattaṭṭhayojanasate ṭhāne bhājane pakkhipitvā uddhane āropitaṁ viya udakaṁ pakkuthati. Yojanasatamatte padese udakaṁ piṭṭhiṁ chādetuṁ na sakkoti. So evaṁ vadeyya-- "Ayaṁ mahāsamuddoo gambhīroti vadanti, kutassa gambhīratā, mayaṁ piṭṭhimattacchādanampi udakaṁ na labhāmā"ti. Tattha kāyūpapannassa timirapiṅgalassa mahāsamuddoo uttānoti aññesañca khuddakamacchānaṁ uttānoti na vattabbo, evameva ñāṇūpapannassa therassa paṭiccasamuppādo uttānoti aññesampi uttānoti na vattabbo. Supaṇṇarājā ca diyaḍḍhayojanasatiko hoti. Tassa dakkhiṇapakkho paññāsayojaniko hoti, tathā vāmapakkho, piñchavaṭṭi ca saṭṭhiyojanikā, gīvā tiṁsayojanikā, mukhaṁ navayojanaṁ, pādā dvādasayojanikā, tasmiṁ supaṇṇavātaṁ (SA.12.60./II,89.) dassetuṁ āraddhe sattaṭṭhayojanasataṁ ṭhānaṁ nappahoti. So evaṁ vadeyya-- "Ayaṁ ākāso anantoti vadanti, kutassa anantatā, mayaṁ pakkhavātappattharaṇokāsampi na labhāmā"ti. Tattha kāyūpapannassa supaṇṇarañño ākāso parittoti aññesañca khuddakapakkhīnaṁ parittoti na vattabbo, evameva ñāṇūpapannassa therassa paṭiccasamuppādo uttānoti aññesampi uttānoti na vattabbo.

Rāhu asurindo pana pādantato yāva kesantā yojanānaṁ cattāri sahassāni aṭṭha ca satāni honti. Tassa dvinnaṁ bāhānaṁ antare dvādasayojanasatikaṁ, bahalattena chayojanasatikaṁ, hatthapādatalāni tiyojanasatikāni, tathā mukhaṁ, ekaṅgulipabbaṁ paññāsayojanaṁ, tathā bhamukantaraṁ, nalāṭaṁ tiyojanasatikaṁ, sīsaṁ navayojanasatikaṁ. Tassa mahāsamuddaṁ otiṇṇassa gambhīraṁ udakaṁ jāṇuppamāṇaṁ hoti. So evaṁ vadeyya-- "Ayaṁ mahāsamuddoo gambhīroti vadanti. Kutassa gambhīratā? Mayaṁ jāṇuppaṭicchādanamattampi udakaṁ na labhāmā"ti.

Tattha kāyūpapannassa rāhuno mahāsamuddoo uttānoti aññesañca uttānoti na vattabbo. Evameva ñāṇūpapannassa therassa paṭiccasamuppādo uttānoti (CS:pg.2.83) aññesampi uttānoti na vattabbo. Etamatthaṁ sandhāya Bhagavā **mā hevaṁ, Ānanda, mā hevaṁ, Ānandā**ti āha.

Therassa hi catūhi kāraṇehi gambhīro paṭiccasamuppādo uttānoti upaṭṭhāsi. Katamehi catūhi? Pubbūpanissayasampattiyā titthavāsena sotāpannatāya bahussutabhāvenāti.

Ito kira satasahassime kappe padumuttaro nāma Satthā loke uppajji. Tassa haṁsavatī nāma nagaraṁ ahosi, Ānando nāma rājā pitā, sumedhā nāma devī mātā, bodhisatto uttarakumāro nāma ahosi. So puttassa jātadivase mahābhinikkhamanaṁ nikkhamma pabbajitvā padhānamanuyutto anukkamena sabbaññutaṁ patvā, "anekajātisaṁsāran"ti udānaṁ udānetvā sattāhaṁ bodhipallaṅke vītināmetvā "pathaviyaṁ pādaṁ ṭhapessāmī"ti pādaṁ abhinīhari. Atha pathaviṁ (SA.12.60./II,90.) bhinditvā mahantaṁ padumaṁ uṭṭhāsi. Tassa dhurapattāni navutihatthāni, kesaraṁ tiṁsahatthaṁ, kaṇṇikā dvādasahatthā, navaghaṭappamāṇā reṇu ahosi.

Satthā pana ubbedhato aṭṭhapaññāsahattho ahosi, tassa ubhinnaṁ bāhānamantaraṁ aṭṭhārasahatthaṁ, nalāṭaṁ pañcahatthaṁ, hatthapādā ekādasahatthā. Tassa ekādasahatthena pādena dvādasahatthāya kaṇṇikāya akkantamattāya navaghaṭappamāṇā reṇu uṭṭhāya aṭṭhapaññāsahatthaṁ padesaṁ uggantvā okiṇṇamanosilācuṇṇaṁ viya paccokiṇṇaṁ. Tadupādāya Bhagavā "padumuttaro"tveva paññāyittha. Tassa devilo ca sujāto ca dve aggasāvakā ahesuṁ, amitā ca asamā ca dve aggasāvikā, sumano nāma upaṭṭhāko. Padumuttaro Bhagavā pitusaṅgahaṁ kurumāno bhikkhusatasahassaparivāro haṁsavatiyā rājadhāniyā vasati.

Kaniṭṭhabhātā panassa sumanakumāro nāma. Tassa rājā haṁsavatito vīsayojanasate bhogaṁ adāsi. So kadāci āgantvā pitarañca Satthārañca passati. Athekadivasaṁ paccanto kupito. Sumano rañño sāsanaṁ pesesi. Rājā "tvaṁ mayā, tāta, kasmā ṭhapito"ti paṭipesesi. So core vūpasametvā "upasanto, deva, janapado"ti rañño pesesi. Rājā tuṭṭho "sīghaṁ mama putto āgacchatū"ti āha. Tassa (CS:pg.2.84) sahassamattā amaccā honti. So tehi saddhiṁ antarāmagge mantesi-- "Mayhaṁ pitā tuṭṭho sace me varaṁ deti, kiṁ gaṇhāmī"ti? Atha naṁ ekacce "hatthiṁ gaṇhatha, assaṁ gaṇhatha, janapadaṁ gaṇhatha, sattaratanāni gaṇhathā"ti āhaṁsu. Apare "tumhe pathavissarassa puttā, na tumhākaṁ dhanaṁ dullabhaṁ, laddhampi cetaṁ sabbaṁ pahāya gamanīyaṁ, puññameva ekaṁ ādāya gamanīyaṁ, tasmā deve varaṁ dadamāne temāsaṁ padumuttaraṁ Bhagavantaṁ upaṭṭhātuṁ varaṁ gaṇhathā"ti. So "tumhe mayhaṁ kalyāṇamittā nāma, mametaṁ cittaṁ (SA.12.60./II,91.) atthi, tumhehi pana uppāditaṁ, evaṁ karissāmī"ti, gantvā pitaraṁ vanditvā pitarā āliṅgetvā, matthake cumbitvā "varaṁ te, putta, demī"ti vutte "icchāmahaṁ, mahārāja, Bhagavantaṁ temāsaṁ catūhi paccayehi upaṭṭhahanto jīvitaṁ avañjhaṁ kātuṁ, idaṁ me varaṁ dehī"ti āha. Na sakkā, tāta, aññaṁ varehīti. Deva, khattiyānaṁ nāma dvekathā natthi, etameva me dehi, na mamaññena atthoti. Tāta, Buddhānaṁ nāma cittaṁ dujjānaṁ, sace Bhagavā na icchissati, mayā dinnampi kiṁ bhavissatīti? "Sādhu, deva, ahaṁ Bhagavato cittaṁ jānissāmī"ti vihāraṁ gato.

Tena ca samayena bhattakiccaṁ niṭṭhāpetvā Bhagavā gandhakuṭiṁ paviṭṭho hoti. So maṇḍalamāḷe sannisinnānaṁ bhikkhūnaṁ santikaṁ agamāsi. Te naṁ āhaṁsu-- "Rājaputta kasmā āgatosī"ti? Bhagavantaṁ dassanāya, dassetha me Bhagavantanti. "Na mayaṁ, rājaputta, icchiticchitakkhaṇe Satthāraṁ daṭṭhuṁ labhāmā"ti. Ko pana,

bhante, labhatīti? Sumanatthero nāma rājaputtāti. So "kuhiṁ bhante thero"ti? Therassa nisinnaṭṭhānaṁ pucchitvā gantvā vanditvā-- "Icchāmahaṁ, bhante, antaṁ passituṁ, dassetha me Bhagavantan"ti āha. Thero "Ehi, rājaputtā"ti taṁ gahetvā gandhakuṭipariveṇe ṭhapetvā gandhakuṭiṁ āruhi. Atha naṁ Bhagavā "sumana, kasmā āgatosī"ti āha. Rājaputto, bhante, Bhagavantaṁ dassanāya āgatoti. Tena hi bhikkhu āsanaṁ paññapehīti. Thero āsanaṁ paññapesi. Nisīdi Bhagavā paññatte āsane. Rājaputto Bhagavantaṁ vanditvā paṭisanthāraṁ akāsi, "kadā āgatosi rājaputtā"ti? Bhante, tumhesu gandhakuṭiṁ paviṭṭhesu, bhikkhū pana "na mayaṁ icchiticchitakkhaṇe Bhagavantaṁ daṭṭhuṁ labhāmā"ti maṁ therassa santikaṁ pāhesuṁ, thero pana ekavacaneneva dassesi, thero, bhante, tumhākaṁ (CS:pg.2.85) (SA.12.60./II,92.) sāsane vallabho maññeti. Āma, rājakumāra, vallabho esa bhikkhu mayhaṁ sāsaneti. Bhante, Buddhānaṁ sāsane kiṁ katvā vallabho hotīti? Dānaṁ datvā sīlaṁ samādiyitvā uposathakammaṁ katvā, kumārāti. Bhagavā ahampi thero viya Buddhasāsane vallabho hotukāmo, temāsaṁ me vassāvāsaṁ adhivāsethāti. Bhagavā, "Atthi nu kho gatena attho"ti oloketvā "Atthi"ti disvā "suññāgāre kho, rājakumāra, Tathāgatā abhiramantī"ti āha. Kumāro "aññātaṁ Bhagavā, aññātaṁ Sugatā"ti vatvā-- "Ahaṁ, bhante, purimataraṁ gantvā vihāraṁ kāremi, mayā pesite bhikkhusatasahassena saddhiṁ āgacchathā"ti paṭiññaṁ gahetvā pitu santikaṁ gantvā, "Dinnā me, deva, Bhagavatā paṭiññā, mayā pahite tumhe Bhagavantaṁ peseyyāthā"ti pitaraṁ vanditvā nikkhamitvā yojane yojane vihāraṁ kāretvā vīsayojanasataṁ addhānaṁ gato. Gantvā attano nagare vihāraṭṭhānaṁ vicinanto sobhanassa nāma kuṭumbikassa uyyānaṁ disvā satasahassena kiṇitvā satasahassaṁ vissajjetvā vihāraṁ kāresi. Tattha Bhagavato gandhakuṭiṁ, sesabhikkhūnañca rattiṭṭhānadivāṭṭhānatthāya kuṭileṇamaṇḍape kārāpetvā pākāraparikkhepaṁ dvārakoṭṭhakañca niṭṭhāpetvā pitu santikaṁ pesesi "niṭṭhitaṁ mayhaṁ kiccaṁ, Satthāraṁ pahiṇathā"ti.

Rājā Bhagavantaṁ bhojetvā "Bhagavā sumanassa kiccaṁ niṭṭhitaṁ, tumhākaṁ āgamanaṁ paccāsīsatī"ti. Bhagavā satasahassabhikkhuparivāro yojane yojane vihāresu vasamāno agamāsi. Kumāro "Satthā āgacchatī"ti sutvā yojanaṁ paccuggantvā gandhamālādīhi pūjayamāno vihāraṁ pavesetvā--

"Satasahassena me kītaṁ, satasahassena māpitaṁ;
Sobhanaṁ nāma uyyānaṁ paṭiggaṇha, mahāmunī"ti.--

Vihāraṁ niyyātesi. So vassūpanāyikadivase dānaṁ datvā attano puttadāre ca amacce ca pakkosāpetvā āha–"Satthā amhākaṁ santikaṁ dūrato āgato, Buddhā ca nāma dhammagarunova, nāmisagarukā. Tasmā ahaṁ imaṁ temāsaṁ dve sāṭake (SA.12.60./II,93.) nivāsetvā dasa sīlāni samādiyitvā idheva (CS:pg.2.86) vasissāmi, tumhe khīṇāsavasatasahassassa imināva nīhārena temāsaṁ dānaṁ dadeyyāthā"ti.

So Sumanattherassa vasanaṭṭhānasabhāgeyeva ṭhāne vasanto yaṁ thero Bhagavato vattaṁ karoti, taṁ sabbaṁ disvā, "imasmiṁ ṭhāne ekantavallabho esa thero, etasseva ṭhānantaraṁ patthetuṁ vaṭṭatī"ti cintetvā, upakaṭṭhāya pavāraṇāya gāmaṁ pavisitvā sattāhaṁ mahādānaṁ datvā sattame divase bhikkhūsatasahassassa pādamūle ticīvaraṁ ṭhapetvā Bhagavantaṁ vanditvā, "bhante, yadetaṁ mayā magge yojanantarikavihārakārāpanato paṭṭhāya puññaṁ kataṁ, taṁ neva sakkasampattiṁ, na mārabrahmasampattiṁ patthayantena, Buddhassa pana upaṭṭhākabhāvaṁ patthentena kataṁ. Tasmā ahampi Bhagavā anāgate Sumanatthero viya ekassa Buddhassa upaṭṭhāko homī"ti pañcapatiṭṭhitena patitvā vanditvā nipanno. Bhagavā "mahantaṁ kulaputtassa cittaṁ, ijjhissati nu kho, no"ti olokento "anāgate ito satasahassime kappe Gotamo nāma

Buddho uppajjissati, tasseva upaṭṭhāko bhavissatī”ti ñatvā--

“Icchitaṁ patthitaṁ tuyhaṁ, sabbameva samijjhatu;
Sabbe pūrentu saṅkappā, cando pannaraso yathā”ti.--

Āha. Kumāro sutvā “buddhā nāma advejjhakathā hontī”ti dutiyadivaseyeva tassa Bhagavato pattacīvaraṁ gahetvā piṭṭhito piṭṭhito gacchanto viya ahosi. So tasmiṁ Buddhuppāde vassasatasahassaṁ dānaṁ datvā sagge nibbattitvā Kassapabuddhakālepi piṇḍāya carato therassa pattaggahaṇatthaṁ uttarisāṭakaṁ datvā pūjaṁ akāsi. Puna sagge nibbattitvā tato cuto Bārāṇasirājā hutvā aṭṭhannaṁ paccekabuddhānaṁ paṇṇasālāyo kāretvā maṇi-ādhārake upaṭṭhapetvā catūhi paccayehi dasavassasahassāni upaṭṭhānaṁ akāsi. Etāni pākaṭaṭṭhānāni.

Kappasatasahassaṁ pana dānaṁ dadamānova amhākaṁ bodhisattena saddhiṁ tusitapure (SA.12.60./II,94.) nibbattitvā tato cuto amitodanaSakkassa gehe paṭisandhiṁ gahetvā anupubbena katābhinikkhamano sammāsambodhiṁ patvā paṭhamagamanena kapilavatthuṁ āgantvā tato nikkhamante Bhagavati Bhagavato parivārattham (CS:pg.2.87) rājakumāresu pabbajantesu Bhaddiyādīhi saddhiṁ nikkhamitvā Bhagavato santike pabbajitvā nacirasseva āyasmato puṇṇassa mantāṇiputtassa santike dhammakathaṁ sutvā sotāpattiphale patiṭṭhahi. Evamesa āyasmā pubbūpanissayasampanno, tassimāya pubbūpanissayasampattiyā gambhīropi paṭiccasamuppādo uttānako viya upaṭṭhāsi.

Titthavāsoti pana garūnaṁ santike uggahaṇasavanaparipucchanadhāraṇāni vuccanti. So therassa ativiya parisuddho. Tenāpissāyaṁ gambhīropi uttānako viya upaṭṭhāsi. Sotāpannānañca nāma paccayākāro uttānako hutvā upaṭṭhāti, ayañca āyasmā sotāpanno. Bahussutānaṁ catuhatthe ovarake padīpe jalamāne mañcapīṭhaṁ viya nāmarūpaparicchedo pākaṭo hoti, ayañca āyasmā bahussutānaṁ aggo. Iti **bāhusaccabhāvena**pissa gambhīropi paccayākāro uttānako viya upaṭṭhāsi. Paṭiccasamuppādo catūhi gambhīratāhi gambhīro. Sā panassa gambhīratā Visuddhimagge vitthāritāva. Sā sabbāpi therassa uttānakā viya upaṭṭhāsi. Tena Bhagavā āyasmantaṁ Ānandaṁ ussādento **mā hevan**ti-ādimāha. Ayañhettha adhippāyo–Ānanda, tvaṁ mahāpañño visadañāṇo, tena te gambhīropi paṭiccasamuppādo uttānako viya khāyati. Tasmā “mayhameva nu kho esa uttānako viya hutvā upaṭṭhāti, udāhu aññesampī”ti mā evaṁ avaca.

Yaṁ pana vuttaṁ “apasādento”ti, tatthāyamadhippāyo–Ānanda, “atha ca pana me uttānakuttānako viya khāyatī”ti mā hevaṁ avaca. Yadi hi te esa uttānakuttānako viya khāyati, kasmā tvaṁ attano dhammatāya sotāpanno nāhosi, mayā dinnanaye ṭhatvā sotāpattimaggaṁ paṭivijjhi? (SA.12.60./II,95.) Ānanda idaṁ nibbānameva gambhīraṁ, paccayākāro pana uttānako jāto, atha kasmā oḷārikaṁ kāmarāgasaṁyojanaṁ paṭighasaṁyojanaṁ oḷārikaṁ kāmarāgānusayaṁ paṭighānusayanti ime cattāro kilese samugghātetvā sakadāgāmiphalaṁ na sacchikarosi, teyeva aṇusahagate cattāro kilese samugghātetvā anāgāmiphalaṁ na sacchikarosi, rūparāgādīni (CS:pg.2.88) pañca saṁyojanāni, mānānusayaṁ bhavarāgānusayaṁ avijjānusayanti ime aṭṭha kilese samugghātetvā arahattaṁ na sacchikarosi? Kasmā vā satasahassakappādhikaṁ ekaṁ asaṅkhyeyyaṁ pūritapāramino Sāriputtamoggallānā viya sāvakapāramīñāṇaṁ na paṭivijjhasi, satasahassakappādhikāni dve asaṅkhyeyyāni pūritapāramino paccekabuddhā viya ca paccekabodhiñāṇaṁ na paṭivijjhasi? Yadi vā te sabbathāva esa uttānako hutvā upaṭṭhāsi. Atha kasmā satasahassakappādhikāni cattāri aṭṭha soḷasa vā asaṅkhyeyyāni pūritapāramino Buddhā viya sabbaññutaññāṇaṁ na sacchikarosi? Kiṁ anatthikosi etehi visesādhigamehi? Passa yāva ca te aparaddhaṁ, tvaṁ nāma sāvakapadesañāṇe ṭhito

atigambhīraṁ paccayākāraṁ "uttānako viya me upaṭṭhātī"ti vadasi. Tassa te idaṁ vacanaṁ Buddhānaṁ kathāya paccanīkaṁ hoti. Tādisena nāma bhikkhunā Buddhānaṁ kathāya paccanīkaṁ kathetabbanti na yuttametaṁ. Nanu mayhaṁ, Ānanda, imaṁ paccayākāraṁ paṭivijjhituṁ vāyamantasseva kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni atikkantāni. Paccayākārapaṭivijjhanatthāya ca pana me adinnadānaṁ nāma natthi, apūritapāramī nāma natthi. "Ajja paccayākāraṁ paṭivijjhissāmī"ti pana me nirussāhaṁ viya mārabalaṁ vidhamantassa ayaṁ mahāpathavī dvaṅgulamattampi nākampi, tathā paṭhamayāme pubbenivāsaṁ, majjhimayāme dibbacakkhuṁ sampādentassa. Pacchimayāme pana me balavapaccūsasamaye, "avijjā saṅkhārānaṁ navahi ākārehi paccayo hotī"ti diṭṭhamatteyeva dasasahassilokadhātu ayadaṇḍena ākoṭitakaṁsathālo viya viravasataṁ viravasahassaṁ muñcamānā vātāhate paduminipaṇṇe udakabindu viya pakampittha. (SA.12.60./II,96.) Evaṁ gambhīro cāyaṁ, Ānanda, paṭiccasamuppādo gambhīrāvabhāso ca, etassa, Ānanda, dhammassa ananubodhā …pe… nātivattatīti.

Etassa dhammassāti etassa paccayadhammassa. **Ananubodhā**ti ñātapariññāvasena ananubujjhanā. **Appaṭivedhā**ti tīraṇappahānapariññāvasena appaṭivijjhanā. **Tantākulakajātā**ti tantaṁ viya ākulajātā. Yathā nāma dunnikkhittaṁ mūsikacchinnaṁ pesakārānaṁ tantaṁ tahiṁ tahiṁ ākulaṁ hoti, "idaṁ aggaṁ, idaṁ mūlan"ti aggena vā aggaṁ, mūlena vā mūlaṁ samānetuṁ dukkaraṁ hoti. Evameva sattā imasmiṁ paccayākāre khalitā ākulā byākulā honti (CS:pg.2.89) na sakkonti paccayākāraṁ ujuṁ kātuṁ. Tattha tantaṁ paccattapurisakāre ṭhatvā sakkāpi bhaveyya ujuṁ kātuṁ, ṭhapetvā pana dve bodhisatte añño satto attano dhammatāya paccayākāraṁ ujuṁ kātuṁ samattho nāma natthi. Yathā pana ākulaṁ tantaṁ kañjiyaṁ datvā kocchena pahaṭaṁ tattha tattha guḷakajātaṁ hoti gaṇṭhibaddhaṁ, evamime sattā paccayesu pakkhalitvā paccaye ujuṁ kātuṁ asakkontā dvāsaṭṭhidiṭṭhigatavasena guḷakajātā honti gaṇṭhibaddhā. Ye hi keci diṭṭhiyo sannissitā, sabbe te paccayaṁ ujuṁ kātuṁ asakkontāyeva.

Kulāgaṇṭhikajātāti kulāgaṇṭhikaṁ vuccati Pesakārakañjiyasuttaṁ. Kulā nāma sakuṇikā, tassā kulāvakotipi eke. Yathā hi tadubhayampi ākulaṁ aggena vā aggaṁ, mūlena vā mūlaṁ samānetuṁ dukkaranti purimanayeneva yojetabbaṁ.

Muñjapabbajabhūtāti muñjatiṇaṁ viya pabbajatiṇaṁ viya ca bhūtā tādisā jātā. Yathā hi tāni tiṇāni koṭṭetvā katarajju jiṇṇakāle katthaci patitaṁ gahetvā tesaṁ tiṇānaṁ "idaṁ aggaṁ, idaṁ mūlan"ti aggena vā aggaṁ, mūlena vā mūlaṁ samānetuṁ dukkaraṁ, tampi paccattapurisakāre ṭhatvā sakkā bhaveyya ujuṁ kātuṁ, ṭhapetvā pana dve (SA.12.60./II,97.) bodhisatte añño satto attano dhammatāya paccayākāraṁ ujuṁ kātuṁ samattho nāma natthi, evamayaṁ pajā paccayaṁ ujuṁ kātuṁ asakkontī diṭṭhigatavasena gaṇṭhikajātā hutvā apāyaṁ duggatiṁ vinipātaṁ saṁsāraṁ nātivattati.

Tattha **apāyo**ti nirayatiracchānayonipettivisaya-asurakāyā. Sabbepi hi te vaḍḍhisaṅkhātassa ayassa abhāvato "apāyo"ti vuccati, tathā dukkhassa gatibhāvato **duggati,** sukhasamussayato vinipatitattā **vinipāto**. Itaro pana--

"Khandhānañca paṭipāṭi, dhātu-āyatanāna ca;
Abbhocchinnaṁ vattamānā, **saṁsāro**ti pavuccati".

Taṁ sabbampi nātivattati nātikkamati, atha kho cutito paṭisandhiṁ, paṭisandhito cutinti evaṁ punappunaṁ cutipaṭisandhiyo gaṇhamānā tīsu bhavesu catūsu (CS:pg.2.90) yonīsu pañcasu gatīsu sattasu viññāṇaṭṭhitīsu navasu sattāvāsesu mahāsamudde vātakkhittā nāvā viya yante yuttagoṇo viya ca paribbhamatiyeva. Iti sabbametaṁ

Bhagavā āyasmantaṁ Ānandaṁ apasādento āha. Sesamettha vuttanayamevāti. Dasamaṁ.

Dukkhavaggo chaṭṭho.

7. Mahāvaggo

(SA.12.61.)1. Assutavāsuttavaṇṇanā

61. Mahāvaggassa paṭhame **assutavā**ti khandhadhātu-āyatanapaccayākārasatipaṭṭhānādīsu uggahaparipucchāvinicchayarahito. **Puthujjano**ti puthūnaṁ nānappakārānaṁ kilesādīnaṁ jananādikāraṇehi puthujjano. Vuttañhetaṁ -- "puthu kilese janentīti puthujjanā"ti sabbaṁ vitthāretabbaṁ. Apica puthūnaṁ gaṇanapathamatītānaṁ ariyadhammaparammukhānaṁ nīcadhammasamācārānaṁ janānaṁ antogadhattāpi puthujjano, puthu vā ayaṁ visuṁyeva saṅkhaṁ gato, visaṁsaṭṭho sīlasutādiguṇayuttehi ariyehi janoti puthujjano. (SA.12.61./II,98.) Evametehi "assutavā puthujjano"ti dvīhipi padehi ye te–

"Duve puthujjanā vuttā, Buddhenādiccabandhunā;
Andho puthujjano eko, kalyāṇeko puthujjano"ti. (mahāni.94).–

Dve puthujjanā vuttā, tesu andhaputhujjano gahito. **Imasmin**ti paccuppannapaccakkhakāyaṁ dasseti. **Cātumahābhūtikasmin**ti catumahābhūtakāye catumahābhūtehi nibbatte catumahābhūtamayeti attho. **Nibbindeyyā**ti ukkaṇṭheyya. **Virajjeyyā**ti na rajjeyya. **Vimucceyyā**ti muccitukāmo bhaveyya. **Ācayo**ti vuḍḍhi. **Apacayo**ti parihāni. **Ādānan**ti nibbatti. **Nikkhepanan**ti bhedo.

Tasmāti yasmā ime cattāro vuḍḍhihāninibbattibhedā paññāyanti, tasmā taṁkāraṇāti attho. Iti Bhagavā cātumahābhūtike kāye rūpaṁ (CS:pg.2.91) pariggahetuṁ ayuttarūpaṁ katvā arūpaṁ pariggahetuṁ yuttarūpaṁ karoti. Kasmā? Tesañhi bhikkhūnaṁ rūpasmiṁ gāho balavā adhimatto, tena tesaṁ rūpe gāhassa pariggahetabbarūpataṁ dassetvā nikkaḍḍhanto arūpe patiṭṭhāpanatthaṁ evamāha.

Cittanti-ādi sabbaṁ manāyatanasseva nāmaṁ. Tañhi cittavatthutāya cittagocaratāya sampayuttadhammacittatāya ca **cittaṁ,** mananaṭṭhena **mano,** vijānanaṭṭhena **viññāṇan**ti vuccati. **Nālan**ti na samattho. **Ajjhositan**ti taṇhāya gilitvā pariniṭṭhapetvā gahitaṁ. **Mamāyitan**ti taṇhāmamattena mama idanti gahitaṁ. **Parāmaṭṭhan**ti diṭṭhiyā parāmasitvā gahitaṁ. **Etaṁ mamā**ti taṇhāgāho, tena aṭṭhasatataṇhāvicaritaṁ gahitaṁ hoti. **Esohamasmī**ti mānagāho, tena nava mānā gahitā honti. **Eso me attā**ti diṭṭhigāho, tena dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo gahitā honti. **Tasmā**ti yasmā evaṁ dīgharattaṁ gahitaṁ, tasmā nibbindituṁ na samattho.

Varaṁ, bhikkhaveti idaṁ kasmā āha? Paṭhamañhi tena rūpaṁ pariggahetuṁ ayuttarūpaṁ kataṁ, arūpaṁ yuttarūpaṁ, atha "tesaṁ bhikkhūnaṁ rūpato gāho nikkhamitvā arūpaṁ gato"ti ñatvā taṁ nikkaḍḍhituṁ imaṁ desanaṁ ārabhi. (SA.12.61./II,99.) Tattha **attato upagaccheyyā**ti attāti gaṇheyya. **Bhiyyopī**ti vassasatato uddhampi. Kasmā pana Bhagavā evamāha? Kiṁ atirekavassasataṁ tiṭṭhamānaṁ rūpaṁ nāma atthi? Nanu paṭhamavaye pavattaṁ rūpaṁ majjhimavayaṁ na pāpuṇāti, majjhimavaye pavattaṁ pacchimavayaṁ, purebhatte pavattaṁ pacchābhattaṁ, pacchābhatte pavattaṁ paṭhamayāmaṁ, paṭhamayāme pavattaṁ majjhimayāmaṁ,

majjhimayāme pavattaṁ pacchimayāmaṁ na pāpuṇāti? Tathā gamane pavattaṁ ṭhānaṁ, ṭhāne pavattaṁ nisajjaṁ, nisajjāya pavattaṁ sayanaṁ na pāpuṇāti. Eka-iriyāpathepi pādassa uddharaṇe pavattaṁ atiharaṇaṁ, atiharaṇe pavattaṁ vītiharaṇaṁ, vītiharaṇe pavattaṁ vossajjanaṁ, vossajjane pavattaṁ sannikkhepanaṁ, sannikkhepane pavattaṁ sannirujjhanaṁ na pāpuṇāti, tattha tattheva odhi odhi pabbaṁ pabbaṁ hutvā tattakapāle pakkhittatilā viya paṭapaṭāyantā saṅkhārā bhijjantīti? Saccametaṁ. Yathā pana padīpassa jalato jātā taṁ taṁ vaṭṭippadesaṁ anatikkamitvā tattha tattheva bhijjati, atha ca pana paveṇisambandhavasena sabbarattiṁ jalito padīpoti (CS:pg.2.92) vuccati, evamidhāpi paveṇivasena ayampi kāyo evaṁ ciraṭṭhitiko viya katvā dassito.

Rattiyā ca divasassa cāti rattimhi ca divase ca. Bhummatthe hetaṁ sāmivacanaṁ. **Aññadeva uppajjati, aññaṁ nirujjhatī**ti yaṁ rattiṁ uppajjati ca nirujjhati ca, tato aññadeva divā uppajjati ca nirujjhati cāti attho. Aññaṁ uppajjati, anuppannameva aññaṁ nirujjhatīti evaṁ pana attho na gahetabbo. "Rattiyā ca divasassa cā"ti idaṁ purimapaveṇito parittakaṁ paveṇiṁ gahetvā paveṇivaseneva vuttaṁ, ekarattiṁ pana ekadivasaṁ vā ekameva cittaṁ ṭhātuṁ samatthaṁ nāma natthi. Ekasmiñhi accharākkhaṇe anekāni cittakoṭisatasahassāni uppajjanti. Vuttampi cetaṁ Milindapañhe--

"Vāhasataṁ kho, (SA.12.61./II,100.) mahārāja vīhīnaṁ, aḍḍhacūḷañca vāhā, vīhisattambaṇāni, dve ca tumbā, ekaccharākkhaṇe pavattassa cittassa ettakā vīhī lakkhaṁ ṭhapīyamānā parikkhayaṁ pariyādānaṁ gaccheyyun"ti.

Pavaneti mahāvane. **Taṁ muñcitvā aññaṁ gaṇhāti, taṁ muñcitvā aññaṁ gaṇhātī**ti iminā na so gaṇhitabbasākhaṁ alabhitvā bhūmiṁ otarati. Atha kho tasmiṁ mahāvane vicaranto taṁ taṁ sākhaṁ gaṇhantoyeva caratīti ayamattho dassito.

Evameva khoti ettha idaṁ opammasaṁsandanaṁ-- araññamahāvanaṁ viya hi ārammaṇavanaṁ veditabbaṁ. Tasmiṁ vane vicaraṇamakkaṭo viya ārammaṇavane uppajjanakacittaṁ. Sākhāgahaṇaṁ viya ārammaṇe lubbhanaṁ. Yathā so araññe vicaranto makkaṭo taṁ taṁ sākhaṁ pahāya taṁ taṁ sākhaṁ gaṇhāti, evamidaṁ ārammaṇavane vicarantaṁ cittampi kadāci rūpārammaṇaṁ gahetvā uppajjati, kadāci saddādīsu aññataraṁ, kadāci atītaṁ, kadāci anāgataṁ vā paccuppannaṁ vā, tathā kadāci ajjhattaṁ, kadāci bāhiraṁ. Yathā ca so araññe vicaranto makkaṭo sākhaṁ alabhitvā oruyha bhūmiyaṁ nisinnoti na vattabbo, ekaṁ pana paṇṇasākhaṁ (CS:pg.2.93) gahetvāva nisīdati, evameva ārammaṇavane vicarantaṁ cittampi ekaṁ olubbhārammaṇaṁ alabhitvā uppannanti na vattabbaṁ, ekajātiyaṁ pana ārammaṇaṁ gahetvāva uppajjatīti veditabbaṁ. Ettāvatā ca pana Bhagavatā rūpato nīharitvā arūpe gāho patiṭṭhāpito, arūpato nīharitvā rūpe.

Idāni taṁ ubhayato nikkaḍḍhitukāmo **tatra, bhikkhave, sutavā ariyasāvako**ti desanaṁ ārabhi. Ayaṁ panattho āsīvisadaṭṭhūpamāya dīpetabbo-- eko kira puriso āsīvisena daṭṭho, athassa visaṁ harissāmīti cheko bhisakko āgantvā vamanaṁ kāretvā heṭṭhā garuḷo, upari nāgoti mantaṁ parivattetvā visaṁ upari āropesi. So yāva akkhippadesā āruḷhabhāvaṁ ñatvā "ito paraṁ abhiruhituṁ na dassāmi, daṭṭhaṭṭhāneyeva (SA.12.61./II,101.) ṭhapessāmī"ti upari garuḷo, heṭṭhā nāgoti mantaṁ parivattetvā kaṇṇe dhumetvā daṇḍakena paharitvā visaṁ otāretvā daṭṭhaṭṭhāneyeva ṭhapesi. Tatrassa ṭhitabhāvaṁ ñatvā agadalepena visaṁ nimmathetvā nhāpetvā "sukhī hohī"ti vatvā yenakāmaṁ pakkāmi.

Tattha āsīvisena daṭṭhassa kāye visapatiṭṭhānaṁ viya imesaṁ bhikkhūnaṁ rūpe adhimattagāhakālo, cheko bhisakko viya Tathāgato, mantaṁ parivattetvā upari visassa

āropitakālo viya Tathāgatena tesaṁ bhikkhūnaṁ rūpato gāhaṁ nīharitvā arūpe patiṭṭhāpitakālo, yāva akkhippadesā āruḷhavisassa upari abhiruhituṁ adatvā puna mantabalena otāretvā daṭṭhaṭṭhāneyeva ṭhapanaṁ viya Satthārā tesaṁ bhikkhūnaṁ arūpato gāhaṁ nīharitvā rūpe patiṭṭhāpitakālo. Daṭṭhaṭṭhāne ṭhitassa visassa agadalepena nimmathanaṁ viya ubhayato gāhaṁ nīharaṇatthāya imissā desanāya āraddhakālo veditabbo. Tattha **nibbindaṁ virajjatī**ti iminā maggo kathito, **virāgā vimuccatī**ti phalaṁ, **vimuttasmin**ti-ādinā paccavekkhaṇā. Paṭhamaṁ.

(SA.12.62.)2. Dutiya-assutavāsuttavaṇṇanā

62. Dutiye **sukhavedaniyan**ti sukhavedanāya paccayaṁ. **Phassan**ti cakkhusamphassādiṁ. Nanu ca cakkhusamphasso sukhavedanāya paccayo na hotīti? Sahajātapaccayena na hoti, upanissayapaccayena pana javanavedanāya hoti (CS:pg.2.94) taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. Sotasamphassādīsupi eseva nayo. **Tajjan**ti tajjātikaṁ tassāruppaṁ, tassa phassassa anurūpanti attho. **Dukkhavedaniyan**ti-ādi vuttanayeneva veditabbaṁ. **Saṅghaṭṭanasamodhānā**ti saṅghaṭṭanena ceva samodhānena ca, saṅghaṭṭanasampiṇḍanenāti attho. **Usmā**ti uṇhākāro. **Tejo abhinibbattatī**ti aggicuṇṇo nikkhamatīti na gahetabbaṁ, usmākārasseva pana etaṁ vevacanaṁ. Tattha **dvinnaṁ kaṭṭhānan**ti dvinnaṁ araṇīnaṁ. Tattha adho-araṇī viya vatthu, uttarāraṇī viya ārammaṇaṁ, saṅghaṭṭanaṁ viya phasso, usmādhātu viya vedanā. Dutiyaṁ.

(SA.12.63./II,102.)

(SA.12.63.)3. Puttamaṁsūpamasuttavaṇṇanā

63. Tatiye **cattārome, bhikkhave, āhārā**ti-ādi vuttanayameva. Yasmā panassa aṭṭhuppattiko nikkhepo, tasmā taṁ dassetvāvettha anupubbapadavaṇṇanaṁ karissāmi. Katarāya pana idaṁ aṭṭhuppattiyā nikkhittanti? Lābhasakkārena. Bhagavato kira mahālābhasakkāro uppajji, yathā taṁ cattāro asaṅkhyeyye pūritadānapāramīsañcayassa. Sabbadisāsu hissa yamakamahāmegho vuṭṭhahitvā mahoghaṁ viya sabbapāramiyo "ekasmiṁ attabhāve vipākaṁ dassāmā"ti sampiṇḍitā viya lābhasakkāramahoghaṁ nibbattayiṁsu. Tato tato annapānayānavatthamālāgandhavilepanādihatthā khattiyabrāhmaṇādayo āgantvā, "kahaṁ Buddho, kahaṁ Bhagavā, kahaṁ devadevo narāsabho purisasīho"ti? Bhagavantaṁ pariyesanti. Sakaṭasatehipi paccaye āharitvā okāsaṁ alabhamānā samantā gāvutappamāṇampi sakaṭadhurena sakaṭadhuraṁ āhacca tiṭṭhanti ceva anuppavattanti ca andhakavindabrāhmaṇādayo viya. Sabbaṁ khandhake tesu tesu suttesu ca āgatanayena veditabbaṁ.

Yathā Bhagavato, evaṁ bhikkhusaṅghassāpi. Vuttañcetaṁ--

"Tena kho pana samayena Bhagavā sakkato hoti garukato mānito pūjito apacito lābhī cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilāna-paccaya-bhesajja-parikkhārānaṁ. Bhikkhusaṅghopi kho sakkato hoti …pe… parikkhārānan"ti (udā.14 saṁ.ni.2.70).

Tathā (CS:pg.2.95) "yāvatā kho, Cunda, etarahi saṅgho vā gaṇo vā loke uppanno, nāhaṁ, Cunda, aññaṁ ekasaṅghampi samanupassāmi evaṁ lābhaggayasaggapattaṁ yatharivāyaṁ, Cunda, bhikkhusaṅgho"ti (dī.ni.3.176).

Svāyaṁ Bhagavato ca saṅghassa ca uppanno lābhasakkāro ekato hutvā dvinnaṁ mahānadīnaṁ udakaṁ viya appameyyo ahosi. Atha Satthā rahogato cintesi-- "Mahālābhasakkāro atītabuddhānampi evarūpo ahosi, anāgatānampi evarūpo bhavissati

(SA.12.63./II,103.) Kiṁ nu kho bhikkhū āhārapariggāhakena satisampajaññena samannāgatā majjhattā nicchandarāgā hutvā āhāraṁ paribhuñjituṁ sakkonti, na sakkontī”ti?

So addasa ekacce adhunā pabbajite kulaputte apaccavekkhitvā āhāraṁ paribhuñjamāne. Disvānassa etadahosi-- “Mayā kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni pāramiyo pūrentena na cīvarādihetu pūritā, uttamaphalassa pana arahattassatthāya pūritā. Imepi bhikkhū mama santike pabbajantā na cīvarādihetu pabbajitā, arahattasseva pana atthāya pabbajitā. Te idāni asārameva sāraṁ anatthameva ca atthaṁ karontī”ti evamassa dhammasaṁvego udapādi. Tato cintesi-- “Sace pañcamaṁ pārājikaṁ paññapetuṁ sakkā abhavissa, apaccavekkhitāhāraparibhogo pañcamaṁ pārājikaṁ katvā paññapetabbo bhaveyya. Na pana sakkā evaṁ kātuṁ, dhuvapaṭisevanaṭṭhānañhetaṁ sattānaṁ. Yathā pana kathite pañcamaṁ pārājikaṁ viya naṁ passissanti. Evaṁ dhammādāsaṁ saṁvaraṁ mariyādaṁ ṭhapessāmi, yaṁ āvajjitvā āvajjitvā anāgate bhikkhū cattāro paccaye paccavekkhitvā paribhuñjissantī”ti. Imāya aṭṭhuppattiyā imaṁ Puttamaṁsūpamasuttantaṁ nikkhipi. Tattha **cattārome, bhikkhave, āhārā**ti-ādi heṭṭhā vuttatthameva.

Cattāro pana āhāre vitthāretvā idāni tesu ādīnavaṁ dassetuṁ **kathañca, bhikkhave, kabaḷīkāro āhāro daṭṭhabbo**ti-ādimāha? Tattha **jāyampatikā**ti jāyā ceva pati ca. **Parittaṁ sambalan**ti puṭabhattasattumodakādīnaṁ aññataraṁ appamattakaṁ pātheyyaṁ. **Kantāramaggan**ti kantārabhūtaṁ maggaṁ, kantāre vā maggaṁ. **Kantāran**ti corakantāraṁ vāḷakantāraṁ amanussakantāraṁ nirudakakantāraṁ appabhakkhakantāranti pañcavidhaṁ. Tesu yattha corabhayaṁ atthi (CS:pg.2.96) taṁ corakantāraṁ. Yattha sīhabyagghādayo vāḷā atthi, taṁ vāḷakantāraṁ. Yattha balavāmukhayakkhini-ādīnaṁ amanussānaṁ vasena bhayaṁ atthi, taṁ amanussakantāraṁ. Yattha pātuṁ vā nhāyituṁ vā udakaṁ natthi, taṁ nirudakakantāraṁ. Yattha khāditabbaṁ vā bhuñjitabbaṁ vā antamaso (SA.12.63./II,104.) kandamūlādimattampi natthi, taṁ appabhakkhakantāraṁ nāma. Yattha panetaṁ pañcavidhampi bhayaṁ atthi, taṁ kantārameva. Taṁ panetaṁ ekāhadvīhatīhādivasena nittharitabbampi atthi, na taṁ idha adhippetaṁ. Idha pana nirudakaṁ appabhakkhaṁ yojanasatikakantāraṁ adhippetaṁ. Evarūpe kantāre maggaṁ. **Paṭipajjeyyun**ti chātakabhayena ceva rogabhayena ca rājabhayena ca upaddutā paṭipajjeyyuṁ “etaṁ kantāraṁ nittharitvā dhammikassa rañño nirupaddave raṭṭhe sukhaṁ vasissāmā”ti maññamānā.

Ekaputtakoti ukkhipitvā gahito anukampitabbayutto athirasarīro ekaputtako. **Vallūrañca soṇḍikañcā**ti ghanaghanaṭṭhānato gahetvā vallūraṁ, aṭṭhinissitasirānissitaṭṭhānāni gahetvā sūlamaṁsañcāti attho. **Paṭipiseyyun**ti pahareyyuṁ. **Kahaṁ ekaputtakā**ti ayaṁ tesaṁ paridevanākāro.

Ayaṁ panettha bhūtamatthaṁ katvā ādito paṭṭhāya saṅkhepato atthavaṇṇanā-- dve kira jāyampatikā puttaṁ gahetvā parittena pātheyyena yojanasatikaṁ kantāramaggaṁ paṭipajjiṁsu. Tesaṁ paññāsayojanāni gantvā pātheyyaṁ niṭṭhāsi, te khuppipāsāturā viraḷacchāyāyaṁ nisīdiṁsu. Tato puriso bhariyaṁ āha-- “Bhadde ito samantā paññāsayojanāni gāmo vā nigamo vā natthi. Tasmā yaṁ taṁ purisena kātabbaṁ bahumpi kasigorakkhādikammaṁ, na dāni sakkā taṁ mayā kātuṁ, ehi maṁ māretvā upaḍḍhamaṁsaṁ khāditvā upaḍḍhaṁ pātheyyaṁ katvā puttena saddhiṁ kantāraṁ nittharāhī”ti. Puna sāpi taṁ āha-- “Sāmi mayā dāni yaṁ taṁ itthiyā kātabbaṁ bahumpi suttakantanādikammaṁ, taṁ kātuṁ na sakkā, ehi maṁ māretvā upaḍḍhamaṁsaṁ khāditvā upaḍḍhaṁ pātheyyaṁ katvā puttena saddhiṁ kantāraṁ nittharāhī”ti. Puna sopi

taṁ āha-- “Bhadde mātugāmamaraṇena dvinnaṁ maraṇaṁ paññāyati (SA.12.63./II,105.) Na hi mando kumāro mātarā vinā (CS:pg.2.97) jīvituṁ sakkoti. Yadi pana mayaṁ jīvāma. Puna dārakaṁ labheyyāma. Handa dāni puttakaṁ māretvā, maṁsaṁ gahetvā kantāraṁ nittharāmā”ti. Tato mātā puttamāha-- “tāta, pitusantikaṁ gacchā”ti, so agamāsi. Athassa pitā, “mayā ‘puttakaṁ posessāmī’ti kasigorakkhādīhi anappakaṁ dukkhamanubhūtaṁ, na sakkomi ahaṁ puttaṁ māretuṁ, tvaṁyeva tava puttaṁ mārehī”ti vatvā, “tāta mātusantikaṁ gacchā”ti āha. So agamāsi. Athassa mātāpi, “mayā puttaṁ patthentiyā govatakukkuravatadevatāyācanādīhipi tāva anappakaṁ dukkhamanubhūtaṁ, ko pana vādo kucchinā pariharantiyā? Na sakkomi ahaṁ puttaṁ māretun”ti vatvā “tāta, pitusantikameva gacchā”ti āha. Evaṁ so dvinnamantarā gacchantoyeva mato. Te taṁ disvā paridevitvā vuttanayena maṁsāni gahetvā khādantā pakkamiṁsu.

Tesaṁ so puttamaṁsāhāro navahi kāraṇehi paṭikūlattā neva davāya hoti, na madāya, na maṇḍanāya, na vibhūsanāya, kevalaṁ kantāranittharaṇatthāyeva hoti. Katamehi navahi kāraṇehi paṭikūloti ce? Sajātimaṁsatāya ñātimaṁsatāya puttamaṁsatāya piyaputtamaṁsatāya taruṇamaṁsatāya āmakamaṁsatāya abhogamaṁsatāya aloṇatāya adhūpitatāyāti. Evañhi te navahi kāraṇehi paṭikūlaṁ taṁ puttamaṁsaṁ khādantā na sārattā giddhamānasā hutvā khādiṁsu, majjhattabhāveyeva pana nicchandarāgaparibhoge ṭhitā khādiṁsu. Na aṭṭhinhārucammanissitaṭṭhānāni apanetvā thūlathūlaṁ varamaṁsameva khādiṁsu, hatthasampattaṁ maṁsameva pana khādiṁsu. Na yāvadatthaṁ kaṇṭhappamāṇaṁ katvā khādiṁsu, thokaṁ thokaṁ pana ekadivasaṁ yāpanamattameva khādiṁsu. Na aññamaññaṁ maccharāyantā khādiṁsu, vigatamaccheramalena pana parisuddheneva cetasā khādiṁsu. Na aññaṁ kiñci migamaṁsaṁ vā moramaṁsādīnaṁ vā aññataraṁ khādāmāti sammūḷhā khādiṁsu, piyaputtamaṁsabhāvaṁ pana jānantāva (SA.12.63./II,106.) khādiṁsu. Na “Aho vata mayaṁ punapi evarūpaṁ puttamaṁsaṁ khādeyyāmā”ti patthanaṁ katvā khādiṁsu, patthanaṁ pana vītivattāva hutvā khādiṁsu. Na “ettakaṁ kantāre khāditvā avasiṭṭhaṁ kantāraṁ atikkamma loṇambilādīhi yojetvā khādissāmā”ti sannidhiṁ akaṁsu, kantārapariyosāne pana “pure mahājano passatī”ti bhūmiyaṁ vā nikhaṇiṁsu, agginā (CS:pg.2.98) vā jhāpayiṁsu. Na “koci añño amhe viya evarūpaṁ puttamaṁsaṁ khādituṁ na labhatī”ti mānaṁ vā dappaṁ vā akaṁsu, nihatamānā pana nihatadappā hutvā khādiṁsu. “Kiṁ iminā aloṇena anambilena adhūpitena duggandhenā”ti na hīḷetvā khādiṁsu, hīḷanaṁ pana vītivattā hutvā khādiṁsu Na “tuyhaṁ bhāgo mayhaṁ bhāgo tava putto mama putto”ti aññamaññaṁ atimaññiṁsu. Samaggā pana sammodamānā hutvā khādiṁsu. Imaṁ nesaṁ evarūpaṁ nicchandarāgādiparibhogaṁ sampassamāno Satthā bhikkhusaṅghampi taṁ kāraṇaṁ anujānāpento **taṁ kiṁ maññatha, bhikkhave, api nu te davāya vā āhāraṁ āhāreyyun**ti-ādimāha. Tattha **davāya vā**ti-ādīni Visuddhimagge (visuddhi.1.18) vitthāritāneva. **Kantārassā**ti nittiṇṇāvasesassa kantārassa.

Evameva khoti navannaṁ pāṭikulyānaṁ vasena piyaputtamaṁsasadiso katvā daṭṭhabboti attho. Katamesaṁ navannaṁ? Gamanapāṭikulyatādīnaṁ. Gamanapāṭikulyataṁ paccavekkhantopi kabaḷīkārāhāraṁ pariggaṇhāti, pariyesanapāṭikulyataṁ paccavekkhantopi, paribhoganidhāna-āsayaparipakkāparipakkasammakkhaṇanissandapāṭikulyataṁ paccavekkhantopi, tāni panetāni gamanapāṭikulyatādīni Visuddhimagge (visuddhi.1.294) āhārapāṭikulyatāniddese vitthāritāneva. Iti imesaṁ navannaṁ pāṭikulyānaṁ vasena puttamaṁsūpamaṁ katvā āhāro paribhuñjitabbo.

Yathā te jāyampatikā pāṭikulyaṁ piyaputtamaṁsaṁ khādantā na sārattā

giddhamānasā hutvā khādiṁsu, majjhattabhāveyeva nicchandarāgaparibhoge ṭhitā khādiṁsu, evaṁ nicchandarāgaparibhogaṁ katvā paribhuñjitabbo. Yathā ca te na aṭṭhinhārucammanissitaṁ apanetvā thūlathūlaṁ varamaṁsameva khādiṁsu, hatthasampattameva (SA.12.63./II,107.) pana khādiṁsu, evaṁ sukkhabhattamandabyañjanādīni piṭṭhihatthena apaṭikkhipitvā vaṭṭakena viya kukkuṭena viya ca odhiṁ adassetvā tato tato sappimaṁsādisaṁsaṭṭhavarabhojanaṁyeva vicinitvā abhuñjantena sīhena viya sapadānaṁ paribhuñjitabbo.

Yathā ca te na yāvadatthaṁ kaṇṭhappamāṇaṁ khādiṁsu, thokaṁ thokaṁ pana ekekadivasaṁ yāpanamattameva khādiṁsu, evameva āharahatthakādibrāhmaṇānaṁ aññatarena viya yāvadatthaṁ udarāvadehakaṁ abhuñjantena catunnaṁ pañcannaṁ vā (CS:pg.2.99) ālopānaṁ okāsaṁ ṭhapetvāva dhammasenāpatinā viya paribhuñjitabbo. So kira pañcacattālīsa vassāni tiṭṭhamāno "pacchābhatte ambiluggārasamuṭṭhāpakaṁ katvā ekadivasampi āhāraṁ na āhāresin"ti vatvā sīhanādaṁ nadanto imaṁ gāthamāha--

"Cattāro pañca ālope, abhutvā udakaṁ pive;
Alaṁ phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno"ti. (theragā.983).

Yathā ca te na aññamaññaṁ maccharāyantā khādiṁsu, vigatamalamaccherena pana parisuddheneva cetasā khādiṁsu, evameva piṇḍapātaṁ labhitvā amaccharāyitvā "imaṁ sabbaṁ gaṇhantassa sabbaṁ dassāmi, upaḍḍhaṁ gaṇhantassa upaḍḍhaṁ, sace gahitāvaseso bhavissati, attanā paribhuñjissāmī"ti sāraṇīyadhamme ṭhiteneva paribhuñjitabbo. Yathā ca te na "aññaṁ kiñci mayaṁ migamaṁsaṁ vā moramaṁsādīnaṁ vā aññataraṁ khādāmā"ti sammūḷhā khādiṁsu, piyaputtamaṁsabhāvaṁ pana jānantāva khādiṁsu, evameva piṇḍapātaṁ labhitvā "ahaṁ khādāmi bhuñjāmī"ti attūpaladdhisammohaṁ anuppādetvā "kabaḷīkārāhāro na jānāti 'cātumahābhūtikakāyaṁ vaḍḍhemī'ti, kāyopi na jānāti 'kabaḷīkārāhāro maṁ vaḍḍhetī'"ti, evaṁ sammohaṁ pahāya paribhuñjitabbo. Satisampajaññavasenāpi cesa asammūḷheneva hutvā paribhuñjitabbo.

Yathā ca te na "Aho vata mayaṁ punapi evarūpaṁ puttamaṁsaṁ khādeyyāmā"ti patthanaṁ katvā khādiṁsu, patthanaṁ pana vītivattāva hutvā khādiṁsu, evameva paṇītabhojanaṁ (SA.12.63./II,108.) laddhā 'aho vatāhaṁ svepi punadivasepi evarūpaṁ labheyyaṁ', lūkhaṁ vā pana laddhā "hiyyo viya me ajja paṇītabhojanaṁ na laddhan"ti patthanaṁ vā anusocanaṁ vā akatvā nittaṇhena--

"Atītaṁ nānusocāmi, nappajappāmināgataṁ;
Paccuppannena yāpemi, tena vaṇṇo pasīdatī"ti. (jā.2.22.90)--

Imaṁ ovādaṁ anussarantena "paccuppanneneva yāpessāmī"ti paribhuñjitabbo.

Yathā ca te na "ettakaṁ kantāre khāditvā avasiṭṭhaṁ kantāraṁ atikkamma loṇambilādīhi yojetvā khādissāmā"ti sannidhiṁ akaṁsu, kantārapariyosāne (CS:pg.2.100) pana "pure mahājano passatī"ti bhūmiyaṁ vā nikhaṇiṁsu, agginā vā jhāpayiṁsu, evameva--

"Annānamatho pānānaṁ,
Khādanīyānaṁ athopi vatthānaṁ.
Laddhā na sannidhiṁ kayirā,
Na ca parittase tāni alabhamāno"ti. (su.ni.930).--

Imaṁ ovādaṁ anussarantena catūsu paccayesu yaṁ yaṁ labhati, tato tato attano yāpanamattaṁ gahetvā, sesaṁ sabrahmacārīnaṁ vissajjetvā sannidhiṁ parivajjantena paribhuñjitabbo. Yathā ca te na "koci añño amhe viya evarūpaṁ puttamaṁsaṁ khādituṁ na labhatī"ti mānaṁ vā dappaṁ vā akaṁsu, nihatamānā pana nihatadappā

hutvā khādiṁsu, evameva paṇītabhojanaṁ labhitvā "ahamasmi lābhī cīvarapiṇḍapātādīnan"ti na māno vā dappo vā kātabbo. "Nāyaṁ pabbajjā cīvarādihetu, arahattahetu panāyaṁ pabbajjā"ti paccavekkhitvā nihatamānadappeneva paribhuñjitabbo.

Yathā ca te "Kiṁ iminā aloṇena anambilena adhūpitena (SA.12.63./II,109.) duggandhenā"ti hīḷetvā na khādiṁsu, hīḷanaṁ pana vītivattā hutvā khādiṁsu, evameva piṇḍapātaṁ labhitvā "Kiṁ iminā assagoṇabhattasadisena lūkhena nirasena, suvānadoṇiyaṁ taṁ pakkhipathā"ti evaṁ piṇḍapātaṁ vā "ko imaṁ bhuñjissati, kākasunakhādīnaṁ dehī"ti evaṁ dāyakaṁ vā ahīḷentena--

"Sa pattapāṇi vicaranto, amūgo mūgasammato;
Appaṁ dānaṁ na hīḷeyya, dātāraṁ nāvajāniyā"ti. (su.ni.718).--

Imaṁ ovādaṁ anussarantena paribhuñjitabbo. Yathā ca te na "tuyhaṁ bhāgo, mayhaṁ bhāgo, tava putto mama putto"ti aññamaññaṁ atimaññiṁsu, samaggā pana, sammodamānā hutvā khādiṁsu, evamevaṁ piṇḍapātaṁ labhitvā yathā ekacco "ko tumhādisānaṁ dassati nikkāraṇā ummāresu pakkhalantānaṁ āhiṇḍantānaṁ vijātamātāpi vo dātabbaṁ na maññati, mayaṁ pana (CS:pg.2.101) gatagataṭṭhāne paṇītāni cīvarādīni labhāmā"ti sīlavante sabrahmacārī atimaññati, yaṁ sandhāya vuttaṁ--

"So tena lābhasakkārasilokena abhibhūto pariyādiṇṇacitto aññe pesale bhikkhū atimaññati. Tañhi tassa, bhikkhave, moghapurisassa hoti dīgharattaṁ ahitāya dukkhāyā"ti (saṁ.ni.2.161).

Evaṁ kañci anatimaññitvā sabbehi sabrahmacārīhi saddhiṁ samaggena sammodamānena hutvā paribhuñjitabbaṁ.

Pariññāteti ñātapariññā tīraṇapariññā pahānapariññāti imāhi tīhi pariññāhi pariññāte. Kathaṁ? Idha bhikkhu "kabaḷīkārāhāro nāma ayaṁ savatthukavasena ojaṭṭhamakarūpaṁ hoti, ojaṭṭhamakarūpaṁ kattha paṭihaññati? Jivhāpasāde, jivhāpasādo kinnissito? Catumahābhūtanissito. Iti ojaṭṭhamakaṁ jivhāpasādo tassa paccayāni mahābhūtānīti ime dhammā rūpakkhandho nāma, taṁ pariggaṇhato uppannā phassapañcamakā dhammā cattāro arūpakkhandhā. Iti sabbepime pañcakkhandhā saṅkhepato nāmarūpamattaṁ hotī"ti pajānāti. So te dhamme sarasalakkhaṇato (SA.12.63./II,110.) vavatthapetvā tesaṁ paccayaṁ pariyesanto anulomapaṭilomaṁ paṭiccasamuppādaṁ passati. Ettāvatānena kabaḷīkārāhāramukhena sappaccayassa nāmarūpassa yāthāvato diṭṭhattā kabaḷīkārāhāro ñātapariññāya pariññāto hoti. So tadeva sappaccayaṁ nāmarūpaṁ aniccaṁ dukkhaṁ anattāti tīṇi lakkhaṇāni āropetvā sattannaṁ anupassanānaṁ vasena sammasati. Ettāvatānena so tilakkhaṇapaṭivedhasammasanañāṇasaṅkhātāya tīraṇapariññāya pariññāto hoti. Tasmiṁyeva nāmarūpe chandarāgāvakaḍḍhanena anāgāmimaggena parijānatā pahānapariññāya pariññāto hotīti.

Pañcakāmaguṇikoti pañcakāmaguṇasambhavo rāgo pariññāto hoti. Ettha pana tisso pariññā ekapariññā sabbapariññā mūlapariññāti. Katamā **ekapariññā**? Yo bhikkhu jivhādvāre ekarasataṇhaṁ parijānāti, tena pañcakāmaguṇiko rāgo pariññātova hotīti. Kasmā? Tassāyeva tattha uppajjanato. Sāyeva hi taṇhā cakkhudvāre uppannā rūparāgo (CS:pg.2.102) nāma hoti, sotadvārādīsu uppannā saddarāgādayo. Iti yathā ekasseva corassa pañcamagge hanato ekasmiṁ magge gahetvā sīse chinne pañcapi maggā khemā honti, evaṁ jivhādvāre rasataṇhāya pariññātāya pañcakāmaguṇiko rāgo pariññāto hotīti ayaṁ ekapariññā nāma.

Katamā **sabbapariññā**? Patte pakkhittapiṇḍapātasmiñhi ekasmiṁyeva pañcakāmaguṇikarāgo labbhati. Kathaṁ? Parisuddhaṁ tāvassa vaṇṇaṁ olokayato

rūparāgo hoti, uṇhe sappimhi tattha āsiñcante paṭapaṭāti saddo uṭṭhahati, tathārūpaṁ khādanīyaṁ vā khādantassa murumurūti saddo uppajjati, taṁ assādayato saddarāgo. Jīrakādivasagandhaṁ assādentassa gandharāgo, sādurasavasena rasarāgo. Mudubhojanaṁ phassavantanti assādayato phoṭṭhabbarāgo. Iti imasmiṁ āhāre satisampajaññena pariggahetvā nicchandarāgaparibhogena paribhutte sabbopi so pariññāto hotīti ayaṁ sabbapariññā nāma.

Katamā **mūlapariññā**? Pañcakāmaguṇikarāgassa hi kabaḷīkārāhāro mūlaṁ. Kasmā? Tasmiṁ sati tassuppattito (SA.12.63./II,111.) Brāhmaṇatissabhaye kira dvādasa vassāni jāyampatikānaṁ upanijjhānacittaṁ nāma nāhosi. Kasmā? Āhāramandatāya. Bhaye pana vūpasante yojanasatiko tambapaṇṇidīpo dārakānaṁ jātamaṅgalehi ekamaṅgalo ahosi. Iti mūlabhūte āhāre pariññāte pañcakāmaguṇiko rāgo pariññātova hotīti ayaṁ mūlapariññā nāma.

Natthi taṁ saṁyojananti tena rāgena saddhiṁ pahānekaṭṭhatāya pahīnattā natthi. Evamayaṁ desanā yāva anāgāmimaggā kathitā. "Ettakena pana mā vosānaṁ āpajjiṁsū"ti etesaṁyeva rūpādīnaṁ vasena pañcasu khandhesu vipassanaṁ vaḍḍhetvā yāva arahattā kathetuṁ vaṭṭatīti. Paṭhamāhāro (niṭṭhito).

Dutiye (CS:pg.2.103) **niccammā**ti khurato paṭṭhāya yāva siṅgamūlā sakalasarīrato uddālitacammā kiṁsukarāsivaṇṇā. Kasmā pana aññaṁ hatthi-assagoṇādi-upamaṁ agahetvā niccammagāvūpamā gahitāti? Titikkhituṁ asamatthabhāvadīpanatthaṁ. Mātugāmo hi uppannaṁ dukkhavedanaṁ titikkhituṁ adhivāsetuṁ na sakkoti, evameva phassāhāro abalo dubbaloti dassanatthaṁ sadisameva upamaṁ āhari. **Kuṭṭan**ti silākuṭṭādīnaṁ aññataraṁ. **Kuṭṭanissitā** pāṇā nāma uṇṇanābhisarabūmūsikādayo. **Rukkhanissitā**ti uccāliṅgapāṇakādayo. **Udakanissitā**ti macchasuṁsumārādayo. **Ākāsanissitā**ti ḍaṁsamakasakākakulalādayo. **Khādeyyun**ti luñcitvā khādeyyuṁ. Sā tasmiṁ tasmiṁ ṭhāne taṁ taṁṭhānasannissayamūlikaṁ pāṇakhādanabhayaṁ sampassamānā neva attano sakkārasammānaṁ, na piṭṭhiparikammasarīrasambāhana-uṇhodakāni icchati, evameva bhikkhu phassāhāramūlakaṁ kilesapāṇakakhādanabhayaṁ sampassamāno tebhūmakaphassena anatthiko hoti.

Phasse, bhikkhave, āhāre pariññāteti tīhi pariññāhi pariññāte. Idhāpi tisso pariññā. Tattha "phasso saṅkhārakkhandho (SA.12.63./II,112.) taṁsampayuttā vedanā vedanākkhandho, saññā saññākkhandho, cittaṁ viññāṇakkhandho, tesaṁ vatthārammaṇāni rūpakkhandho"ti evaṁ sappaccayassa nāmarūpassa yāthāvato dassanaṁ ñātapariññā. Tattheva tilakkhaṇaṁ āropetvā sattannaṁ anupassanānaṁ vasena aniccādito tulanaṁ tīraṇapariññā. Tasmiṁyeva pana nāmarūpe chandarāganikkaḍḍhano arahattamaggo pahānapariññā. **Tisso vedanā**ti evaṁ phassāhāre tīhi pariññāhi pariññāte tisso vedanā pariññātāva honti tammūlakattā taṁsampayuttattā ca. Iti phassāhāravasena desanā yāva arahattā kathitā. Dutiyāhāro.

Tatiye **aṅgārakāsū**ti aṅgārānaṁ kāsu. **Kāsū**ti rāsipi vuccati āvāṭopi.

"Aṅgārakāsuṁ (CS:pg.2.104) apare phuṇanti,
Narā rudantā paridaḍḍhagattā.
Bhayañhi maṁ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṁ mātali devasārathī"ti. (jā.2.22.462).--

Ettha rāsi "kāsū"ti vutto.

"Kinnu santaramānova, kāsuṁ khanasi sārathī"ti? (jā.2.22.3).--

Ettha āvāṭo. Idhāpi ayameva adhippeto. **Sādhikaporisā**ti atirekaporisā

pañcaratanappamāṇā. **Vītaccikānaṁ vītadhūmānan**ti etenassa mahāpariḷāhataṁ dasseti. Jālāya vā hi dhūme vā sati vāto samuṭṭhāti, pariḷāho mahā na hoti, tadabhāve vātābhāvato pariḷāho mahā hoti. **Ārakāvassā**ti dūreyeva bhaveyya.

Evameva khoti ettha idaṁ opammasaṁsandanaṁ -- aṅgārakāsu viya hi tebhūmakavaṭṭaṁ daṭṭhabbaṁ. Jīvitukāmo puriso viya vaṭṭanissito bālaputhujjano. Dve balavanto purisā viya kusalākusalakammaṁ. Tesaṁ taṁ purisaṁ nānābāhāsu gahetvā aṅgārakāsuṁ upakaḍḍhanakālo (SA.12.63./II,113.) viya puthujjanassa kammāyūhanakālo. Kammañhi āyūhiyamānameva paṭisandhiṁ ākaḍḍhati nāma. Aṅgārakāsunidānaṁ dukkhaṁ viya kammanidānaṁ vaṭṭadukkhaṁ veditabbaṁ.

Pariññāteti tīhi pariññāhi pariññāte. Pariññāyojanā panettha phasse vuttanayeneva veditabbā. **Tisso taṇhā**ti kāmataṇhā bhavataṇhā vibhavataṇhāti imā pariññātā honti. Kasmā? Taṇhāmūlakattā manosañcetanāya. Na hi hetumhi appahīne phalaṁ pahīyati. Iti manosañcetanāhāravasenapi yāva arahattā desanā kathitā. Tatiyāhāro.

Catutthe **āgucārin**ti pāpacāriṁ dosakārakaṁ. **Kathaṁ so puriso**ti so puriso kathaṁbhūto, kiṁ yāpeti, na yāpetīti pucchati? **Tatheva deva jīvatī**ti yathā pubbe, idānipi tatheva jīvati.

Evameva (CS:pg.2.105) **kho**ti idhāpi idaṁ opammasaṁsandanaṁ -- rājā viya hi kammaṁ daṭṭhabbaṁ, āgucārī puriso viya vaṭṭasannissito bālaputhujjano, tīṇi sattisatāni viya paṭisandhiviññāṇaṁ, āgucāriṁ purisaṁ "tīhi sattisatehi hanathā"ti raññā āṇattakālo viya kammaraññā vaṭṭasannissitaputhujjanaṁ gahetvā paṭisandhiyaṁ pakkhipanakālo. Tattha kiñcāpi tīṇi sattisatāni viya paṭisandhiviññāṇaṁ, sattīsu pana dukkhaṁ natthi, sattīhi pahaṭavaṇamūlakaṁ dukkhaṁ, evameva paṭisandhiyampi dukkhaṁ natthi, dinnāya pana paṭisandhiyā pavatte vipākadukkhaṁ sattipahaṭavaṇamūlakaṁ dukkhaṁ viya hoti.

Pariññāteti tīheva pariññāhi pariññāte. Idhāpi pariññāyojanā phassāhāre vuttanayeneva veditabbā. **Nāmarūpan**ti viññāṇapaccayā nāmarūpaṁ. Viññāṇasmiñhi pariññāte taṁ pariññātameva hoti tammūlakattā sahuppannattā ca. Iti viññāṇāhāravasenapi yāva arahattā desanā kathitāti. Catutthāhāro. Tatiyaṁ.

(SA.12.64./II,114.)

(SA.12.64.)4. Atthirāgasuttavaṇṇanā

64. Catutthe **rāgo**ti-ādīni lobhasseva nāmāni. So hi rañjanavasena rāgo, nandanavasena nandī, taṇhāyanavasena taṇhāti vuccati. **Patiṭṭhitaṁ tattha viññāṇaṁ virūḷhan**ti kammaṁ javāpetvā paṭisandhi-ākaḍḍhanasamatthatāya patiṭṭhitañceva virūḷhañca. **Yatthā**ti tebhūmakavaṭṭe bhummaṁ, sabbattha vā purimapurimapade etaṁ bhummaṁ. **Atthi tattha saṅkhārānaṁ vuddhī**ti idaṁ imasmiṁ vipākavaṭṭe ṭhitassa āyativaṭṭahetuke saṅkhāre sandhāya vuttaṁ. **Yattha atthi āyatiṁ punabbhavābhinibbattī**ti yasmiṁ ṭhāne āyatiṁ punabbhavābhinibbatti atthi.

Evameva khoti ettha idaṁ opammasaṁsandanaṁ-- rajakacittakārā viya hi sahakammasambhāraṁ kammaṁ, phalakabhittidussapaṭā viya tebhūmakavaṭṭaṁ. Yathā rajakacittakārā parisuddhesu phalakādīsu rūpaṁ samuṭṭhāpenti, evameva sasambhārakakammaṁ bhavesu rūpaṁ samuṭṭhāpeti. Tattha yathā akusalena cittakārena samuṭṭhāpitaṁ rūpaṁ virūpaṁ hoti dussaṇṭhitaṁ amanāpaṁ, evameva ekacco (CS:pg.2.106) kammaṁ karonto ñāṇavippayuttena cittena karoti, taṁ kammaṁ rūpaṁ samuṭṭhāpentaṁ cakkhādīnaṁ sampattiṁ adatvā dubbaṇṇaṁ dussaṇṭhitaṁ mātāpitūnampi amanāpaṁ rūpaṁ samuṭṭhāpeti. Yathā pana kusalena cittakārena

samuṭṭhāpitaṁ rūpaṁ surūpaṁ hoti susaṇṭhitaṁ manāpaṁ, evameva ekacco kammaṁ karonto ñāṇasampayuttena cittena karoti, taṁ kammaṁ rūpaṁ samuṭṭhāpentaṁ cakkhādīnaṁ sampattiṁ datvā suvaṇṇaṁ susaṇṭhitaṁ alaṅkatapaṭiyattaṁ viya rūpaṁ samuṭṭhāpeti.

Ettha ca āhāraṁ viññāṇena saddhiṁ saṅkhipitvā āhāranāmarūpānaṁ antare eko sandhi, vipākavidhiṁ nāmarūpena saṅkhipitvā nāmarūpasaṅkhārānaṁ antare eko sandhi, saṅkhārānañca āyatibhavassa ca antare eko sandhīti veditabbo.

Kūṭāgāranti ekakaṇṇikaṁ gāhāpetvā kataṁ agāraṁ. **Kūṭāgārasālā**ti dve kaṇṇike gahetvā katasālā. **Evameva kho**ti ettha khīṇāsavassa kammaṁ sūriyarasmisamaṁ (SA.12.64./II,115.) veditabbaṁ. Sūriyarasmi pana atthi, sā kevalaṁ patiṭṭhāya abhāvena appatiṭṭhā nāma jātā, khīṇāsavassa kammaṁ natthitāya eva appatiṭṭhaṁ. Tassa hi kāyādayo atthi, tehi pana katakammaṁ kusalākusalaṁ nāma na hoti, kiriyamatte ṭhatvā avipākaṁ hoti. Evamassa kammaṁ natthitāya eva appatiṭṭhaṁ nāma jātanti. Catutthaṁ.

(SA.12.65.)5. Nagarasuttavaṇṇanā

65. Pañcame **nāmarūpe kho sati viññāṇan**ti ettha "saṅkhāresu sati viññāṇan"ti ca "avijjāya sati saṅkhārā"ti ca vattabbaṁ bhaveyya, tadubhayampi na vuttaṁ. Kasmā? Avijjāsaṅkhārā hi tatiyo bhavo, tehi saddhiṁ ayaṁ vipassanā na ghaṭīyati. Mahāpuriso hi paccuppannapañcavokāravasena abhiniviṭṭhoti.

Nanu ca avijjāsaṅkhāresu adiṭṭhesu na sakkā Buddhena bhavitunti. Saccaṁ na sakkā, iminā pana te bhava-upādānataṇhāvasena diṭṭhāva. Tasmā yathā nāma godhaṁ anubandhanto puriso taṁ kūpaṁ paviṭṭhaṁ disvā otaritvā paviṭṭhaṭṭhānaṁ khaṇitvā godhaṁ gahetvā pakkameyya, na parabhāgaṁ khaneyya (CS:pg.2.107) kasmā? Kassaci natthitāya. Evaṁ mahāpurisopi godhaṁ anubandhanto puriso viya bodhipallaṅke nisinno jarāmaraṇato paṭṭhāya "imassa ayaṁ paccayo, imassa ayaṁ paccayo"ti pariyesanto yāva nāmarūpadhammānaṁ paccayaṁ disvā tassapi paccayaṁ pariyesanto viññāṇameva addasa. Tato "ettako pañcavokārabhavavasena sammasanacāro"ti vipassanaṁ paṭinivattesi, parato tucchakūpassa abhinnaṭṭhānaṁ viya avijjāsaṅkhāradvayaṁ atthi, tadetaṁ heṭṭhā vipassanāya gahitattā pāṭiyekkaṁ sammasanūpagaṁ na hotīti na aggahesi.

Paccudāvattatīti paṭinivattati. Katamaṁ panettha viññāṇaṁ paccudāvattatīti? Paṭisandhiviññāṇampi vipassanāviññāṇampi. Tattha paṭisandhiviññāṇaṁ paccayato paṭinivattati, vipassanāviññāṇaṁ ārammaṇato. Ubhayampi nāmarūpaṁ nātikkamati, nāmarūpato paraṁ na gacchati. **Ettāvatā jāyetha vā**ti-ādīsu viññāṇe nāmarūpassa paccaye honte, nāmarūpe viññāṇassa paccaye honte, dvīsupi aññamaññapaccayesu (SA.12.65./II,116.) hontesu ettakena jāyetha vā upapajjetha vā. Ito hi paraṁ kimaññaṁ jāyetha vā upapajjetha vā, nanu etadeva jāyati ca upapajjati cāti?

Evaṁ saddhiṁ aparāparacutipaṭisandhīhi pañca padāni dassetvā puna taṁ ettāvatāti vuttamatthaṁ niyyātento **yadidaṁ nāmarūpapaccayā viññāṇaṁ, viññāṇapaccayā nāmarūpan**ti vatvā tato paraṁ anulomapaccayākāravasena viññāṇapaccayā nāmarūpamūlakaṁ āyatijarāmaraṇaṁ dassetuṁ **nāmarūpapaccayā saḷāyatanan**ti-ādimāha.

Añjasanti maggasseva vevacanaṁ. **Uddhāpavantan**ti āpato uggatattā uddhāpanti laddhavohārena pākāravatthunā samannāgataṁ. **Ramaṇīyan**ti samantā catunnaṁ

dvārānaṁ abbhantare ca nānābhaṇḍānaṁ sampattiyā ramaṇīyaṁ. **Māpehī**ti mahājanaṁ pesetvā vāsaṁ kārehi. **Māpeyyā**ti vāsaṁ kāreyya. Kārento ca paṭhamaṁ aṭṭhārasa manussakoṭiyo pesetvā "sampuṇṇan"ti pucchitvā "na tāva sampuṇṇan"ti vutte aparāni pañcakulāni peseyya. Puna pucchitvā "na tāva sampuṇṇan"ti vutte aparāni pañcapaññāsakulāni peseyya. Puna pucchitvā "na tāva sampuṇṇan"ti vutte aparāni tiṁsa (CS:pg.2.108) kulāni peseyya. Puna pucchitvā "na tāva sampuṇṇan"ti vutte aparaṁ kulasahassaṁ peseyya. Puna pucchitvā "na tāva sampuṇṇan"ti vutte aparāni ekādasanahutāni kulāni peseyya. Puna pucchitvā "na tāva sampuṇṇan"ti vutte aparāni caturāsītikulasahassāni peseyya. Puna "sampuṇṇan"ti pucchite, "mahārāja, kiṁ vadesi? Mahantaṁ nagaraṁ asambādhaṁ, iminā nayena kulāni pesetvā na sakkā pūretuṁ, bheriṁ pana carāpetvā 'amhākaṁ nagaraṁ imāya ca imāya ca sampattiyā sampannaṁ, ye tattha vasitukāmā, yathāsukhaṁ gacchantu, imañcimañca parihāraṁ labhissantī'ti nagarassa ceva vaṇṇaṁ lokassa ca parihāralābhaṁ ghosāpethā"ti vadeyya. So evaṁ kareyya. Tato manussā nagaraguṇañceva parihāralābhañca sutvā sabbadisāhi samosaritvā nagaraṁ pūreyyuṁ. Taṁ aparena (SA.12.65./II,117.) samayena iddhañceva assa phītañca. Taṁ sandhāya **tadassa nagaraṁ aparena samayena iddhañceva phītañcā**ti-ādi vuttaṁ.

Tattha **iddhan**ti Samiddhaṁ subhikkhaṁ. **Phītan**ti sabbasampattīhi pupphitaṁ. **Bāhujaññan**ti bahūhi ñātabbaṁ, bahujanānaṁ hitaṁ vā. "Bahujanan"tipi pāṭho. **Ākiṇṇamanussan**ti manussehi ākiṇṇaṁ nirantaraṁ phuṭṭhaṁ. **Vuḍḍhivepullappattan**ti vuḍḍhippattañceva vepullappattañca, seṭṭhabhāvañceva vipulabhāvañca pattaṁ, dasasahassacakkavāḷe agganagaraṁ jātanti attho.

Evameva khoti ettha idaṁ opammasaṁsandanaṁ -- araññapavane caramānapuriso viya hi Dīpaṅkarapādamūlato paṭṭhāya pāramiyo pūrayamāno mahāpuriso daṭṭhabbo, tassa purisassa pubbakehi manussehi anuyātamaggadassanaṁ viya mahāsattassa anupubbena bodhipallaṅke nisinnassa pubbabhāge aṭṭhaṅgikassa vipassanāmaggassa dassanaṁ, purisassa taṁ ekapadikamaggaṁ anugacchato aparabhāge mahāmaggadassanaṁ viya mahāsattassa uparivipassanāya ciṇṇante lokuttaramaggadassanaṁ, purisassa teneva maggena gacchato purato nagaradassanaṁ viya Tathāgatassa nibbānanagaradassanaṁ, bahinagaraṁ panettha aññena diṭṭhaṁ, aññena manussavāsaṁ kataṁ, nibbānanagaraṁ Satthā sayameva passi, sayaṁ vāsamakāsi. Tassa purisassa catunnaṁ dvārānaṁ diṭṭhakālo viya Tathāgatassa catunnaṁ maggānaṁ diṭṭhakālo, tassa catūhi dvārehi nagaraṁ paviṭṭhakālo viya Tathāgatassa catūhi maggehi (CS:pg.2.109) nibbānaṁ paviṭṭhakālo, tassa nagarabbhantare bhaṇḍavavatthānakālo viya Tathāgatassa paccavekkhaṇañāṇena paropaṇṇāsakusaladhammavavatthānakālo. Nagarassa agārakaraṇatthaṁ kulapariyesanakālo viya Satthu phalasamāpattito vuṭṭhāya veneyyasatte volokanakālo, tena purisena yācitassa rañño ekaṁ mahākuṭumbikaṁ diṭṭhakālo viya mahābrahmunā yācitassa Bhagavato Aññāsikoṇḍaññattheraṁ diṭṭhakālo, rañño mahākuṭumbikaṁ pakkosāpetvā "nagaravāsaṁ karohī"ti pahitakālo (SA.12.65./II,118.) viya Bhagavato ekasmiṁ pacchābhatte aṭṭhārasayojanamaggaṁ gantvā āsāḷhipuṇṇamadivase Bārāṇasiyaṁ isipatanaṁ pavisitvā theraṁ kāyasakkhiṁ katvā dhammaṁ desitakālo, mahākuṭumbikena aṭṭhārasa purisakoṭiyo gahetvā nagaraṁ ajjhāvuṭṭhakālo viya Tathāgatena dhammacakke pavattite therassa aṭṭhārasahi brahmakoṭīhi saddhiṁ sotāpattiphale patiṭṭhitakālo, evaṁ nibbānanagaraṁ paṭhamaṁ āvāsitaṁ, tato sampuṇṇaṁ nagaranti pucchitvā na tāvāti vutte pañca kulāni ādiṁ katvā yāva caturāsītikulasahassapesanaṁ viya Tathāgatassa pañcamadivasato paṭṭhāya Anattalakkhaṇasuttādīni desetvā pañcavaggiye ādiṁ katvā yasapamukhā pañcapaṇṇāsa

kulaputtā, tiṁsa bhaddavaggiyā, sahassapurāṇajaṭilā, bimbisārapamukhāni ekādasapurisanahutāni, tirokuṭṭānumodane caturāsītisahassānīti ettakassa janassa ariyamaggaṁ otāretvā nibbānanagaraṁ pesitakālo, atha tena nayena nagare apūriyamāne bheriṁ carāpetvā nagarassa vaṇṇaghosanaṁ kulānaṁ parihāralābhaghosanaṁ viya ca māsassa aṭṭha divase tattha tattha nisīditvā dhammakathikānaṁ nibbānavaṇṇassa ceva nibbānappattānaṁ jātikantārādinittharaṇānisaṁsassa ca ghosanaṁ, tato sabbadisāhi āgantvā manussānaṁ nagarasamosaraṇaṁ viya tattha tattha dhammakathaṁ sutvā tato tato nikkhamitvā pabbajjaṁ ādiṁ katvā anulomapaṭipadaṁ paṭipannānaṁ aparimāṇānaṁ kulaputtānaṁ nibbānasamosaraṇaṁ daṭṭhabbaṁ.

Purāṇaṁ magganti ariyaṁ aṭṭhaṅgikaṁ maggaṁ. Ayañhi ariyamaggo pavāraṇasutte (saṁ.ni.1.215) avattamānakaṭṭhena "anuppannamaggo"ti vutto, imasmiṁ Sutte avaḷañjanaṭṭhena "purāṇamaggo"ti. **Brahmacariyan**ti sikkhattayasaṅgahaṁ sakalasāsanaṁ. **Iddhan**ti jhānassādena (CS:pg.2.110) Samiddhaṁ subhikkhaṁ. **Phītan**ti abhiññābharaṇehi pupphitaṁ. **Vitthārikan**ti vitthiṇṇaṁ. **Bāhujaññan**ti bahujanaviññeyyaṁ. **Yāva devamanussehi** (SA.12.65./II,119.) **suppakāsitan**ti yāva dasasahassacakkavāḷe devamanussehi paricchedo atthi, etasmiṁ antare suppakāsitaṁ sudesitaṁ Tathāgatenāti. Pañcamaṁ.

(SA.12.66.)6. Sammasasuttavaṇṇanā

66. Chaṭṭhe **āmantesī**ti kasmā āmantesi? Yasmāssa sukhumā tilakkhaṇāhatā dhammadesanā upaṭṭhāsi. Tasmiṁ kira janapade manussā sahetukā paññavanto. Siniddhāni kirettha bhojanāni, tānisevato janassa paññā vaḍḍhati, te gambhīraṁ tilakkhaṇāhataṁ dhammakathaṁ paṭivijjhituṁ samatthā honti. Teneva Bhagavā dīghamajjhimesu mahāsatipaṭṭhānāni (dī.ni.2.372ādayo) mahānidānaṁ (dī.ni.2.95ādayo), āneñjasappāyaṁ (ma.ni.3.66ādayo), Saṁyuttake Cūḷanidānādisuttanti evamādīni aññāni gambhīrāni suttāni tattheva kathesi. **Sammasatha no**ti sammasatha nu. **Antaraṁ sammasan**ti abbhantaraṁ paccayasammasanaṁ. **Na so bhikkhu Bhagavato cittaṁ ārādhesī**ti paccayākāravasena byākārāpetukāmassa Bhagavato tathā abyākaritvā dvattiṁsākāravasena byākaronto ajjhāsayaṁ gahetuṁ nāsakkhi.

Etadavocāti desanā yathānusandhiṁ na gatā, desanāya yathānusandhigamanatthaṁ etadavoca. **Tenahānanda, suṇāthā**ti idaṁ tepiṭake Buddhavacane asambhinnapadaṁ. Aññattha hi evaṁ vuttaṁ nāma natthi. **Upadhinidānan**ti khandhupadhinidānaṁ. Khandhapañcakañhettha upadhīti adhippetaṁ. **Uppajjatī**ti jāyati. **Nivisatī**ti punappunaṁ pavattivasena patiṭṭhahati.

Yaṁ kho loke piyarūpaṁ sātarūpanti yaṁ lokasmiṁ piyasabhāvañceva madhurasabhāvañca. **Cakkhuṁ loke**ti-ādīsu lokasmiñhi cakkhādīsu mamattena abhiniviṭṭhā sattā sampattiyaṁ patiṭṭhitā attano cakkhuṁ ādāsādīsu nimittaggahaṇānusārena vippasannapañcapasādaṁ suvaṇṇavimāne ugghāṭitamaṇisīhapañjaraṁ viya maññanti, sotaṁ rajatapanāḷikaṁ viya pāmaṅgasuttaṁ (SA.12.66./II,120.) viya (CS:pg.2.111) ca maññanti, tuṅganāsāti laddhavohāraṁ ghānaṁ vaṭṭetvā ṭhapitaharitālavaṭṭiṁ viya maññanti, jivhaṁ rattakambalapaṭalaṁ viya mudusiniddhamadhurarasadaṁ maññanti, kāyaṁ sālalaṭṭhiṁ viya suvaṇṇatoraṇaṁ viya ca maññanti, manaṁ aññesaṁ manena asadisaṁ uḷāraṁ maññanti.

Niccato addakkhunti niccanti addasaṁsu. Sesapadesupi eseva nayo. **Na parimucciṁsu dukkhasmā**ti sakalasmāpi vaṭṭadukkhā na parimucciṁsu.

Dakkhissantīti passissanti. **Āpānīyakaṁso**ti sarakassa nāmaṁ. Yasmā panettha āpaṁ pivanti, tasmā "āpānīyo"ti vuccati. Āpānīyo ca so kaṁso cāti āpānīyakaṁso. Surāmaṇḍasarakassetaṁ nāmaṁ. "Vaṇṇasampanno"ti-ādivacanato pana kaṁse ṭhitapānameva evaṁ vuttaṁ. **Ghammābhitatto**ti ghammena abhitatto. **Ghammapareto**ti ghammena phuṭṭho, anugatoti attho. **Pivato hi kho taṁ chādessatī**ti pivantassa taṁ pānīyaṁ vaṇṇādisampattiyā ruccissati, sakalasarīraṁ vā pharitvā tuṭṭhiṁ uppādayamānaṁ ṭhassati. **Appaṭisaṅkhā**ti apaccavekkhitvā.

Evameva khoti ettha idaṁ opammasaṁsandanaṁ-- āpānīyakaṁso viya hi loke piyarūpaṁ sātarūpaṁ ārammaṇaṁ daṭṭhabbaṁ, ghammābhitattapuriso viya vaṭṭanissito puthujjano, āpānīyakaṁsena nimantanapuriso viya loke piyarūpena sātarūpena ārammaṇena nimantakajano, āpānīyakaṁse sampattiñca ādīnavañca ārocento āpānakamanusso viya ācariyupajjhāyādiko kalyāṇamitto. Yatheva hi tassa purisassa apalokitamanusso āpānīyakaṁse guṇañca ādīnavañca āroceti, evameva ācariyo vā upajjhāyo vā bhikkhuno pañcasu kāmaguṇesu assādañca nissaraṇañca katheti.

Tattha yathā āpānīyakaṁsamhi guṇe ca ādīnave ca ārocite (SA.12.66./II,121.) so puriso piyavaṇṇādisampadāyameva sañjātavego "sace maraṇaṁ bhavissati, pacchā jānissāmī"ti sahasā appaṭisaṅkhāya taṁ pivitvā maraṇaṁ vā maraṇamattaṁ vā dukkhaṁ nigacchati, evameva, bhikkhu, "pañcasu kāmaguṇesu dassanādivasena uppannasomanassamattameva assādo, ādīnavo pana diṭṭhadhammikasamparāyiko bahu nānappakāro, appassādā kāmā bahudukkhā bahupāyāsā"ti (CS:pg.2.112) evaṁ ācariyupajjhāyehi ānisaṁsañca ādīnavañca kathetvā-- "Samaṇapaṭipadaṁ paṭipajja, indriyesu guttadvāro bhava bhojane mattaññū jāgariyaṁ anuyutto"ti evaṁ ovaditopi assādabaddhacittatāya "sace vuttappakāro ādīnavo bhavissati, pacchā jānissāmī"ti ācariyupajjhāye apasādetvā uddesaparipucchādīni ceva vattapaṭipattiñca pahāya lokāmisakathaṁ kathento kāme paribhuñjitukāmatāya sikkhaṁ paccakkhāya hīnāyāvattati. Tato duccaritāni pūrento sandhicchedanādikāle "coro ayan"ti gahetvā rañño dassito idheva hatthapādādichedanaṁ patvā samparāye catūsu apāyesu mahādukkhaṁ anubhoti.

Pānīyena vā vinetunti sītena vārinā harituṁ. **Dadhimaṇḍakenā**ti dadhimaṇḍanamattena. **Bhaṭṭhaloṇikāyā**ti saloṇena sattupānīyena. **Loṇasovīrakenā**ti sabbadhaññaphalakaḷīrādīni pakkhipitvā loṇasovīrakaṁ nāma karonti, tena.

Opammasaṁsandanaṁ panettha-- ghammābhitattapuriso viya vaṭṭasannissitakāle yogāvacaro daṭṭhabbo, tassa purisassa paṭisaṅkhā āpānīyakaṁsaṁ pahāya pānīyādīhi pipāsassa vinodanaṁ viya bhikkhuno ācariyupajjhāyānaṁ ovāde ṭhatvā chadvārādīni pariggahetvā anukkamena vipassanaṁ vaḍḍhentassa arahattaphalādhigamo, pānīyādīni cattāri pānāni viya hi cattāro maggā, tesu aññataraṁ pivitvā surāpipāsitaṁ vinodetvā sukhino yena kāmaṁ gamanaṁ viya khīṇāsavassa catumaggapānaṁ pivitvā taṇhaṁ vinodetvā agatapubbaṁ nibbānadisaṁ gamanakālo veditabbo. Chaṭṭhaṁ.

(SA.12.67./II,122.)

(SA.12.67.)7. Naḷakalāpīsuttavaṇṇanā

67. Sattame **kinnu kho, āvuso**ti kasmā pucchati? "Evaṁ puṭṭho kathaṁ nu kho byākareyyā"ti. Therassa ajjhāsayajānanatthaṁ. Apica atīte dve aggasāvakā imaṁ pañhaṁ vinicchayiṁsūti anāgate bhikkhū jānissantītipi pucchati. **Idāneva kho mayan**ti idaṁ thero yassa nāmarūpassa viññāṇaṁ paccayoti vuttaṁ, tadeva nāmarūpaṁ

viññāṇassa paccayoti (CS:pg.2.113) vuttattā āha **Naḷakalāpiyo**ti idha pana ayakalāpādivasena upamaṁ anāharitvā viññāṇanāmarūpānaṁ abaladubbalabhāvadassanatthaṁ ayaṁ upamā ābhatā.

Nirodho hotīti ettake ṭhāne paccayuppannapañcavokārabhavavasena desanā kathitā. **Chattiṁsāya vatthūhī**ti heṭṭhā vissajjitesu dvādasasu padesu ekekasmiṁ tiṇṇaṁ tiṇṇaṁ vasena chattiṁsāya kāraṇehi. Ettha ca paṭhamo dhammakathikaguṇo, dutiyā paṭipatti, tatiyaṁ paṭipattiphalaṁ. Tattha paṭhamanayena desanāsampatti kathitā, dutiyena sekkhabhūmi, tatiyena asekkhabhūmīti. Sattamaṁ.

(SA.12.68.)8. Kosambisuttavaṇṇanā

68. Aṭṭhame **aññatrevā**ti ekacco hi parassa saddahitvā yaṁ esa bhaṇati, taṁ bhūtanti gaṇhāti. Aparassa nisīditvā cintentassa yaṁ kāraṇaṁ ruccati, so "Atthi etan"ti ruciyā gaṇhāti. Eko "cirakālato paṭṭhāya evaṁ anussavo atthi, bhūtametan"ti anussavena gaṇhāti. Aññassa vitakkayato ekaṁ kāraṇaṁ upaṭṭhāti, so "atthetan"ti ākāraparivitakkena gaṇhāti. Aparassa cintayato ekā diṭṭhi uppajjati, yāyassa taṁ kāraṇaṁ nijjhāyantassa khamati, so "atthetan"ti diṭṭhinijjhānakkhantiyā gaṇhāti. Thero pana pañcapi etāni kāraṇāni paṭikkhipitvā paccakkhañāṇena paṭividdhabhāvaṁ pucchanto **aññatreva, āvuso Musila, saddhāyā**ti-ādimāha. Tattha **aññatrevā**ti saddhādīni kāraṇāni ṭhapetvā, vinā (SA.12.68./II,123.) etehi kāraṇehīti attho. **Bhavanirodho nibbānan**ti pañcakkhandhanirodho nibbānaṁ.

Tuṇhī ahosīti thero khīṇāsavo, ahaṁ pana khīṇāsavoti vā na vāti vā avatvā tuṇhīyeva ahosi. **Āyasmā nārado āyasmantaṁ paviṭṭhaṁ etadavocā**ti kasmā avoca? So kira cintesi-- "Bhavanirodho nibbānaṁ nāmāti sekhehipi jānitabbo pañho esa, ayaṁ pana thero imaṁ theraṁ asekhabhūmiyā kāreti, imaṁ ṭhānaṁ jānāpessāmī"ti etaṁ avoca.

Sammappaññāya (CS:pg.2.114) sudiṭṭhanti saha vipassanāya maggapaññāya suṭṭhu diṭṭhaṁ. **Na camhi arahan**ti anāgāmimagge ṭhitattā arahaṁ na homīti dīpeti. Yaṁ panassa idāni "bhavanirodho nibbānan"ti ñāṇaṁ, taṁ ekūnavīsatiyā paccavekkhaṇañāṇehi vimuttaṁ paccavekkhaṇañāṇaṁ. **Udapāno**ti vīsatiṁsahatthagambhīro pānīyakūpo. **Udakavārako**ti udaka-ussiñcanavārako. **Udakanti hi kho ñāṇaṁ assā**ti tīre ṭhitassa olokayato evaṁ ñāṇaṁ bhaveyya. **Na ca kāyena phusitvā**ti udakaṁ pana nīharitvā kāyena phusitvā viharituṁ na sakkuṇeyya. Udapāne udakadassanaṁ viya hi anāgāmino nibbānadassanaṁ, ghammābhitattapuriso viya anāgāmī, udakavārako viya arahattamaggo, yathā ghammābhitattapuriso udapāne udakaṁ passati. Evaṁ anāgāmī paccavekkhaṇañāṇena "upari arahattaphalasamayo nāma atthī"ti jānāti. Yathā pana so puriso udakavārakassa natthitāya udakaṁ nīharitvā kāyena phusituṁ na labhati, evaṁ anāgāmī arahattamaggassa natthitāya nibbānaṁ ārammaṇaṁ katvā arahattaphalasamāpattiṁ appetvā nisīituṁ na labhati. Aṭṭhamaṁ.

(SA.12.69./II,124.)

(SA.12.69.)9. Upayantisuttavaṇṇanā

69. Navame **upayanto**ti udakavaḍḍhanasamaye upari gacchanto. **Mahānadiyo**ti Gaṅgāyamunādikā mahāsaritāyo. **Upayāpetī**ti upari yāpeti, vaḍḍheti pūretīti attho. **Avijjā upayantī**ti avijjā upari gacchantī saṅkhārānaṁ paccayo bhavituṁ sakkuṇantī. **Saṅkhāre upayāpetī**ti saṅkhāre upari yāpeti vaḍḍheti. Evaṁ sabbapadesu attho

veditabbo. **Apayanto**ti apagacchanto osaranto. **Avijjā apayantī**ti avijjā apagacchamānā osaramānā upari saṅkhārānaṁ paccayo bhavituṁ na sakkuṇantīti attho. **Saṅkhāre apayāpetī**ti saṅkhāre apagacchāpeti. Esa nayo sabbapadesu. Navamaṁ.

(SA.12.70.)10. Susimasuttavaṇṇanā

70. Dasame **garukato**ti sabbehi devamanussehi pāsāṇacchattaṁ viya cittena garukato. **Mānito**ti manena piyāyito. **Pūjito**ti catupaccayapūjāya (CS:pg.2.115) pūjito. **Apacito**ti nīcavuttikaraṇena apacito. Satthārañhi disvā manussā hatthikkhandhādīhi otaranti maggaṁ denti, aṁsakūṭato sāṭakaṁ apanenti, āsanato vuṭṭhahanti vandanti. Evaṁ so tehi apacito nāma hoti. **Susimo**ti evaṁnāmako vedaṅgesu kusalo paṇḍitaparibbājako. **Ehi tvan**ti tesaṁ kira etadahosi "samaṇo Gotamo na jātigottādīni āgamma lābhaggappatto jāto, kaviseṭṭho panesa uttamakavitāya sāvakānaṁ ganthaṁ bandhitvā deti, taṁ te uggaṇhitvā upaṭṭhākānaṁ upanisinnakathampi anumodanampi sarabhaññampīti evamādīni kathenti, te tesaṁ pasannā lābhaṁ upasaṁharanti. Sace mayaṁ yaṁ samaṇo Gotamo jānāti, tato thokaṁ jāneyyāma, attano samayaṁ tattha (SA.12.70./II,125.) pakkhipitvā mayampi upaṭṭhākānaṁ katheyyāma, tato etehi lābhitarā bhaveyyāma. Ko nu kho samaṇassa Gotamassa santike pabbajitvā khippameva uggaṇhituṁ sakkhissatī"ti. Te evaṁ cintetvā "Susimo paṭibalo"ti disvā taṁ upasaṅkamitvā evamāhaṁsu.

Yenāyasmā Ānando tenupasaṅkamīti kasmā upasaṅkami? Evaṁ kirassa ahosi, "kassa nu kho santikaṁ gantvā ahaṁ imaṁ dhammaṁ khippaṁ laddhuṁ sakkhissāmī"ti? Tato cintesi-- "Samaṇo Gotamo garu tejussado niyamamanuyutto, na sakkā akāle upasaṅkamituṁ, aññepi bahū khattiyādayo samaṇaṁ Gotamaṁ upasaṅkamanti, tasmimpi samaye na sakkā upasaṅkamituṁ. Sāvakesupissa Sāriputto mahāpañño vipassanālakkhaṇamhi etadagge ṭhapito, Mahāmoggallāno samādhilakkhaṇasmiṁ etadagge ṭhapito, Mahākassapo dhutaṅgadharesu Anuruddho dibbacakkhukesu, puṇṇo mantāṇiputto dhammakathikesu, Upālitthero vinayadharesu etadagge ṭhapito, ayaṁ pana Ānando bahussuto tipiṭakadharo, Satthāpissa tattha tattha kathitaṁ dhammaṁ āharitvā katheti, pañcasu ṭhānesu etadagge ṭhapito, aṭṭhannaṁ varānaṁ lābhī, catūhi acchariyabbhutadhammehi samannāgato, tassa samīpaṁ gato khippaṁ dhammaṁ laddhuṁ sakkhissāmī"ti. Tasmā yenāyasmā Ānando tenupasaṅkami.

Yena (CS:pg.2.116) **Bhagavā tenupasaṅkamī**ti kasmā sayaṁ apabbājetvā upasaṅkami? Evaṁ kirassa ahosi-- "Ayaṁ titthiyasamaye pāṭiyekko 'ahaṁ Satthā'ti paṭijānanto carati, pabbajitvā sāsanassa alābhāyapi parisakkeyya. Na kho panassāhaṁ ajjhāsayaṁ ājānāmi, Satthā jānissatī"ti. Tasmā taṁ ādāya yena Bhagavā tenupasaṅkami. **Tenahānanda, Susimaṁ pabbājethā**ti Satthā kira cintesi-- "Ayaṁ paribbājako titthiyasamaye 'ahaṁ pāṭiyekko Satthā'ti paṭijānamāno carati, 'idha maggabrahmacariyaṁ carituṁ icchāmī'ti kira vadati. Kiṁ nu kho mayi pasanno, udāhu mayhaṁ sāvakesu, udāhu mayhaṁ vā mama sāvakānaṁ vā dhammakathāya pasanno"ti? Athassa ekaṭṭhānepi (SA.12.70./II,126.) pasādābhāvaṁ ñatvā, "ayaṁ mama sāsane dhammaṁ thenessāmīti pabbajati. Itissa āgamanaṁ aparisuddhaṁ; nipphatti nu kho kīdisā"ti? Olokento "kiñcāpi 'dhammaṁ thenessāmī'ti pabbajati, katipāheneva pana ghaṭetvā arahattaṁ gaṇhissatī"ti ñatvā "tenahānanda, Susimaṁ pabbājethā"ti āha.

Aññā byākatā hotīti te kira bhikkhū Satthu santike kammaṭṭhānaṁ gahetvā temāsaṁ vassaṁ vasantā tasmiṁyeva antotemāse ghaṭentā vāyamantā arahattaṁ

paṭilabhiṁsu. Te "paṭiladdhaguṇaṁ Satthu ārocessāmā"ti pavāritapavāraṇā senāsanaṁ saṁsāmetvā Satthu santikaṁ āgantvā attano paṭiladdhaguṇaṁ ārocesuṁ. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Aññā**ti arahattassa nāmaṁ. **Byākatā**ti ārocitā. **Assosī**ti so kira ohitasoto hutvā tesaṁ tesaṁ bhikkhūnaṁ ṭhitaṭṭhānaṁ gacchati taṁ taṁ kathaṁ suṇitukāmo. **Yena te bhikkhū tenupasaṅkamī**ti kasmā upasaṅkami? Taṁ kirassa pavattiṁ sutvā etadahosi-- "Aññā nāma imasmiṁ sāsane paramappamāṇaṁ sārabhūtā ācariyamuṭṭhi maññe bhavissati, pucchitvā naṁ jānissāmī"ti. Tasmā upasaṅkami.

Anekavihitanti anekavidhaṁ. **Iddhividhan**ti iddhikoṭṭhāsaṁ. **Āvibhāvaṁ tirobhāvan**ti āvibhāvaṁ gahetvā tirobhāvaṁ, tirobhāvaṁ gahetvā āvibhāvaṁ kātuṁ sakkothāti pucchati. **Tirokuṭṭan**ti parakuṭṭaṁ. Itarapadadvayepi (CS:pg.2.117) eseva nayo. **Ummujjanimujjan**ti ummujjanañca nimujjanañca. **Pallaṅkenā**ti pallaṅkabandhanena. **Kamathā**ti nisīdituṁ vā gantuṁ vā sakkothāti pucchati? **Pakkhī sakuṇo**ti pakkhayutto sakuṇo. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana imassa iddhividhassa, ito paresaṁ dibbasotādīnañca vaṇṇanānayo Visuddhimagge vuttanayena veditabboti.

Santā vimokkhāti aṅgasantatāya ceva ārammaṇasantatāya ca santā āruppavimokkhā. **Kāyena phusitvā**ti nāmakāyena phusitvā paṭilabhitvā. **Paññāvimuttā kho mayaṁ, āvuso**ti, āvuso, mayaṁ nijjhānakā (SA.12.70./II,127.) sukkhavipassakā paññāmatteneva vimuttāti dasseti. **Ājāneyyāsi vā tvaṁ, āvuso Susima, na vā tvaṁ ājāneyyāsī**ti kasmā evamāhaṁsu? Evaṁ kira nesaṁ ahosi-- "Mayaṁ imassa ajjhāsayaṁ gahetvā kathetuṁ na sakkhissāma, dasabalaṁ pana pucchitvā nikkaṅkho bhavissatī"ti. **Dhammaṭṭhitiñāṇan**ti vipassanāñāṇaṁ, taṁ paṭhamataraṁ uppajjati. **Nibbāne ñāṇan**ti vipassanāya ciṇṇante pavattamaggañāṇaṁ, taṁ pacchā uppajjati. Tasmā Bhagavā evamāha.

Ājāneyyāsi vāti-ādi kasmā vuttaṁ? Vināpi samādhiṁ evaṁ ñāṇuppattidassanatthaṁ. Idañhi vuttaṁ hoti-- Susima, maggo vā phalaṁ vā na samādhinissando, na samādhi-ānisaṁso, na samādhissa nipphatti, vipassanāya paneso nissando, vipassanāya ānisaṁso, vipassanāya nipphatti, tasmā jāneyyāsi vā tvaṁ, na vā tvaṁ jāneyyāsi, atha kho dhammaṭṭhitiñāṇaṁ pubbe, pacchā nibbāne ñāṇanti.

Idānissa paṭivedhabhabbataṁ ñatvā teparivaṭṭaṁ dhammadesanaṁ desento **taṁ kiṁ maññasi, Susima? Rūpaṁ niccaṁ vā aniccaṁ vā**ti-ādimāha? Te parivaṭṭadesanāvasāne pana thero arahattaṁ patto. Idānissa anuyogaṁ āropento **jātipaccayā jarāmaraṇanti, Susima, passasī**ti-ādimāha. **Api pana tvaṁ, Susimā**ti idaṁ kasmā ārabhi? Nijjhānakānaṁ sukkhavipassakabhikkhūnaṁ pākaṭakaraṇatthaṁ. Ayañhettha adhippāyo-- na kevalaṁ tvameva nijjhānako sukkhavipassako, etepi bhikkhū evarūpāyevāti. Sesaṁ sabbattha pākaṭamevāti. Dasamaṁ.

Mahāvaggo sattamo.

8. Samaṇabrāhmaṇavaggo

(SA.12.71.)1. Jarāmaraṇasuttādivaṇṇanā

71-72. Samaṇabrāhmaṇavagge (CS:pg.2.118) jarāmaraṇādīsu ekekapadavasena ekekaṁ katvā ekādasa suttāni vuttāni, tāni uttānatthānevāti.

Samaṇabrāhmaṇavaggo aṭṭhamo.

(SA.12.81./II,128.)

9. Antarapeyyālaṁ

(SA.12.81.)1. Satthusuttādivaṇṇanā

73. Ito paraṁ "Satthā pariyesitabbo"ti-ādinayappavattā dvādasa antarapeyyālavaggā nāma honti. Te sabbepi tathā tathā bujjhanakānaṁ veneyyapuggalānaṁ ajjhāsayavasena vuttā. Tattha **Satthā**ti Buddho vā hotu sāvako vā, yaṁ nissāya maggañāṇaṁ labhati, ayaṁ Satthā nāma, so pariyesitabbo. **Sikkhā karaṇīyā**ti tividhāpi sikkhā kātabbā. Yogādīsu **yogo**ti payogo. **Chando**ti kattukamyatākusalacchando. **Ussoḷhī**ti sabbasahaṁ adhimattavīriyaṁ. **Appaṭivānī**ti anivattanā. **Ātappan**ti kilesatāpanavīriyameva. **Sātaccan**ti satatakiriyaṁ. **Satī**ti jarāmaraṇādivasena catusaccapariggāhikā sati. **Sampajaññan**ti tādisameva ñāṇaṁ. **Appamādo**ti saccabhāvanāya appamādo. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Antarapeyyālo navamo.

Nidānasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.13.1./II,129.)

SA.13.(2) Abhisamayasaṁyuttaṁ

(SA.13.1.)1. Nakhasikhāsuttavaṇṇanā

74. Abhisamayasaṁyuttassa (CS:pg.2.119) paṭhame **nakhasikhāyan**ti maṁsaṭṭhānena vimutte nakhagge. Nakhasikhā ca nāma lokiyānaṁ mahatīpi hoti, Satthu pana rattuppalapattakoṭi viya sukhumā. Kathaṁ panettha paṁsu patiṭṭhitoti? Adhiṭṭhānabalena. Bhagavatā hi atthaṁ ñāpetukāmena adhiṭṭhānabalena tattha patiṭṭhāpito. **Satimaṁ kalan**ti mahāpathaviyā paṁsuṁ satakoṭṭhāse katvā tato ekakoṭṭhāsaṁ. Paratopi eseva nayo. **Abhisametāvino**ti paññāya ariyasaccāni abhisametvā ṭhitassa. **Purimaṁ dukkhakkhandhaṁ parikkhīṇaṁ pariyādiṇṇaṁ upanidhāyā**ti etadeva bahutaraṁ dukkhaṁ, yadidaṁ parikkhīṇanti evaṁ paṭhamaṁ vuttaṁ dukkhakkhandhaṁ upanidhāya, ñāṇena taṁ tassa santike ṭhapetvā upaparikkhiyamāneti attho. Katamaṁ panettha purimadukkhaṁ nāma? Yaṁ parikkhīṇaṁ. Katamaṁ pana parikkhīṇaṁ? Yaṁ paṭhamamaggassa abhāvitattā uppajjeyya. Katamaṁ pana upanidhāya? Yaṁ sattasu attabhāvesu apāye aṭṭhamañca paṭisandhiṁ ādiṁ katvā yattha katthaci uppajjeyya, sabbaṁ taṁ parikkhīṇanti veditabbaṁ. **Sattakkhattun**ti satta vāre, sattasu attabhāvesūti attho. **Paramatā**ti idamassa paraṁ pamāṇanti dasseti. **Mahatthiyo**ti mahato atthassa nipphādako. Paṭhamaṁ.

(SA.13.2.)2. Pokkharaṇīsuttavaṇṇanā

75. Dutiye **pokkharaṇī**ti vāpī. **Ubbedhenā**ti gambhīratāya. **Samatittikā**ti mukhavaṭṭisamā. **Kākapeyyā**ti sakkā hoti tīre ṭhitena kākena pakatiyāpi mukhatuṇḍikaṁ otāretvā pātuṁ. Dutiyaṁ.

(SA.13.3./II,130.)

(SA.13.3.)3. Saṁbhejja-udakasuttādivaṇṇanā

76-77. Tatiye **yatthimā**ti yasmiṁ sambhijjaṭṭhāne imā. **Saṁsandantī**ti samāgantvā sandanti. **Samentī**ti samāgacchanti. **Dve vā ti vā**ti dve vā tīṇi vā. **Udakaphusitānī**ti udakabindūni. **Saṁbhejja-udakan**ti aññāhi nadīhi saddhiṁ sambhinnaṭṭhāne udakaṁ. Catutthaṁ uttānatthameva. Tatiyacatutthāni.

(SA.13.5.)5. Pathavīsuttādivaṇṇanā

78-84. Pañcame (CS:pg.2.120) **mahāpathaviyā**ti cakkavāḷabbhantarāya mahāpathaviyā uddharitvā. **Kolaṭṭhimattiyo**ti padaraṭṭhipamāṇā. **Guḷikā**ti mattikaguḷikā. **Upanikkhipeyyā**ti ekasmiṁ ṭhāne ṭhapeyya. Chaṭṭhādīsu vuttanayeneva attho veditabbo. Pariyosāne pana **aññatitthiyasamaṇabrāhmaṇaparibbājakānaṁ adhigamo**ti bāhirakānaṁ sabbopi guṇādhigamo paṭhamamaggena adhigataguṇānaṁ satabhāgampi sahassabhāgampi satasahassabhāgampi na upagacchatīti. Pañcamādīni.

Abhisamayasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.14.1./II,131.)

SA.14.(3.) Dhātusaṁyuttaṁ

1. Nānattavaggo

(SA.14.1.)1.Dhātunānattasuttavaṇṇanā

85. Dhātusaṁyuttassa (CS:pg.2.121) paṭhame nissattaṭṭhasuññataṭṭhasaṅkhātena sabhāvaṭṭhena dhātūti laddhanāmānaṁ dhammānaṁ nānāsabhāvo **dhātunānattaṁ**. **Cakkhudhātū**ti-ādīsu cakkhupasādo cakkhudhātu, rūpārammaṇaṁ rūpadhātu, cakkhupasādavatthukaṁ cittaṁ cakkhuviññāṇadhātu. Sotapasādo sotadhātu, saddārammaṇaṁ saddadhātu, sotapasādavatthukaṁ cittaṁ sotaviññāṇadhātu. Ghānapasādo ghānadhātu, gandhārammaṇaṁ gandhadhātu, ghānapasādavatthukaṁ cittaṁ ghānaviññāṇadhātu. Jivhāpasādo jivhādhātu, rasārammaṇaṁ rasadhātu, jivhāpasādavatthukaṁ cittaṁ jivhāviññāṇadhātu. Kāyapasādo kāyadhātu, phoṭṭhabbārammaṇaṁ phoṭṭhabbadhātu, kāyapasādavatthukaṁ cittaṁ kāyaviññāṇadhātu. Tisso manodhātuyo manodhātu, vedanādayo tayo khandhā sukhumarūpāni nibbānañca dhammadhātu, sabbampi manoviññāṇaṁ manoviññāṇadhātūti. Ettha ca soḷasa dhātuyo kāmāvacarā, avasāne dve catubhūmikāti. Paṭhamaṁ.

(SA.14.2.)2. Phassanānattasuttavaṇṇanā

86. Dutiye **uppajjati phassanānattan**ti nānāsabhāvo phasso uppajjati. Tattha cakkhusamphassādayo cakkhuviññāṇādisampayuttā, manosamphasso manodvāre paṭhamajavanasampayutto, tasmā. **Manodhātuṁ paṭiccā**ti manodvārāvajjanaṁ kiriyāmanoviññāṇadhātuṁ paṭicca paṭhamajavanasamphasso uppajjatīti ayamettha attho. Dutiyaṁ.

(SA.14.3./II,132.)

(SA.14.3.)3. Nophassanānattasuttavaṇṇanā

87. Tatiye **no manosamphassaṁ paṭicca uppajjati manodhātū**ti manodvāre paṭhamajavanasampayuttaṁ phassaṁ paṭicca āvajjanakiriyāmanoviññāṇadhātu no uppajjatīti evamattho daṭṭhabbo. Tatiyaṁ.

(SA.14.4.)4. Vedanānānattasuttavaṇṇanā

88. Catutthe (CS:pg.2.122) **cakkhusamphassajā vedanā**ti sampaṭicchanamanodhātuto paṭṭhāya sabbāpi tasmiṁ dvāre vedanā vatteyyuṁ, nibbattiphāsukatthaṁ pana anantaraṁ sampaṭicchanavedanameva gahetuṁ vaṭṭatīti vuttaṁ. **Manosamphassaṁ paṭiccā**ti manodvāre āvajjanasamphassaṁ paṭicca paṭhamajavanavedanā, paṭhamajavanasamphassaṁ paṭicca dutiyajavanavedanāti ayamadhippāyo. Catutthaṁ.

(SA.14.5.)5. Dutiyavedanānānattasuttavaṇṇanā

89. Pañcame tatiyacatutthesu vuttanayāva ekato katvā desitāti. Iti dutiyādīsu catūsu suttesu manodhātuṁ manodhātūti agahetvā manodvārāvajjanaṁ manodhātūti gahitaṁ. Sabbāni cetāni tathā tathā kathite bujjhanakānaṁ ajjhāsayena desitāni. Ito paresupi eseva nayo. Pañcamaṁ.

(SA.14.6.)6. Bāhiradhātunānattasuttavaṇṇanā

90. Chaṭṭhe pana pañca dhātuyo kāmāvacarā, dhammadhātu catubhūmikāti. Chaṭṭhaṁ.

(SA.14.7.)7. Saññānānattasuttavaṇṇanā

91. Sattame **rūpadhātū**ti āpāthe patitaṁ attano vā parassa vā sāṭakaveṭhanādivatthukaṁ rūpārammaṇaṁ. **Rūpasaññā**ti cakkhuviññāṇasampayuttā saññā. **Rūpasaṅkappo**ti sampaṭicchanādīhi tīhi cittehi sampayutto saṅkappo. **Rūpacchando**ti rūpe chandikataṭṭhena chando. **Rūpapariḷāho**ti rūpe (SA.14.7./II,133.) anuḍahanaṭṭhena pariḷāho. **Rūpapariyesanā**ti pariḷāhe uppanne sandiṭṭhasambhatte

gahetvā tassa rūpassa paṭilābhatthāya pariyesanā. Ettha ca saññāsaṅkappachandā ekajavanavārepi nānājavanavārepi labbhanti, pariḷāhapariyesanā pana nānājavanavāreyeva labbhantīti. **Evaṁ kho, bhikkhave, dhātunānattan**ti ettha ca evaṁ rūpādinānāsabhāvaṁ dhātuṁ paṭicca rūpasaññādinānāsabhāvasaññā uppajjatīti iminā nayena attho veditabbo. Sattamaṁ.

(SA.14.8.)8. Nopariyesanānānattasuttavaṇṇanā

92. Aṭṭhame (CS:pg.2.123) **no dhammapariyesanaṁ paṭicca uppajjati dhammapariḷāho**ti evaṁ āgataṁ paṭisedhamattameva nānaṁ. Aṭṭhamaṁ.

(SA.14.9.)9. Bāhiraphassanānattasuttādivaṇṇanā

93-94. Navame **uppajjati rūpasaññā**ti vuttappakāre ārammaṇe uppajjati saññā. **Rūpasaṅkappo**ti tasmiṁyeva ārammaṇe tīhi cittehi sampayuttasaṅkappo. **Rūpasamphasso**ti tadevārammaṇaṁ phusamāno **phasso**. **Vedanā**ti tadeva ārammaṇaṁ anubhavamānā vedanā. Chandādayo vuttanayāva. **Rūpalābho**ti pariyesitvā laddhaṁ saha taṇhāya ārammaṇaṁ "rūpalābho"ti vuttaṁ. Ayaṁ tāva sabbasaṅgāhikanayo ekasmiṁ yevārammaṇe sabbadhammānaṁ uppattivasena vutto. Aparo āgantukārammaṇamissako hoti-- rūpasaññā rūpasaṅkappo phasso vedanāti ime tāva cattāro dhammā dhuvaparibhoge nibaddhārammaṇe honti. Nibaddhārammaṇañhi iṭṭhaṁ kantaṁ manāpaṁ piyaṁ yaṁkiñci viya upaṭṭhāti, āgantukārammaṇaṁ pana yaṁkiñci samānampi khobhetvā tiṭṭhati.

Tatridaṁ vatthu-- eko kira amaccaputto gāmiyehi parivārito gāmamajjhe ṭhatvā kammaṁ karoti. Tasmiñcassa samaye upāsikā nadiṁ gantvā nhatvā alaṅkatapaṭiyattā dhātigaṇaparivutā gehaṁ gacchati. So dūrato disvā "āgantukamātugāmo bhavissatī"ti saññaṁ uppādetvā "gaccha, bhaṇe jānāhi, kā esā"ti purisaṁ pesesi. So gantvā taṁ disvā paccāgato, "kā esā"ti puṭṭho yathāsabhāvaṁ ārocesi. Evaṁ (SA.14.9./II,134.) āgantukārammaṇaṁ khobheti Tasmiṁ uppanno chando rūpachando nāma, tadeva ārammaṇaṁ katvā uppanno pariḷāho rūpapariḷāho nāma, sahāye gaṇhitvā tassa pariyesanaṁ rūpapariyesanā nāma, pariyesitvā laddhaṁ saha taṇhāya ārammaṇaṁ rūpalābho nāma.

Uruvalliyavāsī Cūḷatissatthero panāha-- "Kiñcāpi Bhagavatā phassavedanā pāḷiyā majjhe gahitā, pāḷiṁ pana parivaṭṭetvā vuttappakāre ārammaṇe uppannā saññā rūpasaññā, tasmiṁyeva saṅkappo rūpasaṅkappo tasmiṁ (CS:pg.2.124) chando rūpacchando, tasmiṁ pariḷāho rūpapariḷāho, tasmiṁ pariyesanā rūpapariyesanā, pariyesitvā laddhaṁ saha taṇhāya ārammaṇaṁ rūpalābho. Evaṁ laddhārammaṇe pana phusanaṁ phasso, anubhavanaṁ vedanā. Rūpasamphasso rūpasamphassajā vedanāti idaṁ dvayaṁ labbhatī"ti. Aparampi avibhūtavāraṁ nāma gaṇhanti. Ārammaṇañhi sāṇipākārehi vā parikkhittaṁ tiṇapaṇṇādīhi vā paṭicchannaṁ hoti, taṁ "upaḍḍhaṁ diṭṭhaṁ me ārammaṇaṁ, suṭṭhu naṁ passissāmī"ti olokayato tasmiṁ ārammaṇe uppannā saññā rūpasaññā nāma. Tasmiṁyeva uppannā saṅkappādayo rūpasaṅkappādayo nāmāti veditabbā. Etthāpi ca saññāsaṅkappaphassavedanāchandā ekajavanavārepi nānājavanavārepi labbhanti, pariḷāhapariyesanālābhā nānājavanavāreyevāti. Dasamaṁ uttānamevāti. Navamadasamāni.

Nānattavaggo paṭhamo.

2. Dutiyavaggo

(SA.14.11.)1. Sattadhātusuttavaṇṇanā

95. Dutiyavaggassa paṭhame **ābhādhātū**ti ālokadhātu. Ālokassapi ālokakasiṇe parikammaṁ katvā uppannajjhānassāpīti sahārammaṇassa jhānassa etaṁ nāmaṁ. **Subhadhātū**ti subhakasiṇe uppannajjhānavasena sahārammaṇajjhānameva (SA.14.11./II,135.) Ākāsānañcāyatanameva **ākāsānañcāyatanadhātu**. Saññāvedayitanirodhova **saññāvedayitanirodhadhātu**. Iti Bhagavā anusandhikusalassa bhikkhuno tattha nisīditvā pañhaṁ pucchitukāmassa okāsaṁ dento desanaṁ niṭṭhāpesi.

Andhakāraṁ paṭiccāti andhakāro hi ālokena paricchinno, ālokopi andhakārena. Andhakārena hi so pākaṭo hoti. Tasmā "andhakāraṁ paṭicca paññāyatī"ti āha. **Asubhaṁ paṭiccā**ti etthāpi eseva nayo. Asubhañhi subhena, subhañca asubhena paricchinnaṁ, asubhe sati subhaṁ paññāyati, tasmā evamāha. **Rūpaṁ paṭiccā**ti rūpāvacarasamāpattiṁ paṭicca. Rūpāvacarasamāpattiyā hi sati ākāsānañcāyatanasamāpatti nāma (CS:pg.2.125) hoti rūpasamatikkamo vā, tasmā evamāha. **Viññāṇañcāyatanadhātu**ādīsupi eseva nayo. **Nirodhaṁ paṭiccā**ti catunnaṁ khandhānaṁ paṭisaṅkhā-appavattiṁ paṭicca. Khandhanirodhañhi paṭicca nirodhasamāpatti nāma paññāyati, na khandhapavattiṁ, tasmā evamāha. Ettha ca catunnaṁ khandhānaṁ nirodhova nirodhasamāpattīti veditabbo.

Kathaṁ samāpatti pattabbāti kathaṁ samāpattiyo kīdisā samāpattiyo nāma hutvā pattabbāti? **Saññāsamāpatti pattabbā**ti saññāya atthibhāvena saññāsamāpattiyo saññāsamāpattiyo nāma hutvā pattabbā. **Saṅkhārāvasesasamāpatti pattabbā**ti sukhumasaṅkhārānaṁ avasiṭṭhatāya saṅkhārāvasesasamāpatti nāma hutvā pattabbā. **Nirodhasamāpatti pattabbā**ti nirodhova nirodhasamāpatti nirodhasamāpatti nāma hutvā pattabbāti attho. Paṭhamaṁ.

(SA.14.12.)2. Sanidānasuttavaṇṇanā

96. Dutiye **sanidānan**ti bhāvanapuṁsakametaṁ, sanidāno sapaccayo hutvā uppajjatīti attho. **Kāmadhātuṁ, bhikkhave, paṭiccā**ti ettha kāmavitakkopi (SA.14.12./II,136.) kāmadhātu kāmāvacaradhammāpi, visesato sabbākusalampi. Yathāha–

"Tattha katamā kāmadhātu? Kāmapaṭisaṁyutto takko vitakko saṅkappo appanā byappanā cetaso abhiniropanā micchāsaṅkappo, ayaṁ vuccati kāmadhātu. Heṭṭhato avīcinirayaṁ pariyantaṁ karitvā uparito paranimmitavasavattī deve antokaritvā yaṁ etasmiṁ antare etthāvacarā ettha pariyāpannā khandhadhātu-āyatanā rūpā vedanā saññā saṅkhārā viññāṇaṁ, ayaṁ vuccati kāmadhātu. Sabbepi akusalā dhammā kāmadhātū"ti (vibha.182).

Ettha sabbasaṅgāhikā asambhinnāti dve kathā honti. Kathaṁ?

Kāmadhātuggahaṇena hi byāpādadhātuvihiṁsādhātuyo gahitā hontīti ayaṁ sabbasaṅgāhikā. Tāsaṁ pana dvinnaṁ dhātūnaṁ visuṁ āgatattā sesadhammā kāmadhātūti ayaṁ asambhinnakathā. Ayamidha gahetabbā imaṁ kāmadhātuṁ ārammaṇavasena vā sampayogavasena vā paṭicca kāmasaññā nāma uppajjati. **Kāmasaññaṁ** (CS:pg.2.126) **paṭiccā**ti kāmasaññaṁ pana sampayogavasena vā upanissayavasena vā paṭicca kāmasaṅkappo nāma uppajjati. Iminā nayena sabbapadesu attho veditabbo. **Tīhi ṭhānehī**ti tīhi kāraṇehi. **Micchā paṭipajjatī**ti ayāthāvapaṭipadaṁ aniyyānikapaṭipadaṁ paṭipajjati.

Byāpādadhātuṁ, bhikkhaveti ettha byāpādavitakkopi byāpādadhātu byāpādopi. Yathāha--

"Tattha katamā byāpādadhātu? Byāpādapaṭisaṁyutto takko vitakko …pe… ayaṁ vuccati byāpādadhātu. Dasasu āghātavatthūsu cittassa āghāto paṭivirodho kopo pakopo …pe… anattamanatā cittassa, ayaṁ vuccati byāpādadhātū"ti (vibha.182).

Imaṁ byāpādadhātuṁ sahajātapaccayādivasena paṭicca byāpādasaññā nāma uppajjati. Sesaṁ purimanayeneva veditabbaṁ.

Vihiṁsādhātuṁ, bhikkhaveti ettha vihiṁsāvitakkopi vihiṁsādhātu vihiṁsāpi. Yathāha--

"Tattha katamā vihiṁsādhātu? Vihiṁsāpaṭisaṁyutto takko vitakko …pe… ayaṁ vuccati vihiṁsādhātu. Idhekacco pāṇinā vā (SA.14.12./II,137.) leḍḍunā vā daṇḍena vā satthena vā rajjuyā vā aññataraññatarena vā satte viheṭheti. Yā evarūpā heṭhanā viheṭhanā hiṁsanā vihiṁsanā rosanā parūpaghāto, ayaṁ vuccati vihiṁsādhātū"ti (vibha.182).

Imaṁ vihiṁsādhātuṁ sahajātapaccayādivasena paṭicca vihiṁsāsaññā nāma uppajjati. Sesamidhāpi purimanayeneva veditabbaṁ.

Tiṇadāyeti tiṇagahane araññe. **Anayabyasanan**ti avuḍḍhiṁ vināsaṁ. **Evameva kho**ti ettha sukkhatiṇadāyo viya ārammaṇaṁ daṭṭhabbaṁ, tiṇukkā viya akusalasaññā, tiṇakaṭṭhanissitā pāṇā viya ime sattā. Yathā sukkhatiṇadāye ṭhapitaṁ tiṇukkaṁ khippaṁ vāyamitvā anibbāpentassa te pāṇā anayabyasanaṁ pāpuṇanti. Evameva ye samaṇā vā brāhmaṇā vā (CS:pg.2.127) uppannaṁ akusalasaññaṁ vikkhambhanatadaṅgasamucchedappahānehi nappajahanti, te dukkhaṁ viharanti.

Visamagatanti rāgavisamādīni anugataṁ akusalasaññaṁ. **Na khippameva pajahatī**ti vikkhambhanādivasena sīghaṁ nappajahati. **Na vinodetī**ti na nīharati. **Na byantīkarotī**ti bhaṅgamattampi anavasesento na vigatantaṁ karoti. **Na anabhāvaṁ gametī**ti na anu-abhāvaṁ gameti. Evaṁ sabbapadesu na-- kāro āharitabbo. **Pāṭikaṅkhā**ti pāṭikaṅkhitabbā icchitabbā.

Nekkhammadhātuṁ, bhikkhaveti ettha nekkhammavitakkopi nekkhammadhātu sabbepi kusalā dhammā. Yathāha--

"Tattha katamā nekkhammadhātu? Nekkhammapaṭisaṁyutto takko vitakko …pe… sammāsaṅkappo, ayaṁ vuccati nekkhammadhātū"ti (vibha.182).

Idhāpi duvidhā kathā. Nekkhammadhātuggahaṇena hi itarāpi dve dhātuyo gahaṇaṁ gacchanti kusaladhammapariyāpannattā, ayaṁ sabbasaṅgāhikā. Tā pana dhātuyo visuṁ dīpetabbāti tā ṭhapetvā sesā sabbakusalā nekkhammadhātūti ayaṁ asambhinnā. Imaṁ nekkhammadhātuṁ sahajātādipaccayavasena paṭicca nekkhammasaññā nāma uppajjati. Saññādīni paṭicca vitakkādayo yathānurūpaṁ.

Abyāpādadhātuṁ, bhikkhaveti ettha abyāpādavitakkopi abyāpādadhātu abyāpādopi. Yathāha--

"Tattha katamā (SA.14.12./II,138.) abyāpādadhātu Abyāpādapaṭisaṁyutto takko …pe… ayaṁ vuccati abyāpādadhātu. Yā sattesu metti mettāyanā mettāyitattaṁ mettācetovimutti, ayaṁ vuccati abyāpādadhātū"ti (vibha.182).

Imaṁ abyāpādadhātuṁ paṭicca vuttanayeneva abyāpādasaññā nāma uppajjati.

Avihiṁsādhātuṁ, bhikkhaveti etthāpi avihiṁsāvitakkopi avihiṁsādhātu karuṇāpi. Yathāha--

"Tattha (CS:pg.2.128) katamā avihiṁsādhātu? Avihiṁsāpaṭisaṁyutto takko …pe… ayaṁ vuccati avihiṁsādhātu. Yā sattesu karuṇā karuṇāyanā karuṇāyitattaṁ karuṇācetovimutti, ayaṁ vuccati avihiṁsādhātū"ti (vibha.182).

Imaṁ avihiṁsādhātuṁ paṭicca vuttanayeneva avihiṁsāsaññā nāma uppajjati. Sesaṁ sabbattha vuttānusāreneva veditabbaṁ. Dutiyaṁ.

(SA.14.13.)3. Giñjakāvasathasuttavaṇṇanā

97. Tatiye **dhātuṁ, bhikkhave**ti ito paṭṭhāya ajjhāsayaṁ dhātūti dīpeti. **Uppajjati saññā**ti ajjhāsayaṁ paṭicca saññā uppajjati, diṭṭhi uppajjati, vitakko uppajjatīti. Idhāpi "kaccāno pañhaṁ pucchissatī"ti tassa okāsadānatthaṁ ettāvatāva desanaṁ niṭṭhāpesi. **Asammāsambuddhesū**ti chasu Satthāresu. **Sammāsambuddhā**ti mayamasma sammāsambuddhāti. **Kiṁ paṭicca paññāyatī**ti kismiṁ sati hotīti? Satthārānaṁ uppannaṁ diṭṭhiṁ pucchati. Asammāsambuddhesu tesu sammāsambuddhā eteti evaṁ uppannaṁ titthiyasāvakānampi diṭṭhiṁ pucchatiyeva.

Idāni yasmā tesaṁ avijjādhātuṁ paṭicca sā diṭṭhi hoti, avijjādhātu ca nāma mahatī dhātu, tasmā mahatiṁ dhātuṁ paṭicca tassā uppattiṁ dīpento **mahatī kho esā**ti-ādimāha. **Hīnaṁ, kaccāna, dhātuṁ paṭiccā**ti hīnaṁ ajjhāsayaṁ paṭicca. **Paṇidhī**ti cittaṭṭhapanaṁ. Sā panesā itthibhāvaṁ vā makkaṭāditiracchānabhāvaṁ vā patthentassa uppajjati. (SA.14.13./II,139.) **Hīno puggalo**ti yassete hīnā dhammā uppajjanti, sabbo so puggalopi hīno nāma. **Hīnā vācā**ti yā tassa vācā, sāpi hīnā. **Hīnaṁ ācikkhatī**ti so ācikkhantopi hīnameva ācikkhati, desentopi hīnameva desetīti sabbapadāni yojetabbāni. **Upapattī**ti dve upapattiyo paṭilābho ca nibbatti ca. Nibbatti hīnakulādivasena veditabbā, paṭilābho cittuppādakkhaṇe hīnattikavasena. Kathaṁ? Tassa hi pañcasu nīcakulesu uppajjanato hīnā nibbatti, vessasuddakulesu uppajjanato majjhimā, khattiyabrāhmaṇakulesu uppajjanato paṇītā. Dvādasākusalacittuppādānaṁ pana paṭilābhato (CS:pg.2.129) hīno paṭilābho, tebhūmakadhammānaṁ paṭilābhato majjhimo, navalokuttaradhammānaṁ paṭilābhato paṇīto. Imasmiṁ pana ṭhāne nibbattiyeva adhippetāti. Tatiyaṁ.

(SA.14.14.)4. Hīnādhimuttikasuttavaṇṇanā

98. Catutthe **saṁsandantī**ti ekato honti. **Samentī**ti samāgacchanti, nirantarā honti. **Hīnādhimuttikā**ti hīnajjhāsayā. **Kalyāṇādhimuttikā**ti kalyāṇajjhāsayā. Catutthaṁ.

(SA.14.15.)5. Caṅkamasuttavaṇṇanā

99. Pañcame **passatha no**ti passatha nu. **Sabbe kho ete**ti Sāriputtatthero Bhagavatā "etadaggaṁ, bhikkhave, mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ mahāpaññānaṁ

yadidaṁ Sāriputto”ti (a.ni.1.189) mahāpaññesu etadagge ṭhapito. Iti naṁ “khandhantaraṁ dhātvantaraṁ āyatanantaraṁ satipaṭṭhānabodhipakkhiyadhammantaraṁ tilakkhaṇāhataṁ gambhīraṁ pañhaṁ pucchissāmā”ti mahāpaññāva parivārenti. Sopi tesaṁ pathaviṁ pattharento viya sinerupādato vālikaṁ uddharanto viya cakkavāḷapabbataṁ bhindanto viya sineruṁ ukkhipanto viya ākāsaṁ vitthārento viya candimasūriye uṭṭhāpento viya ca pucchitapucchitaṁ katheti. Tena vuttaṁ “sabbe kho ete, bhikkhave, bhikkhū mahāpaññā”ti.

Mahāmoggallānopi Bhagavatā “etadaggaṁ, bhikkhave, mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ iddhimantānaṁ yadidaṁ Mahāmoggallāno”ti (SA.14.15./II,140.) iddhimantesu etadagge ṭhapito. Iti naṁ “parikammaṁ ānisaṁsaṁ adhiṭṭhānaṁ vikubbanaṁ pucchissāmā”ti iddhimantova parivārenti. Sopi tesaṁ vuttanayeneva pucchitapucchitaṁ katheti. Tena vuttaṁ “sabbe kho ete, bhikkhave, bhikkhū mahiddhikā”ti.

Mahākassapopi Bhagavatā “etadaggaṁ, bhikkhave, mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ dhutavādānaṁ yadidaṁ Mahākassapo”ti dhutavādesu etadagge ṭhapito. Iti naṁ “dhutaṅgaparihāraṁ ānisaṁsaṁ samodhānaṁ adhiṭṭhānaṁ bhedaṁ pucchissāmā”ti dhutavādāva parivārenti. Sopi tesaṁ tatheva pucchitapucchitaṁ byākaroti. Tena vuttaṁ “sabbe kho ete, bhikkhave, bhikkhū dhutavādā”ti.

Anuruddhattheropi (CS:pg.2.130) Bhagavatā “etadaggaṁ, bhikkhave, mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ dibbacakkhukānaṁ yadidaṁ Anuruddho”ti (a.ni.1.192) dibbacakkhukesu etadagge ṭhapito. Iti naṁ “dibbacakkhussa parikammaṁ ānisaṁsaṁ upakkilesaṁ pucchissāmā”ti dibbacakkhukāva parivārenti. Sopi tesaṁ tatheva pucchitapucchitaṁ katheti. Tena vuttaṁ “sabbe kho ete, bhikkhave, bhikkhū dibbacakkhukā”ti.

Puṇṇattheropi Bhagavatā “etadaggaṁ, bhikkhave, mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ dhammakathikānaṁ yadidaṁ puṇṇo mantāṇiputto”ti (a.ni.1.196) dhammakathikesu etadagge ṭhapito. Iti naṁ “dhammakathāya saṅkhepavitthāragambhīruttānavicitrakathādīsu taṁ taṁ ākāraṁ pucchissāmā”ti dhammakathikāva parivārenti. Sopi tesaṁ “āvuso, dhammakathikena nāma ādito parisaṁ vaṇṇetuṁ vaṭṭati, majjhe suññataṁ pakāsetuṁ, ante catusaccavasena kūṭaṁ gaṇhitun”ti evaṁ taṁ taṁ dhammakathānayaṁ ācikkhati. Tena vuttaṁ “sabbe kho ete, bhikkhave, bhikkhū dhammakathikā”ti.

Upālittheropi Bhagavatā “etadaggaṁ, bhikkhave, mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ vinayadharānaṁ yadidaṁ Upālī”ti (a.ni.1.228) vinayadharesu etadagge ṭhapito. Iti naṁ “garukalahukaṁ satekiccha-atekicchaṁ āpattānāpattiṁ pucchissāmā”ti vinayadharāva parivārenti. Sopi tesaṁ pucchitapucchitaṁ (SA.14.15./II,141.) tatheva katheti. Tena vuttaṁ “sabbe kho ete, bhikkhave, bhikkhū vinayadharā”ti.

Ānandattheropi Bhagavatā “etadaggaṁ, bhikkhave, mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ bahussutānaṁ yadidaṁ Ānando”ti (a.ni.1.223) bahussutesu etadagge ṭhapito. Iti naṁ “dasavidhaṁ byañjanabuddhiṁ aṭṭhuppattiṁ anusandhiṁ pubbāparaṁ pucchissāmā”ti bahussutāva parivārenti. Sopi tesaṁ “idaṁ evaṁ vattabbaṁ, idaṁ evaṁ gahetabban”ti sabbaṁ katheti. Tena vuttaṁ “sabbe kho ete, bhikkhave, bhikkhū bahussutā”ti.

Devadatto pana pāpiccho icchāpakato, tena naṁ “kulasaṅgaṇhanaparihāraṁ nānappakārakaṁ kohaññataṁ pucchissāmā”ti pāpicchāva parivārenti. Sopi tesaṁ taṁ taṁ niyāmaṁ ācikkhati. Tena vuttaṁ “sabbe kho ete, bhikkhave, bhikkhū pāpicchā”ti.

Kasmā (CS:pg.2.131) panete avidūre caṅkamiṁsūti. “Devadatto Satthari

paduṭṭhacitto anatthampi kātuṁ upakkameyyā”ti ārakkhaggahaṇatthaṁ. Atha Devadatto kasmā caṅkamīti? “Akārako ayaṁ, yadi kārako bhaveyya, na idha āgaccheyyā”ti attano katadosapaṭicchādanatthaṁ. Kiṁ pana Devadatto Bhagavato anatthaṁ kātuṁ samattho, Bhagavato vā ārakkhakiccaṁ atthīti? Natthi. Tena vuttaṁ “aṭṭhānametaṁ, Ānanda, anavakāso, yaṁ Tathāgato parūpakkamena parinibbāyeyyā”ti (cūḷava.341). Bhikkhū pana Satthari gāravena āgatā. Teneva Bhagavā evaṁ vatvā “vissajjehi, Ānanda, bhikkhusaṅghan”ti vissajjāpesi. Pañcamaṁ.

(SA.14.16.)6. Sagāthāsuttavaṇṇanā

100. Chaṭṭhe **gūtho gūthena saṁsandati sametī**ti samuddantare janapadantare cakkavāḷantare ṭhitopi vaṇṇenapi gandhenapi rasenapi nānattaṁ anupagacchanto saṁsandati sameti, ekasadisova hoti nirantaro. Sesesupi eseva nayo. Ayaṁ pana aniṭṭha-upamā hīnajjhāsayānaṁ hīna-ajjhāsayassa sarikkhabhāvadassanatthaṁ āhaṭā, khīrādivisiṭṭhopamā kalyāṇajjhāsayānaṁ ajjhāsayassa sarikkhabhāvadassanatthaṁ.

(SA.14.16./II,142.) **Saṁsaggā**ti dassanasavanasaṁsaggādivatthukena taṇhāsnehena. **Vanatho jāto**ti kilesavanaṁ jātaṁ **Asaṁsaggena chijjatī**ti ekato ṭhānanisajjādīni akarontassa asaṁsaggena adassanena chijjati. **Sādhujīvī**ti parisuddhajīvitaṁ jīvamāno. **Sahāvase**ti sahavāsaṁ vaseyya. Chaṭṭhaṁ.

(SA.14.17.)7. Assaddhasaṁsandanasuttavaṇṇanā

101. Sattame **assaddhā assaddhehī**ti-ādīsu Buddhe vā dhamme vā saṅghe vā saddhāvirahitā nirojā nirasā puggalā samuddassa orimatīre ṭhitā pārimatīrepi ṭhitehi assaddhehi saddhiṁ tāya assaddhatāya ekasadisā nirantarā honti. Tathā ahirikā bhinnamariyādā alajjipuggalā ahirikehi, anottappino pāpakiriyāya abhāyamānā anottappīhi, appassutā sutavirahitā appassutehi, kusītā ālasiyapuggalā (CS:pg.2.132) kusītehi, muṭṭhassatino bhattanikkhittakākamaṁsanikkhittasiṅgālasadisā muṭṭhassatīhi, duppaññā khandhādiparicchedikāya paññāya abhāvena nippaññā tādiseheva duppaññehi, saddhāsampannā cetiyavandanādikiccapasutā saddhehi, hirimanā lajjipuggalā hirimanehi, ottappino pāpabhīrukā ottappīhi, bahussutā sutadharā āgamadharā tantipālakā vaṁsānurakkhakā bahussutehi, āraddhavīriyā paripuṇṇaparakkamā āraddhavīriyehi, upaṭṭhitassatī sabbakiccapariggāhikāya satiyā samannāgatā upaṭṭhitassatīhi, paññavanto mahāpaññehi vajirūpamañāṇehi paññavantehi saddhiṁ dūre ṭhitāpi tāya paññāsampattiyā saṁsandanti samenti. Sattamaṁ.

(SA.14.18.~22.)8- 12. Assaddhamūlakasuttādivaṇṇanā

102-106. Aṭṭhamādīni teyeva assaddhādidhamme tikavasena katvā desitāni. Tattha aṭṭhame assaddhādimūlakā kaṇhapakkhasukkapakkhavasena pañca tikā vuttā, navame ahirikamūlakā cattāro. (SA.14.20./II,143.) Dasame anottappamūlakā tayo, ekādasame appassutamūlakā dve, dvādasame kusītamūlako eko tiko vuttoti sabbepi pañcasu suttantesu pannarasa tikā honti. Pannarasa cete suttantātipi vadanti. Ayaṁ tikapeyyālo nāma. Aṭṭhamādīni.

Dutiyo vaggo.

3. Kammapathavaggo

(SA.14.23.~24.)1- 2. Asamāhitasuttādivaṇṇanā

107-108. Ito paresu paṭhamaṁ assaddhādipañcakavasena vuttaṁ, tathā dutiyaṁ. Paṭhame pana asamāhitapadaṁ catutthaṁ, dutiye dussīlapadaṁ. Evaṁ vuccamāne bujjhanakapuggalānaṁ ajjhāsayena hi etāni vuttāni. Ettha **asamāhitā**ti upacārappanāsamādhirahitā. **Dussīlā**ti nissīlā. Paṭhamadutiyāni.

(SA.14.25.~27.)3- 5. Pañcasikkhāpadasuttādivaṇṇanā

109-111. Tatiyaṁ (CS:pg.2.133) pañcakammapathavasena bujjhanakānaṁ ajjhāsayavasena vuttaṁ, catutthaṁ sattakammapathavasena, pañcamaṁ dasakammapathavasena. Tattha tatiye **surāmerayamajjappamādaṭṭhāyino**ti surāmerayasaṅkhātaṁ majjaṁ yāya pamādacetanāya pivanti, sā "surāmerayamajjappamādo"ti vuccati, tasmiṁ tiṭṭhantīti surāmerayamajjappamādaṭṭhāyino. Ayaṁ tāvettha asādhāraṇapadassa attho.

Pañcame pāṇaṁ atipātentīti **pāṇātipātino,** pāṇaghātikāti attho. Adinnaṁ ādiyantīti **adinnādāyino,** parassahārinoti attho. Vatthukāmesu kilesakāmena micchā carantīti **kāmesumicchācārino**. Musā vadantīti **musāvādino** (SA.14.25./II,144.) paresaṁ atthabhañjakaṁ tucchaṁ alikaṁ vācaṁ bhāsitāroti attho. Pisuṇā vācā etesanti **pisuṇavācā**. Mammacchedikā pharusā vācā etesanti **pharusavācā**. Samphaṁ niratthakaṁ vacanaṁ palapantīti **samphappalāpino**. Abhijjhāyantīti **abhijjhāluno,** parabhaṇḍe lubbhanasīlāti attho. Byāpannaṁ pūtibhūtaṁ cittametesanti **byāpannacittā**. Micchā pāpikā viññugarahitā etesaṁ diṭṭhīti **micchādiṭṭhikā,** kammapathapariyāpannāya "natthi dinnan"ti-ādivatthukāya micchattapariyāpannāya aniyyānikadiṭṭhiyā samannāgatāti attho. Sammā sobhanā viññupasatthā etesaṁ diṭṭhīti **sammādiṭṭhikā,** kammapathapariyāpannāya "Atthi dinnan"ti-ādikāya kammassakatadiṭṭhiyā sammattapariyāpannāya maggadiṭṭhiyā ca samannāgatāti attho. Idaṁ tāvettha anuttānānaṁ padānaṁ padavaṇṇanāmattaṁ.

Yo pana tesaṁ pāṇātipāto adinnādānaṁ kāmesumicchācāro musāvādo pisuṇavācā pharusavācā samphappalāpo abhijjhā byāpādo micchādiṭṭhīti kaṇhapakkhe dasavidho attho hoti. Tattha pāṇassa atipāto **pāṇātipāto**, pāṇavadho pāṇaghātoti vuttaṁ hoti. **Pāṇo**ti cettha vohārato satto, paramatthato jīvitindriyaṁ. Tasmiṁ pana pāṇe pāṇasaññino jīvitindriyupacchedaka-upakkamasamuṭṭhāpikā kāyavacīdvārānaṁ aññataradvārappavattā vadhakacetanā pāṇātipāto. So guṇavirahitesu tiracchānagatādīsu pāṇesu khuddake pāṇe appasāvajjo, mahāsarīre mahāsāvajjo. Kasmā? Payogamahantatāya (CS:pg.2.134) payogasamattepi vatthumahantatāya. Guṇavantesu manussādīsu appaguṇe appasāvajjo, mahāguṇe mahāsāvajjo. Sarīraguṇānaṁ pana samabhāve sati kilesānaṁ upakkamānañca mudutāya appasāvajjo, tibbatāya mahāsāvajjoti veditabbo.

Tassa pañca sambhārā honti-- pāṇo, pāṇasaññitā, vadhakacittaṁ, upakkamo, tena

maraṇanti. Cha payogā sāhatthiko, āṇattiko, nissaggiyo, thāvaro, vijjāmayo, iddhimayoti. Imasmiṁ panatthe vitthāriyamāne atippapañco hoti, tasmā (SA.14.25./II,145.) taṁ na vitthārayāma, aññañca evarūpaṁ. Atthikehi pana samantapāsādikaṁ Vinayaṭṭhakathaṁ (pārā.aṭṭha.172) oloketvā gahetabbo.

Adinnassa ādānaṁ **adinnādānaṁ,** parassaharaṇaṁ theyyaṁ corikāti vuttaṁ hoti. Tattha **adinnan**ti parapariggahitaṁ, yattha paro yathākāmakāritaṁ āpajjanto adaṇḍāraho anupavajjo hoti. Tasmiṁ pana parapariggahite parapariggahitasaññino tadādāyaka-upakkamasamuṭṭhāpikā theyyacetanā adinnādānaṁ. Taṁ hīne parasantake appasāvajjaṁ, paṇīte mahāsāvajjaṁ. Kasmā? Vatthupaṇītatāya. Vatthusamatte sati guṇādhikānaṁ santake vatthusmiṁ mahāsāvajjaṁ, taṁ taṁ guṇādhikaṁ upādāya tato tato hīnaguṇassa santake vatthusmiṁ appasāvajjaṁ.

Tassa pañca sambhārā honti-- parapariggahitaṁ, parapariggahitasaññitā, theyyacittaṁ, upakkamo, tena haraṇanti. Cha payogā sāhatthikādayova. Te ca kho yathānurūpaṁ theyyāvahāro, pasayhāvahāro, paṭicchannāvahāro, parikappāvahāro, kusāvahāroti imesaṁ avahārānaṁ vasena pavattāti ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana samantapāsādikāyaṁ (pārā.aṭṭha.92) vutto.

Kāmesumicchācāroti ettha pana **kāmesū**ti methunasamācāresu. **Micchācāro**ti ekantanindito lāmakācāro. Lakkhaṇato pana asaddhammādhippāyena kāyadvārappavattā agamanīyaṭṭhānavītikkamacetanā kāmesumicchācāro. (=MA.9./I,199.) Tattha **agamanīyaṭṭhānaṁ** nāma purisānaṁ tāva māturakkhitā piturakkhitā mātāpiturakkhitā bhāturakkhitā bhaginirakkhitā ñātirakkhitā (CS:pg.2.135) gottarakkhitā dhammarakkhitā sārakkhā saparidaṇḍāti māturakkhitādayo dasa, dhanakkītā chandavāsinī bhogavāsinī paṭavāsinī odapattakinī obhatacumbaṭā dāsī ca bhariyā ca kammakārī ca bhariyā ca dhajāhaṭā muhuttikāti etā dhanakkītādayo dasāti vīsati itthiyo. Itthīsu pana dvinnaṁ sārakkhasaparidaṇḍānaṁ, dasannañca dhanakkītādīnanti dvādasannaṁ itthīnaṁ aññe purisā. Idaṁ agamanīyaṭṭhānaṁ nāma. So (SA.14.25./II,146.) panesa micchācāro sīlādiguṇarahite agamanīyaṭṭhāne appasāvajjo, sīlādiguṇasampanne mahāsāvajjo. Tassa cattāro sambhārā-- agamanīyavatthu, tasmiṁ sevanacittaṁ, sevanappayogo, maggenamaggapaṭipatti-adhivāsananti. Eko payogo sāhatthiko eva.

Musāti visaṁvādanapurekkhārassa atthabhañjanako vacīpayogo kāyappayogo vā, visaṁvādanādhippāyena panassa paravisaṁvādanakāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā cetanā, musāvādo. Aparo nayo-- **musā**ti abhūtaṁ atacchaṁ vatthu. **Vādo**ti tassa bhūtato tacchato viññāpanaṁ. Lakkhaṇato pana atathaṁ vatthuṁ tathato paraṁ viññāpetukāmassa tathāviññattisamuṭṭhāpikā cetanā musāvādo. So yamatthaṁ bhañjati, tassa appatāya appasāvajjo, mahantatāya mahāsāvajjo. Api ca gahaṭṭhānaṁ attano santakaṁ adātukāmatāya natthīti-ādinayappavatto appasāvajjo, sakkhinā hutvā atthabhañjanatthaṁ vutto mahāsāvajjo. Pabbajitānaṁ appakampi telaṁ vā sappiṁ vā labhitvā hasādhippāyena “ajja gāme telaṁ nadī maññe sandatī”ti pūraṇakathānayena pavatto appasāvajjo, aditṭhaṁyeva pana “diṭṭhan”ti-ādinā nayena vadantānaṁ mahāsāvajjo. Tassa cattāro sambhārā honti-- atathaṁ vatthu, visaṁvādanacittaṁ, tajjo vāyāmo, parassa tadatthavijānananti. Eko payogo sāhatthikova. So kāyena vā kāyapaṭibaddhena vā vācāya vā paravisaṁvādakakiriyākaraṇe daṭṭhabbo. Tāya ce kiriyāya paro tamatthaṁ jānāti, ayaṁ kiriyāsamuṭṭhāpikacetanākkhaṇeyeva musāvādakammunā bajjhati.

Pisuṇavācāti-ādīsu yāya vācāya, yassa taṁ vācaṁ bhāsati, tassa hadaye attano piyabhāvaṁ, parassa ca suññabhāvaṁ karoti, sā **pisuṇavācā** (CS:pg.2.136) Yāya pana

attānampi parampi pharusaṁ karoti, yā vācā (SA.14.25./II,147.) sayampi pharusā, neva kaṇṇasukhā na hadayaṅgamā, ayaṁ **pharusavācā**. Yena pana samphaṁ palapati niratthakaṁ, so **samphappalāpo**. Tesaṁ mūlabhūtā cetanāpi pisuṇavācādināmameva labhati. Sā eva ca idha adhippetāti.

Tattha saṁkiliṭṭhacittassa paresaṁ vā bhedāya, attano piyakamyatāya vā kāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā cetanā **pisuṇavācā**. Sā yassa bhedaṁ karoti, tassa appaguṇatāya appasāvajjā, mahāguṇatāya mahāsāvajjā. Tassā cattāro sambhārā-- bhinditabbo paro, iti ime nānā bhavissanti, vinā bhavissantīti bhedapurekkhāratā, iti ahaṁ piyo bhavissāmi vissāsikoti piyakamyatā vā, tajjo vāyāmo, tassa tadatthavijānananti.

Parassa mammacchedakakāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā ekantapharusacetanā pharusavācā. Tassā āvibhāvatthamidaṁ vatthu-- eko kira dārako mātu vacanaṁ anādiyitvā araññaṁ gacchati. Mātā taṁ nivattetuṁ asakkontī, "caṇḍā taṁ mahiṁsī anubandhatū"ti akkosi. Athassa tatheva araññe mahiṁsī uṭṭhāsi. Dārako, "yaṁ mama mātā mukhena kathesi, taṁ mā hotu, yaṁ cittena cintesi, taṁ hotū"ti saccakiriyaṁ akāsi. Mahiṁsī tattheva baddhā viya aṭṭhāsi. Evaṁ mammacchedakopi payogo cittasaṇhatāya pharusavācā na hoti. Mātāpitaro hi kadāci puttake evaṁ vadanti-- "corā vo khaṇḍākhaṇḍikaṁ karontū"ti, uppalapattampi ca nesaṁ upari patantaṁ na icchanti. Ācariyupajjhāyā ca kadāci nissitake evaṁ vadanti-- "Kiṁ ime ahirikā anottappino caranti, niddhamatha ne"ti. Atha ca nesaṁ āgamādhigamasampattiṁ icchanti. Yathā ca cittasaṇhatāya pharusavācā na hoti, evaṁ vacanasaṇhatāya apharusavācāpi na hoti. Na hi mārāpetukāmassa "imaṁ sukhaṁ sayāpethā"ti vacanaṁ apharusavācā hoti. Cittapharusatāya panesā pharusavācāva. Sā yaṁ sandhāya pavattitā, tassa appaguṇatāya appasāvajjā, mahāguṇatāya mahāsāvajjā. Tassā tayo sambhārā-- akkositabbo paro, kupitacittaṁ, akkosanāti.

Anatthaviññāpikā (CS:pg.2.137) (SA.14.25./II,148.) kāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā akusalacetanā samphappalāpo. So āsevanamandatāya appasāvajjo, āsevanamahantatāya mahāsāvajjo. Tassa dve sambhārā-- bhāratayuddha-sītāharaṇādi-niratthakakathā-purekkhāratā, tathārūpīkathākathanañcāti.

Abhijjhāyatīti **abhijjhā**. Parabhaṇḍābhimukhī hutvā tanninnatāya pavattatīti attho. Sā "Aho vatidaṁ mamassā"ti evaṁ parabhaṇḍābhijjhāyanalakkhaṇā adinnādānaṁ viya appasāvajjā mahāsāvajjā ca. Tassā dve sambhārā parabhaṇḍaṁ attano pariṇāmanañca. Parabhaṇḍavatthuke hi lobhe uppannepi na tāva kammapathabhedo hoti, yāva na "Aho vatidaṁ mamassā"ti attano pariṇāmetīti.

Hitasukhaṁ byāpādayatīti, **byāpādo**. So paravināsāya manopadosalakkhaṇo. Pharusavācā viya appasāvajjo mahāsāvajjo ca. Tassa dve sambhārā parasatto ca, tassa ca vināsacintā. Parasattavatthuke hi kodhe uppannepi na tāva kammapathabhedo hoti, yāva na "Aho vatāyaṁ ucchijjeyya vinasseyyā"ti tassa vināsaṁ cinteti.

Yathābhuccagahaṇābhāvena micchā passatīti **micchādiṭṭhi**. Sā "natthi dinnan"ti-ādinā nayena viparītadassanalakkhaṇā samphappalāpo viya appasāvajjā mahāsāvajjā ca. Api ca aniyatā appasāvajjā, niyatā mahāsāvajjā. Tassā dve sambhārā-- vatthuno ca gahitākāraviparītatā yathā ca naṁ gaṇhāti, tathābhāvena tassā upaṭṭhānanti.

Imesaṁ pana dasannaṁ akusalakammapathānaṁ dhammato koṭṭhāsato ārammaṇato vedanāto mūlatoti pañcahākārehi vinicchayo veditabbo. Tattha **dhammato**ti etesu hi paṭipāṭiyā satta cetanādhammāva honti, abhijjhādayo tisso cetanāsampayuttā. **Koṭṭhāsato**ti paṭipāṭiyā satta, micchādiṭṭhi cāti ime aṭṭha kammapathā eva honti, no

mūlāni, abhijjhābyāpādā kammapathā ceva mūlāni ca. Abhijjhā hi mūlaṁ (SA.14.25./II,149.) patvā lobho akusalamūlaṁ hoti, byāpādo doso akusalamūlaṁ.

Ārammaṇatoti pāṇātipāto jīvitindriyārammaṇato saṅkhārārammaṇo hoti, adinnādānaṁ sattārammaṇaṁ vā saṅkhārārammaṇaṁ vā, micchācāro phoṭṭhabbavasena (CS:pg.2.138) saṅkhārārammaṇova, sattārammaṇotipi eke. Musāvādo sattārammaṇo vā saṅkhārārammaṇo vā, tathā pisuṇavācā. Pharusavācā sattārammaṇāva. Samphappalāpo diṭṭhasutamutaviññātavasena sattārammaṇo vā saṅkhārārammaṇo vā, tathā abhijjhā. Byāpādo sattārammaṇova. Micchādiṭṭhi tebhūmakadhammavasena saṅkhārārammaṇā.

Vedanātoti pāṇātipāto dukkhavedano hoti. Kiñcāpi hi rājāno coraṁ disvā hasamānāpi "gacchatha naṁ ghātethā"ti vadanti, sanniṭṭhāpakacetanā pana nesaṁ dukkhasampayuttāva hoti. Adinnādānaṁ tivedanaṁ, micchācāro sukhamajjhattavasena dvivedano, sanniṭṭhāpakacitte pana majjhattavedano na hoti. Musāvādo tivedano, tathā pisuṇavācā pharusavācā dukkhavedanā, samphappalāpo tivedano, abhijjhā sukhamajjhattavasena dvivedanā, tathā micchādiṭṭhi. Byāpādo dukkhavedano.

Mūlatoti pāṇātipāto dosamohavasena dvimūlako hoti, adinnādānaṁ dosamohavasena vā lobhamohavasena vā, micchācāro lobhamohavasena. Musāvādo dosamohavasena vā lobhamohavasena vā, tathā pisuṇavācā samphappalāpo ca. Pharusavācā dosamohavasena, abhijjhā mohavasena ekamūlā, tathā byāpādo. Micchādiṭṭhi lobhamohavasena dvimūlāti.

Pāṇātipātā paṭiviratāti-ādīsu pāṇātipātādayo vuttatthā eva. Yāya pana viratiyā ete paṭiviratā nāma honti, sā bhedato tividhā hoti sampattavirati samādānavirati samucchedaviratīti. Tattha asamādinnasikkhāpadānaṁ attano jātivayabāhusaccādīni paccavekkhitvā "ayuttaṁ amhākaṁ evarūpaṁ kātun"ti sampattaṁ vatthuṁ avītikkamantānaṁ uppajjamānā (SA.14.25./II,150.) virati **sampattaviratī**ti veditabbā sīhaḷadīpe **cakkana-upāsakassa** viya. Tassa kira daharakāleyeva mātu rogo uppajji. Vejjena ca "allasasakamaṁsaṁ laddhuṁ vaṭṭatī"ti vuttaṁ. Tato cakkanassa bhātā "gaccha tāta khettaṁ āhiṇḍāhī"ti cakkanaṁ pesesi. So tattha gato. Tasmiñca samaye eko saso taruṇasassaṁ khādituṁ āgato hoti. So taṁ disvā vegena dhāvanto valliyā baddho "kiri kirī"ti saddamakāsi (CS:pg.2.139) Cakkano tena saddena gantvā taṁ gahetvā cintesi "mātu bhesajjaṁ karomī"ti. Puna cintesi-- "Na metaṁ patirūpaṁ, yvāhaṁ mātu jīvitakāraṇā paraṁ jīvitā voropeyyan"ti. Atha naṁ "gaccha araññe sasehi saddhiṁ tiṇodakaṁ paribhuñjā"ti muñci. Bhātarā ca "Kiṁ tāta saso laddho"ti? Pucchito taṁ pavattiṁ ācikkhi. Tato naṁ bhātā paribhāsi. So mātu santikaṁ gantvā, "yatohaṁ jāto nābhijānāmi sañcicca pāṇaṁ jīvitā voropetā"ti saccaṁ vatvā aṭṭhāsi, tāvadeva cassa mātā arogā ahosi.

Samādinnasikkhāpadānaṁ pana sikkhāpadasamādāne ca tatuttari ca attano jīvitaṁ pariccajitvā vatthuṁ avītikkamantānaṁ uppajjamānā virati **samādānaviratī**ti veditabbā, **uttaravaḍḍhamānapabbatavāsī-upāsakassa** viya. So kira Ambariyavihāravāsīpiṅgalabuddharakkhitattherassa santike sikkhāpadāni gahetvā khettaṁ kasati. Athassa goṇo naṭṭho, so taṁ gavesanto uttaravaḍḍhamānapabbataṁ āruhi, tatra naṁ mahāsappo aggahesi. So cintesi-- "imāya tikhiṇāya vāsiyā sīsaṁ chindāmī"ti. Puna cintesi-- "na metaṁ patirūpaṁ, yvāhaṁ bhāvanīyassa garuno santike sikkhāpadaṁ gahetvā bhindeyyan"ti. Evaṁ yāvatatiyaṁ cintetvā-- "jīvitaṁ pariccajāmi, na sikkhāpadan"ti aṁse ṭhapitaṁ tikhiṇadaṇḍavāsiṁ araññe chaḍḍesi. Tāvadeva mahāvāḷo naṁ muñcitvā agamāsīti.

(SA.14.25./II,151.) Ariyamaggasampayuttā pana virati **samucchedaviratī**ti veditabbā, yassā uppattito pabhuti pāṇaṁ ghātessāmīti ariyapuggalānaṁ cittampi na uppajjatīti.

Yathā ca akusalānaṁ, evaṁ imesampi kusalakammapathānaṁ dhammato koṭṭhāsato ārammaṇato vedanāto mūlatoti pañcahākārehi vinicchayo veditabbo. Tattha **dhammato**ti etesu hi paṭipāṭiyā satta cetanāpi vaṭṭanti viratiyopi, ante tayo cetanāsampayuttāva.

Koṭṭhāsatoti paṭipāṭiyā satta kammapathā eva, na mūlāni, ante tayo kammapathā ceva mūlāni ca. Anabhijjhā hi mūlaṁ patvā alobho (CS:pg.2.140) kusalamūlaṁ hoti, abyāpādo adoso kusalamūlaṁ, sammādiṭṭhi amoho kusalamūlaṁ.

Ārammaṇatoti pāṇātipātādīnaṁ. Ārammaṇāneva etesaṁ ārammaṇāni. Vītikkamitabbavatthutoyeva hi virati nāma hoti. Yathā pana nibbānārammaṇo ariyamaggo kilese pajahati, evaṁ jīvitindriyādi-ārammaṇāpete kammapathā pāṇātipātādīni dussīlyāni pajahantīti veditabbā.

Vedanātoti sabbe sukhavedanā vā honti majjhattavedanā vā. Kusalaṁ patvā hi dukkhavedanā nāma natthi.

Mūlatoti paṭipāṭiyā satta ñāṇasampayuttacittena viramantassa alobha-adosa-amohavasena timūlā honti, ñāṇavippayuttacittena viramantassa dvimūlā. Anabhijjhā ñāṇasampayuttacittena viramantassa dvimūlā hoti, ñāṇavippayuttacittena ekamūlā. Alobho pana attanāva attano mūlaṁ na hoti. Abyāpādepi eseva nayo. Sammādiṭṭhi alobha-adosavasena dvimūlāvāti. Tatiyādīni.

(SA.14.28.)6. Aṭṭhaṅgikasuttavaṇṇanā

112. Chaṭṭhaṁ aṭṭhamaggaṅgavasena bujjhanakānaṁ ajjhāsayavasena vuttaṁ. Chaṭṭhaṁ.

(SA.14.29.)7. Dasaṅgasuttavaṇṇanā

113. Sattamaṁ dasamicchattasammattavasena. Tattha **micchāñāṇino**ti micchāpaccavekkhaṇena samannāgatāti attho. **Micchāvimuttino**ti aniyyānikavimuttino (SA.14.29./II,152.) akusalavimuttīti gahetvā ṭhitā. **Sammāñāṇino**ti sammāpaccavekkhaṇā. **Sammāvimuttino**ti niyyānikāya phalavimuttiyā samannāgatāti. Sattamaṁ.

Kammapathavaggo tatiyo.

4. Catutthavaggo

(SA.14.30.)1. Catudhātusuttavaṇṇanā

114. Catutthavaggassa (CS:pg.2.141) paṭhame **pathavīdhātū**ti patiṭṭhādhātu. **Āpodhātū**ti ābandhanadhātu. **Tejodhātū**ti paripācanadhātu. **Vāyodhātū**ti vitthambhanadhātu. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana vīsatikoṭṭhāsādivasena etā

kathetabbā. Paṭhamaṁ.

(SA.14.31.)2. Pubbesambodhasuttavaṇṇanā

115. Dutiye **ayaṁ pathavīdhātuyā assādo**ti ayaṁ pathavīdhātunissayo assādo. Svāyaṁ kāyaṁ abbhunnāmetvā udaraṁ pasāretvā, "idha me aṅgulaṁ pavesituṁ vāyamathā"ti vā hatthaṁ pasāretvā, "imaṁ nāmetuṁ vāyamathā"ti vā vadati, evaṁ pavattānaṁ vasena veditabbo. **Aniccā**ti-ādīsu hutvā abhāvākārena aniccā, paṭipīḷanākārena dukkhā, sabhāvavigamākārena vipariṇāmadhammā. **Ayaṁ pathavīdhātuyā ādīnavo**ti yena ākārena sā aniccā dukkhā vipariṇāmadhammā, ayamākāro pathavīdhātuyā ādīnavoti attho. **Chandarāgavinayo chandarāgappahānan**ti nibbānaṁ āgamma pathavīdhātuyā chandarāgo vinīyati ceva pahīyati ca, tasmā nibbānamassā nissaraṇaṁ.

Ayaṁ āpodhātuyā assādoti ayaṁ āpodhātunissayo assādo. Svāyaṁ aññaṁ āpodhātuyā upaddutaṁ disvā, "Kiṁ ayaṁ nipannakālato paṭṭhāya passāvaṭṭhānābhimukho nikkhamati ceva pavisati ca, appamattakampissa kammaṁ karontassa sedatintaṁ vatthaṁ pīḷetabbatākāraṁ pāpuṇāti, anumodanamattampi kathentassa tālavaṇṭaṁ gaṇhitabbaṁ hoti, mayaṁ pana sāyaṁ nipannā pātova uṭṭhahāma, māsapuṇṇaghaṭo (SA.14.31./II,153.) viya no sarīraṁ, mahākammaṁ karontānaṁ sedamattampi no na uppajjati, asanisaddena viya dhammaṁ kathentānaṁ sarīre usumākāramattampi no natthī"ti evaṁ pavattānaṁ vasena veditabbo.

Ayaṁ (CS:pg.2.142) **tejodhātuyā assādo**ti ayaṁ tejodhātunissayo assādo. Svāyaṁ sītagahaṇike disvā, "Kiṁ ime kiñcideva yāgubhattakhajjamattaṁ ajjhoharitvā thaddhakucchino nisīditvā sabbarattiṁ aṅgārakaṭāhaṁ pariyesanti, phusitamattesupi sarīre patitesu aṅgārakaṭāhaṁ ottharitvā pārupitvāva nipajjanti? Mayaṁ pana atithaddhampi maṁsaṁ vā pūvaṁ vā khādāma, kucchipūraṁ bhattaṁ bhuñjāma, tāvadeva no sabbaṁ pheṇapiṇḍo viya vilīyati, sattāhavaddalikāya vattamānāya sarīre sītānudahanamattampi no natthī"ti evaṁ pavattānaṁ vasena veditabbo.

Ayaṁ vāyodhātuyā assādoti ayaṁ vāyodhātunissayo assādo. Svāyaṁ aññe vātabhīruke disvā, "imesaṁ appamattakampi kammaṁ karontānaṁ anumodanamattampi kathentānaṁ sarīraṁ vāto vijjhati, gāvutamattampi addhānaṁ gatānaṁ hatthapādā sīdanti, piṭṭhi rujjati, kucchivātasīsavātakaṇṇavātādīhi niccupaddutā telaphāṇitādīni vātabhesajjāneva karontā atināmenti, amhākaṁ pana mahākammaṁ karontānampi tiyāmarattiṁ dhammaṁ kathentānampi ekadivaseneva dasa yojanāni gacchantānampi hatthapādasaṁsīdanamattaṁ vā piṭṭhirujjanamattaṁ vā na hotī"ti, evaṁ pavattānaṁ vasena veditabbo. Evaṁ pavattā hi etā dhātuyo assādenti nāma.

Abbhaññāsinti abhivisiṭṭhena ñāṇena aññāsiṁ. **Anuttaraṁ sammāsambodhin**ti uttaravirahitaṁ sabbaseṭṭhaṁ sammā sāmañca bodhiṁ, atha vā pasatthaṁ sundarañca bodhiṁ. **Bodhī**ti rukkhopi maggopi sabbaññutaññāṇampi nibbānampi. "Bodhirukkhamūle paṭhamābhisambuddho"ti (mahāva.1 udā.1) ca "antarā ca bodhiṁ antarā ca gayan"ti (mahāva.11 ma.ni.1.285) ca āgataṭṭhānesu hi rukkho bodhīti vuccati. "Bodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇan"ti (cūḷani. khaggavisāṇasuttaniddesa 121) āgataṭṭhāne (SA.14.31./II,154.) maggo. "Pappoti bodhiṁ varabhūrimedhaso"ti (dī.ni.3.217) āgataṭṭhāne sabbaññutaññāṇaṁ. "Patvāna bodhiṁ amataṁ asaṅkhatan"ti āgataṭṭhāne nibbānaṁ. Idha pana Bhagavato arahattamaggo adhippeto.

Sāvakānaṁ (CS:pg.2.143) arahattamaggo anuttarā bodhi hoti, na hotīti? Na hoti.

Kasmā? Asabbaguṇadāyakattā. Tesañhi kassaci arahattamaggo arahattaphalameva deti, kassaci tisso vijjā, kassaci cha abhiññā, kassaci catasso paṭisambhidā, kassaci sāvakapāramīñāṇaṁ. Paccekabuddhānampi paccekabodhiñāṇameva deti. Buddhānaṁ pana sabbaguṇasampattiṁ deti abhiseko viya rañño sabbalokissariyabhāvaṁ. Tasmā aññassa kassacipi anuttarā bodhi na hoti.

Abhisambuddhoti paccaññāsinti "abhisambuddho ahaṁ patto paṭivijjhitvā ṭhito"ti evaṁ paṭijāniṁ. **Ñāṇañca pana me dassanaṁ udapādī**ti adhigataguṇadassanasamatthaṁ paccavekkhaṇañāṇañca me udapādi. **Akuppā me vimuttī**ti "ayaṁ mayhaṁ arahattaphalavimutti akuppā"ti evaṁ ñāṇaṁ udapādi. Tattha dvīhākārehi akuppatā veditabbā kāraṇato ca ārammaṇato ca. Sā hi catūhi maggehi samucchinnakilesānaṁ puna anivattanatāya kāraṇatopi akuppā, akuppadhammaṁ nibbānaṁ ārammaṇaṁ katvā pavattatāya ārammaṇatopi akuppā. **Antimā**ti pacchimā. **Natthi dāni punabbhavo**ti idāni puna añño bhavo nāma natthīti.

Imasmiṁ Sutte cattāri saccāni kathitāni. Kathaṁ? Catūsu hi dhātūsu assādo samudayasaccaṁ, ādīnavo dukkhasaccaṁ, nissaraṇaṁ nirodhasaccaṁ, nirodhappajānano maggo maggasaccaṁ. Vitthāravasenapi kathetuṁ vaṭṭatiyeva. Ettha hi yaṁ pathavīdhātuṁ paṭicca uppajjati sukhaṁ somanassaṁ, ayaṁ pathavīdhātuyā assādoti pahānapaṭivedho samudayasaccaṁ. Yā pathavīdhātu aniccā dukkhā vipariṇāmadhammā, ayaṁ pathavīdhātuyā, ādīnavoti pariññāpaṭivedho dukkhasaccaṁ. Yo pathavīdhātuyā chandarāgavinayo chandarāgappahānaṁ, idaṁ pathavīdhātuyā nissaraṇanti sacchikiriyāpaṭivedho nirodhasaccaṁ. Yā imesu tīsu ṭhānesu diṭṭhi saṅkappo vācā kammanto ājīvo vāyāmo sati samādhi, ayaṁ bhāvanāpaṭivedho maggasaccanti. Dutiyaṁ.

(SA.14.32./II,155.)

(SA.14.32.)3. Acariṁsuttavaṇṇanā

116. Tatiye **acarin**ti ñāṇacārena acariṁ, anubhavanacārenāti attho. **Yāvatā**ti yattako. Tatiyaṁ.

(SA.14.33.)4. Nocedaṁsuttavaṇṇanā

117. Catutthe (CS:pg.2.144) **nissaṭā**ti-ādīni ādito vuttapaṭisedhena yojetvā "na nissaṭā, na visaṁyuttā, na vippamuttā, na vimariyādikatena cetasā vihariṁsū"ti evaṁ veditabbāni. Dutiyanaye **vimariyādikatenā**ti nimmariyādikatena. Tattha duvidhā mariyādā kilesamariyādā vaṭṭamariyādāti. Tattha ca yassa upaḍḍhā kilesā pahīnā, upaḍḍhā appahīnā, vaṭṭaṁ vā pana upaḍḍhaṁ pahīnaṁ, upaḍḍhaṁ appahīnaṁ, tassa cittaṁ pahīnakilese vā vaṭṭaṁ vā sandhāya vimariyādikataṁ, appahīnakilese vā vaṭṭaṁ vā sandhāya na vimariyādikataṁ. Idha pana ubhayassāpi pahīnattā "vimariyādikatena cetasā"ti vuttaṁ, mariyādaṁ akatvā ṭhitena atikkantamariyādena cetasāti attho. Iti tīsupi imesu suttesu catusaccameva kathitaṁ. Catutthaṁ.

(SA.14.34.)5. Ekantadukkhasuttavaṇṇanā

118. Pañcame **ekantadukkhā**ti atikkamitvā ṭhitassa tattakāro viya ekanteneva dukkhā. **Dukkhānupatitā**ti dukkhena anupatitā. **Dukkhāvakkantā**ti dukkhena

okkantā otiṇṇā. **Sukhā**ti sukhavedanāya paccayabhūtā. Evaṁ sabbattha attho veditabbo. Imasmiṁ Sutte dukkhalakkhaṇaṁ kathitaṁ. Pañcamaṁ.

(SA.14.35.~39.)6- 10. Abhinandasuttādivaṇṇanā

119-123. Chaṭṭhasattamesu vivaṭṭaṁ, avasāne tīsu catusaccamevāti. Chaṭṭhādīni.

Catuttho vaggo.

Dhātusaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.15.1./II,156.)

SA.15.(4) Anamataggasaṁyuttaṁ

1. Paṭhamavaggo

(SA.15.1.)1. Tiṇakaṭṭhasuttavaṇṇanā

124. Anamataggasaṁyuttassa (CS:pg.2.145) paṭhame **anamataggo**ti anu amataggo, vassasataṁ vassasahassaṁ ñāṇena anugantvāpi amataggo aviditaggo, nāssa sakkā ito vā etto vā aggaṁ jānituṁ, aparicchinnapubbāparakoṭikoti attho. **Saṁsāro**ti khandhādīnaṁ avicchinnappavattā paṭipāṭi. **Pubbā koṭi na paññāyatī**ti purimamariyādā na dissati. Yadaggena cassa purimā koṭi na paññāyati, pacchimāpi tadaggeneva na paññāyati, vemajjheyeva pana sattā saṁsaranti. **Pariyādānaṁ gaccheyyā**ti idaṁ upamāya khuddakattā vuttaṁ. Bāhirasamayasmiñhi attho paritto hoti, upamā mahatī. “Hatthī viya ayaṁ goṇo, goṇo viya sūkaro, samuddoo viya taḷākan”ti hi vutte na tesaṁ tādisaṁ pamāṇaṁ hoti. Buddhasamaye pana upamā parittā, attho mahā. Pāḷiyañhi eko Jambudīpo gahito, evarūpānaṁ pana Jambudīpānaṁ satepi sahassepi satasahassepi tiṇādīni tena upakkamena pariyādānaṁ gaccheyyuṁ, na tveva purisassa mātu mātaroti. **Dukkhaṁ paccanubhūtan**ti tumhehi dukkhaṁ anubhūtaṁ. **Tibban**ti tasseva vevacanaṁ. **Byasanan**ti ñātibyasanādi-anekavidhaṁ. **Kaṭasī**ti susānaṁ, pathavīyeva vā. Sā hi punappunaṁ marantehi sarīranikkhepena vaḍḍhitā. **Alamevā**ti yuttameva. Paṭhamaṁ.

(SA.15.2.)2. Pathavīsuttavaṇṇanā

125. Dutiye **mahāpathavin**ti cakkavāḷapariyantaṁ mahāpathaviṁ. **Nikkhipeyyā**ti taṁ pathaviṁ bhinditvā vuttappamāṇaṁ guḷikaṁ karitvā ekamantaṁ ṭhapeyya. Dutiyaṁ.

(SA.15.3./II,157.)

(SA.15.3.)3. Assusuttavaṇṇanā

126. Tatiye (CS:pg.2.146) **kandantānan**ti sasaddaṁ rudamānānaṁ. **Passannan**ti sanditaṁ pavattaṁ. **Catūsu mahāsamuddesū**ti sinerurasmīhi paricchinnesu catūsu

mahāsamuddesu. Sinerussa hi pācīnapassaṁ rajatamayaṁ, dakkhiṇapassaṁ maṇimayaṁ, pacchimapassaṁ phalikamayaṁ, uttarapassaṁ suvaṇṇamayaṁ. Pubbadakkhiṇapassehi nikkhantā rajatamaṇirasmiyo ekato hutvā mahāsamuddapiṭṭhena gantvā cakkavāḷapabbataṁ āhacca tiṭṭhanti, dakkhiṇapacchimapassehi nikkhantā maṇiphalikarasmiyo, pacchimuttarapassehi nikkhantā phalikasuvaṇṇarasmiyo, uttarapācīnapassehi nikkhantā suvaṇṇarajatarasmiyo ekato hutvā mahāsamuddapiṭṭhena gantvā cakkavāḷapabbataṁ āhacca tiṭṭhanti. Tāsaṁ rasmīnaṁ antaresu cattāro mahāsamuddā honti. Te sandhāya vuttaṁ "catūsu mahāsamuddesū"ti. **Ñātibyasanan**ti-ādīsu **byasanan**ti vi-asanaṁ, vināsoti attho. Ñātīnaṁ byasanaṁ **ñātibyasanaṁ,** bhogānaṁ byasanaṁ **bhogabyasanaṁ**. Rogo pana sayameva ārogyaṁ viyasati vināsetīti byasanaṁ, rogova byasanaṁ **rogabyasanaṁ**. Tatiyaṁ.

(SA.15.4.)4. Khīrasuttavaṇṇanā

127. Catutthe **mātuthaññan**ti ekanāmikāya manussamātu khīraṁ. Imesañhi sattānaṁ gaṇḍuppādakipillikādīsu vā macchakacchapādīsu vā pakkhijātesu vā nibbattakāle mātukhīrameva natthi, ajapasumahiṁsādīsu nibbattakāle khīraṁ atthi, tathā manussesu. Tattha ajādikāle ca manussesu cāpi "devī sumanā tissā"ti evaṁ nānānāmikānaṁ kucchiyaṁ nibbattakāle aggahetvā tissāti ekanāmikāya eva mātu kucchiyaṁ nibbattakāle pītaṁ thaññaṁ catūsu mahāsamuddesu udakato bahutaranti veditabbaṁ. Catutthaṁ.

(SA.15.5.)5. Pabbatasuttavaṇṇanā

128. Pañcame **sakkā pana, bhante**ti so kira bhikkhu cintesi-- "Satthā anamataggassa saṁsārassa dīghatamattā 'na sukaraṁ na sukaran'ti kathetiyeva (CS:pg.2.147) kathaṁ (SA.15.5./II,158.) nacchindati sakkā nu kho upamaṁ kārāpetun"ti. Tasmā evamāha. **Kāsikenā**ti tayo kappāsaṁsū ekato gahetvā kantitasuttamayena atisukhumavatthena. Tena pana parimaṭṭhe kittakaṁ khīyeyyāti. Sāsapamattaṁ. Pañcamaṁ.

(SA.15.6.)6. Sāsapasuttavaṇṇanā

129. Chaṭṭhe **āyasaṁ Nagaran**ti āyasena pākārena parikkhittaṁ nagaraṁ, na pana anto āyasehi ekabhūmikādipāsādehi ākiṇṇanti daṭṭhabbaṁ. Chaṭṭhaṁ.

(SA.15.7.)7. Sāvakasuttavaṇṇanā

130. Sattame **anussareyyun**ti ekena kappasatasahasse anussarite aparo tassa ṭhitaṭṭhānato aññaṁ satasahassaṁ, aññopi aññanti evaṁ cattāropi cattārisatasahassāni anussareyyuṁ. Sattamaṁ.

(SA.15.8.~9.)8- 9. Gaṅgāsuttādivaṇṇanā

131-132. Aṭṭhame **yā etasmiṁ antare vālikā**ti yā etasmiṁ āyāmato pañcayojanasatike antare vālikā. Navame vattabbaṁ natthi. Aṭṭhamanavamāni.

(SA.15.10.)10. Puggalasuttavaṇṇanā

133. Dasame **aṭṭhikaṅkalo**ti-ādīni tīṇipi rāsivevacanāneva. Imesaṁ pana sattānaṁ sa-aṭṭhikālato anaṭṭhikālova bahutaro. Gaṇḍuppādakādipāṇabhūtānañhi etesaṁ aṭṭhimeva natthi, macchakacchapādibhūtānaṁ pana aṭṭhimeva bahutaraṁ, tasmā anaṭṭhikālañca bahu-aṭṭhikālañca aggahetvā samaṭṭhikālova gahetabbo. (SA.15.10./II,159.) **Uttaro Gijjhakūṭassā**ti Gijjhakūṭassa uttarapasse ṭhito. **Magadhānaṁ giribbaje**ti Magadharaṭṭhassa giribbaje, giriparikkhepe ṭhitoti attho. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti. Dasamaṁ.

Paṭhamo vaggo.

2. Dutiyavaggo

(SA.15.11.)1. Duggatasuttavaṇṇanā

134. Dutiyavaggassa (CS:pg.2.148) paṭhame **duggatan**ti daliddaṁ kapaṇaṁ. **Durūpetan**ti dussaṇṭhānehi hatthapādehi upetaṁ. Paṭhamaṁ.

(SA.15.12.)2. Sukhitasuttavaṇṇanā

135. Dutiye **sukhitan**ti sukhasamappitaṁ mahaddhanaṁ mahābhogaṁ. **Susajjitan**ti alaṅkatapaṭiyattaṁ hatthikkhandhagataṁ mahāparivāraṁ. Dutiyaṁ.

(SA.15.13.)3. Tiṁsamattasuttavaṇṇanā

136. Tatiye **pāveyyakā**ti pāveyyadesavāsino. **Sabbe āraññikā**ti-ādīsu dhutaṅgasamādānavasena tesaṁ āraññikādibhāvo veditabbo. **Sabbe sasaṁyojanā**ti sabbe sabandhanā, keci sotāpannā, keci sakadāgāmino, keci anāgāmino. Tesu hi puthujjano vā khīṇāsavo vā natthi. **Gunnan**ti-ādīsu setakāḷādivaṇṇesu ekekavaṇṇakālova gahetabbo. **Pāripanthakā**ti paripanthe tiṭṭhanakā panthaghātacorā. **Pāradārikā**ti paradāracārittaṁ āpajjanakā. Tatiyaṁ.

(SA.15.14.~19.)4- 9. Mātusuttādivaṇṇanā

137-142. Catutthādīsu liṅganiyamena ceva cakkavāḷaniyamena ca attho veditabbo. Purisānañhi mātugāmakālo, mātugāmānañca purisakāloti evamettha liṅganiyamo. Imamhā cakkavāḷā sattā paracakkavāḷaṁ, paracakkavāḷā ca imaṁ cakkavāḷaṁ saṁsaranti. Tesu imasmiṁ cakkavāḷe mātugāmakāle mātubhūtaññeva dassento **yo namātābhūtapubbo**ti āha. **Yo napitābhūtapubbo**ti-ādīsupi eseva nayo.

Catutthādīni.

(SA.15.20./II,160.)

(SA.15.20.)10. Vepullapabbatasuttavaṇṇanā

143. Dasame (CS:pg.2.149) **bhūtapubban**ti atītakāle ekaṁ apadānaṁ āharitvā dasseti. **Samaññā udapādī**ti paññatti ahosi. **Catūhena ārohantī**ti idaṁ thāmamajjhime sandhāya vuttaṁ. **Aggan**ti uttamaṁ. **Bhaddayugan**ti sundarayugalaṁ. **Tīhena ārohantī**ti ettāvatā kira dvinnaṁ Buddhānaṁ antare yojanaṁ pathavī ussannā, so pabbato tiyojanubbedho jāto.

Appaṁ vā bhiyyoti vassasatato uttariṁ appaṁ dasa vā vīsaṁ vā vassāni. Puna vassasatameva jīvanako nāma natthi, uttamakoṭiyā pana saṭṭhi vā asīti vā vassāni jīvanti. Vassasataṁ pana appatvā pañcavassadasavassādikāle mīyamānāva bahukā. Ettha ca kakusandho Bhagavā cattālīsavassasahassāyukakāle, koṇāgamano tiṁsavassasahassāyukakāle nibbattoti idaṁ anupubbena parihīnasadisaṁ kataṁ, na pana evaṁ parihīnaṁ, vaḍḍhitvā vaḍḍhitvā parihīnanti veditabbaṁ. Kathaṁ? Kakusandho tāva Bhagavā imasmiṁyeva kappe cattālīsavassasahassāyukakāle nibbatto āyuppamāṇaṁ pañca koṭṭhāse katvā cattāro ṭhatvā pañcame vijjamāneyeva parinibbuto. Taṁ āyu parihāyamānaṁ dasavassakālaṁ patvā puna vaḍḍhamānaṁ asaṅkheyyaṁ hutvā tato parihāyamānaṁ tiṁsavassasahassāyukakāle ṭhitaṁ, tadā koṇāgamano nibbatto. Tasmimpi tatheva parinibbute taṁ āyu dasavassakālaṁ patvā puna vaḍḍhamānaṁ asaṅkheyyaṁ hutvā parihāyitvā vīsavassasahassakāle ṭhitaṁ, tadā Kassapo Bhagavā nibbatto. Tasmimpi tatheva parinibbute taṁ āyu dasavassakālaṁ patvā puna vaḍḍhamānaṁ asaṅkheyyaṁ hutvā parihāyitvā vassasatakālaṁ pattaṁ, atha amhākaṁ sammāsambuddho nibbatto. Evaṁ anupubbena parihāyitvā vaḍḍhitvā vaḍḍhitvā parihīnanti veditabbaṁ. Tattha ca yaṁ āyuparimāṇesu mandesu Buddhā nibbattanti, tesampi tadeva āyuparimāṇaṁ hotīti. Dasamaṁ.

Dutiyo vaggo.

Anamataggasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.16.1./II,161.)

SA.16.(5) Kassapasaṁyuttaṁ

(SA.16.1.)1. Santuṭṭhasuttavaṇṇanā

144. Kassapasaṁyuttassa (CS:pg.2.150) paṭhame **santuṭṭhāyan**ti santuṭṭho ayaṁ. **Itarītarenā**ti na thūlasukhumalūkhapaṇītathirajiṇṇānaṁ yena kenaci, atha kho yathāladdhādīnaṁ itarītarena yena kenaci santuṭṭhoti attho. Cīvarasmiñhi tayo santosā yathālābhasantoso yathābalasantoso yathāsāruppasantosoti. Piṇḍapātādīsupi eseva nayo.

Tesaṁ ayaṁ pabhedasaṁvaṇṇanā-- idha bhikkhu cīvaraṁ labhati sundaraṁ vā asundaraṁ vā, so teneva yāpeti, aññaṁ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti. Ayamassa cīvare yathālābhasantoso. Atha pana pakatidubbalo vā hoti ābādhajarābhibhūto vā, garucīvaraṁ pārupanto kilamati, so sabhāgena bhikkhunā saddhiṁ taṁ parivattetvā

lahukena yāpentopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa cīvare yathābalasantoso. Aparo paṇītapaccayalābhī hoti, so paṭṭacīvarādīnaṁ aññataraṁ mahagghacīvaraṁ bahūni vā cīvarāni labhitvā-- "Idaṁ therānaṁ cirapabbajitānaṁ, idaṁ bahussutānaṁ anurūpaṁ, idaṁ gilānānaṁ, idaṁ appalābhīnaṁ hotū"ti datvā tesaṁ purāṇacīvaraṁ vā saṅkārakūṭādito vā pana nantakāni uccinitvā tehi saṅghāṭiṁ katvā dhārentopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa cīvare yathāsāruppasantoso.

Idha pana bhikkhu piṇḍapātaṁ labhati lūkhaṁ vā paṇītaṁ vā, so teneva yāpeti, aññaṁ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti. Ayamassa piṇḍapāte yathālābha santoso. Yo pana attano pakativiruddhaṁ vā byādhiviruddhaṁ vā piṇḍapātaṁ labhati, yenassa paribhuttena aphāsu hoti, so sabhāgassa bhikkhuno taṁ datvā tassa hatthato sappāyabhojanaṁ (SA.16.1./II,162.) bhutvā samaṇadhammaṁ karontopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa piṇḍapāte yathābalasantoso. Aparo bahuṁ paṇītaṁ piṇḍapātaṁ labhati, so taṁ cīvaraṁ viya cirapabbajita-bahussuta-appalābhagilānānaṁ datvā (CS:pg.2.151) tesaṁ vā sesakaṁ piṇḍāya vā caritvā missakāhāraṁ bhuñjantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa piṇḍapāte yathāsāruppasantoso.

Idha pana bhikkhu senāsanaṁ labhati manāpaṁ vā amanāpaṁ vā, so tena neva somanassaṁ na paṭighaṁ uppādeti, antamaso tiṇasanthārakenāpi yathāladdheneva tussati. Ayamassa senāsane yathālābhasantoso. Yo pana attano pakativiruddhaṁ vā byādhiviruddhaṁ vā senāsanaṁ labhati, yatthassa vasato aphāsu hoti, so taṁ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa santake sappāyasenāsane vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa senāsane yathābalasantoso. Aparo mahāpuñño leṇamaṇḍapakūṭāgārādīni bahūni paṇītasenāsanāni labhati, so tāni cīvarādīni viya cirapabbajitabahussuta-appalābhagilānānaṁ datvā yattha katthaci vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa senāsane yathāsāruppasantoso. Yopi "uttamasenāsanaṁ nāma pamādaṭṭhānaṁ, tattha nisinnassa thinamiddhaṁ okkamati, niddābhibhūtassa paṭibujjhato pāpavitakkā pātubhavantī"ti paṭisañcikkhitvā tādisaṁ senāsanaṁ pattampi na sampaṭicchati, so taṁ paṭikkhipitvā abbhokāsarukkhamūlādīsu vasanto santuṭṭhova hoti. Ayampi senāsane yathāsāruppasantoso.

Idha pana bhikkhu bhesajjaṁ labhati lūkhaṁ vā paṇītaṁ vā, so yaṁ labhati teneva tussati, aññaṁ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti. Ayamassa gilānapaccaye yathālābhasantoso. Yo pana telenatthiko phāṇitaṁ labhati, so taṁ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa hatthato telaṁ gahetvā vā aññadeva vā pariyesitvā bhesajjaṁ karontopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa gilānapaccaye yathābalasantoso. Aparo mahāpuñño bahuṁ telamadhuphāṇitādipaṇītabhesajjaṁ labhati, so taṁ cīvaraṁ viya cirapabbajita-bahussuta-appalābhagilānānaṁ datvā tesaṁ ābhatena yena kenaci yāpentopi (SA.16.1./II,163.) santuṭṭhova hoti. Yo pana ekasmiṁ bhājane muttaharītakaṁ ṭhapetvā ekasmiṁ catumadhuraṁ "gaṇha, bhante, yadicchasī"ti vuccamāno sacassa tesu aññatarenapi rogo vūpasammati, atha "muttaharītakaṁ nāma Buddhādīhi vaṇṇitan"ti catumadhuraṁ paṭikkhipitvā muttaharītakena bhesajjaṁ karonto paramasantuṭṭhova (CS:pg.2.152) hoti. Ayamassa gilānapaccaye yathāsāruppasantoso. Iti ime tayo santose sandhāya "santuṭṭhāyaṁ, bhikkhave, Kassapo itarītarena cīvarenā"ti vuttaṁ.

Vaṇṇavādīti eko santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇaṁ na katheti. Eko na santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇaṁ katheti. Eko neva santuṭṭho hoti, na santosassa vaṇṇaṁ katheti. Eko santuṭṭho ca hoti, santosassa ca vaṇṇaṁ katheti. Ayaṁ tādisoti dassetuṁ **itarītaracīvarasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī**ti vuttaṁ. **Anesanan**ti dūteyyapahiṇagamanānuyogappabhedaṁ nānappakāraṁ anesanaṁ. **Aladdhā**ti

alabhitvā. Yathā ca ekacco "Kathaṁ nu kho cīvaraṁ labhissāmī"ti puññavantehi bhikkhūhi saddhiṁ ekato hutvā kohaññaṁ karonto uttasati paritassati, ayaṁ evaṁ aladdhā ca cīvaraṁ na paritassati. **Laddhā cā**ti dhammena samena labhitvā. **Agadhito**ti vigatalobhagedho. **Amucchito**ti adhimattataṇhāya mucchaṁ anāpanno. **Anajjhāpanno**ti taṇhāya anotthaṭo apariyonaddho. **Ādīnavadassāvī**ti anesanāpattiyañca gadhitaparibhoge ca ādīnavaṁ passamāno. **Nissaraṇapaññ**oti, "yāvadeva sītassa paṭighātāyā"ti vuttanissaraṇameva jānanto paribhuñjatīti attho. **Itarītarena piṇḍapātenā**ti-ādīsupi yathāladdhādīnaṁ yena kenaci piṇḍapātena, yena kenaci senāsanena, yena kenaci gilānapaccayabhesajjaparikkhārenāti evamattho daṭṭhabbo.

Kassapena vā hi vo, bhikkhave, ovadissāmīti ettha yathā Mahākassapatthero catūsu paccayesu tīhi santosehi santuṭṭho, tumhepi tathārūpā bhavathāti ovadanto Kassapena ovadati nāma. **Yo vā panassa Kassapasadiso**ti etthāpi yo vā panaññopi (SA.16.1./II,164.) Kassapasadiso Mahākassapatthero viya catūsu paccayesu tīhi santosehi santuṭṭho bhaveyya, tumhepi tathārūpā bhavathāti ovadanto Kassapasadisena ovadati nāma. **Tathattāya paṭipajjitabban**ti "sammāsambuddhassa imāya imasmiṁ santuṭṭhisutte vuttasallekhācārapaṭipattiyā kathanaṁ nāma bhāro, amhākampi (CS:pg.2.153) imaṁ paṭipattiṁ paripūraṁ katvā pūraṇaṁ bhāroyeva, āgato kho pana bhāro gahetabbo"ti cintetvā yathā mayā kathitaṁ, tathattāya tathābhāvāya tumhehipi paṭipajjitabbanti. Paṭhamaṁ.

(SA.16.2.)2. Anottappīsuttavaṇṇanā

145. Dutiye **anātāpī**ti yaṁ vīriyaṁ kilese ātapati, tena rahito. **Anottappī**ti nibbhayo kilesuppattito kusalānuppattito ca bhayarahito. **Sambodhāyā**ti sambujjhanatthāya. **Nibbānāyā**ti nibbānasacchikiriyāya. **Anuttarassa yogakkhemassā**ti arahattassa tañhi anuttarañceva catūhi ca yogehi khemaṁ.

Anuppannāti-ādīsu ye pubbe appaṭiladdhapubbaṁ cīvarādiṁ vā paccayaṁ upaṭṭhākasaddhivihārika-antevāsīnaṁ vā aññatarato manuññavatthuṁ paṭilabhitvā taṁ subhaṁ sukhanti ayoniso gaṇhantassa aññataraṁ vā pana ananubhūtapubbaṁ ārammaṇaṁ yathā tathā vā ayoniso āvajjentassa lobhādayo pāpakā akusalā dhammā uppajjanti, te anuppannāti veditabbā. Aññathā hi anamatagge saṁsāre anuppannā nāma pāpakā dhammā natthi. Anubhūtapubbepi ca vatthumhi ārammaṇe vā yassa pakatibuddhiyā vā uddesaparipucchāya vā pariyattinavakammayonisomanasikārānaṁ vā aññataravasena pubbe anuppajjitvā pacchā tādisena paccayena sahasā uppajjanti, imepi "anuppannā uppajjamānā anatthāya saṁvatteyyun"ti veditabbā. Tesuyeva pana vatthārammaṇesu punappunaṁ uppajjamānā nappahīyanti nāma, te "uppannā appahīyamānā anatthāya saṁvatteyyun"ti veditabbā. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana uppannānuppannabhedo ca pahānappahānavidhānañca sabbaṁ Visuddhimagge ñāṇadassanavisuddhiniddese kathitaṁ.

(SA.16.2./II,165.) **Anuppannā me kusalā dhammā**ti appaṭiladdhāpi sīlasamādhimaggaphalasaṅkhātā anavajjadhammā. **Uppannā**ti teyeva paṭiladdhā. **Nirujjhamānā anatthāya saṁvatteyyun**ti te sīlādidhammā parihānivasena puna anuppattiyā nirujjhamānā anatthāya saṁvatteyyunti veditabbā. Ettha ca lokiyā parihāyanti, lokuttarānaṁ parihāni natthīti. "Uppannānaṁ kusalānaṁ dhammānaṁ ṭhitiyā"ti imassa (CS:pg.2.154) pana sammappadhānassa vasenāyaṁ desanā katā.

Dutiyamaggo vā sīghaṁ anuppajjamāno, paṭhamamaggo nirujjhamāno anatthāya saṁvatteyyāti evampettha attho daṭṭhabbo. Iti imasmiṁ Sutte ime cattāro sammappadhānā pubbabhāgavipassanāvasena kathitāti. Dutiyaṁ.

(SA.16.3.)3. Candūpamasuttavaṇṇanā

146. Tatiye **Candūpamā**ti candasadisā hutvā. Kiṁ parimaṇḍalatāya? No, apica kho yathā cando gaganatalaṁ pakkhandamāno na kenaci saddhiṁ santhavaṁ vā sinehaṁ vā ālayaṁ vā nikantiṁ vā patthanaṁ vā pariyuṭṭhānaṁ vā karoti, na ca na hoti mahājanassa piyo manāpo, tumhepi evaṁ kenaci saddhiṁ santhavādīnaṁ akaraṇena bahujanassa piyā manāpā candūpamā hutvā khattiyakulādīni cattāri kulāni upasaṅkamathāti attho. Apica yathā cando andhakāraṁ vidhamati, ālokaṁ pharati, evaṁ kilesandhakāravidhamanena ñāṇālokapharaṇena cāpi candūpamā hutvāti evamādīhipi nayehi ettha attho daṭṭhabbo.

Apakasseva kāyaṁ apakassa cittanti teneva santhavādīnaṁ akaraṇena kāyañca cittañca apakassitvā, apanetvāti attho. Yo hi bhikkhu araññepi na vasati, kāmavitakkādayopi vitakketi, ayaṁ neva kāyaṁ apakassati, na cittaṁ. Yo hi araññepi kho viharati, kāmavitakkādayo pana vitakketi, ayaṁ kāyameva apakassati, na cittaṁ. Yo gāmante (SA.16.3./II,166.) vasati kāmavitakkādayopi kho na ca vitakketi, ayaṁ cittameva apakassati, na kāyaṁ. Yo pana araññe ceva vasati, kāmavitakkādayo ca na vitakketi, ayaṁ ubhayampi apakassati. Evarūpā hutvā kulāni upasaṅkamathāti dīpento "apakasseva kāyaṁ apakassa cittan"ti āha.

Niccanavakāti niccaṁ navakāva, āgantukasadisā eva hutvāti attho. Āgantuko hi paṭipāṭiyā sampattagehaṁ pavisitvā sace naṁ gharasāmikā disvā, "amhākaṁ puttabhātaro vippavāsaṁ gatā evaṁ vicariṁsū"ti anukampamānā nisīdāpetvā bhojenti, bhuttamattoyeva "tumhākaṁ bhājanaṁ (CS:pg.2.155) gaṇhathā"ti uṭṭhāya pakkamati, na tehi saddhiṁ santhavaṁ vā karoti, na kiccakaraṇīyāni vā saṁvidahati, evaṁ tumhepi paṭipāṭiyā sampattagharaṁ pavisitvā yaṁ iriyāpathesu pasannā manussā denti, taṁ gahetvā chinnasanthavā, tesaṁ kiccakaraṇīye abyāvaṭā hutvā nikkhamathāti dīpeti.

Imassa pana niccanavakabhāvassa āvibhāvatthaṁ dvebhātikavatthu kathetabbaṁ-- vasāḷanagaragāmato kira dve bhātikā nikkhamitvā pabbajitā, te Cūḷanāgatthero ca Mahānāgatthero cāti paññāyiṁsu. Te cittalapabbate tiṁsa vassāni vasitvā arahattaṁ pattā "mātaraṁ passissāmā"ti āgantvā vasāḷanagaravihāre vasitvā punadivase mātugāmaṁ piṇḍāya pavisiṁsu. Mātāpi tesaṁ uḷuṅkena yāguṁ nīharitvā ekassa patte ākiri. Tassā taṁ olokayamānāya puttasineho uppajji. Atha naṁ āha-- "Tvaṁ, tāta, mayhaṁ putto mahānāgo"ti. Thero "pacchimaṁ theraṁ puccha upāsike"ti vatvā pakkāmi. Pacchimatherassapi yāguṁ datvā, "tāta, tvaṁ mayhaṁ putto cūḷanāgo"ti pucchi? Thero "kiṁ, upāsike, purimaṁ theraṁ (SA.16.3./II,167.) na pucchasī"ti? Vatvā pakkāmi. Evaṁ mātarāpi saddhiṁ chinnasanthavo bhikkhu niccanavako nāma hoti.

Appagabbhāti na pagabbhā, aṭṭhaṭṭhānena kāyapāgabbhiyena, catuṭṭhānena vacīpāgabbhiyena, anekaṭṭhānena manopāgabbhiyena ca virahitāti attho. **Aṭṭhaṭṭhānaṁ kāyapāgabbhiyaṁ** nāma saṅghagaṇapuggala-bhojanasālā-jantāgharanahānatittha-bhikkhācāramagga-antaragharap pavesanesu kāyena appatirūpakaraṇaṁ. Seyyathidaṁ-- idhekacco saṅghamajjhe pallatthikāya vā nisīdati pāde pādaṁ ādhāyitvā vāti evamādi (mahāni.165). Tathā

gaṇamajjhe. **Gaṇamajjhe**ti catuparisasannipāte vā suttantikagaṇādisannipāte vā. Tathā vuḍḍhatare puggale. Bhojanasālāya pana vuḍḍhānaṁ āsanaṁ na deti, navānaṁ āsanaṁ paṭibāhati. Tathā jantāghare. Vuḍḍhe cettha anāpucchā aggijalanādīni karoti. Nhānatitthe ca yadidaṁ "daharo vuḍḍhoti pamāṇaṁ akatvā āgatapaṭipāṭiyā nhāyitabban"ti vuttaṁ, tampi anādiyanto pacchā āgantvā udakaṁ otaritvā vuḍḍhe ca nave ca bādhati. Bhikkhācāramagge pana aggāsana-aggodaka-aggapiṇḍānaṁ (CS:pg.2.156) atthāya purato gacchati bāhāya bāhaṁ paharanto. Antaragharappavesane vuḍḍhehi paṭhamataraṁ pavisati, daharehi saddhiṁ kāyakīḷanakaṁ karotīti evamādi.

Catuṭṭhānaṁ vacīpāgabbhiyaṁ nāma saṅghagaṇapuggala-antaragharesu appatirūpavācānicchāraṇaṁ. Seyyathidaṁ-- idhekacco saṅghamajjhe anāpucchā dhammaṁ bhāsati. Tathā pubbe vuttappakārassa gaṇassa majjhe puggalassa ca santike, tattheva manussehi pañhaṁ puṭṭho vuḍḍhataraṁ anāpucchā (SA.16.3./II,168.) vissajjeti. Antaraghare pana "itthannāme kiṁ atthi? Kiṁ yāgu, udāhu khādanīyaṁ bhojanīyaṁ? Kiṁ me dassasi? Kiṁ ajja khādissāma? Kiṁ bhuñjissāma? Kiṁ pivissāmā"ti-ādīni bhāsati.

Anekaṭṭhānaṁ manopāgabbhiyaṁ nāma tesu tesu ṭhānesu kāyavācāhi ajjhācāraṁ anāpajjitvāpi manasāva kāmavitakkādīnaṁ vitakkanaṁ. Apica dussīlasseva sato "sīlavāti maṁ jano jānātū"ti evaṁ pavattā pāpicchatāpi manopāgabbhiyaṁ. Iti sabbesampi imesaṁ pāgabbhiyānaṁ abhāvena appagabbhā hutvā upasaṅkamathāti vadati.

Jarudapānanti jiṇṇakūpaṁ. **Pabbatavisaman**ti pabbate visamaṁ papātaṭṭhānaṁ. **Nadīviduggan**ti nadiyā viduggaṁ chinnataṭaṭṭhānaṁ. **Apakasseva kāyan**ti tādisāni ṭhānāni yo khiḍḍādipasuto kāyaṁ anapakassa ekatobhāriyaṁ akatvāva vāyupatthambhakaṁ aggāhāpetvā cittampi anapakassa "ettha patito hatthapādabhañjanādīni pāpuṇātī"ti anādīnavadassāvitāya anubbejetvā sampiyāyamāno oloketi, so patitvā hatthapādabhañjanādi-anatthaṁ pāpuṇāti. Yo pana udakatthiko vā aññena vā kenaci kiccena oloketukāmo kāyaṁ apakassa ekato bhāriyaṁ katvā vāyupatthambhakaṁ gāhāpetvā, cittampi apakassa ādīnavadassanena saṁvejetvā oloketi, so na patati, yathāruciṁ oloketvā sukhī yenakāmaṁ pakkamati.

Evameva (CS:pg.2.157) **kho**ti ettha idaṁ opammasaṁsandanaṁ -- jarudapānādayo viya hi cattāri kulāni, olokanapuriso viya bhikkhu. Yathā anapakaṭṭhakāyacitto tāni olokento puriso tattha patati, evaṁ arakkhitehi kāyādīhi kulāni upasaṅkamanto bhikkhu kulesu bajjhati, tato nānappakāraṁ sīlapādabhañjanādi-anatthaṁ pāpuṇāti. Yathā pana apakaṭṭhakāyacitto puriso tattha na patati, evaṁ rakkhiteneva kāyena rakkhitehi cittehi rakkhitāya vācāya suppaṭṭhitāya satiyā apakaṭṭhakāyacitto hutvā kulāni upasaṅkamanto bhikkhu kulesu na bajjhati. Athassa yathā tattha apatitassa purisassa, na pādā bhañjanti, evaṁ sīlapādo na bhijjati. Yathā hatthā (SA.16.3./II,169.) na bhañjanti, evaṁ saddhāhattho na bhijjati. Yathā kucchi na bhijjati, evaṁ samādhikucchi na bhijjati. Yathā sīsaṁ na bhijjati, evaṁ ñāṇasīsaṁ na bhijjati, yathā ca taṁ khāṇukaṇṭakādayo na vijjhanti, evamimaṁ rāgakaṇṭakādayo na vijjhanti. Yathā so nirupaddavo yathāruci oloketvā sukhī yenakāmaṁ pakkamati, evaṁ bhikkhu kulāni nissāya cīvarādayo paccaye paṭisevanto kammaṭṭhānaṁ vaḍḍhetvā saṅkhāre sammasanto arahattaṁ patvā lokuttarasukhena sukhito yenakāmaṁ agatapubbaṁ nibbānadisaṁ gacchati.

Idāni yo hīnādhimuttiko micchāpaṭipanno evaṁ vadeyya "sammāsambuddho 'tividhaṁ pāgabbhiyaṁ pahāya niccanavakattena candūpamā kulāni upasaṅkamathā'ti vadanto aṭṭhāne ṭhapeti, asayhaṁ bhāraṁ āropeti, yaṁ na sakkā kātuṁ taṁ kāretī"ti, tassa

vādapathaṁ pacchinditvā, “sakkā evaṁ kātuṁ, atthi evarūpo bhikkhū”ti dassento **Kassapo, bhikkhave**ti-ādimāha.

Ākāse pāṇiṁ cālesīti nīle gaganantare yamakavijjutaṁ cārayamāno viya heṭṭhābhāgaṁ uparibhāgaṁ ubhatopassesu pāṇiṁ sañcāresi. Idañca pana tepiṭake Buddhavacane asambhinnapadaṁ nāma. **Attamano**ti tuṭṭhacitto sakamano, na domanassena pacchinditvā gahitamano. **Kassapassa, bhikkhave**ti idampi purimanayeneva paravādaṁ pacchinditvā atthi evarūpo bhikkhūti dassanatthaṁ vuttaṁ.

Pasannākāraṁ (CS:pg.2.158) **kareyyun**ti cīvarādayo paccaye dadeyyuṁ. **Tathattāya paṭipajjeyyun**ti sīlassa āgataṭṭhāne sīlaṁ pūrayamānā, samādhivipassanā maggaphalānaṁ āgataṭṭhāne tāni tāni sampādayamānā tathābhāvāya paṭipajjeyyuṁ. **Anudayan**ti rakkhaṇabhāvaṁ. **Anukampan**ti muducittataṁ. Ubhayañcetaṁ kāruññasseva vevacanaṁ. **Kassapo, bhikkhave**ti idampi purimanayeneva paravādaṁ pacchinditvā atthi evarūpo bhikkhūti dassanatthaṁ vuttaṁ. **Kassapena vā**ti ettha candopamādivasena yojanaṁ katvā purimanayeneva attho veditabbo. Tatiyaṁ.

(SA.16.4./II,170.)

(SA.16.4.)4. Kulūpakasuttavaṇṇanā

147. Catutthe **Kulūpako**ti kulagharānaṁ upagantā. **Dentuyeva me**ti dadantuyeva mayhaṁ. **Sandīyatī**ti aṭṭīyati pīḷiyati. Sesamettha vuttanayānusāreneva veditabbaṁ. Catutthaṁ.

(SA.16.5.)5. Jiṇṇasuttavaṇṇanā

148. Pañcame **Jiṇṇo**ti thero mahallako. **Garukānī**ti taṁ Satthu santikā laddhakālato paṭṭhāya chinnabhinnaṭṭhāne suttasaṁsibbanena ceva aggaḷadānena ca anekāni paṭalāni hutvā garukāni jātāni. **Nibbasanānī**ti pubbe Bhagavatā nivāsetvā apanītatāya evaṁladdhanāmāni. **Tasmā**ti yasmā tvaṁ jiṇṇo ceva garupaṁsukūlo ca. **Gahapatānī**ti paṁsukūlikaṅgaṁ vissajjetvā gahapatīhi dinnacīvarāni dhārehīti vadati. **Nimantanānī**ti piṇḍapātikaṅgaṁ vissajjetvā salākabhattādīni nimantanāni bhuñjāhīti vadati. **Mama ca santike**ti āraññikaṅgaṁ vissajjetvā gāmantasenāsaneyeva vasāhīti vadati.

Nanu ca yathā rājā senāpatiṁ senāpatiṭṭhāne ṭhapetvā tassa rājūpaṭṭhānādinā attano kammena ārādhentasseva taṁ ṭhānantaraṁ gahetvā aññassa dadamāno ayuttaṁ nāma karoti, evaṁ Satthā Mahākassapattherassa paccuggamanatthāya tigāvutaṁ maggaṁ gantvā rājagahassa ca nāḷandāya ca antare bahuputtakarukkhamūle nisinno tīhi ovādehi upasampādetvā tena saddhiṁ attano cīvaraṁ parivattetvā theraṁ jāti-āraññikaṅgañceva jātipaṁsukūlikaṅgañca (CS:pg.2.159) akāsi, so tasmiṁ kattukamyatāchandena Satthu cittaṁ ārādhentasseva paṁsukūlādīni vissajjāpetvā gahapaticīvarapaṭiggahaṇādīsu niyojento ayuttaṁ nāma karotīti. Na karoti. Kasmā? Attajjhāsayattā. Na hi Satthā dhutaṅgāni vissajjāpetukāmo, yathā pana aghaṭṭitā bheri-ādayo saddaṁ na vissajjenti, evaṁ aghaṭṭitā evarūpā (SA.16.5./II,171.) puggalā na sīhanādaṁ nadantīti nadāpetukāmo sīhanādajjhāsayena evamāha. Theropi Satthu ajjhāsayānurūpeneva “ahaṁ kho, bhante, dīgharattaṁ āraññiko cevā”ti-ādinā nayena sīhanādaṁ nadati.

Diṭṭhadhammasukhavihāranti diṭṭhadhammasukhavihāro nāma āraññikasseva labbhati, no gāmantavāsino. Gāmantasmiñhi vasanto dārakasaddaṁ suṇāti,

asappāyarūpāni passati, asappāye sadde suṇāti, tenassa anabhirati uppajjati. Āraññiko pana gāvutaṁ vā aḍḍhayojanaṁ vā atikkamitvā araññaṁ ajjhogāhetvā vasanto dīpibyagghasīhādīnaṁ sadde suṇāti, yesaṁ savanapaccayā amānusikāsavanarati uppajjati. Yaṁ sandhāya vuttaṁ--

"Suññāgāraṁ paviṭṭhassa, santacittassa bhikkhuno;
Amānusī ratī hoti, sammā dhammaṁ vipassato.
"Yato yato sammasati, khandhānaṁ udayabbayaṁ;
Labhatī pītipāmojjaṁ, amataṁ taṁ vijānataṁ. (dha.pa.373-374).
"Purato pacchato vāpi, aparo ce na vijjati.
Tattheva phāsu bhavati, ekassa ramato vane"ti.

Tathā piṇḍapātikasseva labbhati, no apiṇḍapātikassa. Apiṇḍapātiko hi akālacārī hoti, turitacāraṁ gacchati, parivatteti, palibuddhova gacchati, tattha ca bahusaṁsayo hoti. Piṇḍapātiko pana na akālacārī hoti, na turitacāraṁ gacchati, na parivatteti, apalibuddhova gacchati, tattha ca na bahusaṁsayo hoti.

Kathaṁ? Apiṇḍapātiko hi gāmato dūravihāre vasamāno kālasseva "yāguṁ vā pārivāsikabhattaṁ vā lacchāmi, āsanasālāya vā pana (CS:pg.2.160) uddesabhattādīsu kiñcideva mayhaṁ pāpuṇissatī"ti makkaṭakasuttāni chindanto sayitagorūpāni uṭṭhāpento pātova gacchanto akālacārī hoti. Manusse khettakammādīnaṁ atthāya gehā nikkhanteyeva sampāpuṇituṁ (SA.16.5./II,172.) migaṁ anubandhanto viya vegena gacchanto turitacārī hoti. Antarā kiñcideva disvā "asuka-upāsako vā asuka-upāsikā vā gehe, no gehe"ti pucchati, "no gehe"ti sutvā "idāni kuto labhissāmī"ti? Aggidaḍḍho viya pavedhati, sayaṁ pacchimadisaṁ gantukāmo pācīnadisāya salākaṁ labhitvā aññaṁ pacchimadisāya laddhasalākaṁ upasaṅkamitvā, "bhante, ahaṁ pacchimadisaṁ gamissāmi, mama salākaṁ tumhe gaṇhatha, tumhākaṁ salākaṁ mayhaṁ dethā"ti salākaṁ parivatteti. Ekaṁ vā pana salākabhattaṁ āharitvā paribhuñjanto "aparassāpi salākabhattassa pattaṁ dethā"ti manussehi vutte, "bhante, tumhākaṁ pattaṁ detha, ahaṁ mayhaṁ patte bhattaṁ pakkhipitvā tumhākaṁ pattaṁ dassāmī"ti aññassa pattaṁ dāpetvā bhatte āhaṭe attano patte pakkhipitvā pattaṁ paṭidento pattaṁ parivatteti nāma. Vihāre rājarājamahāmattādayo mahādānaṁ denti, iminā ca bhiyyo dūragāme salākā laddhā, tattha agacchanto puna sattāhaṁ salākaṁ na labhatīti alābhabhayena gacchati, evaṁ gacchanto palibuddho hutvā gacchati nāma. Yassa cesa salākabhattādino atthāya gacchati, "taṁ dassanti nu kho me, udāhu na dassanti, paṇītaṁ nu kho dassanti, udāhu lūkhaṁ, thokaṁ nu kho, udāhu bahukaṁ, sītalaṁ nu kho, udāhu uṇhan"ti evaṁ tattha ca bahusaṁsayo hoti.

Piṇḍapātiko pana kālasseva vuṭṭhāya vattapaṭivattaṁ katvā sarīraṁ paṭijaggitvā vasanaṭṭhānaṁ pavisitvā kammaṭṭhānaṁ manasikatvā kālaṁ sallakkhetvā mahājanassa uḷuṅkabhikkhādīni dātuṁ pahonakakāle gacchatīti na akālacārī hoti, ekekaṁ padavāraṁ cha koṭṭhāse katvā vipassanto gacchatīti na turitacārī hoti, attano garubhāvena "asuko gehe, na gehe"ti na pucchati, salākabhattādīniyeva na gaṇhāti. Agaṇhanto kiṁ parivattessati? Na aññassa vasena palibuddhova hoti (CS:pg.2.161) kammaṭṭhānaṁ manasikaronto yathāruci gacchati, itaro viya na bahusaṁsayo hoti. Ekasmiṁ gāme vā vīthiyā vā alabhitvā aññattha carati. Tasmimpi alabhitvā aññattha caranto missakodanaṁ saṅkaḍḍhitvā (SA.16.5./II,173.) amataṁ viya paribhuñjitvā gacchati.

Paṁsukūlikasseva labbhati, no apaṁsukūlikassa. Apaṁsukūliko hi vassāvāsikaṁ pariyesanto carati, na senāsanasappāyaṁ pariyesati. Paṁsukūliko pana na vassāvāsikaṁ pariyesanto carati, senāsanasappāyameva pariyesati. Tecīvarikasseva labbhati, na

itarassa. Atecīvariko hi bahubhaṇḍo bahuparikkhāro hoti, tenassa phāsuvihāro natthi. Appicchādīnañceva labbhati, na itaresanti. Tena vuttaṁ-- “Attano ca diṭṭhadhammasukhavihāraṁ sampassamāno”ti. Pañcamaṁ.

(SA.16.6.)6. Ovādasuttavaṇṇanā

149. Chaṭṭhe **ahaṁ vā**ti kasmā āha? Theraṁ attano ṭhāne ṭhapanatthaṁ. Kiṁ Sāriputtamoggallānā natthīti? Atthi. Evaṁ panassa ahosi “ime na ciraṁ ṭhassanti, Kassapo pana vīsavassasatāyuko, so mayi parinibbute sattapaṇṇiguhāyaṁ nisīditvā Dhammavinayasaṅgahaṁ katvā mama sāsanaṁ pañcavassasahassaparimāṇakālapavattanakaṁ karissati, attano taṁ ṭhāne ṭhapemi, evaṁ bhikkhū Kassapassa sussūsitabbaṁ maññissantī”ti. Tasmā evamāha. **Dubbacā**ti dukkhena vattabbā. **Dovacassakaraṇehī**ti dubbacabhāvakaraṇehi. **Appadakkhiṇaggāhino**ti anusāsaniṁ sutvā padakkhiṇaṁ na gaṇhanti yathānusiṭṭhaṁ na paṭipajjanti, appaṭipajjantā vāmagāhino nāma jātāti dasseti. **Accāvadante**ti atikkamma vadante, sutapariyattiṁ nissāya ativiya vādaṁ karonteti attho. **Ko bahutaraṁ bhāsissatī**ti dhammaṁ kathento ko bahuṁ bhāsissati, kiṁ tvaṁ, udāhu ahanti? **Ko sundaratarant**i, eko bahuṁ bhāsanto asahitaṁ amadhuraṁ bhāsati, eko sahitaṁ madhuraṁ, taṁ sandhāyāha “ko sundaratarant”ti? Eko pana bahuñca sundarañca kathento ciraṁ na bhāsati, lahuññeva uṭṭhāti, eko addhānaṁ pāpeti, taṁ sandhāyāha “ko ciratarant”ti? Chaṭṭhaṁ.

(SA.16.7./II,174.)

(SA.16.7.)7. Dutiya-ovādasuttavaṇṇanā

150. Sattame (CS:pg.2.162) **saddhā**ti okappanasaddhā. **Vīriyan**ti kāyikacetasikaṁ vīriyaṁ. **Paññā**ti kusaladhammajānanapaññā. **Na santi bhikkhū ovādakā**ti imassa puggalassa ovādakā anusāsakā kalyāṇamittā natthīti idaṁ, bhante, parihānanti dasseti. Sattamaṁ.

(SA.16.8.)8. Tatiya-ovādasuttavaṇṇanā

151. Aṭṭhame **tathā hi panā**ti pubbe sovacassatāya, etarahi ca dovacassatāya kāraṇapaṭṭhapane nipāto. **Tatrā**ti tesu theresu. **Ko nāmāyaṁ bhikkhū**ti ko nāmo ayaṁ bhikkhu? Kiṁ Tissatthero kiṁ Nāgattheroti? **Tatrā**ti tasmiṁ evaṁ sakkāre kayiramāne. **Tathattāyā**ti tathābhāvāya, āraññikādibhāvāyāti attho. **Sabrahmacārikāmo**ti “ime maṁ parivāretvā carantū”ti evaṁ kāmeti icchati patthetīti sabrahmacārikāmo. **Tathattāyā**ti lābhasakkāranibbattanatthāya. **Brahmacārupaddavenā**ti yo sabrahmacārīnaṁ catūsu paccayesu adhimattacchandarāgo upaddavoti vuccati, tena upaddutā. **Abhipatthanā**ti adhimattapatthanā. **Brahmacāri-abhipatthanenā**ti brahmacārīnaṁ adhimattapatthanāsaṅkhātena catupaccayabhāvena. Aṭṭhamaṁ.

(SA.16.9.)9. Jhānābhiññasuttavaṇṇanā

152. Navame **yāvadeva ākaṅkhāmī**ti yāvadeva icchāmi. Yāni pana ito paraṁ **vivicceva kāmehī**ti-ādinā nayena cattāri rūpāvacarajjhānāni, **sabbaso rūpasaññānaṁ samatikkamā**ti-ādinā nayena catasso arūpasamāpattiyo, **sabbaso nevasaññānāsaññāyatanaṁ samatikkamma saññāvedayitanirodhan**ti evaṁ nirodhasamāpatti, (SA.16.9./II,175.) **anekavihitaṁ iddhividhan**ti-ādinā nayena pañca lokikābhiññā ca vuttā. Tattha yaṁ vattabbaṁ siyā, taṁ sabbaṁ anupadavaṇṇanāya ceva bhāvanāvidhānena ca saddhiṁ Visuddhimagge (visuddhi.1.69) vitthāritameva. Chaḷabhiññāya pana **āsavānaṁ khayā**ti āsavānaṁ khayena. **Anāsavan**ti āsavānaṁ apaccayabhūtaṁ. **Cetovimuttin**ti arahattaphalasamādhiṁ. **Paññāvimuttin**ti arahattaphalapaññaṁ. Navamaṁ.

(SA.16.10.)10. Upassayasuttavaṇṇanā

153. Dasame (CS:pg.2.163) **āyāma, bhante**ti kasmā bhikkhunī-upassayagamanaṁ yācati? Na ābhasakkārahetu, kammaṭṭhānatthikā panettha bhikkhuniyo atthi, tā ussukkāpetvā kammaṭṭhānaṁ kathāpessāmīti yācati. Nanu ca so sayampi tepiṭako bahussuto, kiṁ sayaṁ kathetuṁ na sakkotīti? No na sakkoti. Buddhapaṭibhāgassa pana sāvakassa kathaṁ saddhātabbaṁ maññissantīti yācati. **Bahukicco tvaṁ bahukaraṇīyo**ti kiṁ thero navakammādipasuto, yena naṁ evamāhāti? No, Satthari pana parinibbute catasso parisā Ānandattheraṁ upasaṅkamitvā, “bhante, idāni kassa pattacīvaraṁ gahetvā caratha, kassa pariveṇaṁ sammajjatha, kassa mukhodakaṁ dethā”ti rodanti paridevanti. Thero “aniccā saṅkhārā, vuddhasarīrepi nillajjova maccurājā pahari. Esā saṅkhārānaṁ dhammatā, mā socittha, mā paridevitthā”ti parisaṁ saññāpeti. Idamassa bahukiccaṁ. Taṁ sandhāya thero evamāha. **Sandassesī**ti paṭipattiguṇaṁ dassesi. **Samādapesī**ti gaṇhāpesi. **Samuttejesī**ti samussāhesi. **Sampahaṁsesī**ti paṭiladdhaguṇena modāpesi.

Thullatissāti sarīrena thūlā, nāmena tissā. **Vedehamunino**ti paṇḍitamunino. Paṇḍito hi ñāṇasaṅkhātena vedena īhati sabbakiccāni karoti, tasmā “vedeho”ti vuccati. Vedeho ca so muni cāti, vedehamuni. (SA.16.10./II,176.) **Dhammaṁ bhāsitabbaṁ maññatī**ti tipiṭakadharassa dhammabhaṇḍāgārikassa sammukhe sayaṁ araññavāsī paṁsukūliko samāno “dhammakathiko ahan”ti dhammaṁ bhāsitabbaṁ maññati. Idaṁ kiṁ pana, kathaṁ panāti? Avajānamānā bhaṇati. **Assosī**ti aññena āgantvā ārocitavasena assosi. **Āgamehi tvaṁ, āvuso**ti tiṭṭha tvaṁ, āvuso. **Mā te saṅgho uttari upaparikkhī**ti mā bhikkhusaṅgho atireka-okāse taṁ upaparikkhīti. Idaṁ vuttaṁ hoti-- “Ānandena Buddhapaṭibhāgo sāvako vārito, ekā bhikkhunī na vāritā, tāya saddhiṁ santhavo vā sineho vā bhavissatī”ti mā taṁ saṅgho evaṁ amaññīti.

Idāni (CS:pg.2.164) attano Buddhapaṭibhāgabhāvaṁ dīpento **taṁ kiṁ maññasi, āvuso**ti-ādimāha? **Sattaratanan**ti sattahatthappamāṇaṁ. **Nāgan**ti hatthiṁ. **Aḍḍhaṭṭharatanaṁ vā**ti aḍḍharatanena ūna-aṭṭharatanaṁ, purimapādato paṭṭhāya yāva kumbhā vidatthādhikasattahatthubbedhanti attho. **Tālapattikāyā**ti taruṇatālapaṇṇena. **Cavitthā**ti cutā, na matā vā naṭṭhā vā, Buddhapaṭibhāgassa pana sāvakassa upavādaṁ vatvā Mahākassapatthere chahi abhiññāhi sīhanādaṁ nadante tassā kāsāvāni kaṇṭakasākhā viya kacchusākhā viya ca sarīraṁ khādituṁ āraddhāni, tāni hāretvā setakāni nivatthakkhaṇeyevassā cittassādo udapādīti. Dasamaṁ.

(SA.16.11.)11. Cīvarasuttavaṇṇanā

154. Ekādasame **Dakkhiṇāgirismin**ti Rājagahaṁ parivāretvā ṭhitassa girino dakkhiṇabhāge janapado dakkhiṇāgiri nāma, tasmiṁ cārikaṁ caratīti attho. Cārikā ca nāma duvidhā hoti turitacārikā ca aturitacārikā ca. Tattha yaṁ ekacco ekaṁ kāsāvaṁ nivāsetvā ekaṁ pārupitvā pattacīvaraṁ aṁse laggetvā chattaṁ ādāya sarīrato sedehi paggharantehi divasena sattaṭṭhayojanāni gacchati, yaṁ vā pana Buddhā (SA.16.11./II,177.) kiñcideva bodhaneyyasattaṁ disvā yojanasatampi yojanasahassampi khaṇena gacchanti, esā **turitacārikā** nāma. Devasikaṁ pana gāvutaṁ aḍḍhayojanaṁ tigāvutaṁ yojananti ettakaṁ addhānaṁ ajjatanāya nimantanaṁ adhivāsayato janasaṅgahaṁ karoto gamanaṁ, esā **aturitacārikā** nāma. Ayaṁ idha adhippetā.

Nanu ca thero pañcavīsati vassāni chāyā viya dasabalassa pacchato pacchato gacchantova ahosi, "kahaṁ Ānando"ti vacanassa okāsameva na adāsi, so kismiṁ kāle bhikkhusaṅghena saddhiṁ cārikaṁ carituṁ okāsaṁ labhatīti? Satthu parinibbānasaṁvacchare. Parinibbute kira Satthari Mahākassapatthero Satthu parinibbāne sannipatitassa bhikkhusaṅghassa majjhe nisīditvā Dhammavinayasaṅgāyanatthaṁ pañcasate bhikkhū uccinitvā, "āvuso, mayaṁ rājagahe vassaṁ vasantā Dhammavinayaṁ saṅgāyissāma, tumhe pure (CS:pg.2.165) vassūpanāyikāya attano palibodhaṁ ucchinditvā rājagahe sannipatathā"ti vatvā attanā rājagahaṁ gato. Ānandattheropi Bhagavato pattacīvaraṁ ādāya mahājanaṁ saññāpento Sāvatthiṁ gantvā tato nikkhamma rājagahaṁ gacchanto dakkhiṇāgirismiṁ cārikaṁ cari. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ.

Yebhuyyena kumārabhūtāti ye te hīnāyāvattā nāma, te yebhuyyena kumārakā daharā taruṇā ekavassikadvevassikā bhikkhū ceva anupasampannakumārakā ca. Kasmā panete pabbajitā, kasmā hīnāyāvattāti? Tesaṁ kira mātāpitaro cintesuṁ-- "Ānandatthero Satthu vissāsiko aṭṭha vare yācitvā upaṭṭhahati, icchiticchitaṭṭhānaṁ Satthāraṁ gahetvā gantuṁ sakkoti, amhākaṁ dārake etassa santike pabbājema, so Satthāraṁ gahetvā āgamissati, tasmiṁ āgate mayaṁ mahāsakkāraṁ kātuṁ labhissāmā"ti. Iminā tāva kāraṇena nesaṁ ñātakā te pabbājesuṁ. Satthari pana parinibbute tesaṁ sā patthanā upacchinnā, atha te ekadivaseneva uppabbājesuṁ.

(SA.16.11./II,178.) **Yathābhirantan**ti yathāruciyā yathā-ajjhāsayena. **Tikabhojanaṁ paññattan**ti, idaṁ "gaṇabhojane aññatra samayā pācittiyan"ti (pāci. 211). Idaṁ sandhāya vuttaṁ. Tattha hi tiṇṇaṁ janānaṁ akappiyanimantanaṁ sādiyitvā ekato paṭiggaṇhantānampi anāpatti, tasmā "tikabhojanan"ti vuttaṁ.

Dummaṅkūnaṁ puggalānaṁ niggahāyāti dussīlapuggalānaṁ niggaṇhanatthaṁ. **Pesalānaṁ bhikkhūnaṁ phāsuvihārāyā**ti dummaṅkūnaṁ niggaheneva pesalānaṁ uposathapavāraṇā vattanti, samaggavāso hoti, ayaṁ tesaṁ phāsuvihāro hoti, imassa phāsuvihārassa atthāya. **Mā pāpicchā pakkhaṁ nissāya saṅghaṁ bhindeyyun**ti yathā Devadatto sapariso kulesu viññāpetvā bhuñjanto pāpicche nissāya saṅghaṁ bhindi, evaṁ aññepi pāpicchā gaṇabandhena kulesu viññāpetvā bhuñjamānā gaṇaṁ vaḍḍhetvā taṁ pakkhaṁ nissāya mā saṅghaṁ bhindeyyunti, iti iminā kāraṇena paññattanti attho. **Kulānuddayatāya cā**ti bhikkhusaṅghe uposathapavāraṇaṁ katvā samaggavāsaṁ vasante (CS:pg.2.166) manussā salākabhattādīni datvā saggaparāyaṇā bhavanti, iti imāya kulānuddayatāya ca paññattanti attho.

Sassaghātaṁ maññe carasīti sassaṁ ghātento viya āhiṇḍasi. **Kulūpaghātaṁ maññe carasī**ti kulāni upaghātento viya hananto viya āhiṇḍasi. **Olujjatī**ti visesena

palujjati bhijjati. **Palujjanti kho te, āvuso, navappāyā**ti, āvuso, ete tuyhaṁ pāyena yebhuyyena navakā ekavassikaduvassikā daharā ceva sāmaṇerā ca palujjanti bhijjanti. **Na vāyaṁ kumārako mattamaññāsī**ti ayaṁ kumārako attano pamāṇaṁ na jānātīti theraṁ tajjento āha.

Kumārakavādā na muccāmāti kumārakavādato na (SA.16.11./II,179.) muccāma **Tathā hi pana tvan**ti idamassa evaṁ vattabbatāya kāraṇadassanatthaṁ vuttaṁ. Ayañhettha adhippāyo-- yasmā tvaṁ imehi navehi bhikkhūhi indriyasaṁvararahitehi saddhiṁ vicarasi, tasmā kumārakehi saddhiṁ vicaranto kumārakoti vattabbataṁ arahasīti.

Aññatitthiyapubbo samānoti idaṁ yasmā therassa imasmiṁ sāsane neva ācariyo na upajjhāyo paññāyati, sayaṁ kāsāyāni gahetvā nikkhanto, tasmā anattamanatāya aññatitthiyapubbataṁ āropayamānā āha.

Sahasāti ettha rāgamohacāropi sahasācāro, idaṁ pana dosacāravasena vuttaṁ. **Appaṭisaṅkhā**ti appaccavekkhitvā, idāni attano pabbajjaṁ sodhento **yatvāhaṁ, āvuso**ti-ādimāha. Tattha **aññaṁ Satthāraṁ uddisitun**ti ṭhapetvā Bhagavantaṁ aññaṁ mayhaṁ Satthāti evaṁ uddisituṁ na jānāmi. **Sambādho gharāvāso**ti-ādīsu sacepi saṭṭhihatthe ghare yojanasatantarepi vā dve jāyampatikā vasanti, tathāpi tesaṁ sakiñcanasapalibodhaṭṭhena gharāvāso sambādhoyeva. **Rajāpatho**ti rāgarajādīnaṁ uṭṭhānaṭṭhānanti Mahā-aṭṭhakathāyaṁ vuttaṁ. "Āgamanapatho"tipi vattuṁ vaṭṭati. Alagganaṭṭhena abbhokāso viyāti **abbhokāso**. Pabbajito hi kūṭāgāraratanamayapāsādadevavimānādīsu pihitadvāravātapānesu paṭicchannesu vasantopi neva laggati na sajjati na bajjhati, tena vuttaṁ (CS:pg.2.167) "abbhokāso pabbajjā"ti. Apica **sambādho gharāvāso** kusalakiriyāya okāsābhāvato **rajāpatho** asaṁvutasaṅkāraṭṭhānaṁ viya rajānaṁ, kilesarajānaṁ sannipātaṭṭhānato, **abbhokāso pabbajjā** kusalakiriyāya yathā sukhaṁ okāsasabbhāvato.

Nayidaṁ sukaraṁ …pe… pabbajeyyanti ettha ayaṁ saṅkhepakathā-- yadetaṁ sikkhattayabrahmacariyaṁ ekampi divasaṁ akhaṇḍaṁ katvā carimakacittaṁ pāpetabbatāya (SA.16.11./II,180.) **ekantaparipuṇṇaṁ** caritabbaṁ, ekadivasampi ca kilesamalena amalīnaṁ katvā carimakacittaṁ pāpetabbatāya **ekantaparisuddhaṁ, saṅkhalikhitaṁ** likhitasaṅkhasadisaṁ dhotasaṅkhasappaṭibhāgaṁ caritabbaṁ, idaṁ na sukaraṁ agāraṁ ajjhāvasatā agāramajjhe vasantena ekantaparipuṇṇaṁ …pe… carituṁ, yaṁnūnāhaṁ kesamassuṁ ohāretvā kasāyarasapītatāya kāsāyāni brahmacariyaṁ carantānaṁ anucchavikāni vatthāni acchādetvā paridahitvā agārasmā nikkhamitvā anagāriyaṁ pabbajjeyyanti. Ettha ca yasmā agārassa hitaṁ kasivaṇijjādikammaṁ **agāriyan**ti vuccati, taṁ pabbajjāya natthi, tasmā pabbajjā anagāriyāti ñātabbā, taṁ anagāriyaṁ. **Pabbajeyyan**ti paṭipajjeyyaṁ.

Paṭapilotikānanti jiṇṇapilotikānaṁ terasahatthopi hi navasāṭako dasānaṁ chinnakālato paṭṭhāya pilotikāti vuccati. Iti mahārahāni vatthāni chinditvā kataṁ saṅghāṭiṁ sandhāya "paṭapilotikānaṁ saṅghāṭin"ti vuttaṁ. **Addhānamaggappaṭipanno**ti aḍḍhayojanato paṭṭhāya maggo addhānanti vuccati, taṁ addhānamaggaṁ paṭipanno, dīghamaggaṁ paṭipannoti attho.

Idāni yathā esa pabbajito, yathā ca addhānamaggaṁ paṭipanno, imassatthassa āvibhāvatthaṁ abhinīhārato paṭṭhāya anupubbikathā kathetabbā-- atīte kira kappasatasahassamatthake padumuttaro nāma Satthā udapādi, tasmiṁ haṁsavatīnagaraṁ upanissāya kheme migadāye viharante vedeho nāma kuṭumbiko asītikoṭidhanavibhavo pātova subhojanaṁ bhuñjitvā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya gandhapupphādīni gahetvā vihāraṁ gantvā Satthāraṁ pūjetvā vanditvā ekamantaṁ nisīdi. Tasmiṁ khaṇe Satthā

Mahānisabhattheraṁ nāma tatiyasāvakaṁ "etadaggaṁ, bhikkhave, mama sāvakānaṁ (CS:pg.2.168) bhikkhūnaṁ dhutavādānaṁ yadidaṁ nisabho"ti etadagge ṭhapesi. (SA.16.11./II,181.) Upāsako taṁ sutvā pasanno dhammakathāvasāne mahājane uṭṭhāya gate Satthāraṁ vanditvā, "bhante, sve mayhaṁ bhikkhaṁ adhivāsethā"ti āha. Mahā kho, upāsaka, bhikkhusaṅghoti. Kittako Bhagavāti. Aṭṭhasaṭṭhibhikkhusatasahassanti. Bhante, ekaṁ sāmaṇerampi vihāre asesetvā bhikkhaṁ adhivāsethāti. Satthā adhivāsesi. Upāsako Satthu adhivāsanaṁ viditvā gehaṁ gantvā mahādānaṁ sajjetvā punadivase Satthu kālaṁ ārocāpesi. Satthā pattacīvaramādāya bhikkhusaṅghaparivuto upāsakassa gharaṁ gantvā paññattāsane nisinno dakkhiṇodakāvasāne yāgubhattādīni sampaṭicchanto bhattavissaggaṁ akāsi. Upāsakopi Satthu santike nisīdi.

Tasmiṁ antare Mahānisabhatthero piṇḍāya caranto tameva vīthiṁ paṭipajji. Upāsako disvā uṭṭhāya gantvā theraṁ vanditvā "pattaṁ, bhante, no dethā"ti āha. Thero pattaṁ adāsi. Bhante, idheva pavisatha, Satthāpi gehe nisinnoti. Na vaṭṭissati upāsakāti. Upāsako therassa pattaṁ gahetvā piṇḍapātassa pūretvā nīharitvā adāsi. Tato theraṁ anugantvā nivatto Satthu santike nisīditvā evamāha -- "Bhante, Mahānisabhatthero 'satthā gehe nisinno'ti vuttepi pavisituṁ na icchi, atthi nu kho etassa tumhākaṁ guṇehi atireko guṇo"ti. Buddhānañca vaṇṇamaccheraṁ nāma natthi. Atha Satthā evamāha-- "Upāsaka, mayaṁ bhikkhaṁ āgamayamānā gehe nisīdāma, so bhikkhu na evaṁ nisīditvā bhikkhaṁ udikkhati. Mayaṁ gāmantasenāsane vasāma, so araññasmiṁyeva vasati. Mayaṁ channe vasāma, so abbhokāsamhiyeva vasati. Iti tassa ayañca ayañca guṇo"ti mahāsamuddaṁ pūrayamānova kathesi. Upāsako pakatiyāpi jalamānadīpo telena āsitto viya suṭṭhutaraṁ pasanno hutvā cintesi-- "Kiṁ mayhaṁ aññāya sampattiyā, anāgate ekassa Buddhassa santike dhutavādānaṁ aggabhāvatthāya patthanaṁ karissāmī"ti?

(SA.16.11./II,182.) So punapi Satthāraṁ nimantetvā teneva niyāmena satta divasāni dānaṁ datvā sattame divase aṭṭhasaṭṭhibhikkhusatasahassassa ticīvarāni datvā Satthu pādamūle nipajjitvā evamāha-- "Yaṁ me, bhante, satta divasāni dānaṁ dentassa (CS:pg.2.169) mettaṁ kāyakammaṁ mettaṁ vacīkammaṁ mettaṁ manokammaṁ, imināhaṁ na aññaṁ devasampattiṁ vā sakkamārabrahmasampattiṁ vā patthemi, idaṁ pana me kammaṁ anāgate ekassa Buddhassa santike Mahānisabhattherena pattaṭṭhānantaraṁ pāpuṇanatthāya terasadhutaṅgadharānaṁ aggabhāvassa paccayo hotū"ti. Satthā "mahantaṁ ṭhānaṁ iminā patthitaṁ, samijjhissati nu kho"ti olokento samijjhanabhāvaṁ disvā āha-- "Manāpaṁ te ṭhānaṁ patthitaṁ, anāgate satasahassakappamatthake Gotamo nāma Buddho uppajjissati, tassa tvaṁ tatiyasāvako Mahākassapatthero nāma bhavissasī"ti. Taṁ sutvā upāsako "buddhānaṁ dve kathā nāma natthī"ti punadivase pattabbaṁ viya taṁ sampattiṁ amaññittha. So yāvatāyukaṁ sīlaṁ rakkhitvā tattha kālaṅkato sagge nibbatti.

Tato paṭṭhāya devamanussesu sampattiṁ anubhavanto ito ekanavutikappe Vipassimhi sammāsambuddhe bandhumatīnagaraṁ nissāya kheme migadāye viharante devalokā cavitvā aññatarasmiṁ parijiṇṇe brāhmaṇakule nibbatti. Tasmiñca kāle "Vipassī Bhagavā sattame sattame saṁvacchare dhammaṁ kathetī"ti mahantaṁ kolāhalaṁ hoti. Sakalajambudīpe devatā "Satthā dhammaṁ kathessatī"ti ārocenti, brāhmaṇo taṁ sāsanaṁ assosi. Tassa ca nivāsanasāṭako eko hoti, tathā brāhmaṇiyā, pārupanaṁ pana dvinnampi ekameva. Sakalanagare "ekasāṭakabrāhmaṇo"ti paññāyati. Brāhmaṇānaṁ kenacideva kiccena sannipāte sati brāhmaṇiṁ gehe ṭhapetvā sayaṁ gacchati brāhmaṇīnaṁ sannipāte sati sayaṁ gehe tiṭṭhati, brāhmaṇī taṁ vatthaṁ

pārupitvā gacchati. Tasmiṁ (SA.16.11./II,183.) pana divase brāhmaṇo brāhmaṇiṁ āha-- "Bhoti, kiṁ rattiṁ dhammassavanaṁ suṇissasi divā"ti? "Mayaṁ mātugāmajātikā nāma rattiṁ sotuṁ na sakkoma, divā sossāmī"ti brāhmaṇaṁ gehe ṭhapetvā vatthaṁ pārupitvā upāsikāhi saddhiṁ divā gantvā Satthāraṁ vanditvā ekamante nisinnā dhammaṁ sutvā upāsikāhiyeva saddhiṁ āgamāsi. Atha brāhmaṇo brāhmaṇiṁ gehe ṭhapetvā vatthaṁ pārupitvā vihāraṁ gato.

Tasmiṁ ca samaye Satthā parisamajjhe alaṅkatadhammāsane sannisinno cittabījaniṁ ādāya Ākāsagaṅgaṁ otārento viya sineruṁ matthaṁ katvā (CS:pg.2.170) sāgaraṁ nimmathento viya dhammakathaṁ katheti. Brāhmaṇassa parisante nisinnassa dhammaṁ suṇantassa paṭhamayāmasmiṁyeva sakalasarīraṁ pūrayamānā pañcavaṇṇā pīti uppajji. So pārutavatthaṁ saṅgharitvā "dasabalassa dassāmī"ti cintesi. Athassa ādīnavasahassaṁ dassayamānaṁ maccheraṁ uppajji, so "brāhmaṇiyā ca mayhañca ekameva vatthaṁ, aññaṁ kiñci pārupanaṁ natthi, apārupitvā ca nāma bahi carituṁ na sakkā"ti sabbathāpi adātukāmo ahosi. Athassa nikkhante paṭhamayāme majjhimayāmepi tatheva pīti uppajji, so tatheva ca cintetvā tatheva adātukāmo ahosi. Athassa majjhimayāme nikkhante pacchimayāmepi tatheva pīti uppajji, so "taraṇaṁ vā hotu maraṇaṁ vā, pacchāpi jānissāmī"ti vatthaṁ saṅgharitvā Satthu pādamūle ṭhapesi. Tato vāmahatthaṁ ābhujitvā dakkhiṇena hatthena tikkhattuṁ apphoṭetvā "jitaṁ me jitaṁ me"ti tayo vāre nadi.

Tasmiñca samaye bandhumarājā dhammāsanassa pacchato antosāṇiyaṁ nisinno dhammaṁ suṇāti. Rañño ca nāma "jitaṁ me"ti saddo amanāpo hoti. So purisaṁ pesesi "gaccha etaṁ puccha kiṁ vadesī"ti? So tena gantvā pucchito āha-- "Avasesā hatthiyānādīni āruyha asicammādīni gahetvā parasenaṁ jinanti, na taṁ acchariyaṁ, ahaṁ (SA.16.11./II,184.) pana pacchato āgacchantassa kūṭagoṇassa muggarena sīsaṁ bhinditvā taṁ palāpento viya maccheracittaṁ madditvā pārutavatthaṁ dasabalassa adāsiṁ, taṁ me macchariyaṁ jitan"ti āha. Puriso gantvā taṁ pavattiṁ rañño ārocesi. Rājā āha-- "Amhe bhaṇe dasabalassa anurūpaṁ na jānimhā, brāhmaṇo pana jānī"ti vatthayugampi pesesi. Taṁ disvā brāhmaṇo cintesi-- "Ayaṁ mayhaṁ tuṇhī nisinnassa paṭhamaṁ kiñci adatvā Satthu guṇe kathentassa adāsi, Satthu guṇe paṭicca uppannena mayhaṁ ko attho"ti tampi vatthayugaṁ dasabalasseva adāsi. Rājā "Kiṁ brāhmaṇena katan"ti? Pucchitvā, "tampi tena vatthayugaṁ Tathāgatasseva dinnan"ti sutvā aññāni dve vatthayugāni pesesi. So tānipi adāsi. Rājā aññānipi cattārīti evaṁ yāva dvattiṁsa vatthayugāni pesesi. Atha brāhmaṇo (CS:pg.2.171) "idaṁ vaḍḍhetvā gahaṇaṁ viya hotī"ti attano atthāya ekaṁ brāhmaṇiyā atthāya ekanti dve vatthayugāni gahetvā tiṁsa yugāni Tathāgatasseva adāsi. Tato paṭṭhāya ca Satthu vissāsiko jāto.

Atha naṁ rājā ekadivasaṁ sītasamaye Satthu santike dhammaṁ suṇantaṁ disvā satasahassagghanikaṁ attano pārutaṁ rattakambalaṁ datvā āha-- "Ito paṭṭhāya idaṁ pārupitvā dhammaṁ suṇāhī"ti. So "Kiṁ me iminā kambalena imasmiṁ pūtikāye upanītenā"ti? Cintetvā, antogandhakuṭiyaṁ Tathāgatamañcassa upari vitānaṁ katvā agamāsi. Atha ekadivasaṁ rājā pātova vihāraṁ gantvā antogandhakuṭiyaṁ Satthu santike nisīdi. Tasmiñca samaye chabbaṇṇā Buddharasmiyo kambalaṁ paṭihaññanti, kambalo ativiya virocati. Rājā uddhaṁ olokento sañjānitvā āha-- "Bhante, amhākaṁ esa kambalo, amhehi ekasāṭakabrāhmaṇassa dinno"ti. Tumhehi, mahārāja, brāhmaṇo pūjito, brāhmaṇena ahaṁ pūjitoti. Rājā "brāhmaṇo yuttakaṁ aññāsi, na mayan"ti pasīditvā yaṁ manussānaṁ upakārabhūtaṁ, (SA.16.11./II,185.) taṁ sabbaṁ aṭṭhaṭṭhakaṁ katvā sabbaṭṭhakaṁ nāma dānaṁ datvā purohitaṭṭhāne ṭhapesi. Sopi "aṭṭhaṭṭhakaṁ

nāma catusaṭṭhi hotī”ti catusaṭṭhi salākabhattāni upanibandhāpetvā yāvajīvaṁ dānaṁ datvā sīlaṁ rakkhitvā tato cuto sagge nibbatti.

Puna tato cuto imasmiṁ kappe koṇāgamanassa ca Bhagavato Kassapadasabalassa cāti dvinnaṁ Buddhānaṁ antare Bārāṇasiyaṁ kuṭumbiyaghare nibbatto, so vuddhimanvāya gharāvāsaṁ vasanto ekadivasaṁ araññe jaṅghavihāraṁ carati. Tasmiñca samaye paccekabuddho nadītīre cīvarakammaṁ karonto anuvāte appahonte saṅgharitvā ṭhapetuṁ āraddho. So disvā, “kasmā, bhante, saṅgharitvā ṭhapethā”ti? Āha. Anuvāto nappahotīti. “Iminā, bhante, karothā”ti sāṭakaṁ datvā, “nibbattanibbattaṭṭhāne me kenaci parihāni mā hotū”ti patthanaṁ paṭṭhapesi. Gharepissa bhaginiyā saddhiṁ bhariyāya kalahaṁ karontiyā paccekabuddho piṇḍāya pāvisi.

Athassa (CS:pg.2.172) bhaginī paccekabuddhassa piṇḍapātaṁ datvā tassa bhariyaṁ sandhāya “evarūpaṁ bālaṁ yojanasatena parivajjeyyan”ti patthanaṁ paṭṭhapesi. Sā gehadvāre ṭhitā taṁ sutvā, “imāya dinnaṁ bhattaṁ esa mā bhuñjatū”ti pattaṁ gahetvā piṇḍapātaṁ chaḍḍetvā kalalassa pūretvā adāsi. Itarā disvā, “bāle maṁ tāva akkosa vā pahara vā. Evarūpassa pana dve asaṅkheyyāni pūritapāramissa pattato bhattaṁ chaḍḍetvā kalalaṁ dātuṁ na yuttan”ti āha. Athassa bhariyāya paṭisaṅkhānaṁ uppajji. Sā “tiṭṭhatha, bhante”ti kalalaṁ chaḍḍetvā pattaṁ dhovitvā gandhacuṇṇena ubbaṭṭetvā pavarassa catumadhurassa pūretvā upari āsittena padumagabbhavaṇṇena sappinā vijjotamānaṁ paccekabuddhassa hatthe ṭhapetvā, “yathā ayaṁ piṇḍapāto obhāsajāto, evaṁ obhāsajātaṁ me sarīraṁ hotū”ti patthanaṁ paṭṭhapesi. Paccekabuddho anumoditvā ākāsaṁ pakkhandi. Tepi jāyampatikā yāvatāyukaṁ kusalaṁ katvā sagge (SA.16.11./II,186.) nibbattitvā puna tato cavitvā upāsako Bārāṇasiyaṁ asītikoṭivibhavassa seṭṭhino putto hutvā nibbatti, itarā tādisasseva dhītā hutvā nibbatti.

Tassa vuddhippattassa tameva seṭṭhidhītaraṁ ānayiṁsu. Tassā pubbe adinnavipākassa tassa kammassa ānubhāvena patikulaṁ paviṭṭhamattāya ummārabbhantare sakalasarīraṁ ugghāṭitavaccakuṭi viya duggandhaṁ jātaṁ. Seṭṭhikumāro “kassāyaṁ gandho”ti pucchitvā “seṭṭhikaññāyā”ti sutvā “nīharatha nīharathā”ti ābhataniyāmeneva kulagharaṁ pesesi. Sā eteneva nīhārena sattasu ṭhānesu paṭinivattitā cintesi-- “Ahaṁ sattasu ṭhānesu paṭinivattā. Kiṁ me jīvitenā”ti? Attano ābharaṇabhaṇḍaṁ bhañjāpetvā suvaṇṇiṭṭhakaṁ kāresi ratanāyataṁ vidatthivitthataṁ caturaṅgulubbedhaṁ. Tato haritālamanosilāpiṇḍaṁ gahetvā aṭṭha uppalahatthake ādāya Kassapadasabalassa cetiyakaraṇaṭṭhānaṁ gatā. Tasmiñca khaṇe ekā iṭṭhakapanti parikkhipitvā āgacchamānā ghaṭaniṭṭhakāya ūnā hoti. Seṭṭhidhītā vaḍḍhakiṁ āha-- “imaṁ iṭṭhakaṁ ettha ṭhapethā”ti. Amma, bhaddake kāle āgatāsi, sayameva ṭhapehīti. Sā āruyha telena haritālamanosilaṁ yojetvā tena bandhanena iṭṭhakaṁ patiṭṭhapetvā upari (CS:pg.2.173) aṭṭhahi uppalahatthakehi pūjaṁ katvā vanditvā, “nibbattanibbattaṭṭhāne me kāyato candanagandho vāyatu, mukhato uppalagandho”ti patthanaṁ katvā, cetiyaṁ vanditvā, padakkhiṇaṁ katvā agamāsi.

Atha tasmiṁyeva khaṇe yassa seṭṭhiputtassa paṭhamaṁ gehaṁ nītā, tassa taṁ ārabbha sati udapādi Nagarepi nakkhattaṁ saṁghuṭṭhaṁ hoti. So upaṭṭhāke āha-- “Tadā idha ānītā seṭṭhidhītā atthi, kahaṁ sā”ti? “Kulagehe sāmī”ti. “Ānetha naṁ, nakkhattaṁ kīḷissāmā”ti. Te gantvā, taṁ vanditvā ṭhitā “kiṁ, tātā, āgatatthā”ti? Tāya (SA.16.11./II,187.) puṭṭhā taṁ pavattiṁ ācikkhiṁsu. “Tātā, mayā ābharaṇabhaṇḍena cetiyaṁ pūjitaṁ, ābharaṇaṁ me natthī”ti. Te gantvā seṭṭhiputtassa ārocesuṁ. “Ānetha naṁ, piḷandhanaṁ labhissāmā”ti. Te ānayiṁsu. Tassā saha gharappavesena

sakalagehaṁ candanagandhañceva nīluppalagandhañca vāyi.

Seṭṭhiputto taṁ pucchi-- "Paṭhamaṁ tava sarīrato duggandho vāyi, idāni pana te sarīrato candanagandho, mukhato uppalagandho vāyati. Kiṁ etan"ti? Sā ādito paṭṭhāya attano katakammaṁ ārocesi. Seṭṭhiputto "niyyānikaṁ vata Buddhānaṁ sāsanan"ti pasīditvā yojanikaṁ suvaṇṇacetiyaṁ kambalakañcukena parikkhipitvā tattha tattha rathacakkappamāṇehi suvaṇṇapadumehi alaṅkari. Tesaṁ dvādasahatthā olambakā honti. So tattha yāvatāyukaṁ ṭhatvā sagge nibbattitvā tato cuto Bārāṇasito yojanamatte ṭhāne aññatarasmiṁ amaccakule nibbatti. Seṭṭhikaññā devalokato cavitvā rājakule jeṭṭhadhītā hutvā nibbatti.

Tesu vayappattesu kumārassa vasanagāme nakkhattaṁ saṁghuṭṭhaṁ, so mātaraṁ āha-- "Sāṭakaṁ me amma dehi, nakkhattaṁ kīḷissāmī"ti. Sā dhotavatthaṁ nīharitvā adāsi. "Amma thūlaṁ idan"ti. Aññaṁ nīharitvā adāsi, tampi paṭikkhipi. Aññaṁ nīharitvā adāsi, tampi paṭikkhipi. Atha naṁ mātā āha-- "Tāta, yādise gehe mayaṁ jātā, natthi no ito sukhumatarassa paṭilābhāya puññan"ti. "Labhanaṭṭhānaṁ gacchāmi ammā"ti. "Putta ahaṁ ajjeva tuyhaṁ Bārāṇasinagare rajjapaṭilābhampi icchāmī"ti. So mātaraṁ vanditvā āha-- "Gacchāmi ammā"ti. "Gaccha, tātā"ti. Evaṁ kirassā cittaṁ ahosi (CS:pg.2.174) "kahaṁ gamissati, idha vā ettha vā gehe nisīdissatī"ti? So pana puññaniyāmena nikkhamitvā Bārāṇasiṁ gantvā uyyāne maṅgalasilāpaṭṭe sasīsaṁ pārupitvā nipajji. So cā Bārāṇasirañño kālaṅkatassa sattamo divaso hoti.

Amaccā rañño sarīrakiccaṁ katvā rājaṅgaṇe nisīditvā mantayiṁsu-- "Rañño ekā dhītāva atthi, putto natthi. Arājakaṁ rajjaṁ na tiṭṭhati. Ko rājā hotī"ti mantetvā, "tvaṁ hohi, tvaṁ hohī"ti. (SA.16.11./II,188.) Purohito āha-- "Bahuṁ oloketuṁ na vaṭṭati, phussarathaṁ vissajjemā"ti. Te kumudavaṇṇe cattāro sindhave yojetvā, pañcavidhaṁ rājakakudhabhaṇḍaṁ setacchattañca rathasmiṁyeva ṭhapetvā rathaṁ vissajjetvā pacchato tūriyāni paggaṇhāpesuṁ. Ratho pācīnadvārena nikkhamitvā uyyānābhimukho ahosi, "paricayena uyyānābhimukho gacchati, nivattemā"ti keci āhaṁsu. Purohito "mā nivattayitthā"ti āha. Ratho kumāraṁ padakkhiṇaṁ katvā ārohanasajjo hutvā aṭṭhāsi. Purohito pārupanakaṇṇaṁ apanetvā pādatalāni olokento "tiṭṭhatu ayaṁ dīpo, dvisahassadīpaparivāresu catūsu dīpesu esa rajjaṁ kātuṁ yutto"ti vatvā, "punapi tūriyāni paggaṇhātha punapi paggaṇhāthā"ti tikkhattuṁ tūriyāni paggaṇhāpesi.

Atha kumāro mukhaṁ vivaritvā oloketvā, "kena kammena āgatatthā"ti? Āha. "Deva, tumhākaṁ rajjaṁ pāpuṇātī"ti. "Rājā kahan"ti. "Devattaṁ gato sāmī"ti. "Kati divasā atikkantā"ti? "Ajja sattamo divaso"ti. "Putto vā dhītā vā natthī"ti. "Dhītā atthi deva, putto natthī"ti. "Tena hi karissāmi rajjan"ti. Te tāvadeva abhisekamaṇḍapaṁ katvā rājadhītaraṁ sabbālaṅkārehi alaṅkaritvā uyyānaṁ ānetvā kumārassa abhisekaṁ akaṁsu.

Athassa katābhisekassa satasahassagghanikaṁ vatthaṁ upahariṁsu. So "kimidaṁ, tātā"ti? Āha. "Nivāsanavatthaṁ devā"ti. "Nanu, tātā, thūlan"ti. "Manussānaṁ paribhogavatthesu ito sukhumataraṁ natthi devā"ti. "Tumhākaṁ rājā evarūpaṁ nivāsesī"ti? "Āma, devā"ti. "Na maññe puññavā tumhākaṁ (CS:pg.2.175) rājā, suvaṇṇabhiṅgāraṁ āharatha, labhissāma vatthan"ti. Suvaṇṇabhiṅgāraṁ āhariṁsu. So uṭṭhāya hatthe dhovitvā, mukhaṁ vikkhāletvā, hatthena udakaṁ ādāya, puratthimadisāya abbhukkiri, ghanapathaviṁ (SA.16.11./II,189.) bhinditvā aṭṭha kapparukkhā uṭṭhahiṁsu. Puna udakaṁ gahetvā dakkhiṇaṁ pacchimaṁ uttaranti evaṁ catasso disā abbhukkiri, sabbadisāsu aṭṭha aṭṭha katvā dvattiṁsa kapparukkhā uṭṭhahiṁsu. So ekaṁ dibbadussaṁ nivāsetvā ekaṁ pārupitvā "nandarañño vijite suttakantikā itthiyo mā suttaṁ kantiṁsūti

evaṁ bheriṁ cārāpethā”ti vatvā, chattaṁ ussāpetvā, alaṅkatapaṭiyatto hatthikkhandhavaragato nagaraṁ pavisitvā, pāsādaṁ āruyha mahāsampattiṁ anubhavi.

Evaṁ kāle gacchante ekadivasaṁ devī rañño sampattiṁ disvā, “Aho tapassī”ti kāruññākāraṁ dassesi. “Kimidaṁ devī”ti? Ca puṭṭhā, “atimahatī, deva, sampatti, atīte Buddhānaṁ saddahitvā kalyāṇaṁ akattha, idāni anāgatassa paccayaṁ kusalaṁ na karothā”ti? Āha. “Kassa dassāmi? Sīlavanto natthī”ti. “Asuñño, deva, Jambudīpo arahantehi, tumhe dānameva sajjetha, ahaṁ arahante lacchāmī”ti āha. Rājā punadivase pācīnadvāre dānaṁ sajjāpesi. Devī pātova uposathaṅgāni adhiṭṭhāya uparipāsāde puratthābhimukhā urena nipajjitvā-- “Sace etissā disāya arahanto atthi, āgacchantu amhākaṁ bhikkhaṁ gaṇhantū”ti āha. Tassaṁ disāyaṁ arahanto nāhesuṁ. Taṁ sakkāraṁ kapaṇaddhikayācakānaṁ adaṁsu.

Punadivase dakkhiṇadvāre dānaṁ sajjetvā tatheva akāsi, punadivase pacchimadvāre. Uttaradvāre sajjitadivase pana deviyā tatheva nimantentiyā Himavante vasantānaṁ padumavatiyā puttānaṁ pañcasatānaṁ paccekabuddhānaṁ jeṭṭhako mahāpadumapaccekabuddho bhātike āmantesi “mārisā, nandarājā (SA.16.11./II,190.) tumhe nimanteti, adhivāsetha tassā”ti. Te adhivāsetvā punadivase anotattadahe mukhaṁ dhovitvā ākāsena āgantvā uttaradvāre otariṁsu. Manussā gantvā “pañcasatā, deva, paccekabuddhā āgatā”ti rañño ārocesuṁ. Rājā saddhiṁ deviyā gantvā vanditvā pattaṁ gahetvā paccekabuddhe pāsādaṁ āropetvā tesaṁ dānaṁ datvā bhattakiccāvasāne rājā (CS:pg.2.176) saṅghatherassa, devī saṅghanavakassa pādamūle nipajjitvā, “ayyā paccayehi na kilamissanti, mayaṁ puññena na hāyissāma, amhākaṁ yāvajīvaṁ idha nivāsāya paṭiññaṁ dethā”ti paṭiññaṁ kāretvā uyyāne pañca paṇṇasālāsatāni pañca caṅkamanasatānīti sabbākārena nivāsaṭṭhānaṁ sampādetvā tattha vasāpesuṁ.

Evaṁ kāle gacchante rañño paccanto kupito. “Ahaṁ paccantaṁ vūpasametuṁ gacchāmi, tvaṁ paccekabuddhesu mā pamajjī”ti deviṁ ovaditvā gato. Tasmiṁ anāgateyeva paccekabuddhānaṁ āyusaṅkhārā khīṇā. Mahāpadumapaccekabuddho tiyāmarattiṁ jhānakīḷaṁ kīḷitvā aruṇuggamane ālambanaphalakaṁ ālambitvā ṭhitakova anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi, etenupāyena sesāpīti sabbepi parinibbutā. Punadivase devī paccekabuddhānaṁ nisīdanaṭṭhānaṁ haritūpalittaṁ kāretvā pupphāni vikiritvā dhūpaṁ datvā tesaṁ āgamanaṁ olokayantī nisinnā āgamanaṁ apassantī purisaṁ pesesi-- “Gaccha, tāta, jānāhi, kiṁ ayyānaṁ kiñci aphāsukan”ti? So gantvā mahāpadumassa paṇṇasālāya dvāraṁ vivaritvā tattha apassanto caṅkamanaṁ gantvā ālambanaphalakaṁ nissāya ṭhitaṁ disvā vanditvā, “kālo, bhante”ti āha. Parinibbutasarīraṁ kiṁ kathessati? So “niddāyati maññe”ti gantvā piṭṭhipāde hatthena parāmasi. Pādānaṁ sītalatāya ceva thaddhatāya ca parinibbutabhāvaṁ ñatvā dutiyassa santikaṁ agamāsi, evaṁ tatiyassāti sabbesaṁ parinibbutabhāvaṁ ñatvā rājakulaṁ gato. “Kahaṁ, tāta, paccekabuddhā”ti? Puṭṭho “parinibbutā, devī”ti āha. Devī kandantī rodantī nikkhamitvā (SA.16.11./II,191.) nāgarehi saddhiṁ tattha gantvā sādhukīḷitaṁ kāretvā paccekabuddhānaṁ sarīrakiccaṁ katvā dhātuyo gahetvā cetiyaṁ patiṭṭhāpesi.

Rājā paccantaṁ vūpasametvā āgato paccuggamanaṁ āgataṁ deviṁ pucchi “kiṁ, bhadde, paccekabuddhesu nappamajji, nirogā ayyā”ti? “Parinibbutā devā”ti. Rājā cintesi-- “evarūpānampi paṇḍitānaṁ maraṇaṁ uppajjati, amhākaṁ kuto mokkho”ti? So nagaraṁ agantvā uyyānameva pavisitvā jeṭṭhaputtaṁ pakkosāpetvā tassa rajjaṁ paṭiyādetvā sayaṁ samaṇakapabbajjaṁ pabbaji, devīpi (CS:pg.2.177) “imasmiṁ pabbajite ahaṁ kiṁ karissāmī”ti? Tattheva uyyāne pabbajitā. Dvepi jhānaṁ bhāvetvā tato cutā brahmaloke nibbattiṁsu.

Tesu tattheva vasantesu amhākaṁ Satthā loke uppajjitvā pavattitavaradhammacakko anupubbena rājagahaṁ pāvisi. Ayaṁ pippalimāṇavo Magadharaṭṭhe mahātitthabrāhmaṇagāme kapilabrāhmaṇassa aggamahesiyā kucchimhi nibbatto, ayaṁ bhaddā kāpilānī maddaraṭṭhe sāgalanagare kosiyagottabrāhmaṇassa aggamahesiyā kucchismiṁ nibbattā. Tesaṁ kho anukkamena vaḍḍhamānānaṁ pippalimāṇavassa vīsatime vasse bhaddāya soḷasame vasse sampatte mātāpitaro puttaṁ oloketvā, "tāta, tvaṁ vayappatto, kulavaṁso nāma patiṭṭhapetabbo"ti ativiya nippīḷayiṁsu. Māṇavo āha-- "Mayhaṁ sotapathe evarūpaṁ kathaṁ mā kathetha. Ahaṁ yāva tumhe dharatha, tāva paṭijaggissāmi, tumhākaṁ pacchato nikkhamitvā pabbajissāmī"ti. Te katipāhaṁ atikkamitvā puna kathayiṁsu, sopi tatheva paṭikkhipi. Puna kathayiṁsu, punapi paṭikkhipi. Tato paṭṭhāya mātā nirantaraṁ kathetiyeva.

Māṇavo "mama mātaraṁ saññāpessāmī"ti rattasuvaṇṇassa nikkhasahassaṁ datvā suvaṇṇakārehi ekaṁ itthirūpaṁ kārāpetvā tassa majjanaghaṭṭanādikammapariyosāne taṁ rattavatthaṁ nivāsāpetvā vaṇṇasampannehi pupphehi ceva nānā-alaṅkārehi ca alaṅkārāpetvā mātaraṁ pakkosāpetvā āha-- "Amma evarūpaṁ ārammaṇaṁ labhanto gehe vasāmi, (SA.16.11./II,192.) alabhanto na vasāmī"ti. Paṇḍitā brāhmaṇī cintesi-- "Mayhaṁ putto puññavā dinnadāno katābhinīhāro, puññaṁ karonto na ekakova akāsi, addhā etena saha katapuññā suvaṇṇarūpakapaṭibhāgā bhavissatī"ti aṭṭha brāhmaṇe pakkosāpetvā sabbakāmehi santappetvā suvaṇṇarūpakaṁ rathaṁ āropetvā, "gacchatha, tātā, yattha amhākaṁ jātigottabhogehi samānakule evarūpaṁ dārikaṁ passatha, imameva suvaṇṇarūpakaṁ, paṇṇākāraṁ katvā dethā"ti uyyojesi.

Te "amhākaṁ nāma etaṁ kamman"ti nikkhamitvā, "kattha gamissāmā"ti? Cintetvā, "maddaraṭṭhaṁ nāma itthākaro, maddaraṭṭhaṁ gamissāmā"ti maddaraṭṭhe sāgalanagaraṁ (CS:pg.2.178) agamiṁsu. Tattha taṁ suvaṇṇarūpakaṁ nhānatitthe ṭhapetvā ekamantaṁ nisīdiṁsu. Atha bhaddāya dhātī bhaddaṁ nhāpetvā alaṅkaritvā sirigabbhe nisīdāpetvā nhāyituṁ āgacchantī taṁ rūpakaṁ disvā, "ayyadhītā me idhāgatā"ti saññāya tajjetvā "dubbinite, kiṁ tvaṁ idhāgatā"ti? Talasattikaṁ uggiritvā, "gaccha sīghan"ti gaṇḍapasse pahari. Hattho pāsāṇe paṭihato viya kampittha. Sā paṭikkamitvā "evaṁ thaddhaṁ nāma mahāgīvaṁ disvā, 'ayyadhītā me'ti saññaṁ uppādesiṁ, ayyadhītāya hi me ayaṁ nivāsanapaṭiggāhikāpi ayuttā"ti āha. Atha naṁ te manussā parivāretvā "evarūpā te sāmidhītā"ti pucchiṁsu. "Kiṁ esā, imāya sataguṇena sahassaguṇena mayhaṁ ayyā abhirūpatarā, dvādasahatthe gabbhe nisinnāya padīpakiccaṁ natthi, sarīrobhāseneva tamaṁ vidhamatī"ti. "Tena hi āgacchā"ti taṁ khujjaṁ gahetvā suvaṇṇarūpakaṁ rathaṁ āropetvā kosiyagottassa gharadvāre ṭhatvā āgamanaṁ nivedayiṁsu.

Brāhmaṇo paṭisanthāraṁ katvā, "kuto āgatatthā"ti? Pucchi. "Magadharaṭṭhe mahātitthagāme kapilabrāhmaṇassa gharato"ti. (SA.16.11./II,193.) "Kiṁ kāraṇā āgatā"ti. "Iminā nāma kāraṇenā"ti. "Kalyāṇaṁ, tātā, samajātigottavibhavo amhākaṁ brāhmaṇo, dassāmi dārikan"ti paṇṇākāraṁ gaṇhi. Te kapilabrāhmaṇassa sāsanaṁ pahiṇiṁsu-- "Laddhā dārikā, kattabbaṁ karothā"ti. Taṁ sāsanaṁ sutvā pippalimāṇavassa ārocayiṁsu-- "laddhā kira dārikā"ti. Māṇavo "ahaṁ na labhissāmīti cintesiṁ, ime laddhāti ca vadanti, anatthiko hutvā paṇṇaṁ pesissāmī"ti rahogato paṇṇaṁ likhi, "bhaddā attano jātigottabhogānurūpaṁ gharāvāsaṁ labhatu, ahaṁ nikkhamitvā pabbajissāmi, mā pacchā vippaṭisārinī ahosī"ti. Bhaddāpi "asukassa kira maṁ dātukāmā"ti sutvā rahogatā paṇṇaṁ likhi, "ayyaputto attano jātigottabhogānurūpaṁ gharāvāsaṁ labhatu. Ahaṁ nikkhamitvā pabbajissāmi, mā pacchā vippaṭisārī ahosī"ti.

Dvepi paṇṇāni antarāmagge samāgacchiṁsu. "Idaṁ kassa paṇṇan"ti? Pippalimāṇavena bhaddāya pahitanti. "Idaṁ kassa paṇṇan"ti? Bhaddāya pippalimāṇavassa pahitanti ca vutte dvepi vācetvā, "passatha dārakānaṁ kamman"ti phāletvā araññe chaḍḍetvā (CS:pg.2.179) samānapaṇṇaṁ likhitvā ito ca etto ca pesesuṁ. Iti tesaṁ anicchamānānaṁyeva samāgamo ahosi.

Taṁdivasaṁyeva ca māṇavopi ekaṁ pupphadāmaṁ ganthāpesi, bhaddāpi ekaṁ ganthāpesi. Tāni āsanamajjhe ṭhapetvā bhuttasāyamāsā ubhopi "sayanaṁ āruhissāmā"ti samāgantvā māṇavo dakkhiṇapassena sayanaṁ āruhi. Bhaddā vāmapassena āruhitvā āha-- "Yassa passe pupphāni milāyanti, tassa rāgacittaṁ uppannanti vijānissāma, imaṁ pupphadāmaṁ na allīyitabban"ti. Te pana aññamaññassa sarīrasamphassabhayena tiyāmarattiṁ niddaṁ anokkamantāva vītināmenti, divā pana hasitamattampi na hoti. Te lokāmisena asaṁsaṭṭhā yāva mātāpitaro dharanti, tāva kuṭumbaṁ avicāretvā (SA.16.11./II,194.) tesu kālaṅkatesu vicārayiṁsu. Mahatī māṇavassa sampatti, ekadivasaṁ sarīraṁ ubbaṭṭetvā chaḍḍetabbaṁ suvaṇṇacuṇṇameva Magadhanāḷiyā dvādasanāḷimattaṁ laddhuṁ vaṭṭati. Yantabaddhāni saṭṭhi mahātaḷākāni, kammanto dvādasayojaniko, anurādhapurappamāṇā cuddasa dāsagāmā, cuddasa hatthānīkā, cuddasa assānīkā, cuddasa rathānīkā.

So ekadivasaṁ alaṅkataṁ assaṁ āruyha mahājanaparivuto kammantaṁ gantvā khettakoṭiyaṁ ṭhito naṅgalehi bhinnaṭṭhānato kākādayo sakuṇe gaṇḍuppādakādipāṇe uddharitvā khādante disvā, "tātā, ime kiṁ khādantī"ti pucchi? "Gaṇḍuppādake ayyā"ti. "Etehi kataṁ pāpaṁ kassa hotī"ti? "Tumhākaṁ, ayyā"ti. So cintesi -- "Sace etehi kataṁ pāpaṁ mayhaṁ hoti, kiṁ me karissati satta-asītikoṭidhanaṁ? Kiṁ dvādasayojano kammanto, kiṁ yantabaddhāni saṭṭhi mahātaḷākāni, kiṁ cuddasa gāmā? Sabbametaṁ bhaddāya kāpilāniyā niyyātetvā nikkhamitvā pabbajissāmī"ti.

Bhaddāpi kāpilānī tasmiṁ khaṇe abbhantaravatthumhi tayo tilakumbhe pattharāpetvā dhātīhi parivutā nisinnā kāke tilapāṇake khādamāne disvā, "ammā kiṁ ime khādantī"ti? Pucchi. "Pāṇake ayye"ti. "Akusalaṁ kassa hotī"ti? "Tumhākaṁ ayye"ti. Sā cintesi-- "mayhaṁ catuhatthavatthaṁ nāḷikodanamattañca laddhuṁ vaṭṭati, yadi ca panetaṁ ettakena janena kataṁ akusalaṁ mayhaṁ hoti, bhavasahassenapi vaṭṭato sīsaṁ ukkhipituṁ na sakkā (CS:pg.2.180) ayyaputte āgatamatteyeva sabbaṁ tassa niyyātetvā nikkhamma pabbajissāmī"ti.

Māṇavo āgantvā nhatvā pāsādaṁ āruyha mahārahe pallaṅke nisīdi, athassa cakkavattino anucchavikaṁ bhojanaṁ sajjayiṁsu. Dvepi bhuñjitvā parijane nikkhante rahogatā phāsukaṭṭhāne nisīdiṁsu. Tato māṇavo Bhaddaṁ āha-- "Bhadde, tvaṁ imaṁ gharaṁ āgacchantī kittakaṁ dhanaṁ āharī"ti? "Pañcapaṇṇāsa sakaṭasahassāni ayyā"ti. "Etaṁ sabbaṁ, yā ca imasmiṁ ghare satta-asītikoṭiyo, yantabaddhā saṭṭhitaḷākādibhedā (SA.16.11./II,195.) sampatti atthi, sabbaṁ tuyhaṁyeva niyyātemī"ti. "Tumhe pana ayyā"ti. "Ahaṁ pabbajissāmī"ti. "Ayyā ahampi tumhākaṁyeva āgamanaṁ olokayamānā nisinnā, ahampi pabbajissāmī"ti. Tesaṁ ādittapaṇṇakuṭi viya tayo bhavā upaṭṭhahiṁsu. Te "pabbajissāmā"ti vatvā antarāpaṇato kasāyarasapītāni vatthāni mattikāpatte ca āharāpetvā aññamaññaṁ kese ohāretvā, "ye loke arahanto, te uddissa amhākaṁ pabbajjā"ti pabbajitvā thavikāsu patte osāpetvā aṁse laggetvā pāsādato otariṁsu. Gehe dāsesu ca kammakāresu ca na koci sañjāni.

Atha ne brāhmaṇagāmato nikkhamma dāsagāmadvārena gacchante ākappakuttavasena dāsagāmavāsino sañjāniṁsu. Te rudantā pādesu nipatitvā "Kiṁ amhe anāthe karotha ayyā"ti? Āhaṁsu. "Mayaṁ, bhaṇe 'ādittapaṇṇasālā viya tayo

bhavā'ti pabbajimhā, sace tumhesu ekekaṁ bhujissaṁ karoma, vassasatampi nappahoti, tumheva tumhākaṁ sīsaṁ dhovitvā bhujissā hutvā jīvathā"ti vatvā tesaṁ rodantānaṁyeva pakkamiṁsu. Thero purato gacchanto nivattitvā olokento cintesi-- "Ayaṁ Bhaddā kāpilānī Sakalajambudīpagghanikā itthī mayhaṁ pacchato āgacchati. Ṭhānaṁ kho panetaṁ vijjati, yaṁ kocideva evaṁ cinteyya 'ime pabbajitvāpi vinā bhavituṁ na sakkonti, ananucchavikaṁ karontī"ti. "Koci vā pana manaṁ padūsetvā apāyapūrako bhaveyya. Imaṁ pahāya mayā gantuṁ vaṭṭatī"ti cittaṁ uppādesi.

So (CS:pg.2.181) purato gacchanto dvedhāpathaṁ disvā tassa matthake aṭṭhāsi. Bhaddāpi āgantvā vanditvā aṭṭhāsi. Atha naṁ āha-- "Bhadde, tādisiṁ itthiṁ mama pacchato āgacchantiṁ disvā, 'ime pabbajitvāpi vinā bhavituṁ na sakkontī'ti cintetvā amhesu paduṭṭhacitto mahājano apāyapūrako bhaveyya. Imasmiṁ dvedhāpathe tvaṁ ekaṁ gaṇha, ahaṁ (SA.16.11./II,196.) ekena gamissāmī"ti. "Āma, ayya, pabbajitānaṁ mātugāmo nāma malaṁ, 'pabbajitvāpi vinā na bhavantī'ti amhākaṁ dosaṁ passanti, tumhe ekaṁ maggaṁ gaṇhatha, vinā bhavissāmā"ti tikkhattuṁ padakkhiṇaṁ katvā catūsu ṭhānesu pañcapatiṭṭhitena vanditvā dasanakhasamodhānasamujjalaṁ añjaliṁ paggayha, "satasahassakappappamāṇe addhāne kato mittasanthavo ajja bhijjatī"ti vatvā, "tumhe dakkhiṇajātikā nāma, tumhākaṁ dakkhiṇamaggo vaṭṭati, mayaṁ mātugāmā nāma vāmajātikā, amhākaṁ vāmamaggo vaṭṭatī"ti vanditvā maggaṁ paṭipannā. Tesaṁ dvedhābhūtakāle ayaṁ mahāpathavī "ahaṁ cakkavāḷagirisinerupabbate dhāretuṁ sakkontīpi tumhākaṁ guṇe dhāretuṁ na sakkomī"ti vadantī viya viravamānā akampi, ākāse asanisaddo viya pavatti, cakkavāḷapabbato unnadi.

Sammāsambuddho Veḷuvanamahāvihāre gandhakuṭiyaṁ nisinno pathavīkampanasaddaṁ sutvā, "Kassa nu kho pathavī kampatī"ti? Āvajjento "pippalimāṇavo ca bhaddā ca kāpilānī maṁ uddissa appameyyaṁ sampattiṁ pahāya pabbajitā, tesaṁ viyogaṭṭhāne ubhinnampi guṇabalena ayaṁ pathavīkampo jāto, mayāpi etesaṁ saṅgahaṁ kātuṁ vaṭṭatī"ti gandhakuṭito nikkhamma sayameva pattacīvaraṁ ādāya, asītimahātheresu kañci anāmantetvā tigāvutaṁ maggaṁ paccuggamanaṁ katvā rājagahassa ca nāḷandāya ca antare bahuputtakanigrodharukkhamūle pallaṅkaṁ ābhujitvā nisīdi. Nisīdanto pana aññataro paṁsukūliko viya anisīditvā Buddhavesaṁ gahetvā asītihatthā ghanabuddharasmiyo vissajjento nisīdi. Iti tasmiṁ khaṇe paṇṇachattasakaṭacakkakūṭāgārādippamāṇā Buddharasmiyo ito cito ca vipphandantiyo vidhāvantiyo candimasahassasūriyasahassa-uggamanakālo viya kurumānā taṁ vanantaraṁ ekobhāsaṁ akaṁsu. Dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇānaṁ siriyā samujjalitatārāgaṇaṁ viya gaganaṁ, supupphitakamalakuvalayaṁ viya salilaṁ, vanantaraṁ (SA.16.11./II,197.) virocittha. Nigrodharukkhassa nāma khandho seto (CS:pg.2.182) hoti, pattāni nīlāni pakkāni rattāni. Tasmiṁ pana divase satasākho nigrodharukkho suvaṇṇavaṇṇo ahosi.

Iti yā sā **addhānamaggappaṭipanno**ti padassa atthaṁ vatvā, "idāni yathā esa pabbajito, yathā ca addhānamaggaṁ paṭipanno. Imassa atthassa āvibhāvatthaṁ abhinīhārato paṭṭhāya ayaṁ anupubbikathā kathetabbā"ti vuttā, sā evaṁ veditabbā.

Antarā ca rājagahaṁ antarā ca nāḷandanti rājagahassa ca nāḷandāya ca antare. **Satthārañca vatāhaṁ passeyyaṁ Bhagavantameva passeyyan**ti sace ahaṁ Satthāraṁ passeyyaṁ, imaṁyeva Bhagavantaṁ passeyyaṁ. Na hi me ito aññena Satthārā bhavituṁ sakkāti. **Sugatañca vatāhaṁ passeyyaṁ Bhagavantameva passeyyan**ti sace ahaṁ sammāpaṭipattiyā suṭṭhu gatattā Sugataṁ nāma passeyyaṁ, imaṁyeva Bhagavantaṁ passeyyaṁ. Na hi me ito aññena Sugatena bhavituṁ sakkāti.

Sammāsambuddhañca vatāhaṁ passeyyaṁ Bhagavantameva passeyyanti sace ahaṁ sammā sāmañca saccāni Buddhattā sammāsambuddhaṁ nāma passeyyaṁ, imaṁyeva Bhagavantaṁ passeyyaṁ. Na hi me ito aññena sammāsambuddhena bhavituṁ sakkāti ayamettha adhippāyo. Evaṁ dassaneneva "Bhagavati 'ayaṁ Satthā, ayaṁ Sugato, ayaṁ sammāsambuddho'ti nikkaṅkho ahaṁ, āvuso, ahosin"ti dīpeti. **Satthā me, bhante**ti idaṁ kiñcāpi dve vāre āgataṁ, tikkhattuṁ pana vuttanti veditabbaṁ. Iminā hi so "Evaṁ tikkhattuṁ sāvakattaṁ sāvesiṁ, āvuso"ti dīpeti.

Ajānaññevāti ajānamānova. Dutiyapadepi eseva nayo. **Muddhāpi tassa vipateyyā**ti yassa aññassa "ajānaṁyeva jānāmī"ti paṭiññassa bāhirakassa Satthuno evaṁ sabbacetasā samannāgato pasannacitto sāvako evarūpaṁ paramanipaccakāraṁ kareyya, tassa vaṇṭachinnatālapakkaṁ viya gīvato muddhāpi vipateyya, sattadhā pana phaleyyāti attho. Kiṁ vā etena, sace Mahākassapatthero (SA.16.11./II,198.) iminā cittappasādena imaṁ paramanipaccakāraṁ mahāsamuddassa kareyya, tattakapāle pakkhitta-udakabindu viya vilayaṁ gaccheyya. Sace cakkavāḷassa kareyya, thusamuṭṭhi viya vikireyya. Sace sinerupabbatassa kareyya, kākatuṇḍena pahaṭapiṭṭhamuṭṭhi viya viddhaṁseyya (CS:pg.2.183) Sace mahāpathaviyā kareyya, vātāhatabhasmapuñjo viya vikireyya. Evarūpopi pana therassa nipaccākāro Satthu suvaṇṇavaṇṇe pādapiṭṭhe lomamattampi vikopetuṁ nāsakkhi. Tiṭṭhatu ca Mahākassapo, Mahākassapasadisānaṁ bhikkhūnaṁ sahassampi satasahassampi nipaccākāradassanena neva dasabalassa pādapiṭṭhe lomamattampi vikopetuṁ paṁsukūlacīvare vā aṁsumattampi cāletuṁ sakkoti. Evaṁ mahānubhāvo hi Satthā.

Tasmātiha te Kassapāti yasmā ahaṁ jānanto eva "jānāmī"ti, passanto eva ca "passāmī"ti vadāmi, tasmā, Kassapa, tayā evaṁ sikkhitabbaṁ. **Tibban**ti bahalaṁ mahantaṁ. **Hirottappan**ti hirī ca ottappañca. **Paccupaṭṭhitaṁ bhavissatī**ti paṭhamatarameva upaṭṭhitaṁ bhavissati. Yo hi therādīsu hirottappaṁ upaṭṭhapetvā upasaṅkamati therādayopi taṁ sahirikā sa-ottappā ca hutvā upasaṅkamantīti ayamettha ānisaṁso. **Kusalūpasaṁhitan**ti kusalasannissitaṁ. **Aṭṭhiṁ katvā**ti attānaṁ tena dhammena aṭṭhikaṁ katvā, taṁ vā dhammaṁ "esa mayhaṁ attho"ti aṭṭhiṁ katvā. **Manasi katvā**ti citte ṭhapetvā. **Sabbacetasā samannāharitvā**ti cittassa thokampi bahi gantuṁ adento sabbena samannāhāracittena samannāharitvā. **Ohitasoto**ti ṭhapitasoto, ñāṇasotañca pasādasotañca odahitvā mayā desitaṁ dhammaṁ sakkaccameva suṇissāmīti evañhi te sikkhitabbaṁ. **Sātasahagatā ca me kāyagatāsatī**ti asubhesu ceva ānāpāne ca paṭhamajjhānavasena sukhasampayuttā kāyagatāsati. Yo ca panāyaṁ tividho ovādo, therassa ayameva pabbajjā ca upasampadā ca ahosi.

(SA.16.11./II,199.) **Saraṇo**ti sakileso sa-iṇo hutvā. **Raṭṭhapiṇḍaṁ bhuñjin**ti saddhādeyyaṁ bhuñjiṁ. Cattāro hi paribhogā theyyaparibhogo iṇaparibhogo dāyajjaparibhogo sāmiparibhogoti. Tattha dussīlassa saṅghamajjhe nisīditvā bhuñjantassāpi paribhogo **theyyaparibhogo** nāma. Kasmā? Catūsu paccayesu anissaratāya. Sīlavato apaccavekkhitaparibhogo **iṇaparibhogo** nāma. Sattannaṁ sekhānaṁ paribhogo **dāyajjaparibhogo** nāma. Khīṇāsavassa paribhogo **sāmiparibhogo** nāma. Iti khīṇāsavova sāmī hutvā anaṇo paribhuñjati. Thero attanā (CS:pg.2.184) puthujjanena hutvā paribhuttaparibhogaṁ iṇaparibhogaṁyeva karonto evamāha. **Aṭṭhamiyā aññā udapādī**ti aṭṭhame divase arahattaphalaṁ uppajji.

Atha kho, āvuso, Bhagavā maggā okkammāti maggato okkamanaṁ paṭhamataraṁ taṁdivaseyeva ahosi, arahattādhigamo pacchā. Desanāvārassa pana evaṁ āgatattā arahattādhigamo paṭhamaṁ dīpito. Kasmā pana Bhagavā maggā

okkantoti? Evaṁ kirassa ahosi "imaṁ bhikkhuṁ jāti-āraññikaṁ jātipaṁsukūlikaṁ jāti-ekāsanikaṁ karissāmī"ti. Tasmā okkami.

Mudukā kho tyāyanti mudukā kho te ayaṁ. Imañca pana vācaṁ Bhagavā taṁ cīvaraṁ padumapupphavaṇṇena pāṇinā antantena parāmasanto āha. Kasmā evamāhāti? Therena saha cīvaraṁ parivattetukāmatāya. Kasmā parivattetukāmo jātoti? Theraṁ attano ṭhāne ṭhapetukāmatāya. Thero pana yasmā cīvarassa vā pattassa vā vaṇṇe kathite "imaṁ tumhākaṁ gaṇhathā"tivacanaṁ cārittameva, tasmā "paṭiggaṇhātu me, bhante, Bhagavā"ti āha. **Dhāressasi pana me tvaṁ, Kassapa, sāṇāni paṁsukūlāni nibbasanānī**ti, Kassapa, tvaṁ imāni paribhogajiṇṇāni paṁsukūlāni pārupituṁ sakkhissasīti vadati. Tañca kho na kāyabalaṁ sandhāya, paṭipattipūraṇaṁ pana sandhāya evamāha. Ayañhettha adhippāyo-- ahaṁ imaṁ cīvaraṁ puṇṇaṁ nāma dāsiṁ pārupitvā āmakasusāne chaḍḍitaṁ taṁ susānaṁ pavisitvā tumbamattehi pāṇakehi samparikiṇṇaṁ te pāṇake vidhunitvā mahā-ariyavaṁse ṭhatvā aggahesiṁ, tassa me imaṁ cīvaraṁ gahitadivase dasasahassacakkavāḷe mahāpathavī (SA.16.11./II,200.) mahāviravaṁ viravamānā kampittha, ākāso taṭataṭāyi, cakkavāḷadevatā sādhukāramadaṁsu, "imaṁ cīvaraṁ gaṇhantena bhikkhunā jātipaṁsukūlikena jāti-āraññikena jāti-ekāsanikena jātisapadānacārikena bhavituṁ vaṭṭati, tvaṁ imassa cīvarassa anucchavikaṁ kātuṁ sakkhissasī"ti. Theropi attanā pañcannaṁ hatthīnaṁ balaṁ dhāreti, so taṁ atakkayitvā "ahametaṁ paṭipattiṁ pūressāmī"ti ussāhena Sugatacīvarassa anucchavikaṁ kātukāmo "dhāressāmahaṁ, bhante"ti āha. **Paṭipajjin**ti paṭipannosmi. Evaṁ pana cīvaraparivattanaṁ katvā ca therena pārutacīvaraṁ Bhagavā (CS:pg.2.185) pārupi, Satthu cīvaraṁ thero. Tasmiṁ samaye mahāpathavī udakapariyantaṁ katvā unnadantī kampittha.

Bhagavato puttoti-ādīsu thero Bhagavantaṁ nissāya ariyāya jātiyā jātoti Bhagavato putto. Urena vasitvā mukhato nikkhanta-ovādavasena pabbajjāya ceva upasampadāya ca patiṭṭhitattā **oraso mukhato jāto**. Ovādadhammato jātattā ovādadhammena ca nimmitattā **dhammajo dhammanimmito**. Ovādadhammadāyādaṁ navalokuttaradhammadāyādameva vā arahatīti **dhammadāyādo** . **Paṭiggahitāni sāṇāni paṁsukūlānī**ti Satthārā pārutaṁ paṁsukūlacīvaraṁ pārupanatthāya paṭiggahitaṁ.

Sammā vadamāno vadeyyāti yaṁ puggalaṁ "Bhagavato putto"ti-ādīhi guṇehi sammā vadamāno vadeyya, mamaṁ taṁ sammā vadamāno vadeyya, ahaṁ evarūpoti. Ettāvatā therena pabbajjā ca parisodhitā hoti. Ayañhettha adhippāyo-- āvuso, yassa na upajjhāyo paññāyati, na ācariyo, kiṁ so anupajjhāyo anācariyo nhāpitamuṇḍako sayaṁgahitakāsāvo "titthiyapakkantako"ti saṅkhaṁ gato evaṁ tigāvutaṁ maggaṁ paccuggamanaṁ labhati, tīhi ovādehi pabbajjaṁ vā upasampadaṁ vā labhati, kāyena kāyaṁ cīvaraparivattanaṁ labhati? Passa yāva dubbhāsitaṁ vacanaṁ thullanandāya bhikkhuniyāti. Evaṁ (SA.16.11./II,201.) pabbajjaṁ sodhetvā idāni chahi abhiññāhi sīhanādaṁ naditum **ahaṁ kho, āvuso**ti-ādimāha. Sesaṁ purimanayeneva veditabbaṁ. Ekādasamaṁ.

(SA.16.12.)12. Paraṁmaraṇasuttavaṇṇanā

155. Dvādasame **Tathāgato**ti satto. **Na hetaṁ, āvuso, atthasaṁhitan**ti, āvuso, etaṁ diṭṭhigataṁ atthasannissitaṁ na hoti. **Nādibrahmacariyakan**ti maggabrahmacariyassa pubbabhāgapaṭipadāpi na hoti. **Etañhi, āvuso, atthasaṁhitan**ti, āvuso, etaṁ catusaccakammaṭṭhānaṁ atthasannissitaṁ. **Etaṁ ādibrahmacariyakan**ti

etaṁ maggabrahmacariyassa ādi pubbabhāgapaṭipadā. Dvādasamaṁ.

(SA.16.13.)13. Saddhammappatirūpakasuttavaṇṇanā

156. Terasame (CS:pg.2.186) **aññāya saṇṭhahiṁsū**ti arahatte patiṭṭhahiṁsu. **Saddhammappatirūpakan**ti dve saddhammappatirūpakāni adhigamasaddhammappatirūpakañca pariyattisaddhammappatirūpakañca. Tattha--

"Obhāse ceva ñāṇe ca, pītiyā ca vikampati;
Passaddhiyā sukhe ceva, yehi cittaṁ pavedhati.
"Adhimokkhe ca paggāhe, upaṭṭhāne ca kampati.
Upekkhāvajjanāya ceva, upekkhāya ca nikantiyā.
"Imāni dasa ṭhānāni, paññā yassa paricitā;
Dhammuddhaccakusalo hoti, na ca sammoha gacchatī"ti. (paṭi.ma.2.7).--

Idaṁ vipassanāñāṇassa upakkilesajātaṁ **adhigamasaddhammappatirūpakaṁ** nāma. Tisso pana saṅgītiyo anāruḷhaṁ dhātukathā ārammaṇakathā asubhakathā ñāṇavatthukathā vijjākaraṇḍakoti imehi pañcahi kathāvatthūhi paribāhiraṁ guḷhavinayaṁ guḷhavessantaraṁ guḷhamahosadhaṁ vaṇṇapiṭakaṁ aṅgulimālapiṭakaṁ raṭṭhapālagajjitaṁ āḷavakagajjitaṁ (SA.16.13./II,202.) vedallapiṭakanti abuddhavacanaṁ **pariyattisaddhammappatirūpakaṁ** nāma.

Jātarūpappatirūpakanti suvaṇṇarasavidhānaṁ ārakūṭamayaṁ suvaṇṇavaṇṇaṁ ābharaṇajātaṁ. Chaṇakālesu hi manussā "ābharaṇabhaṇḍakaṁ gaṇhissāmā"ti āpaṇaṁ gacchanti. Atha ne āpaṇikā evaṁ vadanti, "sace tumhe ābharaṇatthikā, imāni gaṇhatha. Imāni hi ghanāni ceva vaṇṇavantāni ca appagghāni cā"ti. Te tesaṁ sutvā, "kāraṇaṁ ime vadanti, imāni piḷandhitvā sakkā nakkhattaṁ kīḷituṁ, sobhanti ceva appagghāni cā"ti tāni gahetvā gacchanti. Suvaṇṇabhaṇḍaṁ avikkiyamānaṁ nidahitvā ṭhapetabbaṁ hoti. Evaṁ taṁ jātarūpappatirūpake uppanne antaradhāyati nāma.

Atha saddhammassa antaradhānaṁ hotīti adhigamasaddhammassa paṭipattisaddhammassa pariyattisaddhammassāti tividhassāpi saddhammassa antaradhānaṁ hoti. Paṭhamabodhiyañhi (CS:pg.2.187) bhikkhū paṭisambhidappattā ahesuṁ. Atha kāle gacchante paṭisambhidā pāpuṇituṁ na sakkhiṁsu, chaḷabhiññā ahesuṁ. Tato cha abhiññā pāpuṇituṁ asakkontā tisso vijjā pāpuṇiṁsu. Idāni kāle gacchante tisso vijjā pāpuṇituṁ asakkontā āsavakkhayamattaṁ pāpuṇissanti. Tampi asakkontā anāgāmiphalaṁ, tampi asakkontā sakadāgāmiphalaṁ, tampi asakkontā sotāpattiphalaṁ. Gacchante kāle sotāpattiphalampi pattuṁ na sakkhissanti. Atha nesaṁ yadā vipassanā imehi upakkilesehi upakkiliṭṭhā āraddhamattāva ṭhassati, tadā adhigamasaddhammo antarahito nāma bhavissati.

Paṭhamabodhiyañhi bhikkhū catunnaṁ paṭisambhidānaṁ anucchavikaṁ paṭipattiṁ pūrayiṁsu. Gacchante kāle taṁ asakkontā channaṁ abhiññānaṁ, tampi asakkontā tissannaṁ vijjānaṁ, tampi asakkontā arahattaphalamattassa. Gacchante pana kāle arahattassa anucchavikaṁ paṭipattiṁ pūretuṁ asakkontā anāgāmiphalassa anucchavikaṁ paṭipattiṁ pūressanti (SA.16.13./II,203.) tampi asakkontā sakadāgāmiphalassa, tampi asakkontā sotāpattiphalassa. Yadā pana sotāpattiphalassapi anucchavikaṁ paṭipadaṁ pūretuṁ asakkontā sīlapārisuddhimatteva ṭhassanti, tadā paṭipattisaddhammo antarahito nāma bhavissati.

Yāva pana tepiṭakaṁ Buddhavacanaṁ vattati, na tāva sāsanaṁ antarahitanti vattuṁ vaṭṭati. Tiṭṭhantu tīṇi vā, abhidhammapiṭake antarahite itaresu dvīsu tiṭṭhantesupi

antarahitanti na vattabbameva. Dvīsu antarahitesu vinayapiṭakamatte ṭhitepi, tatrāpi khandhakaparivāresu antarahitesu ubhatovibhaṅgamatte, mahāvinaye antarahite dvīsu pātimokkhesu vattamānesupi sāsanaṁ anantarahitameva. Yadā pana dve pātimokkhā antaradhāyissanti, atha pariyattisaddhammassa antaradhānaṁ bhavissati. Tasmiṁ antarahite sāsanaṁ antarahitaṁ nāma hoti. Pariyattiyā hi antarahitāya paṭipatti antaradhāyati, paṭipattiyā antarahitāya adhigamo antaradhāyati. Kiṁ kāraṇā? Ayañhi pariyatti paṭipattiyā paccayo hoti, paṭipatti adhigamassa. Iti paṭipattitopi pariyattimeva pamāṇaṁ.

Nanu (CS:pg.2.188) ca Kassapasammāsambuddhakāle kapilo nāma anārādhakabhikkhu "pātimokkhaṁ uddisissāmī"ti bījaniṁ gahetvā āsane nisinno "Atthi imasmiṁ vattantā"ti pucchi, atha tassa bhayena yesampi pātimokkho vattati, tepi "mayaṁ vattāmā"ti avatvā "na vattāmā"ti vadiṁsu, so bījaniṁ ṭhapetvā uṭṭhāyāsanā gato, tadā sammāsambuddhassa sāsanaṁ osakkitanti? Kiñcāpi osakkitaṁ, pariyatti pana ekanteneva pamāṇaṁ. Yathā hi mahato taḷākassa pāḷiyā thirāya udakaṁ na ṭhassatīti na vattabbaṁ, udake sati padumādīni pupphāni na pupphissantīti na vattabbaṁ, evameva mahātaḷākassa thirapāḷisadise tepiṭake Buddhavacane sati mahātaḷāke udakasadisā paṭipattipūrakā kulaputtā natthīti na vattabbā, tesu sati mahātaḷāke padumādīni pupphāni viya sotāpannādayo ariyapuggalā (SA.16.13./II,204.) natthīti na vattabbāti evaṁ ekantato pariyattiyeva pamāṇaṁ.

Pathavīdhātūti dve satasahassāni cattāri ca nahutāni bahalā mahāpathavī. **Āpodhātū**ti pathavito paṭṭhāya yāva subhakiṇhabrahmalokā uggataṁ kappavināsakaṁ udakaṁ. **Tejodhātū**ti pathavito paṭṭhāya yāva ābhassarabrahmalokā uggato kappavināsako aggi. **Vāyodhātū**ti pathavito paṭṭhāya yāva vehapphalabrahmalokā uggato kappavināsako vāyu. Etesu hi ekadhammopi Satthu sāsanaṁ antaradhāpetuṁ na sakkoti, tasmā evamāha. **Idheva te uppajjantī**ti lohato lohakhādakaṁ malaṁ viya imasmiṁ mayhaṁyeva sāsane te uppajjanti. **Moghapurisā**ti tucchapurisā.

Ādikeneva opilavatīti ettha **ādikenā**ti ādānena gahaṇena. **Opilavatī**ti nimujjati. Idaṁ vuttaṁ hoti -- yathā udakacarā nāvā bhaṇḍaṁ gaṇhantī nimujjati, evaṁ pariyatti-ādīnaṁ pūraṇena saddhammassa antaradhānaṁ na hoti. Pariyattiyā hi hāyamānāya paṭipatti hāyati, paṭipattiyā hāyamānāya adhigamo hāyati. Pariyattiyā pūrayamānāya pariyattidharā puggalā paṭipattiṁ pūrenti, paṭipattipūrakā adhigamaṁ pūrenti. Iti navacando (CS:pg.2.189) viya pariyattiyādīsu vaḍḍhamānāsu mayhaṁ sāsanaṁ vaḍḍhati yevāti dasseti.

Idāni yehi dhammehi saddhammassa antaradhānañceva ṭhiti ca hoti, te dassento **pañca kho**ti-ādimāha. Tattha **okkamanīyā**ti avakkamanīyā, heṭṭhāgamanīyāti attho. **Satthari agāravā**ti-ādīsu **agāravā**ti gāravarahitā. **Appatissā**ti appatissayā anīcavuttikā. Tattha yo cetiyaṅgaṇaṁ ārohanto chattaṁ dhāreti, upāhanaṁ dhāreti, aññato oloketvā kathaṁ kathento gacchati, ayaṁ Satthari **agāravo** nāma.

Yo dhammassavanassa kāle saṅghuṭṭhe daharasāmaṇerehi parivārito nisīdati, aññāni vā navakammādīni karoti, dhammassavanagge nisinno niddāyati, vikkhitto vā aññaṁ kathento nisīdati, ayaṁ **dhamme agāravo** nāma.

Yo therupaṭṭhānaṁ gantvā, avanditvā nisīdati, hatthapallatthikaṁ dussapallatthikaṁ karoti, aññaṁ vā pana (SA.16.13./II,205.) hatthapādakukkuccaṁ karoti, vuḍḍhānaṁ santike anajjhiṭṭho katheti, ayaṁ **saṅghe agāravo** nāma.

Tisso pana sikkhā apūrentova **sikkhāya agāravo** nāma hoti. Aṭṭha samāpattiyo anibbattento tāsaṁ vā pana nibbattanatthāya payogaṁ akaronto **samādhismiṁ agāravo**

nāma. Sukkapakkho vuttavipallāseneva veditabboti. Terasamaṁ.

Kassapasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SA.17.(6) Lābhasakkārasaṁyuttaṁ

(SA.17.1./II,206.)

1. Paṭhamavaggo

(SA.17.1.)1. Dāruṇasuttavaṇṇanā

157. Lābhasakkārasaṁyuttassa (CS:pg.2.190) paṭhame **dāruṇo**ti thaddho. **Lābhasakkārasiloko**ti ettha **lābho** nāma catupaccayalābho. **Sakkāro**ti tesaṁyeva sukatānaṁ susaṅkhatānaṁ lābho. **Siloko**ti vaṇṇaghoso. **Kaṭuko**ti tikhiṇo. **Pharuso**ti kharo. **Antarāyiko**ti antarāyakaro. Paṭhamaṁ.

(SA.17.2.)2. Baḷisasuttavaṇṇanā

158. Dutiye **Bāḷisiko**ti baḷisaṁ gahetvā caramāno macchaghātako. **Āmisagatan**ti āmisamakkhitaṁ. **Āmisacakkhū**ti āmise cakkhu dassanaṁ assāti āmisacakkhu. **Gilabaḷiso**ti gilitabaḷiso. **Anayaṁ āpanno**ti dukkhaṁ patto. **Byasanaṁ āpanno**ti vināsaṁ patto. **Yathākāmakaraṇīyo**ti yathākāmena yathāruciyā yatheva naṁ bāḷisiko icchati, tathevassa kattabboti attho. **Yathākāmakaraṇīyo pāpimato**ti yathā kilesamārassa kāmo, evaṁ kattabbo, nirayaṁ vā tiracchānayoniṁ vā pettivisayaṁ vā pāpetabbo. Dutiyaṁ.

(SA.17.3.~4.)3- 4. Kummasuttādivaṇṇanā

159-160. Tatiye **mahākummakulan**ti mahantaṁ aṭṭhikacchapakulaṁ. **Agamāsī**ti "ettha addhā kiñci khāditabbaṁ atthi, taṁ maccharāyanto maṁ esa nivāretī"ti saññāya agamāsi. **Papatāyā**ti (SA.17.3.~4./II,207.) papatā vuccati dīgharajjukabaddho ayakantakosake daṇḍakaṁ pavesetvā gahito kaṇṇikasallasaṇṭhāno, ayakaṇṭako, yasmiṁ vegena patitvā kaṭāhe laggamatte daṇḍako nikkhamati, rajjuko ekābaddho gacchateva. **So kummo**ti so (CS:pg.2.191) viddhakummo. **Yena so kummo**ti udakasaddaṁ sutvā sāsaṅkaṭṭhānaṁ bhavissatīti nivattitvā yena so atthakāmo kummo. **Na dāni tvaṁ amhākan**ti idāni tvaṁ amittahatthaṁ gato, na amhākaṁ santakoti attho. Evaṁ sallapantānaṁyeva ca nesaṁ nāvāya ṭhito luddo rajjukaṁ ākaḍḍhitvā kummaṁ gahetvā yathākāmaṁ akāsi. Sesamettha ito anantarasutte ca uttānameva. Tatiyacatutthāni.

(SA.17.5.)5. Mīḷhakasuttavaṇṇanā

161. Pañcame **Mīḷhakā**ti gūthapāṇakā. **Gūthādī**ti gūthabhakkhā. **Gūthapūrā**ti anto gūthena bharitā. **Puṇṇā gūthassā**ti idaṁ purimasseva atthadīpanaṁ. **Atimaññeyyā**ti pacchimapāde bhūmiyaṁ ṭhapetvā purimapāde gūthassa upari āropetvā

ṭhitā “ahamhi gūthādī”ti bhaṇantī atimaññeyya. **Piṇḍapāto cassa pūro**ti aparopissa pattapūro paṇītapiṇḍapāto bhaveyya. Pañcamaṁ.

(SA.17.6.)6. Asanisuttavaṇṇanā

162. Chaṭṭhe **kaṁ, bhikkhave, asanivicakkan**ti, bhikkhave, kaṁ puggalaṁ matthake patitvā maddamānaṁ sukkāsanicakkaṁ (SA.17.6./II,208.) āgacchatu **Appattamānasan**ti anadhigatārahattaṁ. Iti Bhagavā na sattānaṁ dukkhakāmatāya, ādīnavaṁ pana dassetuṁ evamāha. Asanicakkañhi matthake patitaṁ ekameva attabhāvaṁ nāseti, lābhasakkārasilokena pariyādiṇṇacitto nirayādīsu anantadukkhaṁ anubhoti. Chaṭṭhaṁ.

(SA.17.7.)7. Diddhasuttavaṇṇanā

163. Sattame **Diddhagatenā**ti gatadiddhena. **Visallenā**ti visamakkhitena. **Sallenā**ti sattiyā. Sattamaṁ.

(SA.17.8.)8. Siṅgālasuttavaṇṇanā

164. Aṭṭhame (CS:pg.2.192) **Siṅgālo**ti jarasiṅgālo. Yathā hi suvaṇṇavaṇṇopi kāyo pūtikāyo tveva, taṁkhaṇaṁ gaḷitampi ca muttaṁ pūtimuttantveva vuccati, evaṁ tadahujātopi siṅgālo jarasiṅgālotveva vuccati. **Ukkaṇṭakena nāmā**ti evaṁnāmakena rogena. So kira sītakāle uppajjati. Tasmiṁ uppanne sakalasarīrato lomāni patanti, sakalasarīraṁ nillomaṁ hutvā, samantato phuṭati, vātabbhāhatā vaṇā rujjanti. Yathā ummattakasunakhena daṭṭho puriso anavaṭṭhitova bhamati, evaṁ tasmiṁ uppanne bhamitabbo hoti, asukaṭṭhāne sotthi bhavissatīti na paññāyati. Aṭṭhamaṁ.

(SA.17.9.)9. Verambhasuttavaṇṇanā

165. Navame **Verambhavātā**ti evaṁnāmakā mahāvātā. Kīdise pana ṭhāne te vātā vāyantīti? Yattha ṭhitassa (SA.17.9./II,209.) cattāro dīpā uppalinipattamattā hutvā paññāyanti. **Yo pakkhī gacchatī**ti navavuṭṭhe deve viravanto vātasakuṇo tattha gacchati, taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Arakkhiteneva kāyenā**ti-ādīsu hatthapāde kīḷāpento khandhaṭṭhiṁ vā nāmento kāyaṁ na rakkhati nāma, nānāvidhaṁ duṭṭhullakathaṁ kathento vācaṁ na rakkhati nāma, kāmavitakkādayo vitakkento cittaṁ na rakkhati nāma. **Anupaṭṭhitāya satiyā**ti kāyagatāsatiṁ anupaṭṭhapetvā. Navamaṁ.

(SA.17.10.)10. Sagāthakasuttavaṇṇanā

166. Dasame **asakkārena cūbhayan**ti asakkārena ca ubhayena. **Samādhī**ti arahattaphalasamādhi. So hi tena na vikampati. **Appamāṇavihārino**ti appamāṇena phalasamādhinā viharantassa. **Sātatikan**ti satatakāriṁ. **Sukhumaṁdiṭṭhivipassakan**ti arahattamaggadiṭṭhiyā sukhumadiṭṭhiphalasamāpatti-atthāya vipassanaṁ paṭṭhapetvā āgatattā vipassakaṁ.

Upādānakkhayārāmanti upādānakkhayasaṅkhāte nibbāne rataṁ. **Āhu sappuriso itī**ti sappurisoti kathentīti. Dasamaṁ.

Paṭhamo vaggo.

2. Dutiyavaggo

(SA.17.11.~12.)1- 2. Suvaṇṇapātisuttādivaṇṇanā

167-168. Dutiyavaggassa (CS:pg.2.193) paṭhame **sampajānamusā bhāsantan**ti appamattakenapi kāraṇena sampajānameva musā bhāsantaṁ. "Sīlaṁ pūressāmī"ti saṁvihitabhikkhuṁ sinerumattopi paccayarāsi cāletuṁ na sakkoti. Yadā pana sīlaṁ pahāya sakkāranissito hoti, tadā kuṇḍakamuṭṭhihetupi musā bhāsati, aññaṁ vā akiccaṁ karoti. Dutiyaṁ uttānamevāti. Paṭhamadutiyāni.

(SA.17.13.~20./II,210.)

(SA.17.13.~20.)3- 10. Suvaṇṇanikkhasuttādivaṇṇanā

169. Tatiyādīsu **Suvaṇṇanikkhassā**ti ekassa kañcananikkhassa. **Siṅgīnikkhassā**ti siṅgīsuvaṇṇanikkhassa. **Pathaviyā**ti cakkavāḷabbhantarāya mahāpathaviyā. **Āmisakiñcikkhahetū**ti kassacideva āmisassa hetu antamaso kuṇḍakamuṭṭhinopi. **Jīvitahetū**ti aṭaviyaṁ corehi gahetvā jīvite voropiyamāne tassapi hetu. **Janapadakalyāṇiyā**ti janapade uttamitthiyā. Tatiyādīni.

Dutiyo vaggo.

3. Tatiyavaggo

(SA.17.21.~22.)1- 2. Mātugāmasuttādivaṇṇanā

170-171. Tatiyavaggassa paṭhame **na tassa, bhikkhave, mātugāmo**ti na tassa raho ekakassa nisinnassa tena dhammena atthikopi mātugāmo cittaṁ pariyādātuṁ sakkoti, yassa lābhasakkārasiloko cittaṁ pariyādātuṁ sakkotīti, attho. Dutiyaṁ uttānamevāti. Paṭhamadutiyāni.

(SA.17.23.~26.)3- 6. Ekaputtakasuttādivaṇṇanā

172-175. Tatiye **saddhā**ti sotāpannā. Sesamettha uttānameva. Tathā catutthe pañcame chaṭṭhe ca. Tatiyādīni.

(SA.17.27.)7. Tatiyasamaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

176. Sattame (CS:pg.2.194) **samudayan**ti-ādīsu saha pubbakammena attabhāvo kolaputtiyaṁ vaṇṇapokkharatā kalyāṇavākkaraṇatā dhutaguṇāvīkaraṇaṁ cīvaradhāraṇaṁ parivārasampattīti evamādi lābhasakkārassa samudayo nāma, taṁ samudayasaccavasena nappajānāti, nirodho ca paṭipadā ca nirodhasaccamaggasaccavaseneva veditabbā. Sattamaṁ.

(SA.17.28./II,211.)

(SA.17.28.)8. Chavisuttavaṇṇanā

177. Aṭṭhame yasmā lābhasakkārasiloko narakādīsu, nibbattento sakalampi imaṁ attabhāvaṁ nāseti, idhāpi maraṇampi maraṇamattampi dukkhaṁ āvahati, tasmā **chaviṁ chindatī**ti-ādi vuttaṁ. Aṭṭhamaṁ.

(SA.17.29.)9. Rajjusuttavaṇṇanā

178. Navame **vāḷarajjuyā**ti suttādimayā rajju mudukā hoti vāḷarajju kharā pharusā, tasmā ayameva gahitā. Navamaṁ.

(SA.17.30.)10. Bhikkhusuttavaṇṇanā

179. Dasame **diṭṭhadhammasukhavihārā**ti phalasamāpattisukhavihārā. **Tesāhamassā**ti tesaṁ ahaṁ assa Khīṇāsavo hi lābhī puññasampanno yāgukhajjakādīni gahetvā āgatāgatānaṁ anumodanaṁ karonto dhammaṁ desento pañhaṁ vissajjento phalasamāpattiṁ appetvā nisīdituṁ okāsaṁ na labhati, taṁ sandhāya vuttanti. Dasamaṁ.

Tatiyo vaggo.

4. Catutthavaggo

(SA.17.31.~34.)1- 4. Bhindisuttādivaṇṇanā

180-183. Catutthavaggassa paṭhamaṁ uttānameva. Dutiyādīsu **kusalamūlan**ti alobhāditividhakusaladhammo. **Sukko dhammo**ti tasseva pariyāyadesanā (CS:pg.2.195) Ayaṁ panettha saṅkhepattho-- yassa kusalamūlādisaṅkhātassa anavajjadhammassa asamucchinnattā Devadatto sagge vā nibbatteyya, maggaphalāni vā adhigaccheyya, svāssa **samucchedamagamā** sabbaso samucchinno vinaṭṭho. Paṭhamādīni.

(SA.17.35.)5. Acirapakkantasuttavaṇṇanā

184. Pañcame **parābhavāyā**ti avaḍḍhiyā vināsāya. **Assatarī**ti vaḷavāya kucchismiṁ gadrabhassa jātā. **Attavadhāya gabbhaṁ gaṇhātī**ti taṁ assena saddhiṁ sampayojenti, (SA.17.35./II,212.) sā gabbhaṁ gaṇhitvā kāle sampatte vijāyituṁ na sakkoti, pādehi bhūmiyaṁ paharantī tiṭṭhati, athassā cattāro pāde catūsu khāṇukesu

bandhitvā kucchiṁ phāletvā potaṁ nīharanti, sā tattheva marati. Tenetaṁ vuttaṁ. Pañcamaṁ.

(SA.17.36.)6. Pañcarathasatasuttavaṇṇanā

185. Chaṭṭhe **bhattābhihāro**ti abhiharitabbaṁ bhattaṁ. Tassa pana pamāṇaṁ dassetuṁ **pañca ca thālipākasatānī**ti vuttaṁ. Tattha eko thālipāko dasannaṁ purisānaṁ bhattaṁ gaṇhāti. **Nāsāya pittaṁ bhindeyyun**ti acchapittaṁ vā macchapittaṁ vāssa nāsapuṭe pakkhipeyyaṁ. Chaṭṭhaṁ.

(SA.17.37.~43.)7- 13. Mātusuttādivaṇṇanā

186-187. Sattame **mātupi hetū**ti "sace musā bhaṇasi, mātaraṁ te vissajjessāma. No ce bhaṇasi, na vissajjessāmā"ti evaṁ corehi aṭaviyaṁ pucchamāno tassā corahatthagatāya mātuyāpi hetu sampajānamusā na bhāseyyāti attho. Ito paresupi eseva nayoti. Sattamādīni.

Lābhasakkārasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.18.1./II,213.)

SA.18.(7) Rāhulasaṁyuttaṁ

1. Paṭhamavaggo

(SA.18.1.~8.)1- 8. Cakkhusuttādivaṇṇanā

188-195. Rāhulasaṁyuttassa (CS:pg.2.196) paṭhame **eko**ti catūsu iriyāpathesu ekavihārī. **Vūpakaṭṭho**ti vivekaṭṭho nissaddo. **Appamatto**ti satiyā avippavasanto. **Ātāpī**ti vīriyasampanno. **Pahitatto vihareyyan**ti visesādhigamatthāya pesitatto hutvā vihareyyaṁ. **Aniccan**ti hutvā abhāvākārena aniccaṁ. Atha vā uppādavayavantatāya tāvakālikatāya vipariṇāmakoṭiyā niccapaṭikkhepatoti imehipi kāraṇehi aniccaṁ. **Dukkhan**ti catūhi kāraṇehi dukkhaṁ dukkhamanaṭṭhena dukkhavatthukaṭṭhena satatasampīḷanaṭṭhena sukhapaṭikkhepenāti. **Kallan**ti yuttaṁ. **Etaṁ mamā**ti taṇhāgāho. **Esohamasmī**ti mānagāho. **Eso me attā**ti diṭṭhigāho. Taṇhāgāho cettha aṭṭhasatataṇhāvicaritavasena, mānagāho navavidhamānavasena, diṭṭhigāho dvāsaṭṭhidiṭṭhivasena veditabbo. **Nibbindaṁ virajjatī**ti ettha virāgavasena cattāro maggā kathitā, **virāgā vimuccatī**ti ettha vimuttivasena cattāri sāmaññaphalāni.

Ettha ca pañcasu dvāresu pasādāva gahitā, **mano**ti iminā tebhūmakaṁ sammasanacāracittaṁ. (SA.18.2.~5./II,214.) Dutiye pañcasu dvāresu ārammaṇameva. Tatiye pañcasu dvāresu pasādavatthukacittameva, manoviññāṇena tebhūmakaṁ sammasanacāracittaṁ gahitaṁ. Evaṁ sabbattha nayo netabbo. Chaṭṭhe tebhūmakadhammā. Aṭṭhame pana **taṇhā**ti tasmiṁ tasmiṁ dvāre javanappattāva labbhati. Paṭhamādīni.

(SA.18.9.)9. Dhātusuttavaṇṇanā

196. Navame viññāṇadhātuvasena nāmaṁ, sesāhi rūpanti nāmarūpaṁ kathitaṁ. Navamaṁ.

(SA.18.10.)10. Khandhasuttavaṇṇanā

197. Dasame (CS:pg.2.197) rūpakkhandho kāmāvacaro, sesā cattāro sabbasaṅgāhikaparicchedena catubhūmakā. Idha pana tebhūmakāti gahetabbā. Dasamaṁ.

Paṭhamo vaggo.

2. Dutiyavaggo

(SA.18.11.~20.)1- 10. Cakkhusuttādivaṇṇanā

198-199. Dutiye dasa uttānatthāneva. Paṭhamādīni.

(SA.18.21.)11. Anusayasuttavaṇṇanā

200. Ekādasame **imasmiñca saviññāṇake kāye**ti attano saviññāṇakakāyaṁ dasseti, **bahiddhā cā**ti parassa saviññāṇakaṁ vā aviññāṇakaṁ vā. Purimena vā attano ca parassa ca viññāṇameva (SA.18.21./II,215.) dasseti, pacchimena bahiddhā anindriyabaddharūpaṁ. **Ahaṅkāramamaṅkāramānānusayā**ti ahaṁkāradiṭṭhi ca mamaṁkārataṇhā ca mānānusayā ca. **Na hontī**ti ete kilesā kathaṁ jānantassa etesu vatthūsu na hontīti pucchati. **Sammappaññāya passatī**ti saha vipassanāya maggapaññāya suṭṭhu passati. Ekādasamaṁ.

(SA.18.22.)12. Apagatasuttavaṇṇanā

201. Dvādasame **ahaṅkāramamaṅkāramānāpagatan**ti ahaṁkārato ca mamaṁkārato ca mānato ca apagataṁ. **Vidhā samatikkantan**ti mānakoṭṭhāse suṭṭhu atikkantaṁ. **Santaṁ suvimuttan**ti kilesavūpasamena santaṁ, kileseheva suṭṭhu vimuttaṁ. Sesaṁ uttānamevāti. Dvādasamaṁ.

Dutiyo vaggo.

Dvīsupi (CS:pg.2.198) asekkhabhūmi kathitā. Paṭhamo panettha āyācantassa desito, dutiyo anāyācantassa. Sakalepi pana Rāhulasaṁyutte therassa vimuttiparipācanīyadhammāva kathitāti.

Rāhulasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.19.1./II,216.)

SA.19.(8) Lakkhaṇasaṁyuttaṁ

1. Paṭhamavaggo

(SA.19.1.)1. Aṭṭhisuttavaṇṇanā

202. Lakkhaṇasaṁyutte (CS:pg.2.199) yvāyaṁ **āyasmā ca lakkhaṇo**ti Lakkhaṇatthero vutto, esa jaṭilasahassabbhantare ehibhikkhūpasampadāya upasampanno ādittapariyāyāvasāne arahattaṁ patto eko mahāsāvakoti veditabbo. Yasmā panesa lakkhaṇasampannena sabbākāraparipūrena brahmasamena attabhāvena samannāgato, tasmā "lakkhaṇo"ti saṅkhaṁ gato. Mahāmoggallāno pana pabbajitadivasato sattame divase arahattaṁ patto dutiyo aggasāvako.

Sitaṁ pātvākāsīti mandahasitaṁ pātu-akāsi, pakāsayi dassesīti vuttaṁ hoti. Kiṁ pana disvā thero sitaṁ pātvākāsīti? Upari pāḷiyaṁ āgataṁ aṭṭhikasaṅkhalikaṁ ekaṁ petaloke nibbattaṁ sattaṁ disvā. Tañca kho dibbena cakkhunā, na pasādacakkhunā. Pasādacakkhussa hi ete attabhāvā na āpāthaṁ āgacchanti. Evarūpaṁ pana attabhāvaṁ disvā kāruññe kattabbe kasmā sitaṁ pātvākāsīti? Attano ca Buddhañāṇassa ca sampattiṁ samanussaraṇato. Tañhi disvā thero "adiṭṭhasaccena nāma puggalena paṭilabhitabbā evarūpā attabhāvā mutto ahaṁ, lābhā vata me, suladdhaṁ vata me"ti attano ca sampattiṁ anussaritvā-- "Aho Buddhassa Bhagavato ñāṇasampatti, 'yo kammavipāko, bhikkhave, acinteyyo na cintetabbo'ti desesi, paccakkhaṁ vata katvā Buddhā desenti, suppaṭividdhā Buddhānaṁ dhammadhātū"ti evaṁ Buddhañāṇasampattiñca anussaritvā sitaṁ pātvākāsīti.

(SA.19.1./II,217.) Atha Lakkhaṇatthero kasmā na addasa, kimassa dibbacakkhu natthīti? No natthi, Mahāmoggallāno pana āvajjento addasa, itaro pana anāvajjanena na addasa. Yasmā pana khīṇāsavā nāma na akāraṇā sitaṁ karonti, tasmā taṁ Lakkhaṇatthero pucchi **ko nu kho, āvuso Moggallāna, hetu, ko paccayo sitassa pātukammāyā**ti? Thero pana (CS:pg.2.200) yasmā yehi ayaṁ upapatti sāmaṁ adiṭṭhā, te dussaddhāpayā honti, tasmā Bhagavantaṁ sakkhiṁ katvā byākātukāmatāya **akālo kho, āvuso**ti-ādimāha. Tato Bhagavato santike puṭṭho **idhāhaṁ, āvuso**ti-ādinā nayena byākāsi.

Tattha **aṭṭhikasaṅkhalikan**ti setaṁ nimmaṁsalohitaṁ aṭṭhisaṅghātaṁ. **Gijjhāpi kākāpi kulalāpī**ti etepi yakkhagijjhā ceva yakkhakākā ca yakkhakulalā ca paccetabbā. Pākatikānaṁ pana gijjhādīnaṁ āpāthampi etaṁ rūpaṁ nāgacchati. **Anupatitvā anupatitvā**ti anubandhitvā anubandhitvā. **Vitudentī**ti asidhārūpamehi tikhiṇehi lohatuṇḍakehi vijjhitvā vijjhitvā ito cito ca caranti gacchanti. **Sā sudaṁ aṭṭassaraṁ karotī**ti ettha **sudan**ti nipāto, sā aṭṭhikasaṅkhalikā aṭṭassaraṁ āturassaraṁ karotīti attho. Akusalavipākānubhavanatthaṁ kira yojanappamāṇāpi tādisā attabhāvā nibbattanti, pasādussadā ca honti pakkagaṇḍasadisā. Tasmā sā aṭṭhikasaṅkhalikā balavavedanāturā tādisaṁ saddamakāsīti.

Evañca pana vatvā puna āyasmā Mahāmoggallāno "vaṭṭagāmisattā nāma evarūpā attabhāvā na muccantī"ti sattesu kāruññaṁ paṭicca uppannaṁ dhammasaṁvegaṁ dassento **tassa mayhaṁ, āvuso, etadahosi acchariyaṁ vata bho**ti-ādimāha. Tato

Bhagavā therassa ānubhāvaṁ pakāsento **cakkhubhūtā vata, bhikkhave** (SA.19.1./II,218.) **sāvakā viharantī**ti-ādimāha. Tattha cakkhu bhūtaṁ jātaṁ uppannaṁ etesanti **cakkhubhūtā,** bhūtacakkhukā uppannacakkhukā cakkhuṁ uppādetvā viharantīti attho. Dutiyapadepi eseva nayo. **Yatra hi nāmā**ti ettha **yatrā**ti kāraṇavacanaṁ. Tatrāyaṁ atthayojanā-- yasmā nāma sāvakopi evarūpaṁ ñassati vā dakkhati vā sakkhiṁ vā karissati, tasmā avocumha-- "Cakkhubhūtā vata, bhikkhave, sāvakā viharanti, ñāṇabhūtā vata, bhikkhave, sāvakā viharantī"ti. **Pubbeva me so, bhikkhave, satto diṭṭho**ti bodhimaṇḍe sabbaññutaññāṇapaṭivedhena appamāṇesu cakkavāḷesu appamāṇe sattanikāye bhavagatiyoniṭhitinivāse ca paccakkhaṁ karontena mayā pubbeva so satto diṭṭhoti vadati.

Goghātakoti (CS:pg.2.201) gāvo vadhitvā aṭṭhito maṁsaṁ mocetvā vikkiṇitvā jīvikaṁ kappanakasatto. **Tasseva kammassa vipākāvasesenā**ti tassa nānācetanāhi āyūhitassa aparāpariyakammassa. Tatra hi yāya cetanāya narake paṭisandhi janitā, tassā vipāke parikkhīṇe avasesakammaṁ vā kammanimittaṁ vā ārammaṇaṁ katvā puna petādīsu paṭisandhi nibbattati, tasmā sā paṭisandhi kammasabhāgatāya ārammaṇasabhāgatāya vā "tasseva kammassa vipākāvaseso"ti vuccati. Ayañca satto evaṁ uppanno. Tenāha-- "tasseva kammassa vipākāvasesenā"ti. Tassa kira narakā cavanakāle nimmaṁsakatānaṁ gunnaṁ aṭṭhirāsiyeva nimittaṁ ahosi. So paṭicchannampi taṁ kammaṁ viññūnaṁ pākaṭaṁ viya karonto aṭṭhisaṅkhalikapeto jāto. Paṭhamaṁ.

(SA.19.2.)2. Pesisuttavaṇṇanā

203. Maṁsapesivatthusmiṁ **goghātako**ti gomaṁsapesiyo katvā sukkhāpetvā vallūravikkayena anekāni vassāni jīvikaṁ kappesi, tenassa narakā cavanakāle maṁsapesiyeva nimittaṁ ahosi. So maṁsapesipeto jāto. Dutiyaṁ.

(SA.19.3./II,219.)

(SA.19.3.)3. Piṇḍasuttavaṇṇanā

204. Maṁsapiṇḍavatthusmiṁ **sākuṇiko**ti sakuṇe gahetvā vikkiṇanakāle nippakkhacamme maṁsapiṇḍamatte katvā vikkiṇanto jīvikaṁ kappesi, tenassa narakā cavanakāle maṁsapiṇḍova nimittaṁ ahosi. So maṁsapiṇḍapeto jāto. Tatiyaṁ.

(SA.19.4.)4. Nicchavisuttavaṇṇanā

205. Nicchavivatthusmiṁ tassa orabbhikassa eḷake vadhitvā vadhitvā niccamme katvā kappitajīvikassa purimanayeneva niccammaṁ eḷakasarīraṁ nimittaṁ ahosi. So nicchavipeto jāto. Catutthaṁ.

(SA.19.5.)5. Asilomasuttavaṇṇanā

206. Asilomavatthusmiṁ (CS:pg.2.202) so sūkariko dīgharattaṁ nivāpapuṭṭhe sūkare asinā vadhitvā vadhitvā dīgharattaṁ jīvikaṁ kappesi, tassa ukkhittāsikabhāvova nimittaṁ ahosi. Tasmā asilomapeto jāto. Pañcamaṁ.

(SA.19.6.)6. Sattisuttavaṇṇanā

207. Sattilomavatthusmiṁ so māgaviko ekaṁ migañca sattiñca gahetvā vanaṁ gantvā tassa migassa samīpaṁ āgatāgate mige sattiyā vijjhitvā māresi, tassa sattiyā vijjhanakabhāvoyeva nimittaṁ ahosi. Tasmā sattilomapeto jāto. Chaṭṭhaṁ.

(SA.19.7.)7. Usulomasuttavaṇṇanā

208. Usulomavatthusmiṁ **kāraṇiko**ti rājāparādhike anekāhi kāraṇāhi pīḷetvā avasāne kaṇḍena vijjhitvā māraṇakapuriso. So kira "amukasmiṁ padese viddho maratī"ti ñatvāva vijjhati. Tassevaṁ jīvikaṁ kappetvā narake uppannassa tato pakkāvasesena idhūpapattikāle usunā vijjhanabhāvoyeva nimittaṁ ahosi. Tasmā usulomapeto jāto. Sattamaṁ.

(SA.19.8./II,220.)

(SA.19.8.)8. Sūcilomasuttavaṇṇanā

209. Sūcilomavatthusmiṁ **Sūto**ti assadamako. Godamakotipi vadantiyeva. Tassa patodasūciyā vijjhanabhāvoyeva nimittaṁ ahosi. Tasmā Sūcilomapeto jāto. Aṭṭhamaṁ.

(SA.19.9.)9. Dutiyasūcilomasuttavaṇṇanā

210. Dutiye Sūcilomavatthusmiṁ **Sūcako**ti pesuññakārako. So kira manusse aññamaññañca bhindi, rājakule ca "imassa imaṁ nāma atthi, iminā idaṁ nāma katan"ti sūcetvā sūcetvā anayabyasanaṁ pāpesi. Tasmā yathā tena sūcetvā manussā bhinnā, tathā sūcīhi bhedanadukkhaṁ (CS:pg.2.203) paccanubhotuṁ kammameva nimittaṁ katvā sūcilomapeto jāto. Navamaṁ.

(SA.19.10.)10. Kumbhaṇḍasuttavaṇṇanā

211. Aṇḍabhārivatthusmiṁ **gāmakūṭako**ti vinicchayāmacco. Tassa kammasabhāgatāya kumbhamattā mahāghaṭappamāṇā aṇḍā ahesuṁ. So hi yasmā raho paṭicchanne ṭhāne lañjaṁ gahetvā kūṭavinicchayena pākaṭaṁ dosaṁ karonto sāmike assāmike akāsi, tasmāssa rahassaṁ aṅgaṁ pākaṭaṁ nibbattaṁ. Yasmā daṇḍaṁ paṭṭhapento paresaṁ asayhaṁ bhāraṁ āropesi, tasmāssa rahassaṁ aṅgaṁ asayhabhāro hutvā nibbattaṁ. Yasmā yasmiṁ ṭhāne ṭhitena samena bhavitabbaṁ, tasmiṁ ṭhatvā visamo ahosi, tasmāssa rahassaṅge visamā nisajjāva ahosīti. Dasamaṁ.

Paṭhamo vaggo.

2. Dutiyavaggo

(SA.19.11.)1. Sasīsakasuttavaṇṇanā

212. Pāradārikavatthusmiṁ so satto parassa rakkhitagopitaṁ sassāmikaṁ phassaṁ phusanto mīḷhasukhena kāmasukhena cittaṁ ramayitvā kammasabhāgatāya gūthaphassaṁ phusanto dukkhamanubhavituṁ tattha nibbatto. Paṭhamaṁ.

(SA.19.12./II,221.)

(SA.19.12.)2. Gūthakhādasuttavaṇṇanā

213. Duṭṭhabrāhmaṇavatthu pākaṭameva. Dutiyaṁ.

(SA.19.13.)3. Nicchavitthisuttavaṇṇanā

214. Nicchavitthivatthusmiṁ yasmā mātugāmo nāma attano phasse anissaro, sā ca taṁ sāmikassa santakaṁ phassaṁ thenetvā paresaṁ abhiratiṁ uppādesi, tasmā kammasabhāgatāya sukhasamphassā vaṭṭitvā dukkhasamphassaṁ anubhavituṁ nicchavitthī hutvā uppannā. Tatiyaṁ.

(SA.19.14.)4. Maṅgulitthisuttavaṇṇanā

215. Maṅgulitthivatthusmiṁ (CS:pg.2.204) **maṅgulin**ti virūpaṁ duddasikaṁ bībhacchaṁ. Sā kira yakkhadāsikammaṁ karontī "iminā ca iminā ca evaṁ balikamme kate ayaṁ nāma tumhākaṁ vaḍḍhi bhavissatī"ti mahājanassa gandhapupphādīni vañcanāya gahetvā mahājanaṁ duddiṭṭhiṁ micchādiṭṭhiṁ gaṇhāpesi, tasmā tāya kammasabhāgatāya gandhapupphādīnaṁ thenitattā duggandhā, duddassanassa gāhitattā duddasikā virūpā bībhacchā hutvā nibbattā. Catutthaṁ.

(SA.19.15.)5. Okilinīsuttavaṇṇanā

216. Okilinīvatthusmiṁ **uppakkaṁ okiliniṁ okirinin**ti sā kira aṅgāracitake nipannā vipphandamānā viparivattamānā paccati, tasmā uppakkā ceva hoti uṇhena agginā pakkasarīrā, okilinī ca kilinnasarīrā, bindūnissā sarīrato paggharanti, okirinī ca aṅgārasamparikiṇṇā. Tassā hi heṭṭhatopi kiṁsukapupphavaṇṇā aṅgārā, ubhayapassesupi, ākāsatopissā upari patanti. Tena vuttaṁ-- "uppakkaṁ (SA.19.15./II,222.) okiliniṁ okirinin"ti. **Sā issāpakatā sapattiṁ aṅgārakaṭāhena okirī**ti tassa kira rañño ekā nāṭakinī aṅgārakaṭāhaṁ samīpe ṭhapetvā gattato udakaṁ puñchati, pāṇinā ca sedaṁ karoti. Rājāpi tāya saddhiṁ kathañca karoti, parituṭṭhākārañca dasseti. Aggamahesī taṁ asahamānā issāpakatā hutvā acirapakkantassa rañño taṁ aṅgārakaṭāhaṁ gahetvā tassā upari aṅgāre okiri. Sā taṁ kammaṁ katvā tādisaṁyeva vipākaṁ paccanubhavituṁ petaloke nibbattā. Pañcamaṁ.

(SA.19.16.)6. Asīsakasuttavaṇṇanā

217. Coraghātavatthusmiṁ so rañño āṇāya dīgharattaṁ corānaṁ sīsāni chinditvā

petaloke nibbattanto asīsakaṁ kabandhaṁ hutvā nibbatti. Chaṭṭhaṁ.

(SA.19.17.~21.)7- 11. Pāpabhikkhusuttādivaṇṇanā

218-222. Bhikkhuvatthusmiṁ (CS:pg.2.205) **pāpabhikkhū**ti lāmakabhikkhu. So kira lokassa saddhādeyye cattāro paccaye paribhuñjitvā kāyavacīdvārehi asaṁyato bhinnājīvo cittakeḷiṁ kīḷanto vicari. Tato ekaṁ Buddhantaraṁ niraye paccitvā petaloke nibbattanto bhikkhusadiseneva attabhāvena nibbatti.
Bhikkhunīsikkhamānāsāmaṇerasāmaṇerīvatthūsupi ayameva vinicchayo. Sattamādīni.

Lakkhaṇasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.20.1./II,223.)

SA.20.(9) Opammasaṁyuttaṁ

(SA.20.1.)1. Kūṭasuttavaṇṇanā

223. Opammasaṁyuttassa (CS:pg.2.206) paṭhame kūṭaṁ gacchantīti **kūṭaṅgamā**. Kūṭaṁ samosarantīti **kūṭasamosaraṇā**. **Kūṭasamugghātā**ti kūṭassa samugghātena. **Avijjāsamugghātā**ti arahattamaggena avijjāya samugghātena. **Appamattā**ti satiyā avippavāse ṭhitā hutvā. Paṭhamaṁ.

(SA.20.2.)2. Nakhasikhasuttavaṇṇanā

224. Dutiye **manussesu paccājāyantī**ti ye manussalokato cutā manussesu jāyanti, te evaṁ appakāti adhippāyo. **Aññatra manussehī**ti ye pana manussalokato cutā ṭhapetvā manussalokaṁ catūsu apāyesu paccājāyanti, te mahāpathaviyaṁ paṁsu viya bahutarā. Imasmiñca Sutte devāpi manusseheva saṅgahitā. Tasmā yathā manussesu jāyantā appakā, evaṁ devesupīti veditabbā. Dutiyaṁ.

(SA.20.3.)3. Kulasuttavaṇṇanā

225. Tatiye **suppadhaṁsiyānī**ti suviheṭhiyāni. **Kumbhatthenakehī**ti ye paragharaṁ pavisitvā dīpālokena oloketvā parabhaṇḍaṁ haritukāmā ghaṭe dīpaṁ katvā pavisanti, te kumbhatthenakā nāma, tehi kumbhatthenakehi. **Suppadhaṁsiyo hoti amanussehī**ti mettābhāvanārahitaṁ paṁsupisācakā vidhaṁsayanti, pageva uḷārā amanussā. **Bhāvitā**ti vaḍḍhitā. **Bahulīkatā**ti punappunaṁ katā. **Yānīkatā**ti yuttayānaṁ viya katā. **Vatthukatā**ti patiṭṭhānaṭṭhena (SA.20.3./II,224.) vatthu viya katā. **Anuṭṭhitā**ti adhiṭṭhitā **Paricitā**ti samantato citā suvaḍḍhitā. **Susamāraddhā**ti cittena suṭṭhu samāraddhā. Tatiyaṁ.

(SA.20.4.)4. Okkhāsuttavaṇṇanā

226. Catutthe **okkhāsatan**ti mahāmukha-ukkhalīnaṁ sataṁ. **Dānaṁ dadeyyā**ti

paṇītabhojanabharitānaṁ mahā-ukkhalīnaṁ sataṁ dānaṁ dadeyya. "Ukkāsatan"tipi pāṭho (CS:pg.2.207) tassa daṇḍadīpikāsatanti attho. Ekāya pana dīpikāya yattake ṭhāne āloko hoti, tato sataguṇaṁ ṭhānaṁ sattahi ratanehi pūretvā dānaṁ dadeyyāti attho. **Gadduhanamattan**ti goduhanamattaṁ, gāviyā ekavāraṁ aggathanākaḍḍhanamattanti attho. Gandha-ūhanamattaṁ vā, dvīhi aṅgulīhi gandhapiṇḍaṁ gahetvā ekavāraṁ ghāyanamattanti attho. Ettakampi hi kālaṁ yo pana gabbhapariveṇavihārūpacāra paricchedena vā cakkavāḷaparicchedena vā aparimāṇāsu lokadhātūsu vā sabbasattesu hitapharaṇaṁ mettacittaṁ bhāvetuṁ sakkoti, idaṁ tato ekadivasaṁ tikkhattuṁ dinnadānato mahapphalataraṁ. Catutthaṁ.

(SA.20.5.)5. Sattisuttavaṇṇanā

227. Pañcame **paṭileṇissāmī**ti-ādīsu agge paharitvā kappāsavaṭṭiṁ viya nāmento niyyāsavaṭṭiṁ viya ca ekato katvā alliyāpento **paṭileṇeti** nāma. Majjhe paharitvā nāmetvā (SA.20.5./II,225.) dhārāya vā paharitvā dvepi dhārā ekato alliyāpento **paṭikoṭṭeti** nāma. Kappāsavaṭṭanakaraṇīyaṁ viya pavattento cirakālaṁ saṁvellitakilañjaṁ pasāretvā puna saṁvellento viya ca **paṭivaṭṭeti** nāma. Pañcamaṁ.

(SA.20.6.)6. Dhanuggahasuttavaṇṇanā

228. Chaṭṭhe **daḷhadhammā dhanuggahā**ti daḷhadhanuno issāsā. Daḷhadhanu nāma dvisahassathāmaṁ vuccati, dvisahassathāmaṁ nāma yassa āropitassa jiyābaddho lohasīsādīnaṁ bhāro daṇḍe gahetvā yāva kaṇḍappamāṇā ukkhittassa pathavito muccati. **Susikkhitā**ti dasadvādasavassāni ācariyakule uggahitasippā. **Katahatthā**ti yo sippameva uggaṇhāti, so katahattho na hoti, ime pana katahatthā ciṇṇavasībhāvā. **Katūpāsanā**ti rājakulādīsu dassitasippā.

Tassa purisassa javoti evarūpo añño puriso nāma na bhūtapubbo, bodhisattasseva pana javanahaṁsakālo nāma āsi. Tadā bodhisatto cattāri (CS:pg.2.208) kaṇḍāni āhari. Tadā kirassa kaniṭṭhabhātaro "mayaṁ, bhātika, sūriyena saddhiṁ javissāmā"ti ārocesuṁ. Bodhisatto āha-- "Sūriyo sīghajavo, na sakkhissatha tumhe tena saddhiṁ javitun"ti. Te dutiyaṁ tatiyampi tatheva vatvā ekadivasaṁ "gacchāmā"ti yugandharapabbataṁ āruhitvā nisīdiṁsu. Bodhisatto "kahaṁ me bhātaro"ti? Pucchitvā, "sūriyena saddhiṁ javituṁ gatā"ti vutte, "vinassissanti tapassino"ti te anukampamāno sayampi gantvā tesaṁ santike nisīdi. Atha sūriye uggacchante dvepi bhātaro sūriyena saddhiṁyeva ākāsaṁ pakkhantā, bodhisattopi tehi saddhiṁyeva pakkhanto. Tesu ekassa apatteyeva antarabhattasamaye (SA.20.6./II,226.) pakkhantaresu aggi uṭṭhahi, so bhātaraṁ pakkositvā "na sakkomī"ti āha. Tamenaṁ bodhisatto "mā bhāyī"ti samassāsetvā pakkhapañjarena paliveṭhetvā darathaṁ vinodetvā "gacchā"ti pesesi.

Dutiyo yāva antarabhattā javitvā pakkhantaresu aggimhi uṭṭhahite tathevāha. Tampi so tatheva katvā "gacchā"ti pesesi. Sayaṁ pana yāva majjhanhikā javitvā, "ete bālāti mayāpi bālena na bhavitabban"ti nivattitvā-- "Adiṭṭhasahāyakaṁ Bārāṇasirājaṁ passissāmī"ti Bārāṇasiṁ agamāsi. Tasmiṁ nagaramatthake paribbhamante dvādasayojanaṁ nagaraṁ pattakaṭāhena otthaṭapatto viya ahosi. Atha paribbhamantassa paribbhamantassa tattha tattha chiddāni paññāyiṁsu. Sayampi anekahaṁsasahassasadiso paññāyi. So vegaṁ paṭisaṁharitvā rājagehābhimukho ahosi.

Rājā oloketvā -- “Āgato kira me piyasahāyo javanahaṁso”ti vātapānaṁ vivaritvā ratanapīṭhaṁ paññāpetvā olokento aṭṭhāsi. Bodhisatto ratanapīṭhe nisīdi.

Athassa rājā sahassapākena telena pakkhantarāni makkhetvā, madhulāje ceva madhurapānakañca adāsi. Tato naṁ kataparibhogaṁ “samma, kahaṁ agamāsī”ti? Pucchi. So taṁ pavattiṁ ārocetvā “athāhaṁ, mahārāja, yāva majjhanhikā javitvā-- ‘natthi javitena attho’ti nivatto”ti ācikkhi. Atha rājā āha-- “Ahaṁ, sāmi, tumhākaṁ sūriyena saddhiṁ javanavegaṁ (CS:pg.2.209) passitukāmo”ti Dukkaraṁ, mahārāja, na sakkā tayā passitunti. Tena hi, sāmi, sarikkhakamattampi dassehīti. Āma, mahārāja, dhanuggahe sannipātehīti. Rājā sannipātesi. Haṁso tato cattāro gahetvā nagaramajjhe toraṇaṁ kāretvā attano gīvāya ghaṇḍaṁ piḷandhāpetvā toraṇassa upari nisīditvā-- “Cattāro janā toraṇaṁ nissāya catudisābhimukhā ekekaṁ kaṇḍaṁ khipantū”ti vatvā, sayaṁ paṭhamakaṇḍeneva saddhiṁ uppatitvā, taṁ kaṇḍaṁ aggahetvāva, dakkhiṇābhimukhaṁ gatakaṇḍaṁ dhanuto ratanamattāpagataṁ (SA.20.6./II,227.) gaṇhi. Dutiyaṁ dviratanamattāpagataṁ, tatiyaṁ tiratanamattāpagataṁ, catutthaṁ bhūmiṁ appattameva gaṇhi. Atha naṁ cattāri kaṇḍāni gahetvā toraṇe nisinnakāleyeva addasaṁsu. So rājānaṁ āha-- “Passa, mahārāja, evaṁsīgho amhākaṁ javo”ti. Evaṁ bodhisatteneva javanahaṁsakāle tāni kaṇḍāni āharitānīti veditabbāni.

Purato dhāvantīti aggato javanti. Na panetā sabbakālaṁ puratova honti, kadāci purato, kadāci pacchato honti. Ākāsaṭṭhakavimānesu hi uyyānānipi honti pokkharaṇiyopi, tā tattha nahāyanti, udakakīḷaṁ kīḷamānā pacchatopi honti, vegena pana gantvā puna puratova dhāvanti. **Āyusaṅkhārā**ti rūpajīvitindriyaṁ sandhāya vuttaṁ. Tañhi tato sīghataraṁ khīyati. Arūpadhammānaṁ pana bhedo na sakkā paññāpetuṁ. Chaṭṭhaṁ.

(SA.20.7.)7. Āṇisuttavaṇṇanā

229. Sattame **Dasārahānan**ti evaṁnāmakānaṁ khattiyānaṁ. Te kira satato dasabhāgaṁ gaṇhiṁsu, tasmā “dasārahā”ti paññāyiṁsu. **Ānako**ti evaṁladdhanāmo mudiṅgo. Himavante kira mahākuḷīradaho ahosi. Tattha mahanto kuḷīro otiṇṇotiṇṇaṁ hatthiṁ khādati. Atha hatthī upaddutā ekaṁ kareṇuṁ sakkariṁsu “imissā puttaṁ nissāya amhākaṁ sotthi bhavissatī”ti. Sāpi mahesakkhaṁ puttaṁ vijāyi. Te tampi sakkariṁsu. So vuddhippatto mātaraṁ pucchi, “kasmā maṁ ete sakkarontī”ti? Sā taṁ pavattimācikkhi. So “Kiṁ mayhaṁ kuḷīro pahoti? Etha gacchāmā”ti mahāhatthiparivāro (CS:pg.2.210) tattha gantvā paṭhamameva otari. Kuḷīro udakasaddeneva āgantvā taṁ aggahesi. Mahanto kuḷīrassa aḷo, so taṁ ito vā etto vā cāletuṁ asakkonto mukhe soṇḍaṁ pakkhipitvā viravi. Hatthino “yaṁnissāya mayaṁ ‘sotthi bhavissatī’ ti (SA.20.7./II,228.) amaññimhā, so paṭhamataraṁ gahito”ti tato tato palāyiṁsu.

Athassa mātā avidūre ṭhatvā “mayaṁ thalanāgā, tumhe udakanāgā nāma, nāgehi nāgo na viheṭhetabbo”ti kuḷīraṁ piyavacanena vatvā imaṁ gāthamāha--

“Ye kuḷīrā samuddasmiṁ, Gaṅgāya yamunāya ca;
Tesaṁ tvaṁ vārijo seṭṭho, muñca rodantiyā pajan”ti.

Mātugāmasaddo nāma purise khobhetvā tiṭṭhati, tasmā so gahaṇaṁ sithilamakāsi. Hatthipoto vegena ubho pāde ukkhipitvā taṁ piṭṭhiyaṁ akkami. Saha akkamanā piṭṭhi mattikabhājanaṁ viya bhijji. Atha naṁ dantehi vijjhitvā ukkhipitvā thale chaḍḍetvā tuṭṭharavaṁ ravi. Atha naṁ hatthī ito cito ca āgantvā maddiṁsu. Tassa eko aḷo

paṭikkamitvā pati, taṁ sakko devarājā gahetvā gato.

Itaro pana aḷo vātātapena sukkhitvā pakkalākhārasavaṇṇo ahosi, so deve vuṭṭhe udakoghena vuyhanto dasabhātikānaṁ rājūnaṁ uparisote jālaṁ pasārāpetvā Gaṅgāya kīḷantānaṁ āgantvā jāle laggi. Te kīḷāpariyosāne jālamhi ukkhipiyamāne taṁ disvā pucchiṁsu "Kiṁ etan"ti? "Kuḷīra-aḷo sāmī"ti. "Na sakkā esa ābharaṇatthāya upanetuṁ, pariyonandhāpetvā bheriṁ karissāmā"ti? Pariyonandhāpetvā pahariṁsu. Saddo dvādasayojanaṁ nagaraṁ avatthari. Tato āhaṁsu-- "Na sakkā idaṁ divase divase vādetuṁ, chaṇadivasatthāya maṅgalabherī hotū"ti maṅgalabheriṁ akaṁsu. Tasmiṁ vādite mahājano anhāyitvā apiḷandhitvā hatthiyānādīni āruyha sīghaṁ sannipatanti. Iti mahājanaṁ pakkositvā viya ānetīti **ānako** tvevassa nāmaṁ ahosi.

Aññaṁ (CS:pg.2.211) **āṇiṁ odahiṁsū**ti aññaṁ suvaṇṇarajatādimayaṁ āṇiṁ ghaṭayiṁsu. **Āṇisaṅghāṭova avasissī**ti suvaṇṇādimayānaṁ āṇīnaṁ saṅghāṭamattameva avasesaṁ ahosi. (SA.20.7./II,229.) Athassa dvādasayojanappamāṇo saddo antosālāyampi dukkhena suyyittha.

Gambhīrāti pāḷivasena gambhīrā Sallasuttasadisā. **Gambhīratthā**ti atthavasena gambhīrā Mahāvedallasuttasadisā (ma.ni.1.449ādayo ; M.43./I,292.). **Lokuttarā**ti lokuttara-atthadīpakā. **Suññatappaṭisaṁyuttā**ti sattasuññatadhammamattameva pakāsakā saṁkhittasaṁyuttasadisā. **Uggahetabbaṁ pariyāpuṇitabban**ti uggahetabbe ca pariyāpuṇitabbe ca. **Kavikatā**ti kavīhi katā. Itaraṁ tasseva vevacanaṁ. **Cittakkharā**ti vicitra-akkharā. Itaraṁ tasseva vevacanaṁ. **Bāhirakā**ti sāsanato bahibhūtā. **Sāvakabhāsitā**ti tesaṁ tesaṁ sāvakehi bhāsitā. **Sussūsissantī**ti akkharacittatāya ceva savanasampattiyā ca attamanā hutvā sāmaṇeradaharabhikkhumātugāmamahāgahapatikādayo "esa dhammakathiko"ti sannipatitvā sotukāmā bhavissanti. **Tasmā**ti yasmā Tathāgatabhāsitā suttantā anuggayhamānā antaradhāyanti, tasmā. Sattamaṁ.

(SA.20.8.)8. Kaliṅgarasuttavaṇṇanā

230. Aṭṭhame **kaliṅgarūpadhānā**ti kaliṅgaraghaṭikaṁ sīsūpadhānañceva pādūpadhānañca katvā. **Appamattā**ti sippuggahaṇe appamattā. **Ātāpino**ti uṭṭhānavīriyātāpena yuttā. **Upāsanasmin**ti sippānaṁ abhiyoge ācariyānañca payirupāsane. Te kira tadā pātova uṭṭhāya sippasālaṁ gacchanti, tattha sippaṁ uggahetvā sajjhāyādīhi abhiyogaṁ katvā mukhaṁ dhovitvā yāgupānāya gacchanti. Yāguṁ pivitvā puna sippasālaṁ gantvā sippaṁ gaṇhitvā sajjhāyaṁ karontā pātarāsāya gacchanti. Katapātarāsā samānā "mā pamādena ciraṁ niddokkamanaṁ ahosī"ti khadiraghaṭikāsu sīse ca pāde ca upadahitvā (SA.20.8./II,230.) thokaṁ nipajjitvā puna sippasālaṁ gantvā sippaṁ gahetvā sajjhāyanti. Sāyaṁ sajjhāyaṁ karontā ca gehaṁ gantvā bhuttasāyamāsā paṭhamayāmaṁ sajjhāyaṁ katvā sayanakāle tatheva kaliṅgaraṁ (CS:pg.2.212) upadhānaṁ katvā sayanti. Evaṁ te akkhaṇavedhino vālavedhino ca ahesuṁ. Idaṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ.

Otāranti vivaraṁ. **Ārammaṇan**ti paccayaṁ. **Padhānasmin**ti padhānabhūmiyaṁ vīriyaṁ kurumānā. Paṭhamabodhiyaṁ kira bhikkhū bhattakiccaṁ katvāva kammaṭṭhānaṁ manasi karonti. Tesaṁ manasikarontānaṁyeva sūriyo atthaṁ gacchati. Te nhāyitvā puna caṅkamaṁ otaritvā paṭhamayāmaṁ caṅkamanti. Tato "mā ciraṁ niddāyimhā"ti sarīradarathavinodanatthaṁ nipajjantā kaṭṭhakhaṇḍaṁ upadahitvā nipajjanti, te puna pacchimayāme vuṭṭhāya caṅkamaṁ otaranti. Te sandhāya idaṁ

vuttaṁ. Ayampi dīpo tiṇṇaṁ rājūnaṁ kāle ekaghaṇḍinigghoso ekapadhānabhūmi ahosi. Nānāmukhe pahaṭaghaṇḍi pilicchikoḷiyaṁ osarati, kalyāṇiyaṁ pahaṭaghaṇḍi nāgadīpe osarati "Ayaṁ bhikkhu puthujjano, ayaṁ puthujjano"ti aṅguliṁ pasāretvā dassetabbo ahosi. Ekadivasaṁ sabbe arahantova ahesuṁ. **Tasmā**ti yasmā kaliṅgarūpadhānānaṁ māro ārammaṇaṁ na labhati, tasmā. Aṭṭhamaṁ.

(SA.20.9.)9. Nāgasuttavaṇṇanā

231. Navame **ativelan**ti atikkantavelaṁ kālaṁ atikkantappamāṇaṁ kālaṁ. **Kimaṅgaṁ panāhan**ti ahaṁ pana kiṁkāraṇā na upasaṅkamissāmi? (SA.20.9./II,231.) **Bhisamuḷālan**ti bhisañceva muḷālañca. **Abbuhetvā**ti uddharitvā. **Bhiṅkacchāpā**ti hatthipotakā. Te kira abhiṇhaṁ bhiṅkārasaddaṁ karonti, tasmā bhiṅkacchāpāti vuccanti. **Pasannākāraṁ karontī**ti pasannehi kattabbākāraṁ karonti, cattāro paccaye denti. **Dhammaṁ bhāsantī**ti ekaṁ dve jātakāni vā suttante vā uggaṇhitvā asambhinnena sarena dhammaṁ desenti. **Pasannākāraṁ karontī**ti tesaṁ tāya desanāya pasannā gihī paccaye denti. **Neva vaṇṇāya hoti na balāyā**ti neva guṇavaṇṇāya, na ñāṇabalāya hoti, guṇavaṇṇe pana parihāyante sarīravaṇṇopi sarīrabalampi parihāyati, tasmā sarīrassa neva vaṇṇāya na balāya hoti. Navamaṁ.

(SA.20.10.)10. Biḷārasuttavaṇṇanā

232. Dasame (CS:pg.2.213) **sandhisamalasaṁkaṭīre**ti ettha **sandhī**ti bhinnagharānaṁ sandhi, **samalo**ti gāmato gūthanikkhamanamaggo, **saṁkaṭīran**ti saṅkāraṭṭhānaṁ. **Mudumūsin**ti mudukaṁ mūsikaṁ. **Vuṭṭhānaṁ paññāyatī**ti desanā paññāyati. Dasamaṁ.

(SA.20.11.)11. Siṅgālasuttavaṇṇanā

233. Ekādasame **yena yena icchatī**ti so jarasiṅgālo icchiticchitaṭṭhāne iriyāpathakappanena sītavātūpavāyanena ca antarantarā cittassādampi labhatīti dasseti. **Sakyaputtiyapaṭiññ**oti idaṁ Devadattaṁ sandhāya vuttaṁ. So hi ettakampi cittassādaṁ anāgate attabhāve na labhissatīti. Ekādasamaṁ.
(SA.20.12./II,232.)

(SA.20.12.)12. Dutiyasiṅgālasuttavaṇṇanā

234. Dvādasame **kataññutā**ti katajānanaṁ. **Kataveditā**ti katavisesajānanaṁ. Tatridaṁ jarasiṅgālassa kataññutāya vatthu-- satta kira bhātaro khettaṁ kasanti. Tesaṁ sabbakaniṭṭho khettapariyante ṭhatvā gāvo rakkhati. Athekaṁ jarasiṅgālaṁ ajagaro gaṇhi, so taṁ disvā yaṭṭhiyā pothetvā vissajjāpesi. Ajagaro siṅgālaṁ vissajjetvā tameva gaṇhi. Siṅgālo cintesi-- "Mayhaṁ iminā jīvitaṁ dinnaṁ, ahampi imassa dassāmī"ti yāgughaṭassa upari ṭhapitaṁ vāsiṁ mukhena ḍaṁsitvā tassa santikaṁ agamāsi. Itare bhātaro disvā, "siṅgālo vāsiṁ haratī"ti anubandhiṁsu. So tehi diṭṭhabhāvaṁ ñatvā vāsiṁ tassa santike chaḍḍetvā palāyi. Itare āgantvā kaniṭṭhaṁ ajagarena gahitaṁ disvā vāsiyā ajagaraṁ chinditvā taṁ gahetvā agamaṁsu. Evaṁ jarasiṅgāle siyā yā kāci

kataññutā kataveditā. **Sakyaputtiyapaṭiññe**ti idampi Devadattassa ācārameva sandhāya vuttanti. Dvādasamaṁ.

Opammasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.21.1./II,233.)

SA.21.(10) Bhikkhusaṁyuttaṁ

(SA.21.1.)1. Kolitasuttavaṇṇanā

235. Bhikkhusaṁyuttassa (CS:pg.2.214) paṭhame, **āvuso**ti sāvakānaṁ ālāpo. Buddhā hi Bhagavanto sāvake ālapantā, "bhikkhave"ti ālapanti, sāvakā pana "buddhehi sadisā mā homā"ti, "āvuso"ti paṭhamaṁ vatvā pacchā, "bhikkhave"ti bhaṇanti. Buddhehi ca ālapite bhikkhusaṅgho, "bhante"ti paṭivacanaṁ deti sāvakehi, "āvuso"ti. **Ayaṁ vuccatī**ti yasmā dutiyajjhāne vitakkavicārā nirujjhanti, yesaṁ nirodhā saddāyatanaṁ appavattiṁ gacchati, tasmā yadetaṁ dutiyaṁ jhānaṁ nāma, ayaṁ vuccati "ariyānaṁ tuṇhībhāvo"ti. Ayamettha yojanā. "Dhammī vā kathā ariyo vā tuṇhībhāvo"ti ettha pana kammaṭṭhānamanasikāropi paṭhamajjhānādīnipi ariyo tuṇhībhāvotveva saṅkhaṁ gatāni.

Vitakkasahagatāti vitakkārammaṇā. **Saññāmanasikārā**ti saññā ca manasikāro ca. **Samudācarantī**ti pavattanti. Therassa kira dutiyajjhānaṁ na paguṇaṁ. Athassa tato vuṭṭhitassa vitakkavicārā na santato upaṭṭhahiṁsu. Iccassa dutiyajjhānampi saññāmanasikārāpi hānabhāgiyāva ahesuṁ, taṁ dassento evamāha. **Saṇṭhapehī**ti sammā ṭhapehi. **Ekodibhāvaṁ karohī**ti ekaggaṁ karohi. **Samādahā**ti sammā ādaha āropehi. **Mahābhiññatan**ti chaḷabhiññataṁ. Satthā kira iminā upāyena satta divase therassa hānabhāgiyaṁ samādhiṁ vaḍḍhetvā theraṁ chaḷabhiññataṁ pāpesi. Paṭhamaṁ.

(SA.21.2./II,234.)

(SA.21.2.)2. Upatissasuttavaṇṇanā

236. Dutiye **atthi nu kho taṁ kiñci lokasmin**ti idaṁ ati-uḷārampi sattaṁ vā saṅkhāraṁ vā sandhāya vuttaṁ. **Satthupi kho**ti idaṁ yasmā Ānandattherassa Satthari adhimatto chando ca pemañca, tasmā "Kiṁ nu kho imassa therassa Satthu vipariṇāmenapi sokādayo nuppajjeyyun"ti jānanatthaṁ pucchati? **Dīgharattan**ti sūkarakhataleṇadvāre dīghanakhaparibbājakassa vedanāpariggahasuttantaṁ desitadivasato paṭṭhāya atikkantakālaṁ sandhāyāha. Tasmiñhi (CS:pg.2.215) divase therassa ime vaṭṭānugatakilesā samūhatāti. Dutiyaṁ.

(SA.21.3.)3. Ghaṭasuttavaṇṇanā

237. Tatiye **ekavihāre**ti ekasmiṁ gabbhe. Tadā kira bahū āgantukā bhikkhū sannipatiṁsu. Tasmiṁ pariveṇaggena vā vihāraggena vā senāsanesu apāpuṇantesu dvinnaṁ therānaṁ eko gabbho sampatto. Te divā pāṭiyekkesu ṭhānesu nisīdanti, rattiṁ pana nesaṁ antare cīvarasāṇiṁ pasārenti. Te attano attano pattapattaṭṭhāneyeva nisīdanti. Tena vuttaṁ "ekavihāre"ti. **Oḷārikenā**ti idaṁ oḷārikārammaṇataṁ sandhāya

vuttaṁ. Dibbacakkhudibbasotadhātuvihārena hi so vihāsi, tesañca rūpāyatanasaddāyatanasaṅkhātaṁ oḷārikaṁ ārammaṇaṁ. Iti dibbacakkhunā rūpassa diṭṭhattā dibbāya ca sotadhātuyā saddassa sutattā so vihāro oḷāriko nāma jāto. **Dibbacakkhu visujjhī**ti Bhagavato rūpadassanatthāya visuddhaṁ ahosi. **Dibbā ca sotadhātū**ti sāpi Bhagavato saddasuṇanatthaṁ visujjhi Bhagavatopi therassa rūpadassanatthañceva saddasuṇanatthañca tadubhayaṁ visujjhi. (SA.21.3./II,235.) Tadā kira thero "Kathaṁ nu kho etarahi Satthā viharatī"ti ālokaṁ vaḍḍhetvā dibbena cakkhunā Satthāraṁ jetavane vihāre gandhakuṭiyaṁ nisinnaṁ disvā tassa dibbāya sotadhātuyā saddaṁ suṇi. Satthāpi tatheva akāsi. Evaṁ te aññamaññaṁ passiṁsu ceva, saddañca assosuṁ.

Āraddhavīriyoti paripuṇṇavīriyo paggahitavīriyo. **Yāvadeva upanikkhepanamattāyā**ti tiyojanasahassavitthārassa himavato santike ṭhapitā sāsapamattā pāsāṇasakkharā "himavā nu kho mahā, ayaṁ nu kho pāsāṇasakkharā"ti evaṁ yāva upanikkhepanamattasseva atthāya bhaveyyāti vuttaṁ hoti. Paratopi eseva nayo. **Kappan**ti āyukappaṁ. **Loṇaghaṭāyā**ti cakkavāḷamukhavaṭṭiyā ādhārakaṁ katvā mukhavaṭṭiyā brahmalokaṁ āhacca ṭhitāya loṇacāṭiyāti dasseti.

Ime (CS:pg.2.216) pana therā upamaṁ āharantā sarikkhakeneva ca vijjamānaguṇena ca āhariṁsu. Kathaṁ? Ayañhi iddhi nāma accuggataṭṭhena ceva vipulaṭṭhena ca Himavantasadisā, paññā catubhūmakadhamme anupavisitvā ṭhitaṭṭhena sabbabyañjanesu anupaviṭṭhaloṇarasasadisā. Evaṁ tāva sarikkhakaṭṭhena āhariṁsu. Samādhilakkhaṇaṁ pana Mahāmoggallānattherassa vibhūtaṁ pākaṭaṁ. Kiñcāpi Sāriputtattherassa avijjamāna-iddhi nāma natthi, Bhagavatā pana "etadaggaṁ, bhikkhave, mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ iddhimantānaṁ yadidaṁ Mahāmoggallāno"ti ayameva etadagge ṭhapito. Vipassanālakkhaṇaṁ pana Sāriputtattherassa vibhūtaṁ pākaṭaṁ. Kiñcāpi Mahāmoggallānattherassāpi paññā atthi, Bhagavatā pana "etadaggaṁ, bhikkhave, mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ mahāpaññānaṁ yadidaṁ Sāriputto"ti (a.ni.1.189) ayameva etadagge ṭhapito. Tasmā yathā ete aññamaññassa dhuraṁ na pāpuṇanti, evaṁ vijjamānaguṇena āhariṁsu. Samādhilakkhaṇasmiñhi Mahāmoggallāno nipphattiṁ gato, vipassanālakkhaṇe Sāriputtatthero, dvīsupi etesu sammāsambuddhoti. Tatiyaṁ. (SA.21.4./II,236.)

(SA.21.4.)4. Navasuttavaṇṇanā

238. Catutthe **appossukko**ti nirussukko. **Saṅkasāyatī**ti viharati. **Veyyāvaccan**ti cīvare kattabbakiccaṁ. **Ābhicetasikānan**ti abhicittaṁ uttamacittaṁ nissitānaṁ. **Nikāmalābhī**ti icchiticchitakkhaṇe samāpajjanasamatthatāya nikāmalābhī. **Akicchalābhī**ti jhānapāripanthike sukhena vikkhambhetvā samāpajjanasamatthatāya adukkhalābhī. **Akasiralābhī**ti yathāpariccheda vuṭṭhānasamatthatāya vipulalābhī, paguṇajjhānoti attho. **Sithilamārabbhā**ti sithilavīriyaṁ pavattetvā. Catutthaṁ.

(SA.21.5.)5. Sujātasuttavaṇṇanā

239. Pañcame **abhirūpo**ti aññāni rūpāni atikkantarūpo. **Dassanīyo**ti daṭṭhabbayutto. **Pāsādiko**ti dassanena cittaṁ pasādetuṁ samattho. **Vaṇṇapokkharatāyā**ti chavivaṇṇasundaratāya. Pañcamaṁ.

(SA.21.6.)6. Lakuṇḍakabhaddiyasuttavaṇṇanā

240. Chaṭṭhe (CS:pg.2.217) **dubbaṇṇan**ti virūpasarīravaṇṇaṁ. **Okoṭimakan**ti rassaṁ. **Paribhūtarūpan**ti pamāṇavasena paribhūtajātikaṁ. Taṁ kira chabbaggiyā bhikkhū, "āvuso Bhaddiya, āvuso, Bhaddiyā"ti tattha tattha parāmasitvā nānappakāraṁ kīḷanti ākaḍḍhanti parikaḍḍhanti. Tena vuttaṁ "paribhūtarūpan"ti. Kasmā panesa evarūpo jāto? Ayaṁ kira atīte eko mahārājā ahosi, tassa mahallakā ca mahallakitthiyo ca paṭikūlā honti. So sace mahallake passati, (SA.21.6./II,237.) tesaṁ cūḷaṁ ṭhapāpetvā kacchaṁ bandhāpetvā yathāruci kīḷāpeti. Mahallakitthiyopi disvā tāsampi icchiticchitaṁ vippakāraṁ katvā yathāruci kīḷāpeti. Tesaṁ puttadhītādīnaṁ santike mahāsārajjaṁ uppajjati. Tassa pāpakiriyā pathavito paṭṭhāya chadevaloke ekakolāhalaṁ akāsi.

Atha sakko cintesi-- "Ayaṁ andhabālo mahājanaṁ viheṭheti, karissāmissa niggahan"ti. So mahallakagāmiyavaṇṇaṁ katvā yānake ekaṁ takkacāṭiṁ āropetvā yānaṁ pesento nagaraṁ pavisati. Rājāpi hatthiṁ āruyha nagarato nikkhanto taṁ disvā-- "ayaṁ mahallako takkayānakena amhākaṁ abhimukho āgacchati, vāretha vārethā"ti āha. Manussā ito cito ca pakkhandantāpi na passanti. Sakko hi "rājāva maṁ passatu, mā aññe"ti evaṁ adhiṭṭhahi. Atha tesu manussesu "kahaṁ, deva, kahaṁ devā"ti vadantesu eva rājā saha hatthinā Vaccho viya dhenuyā yānassa heṭṭhā pāvisi. Sakko takkacāṭiṁ bhindi.

Rājā sīsato paṭṭhāya takkena kilinnasarīro ahosi. So sarīraṁ ubbaṭṭāpetvā uyyānapokkharaṇiyaṁ nhatvā alaṅkatasarīro nagaraṁ pavisanto puna taṁ addasa. Disvā-- "Ayaṁ so amhehi diṭṭhamahallako puna dissati. Vāretha vāretha nan"ti āha. Manussā "kahaṁ, deva, kahaṁ, devā"ti ito cito ca vidhāviṁsu. So paṭhamavippakārameva puna pāpuṇi. Tasmiṁ khaṇe sakko goṇe ca yānañca antaradhāpetvā ākāse (CS:pg.2.218) ṭhatvā āha, "andhabāla, tvaṁ mayi takkavāṇijako eso"ti saññaṁ karosi, sakkohaṁ devarājā, "tavetaṁ pāpakiriyaṁ nivāressāmī"ti āgato, "mā puna evarūpaṁ akāsī"ti santajjetvā agamāsi. Iminā kammena so dubbaṇṇo ahosi.

Vipassīsammāsambuddhakāle panesa cittapattakokilo nāma hutvā kheme migadāye vasanto ekadivasaṁ Himavantaṁ gantvā madhuraṁ ambaphalaṁ tuṇḍena gahetvā āgacchanto bhikkhusaṅghaparivāraṁ Satthāraṁ disvā cintesi-- "Ahaṁ aññesu divasesu rittako Tathāgataṁ passāmi. Ajja pana me imaṁ ambapakkaṁ atthi, dasabalassa taṁ dassāmī"ti otaritvā ākāse carati. Satthā tassa cittaṁ ñatvā upaṭṭhākaṁ (SA.21.6./II,238.) olokesi. So pattaṁ nīharitvā dasabalaṁ vanditvā Satthu hatthe ṭhapesi. Kokilo dasabalassa patte ambapakkaṁ patiṭṭhāpesi. Satthā tattheva nisīditvā taṁ paribhuñji. Kokilo pasannacitto punappunaṁ dasabalassa guṇe āvajjetvā dasabalaṁ vanditvā attano kulāvakaṁ gantvā sattāhaṁ pītisukheneva vītināmesi. Iminā kammena saro madhuro ahosi.

Kassapasammāsambuddhakāle pana cetiye āraddhe-- "Kiṁpamāṇaṁ karoma? Sattayojanappamāṇaṁ. Atimahantaṁ etaṁ, chayojanappamāṇaṁ karoma. Idampi atimahantaṁ, pañcayojanaṁ karoma, catuyojanaṁ, tiyojanaṁ, dviyojanan"ti. Ayaṁ tadā jeṭṭhakavaḍḍhakī hutvā, "Evaṁ, bho, anāgate sukhapaṭijaggitaṁ kātuṁ vaṭṭatī"ti vatvā rajjuṁ ādāya parikkhipanto gāvutamattake ṭhatvā, "Ekekaṁ mukhaṁ gāvutaṁ hotu, cetiyaṁ yojanāvaṭṭaṁ yojanubbedhaṁ bhavissatī"ti āha. Te tassa vacane aṭṭhaṁsu. Cetiyaṁ sattadivasasattamāsādhikehi sattahi saṁvaccharehi niṭṭhitaṁ. Iti appamāṇassa Buddhassa pamāṇaṁ akāsīti. Tena kammena okoṭimako jāto.

Hatthayo pasadā migāti hatthino ca pasadamigā ca. **Natthi kāyasmiṁ tulyatā**ti kāyasmiṁ pamāṇaṁ nāma natthi, akāraṇaṁ kāyapamāṇanti attho. Chaṭṭhaṁ.

(SA.21.7.)7. Visākhasuttavaṇṇanā

241. Sattame (CS:pg.2.219) **poriyā vācāyā**ti puravāsīnaṁ nagaramanussānaṁ vācāsadisāya aparihīnakkharapadāya madhuravācāya. **Vissaṭṭhāyā**ti asandiddhāya apalibuddhāya, (SA.21.7./II,239.) pittasemhehi anupahatāyāti attho. **Anelagalāyā**ti yathā dandhamanussā mukhena kheḷaṁ gaḷantena vācaṁ bhāsanti, na evarūpāya, atha kho niddosāya visadavācāya. **Pariyāpannāyā**ti catusaccapariyāpannāya cattāri saccāni amuñcitvā pavattāya. **Anissitāyā**ti vaṭṭanissitaṁ katvā akathitāya. **Dhammo hi isinaṁ dhajo**ti navavidhalokuttaradhammo isīnaṁ dhajo nāmāti. Sattamaṁ.

(SA.21.8.)8. Nandasuttavaṇṇanā

242. Aṭṭhame **ākoṭitapaccākoṭitānī**ti ekasmiṁ passe pāṇinā vā muggarena vā ākoṭanena ākoṭitāni, parivattetvā ākoṭanena paccākoṭitāni. **Añjetvā**ti añjanena pūretvā. **Acchaṁ pattan**ti vippasannavaṇṇaṁ mattikāpattaṁ. Kasmā pana thero evamakāsīti? Satthu ajjhāsayajānanatthaṁ. Evaṁ kirassa ahosi-- “Sace Satthā ‘sobhati vata me ayaṁ kaniṭṭhabhātiko’ti vakkhati, yāvajīvaṁ iminā vākārena carissāmi. Sace ettha dosaṁ dassati, imaṁ ākāraṁ pahāya saṅkāracoḷaṁ gahetvā cīvaraṁ katvā dhārento pariyantasenāsane vasanto carissāmī”ti. **Assasī**ti bhavissasi.

Aññātuñchenāti abhilakkhitesu issarajanagehesu kaṭukabhaṇḍasambhāraṁ sugandhaṁ bhojanaṁ pariyesantassa uñcho ñātuñcho nāma. Gharapaṭipāṭiyā pana dvāre ṭhitena laddhaṁ missakabhojanaṁ aññātuñcho nāma. Ayamidha adhippeto. **Kāmesu anapekkhinan**ti vatthukāmakilesakāmesu nirapekkhaṁ. **Āraññiko cā**ti-ādi sabbaṁ samādānavaseneva vuttaṁ. **Kāmesu ca anapekkho**ti idaṁ suttaṁ devaloke accharāyo dassetvā āgatena aparabhāge kathitaṁ. Imassa kathitadivasato paṭṭhāya thero ghaṭento vāyamanto katipāheneva arahatte patiṭṭhāya sadevake loke aggadakkhiṇeyyo jāto. Aṭṭhamaṁ.

(SA.21.9./II,240.)

(SA.21.9.)9. Tissasuttavaṇṇanā

243. Navame (CS:pg.2.220) **dummano**ti uppannadomanasso. Kasmā panāyaṁ evaṁ dukkhī dummano jātoti? Khattiyapabbajito hesa, tena naṁ pabbājetvā dupaṭṭasāṭakaṁ nivāsāpetvā varacīvaraṁ pārupetvā akkhīni añjetvā manosilātelena sīsaṁ makkhesuṁ. So bhikkhūsu rattiṭṭhānadivāṭṭhānaṁ gatesu “bhikkhunā nāma vivittokāse nisīditabban”ti ajānanto bhojanasālaṁ gantvā mahāpīṭhaṁ āruhitvā nisīdi. Disāvacarā āgantukā paṁsukūlikā bhikkhū āgantvā, “imināva nīhārena rajokiṇṇehi gattehi na sakkā dasabalaṁ passituṁ. Bhaṇḍakaṁ tāva ṭhapessāmā”ti bhojanasālaṁ agamaṁsu. So tesu mahātheresu āgacchantesu niccalo nisīdiyeva. Aññe bhikkhū “pādavattaṁ karoma, tālavaṇṭena bījāmā”ti āpucchanti. Ayaṁ pana nisinnakova “kativassatthā”ti? Pucchitvā, “mayaṁ avassikā. Tumhe pana kativassatthā”ti? Vutte, “mayaṁ ajja pabbajitā”ti āha. Atha naṁ bhikkhū, “āvuso, adhunā chinnacūḷosi, ajjāpi te sīsamūle ūkāgandho vāyatiyeva, tvaṁ nāma ettakesu vuḍḍhataresu vattaṁ āpucchantesu nissaddo

niccalo nisinno, apacitimattampi te natthi, kassa sāsane pabbajitosī”ti? Parivāretvā taṁ vācāsattīhi paharantā “Kiṁ tvaṁ iṇaṭṭo vā bhayaṭṭo vā jīvituṁ asakkonto pabbajito”ti? Āhaṁsu. So ekampi theraṁ olokesi, tena “Kiṁ maṁ olokesi mahallakā”ti? Vutte aññaṁ olokesi, tenapi tatheva vutte athassa “ime maṁ parivāretvā vācāsattīhi vijjhantī”ti khattiyamāno uppajji. Akkhīsu maṇivaṇṇāni assūni sañcariṁsu. Tato ne āha-- “Kassa santikaṁ āgatatthā”ti. Te “Kiṁ pana tvaṁ ‘mayhaṁ santikaṁ āgatā’ti? Amhe maññasi gihibyañjanabhaṭṭhakā”ti vatvā, “sadevake loke aggapuggalassa Satthu santikaṁ āgatamhā”ti āhaṁsu. So “mayhaṁ bhātu santike āgatā tumhe, yadi evaṁ idāni vo āgatamaggeneva gamanaṁ (SA.21.9./II,241.) karissāmī”ti kujjhitvā nikkhanto antarāmagge cintesi-- “Mayi imināva nīhārena gate Satthā ete na nīharāpessatī”ti dukkhī dummano assūni pavattayamāno agamāsi. Iminā kāraṇena esa evaṁ jātoti.

Vācāsannitodakenāti (CS:pg.2.221) vacanapatodena. **Sañjambharimakaṁsū**ti sañjambharitaṁ nirantaraṁ phuṭaṁ akaṁsu, upari vijjhiṁsūti vuttaṁ hoti. **Vattā**ti pare yadicchakaṁ vadatiyeva. **No ca vacanakkhamo**ti paresaṁ vacanaṁ khamituṁ na sakkoti. Idāni tāva tvaṁ iminā kopena iminā vuttavācāsannitodakena viddho. Atīte pana raṭṭhato ca pabbājitoti. Evaṁ vutte, “katarasmiṁ kāle ā”ti? Bhikkhū antaṁ yāciṁsu.

Satthā āha-- atīte Bārāṇasiyaṁ Bārāṇasirājā rajjaṁ kāresi. Atheko jātimā, eko mātaṅgoti dve isayo Bārāṇasiṁ agamaṁsu. Tesu jātimā puretaraṁ gantvā kumbhakārasālāyaṁ nisīdi. Mātaṅgo tāpaso pacchā gantvā tattha okāsaṁ yāci kumbhakāro “atthettha paṭhamataraṁ paviṭṭho pabbajito, taṁ pucchā”ti āha. So attano parikkhāraṁ gahetvā sālāya dvāramūle ṭhatvā, “amhākampi ācariya ekarattivāsāya okāsaṁ dethā”ti āha. “Pavisa, bho”ti. Pavisitvā nisinnaṁ, “bho, kiṁ gottosī”ti? Pucchi. “Caṇḍālagottomhī”ti. “Na sakkā tayā saddhiṁ ekaṭṭhāne nisīdituṁ, ekamantaṁ gacchā”ti. So ca tattheva tiṇasanthārakaṁ pattharitvā nipajji, jātimā dvāraṁ nissāya nipajji. Itaro passāvatthāya nikkhamanto taṁ urasmiṁ akkami. “Ko eso”ti ca vutte? “Ahaṁ ācariyā”ti āha. “Re caṇḍāla, kiṁ aññato maggaṁ na passasi? Atha me āgantvā akkamasī”ti. “Ācariya, adisvā me akkantosi, khama mayhan”ti. So mahāpurise bahi nikkhante cintesi-- “Ayaṁ paccāgacchantopi itova āgamissatī”ti parivattetvā nipajji. Mahāpurisopi “ācariyo ito sīsaṁ katvā nipanno, pādasamīpena gamissāmī”ti pavisanto puna urasmiṁyeva akkami. (SA.21.9./II,242.) “Ko eso”ti ca vutte? “Ahaṁ ācariyā”ti āha. “Paṭhamaṁ tāva te ajānantena kataṁ, idāni maṁ ghaṭentova akāsi, sūriye te uggacchante sattadhā muddhā phalatū”ti sapi. Mahāpuriso kiñci avatvā pure-aruṇeyeva sūriyaṁ gaṇhi, nāssa uggantuṁ adāsi. Manussā ca hatthi-assādayo ca pabujjhiṁsu.

Manussā (CS:pg.2.222) rājakulaṁ gantvā, “deva, sakalanagare appabuddho nāma natthi, na ca aruṇuggaṁ paññāyati, kinnu kho etan”ti? Tena hi nagaraṁ parivīmaṁsathāti. Te parivīmaṁsantā kumbhakārasālāyaṁ dve tāpase disvā, “imesaṁ etaṁ kammaṁ bhavissatī”ti gantvā rañño ārocesuṁ. Raññā ca “pucchatha ne”ti vuttā āgantvā jātimantaṁ pucchiṁsu-- “Tumhehi andhakāraṁ katan”ti. “Na mayā kataṁ, esa pana kūṭajaṭilo chavo anantamāyo, taṁ pucchathā”ti. Te āgantvā mahāpurisaṁ pucchiṁsu-- “tumhehi, bhante, andhakāraṁ katan”ti. “Āma ayaṁ ācariyo maṁ abhisapi, tasmā mayā katan”ti. Te gantvā rañño ārocesuṁ. Rājāpi āgantvā mahāpurisaṁ “tumhehi kataṁ, bhante”ti? Pucchi. “Āma, mahārājā”ti. “Kasmā bhante”ti? “Iminā abhisapitomhi, sace maṁ eso khamāpessati, sūriyaṁ vissajjessāmī”ti. Rājā “khamāpetha, bhante, etan”ti āha. Itaro “mādiso jātimā kiṁ evarūpaṁ caṇḍālaṁ

khamāpessati? Na khamāpemī”ti.

Atha naṁ manussā “Na kiṁ tvaṁ attano ruciyā khamāpessasī”ti? Vatvā hatthesu ca pādesu ca gahetvā pādamūle nipajjāpetvā “khamāpehī”ti āhaṁsu. So nissaddo nipajji. Punapi naṁ “khamāpehī”ti āhaṁsu. Tato “khama mayhaṁ, ācariyā”ti āha. Mahāpuriso “ahaṁ tāva tuyhaṁ khamitvā sūriyaṁ vissajjessāmi, sūriye pana uggate tava sīsaṁ sattadhā phalissatī”ti vatvā, “imassa sīsappamāṇaṁ mattikāpiṇḍaṁ matthake ṭhapetvā etaṁ nadiyā galappamāṇe udake ṭhapethā”ti āha. Manussā tathā akaṁsu. Ettāvatā saraṭṭhakaṁ rājabalaṁ sannipati. Mahāpuriso sūriyaṁ muñci. Sūriyarasmi āgantvā mattikāpiṇḍaṁ pahari. So sattadhā bhijji. Tāvadeva so nimujjitvā ekena titthena uttaritvā palāyi. (SA.21.9./II,243.) Satthā imaṁ vatthuṁ āharitvā, “idāni tāva tvaṁ bhikkhūnaṁ santike paribhāsaṁ labhasi, pubbepi imaṁ kodhaṁ nissāya raṭṭhato pabbājito”ti anusandhiṁ ghaṭetvā atha naṁ ovadanto **na kho te taṁ tissa patirūpan**ti-ādimāha. Navamaṁ.

(SA.21.10.)10. Theranāmakasuttavaṇṇanā

244. Dasame **vaṇṇavādī**ti ānisaṁsavādī. **Yaṁ atītaṁ taṁ pahīnan**ti atīte khandhapañcake chandarāgappahānena taṁ pahīnaṁ nāma hoti. **Anāgatan**ti anāgatampi khandhapañcakaṁ tattha chandarāgapaṭinissaggena paṭinissaṭṭhaṁ nāma hoti (CS:pg.2.223) **Sabbābhibhun**ti sabbā khandhāyatanadhātuyo ca tayo bhave ca abhibhavitvā ṭhitaṁ. **Sabbavidun**ti taṁ vuttappakāraṁ sabbaṁ viditaṁ pākaṭaṁ katvā ṭhitaṁ. **Sabbesu dhammesū**ti tesveva dhammesu taṇhādiṭṭhilepehi anupalittaṁ. **Sabbañjahan**ti tadeva sabbaṁ tattha chandarāgappahānena jahitvā ṭhitaṁ. **Taṇhakkhaye vimuttan**ti taṇhakkhayasaṅkhāte nibbāne tadārammaṇāya vimuttiyā vimuttaṁ. Dasamaṁ.

(SA.21.11.)11. Mahākappinasuttavaṇṇanā

245. Ekādasame **Mahākappino**ti evaṁnāmako abhiññābalappatto asītimahāsāvakānaṁ abbhantaro mahāthero. So kira gihikāle kukkuṭavatīnagare tiyojanasatikaṁ rajjaṁ akāsi. Pacchimabhavikattā pana tathārūpaṁ sāsanaṁ sotuṁ ohitasoto vicarati. Athekadivasaṁ amaccasahassaparivuto uyyānakīḷikaṁ agamāsi. Tadā ca majjhimadesato jaṅghavāṇijā taṁ nagaraṁ gantvā, bhaṇḍaṁ paṭisāmetvā, “rājānaṁ passissāmā”ti paṇṇākārahatthā rājakuladvāraṁ gantvā, “rājā uyyānaṁ gato”ti sutvā, uyyānaṁ gantvā, dvāre ṭhitā, paṭihārassa ārocayiṁsu. Atha rañño nivedite rājā pakkosāpetvā niyyātitapaṇṇākāre vanditvā ṭhite, “tātā, (SA.21.11./II,244.) kuto āgatatthā”ti? Pucchi. “Sāvatthito devā”ti. “Kacci vo raṭṭhaṁ subhikkhaṁ, dhammiko rājā”ti? “Āma, devā”ti. “Atthi pana tumhākaṁ dese kiñci sāsanan”ti? “Atthi, deva, na pana sakkā ucchiṭṭhamukhehi kathetun”ti. Rājā suvaṇṇabhiṅgārena udakaṁ dāpesi. Te mukhaṁ vikkhāletvā dasabalābhimukhā añjaliṁ paggaṇhitvā, “deva, amhākaṁ dese Buddharatanaṁ nāma uppannan”ti āhaṁsu. Rañño “Buddho”ti vacane sutamatte sakalasarīraṁ pharamānā pīti uppajji. Tato “Buddhoti, tātā, vadathā”ti? Āha. “Buddhoti deva vadāmā”ti. Evaṁ tikkhattuṁ vadāpetvā, “Buddhoti padaṁ aparimāṇaṁ, nāssa sakkā parimāṇaṁ kātun”ti tasmiṁyeva pasanno satasahassaṁ datvā puna “aññaṁ kiṁ sāsanan”ti? Pucchi. “Deva dhammaratanaṁ nāma uppannan”ti. Tampi sutvā

tatheva tikkhattuṁ paṭiññaṁ gahetvā aparampi satasahassaṁ datvā puna "aññaṁ kiṁ sāsanan"ti? Pucchi. "Saṅgharatanaṁ deva uppannan"ti. Tampi sutvā tatheva tikkhattuṁ paṭiññaṁ gahetvā aparampi satasahassaṁ (CS:pg.2.224) datvā dinnabhāvaṁ paṇṇe likhitvā, "tātā, deviyā santikaṁ gacchathā"ti pesesi. Tesu gatesu amacce pucchi, "tātā, Buddho loke uppanno, tumhe kiṁ karissathā"ti? "Deva tumhe kiṁ kattukāmā"ti? "Ahaṁ pabbajissāmī"ti. "Mayampi pabbajissāmā"ti. Te sabbepi gharaṁ vā kuṭumbaṁ vā anapaloketvā ye asse āruyha gatā, teheva nikkhamiṁsu.

Vāṇijā anojādeviyā santikaṁ gantvā paṇṇaṁ dassesuṁ. Sā vācetvā "raññā tumhākaṁ bahū kahāpaṇā dinnā, kiṁ tumhehi kataṁ, tātā"ti? Pucchi. "Piyasāsanaṁ devi ānītan"ti. "Amhepi sakkā, tātā, suṇāpetun"ti. "Sakkā devi, ucchiṭṭhamukhehi pana vattuṁ na sakkā"ti. Sā suvaṇṇabhiṅgārena udakaṁ dāpesi. Te mukhaṁ vikkhāletvā rañño ārocitanayeneva ārocesuṁ. Sāpi sutvā uppannapāmojjā teneva nayena ekekasmiṁ pade tikkhattuṁ paṭiññaṁ gahetvā paṭiññāgaṇanāya tīṇi tīṇi katvā navasatasahassāni adāsi. Vāṇijā sabbānipi dvādasasatasahassāni labhiṁsu. Atha ne "rājā kahaṁ, tātā"ti, pucchi. "Pabbajissāmīti (SA.21.11./II,245.) nikkhanto devī"ti. "Tena hi, tātā, tumhe gacchathā"ti te uyyojetvā raññā saddhiṁ gatānaṁ amaccānaṁ mātugāme pakkosāpetvā, "tumhe attano sāmikānaṁ gataṭṭhānaṁ jānātha ammā"ti pucchi. "Jānāma ayye, raññā saddhiṁ uyyānakīḷikaṁ gatā"ti. Āma gatā, tattha pana gantvā, "Buddho uppanno, dhammo uppanno, saṅgho uppanno"ti sutvā, "dasabalassa santike pabbajissāmā"ti gatā. "Tumhe kiṁ karissathā"ti? "Tumhe pana ayye kiṁ kattukāmā"ti? "Ahaṁ pabbajissāmi, na tehi vantavamanaṁ jivhagge ṭhapeyyan"ti. "Yadi evaṁ, mayampi pabbajissāmā"ti sabbā rathe yojāpetvā nikkhamiṁsu.

Rājāpi amaccasahassena saddhiṁ Gaṅgāya tīraṁ pāpuṇi. Tasmiñca samaye Gaṅgā pūrā hoti. Atha naṁ disvā, "ayaṁ Gaṅgā pūrā caṇḍamacchākiṇṇā, amhehi saddhiṁ āgatā dāsā vā manussā vā natthi, ye no nāvaṁ vā uḷumpaṁ vā katvā dadeyyuṁ, etassa pana Satthu guṇā nāma heṭṭhā avīcito upari yāva bhavaggā patthaṭā, sace esa Satthā sammāsambuddho, imesaṁ assānaṁ khurapiṭṭhāni mā tementū"ti udakapiṭṭhena asse pakkhandāpesuṁ (CS:pg.2.225) Eka-assassāpi khurapiṭṭhamattaṁ na temi, rājamaggena gacchantā viya paratīraṁ patvā purato aññaṁ mahānadiṁ pāpuṇiṁsu. Tattha aññā saccakiriyā natthi, tāya eva saccakiriyāya tampi aḍḍhayojanavitthāraṁ nadiṁ atikkamiṁsu. Atha tatiyaṁ candabhāgaṁ nāma mahānadiṁ patvā tampi tāya eva saccakiriyāya atikkamiṁsu.

Satthāpi taṁdivasaṁ paccūsasamaye mahākaruṇāsamāpattito vuṭṭhāya lokaṁ olokento "ajja Mahākappino tiyojanasatikaṁ rajjaṁ pahāya amaccasahassaparivāro mama santike pabbajituṁ āgacchatī"ti disvā, "mayā tesaṁ paccuggamanaṁ kātuṁ yuttan"ti pātova sarīrapaṭijagganaṁ katvā, bhikkhusaṅghaparivāro Sāvatthiyaṁ piṇḍāya caritvā, (SA.21.11./II,246.) pacchābhattaṁ piṇḍapātapaṭikkanto sayameva pattacīvaraṁ gahetvā, ākāse uppatitvā candabhāgāya nadiyā tīre tesaṁ uttaraṇatitthassa abhimukhe ṭhāne mahānigrodharukkho atthi, tattha pallaṅkena nisīditvā parimukhaṁ satiṁ upaṭṭhapetvā chabbaṇṇabuddharasmiyo vissajjesi. Te tena titthena uttarantā ca chabbaṇṇabuddharasmiyo ito cito ca vidhāvantiyo olokentā dasabalassa puṇṇacandasassirikaṁ mukhaṁ disvā, "yaṁ Satthāraṁ uddissa mayaṁ pabbajitā, addhā so eso"ti dassaneneva niṭṭhaṁ gantvā diṭṭhaṭṭhānato paṭṭhāya onatā vandamānā āgamma Satthāraṁ vandiṁsu. Rājā gopphakesu gahetvā Satthāraṁ vanditvā ekamantaṁ nisīdi saddhiṁ amaccasahassena. Satthā tesaṁ dhammaṁ kathesi. Desanāpariyosāne sabbe arahatte patiṭṭhāya Satthāraṁ pabbajjaṁ yāciṁsu. Satthā "pubbe ime cīvaradānassa

dinnattā attano cīvarāni gahetvāva āgatā”ti suvaṇṇavaṇṇaṁ hatthaṁ pasāretvā, “etha bhikkhavo svākkhāto dhammo, caratha brahmacariyaṁ sammā dukkhassa antakiriyāyā”ti āha. Sāva tesaṁ āyasmantānaṁ pabbajjā ca upasampadā ca ahosi, Vassasaṭṭhikattherā viya Satthāraṁ parivārayiṁsu.

Anojāpi devī rathasahassaparivārā Gaṅgātīraṁ patvā rañño atthāya ābhataṁ nāvaṁ vā uḷumpaṁ vā adisvā attano byattatāya cintesi-- “Rājā saccakiriyaṁ katvā gato bhavissati, so pana Satthā na kevalaṁ tesaṁyeva (CS:pg.2.226) atthāya nibbatto, sace so Satthā sammāsambuddho, amhākaṁ rathā mā udake nimujjiṁsū”ti udakapiṭṭhe rathe pakkhandāpesi. Rathānaṁ nemivaṭṭimattampi na temi. Dutiyatatiyanadīpi teneva saccakārena uttaramānāyeva nigrodharukkhamūle Satthāraṁ addasa. Satthā “imāsaṁ attano sāmike passantīnaṁ chandarāgo uppajjitvā maggaphalānaṁ antarāyaṁ kareyya, so evaṁ kātuṁ na sakkhissatī”ti yathā aññamaññe na passanti, tathā akāsi. Tā sabbāpi titthato uttaritvā dasabalaṁ vanditvā nisīdiṁsu. Satthā tāsaṁ dhammaṁ kathesi, desanāpariyosāne (SA.21.11./II,247.) sabbāpi sotāpattiphale patiṭṭhāya aññamaññe passiṁsu. Satthā “uppalavaṇṇā āgacchatū”ti cintesi. Therī āgantvā sabbā pabbājetvā ādāya bhikkhunīnaṁ upassayaṁ gatā. Satthā bhikkhusahassaṁ gahetvā ākāsena jetavanaṁ agamāsi. Imaṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ-- “Mahākappinoti evaṁ nāmako abhiññābalappatto asītimahāsāvakānaṁ abbhantaro mahāthero”ti.

Janetasminti janite pajāyāti attho. **Ye gottapaṭisārino**ti ye “mayaṁ vāseṭṭhā Gotamā”ti gottaṁ paṭisaranti paṭijānanti, tesaṁ khattiyo seṭṭhoti attho. **Vijjācaraṇasampanno**ti aṭṭhahi vijjāhi ceva pannarasadhammabhedena caraṇena ca samannāgato. **Tapatī**ti virocati. **Jhāyī tapati brāhmaṇo**ti khīṇāsavabrāhmaṇo duvidhena jhānena jhāyamāno tapati virocati. Tasmiṁ pana khaṇe Kāludāyitthero duvidhena jhānena jhāyamāno avidūre nisinno hoti. **Buddho tapatī**ti sabbaññubuddho virocati. Sabbamaṅgalagāthā kiresā. Bhātikarājā kira ekaṁ pūjaṁ kāretvā ācariyakaṁ āha-- “Tīhi ratanehi amuttaṁ ekaṁ jayamaṅgalaṁ vadathā”ti. So tepiṭakaṁ Buddhavacanaṁ sammasitvā imaṁ gāthaṁ vadanto “divā tapati ādicco”ti vatvā atthaṅgamentassa sūriyassa añjaliṁ paggaṇhi. “Rattimābhāti candimā”ti, uṭṭhahantassa candassa añjaliṁ paggaṇhi. “Sannaddho khattiyo tapatī”ti rañño añjaliṁ paggaṇhi. “Jhāyī tapati brāhmaṇo”ti bhikkhusaṅghassa añjaliṁ paggaṇhi. “Buddho tapati tejasā”ti vatvā pana mahācetiyassa añjaliṁ paggaṇhi. Atha naṁ rājā “mā hatthaṁ otārehī”ti ukkhittasmiṁyeva hatthe sahassaṁ ṭhapesi. Ekādasamaṁ.

(SA.21.12.)12. Sahāyakasuttavaṇṇanā

246. Dvādasame (CS:pg.2.227) **cirarattaṁsametikā**ti dīgharattaṁ saṁsanditvā sametvā ṭhitaladdhino. Te kira pañcajātisatāni ekatova vicariṁsu. **Sameti nesaṁ saddhammo**ti idāni imesaṁ ayaṁ (SA.21.12./II,248.) sāsanadhammo saṁsandati sameti. **Dhamme Buddhappavedite**ti Buddhena pavedite dhamme etesaṁ sāsanadhammo sobhatīti attho. **Suvinītā kappinenā**ti attano upajjhāyena ariyappavedite dhamme suṭṭhu vinītā. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti. Dvādasamaṁ.

Bhikkhusaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

~Iti Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya Nidānavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.~

Namo tassa Bhagavato arahato sammāsambuddhassa.

□Saṁyuttanikāye

【Sāratthappakāsinī】相應部注釋《顯揚心義》

3-Khandhavagga-aṭṭhakathā

(蘊篇注釋)

(Spk:II,249.~353.；CS:pg.2.229~324)

by Bhadantācariya BUDDHAGHOSA(佛音，5 A.D.)

(SA.22.1./II,249.)

S.22.(1) Khandhasaṁyuttaṁ

1. Nakulapituvaggo

(SA.22.1.)1. Nakulapitusuttavaṇṇanā

1. **Khandhiyavaggassa** (CS:pg.2.229) paṭhame **Bhaggesū**ti evaṁnāmake janapade. **Susumāragire**ti Susumāragiranagare. Tasmiṁ kira māpiyamāne susumāro saddamakāsi, tenassa "Susumāragiran"tveva nāmaṁ akaṁsu. **Bhesakaḷāvane**ti bhesakaḷāya nāma yakkhiniyā adhivutthattā evaṁladdhanāme vane. Tadeva migagaṇassa abhayatthāya dinnattā **migadāyo**ti vuccati. Bhagavā tasmiṁ janapade taṁ nagaraṁ nissāya tasmiṁ vanasaṇḍe viharati. **Nakulapitā**ti Nakulassa nāma dārakassa pitā.

Jiṇṇoti jarājiṇṇo. **Vuḍḍho**ti vayovuḍḍho. **Mahallako**ti jātimahallako. **Addhagato**ti tiyaddhagato. **Vayo-anuppatto**ti tesu tīsu addhesu pacchimavayaṁ anuppatto. **Āturakāyo**ti gilānakāyo. Idañhi sarīraṁ suvaṇṇavaṇṇampi niccapaggharaṇaṭṭhena āturaṁyeva nāma (CS:pg.2.230) Visesena panassa jarāturatā byādhāturatā maraṇāturatāti tisso āturatā honti. Tāsu kiñcāpi eso mahallakattā jarāturova, abhiṇharogatāya panassa byādhāturatā idha adhippetā. **Abhikkhaṇātaṅko**ti abhiṇharogo nirantararogo. **Aniccadassāvī**ti tāya āturatāya icchiticchitakkhaṇe āgantuṁ asakkonto kadācideva daṭṭhuṁ labhāmi, na sabbakālanti attho. **Manobhāvanīyānan**ti (SA.22.1./II,250.) manavaḍḍhakānaṁ. Yesu hi diṭṭhesu kusalavasena cittaṁ vaḍḍhati, te Sāriputtamoggallānādayo mahātherā manobhāvanīyā nāma. **Anusāsatū**ti punappunaṁ sāsatu. Purimañhi vacanaṁ ovādo nāma, aparāparaṁ anusāsanī nāma. Otiṇṇe vā vatthusmiṁ vacanaṁ ovādo nāma, anotiṇṇe tantivasena vā paveṇivasena vā vuttaṁ anusāsanī nāma. Apica ovādoti vā anusāsanīti vā atthato ekameva, byañjanamattameva nānaṁ.

Āturo hāyanti āturo hi ayaṁ, suvaṇṇavaṇṇo piyaṅgusāmopi samāno niccapaggharaṇaṭṭhena āturoyeva. **Aṇḍabhūto**ti aṇḍaṁ viya bhūto dubbalo. Yathā kukkuṭaṇḍaṁ vā mayūraṇḍaṁ vā geṇḍukaṁ viya gahetvā khipantena vā paharantena vā

na sakkā kīḷituṁ, tāvadeva bhijjati, evamayampi kāyo kaṇṭakepi khāṇukepi pakkhalitassa bhijjatīti aṇḍaṁ viya bhūtoti aṇḍabhūto. **Pariyonaddho**ti sukhumena chavimattena pariyonaddho. Aṇḍañhi sāratacena pariyonaddhaṁ, tena ḍaṁsamakasādayo nilīyitvāpi chaviṁ chinditvā yūsaṁ paggharāpetuṁ na sakkonti. Imasmiṁ pana chaviṁ chinditvā yaṁ icchanti, taṁ karonti. Evaṁ sukhumāya chaviyā pariyonaddho. **Kimaññatra bālyā**ti bālabhāvato aññaṁ kimatthi? Bāloyeva ayanti attho. **Tasmā**ti yasmā ayaṁ kāyo evarūpo, tasmā.

Tenupasaṅkamīti rañño cakkavattissa upaṭṭhānaṁ gantvā anantaraṁ pariṇāyakaratanassa upaṭṭhānaṁ gacchanto rājapuriso viya, saddhammacakkavattissa Bhagavato upaṭṭhānaṁ gantvā, anantaraṁ dhammasenāpatissa apacitiṁ kātukāmo yenāyasmā Sāriputto, tenupasaṅkami. **Vippasannānī**ti suṭṭhu pasannāni. **Indriyānī**ti manacchaṭṭhāni indriyāni. **Parisuddho**ti niddoso. **Pariyodāto**ti (CS:pg.2.231) tasseva vevacanaṁ. Nirupakkilesatāyeva hi esa pariyodātoti vutto, na setabhāvena. Etassa ca pariyodātataṁ disvāva (SA.22.1./II,251.) indriyānaṁ vippasannataṁ aññāsi. Nayaggāhapaññā kiresā therassa.

Kathañhi no siyāti kena kāraṇena na laddhā bhavissati? Laddhāyevāti attho. Iminā kiṁ dīpeti? Satthuvissāsikabhāvaṁ. Ayaṁ kira Satthu diṭṭhakālato paṭṭhāya pitipemaṁ, upāsikā cassa mātipemaṁ paṭilabhati. Ubhopi "mama putto"ti Satthāraṁ vadanti. Bhavantaragato hi nesaṁ sineho. Sā kira upāsikā pañca jātisatāni Tathāgatassa mātāva, so ca, gahapati, pitāva ahosi. Puna pañca jātisatāni upāsikā mahāmātā, upāsako mahāpitā, tathā cūḷāmātā cūḷapitāti. Evaṁ Satthā diyaḍḍha-attabhāvasahassaṁ tesaṁyeva hatthe vaḍḍhito. Teneva te yaṁ neva puttassa, na pitu santike kathetuṁ sakkā, taṁ Satthu santike nisinnā kathenti. Imināyeva ca kāraṇena Bhagavā "etadaggaṁ, bhikkhave, mama sāvakānaṁ upāsakānaṁ vissāsikānaṁ yadidaṁ Nakulapitā gahapati, yadidaṁ Nakulamātā gahapatānī"ti (a.ni.1.257) te etadagge ṭhapesi. Iti so imaṁ vissāsikabhāvaṁ pakāsento **kathañhi no siyā**ti āha. **Amatena abhisitto**ti nassidha aññaṁ kiñci jhānaṁ vā vipassanā vā maggo vā phalaṁ vā "amatābhiseko"ti daṭṭhabbo, madhuradhammadesanāyeva pana "amatābhiseko"ti veditabbo. **Dūratopī**ti tiroraṭṭhāpi tirojanapadāpi.

Assutavā puthujjanoti idaṁ vuttatthameva. **Ariyānaṁ adassāvī**ti-ādīsu **ariyā**ti ārakattā kilesehi, anaye na iriyanato, aye iriyanato, sadevakena ca lokena araṇīyato Buddhā ca paccekabuddhā ca Buddhasāvakā ca vuccanti. Buddhā eva vā idha ariyā. Yathāha-- "Sadevake, bhikkhave, loke …pe…Tathāgato ariyo"ti vuccatīti (saṁ.ni.5.1098). **Sappurisānan**ti ettha pana paccekabuddhā Tathāgatasāvakā ca sappurisāti veditabbā. Te hi lokuttaraguṇayogena sobhanā (SA.22.1./II,252.) purisāti sappurisā. Sabbeva vā ete dvedhāpi vuttā. Buddhāpi hi ariyā ca sappurisā ca, paccekabuddhā Buddhasāvakāpi. Yathāha--

"Yo (CS:pg.2.232) ve kataññū katavedi dhīro,
Kalyāṇamitto daḷhabhatti ca hoti.
Dukhitassa sakkacca karoti kiccaṁ,
Tathāvidhaṁ sappurisaṁ vadantī"ti. (jā.2.17.78).

"Kalyāṇamitto daḷhabhatti ca hotī"ti ettāvatā hi Buddhasāvako vutto, kataññutādīhi paccekabuddhabuddhāti. Idāni yo tesaṁ ariyānaṁ adassanasīlo, na ca dassane sādhukārī, so "ariyānaṁ adassāvī"ti veditabbo. So ca cakkhunā adassāvī, ñāṇena adassāvīti duvidho. Tesu ñāṇena adassāvī idha adhippeto. Maṁsacakkhunā hi dibbacakkhunā vā ariyā diṭṭhāpi adiṭṭhāva honti tesaṁ cakkhūnaṁ vaṇṇamattaggahaṇato

na ariyabhāvagocarato. Soṇasiṅgālādayopi cakkhunā ariye passanti, na cete ariyānaṁ dassāvino nāma.

Tatridaṁ vatthu-- cittalapabbatavāsino kira Khīṇāsavattherassa upaṭṭhāko vuḍḍhapabbajito ekadivasaṁ therena saddhiṁ piṇḍāya caritvā, therassa pattacīvaraṁ gahetvā, piṭṭhito āgacchanto theraṁ pucchi-- "Ariyā nāma, bhante, kīdisā"ti? Thero āha-- "Idhekacco mahallako ariyānaṁ pattacīvaraṁ gahetvā vattapaṭivattaṁ katvā sahacarantopi neva ariye jānāti, evaṁ dujjānāvuso, ariyā"ti. Evaṁ vuttepi so neva aññāsi. Tasmā na cakkhunā dassanaṁ dassanaṁ, ñāṇena dassanameva dassanaṁ. Yathāha-- "Kiṁ te, vakkali, iminā pūtikāyena diṭṭhena? Yo kho, vakkali, dhammaṁ passati, so maṁ passati. Yo maṁ passati, so dhammaṁ passatī"ti (saṁ.ni.3.87). Tasmā cakkhunā passantopi ñāṇena ariyehi diṭṭhaṁ aniccādilakkhaṇaṁ apassanto, ariyādhigatañca dhammaṁ anadhigacchanto ariyakaradhammānaṁ ariyabhāvassa ca adiṭṭhattā "ariyānaṁ adassāvī"ti veditabbo.

Ariyadhammassa akovidoti, satipaṭṭhānādibhede ariyadhamme akusalo. **Ariyadhamme avinīto**ti ettha pana--

"Duvidho vinayo nāma, ekamekettha pañcadhā;
Abhāvato tassa ayaṁ, avinītoti vuccati".

(SA.22.1./II,253.) Ayañhi (CS:pg.2.233) saṁvaravinayo pahānavinayoti duvidho vinayo. Ettha ca duvidhepi Vinaye ekameko vinayo pañcadhā bhijjati. **Saṁvaravinayo**pi hi sīlasaṁvaro satisaṁvaro ñāṇasaṁvaro khantisaṁvaro vīriyasaṁvaroti pañcavidho. **Pahānavinayo**pi tadaṅgappahānaṁ, vikkhambhanappahānaṁ samucchedappahānaṁ paṭippassaddhippahānaṁ nissaraṇappahānanti pañcavidho.

Tattha "iminā pātimokkhasaṁvarena upeto hoti samupeto"ti (vibha.511) ayaṁ **sīlasaṁvaro**. "Rakkhati cakkhundriyaṁ, cakkhundriye saṁvaraṁ āpajjatī"ti ayaṁ (dī.ni.1.213 ma.ni.1.295 saṁ.ni.4.239 a.ni.3.16) **satisaṁvaro**.

"Yāni sotāni lokasmiṁ, (ajitāti Bhagavā)
Sati tesaṁ nivāraṇaṁ.
Sotānaṁ saṁvaraṁ brūmi,
Paññāyete pidhīyare"ti. (su.ni.1041 cūḷani. ajitamāṇavapucchāniddesa.4)--

Ayaṁ **ñāṇasaṁvaro**. "Khamo hoti sītassa uṇhassā"ti (ma.ni.1.24 a.ni.4.114 6.58) ayaṁ **khantisaṁvaro**. "Uppannaṁ kāmavitakkaṁ nādhivāsetī"ti (ma.ni.1.26 a.ni.4.114 6.58) ayaṁ **vīriyasaṁvaro**. Sabbopi cāyaṁ saṁvaro yathāsakaṁ saṁvaritabbānaṁ vinetabbānañca kāyaduccaritādīnaṁ saṁvaraṇato "saṁvaro" vinayanato "vinayo"ti vuccati. Evaṁ tāva saṁvaravinayo pañcadhā bhijjatīti veditabbo.

Tathā yaṁ nāmarūpaparicchedādīsu vipassanāñāṇesu paṭipakkhabhāvato dīpālokeneva tamassa, tena tena vipassanāñāṇena tassa tassa anatthassa pahānaṁ. Seyyathidaṁ-- nāmarūpavavatthānena sakkāyadiṭṭhiyā, paccayapariggahena ahetuvisamahetudiṭṭhīnaṁ, tasseva aparabhāgena kaṅkhāvitaraṇena kathaṁkathībhāvassa, kalāpasammasanena "ahaṁ mamā"ti gāhassa, maggāmaggavavatthānena amagge maggasaññāya, udayadassanena ucchedadiṭṭhiyā, vayadassanena sassatadiṭṭhiyā, bhayadassanena sabhaye abhayasaññāya, ādīnavadassanena assādasaññāya, nibbidānupassanāya abhiratisaññāya (CS:pg.2.234) muccitukamyatāñāṇena amuccitukāmatāya. Upekkhāñāṇena anupekkhāya, anulomena dhammaṭṭhitiyaṁ nibbāne ca paṭilomabhāvassa, gotrabhunā saṅkhāranimittagāhassa pahānaṁ, etaṁ **tadaṅgappahānaṁ** nāma.

(SA.22.1./II,254.) Yaṁ pana upacārappanābhedena samādhinā pavattibhāvanivāraṇato ghaṭappahāreneva udakapiṭṭhe sevālassa, tesaṁ tesaṁ nīvaraṇādidhammānaṁ pahānaṁ, etaṁ **vikkhambhanappahānaṁ** nāma. Yaṁ catunnaṁ ariyamaggānaṁ bhāvitattā taṁtaṁmaggavato attano santāne "diṭṭhigatānaṁ pahānāyā"ti-ādinā nayena (dha.sa.277 vibha.628) vuttassa samudayapakkhikassa kilesagaṇassa accantaṁ appavattibhāvena pahānaṁ, idaṁ **samucchedappahānaṁ** nāma. Yaṁ pana phalakkhaṇe paṭippassaddhattaṁ kilesānaṁ, etaṁ **paṭippassaddhippahānaṁ** nāma.

Yaṁ sabbasaṅkhatanissaṭattā pahīnasabbasaṅkhataṁ nibbānaṁ, etaṁ **nissaraṇappahānaṁ** nāma. Sabbampi cetaṁ pahānaṁ yasmā cāgaṭṭhena pahānaṁ, vinayaṭṭhena vinayo, tasmā "pahānavinayo"ti vuccati. Taṁtaṁpahānavato vā tassa tassa vinayassa sambhavatopetaṁ "pahānavinayo"ti vuccati. Evaṁ pahānavinayopi pañcadhā bhijjatīti veditabbo.

Evamayaṁ saṅkhepato duvidho, bhedato ca dasavidho vinayo bhinnasaṁvarattā pahātabbassa ca appahīnattā yasmā etassa assutavato puthujjanassa natthi, tasmā abhāvato tassa ayaṁ "avinīto"ti vuccatīti. Esa nayo **sappurisānaṁ adassāvī sappurisadhammassa akovido sappurisadhamme avinīto**ti etthāpi. Ninnānākaraṇañhi etaṁ atthato. Yathāha--

"Yeva te ariyā, teva te sappurisā. Yeva te sappurisā, teva te ariyā. Yo eva so ariyānaṁ dhammo, so eva so sappurisānaṁ dhammo. Yo eva so sappurisānaṁ dhammo, so eva so ariyānaṁ dhammo. Yeva te ariyavinayā, teva te sappurisavinayā. Yeva te sappurisavinayā (CS:pg.2.235) teva te ariyavinayā. Ariyeti vā sappuriseti vā, ariyadhammeti vā sappurisadhammeti vā, ariyavinayeti vā sappurisavinayeti vā esese eke ekaṭṭhe same samabhāge tajjāte taññevā"ti.

Rūpaṁ attato samanupassatīti idhekacco rūpaṁ attato samanupassati, "yaṁ rūpaṁ, so ahaṁ yo ahaṁ, taṁ rūpan"ti rūpañca (SA.22.1./II,255.) attañca advayaṁ samanupassati. Seyyathāpi nāma telappadīpassa jhāyato yā acci, so vaṇṇo. Yo vaṇṇo, sā accīti acciñca vaṇṇañca advayaṁ samanupassati, evameva idhekacco rūpaṁ attato samanupassati …pe… advayaṁ samanupassatīti evaṁ rūpaṁ "attā"ti diṭṭhipassanāya passati. **Rūpavantaṁ vā attānan**ti arūpaṁ "attā"ti gahetvā chāyāvantaṁ rukkhaṁ viya taṁ rūpavantaṁ samanupassati. **Attani vā rūpan**ti arūpameva "attā"ti gahetvā pupphasmiṁ gandhaṁ viya attani rūpaṁ samanupassati. **Rūpasmiṁ vā attānan**ti arūpameva "attā"ti gahetvā karaṇḍake maṇiṁ viya taṁ attānaṁ rūpasmiṁ samanupassati. **Pariyuṭṭhaṭṭhāyī**ti pariyuṭṭhānākārena abhibhavanākārena ṭhito, "ahaṁ rūpaṁ, mama rūpan"ti evaṁ taṇhādiṭṭhīhi gilitvā pariniṭṭhapetvā gaṇhanako nāma hotīti attho. **Tassa taṁ rūpan**ti tassa taṁ evaṁ gahitaṁ rūpaṁ. Vedanādīsupi eseva nayo.

Tattha "rūpaṁ attato samanupassatī"ti suddharūpameva attāti kathitaṁ. "Rūpavantaṁ vā attānaṁ, attani vā rūpaṁ, rūpasmiṁ vā attānaṁ, vedanaṁ attato …pe… saññaṁ… saṅkhāre… viññāṇaṁ attato samanupassatī"ti imesu sattasu ṭhānesu arūpaṁ attāti kathitaṁ. "Vedanāvantaṁ vā attānaṁ, attani vā vedanaṁ, vedanāya vā attānan"ti evaṁ catūsu khandhesu tiṇṇaṁ tiṇṇaṁ vasena dvādasasu ṭhānesu rūpārūpamissako attā kathito. Tattha "rūpaṁ attato samanupassati, vedanaṁ… saññaṁ… saṅkhāre… viññāṇaṁ attato samanupassatī"ti imesu pañcasu ṭhānesu ucchedadiṭṭhi kathitā, avasesesu sassatadiṭṭhīti evamettha pannarasa bhavadiṭṭhiyo pañca vibhavadiṭṭhiyo honti, tā sabbāpi maggāvaraṇā, na saggāvaraṇā, paṭhamamaggavajjhāti veditabbā.

Evaṁ (CS:pg.2.236) **kho, gahapati, āturakāyo ceva hoti āturacitto cā**ti kāyo

nāma Buddhānampi āturoyeva. Cittaṁ pana rāgadosamohānugataṁ āturaṁ nāma, taṁ idha dassitaṁ. **No ca āturacitto**ti idha nikkilesatāya cittassa anāturabhāvo (SA.22.1./II,256.) dassito. Iti imasmiṁ Sutte lokiyamahājano āturakāyo ceva āturacitto cāti dassito, khīṇāsavā āturakāyā anāturacittā, satta sekhā neva āturacittā, na anāturacittāti veditabbā. Bhajamānā pana anāturacittataṁyeva bhajantīti. Paṭhamaṁ.

(SA.22.2.)2. Devadahasuttavaṇṇanā

2. Dutiye **devadahan**ti devā vuccanti rājāno, tesaṁ maṅgaladaho, sayaṁjāto vā so dahoti, tasmā "devadaho"ti vutto. Tassa avidūre nigamo devadahantveva napuṁsakaliṅgavasena saṅkhaṁ gato. **Pacchābhūmagamikā**ti pacchābhūmaṁ aparadisāyaṁ niviṭṭhaṁ janapadaṁ gantukāmā. **Nivāsan**ti temāsaṁ vassāvāsaṁ. **Apalokito**ti āpucchito. **Apalokethā**ti āpucchatha. Kasmā theraṁ āpucchāpeti? Te sabhāre kātukāmatāya. Yo hi ekavihāre vasantopi santikaṁ na gacchati pakkamanto anāpucchā pakkamati, ayaṁ nibbhāro nāma. Yo ekavihāre vasantopi āgantvā passati, pakkamanto āpucchati, ayaṁ sabhāro nāma. Imepi bhikkhū Bhagavā "evamime sīlādīhi vaḍḍhissantī"ti sabhāre kātukāmo āpucchāpeti.

Paṇḍitoti dhātukosallādinā catubbidhena paṇḍiccena samannāgato. **Anuggāhako**ti āmisānuggahena ca dhammānuggahena cāti dvīhipi anuggahehi anuggāhako. Thero kira aññe bhikkhū viya pātova piṇḍāya agantvā sabbabhikkhūsu gatesu sakalaṁ saṅghārāmaṁ anuvicaranto asammaṭṭhaṭṭhānaṁ sammajjati, achaḍḍitaṁ kacavaraṁ chaḍḍeti, saṅghārāme dunnikkhittāni mañcapīṭhadārubhaṇḍamattikābhaṇḍāni paṭisāmeti. Kiṁ kāraṇā? "Mā aññatitthiyā vihāraṁ paviṭṭhā disvā paribhavaṁ akaṁsū"ti. Tato gilānasālaṁ gantvā gilāne assāsetvā "kenattho"ti pucchitvā yena attho hoti, tadatthaṁ (CS:pg.2.237) tesaṁ daharasāmaṇere ādāya bhikkhācāravattena vā sabhāgaṭṭhāne vā bhesajjaṁ pariyesitvā tesaṁ datvā, "gilānupaṭṭhānaṁ nāma Buddhapaccekabuddhehi vaṇṇitaṁ, gacchatha sappurisā appamattā hothā"ti te pesetvā sayaṁ piṇḍāya caritvā upaṭṭhākakule vā bhattakiccaṁ katvā vihāraṁ gacchati. Idaṁ tāvassa nibaddhavāsaṭṭhāne āciṇṇaṁ.

(SA.22.2./II,257.) Bhagavati pana cārikaṁ caramāne "ahaṁ aggasāvako"ti upāhanaṁ āruyha chattaṁ gahetvā purato purato na gacchati. Ye pana tattha mahallakā vā ābādhikā vā atidaharā vā, tesaṁ rujjanaṭṭhānāni telena makkhāpetvā pattacīvaraṁ attano daharasāmaṇerehi gāhāpetvā taṁdivasaṁ vā dutiyadivasaṁ vā te gaṇhitvāva gacchati. Ekadivasañhi taññeva āyasmantaṁ ativikāle sampattattā senāsanaṁ alabhitvā, cīvarakuṭiyaṁ nisinnaṁ disvā, Satthā punadivase bhikkhusaṅghaṁ sannipātāpetvā, hatthivānaratittiravatthuṁ kathetvā, "yathāvuḍḍhaṁ senāsanaṁ dātabban"ti sikkhāpadaṁ paññāpesi. Evaṁ tāvesa āmisānuggahena anuggaṇhāti. Ovadanto panesa satavārampi sahassavārampi tāva ovadati, yāva so puggalo sotāpattiphale patiṭṭhāti, atha naṁ vissajjetvā aññaṁ ovadati. Iminā nayena ovadato cassa ovāde ṭhatvā arahattaṁ pattā gaṇanapathaṁ atikkantā. Evaṁ dhammānuggahena anuggaṇhāti.

Paccassosunti te bhikkhū "amhākaṁ neva upajjhāyo, na ācariyo na sandiṭṭhasambhatto. Kiṁ tassa santike karissāmā"ti? Tuṇhībhāvaṁ anāpajjitvā "evaṁ, bhante"ti Satthu vacanaṁ sampaṭicchiṁsu. **Eḷagalāgumbe**ti gacchamaṇḍapake. So kira eḷagalāgumbo dhuvasalilaṭṭhāne jāto. Athettha catūhi pādehi maṇḍapaṁ katvā tassa upari taṁ gumbaṁ āropesuṁ, so taṁ maṇḍapaṁ chādesi. Athassa heṭṭhā iṭṭhakāhi paricinitvā vālikaṁ okiritvā āsanaṁ paññāpayiṁsu. Sītalaṁ divāṭṭhānaṁ udakavāto

vāyati. Thero tasmiṁ nisīdi. Taṁ sandhāya vuttaṁ "eḷagalāgumbe"ti.

Nānāverajjagatanti ekassa rañño rajjato nānāvidhaṁ rajjagataṁ. **Virajjan**ti aññaṁ rajjaṁ. Yathā hi sadesato añño videso, evaṁ nivuttharajjato aññaṁ (CS:pg.2.238) rajjaṁ virajjaṁ nāma, taṁ verajjanti vuttaṁ. **Khattiyapaṇḍitā**ti bimbisārakosalarājādayo paṇḍitarājāno. **Brāhmaṇapaṇḍitā**ti caṅkītārukkhādayo paṇḍitabrāhmaṇā. **Gahapatipaṇḍitā**ti cittasudattādayo paṇḍitagahapatayo. **Samaṇapaṇḍitā**ti sabhiyapilotikādayo paṇḍitaparibbājakā (SA.22.2./II,258.) **Vīmaṁsakā**ti atthagavesino. **Kiṁvādī**ti kiṁ attano dassanaṁ vadati, kiṁ laddhikoti attho. **Kimakkhāyī**ti kiṁ sāvakānaṁ ovādānusāsaniṁ ācikkhati? **Dhammassa cānudhamman**ti Bhagavatā vuttabyākaraṇassa anubyākaraṇaṁ. **Sahadhammiko**ti sakāraṇo. **Vādānuvādo**ti Bhagavatā vuttavādassa anuvādo. "Vādānupāto"tipi pāṭho, Satthu vādassa anupāto anupatanaṁ, anugamananti attho. Imināpi vādaṁ anugato vādoyeva dīpito hoti.

Avigatarāgassāti-ādīsu taṇhāvaseneva attho veditabbo. Taṇhā hi rajjanato **rāgo,** chandiyanato **chando,** piyāyanaṭṭhena **pemaṁ,** pivitukāmaṭṭhena **pipāsā,** anudahanaṭṭhena **pariḷāho**ti vuccati. **Akusale cāvuso, dhamme**ti-ādi kasmā āraddhaṁ? Pañcasu khandhesu avītarāgassa ādīnavaṁ vītarāgassa ca ānisaṁsaṁ dassetuṁ. Tatra **avighāto**ti niddukkho. **Anupāyāso**ti nirupatāpo. **Apariḷāho**ti niddāho. Evaṁ sabbattha attho veditabbo. Dutiyaṁ.

(SA.22.3.)3. Hāliddikānisuttavaṇṇanā

3. Tatiye **avantīsū**ti avantidakkhiṇāpathasaṅkhāte avantiraṭṭhe. **Kuraraghare**ti evaṁnāmake nagare. **Papāte**ti ekato papāte. Tassa kira pabbatassa ekaṁ passaṁ chinditvā pātitaṁ viya ahosi. "Pavatte"tipi pāṭho, nānātitthiyānaṁ laddhipavattaṭṭhāneti attho. Iti thero tasmiṁ raṭṭhe taṁ nagaraṁ nissāya tasmiṁ pabbate viharati. **Hāliddikānī**ti evaṁnāmako. **Aṭṭhakavaggiye māgaṇḍiyapañhe**ti aṭṭhakavaggikamhi māgaṇḍiyapañho nāma atthi, tasmiṁ pañhe. **Rūpadhātū**ti rūpakkhandho adhippeto. **Rūpadhāturāgavinibaddhan**ti rūpadhātumhi rāgena (SA.22.3./II,259.) vinibaddhaṁ **Viññāṇan**ti kammaviññāṇaṁ. **Okasārī**ti gehasārī ālayasārī.

Kasmā (CS:pg.2.239) panettha "viññāṇadhātu kho, gahapatī"ti na vuttanti? Sammohavighātatthaṁ. "Oko"ti hi atthato paccayo vuccati, purejātañca kammaviññāṇaṁ pacchājātassa kammaviññāṇassapi vipākaviññāṇassapi vipākaviññāṇañca vipākaviññāṇassapi kammaviññāṇassapi paccayo hoti, tasmā "kataraṁ nu kho idha viññāṇan"ti? Sammoho bhaveyya, tassa vighātatthaṁ taṁ agahetvā asambhinnāva desanā katā. Apica ārammaṇavasena catasso abhisaṅkhāraviññāṇaṭṭhitiyo vuttāti tā dassetumpi idha viññāṇaṁ na gahitaṁ.

Upayupādānāti taṇhūpayadiṭṭhūpayavasena dve upayā, kāmupādānādīni cattāri upādānāni ca. **Cetaso adhiṭṭhānābhinivesānusayā**ti akusalacittassa adhiṭṭhānabhūtā ceva abhinivesabhūtā ca anusayabhūtā ca. **Tathāgatassā**ti sammāsambuddhassa. Sabbesampi hi khīṇāsavānaṁ ete pahīnāva, Satthu pana khīṇāsavabhāvo loke atipākaṭoti uparimakoṭiyā evaṁ vuttaṁ. **Viññāṇadhātuyā**ti idha viññāṇaṁ kasmā gahitaṁ? Kilesappahānadassanatthaṁ. Kilesā hi na kevalaṁ catūsuyeva khandhesu pahīnā pahīyanti, pañcasupi pahīyantiyevāti kilesappahānadassanatthaṁ gahitaṁ. **Evaṁ kho, gahapati, anokasārī hotī**ti evaṁ kammaviññāṇena okaṁ asarantena anokasārī nāma hoti.

Rūpanimittaniketavisāravinibandhāti rūpameva kilesānaṁ paccayaṭṭhena nimittaṁ, ārammaṇakiriyasaṅkhātanivāsanaṭṭhānaṭṭhena niketanti rūpanimittaniketaṁ. Visāro ca vinibandho ca visāravinibandhā. Ubhayenapi hi kilesānaṁ patthaṭabhāvo ca vinibandhanabhāvo ca vutto, rūpanimittanikete visāravinibandhāti rūpanimittaniketavisāravinibandhā, tasmā rūpanimittaniketamhi uppannena (SA.22.3./II,260.) kilesavisārena ceva kilesabandhanena cāti attho. **Niketasārīti vuccatī**ti ārammaṇakaraṇavasena nivāsanaṭṭhānaṁ sārīti vuccati. **Pahīnā**ti te rūpanimittaniketakilesavisāravinibandhā pahīnā.

Kasmā panettha pañcakkhandhā "okā"ti vuttā, cha ārammaṇāni "niketan"ti? Chandarāgassa balavadubbalatāya. Samānepi hi etesaṁ ālayaṭṭhena visayabhāve **oko**ti niccanivāsanaṭṭhānagehameva vuccati, **niketan**ti (CS:pg.2.240) "ajja asukaṭṭhāne kīḷissāmā"ti katasaṅketaṭṭhānaṁ nivāsaṭṭhānaṁ uyyānādi. Tattha yathā puttadāradhanadhaññapuṇṇagehe chandarāgo balavā hoti, evaṁ ajjhattikesu khandhesu. Yathā pana uyyānaṭṭhānādīsu tato dubbalataro hoti, evaṁ bāhiresu chasu ārammaṇesūti chandarāgassa balavadubbalatāya evaṁ desanā katāti veditabbo.

Sukhitesu sukhitoti upaṭṭhākesu dhanadhaññalābhādivasena sukhitesu "idānāhaṁ manāpaṁ bhojanaṁ labhissāmī"ti gehasitasukhena sukhito hoti, tehi pattasampattiṁ anubhavamāno viya carati. **Dukkhitesu dukkhito**ti tesaṁ kenacideva kāraṇena dukkhe uppanne sayaṁ dviguṇena dukkhena dukkhito hoti. **Kiccakaraṇīyesū**ti kiccasaṅkhātesu karaṇīyesu. **Tesu yogaṁ āpajjatī**ti upayogaṁ sayaṁ tesaṁ kiccānaṁ kattabbataṁ āpajjati. **Kāmesū**ti vatthukāmesu. **Evaṁ kho, gahapati, kāmehi aritto hotī**ti evaṁ kilesakāmehi aritto hoti anto kāmānaṁ bhāvena atuccho. Sukkapakkho tesaṁ abhāvena **ritto** tucchoti veditabbo.

Purakkharānoti vaṭṭaṁ purato kurumāno. **Evaṁrūpo siyan**ti-ādīsu dīgharassakāḷodātādīsu rūpesu "evaṁrūpo nāma bhaveyyan"ti pattheti. Sukhādīsu vedanāsu evaṁvedano nāma; nīlasaññādīsu saññāsu evaṁ saññо nāma; puññābhisaṅkhārādīsu saṅkhāresu evaṁsaṅkhāro nāma; cakkhuviññāṇādīsu (SA.22.3./II,261.) viññāṇesu "evaṁ viññāṇo nāma bhaveyyan"ti pattheti.

Apurakkharānoti vaṭṭaṁ purato akurumāno. **Sahitaṁ me, asahitaṁ te**ti tuyhaṁ vacanaṁ asahitaṁ asiliṭṭhaṁ, mayhaṁ sahitaṁ siliṭṭhaṁ madhurapānasadisaṁ. **Adhiciṇṇaṁ te viparāvattan**ti yaṁ tuyhaṁ dīghena kālena paricitaṁ suppaguṇaṁ, taṁ mama vādaṁ āgamma sabbaṁ khaṇena viparāvattaṁ nivattaṁ. **Āropito te vādo**ti tuyhaṁ doso mayā āropito. **Cara vādappamokkhāyā**ti taṁ taṁ ācariyaṁ upasaṅkamitvā uttari pariyesanto imassa vādassa mokkhāya cara āhiṇḍāhi. **Nibbeṭhehi vā sace pahosī**ti atha sayameva pahosi, idheva nibbeṭhehīti. Tatiyaṁ.

(SA.22.4.)4. Dutiyahāliddikānisuttavaṇṇanā

4. Catutthe (CS:pg.2.241) **sakkapañhe**ti cūḷasakkapañhe, mahāsakkapañhepetaṁ vuttameva. **Taṇhāsaṅkhayavimuttā**ti taṇhāsaṅkhaye nibbāne tadārammaṇāya phalavimuttiyā vimuttā. **Accantaniṭṭhā**ti antaṁ atikkantaniṭṭhā satataniṭṭhā. Sesapadesupi eseva nayo. Catutthaṁ.

(SA.22.5.)5. Samādhisuttavaṇṇanā

5. Pañcame **samādhin**ti idaṁ Bhagavā te bhikkhū cittekaggatāya parihāyante disvā, "cittekaggataṁ labhantānaṁ imesaṁ kammaṭṭhānaṁ phātiṁ gamissatī"ti ñatvā āha. **Abhinandatī**ti pattheti. **Abhivadatī**ti tāya abhinandanāya "Aho piyaṁ iṭṭhaṁ kantaṁ manāpan"ti vadati. Vācaṁ abhinandantopi ca taṁ ārammaṇaṁ nissāya evaṁ lobhaṁ uppādento abhivadatiyeva nāma. **Ajjhosāya tiṭṭhatī**ti gilitvā pariniṭṭhapetvā gaṇhāti. (SA.22.5./II,262.) **Yā rūpe nandī**ti yā sā rūpe balavapatthanāsaṅkhātā nandī. **Tadupādānan**ti taṁ gahaṇaṭṭhena upādānaṁ. **Nābhinandatī**ti na pattheti. **Nābhivadatī**ti patthanāvasena na "iṭṭhaṁ kantan"ti vadati. Vipassanācittena cetasā "aniccaṁ dukkhan"ti vacībhedaṁ karontopi nābhivadatiyeva. Pañcamaṁ.

(SA.22.6.)6. Paṭisallāṇasuttavaṇṇanā

6. Chaṭṭhe **paṭisallāṇe**ti idaṁ Bhagavā te bhikkhū kāyavivekena parihāyante disvā "kāyavivekaṁ labhantānaṁ imesaṁ kammaṭṭhānaṁ phātiṁ gamissatī"ti ñatvā āha. Chaṭṭhaṁ.

(SA.22.7.)7. Upādāparitassanāsuttavaṇṇanā

7. Sattame **upādāparitassanan**ti gahaṇena uppannaṁ paritassanaṁ. **Anupādā-aparitassanan**ti aggahaṇena aparitassanaṁ. **Rūpavipariṇāmānuparivattiviññāṇaṁ hotī**ti "mama rūpaṁ vipariṇatan"ti vā "ahu vata metaṁ, dāni vata me natthī"ti vā ādinā nayena kammaviññāṇaṁ rūpassa bhedānuparivatti hoti. **Vipariṇāmānuparivattijā**ti vipariṇāmassa anuparivattito vipariṇāmārammaṇacittato (CS:pg.2.242) jātā. **Paritassanā dhammasamuppādā**ti taṇhāparitassanā ca akusaladhammasamuppādā ca. **Cittan**ti kusalacittaṁ. **Pariyādāya tiṭṭhantī**ti pariyādiyitvā tiṭṭhanti. **Uttāsavā**ti sa-uttāso. **Vighātavā**ti savighāto sadukkho. **Apekkhavā**ti sālayo. **Upādāya ca paritassatī**ti gaṇhitvā paritassako nāma hoti. **Na rūpavipariṇāmānuparivattī**ti khīṇāsavassa kammaviññāṇameva natthi, tasmā rūpabhedānuparivatti na hotīti vattuṁ vaṭṭati. Sattamaṁ.

(SA.22.8.)8. Dutiya-upādāparitassanāsuttavaṇṇanā

8. Aṭṭhame taṇhāmānadiṭṭhivasena desanā katā. Iti paṭipāṭiyā catūsu suttesu vaṭṭavivaṭṭameva kathitaṁ. Aṭṭhamaṁ.

(SA.22.9./II,263.)

(SA.22.9.)9. Kālattaya-aniccasuttavaṇṇanā

9. Navame **ko pana vādo paccuppannassā**ti paccuppannamhi kathāva kā, aniccameva taṁ. Te kira bhikkhū atītānāgataṁ aniccanti sallakkhetvā paccuppanne kilamiṁsu, atha nesaṁ ito atītānāgatepi "paccuppannaṁ aniccan"ti vuccamāne bujjhissantīti ajjhāsayaṁ viditvā Satthā puggalajjhāsayena imaṁ desanaṁ desesi. Navamaṁ.

(SA.22.10~11)10- 11. Kālattayadukkhasuttādivaṇṇanā

10-11. Dasamekādasamāni **dukkhaṁ anattā**ti padehi visesetvā tathārūpeneva puggalajjhāsayena kathitānīti. Dasamekādasamāni.

Nakulapituvaggo paṭhamo.

2. Aniccavaggo

(SA.22.12~21)1- 10. Aniccasuttādivaṇṇanā

12-21. Aniccavagge pariyosānasuttaṁ pucchāvasikaṁ, sesāni tathā tathā bujjhanakānañca vasena desitānīti. Paṭhamādīni.

Aniccavaggo dutiyo.

3. Bhāravaggo

(SA.22.22.)1. Bhārasuttavaṇṇanā

22. Bhāravaggassa (CS:pg.2.243) paṭhame **pañcupādānakkhandhātissa vacanīyan**ti pañcupādānakkhandhā iti assa vacanīyaṁ, evaṁ vattabbaṁ bhaveyyāti attho. **Ayaṁ vuccati, bhikkhave, bhāro**ti ye ime pañcupādānakkhandhā, ayaṁ bhāroti vuccati. Kenaṭṭhenāti? Parihārabhāriyaṭṭhena. Etesañhi ṭhāpanagamananisīdāpananipajjāpananhāpanamaṇḍanakhādāpanabhuñjāpanādiparihāro bhāriyoti parihārabhāriyaṭṭhena bhāroti vuccati. **Evaṁnāmo**ti tisso dattoti-ādināmo. **Evaṁgotto**ti kaṇhāyano vacchāyanoti-ādigotto. Iti vohāramattasiddhaṁ puggalaṁ "bhārahāro"ti katvā dasseti. Puggalo hi (SA.22.22./II,264.) paṭisandhikkhaṇeyeva khandhabhāraṁ ukkhipitvā dasapi vassāni vīsatipi vassasatampīti yāvajīvaṁ imaṁ khandhabhāraṁ nhāpento bhojento mudusamphassamañcapīṭhesu nisīdāpento nipajjāpento pariharitvā cutikkhaṇe chaḍḍetvā puna paṭisandhikkhaṇe aparaṁ khandhabhāraṁ ādiyati, tasmā bhārahāroti jāto.

Ponobhavikāti punabbhavanibbattikā. **Nandīrāgasahagatā**ti nandirāgena saha ekattameva gatā. Tabbhāvasahagatañhi idha adhippetaṁ. **Tatra tatrābhinandinī**ti upapattiṭṭhāne vā rūpādīsu vā ārammaṇesu tattha tattha abhinandanasīlāva. **Kāmataṇhā**dīsu pañcakāmaguṇiko rāgo kāmataṇhā nāma, rūpārūpabhavarāgo jhānanikanti sassatadiṭṭhisahagato rāgoti ayaṁ bhavataṇhā nāma, ucchedadiṭṭhisahagato rāgo vibhavataṇhā nāma. **Bhārādānan**ti bhāragahaṇaṁ. Taṇhāya hi esa bhāraṁ ādiyati. **Asesavirāganirodho**ti-ādi sabbaṁ nibbānasseva vevacanaṁ. Tañhi āgamma taṇhā asesato virajjati nirujjhati cajiyati paṭinissajjiyati vimuccati, natthi cettha kāmālayo vā diṭṭhālayo vāti nibbānaṁ etāni nāmāni labhati. **Samūlaṁ taṇhan**ti taṇhāya avijjā

mūlaṁ nāma. **Abbuyhā**ti arahattamaggena taṁ samūlakaṁ uddharitvā. **Nicchāto parinibbuto**ti nittaṇho parinibbuto nāmāti vattuṁ vaṭṭatīti. Paṭhamaṁ.

(SA.22.23.)2. Pariññasuttavaṇṇanā

23. Dutiye (CS:pg.2.244) **pariññeyye**ti parijānitabbe, samatikkamitabbeti attho. **Pariññan**ti accantapariññaṁ, samatikkamanti attho. **Rāgakkhayo**ti-ādi nibbānassa nāmaṁ. Tañhi accantapariññā nāma. Dutiyaṁ.

(SA.22.24.)3. Abhijānasuttavaṇṇanā

24. Tatiye **abhijānan**ti abhijānanto. Iminā ñātapariññā kathitā, dutiyapadena tīraṇapariññā, tatiyacatutthehi pahānapariññāti imasmiṁ Sutte tisso pariññā kathitāti. Tatiyaṁ.
(SA.22.25~30./II,265.)

(SA.22.25~30.)4- 9. Chandarāgasuttādivaṇṇanā

25-30. Catutthādīni dhātusaṁyutte vuttanayeneva veditabbāni. Paṭipāṭiyā panettha pañcamachaṭṭhasattamesu cattāri saccāni kathitāni, aṭṭhamanavamesu vaṭṭavivaṭṭaṁ. Catutthādīni.

(SA.22.31.)10. Aghamūlasuttavaṇṇanā

31. Dasame **aghan**ti dukkhaṁ. Evamettha dukkhalakkhaṇameva kathitaṁ. Dasamaṁ.

(SA.22.32.)11. Pabhaṅgusuttavaṇṇanā

32. Ekādasame **pabhaṅgun**ti pabhijjanasabhāvaṁ. Evamidha aniccalakkhaṇameva kathitanti. Ekādasamaṁ.

Bhāravaggo tatiyo.

4. Natumhākavaggo

(SA.22.33.)1. Natumhākasuttavaṇṇanā

33. Natumhākavaggassa paṭhame **pajahathā**ti chandarāgappahānena pajahatha. Tiṇādīsu **tiṇaṁ** nāma antopheggu bahisāraṁ tālanāḷikerādi. **Kaṭṭhaṁ** (CS:pg.2.245) nāma antosāraṁ bahipheggu khadirasālasākapanasādi. **Sākhā** nāma rukkhassa bāhā viya nikkhantā. **Palāsaṁ** nāma tālanāḷikerapaṇṇādi. Paṭhamaṁ.

(SA.22.34.)2. Dutiyanatumhākasuttavaṇṇanā

34. Dutiyaṁ vinā upamāya bujjhanakānaṁ ajjhāsayena vuttaṁ. Dutiyaṁ.

(SA.22.35.)3. Aññatarabhikkhusuttavaṇṇanā

35. Tatiye **rūpañce, bhante, anusetī**ti yadi rūpaṁ anuseti. **Tena saṅkhaṁ gacchatī**ti kāmarāgādīsu yena anusayena taṁ rūpaṁ anuseti, teneva anusayena "ratto duṭṭho mūḷho"ti paṇṇattiṁ gacchati. **Na tena saṅkhaṁ gacchatī**ti tena abhūtena anusayena "ratto duṭṭho mūḷho"ti saṅkhaṁ na gacchatīti. Tatiyaṁ.
(SA.22.36./II,266.)

(SA.22.36.)4. Dutiya-aññatarabhikkhusuttavaṇṇanā

36. Catutthe **taṁ anumīyatī**ti taṁ anusayitaṁ rūpaṁ marantena anusayena anumarati. Na hi ārammaṇe bhijjamāne tadārammaṇā dhammā tiṭṭhanti. **Yaṁ anumīyatī**ti yaṁ rūpaṁ yena anusayena anumarati. **Tena saṅkhaṁ gacchatī**ti tena anusayena "ratto duṭṭho mūḷho"ti saṅkhaṁ gacchati. Atha vā **yan**ti karaṇavacanametaṁ, yena anusayena anumīyati, tena "ratto duṭṭho mūḷho"ti saṅkhaṁ gacchatīti attho. Catutthaṁ.

(SA.22.37~38.)5- 6. Ānandasuttādivaṇṇanā

37-38. Pañcame **ṭhitassa aññathattaṁ paññāyatī**ti dharamānassa jīvamānassa jarā paññāyati. **Ṭhitī**ti hi jīvitindriyasaṅkhātāya anupālanāya nāmaṁ. **Aññathattan**ti jarāya. Tenāhu porāṇā--

"Uppādo jāti akkhāto, bhaṅgo vutto vayoti ca;
Aññathattaṁ jarā vuttā, ṭhitī ca anupālanā"ti.

Evaṁ ekekassa khandhassa uppādajarābhaṅgasaṅkhātāni tīṇi lakkhaṇāni honti yāni sandhāya vuttaṁ "tīṇimāni, bhikkhave, saṅkhatassa saṅkhatalakkhaṇānī"ti (a.ni.3.47).

Tattha (CS:pg.2.246) saṅkhataṁ nāma paccayanibbatto yo koci saṅkhāro. Saṅkhāro ca na lakkhaṇaṁ, lakkhaṇaṁ na saṅkhāro, na ca saṅkhārena vinā lakkhaṇaṁ paññāpetuṁ sakkā, nāpi lakkhaṇaṁ vinā saṅkhāro, lakkhaṇena pana saṅkhāro pākaṭo hoti. Yathā hi na ca gāvīyeva lakkhaṇaṁ, lakkhaṇameva na gāvī, nāpi gāviṁ muñcitvā lakkhaṇaṁ paññāpetuṁ sakkā, nāpi lakkhaṇaṁ muñcitvā gāviṁ, lakkhaṇena pana gāvī pākaṭā hoti, evaṁsampadamidaṁ veditabbaṁ.

Tattha saṅkhārānaṁ uppādakkhaṇe saṅkhāropi uppādalakkhaṇampi kālasaṅkhāto tassa khaṇopi paññāyati. (SA.22.37~38./II,267.) "Uppādopī"ti vutte saṅkhāropi jarālakkhaṇampi kālasaṅkhāto tassa khaṇopi paññāyati. Bhaṅgakkhaṇe saṅkhāropi taṁlakkhaṇampi kālasaṅkhāto tassa khaṇopi paññāyati. Apare pana vadanti "arūpadhammānaṁ jarākhaṇo nāma na sakkā paññāpetuṁ, sammāsambuddho ca 'vedanāya uppādo paññāyati, vayo paññāyati, ṭhitāya aññathattaṁ paññāyatī'ti vadanto arūpadhammānampi tīṇi lakkhaṇāni paññāpeti, tāni atthikkhaṇaṁ upādāya labbhantī"ti vatvā--

"Atthitā sabbadhammānaṁ, ṭhiti nāma pavuccati;

Tasseva bhedo maraṇaṁ, sabbadā sabbapāṇinan”ti.--

Imāya ācariyagāthāya tamatthaṁ sādhenti. Atha vā santativasena ṭhānaṁ ṭhitīti veditabbanti ca vadanti. Yasmā pana Sutte ayaṁ viseso natthi, tasmā ācariyamatiyā suttaṁ apaṭibāhetvā suttameva pamāṇaṁ kattabbaṁ. Chaṭṭhaṁ uttānameva. Pañcamachaṭṭhāni.

(SA.22.39~42.)7- 10. Anudhammasuttādivaṇṇanā

39-42. Sattame **dhammānudhammappaṭipannassā**ti navannaṁ lokuttaradhammānaṁ anulomadhammaṁ pubbabhāgapaṭipadaṁ paṭipannassa. **Ayamanudhammo**ti ayaṁ anulomadhammo hoti. **Nibbidābahulo**ti ukkaṇṭhanabahulo hutvā. **Parijānātī**ti tīhi pariññāhi parijānāti. **Parimuccatī**ti maggakkhaṇe uppannāya pahānapariññāya parimuccati. Evaṁ imasmiṁ Sutte maggova kathito hoti, tathā ito paresu tīsu. Idha pana anupassanā aniyamitā, tesu (CS:pg.2.247) niyamitā. Tasmā idhāpi sā tattha niyamitavaseneva niyametabbā. Na hi sakkā tīsu aññataraṁ anupassanaṁ vinā nibbindituṁ parijānituṁ vāti. Sattamādīni.

Natumhākavaggo catuttho.

(SA.22.43./II,268.)

5. Attadīpavaggo

(SA.22.43.)1. Attadīpasuttavaṇṇanā

43. Attadīpavaggassa paṭhame **attadīpā**ti attānaṁ dīpaṁ tāṇaṁ leṇaṁ gatiṁ parāyaṇaṁ patiṭṭhaṁ katvā viharathāti attho. **Attasaraṇā**ti idaṁ tasseva vevacanaṁ. **Anaññasaraṇā**ti idaṁ aññassa saraṇapaṭikkhepavacanaṁ. Na hi añño aññassa saraṇaṁ hoti aññassa vāyāmena aññassa asijjhanato, vuttampi cetaṁ--

“Attā hi attano nātho,
Ko hi nātho paro siyā”ti. (dha.pa.160).

Tenāha “anaññasaraṇā”ti. Ko panettha attā nāma? Lokiyalokuttaro dhammo. Tenevāha-- “dhammadīpā dhammasaraṇā anaññasaraṇā”ti. **Yonī**ti kāraṇaṁ-- “Yoni hesā, bhūmija, phalassa adhigamāyā”ti-ādīsu (ma.ni.3.227) viya. **Kiṁpahotikā**ti kiṁpabhutikā, kuto pabhavantīti attho? **Rūpassa tvevā**ti idaṁ tesaṁyeva sokādīnaṁ pahānadassanatthaṁ āraddhaṁ. **Na paritassatī**ti na gaṇhāti na gahati. **Tadaṅganibbuto**ti tena vipassanaṅgena kilesānaṁ nibbutattā tadaṅganibbuto. Imasmiṁ Sutte vipassanāva kathitā. Paṭhamaṁ.

(SA.22.44.)2. Paṭipadāsuttavaṇṇanā

44. Dutiye **dukkhasamudayagāminī samanupassanā**ti yasmā sakkāyo dukkhaṁ, tassa ca samudayagāminī paṭipadā nāma “rūpaṁ attato samanupassatī”ti evaṁ (CS:pg.2.248) diṭṭhisamanupassanā vuttā, tasmā dukkhasamudayagāminī samanupassanāti ayamettha attho hoti. **Dukkhanirodhagāminī samanupassanā**ti ettha saha vipassanāya catumaggañāṇaṁ “samanupassanā”ti vuttaṁ. Iti imasmiṁ Sutte

vaṭṭavivaṭṭaṁ kathitaṁ. Dutiyaṁ.

(SA.22.45.)3. Aniccasuttavaṇṇanā

45. Tatiye **sammappaññāya daṭṭhabban**ti saha vipassanāya maggapaññāya daṭṭhabbaṁ. **Virajjati vimuccatī**ti maggakkhaṇe virajjati, phalakkhaṇe vimuccati. **Anupādāya āsavehī**ti (SA.22.45./II,269.) anuppādanirodhena niruddhehi āsavehi agahetvā iti vimuccati. **Rūpadhātuyā**ti-ādi paccavekkhaṇadassanatthaṁ vuttaṁ. Saha phalena paccavekkhaṇadassanatthantipi vadantiyeva. **Ṭhitan**ti upari kattabbakiccābhāvena ṭhitaṁ. **Ṭhitattā santussitan**ti pattabbaṁ pattabhāvena santuṭṭhaṁ. **Paccattaṁyeva parinibbāyatī**ti sayameva parinibbāyati. Tatiyaṁ.

(SA.22.46.)4. Dutiya-aniccasuttavaṇṇanā

46. Catutthe **pubbantānudiṭṭhiyo**ti pubbantaṁ anugatā aṭṭhārasa diṭṭhiyo na honti. **Aparantānudiṭṭhiyo**ti aparantaṁ anugatā catucattālīsa diṭṭhiyo na honti. **Thāmaso parāmāso**ti diṭṭhithāmaso ceva diṭṭhiparāmāso ca na hoti. Ettāvatā paṭhamamaggo dassito. Idāni saha vipassanāya tayo magge ca phalāni ca dassetuṁ **rūpasmin**ti-ādi āraddhaṁ. Atha vā diṭṭhiyo nāma vipassanāya eva pahīnā, idaṁ pana upari saha vipassanāya cattāro magge dassetuṁ āraddhaṁ. Catutthaṁ.

(SA.22.47.)5. Samanupassanāsuttavaṇṇanā

47. Pañcame **pañcupādānakkhandhe samanupassanti etesaṁ vā aññataran**ti paripuṇṇagāhavasena pañcakkhandhe samanupassanti, aparipuṇṇagāhavasena etesaṁ aññataraṁ. **Iti ayañceva samanupassanā**ti iti ayañca diṭṭhisamanupassanā. **Asmīti cassa avigataṁ hotī**ti yassa ayaṁ samanupassanā atthi, tasmiṁ asmīti taṇhāmānadiṭṭhisaṅkhātaṁ papañcattayaṁ avigatameva hoti. **Pañcannaṁ** (CS:pg.2.249) **indriyānaṁ avakkanti hotī**ti tasmiṁ kilesajāte sati kammakilesapaccayānaṁ pañcannaṁ indriyānaṁ nibbatti hoti.

Atthi, bhikkhave, manoti idaṁ kammamanaṁ sandhāya vuttaṁ. **Dhammā**ti ārammaṇaṁ. **Avijjādhātū**ti javanakkhaṇe avijjā. **Avijjāsamphassajenā**ti avijjāsampayuttaphassato (SA.22.47./II,270.) jātena. Apica **mano**ti bhavaṅgakkhaṇe vipākamanodhātu, āvajjanakkhaṇe kiriyamanodhātu. **Dhammā**dayo vuttappakārāva. **Asmītipissa hotī**ti taṇhāmānadiṭṭhivasena asmīti evampissa hoti. Ito paresu **ayamahamasmī**ti rūpādīsu kiñcideva dhammaṁ gahetvā “ayaṁ ahamasmī”ti attadiṭṭhivasena vuttaṁ. **Bhavissan**ti sassatadiṭṭhivasena. **Na bhavissan**ti ucchedadiṭṭhivasena. **Rūpī bhavissan**ti-ādīni sabbāni sassatameva bhajanti. **Athetthā**ti atha tenevākārena ṭhitesu etesu indriyesu. **Avijjā pahīyatī**ti catūsu saccesu aññāṇabhūtā avijjā pahīyati. **Vijjā uppajjatī**ti arahattamaggavijjā uppajjati. Evamettha asmīti taṇhāmānadiṭṭhiyo. Kammassa pañcannañca indriyānaṁ antare eko sandhi, vipākamanaṁ pañcindriyapakkhikaṁ katvā pañcannañca indriyānaṁ kammassa ca antare eko sandhīti. Iti tayo papañcā atīto addhā, indriyādīni paccuppanno addhā, tattha kammamanaṁ ādiṁ katvā anāgatassa paccayo dassitoti. Pañcamaṁ.

(SA.22.48.)6. Khandhasuttavaṇṇanā

48. Chaṭṭhe rūpakkhandho kāmāvacaro, cattāro khandhā catubhūmakā. **Sāsavan**ti āsavānaṁ ārammaṇabhāvena paccayabhūtaṁ. **Upādāniyan**ti tatheva ca upādānānaṁ paccayabhūtaṁ. Vacanattho panettha-- ārammaṇaṁ katvā pavattehi saha āsavehīti **sāsavaṁ**. Upādātabbanti **upādāniyaṁ**. Idhāpi rūpakkhandho kāmāvacaro, avasesā tebhūmakā vipassanācāravasena vuttā. Evamettha rūpaṁ rāsaṭṭhena khandhesu paviṭṭhaṁ, sāsavarāsaṭṭhena upādānakkhandhesu. Vedanādayo sāsavāpi atthi, anāsavāpi atthi. Te rāsaṭṭhena sabbepi khandhesu paviṭṭhā, tebhūmakā panettha sāsavaṭṭhena upādānakkhandhesu paviṭṭhāti. Chaṭṭhaṁ.

(SA.22.49~50./II,271.)

(SA.22.49~50.)7- 8. Soṇasuttādivaṇṇanā

49-50. Sattame (CS:pg.2.250) **seyyohamasmī**ti visiṭṭho uttamo ahamasmi. **Kimaññatra yathābhūtassa adassanā**ti yathābhūtassa adassanato aññaṁ kiṁ bhaveyya? Adassanaṁ aññāṇameva bhaveyyāti attho. Idānissa te parivaṭṭaṁ vajirabhedadesanaṁ ārabhanto **taṁ kiṁ maññasi soṇo**ti-ādimāha. Aṭṭhamaṁ uttānameva. Sattama-aṭṭhamāni.

(SA.22.51~52.)9- 10. Nandikkhayasuttādivaṇṇanā

51-52. Navamadasamesu **nandikkhayā rāgakkhayo, rāgakkhayā nandikkhayo**ti idaṁ nandīti vā rāgoti vā imesaṁ atthato ninnānākaraṇatāya vuttaṁ. Nibbidānupassanāya vā nibbindanto nandiṁ pajahati, virāgānupassanāya virajjanto rāgaṁ pajahati. Ettāvatā vipassanaṁ niṭṭhapetvā “rāgakkhayā nandikkhayo”ti idha maggaṁ dassetvā “nandirāgakkhayā cittaṁ vimuttan”ti phalaṁ dassitanti. Navamadasamāni.

Attadīpavaggo pañcamo.

Mūlapaṇṇāsako samatto.

6. Upayavaggo

(SA.22.53.)1. Upayasuttavaṇṇanā

53. Upayavaggassa paṭhame **upayo**ti taṇhāmānadiṭṭhivasena pañcakkhandhe upagato. **Viññāṇan**ti kammaviññāṇaṁ. **Āpajjeyyā**ti kammaṁ javāpetvā paṭisandhi-ākaḍḍhanasamatthatāya vuddhi-ādīni āpajjeyya. **Viññāṇupayan**ti padassa aggahaṇe kāraṇaṁ vuttameva. (SA.22.53./II,272.) **Vocchijjatārammaṇan**ti paṭisandhi-ākaḍḍhanasamatthatāya abhāvena ārammaṇaṁ vocchijjati. **Patiṭṭhā viññāṇassā**ti kammaviññāṇassa patiṭṭhā na hoti. **Tadappatiṭṭhitan**ti taṁ appatiṭṭhitaṁ. **Anabhisaṅkhacca vimuttan**ti paṭisandhiṁ anabhisaṅkharitvā vimuttaṁ. Paṭhamaṁ.

(SA.22.54.)2. Bījasuttavaṇṇanā

54. Dutiye **bījajātānī**ti bījāni. **Mūlabījan**ti vacaṁ vacattaṁ haliddaṁ siṅgiveranti evamādi. **Khandhabījan**ti assattho nigrodhoti evamādi. **Phalubījan**ti (CS:pg.2.251) ucchu veḷu naḷoti evamādi. **Aggabījan**ti ajjukaṁ phaṇijjakanti evamādi. **Bījabījan**ti sālivīhi-ādi pubbaṇṇañceva muggamāsādi aparaṇṇañca. **Akhaṇḍānī**ti abhinnāni. Bhinnakālato paṭṭhāya bījaṁ bījatthāya na upakappati. **Apūtikānī**ti udakatemanena apūtikāni. Pūtibījañhi bījatthāya na upakappati. **Avātātapahatānī**ti vātena ca ātapena ca na hatāni, nirojataṁ na pāpitāni. Nirojañhi kasaṭaṁ bījaṁ bījatthāya na upakappati. **Sārādānī**ti gahitasārāni patiṭṭhitasārāni. Nissārañhi bījaṁ bījatthāya na upakappati. **Sukhasayitānī**ti cattāro māse koṭṭhe pakkhittaniyāmeneva sukhaṁ sayitāni. **Pathavī**ti heṭṭhā patiṭṭhānapathavī. **Āpo**ti uparisnehana-āpo. **Catasso viññāṇaṭṭhitiyo**ti kammaviññāṇassa ārammaṇabhūtā rūpādayo cattāro khandhā. Te hi ārammaṇavasena patiṭṭhābhūtattā pathavīdhātusadisā. **Nandirāgo** sinehanaṭṭhena āpodhātusadiso. **Viññāṇaṁ sāhāran**ti sappaccayaṁ kammaviññāṇaṁ. Tañhi bījaṁ viya pathaviyaṁ ārammaṇapathaviyaṁ viruhati. Dutiyaṁ.

(SA.22.55./II,273.)

(SA.22.55.)3. Udānasuttavaṇṇanā

55. Tatiye **udānaṁ udānesī**ti balavasomanassasamuṭṭhānaṁ udānaṁ udāhari. Kiṁ nissāya panesa Bhagavato uppannoti. Sāsanassa niyyānikabhāvaṁ. Kathaṁ? Evaṁ kirassa ahosi, “tayome upanissayā-- dānūpanissayo sīlūpanissayo bhāvanūpanissayo cā”ti. Tesu dānasīlūpanissayā dubbalā, bhāvanūpanissayo balavā. Dānasīlūpanissayā hi tayo magge ca phalāni ca pāpenti, bhāvanūpanissayo arahattaṁ pāpeti. Iti dubbalūpanissaye patiṭṭhito bhikkhu ghaṭento vāyamanto pañcorambhāgiyāni bandhanāni chetvā tīṇi maggaphalāni nibbatteti, “Aho sāsanaṁ niyyānikan”ti āvajjentassa ayaṁ udapādi.

Tattha “dubbalūpanissaye ṭhatvā ghaṭamāno tīṇi maggaphalāni pāpuṇātī”ti imassatthassāvibhāvanatthaṁ **Milakattherassa** vatthu veditabbaṁ-- so kira gihikāle pāṇātipātakammena jīvikaṁ kappento araññe pāsasatañceva adūhalasatañca yojesi. Athekadivasaṁ aṅgārapakkamaṁsaṁ khāditvā pāsaṭṭhānesu vicaranto pipāsābhibhūto ekassa Araññavāsittherassa (CS:pg.2.252) vihāraṁ gantvā therassa caṅkamantassa avidūre ṭhitaṁ pānīyaghaṭaṁ vivari, hatthatemanamattampi udakaṁ nāddasa. So kujjhitvā āha-- “Bhikkhu, bhikkhu tumhe gahapatikehi dinnaṁ bhuñjitvā bhuñjitvā supatha, pānīyaghaṭe añjalimattampi udakaṁ na ṭhapetha, na yuttametan”ti. Thero “mayā pānīyaghaṭo pūretvā ṭhapito, kiṁ nu kho etan”ti? Gantvā olokento paripuṇṇaghaṭaṁ disvā pānīyasaṅkhaṁ pūretvā adāsi. So dvattisaṅkhapūraṁ pivitvā cintesi -- “Evaṁ pūritaghaṭo nāma mama kammaṁ āgamma tattakapālo viya jāto. Kiṁ nu kho anāgate attabhāve bhavissatī”ti? Saṁviggacitto dhanuṁ chaḍḍetvā, “pabbājetha maṁ, bhante”ti āha. Thero tacapañcakakammaṭṭhānaṁ ācikkhitvā taṁ pabbājesi.

Tassa samaṇadhammaṁ karontassa bahūnaṁ migasūkarānaṁ māritaṭṭhānaṁ pāsa-adūhalānañca yojitaṭṭhānaṁ upaṭṭhāti. Taṁ anussarato sarīre dāho uppajjati, kūṭagoṇo viya kammaṭṭhānampi vīthiṁ na paṭipajjati. So “Kiṁ karissāmi bhikkhubhāvenā” ti. (SA.22.55./II,274.) Anabhiratiyā pīḷito therassa santikaṁ gantvā

vanditvā āha-- “Na sakkomi, bhante, samaṇadhammaṁ kātun”ti. Atha naṁ thero “hatthakammaṁ karohī”ti āha. So “sādhu, bhante”ti vatvā udumbarādayo allarukkhe chinditvā mahantaṁ rāsiṁ katvā, “idāni kiṁ karomī”ti pucchi? Jhāpehi nanti. So catūsu disāsu aggiṁ datvā jhāpetuṁ asakkonto, “bhante, na sakkomī”ti āha. Thero “tena hi apehī”ti pathaviṁ dvidhā katvā avīcito khajjopanakamattaṁ aggiṁ nīharitvā tattha pakkhipi. So tāva mahantaṁ rāsiṁ sukkhapaṇṇaṁ viya khaṇena jhāpesi. Athassa thero avīciṁ dassetvā, “sace vibbhamissasi, ettha paccissasī”ti saṁvegaṁ janesi. So avīcidassanato paṭṭhāya pavedhamāno “niyyānikaṁ, bhante, Buddhasāsanan”ti pucchi, āmāvusoti. Bhante, Buddhasāsanassa niyyānikatte sati milako attamokkhaṁ karissati, mā cintayitthāti. Tato paṭṭhāya samaṇadhammaṁ karoti ghaṭeti, tassa vattapaṭivattaṁ pūreti, niddāya bādhayamānāya tintaṁ palālaṁ sīse ṭhapetvā pāde soṇḍiyaṁ otāretvā nisīdati. So ekadivasaṁ pānīyaṁ (CS:pg.2.253) parissāvetvā ghaṭaṁ ūrumhi ṭhapetvā udakamaṇikānaṁ pacchedaṁ āgamayamāno aṭṭhāsi. Atha kho thero sāmaṇerassa imaṁ uddesaṁ deti --

“Uṭṭhānavato satīmato,
Sucikammassa nisammakārino.
Saññatassa dhammajīvino,
Appamattassa yasobhivaḍḍhatī”ti. (dha.pa.24).

So catuppadikampi taṁ gāthaṁ attaniyeva upanesi-- “Uṭṭhānavatā nāma mādisena bhavitabbaṁ. Satimatāpi mādiseneva …pe… appamattenapi mādiseneva bhavitabban”ti. Evaṁ taṁ gāthaṁ attani upanetvā tasmiṁyeva padavāre ṭhito pañcorambhāgiyāni saṁyojanāni chinditvā anāgāmiphale patiṭṭhāya haṭṭhatuṭṭho--

“Allaṁ palālapuñjāhaṁ, sīsenādāya caṅkamiṁ;
Pattosmi tatiyaṁ ṭhānaṁ, ettha me natthi saṁsayo”ti.--

Imaṁ udānagāthaṁ āha. (SA.22.55./II,275.) Evaṁ dubbalūpanissaye ṭhito ghaṭento vāyamanto pañcorambhāgiyāni saṁyojanāni chinditvā tīṇi maggaphalāni nibbatteti. Tenāha Bhagavā-- “No cassaṁ, no ca me siyā, nābhavissa, na me bhavissatīti evaṁ adhimuccamāno bhikkhu chindeyya orambhāgiyāni saṁyojanānī”ti.

Tattha **no cassaṁ, no ca me siyā**ti sace ahaṁ na bhaveyyaṁ, mama parikkhāropi na bhaveyya. Sace vā pana me atīte kammābhisaṅkhāro nābhavissa, idaṁ me etarahi khandhapañcakaṁ na bhaveyya. **Nābhavissa, na me bhavissatī**ti idāni pana tathā parakkamissāmi, yathā me āyatiṁ khandhābhinibbattako kammasaṅkhāro na bhavissati, tasmiṁ asati āyatiṁ paṭisandhi nāma na me bhavissati. **Evaṁ adhimuccamāno**ti evaṁ adhimuccanto bhikkhu dubbalūpanissaye ṭhito pañcorambhāgiyāni saṁyojanāni chindeyya. **Evaṁ vutte**ti evaṁ sāsanassa niyyānikabhāvaṁ āvajjentena Bhagavatā (CS:pg.2.254) imasmiṁ udāne vutte. **Rūpaṁ vibhavissatī**ti rūpaṁ bhijjissati. **Rūpassa vibhavā**ti vibhavadassanena sahavipassanena. Sahavipassanakā hi cattāro maggā rūpādīnaṁ vibhavadassanaṁ nāma. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Evaṁ adhimuccamāno, bhante, bhikkhu chindeyyā**ti, bhante, evaṁ adhimuccamāno bhikkhu chindeyyeva pañcorambhāgiyāni saṁyojanāni. Kasmā na chindissatīti?

Idāni upari maggaphalaṁ pucchanto **kathaṁ pana, bhante**ti-ādimāha. Tattha **anantarā**ti dve anantarāni āsannānantarañca dūrānantarañca. Vipassanā maggassa āsannānantaraṁ nāma, phalassa dūrānantaraṁ nāma. Taṁ sandhāya “Kathaṁ pana, bhante, jānato kathaṁ passato vipassanānantarā (SA.22.55./II,276.) ‘āsavānaṁ khayo’ti saṅkhaṁ gataṁ arahattaphalaṁ hotī”ti pucchati. **Atasitāye**ti atasitabbe abhāyitabbe ṭhānamhi. **Tāsaṁ āpajjatī**ti bhayaṁ āpajjati. **Tāso heso**ti yā esā “no cassaṁ, no ca

me siyā”ti evaṁ pavattā dubbalavipassanā, sā yasmā attasinehaṁ pariyādātuṁ na sakkoti, tasmā assutavato puthujjanassa tāso nāma hoti. So hi “idānāhaṁ ucchijjissāmi, na dāni kiñci bhavissāmī”ti attānaṁ papāte patantaṁ viya passati aññataro brāhmaṇo viya. Lohapāsādassa kira heṭṭhā Tipiṭakacūḷanāgatthero tilakkhaṇāhataṁ dhammaṁ parivatteti. Atha aññatarassa brāhmaṇassa ekamante ṭhatvā dhammaṁ suṇantassa saṅkhārā suññato upaṭṭhahiṁsu. So papāte patanto viya hutvā vivaṭadvārena tato palāyitvā gehaṁ pavisitvā, puttaṁ ure sayāpetvā, “tāta, sakyasamayaṁ āvajjento manamhi naṭṭho”ti āha. **Na heso bhikkhu tāso**ti esā evaṁ pavattā balavavipassanā sutavato ariyasāvakassa na tāso nāma hoti. Na hi tassa evaṁ hoti “ahaṁ ucchijjissāmī”ti vā “vinassissāmī”ti vāti. Evaṁ pana hoti “saṅkhārāva uppajjanti, saṅkhārāva nirujjhantī”ti. Tatiyaṁ.

(SA.22.56.)4. Upādānaparipavattasuttavaṇṇanā

56. Catutthe **catuparivaṭṭan**ti ekekasmiṁ khandhe catunnaṁ parivaṭṭanavasena. **Rūpaṁ abbhaññāsin**ti rūpaṁ dukkhasaccanti abhiññāsiṁ. Evaṁ sabbapadesu catusaccavaseneva (CS:pg.2.255) attho veditabbo. **Āhārasamudayā**ti ettha sacchandarāgo kabaḷīkārāhāro āhāro nāma. **Paṭipannā**ti sīlato paṭṭhāya yāva arahattamaggā paṭipannā honti. **Gādhantī**ti patiṭṭhahanti. Ettāvatā sekkhabhūmiṁ kathetvā idāni asekkhabhūmiṁ kathento **ye ca kho keci, bhikkhave**ti-ādimāha. **Suvimuttā**ti arahattaphalavimuttiyā suṭṭhu vimuttā. **Kevalino**ti sakalino (SA.22.56./II,277.) katasabbakiccā. **Vaṭṭaṁ tesaṁ natthi paññāpanāyā**ti yena te avasiṭṭhena vaṭṭena paññāpeyyuṁ, taṁ nesaṁ vaṭṭaṁ natthi paññāpanāya. Atha vā vaṭṭanti kāraṇaṁ, paññāpanāya kāraṇaṁ natthīti. Ettāvatā asekkhabhūmivāro kathito. Catutthaṁ.

(SA.22.57.)5. Sattaṭṭhānasuttavaṇṇanā

57. Pañcame **sattaṭṭhānakusalo**ti sattasu okāsesu cheko. **Vusitavā**ti vusitavāso. **Uttamapuriso**ti seṭṭhapuriso. Sesamettha vuttanayeneva veditabbaṁ. Idaṁ pana suttaṁ ussadanandiyañceva palobhanīyañcāti veditabbaṁ. Yathā hi rājā vijitasaṅgāmo saṅgāme vijayino yodhe uccaṭṭhāne ṭhapetvā tesaṁ sakkāraṁ karoti. Kiṁ kāraṇā? Etesaṁ sakkāraṁ disvā sesāpi sūrā bhavituṁ maññissantīti, evameva Bhagavā appameyyaṁ kālaṁ pāramiyo pūretvā mahābodhimaṇḍe kilesamāravijayaṁ katvā sabbaññutaṁ patto Sāvatthiyaṁ jetavanamahāvihāre nisīditvā imaṁ suttaṁ desento khīṇāsave ukkhipitvā thomesi vaṇṇesi. Kiṁ kāraṇā? Evaṁ avasesā sekkhapuggalā arahattaphalaṁ pattabbaṁ maññissantīti. Evametaṁ suttaṁ khīṇāsavānaṁ ukkhipitvā pasaṁsitattā ussadanandiyaṁ, sekkhānaṁ palobhitattā palobhanīyanti veditabbaṁ.

Evaṁ kho, bhikkhave, bhikkhu sattaṭṭhānakusalo hotīti ettāvatā cettha maggaphalapaccavekkhaṇavasena desanaṁ niṭṭhapetvāpi puna **kathañca, bhikkhave, bhikkhu tividhūpaparikkhī hotī**ti idaṁ “khīṇāsavo yasmiṁ ārammaṇe satatavihārena viharati, taṁ satto vā puggalo vā na hoti, dhātu-ādimattameva pana hotī”ti evaṁ khīṇāsavassa satatavihārañca, “imesu dhammesu kammaṁ katvā ayaṁ āgato”ti āgamanīyapaṭipadañca dassetuṁ vuttaṁ. Tattha **dhātuso upaparikkhatī**ti dhātusabhāvena passati oloketi. Sesapadadvayepi eseva nayo. Pañcamaṁ.

(SA.22.58./II,278.)

(SA.22.58.)6. Sammāsambuddhasuttavaṇṇanā

58. Chaṭṭhe (CS:pg.2.256) **ko adhippayāso**ti ko adhikapayogo. **Anuppannassā**ti imañhi maggaṁ Kassapasammāsambuddho uppādesi, antarā añño Satthā uppādetuṁ nāsakkhi, iti Bhagavā anuppannassa maggassa uppādetā nāma. Nagaropamasmiñhi avaḷañjanaṭṭhānesu purāṇamaggo jāto, idha avattamānaṭṭhena anuppannamaggo nāma. Asañjātassāti tasseva vevacanaṁ. **Anakkhātassā**ti akathitassa. Maggaṁ jānātīti **maggaññū**. Maggaṁ viditaṁ pākaṭaṁ akāsīti **maggavidū**. Magge ca amagge ca kovidoti **maggakovido**. **Maggānugā**ti maggaṁ anugacchantā. **Pacchā samannāgatā**ti ahaṁ paṭhamaṁ gato, sāvakā pacchā samannāgatā. Chaṭṭhaṁ.

(SA.22.59.)7. Anattalakkhaṇasuttavaṇṇanā

59. Sattame **pañcavaggiye**ti aññāsi Koṇḍaññattherādike pañca jane purāṇupaṭṭhāke. **Āmantesī**ti āsāḷhipuṇṇamadivase dhammacakkappavattanato paṭṭhāya anukkamena sotāpattiphale patiṭṭhite "idāni nesaṁ āsavakkhayāya dhammaṁ desessāmī"ti pañcamiyaṁ pakkhassa āmantesi. **Etadavocā**ti etaṁ "rūpaṁ, bhikkhave, anattā"ti-ādinayappavattaṁ anattalakkhaṇasuttaṁ avoca. Tattha **anattā**ti pubbe vuttehi catūhi kāraṇehi anattā. **Taṁ kiṁ maññatha, bhikkhave**ti idaṁ kasmā āraddhaṁ? Ettakena ṭhānena anattalakkhaṇameva kathitaṁ, na aniccadukkhalakkhaṇāni, idāni tāni dassetvā samodhānetvā tīṇipi lakkhaṇāni dassetuṁ idamāraddhanti veditabbaṁ. **Tasmā**ti yasmā ime pañcakkhandhā aniccā dukkhā anattā, tasmā. **Yaṁkiñci rūpan**ti-ādīsu vitthārakathā Visuddhimagge paññābhāvanādhikāre khandhaniddese vuttāva. Sesaṁ sabbattha vuttānusāreneva veditabbaṁ. Imasmiṁ pana Sutte anattalakkhaṇameva kathitanti. Sattamaṁ.

(SA.22.60.)8. Mahālisuttavaṇṇanā

60. Aṭṭhame **ekantadukkhan**ti-ādīni **Dhātusaṁyutte** vuttanayāneva. Aṭṭhamaṁ.
(SA.22.61./II,279.)

(SA.22.61.)9. Ādittasuttavaṇṇanā

61. Navame (CS:pg.2.257) **ādittan**ti ekādasahi aggīhi ādittaṁ pajjalitaṁ. Iti dvīsupi imesu suttesu dukkhalakkhaṇameva kathitaṁ. Navamaṁ.

(SA.22.62.)10. Niruttipathasuttavaṇṇanā

62. **Dasame** niruttiyova **niruttipathā,** atha vā niruttiyo ca tā niruttivasena viññātabbānaṁ atthānaṁ pathattā pathā cāti niruttipathā. Sesapadadvayepi eseva nayo. Tīṇipi cetāni aññamaññavevacanānevāti veditabbāni. **Asaṁkiṇṇā**ti avijahitā, "ko imehi attho"ti vatvā achaḍḍitā. **Asaṁkiṇṇapubbā**ti atītepi na jahitapubbā. **Na saṁkīyantī**ti etarahipi "kimetehī"ti na chaḍḍīyanti. **Na saṁkīyissantī**ti anāgatepi na chaḍḍīyissanti. **Appaṭikuṭṭhā**ti appaṭibāhitā. **Atītan**ti attano sabhāvaṁ bhaṅgameva vā atikkantaṁ. **Niruddhan**ti desantaraṁ asaṅkamitvā tattheva niruddhaṁ vūpasantaṁ. **Vipariṇatan**ti

vipariṇāmaṁ gataṁ naṭṭhaṁ. **Ajātan**ti anuppannaṁ. **Apātubhūtan**ti apākaṭībhūtaṁ.

Ukkalāti ukkalajanapadavāsino. **Vassabhaññā**ti vasso ca bhañño ca. Dvepi hi te mūladiṭṭhigatikā. **Ahetukavādā**ti-ādīsu "natthi hetu natthi paccayo"ti gahitattā ahetukavādā. "Karoto na karīyati pāpan"ti gahitattā **akiriyavādā**. "Natthi dinnan"ti-ādigahaṇato **natthikavādā**. Tattha ime dve janā, tisso diṭṭhiyo, kiṁ ekekassa diyaḍḍhā hotīti? Na ıthā, yathā pana eko bhikkhu paṭipāṭiyā cattāripi jhānāni nibbatteti evamettha ekeko tissopi diṭṭhiyo nibbattesīti veditabbo. "Natthi hetu natthi paccayo"ti punappunaṁ āvajjentassa āharantassa abhinandantassa assādentassa maggadassanaṁ viya hoti. So micchattaniyāmaṁ okkamati, so ekantakāḷakoti (SA.22.62./II,280.) vuccati. Yathā pana ahetukadiṭṭhiyaṁ, evaṁ "karoto na karīyati pāpaṁ, natthi dinnan"ti imesupi ṭhānesu micchattaniyāmaṁ okkamati.

Na garahitabbaṁ nappaṭikkositabbaṁ amaññiṁsūti ettha "yadetaṁ atītaṁ nāma, nayidaṁ atītaṁ, idamassa anāgataṁ vā paccuppannaṁ vā"ti vadanto garahati nāma. Tattha dosaṁ dassetvā "Kiṁ iminā garahitenā"ti? Vadanto (CS:pg.2.258) paṭikkosati nāma. Ime pana niruttipathe tepi accantakāḷakā diṭṭhigatikā na garahitabbe na paṭikkositabbe maññiṁsu. Atītaṁ pana atītameva, anāgataṁ anāgatameva, paccuppannaṁ paccuppannameva kathayiṁsu.

Nindāghaṭṭanabyārosa-upārambhabhayāti viññūnaṁ santikā nindābhayena ca ghaṭṭanabhayena ca dosāropanabhayena ca upārambhabhayena ca. Iti imasmiṁ Sutte catubhūmikakhandhānaṁ paṇṇatti kathitāti. Dasamaṁ.

Upayavaggo chaṭṭho.

7. Arahantavaggo

(SA.22.63.)1. Upādiyamānasuttavaṇṇanā

63. Arahantavaggassa paṭhame **upādiyamāno**ti taṇhāmānadiṭṭhivasena gaṇhamāno. **Baddho mārassā**ti mārassa pāsena baddho nāma. **Mutto pāpimato**ti pāpimato pāsena mutto nāma hoti. Paṭhamaṁ.

(SA.22.64.)2. Maññamānasuttavaṇṇanā

64. Dutiye **maññamāno**ti taṇhāmānadiṭṭhimaññanāhi maññamāno. Dutiyaṁ.

(SA.22.65.)3. Abhinandamānasuttavaṇṇanā

65. Tatiye **abhinandamāno**ti taṇhāmānadiṭṭhi-abhinandanāhiyeva abhinandamāno. Tatiyaṁ.

(SA.22.66~67.)4- 5. Aniccasuttādivaṇṇanā

66-68. Catutthe **chando**ti taṇhāchando. Pañcamachaṭṭhesupi eseva nayo.

Catutthādīni.
(SA.22.69./II,281.)

(SA.22.69.)7. Anattaniyasuttavaṇṇanā

69. Sattame **anattaniyan**ti na attano santakaṁ, attano parikkhārabhāvena suññatanti attho. Sattamaṁ.

(SA.22.70~72.)8- 10. Rajanīyasaṇṭhitasuttādivaṇṇanā

70-72. Aṭṭhame (CS:pg.2.259) **rajanīyasaṇṭhitan**ti rajanīyena ākārena saṇṭhitaṁ, rāgassa paccayabhāvena ṭhitanti attho. Navamadasamāni Rāhulasaṁyutte vuttanayeneva veditabbānīti. Aṭṭhamādīni.

Arahantavaggo sattamo.

8. Khajjanīyavaggo

(SA.22.73~75.)1- 3. Assādasuttādivaṇṇanā

73-75. Khajjanīyavaggassa ādito tīsu suttesu catusaccameva kathitaṁ. Paṭhamādīni.

(SA.22.76.)4. Arahantasuttavaṇṇanā

76. Catutthe **yāvatā, bhikkhave, sattāvāsā**ti, bhikkhave, yattakā sattāvāsā nāma atthi. **Yāvatā bhavaggan**ti yattakaṁ bhavaggaṁ nāma atthi. **Ete aggā ete seṭṭhā**ti ete aggabhūtā ceva seṭṭhabhūtā ca. **Yadidaṁ arahanto**ti ye ime arahanto nāma. Idampi suttaṁ purimanayeneva ussadanandiyañca palobhanīyañcāti veditabbaṁ.

Athāparaṁ etadavocāti tadatthaparidīpanāhi ceva visesatthaparidīpanāhi ca gāthāhi etaṁ "sukhino vata arahanto"ti-ādivacanaṁ avoca. Tattha **sukhino**ti jhānasukhena maggasukhena phalasukhena ca sukhitā. **Taṇhā tesaṁ na vijjatī**ti tesaṁ apāyadukkhajanikā taṇhā na vajjati. Evaṁ te imassapi taṇhāmūlakassa abhāvena sukhitāva. **Asmimāno samucchinno**ti navavidho (SA.22.76./II,282.) asmimāno arahattamaggena samucchinno. **Mohajālaṁ padālitan**ti ñāṇena avijjājālaṁ phālitaṁ.

Anejanti ejāsaṅkhātāya taṇhāya pahānabhūtaṁ arahattaṁ. **Anupalittā**ti taṇhādiṭṭhilepehi alittā. **Brahmabhūtā**ti seṭṭhabhūtā. **Pariññāyā**ti tīhi pariññāhi parijānitvā. **Sattasaddhammagocarā**ti saddhā hirī (CS:pg.2.260) ottappaṁ bāhusaccaṁ āraddhavīriyatā upaṭṭhitassatitā paññāti ime satta saddhammā gocaro etesanti sattasaddhammagocarā.

Sattaratanasampannāti sattahi bojjhaṅgaratanehi samannāgatā. **Anuvicarantī**ti lokiyamahājanāpi anuvicarantiyeva. Idha pana khīṇāsavānaṁ nirāsaṅkacāro nāma gahito. Tenevāha **"pahīnabhayabheravā"**ti. Tattha **bhayaṁ** bhayameva, **bheravaṁ** balavabhayaṁ. **Dasahaṅgehi sampannā**ti asekkhehi dasahi aṅgehi samannāgatā.

Mahānāgāti catūhi kāraṇehi mahānāgā. **Samāhitā**ti upacārappanāhi samāhitā. **Taṇhā tesaṁ na vijjatī**ti "ūno loko atitto taṇhādāsoti kho, mahārāja, tena Bhagavatā"ti (ma.ni.2.305) evaṁ vuttā dāsakārikā taṇhāpi tesaṁ natthi. Iminā khīṇāsavānaṁ bhujissabhāvaṁ dasseti.

Asekhañāṇanti arahattaphalañāṇaṁ. **Antimoyaṁ samussayo**ti pacchimo ayaṁ attabhāvo. **Yo sāro brahmacariyassā**ti sāro nāma phalaṁ. **Tasmiṁ aparapaccayā**ti tasmiṁ ariyaphale, na aññaṁ pattiyāyanti, paccakkhatova paṭivijjhitvā ṭhitā. **Vidhāsu na vikampantī**ti tīsu mānakoṭṭhāsesu na vikampanti. **Dantabhūmin**ti arahattaṁ. **Vijitāvino**ti rāgādayo vijetvā ṭhitā.

Uddhanti-ādīsu **uddhaṁ** vuccati kesamatthako, **apācīnaṁ** pādatalaṁ, **tiriyaṁ** vemajjhaṁ. Uddhaṁ vā atītaṁ, apācīnaṁ anāgataṁ, tiriyaṁ paccuppannaṁ. Uddhaṁ vā vuccati devaloko, apācīnaṁ apāyaloko, tiriyaṁ manussaloko. **Nandī tesaṁ na vijjatī**ti etesu ṭhānesu saṅkhepato vā atītānāgatapaccuppannesu khandhesu tesaṁ taṇhā natthi. Idha vaṭṭamūlakataṇhāya (SA.22.76./II,283.) abhāvo dassito. **Buddhā**ti catunnaṁ saccānaṁ Buddhattā Buddhā.

Idaṁ panettha sīhanādasamodhānaṁ-- "Vimuttisukhenamhā sukhitā, dukkhajanikā no taṇhā pahīnā, pañcakkhandhā pariññātā, dāsakārikataṇhā ceva vaṭṭamūlikataṇhā ca pahīnā, anuttaramhā asadisā, catunnaṁ saccānaṁ Buddhattā Buddhā"ti bhavapiṭṭhe ṭhatvā abhītanādasaṅkhātaṁ sīhanādaṁ nadanti khīṇāsavāti. Catutthaṁ.

(SA.22.77.)5. Dutiya-arahantasuttavaṇṇanā

77. Pañcamaṁ (CS:pg.2.261) vinā gāthāhi suddhikameva katvā kathiyamānaṁ bujjhanakānaṁ ajjhāsayena vuttaṁ. Pañcamaṁ.

(SA.22.78.)6. Sīhasuttavaṇṇanā

78. Chaṭṭhe **sīho**ti cattāro sīhā-- tiṇasīho, kāḷasīho, paṇḍusīho, kesarasīhoti. Tesu **tiṇasīho** kapotavaṇṇagāvisadiso tiṇabhakkho ca hoti. **Kāḷasīho** kāḷagāvisadiso tiṇabhakkhoyeva. **Paṇḍusīho** paṇḍupalāsavaṇṇagāvisadiso maṁsabhakkho. **Kesarasīho** lākhārasaparikammakateneva mukhena agganaṅguṭṭhena catūhi ca pādapariyantehi samannāgato, matthakatopissa paṭṭhāya lākhātūlikāya katvā viya tisso rājiyo piṭṭhimajjhena gantvā antarasatthimhi dakkhiṇāvattā hutvā ṭhitā, khandhe panassa satasahassagghanikakambalaparikkhepo viya kesarabhāro hoti, avasesaṭṭhānaṁ parisuddhaṁ sālipiṭṭhasaṅkhacuṇṇapicuvaṇṇaṁ hoti. Imesu catūsu sīhesu ayaṁ kesarasīho idha adhippeto.

Migarājāti migagaṇassa rājā. **Āsayā**ti vasanaṭṭhānato suvaṇṇaguhato vā rajatamaṇiphalikamanosilāguhato vā nikkhamatīti vuttaṁ hoti. Nikkhamamāno panesa catūhi kāraṇehi nikkhamati andhakārapīḷito vā ālokatthāya, uccārapassāvapīḷito vā tesaṁ vissajjanatthāya, jighacchāpīḷito vā gocaratthāya, sambhavapīḷito vā assaddhammapaṭisevanatthāya. Idha pana gocaratthāya nikkhantoti adhippeto.

(SA.22.78./II,284.) **Vijambhatī**ti suvaṇṇatale vā rajatamaṇiphalikamanosilātalānaṁ vā aññatarasmiṁ dve pacchimapāde samaṁ patiṭṭhāpetvā purimapāde purato pasāretvā sarīrassa pacchābhāgaṁ ākaḍḍhitvā purimabhāgaṁ abhiharitvā piṭṭhiṁ nāmetvā gīvaṁ ukkhipitvā asanisaddaṁ karonto viya nāsapuṭāni pothetvā sarīralaggaṁ rajaṁ vidhunanto

vijambhati. Vijambhanabhūmiyañca pana taruṇavacchako viya aparāparaṁ javati. Javato panassa sarīraṁ andhakāre paribbhamantaṁ alātaṁ viya khāyati.

Anuviloketīti (CS:pg.2.262) kasmā anuviloketi? Parānuddayatāya. Tasmiṁ kira sīhanādaṁ nadante papātāvāṭādīsu visamaṭṭhānesu carantā hatthigokaṇṇamahiṁsādayo pāṇā papātepi āvāṭepi patanti, tesaṁ anuddayāya anuviloketi. Kiṁ panassa luddakammassa paramaṁsakhādino anuddayā nāma atthīti? Āma atthi. Tathā hesa "Kiṁ me bahūhi ghātitehī"ti? Attano gocaratthāyapi khuddake pāṇe na gaṇhāti, evaṁ anuddayaṁ karoti. Vuttampicetaṁ-- "Māhaṁ kho khuddake pāṇe visamagate saṅghātaṁ āpādesin"ti (a.ni.10.21).

Sīhanādaṁ nadatīti tikkhattuṁ tāva abhītanādaṁ nadati. Evañca panassa vijambhanabhūmiyaṁ ṭhatvā nadantassa saddo samantā tiyojanapadesaṁ ekaninnādaṁ karoti, tamassa ninnādaṁ sutvā tiyojanabbhantaragatā dvipadacatuppadagaṇā yathāṭhāne ṭhātuṁ na sakkonti. **Gocarāya pakkamatī**ti āhāratthāya gacchati. Kathaṁ? So hi vijambhanabhūmiyaṁ ṭhatvā dakkhiṇato vā vāmato vā uppatanto usabhamattaṁ ṭhānaṁ gaṇhāti, uddhaṁ uppatanto cattāripi aṭṭhapi usabhāni uppatati, samaṭṭhāne ujukaṁ pakkhandanto soḷasa-usabhamattampi vīsati-usabhamattampi ṭhānaṁ pakkhandati, thalā vā pabbatā vā pakkhandanto saṭṭhi-usabhamattampi asīti-usabhamattampi ṭhānaṁ pakkhandati, antarāmagge rukkhaṁ vā pabbataṁ vā disvā taṁ pariharanto vāmato vā dakkhiṇato vā, usabhamattampi apakkamati. Tatiyaṁ pana sīhanādaṁ naditvā teneva (SA.22.78./II,285.) saddhiṁ tiyojane ṭhāne paññāyati. Tiyojanaṁ gantvā nivattitvā ṭhito attanova nādassa anunādaṁ suṇāti. Evaṁ sīghena javena pakkamatīti.

Yebhuyyenāti pāyena. **Bhayaṁ saṁvegaṁ santāsan**ti sabbaṁ cittutrāsasseva nāmaṁ. Sīhassa hi saddaṁ sutvā bahū sattā bhāyanti, appakā na bhāyanti. Ke pana teti? Samasīho hatthājānīyo assājānīyo usabhājānīyo purisājānīyo khīṇāsavoti. Kasmā panete na bhāyantīti? Samasīho nāma "jātigottakulasūrabhāvehi samānosmī"ti na bhāyati, hatthājānīyādayo attano sakkāyadiṭṭhibalavatāya na bhāyanti, khīṇāsavo sakkāyadiṭṭhipahīnattā na bhāyati.

Bilāsayāti (CS:pg.2.263) bile sayantā bilavāsino ahinakulagodhādayo. **Dakāsayā**ti udakavāsino macchakacchapādayo. **Vanāsayā**ti vanavāsino hatthi-assagokaṇṇamigādayo. **Pavisantī**ti "idāni āgantvā gaṇhissatī"ti maggaṁ olokentāva pavisanti. **Daḷhehī**ti thirehi. **Varattehī**ti cammarajjūhi. **Mahiddhiko**ti-ādīsu vijambhanabhūmiyaṁ ṭhatvā dakkhiṇapassādīhi usabhamattaṁ, ujukaṁ vīsati-usabhamattādilaṅghanavasena mahiddhikatā, sesamigānaṁ adhipatibhāvena mahesakkhatā, samantā tiyojane saddaṁ sutvā palāyantānaṁ vasena mahānubhāvatā veditabbā.

Evameva khoti Bhagavā tesu tesu suttesu tathā tathā attānaṁ kathesi. "Sīhoti kho, bhikkhave, Tathāgatassetaṁ adhivacanaṁ arahato sammāsambuddhassā"ti (a.ni.5.99 10.21) imasmiṁ tāva Sutte sīhasadisaṁ attānaṁ kathesi. "Bhisakko sallakattoti kho, sunakkhatta, Tathāgatassetaṁ adhivacanan"ti (ma.ni.3.65) imasmiṁ vejjasadisaṁ. "Brāhmaṇoti, bhikkhave, Tathāgatassetaṁ adhivacanan"ti (a.ni.8.85) imasmiṁ brāhmaṇasadisaṁ. "Puriso maggakusaloti kho, tissa, Tathāgatassetaṁ adhivacanan"ti (saṁ.ni.3.84) imasmiṁ maggadesakapurisasadisaṁ. "Rājāhamasmi selā"ti (su.ni.559) imasmiṁ rājasadisaṁ. "Sīhoti kho Tathāgatassetaṁ (SA.22.78./II,286.) adhivacanan"ti (a.ni.5.99 10.21) imasmiṁ pana Sutte sīhasadisameva katvā attānaṁ kathento evamāha.

Tatrāyaṁ sadisatā-- sīhassa kañcanaguhādīsu vasanakālo viya hi Tathāgatassa Dīpaṅkarapādamūle katābhinīhārassa aparimitakālaṁ pāramiyo pūretvā pacchimabhave

paṭisandhiggahaṇena ceva mātukucchito nikkhamanena ca dasasahassilokadhātuṁ kampetvā vuddhimanvāya dibbasampattisadisaṁ sampattiṁ anubhavamānassa tīsu pāsādesu nivāsakālo daṭṭhabbo. Sīhassa kañcanaguhādito nikkhantakālo viya Tathāgatassa ekūnatiṁse saṁvacchare vivaṭena dvārena kaṇḍakaṁ āruyha channasahāyassa nikkhamitvā tīṇi rajjāni atikkamitvā anomānadītīre brahmunā dinnāni kāsāyāni (CS:pg.2.264) paridahitvā pabbajitassa sattame divase rājagahaṁ gantvā tattha piṇḍāya caritvā Paṇḍavagiripabbhāre katabhattakiccassa sammāsambodhiṁ patvā, paṭhamameva Magadharaṭṭhaṁ āgamanatthāya yāva rañño paṭiññādānakālo.

Sīhassa vijambhanakālo viya Tathāgatassa dinnapaṭiññassa Āḷārakālāma-upasaṅkamanaṁ ādiṁ katvā yāva sujātāya dinnapāyāsassa ekūnapaṇṇāsāya piṇḍehi paribhuttakālo veditabbo. Sīhassa kesaravidhunanaṁ viya sāyanhasamaye sottiyena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā dasasahassacakkavāḷadevatāhi thomiyamānassa gandhādīhi pūjiyamānassa tikkhattuṁ bodhiṁ padakkhiṇaṁ katvā bodhimaṇḍaṁ āruyha cuddasahatthubbedhe ṭhāne tiṇasantharaṁ santharitvā caturaṅgavīriyaṁ adhiṭṭhāya nisinnassa taṁkhaṇaṁyeva mārabalaṁ vidhamitvā tīsu yāmesu tisso vijjā visodhetvā anulomapaṭilomaṁ paṭiccasamuppādamahāsamuddaṁ yamakañāṇamanthanena manthentassa sabbaññutaññāṇe paṭividdhe tadanubhāvena dasasahassilokadhātukampanaṁ veditabbaṁ.

Sīhassa catuddisāvilokanaṁ viya paṭividdhasabbaññutaññāṇassa sattasattāhaṁ bodhimaṇḍe viharitvā paribhuttamadhupiṇḍikāhārassa ajapālanigrodhamūle mahābrahmuno (SA.22.78./II,287.) dhammadesanāyācanaṁ paṭiggahetvā tattha viharantassa ekādasame divase “sve āsāḷhipuṇṇamā bhavissatī”ti paccūsasamaye “kassa nu kho ahaṁ paṭhamaṁ dhammaṁ deseyyan”ti? Āḷārudakānaṁ kālaṅkatabhāvaṁ ñatvā dhammadesanatthāya pañcavaggiyānaṁ olokanaṁ daṭṭhabbaṁ. Sīhassa gocaratthāya tiyojanaṁ gamanakālo viya attano pattacīvaramādāya “pañcavaggiyānaṁ dhammacakkaṁ pavattessāmī”ti pacchābhatte ajapālanigrodhato vuṭṭhitassa aṭṭhārasayojanamaggaṁ gamanakālo.

Sīhanādakālo viya Tathāgatassa aṭṭhārasayojanamaggaṁ gantvā pañcavaggiye saññāpetvā acalapallaṅke nisinnassa dasahi cakkavāḷasahassehi sannipatitena devagaṇena parivutassa “dveme, bhikkhave, antā pabbajitena na sevitabbā”ti-ādinā (saṁ.ni.5.1081 mahāva.13) nayena dhammacakkappavattanakālo veditabbo. Imasmiñca pana pade desiyamāne Tathāgatasīhassa dhammaghoso heṭṭhā avīciṁ upari bhavaggaṁ gahetvā dasasahassilokadhātuṁ (CS:pg.2.265) paṭicchādesi. Sīhassa saddena khuddakapāṇānaṁ santāsaṁ āpajjanakālo viya Tathāgatassa tīṇi lakkhaṇāni dīpetvā cattāri saccāni soḷasahākārehi saṭṭhiyā ca nayasahassehi vibhajitvā dhammaṁ kathentassa dīghāyukadevatānaṁ ñāṇasantāsassa uppattikālo veditabbo.

Yadāti yasmiṁ kāle. **Tathāgato**ti aṭṭhahi kāraṇehi Bhagavā Tathāgato-- tathā āgatoti Tathāgato, tathā gatoti Tathāgato, tathalakkhaṇaṁ āgatoti Tathāgato, tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti Tathāgato, tathadassitāya Tathāgato, tathāvāditāya Tathāgato, tathākāritāya Tathāgato. Abhibhavanaṭṭhena Tathāgatoti. Tesaṁ vitthāro brahmajālavaṇṇanāyampi (dī.ni.aṭṭha. 1.7) mūlapariyāyavaṇṇanāyampi (ma.ni.aṭṭha. 1.12) vuttoyeva. **Loke**ti sattaloke. **Uppajjatī**ti abhinīhārato paṭṭhāya yāva bodhipallaṅkā vā arahattamaggañāṇā vā uppajjati (SA.22.78./II,288.) nāma arahattaphale pana patte uppanno nāma. **Arahaṁ sammāsambuddho**ti-ādīni Visuddhimagge Buddhānussatiniddese vitthāritāni.

Iti rūpanti idaṁ rūpaṁ ettakaṁ rūpaṁ, na ito bhiyyo rūpaṁ atthīti. Ettāvatā

sabhāvato sarasato pariyantato paricchedato paricchindanato yāvatā cattāro ca mahābhūtā catunnañca mahābhūtānaṁ upādāyarūpaṁ, taṁ sabbaṁ dassitaṁ hoti. **Iti rūpassa samudayo**ti ayaṁ rūpassa samudayo nāma. Ettāvatā hi "āhārasamudayo rūpasamudayo"ti-ādi sabbaṁ dassitaṁ hoti. **Iti rūpassa atthaṅgamo**ti ayaṁ rūpassa atthaṅgamo. Imināpi "āhāranirodhā rūpanirodho"ti-ādi sabbaṁ dassitaṁ hoti. **Iti vedanā**ti-ādīsupi eseva nayo.

Vaṇṇavantoti sarīravaṇṇena vaṇṇavanto. **Dhammadesanaṁ sutvā**ti imaṁ pañcasu khandhesu paṇṇāsalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṁ Tathāgatassa dhammadesanaṁ sutvā. **Yebhuyyenā**ti idha ke ṭhapeti? Ariyasāvake deve. Tesañhi khīṇāsavattā cittutrāsabhayampi na uppajjati, saṁviggassa yoniso padhānena pattabbaṁ (CS:pg.2.266) pattatāya ñāṇasaṁvegopi. Itaresaṁ pana devānaṁ "tāso heso bhikkhū"ti aniccataṁ manasikarontānaṁ cittutrāsabhayampi, balavavipassanākāle ñāṇabhayampi uppajjati. **Bho**ti dhammālapanamattametaṁ. **Sakkāyapariyāpannā**ti pañcakkhandhapariyāpannā. Iti tesaṁ sammāsambuddhe vaṭṭadosaṁ dassetvā tilakkhaṇāhataṁ katvā dhammaṁ desente ñāṇabhayaṁ nāma okkamati.

Abhiññāyāti jānitvā. **Dhammacakkan**ti paṭivedhañāṇampi desanāñāṇampi. **Paṭivedhañāṇaṁ** nāma yena ñāṇena bodhipallaṅke nisinno cattāri saccāni soḷasahākārehi saṭṭhiyā ca nayasahassehi paṭivijjhi. **Desanāñāṇaṁ** nāma yena ñāṇena tiparivaṭṭaṁ dvādasākāraṁ dhammacakkaṁ pavattesi. Ubhayampi taṁ dasabalassa ure jātañāṇameva. (SA.22.78./II,289.) Tesu idha desanāñāṇaṁ gahetabbaṁ. Taṁ panesa yāva aṭṭhārasahi brahmakoṭīhi saddhiṁ Aññāsikoṇḍaññattherassa sotāpattiphalaṁ uppajjati, tāva pavatteti nāma. Tasmiṁ uppanne pavattitaṁ nāma hotīti veditabbaṁ. **Appaṭipuggalo**ti sadisapuggalarahito. **Yasassino**ti parivārasampannā. **Tādino**ti lābhālābhādīhi ekasadisassa. Chaṭṭhaṁ.

(SA.22.79.)7. Khajjanīyasuttavaṇṇanā

79. Sattame **pubbenivāsan**ti na idaṁ abhiññāvasena anussaraṇaṁ sandhāya vuttaṁ, vipassanāvasena pana pubbenivāsaṁ anussarante samaṇabrāhmaṇe sandhāyetaṁ vuttaṁ. Tenevāha-- "Sabbete pañcupādānakkhandhe anussaranti, etesaṁ vā aññataran"ti. Abhiññāvasena hi samanussarantassa khandhāpi upādānakkhandhāpi khandhapaṭibaddhāpi paṇṇattipi ārammaṇaṁ hotiyeva. **Rūpaṁyeva anussaratī**ti evañhi anussaranto na aññaṁ kiñci sattaṁ vā puggalaṁ vā anussarati, atīte pana niruddhaṁ rūpakkhandhameva anussarati. Vedanādīsupi eseva nayoti. Suññatāpabbaṁ niṭṭhitaṁ.

Idāni suññatāya lakkhaṇaṁ dassetuṁ **kiñca, bhikkhave, rūpaṁ vadethā**ti-ādimāha. Yathā hi naṭṭhaṁ goṇaṁ pariyesamāno puriso gogaṇe caramāne rattaṁ vā kāḷaṁ vā balībaddaṁ disvāpi na ettakeneva "ayaṁ mayhaṁ goṇo"ti sanniṭṭhānaṁ (CS:pg.2.267) kātuṁ sakkoti. Kasmā? Aññesampi tādisānaṁ atthitāya. Sarīrapadese panassa sattisūlādilakkhaṇaṁ disvā "ayaṁ mayhaṁ santako"ti sanniṭṭhānaṁ hoti, evameva suññatāya kathitāyapi yāva suññatālakkhaṇaṁ na kathīyati, tāva sā akathitāva hoti, lakkhaṇe pana kathite kathitā nāma hoti. Goṇo viya hi suññatā, goṇalakkhaṇaṁ viya suññatālakkhaṇaṁ. Yathā goṇalakkhaṇe asallakkhite goṇo na suṭṭhu sallakkhito hoti, tasmiṁ pana sallakkhite so sallakkhito nāma hoti, evameva suññatālakkhaṇe akathite suññatā akathitāva hoti, tasmiṁ pana kathite sā kathitā (SA.22.79./II,290.) nāma hotīti suññatālakkhaṇaṁ dassetuṁ **kiñca, bhikkhave, rūpaṁ vadethā**ti-ādimāha.

Tattha **kiñcā**ti kāraṇapucchā, kena kāraṇena rūpaṁ vadetha, kena kāraṇenetaṁ rūpaṁ nāmāti attho. **Ruppatīti kho**ti ettha **itī**ti kāraṇuddeso, yasmā ruppati, tasmā rūpanti vuccatīti attho. **Ruppatī**ti kuppati ghaṭṭīyati pīḷīyati, bhijjatīti attho. **Sītenapi ruppatī**ti-ādīsu sītena tāva ruppanaṁ lokantarikaniraye pākaṭaṁ. Tiṇṇaṁ tiṇṇañhi cakkavāḷānaṁ antare ekeko lokantarikanirayo nāma hoti aṭṭhayojanasahassappamāṇo. Yassa neva heṭṭhā pathavī atthi, na upari candimasūriyadīpamaṇi-āloko, niccandhakāro. Tattha nibbattasattānaṁ tigāvuto attabhāvo hoti, te vagguliyo viya pabbatapāde dīghaputhulehi nakhehi laggitvā avaṁsirā olambanti. Yadā saṁsappantā aññamaññassa hatthapāsāgatā honti, atha "bhakkho no laddho"ti? Maññamānā tattha byāvaṭā viparivattitvā lokasandhārake udake patanti, vāte paharantepi madhukaphalāni viya chijjitvā udake patanti, patitamattāva accantakhāre udake tattatele patitapiṭṭhapiṇḍi viya paṭapaṭāyamānā vilīyanti. Evaṁ sītena ruppanaṁ lokantarikaniraye pākaṭaṁ. Mahiṁsakaraṭṭhādīsupi himapātasītalesu padesesu etaṁ pākaṭameva. Tattha hi sattā sītena bhinnasarīrā jīvitakkhayampi pāpuṇanti.

Uṇhena ruppanaṁ avīcimahāniraye pākaṭaṁ hoti. Jighacchāya ruppanaṁ pettivisaye ceva dubbhikkhakāle ca pākaṭaṁ. Pipāsāya ruppanaṁ kālakañjikādīsu pākaṭaṁ. Eko kira kālakañjika-asuro pipāsaṁ adhivāsetuṁ asakkonto (CS:pg.2.268) yojanagambhīravitthāraṁ mahāgaṅgaṁ otari, tassa gatagataṭṭhāne udakaṁ chijjati, dhūmo uggacchati, tatte piṭṭhipāsāṇe caṅkamanakālo viya hoti. Tassa udakasaddaṁ sutvā ito cito ca vicarantasseva ratti vibhāyi. Atha naṁ pātova (SA.22.79./II,291.) bhikkhācāraṁ gacchantā tiṁsamattā piṇḍacārikabhikkhū disvā "ko nāma tvaṁ sappurisā"ti? Pucchiṁsu. "Petohamasmi, bhante"ti. "Kiṁ pariyesasī"ti? "Pānīyaṁ, bhante"ti. "Ayaṁ Gaṅgā paripuṇṇā, kiṁ tvaṁ na passasī"ti? "Na upakappati, bhante"ti. Tena hi Gaṅgāpiṭṭhe nipajja, mukhe te pānīyaṁ āsiñcissāmā"ti. So vālikāpuḷine uttāno nipajji. Bhikkhū tiṁsamatte patte nīharitvā udakaṁ āharitvā tassa mukhe āsiñciṁsu. Tesaṁ tathā karontānaṁyeva velā upakaṭṭhā jātā. Tato "bhikkhācārakālo amhākaṁ sappurisa, kacci te assādamattā laddhā"ti āhaṁsu. Peto "sace me, bhante, tiṁsamattānaṁ ayyānaṁ tiṁsapattehi āsitta-udakato aḍḍhapasatamattampi paragalaṁ gataṁ, petattabhāvato mokkho mā hotū"ti āha. Evaṁ pipāsāya ruppanaṁ pettivisaye pākaṭaṁ.

Ḍaṁsādīhi ruppanaṁ ḍaṁsamakkhikādibahulesu padesesu pākaṭaṁ. Ettha ca **ḍaṁsā**ti piṅgalamakkhikā. **Makasā**ti makasāva. **Vātā**ti kucchivātapiṭṭhivātādivasena veditabbā. Sarīrasmiñhi vātarogo uppajjitvā hatthapādapiṭṭhi-ādīni bhindati, kāṇaṁ karoti, khujjaṁ karoti, pīṭhasappiṁ karoti. **Ātapo**ti sūriyātapo. Tena ruppanaṁ marukantārādīsu pākaṭaṁ. Ekā kira itthī marukantāre rattiṁ satthato ohīnā divā sūriye uggacchante vālikāya tappamānāya pāde ṭhapetuṁ asakkontī sīsato pacchiṁ otāretvā akkami. Kamena pacchiyā uṇhābhitattāya ṭhātuṁ asakkontī tassā upari sāṭakaṁ ṭhapetvā akkami. Tasmimpi santatte attano aṅkena gahitaputtakaṁ adhomukhaṁ nipajjāpetvā kandantaṁyeva akkamitvā saddhiṁ tena tasmiṁyeva ṭhāne uṇhābhitattā kālamakāsi.

Sarīsapāti ye keci dīghajātikā sarantā gacchanti. Tesaṁ samphassena ruppanaṁ āsīvisadaṭṭhakādīnaṁ vasena veditabbaṁ. Iti Bhagavatā yāni imāni sāmaññapaccattavasena dhammānaṁ dve lakkhaṇāni, tesu rūpakkhandhassa tāva paccattalakkhaṇaṁ dassitaṁ. Rūpakkhandhasseva hi etaṁ, na (SA.22.79./II,292.) vedanādīnaṁ tasmā paccattalakkhaṇanti (CS:pg.2.269) vuccati. Aniccadukkhānattalakkhaṇaṁ pana vedanādīnampi hoti, tasmā taṁ sāmaññalakkhaṇanti

vuccati.

Kiñca, bhikkhave, vedanaṁ vadethāti-ādīsu purimasadisaṁ vuttanayeneva veditabbaṁ. Yaṁ pana purimena asadisaṁ, tassāyaṁ vibhāvanā -- **sukhampi vedayatī**ti sukhaṁ ārammaṇaṁ vedeti anubhavati. Parato padadvayepi eseva nayo. Kathaṁ panetaṁ ārammaṇaṁ sukhaṁ dukkhaṁ adukkhamasukhaṁ nāma jātanti? Sukhādīnaṁ paccayato. Svāyamattho "Yasmā ca kho, Mahāli, rūpaṁ sukhaṁ sukhānupatitaṁ sukhāvakkantan"ti imasmiṁ Mahālisutte (saṁ.ni.3.60) āgatoyeva. **Vedayatī**ti ettha ca vedanāva vedayati, na añño satto vā puggalo vā. Vedanā hi vedayitalakkhaṇā, tasmā vatthārammaṇaṁ paṭicca vedanāva vedayatīti. Evamidha Bhagavā vedanāyapi paccattalakkhaṇameva bhājetvā dassesi.

Nīlampi sañjānātīti nīlapupphe vā vatthe vā parikammaṁ katvā upacāraṁ vā appanaṁ vā pāpento sañjānāti. Ayañhi saññā nāma parikammasaññāpi upacārasaññāpi appanāsaññāpi vaṭṭati, nīlaṁ nīlanti uppajjanasaññāpi vaṭṭatiyeva. **Pītakā**dīsupi eseva nayo. Idhāpi Bhagavā sañjānanalakkhaṇāya saññāya paccattalakkhaṇameva bhājetvā dassesi.

Rūpaṁ rūpattāya saṅkhatamabhisaṅkharontīti yathā yāgumeva yāguttāya, pūvameva pūvattāya pacati nāma, evaṁ paccayehi samāgantvā katabhāvena saṅkhatanti laddhanāmaṁ rūpameva rūpattāya yathā abhisaṅkhataṁ rūpaṁ nāma hoti, tathattāya rūpabhāvāya abhisaṅkharoti āyūhati sampiṇḍeti, nipphādetīti attho. **Vedanā**dīsupi eseva nayo. Ayaṁ panettha saṅkhepo-- attanā saha jāyamānaṁ rūpaṁ sampayutte ca vedanādayo dhamme abhisaṅkharoti nibbattetīti. Idhāpi Bhagavā cetayitalakkhaṇassa saṅkhārassa paccattalakkhaṇameva bhājetvā dassesi.

(SA.22.79./II,293.) **Ambilampi vijānātī**ti amba-ambāṭakamātuluṅgādi-ambilaṁ "ambilan"ti vijānāti. Eseva nayo sabbapadesu. Api cettha **tittakan**ti nimbapaṭolādinānappakāraṁ **kaṭukan**ti pippalimaricādinānappakāraṁ. **Madhuran**ti sappiphāṇitādinānappakāraṁ (CS:pg.2.270) **Khārikan**ti vātiṅgaṇanāḷikera caturassavallivettaṅkurādinānappakāraṁ. **Akhārikan**ti yaṁ vā taṁ vā phalajātaṁ kārapaṇṇādimissakapaṇṇaṁ. **Loṇikan**ti loṇayāguloṇamacchaloṇabhattādinānappakāraṁ. **Aloṇikan**ti-aloṇayāgu-aloṇamaccha-aloṇabhattādinānappakāraṁ. **Tasmā viññāṇanti vuccatī**ti yasmā imaṁ ambilādibhedaṁ aññamaññavisiṭṭhena ambilādibhāvena jānāti, tasmā viññāṇanti vuccatīti. Evamidhāpi Bhagavā vijānanalakkhaṇassa viññāṇassa paccattalakkhaṇameva bhājetvā dassesi.

Yasmā pana ārammaṇassa ākārasaṇṭhānagahaṇavasena saññā pākaṭā hoti, tasmā sā cakkhudvāre vibhattā. Yasmā vināpi ākārasaṇṭhānā ārammaṇassa paccattabhedagahaṇavasena viññāṇaṁ pākaṭaṁ hoti, tasmā taṁ jivhādvāre vibhattaṁ. Imesaṁ pana saññāviññāṇapaññānaṁ asammohato sabhāvasallakkhaṇatthaṁ **sañjānāti, vijānāti, pajānātī**ti ettha visesā veditabbā. Tattha upasaggamattameva viseso, jānātīti padaṁ pana aviseso. Tassapi jānanaṭṭhena viseso veditabbo. Saññā hi nīlādivasena ārammaṇasañjānanamattameva, aniccaṁ dukkhamanattāti lakkhaṇapaṭivedhaṁ pāpetuṁ na sakkoti. Viññāṇaṁ nīlādivasena ārammaṇañceva jānāti, aniccādivasena lakkhaṇapaṭivedhañca pāpeti, ussakkitvā pana maggapātubhāvaṁ pāpetuṁ na sakkoti. Paññā nīlādivasena ārammaṇampi jānāti, aniccādivasena lakkhaṇapaṭivedhampi pāpeti, ussakkitvā maggapātubhāvampi pāpeti.

Yathā hi heraññikaphalake kahāpaṇarāsimhi kate ajātabuddhidārako (SA.22.79./II,294.) gāmikapuriso mahāheraññikoti tīsu janesu oloketvā ṭhitesu

ajātabuddhidārako kahāpaṇānaṁ cittavicittacaturassamaṇḍalādibhāvameva jānāti, “Idaṁ manussānaṁ upabhogaparibhogaṁ ratanasammatan”ti na jānāti. Gāmikapuriso cittādibhāvañca jānāti, manussānaṁ upabhogaparibhogaratanasammatabhāvañca, “Ayaṁ kūṭo, ayaṁ cheko, ayaṁ karaṭo, ayaṁ saṇho”ti na jānāti. Mahāheraññiko cittādibhāvampi ratanasammatabhāvampi kūṭādibhāvampi jānāti. Jānanto ca pana (CS:pg.2.271) rūpaṁ disvāpi saddaṁ sutvāpi gandhaṁ ghāyitvāpi rasaṁ sāyitvāpi hatthena garulahubhāvaṁ upadhāretvāpi “asukagāme kato”tipi jānāti, “asukanigame asukanagare asukapabbatacchāyāya asukanadītīre kato”tipi, “asukācariyena kato”tipi jānāti. Evameva saññā ajātabuddhidārakassa kahāpaṇadassanaṁ viya nīlādivasena ārammaṇamattameva jānāti. Viññāṇaṁ gāmikapurisassa kahāpaṇadassanaṁ viya nīlādivasena ārammaṇampi jānāti, aniccādivasena lakkhaṇapaṭivedhampi pāpeti. Paññā mahāheraññikassa kahāpaṇadassanaṁ viya nīlādivasena ārammaṇampi jānāti, aniccādivasena lakkhaṇapaṭivedhampi pāpeti, ussakkitvā maggapātubhāvampi pāpeti.

So pana nesaṁ viseso duppaṭivijjho. Tenāha āyasmā nāgaseno--

“Dukkaraṁ, mahārāja, Bhagavatā katanti. Kiṁ, bhante nāgasena, Bhagavatā dukkaraṁ katanti? Dukkaraṁ, mahārāja, Bhagavatā kataṁ, imesaṁ arūpīnaṁ cittacetasikānaṁ dhammānaṁ ekārammaṇe vattamānānaṁ vavatthānaṁ akkhātaṁ ‘ayaṁ phasso, ayaṁ vedanā, ayaṁ saññā, ayaṁ cetanā, idaṁ cittan’”ti (mi.pa.2.7.16).

Yathā hi tilatelaṁ sāsapatelaṁ madhukatelaṁ eraṇḍakatelaṁ vasātelanti imāni pañca telāni ekacāṭiyaṁ pakkhipitvā divasaṁ yamakamanthe hi manthetvā tato “Idaṁ tilatelaṁ, idaṁ sāsapatelan”ti (SA.22.79./II,295.) ekekassa pāṭiyekkaṁ uddharaṇaṁ nāma dukkaraṁ, idaṁ tato dukkarataraṁ. Bhagavā pana sabbaññutaññāṇassa suppaṭividdhattā dhammissaro dhammarājā imesaṁ arūpīnaṁ dhammānaṁ ekārammaṇe vattamānānaṁ vavatthānaṁ akāsi. Pañcannaṁ mahānadīnaṁ samuddaṁ paviṭṭhaṭṭhāne “Idaṁ Gaṅgāya udakaṁ, idaṁ yamunāyā”ti evaṁ pāṭiyekkaṁ udakuddharaṇenāpi ayamattho veditabbo.

Iti paṭhamapabbena suññataṁ, dutiyena suññatālakkhaṇanti dvīhi pabbehi anattalakkhaṇaṁ kathetvā idāni dukkhalakkhaṇaṁ dassetuṁ **tatra, bhikkhave**ti-ādimāha. Tattha **khajjāmī**ti na rūpaṁ sunakho viya maṁsaṁ luñcitvā luñcitvā khādati, yathā pana kiliṭṭhavatthanivattho tatonidānaṁ pīḷaṁ sandhāya “Khādati maṁ (CS:pg.2.272) vatthan”ti bhaṇati, evamidampi pīḷaṁ uppādentaṁ khādati nāmāti veditabbaṁ. **Paṭipanno hotī**ti sīlaṁ ādiṁ katvā yāva arahattamaggā paṭipanno hoti. Yo panettha balavañāṇo tikkhabuddhi ñāṇuttaro yogāvacaro padhānabhūmiyaṁ vāyamanto khāṇunā vā kaṇṭakena vā viddho āvudhena vā pahaṭo byagghādīhi vā gahetvā khajjamāno taṁ vedanaṁ abbohārikaṁ katvā mūlakammaṭṭhānaṁ sammasanto arahattameva gaṇhāti, ayaṁ vedanāya nibbidāya virāgāya nirodhāya paṭipanno nāma vuccati Pītamallatthero viya Kuṭumbiyaputtamahātissatthero viya vattani-aṭaviyaṁ tiṁsamattānaṁ bhikkhūnaṁ aññataro byagghamukhe nipannabhikkhu viya kaṇṭakena Viddhatthero viya ca.

Dvādasasu kira bhikkhūsu ghaṇṭiṁ paharitvā araññe padhānamanuyuñjantesu eko sūriye atthaṅgatamatteyeva ghaṇṭiṁ paharitvā caṅkamaṁ oruyha caṅkamanto (SA.22.79./II,296.) tiriyaṁ nimmathento tiṇapaṭicchannaṁ kaṇṭakaṁ akkami. Kaṇṭako piṭṭhipādena nikkhanto. Tattaphālena vinividdhakālo viya vedanā vattati. Thero cintesi-- “Kiṁ imaṁ kaṇṭakaṁ uddharāmi, udāhu pakatiyā vijjhitvā ṭhitakaṇṭakan”ti? Tassa evamahosi-- “Iminā kaṇṭakena viddhattā nirayādīsu bhayaṁ nāma natthi, pakatiyā vijjhitvā ṭhitakaṇṭakaṁyevā”ti. So taṁ vedanaṁ abbohārikaṁ katvā sabbarattiṁ caṅkamitvā vibhātāya rattiyā aññassa saññaṁ adāsi. So āgantvā “Kiṁ, bhante”ti pucchi?

"Kaṇṭakenamhi, āvuso, viddho"ti. "Kāya velāya, bhante"ti? "Sāyameva, āvuso"ti. "Kasmā na amhe pakkosittha, kaṇṭakaṁ uddharitvā tattha telampi siñceyyāmā"ti? "Pakatiyā vijjhitvā ṭhitakaṇṭakameva uddharituṁ vāyamimhā, āvuso"ti. "Sakkuṇittha, bhante, uddharitun"ti. "Ekadesamattena me, āvuso, uddhaṭo"ti. Sesavatthūni Dīghamajjhimaṭṭhakathāsu (dī.ni.aṭṭha.2.373 ma.ni.aṭṭha. 1.106) Satipaṭṭhānasuttaniddese vitthāritāneva.

Taṁ kiṁ maññatha, bhikkhaveti kasmā āraddhaṁ? Imasmiṁ pabbe dukkhalakkhaṇameva kathitaṁ, na aniccalakkhaṇaṁ. Taṁ dassetuṁ idamāraddhaṁ. Tīṇi lakkhaṇāni samodhānetvā dassetumpi āraddhameva. **Apacināti no ācinātī**ti vaṭṭaṁ vināseti, neva cināti. **Pajahati na upādiyatī**ti tadeva vissajjeti, na (CS:pg.2.273) gaṇhāti. **Visineti na ussinetī**ti vikirati na sampiṇḍeti. **Vidhūpeti na sandhūpetī**ti nibbāpeti na jālāpeti.

Evaṁ passaṁ, bhikkhaveti idaṁ kasmā āraddhaṁ? Vaṭṭaṁ vināsetvā ṭhitaṁ mahākhīṇāsavaṁ dassessāmīti āraddhaṁ. Ettakena vā ṭhānena vipassanā kathitā, idāni saha vipassanāya cattāro magge dassetuṁ idaṁ āraddhaṁ. Atha vā ettakena ṭhānena paṭhamamaggo kathito, idāni saha vipassanāya tayo magge dassetuṁ idamāraddhaṁ. Ettakena vā ṭhānena tīṇi maggāni kathitāni, idāni saha vipassanāya arahattamaggaṁ dassetumpi idaṁ āraddhameva.

(SA.22.79./II,297.) **Sapajāpatikā**ti saddhiṁ Pajapatinā devarājena. **Ārakāva namassantī**ti dūratova namassanti, dūrepi ṭhitaṁ namassantiyeva āyasmantaṁ Nītattheraṁ viya.

Thero kira pupphacchaḍḍakakulato nikkhamma pabbajito, khuraggeyeva arahattaṁ patvā cintesi-- "Ahaṁ ajjeva pabbajito ajjeva me pabbajitakiccaṁ matthakaṁ pattaṁ, catupaccayasantosabhāvanārāmamaṇḍitaṁ mahā-ariyavaṁsapaṭipadaṁ pūressāmī"ti. So paṁsukūlatthāya Sāvatthiṁ pavisitvā coḷakaṁ pariyesanto vicari. Atheko mahābrahmā samāpattito vuṭṭhāya manussapathaṁ olokento theraṁ disvā-- "Ajjeva pabbajitvā ajjeva khuragge arahattaṁ patvā mahā-ariyavaṁsapaṭipadaṁ pūretuṁ coḷakaṁ pariyesatī"ti añjaliṁ paggayha namassamāno aṭṭhāsi. Tamañño mahābrahmā disvā "Kaṁ namassasī"ti? Pucchi. Nītattheraṁ namassāmīti. Kiṁ kāraṇāti? Ajjeva pabbajitvā ajjeva khuragge arahattaṁ patvā mahā-ariyavaṁsapaṭipadaṁ pūretuṁ coḷakaṁ pariyesatīti. Sopi naṁ namassamāno aṭṭhāsi. Athañño, athaññoti sattasatā mahābrahmāno namassamānā aṭṭhaṁsu. Tena vuttaṁ--

"Tā devatā sattasatā uḷārā,
Brahmā vimānā abhinikkhamitvā.
Nītaṁ namassanti pasannacittā,
'Khīṇāsavo gaṇhati paṁsukūlaṁ'".
"Tā (CS:pg.2.274) devatā sattasatā uḷārā,
Brahmā vimānā abhinikkhamitvā.
Nītaṁ namassanti pasannacittā,
'Khīṇāsavo kayirati paṁsukūlaṁ'".
"'Khīṇāsavo dhovati paṁsukūlaṁ';
'Khīṇāsavo rajati paṁsukūlaṁ'.
'Khīṇāsavo pārupati paṁsakūlan'"ti.

Iti Bhagavā imasmiṁ Sutte desanaṁ tīhi bhavehi vinivattetvā arahattassa kūṭaṁ gaṇhi. Desanāpariyosāne pañcasatā bhikkhū arahatte patiṭṭhahiṁsu. Sattamaṁ.

(SA.22.80.)8. Piṇḍolyasuttavaṇṇanā

80. Aṭṭhame **kismiñcideva pakaraṇe**ti kismiñcideva kāraṇe. **Paṇāmetvā**ti nīharitvā. Kismiṁ pana kāraṇe ete Bhagavatā paṇāmitāti? (SA.22.80./II,298.) Ekasmiñhi antovasse Bhagavā Sāvatthiyaṁ vasitvā vutthavasso pavāretvā mahābhikkhusaṅghaparivāro Sāvatthito nikkhamitvā janapadacārikaṁ caranto kapilavatthuṁ patvā nigrodhārāmaṁ pāvisi. Sakyarājāno "Satthā āgato"ti sutvā pacchābhatte kappiyāni telamadhuphāṇitādīni ceva pānakāni ca kājasatehi gāhāpetvā vihāraṁ gantvā saṅghassa niyyātetvā Satthāraṁ vanditvā paṭisanthāraṁ karontā ekamante nisīdiṁsu. Satthā tesaṁ madhuradhammakathaṁ kathento nisīdi. Tasmiṁ khaṇe ekacce bhikkhū senāsanaṁ paṭijagganti, ekacce mañcapīṭhādīni paññāpenti, sāmaṇerā appaharitaṁ karonti. Bhājanīyaṭṭhāne sampattabhikkhūpi atthi, asampattabhikkhūpi atthi. Sampattā asampattānaṁ lābhaṁ gaṇhantā, "Amhākaṁ detha, amhākaṁ ācariyassa detha upajjhāyassa dethā"ti kathentā mahāsaddamakaṁsu. Satthā sutvā theraṁ pucchi "Ke pana te, Ānanda, uccāsaddā mahāsaddā kevaṭṭā maññe macchavilope"ti? Thero etamatthaṁ ārocesi. Satthā sutvā "Āmisahetu, Ānanda, bhikkhū mahāsaddaṁ karontī"ti āha. "Āma, bhante"ti. "Ananucchavikaṁ, Ānanda, appatirūpaṁ. Na (CS:pg.2.275) hi mayā kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni cīvarādihetu pāramiyo pūritā, nāpi ime bhikkhū cīvarādihetu agārasmā anagāriyaṁ pabbajitā, arahattahetu pabbajitvā anatthaṁ atthasadisaṁ asāraṁ sārasadisaṁ karonti, gacchānanda, te bhikkhū paṇāmehī"ti.

Pubbaṇhasamayanti dutiyadivase pubbaṇhasamayaṁ. **Beluvalaṭṭhikāya mūle**ti taruṇabeluvarukkhamūle. **Pabāḷho**ti pabāhito. Pavāḷhotipi pāṭho, pavāhitoti attho. Ubhayampi nīhaṭabhāvameva dīpeti. **Siyā aññathattan**ti pasādaññathattaṁ vā bhāvaññathattaṁ vā bhaveyya. Kathaṁ? "Sammāsambuddhena mayaṁ lahuke kāraṇe paṇāmitā"ti (SA.22.80./II,299.) pasādaṁ mandaṁ karontānaṁ pasādaññathattaṁ nāma hoti. Saliṅgeneva titthāyatanaṁ pakkamantānaṁ bhāvaññathattaṁ nāma. **Siyā vipariṇāmo**ti ettha pana "Mayaṁ Satthu ajjhāsayaṁ gaṇhituṁ sakkhissāmāti pabbajitā, naṁ gahetuṁ asakkontānaṁ kiṁ amhākaṁ pabbajjāyā"ti? Sikkhaṁ paccakkhāya hīnāyāvattanaṁ vipariṇāmoti veditabbo. **Vacchassā**ti khīrūpakavacchassa. **Aññathattan**ti milāyana-aññathattaṁ. Khīrūpako hi vaccho mātu adassanena khīraṁ alabhanto milāyati kampati pavedhati. **Vipariṇāmo**ti maraṇaṁ. So hi khīraṁ alabhamāno khīrapipāsāya sussanto patitvā marati.

Bījānaṁ taruṇānanti udakena anuggahetabbānaṁ virūḷhabījānaṁ. **Aññathattan**ti milāyanaññathattameva. Tāni hi udakaṁ alabhantāni milāyanti. **Vipariṇāmo**ti vināso. Tāni hi udakaṁ alabhantāni sukkhitvā vinassanti, palālameva honti. **Anuggahito**ti āmisānuggahena ceva dhammānuggahena ca anuggahito. **Anuggaṇheyyan**ti dvīhipi etehi anuggahehi anuggaṇheyyaṁ. Acirapabbajitā hi sāmaṇerā ceva daharabhikkhū ca cīvarādipaccayavekalle vā sati gelaññe vā Satthārā vā ācariyupajjhāyehi vā āmisānuggahena ananuggahitā kilamantā na sakkonti sajjhāyaṁ vā manasikāraṁ vā kātuṁ, dhammānuggahena ananuggahitā uddesena ceva ovādānusāsaniyā ca parihāyamānā na sakkonti akusalaṁ parivajjetvā kusalaṁ bhāvetuṁ. Imehi pana dvīhi anuggahehi anuggahitā kāyena akilamantā sajjhāyamanasikāre pavattitvā yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjamānā (CS:pg.2.276) aparabhāge taṁ anuggahaṁ alabhantāpi teneva purimānuggahena laddhabalā sāsane patiṭṭhahanti, tasmā Bhagavato evaṁ parivitakko udapādi.

Bhagavato purato pāturahosīti Satthu cittaṁ ñatvā-- "Ime bhikkhū Bhagavatā paṇāmitā, idāni nesaṁ anuggahaṁ kātukāmo evaṁ cintesi, kāraṇaṁ Bhagavā cintesi, ahamettha ussāhaṁ janessāmī"ti purato pākaṭo ahosi. **Santettha bhikkhū**ti idaṁ so mahābrahmā yathā nāma byatto sūdo (SA.22.80./II,300.) yadeva ambilaggādīsu rasajātaṁ rañño ruccati, taṁ abhisaṅkhārena sādutaraṁ katvā punadivase upanāmeti, evameva attano byattatāya Bhagavatā āhaṭa-upamaṁyeva **evametaṁ Bhagavā**ti-ādivacanehi abhisaṅkharitvā Bhagavantaṁ yācanto bhikkhusaṅghassa anuggahakaraṇatthaṁ vadati Tattha **abhinandatū**ti "mama santikaṁ bhikkhusaṅgho āgacchatū"ti. Evamassa āgamanaṁ sampiyāyamāno abhinandatu. **Abhivadatū**ti āgatassa ca ovādānusāsaniṁ dadanto abhivadatu.

Paṭisallānāti ekībhāvā. **Iddhābhisaṅkhāraṁ abhisaṅkhāsī**ti iddhiṁ akāsi. **Ekadvīhikāyā**ti ekeko ceva dve dve ca hutvā. **Sārajjamānarūpā**ti ottappamānasabhāvā bhāyamānā. Kasmā pana Bhagavā tesaṁ tathā upasaṅkamanāya iddhimakāsīti? Hitapatthanāya. Yadi hi te vaggavaggā hutvā āgaccheyyuṁ, "Bhagavā bhikkhusaṅghaṁ paṇāmetvā araññaṁ paviṭṭho ekadivasampi tattha vasituṁ nāsakkhi, vegeneva āgato"ti keḷimpi kareyyuṁ. Atha nesaṁ neva Buddhagāravaṁ paccupaṭṭhaheyya, na dhammadesanaṁ sampaṭicchituṁ samatthā bhaveyyuṁ. Sabhayānaṁ pana sasārajjānaṁ ekadvīhikāya āgacchantānaṁ Buddhagāravañceva paccupaṭṭhitaṁ bhavissati, dhammadesanañca sampaṭicchituṁ sakkhissantīti cintetvā tesaṁ hitapatthanāya tathārūpaṁ iddhiṁ akāsi.

Nisīdiṁsūti tesu hi sārajjamānarūpesu āgacchantesu eko bhikkhu "mamaṁyeva Satthā oloketi, maṁyeva maññe niggaṇhitukāmo"ti saṇikaṁ āgantvā vanditvā nisīdi, athañño athaññoti evaṁ pañcabhikkhusatāni nisīdiṁsu. Evaṁ nisinnaṁ pana bhikkhusaṅghaṁ sīdantare sannisinnaṁ (SA.22.80./II,301.) mahāsamuddaṁ viya nivāte padīpaṁ viya ca niccalaṁ disvā Satthā cintesi-- "Imesaṁ (CS:pg.2.277) bhikkhūnaṁ kīdisī dhammadesanā vaṭṭatī"ti? Athassa etadahosi-- "Ime āhārahetu paṇāmitā, piṇḍiyālopadhammadesanāva nesaṁ sappāyā, taṁ dassetvā matthake tiparivaṭṭadesanaṁ desessāmi, desanāpariyosāne sabbe arahattaṁ pāpuṇissantī"ti. Atha nesaṁ taṁ dhammadesanaṁ desento **antamidaṁ, bhikkhave**ti-ādimāha.

Tattha **antan**ti pacchimaṁ lāmakaṁ. **Yadidaṁ piṇḍolyan**ti yaṁ evaṁ piṇḍapariyesanena jīvikaṁ kappentassa jīvitaṁ. Ayaṁ panettha padattho-- piṇḍāya ulatīti piṇḍolo, piṇḍolassa kammaṁ **piṇḍolyaṁ,** piṇḍapariyesanena nipphāditajīvitanti attho. **Abhisāpo**ti akkoso. Kupitā hi manussā attano paccatthikaṁ "Cīvaraṁ nivāsetvā kapālaṁ gahetvā piṇḍaṁ pariyesamāno carissatī"ti akkosanti. Atha vā pana "Kiṁ tuyhaṁ akātabbaṁ atthi, yo tvaṁ evaṁ balavā vīriyasampannopi hirottappaṁ pahāya kapaṇo viya piṇḍolo vicarasi pattapāṇī"ti? Evampi akkosantiyeva. **Tañca kho etan**ti evaṁ taṁ abhisāpaṁ samānampi piṇḍolyaṁ. **Kulaputtā upenti atthavasikā**ti mama sāsane jātikulaputtā ca ācārakulaputtā ca atthavasikā kāraṇavasikā hutvā kāraṇavasaṁ paṭicca upenti.

Rājābhinītāti-ādīsu ye rañño santakaṁ khāditvā rañña bandhanāgāre bandhāpitā palāyitvā pabbajanti, te rājābhinītā nāma. Te hi rañña bandhanaṁ abhinītattā **rājābhinītā** nāma. Ye pana corehi aṭaviyaṁ gahetvā ekaccesu māriyamānesu ekacce "Mayaṁ sāmi tumhehi vissaṭṭhā gehaṁ anajjhāvasitvā pabbajissāma, tattha yaṁ yaṁ Buddhapūjādipuññaṁ karissāma, tato tumhākaṁ pattiṁ dassāmā"ti tehi vissaṭṭhā pabbajanti, te **corābhinītā** nāma. Tepi hi corehi māretabbataṁ abhinītāti corābhinītā nāma. Ye pana iṇaṁ gahetvā paṭidātuṁ asakkontā palāyitvā pabbajanti, te **iṇaṭṭā** nāma,

iṇapīḷitāti (SA.22.80./II,302.) attho Iṇaṭṭhātipi pāṭho, iṇe ṭhitāti attho. Ye rājacorachātakarogabhayānaṁ aññatarena abhibhūtā upaddutā pabbajanti, te **bhayaṭṭā** nāma, bhayapīḷitāti attho. Bhayaṭṭhātipi pāṭho, bhaye (CS:pg.2.278) ṭhitāti attho. **Ājīvikāpakatā**ti ājīvikāya upaddutā abhibhūtā, puttadāraṁ posetuṁ asakkontāti attho. **Otiṇṇāmhā**ti anto anupaviṭṭhā.

So ca hoti abhijjhālūti idaṁ so kulaputto "dukkhassa antaṁ karissāmī"ti-ādivasena cittaṁ uppādetvā pabbajito, aparabhāge, taṁ pabbajjaṁ tathārūpaṁ kātuṁ na sakkoti, taṁ dassetuṁ vuttaṁ. Tattha **abhijjhālū**ti parabhaṇḍānaṁ abhijjhāyitā. **Tibbasārāgo**ti bahalarāgo. **Byāpannacitto**ti pūtibhāvena vipannacitto. **Paduṭṭhamanasaṅkappo**ti tikhiṇasiṅgo viya goṇo duṭṭhacitto. **Muṭṭhassatī**ti bhattanikkhittakāko viya naṭṭhassati, idha kataṁ ettha nassati. **Asampajāno**ti nippañño. Khandhādiparicchedarahito. **Asamāhito**ti caṇḍasote baddhanāvā viya upacārappanābhāvena asaṇṭhito. **Vibbhantacitto**ti bandhāruḷhamago viya santamano. **Pākatindriyo**ti yathā gihī puttadhītaro olokento asaṁvutindriyo hoti, evaṁ asaṁvutindriyo.

Chavālātanti chavānaṁ daḍḍhaṭṭhāne alātaṁ. **Ubhatopadittaṁ majjhe gūthagatan**ti pamāṇena aṭṭhaṅgulamattaṁ dvīsu ṭhānesu ādittaṁ majjhe gūthamakkhitaṁ. **Neva** (SA.22.80./II,303.) **gāme**ti sace hi taṁ yuganaṅgalagopānasipakkhapāsakādīnaṁ atthāya upanetuṁ sakkā assa, gāme kaṭṭhatthaṁ phareyya. Sace khettakuṭiyaṁ kaṭṭhattharamañcakādīnaṁ atthāya upanetuṁ sakkā, araññe kaṭṭhatthaṁ phareyya. Yasmā pana ubhayathāpi na sakkā, tasmā evaṁ vuttaṁ. **Gihibhogā ca parihīno**ti yo agāre vasantehi gihīhi dāyajje bhājiyamāne bhogo laddhabbo assa, tato ca parihīno. **Sāmaññatthañcā**ti ācariyupajjhāyānaṁ ovāde ṭhatvā pariyattipaṭivedhavasena pattabbaṁ sāmaññatthañca. Imañca pana upamaṁ Satthā na dussīlassa vasena āhari, parisuddhasīlassa pana alasassa abhijjhādīhi dosehi upahatassa puggalassa imaṁ upamaṁ āhari.

Tayome, bhikkhaveti kasmā āraddhaṁ? Imassa puggalassa chavālātasadisabhāvo neva mātāpitūhi kato, na ācariyupajjhāyehi, imehi pana pāpavitakkehi katoti dassanatthaṁ āraddhaṁ. **Animittaṁ vā samādhin**ti (CS:pg.2.279) vipassanāsamādhiṁ. So hi niccanimittādīnaṁ samugghātanena animittoti vuccati. Ettha ca cattāro satipaṭṭhānā missakā, animittasamādhi pubbabhāgo. Animittasamādhi vā missako, satipaṭṭhānā pubbabhāgāti veditabbā.

Dvemā, bhikkhave, diṭṭhiyoti idaṁ pana na kevalaṁ animittasamādhibhāvanā imesaṁyeva tiṇṇaṁ mahāvitakkānaṁ pahānāya saṁvattati, sassatucchedadiṭṭhīnampi pana samugghātaṁ karotīti dassanatthaṁ vuttaṁ. **Na vajjavā assan**ti niddoso bhaveyyaṁ. Sesamettha uttānameva. Iti Bhagavā imasmimpi Sutte desanaṁ tīhi bhavehi vinivattetvā arahattena kūṭaṁ gaṇhi. Desanāvasāne pañcasatā bhikkhū saha paṭisambhidāhi arahattaṁ pāpuṇiṁsūti. Aṭṭhamaṁ.

(SA.22.81./II,304.)

(SA.22.81.)9. Pālileyyasuttavaṇṇanā

81. Navame **cārikaṁ pakkāmī**ti Kosambikānaṁ bhikkhūnaṁ kalahakāle Satthā ekadivasaṁ dīghītissa Kosalarañño vatthuṁ āharitvā "Na hi verena verāni, sammantīdha kudācanan"ti-ādīhi (dha.pa.5) gāthāhi ovadati. Taṁdivasaṁ tesaṁ kalahaṁ karontānaṁyeva ratti vibhātā. Dutiyadivasepi Bhagavā tameva vatthuṁ kathesi. Taṁdivasampi tesaṁ kalahaṁ karontānaṁyeva ratti vibhātā. Tatiyadivasepi Bhagavā

tameva vatthuṁ kathesi. Atha naṁ aññataro bhikkhu evamāha-- "Appossukko, bhante, Bhagavā diṭṭhadhammasukhavihāraṁ anuyutto viharatu, mayametena bhaṇḍanena kalahena viggahena vivādena paññāyissāmā"ti. Satthā "Pariyādiṇṇarūpacittā kho ime moghapurisā, na ime sakkā saññāpetun"ti cintetvā-- "Kiṁ mayhaṁ imehi, ekacāravāsaṁ vasissāmī"ti? So pātova sarīrapaṭijagganaṁ katvā Kosambiyaṁ piṇḍāya caritvā kañcipi anāmantetvā ekova adutiyo cārikaṁ pakkāmi.

Yasmiṁ, āvuso, samayeti idaṁ thero yasmāssa ajja Bhagavā ekena bhikkhunā saddhiṁ pakkamissati, ajja dvīhi, ajja satena, ajja sahassena, ajja ekakovāti sabbo Bhagavato cāro vidito pākaṭo paccakkho, tasmā āha.

Anupubbenāti (CS:pg.2.280) gāmanigamapaṭipāṭiyā piṇḍāya caramāno ekacāravāsaṁ tāva vasamānaṁ bhikkhuṁ passitukāmo hutvā bālakaloṇakāragāmaṁ agamāsi. Tattha Bhaguttherassa sakalapacchābhattañceva tiyāmarattiñca ekacāravāse ānisaṁsaṁ kathetvā punadivase tena pacchāsamaṇena piṇḍāya caritvā taṁ tattheva nivattetvā "samaggavāsaṁ vasamāne tayo kulaputte passissāmī"ti pācīnavaṁsamigadāyaṁ agamāsi. Tesampi sakalapacchābhattañceva tiyāmarattiñca ekacāravāse ānisaṁsaṁ kathetvā te tattheva nivattetvā ekakova pālileyya nagarābhimukho pakkamitvā anupubbena pālileyyanagaraṁ sampatto. Tena vuttaṁ-- "anupubbena cārikaṁ caramāno yena pālileyyakaṁ, tadavasarī"ti.

Bhaddasālamūleti pālileyyavāsino Bhagavato dānaṁ (SA.22.81./II,305.) datvā pālileyyato avidūre rakkhitavanasaṇḍo nāma atthi, tattha Bhagavato paṇṇasālaṁ katvā "ettha vasathā"ti paṭiññaṁ kāretvā vāsayiṁsu. Bhaddasālo pana tattheko manāpo laddhako sālarukkho. Bhagavā taṁ nagaraṁ upanissāya tasmiṁ vanasaṇḍe paṇṇasālasamīpe tasmiṁ rukkhamūle viharati. Tena vuttaṁ "bhaddasālamūle"ti.

Evaṁ viharante panettha Tathāgate aññataro hatthināgo hatthinīhi hatthipotakādīhi gocarabhūmititthogāhanādīsu ubbāḷho yūthe ukkaṇṭhito "Kiṁ me imehi hatthīhī"ti? Yūthaṁ pahāya manussapathaṁ gacchanto pālileyyakavanasaṇḍe Bhagavantaṁ disvā ghaṭasahassena nibbāpitasantāpo viya nibbuto hutvā Satthu santike aṭṭhāsi. So tato paṭṭhāya Satthu vattapaṭivattaṁ karonto mukhadhovanaṁ deti, nhānodakaṁ āharati, dantakaṭṭhaṁ deti, pariveṇaṁ sammajjati, araññato madhurāni phalāphalāni āharitvā Satthuno deti. Satthā paribhogaṁ karoti.

Ekadivasaṁ Satthā rattibhāgasamanantare caṅkamitvā pāsāṇaphalake nisīdi. Hatthīpi avidūre ṭhāne aṭṭhāsi. Satthā pacchato oloketvā na kiñci addasa, evaṁ purato ca ubhayapassesu ca. Athassa "Sukhaṁ vatāhaṁ aññatra tehi bhaṇḍanakārakehi vasāmī"ti cittaṁ uppajji. Hatthinopi "Mayā nāmitasākhaṁ aññe khādantā natthī"ti-ādīni cintetvā-- "Sukhaṁ vata ekakova (CS:pg.2.281) vasāmi, Satthu vattaṁ kātuṁ labhāmī"ti cittaṁ uppajji. Satthā attano cittaṁ oloketvā-- "mama tāva īdisaṁ cittaṁ, kīdisaṁ nu kho hatthissā"ti tassāpi tādisameva disvā "sameti no cittan"ti imaṁ udānaṁ udānesi--

"Etaṁ nāgassa nāgena, īsādantassa hatthino;
Sameti cittaṁ cittena, yadeko ramatī vane"ti. (mahāva.467).

Atha kho sambahulā bhikkhūti atha evaṁ Tathāgate tattha viharante pañcasatā disāsu vassaṁvutthā bhikkhū. **Yenāyasmā Ānando**ti "Satthā kira bhikkhusaṅghaṁ paṇāmetvā araññaṁ paviṭṭho"ti attano dhammatāya Satthu santikaṁ gantuṁ asakkontā yenāyasmā Ānando, tenupasaṅkamiṁsu.

(SA.22.81./II,306.) **Anantarā āsavānaṁ khayo**ti maggānantaraṁ arahattaphalaṁ. **Vicayaso**ti vicayena, tesaṁ tesaṁ dhammānaṁ sabhāvavicinanasamatthena ñāṇena paricchinditvāti attho. **Dhammo**ti sāsanadhammo. Cattāro satipaṭṭhānāti-ādi ye ye

koṭṭhāse paricchinditvā dhammo desito, tesaṁ pakāsanatthāya vuttaṁ. **Samanupassanā**ti diṭṭhisamanupassanā. **Saṅkhāro so**ti diṭṭhisaṅkhāro so. **Tatojo so saṅkhāro**ti tato taṇhāto so saṅkhāro jāto. Taṇhāsampayuttesu cittesupi catūsu cittesu esa jāyati. **Sāpi taṇhā**ti sā diṭṭhisaṅkhārassa paccayabhūtā taṇhā. **Sāpi vedanā**ti sā taṇhāya paccayabhūtā vedanā. **Sopi phasso**ti so vedanāya paccayo avijjāsamphasso. **Sāpi avijjā**ti sā phassasampayuttā avijjā.

No cassaṁ no ca me siyāti sace ahaṁ na bhaveyyaṁ, mama parikkhāropi na bhaveyya. **Nābhavissaṁ, na me bhavissatī**ti sace pana āyatimpi ahaṁ na bhavissāmi, evaṁ mama parikkhāropi na bhavissati. Ettake ṭhāne Bhagavā tena bhikkhunā gahitagahitadiṭṭhiṁ vissajjāpento āgato puggalajjhāsayenapi desanāvilāsenapi. **Tatojo so saṅkhāro**ti taṇhāsampayuttacitte vicikicchāva natthi, kathaṁ vicikicchāsaṅkhāro taṇhāto jāyatīti? Appahīnattā. Yassa hi taṇhāya appahīnāya so (CS:pg.2.282) uppajjati, taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. Diṭṭhiyāpi eseva nayo labbhatiyeva catūsu hi cittuppādesu sampayuttadiṭṭhi nāma natthi. Yasmā pana taṇhāya appahīnattā sā uppajjati, tasmā taṁ sandhāya tatrāpi ayamattho yujjati. Iti imasmiṁ Sutte tevīsatiyā ṭhānesu arahattaṁ pāpetvā vipassanā kathitā. Navamaṁ.

(SA.22.82.)10. Puṇṇamasuttavaṇṇanā

82. Dasame **tadahuposathe**ti-ādi pavāraṇasutte vitthāritameva. **Kiñcideva desan**ti kiñci kāraṇaṁ. **Sake āsane nisīditvā puccha yadākaṅkhasī**ti kasmā evamāha? So kira bhikkhu pañcasatabhikkhuparivāro. Ācariye (SA.22.82./II,307.) pana ṭhitake pucchante sace te bhikkhū nisīdanti, Satthari gāravaṁ kataṁ hoti, ācariye agāravaṁ. Sace uṭṭhahanti, ācariye gāravaṁ kataṁ hoti, Satthari agāravaṁ. Iti nesaṁ cittaṁ anekaggaṁ bhavissati, desanaṁ sampaṭicchituṁ na sakkhissanti. Tasmiṁ pana nisīditvā pucchante tesaṁ cittaṁ ekaggaṁ bhavissati, desanaṁ sampaṭicchituṁ sakkhissantīti ñatvā Bhagavā evamāha. **Ime nu kho, bhante**ti ayaṁ thero pañcannaṁ bhikkhusatānaṁ ācariyo, pañcakkhandhamattampi nappajānātīti na vattabbo. Pañhaṁ pucchantena pana "Ime pañcupādānakkhandhā, na aññe"ti evaṁ jānantena viya hutvā pucchituṁ na vaṭṭati, tasmā ajānanto viya pucchati. Tepi cassa antevāsikā "amhākaṁ ācariyo 'ahaṁ jānāmī'ti na katheti, sabbaññutaññāṇena pana saddhiṁ saṁsanditvāva kathetī"ti sotabbaṁ saddhātabbaṁ maññissantītipi ajānanto viya pucchati.

Chandamūlakāti taṇhāchandamūlakā. **Na kho bhikkhu taññeva upādānaṁ te pañcupādānakkhandhā**ti yasmā chandarāgamattaṁ pañcakkhandhā na hoti, tasmā idaṁ vuttaṁ. Yasmā pana sahajātato vā ārammaṇato vā khandhe muñcitvā upādānaṁ natthi, tasmā **nāpi aññatra pañcahi upādānakkhandhehi upādānan**ti vuttaṁ. Taṇhāsampayuttasmiñhi citte vattamāne taṁcittasamuṭṭhānarūpaṁ rūpakkhandho, ṭhapetvā taṁ taṇhaṁ sesā arūpadhammā cattāro khandhāti sahajātatopi khandhe muñcitvā upādānaṁ natthi. Upādānassa pana rūpādīsu aññataraṁ ārammaṇaṁ katvā uppajjanato ārammaṇatopi pañcakkhandhe muñcitvā upādānaṁ natthi. **Chandarāgavemattatā**ti chandarāganānattaṁ. **Evaṁ kho bhikkhū**ti evaṁ rūpārammaṇassa chandarāgassa (CS:pg.2.283) vedanādīsu aññataraṁ ārammaṇaṁ akaraṇato siyā chandarāgavemattatā. (SA.22.81./II,308.) **Khandhādhivacanan**ti khandhāti ayaṁ paññatti. Ayaṁ pana anusandhi na ghaṭiyati, kiñcāpi na ghaṭiyati, sānusandhikāva pucchā, sānusandhikaṁ vissajjanaṁ. Ayañhi thero tesaṁ tesaṁ bhikkhūnaṁ ajjhāsayena pucchati, Satthāpi tesaṁ tesaṁ ajjhāsayeneva vissajjeti. Sesaṁ sabbattha uttānameva. Dasamaṁ.

Imassa ca pana vaggassa ekekasmiṁ Sutte pañcasatā pañcasatā bhikkhū arahattaṁ pattāti.

Khajjanīyavaggo aṭṭhamo.

9. Theravaggo

(SA.22.83.)1. Ānandasuttavaṇṇanā

83. Theravaggassa paṭhame **mantāṇiputto**ti, mantāṇiyā nāma brāhmaṇiyā putto. **Upādāyā**ti āgamma ārabbha sandhāya paṭicca. **Asmīti hotī**ti asmīti evaṁ pavattaṁ taṇhāmānadiṭṭhipapañcattayaṁ hoti. **Daharo**ti taruṇo. **Yuvā**ti yobbanena samannāgato. **Maṇḍanakajātiko**ti maṇḍanakasabhāvo maṇḍanakasīlo. **Mukhanimittan**ti mukhapaṭibimbaṁ. Tañhi parisuddhaṁ ādāsamaṇḍalaṁ paṭicca paññāyati. Kiṁ pana taṁ olokayato sakamukhaṁ paññāyati, paramukhanti? Yadi sakaṁ bhaveyya, parammukhaṁ hutvā paññāyeyya, atha parassa bhaveyya, vaṇṇādīhi asadisaṁ hutvā paññāyeyya. Tasmā na taṁ attano, na parassa, ādāsaṁ pana nissāya nibhāsarūpaṁ nāma taṁ paññāyatīti vadanti. Atha yaṁ udake paññāyati, taṁ kena kāraṇenāti Mahābhūtānaṁ visuddhatāya. **Dhammo me abhisamito**ti mayā ñāṇena catusaccadhammo abhisamāgato, sotāpannosmi jātoti kathesi. Paṭhamaṁ.

(SA.22.84./II,309.)

(SA.22.84.)2. Tissasuttavaṇṇanā

84. Dutiye (CS:pg.2.284) **madhurakajāto viyā**ti sañjātagarubhāvo viya akammañño. **Disāpi me**ti ayaṁ puratthimā ayaṁ dakkhiṇāti evaṁ disāpi mayhaṁ na pakkhāyanti, na pākaṭā hontīti vadati. **Dhammāpi maṁ na paṭibhantī**ti pariyattidhammāpi mayhaṁ na upaṭṭhahanti, uggahitaṁ sajjhāyitaṁ na dissatīti vadati. **Vicikicchā**ti no mahāvicikicchā. Na hi tassa "Sāsanaṁ niyyānikaṁ nu kho, na nu kho"ti vimati uppajjati. Evaṁ panassa hoti "Sakkhissāmi nu kho samaṇadhammaṁ kātuṁ, udāhu pattacīvaradhāraṇamattameva karissāmī"ti.

Kāmānametaṁ adhivacananti yathā hi ninnaṁ pallalaṁ olokentassa dassanarāmaṇeyyakamattaṁ atthi, yo panettha otarati, taṁ caṇḍamīnākulatāya ākaḍḍhitvā anayabyasanaṁ pāpeti, evamevaṁ pañcasu kāmaguṇesu cakkhudvārādīnaṁ ārammaṇe rāmaṇeyyakamattaṁ atthi, yo panettha gedhaṁ āpajjati, taṁ ākaḍḍhitvā nirayādīsu eva pakkhipanti. Appassādā hi kāmā bahudukkhā bahupāyāsā, ādīnavo ettha bhiyyoti imaṁ atthavasaṁ paṭicca "kāmānametaṁ adhivacanan"ti vuttaṁ. **Ahamanuggahenā**ti ahaṁ dhammāmisānuggahehi (SA.22.84./II,310.) anuggaṇhāmi. **Abhinandī**ti sampaṭicchi. Na kevalañca abhinandi, imaṁ pana Satthu santikā assāsaṁ labhitvā ghaṭento vāyamanto katipāhena arahatte patiṭṭhāsi. Dutiyaṁ.

(SA.22.85.)3. Yamakasuttavaṇṇanā

85. Tatiye **diṭṭhigatan**ti sace hissa evaṁ bhaveyya "saṅkhārā uppajjanti ceva nirujjhanti ca, saṅkhārappavattameva appavattaṁ hotī"ti, diṭṭhigataṁ nāma na bhaveyya,

sāsanāvacarikaṁ ñāṇaṁ bhaveyya. Yasmā panassa "satto ucchijjati vinassatī"ti ahosi, tasmā diṭṭhigataṁ nāma jātaṁ. **Thāmasā parāmāsā**ti diṭṭhithāmena ceva diṭṭhiparāmāsena ca.

Yenāyasmā Sāriputtoti yathā nāma paccante kupite taṁ vūpasametuṁ asakkontā rājapurisā senāpatissa vā rañño vā santikaṁ gacchanti, evaṁ diṭṭhigatavasena tasmiṁ there kupite taṁ vūpasametuṁ asakkontā te bhikkhū yena dhammarājassa dhammasenāpati āyasmā Sāriputto (CS:pg.2.285) tenupasaṅkamiṁsu. **Evaṁbyākho**ti tesaṁ bhikkhūnaṁ santike viya therassa sammukhā paggayha vattuṁ asakkonto olambantena hadayena "evaṁbyākho"ti āha. **Taṁ kiṁ maññasi, āvuso**ti? Idaṁ thero tassa vacanaṁ sutvā, "Nāyaṁ attano laddhiyaṁ dosaṁ passati, dhammadesanāya assa taṁ pākaṭaṁ karissāmī"ti cintetvā tiparivaṭṭaṁ desanaṁ desetuṁ ārabhi.

Taṁ kiṁ maññasi, āvuso Yamaka, rūpaṁ Tathāgatoti idaṁ kasmā āraddhaṁ? Anuyogavattaṁ dāpanatthaṁ. Tiparivaṭṭadesanāvasānasmiñhi thero sotāpanno jāto. Atha naṁ anuyogavattaṁ dāpetuṁ "taṁ kiṁ maññasī"ti-ādimāha? (SA.22.85./II,311.) **Tathāgato**ti satto. Rūpaṁ vedanā saññā saṅkhārā viññāṇanti ime pañcakkhandhe sampiṇḍetvā "Tathāgato"ti samanupassasīti pucchati. **Ettha ca te, āvuso**ti idaṁ therassa anuyoge bhummaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti-- ettha ca te ettake ṭhāne diṭṭheva dhamme saccato thirato satte anupalabbhiyamāneti. **Sace taṁ, āvuso**ti idametaṁ aññaṁ byākarāpetukāmo pucchati. **Yaṁ dukkhaṁ taṁ niruddhan**ti yaṁ dukkhaṁ, tadeva niruddhaṁ, añño satto nirujjhanako nāma natthi, evaṁ byākareyyanti attho.

Etasseva atthassāti etassa paṭhamamaggassa. **Bhiyyosomattāya ñāṇāyā**ti atirekappamāṇassa ñāṇassa atthāya, sahavipassanakānaṁ upari ca tiṇṇaṁ maggānaṁ āvibhāvatthāyāti attho. **Ārakkhasampanno**ti anto-ārakkhena ceva bahi-ārakkhena ca samannāgato. **Ayogakkhemakāmo**ti catūhi yogehi khemabhāvaṁ anicchanto. **Pasayhā**ti pasayhitvā abhibhavitvā. **Anupakhajjā**ti anupavisitvā.

Pubbuṭṭhāyīti-ādīsu dūratova āgacchantaṁ disvā āsanato paṭhamataraṁ vuṭṭhātīti **pubbuṭṭhāyī**. Tassa āsanaṁ datvā tasmiṁ nisinne pacchā nipatati nisīdatīti, **pacchānipātī**. Pātova vuṭṭhāya "ettakā kasituṁ gacchatha, ettakā vapitun"ti vā sabbapaṭhamaṁ vuṭṭhātīti **pubbuṭṭhāyī**. Sāyaṁ sabbesu attano attano vasanaṭṭhānaṁ gatesu gehassa samantato ārakkhaṁ saṁvidhāya dvārāni thaketvā sabbapacchā nipajjanatopi **pacchānipātī**. "Kiṁ karomi (CS:pg.2.286) ayyaputta Kiṁ karomi ayyaputtā"ti? Mukhaṁ olokento kiṁkāraṁ paṭisāvetīti **kiṁkārapaṭissāvī**. Manāpaṁ caratīti **manāpacārī**. Piyaṁ vadatīti **piyavādī**. **Mittatopi naṁ saddaheyyā**ti mitto me ayanti saddaheyya. **Vissāsaṁ āpajjeyyā**ti ekato pānabhojanādiṁ karonto vissāsiko bhaveyya. **Saṁvissattho**ti suṭṭhu vissattho.

Evameva khoti ettha idaṁ opammasaṁsandanaṁ-- bālagahapatiputto viya hi vaṭṭasannissitakāle assutavā (SA.22.85./II,312.) puthujjano vadhakapaccāmitto viya abaladubbalā pañcakkhandhā, vadhakapaccāmittassa "bālagahapatiputtaṁ upaṭṭhahissāmī"ti upagatakālo viya paṭisandhikkhaṇe upagatā pañcakkhandhā, tassa hi "Na me ayaṁ sahāyo, vadhakapaccatthiko ayan"ti ajānanakālo viya vaṭṭanissitaputhujjanassa pañcakkhandhe "na ime mayhan"ti agahetvā "Mama rūpaṁ, mama vedanā, mama saññā, mama saṅkhārā, mama viññāṇan"ti gahitakālo, vadhakapaccatthikassa "mitto me ayan"ti gahetvā sakkārakaraṇakālo viya "mama ime"ti gahetvā pañcannaṁ khandhānaṁ nhāpanabhojanādīhi sakkārakaraṇakālo, "ativissattho me ayan"ti ñatvā sakkāraṁ karontasseva asinā sīsacchindanaṁ viya vissatthassa bālaputhujjanassa tikhiṇehi bhijjamānehi khandhehi jīvitapariyādānaṁ veditabbaṁ.

Upetīti upagacchati. **Upādiyatī**ti gaṇhāti. **Adhiṭṭhātī**ti adhitiṭṭhati. **Attā me**ti ayaṁ me attāti. **Sutavā ca kho, āvuso, ariyasāvako**ti yathā pana paṇḍito gahapatiputto evaṁ upagataṁ paccatthikaṁ "paccatthiko me ayan"ti ñatvā appamatto tāni tāni kammāni kāretvā anatthaṁ pariharati, atthaṁ pāpuṇāti, evaṁ sutavā ariyasāvakopi "Na rūpaṁ attato samanupassatī"ti-ādinā nayena pañcakkhandhe ahanti vā mamanti vā agahetvā, "paccatthikā me ete"ti ñatvā rūpasattaka-arūpasattakādivasena vipassanāya yojetvāva tatonidānaṁ dukkhaṁ parivajjetvā aggaphalaṁ arahattaṁ pāpuṇāti. Sesamettha uttānameva. Tatiyaṁ.

(SA.22.86.)4. Anurādhasuttavaṇṇanā

86. Catutthe **araññakuṭikāyan**ti tasseva vihārassa paccante paṇṇasālāyaṁ. **Taṁ Tathāgato**ti tumhākaṁ Satthā Tathāgato taṁ sattaṁ (CS:pg.2.287) Tathāgataṁ. **Aññatra imehī**ti tassa kira evaṁ ahosi "Ime sāsanassa paṭipakkhā paṭivilomā, yathā ime bhaṇanti, na evaṁ Satthā paññāpessati, aññathā paññāpessatī"ti. Tasmā evamāha. **Evaṁ vutte te aññatitthiyā**ti evaṁ therena attano ca paresañca samayaṁ ajānitvā vutte ekadesena sāsanasamayaṁ (SA.22.86./II,313.) jānantā therassa vāde dosaṁ dātukāmā te aññatitthiyā paribbājakā āyasmantaṁ anurādhaṁ etadavocuṁ.

Taṁ kiṁ maññasi anurādhāti Satthā tassa kathaṁ sutvā cintesi-- "Ayaṁ bhikkhu attano laddhiyaṁ dosaṁ na jānāti, kārako panesa yuttayogo, dhammadesanāya eva naṁ jānāpessāmī"ti tiparivaṭṭaṁ desanaṁ desetukāmo "Taṁ kiṁ maññasi, anurādhā"ti-ādimāha. Athassa tāya desanāya arahattappattassa anuyogavattaṁ āropento **taṁ kiṁ maññasi, anurādha? Rūpaṁ Tathāgato**ti-ādimāha. **Dukkhañceva paññapemi, dukkhassa ca nirodhan**ti vaṭṭadukkhañceva vaṭṭadukkhassa ca nirodhaṁ nibbānaṁ paññapemi. Dukkhanti vā vacanena dukkhasaccaṁ gahitaṁ. Tasmiṁ gahite samudayasaccaṁ gahitameva hoti, tassa mūlattā. Nirodhanti vacanena nirodhasaccaṁ gahitaṁ. Tasmiṁ gahite maggasaccaṁ gahitameva hoti tassa upāyattā. Iti pubbe cāhaṁ, anurādha, etarahi ca catusaccameva paññapemīti dasseti. Evaṁ imasmiṁ Sutte vaṭṭavivaṭṭameva kathitaṁ. Catutthaṁ.

(SA.22.87.)5. Vakkalisuttavaṇṇanā

87. Pañcame **kumbhakāranivesane**ti kumbhakārasālāyaṁ. Thero kira vutthavasso pavāretvā Bhagavantaṁ dassanāya āgacchati. Tassa nagaramajjhe mahā-ābādho uppajji, pādā na vahanti. Atha naṁ mañcakasivikāya kumbhakārasālaṁ āhariṁsu. Sā ca sālā tesaṁ kammasālā, na nivesanasālā. Taṁ sandhāya vuttaṁ "kumbhakāranivesane viharatī"ti. **Bāḷhagilāno**ti adhimattagilāno. **Samadhosī**ti samantato adhosi, calanākārena apacitiṁ dassesi. Vattaṁ kiretaṁ bāḷhagilānenapi buḍḍhataraṁ disvā uṭṭhānākārena apaciti dassetabbā. Tena pana "mā cali mā calī"ti vattabbo. **Santimāni āsanānī**ti Buddhakālasmiñhi ekassapi bhikkhuno (CS:pg.2.288) vasanaṭṭhāne (SA.22.87./II,314.) "Sace Satthā āgacchissati, idha nisīdissatī"ti āsanaṁ paññattameva hoti antamaso phalakamattampi paṇṇasanthāramattampi. **Khamanīyaṁ yāpanīyan**ti kacci dukkhaṁ khamituṁ iriyāpathaṁ vā yāpetuṁ sakkāti pucchati. **Paṭikkamantī**ti nivattanti. **Abhikkamantī**ti adhigacchanti **Paṭikkamosānan**ti paṭikkamo etāsaṁ. **Sīlato na upavadatī**ti sīlaṁ ārabbha sīlabhāvena na upavadati.

Cirapaṭikāhanti cirapaṭiko ahaṁ, cirato paṭṭhāya ahanti attho. **Pūtikāyenā**ti attano suvaṇṇavaṇṇampi kāyaṁ Bhagavā dhuvapaggharaṇaṭṭhena evamāha. **Yo kho, vakkali, dhamman**ti idha Bhagavā "Dhammakāyo kho, mahārāja, Tathāgato"ti vuttaṁ dhammakāyataṁ dasseti. Navavidho hi lokuttaradhammo Tathāgatassa kāyo nāma.

Idāni therassa tiparivaṭṭadhammadesanaṁ ārabhanto **taṁ kiṁ maññasī**ti-ādimāha. **Kāḷasilā**ti kāḷasilāvihāro. **Vimokkhāyā**ti maggavimokkhatthāya. **Suvimutto vimuccissatī**ti arahattaphalavimuttiyā vimutto hutvā vimuccissati. Tā kira devatā "Yena nīhārena iminā vipassanā āraddhā, anantarāyena arahattaṁ pāpuṇissatī"ti ñatvā evamāhaṁsu. **Apāpakan**ti alāmakaṁ. **Satthaṁ āharesī**ti thero kira adhimāniko ahosi. So samādhivipassanāhi vikkhambhitānaṁ kilesānaṁ samudācāraṁ apassanto "khīṇāsavomhī"ti saññī hutvā "Kiṁ me iminā dukkhena jīvitena? Satthaṁ āharitvā marissāmī"ti tikhiṇena satthena kaṇṭhanāḷaṁ chindi. Athassa dukkhā vedanā uppajji. So tasmiṁ khaṇe attano puthujjanabhāvaṁ ñatvā avissaṭṭhakammaṭṭhānattā sīghaṁ mūlakammaṭṭhānaṁ ādāya sammasanto arahattaṁ pāpuṇitvāva kālamakāsi. Paccavekkhaṇā panassa ca kathaṁ ahosīti? Khīṇāsavassa (SA.22.87./II,315.) ekūnavīsati paccavekkhaṇā na sabbāva avassaṁ laddhabbā, tikhiṇenāpi pana asinā sīse chijjante ekaṁ dve ñāṇāni avassaṁ uppajjanti.

Vivattakkhandhanti parivattakkhandhaṁ. **Semānan**ti sayamānaṁ. Thero kira uttānako nipanno satthaṁ āhari. Tassa sarīraṁ yathāṭhitameva ahosi. Sīsaṁ pana dakkhiṇapassena parivattitvā aṭṭhāsi. Ariyasāvakā hi yebhuyyena dakkhiṇapasseneva kālaṁ karonti. Tenassa sarīraṁ yathāṭhitaṁyeva ahosi. Sīsaṁ pana dakkhiṇapassena parivattitvā ṭhitaṁ. Taṁ sandhāya vivattakkhandho nāma jātotipi vadanti. **Dhūmāyitattan**ti dhūmāyanabhāvaṁ (CS:pg.2.289) **Timirāyitattan**ti timirāyanabhāvaṁ. Dhūmavalāhakaṁ viya timiravalāhakaṁ viya cāti attho. Pañcamaṁ.

(SA.22.88.)6. Assajisuttavaṇṇanā

88. Chaṭṭhe **Kassapakārāme**ti Kassapaseṭṭhinā kārite ārāme. **Kāyasaṅkhāre**ti assāsapassāse So hi te catutthajjhānena passambhitvā passambhitvā vihāsi. **Evaṁ hotī**ti idāni taṁ samādhiṁ appaṭilabhantassa evaṁ hoti. **No cassāhaṁ parihāyāmī**ti kacci nu kho ahaṁ sāsanato na parihāyāmi? Tassa kira ābādhadosena appitappitā samāpatti parihāyi, tasmā evaṁ cintesi. **Samādhisārakā samādhisāmaññā**ti samādhiṁyeva sārañca sāmaññañca maññanti. Mayhaṁ pana sāsane na etaṁ sāraṁ, vipassanāmaggaphalāni sāraṁ. So tvaṁ samādhito parihāyanto kasmā cintesi "sāsanato parihāyāmī"ti. Evaṁ theraṁ assāsetvā idānissa tiparivaṭṭaṁ dhammadesanaṁ ārabhanto **taṁ kiṁ maññasī**ti-ādimāha. Athassa tiparivaṭṭadesanāvasāne arahattaṁ pattassa satatavihāraṁ dassento **so sukhaṁ ce vedanaṁ vedayatī**ti (SA.22.88./II,316.) ādimāha Tattha **anabhinanditāti pajānātī**ti sukhavedanāya tāva abhinandanā hotu, dukkhavedanāya kathaṁ hotīti? Dukkhaṁ patvā sukhaṁ pattheti, yadaggena sukhaṁ pattheti, tadaggena dukkhaṁ patthetiyeva. Sukhavipariṇāmena hi dukkhaṁ āgatameva hotīti evaṁ dukkhe abhinandanā veditabbā. Sesaṁ pubbe vuttanayamevāti. Chaṭṭhaṁ.

(SA.22.89.)7. Khemakasuttavaṇṇanā

89. Sattame **attaniyan**ti attano parikkhārajātaṁ. **Asmīti adhigatan**ti asmīti evaṁ pavattā taṇhāmānā adhigatā. **Sandhāvanikāyā**ti punappunaṁ gamanāgamanena. **Upasaṅkamī**ti badarikārāmato gāvutamattaṁ ghositārāmaṁ agamāsi. Dāsakatthero pana catukkhattuṁ gamanāgamanena taṁdivasaṁ dviyojanaṁ addhānaṁ āhiṇḍi. Kasmā pana taṁ therā pahiṇiṁsu? Vissutassa dhammakathikassa santikā dhammaṁ suṇissāmāti. Sayaṁ kasmā na gatāti? Therassa vasanaṭṭhānaṁ araññaṁ sambādhaṁ, tattha saṭṭhimattānaṁ therānaṁ ṭhātuṁ vā nisīdituṁ vā okāso natthīti na gatā. "Idhāgantvā amhākaṁ dhammaṁ kathetū"tipi (CS:pg.2.290) kasmā pana na pahiṇiṁsūti? Therassa ābādhikattā. Atha kasmā punappunaṁ pahiṇiṁsūti? Sayameva ñatvā amhākaṁ kathetuṁ āgamissatīti. Theropi tesaṁ ajjhāsayaṁ ñatvāva agamāsīti.

Na khvāhaṁ, āvuso, rūpanti yo hi rūpameva asmīti vadati, tena itare cattāro khandhā paccakkhātā honti. Yo aññatra rūpā vadati, tena rūpaṁ paccakkhātaṁ hoti. Vedanādīsupi eseva nayo. Therassa pana samūhato pañcasupi khandhesu asmīti adhigato, tasmā evamāha. **Hotevā**ti hotiyeva. **Anusahagato**ti sukhumo. **Ūse**ti chārikākhāre. **Khāre**ti ūsakhāre. **Sammadditvā**ti temetvā khādetvā.

(SA.22.89./II,317.) **Evameva kho**ti ettha idaṁ opammasaṁsandanaṁ-- kiliṭṭhavatthaṁ viya hi puthujjanassa cittācāro, tayo khārā viya tisso anupassanā, tīhi khārehi dhotavatthaṁ viya desanāya madditvā ṭhito anāgāmino cittācāro, anusahagato ūsādigandho viya arahattamaggavajjhā kilesā, gandhakaraṇḍako viya arahattamaggañāṇaṁ gandhakaraṇḍakaṁ āgamma anusahagatānaṁ ūsagandhādīnaṁ samugghāto viya arahattamaggena sabbakilesakkhayo, gandhaparibhāvitavatthaṁ nivāsetvā chaṇadivase antaravīthiyaṁ sugandhagandhino vicaraṇaṁ viya khīṇāsavassa sīlagandhādīhi dasa disā upavāyantassa yathākāmacāro.

Ācikkhitunti kathetuṁ. **Desetun**ti pakāsetuṁ. **Paññāpetun**ti jānāpetuṁ. **Paṭṭhapetun**ti patiṭṭhāpetuṁ. **Vivaritun**ti vivaṭaṁ kātuṁ. **Vibhajitun**ti suvibhattaṁ kātuṁ. **Uttānīkātun**ti uttānakaṁ kātuṁ. **Saṭṭhimattānaṁ therānan**ti te kira therena kathitakathitaṭṭhāne vipassanaṁ paṭṭhapetvā uparūpari sammasantā desanāpariyosāne arahattaṁ pāpuṇiṁsu. Theropi aññena nīhārena akathetvā vipassanāsahagatacitteneva kathesi. Tasmā sopi arahattaṁ pāpuṇi. Tena vuttaṁ-- "Saṭṭhimattānaṁ therānaṁ bhikkhūnaṁ anupādāya āsavehi cittāni vimucciṁsu āyasmato khemakassa cā"ti. Sattamaṁ.

(SA.22.90.)8. Channasuttavaṇṇanā

90. Aṭṭhame (CS:pg.2.291) **āyasmā channo**ti Tathāgatena saddhiṁ ekadivase jāto mahābhinikkhamanadivase saddhiṁ nikkhamitvā puna aparabhāge Satthu santike pabbajitvā "amhākaṁ Buddho amhākaṁ dhammo"ti evaṁ makkhī ceva paḷāsī ca hutvā sabrahmacārīnaṁ pharusavācāya saṅghaṭṭanaṁ karonto thero. **Avāpuraṇaṁ ādāyā**ti kuñcikaṁ gahetvā. **Vihārena vihāraṁ upasaṅkamitvā**ti ekaṁ vihāraṁ pavisitvā tato aññaṁ, tato aññanti evaṁ tena tena vihārena taṁ taṁ vihāraṁ upasaṅkamitvā. **Etadavoca ovadantu man**ti kasmā evaṁ mahantena ussāhena tattha tattha gantvā etaṁ avocāti? Uppannasaṁvegatāya. Tassa hi parinibbute Satthari Dhammasaṅgāhakattherehi pesito āyasmā Ānando (SA.22.90./II,318.) Kosambiṁ gantvā brahmadaṇḍaṁ adāsi. So dinne brahmadaṇḍe sañjātapariḷāho visaññībhūto patitvā puna saññaṁ labhitvā vuṭṭhāya ekassa bhikkhuno santikaṁ gato, so tena saddhiṁ kiñci na kathesi. Aññassa santikaṁ agamāsi, sopi na kathesīti evaṁ sakalavihāraṁ vicaritvā

nibbinno pattacīvaraṁ ādāya Bārāṇasiṁ gantvā uppannasaṁvego tattha tattha gantvā evaṁ avoca.

Sabbe saṅkhārā aniccāti sabbe tebhūmakasaṅkhārā aniccā. **Sabbe dhammā anattā**ti sabbe catubhūmakadhammā anattā. Iti sabbepi te bhikkhū theraṁ ovadantā aniccalakkhaṇaṁ anattalakkhaṇanti dveva lakkhaṇāni kathetvā dukkhalakkhaṇaṁ na kathayiṁsu. Kasmā? Evaṁ kira nesaṁ ahosi-- "Ayaṁ bhikkhu vādī dukkhalakkhaṇe paññāpiyamāne rūpaṁ dukkhaṁ …pe… viññāṇaṁ dukkhaṁ, maggo dukkho, phalaṁ dukkhanti 'tumhe dukkhappattā bhikkhū nāmā'ti gahaṇaṁ gaṇheyya, yathā gahaṇaṁ gahetuṁ na sakkoti, evaṁ niddosamevassa katvā kathessāmā"ti dveva lakkhaṇāni kathayiṁsu.

Paritassanā upādānaṁ uppajjatīti paritassanā ca upādānañca uppajjati. **Paccudāvattati mānasaṁ, atha ko carahi me attā**ti yadi rūpādīsu ekopi anattā, atha ko nāma me attāti evaṁ paṭinivattati "mayhaṁ mānasan"ti. Ayaṁ kira thero paccaye apariggahetvā vipassanaṁ paṭṭhapesi, sāssa dubbalavipassanā attagāhaṁ pariyādātuṁ asakkuṇantī saṅkhāresu suññato (CS:pg.2.292) upaṭṭhahantesu "ucchijjissāmi vinassissāmī"ti ucchedadiṭṭhiyā ceva paritassanāya ca paccayo ahosi. So ca attānaṁ pāpate papatantaṁ viya disvā, "Paritassanā upādānaṁ uppajjati, paccudāvattati mānasaṁ, atha ko carahi me attā"ti āha. **Na kho panevaṁ dhammaṁ passato hotī**ti catusaccadhammaṁ passantassa evaṁ na hoti. **Tāvatikā vissaṭṭhī**ti tattako vissāso. **Sammukhā metan**ti thero tassa vacanaṁ sutvā, "Kīdisā nu kho imassa dhammadesanā sappāyā"ti? Cintento tepiṭakaṁ (SA.22.90./II,319.) Buddhavacanaṁ vicinitvā Kaccānasuttaṁ (saṁ.ni.2.15) addasa "Idaṁ āditova diṭṭhiviniveṭhanaṁ katvā majjhe Buddhabalaṁ dīpetvā saṇhasukhumapaccayākāraṁ pakāsayamānaṁ gataṁ, idamassa desessāmī"ti dassento "sammukhā metan"ti-ādimāha. Aṭṭhamaṁ.

(SA.22.91~92.)9- 10. Rāhulasuttādivaṇṇanā

91-92. Navamadasamāni Rāhulasaṁyutte (saṁ.ni.2.188) vuttatthāneva. Kevalaṁ hetāni ayaṁ theravaggoti katvā idhāgatānīti. Navamadasamāni.

Theravaggo navamo.

10. Pupphavaggo

(SA.22.93.)1. Nadīsuttavaṇṇanā

93. Pupphavaggassa paṭhame **pabbateyyā**ti pabbate pavattā. **Ohārinī**ti sote patitapatitāni tiṇapaṇṇakaṭṭhādīni heṭṭhāhārinī. **Dūraṅgamā**ti nikkhantaṭṭhānato paṭṭhāya catupañcayojanasatagāminī. **Sīghasotā**ti caṇḍasotā. **Kāsā**ti-ādīni sabbāni tiṇajātāni. **Rukkhā**ti eraṇḍādayo dubbalarukkhā. **Te naṁ ajjholambeyyun**ti te tīre jātāpi onamitvā aggehi udakaṁ phusantehi adhi-olambeyyuṁ, upari lambeyyunti attho. **Palujjeyyun**ti samūlamattikāya saddhiṁ sīse pateyyuṁ. So tehi ajjhotthaṭo vālukamattikodakehi mukhaṁ pavisantehi mahāvināsaṁ pāpuṇeyya.

Evameva (CS:pg.2.293) **kho**ti ettha sote patitapuriso viya vaṭṭasannissito

bālaputhujjano daṭṭhabbo, ubhatotīre kāsādayo viya dubbalapañcakkhandhā, “Ime gahitāpi maṁ tāretuṁ na sakkhissantī”ti tassa purisassa ajānitvā gahaṇaṁ viya ime khandhā “na mayhaṁ sahāyā”ti bālaputhujjanassa ajānitvā catūhi gāhehi gahaṇaṁ, gahitagahitānaṁ palujjanattā purisassa byasanappatti viya catūhi gāhehi gahitānaṁ khandhānaṁ vipariṇāme bālaputhujjanassa sokādibyasanappatti veditabbā. Paṭhamaṁ.
(SA.22.90./II,320.)

(SA.22.94.)2. Pupphasuttavaṇṇanā

94. Dutiye **vivadatī**ti “aniccaṁ dukkhaṁ anattā asubhan”ti yathāsabhāvena vadantena saddhiṁ “niccaṁ sukhaṁ attā subhan”ti vadanto vivadati. **Lokadhammo**ti khandhapañcakaṁ. Tañhi lujjanasabhāvattā lokadhammoti vuccati. **Kinti karomī**ti kathaṁ karomi? Mayhañhi paṭipattikathanameva bhāro, paṭipattipūraṇaṁ pana kulaputtānaṁ bhāroti dasseti. Imasmiṁ Sutte tayo lokā kathitā. “Nāhaṁ, bhikkhave, lokenā”ti ettha hi sattaloko kathito, “Atthi, bhikkhave, loke lokadhammo”ti ettha saṅkhāraloko, “Tathāgato loke jāto loke saṁvaḍḍho”ti ettha okāsaloko kathito. Dutiyaṁ.

(SA.22.95.)3. Pheṇapiṇḍūpamasuttavaṇṇanā

95. Tatiye **Gaṅgāya nadiyā tīre**ti ayujjhapuravāsino aparimāṇabhikkhuparivāraṁ cārikaṁ caramānaṁ Tathāgataṁ attano nagaraṁ sampattaṁ disvā ekasmiṁ Gaṅgāya nivattanaṭṭhāne mahāvanasaṇḍamaṇḍitappadese Satthu vihāraṁ katvā adaṁsu. Bhagavā tattha viharati. Taṁ sandhāya vuttaṁ “Gaṅgāya nadiyā tīre”ti. **Tatra kho Bhagavā bhikkhū āmantesī**ti tasmiṁ vihāre vasanto Bhagavā sāyanhasamayaṁ gandhakuṭito nikkhamitvā Gaṅgātīre paññattavarabuddhāsane nisinno Gaṅgāya nadiyā āgacchantaṁ mahantaṁ pheṇapiṇḍaṁ disvā, “Mama sāsane pañcakkhandhanissitaṁ ekaṁ dhammaṁ kathessāmī”ti cintetvā parivāretvā nisinne bhikkhū āmantesi.

Mahantaṁ (CS:pg.2.294) **pheṇapiṇḍan**ti uṭṭhānuṭṭhāne badarapakkappamāṇato paṭṭhāya anusotāgamanena anupubbena pavaḍḍhitvā pabbatakūṭamattaṁ jātaṁ, yattha udakasappādayo anekapāṇayo nivasanti, evarūpaṁ mahantaṁ pheṇapiṇḍaṁ. **Āvaheyyā**ti āhareyya. So panāyaṁ pheṇapiṇḍo uṭṭhitaṭṭhānepi (SA.22.95./II,321.) bhijjati thokaṁ gantvāpi, ekadviyojanādivasena dūraṁ gantvāpi, antarā pana abhijjantopi mahāsamuddaṁ patvā avassameva bhijjati. **Nijjhāyeyyā**ti olokeyya. **Yoniso upaparikkheyyā**ti kāraṇena upaparikkheyya. **Kiñhi siyā, bhikkhave, pheṇapiṇḍe sāro**ti, bhikkhave, pheṇapiṇḍamhi sāro nāma kiṁ bhaveyya? Vilīyitvā viddhaṁseyyeva.

Evameva khoti yathā pheṇapiṇḍo nissāro, evaṁ rūpampi niccasāradhuvasāra-attasāravirahena nissārameva. Yathā ca so “Iminā pattaṁ vā thālakaṁ vā karissāmī”ti gahetuṁ na sakkā, gahitopi tamatthaṁ na sādheti, bhijjati eva, evaṁ rūpampi niccanti vā dhuvanti vā ahanti vā mamanti vā gahetuṁ na sakkā, gahitampi na tathā tiṭṭhati, aniccaṁ dukkhaṁ anattā asubhaññeva hotīti evaṁ pheṇapiṇḍasadisameva hoti. Yathā vā pana pheṇapiṇḍo chiddāvachiddo anekasandhighaṭito bahūnaṁ udakasappādīnaṁ pāṇānaṁ āvāso, evaṁ rūpampi chiddāvachiddaṁ anekasandhighaṭitaṁ, kulavasenevettha asīti kimikulāni vasanti, tadeva tesaṁ sūtigharampi vaccakuṭipi gilānasālāpi susānampi, na te aññattha gantvā

gabbhavuṭṭhānādīni karonti, evampi pheṇapiṇḍasadisaṁ.

Yathā ca pheṇapiṇḍo ādito badarapakkamatto hutvā anupubbena pabbatakūṭamattopi hoti, evaṁ rūpampi ādito kalalamattaṁ hutvā anupubbena byāmamattampi gomahiṁsahatthi-ādīnaṁ vasena pabbatakūṭādimattaṁ hoti macchakacchapādīnaṁ vasena anekayojanasatapamāṇampi, evampi pheṇapiṇḍasadisaṁ. Yathā ca pheṇapiṇḍo uṭṭhitamattopi bhijjati, thokaṁ gantvāpi, dūraṁ gantvāpi, samuddaṁ patvā pana avassameva bhijjati, evamevaṁ rūpampi kalalabhāvepi bhijjati abbudādibhāvepi, antarā pana abhijjamānampi vassasatāyukānaṁ vassasataṁ patvā avassameva bhijjati, maraṇamukhe cuṇṇavicuṇṇaṁ hoti, evampi pheṇapiṇḍasadisaṁ.

(SA.22.95./II,322.) **Kiñhi** (CS:pg.2.295) **siyā, bhikkhave, vedanāya sāro**ti-ādīsu vedanādīnaṁ pubbuḷādīhi evaṁ sadisatā veditabbā. Yathā hi pubbuḷo asāro evaṁ vedanāpi. Yathā ca so abalo agayhūpago, na sakkā taṁ gahetvā phalakaṁ vā āsanaṁ vā kātuṁ, gahitopi bhijjateva, evaṁ vedanāpi abalā agayhūpagā, na sakkā niccāti vā dhuvāti vā gahetuṁ, gahitāpi na tathā tiṭṭhati, evaṁ agayhūpagatāyapi vedanā pubbuḷasadisā. Yathā pana tasmiṁ tasmiṁ udakabindumhi pubbuḷo uppajjati ceva bhijjati ca, na ciraṭṭhitiko hoti, evaṁ vedanāpi uppajjati ceva bhijjati ca, na ciraṭṭhitikā hoti. Ekaccharakkhaṇe koṭisatasahassasaṅkhā uppajjitvā nirujjhati. Yathā ca pubbuḷo udakatalaṁ, udakabinduṁ, udakajallaṁ, saṅkaḍḍhitvā puṭaṁ katvā gahaṇavātañcāti cattāri kāraṇāni paṭicca uppajjati, evaṁ vedanāpi vatthuṁ ārammaṇaṁ kilesajallaṁ phassasaṅghaṭṭanañcāti cattāri kāraṇāni paṭicca uppajjati. Evampi vedanā pubbuḷasadisā.

Saññāpi asārakaṭṭhena marīcisadisā. Tathā agayhūpagaṭṭhena. Na hi sakkā taṁ gahetvā pivituṁ vā nhāyituṁ vā bhājanaṁ vā pūretuṁ. Apica yathā marīci vipphandati, sañjātūmivegā viya khāyati, evaṁ nīlasaññādibhedā saññāpi nīlādi-anubhavanatthāya phandati vipphandati. Yathā ca marīci mahājanaṁ vippalambheti "puṇṇavāpi viya puṇṇanadī viya dissatī"ti vadāpeti, evaṁ saññāpi vippalambheti, "Idaṁ nīlakaṁ subhaṁ sukhaṁ niccan"ti vadāpeti. Pītakādīsupi eseva nayo. Evaṁ saññā vippalambhanenāpi marīcisadisā.

Akukkukajātanti anto asañjātaghanadaṇḍakaṁ. Saṅkhārāpi asārakaṭṭhena kadalikkhandhasadisā, tathā (SA.22.95./II,323.) agayhūpagaṭṭhena Yatheva hi kadalikkhandhato kiñci gahetvā na sakkā gopānasi-ādīnaṁ atthāya upanetuṁ, upanītampi na tathā hoti, evaṁ saṅkhārāpi na sakkā niccādivasena gahetuṁ, gahitāpi na tathā honti. Yathā ca kadalikkhandho bahupattavaṭṭisamodhāno hoti, evaṁ saṅkhārakkhandho bahudhammasamodhāno. Yathā ca kadalikkhandho nānālakkhaṇo. Aññoyeva hi bāhirāya pattavaṭṭiyā vaṇṇo, añño tato abbhantara-abbhantarānaṁ, evameva saṅkhārakkhandhepi (CS:pg.2.296) aññadeva phassassa lakkhaṇaṁ, aññā cetanādīnaṁ, samodhānetvā pana saṅkhārakkhandhova vuccatīti evampi saṅkhārakkhandho kadalikkhandhasadiso.

Cakkhumā purisoti maṁsacakkhunā ceva paññācakkhunā cāti dvīhi cakkhūhi cakkhumā. Maṁsacakkhumpi hissa parisuddhaṁ vaṭṭati apagatapaṭalapiḷakaṁ, paññācakkhumpi asārabhāvadassanasamatthaṁ. Viññāṇampi asārakaṭṭhena māyāsadisaṁ, tathā agayhūpagaṭṭhena. Yathā ca māyā ittarā lahupaccupaṭṭhānā, evaṁ viññāṇaṁ. Tañhi tatopi ittaratarañceva lahupaccupaṭṭhānatarañca. Teneva hi cittena puriso āgato viya gato viya ṭhito viya nisinno viya hoti. Aññadeva ca āgamanakāle cittaṁ, aññaṁ gamanakālādīsu. Evampi viññāṇaṁ māyāsadisaṁ. Māyā ca mahājanaṁ vañceti, yaṁkiñcideva "Idaṁ suvaṇṇaṁ rajataṁ muttā"ti gāhāpeti,

viññāṇampi mahājanaṁ vañceti. Teneva hi cittena āgacchantaṁ viya gacchantaṁ viya ṭhitaṁ viya nisinnaṁ viya katvā gāhāpeti. Aññadeva ca āgamane cittaṁ, aññaṁ gamanādīsu. Evampi viññāṇaṁ māyāsadisaṁ.

Bhūripaññenāti saṇhapaññena ceva vipulavitthatapaññena ca. **Āyū**ti jīvitindriyaṁ. **Usmā**ti kammajatejodhātu. **Parabhattan**ti nānāvidhānaṁ kimigaṇādīnaṁ bhattaṁ hutvā. **Etādisāyaṁ santāno**ti etādisī ayaṁ paveṇī (SA.22.95./II,324.) matakassa yāva susānā ghaṭṭīyatīti. **Māyāyaṁ bālalāpinī**ti yvāyaṁ viññāṇakkhandho nāma, ayaṁ bālamahājanalapāpanikamāyā nāma. **Vadhako**ti dvīhi kāraṇehi ayaṁ khandhasaṅkhāto vadhako aññamaññaghātanenapi, khandhesu sati vadho paññāyatītipi. Ekā hi pathavīdhātu bhijjamānā sesadhātuyo gahetvāva bhijjati, tathā āpodhātu-ādayo. Rūpakkhandho ca bhijjamāno arūpakkhandhe gahetvāva bhijjati, tathā arūpakkhandhesu vedanādayo saññādike. Cattāropi cete vatthurūpanti evaṁ aññamaññavadhanenettha vadhakatā veditabbā. Khandhesu pana sati vadhabandhanacchedādīni sambhavanti, evaṁ etesu sati vadhabhāvatopi vadhakatā veditabbā. **Sabbasaṁyogan**ti sabbaṁ dasavidhampi saṁyojanaṁ. **Accutaṁ padan**ti nibbānaṁ. Tatiyaṁ.

(SA.22.96~98.)4- 6. Gomayapiṇḍasuttādivaṇṇanā

96-98. Catutthe (CS:pg.2.297) **sassatisaman**ti sinerumahāpathavīcandimasūriyādīhi sassatīhi samaṁ. **Parittaṁ gomayapiṇḍan**ti appamattakaṁ madhukapupphappamāṇaṁ gomayakhaṇḍaṁ. Kuto panānenetaṁ laddhanti. Paribhaṇḍakaraṇatthāya ābhatato gahitanti eke. Atthassa pana viññāpanatthaṁ iddhiyā abhisaṅkharitvā hatthāruḷhaṁ katanti veditabbanti. **Attabhāvapaṭilābho**ti paṭiladdha-attabhāvo. **Na yidaṁ brahmacariyavāso paññāyethā**ti ayaṁ maggabrahmacariyavāso nāma na paññāyeyya. Maggo hi tebhūmakasaṅkhāre vivaṭṭento uppajjati. Yadi ca ettako attabhāvo nicco bhaveyya, maggo uppajjitvāpi saṅkhāravaṭṭaṁ vivaṭṭetuṁ na sakkuṇeyyāti brahmacariyavāso na paññāyetha.

Idāni sace koci saṅkhāro nicco bhaveyya, mayā mahāsudassanarājakāle anubhūtā sampatti niccā bhaveyya, sāpi ca aniccāti taṁ dassetuṁ **bhūtapubbāhaṁ bhikkhu rājā ahosin**ti-ādimāha. Tattha **kusāvatīrājadhānippamukhānī**ti kusāvatīrājadhānī tesaṁ nagarānaṁ pamukhā, sabbaseṭṭhāti attho. (SA.22.96~98./II,325.) **Sāramayānī**ti rattacandanasāramayāni. Upadhānaṁ pana sabbesaṁ suttamayameva. **Goṇakatthatānī**ti caturaṅgulādhikalomena kāḷakojavena atthatāni, yaṁ mahāpiṭṭhiyakojavoti vadanti. **Paṭakatthatānī**ti ubhatolomena uṇṇāmayena setakambalena atthatāni. **Paṭalikatthatānī**ti ghanapupphena uṇṇāmaya-attharaṇena atthatāni. **Kadalimigapavarapaccattharaṇānī**ti kadalimigacammamayena uttamapaccattharaṇena atthatāni. Taṁ kira paccattharaṇaṁ setavatthassa upari kadalimigacammaṁ attharitvā sibbetvā karonti. **Sa-uttaracchadānī**ti saha uttaracchadena, upari baddhena rattavitānena saddhinti attho. **Ubhatolohitakūpadhānī**ti sīsūpadhānañca pādūpadhānañcāti pallaṅkānaṁ ubhatolohitakūpadhānāni. **Vejayantarathappamukhānī**ti ettha vejayanto nāma tassa rañño ratho, yassa cakkānaṁ indanīlamaṇimayā nābhi, sattaratanamayā arā, pavāḷamayā nemi, rajatamayo akkho, indanīlamaṇimayaṁ upakkharaṁ, rajatamayaṁ kubbaraṁ. So tesaṁ rathānaṁ pamukho aggo. **Dukūlasandānānī**ti dukūlasantharāni. **Kaṁsūpadhāraṇānī**ti rajatamayadohabhājanāni. **Vatthakoṭisahassānī**ti yathārucitaṁ

(CS:pg.2.298) paribhuñjissatīti nhatvā ṭhitakāle upanītavatthāneva sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Bhattābhihāro**ti abhiharitabbabhattaṁ.

Yamahaṁ tena samayena ajjhāvasāmīti yattha vasāmi, taṁ ekaññeva nagaraṁ hoti, avasesesu puttadhītādayo ceva dāsamanussā ca vasiṁsu. Pāsādakūṭāgārādīsupi eseva nayo. Pallaṅkādīsu ekaṁyeva sayaṁ paribhuñjati, sesā puttādīnaṁ paribhogā honti. Itthīsu ekāva paccupaṭṭhāti, sesā parivāramattā honti. **Velāmikā**ti khattiyassa vā brāhmaṇiyā, brāhmaṇassa vā khattiyāniyā kucchismiṁ jātā. (SA.22.95./II,326.) **Paridahāmī**ti ekaṁyeva dussayugaṁ nivāsemi, sesāni parivāretvā vicarantānaṁ asītisahassādhikānaṁ soḷasannaṁ purisasatasahassānaṁ hontīti dasseti. **Bhuñjāmī**ti paramappamāṇena nāḷikodanamattaṁ bhuñjāmi, sesaṁ parivāretvā vicarantānaṁ cattālīsasahassādhikānaṁ aṭṭhannaṁ purisasatasahassānaṁ hotīti dasseti. Ekathālipāko hi dasannaṁ janānaṁ pahoti.

Iti imaṁ mahāsudassanakāle sampattiṁ dassetvā idāni tassā aniccataṁ dassento **iti kho bhikkhū**ti-ādimāha. Tattha **vipariṇatā**ti pakatijahanena nibbutapadīpo viya apaṇṇattikabhāvaṁ gatā. **Evaṁ aniccā kho bhikkhu saṅkhārā**ti evaṁ hutvā-abhāvaṭṭhena aniccā. Ettāvatā Bhagavā yathā nāma puriso satahatthubbedhe campakarukkhe nisseṇiṁ bandhitvā abhiruhitvā campakapupphaṁ ādāya nisseṇiṁ muñcanto otareyya, evamevaṁ nisseṇiṁ bandhanto viya anekavassakoṭisatasahassubbedhaṁ mahāsudassanasampattiṁ āruyha sampattimatthake ṭhitaṁ aniccalakkhaṇaṁ ādāya nisseṇiṁ muñcanto viya otiṇṇo. **Evaṁ addhuvā**ti evaṁ udakapubbuḷādayo viya dhuvabhāvarahitā. **Evaṁ anassāsikā**ti evaṁ supinake pītapānīyaṁ viya anulittacandanaṁ viya ca assāsavirahitā. Iti imasmiṁ Sutte aniccalakkhaṇaṁ kathitaṁ. Pañcame sabbaṁ vuttanayameva. Chaṭṭhaṁ tathā bujjhanakassa ajjhāsayena vuttaṁ. Catutthādīni.

(SA.22.99.)7. Gaddulabaddhasuttavaṇṇanā

99. Sattame **yaṁ mahāsamuddoo**ti yasmiṁ samaye pañcame sūriye uṭṭhite mahāsamuddoo ussussati. **Dukkhassa antakiriyan**ti cattāri saccāni appaṭivijjhitvā avijjāya nivutānaṁyeva sataṁ vaṭṭadukkhassa antakiriyaṁ paricchedaṁ (CS:pg.2.299) na vadāmi. **Sā gaddulabaddho**ti gaddulena baddhasunakho. **Khīle** (SA.22.99./II,327.) ti pathaviyaṁ ākoṭite mahākhīle. **Thambhe**ti nikhaṇitvā ṭhapite thambhe. **Evameva kho**ti ettha sunakho viya vaṭṭanissito bālo, gaddulo viya diṭṭhi, thambho viya sakkāyo, gaddularajjuyā thambhe upanibaddhasunakhassa thambhānuparivattanaṁ viya diṭṭhitaṇhāya sakkāye baddhassa puthujjanassa sakkāyānuparivattanaṁ veditabbaṁ. Sattamaṁ.

(SA.22.100.)8. Dutiyagaddulabaddhasuttavaṇṇanā

100. Aṭṭhame **tasmā**ti yasmā diṭṭhigaddulanissitāya taṇhārajjuyā sakkāyathambhe upanibaddho vaṭṭanissito bālaputhujjano sabbiriyāpathesu khandhapañcakaṁ nissāyeva pavattati, yasmā vā dīgharattamidaṁ cittaṁ saṁkiliṭṭhaṁ rāgena dosena mohena, tasmā. **Cittasaṁkilesā**ti sunhātāpi hi sattā cittasaṁkileseneva saṁkilissanti, malaggahitasarīrāpi cittassa vodānattā visujjhanti. Tenāhu porāṇā--

"Rūpamhi saṁkiliṭṭhamhi, saṁkilissanti māṇavā;

Rūpe suddhe visujjhanti, anakkhātaṁ mahesinā.
"Cittamhi saṁkiliṭṭhamhi, saṁkilissanti māṇavā;
Citte suddhe visujjhanti, iti vuttaṁ mahesinā"ti.

Caraṇaṁ nāma cittanti vicaraṇacittaṁ. Saṅkhā nāma brāhmaṇapāsaṇḍikā honti, te paṭakoṭṭhakaṁ katvā tattha nānappakārā sugatiduggativasena sampattivipattiyo lekhāpetvā, "Imaṁ kammaṁ katvā idaṁ paṭilabhati, idaṁ katvā idan"ti dassentā taṁ cittaṁ gahetvā vicaranti. **Citteneva cittitan**ti cittakārena cintetvā katattā cittena cintitaṁ nāma. **Cittaññeva cittataran**ti tassa cittassa upāyapariyesanacittaṁ tatopi cittataraṁ. **Tiracchānagatā pāṇā citteneva cittitā**ti kammacitteneva cittitā. Taṁ pana kammacittaṁ ime vaṭṭakatittirādayo "evaṁ cittā bhavissāmā"ti āyūhantā nāma natthi. Kammaṁ pana yoniṁ upaneti, yonimūlako tesaṁ cittabhāvo. Yoni-upagatā (SA.22.100./II,328.) hi sattā taṁtaṁyonikehi sadisacittāva honti. Iti yonisiddho cittabhāvo, kammasiddhā yonīti veditabbā.

Apica (CS:pg.2.300) cittaṁ nāmetaṁ sahajātaṁ sahajātadhammacittatāya bhūmicittatāya vatthucittatāya dvāracittatāya ārammaṇacittatāya kammanānattamūlakānaṁ liṅganānattasaññānānattavohāranānattādīnaṁ anekavidhānaṁ cittānaṁ nipphādanatāyapi tiracchānagatacittato cittatarameva veditabbaṁ.

Rajakoti vatthesu raṅgena rūpasamuṭṭhāpanako. So pana acheko amanāpaṁ rūpaṁ karoti, cheko manāpaṁ dassanīyaṁ, evameva puthujjano akusalacittena vā ñāṇavippayuttakusalena vā cakkhusampadādivirahitaṁ virūpaṁ samuṭṭhāpeti, ñāṇasampayuttakusalena cakkhusampadādisampannaṁ abhirūpaṁ. Aṭṭhamaṁ.

(SA.22.101.)9. Vāsijaṭasuttavaṇṇanā

101. Navame **seyyathāpi, bhikkhave, kukkuṭiyā aṇḍānī**ti imā kaṇhapakkhasukkapakkhavasena dve upamā vuttā. Tāsu kaṇhapakkha-upamā atthassa asādhikā, itarā sādhikāti. Sukkapakkha-upamāya evaṁ attho veditabbo-- **seyyathā**ti opammatthe nipāto, **apī**ti sambhāvanatthe. Ubhayenāpi seyyathā nāma, bhikkhaveti dasseti. **Kukkuṭiyā aṇḍāni aṭṭha vā dasa vā dasa vā dvādasa vā**ti ettha pana kiñcāpi kukkuṭiyā vuttappakārato ūnādhikānipi aṇḍāni honti, vacanasiliṭṭhatāya pana evaṁ vuttaṁ. Evañhi loke siliṭṭhavacanaṁ hoti. **Tānassū**ti tāni assu, tāni bhaveyyunti attho. **Kukkuṭiyā sammā adhisayitānī**ti tāya ca janettiyā kukkuṭiyā pakkhe pasāretvā tesaṁ upari sayantiyā sammā adhisayitāni. **Sammā pariseditānī**ti kālena kālaṁ utuṁ gaṇhāpentiyā suṭṭhu samantato seditāni usmīkatāni. **Sammā paribhāvitānī**ti kālena kālaṁ suṭṭhu samantato bhāvitāni, kukkuṭagandhaṁ gāhāpitānīti attho. **Kiñcāpi tassā kukkuṭiyā**ti tassā kukkuṭiyā iminā tividhakiriyākaraṇena appamādaṁ katvā kiñcāpi na evaṁ icchā upajjeyya. (SA.22.101./II,329.) **Atha kho bhabbāva te**ti atha kho te kukkuṭapotakā vuttanayena sotthinā abhinibbhijjituṁ bhabbāva. Te hi yasmā tāya kukkuṭiyā evaṁ tīhākārehi tāni aṇḍāni paripāliyamānāni na pūtīni (CS:pg.2.301) honti, yo nesaṁ allasineho, sopi pariyādānaṁ gacchati, kapālaṁ tanukaṁ hoti, pādanakhasikhā ca mukhatuṇḍakañca kharaṁ hoti, sayampi pariṇāmaṁ gacchanti, kapālassa tanuttā bahi āloko anto paññāyati, tasmā "Ciraṁ vata mayaṁ saṅkuṭitahatthapādā sambādhe sayimhā, ayañca bahi āloko dissati, ettha dāni no sukhavihāro bhavissatī"ti nikkhamitukāmā hutvā kapālaṁ pādena paharanti, gīvaṁ pasārenti, tato taṁ kapālaṁ dvedhā bhijjati. Atha te pakkhe vidhunantā taṁkhaṇānurūpaṁ viravantā nikkhamantiyeva, nikkhamitvā ca gāmakkhettaṁ upasobhayamānā vicaranti.

Evameva khoti idaṁ opammasampaṭipādanaṁ. Taṁ evaṁ atthena saṁsanditvā veditabbaṁ-- tassā kukkuṭiyā aṇḍesu tividhakiriyākaraṇaṁ viya hi imassa bhikkhuno bhāvānuyogaṁ anuyuttakālo, kukkuṭiyā tividhakiriyāsampādanena aṇḍānaṁ apūtibhāvo viya bhāvanānuyogamanuyuttassa bhikkhuno tividhānupassanāsampādanena vipassanāñāṇassa aparihāni, tassā tividhakiriyākaraṇena allasinehapariyādānaṁ viya tassa bhikkhuno tividhānupassanāsampādanena bhavattayānugatanikantisinehapariyādānaṁ, aṇḍakapālānaṁ tanubhāvo viya tassa bhikkhuno avijjaṇḍakosassa tanubhāvo, kukkuṭapotakānaṁ pādanakhasikhamukhatuṇḍakānaṁ thaddhakharabhāvo viya bhikkhuno vipassanāñāṇassa tikkhakharavippasanna sūrabhāvo, kukkuṭapotakānaṁ pariṇāmakālo viya bhikkhuno vipassanāñāṇassa pariṇāmakālo vaḍḍhitakālo gabbhaggahaṇakālo, kukkuṭapotakānaṁ pādanakhasikhāya vā mukhatuṇḍakena vā aṇḍakosaṁ padāletvā pakkhe papphoṭetvā sotthinā abhinibbhidākālo viya tassa bhikkhuno vipassanāñāṇagabbhaṁ gaṇhāpetvā vicarantassa tajjātikaṁ utusappāyaṁ vā bhojanasappāyaṁ vā puggalasappāyaṁ vā dhammassavanasappāyaṁ vā labhitvā ekāsane nisinnasseva (SA.22.101./II,330.) vipassanaṁ vaḍḍhentassa anupubbādhigatena arahattamaggena avijjaṇḍakosaṁ padāletvā abhiññāpakkhe papphoṭetvā sotthinā arahattapattakālo veditabbo. Yathā pana kukkuṭapotakānaṁ pariṇatabhāvaṁ ñatvā mātāpi aṇḍakosaṁ bhindati, evaṁ tathārūpassa bhikkhuno ñāṇaparipākaṁ ñatvā Satthāpi--

"Ucchinda(CS:pg.2.302)sinehamattano, kumudaṁ sāradikaṁva pāṇinā.
Santimaggameva brūhaya, nibbānaṁ Sugatena desitan"ti. (dha.pa.285)--

Ādinā nayena obhāsaṁ pharitvā gāthāya avijjaṇḍakosaṁ paharati. So gāthāpariyosāne avijjaṇḍakosaṁ bhinditvā arahattaṁ pāpuṇāti. Tato paṭṭhāya yathā te kukkuṭapotakā gāmakkhettaṁ upasobhayamānā tattha vicaranti, evaṁ ayampi mahākhīṇāsavo nibbānārammaṇaṁ phalasamāpattiṁ appetvā saṅghārāmaṁ upasobhayamāno vicarati.

Palagaṇḍassāti vaḍḍhakissa. So hi olambakasaṅkhātaṁ palaṁ dhāretvā dārūnaṁ gaṇḍaṁ haratīti palagaṇḍoti vuccati. **Vāsijaṭe**ti vāsidaṇḍakassa gahaṇaṭṭhāne. **Ettakaṁ vata me ajja āsavānaṁ khīṇan**ti pabbajitassa hi pabbajjāsaṅkhepena uddesena paripucchāya yoniso manasikārena vattapaṭipattiyā ca niccakālaṁ āsavā khīyanti. Evaṁ khīyamānānaṁ pana tesaṁ "ettakaṁ ajja khīṇaṁ, ettakaṁ hiyyo"ti evamassa ñāṇaṁ na hotīti attho. Imāya upamāya vipassanāyānisaṁso dīpito. **Hemantikenā**ti hemantasamayena. **Paṭippassambhantī**ti thirabhāvena parihāyanti.

Evameva khoti ettha mahāsamuddoo viya sāsanaṁ daṭṭhabbaṁ, nāvā viya yogāvacaro, nāvāya mahāsamudde pariyādānaṁ viya imassa bhikkhuno ūnapañcavassakāle ācariyupajjhāyānaṁ santike vicaraṇaṁ, nāvāya mahāsamuddoodakena khajjamānānaṁ bandhanānaṁ tanubhāvo viya bhikkhuno pabbajjāsaṅkhepena uddesaparipucchādīhi ceva saṁyojanānaṁ tanubhāvo, nāvāya thale (SA.22.101./II,331.) ukkhittakālo viya bhikkhuno nissayamuccakassa kammaṭṭhānaṁ gahetvā araññe vasanakālo, divā vātātapena saṁsussanaṁ viya vipassanāñāṇena taṇhāsnehasaṁsussanaṁ, rattiṁ himodakena temanaṁ viya kammaṭṭhānaṁ nissāya uppannena pītipāmojjena cittatemanaṁ, rattindivaṁ vātātapena ceva himodakena ca parisukkhaparitintānaṁ bandhanānaṁ dubbalabhāvo viya ekadivasaṁ utusappāyādīni laddhā vipassanāñāṇapītipāmojjehi saṁyojanānaṁ bhiyyosomattāya dubbalabhāvo, pāvussakamegho viya arahattamaggañāṇaṁ meghavuṭṭhi-udakena nāvāya bandhe pūtibhāvo viya āraddhavipassakassa (CS:pg.2.303) rūpasattakādivasena vipassanaṁ

vaḍḍhentassa okkhāyamāne pakkhāyamāne kammaṭṭhāne ekadivasaṁ utusappāyādīni laddhā ekapallaṅkena nisinnassa arahattaphalādhigamo, pūtibandhanāvāya kañci kālaṁ ṭhānaṁ viya khīṇasaṁyojanassa arahato mahājanaṁ anuggaṇhantassa yāvatāyukaṁ ṭhānaṁ, pūtibandhanāvāya anupubbena bhijjitvā apaṇṇattikabhāvūpagamo viya khīṇāsavassa upādiṇṇakkhandhabhedena anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutassa apaṇṇattikabhāvūpagamoti imāya upamāya saṁyojanānaṁ dubbalatā dīpitā. Navamaṁ.

(SA.22.102.)10. Aniccasaññāsuttavaṇṇanā

102. Dasame **aniccasaññā**ti aniccaṁ aniccanti bhāventassa uppannasaññā. **Pariyādiyatī**ti khepayati. **Sabbaṁ asmimānan**ti navavidhaṁ asmimānaṁ. **Mūlasantānakānī**ti santānetvā ṭhitamūlāni. Mahānaṅgalaṁ viya hi aniccasaññā, khuddānukhuddakāni mūlasantānakāni viya kilesā, yathā kassako kasanto naṅgalena tāni padāleti, evaṁ yogī aniccasaññaṁ bhāvento aniccasaññāñāṇena kilese padāletīti idamettha opammasaṁsandanaṁ.

Odhunātīti heṭṭhā dhunāti. **Niddhunātī**ti papphoṭeti. (SA.22.102./II,332.) **Nicchoṭetī**ti papphoṭetvā chaḍḍeti. Idhāpi pabbajāni viya kilesā, lāyanaṁ nicchoṭanaṁ viya aniccasaññāñāṇanti iminā atthena upamā saṁsandetabbā.

Vaṇṭacchinnāyāti tiṇhena khurappena vaṇṭacchinnāya. **Tadanvayāni bhavantī**ti taṁ ambapiṇḍiṁ anugacchanti, tassā patamānāya ambāni bhūmiyaṁ patanti. Idhāpi ambapiṇḍi viya kilesā, tiṇhakhurappo viya aniccasaññā, yathā khurappena chinnāya ambapiṇḍiyā sabbāni ambāni bhūmiyaṁ patanti, evaṁ aniccasaññāñāṇena kilesānaṁ mūlabhūtāya avijjāya chinnāya sabbakilesā samugghātaṁ gacchantīti, idaṁ opammasaṁsandanaṁ.

Kūṭaṅgamāti kūṭaṁ gacchanti. **Kūṭaninnā**ti kūṭaṁ pavisanabhāvena kūṭe ninnā. **Kūṭasamosaraṇā**ti kūṭe samosaritvā ṭhitā. Idhāpi kūṭaṁ viya aniccasaññā, gopānasiyo viya catubhūmakakusaladhammā, yathā sabbagopānasīnaṁ (CS:pg.2.304) kūṭaṁ aggaṁ, evaṁ kusaladhammānaṁ aniccasaññā aggā. Nanu ca aniccasaññā lokiyā, sā lokiyakusalānaṁ tāva aggaṁ hotu, lokuttarānaṁ kathaṁ agganti? Tesampi paṭilābhakaraṇatthena agganti veditabbā. Iminā upāyena sabbāsu upamāsu opammasaṁsandanaṁ veditabbaṁ. Purimāhi panettha tīhi aniccasaññāya kiccaṁ, pacchimāhi balanti. Dasamaṁ.

Pupphavaggo dasamo.

Majjhimapaṇṇāsako samatto.

11. Antavaggo

(SA.22.103.)1. Antasuttavaṇṇanā

103. Antavaggassa paṭhame **antā**ti koṭṭhāsā. Idaṁ suttaṁ catusaccavasena pañcakkhandhe yojetvā **anto**ti vacanena bujjhanakānaṁ ajjhāsayavasena vuttaṁ. Paṭhamaṁ.

(SA.22.104~105.)2- 3. Dukkhasuttādivaṇṇanā

104-105. Dutiyampi pañcakkhandhe catusaccavasena yojetvā **dukkhan**ti bujjhanakānaṁ ajjhāsayena kathitaṁ. (SA.22.105./II,333.) Tatiyampi tatheva **sakkāyo**ti bujjhanakānaṁ ajjhāsayena kathitaṁ. Dutiyatatiyāni.

(SA.22.106.)4. Pariññeyyasuttavaṇṇanā

106. Catutthe **pariññeyye**ti parijānitabbe samatikkamitabbe. **Pariññan**ti samatikkamaṁ. **Pariññātāvin**ti tāya pariññāya parijānitvā samatikkamitvā ṭhitaṁ. **Rāgakkhayo**ti-ādīhi nibbānaṁ dassitaṁ. Catutthaṁ.

(SA.22.107~112.)5- 10. Samaṇasuttādivaṇṇanā

107-112. Pañcamādīsu catūsu cattāri saccāni kathitāni. Navamadasamesu kilesappahānanti. Pañcamādīni.

Antavaggo ekādasamo.

12. Dhammakathikavaggo

(SA.22.113~114.)1- 2. Avijjāsuttādivaṇṇanā

113-114. Dhammakathikavaggassa paṭhame (CS:pg.2.305) **ettāvatā ca avijjāgato hotī**ti yāvatā imāya catūsu saccesu aññāṇabhūtāya avijjāya samannāgato, ettāvatā avijjāgato hotīti attho. Dutiyepi eseva nayo. Paṭhamadutiyāni.

(SA.22.115.)3. Dhammakathikasuttavaṇṇanā

115. Tatiye paṭhamena dhammakathiko, dutiyena sekhabhūmi, tatiyena asekhabhūmīti evaṁ dhammakathikaṁ pucchitena visesetvā dve bhūmiyo kathitā. Tatiyaṁ.

(SA.22.116.)4. Dutiyadhammakathikasuttavaṇṇanā

116. Catutthe tissannampi pucchānaṁ tīṇi vissajjanāni kathitāni. Catutthaṁ.

(SA.22.117~121.)5- 9. Bandhanasuttādivaṇṇanā

117-121. Pañcame **atīradassī**ti tīraṁ vuccati vaṭṭaṁ, taṁ na passati. **Apāradassī**ti pāraṁ vuccati nibbānaṁ, taṁ na passati. **Baddho**ti kilesabandhanena baddho hutvā

jīyati ca mīyati ca asmā lokā paraṁ lokaṁ gacchatīti. Imasmiṁ Sutte vaṭṭadukkhaṁ kathitanti. Chaṭṭhādīni uttānatthāneva. Pañcamādīni.

(SA.22.122./II,334.)

(SA.22.122.)10. Sīlavantasuttavaṇṇanā

122. Dasame **aniccato**ti-ādīsu hutvā abhāvākārena **aniccato,** paṭipīḷanākārena **dukkhato,** ābādhaṭṭhena **rogato,** antodosaṭṭhena **gaṇḍato,** tesaṁ tesaṁ gaṇḍānaṁ paccayabhāvena vā khaṇanaṭṭhena vā **sallato** dukkhaṭṭhena **aghato,** visabhāgamahābhūtasamuṭṭhāna-ābādhapaccayaṭṭhena **ābādhato,** asakaṭṭhena **parato,** palujjanaṭṭhena **palokato** (CS:pg.2.306) sattasuññataṭṭhena **suññato,** attābhāvena **anattato**. Evamettha "aniccato palokato"ti dvīhi padehi aniccamanasikāro, "suññato anattato"ti dvīhi anattamanasikāro, sesehi dukkhamanasikāro vuttoti veditabbo. Sesamettha uttānameva. Dasamaṁ.

(SA.22.123.)11. Sutavantasuttavaṇṇanā

123. Tathā ekādasame. Dasamasmiñhi "sīlavatā"ti catupārisuddhisīlaṁ vuttaṁ, idha **sutavatā**ti kammaṭṭhānasutaṁ idameva nānākaraṇaṁ. Ekādasamaṁ.

(SA.22.124~125.)12- 13. Kappasuttādivaṇṇanā

124-125. Dvādasamaterasamāni Rāhulovādasadisānevāti. Dvādasamaterasamāni.

Dhammakathikavaggo dvādasamo.

13. Avijjāvaggo

(SA.22.126~135.)1- 10. Samudayadhammasuttādivaṇṇanā

126-135. Avijjāvaggo uttānatthova. Imasmiñhi vagge sabbasuttesu catusaccameva kathitaṁ.

Avijjāvaggo terasamo.

14. Kukkuḷavaggo

(SA.22.136~149.)1- 13. Kukkuḷasuttādivaṇṇanā

136-149. Kukkuḷavaggassa paṭhame **kukkuḷan**ti santattaṁ ādittaṁ chārikarāsiṁ viya mahāpariḷāhaṁ. Imasmiṁ Sutte dukkhalakkhaṇaṁ kathitaṁ, sesesu aniccalakkhaṇādīni. Sabbāni cetāni pāṭiyekkaṁ puggalajjhāsayena kathitānīti.

Kukkuḷavaggo cuddasamo.

(SA.22.150~157./II,335.)

15. Diṭṭhivaggo

(SA.22.150~157.)1- 9. Ajjhattasuttādivaṇṇanā

150-158. Diṭṭhivaggassa (CS:pg.2.307) paṭhame **kiṁ upādāyā**ti kiṁ paṭicca. Dutiye **kiṁ abhinivissā**ti kiṁ abhinivisitvā, paccayaṁ katvāti attho. Tatiyādīsu **diṭṭhī**ti-ādīni puggalajjhāsayena vuttāni. Paṭhamādīni.

(SA.22.158.)10. Ānandasuttavaṇṇanā

159. Dasame **upasaṅkamī**ti aññe bhikkhū pañcakkhandhakammaṭṭhānaṁ kathāpetvā yuñjitvā ghaṭetvā arahattaṁ patvā Satthu santike aññaṁ byākaronte disvā "Ahampi pañcakkhandhakammaṭṭhānaṁ kathāpetvā yuñjanto ghaṭento, arahattaṁ patvā aññaṁ byākarissāmī"ti cintetvā upasaṅkami. Satthā pana attano dharamānakāle therassa uparimaggattayavajjhānaṁ kilesānaṁ pahānaṁ apassantopi "Imassa cittaṁ gaṇhissāmī"ti kathesi. Tassāpi ekaṁ dve vāre manasi katvāva Buddhupaṭṭhānavelā jātāti gantabbaṁ hoti. Itissa cittaṁ sampahaṁsamāno vimuttiparipācanīyadhammova so kammaṭṭhānānuyogo jātoti. Dasamaṁ.

Diṭṭhivaggo pannarasamo.

Uparipaṇṇāsako samatto.

Khandhasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SA.23.(2) Rādhasaṁyuttaṁ

1. Paṭhamavaggo

(SA.23.1.)1. Mārasuttavaṇṇanā

160. Rādhasaṁyuttassa (CS:pg.2.308) paṭhame **māro vā assā**ti maraṇaṁ vā bhaveyya. **Māretā vā**ti māretabbo vā. **Yo vā pana mīyatī**ti yo vā pana marati. **Nibbidatthan**ti nibbidāñāṇatthaṁ. **Nibbānatthā**ti phalavimutti nāmesā anupādānibbānatthāti attho. (SA.23.1./II,336.) **Accayāsī**ti atikkantosi. **Nibbānogadhan**ti nibbāne patiṭṭhitaṁ. Idaṁ maggabrahmacariyaṁ nāma nibbānabbhantare vussati, na nibbānaṁ atikkamitvāti attho. **Nibbānapariyosānan**ti nibbānaṁ assa pariyosānaṁ, nipphatti niṭṭhāti attho. Paṭhamaṁ.

(SA.23.2~10.)2- 10. Sattasuttādivaṇṇanā

161-169. Dutiye **satto satto**ti laggapucchā. **Tatra satto tatra visatto**ti tatra laggo tatra vilaggo. **Paṁsvāgārakehī**ti paṁsugharakehi. **Keḷāyantī**ti kīḷanti. **Dhanāyantī**ti dhanaṁ viya maññanti. **Mamāyantī**ti "Mama idaṁ, mama idan"ti mamattaṁ karonti, aññassa phusitumpi na denti. **Vikīḷaniyaṁ karontī**ti "niṭṭhitā kīḷā"ti te bhindamānā kīḷāvigamaṁ karonti. Tatiye **bhavanettī**ti bhavarajju. Catutthaṁ uttānameva. Pañcamādīsu catūsu cattāri saccāni kathitāni, dvīsu kilesappahānanti. Dutiyādīni.

Paṭhamo vaggo.

2. Dutiyavaggo

(SA.23.11~22.)1- 12. Mārasuttādivaṇṇanā

170-181. Dutiyavaggassa paṭhame **māro, māro**ti maraṇaṁ pucchati. Yasmā pana rūpādivinimuttaṁ maraṇaṁ nāma natthi, tenassa Bhagavā **rūpaṁ kho, rādha, māro**ti-ādimāha (CS:pg.2.309) Dutiye **māradhammo**ti maraṇadhammo. Etenupāyena sabbattha attho veditabboti.

Dutiyo vaggo.

(SA.23.23./II,337.)

(SA.23.23~46.)3- 4. Āyācanavaggādi

1- 11. Mārādisutta-ekādasakavaṇṇanā

182-205. Tato paraṁ uttānatthameva. Ayañhi Rādhatthero Paṭibhāniyatthero nāma. Tathāgatassa imaṁ theraṁ disvā sukhumaṁ kāraṇaṁ upaṭṭhāti. Tenassa Bhagavā nānānayehi dhammaṁ deseti. Evaṁ imasmiṁ rādhasaṁyutte ādito dve vaggā pucchāvasena desitā, tatiyo āyācanena, catuttho upanisinnakakathāvasena. Sakalampi panetaṁ rādhasaṁyuttaṁ therassa vimuttiparipācanīyadhammavaseneva gahitanti veditabbaṁ.

Rādhasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SA.24.(3) Diṭṭhisaṁyuttaṁ

1. Sotāpattivaggo

(SA.24.1.)1. Vātasuttavaṇṇanā

206. Diṭṭhisaṁyutte (CS:pg.2.310) **na vātā vāyantī**ti-ādīsu evaṁ kira tesaṁ diṭṭhi-- “Yepi ete rukkhasākhādīni bhañjantā vātā vāyanti, na ete vātā, vātaleso nāmeso, vāto pana esikatthambho viya pabbatakūṭaṁ viya ca ṭhito. Tathā yāpi etā tiṇakaṭṭhādīni vahantiyo nadiyo sandanti, na ettha udakaṁ sandaki, udakaleso nāmesa, udakaṁ pana esikatthambho viya pabbatakūṭaṁ viya ca ṭhitaṁ. Yāpimā gabbhiniyo vijāyantīti ca vuccanti, kiñcāpi tā milātudarā honti, gabbho pana na nikkhamati, gabbhaleso nāmeso, gabbho pana esikatthambho viya pabbatakūṭaṁ viya ca ṭhito. Yepi ete candimasūriyā udenti vā apenti vā, neva te udenti na apenti, candimasūriyaleso nāmesa, candimasūriyā pana esikatthambho viya pabbatakūṭaṁ viya ca ṭhitā”ti.

(SA.24.2~4.)2- 4. Etaṁmamasuttādivaṇṇanā

207-209. **Diṭṭhan**ti-ādīsu **diṭṭhaṁ** rūpāyatanaṁ. **Sutaṁ** saddāyatanaṁ. **Mutaṁ** gandhāyatanaṁ rasāyatanaṁ phoṭṭhabbāyatanaṁ. Tañhi patvā gahetabbato mutanti ca vuttaṁ. Avasesāni sattāyatanāni **viññātaṁ** nāma. **Pattan**ti pariyesitvā vā apariyesitvā vā pattaṁ. **Pariyesitan**ti pattaṁ vā (SA.24.2~4./II,338.) apattaṁ vā pariyesitaṁ. **Anuvicaritaṁ manasā**ti cittena anusañcaritaṁ. Lokasmiñhi pariyesitvā pattampi atthi, pariyesitvā nopattampi, apariyesitvā pattampi, apariyesitvā nopattampi. Tattha pariyesitvā pattaṁ pattaṁ nāma, pariyesitvā nopattaṁ pariyesitaṁ nāma Apariyesitvā pattañca apariyesitvā nopattañca manasānuvicaritaṁ nāma. Atha vā pariyesitvā pattampi apariyesitvā pattampi pattaṭṭhena pattaṁ nāma, pariyesitvā nopattameva pariyesitaṁ nāma, apariyesitvā nopattaṁ manasānuvicaritaṁ nāma. Sabbaṁ vā etaṁ manasā anuvicaritameva.

(SA.24.5.)5. Natthidinnasuttavaṇṇanā

210. **Natthi** (CS:pg.2.311) **dinnan**ti-ādīsu **natthi dinnan**ti dinnassa phalābhāvaṁ sandhāya vadanti. **Yiṭṭhaṁ** vuccati mahāyāgo. **Hutan**ti paheṇakasakkāro adhippeto. Tampi ubhayaṁ phalābhāvameva sandhāya paṭikkhipanti. **Sukatadukkaṭānan**ti sukatadukkatānaṁ, kusalākusalānanti attho. **Phalaṁ vipāko**ti yaṁ phalanti vā vipākoti vā vuccati, taṁ natthīti vadanti. **Natthi ayaṁ loko**ti paraloke ṭhitassa ayaṁ loko natthi. **Natthi paro loko**ti idha loke ṭhitassapi paro loko natthi, sabbe tattha tattheva ucchijjantīti dassenti. **Natthi mātā natthi pitā**ti tesu sammāpaṭipattimicchāpaṭipattīnaṁ phalābhāvavasena vadanti. **Natthi sattā opapātikā**ti cavitvā uppajjanakasattā nāma natthīti vadanti. **Natthi loke samaṇabrāhmaṇā**ti loke sammāpaṭipannā samaṇabrāhmaṇā nāma natthīti vadanti.

Cātumahābhūtikoti catumahābhūtamayo. **Pathavī pathavīkāyan**ti ajjhattikā pathavīdhātu bāhiraṁ pathavīdhātuṁ. **Anupetī**ti anuyāti. **Anupagacchatī**ti tasseva vevacanaṁ, anugacchatītipi attho. Ubhayenāpi upeti upagacchatīti dassenti. **Āpā**dīsupi eseva nayo. **Indriyānī**ti manacchaṭṭhāni indriyāni. (SA.24.5./II,339.) **Saṅkamantī**ti ākāsaṁ pakkhandanti. **Āsandipañcamā**ti nipannamañcena pañcamā, mañco ceva, cattāro mañcapāde gahetvā ṭhitā cattāro purisā cāti attho. **Yāva āḷāhanā**ti yāva susānā. **Padānī**ti “Ayaṁ evaṁ sīlavā ahosi, evaṁ dussīlo”ti-ādinā nayena

pavattāni guṇāguṇapadāni. Sarīrameva vā ettha padānīti adhippetaṁ. **Kāpotakānī**ti kapotakavaṇṇāni, pārāvatapakkhavaṇṇānīti attho. **Bhassantā**ti bhasmantā. Ayameva vā pāḷi. **Āhutiyo**ti yaṁ paheṇakasakkārādibhedaṁ dinnadānaṁ, sabbaṁ taṁ chārikāvasānameva hoti, na tato paraṁ phaladāyakaṁ hutvā gacchatīti attho. **Dattupaññattan**ti dattūhi bālamanussehi paññattaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti-- bālehi abuddhīhi paññattamidaṁ dānaṁ, na paṇḍitehi. Bālā denti, paṇḍitā gaṇhantīti dassenti.

(SA.24.6.)6. Karotosuttavaṇṇanā

211. **Karoto**ti (CS:pg.2.312) sahatthā karontassa. **Kārayato**ti āṇattiyā kārentassa. **Chindato**ti paresaṁ hatthādīni chindantassa. **Chedāpayato**ti parehi chedāpentassa. **Pacato**ti daṇḍena pīḷentassa. **Pacāpayato**ti parehi daṇḍādinā pīḷāpentassa. **Socato socāpayato**ti parassa bhaṇḍaharaṇādīhi sokaṁ sayaṁ karontassāpi parehi kārentassāpi. **Kilamato kilamāpayato**ti āhārupacchedabandhanāgārapavesanādīhi sayaṁ kilamentassapi parehi kilamāpentassapi. **Phandato phandāpayato**ti paraṁ phandantaṁ phandanakāle sayampi phandato parempi phandāpayato. **Pāṇamatipātayato**ti (SA.24.6./II,340.) pāṇaṁ hanantassapi hanāpentassapi. Evaṁ sabbattha karaṇakārāpanavaseneva attho veditabbo.

Sandhinti gharasandhiṁ. **Nillopan**ti mahāvilopaṁ. **Ekāgārikan**ti ekameva gharaṁ parivāretvā vilumpanaṁ. **Paripanthe tiṭṭhato**ti āgatāgatānaṁ acchindanatthaṁ magge tiṭṭhato. **Karoto na karīyati pāpan**ti yaṁkiñci pāpaṁ karomīti saññāya karotopi pāpaṁ na karīyati, natthi pāpaṁ. Sattā pana karomāti evaṁsaññino hontīti dīpenti. **Khurapariyantenā**ti khuraneminā, khuradhārasadisapariyantena vā. **Ekamaṁsakhalan**ti ekamaṁsarāsiṁ. **Puñjan**ti tasseva vevacanaṁ. **Tatonidānan**ti ekamaṁsakhalakaraṇanidānaṁ.

Dakkhiṇanti dakkhiṇatīre manussā kakkhaḷā dāruṇā, te sandhāya **hanantoti**-ādi vuttaṁ. **Uttaran**ti uttaratīre saddhā honti pasannā Buddhamāmakā dhammamāmakā saṅghamāmakā, te sandhāya **dadanto**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **yajanto**ti mahāyāgaṁ karonto. **Damenā**ti indriyadamena uposathakammena. **Saṁyamenā**ti sīlasaṁyamena. **Saccavajjenā**ti saccavacanena. **Āgamo**ti āgamanaṁ, pavattīti attho. Sabbathāpi pāpapuññānaṁ kiriyameva paṭikkhipanti.

(SA.24.7.)7. Hetusuttavaṇṇanā

212. **Natthi** (CS:pg.2.313) **hetu natthi paccayo**ti ettha **paccayo**ti hetuvevacanameva. Ubhayenāpi vijjamānameva kāyaduccaritādīnaṁ saṁkilesapaccayaṁ, kāyasucaritādīnañca visuddhipaccayaṁ paṭikkhipanti. **Natthi balan**ti yamhi attano bale patiṭṭhitā ime sattā devattampi mārattampi brahmattampi sāvakabodhimpi paccekabodhimpi sabbaññutampi pāpuṇanti, taṁ balaṁ paṭikkhipanti. **Natthi vīriyan**ti-ādīni sabbāni aññamaññavevacanāneva. “Idaṁ no vīriyena, idaṁ purisathāmena, idaṁ purisaparakkamena (SA.24.7./II,341.) pattan”ti, evaṁ pavattavacanapaṭikkhepakaraṇavasena panetāni visuṁ ādiyanti.

Sabbe sattāti oṭṭhagoṇagadrabhādayo anavasese pariggaṇhanti. **Sabbe pāṇā**ti ekindriyo pāṇo, dvindriyo pāṇoti-ādivasena vadanti. **Sabbe bhūtā**ti aṇḍakosavatthikosesu bhūte sandhāya vadanti. **Sabbe jīvā**ti sāliyavagodhumādayo

sandhāya vadanti. Tesu hi te viruhanabhāvena jīvasaññino. **Avasā abalā avīriyā**ti tesaṁ attano vaso vā balaṁ vā vīriyaṁ vā natthi. **Niyatisaṅgatibhāvapariṇatā**ti ettha **niyatī**ti niyatatā. **Saṅgatī**ti channaṁ abhijātīnaṁ tattha tattha gamanaṁ. **Bhāvo**ti sabhāvoyeva. Evaṁ niyatiyā ca saṅgatiyā ca bhāvena ca pariṇatā nānappakārataṁ pattā. Yena hi yathā bhavitabbaṁ, so tatheva bhavati. Yena na bhavitabbaṁ, so na bhavatīti dassenti. **Chasvevābhijātīsū**ti chasu eva abhijātīsu ṭhatvā sukhañca dukkhañca paṭisaṁvedenti, aññā sukhadukkhabhūmi natthīti dassenti.

(SA.24.8~10.)8- 10. Mahādiṭṭhisuttādivaṇṇanā

213-215. **Akaṭā**ti akatā. **Akaṭavidhā**ti akatavidhānā, "evaṁ karohī"ti kenaci kāritāpi na hontīti attho. **Animmitā**ti iddhiyāpi na nimmitā. **Animmātā**ti animmāpitā. "Animmitabbā"tipi pāṭho, na nimmitabbāti attho. **Vañjhā**ti vañjhapasuvañjhatālādayo viya aphalā kassaci ajanakā. Pabbatakūṭaṁ viya ṭhitāti **kūṭaṭṭhā**. Esikaṭṭhāyino viya hutvā ṭhitāti **esikaṭṭhāyiṭṭhitā,** yathā sunikhāto esikatthambho niccalo tiṭṭhati, evaṁ ṭhitāti attho. (SA.24.8~10./II,342.) **Na iñjantī**ti esikatthambho viya ṭhitattā (CS:pg.2.314) na calanti. **Na vipariṇamantī**ti pakatiṁ na vijahanti. **Na aññamaññaṁ byābādhentī**ti aññamaññaṁ na upahananti. **Nālan**ti na samatthā. **Pathavīkāyo**ti-ādīsu pathavīyeva pathavīkāyo, pathavīsamūho vā. **Sattannaṁtveva kāyānan**ti yathā muggarāsi-ādīsu pahaṭaṁ satthaṁ muggarāsi-ādīnaṁ antareneva pavisati, evaṁ sattannaṁ kāyānaṁ antarena chiddena vivarena satthaṁ pavisati. Tattha "Ahaṁ imaṁ jīvitā voropemī"ti kevalaṁ saññāmattameva hotīti dassenti.

Yonipamukhasatasahassānīti pamukhayonīnaṁ uttamayonīnaṁ cuddasasatasahassāni aññāni ca saṭṭhisatāni aññāni ca chasatāni **pañca ca kammuno satānī**ti pañcakammasatāni cāti kevalaṁ takkamattakena niratthakadiṭṭhiṁ dīpenti. **Pañca ca kammāni tīṇi ca kammānī**ti-ādīsupi eseva nayo. Keci panāhu "Pañca kammānīti pañcindriyavasena gaṇhanti, tīṇīti kāyakammādivasenā"ti. **Kamme ca aḍḍhakamme cā**ti ettha panassa kāyakammavacīkammāni kammanti laddhi, manokammaṁ upaḍḍhakammanti. **Dvaṭṭhipaṭipadā**ti dvāsaṭṭhipaṭipadāti vadanti. **Dvaṭṭhantarakappā**ti ekasmiṁ kappe catusaṭṭhi antarakappā nāma honti, ayaṁ pana aññe dve ajānanto evamāha.

Chaḷābhijātiyoti kaṇhābhijāti nīlābhijāti lohitābhijāti haliddābhijāti sukkābhijāti paramasukkābhijātīti imā cha abhijātiyo vadanti. Tattha orabbhikā sūkarikā sākuṇikā māgavikā luddā macchaghātakā corā coraghātakā bandhanāgārikā, ye vā panaññepi keci kurūrakammantā, ayaṁ kaṇhābhijātīti vadanti. Bhikkhū nīlābhijātīti vadanti. Te kira catūsu paccayesu kaṇṭake pakkhipitvā khādanti, "bhikkhū (SA.24.8~10./II,343.) ca kaṇṭakavuttikā"ti (a.ni.6.57) ayaṁ hissa pāḷi eva. Atha vā kaṇṭakavuttikā eva nāma eke pabbajitāti vadanti. Lohitābhijāti nāma nigaṇṭhā ekasāṭakāti vadanti. Ime kira purimehi dvīhi paṇḍaratarā. Gihī odātavasanā acelakasāvakā haliddābhijātīti vadanti. Evaṁ attano paccayadāyake nigaṇṭhehipi jeṭṭhakatare karonti. Ājīvakā ājīviniyo ayaṁ sukkābhijātīti vadanti. Te kira purimehi catūhi paṇḍaratarā (CS:pg.2.315) Nando Vaccho, Kiso Saṁkicco, Makkhali Gosālo paramasukkābhijātīti vadanti. Te kira sabbehi paṇḍaratarā.

Aṭṭha purisabhūmiyoti mandabhūmi khiḍḍābhūmi vīmaṁsakabhūmi ujugatabhūmi sekhabhūmi samaṇabhūmi jānanabhūmi pannabhūmīti imā aṭṭha purisabhūmiyoti vadanti. Tattha jātadivasato paṭṭhāya satta divase sambādhaṭṭhānato

nikkhantattā sattā mandā honti momūhā, ayaṁ mandabhūmīti vadanti. Ye pana duggatito āgatā honti, te abhiṇhaṁ rodanti ceva viravanti ca, sugatito āgatā taṁ anussaritvā anussaritvā hasanti, ayaṁ khiḍḍābhūmi nāma. Mātāpitūnaṁ hatthaṁ vā pādaṁ vā mañcaṁ vā pīṭhaṁ vā gahetvā bhūmiyaṁ padanikkhipanaṁ vīmaṁsakabhūmi nāma. Padasā gantuṁ samatthakālo ujugatabhūmi nāma. Sippāni sikkhanakālo sekhabhūmi nāma. Gharā nikkhamma pabbajanakālo samaṇabhūmi nāma. Ācariyaṁ sevitvā jānanakālo jānanabhūmi nāma. "Bhikkhu ca pannako jino na kiñci āhā"ti evaṁ alābhiṁ samaṇaṁ pannabhūmīti vadanti.

(SA.24.8~10./II,344.) **Ekūnapaññāsa ājīvakasate**ti ekūnapaññāsa ājīvavuttisatāni. **Paribbājakasate**ti paribbājakapabbajjāsatāni. **Nāgavāsasate**ti nāgamaṇḍalasatāni. **Vīse indriyasate**ti vīsa indriyasatāni. **Tiṁse nirayasate**ti tiṁsa nirayasatāni. **Rajodhātuyo**ti raja-okiraṇaṭṭhānāni. Hatthapiṭṭhipādapiṭṭhādīni sandhāya vadati. **Satta saññīgabbhā**ti oṭṭhagoṇagadrabha-ajapasumigamahiṁse sandhāya vadati. **Satta asaññīgabbhā**ti sāliyavagodhumamuggakaṅguvarakakudrūsake sandhāya vadati. **Nigaṇṭhigabbhā**ti gaṇṭhimhi jātagabbhā, ucchuveḷunaḷādayo sandhāya vadati. **Satta devā**ti bahū devā, so pana sattāti vadati. Manussāpi anantā, so sattāti vadati. **Satta pesācā**ti pisācā mahantamahantā, sattāti vadati. **Sarā**ti mahāsarā. Kaṇṇamuṇḍa-rathakāra-anotatta-sīhappapāta-chaddanta-mucalinda-kuṇāladahe gahetvā vadati.

Pavuṭāti gaṇṭhikā. **Papātā**ti mahāpapātā. **Papātasatānī**ti khuddakapapātasatāni. **Supinā**ti mahāsupinā. **Supinasatānī**ti khuddakasupinasatāni. **Mahākappino**ti Mahākappānaṁ. Ettha ekamhā mahāsarā vassasate (CS:pg.2.316) vassasate kusaggena ekaṁ udakabinduṁ nīharitvā sattakkhattuṁ tamhi sare nirudake kate eko Mahākappoti vadati. Evarūpānaṁ Mahākappānaṁ caturāsītisatasahassāni khepetvā bāle ca paṇḍite ca dukkhassantaṁ karontīti ayamassa laddhi. Paṇḍitopi kira antarāvisujjhituṁ na sakkoti, bālopi tato uddhaṁ na gacchati.

(SA.24.8~10./II,345.) **Sīlena vā**ti acelakasīlena vā aññena vā yena kenaci. **Vatenā**ti tādiseneva vatena. **Tapenā**ti tapokammena. **Aparipakkaṁ paripāceti** nāma yo "ahaṁ paṇḍito"ti antarā visujjhati. **Paripakkaṁ phussa phussa byantīkaroti** nāma yo "ahaṁ bālo"ti vuttaparimāṇakālaṁ atikkamitvā yāti. **Hevaṁ natthī**ti evaṁ natthi. Tañhi ubhayampi na sakkā kātunti dīpeti. **Doṇamite**ti doṇena mitaṁ viya. **Sukhadukkhe**ti sukhadukkhaṁ. **Pariyantakate**ti vuttaparimāṇena kālena katapariyanto. **Natthi hāyanavaḍḍhane**ti natthi hāyanavaḍḍhanāni, na saṁsāro paṇḍitassa hāyati, na bālassa vaḍḍhatīti attho. **Ukkaṁsāvakaṁse**ti ukkaṁsāvakaṁsā. Hāyanavaḍḍhanānamevetaṁ vevacanaṁ. Idāni tamatthaṁ upamāya sādhento **seyyathāpi nāmā**ti-ādimāha. Tattha **suttaguḷe**ti veṭhetvā katasuttaguḷe. **Nibbeṭhiyamānameva paletī**ti pabbate vā rukkhagge vā ṭhatvā khittaṁ suttappamāṇena nibbeṭhiyamānameva gacchati, Sutte khīṇe tattheva tiṭṭhati, na gacchati evameva bālā ca paṇḍitā ca kālavasena nibbeṭhiyamānā sukhadukkhaṁ palenti, yathāvuttena kālena atikkamantīti dasseti.

(SA.24.11~18.)11- 18. Antavāsuttādivaṇṇanā

216-223. **Antavā loko**ti ekato vaḍḍhitanimittaṁ lokoti gāhena vā takkena vā uppannadiṭṭhi. **Anantavā**ti sabbato vaḍḍhitaṁ appamāṇanimittaṁ lokoti gāhena vā takkena vā uppannadiṭṭhi. **Taṁ jīvaṁ taṁ sarīran**ti jīvañca sarīrañca ekamevāti

uppannadiṭṭhi. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti. Imāni tāva sotāpattimaggavasena aṭṭhārasa veyyākaraṇāni ekaṁ gamanaṁ.

(SA.24.19~96.)2. Dutiyagamanādivaggavaṇṇanā

224-301. Dutiyaṁ (CS:pg.2.317) gamanaṁ dukkhavasena vuttaṁ. Tatrāpi aṭṭhāraseva veyyākaraṇāni, tato parāni "rūpī attā hotī"ti-ādīni aṭṭha veyyākaraṇāni, tehi saddhiṁ taṁ dutiyapeyyāloti vutto.
(SA.24.19~96./II,346.) Tattha **rūpī**ti ārammaṇameva "attā"ti gahitadiṭṭhi. **Arūpī**ti jhānaṁ "attā"ti gahitadiṭṭhi **Rūpī ca arūpī cā**ti ārammaṇañca jhānañca "attā"ti gahitadiṭṭhi. **Neva rūpī nārūpī**ti takkamattena gahitadiṭṭhi. **Ekantasukhī**ti lābhītakkījātissarānaṁ uppannadiṭṭhi. Jhānalābhinopi hi atīte ekantasukhaṁ attabhāvaṁ manasikaroto evaṁ diṭṭhi uppajjati. Takkinopi "Yathā etarahi ahaṁ ekantasukhī, evaṁ samparāyepi bhavissāmī"ti uppajjati. Jātissarassapi sattaṭṭhabhave sukhitabhāvaṁ passantassa evaṁ uppajjati, **ekantadukkhī**ti-ādīsupi eseva nayo.

Tatiyapeyyālo aniccadukkhavasena tehiyeva chabbīsatiyā suttehi vutto, catutthapeyyālo tiparivaṭṭavasenāti.

Diṭṭhisaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SA.25.(4) Okkantasaṁyuttaṁ

(SA.25.1~10.)1- 10. Cakkhusuttādivaṇṇanā

302-311. Okkantasaṁyutte **adhimuccatī**ti saddhādhimokkhaṁ paṭilabhati. **Okkanto sammattaniyāman**ti paviṭṭho ariyamaggaṁ. **Abhabbo ca tāva kālaṁ kātun**ti iminā uppanne magge phalassa anantarāyataṁ dīpeti. Uppannasmiñhi magge phalassa antarāyakaraṇaṁ nāma natthi. Tenevāha-- "Ayañca puggalo sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipanno assa, kappassa ca uḍḍayhanavelā assa, neva tāva kappo uḍḍayheyya, yāvāyaṁ puggalo na sotāpattiphalaṁ sacchikaroti, ayaṁ vuccati puggalo ṭhitakappī"ti (pu.pa.17). **Mattaso nijjhānaṁ khamantī**ti pamāṇato olokanaṁ khamanti. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Okkantasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.26.5./II,347.)

SA.26.(5) Uppādasaṁyuttavaṇṇanā

312-321. Uppādasaṁyutte (CS:pg.2.318) sabbaṁ pākaṭameva.

Uppādasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SA.27.(6) Kilesasaṁyuttavaṇṇanā

322-331. Kilesasaṁyutte (CS:pg.2.318) **cittasseso upakkileso**ti kataracittassa? Catubhūmakacittassa. Tebhūmakacittassa tāva hotu, lokuttarassa kathaṁ upakkileso hotīti? Uppattinivāraṇato. So hi tassa uppajjituṁ appadānena upakkilesoti veditabbo. **Nekkhammaninnan**ti navalokuttaradhammaninnaṁ. **Cittan**ti samathavipassanācittaṁ. **Abhiññā sacchikaraṇīyesu dhammesū**ti paccavekkhaṇañāṇena abhijānitvā sacchikātabbesu chaḷabhiññādhammesu, ekaṁ dhammaṁ vā gaṇhantena nekkhammanti gahetabbaṁ. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Kilesasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SA.28.(7) Sāriputtasaṁyuttaṁ

(SA.28.1~9.)1- 9. Vivekajasuttādivaṇṇanā

332-340. Sāriputtasaṁyuttassa paṭhame **na evaṁ hotī**ti ahaṅkāramamaṅkārānaṁ pahīnattā evaṁ na hoti. Dutiyādīsupi eseva nayo. Paṭhamādīni.

(SA.28.10.)10. Sucimukhīsuttavaṇṇanā

341. Dasame **Sucimukhī**ti evaṁnāmikā. **Upasaṅkamī**ti theraṁ abhirūpaṁ dassanīyaṁ suvaṇṇavaṇṇaṁ samantapāsādikaṁ disvā "Iminā saddhiṁ parihāsaṁ karissāmī"ti upasaṅkami. Atha therena tasmiṁ vacane paṭikkhitte "idānissa (CS:pg.2.319) vādaṁ āropessāmī"ti maññamānā **tena hi, samaṇa, ubbhamukho bhuñjasī**ti āha. (SA.28.10./II,348.) **Disāmukho**ti catuddisāmukho, catasso disā olokentoti attho. **Vidisāmukho**ti catasso vidisā olokento.

Vatthuvijjātiracchānavijjāyāti vatthuvijjāsaṅkhātāya tiracchānavijjāya. Vatthuvijjā nāma lābuvatthu-kumbhaṇḍavatthu-mūlakavatthu-ādīnaṁ vatthūnaṁ phalasampattikāraṇakālajānanupāyo. **Micchājīvena jīvikaṁ kappentī**ti teneva vatthuvijjātiracchānavijjāsaṅkhātena micchājīvena jīvikaṁ kappenti, tesaṁ vatthūnaṁ sampādanena pasannehi manussehi dinne paccaye paribhuñjantā jīvantīti attho. **Adhomukhā**ti vatthuṁ oloketvā bhuñjamānavasena adhomukhā bhuñjanti nāma. Evaṁ sabbattha yojanā kātabbā. Api cettha **nakkhattavijjā**ti "Ajja imaṁ nakkhattaṁ iminā nakkhattena gantabbaṁ, iminā idañcidañca kātabban"ti evaṁ jānanavijjā. **Dūteyyan**ti dūtakammaṁ, tesaṁ tesaṁ sāsanaṁ gahetvā tattha tattha gamanaṁ. **Pahiṇagamanan**ti ekagāmasmiṁyeva ekakulassa sāsanena aññakulaṁ upasaṅkamanaṁ. **Aṅgavijjā**ti itthilakkhaṇapurisalakkhaṇavasena aṅgasampattiṁ ñatvā "tāya aṅgasampattiyā idaṁ nāma labbhatī"ti evaṁ jānanavijjā. **Vidisāmukhā**ti aṅgavijjā hi taṁ taṁ sarīrakoṭṭhāsaṁ ārabbha pavattattā vidisāya pavattā nāma, tasmā tāya vijjāya jīvikaṁ kappetvā bhuñjantā vidisāmukhā bhuñjanti nāma. **Evamārocesī**ti "dhammikaṁ samaṇā"ti-ādīni vadamānā sāsanassa niyyānikaṁ guṇaṁ kathesi. Tañca paribbājikāya kathaṁ sutvā pañcamattāni kulasatāni sāsane otariṁsūti.

Sāriputtasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SA.29.(8) Nāgasaṁyuttaṁ

(SA.29.1.)1. Suddhikasuttavaṇṇanā

342. Nāgasaṁyutte **aṇḍajā**ti aṇḍe jātā. **Jalābujā**ti vatthikose jātā. **Saṁsedajā**ti saṁsede jātā. **Opapātikā**ti upapatitvā (CS:pg.2.320) viya jātā. Idañca pana suttaṁ aṭṭhuppattiyā (SA.29.1./II,349.) vuttaṁ. Bhikkhūnañhi "kati nu kho nāgayoniyo"ti kathā udapādi. Atha Bhagavā puggalānaṁ nāgayonīhi uddharaṇatthaṁ nāgayoniyo āvikaronto imaṁ suttamāha.

(SA.29.2~50.)2- 50. Paṇītatarasuttādivaṇṇanā

343-391. Dutiyādīsu **vossaṭṭhakāyā**ti ahituṇḍikaparibuddhaṁ agaṇetvā vissaṭṭhakāyā. **Dvayakārino**ti duvidhakārino, kusalākusalakārinoti attho. **Sacajja mayan**ti sace ajja mayaṁ. **Sahabyataṁ upapajjatī**ti sahabhāvaṁ āpajjati. Tatrassa akusalaṁ upapattiyā paccayo hoti, kusalaṁ upapannānaṁ sampattiyā. **Annan**ti khādanīyabhojanīyaṁ. **Pānan**ti yaṁkiñci pānakaṁ. **Vatthan**ti nivāsanapārupanaṁ. **Yānan**ti chattupāhanaṁ ādiṁ katvā yaṁkiñci gamanapaccayaṁ. **Mālan**ti yaṁkiñci sumanamālādipupphaṁ. **Gandhan**ti yaṁkiñci candanādigandhaṁ. **Vilepanan**ti yaṁkiñci chavirāgakaraṇaṁ. **Seyyāvasathapadīpeyyan**ti mañcapīṭhādiseyyaṁ ekabhūmikādi-āvasathaṁ vaṭṭitelādipadīpūpakaraṇañca detīti attho. Tesañhi dīghāyukatāya ca vaṇṇavantatāya ca sukhabahulatāya ca patthanaṁ katvā imaṁ dasavidhaṁ dānavatthuṁ datvā taṁ sampattiṁ anubhavituṁ tattha nibbattanti. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Nāgasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SA.30.(9) Supaṇṇasaṁyuttavaṇṇanā

392-437. Supaṇṇasaṁyutte pattānaṁ vaṇṇavantatāya garuḷā **supaṇṇā**ti vuttā. Idhāpi paṭhamasuttaṁ purimanayeneva aṭṭhuppattiyaṁ vuttaṁ. **Harantī**ti uddharanti. Uddharamānā ca pana te attanā hīne vā same vā uddharituṁ sakkonti, (SA.30.9./II,350.) na attanā paṇītatare. Sattavidhā hi anuddharaṇīyanāgā nāma paṇītatarā kambalassatarā dhataraṭṭhā sattasīdantaravāsino pathaviṭṭhakā pabbataṭṭhakā vimānaṭṭhakāti. Tatra aṇḍajādīnaṁ jalābujādayo paṇītatarā (CS:pg.2.321) te tehi anuddharaṇīyā. Kambalassatarā pana nāgasenāpatino, te yattha katthaci disvā yo koci supaṇṇo uddharituṁ na sakkoti. Dhataraṭṭhā pana nāgarājāno, tepi koci uddharituṁ na sakkoti. Ye pana sattasīdantare mahāsamudde vasanti, te yasmā katthaci vikampanaṁ kātuṁ na sakkā, tasmā koci uddharituṁ na sakkoti. Pathaviṭṭhakādīnaṁ nilīyanokāso atthi, tasmā tepi uddharituṁ na sakkoti. Ye pana mahāsamudde ūmipiṭṭhe vasanti, te yo koci samo vā paṇītataro vā supaṇṇo uddharituṁ sakkoti. Sesaṁ nāgasaṁyutte vuttanayamevāti.

Supaṇṇasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SA.31.(10) Gandhabbakāyasaṁyuttavaṇṇanā

438-549. Gandhabbakāyasaṁyutte **mūlagandhe adhivatthā**ti yassa rukkhassa mūle gandho atthi, taṁ nissāya nibbattā. So hi sakalopi rukkho tesaṁ upakappati. Sesapadesupi eseva nayo. **Gandhagandhe**ti mūlādigandhānaṁ gandhe. Yassa hi rukkhassa sabbesampi mūlādīnaṁ gandho atthi, so idha gandho nāma. Tassa gandhassa gandhe, tasmiṁ adhivatthā. Idha mūlādīni sabbāni tesaṁyeva upakappanti. **So dātā hoti mūlagandhānan**ti so kāḷānusārikādīnaṁ mūlagandhānaṁ dātā hoti. Evaṁ sabbapadesu attho veditabbo. Evañhi sarikkhadānampi datvā patthanaṁ ṭhapenti, asarikkhadānampi. Taṁ dassetuṁ **so annaṁ detī**ti-ādi dasavidhaṁ dānavatthu vuttaṁ. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Gandhabbakāyasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.32.11./II,351.)

SA.32.(11) Valāhakasaṁyuttavaṇṇanā

550-606. Valāhakasaṁyutte **valāhakakāyikā**ti valāhakanāmake devakāye uppannā ākāsacārikadevā. **Sītavalāhakā**ti sītakaraṇavalāhakā. Sesapadesupi eseva nayo. **Cetopaṇidhimanvāyā**ti cittaṭṭhapanaṁ āgamma. **Sītaṁ hotī**ti yaṁ vassāne vā hemante (CS:pg.2.322) vā sītaṁ hoti, taṁ utusamuṭṭhānameva. Yaṁ pana sītepi atisītaṁ, gimhe ca uppannaṁ sītaṁ, taṁ devatānubhāvena nibbattaṁ sītaṁ nāma. **Uṇhaṁ hotī**ti yaṁ gimhāne uṇhaṁ, taṁ utusamuṭṭhānikaṁ pākatikameva. Yaṁ pana uṇhepi ati-uṇhaṁ, sītakāle ca uppannaṁ uṇhaṁ, taṁ devatānubhāvena nibbattaṁ uṇhaṁ nāma. **Abbhaṁ hotī**ti abbhamaṇḍapo hoti. Idhāpi yaṁ vassāne ca sisire ca abbhaṁ uppajjati, taṁ utusamuṭṭhānikaṁ pākatikameva. Yaṁ pana abbheyeva ati-abbhaṁ, sattasattāhampi candasūriye chādetvā ekandhakāraṁ karoti, yañca cittavesākhamāsesu abbhaṁ, taṁ devatānubhāvena uppannaṁ abbhaṁ nāma. **Vāto hotī**ti yo tasmiṁ tasmiṁ utumhi uttaradakkhiṇādipakativāto hoti, ayaṁ utusamuṭṭhānova. Yopi pana rukkhakkhandhādipadālano ativāto nāma atthi, ayañceva, yo ca aññopi akālavāto, ayaṁ devatānubhāvanibbatto nāma. **Devo vassatī**ti yaṁ vassike cattāro māse vassaṁ, taṁ utusamuṭṭhānameva. Yaṁ pana vasseyeva ativassaṁ, yañca cittavesākhamāsesu vassaṁ, taṁ devatānubhāvanibbattaṁ nāma.

Tatridaṁ vatthu-- eko kira vassavalāhakadevaputto talakūṭakavāsi Khīṇāsavattherassa santikaṁ gantvā vanditvā aṭṭhāsi. Thero “kosi tvan”ti pucchi. “Ahaṁ, bhante, vassavalāhakadevaputto”ti. “Tumhākaṁ kira cittena devo vassatī”ti? “Āma, bhante”ti. “Passitukāmā (SA.32.11./II,352.) mayan”ti “Temissatha, bhante”ti. “Meghasīsaṁ vā gajjitaṁ vā na paññāyati, kathaṁ temissāmā”ti? “Bhante, amhākaṁcittena devo vassati, tumhe paṇṇasālaṁ pavisathā”ti “Sādhu devaputtā”ti so pāde dhovitvā paṇṇasālaṁ pāvisi. Devaputto tasmiṁ pavisanteyeva ekaṁ gītaṁ gāyitvā hatthaṁ ukkhipi. Samantā tiyojanaṭṭhānaṁ ekameghaṁ ahosi. Thero addhatinto paṇṇasālaṁ paviṭṭhoti. Apica devo nāmesa aṭṭhahi kāraṇehi vassati nāgānubhāvena

supaṇṇānubhāvena devatānubhāvena saccakiriyāya utusamuṭṭhānena mārāvaṭṭanena iddhibalena vināsameghenāti.

Valāhakasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SA.33.(12) Vacchagottasaṁyuttavaṇṇanā

607-661. Vacchagottasaṁyutte (CS:pg.2.323) **aññāṇā**ti aññāṇena. Evaṁ sabbapadesu karaṇavaseneva attho veditabbo. Sabbāni cetāni aññamaññavevacanānevāti. Imasmiñca pana saṁyutte ekādasa suttāni pañcapaññāsa veyyākaraṇānīti veditabbāni.

Vacchagottasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SA.34.(13) Jhānasaṁyuttaṁ

(SA.34.1.)1. Samādhimūlakasamāpattisuttavaṇṇanā

662. Jhānasaṁyuttassa paṭhame **samādhikusalo**ti paṭhamaṁ jhānaṁ pañcaṅgikaṁ dutiyaṁ tivaṅgikanti evaṁ aṅgavavatthānakusalo. **Na samādhismiṁ samāpattikusalo**ti cittaṁ hāsetvā kallaṁ katvā jhānaṁ samāpajjituṁ na sakkoti. Iminā nayena sesapadānipi veditabbāni.

(SA.34.2~55.)2- 55. Samādhimūlakaṭhitisuttādivaṇṇanā

663-716. Dutiyādīsu **na samādhismiṁ ṭhitikusalo**ti jhānaṁ ṭhapetuṁ akusalo, sattaṭṭha-accharāmattaṁ jhānaṁ ṭhapetuṁ na sakkoti. **Na samādhismiṁ vuṭṭhānakusalo**ti jhānato vuṭṭhātuṁ (SA.34.2~55./II,353.) akusalo, yathāparicchedena vuṭṭhātuṁ na sakkoti. **Na samādhismiṁ kallitakusalo**ti cittaṁ hāsetvā kallaṁ kātuṁ akusalo. **Na samādhismiṁ ārammaṇakusalo**ti kasiṇārammaṇesu akusalo. **Na samādhismiṁ gocarakusalo**ti kammaṭṭhānagocare ceva bhikkhācāragocare ca akusalo. **Na samādhismiṁ abhinīhārakusalo**ti kammaṭṭhānaṁ abhinīharituṁ akusalo. **Na samādhismiṁ sakkaccakārī**ti jhānaṁ appetuṁ sakkaccakārī na hoti. **Na samādhismiṁ sātaccakārī**ti jhānappanāya satatakārī na hoti, kadācideva karoti. **Na samādhismiṁ sappāyakārī**ti samādhissa sappāye upakārakadhamme pūretuṁ na sakkoti. Tato paraṁ samāpatti-ādīhi

Padehi (CS:pg.2.324) yojetvā catukkā vuttā. Tesaṁ attho vuttanayeneva veditabbo. Sakalaṁ panettha jhānasaṁyuttaṁ lokiyajjhānavaseneva kathitanti.

Jhānasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya Khandhavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya dutiyo bhāgo.

Namo tassa Bhagavato arahato sammāsambuddhassa.

□Saṁyuttanikāye
【Sāratthappakāsinī】相應部注釋《顯揚心義》

4-Saḷāyatanavagga-aṭṭhakathā

(處 篇 注 釋)

(Spk:II,354.~ 404.、III,1.~115.；CS:pg.3.1~152)

by Bhadantācariya BUDDHAGHOSA(佛音，5 A.D.)

(SA.35.1./II,354.)

SA.35.(1) Saḷāyatanasaṁyuttaṁ

1. Aniccavaggo

(SA.35.1.)1. Ajjhattāniccasuttavaṇṇanā

1. Saḷāyatanavaggassa (CS:pg.3.1) paṭhame **cakkhun**ti dve cakkhūni-- ñāṇacakkhu ceva maṁsacakkhu ca. Tattha **ñāṇacakkhu** pañcavidhaṁ—[(1)]Buddhacakkhu, [(2)]dhammacakkhu, [(3)]samantacakkhu, [(4)]dibbacakkhu, [(5)]paññācakkhūti. Tesu Buddhacakkhu nāma āsayānusayañāṇañceva indriyaparopariyattañāṇañca, yaṁ-- "Buddhacakkhunā lokaṁ volokento"ti (mahāva.9 ma.ni.1.283 2.339=M.26./I,169;M.85./II,94.)) āgataṁ. Dhammacakkhu nāma heṭṭhimā tayo maggā tīṇi ca phalāni, yaṁ-- "Virajaṁ vītamalaṁ dhammacakkhuṁ udapādī"ti (mahāva.16 ma.ni.2.395=M.91./II,145.)) āgataṁ. Samantacakkhu nāma sabbaññutaññāṇaṁ, yaṁ-- "pāsādamāruyha samantacakkhū"ti (mahāva.8 ma.ni.1.282 2.339=M.26./I,168;M.85./II,94.)) āgataṁ. Dibbacakkhu nāma ālokapharaṇena uppannaṁ ñāṇaṁ, yaṁ-- "dibbena cakkhunā visuddhenā"ti (pārā.13 ma.ni.2.341=M.26./I,168;M.85./II,94.)) āgataṁ. Paññācakkhu nāma catusaccaparicchedakañāṇaṁ, yaṁ-- "cakkhuṁ udapādī"ti (sa.ni.5.1081=S.56.11./V,422.)，mahāva.15=Mv.I,11.)) āgataṁ.

Maṁsacakkhupi (CS:pg.3.2) duvidhaṁ-- sasambhāracakkhu, pasādacakkhūti. Tesu yvāyaṁ akkhikūpake akkhipaṭalehi parivārito maṁsapiṇḍo, yattha catasso dhātuyo vaṇṇagandharasojā sambhavo jīvitaṁ bhāvo cakkhupasādo kāyapasādoti saṅkhepato terasa sambhārā honti. Vitthārato pana catasso dhātuyo vaṇṇagandharasojā sambhavoti ime nava catusamuṭṭhānavasena chattiṁsa, jīvitaṁ bhāvo cakkhupasādo kāyapasādoti ime kammasamuṭṭhānā tāva cattāroti cattārīsa sambhārā honti. Idaṁ sasambhāracakkhu (SA.35.1./II,355.) nāma. Yaṁ panettha setamaṇḍalaparicchinnena kaṇhamaṇḍalena parivārite diṭṭhimaṇḍale sanniviṭṭhaṁ rūpadassanasamatthaṁ pasādamattaṁ, idaṁ pasādacakkhu nāma. Tassa tato paresañca sotādīnaṁ vitthārakathā Visuddhimagge vuttāva.

Tattha yadidaṁ pasādacakkhu, taṁ gahetvā Bhagavā-- **cakkhuṁ, bhikkhave,**

aniccanti-ādimāha. Tattha-- “catūhi kāraṇehi aniccaṁ udayabbayavantatāyā”ti-ādinā nayena vitthārakathā heṭṭhā pakāsitāyeva. **Sotampi** pasādasotameva adhippetaṁ, tathā **ghānajivhākāyā**. **Mano**ti tebhūmakasammasanacāracittaṁ. Iti idaṁ suttaṁ chasu ajjhattikāyatanesu tīṇi lakkhaṇāni dassetvā kathite bujjhanakānaṁ ajjhāsayena vuttaṁ.

(SA.35.2~3.)2- 3. Ajjhattadukkhasuttādivaṇṇanā

2-3. Dutiyaṁ dve lakkhaṇāni, tatiyaṁ ekalakkhaṇaṁ dassetvā kathite bujjhanakānaṁ ajjhāsayena vuttaṁ. Sesāni pana tehi sallakkhitāni vā ettakeneva vā sallakkhessantīti.

(SA.35.4~6.)4- 6. Bāhirāniccasuttādivaṇṇanā

4-6. Catutthe **rūpagandharasaphoṭṭhabbā** catusamuṭṭhānā, **saddo** dvisamuṭṭhāno, **dhammā**ti tebhūmakadhammārammaṇaṁ. Idampi bāhiresu chasu āyatanesu tilakkhaṇaṁ dassetvā kathite bujjhanakānaṁ vasena vuttaṁ. Pañcame chaṭṭhe ca dutiyatatiyesu vuttasadisova nayo.

(SA.35.7~12.)7- 12. Ajjhattāniccātītānāgatasuttādivaṇṇanā

7-12. Sattamādīni (CS:pg.3.3) atītānāgatesu cakkhādīsu aniccalakkhaṇādīni sallakkhetvā paccuppannesu balavagāhena kilamantānaṁ vasena vuttāni. Sesaṁ sabbattha heṭṭhā vuttanayamevāti.

Aniccavaggo paṭhamo.

(SA.35.13~16./II,356.)

2.Yamakavaggo

(SA.35.13~16.)1- 4.Paṭhamapubbesambodhasuttādivaṇṇanā

13-16. Yamakavaggassa paṭhamadutiyesu **ajjhattikānan**ti ajjhattajjhattavasena ajjhattikānaṁ. So pana nesaṁ ajjhattikabhāvo chandarāgassa adhimattabalavatāya veditabbo. Manussānañhi antogharaṁ viya cha ajjhattikāyatanāni, gharūpacāraṁ viya cha bāhirāyatanāni. Yathā nesaṁ puttadāradhanadhaññapuṇṇe antoghare chandarāgo adhimattabalavā hoti, tattha kassaci pavisituṁ na denti, appamattena bhājanasaddamattenāpi “Kiṁ etan”ti? Vattāro bhavanti. Evamevaṁ chasu ajjhattikesu āyatanesu adhimattabalavachandarāgoti. Iti imāya chandarāgabalavatāya tāni “ajjhattikānī”ti vuttāni. Gharūpacāre pana no tathā balavā hoti, tattha carante manussepi catuppadānipi na sahasā nivārenti. Kiñcāpi na nivārenti, anicchantā pana pasupacchimattampi gahituṁ na denti. Iti nesaṁ tattha na adhimattabalavachandarāgo hoti. Rūpādīsupi tatheva na adhimattabalavachandarāgo, tasmā tāni “bāhirānī”ti vuttāni. Vitthārato pana ajjhattikabāhirakathā Visuddhimagge vuttāva. Sesaṁ dvīsupi suttesu heṭṭhā vuttanayameva. Tathā tatiyacatutthesu.

(SA.35.17~18.)5- 6. Paṭhamanoce-assādasuttādivaṇṇanā

17-18. Pañcame **nissaṭā**ti nikkhantā. **Visaññuttā**ti nosaṁyuttā. **Vippamuttā**ti no adhimuttā **vimariyādīkatena cetasā**ti nimmariyādīkatena cetasā. Yañhi kilesajātaṁ vā vaṭṭaṁ vā appahīnaṁ hoti, tena (CS:pg.3.4) sekhānaṁ cittaṁ samariyādīkataṁ nāma. Yaṁ pahīnaṁ, tena vimariyādīkataṁ. Idha pana sabbaso kilesānañceva vaṭṭassa ca pahīnattā vimariyādīkatena (SA.35.17~18./II,357.) kilesavaṭṭamariyādaṁ atikkantena cittena vihariṁsūti attho. Chaṭṭhepi eseva nayo. Chasupi panetesu suttesu catusaccameva kathitanti veditabbaṁ.

(SA.35.19~22.)7- 10. Paṭhamābhinandasuttādivaṇṇanā

19-22. Sattamādīsu catūsu vaṭṭavivaṭṭameva kathitaṁ. Anupubbakathā pana nesaṁ heṭṭhā vuttanayeneva veditabbāti.

Yamakavaggo dutiyo.

3. Sabbavaggo

(SA.35.23.)1. Sabbasuttavaṇṇanā

23. Sabbavaggassa paṭhame **sabbaṁ vo, bhikkhave**ti sabbaṁ nāma catubbidhaṁ-- sabbasabbaṁ, āyatanasabbaṁ, sakkāyasabbaṁ, padesasabbanti. Tattha--

"Na tassa addiṭṭhamidha-atthi kiñci,
Atho aviññātamajānitabbaṁ.
Sabbaṁ abhiññāsi yadatthi neyyaṁ,
Tathāgato tena samantacakkhū"ti. (mahāni.156 cūḷani. dhotakamāṇavapucchāniddeso 32 paṭi.ma.1.121)--

Idaṁ sabbasabbaṁ nāma. "Sabbaṁ vo, bhikkhave, desessāmi, taṁ suṇāthā"ti (saṁ.ni.4.24) idaṁ āyatanasabbaṁ nāma. "Sabbadhammamūlapariyāyaṁ vo, bhikkhave, desessāmī"ti (ma.ni.1.1) idaṁ sakkāyasabbaṁ nāma. "Sabbadhammesu vā pana paṭhamasamannāhāro uppajjati cittaṁ mano mānasaṁ …pe… tajjāmanodhātū"ti idaṁ padesasabbaṁ nāma. Iti pañcārammaṇamattaṁ padesasabbaṁ. Tebhūmakadhammā sakkāyasabbaṁ. Catubhūmakadhammā āyatanasabbaṁ. Yaṁkiñci neyyaṁ sabbasabbaṁ. Padesasabbaṁ sakkāyasabbaṁ (CS:pg.3.5) na pāpuṇāti, sakkāyasabbaṁ āyatanasabbaṁ na pāpuṇāti, āyatanasabbaṁ sabbasabbaṁ na pāpuṇāti. Kasmā? Sabbaññutaññāṇassa ayaṁ nāma dhammo ārammaṇaṁ na hotīti natthitāya. Imasmiṁ pana Sutte āyatanasabbaṁ adhippetaṁ.

(SA.35.23./II,358.) **Paccakkhāyā**ti paṭikkhipitvā. **Vācāvatthukamevassā**ti, vācāya vattabbavatthumattakameva bhaveyya. Imāni pana dvādasāyatanāni atikkamitvā ayaṁ nāma añño sabhāvadhammo atthīti dassetuṁ na sakkuṇeyya. **Puṭṭho ca na sampāyeyyā**ti, "Katamaṁ aññaṁ sabbaṁ nāmā"ti? Pucchito, "idaṁ nāmā"ti vacanena

sampādetuṁ na sakkuṇeyya. **Vighātaṁ āpajjeyyā**ti dukkhaṁ āpajjeyya. **Yathā taṁ, bhikkhave, avisayasmin**ti ettha **tan**ti nipātamattaṁ. **Yathā**ti kāraṇavacanaṁ, yasmā avisaye puṭṭhoti attho. Avisayasmiñhi sattānaṁ vighātova hoti, kūṭāgāramattaṁ silaṁ sīsena ukkhipitvā gambhīre udake taraṇaṁ avisayo, tathā candimasūriyānaṁ ākaḍḍhitvā pātanaṁ, tasmiṁ avisaye vāyamanto vighātameva āpajjati, evaṁ imasmimpi avisaye vighātameva āpajjeyyāti adhippāyo.

(SA.35.24.)2. Pahānasuttavaṇṇanā

24. Dutiye **sabbappahānāyā**ti sabbassa pahānāya. **Cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitan**ti cakkhusamphassaṁ mūlapaccayaṁ katvā uppannā sampaṭicchanasantīraṇavoṭṭhabbanajavanavedanā. Cakkhuviññāṇasampayuttāya pana vattabbameva natthi. Sotadvārādivedanāpaccayādīsupi eseva nayo. Ettha pana **mano**ti bhavaṅgacittaṁ. **Dhammā**ti ārammaṇaṁ. **Manoviññāṇan**ti sahāvajjanakajavanaṁ. **Manosamphasso**ti bhavaṅgasahajāto samphasso. **Vedayitan**ti sahāvajjanavedanāya javanavedanā. Bhavaṅgasampayuttāya pana vattabbameva natthi. Āvajjanaṁ bhavaṅgato amocetvā **mano**ti sahāvajjanena bhavaṅgaṁ daṭṭhabbaṁ. **Dhammā**ti ārammaṇaṁ. **Manoviññāṇan**ti javanaviññāṇaṁ. **Manosamphasso**ti bhavaṅgasahajāto samphasso. **Vedayitan**ti javanasahajātā vedanā. Sahāvajjanena bhavaṅgasahajātāpi vaṭṭatiyeva. Yā panettha desanā anusiṭṭhi-āṇā, ayaṁ paṇṇatti nāmāti.

(SA.35.25./II,359.)

(SA.35.25.)3. Abhiññāpariññāpahānasuttavaṇṇanā

25. Tatiye (CS:pg.3.6) **sabbaṁ abhiññā pariññā pahānāyā**ti sabbaṁ abhijānitvā parijānitvā pajahanatthāya. **Abhiññā pariññā pahātabban**ti abhijānitvā parijānitvā pahātabbaṁ. Sesaṁ vuttanayeneva veditabbaṁ.

(SA.35.26.)4. Paṭhama-aparijānanasuttavaṇṇanā

26. Catutthe **anabhijānaṁ aparijānaṁ avirājayaṁ appajahan**ti anabhijānanto aparijānanto avirājento appajahanto. Ettha ca **avirājento**ti avigacchāpento. Iti imasmiṁ Sutte tissopi pariññā kathitā honti. “Abhijānan”ti hi vacanena ñātapariññā kathitā, “parijānan”ti vacanena tīraṇapariññā, “virājayaṁ pajahan”ti dvīhi pahānapariññāti.

(SA.35.27.)5. Dutiya-aparijānanasuttavaṇṇanā

27. Pañcame **cakkhuviññāṇaviññātabbā dhammā**ti heṭṭhā gahitarūpameva gahetvā dasseti. Heṭṭhā vā āpāthagataṁ gahitaṁ, idha anāpāthagataṁ. Idaṁ panettha sanniṭṭhānaṁ-- heṭṭhā āpāthagatampi anāpāthagatampi gahitameva, idha pana cakkhuviññāṇasampayuttā tayo khandhā. Te hi cakkhuviññāṇena saha viññātabbattā “cakkhuviññāṇaviññātabbā”ti vuttā. Sesapadesupi eseva nayo.

(SA.35.28.)6. Ādittasuttavaṇṇanā

28. Chaṭṭhe **Gayāsīse**ti Gayāgāmassa hi avidūre Gayāti ekā pokkharaṇīpi atthi nadīpi, Gayāsīsanāmako hatthikumbhasadiso piṭṭhipāsāṇopi, yattha bhikkhusahassassapi okāso pahoti, Bhagavā tattha viharati. Tena vuttaṁ "Gayāsīse"ti. **Bhikkhū āmantesī**ti tesaṁ sappāyadhammadesanaṁ vicinitvā taṁ desessāmīti āmantesi.

Tatrāyaṁ anupubbikathā-- ito kira dvānavutikappe mahindo nāma rājā ahosi. Tassa jeṭṭhaputto phusso nāma. So pūritapāramī pacchimabhavikasatto, paripākagate ñāṇe bodhimaṇḍaṁ (SA.35.28./II,360.) āruyha sabbaññutaṁ paṭivijjhi (CS:pg.3.7) Rañño kaniṭṭhaputto tassa aggasāvako ahosi, purohitaputto dutiyasāvako. Rājā cintesi -- "Mayhaṁ jeṭṭhaputto nikkhamitvā Buddho jāto, kaniṭṭhaputto aggasāvako, purohitaputto dutiyasāvako"ti. So "Amhākaṁyeva Buddho, amhākaṁ dhammo, amhākaṁ saṅgho"ti vihāraṁ kāretvā vihāradvārakoṭṭhakato yāva attano gharadvārā ubhato veḷubhittikuṭikāhi parikkhipitvā matthake suvaṇṇatārakakhacitasamosaritagandhadāmamālādāmavitānaṁ bandhāpetvā heṭṭhā rajatavaṇṇaṁ vālukaṁ santharitvā pupphāni vikirāpetvā tena maggena Bhagavato āgamanaṁ kāresi.

Satthā vihārasmiṁyeva ṭhito cīvaraṁ pārupitvā antosāṇiyāva saddhiṁ bhikkhusaṅghena rājagehaṁ āgacchati, katabhattakicco antosāṇiyāva gacchati. Koci kaṭacchubhikkhāmattampi dātuṁ na labhati. Tato nāgarā ujjhāyiṁsu, "Buddho loke uppanno, na ca mayaṁ puññāni kātuṁ labhāma. Yathā hi candimasūriyā sabbesaṁ ālokaṁ karonti, evaṁ Buddhā nāma sabbesaṁ hitatthāya uppajjanti, ayaṁ pana rājā sabbesaṁ puññacetanaṁ attanoyeva anto pavesetī"ti.

Tassa ca rañño aññe tayo puttā atthi. Nāgarā tehi saddhiṁ ekato hutvā sammantayiṁsu, "Rājakulehi saddhiṁ aṭṭo nāma natthi, ekaṁ upāyaṁ karomā"ti. Te paccante core uṭṭhāpetvā, "katipayā gāmā pahaṭā"ti sāsanaṁ āharāpetvā rañño ārocayiṁsu. Rājā putte pakkosāpetvā"tātā, ahaṁ mahallako, gacchatha core vūpasamethā"ti pesesi. Payuttacorā ito cito ca avippakiritvā tesaṁ santikameva āgacchiṁsu. Te anāvāse gāme vāsetvā "vūpasamitā corā"ti āgantvā rājānaṁ vanditvā aṭṭhaṁsu.

Rājā tuṭṭho "tātā, varaṁ vo demī"ti āha. Te adhivāsetvā gantvā nāgarehi saddhiṁ mantayiṁsu, "Raññā amhākaṁ varo dinno. Kiṁ gaṇhāmā"ti? Ayyaputtā, tumhākaṁ hatthi-assādayo na (SA.35.28./II,361.) dullabhā Buddharatanaṁ pana dullabhaṁ, na sabbakālaṁ uppajjati, tumhākaṁ jeṭṭhabhātikassa phussabuddhassa paṭijagganavaraṁ gaṇhathāti. Te "evaṁ karissāmā"ti nāgarānaṁ paṭissuṇitvā (CS:pg.3.8) katamassukammā sunhātā suvilittā rañño santikaṁ gantvā, "Deva, no varaṁ dethā"ti yāciṁsu. Kiṁ gaṇhissatha tātāti? Deva, amhākaṁ hatthi-assādīhi attho natthi, jeṭṭhabhātikassa no phussabuddhassa paṭijagganavaraṁ dethāti. "Ayaṁ varo na sakkā mayā jīvamānena dātun"ti dve kaṇṇe pidahi. "Deva, na tumhe amhehi balakkārena varaṁ dāpitā, tumhehi attano ruciyā tuṭṭhehi dinno. Kiṁ, deva, rājakulassa dve kathā vaṭṭantī"ti? Saccavāditāya bhaṇiṁsu.

Rājā vinivattituṁ alabhanto-- "Tātā, satta saṁvacchare satta māse satta ca divase upaṭṭhahitvā tumhākaṁ dassāmī"ti āha. "Sundaraṁ, deva, pāṭibhogaṁ dethā"ti. "Kissa pāṭibhogaṁ tātā"ti? "Ettakaṁ kālaṁ amaraṇapāṭibhogaṁ devā"ti. "Tātā, ayuttaṁ pāṭibhogaṁ dāpetha, na sakkā evaṁ pāṭibhogaṁ dātuṁ, tiṇagge ussāvabindusadisaṁ sattānaṁ jīvitan"ti. "No ce, deva, pāṭibhogaṁ detha, mayaṁ antarā matā kiṁ kusalaṁ karissāmā"ti? "Tena hi, tātā, cha saṁvaccharāni dethā"ti. "Na

sakkā, devā”ti. “Tena hi pañca, cattāri, tīṇi, dve, ekaṁ saṁvaccharaṁ detha”. “Satta, cha māse detha …pe… māsaḍḍhamattaṁ dethā”ti. “Na sakkā, devā”ti. “Tena hi sattadivasamattaṁ dethā”ti. “Sādhu, devāti satta divase sampaṭicchiṁsu”. Rājā satta saṁvacchare satta māse satta divase kattabbasakkāraṁ sattasuyeva divasesu akāsi.

Tato puttānaṁ vasanaṭṭhānaṁ Satthāraṁ pesetuṁ aṭṭha-usabhavitthataṁ maggaṁ alaṅkārāpesi, majjhaṭṭhāne catu-usabhappamāṇaṁ padesaṁ hatthīhi maddāpetvā kasiṇamaṇḍalasadisaṁ katvā vālukāya santharāpetvā pupphābhikiṇṇamakāsi, tattha tattha kadaliyo ca puṇṇaghaṭe ca ṭhapāpetvā (SA.35.28./II,362.) dhajapaṭākā ukkhipāpesi. Usabhe usabhe pokkharaṇiṁ khaṇāpesi, aparabhāge dvīsu passesu gandhamālāpupphāpaṇe pasārāpesi. Majjhaṭṭhāne catu-usabhavitthārassa alaṅkatamaggassa ubhosu passesu dve dve usabhavitthāre magge khāṇukaṇṭake harāpetvā daṇḍadīpikāyo kārāpesi. Rājaputtāpi attano āṇāpavattiṭṭhāne soḷasa-usabhamaggaṁ tatheva alaṅkārāpesuṁ.

Rājā (CS:pg.3.9) attano āṇāpavattiṭṭhānassa kedārasīmaṁ gantvā Satthāraṁ vanditvā paridevamāno, “tātā, mayhaṁ dakkhiṇakkhiṁ uppāṭetvā gaṇhantā viya gacchatha, evaṁ gaṇhitvā gatā pana Buddhānaṁ anucchavikaṁ kareyyātha. Mā surāsoṇḍā viya pamattā vicaritthā”ti āha. Te “jānissāma mayaṁ, devā”ti Satthāraṁ gahetvā gatā, vihāraṁ kāretvā Satthu niyyātetvā tattha Satthāraṁ paṭijaggantā kālena therāsane, kālena majjhimāsane, kālena saṅghanavakāsane tiṭṭhanti. Dānaṁ upaparikkhamānānaṁ tiṇṇampi janānaṁ ekasadisameva ahosi. Te upakaṭṭhāya vassūpanāyikāya cintayiṁsu-- “Kathaṁ nu kho Satthu ajjhāsayaṁ gaṇheyyāmā”ti? Atha nesaṁ etadahosi-- “Buddhā nāma dhammagaruno, na āmisagaruno, sīle patiṭṭhamānā mayaṁ Satthu ajjhāsayaṁ gahetuṁ sakkhissāmā”ti dānasaṁvidhāyake manusse pakkosāpetvā, “tātā, imināva nīhārena yāgubhattakhādanīyādīni sampādentā dānaṁ pavattethā”ti vatvā dānasaṁvidahanapalibodhaṁ chindiṁsu.

Atha nesaṁ jeṭṭhabhātā pañcasate purise ādāya dasasu sīlesu patiṭṭhāya dve kāsāyāni acchādetvā kappiyaṁ udakaṁ paribhuñjamāno vāsaṁ kappesi. Majjhimo tīhi, kaniṭṭho dvīhi purisasatehi saddhiṁ tatheva paṭipajji. Te yāvajīvaṁ Satthāraṁ upaṭṭhahiṁsu. Satthā tesaṁyeva santike parinibbāyi.

Tepi kālaṁ katvā tato paṭṭhāya dvānavutikappe manussalokato devalokaṁ, devalokato ca manussalokaṁ saṁsarantā amhākaṁ Satthukāle devalokā cavitvā manussaloke nibbattiṁsu. Tesaṁ dānagge byāvaṭo mahā-amacco Aṅgamagadhānaṁ rājā Bimbisāro hutvā nibbatti. Te tasseva rañño (SA.35.28./II,363.) raṭṭhe brāhmaṇamahāsālakule nibbattiṁsu. Jeṭṭhabhātā jeṭṭhova jāto, majjhimakaniṭṭhā majjhimakaniṭṭhāyeva. Yepi tesaṁ parivāramanussā, te parivāramanussāva jātā. Te vuddhimanvāya tayopi janā taṁ purisasahassaṁ ādāya nikkhamitvā tāpasā hutvā Uruvelāyaṁ nadītīreyeva vasiṁsu. Aṅgamagadhavāsino māse māse tesaṁ mahāsakkāraṁ abhiharanti.

Atha (CS:pg.3.10) amhākaṁ bodhisatto katābhinikkhamano anupubbena sabbaññutaṁ patvā pavattitavaradhammacakko yasādayo kulaputte vinetvā saṭṭhi arahante dhammadesanatthāya disāsu uyyojetvā sayaṁ pattacīvaramādāya-- “Te tayo jaṭilabhātike damessāmī”ti Uruvelaṁ gantvā anekehi pāṭihāriyasatehi tesaṁ diṭṭhiṁ bhinditvā te pabbājesi. So taṁ iddhimayapattacīvaradharaṁ samaṇasahassaṁ ādāya gayāsīsaṁ gantvā tehi parivārito nisīditvā,-- “Katarā nu kho etesaṁ dhammakathā sappāyā”ti cintento, “ime sāyaṁpātaṁ aggiṁ paricaranti. Imesaṁ dvādasāyatanāni ādittāni sampajjalitāni viya katvā desessāmi, evaṁ ime arahattaṁ pāpuṇituṁ

sakkhissantī”ti sanniṭṭhānamakāsi. Atha nesaṁ tathā dhammaṁ desetuṁ imaṁ ādittapariyāyaṁ abhāsi. Tena vuttaṁ-- “Bhikkhū āmantesīti tesaṁ sappāyadhammadesanaṁ vicinitvā taṁ desessāmīti āmantesī”ti. Tattha **ādittan**ti padittaṁ sampajjalitaṁ. Sesaṁ vuttanayameva. Iti imasmiṁ Sutte dukkhalakkhaṇaṁ kathitaṁ.

(SA.35.29.)7. Addhabhūtasuttavaṇṇanā

29. Sattame **addhabhūtan**ti adhibhūtaṁ ajjhotthaṭaṁ, upaddutanti attho. Imasmimpi Sutte dukkhalakkhaṇameva kathitaṁ.

(SA.35.30.)8. Samugghātasāruppasuttavaṇṇanā

30. Aṭṭhame **sabbamaññitasamugghātasāruppan**ti sabbesaṁ taṇhāmānadiṭṭhimaññitānaṁ samugghātāya anucchavikaṁ. **Idhā**ti imasmiṁ sāsane. **Cakkhuṁ na maññatī**ti (SA.35.30./II,364.) cakkhuṁ ahanti vā mamanti vā paroti vā parassāti vā na maññati. **Cakkhusmiṁ na maññatī**ti ahaṁ cakkhusmiṁ, mama kiñcanapalibodho cakkhusmiṁ paro cakkhusmiṁ, parassa kiñcanapalibodho cakkhusminti na maññati. **Cakkhuto na maññatī**ti ahaṁ cakkhuto niggato, mama kiñcanapalibodho cakkhuto niggato, paro cakkhuto niggato, parassa kiñcanapalibodho cakkhuto niggatoti evampi na maññati, taṇhāmānadiṭṭhimaññanānaṁ ekampi na uppādetīti attho. **Cakkhuṁ meti na maññatī**ti mama cakkhūti na maññati, mamattabhūtaṁ taṇhāmaññanaṁ na uppādetīti attho. Sesaṁ uttānamevāti. Imasmiṁ Sutte catucattālīsāya ṭhānesu arahattaṁ pāpetvā vipassanā kathitā.

(SA.35.31.)9. Paṭhamasamugghātasappāyasuttavaṇṇanā

31. Navame (CS:pg.3.11) **samugghātasappāyā**ti samugghātassa upakārabhūtā. **Tato taṁ hoti aññathā**ti tato taṁ aññenākārena hoti. **Aññathābhāvī bhavasatto loko bhavamevābhinandatī**ti aññathābhāvaṁ vipariṇāmaṁ upagamanena aññathābhāvī hutvāpi bhavesu satto laggo lagito palibuddho ayaṁ loko bhavaṁyeva abhinandati. **Yāvatā, bhikkhave, khandhadhātu-āyatanan**ti, bhikkhave, yattakaṁ idaṁ khandhā ca dhātuyo ca āyatanāni cāti khandhadhātu-āyatanaṁ. **Tampi na maññatī**ti sabbampi na maññatīti heṭṭhā gahitameva saṁkaḍḍhitvā puna dasseti. Imasmiṁ Sutte aṭṭhacattālīsāya ṭhānesu arahattaṁ pāpetvā vipassanā kathitā.

(SA.35.32.)10. Dutiyasamugghātasappāyasuttavaṇṇanā

32. Dasame **etaṁ mamā**ti-ādīhi tīhi tīhi padehi taṇhāmānadiṭṭhigāhe dassetvā tiparivaṭṭanayena desanā katā. Paṭipāṭiyā pana tīsupi imesu suttesu saha vipassanāya cattāropi maggā kathitāti.

Sabbavaggo tatiyo.

(SA.35.33~42./II,365.)

(SA.35.33~42.)4. Jātidhammavaggavaṇṇanā

33-42. Jātidhammavagge **jātidhamman**ti jāyanadhammaṁ nibbattanasabhāvaṁ. **Jarādhamman**ti jīraṇasabhāvaṁ. **Byādhidhamman**ti byādhino uppattipaccayabhāvena byādhisabhāvaṁ. **Maraṇadhamman**ti maraṇasabhāvaṁ **Sokadhamman**ti sokassa uppattipaccayabhāvena sokasabhāvaṁ. **Saṁkilesikadhamman**ti saṁkilesikasabhāvaṁ. **Khayadhamman**ti khayagamanasabhāvaṁ. **Vayadhammā**dīsupi eseva nayoti.

Jātidhammavaggo catuttho.

(SA.35.43~52.)5. Sabba-aniccavaggavaṇṇanā

43-52. Aniccavagge (CS:pg.3.12) **abhiññeyyan**ti pade ñātapariññā āgatā, itarā pana dve gahitāyevāti veditabbā. **Pariññeyyapahātabba**padesupi tīraṇapahānapariññāva āgatā, itarāpi pana dve gahitāyevāti veditabbā. **Sacchikātabban**ti paccakkhaṁ kātabbaṁ. **Abhiññāpariññeyyan**ti idhāpi pahānapariññā avuttāpi gahitāyevāti veditabbā. **Upaddutan**ti anekaggaṭṭhena. **Upassaṭṭhan**ti upahataṭṭhena. Sesaṁ uttānamevāti.

Sabba-aniccavaggo pañcamo.

Paṭhamo paṇṇāsako.

(SA.35.53~62.)6. Avijjāvaggavaṇṇanā

53-62. Avijjāvagge **avijjā**ti catūsu saccesu aññāṇaṁ. **Vijjā**ti arahattamaggavijjā. **Aniccato jānato passato**ti dukkhānattavasenāpi jānato (SA.35.53~62./II,366.) passato pahīyatiyeva, idaṁ pana aniccavasena kathite bujjhanakapuggalassa ajjhāsayena vuttaṁ. Eseva nayo sabbattha. Api cettha **saṁyojanā**ti dasa saṁyojanāni. **Āsavā**ti cattāro āsavā. **Anusayā**ti satta anusayā. **Sabbupādānapariññāyā**ti sabbesaṁ catunnampi upādānānaṁ tīhi pariññāhi parijānanatthāya. **Pariyādānāyā**ti khepanatthāya. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Avijjāvaggo chaṭṭho.

7. Migajālavaggo

(SA.35.63.)1. Paṭhamamigajālasuttavaṇṇanā

63. Migajālavaggassa paṭhame **cakkhuviññeyyā**ti cakkhuviññāṇena passitabbā. **Sotaviññeyyā**dīsupi eseva nayo. **Iṭṭhā**ti pariyiṭṭhā vā hontu (CS:pg.3.13) mā vā, iṭṭhārammaṇabhūtāti attho. **Kantā**ti kamanīyā. **Manāpā**ti manavaḍḍhanakā. **Piyarūpā**ti piyajātikā. **Kāmūpasaṁhitā**ti ārammaṇaṁ katvā uppajjamānena kāmena upasaṁhitā **rajanīyā**ti rañjanīyā, rāguppattikāraṇabhūtāti attho. **Nandī**ti taṇhānandī. **Saṁyogo**ti saṁyojanaṁ. **Nandisaṁyojanasaṁyutto**ti nandībandhanena baddho. **Araññavanapatthānī**ti araññāni ca vanapatthāni ca. Tattha kiñcāpi abhidhamme nippariyāyena "nikkhamitvā bahi indakhīlā sabbametaṁ araññan"ti (vibha.529) vuttaṁ, tathāpi yaṁ taṁ "pañcadhanusatikaṁ pacchiman"ti (pārā.654) araññakaṅganipphādakaṁ senāsanaṁ vuttaṁ, tadeva adhippetanti veditabbaṁ. **Vanapatthan**ti gāmantaṁ atikkamitvā manussānaṁ anupacāraṭṭhānaṁ, yattha na kasīyati na vapīyati. Vuttampi cetaṁ--

"Vanapatthanti dūrānametaṁ senāsanānaṁ adhivacanaṁ. Vanapatthanti vanasaṇḍānametaṁ, vanapatthanti bhiṁsanakānametaṁ, vanapatthanti salomahaṁsānametaṁ, vanapatthanti pariyantānametaṁ, vanapatthanti amanussūpacārānaṁ (SA.35.63./II,367.) senāsanānametaṁ adhivacanan"ti (vibha.531).

Ettha ca pariyantānanti imaṁ ekaṁ pariyāyaṁ ṭhapetvā sesapariyāyehi vanapatthāni veditabbāni. **Pantānī**ti pariyantāni atidūrāni. **Appasaddānī**ti udukkhalamusaladārakasaddādīnaṁ abhāvena appasaddāni. **Appanigghosānī**ti tesaṁ tesaṁ ninnādamahānigghosassa abhāvena appanigghosāni. **Vijanavātānī**ti sañcaraṇajanassa sarīravātavirahitāni. **Manussarāhasseyyakānī**ti manussānaṁ rahokammassa anucchavikāni. **Paṭisallānasāruppānī**ti nilīyanasāruppāni.

(SA.35.64.)2. Dutiyamigajālasuttavaṇṇanā

64. Dutiye **nandinirodhā dukkhanirodho**ti taṇhānandiyā nirodhena vaṭṭadukkhassa nirodho.

(SA.35.65-67.)3- 5. Paṭhamasamiddhimārapañhāsuttādivaṇṇanā

65-67. Tatiye (CS:pg.3.14) **Samiddhī**ti attabhāvassa Samiddhatāya evaṁ laddhanāmo. Tassa kira therassa attabhāvo abhirūpo ahosi pāsādiko, ukkhittamālāpuṭo viya alaṅkatamālāgabbho viya ca sabbākārapāripūriyā Samiddho. Tasmā Samiddhitveva saṅkhaṁ gato. **Māro**ti maraṇaṁ pucchati. **Mārapaññattī**ti māroti paññatti nāmaṁ nāmadheyyaṁ. **Atthi tattha māro vā mārapaññatti vā**ti tattha maraṇaṁ vā maraṇanti idaṁ nāmaṁ vā atthīti dasseti. Catutthaṁ uttānameva, tathā pañcamaṁ.
(SA.35.68./II,368.)

(SA.35.68.)6. Samiddhilokapañhāsuttavaṇṇanā

68. Chaṭṭhe **loko**ti lujjanapalujjanaṭṭhena loko. Iti Migajālattherassa āyācanasuttato paṭṭhāya pañcasupi suttesu vaṭṭavivaṭṭameva kathitaṁ.

(SA.35.69.)7. Upasena-āsīvisasuttavaṇṇanā

69. Sattame **Sītavane**ti evaṁnāmake Susānavane. **Sappasoṇḍikapabbhāre**ti sappaphaṇasadisatāya evaṁladdhanāme pabbhāre. **Upasenassā**ti Dhammasenāpatino Kaniṭṭhabhātika-Upasenattherassa. **Āsīviso patito hotī**ti thero kira katabhattakicco mahācīvaraṁ gahetvā leṇacchāyāya mandamandena vātapānavātena bījiyamāno nisīditvā dupaṭṭanivāsane sūcikammaṁ karoti. Tasmiṁ khaṇe leṇacchadane dve āsīvisapotakā kīḷanti. Tesu eko patitvā therassa aṁsakūṭe avatthāsi. So ca phuṭṭhaviso hoti. Tasmā patitaṭṭhānato paṭṭhāya therassa kāye dīpasikhā viya vaṭṭiṁ pariyādiyamānamevassa visaṁ otiṇṇaṁ. Thero visassa tathāgamanaṁ disvā kiñcāpi taṁ patitamattameva yathāparicchedena gataṁ, attano pana iddhibalena "ayaṁ attabhāvo leṇe mā vinassatū"ti adhiṭṭhahitvā bhikkhū āmantesi. **Purāyaṁ kāyo idheva vikiratī**ti yāva na vikirati, tāva naṁ bahiddhā nīharathāti attho. **Aññathattan**ti aññathābhāvaṁ. **Indriyānaṁ vā vipariṇāman**ti cakkhusotādīnaṁ indriyānaṁ (CS:pg.3.15) pakativijahanabhāvaṁ. **Tattheva vikirī**ti bahi nīharitvā ṭhapitaṭṭhāne mañcakasmiṁyeva vikiri.

(SA.35.70.)8. Upavāṇasandiṭṭhikasuttavaṇṇanā

70. Aṭṭhame **rūpappaṭisaṁvedī**ti nīlapītādibhedaṁ ārammaṇaṁ vavatthāpento rūpaṁ paṭisaṁviditaṁ karoti, tasmā rūpappaṭisaṁvedī nāma hoti. **Rūparāgappaṭisaṁvedī**ti kilesassa atthibhāveneva pana rūparāgaṁ paṭisaṁviditaṁ karoti nāma, tasmā rūparāgappaṭisaṁvedīti vuccati. **Sandiṭṭhiko**ti-ādīni Visuddhimagge vuttatthāneva. (SA.35.70./II,369.) **No ca rūparāgappaṭisaṁvedī**ti kilesassa natthibhāveneva na rūparāgaṁ paṭisaṁviditaṁ karoti nāma, tasmā "no ca rūparāgappaṭisaṁvedī"ti vuccati. Imasmiṁ Sutte sekhāsekhānaṁ paccavekkhaṇā kathitā.

(SA.35.71.)9. Paṭhamachaphassāyatanasuttavaṇṇanā

71. Navame **phassāyatanānan**ti phassākarānaṁ. **Avusitan**ti avuṭṭhaṁ. **Ārakā**ti dūre. **Etthāhaṁ, bhante, anassasan**ti, bhante, ahaṁ ettha anassasiṁ, naṭṭho nāma ahanti vadati. Bhagavā-- "Ayaṁ bhikkhu 'ahaṁ nāma imasmiṁ sāsane naṭṭho'ti vadati, kinnu khvassa aññesu dhātukammaṭṭhāna-kasiṇakammaṭṭhānādīsu abhiyogo atthī"ti cintetvā, tampi apassanto-- "Kataraṁ nu kho kammaṭṭhānaṁ imassa sappāyaṁ bhavissatī"ti cintesi. Tato "āyatanakammaṭṭhānameva sappāyan"ti disvā taṁ kathento **taṁ kiṁ maññasi bhikkhū**ti-ādimāha. **Sādhū**ti tassa byākaraṇe sampahaṁsanaṁ. **Esevanto dukkhassā**ti ayameva vaṭṭadukkhassanto paricchedo, nibbānanti attho.

(SA.35.72.)10. Dutiyachaphassāyatanasuttavaṇṇanā

72. Dasame **anassasan**ti nassasiṁ, naṭṭho nāmamhi icceva attho. **Āyatiṁ apunabbhavāyā**ti ettha āyatiṁ apunabbhavo nāma nibbānaṁ, nibbānatthāya pahīnaṁ bhavissatīti attho.

(SA.35.73.)11. Tatiyachaphassāyatanasuttavaṇṇanā

73. Ekādasame (CS:pg.3.16) **anassasan**ti naṭṭho, **panassasan**ti atinaṭṭho. Sesaṁ vuttanayeneva veditabbanti.

Migajālavaggo sattamo.

(SA.35.74~78./II,370.)

8. Gilānavaggo

(SA.35.74~78.)1- 5. Paṭhamagilānasuttādivaṇṇanā

74-78. Gilānavaggassa paṭhame **amukasmin**ti asukasmiṁ. Ayameva vā pāṭho. **Appaññāto**ti aññāto apākaṭo. Navopi hi koci paññāto hoti Rāhulatthero viya sumanasāmaṇero viya ca, ayaṁ pana navo ceva apaññāto ca. Sesamettha vuttanayamevāti. Tathā ito paresu catūsu.

(SA.35.79.)6. Paṭhama-avijjāpahānasuttavaṇṇanā

79. Chaṭṭhe **aniccato jānato**ti dukkhānattavasena jānatopi pahīyatiyeva, idaṁ pana aniccalakkhaṇaṁ dassetvā vutte bujjhanakassa ajjhāsayena vuttaṁ.

(SA.35.80.)7. Dutiya-avijjāpahānasuttavaṇṇanā

80. Sattame **sabbe dhammā**ti sabbe tebhūmakadhammā. **Nālaṁ abhinivesāyā**ti abhinivesaparāmāsaggāhena gaṇhituṁ na yuttā. **Sabbanimittānī**ti sabbāni saṅkhāranimittāni. **Aññato passatī**ti yathā apariññātābhiniveso jano passati, tato aññato passati. Apariññātābhiniveso hi jano sabbanimittānipi attato passati. Pariññātābhiniveso pana anattato passati, no attatoti evaṁ imasmiṁ Sutte anattalakkhaṇameva kathitaṁ.

(SA.35.81.)8. Sambahulabhikkhusuttavaṇṇanā

81. Aṭṭhame (CS:pg.3.17) **idha no**ti ettha **no**-kāro nipātamattameva. Sesaṁ uttānatthameva. Kevalaṁ idha dukkhalakkhaṇaṁ kathitanti veditabbaṁ.

(SA.35.82.)9. Lokapañhāsuttavaṇṇanā

82. Navame **lujjatī**ti palujjati bhijjati. Idha aniccalakkhaṇaṁ kathitaṁ.

(SA.35.83.)10. Phaggunapañhāsuttavaṇṇanā

83. Dasame **chinnapapañce**ti taṇhāpapañcassa chinnattā chinnapapañce. **Chinnavaṭume**ti taṇhāvaṭumasseva chinnattā chinnavaṭume. Kiṁ pucchāmīti pucchati? Atikkantabuddhehi pariharitāni cakkhusotādīni pucchāmīti pucchati. Atha vā sace

magge bhāvitepi anāgate cakkhusotādivaṭṭaṁ vaḍḍheyya, taṁ pucchāmīti pucchatīti.

Gilānavaggo aṭṭhamo.

(SA.35.84./II,371.)

9. Channavaggo

(SA.35.84.)1. Palokadhammasuttavaṇṇanā

84. Channavaggassa paṭhame **palokadhamman**ti bhijjanakasabhāvaṁ. Evamettha aniccalakkhaṇameva kathitaṁ.

(SA.35.85.)2. Suññatalokasuttavaṇṇanā

85. Dutiye **attaniyenā**ti attano santakena parikkhārena. Evamettha anattalakkhaṇameva kathitaṁ.

(SA.35.86.)3. Saṁkhittadhammasuttavaṇṇanā

86. Tatiyaṁ khandhiyavagge Ānandovāde (saṁ.ni.3.83) vuttanayeneva veditabbaṁ.

(SA.35.87.)4. Channasuttavaṇṇanā

87. Catutthe (CS:pg.3.18) **channo**ti evaṁnāmako thero, na abhinikkhamanaṁ nikkhantathero. **Paṭisallānā**ti phalasamāpattito. **Gilānapucchakā**ti gilānupaṭṭhākā. Gilānupaṭṭhānaṁ nāma Buddhapasatthaṁ Buddhavaṇṇitaṁ, tasmā evamāha. **Sīsaveṭhaṁ dadeyyā**ti sīse veṭhanaṁ sīsaveṭhaṁ, tañca dadeyya. **Satthan**ti jīvitahārakasatthaṁ. **Nāvakaṅkhāmī**ti na icchāmi. **Pariciṇṇo**ti paricarito. **Manāpenā**ti manavaḍḍhanakena kāyakammādinā. Ettha ca satta sekhā paricaranti nāma, arahā paricārī nāma, Bhagavā pariciṇṇo nāma.

Etañhi, āvuso, sāvakassa patirūpanti, āvuso, sāvakassa nāma etaṁ anucchavikaṁ. **Anupavajjan**ti appavattikaṁ appaṭisandhikaṁ. **Pucchāvuso Sāriputta, sutvā vedissāmā**ti ayaṁ sāvakapavāraṇā nāma. (SA.35.87./II,372.) **Etaṁ mamā**ti-ādīni taṇhāmānadiṭṭhiggāhavasena vuttāni. **Nirodhaṁ disvā**ti khayavayaṁ ñatvā. **Netaṁ mama, nesohamasmi, na meso attāti samanupassāmī**ti aniccaṁ dukkhaṁ anattāti samanupassāmi. Ettakesu ṭhānesu Channatthero Sāriputtattherena pucchitaṁ pañhaṁ arahatte pakkhipitvā kathesi. Sāriputtatthero pana tassa puthujjanabhāvaṁ ñatvāpi taṁ “puthujjano”ti vā “khīṇāsavo”ti vā avatvā tuṇhīyeva ahosi. Cundatthero panassa puthujjanabhāvaṁ saññāpessāmīti cintetvā ovādaṁ adāsi.

Tattha **tasmā**ti yasmā māraṇantikaṁ vedanaṁ adhivāsetuṁ asakkonto satthaṁ āharāmīti vadati, tasmā puthujjano āyasmā, tena idampi manasikarohīti dīpeti. Yasmā vā channaṁ āyatanānaṁ nirodhaṁ disvā cakkhādīni tiṇṇaṁ gāhānaṁ vasena na samanupassāmīti vadasi. Tasmā idampi tassa Bhagavato sāsanaṁ āyasmatā manasikātabbantipi puthujjanabhāvameva dīpento vadati. **Niccakappan**ti niccakālaṁ.

Nissitassāti taṇhāmānadiṭṭhīhi nissitassa. **Calitan**ti vipphanditaṁ hoti. Yathayidaṁ āyasmato uppannaṁ vedanaṁ adhivāsetuṁ asakkontassa "ahaṁ vedayāmi, mama vedanā"ti appahīnaggāhassa idāni vipphanditaṁ hoti, imināpi naṁ "puthujjanova tvan"ti vadati.

Passaddhīti (CS:pg.3.19) kāyacittapassaddhi, kilesapassaddhi nāma hotīti attho. **Natiyā**ti taṇhānatiyā. **Asatī**ti bhavatthāya ālayanikantipariyuṭṭhāne asati. **Āgatigati na hotī**ti paṭisandhivasena āgati nāma, cutivasena gamanaṁ nāma na hoti. **Cutūpapāto**ti cavanavasena cuti, upapajjanavasena upapāto. **Nevidha na huraṁ na ubhayamantarenā**ti na idhaloke na paraloke na ubhayattha hoti. **Esevanto dukkhassā**ti vaṭṭadukkhakilesadukkhassa (SA.35.87./II,373.) ayameva anto ayaṁ paricchedo parivaṭumabhāvo hoti. Ayameva hi ettha attho. Ye pana "ubhayamantarenā"ti vacanaṁ gahetvā antarābhavaṁ icchanti, tesaṁ vacanaṁ niratthakaṁ. Antarābhavassa hi bhāvo abhidhamme paṭikkhittoyeva. "Antarenā"ti vacanaṁ pana vikappantaradīpanaṁ. Tasmā ayamettha attho-- neva idha na huraṁ, aparo vikappo na ubhayanti.

Satthaṁ āharesīti jīvitahārakasatthaṁ āhari, āharitvā kaṇṭhanāḷaṁ chindi. Athassa tasmiṁ khaṇe maraṇabhayaṁ okkami, gatinimittaṁ upaṭṭhāsi. So attano puthujjanabhāvaṁ ñatvā, saṁviggacitto vipassanaṁ paṭṭhapetvā, saṅkhāre pariggaṇhanto arahattaṁ patvā, samasīsī hutvā parinibbuto. **Sammukhāyeva anupavajjatā byākatā**ti kiñcāpi idaṁ therassa puthujjanakāle byākaraṇaṁ hoti; etena pana byākaraṇena anantarāyamassa parinibbānaṁ ahosi. Tasmā Bhagavā tadeva byākaraṇaṁ gahetvā kathesi.

Upavajjakulānīti upasaṅkamitabbakulāni. Iminā thero, "Bhante, evaṁ upaṭṭhākesu ca upaṭṭhāyikāsu ca vijjamānāsu so bhikkhu tumhākaṁ sāsane parinibbāyissatī"ti pubbabhāgapaṭipattiyaṁ kulasaṁsaggadosaṁ dassento pucchati. Athassa Bhagavā kulesu saṁsaggābhāvaṁ dīpento **honti hete Sāriputtā**ti-ādimāha. Imasmiṁ kira ṭhāne therassa kulesu asaṁsaṭṭhabhāvo pākaṭo ahosi. Sesaṁ sabbattha uttānameva.

(SA.35.88~89.)5- 6. Puṇṇasuttādivaṇṇanā

88-89. Pañcame **tañce**ti taṁ cakkhuñceva rūpañca. **Nandisamudayā dukkhasamudayo**ti taṇhāya samodhānena pañcakkhandhadukkhassa samodhānaṁ hoti. Iti (CS:pg.3.20) chasu dvāresu "nandisamudayā dukkhasamudayo"ti iminā dvinnaṁ saccānaṁ (SA.35.88~89./II,374.) vasena vaṭṭaṁ matthakaṁ pāpetvā dassesi. Dutiyanaye **nirodho maggo**ti dvinnaṁ saccānaṁ vasena vivaṭṭaṁ matthakaṁ pāpetvā dassesi. **Iminā tvaṁ puṇṇā**ti pāṭiyekko anusandhi. Evaṁ tāva vaṭṭavivaṭṭavasena desanaṁ arahatte pakkhipitvā idāni Puṇṇattheraṁ sattasu ṭhānesu sīhanādaṁ nadāpetuṁ **iminā tvan**ti-ādimāha.

Caṇḍāti duṭṭhā kibbisā. **Pharusā**ti kakkhaḷā **akkosissantī**ti dasahi akkosavatthūhi akkosissanti. **Paribhāsissantī**ti "Kiṁ samaṇo nāma tvaṁ, idañcidañca te karissāmā"ti tajjessanti. **Evametthā**ti evaṁ mayhaṁ ettha bhavissati. **Daṇḍenā**ti catuhatthadaṇḍena vā khadiradaṇḍena vā ghaṭikamuggarena vā. **Satthenā**ti ekatodhārādinā satthena. **Satthahārakaṁ pariyesantī**ti jīvitahārakasatthaṁ pariyesanti. Idaṁ thero tatiyapārājikavatthusmiṁ asubhakathaṁ sutvā attabhāvena jigucchantānaṁ bhikkhūnaṁ satthahārakapariyesanaṁ sandhāyāha. **Damūpasamenā**ti ettha **damo**ti

indriyasaṁvarādīnaṁ etaṁ nāmaṁ.

"Saccena danto damasā upeto,
Vedantagū vusitabrahmacariyo"ti. (saṁ.ni.1.195 su.ni.467)–

Ettha hi indriyasaṁvaro damoti vutto. "Yadi saccā damā cāgā, khantyā bhiyyodha vijjatī"ti (su.ni.191 saṁ.ni.1.246) ettha paññā damoti vuttā. "Dānena damena saṁyamena saccavajjenā"ti (dī.ni.1.165 ma.ni.2.226) ettha uposathakammaṁ damoti vuttaṁ. Imasmiṁ pana Sutte khanti damoti veditabbo. **Upasamo**ti tasseva vevacanaṁ.

Atha kho āyasmā Puṇṇoti ko panesa puṇṇo, kasmā ca panettha gantukāmo ahosīti? Sunāparantavāsiko eva esa, Sāvatthiyaṁ pana asappāyavihāraṁ sallakkhetvā tattha gantukāmo ahosi.

Tatrāyaṁ (CS:pg.3.21) anuppubbikathā-- Sunāparantaraṭṭhe kira ekasmiṁ vāṇijagāme ete dve bhātaro. Tesu kadāci jeṭṭho pañca sakaṭasatāni gahetvā janapadaṁ (SA.35.88~89./II,375.) gantvā bhaṇḍaṁ āharati, kadāci kaniṭṭho. Imasmiṁ pana samaye kaniṭṭhaṁ ghare ṭhapetvā, jeṭṭhabhātiko pañca sakaṭasatāni gahetvā, janapadacārikaṁ caranto anupubbena Sāvatthiṁ patvā, jetavanassa nātidūre sakaṭasatthaṁ nivesetvā bhuttapātarāso parijanaparivuto phāsukaṭṭhāne nisīdi.

Tena ca samayena Sāvatthivāsino bhuttapātarāsā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya suddhuttarāsaṅgā gandhapupphādihatthā yena Buddho, yena dhammo, yena saṅgho, tanninnā tappoṇā tappabbhārā hutvā, dakkhiṇadvārena nikkhamitvā jetavanaṁ gacchanti. So te disvā "kahaṁ ime gacchantī"ti ekaṁ manussaṁ pucchi. Kiṁ tvaṁ, ayyo, na jānāsi? Loke Buddhadhammasaṅgharatanāni nāma uppannāni, icceso mahājano Satthu santikaṁ dhammakathaṁ sotuṁ gacchatīti. Tassa "Buddho"ti vacanaṁ chavicammādīni chinditvā aṭṭhimiñjaṁ āhacca aṭṭhāsi. So attano parijanaparivuto tāya parisāya saddhiṁ vihāraṁ gantvā, Satthu madhurassarena dhammaṁ desentassa parisapariyante ṭhito, dhammaṁ sutvā pabbajjāya cittaṁ uppādesi. Atha Tathāgatena kālaṁ viditvā parisāya uyyojitāya Satthāraṁ upasaṅkamitvā, vanditvā, svātanāya nimantetvā, dutiyadivase maṇḍapaṁ kāretvā, āsanāni paññāpetvā, Buddhappamukhassa saṅghassa mahādānaṁ datvā, bhuttapātarāso uposathaṅgāni adhiṭṭhāya bhaṇḍāgārikaṁ pakkosāpetvā, "ettakaṁ dhanaṁ vissajjitaṁ, ettakaṁ dhanaṁ na vissajjitan"ti sabbaṁ ācikkhitvā, "imaṁ sāpateyyaṁ mayhaṁ kaniṭṭhassa dehī"ti sabbaṁ niyyātetvā, Satthu santike pabbajitvā, kammaṭṭhānaparāyaṇo ahosi.

Athassa kammaṭṭhānaṁ manasikarontassa kammaṭṭhānaṁ na upaṭṭhāti. Tato cintesi-- "Ayaṁ janapado mayhaṁ asappāyo, yaṁnūnāhaṁ Satthu santike kammaṭṭhānaṁ gahetvā sakaraṭṭhameva gaccheyyan"ti. Atha pubbaṇhasamaye piṇḍāya caritvā, sāyanhe paṭisallānā vuṭṭhahitvā, Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā, kammaṭṭhānaṁ kathāpetvā, (SA.35.88~89./II,376.) satta sīhanāde naditvā, pakkāmi. Tena vuttaṁ, "Atha kho āyasmā puṇṇo …pe… viharatī"ti.

Kattha (CS:pg.3.22) panāyaṁ vihāsīti? Catūsu ṭhānesu vihāsi. Sunāparantaraṭṭhaṁ tāva pavisitvā ca **abbuhatthapabbataṁ** nāma patvā vāṇijagāmaṁ piṇḍāya pāvisi. Atha naṁ kaniṭṭhabhātā sañjānitvā bhikkhaṁ datvā, "bhante, aññattha agantvā idheva vasathā"ti paṭiññaṁ kāretvā tattheva vasāpesi.

Tato **samuddagirivihāraṁ** nāma agamāsi. Tattha ayakantapāsāṇehi paricchinditvā katacaṅkamo atthi, koci taṁ caṅkamituṁ samattho nāma natthi. Tattha samuddavīciyo āgantvā ayakantapāsāṇesu paharitvā mahāsaddaṁ karonti. Thero "kammaṭṭhānaṁ manasikarontānaṁ phāsuvihāro hotū"ti samuddaṁ nissaddaṁ katvā

adhiṭṭhāsi.

Tato **mātulagiriṁ** nāma agamāsi. Tatthapi sakuṇasaṅgho ussanno rattiñca divā ca saddo ekābaddhova ahosi. Thero "idaṁ ṭhānaṁ na phāsukan"ti tato **Makulakārāmavihāraṁ** nāma gato. So vāṇijagāmassa nātidūro naccāsanno gamanāgamanasampanno vivitto appasaddo. Thero "imaṁ ṭhānaṁ phāsukan"ti tattha rattiṭṭhānadivāṭṭhānacaṅkamanādīni kāretvā vassaṁ upagacchi. Evaṁ catūsu ṭhānesu vihāsi.

Athekadivasaṁ tasmiṁyeva antovasse pañca vāṇijasatāni "parasamuddaṁ gacchāmā"ti nāvāya bhaṇḍaṁ pakkhipiṁsu. Nāvārohanadivase therassa kaniṭṭhabhātā theraṁ bhojetvā, therassa santike sikkhāpadāni gahetvā, vanditvā, "Bhante, samuddoo nāma asaddheyyo anekantarāyo, amhe āvajjeyyāthā"ti vatvā nāvaṁ āruhi. Nāvā uttamajavena gacchamānā aññataraṁ dīpakaṁ pāpuṇi. Manussā "pātarāsaṁ karissāmā"ti dīpake uttiṇṇā. Tasmiṁ pana dīpake aññaṁ kiñci natthi, candanavanameva ahosi.

Atheko vāsiyā rukkhaṁ ākoṭetvā lohitacandanabhāvaṁ ñatvā āha-- "Bho, mayaṁ lābhatthāya parasamuddaṁ (SA.35.88~89./II,377.) gacchāma, ito ca uttari lābho nāma natthi, caturaṅgulamattā ghaṭikā satasahassaṁ agghati. Hāretabbayuttakaṁ bhaṇḍaṁ hāretvā candanassa pūressāmā"ti te tathā kariṁsu (CS:pg.3.23) Candanavane adhivatthā amanussā kujjhitvā, "Imehi amhākaṁ candanavanaṁ nāsitaṁ ghātessāma ne"ti cintetvā-- "Idheva ghātitesu sabbaṁ ekakuṇapaṁ bhavissati, samuddamajjhe nesaṁ nāvaṁ osīdessāmā"ti āhaṁsu. Atha nesaṁ nāvaṁ āruyha muhuttaṁ gatakāleyeva uppātikaṁ uṭṭhapetvā sayampi te amanussā bhayānakāni rūpāni dassayiṁsu. Bhītā manussā attano attano devatānaṁ namassanti. Therassa kaniṭṭho cūḷapuṇṇakuṭumbiko "mayhaṁ bhātā avassayo hotū"ti therassa namassamāno aṭṭhāsi.

Theropi kira tasmiṁyeva khaṇe āvajjetvā, tesaṁ byasanuppattiṁ ñatvā, vehāsaṁ uppatitvā, abhimukho aṭṭhāsi. Amanussā theraṁ disvāva "Ayyo Puṇṇatthero etī"ti apakkamiṁsu, uppātikaṁ sannisīdi. Thero "mā bhāyathā"ti te assāsetvā "kahaṁ gantukāmatthā"ti pucchi. Bhante, amhākaṁ sakaṭṭhānameva gacchāmāti. Thero nāvaṅgaṇe akkamitvā "etesaṁ icchitaṭṭhānaṁ gacchatū"ti adhiṭṭhāsi. Vāṇijā sakaṭṭhānaṁ gantvā, taṁ pavattiṁ puttadārassa ārocetvā, "etha theraṁ saraṇaṁ gacchāmā"ti pañcasatāpi attano pañcahi mātugāmasatehi saddhiṁ tīsu saraṇesu patiṭṭhāya upāsakattaṁ paṭivedesuṁ. Tato nāvāya bhaṇḍaṁ otāretvā therassa ekaṁ koṭṭhāsaṁ katvā, "Ayaṁ, bhante, tumhākaṁ koṭṭhāso"ti āhaṁsu. Thero mayhaṁ visuṁ koṭṭhāsakiccaṁ natthi. Satthā pana tumhehi diṭṭhapubboti. Na diṭṭhapubbo, bhanteti. Tena hi iminā Satthu maṇḍalamāḷaṁ karotha. Evaṁ Satthāraṁ passissathāti. Te sādhu, bhanteti. Tena ca koṭṭhāsena attano ca koṭṭhāsehi maṇḍalamāḷaṁ kātuṁ ārabhiṁsu.

Satthāpi kira taṁ āraddhakālato paṭṭhāya paribhogaṁ akāsi. Ārakkhamanussā rattiṁ obhāsaṁ disvā, "mahesakkhā devatā atthī"ti saññaṁ kariṁsu. Upāsakā maṇḍalamāḷañca (SA.35.88~89./II,378.) bhikkhusaṅghassa ca senāsanāni niṭṭhāpetvā dānasambhāraṁ sajjetvā, "Kataṁ, bhante, amhehi attano kiccaṁ, Satthāraṁ pakkosathā"ti therassa ārocesuṁ. Thero sāyanhasamaye iddhiyā Sāvatthiṁ gantvā, "Bhante, vāṇijagāmavāsino tumhe daṭṭhukāmā (CS:pg.3.24) tesaṁ anukampaṁ karothā"ti Bhagavantaṁ yāci. Bhagavā adhivāsesi. Thero sakaṭṭhānameva paccāgato.

Bhagavāpi Ānandattheraṁ āmantesi, "Ānanda, sve sunāparante vāṇijagāme piṇḍāya carissāma, tvaṁ ekūnapañcasatānaṁ bhikkhūnaṁ salākaṁ dehī"ti. Thero "sādhu, bhante"ti bhikkhusaṅghassa tamatthaṁ ārocetvā, "ākāsacārī bhikkhū salākaṁ gaṇhantū"ti

āha. Taṁdivasaṁ Kuṇḍadhānatthero paṭhamaṁ salākaṁ aggahesi. Vāṇijagāmavāsinopi "sve kira Satthā āgamissatī"ti gāmamajjhe maṇḍapaṁ katvā dānaggaṁ sajjayiṁsu. Bhagavā pātova sarīrapaṭijagganaṁ katvā, gandhakuṭiṁ pavisitvā, phalasamāpattiṁ appetvā, nisīdi. Sakkassa paṇḍukambalasilāsanaṁ uṇhaṁ ahosi. So "Kiṁ idan"ti āvajjetvā Satthu sunāparantagamanaṁ disvā, vissakammaṁ āmantesi, "Tāta, ajja Bhagavā tiṁsamattāni yojanasatāni piṇḍacāraṁ gamissati. Pañca kūṭāgārasatāni māpetvā jetavanadvārakoṭṭhakamatthake gamanasajjāni katvā ṭhapehī"ti. So tathā akāsi. Bhagavato kūṭāgāraṁ catumukhaṁ ahosi, dvinnaṁ aggasāvakānaṁ dvimukhāni, sesāni ekamukhāni, Satthā gandhakuṭito nikkhamitvā paṭipāṭiyā ṭhapitakūṭāgāresu dhurakūṭāgāraṁ pāvisi. Dve aggasāvake ādiṁ katvā ekūnapañcabhikkhusatānipi kūṭāgāragatāni ahesuṁ. Ekaṁ tucchaṁ kūṭāgāraṁ ahosi, pañcapi kūṭāgārasatāni ākāse uppattiṁsu.

Satthā **saccabandhapabbataṁ** nāma patvā kūṭāgāraṁ ākāse ṭhapesi. Tasmiṁ pabbate saccabandho nāma micchādiṭṭhikatāpaso mahājanaṁ micchādiṭṭhiṁ uggaṇhāpento lābhaggayasaggappatto (SA.35.88~89./II,379.) hutvā vasati, abbhantare cassa antocāṭiyaṁ padīpo viya arahattaphalassa upanissayo jalati. Taṁ disvā "dhammamassa kathessāmī"ti gantvā dhammaṁ desesi. Tāpaso desanāpariyosāne arahattaṁ pāpuṇi. Maggenevassa abhiññā āgatā. So ehibhikkhu hutvā iddhimayapattacīvaradharo tucchakūṭāgāraṁ pāvisi.

Bhagavā (CS:pg.3.25) kūṭāgāragatehi pañcahi bhikkhusatehi saddhiṁ vāṇijagāmaṁ gantvā, kūṭāgārāni adissamānakāni katvā, vāṇijagāmaṁ pāvisi. Vāṇijā Buddhappamukhassa saṅghassa mahādānaṁ datvā Satthāraṁ makulakārāmaṁ nayiṁsu. Satthā maṇḍalamāḷaṁ pāvisi. Mahājano yāva Satthā bhattadarathaṁ paṭippassambheti, tāva pātarāsaṁ katvā uposathaṅgāni samādāya bahuṁ gandhañca pupphañca ādāya dhammassavanatthāya ārāmaṁ paccāgamāsi. Satthā dhammaṁ desesi. Mahājanassa bandhanamokkho jāto, mahantaṁ Buddhakolāhalaṁ ahosi.

Satthā mahājanassa saṅgahatthāya sattāhaṁ tattheva vasi, aruṇaṁ pana mahāgandhakuṭiyaṁyeva uṭṭhapesi. Sattāhampi dhammadesanāpariyosāne caturāsītiyā pāṇasahassānaṁ dhammābhisamayo ahosi. Tattha sattāhaṁ vasitvā, vāṇijagāme piṇḍāya caritvā, "tvaṁ idheva vasāhī"ti Puṇṇattheraṁ nivattetvā antare **nammadānadī** nāma atthi, tassā tīraṁ agamāsi. Nammadā nāgarājā Satthu paccuggamanaṁ katvā, nāgabhavanaṁ pavesetvā, tiṇṇaṁ ratanānaṁ sakkāraṁ akāsi. Satthā tassa dhammaṁ kathetvā nāgabhavanā nikkhami. So "mayhaṁ, bhante, paricaritabbaṁ dethā"ti yāci. Bhagavā nammadānadītīre padacetiyaṁ dassesi. Taṁ vīcīsu āgatāsu pidhīyati, gatāsu vivarīyati. Mahāsakkārapattaṁ ahosi. Satthā tato nikkhamitvā saccabandhapabbataṁ gantvā saccabandhaṁ āha-- "Tayā mahājano apāyamagge otārito. Tvaṁ idheva vasitvā, etesaṁ laddhiṁ vissajjāpetvā, nibbānamagge patiṭṭhāpehī"ti. Sopi paricaritabbaṁ yāci. Satthā ghanapiṭṭhipāsāṇe allamattikapiṇḍamhi lañchanaṁ viya padacetiyaṁ dassesi. Tato jetavanameva gato. Etamatthaṁ sandhāya **teneva antaravassenā**ti-ādi vuttaṁ.

(SA.35.88~89./II,380.) **Parinibbāyī**ti anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi. Mahājano therassa satta divasāni sarīrapūjaṁ katvā, bahūni gandhakaṭṭhāni samodhānetvā, sarīraṁ jhāpetvā dhātuyo ādāya cetiyaṁ akāsi. **Sambahulā bhikkhū**ti therassa āḷāhanaṭṭhāne ṭhitabhikkhū. Sesaṁ sabbattha uttānameva. Chaṭṭhaṁ uttānameva.

(SA.35.90~91.)7- 8. Paṭhama-ejāsuttādivaṇṇanā

90-91. Sattame (CS:pg.3.26) **ejā**ti taṇhā. Sā hi calanaṭṭhena ejāti vuccati. Sāva ābādhanaṭṭhena **rogo,** anto dussanaṭṭhena **gaṇḍo,** nikantanaṭṭhena **sallaṁ**. **Tasmā**ti yasmā ejā rogo ceva gaṇḍo ca sallañca, tasmā. **Cakkhuṁ na maññeyyā**ti-ādi vuttanayameva, idhāpi sabbaṁ heṭṭhā gahitameva saṁkaḍḍhitvā dassitaṁ. Aṭṭhamaṁ vuttanayameva.

(SA.35.92~93.)9- 10. Paṭhamadvayasuttādivaṇṇanā

92-93. Navame **dvayan**ti dve dve koṭṭhāse. Dasame **itthetaṁ dvayan**ti evametaṁ dvayaṁ. **Calañceva byathañcā**ti attano sabhāvena asaṇṭhahanato calati ceva byathati ca. **Yopi hetu yopi paccayo**ti cakkhuviññāṇassa vatthārammaṇaṁ hetu ceva paccayo ca. **Kuto niccaṁ bhavissatī**ti kena kāraṇena niccaṁ bhavissati. Yathā pana dāsassa dāsiyā kucchismiṁ jāto putto parova dāso hoti, evaṁ aniccameva hotīti attho. **Saṅgatī**ti sahagati. **Sannipāto**ti ekato sannipatanaṁ. **Samavāyo**ti ekato samāgamo. **Ayaṁ vuccati cakkhusamphasso**ti iminā saṅgatisannipātasamavāyasaṅkhātena paccayena uppannattā paccayanāmeneva saṅgati sannipāto samavāyoti ayaṁ vuccati cakkhusamphasso.

Sopi hetūti phassassa vatthu ārammaṇaṁ sahajātā tayo khandhāti ayaṁ hetu. **Phuṭṭho**ti upayogatthe paccattaṁ, phassena phuṭṭhameva gocaraṁ vedanā vedeti, cetanā ceteti, saññā sañjānātīti attho. Phuṭṭhoti vā phassasamaṅgī (SA.35.92~93./II,381.) puggalo phassena phuṭṭhārammaṇameva vedanādīhi vedeti ceteti sañjānātītipi vuttaṁ hoti. Iti imasmiṁ Sutte samatiṁsakkhandhā kathitā honti. Kathaṁ? Cakkhudvāre tāva vatthu ceva ārammaṇañca rūpakkhandho, phuṭṭho vedetīti vedanākkhandho, cetetīti saṅkhārakkhandho, sañjānātīti saññākkhandho, vijānātīti viññāṇakkhandhoti. Sesadvāresupi eseva nayo. Manodvārepi hi vatthurūpaṁ ekantato rūpakkhandho, rūpe pana ārammaṇe sati ārammaṇampi rūpakkhandhoti cha pañcakātiṁsa honti. Saṅkhepena panete chasupi dvāresu pañceva (CS:pg.3.27) khandhāti sapaccaye pañcakkhandhe aniccāti vitthāretvā vuccamāne bujjhanakānaṁ ajjhāsayena idaṁ suttaṁ desitanti.

Channavaggo navamo.

10. Saḷavaggo

(SA.35.94.)1. Adanta-aguttavaṇṇanā

94. Saḷavaggassa paṭhame **adantā**ti adamitā. **Aguttā**ti agopitā. **Arakkhitā**ti na rakkhitā. **Asaṁvutā**ti apihitā. **Dukkhādhivāhā hontī**ti nerayikādibhedaṁ adhikadukkhaṁ āvahanakā honti. **Sukhādhivāhā hontī**ti jhānamaggaphalapabhedaṁ adhikasukhaṁ āvahanakā honti. Adhivahātipi pāṭho, esevattho.

Saḷevāti cha eva. **Asaṁvuto yattha dukkhaṁ nigacchatī**ti yesu āyatanesu saṁvaravirahito dukkhaṁ pāpuṇāti. **Tesañca ye saṁvaraṇaṁ avedisun**ti ye tesaṁ

āyatanānaṁ saṁvaraṁ vindiṁsu paṭilabhiṁsu. **Viharantānavassutā**ti viharanti anavassutā atintā.

Asāditañca sādunti assādavantañca madhurañca. **Phassadvayaṁ sukhadukkhe upekkhe**ti sukhaphassañca dukkhaphassañcāti idaṁ phassadvayaṁ upekkhe, upekkhāmevettha uppādeyyāti attho. Phassadvayaṁ sukhadukkhaṁ upekkhoti vā pāṭho, phassahetukaṁ sukhadukkhaṁ upekkho, sukhe anurodhaṁ dukkhe ca virodhaṁ anuppādento upekkhako bhaveyyātipi attho. **Anānuruddho** (SA.35.94./II,382.) **aviruddho kenacī**ti kenaci saddhiṁ neva Anuruddho na viruddho bhaveyya.

Papañcasaññāti kilesasaññāya papañcasaññā nāma hutvā. **Itarītarā narā**ti lāmakasattā **papañcayantā upayantī**ti papañcayamānā vaṭṭaṁ upagacchanti. **Saññino**ti sasaññā sattā. **Manomayaṁ gehasitañca sabban**ti sabbameva pañcakāmaguṇagehanissitaṁ manomayaṁ vitakkaṁ. **Panujjā**ti panuditvā nīharitvā. **Nekkhammasitaṁ irīyatī**ti dabbajātiko bhikkhu nekkhammasitaṁ iriyena irīyati.

Chassu yadā (CS:pg.3.28) **subhāvito**ti chasu ārammaṇesu yadā suṭṭhu bhāvito. **Phuṭṭhassa cittaṁ na vikampate kvacī**ti sukhaphassena vā dukkhaphassena vā phuṭṭhassa kismiñci cittaṁ na kampati na vedhati. **Bhavattha jātimaraṇassa pāragā**ti jātimaraṇānaṁ pāraṁ nibbānaṁ gamakā hotha.

(SA.35.95.)2. Mālukyaputtasuttavaṇṇanā

95. Dutiye **Mālukyaputto**ti Mālukyabrāhmaṇiyā putto. **Etthā**ti etasmiṁ tava ovādāyācane. Iminā theraṁ apasādetipi ussādetipi. Kathaṁ? Ayaṁ kira daharakāle rūpādīsu pamajjitvā pacchā mahallakakāle araññavāsaṁ patthento kammaṭṭhānaṁ yācati. Atha Bhagavā "Ettha dahare kiṁ vakkhāma? Mālukyaputto viya tumhepi taruṇakāle pamajjitvā mahallakakāle araññaṁ pavisitvā samaṇadhammaṁ kareyyāthā"ti iminā adhippāyena bhaṇanto theraṁ apasādeti nāma.

Yasmā pana thero mahallakakālepi araññaṁ pavisitvā samaṇadhammaṁ kātukāmo, tasmā Bhagavā "Ettha dahare kiṁ vakkhāma? Ayaṁ amhākaṁ (SA.35.95./II,383.) mālukyaputto mahallakakālepi araññaṁ pavisitvā samaṇadhammaṁ kattukāmo kammaṭṭhānaṁ yācati, tumhe nāma taruṇakālepi vīriyaṁ na karothā"ti iminā adhippāyena bhaṇanto theraṁ ussādeti nāma.

Yatra hi nāmāti yo nāma. **Kiñcāpāhan**ti kiñcāpi "ahaṁ mahallako"ti ñātaṁ. Yadi ahaṁ mahallako, mahallako samānopi sakkhissāmi samaṇadhammaṁ kātuṁ, desetu me, bhante, Bhagavāti adhippāyena mahallakabhāvaṁ anuggaṇhanto ovādañca pasaṁsanto evamāha.

Adiṭṭhā adiṭṭhapubbāti imasmiṁ attabhāve adiṭṭhā atītepi adiṭṭhapubbā. **Na ca passasī**ti etarahipi na passasi. **Na ca te hoti passeyyan**ti evaṁ samannāhāropi te yattha natthi, api nu te tattha chandādayo uppajjeyyunti pucchati.

Diṭṭhe diṭṭhamattanti rūpāyatane cakkhuviññāṇena diṭṭhe diṭṭhamattaṁ bhavissati. Cakkhuviññāṇañhi rūpe rūpamattameva passati, na niccādisabhāvaṁ, iti sesaviññāṇehipi me ettha diṭṭhamattameva cittaṁ bhavissatīti attho. Atha vā (CS:pg.3.29) diṭṭhe diṭṭhaṁ nāma cakkhuviññāṇaṁ, rūpe rūpavijānananti attho. **Mattā**ti pamāṇaṁ, diṭṭhaṁ mattā assāti diṭṭhamattaṁ, cittaṁ, cakkhuviññāṇamattameva me cittaṁ bhavissatīti attho. Idaṁ vuttaṁ hoti-- yathā āpāthagatarūpe cakkhuviññāṇaṁ na rajjati na dussati na muyhati, evaṁ rāgādivirahena cakkhuviññāṇamattameva javanaṁ bhavissati, cakkhuviññāṇapamāṇeneva javanaṁ ṭhapessāmīti. Atha vā diṭṭhaṁ nāma

cakkhuviññāṇena diṭṭharūpaṁ, diṭṭhe diṭṭhamattaṁ nāma tattheva uppannaṁ sampaṭicchanasantīraṇavoṭṭhabbanasaṅkhātaṁ cittattayaṁ. Yathā taṁ na rajjati, na dussati, na muyhati, evaṁ āpāthagate rūpe teneva sampaṭicchanādippamāṇena javanaṁ uppādessāmi, nāhaṁ taṁ pamāṇaṁ (SA.35.95./II,384.) atikkamitvā rajjanādivasena uppajjituṁ dassāmīti ayamettha attho. Eseva nayo **sutamutesu**.

Viññāte viññātamattanti ettha pana viññātaṁ nāma manodvārāvajjanena viññātārammaṇaṁ, tasmiṁ viññāte viññātamattanti āvajjanapamāṇaṁ. Yathā āvajjanena na rajjati na dussati na muyhati, evaṁ rajjanādivasena uppajjituṁ adatvā āvajjanapamāṇeneva cittaṁ ṭhapessāmīti ayamettha attho.

Yatoti yadā. **Tato**ti tadā. **Na tenā**ti tena rāgena vā ratto, dosena vā duṭṭho, mohena vā mūḷho na bhavissati. **Tato tvaṁ mālukyaputta na tatthā**ti yadā tvaṁ tena rāgena vā dosamohehi vā ratto vā duṭṭho vā mūḷho vā na bhavissasi, tadā tvaṁ na tattha tasmiṁ diṭṭhe vā sutamutaviññāte vā paṭibaddho allīno patiṭṭhito nāma bhavissasi. **Nevidhā**ti-ādi vuttatthameva.

Sati muṭṭhāti sati naṭṭhā. **Tañca ajjhosā**ti taṁ ārammaṇaṁ gilitvā. **Abhijjhā ca vihesā cā**ti abhijjhāya ca vihiṁsāya ca. Atha vā "tassa vaḍḍhantī"ti padenāpi saddhiṁ yojetabbaṁ, abhijjhā ca vihesā cāti imepi dve dhammā tassa vaḍḍhantīti attho.

Cittamassūpahaññatīti abhijjhāvihesāhi assa cittaṁ upahaññati. **Ācinato**ti ācinantassa. **Ārā nibbāna vuccatī**ti evarūpassa puggalassa nibbānaṁ nāma dūre pavuccati. **Ghatvā**ti ghāyitvā. **Bhotvā**ti bhutvā sāyitvā (CS:pg.3.30) lehitvā. **Phussā**ti phusitvā. **Paṭissato**ti paṭissatisaṅkhātāya satiyā yutto. **Sevato cāpi vedanan**ti catumaggasampayuttaṁ nibbattitalokuttaravedanaṁ sevantassa. **Khīyatī**ti khayaṁ gacchati. Kiṁ taṁ? Dukkhampi kilesajātampi. **Aññataro**ti asītiyā mahāsāvakānaṁ abbhantaro eko. Iti imasmiṁ Sutte gāthāhipi vaṭṭavivaṭṭameva kathitaṁ.

(SA.35.96.)3. Parihānadhammasuttavaṇṇanā

96. Tatiye **parihānadhamman**ti parihānasabhāvaṁ. **Abhibhāyatanānī**ti abhibhavitāni āyatanāni. **Sarasaṅkappā**ti ettha sarantīti sarā, dhāvantīti attho. Sarā (SA.35.96./II,385.) ca te saṅkappā ca **sarasaṅkappā**. **Saṁyojaniyā**ti bandhaniyā bandhanassa paccayabhūtā. **Tañce bhikkhū**ti taṁ evaṁ uppannaṁ kilesajātaṁ, taṁ vā ārammaṇaṁ. **Adhivāsetī**ti citte āropetvā vāseti. **Nappajahatī**ti chandarāgappahānena na pajahati. Evaṁ sabbapadehi yojetabbaṁ. **Abhibhāyatanañhetaṁ vuttaṁ Bhagavatā**ti etaṁ Buddhena Bhagavatā abhibhavitaṁ āyatananti kathitaṁ. Idha dhammaṁ pucchitvā vibhajantena puggalena dhammo dassito.

(SA.35.97.)4. Pamādavihārīsuttavaṇṇanā

97. Catutthe **asaṁvutassā**ti apihitassa na pidahitvā sañchāditvā ṭhapitassa. **Byāsiñcatī**ti vi-āsiñcati, kilesatintaṁ hutvā vattati. **Pāmojjan**ti dubbalapīti. **Pītī**ti balavapīti. **Passaddhī**ti darathapassaddhi. **Dhammā na pātubhavantī**ti samathavipassanādhammā na uppajjanti. Imasmiṁ Sutte puggalaṁ pucchitvā vibhajantena dhammena puggalo dassito.

(SA.35.98.)5. Saṁvarasuttavaṇṇanā

98. Pañcame **kathañca, bhikkhave, asaṁvaro**ti idaṁ maggakusalassa vāmaṁ muñcitvā dakkhiṇaṁ gaṇheyyāsīti paṭhamaṁ pahātabbamaggakkhānaṁ viya uddesakkamena avatvā desanākusalatāya paṭhamaṁ pahātabbadhammakkhānavasena vuttanti veditabbaṁ. Idha dhammaṁ pucchitvā dhammova vibhatto.

(SA.35.99.)6. Samādhisuttavaṇṇanā

99. Chaṭṭhe (CS:pg.3.31) **samādhin**ti cittekaggataṁ. Idañhi suttaṁ cittekaggatāya parihāyamāne disvā, "imesaṁ cittekaggataṁ labhantānaṁ kammaṭṭhānaṁ phātiṁ gamissatī"ti ñatvā kathitaṁ.

(SA.35.100./II,386.)

(SA.35.100.)7. Paṭisallānasuttavaṇṇanā

100. Sattame **paṭisallānan**ti kāyavivekaṁ. Idañhi suttaṁ kāyavivekena parihāyamāne disvā, "imesaṁ kāyavivekaṁ labhantānaṁ kammaṭṭhānaṁ phātiṁ gamissatī"ti ñatvā kathitaṁ.

(SA.35.101~102.)8- 9. Paṭhamanatumhākaṁsuttādivaṇṇanā

101-102. Aṭṭhamaṁ upamāya parivāretvā kathite bujjhanakānaṁ, navamaṁ suddhikavaseneva bujjhanakānaṁ ajjhāsayavasena vuttaṁ. Attho pana ubhayatthāpi khandhiyavagge vuttanayeneva veditabbo.

(SA.35.103.)10. Udakasuttavaṇṇanā

103. Dasame **udako sudan**ti ettha **sudan**ti nipātamattaṁ. **Udako**ti tassa nāmaṁ. **Idaṁ jātu vedagū**ti ettha **idan**ti nipātamattaṁ. Atha vā idaṁ mama vacanaṁ suṇāthāti dīpento evamāha. **Jātu vedagū**ti ahaṁ ekaṁseneva vedagū, vedasaṅkhātena ñāṇena neyyesu gato, vedaṁ vā gato adhigato, paṇḍitohamasmīti attho. **Sabbajī**ti ekaṁsena sabbavaṭṭaṁ jinitvā abhibhavitvā ṭhitosmīti vadati. **Apalikhataṁ gaṇḍamūlan**ti apalikhataṁ dukkhamūlaṁ. **Palikhaṇin**ti palikhataṁ mayā, khanitvā ṭhitosmīti dīpeti.

Mātāpettikasambhavassāti mātito ca pitito ca nibbattena mātāpettikena sukkasoṇitena sambhūtassa. **Odanakummāsūpacayassā**ti odanena ceva kummāsena ca upacitassa vaḍḍhitassa.

Aniccucchādanaparimaddanabhedanaviddhaṁsanadhammassāti ettha ayaṁ kāyo hutvā abhāvaṭṭhena aniccadhammo duggandhavighātatthāya tanuvilepanena ucchādanadhammo, aṅgapaccaṅgābādhavinodanatthāya khuddakasambāhanena (SA.35.103./II,387.) parimaddanadhammo, daharakāle (CS:pg.3.32) vā ūrūsu sayāpetvā gabbhavāsena dussaṇṭhitānaṁ tesaṁ tesaṁ aṅgānaṁ saṇṭhānasampādanatthaṁ añchanapīḷanādīnaṁ vasena parimaddanadhammo, evaṁ pariharitopi ca bhedanaviddhaṁsanadhammo bhijjati ceva vikirati ca, evaṁ sabhāvoti attho.

Tattha mātāpettikasambhava-odanakummāsūpacayaparimaddanapadehi vaḍḍhi

kathitā, aniccabhedanaviddhaṁsanapadehi parihāni. Purimehi vā tīhi samudayo, pacchimehi atthaṅgamoti. Evaṁ cātumahābhūtikassa kāyassa vaḍḍhiparihāninibbattibhedā dassitā. Sesaṁ uttānatthamevāti.

Saḷavaggo dasamo.

Dutiyo paṇṇāsako.

11. Yogakkhemivaggo

(SA.35.104.)1. Yogakkhemisuttavaṇṇanā

104. Yogakkhemivaggassa paṭhame **yogakkhemipariyāyan**ti catūhi yogehi khemino kāraṇabhūtaṁ. **Dhammapariyāyan**ti dhammakāraṇaṁ. **Akkhāsi yogan**ti yuttiṁ kathesi. **Tasmā**ti kasmā? Kiṁ akkhātattā, udāhu pahīnattāti? Pahīnattā. Na hi akkhānena yogakkhemi nāma hoti.

(SA.35.105~113.)2- 10. Upādāyasuttādivaṇṇanā

105-113. Dutiye vedanāsukhadukkhaṁ kathitaṁ, taṁ pana vipākasukhadukkhaṁ vaṭṭati. Tatiye **dukkhassā**ti vaṭṭadukkhassa. Catutthe **lokassā**ti saṅkhāralokassa. Pañcamādīsu yaṁ vattabbaṁ siyā, taṁ khandhiyavagge vuttanayameva.

Yogakkhemivaggo ekādasamo.

(SA.35.114~115./II,388.)

12. Lokakāmaguṇavaggo

(SA.35.114~115.)1- 2. Paṭhamamārapāsasuttādivaṇṇanā

114-115. Lokakāmaguṇavaggassa (CS:pg.3.33) paṭhame **āvāsagato**ti vasanaṭṭhānaṁ gato. **Mārassa vasaṁ gato**ti tividhassāpi mārassa vasaṁ gato. **Paṭimukka'ssa mārapāso**ti assa gīvāya mārapāso paṭimukko pavesito. Dutiyaṁ uttānameva.

(SA.35.116.)3. Lokantagamanasuttavaṇṇanā

116. Tatiye **lokassā**ti cakkavāḷalokassa. **Lokassa antan**ti saṅkhāralokassa antaṁ. **Vihāraṁ pāvisī**ti "Mayi vihāraṁ paviṭṭhe ime bhikkhū, imaṁ uddesaṁ Ānandaṁ pucchissanti, so ca tesaṁ mama sabbaññutaññāṇena saṁsanditvā kathessati. Tato naṁ thomessāmi, mama thomanaṁ sutvā bhikkhū Ānandaṁ upasaṅkamitabbaṁ, vacanañcassa sotabbaṁ saddhātabbaṁ maññissanti, taṁ nesaṁ bhavissati dīgharattaṁ hitāya sukhāyā"ti cintetvā saṁkhittena bhāsitassa vitthārena atthaṁ avibhajitvāva

nisinnāsane antarahito gandhakuṭiyaṁ pāturahosi. Tena vuttaṁ "uṭṭhāyāsanā vihāraṁ pāvisī"ti.

Satthu ceva saṁvaṇṇitoti Satthārā ca pasattho. **Viññūnan**ti idampi karaṇatthe sāmivacanaṁ, paṇḍitehi sabrahmacārīhi ca sambhāvitoti attho. **Pahotī**ti sakkoti. **Atikkammeva mūlaṁ atikkammeva khandhan**ti sāro nāma mūle vā khandhe vā bhaveyya, tampi atikkamitvāti attho. **Evaṁsampadamidan**ti evaṁsampattikaṁ, īdisanti attho. **Atisitvā**ti atikkamitvā. **Jānaṁ jānātī**ti jānitabbameva jānāti. **Passaṁ passatī**ti passitabbameva passati. Yathā vā ekacco viparītaṁ gaṇhanto jānantopi na jānāti, passantopi na passati, na evaṁ Bhagavā. Bhagavā pana jānanto jānāti, passanto passatiyeva. Svāyaṁ dassanapariṇāyakaṭṭhena **cakkhubhūto**. Viditakaraṇ aṭṭhena **ñāṇabhūto** (SA.35.116./II,389.) Aviparītasabhāvaṭṭhena pariyattidhammapavattanato vā hadayena cintetvā vācāya nicchāritadhammamayoti **dhammabhūto**. Seṭṭhaṭṭhena **brahmabhūto**. Atha vā cakkhu viya bhūtoti cakkhubhūto. Evametesu padesu attho veditabbo. Svāyaṁ dhammassa (CS:pg.3.34) vattanato **vattā**. Pavattanato **pavattā**. Atthaṁ nīharitvā nīharitvā dassanasamatthatāya **atthassa ninnetā**. Amatādhigamāya paṭipattiṁ desetīti **amatassa dātā**.

Agaruṁ karitvāti punappunaṁ yācāpentopi hi garuṁ karoti nāma. Attano sekkhapaṭisambhidāñāṇe ṭhatvā sinerupādato vālikaṁ uddharamāno viya dubbiññeyyaṁ katvā kathentopi garuṁ karotiyeva nāma. Evaṁ akatvā amhe punappunaṁ ayācāpetvā suviññeyyampi no katvā kathehīti vuttaṁ hoti.

Yaṁ kho voti yaṁ kho tumhākaṁ. **Cakkhunā kho, āvuso, lokasmiṁ lokasaññī hoti lokamānī**ti cakkhuñhi loke appahīnadiṭṭhi puthujjano sattalokavasena lokoti sañjānāti ceva maññati ca, tathā cakkavāḷalokavasena. Na hi aññatra cakkhādīhi dvādasāyatanehi tassa sā saññā vā māno vā uppajjati. Tena vuttaṁ, "Cakkhunā kho, āvuso, lokasmiṁ lokasaññī hoti lokamānī"ti. Imassa ca lokassa gamanena anto nāma ñātuṁ vā daṭṭhuṁ vā pattuṁ vā na sakkā. Lujjanaṭṭhena pana tasseva cakkhādibhedassa lokassa nibbānasaṅkhātaṁ antaṁ appatvā vaṭṭadukkhassa antakiriyā nāma natthīti veditabbā.

Evaṁ pañhaṁ vissajjetvā idāni "Sāvakena pañho kathitoti mā nikkaṅkhā ahuvattha, ayaṁ Bhagavā sabbaññutaññāṇatulaṁ gahetvā nisinno. Icchamānā tameva upasaṅkamitvā nikkaṅkhā hothā"ti uyyojento **ākaṅkhamānā panā**ti-ādimāha.

Imehi ākārehīti imehi kāraṇehi cakkavāḷalokassa antābhāvakāraṇehi ceva saṅkhāralokassa antāpattikāraṇehi ca. **Imehi padehī**ti imehi akkharasampiṇḍanehi. **Byañjanehī**ti pāṭiyekka-akkharehi.
(SA.35.116./II,390.) **Paṇḍito**ti paṇḍiccena samannāgato. Catūhi kāraṇehi paṇḍito dhātukusalo āyatanakusalo paccayākārakusalo kāraṇākāraṇakusaloti. **Mahāpañño**ti mahante atthe mahante dhamme mahantā (CS:pg.3.35) niruttiyo mahantāni paṭibhānāni paṭiggaṇhanasamatthatāya mahāpaññāya samannāgato. **Yathā taṁ Ānandenā**ti yathā Ānandena byākataṁ, taṁ sandhāya vuttaṁ. Yathā Ānandena taṁ byākataṁ, ahampi taṁ evameva byākareyyanti attho.

(SA.35.117.)4. Kāmaguṇasuttavaṇṇanā

117. Catutthe **ye me**ti ye mama. **Cetaso samphuṭṭhapubbā**ti cittena anubhūtapubbā. **Tatra me cittaṁ bahulaṁ gacchamānaṁ gaccheyyā**ti tesu pāsādattayatividhanāṭakādibhedasampattivasena anubhūtapubbesu pañcasu kāmaguṇesu

bahūsu vāresu uppajjamānaṁ uppajjeyyāti dīpeti. **Paccuppannesu vā**ti idha padhānacariyakāle chabbassāni supupphitavanasaṇḍajātānaṁ dijagaṇādīnaṁ vasena diṭṭhasutādibhedaṁ manoramārammaṇaṁ kāmaguṇaṁ katvā dassento "evarūpesu paccuppannesu vā bahulaṁ uppajjeyyā"ti dasseti. **Appaṁ vā anāgatesū**ti anāgate "Metteyyo nāma Buddho bhavissati, saṅkho nāma rājā, ketumatī nāma rājadhānī"ti-ādivasena (dī.ni.3.106) parittakameva anāgatesu kāmaguṇesu uppajjeyyāti dasseti. **Tatra me attarūpenā**ti tatra mayā attano hitakāmajātikena. **Appamādo**ti sātaccakiriyā pañcasu kāmaguṇesu cittassa avossaggo. **Satī**ti ārammaṇapariggahitasati. **Ārakkho**ti ayaṁ appamādo ca sati ca cetaso ārakkho karaṇīyo, evaṁ me ahosīti dasseti, ārakkhatthāya ime dve dhammā kātabbāti vuttaṁ hoti.

Tasmātiha, bhikkhave, se āyatane veditabbeti yasmā cetaso ārakkhatthāya appamādo ca sati ca kātabbā, yasmā tasmiṁ āyatane vidite appamādena vā satiyā vā kātabbaṁ natthi, (SA.35.117./II,391.) tasmā se āyatane veditabbe, taṁ kāraṇaṁ jānitabbanti attho. **Saḷāyatananirodhan**ti saḷāyatananirodho vuccati nibbānaṁ, taṁ sandhāya bhāsitanti attho. Nibbānasmiñhi cakkhu-ādīni ceva nirujjhanti rūpasaññādayo ca nirujjhantīti. Sesaṁ vuttanayameva.

(SA.35.118~119.)5- 6. Sakkapañhasuttādivaṇṇanā

118-119. Pañcame (CS:pg.3.36) **diṭṭheva dhamme**ti imasmiṁyeva attabhāve. **Parinibbāyantī**ti kilesaparinibbānena parinibbāyanti. **Tannissitaṁ viññāṇaṁ hotī**ti taṇhānissitaṁ kammaviññāṇaṁ hoti **Tadupādānan**ti taṁgahaṇaṁ, taṇhāgahaṇena sahagataṁ viññāṇaṁ hotīti attho. Chaṭṭhaṁ uttānameva.

(SA.35.120.)7. Sāriputtasaddhivihārikasuttavaṇṇanā

120. Sattame **santānessatī**ti ghaṭessati, yogavicchedamassa pāpuṇituṁ na dassati.

(SA.35.121.)8. Rāhulovādasuttavaṇṇanā

121. Aṭṭhame **vimuttiparipācaniyā**ti vimuttiṁ paripācentīti vimuttiparipācaniyā. **Dhammā**ti pannarasa dhammā, te saddhindriyādīnaṁ visuddhikaraṇavasena veditabbā. Vuttañhetaṁ–

"Assaddhe puggale parivajjayato, saddhe puggale sevato bhajato payirupāsato, pasādanīye suttante paccavekkhato, imehi tīhākārehi saddhindriyaṁ visujjhati. Kusīte puggale parivajjayato, āraddhavīriye puggale sevato bhajato payirupāsato, sammappadhāne paccavekkhato, imehi tīhākārehi vīriyindriyaṁ visujjhati. Muṭṭhassatī puggale parivajjayato, upaṭṭhitassatī puggale sevato bhajato payirupāsato (SA.35.121./II,392.) satipaṭṭhāne paccavekkhato, imehi tīhākārehi satindriyaṁ visujjhati. Asamāhite puggale parivajjayato, samāhite puggale sevato bhajato payirupāsato, jhānavimokkhe paccavekkhato, imehi tīhākārehi samādhindriyaṁ visujjhati. Duppaññe puggale parivajjayato, paññavante puggale sevato bhajato payirupāsato, gambhīrañāṇacariyaṁ paccavekkhato, imehi tīhākārehi paññindriyaṁ visujjhati. Iti ime pañca puggale parivajjayato, pañca puggale sevato bhajato payirupāsato (CS:pg.3.37) pañca suttante paccavekkhato, imehi pannarasahi ākārehi imāni pañcindriyāni

visujjhantī”ti (paṭi.ma.1.184).

Aparepi pannarasa dhammā vimuttiparipācaniyā-- saddhāpañcamāni indriyāni, aniccasaññā, anicce dukkhasaññā, dukkhe anattasaññā, pahānasaññā, virāgasaññāti imā pañca nibbedhabhāgiyā saññā, Meghiyattherassa kathitā kalyāṇamittatādayo pañca dhammāti (udā.31). Kāya pana velāya Bhagavato etadahosīti? Paccūsasamaye lokaṁ volokentassa.

Anekāni devatāsahassānīti āyasmatā Rāhulena padumuttarassa Bhagavato pādamūle pālitanāgarājakāle patthanaṁ paṭṭhapentena saddhiṁ patthanaṁ paṭṭhapitadevatāsu pana kāci bhūmaṭṭhakā devatā, kāci antalikkhaṭṭhakā, kāci cātumahārājikā, kāci devaloke, kāci brahmaloke nibbattā. Imasmiṁ pana divase sabbāpi tā ekaṭṭhāne andhavanasmiṁyeva sannipatitā, tā sandhāyāha-- “anekāni devatāsahassānī”ti. **Dhammacakkhun**ti imasmiṁ Sutte cattāro ca maggā cattāri ca phalāni dhammacakkhunti veditabbāni. Tattha hi kāci devatā sotāpannā ahesuṁ, kāci sakadāgāmī, anāgāmī, khīṇāsavā. Tāsañca pana devatānaṁ ettakāti gaṇanavasena paricchedo natthi. Sesaṁ sabbattha uttānameva.

(SA.35.122-123.)9- 10. Saṁyojaniyadhammasuttādivaṇṇanā

122-123. Navamadasamāni iṭṭhārammaṇavasena kathiyamāne bujjhanakānaṁ vasena vuttānīti.

Lokakāmaguṇavaggo dvādasamo.

13. Gahapativaggo

(SA.35.124~126./II,393.)

(SA.35.124~126.)1- 3. Vesālīsuttādivaṇṇanā

124-126. Gahapativaggassa paṭhame **Uggo**ti paṇītadāyakānaṁ agga-uggo, so Bhagavatā “Etadaggaṁ, bhikkhave, mama sāvakānaṁ paṇītadāyakānaṁ yadidaṁ (CS:pg.3.38) Uggo gahapatī”ti evaṁ etadagge ṭhapito. Sesametesu ceva dvīsu, tatiye ca vuttatthameva.

(SA.35.127~128.)4- 5. Bhāradvājasuttādivaṇṇanā

127-128. Catutthe Piṇḍaṁ Ulamāno pariyesamāno pabbajitoti **Piṇḍolo**. So kira parijiṇṇabhogo brāhmaṇo ahosi. Atha bhikkhusaṅghassa lābhasakkāraṁ disvā piṇḍatthāya nikkhamitvā pabbajito. So mahantaṁ kapallapattaṁ gahetvā carati, tena kapallapūraṁ yāguṁ pivati, kapallapūre pūve khādati, kapallapūraṁ bhattaṁ bhuñjati. Athassa mahagghasabhāvaṁ Satthu ārocayiṁsu. Satthā tassa pattatthavikaṁ nānujāni. Heṭṭhāmañce pattaṁ nikkujjitvā ṭhapeti. So ṭhapentopi ghaṁsantova paṇāmetvā ṭhapeti, gaṇhantopi ghaṁsantova ākaḍḍhitvā gaṇhāti. Taṁ gacchante kāle dhaṁsanena parikkhīṇaṁ nāḷikodanamattameva gaṇhanakaṁ jātaṁ. Tato Satthu ārocesuṁ, athassa Satthā pattatthavikaṁ anujāni. Thero aparena samayena indriyabhāvanaṁ bhāvetvā aggaphale arahatte patiṭṭhāsi. Iti so piṇḍatthāya pabbajitattā Piṇḍolo, gottena pana

bhāradvājoti ubhayaṁ ekato katvā **Piṇḍolabhāradvājo**ti vuccati.

Upasaṅkamīti uggatuggatehi mahā-amaccehi parivuto upasaṅkami. Thero kira ekadivasaṁ Sāvatthiyaṁ piṇḍāya caritvā katabhattakicco nidāghasamaye sītaṭhāne divāvihāraṁ nisīdissāmīti ākāsena gantvā Gaṅgātīre Udenassa rañño Udapānaṁ nāma uyyānaṁ atthi, tattha pavisitvā aññatarasmiṁ rukkhamūle divāvihāraṁ nisīdi sītena udakavātena (SA.35.127~128./II,394.) bījiyamāno.

Udenopi kho nāma rājā sattāhaṁ mahāpānaṁ pivitvā sattame divase uyyānaṁ paṭijaggāpetvā mahājanaparivāro uyyānaṁ gantvā maṅgalasilāpaṭṭe atthatāya seyyāya nipajji. Tassa ekā paricārikā pāde sambāhamānā nisinnā. Rājā kamena niddaṁ okkami. Tasmiṁ niddaṁ okkante nāṭakitthiyo "Yassatthāya mayaṁ gītādīni payojeyyāma, so niddaṁ upagato, na ca niddākāle (CS:pg.3.39) mahāsaddaṁ kātuṁ vaṭṭatī"ti attano attano tūriyāni ṭhapetvā uyyānaṁ pakkantā. Tā tattha tattha phalāphalāni khādamānā pupphāni piḷandhamānā vicarantiyo theraṁ disvā "mā saddaṁ karitthā"ti aññamaññaṁ nivārayamānā vanditvā nisīdiṁsu. Thero "issā pahātabbā, maccheraṁ vinodetabban"ti-ādinā nayena tāsaṁ anurūpaṁ dhammakathaṁ kathesi.

Sāpi kho rañño pāde sambāhamānā nisinnā itthī pāde cāletvā rājānaṁ pabodhesi. So "kahaṁ tā gatā"ti pucchi. Kiṁ tāsaṁ tumhehi? Tā ekaṁ samaṇaṁ parivāretvā nisinnāti. Rājā kuddho uddhane pakkhittaloṇaṁ viya taṭataṭāyamāno uṭṭhahitvā "tambakipillikāhi naṁ khādāpessāmī"ti gacchanto ekasmiṁ asokarukkhe tambakipillikānaṁ puṭaṁ disvā hatthenākaḍḍhitvā sākhaṁ gaṇhituṁ nāsakkhi. Kipillikapuṭo chijjitvā rañño sīse pati, sakalasarīraṁ sālithusehi parikiṇṇaṁ viya daṇḍadīpikāhi ḍayhamānaṁ viya ca ahosi. Thero rañño paduṭṭhabhāvaṁ ñatvā iddhiyā ākāsaṁ pakkhandi. Tāpi itthiyo uṭṭhāya rañño santikaṁ gantvā sarīraṁ puñchantiyo viya bhūmiyaṁ patitapatitā kipillikāyo gahetvā sarīre khipamānā sabbā mukhasattīhi vijjhiṁsu-- "Kiṁ nāmetaṁ, aññe rājāno pabbajite disvā vandanti, pañhaṁ pucchanti, ayaṁ pana rājā kipillikapuṭaṁ sīse bhinditukāmo jāto"ti.

Rājā attano aparādhaṁ disvā uyyānapālaṁ pakkosāpetvā pucchi -- "Kiṁ esa pabbajito? Aññesupi divasesu idha āgacchatī"ti? Āma, devāti. Idha tvaṁ āgatadivase mayhaṁ āroceyyāsīti. (SA.35.127~128./II,395.) Theropi katipāheneva puna āgantvā rukkhamūle nisīdi. Uyyānapālo disvā-- "mahanto me ayaṁ paṇṇākāro"ti vegena gantvā rañño ārocesi. Rājā uṭṭhahitvā saṅkhapaṇavādisaddaṁ nivāretvā uggatuggatehi amaccehi saddhiṁ uyyānaṁ agamāsi. Tena vuttaṁ "upasaṅkamī"ti.

Anikīḷitāvino kāmesūti yā kāmesu kāmakīḷā, taṁ akīḷitapubbā, aparibhuttakāmāti attho. **Addhānañca āpādentī**ti paveṇiṁ paṭipādenti, dīgharattaṁ anubandhāpenti. **Mātumattīsū**ti mātupamāṇāsu. Lokasmiñhi mātā bhaginī dhītāti idaṁ tividhaṁ garukārammaṇaṁ nāma (CS:pg.3.40) iti garukārammaṇe upanibandhaṁ cittaṁ vimocetuṁ na labhatīti dassento evamāha. Athassa tena pañhena cittaṁ anotarantaṁ disvā Bhagavatā paṭikūlamanasikāravasena cittūpanibandhanatthaṁ vuttaṁ dvattiṁsākārakammaṭṭhānaṁ kathesi.

Abhāvitakāyāti abhāvitapañcadvārikakāyā. **Tesaṁ taṁ dukkaraṁ hotī**ti tesaṁ taṁ asubhakammaṭṭhānaṁ bhāvetuṁ dukkaraṁ hoti. Itissa imināpi cittaṁ anotarantaṁ disvā indriyasaṁvarasīlaṁ kathesi Indriyasaṁvarasmiñhi upanibandhacittaṁ viheṭhetuṁ na labhati. Rājā taṁ sutvā tattha otiṇṇacitto **acchariyaṁ, bho bhāradvājā**ti-ādimāha.

Arakkhiteneva kāyenāti-ādīsu hatthapāde kīḷāpento gīvaṁ parivattento kāyaṁ na rakkhati nāma, nānappakāraṁ duṭṭhullaṁ kathento vacanaṁ na rakkhati nāma,

kāmavitakkādayo vitakkento cittaṁ na rakkhati nāma. **Rakkhiteneva kāyenā**ti-ādīsu vuttavipariyāyena attho veditabbo.

Ativiya maṁ tasmiṁ samaye lobhadhammā parisahantīti maṁ tasmiṁ samaye atikkamitvā lobho adhibhavatīti attho. **Upaṭṭhitāya satiyā**ti kāyagatāya satiyā supaṭṭhitāya. **Na maṁ tathā tasmiṁ samaye**ti tasmiṁ samaye maṁ yathā pubbe, na tathā lobho atikkamitvā uppajjatīti attho. **Parisahantī**ti padassa uppajjantītipi atthoyeva. Iti imasmiṁ Sutte tayo kāyā kathitā. (SA.35.127~128./II,396.) Kathaṁ "imameva kāyan"ti ettha hi karajakāyo kathito, "bhāvitakāyo"ti ettha pañcadvārikakāyo, "rakkhiteneva kāyenā"ti ettha copanakāyo, kāyaviññattīti attho. Pañcamaṁ uttānameva.

(SA.35.129.)6. Ghositasuttavaṇṇanā

129. Chaṭṭhe **rūpā ca manāpā**ti rūpā ca manāpā saṁvijjanti. **Cakkhuviññāṇañcā**ti cakkhuviññāṇañca saṁvijjati. **Sukhavedaniyaṁ phassan**ti cakkhuviññāṇasampayuttaṁ upanissayavasena javanakāle sukhavedanāya paccayabhūtaṁ phassaṁ. **Sukhā vedanā**ti ekaṁ phassaṁ paṭicca javanavasena sukhavedanā uppajjati. Sesapadesupi eseva nayo.

Iti (CS:pg.3.41) imasmiṁ Sutte tevīsati dhātuyo kathitā. Kathaṁ? Ettha hi cakkhupasādo cakkhudhātu, tassa ārammaṇaṁ rūpadhātu, cakkhuviññāṇaṁ viññāṇadhātu, cakkhuviññāṇadhātuyā sahajātā tayo khandhā dhammadhātu, evaṁ pañcasu dvāresu catunnaṁ catunnaṁ vasena vīsati. Manodvāre "manodhātū"ti āvajjanacittaṁ gahitaṁ, ārammaṇañceva hadayavatthu ca dhammadhātu, vatthunissitaṁ manoviññāṇadhātūti evaṁ tevīsati honti. Evaṁ tevīsatiyā dhātūnaṁ vasena dhātunānattaṁ vuttaṁ Bhagavatā ti dasseti.

(SA.35.130~131.)7- 8. Hāliddikānisuttādivaṇṇanā

130-131. Sattame **manāpaṁ itthetanti pajānātī**ti yaṁ anena manāpaṁ rūpaṁ diṭṭhaṁ, taṁ itthetanti evametaṁ manāpameva tanti pajānāti. **Cakkhuviññāṇaṁ sukhavedaniyañca phassaṁ paṭiccā**ti cakkhuviññāṇañceva, yo ca upanissayakoṭiyā vā anantarakoṭiyā vā samanantarakoṭiyā vā sampayuttakoṭiyā vā sukhavedanāya paccayo phasso, taṁ sukhavedaniyaṁ phassañca paṭicca uppajjati sukhavedanāti. Esa nayo sabbattha. Iti imesu dvīsu suttesu kiriyāmanoviññāṇadhātu āvajjanakiccā, manodhātuyeva vā samānā manodhātunāmena vuttāti veditabbā. (SA.35.130~131./II,397.) Aṭṭhamaṁ uttānameva.

(SA.35.132.)9. Lohiccasuttavaṇṇanā

132. Navame **Makkarakate**ti evaṁnāmake nagare **araññakuṭikāyan**ti araññe katāya pāṭiyekkāya kuṭiyaṁ, na vihārapaccantakuṭiyaṁ. **Māṇavakā**ti yepi tattha mahallakā, te mahallakakālepi antevāsikatāya māṇavakātveva vuttā. **Tenupasaṅkamiṁsū**ti pāto sippaṁ uggaṇhitvā sāyaṁ "ācariyassa kaṭṭhāni āharissāmā"ti araññaṁ pavisitvā vicarantā yena sā kuṭikā, tenupasaṅkamiṁsu. **Parito parito kuṭikāyā**ti tassā kuṭikāya samantato samantato. **Seleyyakānī**ti aññamaññassa piṭṭhiṁ gahetvā laṅghitvā ito cito caṅkamanakīḷanāni.

Muṇḍakāti-ādīsu (CS:pg.3.42) muṇḍe muṇḍāti, samaṇe ca samaṇāti vattuṁ vaṭṭeyya, ime pana hīḷentā "muṇḍakā samaṇakā"ti āhaṁsu. **Ibbhā**ti gahapatikā. **Kaṇhā**ti kaṇhā, kāḷakāti attho. **Bandhupādāpaccā**ti ettha **bandhū**ti brahmā adhippeto. Tañhi brāhmaṇā pitāmahoti voharanti. Pādānaṁ apaccā pādāpaccā, brahmuno piṭṭhipādato jātāti adhippāyo. Tesaṁ kira ayaṁ laddhi "Brāhmaṇā brahmuno mukhato nikkhantā, khattiyā urato, vessā nābhito, suddā jāṇuto, samaṇā piṭṭhipādato"ti. **Bharatakānan**ti kuṭimbikānaṁ. Kuṭimbikā hi yasmā raṭṭhaṁ bharanti, tasmā bharatāti vuccanti. Ime pana paribhavaṁ katvā vadamānā "bharatakānan"ti āhaṁsu.

Vihārā nikkhamitvāti "Rattiṭṭhakāpariccchanne rajatapaṭṭasannibhasamavippakiṇṇavālike ramaṇīye pariveṇe kaṭṭhakalāpe bandhitvā khipamānā vālikaṁ āluḷetvā, hatthena hatthaṁ ādāya paṇṇakuṭiṁ pariyāyantā 'ime imesaṁ (SA.35.132./II,398.) bharatakānaṁ sakkatā, ime imesaṁ bharatakānaṁ sakkatā'ti punappunaṁ viravantā ativiya ime māṇavakā kīḷaṁ karonti, vihāre bhikkhūnaṁ atthibhāvampi na jānanti, dassessāmi nesaṁ bhikkhūnaṁ atthibhāvan"ti cintetvā paṇṇakuṭito nikkhami.

Sīluttamā pubbatarā ahesunti guṇavantānaṁ guṇe kathite nigguṇānaṁ guṇābhāvo pākaṭova bhavissatīti porāṇakabrāhmaṇānaṁ guṇe kathento evamāha. Tattha **sīluttamā**ti sīlajeṭṭhakā. Sīlañhi tesaṁ uttamaṁ, na jātigottaṁ. **Ye purāṇaṁ sarantī**ti ye porāṇakaṁ brāhmaṇadhammaṁ saranti. **Abhibhuyya kodhan**ti kodhaṁ abhibhavitvā tesaṁ dvārāni suguttāni surakkhitāni ahesuṁ. **Dhamme ca jhāne ca ratā**ti dasavidhe kusalakammapathadhamme aṭṭhasamāpattijhānesu ca ratā.

Evaṁ porāṇānaṁ guṇaṁ kathetvā athetarahi brāhmaṇānaṁ mānaṁ nimmaddento **ime ca vokkamma japāmase**ti-ādimāha. Tattha **vokkammā**ti etehi guṇehi apakkamitvā. **Japāmase**ti mayaṁ japāma sajjhāyāmāti ettakeneva brāhmaṇamhāti maññamānā brāhmaṇā mayanti iminā gottena mattā hutvā **visamaṁ caranti,** visamāni kāyakammādīni karontīti attho. **Puthu-attadaṇḍā**ti (CS:pg.3.43) puthu attā daṇḍā etehīti puthu-attadaṇḍā, gahitanānāvidhadaṇḍāti attho. **Sataṇhātaṇhesū**ti sataṇhanittaṇhesu. **Aguttadvārassa bhavanti moghā**ti asaṁvutadvārassa sabbepi vatasamādānā moghā bhavantīti dīpeti. Yathā kinti? **Supineva laddhaṁ purisassa vittan**ti yathā supine purisassa laddhaṁ maṇimuttādinānāvidhaṁ vittaṁ moghaṁ hoti, pabujjhitvā kiñci na passati, evaṁ moghā bhavantīti attho.

Anāsakāti ekāhadvīhādivasena anāhārakā. **Thaṇḍilasāyikā cā**ti haritakusasanthate bhūmibhāge sayanaṁ, **pāto** (SA.35.132./II,399.) **sināñca tayo ca vedā**ti pātova udakaṁ pavisitvā nhānañceva tayo ca vedā. **Kharājinaṁ jaṭā paṅko**ti kharasamphassaṁ ajinacammañceva jaṭākalāpo ca paṅko ca, paṅko nāma dantamalaṁ. **Mantā sīlabbataṁ tapo**ti mantā ca ajasīlagosīlasaṅkhātaṁ sīlaṁ ajavatagovatasaṅkhātaṁ vatañca. Ayaṁ idāni brāhmaṇānaṁ tapoti vadati. **Kuhanā vaṅkadaṇḍā cā**ti paṭicchannakūpo viya paṭicchannadosaṁ kohaññañceva vaṅkadaṇḍo, ca udumbarapalāsabeḷuvarukkhānaṁ aññatarato gahitaṁ vaṅkadaṇḍañcāti attho. **Udakācamanāni cā**ti udakena mukhaparimajjanāni. **Vaṇṇā ete brāhmaṇānan**ti ete brāhmaṇānaṁ parikkhārabhaṇḍakavaṇṇāti dasseti. **Kata kiñcikkhabhāvanā**ti katā kiñcikkhabhāvanā. Ayameva vā pāṭho, āmisakiñcikkhassa vaḍḍhanatthāya katanti attho.

Evaṁ etarahi brāhmaṇānaṁ mānaṁ nimmadditvā puna porāṇakabrāhmaṇānaṁ vaṇṇaṁ kathento **cittañca susamāhitan**ti-ādimāha. Tattha **susamāhitan**ti tesaṁ brāhmaṇānaṁ cittaṁ upacārappanāsamādhīhi susamāhitaṁ ahosīti dasseti. **Akhilan**ti mudu athaddhaṁ. **So maggo brahmapattiyā**ti so seṭṭhapattiyā maggo, tumhe pana kiṁ

brāhmaṇā nāmāti dīpento evamāha.

Āgamaṁsu nu khvidhāti āgamaṁsu nu kho idha. **Adhimuccatī**ti kilesavasena adhimutto giddho hoti. **Byāpajjatī**ti byāpādavasena pūticittaṁ hoti. **Parittacetaso**ti anupaṭṭhitasatitāya saṁkilesacittena parittacitto. **Cetovimuttin**ti phalasamādhiṁ. **Paññāvimuttin**ti phalapaññaṁ. **Appamāṇacetaso**ti upaṭṭhitasatitāya nikkilesacittena appamāṇacitto.

(SA.35.133.)10. Verahaccānisuttavaṇṇanā

133. Dasame (CS:pg.3.44) **kāmaṇḍāyan**ti evaṁnāmake nagare. **Yaggheti** codanatthe nipāto. Sesaṁ uttānamevāti.

Gahapativaggo terasamo.

14. Devadahavaggo

(SA.35.134.)1. Devadahasuttavaṇṇanā

(SA.35.134./II,400.)

134. Devadahavaggassa paṭhame **devadahan**ti napuṁsakaliṅgena laddhanāmo nigamo. **Manoramā**ti manaṁ ramayantā, manāpāti attho. **Amanoramā**ti amanāpā.

(SA.35.135.)2. Khaṇasuttavaṇṇanā

135. Dutiye **chaphassāyatanikā nāmā**ti visuṁ chaphassāyatanikā nāma nirayā natthi. Sabbesupi hi ekatiṁsamahānirayesu chadvāraphassāyatanapaññatti hotiyeva. Idaṁ pana avīcimahānirayaṁ sandhāya vuttaṁ. **Saggā**ti idhāpi tāvatiṁsapurameva adhippetaṁ. Kāmāvacaradevaloke pana ekasmimpi chaphassāyatanapaññattiyā abhāvo nāma natthi. Iminā kiṁ dīpeti? Niraye ekantadukkhasamappitabhāvena, devaloke ca ekantasukhasamappitattā ekantakhiḍḍārativasena uppannapamādena maggabrahmacariyavāsaṁ vasituṁ na sakkā. Manussaloko pana vokiṇṇasukhadukkho, idheva apāyopi saggopi paññāyati. Ayaṁ maggabrahmacariyassa kammabhūmi nāma, sā tumhehi laddhā. Tasmā ye vo ime mānussakā khandhā laddhā, te vo lābhā. Yañca vo idaṁ manussattaṁ laddhaṁ, paṭiladdho vo brahmacariyavāsassa khaṇo samayoti. Vuttampi hetaṁ porāṇehi–

> "Ayaṁ kammabhūmi idha maggabhāvanā,
> Ṭhānāni saṁvejaniyā bahū idha.
> Saṁvegasaṁvejaniyesu vatthusu,
> Saṁvegajātova payuñca yoniso"ti.

(SA.35.136.)3. Paṭhamarūpārāmasuttavaṇṇanā

136. Tatiye (CS:pg.3.45) **rūpasammuditā**ti rūpe sammuditā pamoditā. **Dukkhā**ti dukkhitā. **Sukho**ti nibbānasukhena sukhito. (SA.35.136./II,401.) **Kevalā**ti sakalā.

Yāvatatthīti vuccatīti yattakā atthīti vuccati. **Ete vo**ti ettha vo-kāro nipātamattaṁ. **Paccanīkamidaṁ hoti, sabbalokena passatan**ti yaṁ idaṁ passantānaṁ paṇḍitānaṁ dassanaṁ, taṁ sabbalokena paccanīkaṁ hoti viruddhaṁ. Loko hi pañcakkhandhe niccā sukhā attā subhāti maññati, paṇḍitā aniccā dukkhā anattā asubhāti. **Sukhato āhū**ti sukhanti kathenti. **Sukhato vidū**ti sukhanti jānanti. Sabbametaṁ nibbānameva sandhāya vuttaṁ.

Sammūḷhetthāti ettha nibbāne sammūḷhā. **Aviddasū**ti bālā. Sabbepi hi channavutipāsaṇḍino "nibbānaṁ pāpuṇissāmā"ti saññino honti, te pana "nibbānaṁ nāma idan"tipi na jānanti. **Nivutānan**ti kilesanīvaraṇena nivutānaṁ pariyonaddhānaṁ. **Andhakāro apassatan**ti apassantānaṁ andhakāro hoti. Kiṁ taṁ evaṁ hoti? Nibbānaṁ vā nibbānadassanaṁ vā apassantānañhi bālānaṁ nibbānampi nibbānadassanampi kāḷamegha-avacchāditaṁ viya candamaṇḍalaṁ kaṭāhena paṭikujjitapatto viya ca niccakālaṁ tamo ceva andhakāro ca sampajjati.

Satañca vivaṭaṁ hoti, āloko passatāmivāti satañca sappurisānaṁ paññādassanena passantānaṁ nibbānaṁ āloko viya vivaṭaṁ hoti. **Santike na vijānanti, magā dhammassa akovidā**ti yaṁ attano sarīre kese vā lomādīsu vā aññatarakoṭṭhāsaṁ paricchinditvā anantarameva adhigantabbato attano vā khandhānaṁ nirodhamaggato santike nibbānaṁ. Taṁ evaṁ santike samānampi maggabhūtā janā maggāmaggadhammassa catusaccadhammassa vā akovidā na jānanti.

Māradheyyānupannehīti tebhūmakavaṭṭaṁ mārassa nivāsaṭṭhānaṁ anupannehi. (SA.35.136./II,402.) **Ko nu aññatra ariyebhī**ti ṭhapetvā ariye ko nu añño nibbānapadaṁ jānituṁ arahati. **Sammadaññāya parinibbantī**ti arahattapaññāya sammā jānitvā anantarameva anāsavā hutvā kilesaparinibbānena parinibbanti. Atha vā sammadaññāya anāsavā hutvā ante khandhaparinibbānena parinibbāyanti.

(SA.35.136~144.)4- 12. Dutiyarūpārāmasuttādivaṇṇanā

137-145. Catutthaṁ (CS:pg.3.46) suddhikaṁ katvā desiyamāne bujjhanakānaṁ ajjhāsayena vuttaṁ. Pañcamādīni tathā tathā bujjhantānaṁ ajjhāsayena vuttāni. Attho pana tesaṁ pākaṭoyevāti.

Devadahavaggo cuddasamo.

15. Navapurāṇavaggo

(SA.35.145.)1. Kammanirodhasuttavaṇṇanā

146. Navapurāṇavaggassa paṭhame **navapurāṇānī**ti navāni ca purāṇāni ca. **Cakkhu, bhikkhave, purāṇakamman**ti na cakkhu purāṇaṁ, kammameva purāṇaṁ, kammato pana nibbattattā paccayanāmena evaṁ vuttaṁ. **Abhisaṅkhatan**ti paccayehi abhisamāgantvā kataṁ. **Abhisañcetayitan**ti cetanāya pakappitaṁ. **Vedaniyaṁ daṭṭhabban**ti vedanāya vatthūti passitabbaṁ. **Nirodhā vimuttiṁ phusatī**ti imassa tividhassa kammassa nirodhena vimuttiṁ phusati. **Ayaṁ vuccatī**ti ayaṁ tassā vimuttiyā ārammaṇabhūto nirodho kammanirodhoti vuccati. Iti imasmiṁ Sutte

pubbabhagavipassanā kathitā.

(SA.35.146-149.)2- 5. Aniccanibbānasappāyasuttādivaṇṇanā

147-150. Dutiye **nibbānasappāyan**ti nibbānassa sappāyaṁ upakārapaṭipadaṁ. Tatiyādīsupi eseva nayo. Paṭipāṭiyā pana catūsupi etesu suttesu saha vipassanāya cattāro maggā kathitā.

(SA.35.150~151.)6- 7. Antevāsikasuttādivaṇṇanā

(SA.35.150~151./II,403.)

151-152. Chaṭṭhe **anantevāsikan**ti anto vasanakakilesavirahitaṁ. **Anācariyakan**ti ācaraṇakakilesavirahitaṁ **Antassa vasantī**ti anto assa vasanti. **Te naṁ samudācarantī**ti te etaṁ adhibhavanti ajjhottharanti sikkhāpenti vā. "Evaṁ vejjakammaṁ karohi, evaṁ dūtakamman"ti iti sikkhāpanasaṅkhātena samudācaraṇatthenassa te ācariyā nāma honti, tehi (CS:pg.3.47) ācariyehi sācariyakoti vuccati. Sesamettha vuttanayeneva veditabbaṁ. Sattamaṁ heṭṭhā kathitanayameva.

(SA.35.152.)8. Atthinukhopariyāyasuttavaṇṇanā

153. Aṭṭhame **yaṁ pariyāyaṁ āgammā**ti yaṁ kāraṇaṁ āgamma. **Aññatreva saddhāyā**ti vinā saddhāya saddhaṁ apanetvā. Ettha ca saddhāti na paccakkhā saddhā. Yo pana parassa evaṁ kira evaṁ kirāti kathentassa sutvā uppanno saddahanākāro, taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Ruci**ādīsupi rucāpetvā khamāpetvā atthetanti gahaṇākāro **ruci** nāma, evaṁ kira bhavissatīti anussavanaṁ **anussavo,** nisīditvā ekaṁ kāraṇaṁ cintentassa kāraṇaṁ upaṭṭhāti, evaṁ upaṭṭhitassa atthetanti gahaṇaṁ **ākāraparivitakko** nāma, kāraṇavitakkoti attho. Kāraṇaṁ cintentassa pāpikā laddhi uppajjati, taṁ atthesāti gahaṇākāro **diṭṭhinijjhānakkhanti** nāma. **Aññaṁ byākareyyā**ti imāni pañca ṭhānāni muñcitvā arahattaṁ byākareyya. Imasmiṁ Sutte sekhāsekhānaṁ paccavekkhaṇā kathitā.

(SA.35.153~154.)9- 10. Indriyasampannasuttādivaṇṇanā

154-155. Navame **indriyasampanno**ti paripuṇṇindriyo. Tattha yena cha indriyāni sammasitvā arahattaṁ pattaṁ, so tehi nibbisevanehi indriyehi samannāgatattā, cakkhādīni vā cha indriyāni (SA.35.153~154./II,404.) sammasantassa uppannehi saddhādīhi indriyehi samannāgatattā paripuṇṇindriyo nāma hoti, taṁ sandhāya Bhagavā **cakkhundriye ce**ti-ādinā nayena desanaṁ vitthāretvā **ettāvatā kho bhikkhu indriyasampanno hotī**ti āha. Dasamaṁ heṭṭhā vuttanayamevāti.

Navapurāṇavaggo pañcadasamo.

Tatiyo paṇṇāsako.

16. Nandikkhayavaggo

(SA.35.155~158./III,1.)

(SA.35.155~158.)1- 4. Ajjhattanandikkhayasuttādivaṇṇanā

156-159. Nandikkhayavaggassa (CS:pg.3.48) paṭhame **nandikkhayā rāgakkhayo, rāgakkhayā nandikkhayo**ti nandiyā ca rāgassa ca atthato ekattā vuttaṁ. **Suvimuttan**ti arahattaphalavimuttivasena suṭṭhu vimuttaṁ. Sesamettha dutiyādīsu ca uttānameva.

(SA.35.159-160.)5-6. Jīvakambavanasamādhisuttādivaṇṇanā

160-161. Pañcamaṁ samādhivikalānaṁ, chaṭṭhaṁ paṭisallānavikalānaṁ cittekaggatañca kāyavivekañca labhantānaṁ etesaṁ kammaṭṭhānaṁ phātiṁ gamissatīti ñatvā kathitaṁ. Tattha **okkhāyatī**ti (paccakkhāyati) paññāyati pākaṭaṁ hoti. Iti dvīsupi etesu saha vipassanāya cattāro maggā kathitā.

(SA.35.161~163./III,2.)

(SA.35.161~163.)7-9. Koṭṭhika-aniccasuttādivaṇṇanā

162-164. Sattamādīsu tīsu therassa vimuttiparipācaniyā dhammāva kathitā.

(SA.35.164~166.)10-12. Micchādiṭṭhipahānasuttādivaṇṇanā

165-167. Dasamādīni tīṇi pāṭiyekkena puggalajjhāsayavasena vuttāni. Tesaṁ attho vuttanayeneva veditabboti.

Nandikkhayavaggo solasamo.

17. Saṭṭhipeyyālavaggo

(SA.35.167-186.)1- 60. Ajjhatta-aniccachandasuttādivaṇṇanā

168-227. Tadanantaro saṭṭhipeyyālo nāma hoti, so uttānatthova. Yāni panettha saṭṭhi suttāni vuttāni, tāni “chando pahātabbo”ti (CS:pg.3.49) evaṁ tassa tasseva padassa vasena bujjhanakānaṁ ajjhāsayavasena vuttāni. Iti sabbāni tāni pāṭiyekkena puggalajjhāsayavasena kathitāni. Ekekasuttapariyosāne cettha saṭṭhi saṭṭhi bhikkhū arahattaṁ pattāti.

Saṭṭhipeyyālavaggo.

18. Samuddavaggo

(SA.35.187.)1.Paṭhamasamuddasuttavaṇṇanā

228. Samuddavaggassa paṭhame **cakkhu, bhikkhave, purisassa samuddoo**ti yadi duppūraṇaṭṭhena yadi vā samuddanaṭṭhena samuddoo, cakkhumeva samuddoo. Tassa hi pathavito yāva akaniṭṭhabrahmalokā nīlādi-ārammaṇaṁ samosarantaṁ paripuṇṇabhāvaṁ kātuṁ na sakkoti, evaṁ duppūraṇaṭṭhenapi samuddoo. Cakkhu ca tesu tesu nīlādīsu ārammaṇesu samuddati, asaṁvutaṁ hutvā osaramānaṁ kilesuppattiyā kāraṇabhāvena sadosagamanena gacchatīti samuddanaṭṭhenapi samuddoo. **Tassa rūpamayo vego**ti samuddassa appamāṇo ūmimayo vego viya tassāpi cakkhusamuddassa samosarantassa nīlādibhedassa ārammaṇassa vasena appameyyo rūpamayo vego veditabbo. **Yo taṁ rūpamayaṁ vegaṁ sahatī**ti yo taṁ cakkhusamudde samosaṭaṁ rūpamayaṁ vegaṁ, manāpe rūpe rāgaṁ, amanāpe dosaṁ, asamapekkhite mohanti evaṁ (SA.35.187./III,3.) rāgādikilese anuppādento upekkhakabhāvena sahati.

Sa-ūminti-ādīsu kilesa-ūmīhi **sa-ūmiṁ**. Kilesāvaṭṭehi **sāvaṭṭaṁ**. Kilesagāhehi **sagāhaṁ** Kilesarakkhasehi **sarakkhasaṁ**. Kodhūpāyāsassa ca vasena **sa-ūmiṁ**. Vutañhetaṁ "Ūmibhayanti kho, bhikkhave, kodhūpāyāsassetaṁ adhivacanan"ti (itivu.109 ma.ni.2.162 a.ni.4.122). Kāmaguṇavasena **sāvaṭṭaṁ**. Vutañhetaṁ "āvaṭṭaggāhoti kho, bhikkhave, pañcannetaṁ kāmaguṇānaṁ adhivacanan"ti (saṁ.ni.4.241). Mātugāmavasena **sagāhaṁ sarakkhasaṁ**. Vuttañhetaṁ "gāharakkhasoti kho, bhikkhave, mātugāmassetaṁ adhivacanan"ti (itivu.109). Sesavāresupi eseva (CS:pg.3.50) nayo. **Sabhayaṁ duttaraṁ accatarī**ti ūmibhayena sabhayaṁ duratikkamaṁ atikkami. **Lokantagū**ti saṅkhāralokassa antaṁ gato. **Pāragatoti vuccatī**ti nibbānaṁ gatoti kathīyati.

(SA.35.188~189.)2- 3. Dutiyasamuddasuttādivaṇṇanā

229-230. Dutiye **samuddoo**ti samuddanaṭṭhena samuddoo, kiledanaṭṭhena temanaṭṭhenāti vuttaṁ hoti. **Yebhuyyenā**ti ṭhapetvā ariyasāvake. **Samunnā**ti kilinnā tintā nimuggā. **Tantākulakajātā**ti-ādi heṭṭhā vitthāritameva. **Maccujaho**ti tayo maccū jahitvā ṭhito. **Nirupadhī**ti tīhi upadhīhi anupadhi. **Apunabbhavāyā**ti nibbānatthāya. **Amohayī maccurājan**ti yathā tassa gatiṁ na jānāti, evaṁ maccurājānaṁ mohetvā gato. Tatiyaṁ vuttanayameva.

(SA.35.190~192.)4- 6. Khīrarukkhopamasuttādivaṇṇanā

231-233. Catutthe appahīnaṭṭhena **atthi,** tenevāha **so appahīno**ti. **Parittā**ti, pabbatamattampi rūpaṁ aniṭṭhaṁ arajanīyaṁ parittaṁ nāma hoti, evarūpāpissa rūpā cittaṁ pariyādiyantīti dasseti. **Ko pana vādo adhimattānan** (SA.35.190~192./III,4.) ti iṭṭhārammaṇaṁ panassa rajanīyaṁ vatthu cittaṁ pariyādiyatīti ettha kā kathā? Ettha ca nakhapiṭṭhipamāṇampi maṇimuttādi rajanīyaṁ vatthu adhimattārammaṇamevāti veditabbaṁ. **Daharo**ti-ādīni tīṇipi aññamaññavevacanāneva. **Ābhindeyyā**ti pahareyya padāleyya vā. Pañcame **tadubhayan**ti taṁ ubhayaṁ. Chaṭṭhaṁ uttānameva.

(SA.35.193.)7. Udāyisuttavaṇṇanā

234. Sattame **anekapariyāyenā**ti anekehi kāraṇehi. **Itipāyan**ti itipi ayaṁ. Imasmiṁ Sutte aniccena anattalakkhaṇaṁ kathitaṁ.

(SA.35.194.)8. Ādittapariyāyasuttavaṇṇanā

235. Aṭṭhame **anubyañjanaso nimittaggāho**ti "hatthā sobhanā pādā sobhanā"ti evaṁ anubyañjanavasena nimittaggāho. Nimittaggāhoti hi (CS:pg.3.51) saṁsandetvā gahaṇaṁ, anubyañjanaggāhoti vibhattigahaṇaṁ. Nimittaggāho kumbhīlasadiso sabbameva gaṇhāti, anubyañjanaggāho rattapāsadiso vibhajitvā hatthapādādīsu taṁ taṁ koṭṭhāsaṁ. Ime pana dve gāhā ekajavanavārepi labbhanti, nānājavanavāre vattabbameva natthi.

Nimittassādagathitanti nimittassādena ganthitaṁ baddhaṁ. **Viññāṇan**ti kammaviññāṇaṁ. **Tasmiṁ ce samaye kālaṁ kareyyā**ti na koci saṁkiliṭṭhena cittena kālaṁ karonto nāma atthi. Sabbasattānañhi bhavaṅgeneva kālakiriyā hoti. Kilesabhayaṁ pana dassento evamāha. Samayavasena vā evaṁ vuttaṁ. Cakkhudvārasmiñhi āpāthagate ārammaṇe rattacittaṁ vā duṭṭhacittaṁ vā mūḷhacittaṁ vā ārammaṇarasaṁ anubhavitvā bhavaṅgaṁ otarati, bhavaṅge ṭhatvā kālakiriyaṁ karoti. Tasmiṁ samaye (SA.35.194./III,5.) kālaṁ karontassa dveva gatiyo pāṭikaṅkhā, imassa samayassa vasenetaṁ vuttaṁ.

Imaṁ khvāhaṁ, bhikkhave, ādīnavanti imaṁ anekāni vassasatasahassāni niraye anubhavitabbaṁ dukkhaṁ sampassamāno evaṁ vadāmi tattāya ayosalākāya akkhīni añjāpetukāmoti. Iminā nayena sabbattha attho veditabbo. **Ayosaṅkunā**ti ayasūlena. **Sampalimaṭṭhan**ti dvepi kaṇṇacchiddāni vinivijjhitvā pathaviyaṁ ākoṭanavasena sampalimaṭṭhaṁ.

Tatiyavāre **sampalimaṭṭhan**ti nakhacchedanaṁ pavesetvā ukkhipitvā sahadhunaṭṭhena chinditvā pātanavasena sampalimaṭṭhaṁ. Catutthavāre **sampalimaṭṭhan**ti bandhanamūlaṁ chetvā pātanavasena sampalimaṭṭhaṁ. Pañcamavāre **sampalimaṭṭhan**ti tikhiṇāya sattiyā kāyapasādaṁ uppāṭetvā patanavasena sampalimaṭṭhaṁ. **Sattiyā**ti ettha mahatī daṇḍakavāsi veditabbā. **Sottan**ti nipajjitvā niddokkamanaṁ. **Yathārūpānaṁ vitakkānaṁ vasaṁ gato saṅghaṁ bhindeyyā**ti iminā vitakkānaṁ yāva saṅghabhedā pāpakammāvahanatā dassitā. Sesamettha uttānameva.

(SA.35.195-196.)9-10. Paṭhamahatthapādopamasuttādivaṇṇanā

236-237. Navame (CS:pg.3.52) **hatthesu, bhikkhave, satī**ti hatthesu vijjamānesu. Dasame **na hotī**ti vuccamāne bujjhanakānaṁ ajjhāsayavasena vuttaṁ. Dvīsupi cetesu vipākasukhadukkhameva dassetvā vaṭṭavivaṭṭaṁ kathitanti.

Samuddavaggo niṭṭhito.

19. Āsīvisavaggo

(SA.35.197.)1.Asīvīsopamasuttavaṇṇanā

238. Āsīvisavaggassa paṭhame **bhikkhū āmantesī**ti ekacārikadvicārikaticārikacatucārikapañcacārike sauttino kārake yuttapayutte sabbepi dukkhalakkhaṇakammaṭṭhānike parivāretvā nisinne yogāvacare bhikkhū āmantesi. (SA.35.197./III,6.) Idañhi suttaṁ puggalajjhāsayena vuttaṁ. Puggalesupi vipañcitaññūnaṁ disāvāsikānaṁ dukkhalakkhaṇakammaṭṭhānikānaṁ upaṭṭhānavelāya āgantvā Satthāraṁ parivāretvā nisinnānaṁ vasena vuttaṁ. Evaṁ santepi ugghaṭitaññū-ādīnaṁ catunnampi puggalānaṁ paccayabhūtamevetaṁ. Ugghaṭitaññū puggalo hi imassa suttassa mātikānikkhepeneva arahattaṁ pāpuṇissati, vipañcitaññū mātikāya vitthārabhājanena, neyyapuggalo imameva suttaṁ sajjhāyanto paripucchanto yoniso manasikaronto kalyāṇamitte sevanto bhajanto payirupāsanto arahattaṁ pāpuṇissati. Padaparamassetaṁ suttaṁ anāgate vāsanā bhavissatīti evaṁ sabbesampi upakārabhāvaṁ ñatvā Bhagavā sineruṁ ukkhipanto viya ākāsaṁ vitthārento viya cakkavāḷapabbataṁ kampento viya ca mahantena ussāhena **seyyathāpi, bhikkhave**ti imaṁ āsīvisopamasuttaṁ ārabhi.

Tattha **cattāro āsīvisā**ti kaṭṭhamukho, pūtimukho, aggimukho, satthamukhoti ime cattāro. Tesu kaṭṭhamukhena daṭṭhassa sakalasarīraṁ sukkhakaṭṭhaṁ viya thaddhaṁ hoti, sandhipabbesu adhimattaṁ ayasūlasamappitaṁ viya tiṭṭhati. Pūtimukhena daṭṭhassa pakkapūtipanasaṁ viya vipubbakabhāvaṁ āpajjitvā paggharati (CS:pg.3.53) caṅgavāre pakkhitta-udakaṁ viya hoti. Aggimukhena daṭṭhassa sakalasarīraṁ jhāyitvā bhasmamuṭṭhi viya thusamuṭṭhi viya ca vippakirīyati. Sattamukhena daṭṭhassa sakalasarīraṁ bhijjati, asanipātaṭṭhānaṁ viya mahānikhādanena khatasandhimukhaṁ viya ca hoti. Evaṁ visavasena vibhattā cattāro āsīvisā.

Visavegavikārena panete soḷasa honti. Kaṭṭhamukho (SA.35.197./III,7.) hi daṭṭhaviso, diṭṭhaviso, phuṭṭhaviso, vātavisoti catubbidho hoti. Tena hi daṭṭhampi diṭṭhampi phuṭṭhampi tassa vātena pahaṭampi sarīraṁ vuttappakārena thaddhaṁ hoti. Sesesupi eseva nayoti. Evaṁ visavegavikāravasena soḷasa honti.

Puna puggalapaṇṇattivasena catusaṭṭhi honti. Kathaṁ? Kaṭṭhamukhesu tāva daṭṭhaviso ca āgataviso no ghoraviso, ghoraviso no āgataviso, āgataviso ceva ghoraviso ca, nevāgataviso na ghoravisoti catubbidho hoti. Tattha yassa visaṁ sampajjalitatiṇukkāya aggi viya sīghaṁ abhiruhitvā akkhīni gahetvā khandhaṁ gahetvā sīsaṁ gahetvā ṭhitanti vattabbataṁ āpajjati maṇisappādīnaṁ visaṁ viya, mantaṁ pana parivattetvā kaṇṇavātaṁ datvā daṇḍakena pahaṭamatte otaritvā daṭṭhaṭṭhāneyeva tiṭṭhati, ayaṁ āgataviso no ghoraviso nāma. Yassa pana visaṁ saṇikaṁ abhiruhati, āruḷhāruḷhaṭṭhāne pana ayaṁ sīta-udakaṁ viya hoti udakasappādīnaṁ visaṁ viya, dvādasavassaccayenāpi kaṇṇapiṭṭhikhandhapiṭṭhikādīsu gaṇḍapiḷakādivasena paññāyati, mantaparivattanādīsu ca kayiramānāsu sīghaṁ na otarati, ayaṁ ghoraviso no āgataviso nāma. Yassa pana visaṁ sīghaṁ abhiruhati, na sīghaṁ otarati aneḷakasappādīnaṁ visaṁ viya, ayaṁ āgataviso ceva ghoraviso ca. Yassa pana visaṁ mandaṁ hoti, otāriyamānampi sukheneva otarati nīlasappadhammanisappādīnaṁ visaṁ viya, ayaṁ nevāgataviso na ghoraviso nāma. Iminā upāyena kaṭṭhamukhe daṭṭhavisādayo pūtimukhādīsu ca daṭṭhavisādayo veditabbāti. Evaṁ puggalapaṇṇattivasena catusaṭṭhi.

Tesu (CS:pg.3.54) "aṇḍajā nāgā"ti-ādinā (saṁ.ni.3.342-344) yonivasena ekekaṁ catudhā vibhajitvā chapaṇṇāsādhikāni dve satāni honti. Te jalajāthalajāti (SA.35.197./III,8.) dviguṇitā dvādasādhikāni pañcasatāni honti, te kāmarūpa-akāmarūpānaṁ vasena dviguṇitā catuvīsādhikasahassasaṅkhā honti. Puna gatamaggassa paṭilomato saṁkhippamānā kaṭṭhamukhādivasena cattārova hontīti. Te sandhāya Bhagavā "Seyyathāpi, bhikkhave, cattāro āsīvisā"ti āha. Kulavasena hi ete gahitā.

Tattha **āsīvisā**ti āsittavisātipi āsīvisā, asitavisātipi āsīvisā, asisadisavisātipi āsīvisā. **Āsittavisā**ti sakalakāye āsiñcitvā viya ṭhapitavisā, parassa ca attano sarīre ca āsiñcanavisāti attho. **Asitavisā**ti yaṁ yaṁ etehi asitaṁ hoti paribhuttaṁ, taṁ taṁ visameva sampajjati, tasmā asitaṁ visaṁ hoti etesanti āsīvisā. **Asisadisavisā**ti asiviya tikhiṇaṁ paramammacchedanasamatthaṁ visaṁ etesanti āsīvisāti evamettha vacanattho veditabbo. **Uggatejā**ti uggatatejā balavatejā. **Ghoravisā**ti dunnimmaddanavisā.

Evaṁ vadeyyunti paṭijaggāpanatthaṁ evaṁ vadeyyuṁ. Rājāno hi āsīvise gāhāpetvā-- "Tathārūpe core vā etehi ḍaṁsāpetvā māressāma, nagarūparodhakāle parasenāya vā taṁ khipissāma, parabalaṁ nimmaddetuṁ asakkontā subhojanaṁ bhuñjitvā varasayanaṁ āruyha etehi attānaṁ ḍaṁsāpetvā sattūnaṁ vasaṁ anāgacchantā attano ruciyā marissāmā"ti āsīvise jaggāpenti. Te yaṁ coraṁ sahasāva māretuṁ na icchanti, "evamete dīgharattaṁ dukkhappatto hutvā marissantī"ti icchantā taṁ purisaṁ evaṁ vadanti **ime te ambho purisa cattāro āsīvisā**ti.

Tattha **kālena kālan**ti kāle kāle. **Saṁvesetabbā**ti nipajjāpetabbā. **Aññataro vā aññataro vā**ti kaṭṭhamukhādīsu yo koci. **Yaṁ te ambho purisa karaṇīyaṁ, taṁ karohī**ti idaṁ atthacarakassa vacanaṁ veditabbaṁ. Tassa kira purisassa evaṁ āsīvise paṭipādetvā 'ayaṁ vo upaṭṭhāko'ti catūsu peḷāsu ṭhapitānaṁ āsīvisānaṁ ārocenti. Atheko nikkhamitvā āgamma tassa purisassa dakkhiṇapādānusārena abhiruhitvā (CS:pg.3.55) dakkhiṇahatthaṁ maṇibandhato (SA.35.197./III,9.) paṭṭhāya veṭhetvā dakkhiṇakaṇṇasotamūle phaṇaṁ katvā susūti karonto nipajji. Aparo vāmapādānusārena abhiruhitvā tatheva vāmahatthaṁ veṭhetvā vāmakaṇṇasotamūle phaṇaṁ katvā susūti karonto nipajji, tatiyo nikkhamitvā abhimukhaṁ abhiruhitvā kucchiṁ veṭhetvā galavāṭakamūle phaṇaṁ katvā susūti karonto nipajji, catuttho piṭṭhibhāgena abhiruhitvā gīvaṁ veṭhetvā uparimuddhani phaṇaṁ ṭhapetvā susūti karonto nipajji.

Evaṁ catūsu āsīvisesu sarīraṭṭhakesuyeva jātesu eko tassa purisassa atthacarakapuriso taṁ disvā "Kiṁ te, bho purisa, laddhan"ti, pucchi. Tato tena "ime me, bho, hatthesu hatthakaṭakaṁ viya bāhāsu keyūraṁ viya kucchimhi kucchiveṭhanasāṭako viya kaṇṇesu kaṇṇacūḷikā viya gale muttāvaliyo viya sīse sīsapasādhanaṁ viya keci alaṅkāravisesā raññā dinnā"ti vutte so āha-- "Bho andhabāla, mā evaṁ maññittha 'raññā me tuṭṭhenetaṁ pasādhanaṁ dinnan'ti. Tvaṁ rañño āgucārī coro, ime ca cattāro āsīvisā durupaṭṭhāhā duppaṭijaggiyā, ekasmiṁ uṭṭhātukāme eko nhāyitukāmo hoti, ekasmiṁ nhāyitukāme eko bhuñjitukāmo, ekasmiṁ bhuñjitukāme eko nipajjitukāmo. Tesu yasseva icchā na pūrati, so tattheva ḍaṁsitvā māretī"ti. Atthi pana, bho, evaṁ sante koci sotthimaggoti? Āma, rājapurisānaṁ vikkhittabhāvaṁ ñatvā palāyanaṁ sotthibhāvoti vatvā "yaṁ te karaṇīyaṁ, taṁ karohī"ti vadeyya.

Taṁ sutvā itaro catunnaṁ āsīvisānaṁ pamādakkhaṇaṁ rājapurisehi ca pavivittaṁ disvā, vāmahatthena dakkhiṇahatthaṁ veṭhetvā, dakkhiṇakaṇṇacūḷikāya phaṇaṁ ṭhapetvā, sayitāsīvisassa sarīraṁ parimajjanto viya saṇikaṁ taṁ apanetvā, eteneva upāyena sesepi apanetvā tesaṁ bhīto palāyeyya. Atha naṁ te āsīvisā "Ayaṁ amhākaṁ raññā upaṭṭhāko

dinno”ti anubandhamānā āgaccheyyuṁ. Idaṁ sandhāya **atha kho so, bhikkhave, puriso bhīto catunnaṁ āsīvisānaṁ …pe… palāyethā**ti vuttaṁ.

Tasmiṁ pana purise evaṁ āgatamaggaṁ oloketvā oloketvā (SA.35.197./III,10.) palāyante rājā “palāto so puriso”ti sutvā “Ko nu kho taṁ anubandhitvā ghātetuṁ sakkhissatī”ti vicinanto tasseva paccatthike pañca (CS:pg.3.56) jane labhitvā “Gacchatha naṁ anubandhitvā ghātethā”ti peseyya. Athassa atthacarā purisā taṁ pavattiṁ ñatvā āroceyyuṁ. So bhiyyosomattāya bhīto palāyetha. Imamatthaṁ sandhāya **tamenaṁ evaṁ vadeyyun**ti-ādi vuttaṁ.

Chaṭṭho antaracaro vadhakoti “paṭhamaṁ āsīvisehi anubaddho ito cito ca te vañcento palāyi, idāni pañcahi paccatthikehi anubaddho suṭṭhutaraṁ palāyati, na sakkā so evaṁ gahetuṁ, upalāḷanāya pana sakkā, tasmā daharakālato paṭṭhāya ekato khāditvā ca pivitvā ca santhavaṁ antaracaraṁ vadhakamassa pesethā”ti amaccehi vuttena raññā pariyesitvā pesito antaracaro vadhako.

So passeyya suññaṁ gāmanti nivattitvā olokento padaṁ ghāyitvā ghāyitvā vegenāgacchante cattāro āsīvise pañca vadhake paccatthike chaṭṭhañca antaracaraṁ vadhakaṁ “Nivatta bho, mā palāyi, puttadārena saddhiṁ kāme paribhuñjanto sukhaṁ vasissasī”ti vatvā āgacchantaṁ disvā, bhiyyosomattāya yena vā tena vā palāyanto paccantaraṭṭhe abhimukhagataṁ ekaṁ chakuṭikaṁ suññaṁ gāmaṁ passeyya. **Rittakaññeva paviseyyā**ti dhanadhaññamañcapīṭhādīhi virahitattā rittakaññeva paviseyya. **Tucchakaṁ suññakan**ti etasseva vevacanaṁ. **Parimaseyyā**ti “Sace pānīyaṁ bhavissati, pivissāmi, sace bhattaṁ bhavissati, bhuñjissāmī”ti bhājanaṁ vivaritvā hatthaṁ anto pavesetvā parimaseyya.

(SA.35.197./III,11.) **Tamenaṁ evaṁ vadeyyun**ti channaṁ gharānaṁ ekagharepi kiñci alabhitvā gāmamajjhe eko sandacchāyo rukkho atthi, tattha vaṅkaphalakaṁ atthataṁ disvā, “idha tāva nisīdissāmī”ti gantvā, tattha nisinnaṁ mandamandena vātena bījiyamānaṁ tattakamattampi sukhaṁ santato assādayamānaṁ, tamenaṁ purisaṁ kecideva atthacarakā bahi pavattiṁ ñatvā āgatā evaṁ vadeyyuṁ. **Idāni ambho purisā**ti ambho, purisa, idāni. **Corā gāmaghātakā**ti “Yadevettha labhissāma, taṁ gaṇhissāma vā ghātessāma vā”ti āgatā cha gāmaghātakacorā.

Udakaṇṇavanti (CS:pg.3.57) gambhīraṁ puthulaṁ udakaṁ. Gambhīrampi hi aputhulaṁ, puthulaṁ vā agambhīraṁ, na aṇṇavoti vuccati, yampana gambhīrañca puthulañca, tassevetaṁ nāmaṁ. **Sāsaṅkaṁ sappaṭibhayan**ti catunnaṁ āsīvisānaṁ pañcannaṁ vadhakānaṁ chaṭṭhassa antaracarassa channañca gāmaghātakacorānaṁ vasena sāsaṅkaṁ sappaṭibhayaṁ. **Khemaṁ appaṭibhayan**ti tesaṁyeva āsīvisādīnaṁ abhāvena khemañca nibbhayañca vicitra-uyyānavaraṁ bahvannapānaṁ devanagarasadisaṁ. **Na cassa nāvā santāraṇī**ti “imāya nāvāya orimatīrato paratīraṁ gamissantī”ti evaṁ ṭhapitā ca santāraṇī nāvā na bhaveyya. **Uttarasetu vā**ti rukkhasetu-jaṅghasetu-sakaṭasetūnaṁ aññataro uttarasetu vā na bhaveyya. **Tiṭṭhati brāhmaṇo**ti na kho esa brāhmaṇo. Kasmā naṁ brāhmaṇoti āha? Ettakānaṁ paccatthikānaṁ bāhitattā, desanaṁ vā vinivattento ekaṁ khīṇāsavabrāhmaṇaṁ dassetumpi evamāha.

Tasmiṁ pana evaṁ uttiṇṇe cattāro āsīvisā “Na laddho vatāsi amhehi, ajja te murumurāya jīvitaṁ khāditvā chaḍḍeyyāma”. Pañca paccatthikā “Na laddho vatāsi amhehi, ajja te parivāretvā aṅgamaṅgāni chinditvā rañño (SA.35.197./III,12.) santikaṁ gatā sataṁ vā sahassaṁ vā labheyyāma”. Chaṭṭho antaracaro “Na laddho vatāsi mayā, ajja te phalikavaṇṇena asinā sīsaṁ chinditvā, senāpatiṭṭhānaṁ labhitvā sampattiṁ

anubhaveyyaṁ”. Cha corā “Na laddho vatāsi amhehi, ajja te vividhāni kammakāraṇāni kāretvā bahudhanaṁ āharāpessāmā”ti cintetvā, udakaṇṇavaṁ otituṁ asakkontā rañño āṇāya kopitattā parato gantumpi avisahantā tattheva sussitvā mareyyuṁ.

Upamā kho myāyanti ettha evaṁ ādito paṭṭhāya opammasaṁsandanaṁ veditabbaṁ-- rājā viya hi kammaṁ daṭṭhabbaṁ, rājāparādhikapuriso viya vaṭṭanissito puthujjano. Cattāro āsīvisā viya cattāri mahābhūtāni, rañño tassa cattāro āsīvise paṭicchāpitakālo viya kammunā puthujjanassa paṭisandhikkhaṇeyeva catunnaṁ mahābhūtānaṁ dinnakālo. “Imesaṁ āsīvisānaṁ pamādakkhaṇe rājapurisānañca vivittakkhaṇe nikkhamitvā yaṁ te ambho, purisa, karaṇīyaṁ, taṁ karohī”ti vacanena “palāyassū”ti vuttakālo viya Satthārā imassa bhikkhuno mahābhūtakammaṭṭhānaṁ kathetvā (CS:pg.3.58) “Imesu catūsu mahābhūtesu nibbinda virajja, evaṁ vaṭṭato parimuccissasī”ti kathitakālo, tassa purisassa atthacarakavacanaṁ sutvā catunnaṁ āsīvisānaṁ pamādakkhaṇe rājapurisānañca vivittakkhaṇe nikkhamitvā yena vā tena vā palāyanaṁ viya imassa bhikkhuno Satthu santike kammaṭṭhānaṁ labhitvā mahābhūtāsīvisehi parimuccanatthāya ñāṇapalāyanena palāyanaṁ.

Idāni **catunnetaṁ mahābhūtānaṁ adhivacanaṁ pathavīdhātuyā āpodhātuyā**ti-ādīsu catumahābhūtakathā ca pañcupādānakkhandhakathā ca āyatanakathā ca Visuddhimagge vitthāritanayeneva veditabbā. Ettha ca kaṭṭhamukha-āsīviso viya pathavīdhātu daṭṭhabbā, pūtimukha-aggimukhasatthamukhā viya sesadhātuyo. Yatheva hi kaṭṭhamukhena daṭṭhassa sakalakāyo thaddho (SA.35.197./III,13.) hoti, evaṁ pathavīdhātupakopenāpi. Yathā ca pūtimukhādīhi daṭṭhassa paggharati ceva jhāyati ca chijjati ca, evaṁ āpodhātutejodhātuvāyodhātupakopenāpīti. Tenāhu Aṭṭhakathācariyā--

“Patthaddho bhavatī kāyo, daṭṭho kaṭṭhamukhena vā;
Pathavīdhātupakopena, hoti kaṭṭhamukheva so.
“Pūtiko bhavatī kāyo, daṭṭho pūtimukhena vā;
Āpodhātupakopena, hoti pūtimukheva so.
“Santatto bhavatī kāyo, daṭṭho aggimukhena vā;
Tejodhātupakopena, hoti aggimukheva so.
“Sañchinno bhavatī kāyo, daṭṭho satthamukhena vā;
Vāyodhātupakopena, hoti satthamukheva so”ti.--

Evaṁ tāvettha visesato sadisabhāvo veditabbo.

Avisesato pana āsayato visavegavikārato anatthaggahaṇato durupaṭṭhānato durāsadato akataññutato avisesakārito anantadosūpaddavatoti imehi kāraṇehi etesaṁ āsīvisasadisatā veditabbā. Tattha **āsayato**ti āsīvisānañhi vammiko āsayo, tattheva te vasanti. Mahābhūtānampi kāyavammiko āsayo (CS:pg.3.59) Āsīvisānañca rukkhasusiratiṇapaṇṇagahanasaṅkāraṭṭhānānipi āsayo. Etesupi hi te vasanti. Mahābhūtānampi kāyasusiraṁ kāyagahanaṁ kāyasaṅkāraṭṭhānaṁ āsayoti. Evaṁ tāva āsayato sadisatā veditabbā.

Visavegavikāratoti āsīvisā hi kulavasena kaṭṭhamukhādibhedato cattāro. Tattha ekeko visavikārato vibhajjamāno daṭṭhavisādivasena catubbidho hoti. Mahābhūtānipi paccattalakkhaṇavasena pathavī-ādibhedato cattāri. Ettha ekekaṁ kammasamuṭṭhānādivasena catubbidhaṁ hoti. Evaṁ visavegavikārato sadisatā veditabbā.

Anatthaggahaṇatoti āsīvise gaṇhantā pañca anatthe gaṇhanti-- duggandhaṁ gaṇhanti, asuciṁ gaṇhanti, byādhiṁ gaṇhanti, visaṁ gaṇhanti, maraṇaṁ gaṇhanti. Mahābhūtānipi gaṇhantā pañca anatthe gaṇhanti-- duggandhaṁ gaṇhanti, asuciṁ

gaṇhanti, byādhiṁ gaṇhanti, jaraṁ gaṇhanti, maraṇaṁ gaṇhanti. Tenāhu porāṇā--

(SA.35.197./III,14.) "Yekeci sappaṁ gaṇhanti, mīḷhalittaṁ mahāvisaṁ.
Pañca gaṇhantunatthāni, loke sappābhinandino.
"Duggandhaṁ asuciṁ byādhiṁ, visaṁ maraṇapañcamaṁ;
Anatthā honti pañcete, mīḷhalitte bhujaṅgame.
"Evamevaṁ akusalā, andhabālaputhujjanā;
Pañca gaṇhantunatthāni, bhave jātābhinandino.
"Duggandhaṁ asuciṁ byādhiṁ, jaraṁ maraṇapañcamaṁ;
Anatthā honti pañcete, mīḷhalitteva pannage"ti.--

Evaṁ anatthaggahaṇato sadisatā veditabbā.

Durupaṭṭhānatoti te āsīvisā durupaṭṭhānā, ekasmiṁ uṭṭhātukāme eko nhāyitukāmo hoti tasmiṁ nhāyitukāme aparo bhuñjitukāmo, tasmiṁ bhuñjitukāme añño nipajjitukāmo hoti. Tesu yassa yasseva ajjhāsayo na pūrati, so tattheva ḍaṁsitvā māreti. Imehi pana āsīvisehi bhūtāneva durupaṭṭhānatarāni. Pathavīdhātuyā hi bhesajje kayiramāne āpodhātu kuppati, tasseva bhesajjaṁ karontassa tejodhātūti (CS:pg.3.60) evaṁ ekissā bhesajje kayiramāne aparā kuppantīti. Evaṁ durupaṭṭhānato sadisatā veditabbā.

Durāsadatoti durāsadā hi āsīvisā, gehassa purimabhāge āsīvisaṁ disvā pacchimabhāgena palāyanti, pacchimabhāge disvā purimabhāgena, gehamajjhe disvā gabbhaṁ pavisanti, gabbhe disvā mañcapīṭhaṁ abhiruhanti. Mahābhūtāni tatopi durāsadatarāni. Tathārūpena hi kuṭṭharogena phuṭṭhassa kaṇṇanāsādīni chinditvā patanti, sarīraṁ samphuṭati nīlamakkhikā parivārenti, sarīragandho dūratova ubbāhati. Taṁ purisaṁ akkosamānampi paridevamānampi neva rosavasena, na kāruññena, upasaṅkamituṁ sakkonti, nāsikaṁ pidahitvā kheḷaṁ pātentā dūratova naṁ vivajjenti. Evaṁ aññesampi bhagandarakucchirogavātarogādīnaṁ bībhacchajegucchabhāvakarānañca rogānaṁ vasena ayamevattho vibhāvetabboti. Evaṁ durāsadato sadisatā veditabbā.

(SA.35.197./III,15.) **Akataññutato**ti āsīvisā hi akataññuno honti, nhāpiyamānāpi bhojiyamānāpi gandhamālādīhi pūjiyamānāpi peḷāyaṁ pakkhipitvā parihariyamānāpi otārameva gavesanti. Yattha otāraṁ labhanti, tattheva naṁ ḍaṁsitvā mārenti. Āsīvisehipi mahābhūtāneva akataññutarāni. Etesañhi kataṁ nāma natthi, sītena vā uṇhena vā nimmalena jalena nhāpiyamānānipi gandhamālādīhi sakkariyamānānipi muduvatthamudusayanamuduyānādīhi parihariyamānānipi, varabhojanaṁ bhojiyamānānipi, varapānaṁ pāyāpiyamānānipi otārameva gavesanti. Yattha otāraṁ labhanti, tattheva kuppitvā anayabyasanaṁ pāpentīti. Evaṁ akataññutato sadisatā veditabbā.

Avisesakāritoti āsīvisā hi "Ayaṁ khattiyo vā brāhmaṇo vā vesso vā suddo vā gahaṭṭho vā pabbajito vā"ti visesaṁ na karonti, sampattasampattameva ḍaṁsitvā mārenti. Mahābhūtānipi "Ayaṁ khattiyo vā brāhmaṇo vā vesso vā suddo vā gahaṭṭho vā pabbajito vā devo vā manusso vā māro vā brahmā vā nigguṇo vā saguṇo vā"ti visesaṁ na karonti Yadi hi nesaṁ "ayaṁ guṇavā"ti lajjā (CS:pg.3.61) uppajjeyya, sadevake loke aggapuggale Tathāgate lajjaṁ uppādeyyuṁ. Athāpi nesaṁ "Ayaṁ mahāpañño ayaṁ mahiddhiko ayaṁ dhutavādo"ti-ādinā nayena lajjā uppajjeyya, Dhammasenāpatisāriputtattherādīsu lajjaṁ uppādeyyuṁ. Athāpi nesaṁ "ayaṁ nigguṇo dāruṇo thaddho"ti bhayaṁ uppajjeyya, sadevake loke nigguṇathaddhadāruṇānaṁ aggassa Devadattassa channaṁ vā Satthārānaṁ bhāyeyyuṁ, na ca lajjanti na ca bhāyanti, kuppitvā yaṁkiñci anayabyasanaṁ āpādentiyeva. Evaṁ avisesakārito sadisatā

veditabbā.

Anantadosūpaddavatoti āsīvise nissāya uppajjanakānañhi dosūpaddavānaṁ pamāṇaṁ natthi. Tathā hete ḍaṁsitvā kāṇampi karonti khujjampi pīṭhasappimpi ekapakkhalampīti evaṁ aparimāṇaṁ vippakāraṁ dassenti. Bhūtānipi kuppitāni na kāṇādibhāvesu na kiñci vippakāraṁ na karonti, appamāṇo etesaṁ dosūpaddavoti. Evaṁ anantadosūpaddavato sadisatā veditabbā.

(SA.35.197./III,16.) Idānettha catumahābhūtavasena yāva arahattā kammaṭṭhānaṁ kathetabbaṁ siyā, taṁ Visuddhimagge catudhātuvavatthānaniddese kathitameva.

Pañca vadhakā paccatthikāti kho bhikkhave pañcannetaṁ upādānakkhandhānaṁ adhivacananti ettha dvīhi ākārehi khandhānaṁ vadhakapaccatthikasadisatā veditabbā. Khandhā hi aññamaññañca vadhenti, tesu ca santesu vadho nāma paññāyati. Kathaṁ? Rūpaṁ tāva rūpampi vadheti arūpampi, tathā arūpaṁ arūpampi vadheti rūpampi. Kathaṁ? Ayañhi pathavīdhātu bhijjamānā itarā tisso dhātuyo gahetvāva bhijjati, āpodhātu-ādīsupi eseva nayo, evaṁ tāva rūpaṁ rūpameva vadheti. Rūpakkhandho pana bhijjamāno cattāro arūpakkhandhe gahetvāva bhijjati, evaṁ rūpaṁ arūpampi vadheti. Vedanākkhandhopi bhijjamāno saññāsaṅkhāraviññāṇakkhandhe gahetvāva bhijjati. Saññākkhandhādīsupi eseva nayo. Evaṁ arūpaṁ arūpameva vadheti. Cutikkhaṇe pana cattāro arūpakkhandhā bhijjamānā vatthurūpampi gahetvāva bhijjanti, evaṁ arūpaṁ rūpampi vadheti. Evaṁ tāva aññamaññaṁ vadhentīti vadhakā. Yattha pana khandhā atthi, tattha chedanabhedanavadhabandhanādayo honti, na aññatthāti. Evaṁ khandhesu santesu vadho paññāyatītipi vadhakā.

Idāni (CS:pg.3.62) pañcakkhandhe rūpārūpavasena dve koṭṭhāse katvā, rūpavasena vā nāmavasena vā rūpapariggahaṁ ādiṁ katvā, yāva arahattā kammaṭṭhānaṁ kathetabbaṁ siyā tampi Visuddhimagge kathitameva.

Chaṭṭho antaracaro vadhako ukkhittāsikoti kho, bhikkhave, nandīrāgassetaṁ adhivacananti ettha dvīhākārehi nandīrāgassa ukkhittāsikavadhakasadisatā veditabbā paññāsirapātanato (SA.35.197./III,17.) ca yonisampaṭipādanato ca. Kathaṁ? Cakkhudvārasmiñhi iṭṭhārammaṇe āpāthagate taṁ ārammaṇaṁ nissāya lobho uppajjati, ettāvatā paññāsīsaṁ patitaṁ nāma hoti, sotadvārādīsupi eseva nayo. Evaṁ tāva paññāsirapātanato sadisatā veditabbā. Nandīrāgo panesa aṇḍajādibhedā catasso yoniyo upaneti. Tassa yoni-upagamanamūlakāni pañcavīsati mahābhayāni dvattiṁsa kammakāraṇāni ca āgatāneva hontīti evaṁ yonisampaṭipādanatopissa ukkhittāsikavadhakasadisatā veditabbā.

Iti nandīrāgavasenāpi ekassa bhikkhuno kammaṭṭhānaṁ kathitameva hoti. Kathaṁ? Ayañhi nandīrāgo saṅkhārakkhandho, taṁ saṅkhārakkhandhoti vavatthapetvā taṁsampayuttā vedanā vedanākkhandho, saññā saññākkhandho, cittaṁ viññāṇakkhandho, tesaṁ vatthārammaṇaṁ rūpakkhandhoti, evaṁ pañcakkhandhe vavatthapeti. Idāni te pañcakkhandhe nāmarūpavasena vavatthapetvā, tesaṁ paccayapariyesanato paṭṭhāya vipassanaṁ vaḍḍhetvā, anupubbena eko arahattaṁ pāpuṇātīti evaṁ nandīrāgavasena kammaṭṭhānaṁ kathitaṁ hoti.

Channaṁ ajjhattikāyatanānaṁ suññagāmena sadisatā pāḷiyaṁyeva āgatā. Ayaṁ panettha kammaṭṭhānanayo-- yathā ca te cha corā chakuṭikaṁ suññaṁ gāmaṁ pavisitvā aparāparaṁ vicarantā kiñci alabhitvā gāmena anatthikā honti, evamevaṁ bhikkhu chasu ajjhattikāyatanesu abhinivisitvā vicinanto “ahan”ti vā “maman”ti vā gahetabbaṁ kiñci adisvā tehi anatthiko hoti. So “vipassanaṁ paṭṭhapessāmī”ti

upādārūpakammaṭṭhānavasena cakkhupasādādayo pariggahetvā "ayaṁ rūpakkhandho"ti vavatthapeti, manāyatanaṁ "arūpakkhandho"ti. Iti sabbānipetāni nāmañceva rūpañcāti nāmarūpavasena vavatthapetvā, tesaṁ paccayaṁ pariyesitvā vipassanaṁ vaḍḍhetvā (CS:pg.3.63) saṅkhāre sammasanto anupubbena arahatte patiṭṭhāti. Idaṁ ekassa bhikkhuno yāva arahattā kammaṭṭhānaṁ kathitaṁ hoti.

Idāni bāhirānaṁ gāmaghātakacorehi sadisataṁ dassento **corā gāmaghātakāti kho**ti-ādimāha. (SA.35.197./III,18.) Tattha **manāpāmanāpesū**ti karaṇatthe bhummaṁ, manāpāmanāpehīti attho. Tattha coresu gāmaṁ hanantesu pañca kiccāni vattanti-- corā tāva gāmaṁ parivāretvā ṭhitā aggiṁ datvā kaṭakaṭasaddaṁ uṭṭhāpenti, tato manussā hatthasāraṁ gahetvā bahi nikkhamanti. Tato tehi saddhiṁ bhaṇḍakassa kāraṇā hatthaparāmāsaṁ karonti. Keci panettha pahāraṁ pāpuṇanti, keci pahāraṭṭhāne patanti, avasese pana arogajane bandhitvā attano vasanaṭṭhānaṁ netvā rajjubandhanādīhi bandhitvā dāsaparibhogena paribhuñjanti.

Tattha gāmaghātakacorānaṁ gāmaṁ parivāretvā aggidānaṁ viya chasu dvāresu ārammaṇe āpāthagate kilesapariḷāhuppatti veditabbā, hatthasāraṁ ādāya bahi nikkhamanaṁ viya. Taṅkhaṇe kusaladhammaṁ pahāya akusalasamaṅgitā, bhaṇḍakassa kāraṇā hatthaparāmasanāpajjanaṁ viya dukkaṭadubbhāsitapācittiyathullaccayānaṁ āpajjanakālo, pahāraladdhakālo viya saṅghādisesaṁ āpajjanakālo, pahāraṁ laddhā pana pahāraṭṭhāne patitakālo viya pārājikaṁ āpajjitvā assamaṇakālo, avasesajanassa bandhitvā vasanaṭṭhānaṁ netvā dāsaparibhogena paribhuñjanakālo viya tameva ārammaṇaṁ nissāya sabbesaṁ passantānaṁyeva cūḷasīlamajjhimasīlamahāsīlāni bhinditvā sikkhaṁ paccakkhāya gihibhāvaṁ āpajjanakālo. Tatrassa puttadāraṁ posentassa sandiṭṭhiko dukkhakkhandho veditabbo, kālaṁ katvā apāye nibbattassa samparāyiko.

Imānipi bāhirāyatanāni ekassa bhikkhuno kammaṭṭhānavaseneva kathitāni. Ettha hi rūpādīni cattāri upādārūpāni, phoṭṭhabbāyatanaṁ tisso dhātuyo, dhammāyatane āpodhātuyā saddhiṁ tā catassoti imāni cattāri bhūtāni, tesaṁ paricchedavasena ākāsadhātu, lahutādivasena lahutādayoti evamidaṁ sabbampi bhūtupādāyarūpaṁ rūpakkhandho, tadārammaṇā vedanādayo cattāro arūpakkhandhā. (SA.35.197./III,19.) Tattha "Rūpakkhandho rūpaṁ, cattāro arūpino (CS:pg.3.64) khandhā nāman"ti. Nāmarūpaṁ vavatthapetvā purimanayeneva paṭipajjantassa yāva arahattā kammaṭṭhānaṁ kathitaṁ hoti.

Oghānanti ettha duruttaraṇaṭṭho oghaṭṭho. Ete hi "sīlasaṁvaraṁ pūretvā arahattaṁ pāpuṇissāmī"ti ajjhāsayaṁ samuṭṭhāpetvā kalyāṇamitte nissāya sammā vāyamantena taritabbā, yena vā tena vā duruttarā. Iminā duruttaraṇaṭṭhena oghāti vuccanti. Tepi ekassa bhikkhuno kammaṭṭhānavasena kathitā. Cattāropi hi ete eko saṅkhārakkhandho vāti. Sesaṁ nandīrāge vuttanayeneva yojetvā vitthāretabbaṁ.

Sakkāyassetaṁ adhivacananti, sakkāyopi hi āsīvisādīhi udakaṇṇavassa orimatīraṁ viya catumahābhūtādīhi sāsaṅko sappaṭibhayo, sopi ekassa bhikkhuno kammaṭṭhānavaseneva kathito. Sakkāyo hi tebhūmakapañcakkhandhā, te ca samāsato nāmarūpamevāti. Evamettha nāmarūpavavatthānaṁ ādiṁ katvā yāva arahattā kammaṭṭhānaṁ vitthāretabbanti.

Nibbānassetaṁ adhivacananti nibbānañhi udakaṇṇavassa pārimatīraṁ viya catumahābhūtādīhi khemaṁ appaṭibhayaṁ. **Vīriyārambhassetaṁ adhivacanan**ti ettha cittakiriyadassanatthaṁ heṭṭhā vuttavāyāmameva vīriyanti gaṇhitvā dasseti. **Tiṇṇo pāraṅgato**ti taritvā pāraṁ gato.

Tattha yathā sāsaṅka-orimatīre ṭhitena udakaṇṇavaṁ taritukāmena katipāhaṁ

vasitvā saṇikaṁ nāvaṁ sajjetvā udakakīḷaṁ kīḷantena viya na nāvā abhiruhitabbā. Evaṁ karonto hi anāruḷhova byasanaṁ pāpuṇāti. Evameva kilesaṇṇavaṁ taritukāmena "taruṇo tāvamhi, mahallakakāle aṭṭhaṅgikamaggakullaṁ bandhissāmī"ti papañco na kātabbo (SA.35.197./III,20.) Evaṁ karonto hi mahallakakālaṁ apatvāpi vināsaṁ pāpuṇāti, patvāpi kātuṁ na sakkoti. Bhaddekarattādīni pana anussaritvā vegeneva ayaṁ ariyamaggakullo bandhitabbo.

Yathā ca kullaṁ bandhantassa hatthapādapāripūri icchitabbā. Kuṇṭhapādo hi khañjapādo vā patiṭṭhātuṁ na sakkoti, phaṇahatthakādayo tiṇapaṇṇādīni gahetuṁ na sakkonti. Evamimampi ariyamaggakullaṁ bandhantassa sīlapādānañceva saddhāhatthassa (CS:pg.3.65) ca pāripūri icchitabbā. Na hi dussīlo assaddho sāsane appatiṭṭhito paṭipattiṁ assaddahanto ariyamaggakullaṁ bandhituṁ sakkoti. Yathā ca paripuṇṇahatthapādopi dubbalo byādhipīḷito kullaṁ bandhituṁ na sakkoti, thāmasampannova sakkoti, evaṁ sīlavā saddhopi alaso kusīto imaṁ maggakullaṁ bandhituṁ na sakkoti āraddhavīriyova sakkotīti imaṁ bandhitukāmena āraddhavīriyena bhavitabbaṁ. Yathā so puriso kullaṁ bandhitvā tīre ṭhatvā yojanavitthāraṁ udakaṇṇavaṁ "Ayaṁ mayā paccattapurisakāraṁ nissāya nittharitabbo"ti mānasaṁ bandhati, evaṁ yogināpi caṅkamā oruyha "Aajja mayā catumaggavajjhaṁ kilesaṇṇavaṁ taritvā arahatte patiṭṭhātabban"ti mānasaṁ bandhitabbaṁ.

Yathā ca so puriso kullaṁ nissāya udakaṇṇavaṁ taranto gāvutamattaṁ gantvā nivattitvā olokento "ekakoṭṭhāsaṁ atikkantomhi, aññe tayo sesā"ti jānāti, aparampi gāvutamattaṁ gantvā nivattitvā olokento "dve atikkantomhi, dve sesā"ti jānāti, aparampi gāvutamattaṁ gantvā nivattitvā olokento "tayo atikkantomhi, eko seso"ti jānāti, tampi atikkamma nivattitvā olokento "cattāropi me koṭṭhasā atikkantā"ti jānāti, tañca kullaṁ pādena akkamitvā sotābhimukhaṁ khipitvā uttaritvā tīre tiṭṭhati. Evaṁ ayampi bhikkhu ariyamaggakullaṁ nissāya kilesaṇṇavaṁ taranto sotāpattimaggena paṭhamamaggavajjhe kilese taritvā maggānantare phale ṭhito paccavekkhaṇañāṇena nivattitvā olokento "Catumaggavajjhānaṁ me kilesānaṁ eko koṭṭhāso (SA.35.197./III,21.) pahīno itare tayo sesā"ti jānāti. Puna tatheva indriyabalabojjhaṅgāni samodhānetvā saṅkhāre sammasanto sakadāgāmimaggena dutiyamaggavajjhe kilese taritvā maggānantare phale ṭhito paccavekkhaṇañāṇena nivattitvā, olokento "Catumaggavajjhānaṁ me kilesānaṁ dve koṭṭhāsā pahīnā (CS:pg.3.66) itare dve sesā"ti jānāti. Puna tatheva indriyabalabojjhaṅgāni samodhānetvā saṅkhāre sammasanto anāgāmimaggena tatiyamaggavajjhe kilese taritvā maggānantare phale ṭhito paccavekkhaṇañāṇena nivattitvā olokento "Catumaggavajjhānaṁ me kilesānaṁ tayo koṭṭhāsā pahīnā, eko seso"ti jānāti. Puna tatheva indriyabalabojjhaṅgāni samodhānetvā saṅkhāre sammasanto arahattamaggena catutthamaggavajjhe kilese taritvā maggānantare phale ṭhito paccavekkhaṇañāṇena nivattitvā olokento "sabbakilesā me pahīnā"ti jānāti.

Yathā so puriso taṁ kullaṁ sote pavāhetvā uttaritvā thale ṭhito nagaraṁ pavisitvā uparipāsādavaragato "ettakena vatamhi anatthena mutto"ti ekaggacitto tuṭṭhamānaso nisīdati, evaṁ tasmiṁyeva vā āsane aññesu vā rattiṭṭhānadivāṭṭhānādīsu yattha katthaci nisinno "ettakena vatamhi anatthena mutto"ti nibbānārammaṇaṁ phalasamāpattiṁ appetvā ekaggacitto tuṭṭhamānaso nisīdati. Idaṁ vā sandhāya vuttaṁ **tiṇṇo pāraṅgato thale tiṭṭhati brāhmaṇoti kho, bhikkhave, arahato etaṁ adhivacanan**ti. Evaṁ tāvettha nānākammaṭṭhānāni kathitāni, samodhānetvā pana sabbānipi ekameva katvā dassetabbāni. Ekaṁ katvā dassentenāpi pañcakkhandhavaseneva vinivattetabbāni.

Kathaṁ? Ettha hi cattāri mahābhūtāni ajjhattikāni pañcāyatanāni bāhirāni

pañcāyatanāni dhammāyatane pannarasa sukhumarūpāni sakkāyassa ekadesoti ayaṁ rūpakkhandho, manāyatanaṁ viññāṇakkhandho dhammāyatanekadeso cattāro oghā sakkāyekadesoti ime cattāro arūpino khandhā. Tattha rūpakkhandho rūpaṁ, cattāro arūpino khandhā nāmanti idaṁ nāmarūpaṁ. Tassa nandīrāgo kāmogho bhavogho dhammāyatanekadeso sakkāy (SA.35.197./III,22.) ekadesoti ime paccayā. Iti sappaccayaṁ nāmarūpaṁ vavatthapeti nāma. Sappaccayaṁ nāmarūpaṁ vavatthapetvā tilakkhaṇaṁ āropetvā vipassanaṁ vaḍḍhetvā saṅkhāre sammasanto arahattaṁ pāpuṇātīti idaṁ ekassa bhikkhuno niyyānamukhaṁ.

Tattha cattāro mahābhūtā pañcupādānakkhandhā ajjhattikabāhirāni ekādasāyatanāni dhammāyatanekadeso diṭṭhogho avijjogho sakkāyekadesoti idaṁ dukkhasaccaṁ, nandīrāgo dhammāyatanekadeso kāmogho bhavogho sakkāyekadesoti idaṁ samudayasaccaṁ, pārimatīrasaṅkhātaṁ (CS:pg.3.67) nibbānaṁ nirodhasaccaṁ, ariyamaggo maggasaccaṁ. Tattha dve saccāni vaṭṭaṁ, dve vivaṭṭaṁ, dve lokiyāni, dve lokuttarānīti cattāri saccāni soḷasahākārehi saṭṭhinayasahassehi vibhajitvā dassetabbānīti. Desanāpariyosāne vipañcitaññū pañcasatā bhikkhū arahatte patiṭṭhahiṁsu. Suttaṁ pana dukkhalakkhaṇavasena kathitaṁ.

(SA.35.198.)2. Rathopamasuttavaṇṇanā

239. Dutiye **sukhasomanassabahulo**ti kāyikasukhañceva cetasikasomanassañca bahulaṁ assāti sukhasomanassabahulo. **Yoni cassa āraddhā hotī**ti kāraṇañcassa paripuṇṇaṁ hoti. **Āsavānaṁ khayāyā**ti idha āsavakkhayoti arahattamaggo adhippeto, tadatthāyāti attho. **Odhastapatodo**ti rathamajjhe tiriyaṁ ṭhapitapatodo. **Yenicchakan**ti yena disābhāgena icchati. **Yadicchakan**ti yaṁ yaṁ gamanaṁ icchati. **Sāreyyā**ti peseyya. **Paccāsāreyyā**ti paṭivinivatteyya. **Ārakkhāyā**ti rakkhaṇatthāya. **Saṁyamāyā**ti veganiggahaṇatthāya. **Damāyā**ti nibbisevanatthāya. **Upasamāyā**ti kilesūpasamatthāya.

Evameva khoti ettha yathā akusalassa sārathino adante sindhave yojetvā visamamaggena rathaṁ pesentassa cakkānipi bhijjanti, akkhopi sindhavānañca khurā, attanāpi anayabyasanaṁ pāpuṇāti, na ca icchiticchitena gamanena sāretuṁ (SA.35.198./III,23.) sakkoti evaṁ chasu indriyesu aguttadvāro bhikkhu na icchiticchitaṁ samaṇaratiṁ anubhavituṁ sakkoti. Yathā pana cheko sārathi dante sindhave yojetvā, same bhūmibhāge rathaṁ otāretvā rasmiyo gahetvā, sindhavānaṁ khuresu satiṁ ṭhapetvā, patodaṁ ādāya nibbisevane katvā, pesento icchiticchitena gamanena sāreti. Evameva chasu indriyesu guttadvāro bhikkhu imasmiṁ sāsane icchiticchitaṁ samaṇaratiṁ anubhoti, sace aniccānupassanābhimukhaṁ ñāṇaṁ pesetukāmo hoti, tadabhimukhaṁ ñāṇaṁ gacchati. Dukkhānupassanādīsupi eseva nayo.

Bhojane mattaññūti bhojanamhi pamāṇaññū. Tattha dve pamāṇāni-- paṭiggahaṇapamāṇañca paribhogapamāṇañca. Tattha paṭiggahaṇapamāṇe dāyakassa vaso (CS:pg.3.68) veditabbo, deyyadhammassa vaso veditabbo, attano thāmo jānitabbo. Evarūpo hi bhikkhu sace deyyadhammo bahuko hoti, dāyako appaṁ dātukāmo, dāyakassa vasena appaṁ gaṇhāti. Deyyadhammo appo, dāyako bahuṁ dātukāmo, deyyadhammassa vasena appaṁ gaṇhāti. Deyyadhammopi bahu, dāyakopi bahuṁ dātukāmo, attano thāmaṁ ñatvā pamāṇena gaṇhāti. So tāya paṭiggahaṇe mattaññutāya anuppannañca lābhaṁ uppādeti, uppannañca thāvaraṁ karoti dhammikatissamahārājakāle **sattavassiko sāmaṇero** viya.

Rañño kira pañcahi sakaṭasatehi guḷaṁ āhariṁsu. Rājā “manāpo paṇṇākāro, ayyehi vinā na khādissāmā”ti aḍḍhateyyāni sakaṭasatāni mahāvihāraṁ pesetvā sayampi bhuttapātarāso agamāsi. Bheriyā pahaṭāya dvādasa bhikkhusahassāni sannipatiṁsu. Rājā ekamante ṭhito ārāmikaṁ pakkosāpetvā āha-- “Rañño nāma dāne pattapūrova pamāṇaṁ, gahitabhājanaṁ pūretvāva dehi, sace koci mattapaṭiggahaṇe ṭhito na gaṇhāti, mayhaṁ āroceyyāsī”ti.

Atheko mahāthero “mahābodhimahācetiyāni vandissāmī”ti cetiyapabbatā āgantvā, vihāraṁ pavisanto mahāmaṇḍapaṭṭhāne (SA.35.198./III,24.) bhikkhū guḷaṁ gaṇhante disvā pacchato āgacchantaṁ sāmaṇeraṁ āha, “natthi te guḷena attho”ti. “Āma, bhante, natthī”ti. Sāmaṇera mayaṁ maggakilantā, ekena kapiṭṭhaphalamattena piṇḍakena amhākaṁ atthoti. Sāmaṇero thālakaṁ nīharitvā therassa vassaggapaṭipāṭiyaṁ aṭṭhāsi. Ārāmiko gahaṇamānaṁ pūretvā ukkhipi, sāmaṇero aṅguliṁ cālesi. Tāta sāmaṇera, rājakulānaṁ dāne bhājanapūrameva pamāṇaṁ, thālakapūraṁ gaṇhāhīti. Āma, upāsaka, rājāno nāma mahajjhāsayā honti, amhākaṁ pana upajjhāyassa ettakeneva atthoti.

Rājā tassa kathaṁ sutvā, “Kiṁ bho sāmaṇero bhaṇatī”ti? Tassa santikaṁ gato. Ārāmiko āha-- “Sāmi, sāmaṇerassa bhājanaṁ khuddakaṁ, bahuṁ na gaṇhātī”ti. Rājā āha, “ānītabhājanaṁ pūretvā gaṇhatha, bhante”ti. Mahārāja, rājāno nāma mahajjhāsayā honti (CS:pg.3.69) ukkhittabhājanaṁ pūretvāva dātukāmā, amhākaṁ pana upajjhāyassa ettakeneva atthoti. Rājā cintesi-- “Ayaṁ sattavassikadārako, ajjāpissa mukhato khīragandho na muccati, gahetvā kuṭe vā kuṭumbe vā pūretvā svepi punadivasepi khādissāmāti na vadati, sakkā Buddhasāsanaṁ pariggahetun”ti purise āṇāpesi, “Bho, pasannomhi sāmaṇerassa, itarānipi aḍḍhateyyāni sakaṭasatāni ānetvā saghaṁssa dethā”ti.

Soyeva pana rājā ekadivasaṁ tittiramaṁsaṁ khāditukāmo cintesi-- “Sace ahaṁ aṅgārapakkaṁ tittiramaṁsaṁ khāditukāmosmīti aññassa kathessāmi, samantā yojanaṭṭhāne tittirasamugghātaṁ karissantī”ti uppannaṁ pipāsaṁ adhivāsento tīṇi saṁvaccharāni vītināmesi. Athassa kaṇṇesu pubbo saṇṭhāsi, so adhivāsetuṁ asakkonto “Atthi nu kho, bho, amhākaṁ koci upaṭṭhākupāsako sīlarakkhako”ti (SA.35.198./III,25.) pucchi Āma, deva, atthi, tisso nāma so akhaṇḍasīlaṁ rakkhatīti. Atha naṁ vīmaṁsitukāmo pakkosāpesi. So āgantvā rājānaṁ vanditvā aṭṭhāsi. Tato naṁ āha-- “Tvaṁ, tāta, tisso nāmā”ti? “Āma devā”ti. Tena hi gacchāti. Tasmiṁ gate ekaṁ kukkuṭaṁ āharāpetvā ekaṁ purisaṁ āṇāpesi, “gaccha tissaṁ vadāhi, imaṁ tīhi pākehi pacitvā amhākaṁ upaṭṭhāpehī”ti. So gantvā tathā avoca. So āha-- “Sace, bho, ayaṁ matako assa, yathā jānāmi, tathā pacitvā upaṭṭhaheyyaṁ. Pāṇātipātaṁ panāhaṁ na karomī”ti. So āgantvā rañño ārocesi.

Rājā puna “ekavāraṁ gacchā”ti pesesi. So gantvā, “Bho, rājupaṭṭhānaṁ nāma bhāriyaṁ, mā evaṁ kari, punapi sīlaṁ sakkā samādātuṁ, pacetan”ti āha. Atha naṁ tisso avoca, “bho, ekasmiṁ nāma attabhāve dhuvaṁ ekaṁ maraṇaṁ, nāhaṁ pāṇātipātaṁ karissāmī”ti. So punapi rañño ārocesi. Rājā tatiyampi pesetvā asampaṭicchantaṁ pakkosāpetvā attanā pucchi. Rañño pi tatheva paṭivacanaṁ adāsi. Atha rājā purise āṇāpesi, “Ayaṁ rañño āṇaṁ kopeti, gacchathetassa āghātanabhaṇḍikāyaṁ ṭhapetvā, sīsaṁ chindathā”ti. Raho (CS:pg.3.70) ca pana nesaṁ saññamadāsi-- “Imaṁ santajjayamānā netvā sīsamassa āghātanabhaṇḍikāyaṁ ṭhapetvā āgantvā mayhaṁ ārocethā”ti.

Te taṁ āghātanabhaṇḍikāyaṁ nipajjāpetvā tamassa kukkuṭaṁ hatthesu ṭhapayiṁsu. So taṁ hadaye ṭhapetvā “Ahaṁ, tāta, mama jīvitaṁ tuyhaṁ demi, tava jīvitaṁ ahaṁ gaṇhāmi, tvaṁ nibbhayo gacchā”ti vissajjesi. Kukkuṭo pakkhe papphoṭetvā ākāsena

gantvā vaṭarukkhe nilīyi. Tassa kukkuṭassa abhayadinnaṭṭhānaṁ kukkuṭagiri nāma jātaṁ.

Rājā taṁ pavattiṁ sutvā amaccaputtaṁ pakkosāpetvā sabbābharaṇehi alaṅkaritvā āha-- "Tāta, mayā tvaṁ etadatthameva vīmaṁsito, mayhaṁ tittiramaṁsaṁ khāditukāmassa tīṇi saṁvaccharāni atikkantāni, sakkhissasi me tikoṭiparisuddhaṁ katvā upaṭṭhāpetun"ti. "Etaṁ nāma, deva, mayhaṁ kamman"ti nikkhamitvā dvārantare ṭhito ekaṁ purisaṁ pātova tayo tittire gahetvā pavisantaṁ (SA.35.198./III,26.) disvā, dve kahāpaṇe datvā tittire ādāya parisodhetvā, jīrakādīhi vāsetvā, aṅgāresu supakke pacitvā rañño upaṭṭhāpesi. Rājā mahātale sirīpallaṅke nisinnova ekaṁ gahetvā thokaṁ chinditvā mukhe pakkhipi, tāvadevassa sattarasaharaṇīsahassāni pharitvā aṭṭhāsi.

Tasmiṁ samaye bhikkhusaṅghaṁ saritvā, "Mādiso nāma pathavissaro rājā tittiramaṁsaṁ khāditukāmo tīṇi saṁvaccharāni na labhi, apaccamāno bhikkhusaṅgho kuto labhissatī"ti? Mukhe pakkhittakkhaṇḍaṁ bhūmiyaṁ chaḍḍesi. Amaccaputto jaṇṇukehi patitvā mukhena gaṇhi. Rājā "Apehi, tāta, jānāmahaṁ tava niddosabhāvaṁ, iminā nāma kāraṇena mayā etaṁ chaḍḍitan"ti kathetvā, "sesakaṁ tatheva saṅgopetvā ṭhapehī"ti āha.

Punadivase rājakulūpako thero piṇḍāya pāvisi. Amaccaputto taṁ disvā pattaṁ gahetvā rājagehaṁ pavesesi. Aññataro vuḍḍhapabbajitopi therassa pacchāsamaṇo viya hutvā anubandhanto pāvisi. Thero "raññā pakkosāpitabhikkhu bhavissatī"ti pamajji. Amaccaputtopi "therassa upaṭṭhāko bhavissatī"ti pamādaṁ āpajji. Tesaṁ nisīdāpetvā yāguṁ adaṁsu. Yāguyā pītāya rājā tittire upanesi. Thero ekaṁ gaṇhi, itaropi (CS:pg.3.71) ekaṁ gaṇhi. Rājā "anubhāgo atthi, anāpucchitvā khādituṁ na yuttan"ti mahātheraṁ āpucchi. Thero hatthaṁ pidahi, Mahallakatthero sampaṭicchi. Rājā anattamano hutvā katabhattakiccaṁ theraṁ pattaṁ ādāya anugacchanto āha-- "Bhante, kulagehaṁ āgacchantehi uggahitavattaṁ bhikkhuṁ gahetvā āgantuṁ vaṭṭatī"ti. Thero tasmiṁ khaṇe aññāsi "na esa raññā pakkosāpito"ti.

Punadivase upaṭṭhākasāmaṇeraṁ gahetvā pāvisi. Rājā tadāpi yāguyā pītāya tittire upanāmesi. Thero ekaṁ aggahesi, sāmaṇero aṅguliṁ cāletvā majjhe chindāpetvā ekakoṭṭhāsameva aggahesi. Rājā taṁ koṭṭhāsaṁ mahātherassa upanāmesi. Mahāthero hatthaṁ pidahi, sāmaṇeropi pidahi. Rājā avidūre nisīditvā khaṇḍākhaṇḍaṁ chinditvā khādanto (SA.35.198./III,27.) "uggahitavatte nissāya diyaḍḍhatittire khādituṁ labhimhā"ti āha. Tassa maṁse khāditamatteva kaṇṇehi pubbo nikkhami. Tato mukhaṁ vikkhāletvā sāmaṇeraṁ upasaṅkamitvā, "Pasannosmi, tāta, aṭṭha te dhuvabhattāni demī"ti āha. Ahaṁ, mahārāja, upajjhāyassa dammīti. Aparāni aṭṭha demīti. Tāni amhākaṁ ācariyassa dammīti. Aparānipi aṭṭha demīti. Tāni samānupajjhāyānaṁ dammīti. Aparānipi aṭṭha demīti. Tāni bhikkhusaṅghassa dammīti. Aparānipi aṭṭha demīti. Sāmaṇero adhivāsesi. Evaṁ paṭiggahaṇamattaṁ jānanto anuppannañceva lābhaṁ uppādeti, uppannañca thāvaraṁ karoti. Idaṁ paṭiggahaṇapamāṇaṁ nāma. Tattha paribhogapamāṇaṁ paccavekkhaṇapayojanaṁ, "idamatthiyaṁ bhojanaṁ bhuñjāmī"ti pana paccavekkhitaparibhogasseva payojanattā paribhogapamāṇaṁyeva nāma, taṁ idha adhippetaṁ. Teneva **paṭisaṅkhā yoniso**ti-ādimāha, itarampi pana vaṭṭatiyeva.

Sīhaseyyanti ettha kāmabhogiseyyā, petaseyyā, sīhaseyyā, Tathāgataseyyāti catasso seyyā. Tattha "yebhuyyena, bhikkhave, kāmabhogī vāmena passena sentī"ti (a.ni.4.246) ayaṁ **kāmabhogiseyyā**. Tesañhi yebhuyyena dakkhiṇapassena sayāno nāma natthi.

"Yebhuyyena (CS:pg.3.72) bhikkhave, petā uttānā sentī"ti (a.ni.4.246) ayaṁ

petaseyyā. Petā hi appamaṁsalohitattā aṭṭhisaṅghāṭajaṭitā ekena passena sayituṁ na sakkonti, uttānāva sayanti.

"Yebhuyyena, bhikkhave, sīho migarājā naṅguṭṭhaṁ antarasatthimhi anupakkhipitvā dakkhiṇena passena sayatī"ti ayaṁ **sīhaseyyā**. Tejussadattā hi sīho migarājā dve purimapāde ekasmiṁ, pacchimapāde ekasmiṁ ṭhāne ṭhapetvā naṅguṭṭhaṁ antarasatthimhi pakkhipitvā purimapādapacchimapādanaṅguṭṭhānaṁ ṭhitokāsaṁ sallakkhetvā dvinnaṁ purimapādānaṁ matthake sīsaṁ ṭhapetvā (SA.35.198./III,28.) sayati divasampi sayitvā pabujjhamāno na utrasanto pabujjhati, sīsaṁ pana ukkhipitvā purimapādādīnaṁ ṭhitokāsaṁ sallakkheti. Sace kiñci ṭhānaṁ vijahitvā ṭhitaṁ hoti, "nayidaṁ tuyhaṁ jātiyā sūrabhāvassa ca anurūpan"ti anattamano hutvā tattheva sayati, na gocarāya pakkamati. Avijahitvā ṭhite pana "tuyhaṁ jātiyā ca sūrabhāvassa ca anurūpamidan"ti haṭṭhatuṭṭho uṭṭhāya sīhavijambhitaṁ vijambhitvā kesarabhāraṁ vidhunitvā tikkhattuṁ sīhanādaṁ naditvā gocarāya pakkamati.

Catutthajjhānaseyyā pana **Tathāgataseyyā**ti vuccati. Tāsu idha sīhaseyyā āgatā. Ayañhi tejussada-iriyāpathattā uttamaseyyā nāma.

Pāde pādanti dakkhiṇapāde vāmapādaṁ. **Accādhāyā**ti ati-ādhāya, īsakaṁ atikkamma ṭhapetvā. Gopphakena hi gopphake, jāṇunā vā jāṇumhi saṅghaṭṭiyamāne abhiṇhaṁ vedanā uppajjati, cittaṁ ekaggaṁ na hoti, seyyā aphāsukā hoti. Yathā pana na saṅghaṁṭṭeti, evaṁ atikkamma ṭhapite vedanā nuppajjati, cittaṁ ekaggaṁ hoti, seyyā phāsukā hoti. Tasmā evaṁ seyyaṁ kappeti.

Sato sampajānoti satiyā ceva sampajaññena ca samannāgato. Kathaṁ niddāyanto sato sampajāno hotīti? Satisampajaññassa appahānena. Ayañhi divasañceva sakalayāmañca āvaraṇīyehi dhammehi cittaṁ parisodhetvā paṭhamayāmāvasāne caṅkamā oruyha pāde dhovantopi mūlakammaṭṭhānaṁ avijahantova dhovati, taṁ avijahantova dvāraṁ (CS:pg.3.73) vivarati, mañce nisīdati, avijahantova niddaṁ okkamati. Pabujjhanto pana mūlakammaṭṭhānaṁ gahetvāva pabujjhati. Evaṁ niddaṁ okkamantopi sato sampajāno hoti. Evaṁ pana ñāṇadhātukanti na rocayiṁsu.

(SA.35.198./III,29.) Vuttanayena panesa cittaṁ parisodhetvā paṭhamayāmāvasāne "upādinnakaṁ sarīraṁ niddāya samassāsessāmī"ti caṅkamā oruyha mūlakammaṭṭhānaṁ avijahantova pāde dhovati, dvāraṁ vivarati, mañce pana nisīditvā mūlakammaṭṭhānaṁ pahāya, "khandhāva khandhesu, dhātuyova dhātūsu paṭihaññantī"ti senāsanaṁ paccavekkhanto kamena niddaṁ okkamati, pabujjhanto pana mūlakammaṭṭhānaṁ gahetvāva pabujjhati. Evaṁ niddaṁ okkamantopi sato sampajāno nāma hotīti veditabbo.

Iti imasmiṁ Sutte tivaṅgikā pubbabhagavipassanāva kathitā. Ettakeneva pana vosānaṁ anāpajjitvā tāneva indriyabalabojjhaṅgāni samodhānetvā vipassanaṁ vaḍḍhetvā bhikkhu arahattaṁ pāpuṇātīti. Evaṁ yāva arahattā desanā kathetabbā.

(SA.35.199.)3. Kummopamasuttavaṇṇanā

240. Tatiye **kummo**ti aṭṭhikummo. **Kacchapo**ti tasseva vevacanaṁ. **Anunadītīre**ti nadiyā anutīre. **Gocarapasuto**ti "sace kiñci phalāphalaṁ labhissāmi, khādissāmī"ti gocaratthāya pasuto ussukko tannibandho. **Samodahitvā**ti samugge viya pakkhipitvā. **Saṅkasāyatī**ti acchati. **Samodahan**ti samodahanto ṭhapento. Idaṁ vuttaṁ hoti-- yathā kummo aṅgāni sake kapāle samodahanto siṅgālassa otāraṁ na deti, na ca naṁ siṅgālo pasahati, evaṁ bhikkhu attano manovitakke sake ārammaṇakapāle

samodahanto kilesamārassa otāraṁ na deti, na ca naṁ Māro pasahati.

Anissitoti taṇhādiṭṭhinissayehi anissito. **Aññamaheṭhayāno**ti aññaṁ kañci puggalaṁ aviheṭhento. **Parinibbuto**ti kilesaparinibbānena parinibbuto. **Nūpavadeyya kañcī**ti aññaṁ kañci puggalaṁ sīlavipattiyā vā ācāravipattiyā vā attānaṁ ukkaṁsetukāmatāya vā (CS:pg.3.74) paraṁ vambhetukāmatāya vā na upavadeyya, aññadatthu pañca dhamme ajjhattaṁ upaṭṭhapetvā, "Kālena vakkhāmi, no akālena, bhūtena (SA.35.199./III,30.) vakkhāmi no abhūtena, saṇhena vakkhāmi, no pharusena, atthasaṁhitena vakkhāmi, no anatthasaṁhitena, mettacitto vakkhāmi, no dosantaro"ti evaṁ ullumpanasabhāvasaṇṭhiteneva cittena viharati.

(SA.35.200.)4. Paṭhamadārukkhandhopamasuttavaṇṇanā

241. Catutthe **addasā**ti Gaṅgātīre paññattavarabuddhāsane nisinno addasa. **Vuyhamānan**ti caturassaṁ tacchetvā pabbatantare ṭhapitaṁ vātātapena suparisukkhaṁ pāvussake meghe vassante udakena uplavitvā anupubbena Gaṅgāya nadiyā sote patitaṁ tena sotena vuyhamānaṁ. **Bhikkhū āmantesī**ti "Iminā dārukkhandhena sadisaṁ katvā mama sāsane saddhāpabbajitaṁ kulaputtaṁ dassessāmī"ti dhammaṁ desetukāmatāya āmantesi. **Amuṁ mahantaṁ dārukkhandhaṁ Gaṅgāya nadiyā sotena vuyhamānan**ti idaṁ pana aṭṭhadosavimuttattā sotapaṭipannassa dārukkhandhassa apare samuddapattiyā antarāyakare aṭṭha dose dassetuṁ ārabhi.

Tatrassa evaṁ aṭṭhadosavimuttatā veditabbā-- eko hi Gaṅgāya nadiyā avidūre pabbatatale jāto nānāvallīhi paliveṭhito paṇḍupalāsataṁ āpajjitvā upacikādīhi khajjamāno tasmiṁyeva ṭhāne apaṇṇattikabhāvaṁ gacchati, ayaṁ dārukkhandho Gaṅgaṁ otaritvā vaṅkaṭṭhānesu vilāsamāno sāgaraṁ patvā maṇivaṇṇe ūmipiṭṭhe sobhituṁ na labhati.

Aparo Gaṅgātīre bahimūlo antosākho hutvā jāto, ayaṁ kiñcāpi kālena kālaṁ olambinīhi sākhāhi udakaṁ phusati, bahimūlattā pana Gaṅgaṁ otaritvā vaṅkaṭṭhānesu vilāsamāno sāgaraṁ patvā maṇivaṇṇe ūmipiṭṭhe sobhituṁ na labhati.

Aparo majjhe Gaṅgāya jāto, daḷhamūlena pana suppatiṭṭhito, bahi cassa gatā vaṅkasākhā nānāvallīhi ābaddhā, ayampi daḷhamūlattā bahiddhā vallīhi ābaddhattā ca Gaṅgaṁ otaritvā …pe… sobhituṁ na labhati.

Aparo (CS:pg.3.75) patitaṭṭhāneyeva vālikāya otthaṭo pūtibhāvaṁ āpajjati, ayampi Gaṅgaṁ otaritvā …pe… na labhati.

Aparo dvinnaṁ (SA.35.200./III,31.) pāsāṇānaṁ antare jātattā, sunikhāto viya niccalo ṭhito, āgatāgataṁ udakaṁ dvidhā phāleti, ayaṁ pāsāṇantare suṭṭhu patiṭṭhitattā Gaṅgaṁ otaritvā …pe… na labhati.

Aparo abbhokāsaṭṭhāne nabhaṁ pūretvā vallīhi ābaddho ṭhito. Ekaṁ dve saṁvacchare atikkamitvā āgate mahoghe sakiṁ vā dvikkhattuṁ vā temeti, ayampi nabhaṁ pūretvā ṭhitatāya ceva ekassa vā dvinnaṁ vā saṁvaccharānaṁ accayena sakiṁ vā dvikkhattuṁ vā temanatāya ca Gaṅgaṁ otaritvā …pe… na labhati.

Aparopi majjhe Gaṅgāya dīpake jāto mudukkhandhasākho oghe āgate anusotaṁ nipajjitvā, udake gate sīsaṁ ukkhipitvā, naccanto viya tiṭṭhati. Yassatthāya sāgaro Gaṅgaṁ evaṁ viya vadati, "Bhoti Gaṅge tvaṁ mayhaṁ candanasārasalaḷasārādīni nānādārūni āharasi, dārukkhandhaṁ pana nāharasī"ti. Sulabho esa, deva, punavāre jānissāmīti. Punavāre tambavaṇṇena udakena āliṅgamānā viya āgacchati. Sopi tatheva anusotaṁ nipajjitvā, udake gate sīsaṁ ukkhipitvā, naccanto viya tiṭṭhati. Ayaṁ attano mudutāya Gaṅgaṁ otaritvā …pe… na labhati.

Aparo Gaṅgāya nadiyā tiriyaṁ patito vālikāya ottharito antarasetu viya bahūnaṁ paccayo jāto, ubhosu tīresu veḷunaḷakarañjakakudhādayo uplavitvā tattheva lagganti. Tathā nānāvidhā gacchā vuyhamānā bhinnamusalabhinnasuppa-ahikukkurahatthi-assādikuṇapānipi tattheva lagganti. Mahāgaṅgāpi naṁ āsajja bhijjitvā dvidhā gacchati, macchakacchapakumbhīlamakarādayopi tattheva vāsaṁ kappenti. Ayampi tiriyaṁ patitvā mahājanassa paccayattakatabhāvena (SA.35.200./III,32.) Gaṅgaṁ otaritvā vaṅkaṭṭhānesu vilāsamāno sāgaraṁ patvā maṇivaṇṇe ūmipiṭṭhe sobhituṁ na labhati.

Iti Bhagavā imehi aṭṭhahi dosehi vimuttattā sotapaṭipannassa dārukkhandhassa apare samuddapattiyā antarāyakare aṭṭha dose dassetuṁ **amuṁ** (CS:pg.3.76) **mahantaṁ dārukkhandhaṁ Gaṅgāya nadiyā sotena vuyhamānan**ti-ādimāha. Tattha **na thale ussīdissatī**ti thalaṁ nābhiruhissati. **Na manussaggāho gahessatī**ti "mahā vatāyaṁ dārukkhandho"ti disvā, uḷumpena taramānā gantvā, gopānasī-ādīnaṁ atthāya manussā na gaṇhissanti. **Na amanussaggāho gahessatī**ti "mahaggho ayaṁ candanasāro, vimānadvāre naṁ ṭhapessāmā"ti maññamānā na amanussā gaṇhissanti.

Evameva khoti ettha saddhiṁ bāhirehi aṭṭhahi dosehi evaṁ opammasaṁsandanaṁ veditabbaṁ-- Gaṅgāya avidūre pabbatatale jāto tattheva upacikādīhi khajjamāno apaṇṇattikabhāvaṁ gatadārukkhandho viya hi "natthi dinnan"ti-ādikāya micchādiṭṭhiyā samannāgato puggalo veditabbo. Ayañhi sāsanassa dūrībhūtattā ariyamaggaṁ oruyha samādhikulle nisinno nibbānasāgaraṁ pāpuṇituṁ na sakkoti.

Gaṅgātīre bahimūlo antosākho hutvā jāto viya acchinnagihibandhano samaṇakuṭimbikapuggalo daṭṭhabbo. Ayañhi "cittaṁ nāmetaṁ anibaddhaṁ, 'samaṇomhī'ti vadantova gihī hoti, 'gihīmhī'ti vadantova samaṇo hoti. Ko jānissati, kiṁ bhavissatī"ti? Mahallakakāle pabbajantopi gihibandhanaṁ na vissajjeti. Mahallakapabbajitānañca sampatti nāma natthi. Tassa sace cīvaraṁ pāpuṇāti, antacchinnakaṁ vā jiṇṇadubbaṇṇaṁ vā pāpuṇāti. Senāsanampi vihārapaccante paṇṇasālā vā maṇḍapo vā pāpuṇāti. Piṇḍāya carantenāpi puttanattakānaṁ dārakānaṁ pacchato caritabbaṁ (SA.35.200./III,33.) hoti, pariyante nisīditabbaṁ hoti. Tena so dukkhī dummano assūni muñcanto, "Atthi me kulasantakaṁ dhanaṁ, kappati nu kho taṁ khādantena jīvitun"ti cintetvā ekaṁ vinayadharaṁ pucchati-- "Kiṁ, bhante ācariya, attano santakaṁ vicāretvā khādituṁ kappati, no kappatī"ti? "Natthettha doso, kappatetan"ti. So attano bhajamānake katipaye dubbace durācāre bhikkhū gahetvā, sāyanhasamaye antogāmaṁ gantvā, gāmamajjhe ṭhito gāmike pakkosāpetvā, "Amhākaṁ payogato uṭṭhitaṁ āyaṁ kassa dethā"ti āha. Bhante, tumhe pabbajitā, mayaṁ kassa dassāmāti? Kiṁ pabbajitānaṁ attano santakaṁ na vaṭṭatīti? Kuddāla-piṭakaṁ gahetvā, khettamariyādabandhanādīni karonto nānāppakāraṁ pubbaṇṇāparaṇṇañceva (CS:pg.3.77) phalāphale ca saṅgaṇhitvā, hemantagimhavassānesu yaṁ yaṁ icchati, taṁ taṁ pacāpetvā khādanto samaṇakuṭumbiko hutvā jīvati. Kevalamassa pañcacūḷakena dārakena saddhiṁ pādaparicārikāva ekā natthi. Ayaṁ puggalo kiñcāpi olambinīhi sākhāhi udakaṁ phusamāno antosākho rukkho viya cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇādīsu bhikkhūnaṁ kāyasāmaggiṁ deti, gihibandhanassa pana acchinnatāya bahimūlattā ariyamaggaṁ otaritvā samādhikulle nisinno nibbānasāgaraṁ pāpuṇituṁ na sakkoti.

Gaṅgāya majjhe jāto bahiddhā vallīhi ābaddhavaṅkasākhā viya saṅghasantakaṁ nissāya jīvamāno bhinnājīvapuggalo daṭṭhabbo. Ekacco gihibandhanaṁ pahāya pabbajantopi sāruppaṭṭhāne pabbajjaṁ na labhati. Pabbajjā hi nāmesā paṭisandhiggahaṇasadisā. Yathā manussā yattha paṭisandhiṁ gaṇhanti, tesaṁyeva

kulānaṁ ācāraṁ sikkhanti, evaṁ bhikkhūpi yesaṁ santike pabbajanti, tesaṁyeva ācāraṁ gaṇhanti. Tasmā ekacco asāruppaṭṭhāne pabbajitvā ovādānusāsanī-uddesaparipucchādīhi paribāhiro hutvā pātova muṇḍaghaṭaṁ gahetvā udakatitthaṁ gacchati, ācariyupajjhāyānaṁ (SA.35.200./III,34.) bhattatthāya khandhe pattaṁ katvā bhattasālaṁ gacchati, dubbacasāmaṇerehi saddhiṁ nānākīḷaṁ kīḷati, ārāmikadārakehi saṁsaṭṭho viharati.

So daharabhikkhukāle attano anurūpehi daharabhikkhūhi ceva ārāmikehi ca saddhiṁ saṅghabhogaṁ gantvā, "Ayaṁ khīṇāsavehi asukarañño santikā paṭiggahitasaṅghabhogo, tumhe saṅghassa idañcidañca na detha, na hi tumhākaṁ pavattiṁ sutvā rājā vā rājamahāmattā vā attamanā bhavissanti, etha dāni idañcidañca karothā"ti kuddāla-piṭakāni gāhāpetvā heṭṭhā taḷākamātikāsu kattabbakiccāni kārāpetvā bahuṁ pubbaṇṇāparaṇṇaṁ vihāraṁ pavesetvā ārāmikehi attano upakārabhāvaṁ saṅghassa ārocāpeti. Saṅgho "ayaṁ daharo bahūpakāro, imassa sataṁ vā dvisataṁ vā dethā"ti dāpeti. Iti so ito cito ca saṅghasantakeneva vaḍḍhanto bahiddhā ekavīsatividhāhi anesanāhi baddho ariyamaggaṁ otaritvā samādhikulle nisinno nibbānasāgaraṁ pāpuṇituṁ na sakkoti.

Patitaṭṭhāneyeva (CS:pg.3.78) vālikāya ottharitvā pūtibhāvaṁ āpāditarukkho viya ālasiyamahagghaso veditabbo. Evarūpañhi puggalaṁ āmisacakkhuṁ paccayalolaṁ vissaṭṭha-ācariyupajjhāyavattaṁ uddesaparipucchāyonisomanasikāravajjitaṁ sandhāya pañca nīvaraṇāni atthato evaṁ vadanti-- "Bho, kassa santikaṁ gacchāmā"ti? Atha thinamiddhaṁ uṭṭhāya evamāha-- "Kiṁ na passatha? Eso asukavihāravāsī kusītapuggalo asukaṁ nāma gāmaṁ gantvā yāgumatthake yāguṁ, pūvamatthake pūvaṁ, bhattamatthake bhattaṁ ajjhoharitvā vihāraṁ āgamma vissaṭṭhasabbavatto uddesādivirahito mañcaṁ upagacchanto mayhaṁ okāsaṁ karotī"ti.

Tato kāmacchandanīvaraṇaṁ uṭṭhāyāha-- "Bho, tava okāse kate mayhaṁ katova hoti, idāneva so niddāyitvā kilesānurañjitova pabujjhitvā kāmavitakkaṁ vitakkessatī"ti. Tato byāpādanīvaraṇaṁ uṭṭhāyāha-- "Tumhākaṁ okāse kate (SA.35.200./III,35.) mayhaṁ katova hoti. Idāneva niddāyitvā vuṭṭhito 'vattapaṭivattaṁ karohī'ti vuccamāno, 'bho, ime attano kammaṁ akatvā amhesu byāvaṭā'ti nānappakāraṁ pharusavacanaṁ vadanto akkhīni nīharitvā vicarissatī"ti. Tato uddhaccanīvaraṇaṁ uṭṭhāyāha-- "Tumhākaṁ okāse kate mayhaṁ katova hoti, kusīto nāma vātāhato aggikkhandho viya uddhato hotī"ti. Atha kukuccanīvaraṇaṁ uṭṭhāyāha -- "Tumhākaṁ okāse kate mayhaṁ katova hoti, kusīto nāma kukkuccapakatova hoti, akappiye kappiyasaññaṁ kappiye ca akappiyasaññaṁ uppādetī"ti. Atha vicikicchānīvaraṇaṁ uṭṭhāyāha-- "Tumhākaṁ okāse kate mayhaṁ katova hoti. Evarūpo hi aṭṭhasu ṭhānesu mahāvicikicchaṁ uppādesī"ti. Evaṁ ālasiyamahagghasaṁ pañca nīvaraṇāni caṇḍasunakhādayo viya siṅgacchinnaṁ jaraggavaṁ ajjhottharitvā gaṇhanti. Sopi ariyamaggasotaṁ otaritvā samādhikulle nisinno nibbānasāgaraṁ pāpuṇituṁ na sakkoti.

Dvinnaṁ pāsāṇānaṁ antare nikhātamūlākārena ṭhitarukkho viya diṭṭhiṁ uppādetvā ṭhito diṭṭhigatiko veditabbo. So hi "arūpabhave rūpaṁ atthi, asaññībhave cittaṁ pavattati, bahucittakkhaṇiko lokuttaramaggo, anusayo (CS:pg.3.79) cittavippayutto, te ca sattā sandhāvanti saṁsarantī"ti vadanto ariṭṭho viya kaṇṭakasāmaṇero viya ca vicarati. Pisuṇavāco pana hoti, upajjhāyādayo saddhivihārikādīhi bhindanto vicarati. Sopi ariyamaggasotaṁ otaritvā samādhikulle nisinno nibbānasāgaraṁ pāpuṇituṁ na sakkoti.

Abbhokāse nabhaṁ pūretvā vallīhi ābaddho ṭhito ekaṁ dve saṁvacchare atikkamitvā āgate mahoghe sakiṁ vā dvikkhattuṁ vā temanarukkho viya mahallakakāle

pabbajitvā paccante vasamāno dullabhasaṅghadassano ceva dullabhadhammassavano ca puggalo veditabbo. Ekacco hi vuḍḍhakāle pabbajito katipāhena upasampadaṁ labhitvā pañcavassakāle pātimokkhaṁ paguṇaṁ katvā dasavassakāle Vinayadharattherassa santike vinayakathākāle maricaṁ vā harītakakhaṇḍaṁ vā mukhe ṭhapetvā bījanena mukhaṁ pidhāya niddāyanto nisīditvā lesakappena katavinayo nāma (SA.35.200./III,36.) hutvā pattacīvaraṁ ādāya paccantaṁ gacchati. Tatra naṁ manussā sakkaritvā bhikkhudassanassa dullabhatāya "idheva, bhante, vasathā"ti vihāraṁ kāretvā pupphūpagaphalūpagarukkhe ropetvā tattha vāsenti.

Atha mahāvihārasadisavihārā bahussutā bhikkhū, "janapade cīvararajanādīni katvā āgamissāmā"ti tattha gacchanti. So te disvā, haṭṭhatuṭṭho vattapaṭivattaṁ katvā, punadivase ādāya bhikkhācāragāmaṁ pavisitvā, "Asuko thero Suttantiko, Asuko Abhidhammiko, Asuko Vinayadharo, Asuko Tepiṭako, evarūpe there kadā labhissatha, dhammasavanaṁ kārethā"ti vadati. Upāsakā "dhammassavanaṁ kāressāmā"ti vihāramaggaṁ sodhetvā, sappitelādīni ādāya, mahātheraṁ upasaṅkamitvā, "bhante, dhammassavanaṁ kāressāma, dhammakathikānaṁ vicārethā"ti vatvā punadivase āgantvā dhammaṁ suṇanti.

Nevāsikatthero āgantukānaṁ pattacīvarāni paṭisāmento antogabbheyeva divasabhāgaṁ vītināmeti. Divākathiko uṭṭhito sarabhāṇako ghaṭena udakaṁ vamento viya sarabhāṇaṁ bhaṇitvā uṭṭhito, tampi (CS:pg.3.80) so na jānāti. Rattikathiko sāgaraṁ khobhento viya rattiṁ kathetvā uṭṭhito, tampi so na jānāti. Paccūsakathiko kathetvā uṭṭhāsi, tampi so na jānāti. Pātova pana uṭṭhāya mukhaṁ dhovitvā, therānaṁ pattacīvarāni upanāmetvā, bhikkhācāraṁ upagacchanto mahātheraṁ āha "Bhante, divākathiko kataraṁ jātakaṁ nāma kathesi, sarabhāṇako kataraṁ suttaṁ nāma bhaṇi, rattikathiko kataraṁ dhammakathaṁ nāma kathesi, paccūsakathiko kataraṁ jātakaṁ nāma kathesi, khandhā nāma kati, dhātuyo nāma kati, āyatanā nāma katī"ti. Evarūpo ekaṁ dve saṁvaccharāni atikkamitvā bhikkhudassanañceva dhammassavanañca labhantopi oghe āgate udakena sakiṁ vā (SA.35.200./III,37.) dvikkhattuṁ vā temitarukkhasadiso hoti. So evaṁ saṅghadassanato ca dhammassavanato ca paṭikkamma dūre vasanto ariyamaggaṁ otaritvā samādhikulle nisinno nibbānasāgaraṁ pāpuṇituṁ na sakkoti.

Majjhe Gaṅgāya dīpake jāto mudurukkho viya madhurassarabhāṇakapuggalo veditabbo. So hi abhiññātāni abhiññātāni vessantarādīni jātakāni uggaṇhitvā, dullabhabhikkhudassanaṁ paccantaṁ gantvā, tattha dhammakathāya pasāditahadayena janena upaṭṭhiyamāno attānaṁ uddissa kate sampannapupphaphalarukkhe nandanavanābhirāme vihāre vasati. Athassa bhārahārabhikkhū taṁ pavattiṁ sutvā, "Asuko kira evaṁ upaṭṭhākesu paṭibaddhacitto viharati. Paṇḍito bhikkhu paṭibalo Buddhavacanaṁ vā uggaṇhituṁ, kammaṭṭhānaṁ vā manasikātuṁ, ānetvā tena saddhiṁ Asukattherassa santike dhammaṁ uggaṇhissāma, Asukattherassa santike kammaṭṭhānan"ti tattha gacchanti.

So tesaṁ vattaṁ katvā sāyanhasamayaṁ vihāracārikaṁ nikkhantehi tehi "imaṁ, āvuso, cetiyaṁ tayā kāritan"ti puṭṭho, "Āma, bhante"ti vadati. "Ayaṁ bodhi, ayaṁ maṇḍapo, idaṁ uposathāgāraṁ, esā aggisālā, ayaṁ caṅkamo tayā kārito. Ime rukkhe ropāpetvā tayā nandanavanābhirāmo vihāro kārito"ti. "Āma, bhante"ti, vadati.

So sāyaṁ therupaṭṭhānaṁ gantvā vanditvā pucchati-- "Kasmā, bhante, āgatatthā"ti? "Āvuso, taṁ ādāya gantvā, Asukattherassa santike (CS:pg.3.81) dhammaṁ uggaṇhitvā, Asukattherassa santike kammaṭṭhānaṁ, asukasmiṁ nāma araññe samaggā

samaṇadhammaṁ karissāmāti iminā kāraṇena āgatamhā”ti. Sādhu, bhante, tumhe nāma mayhaṁ atthāya āgatā, ahampi ciranivāsena idha ukkaṇṭhito gacchāmi, pattacīvaraṁ gaṇhāmi, bhanteti. Āvuso, sāmaṇeradaharā maggakilantā, ajja vasitvā sve pacchābhattaṁ gamissāmāti. Sādhu, bhanteti punadivase tehi saddhiṁ piṇḍāya pavisati. Gāmavāsino “Amhākaṁ ayyo bahū āgantuke bhikkhū gahetvā āgato”ti āsanāni paññāpetvā yāguṁ pāyetvā sukhanisinnakathaṁ (SA.35.200./III,38.) sutvā bhattaṁ adaṁsu. Therā “tvaṁ, āvuso, anumodanaṁ katvā nikkhama, mayaṁ udakaphāsukaṭṭhāne bhattakiccaṁ karissāmā”ti nikkhantā.

Gāmavāsino anumodanaṁ sutvā pucchiṁsu, “Kuto, bhante, therā āgatā”ti? Ete amhākaṁ ācariyupajjhāyā samānupajjhāyā sandiṭṭhā sambhattāti. Kasmā āgatāti? Maṁ gahetvā gantukāmatāyāti. Tumhe pana gantukāmāti? Āmāvusoti. Kiṁ vadetha, bhante, amhehi kassa uposathāgāraṁ kāritaṁ, kassa bhojanasālā, kassa aggisālādayo kāritā, mayaṁ maṅgalāmaṅgalesu kassa santikaṁ gamissāmāti? Mahā-upāsikāyopi tattheva nisīditvā assūni pavattayiṁsu. Daharo “tumhesu evaṁ dukkhitesu ahaṁ gantvā kiṁ karissāmi? There uyyojessāmī”ti vihāraṁ gato.

Therāpi katabhattakiccā pattacīvarāni gahetvā nisinnā taṁ disvāva, “Kiṁ, āvuso, cirāyasi, divā hoti, gacchāmā”ti āhaṁsu. Āma, bhante, tumhe sukhitā, asukagehassa iṭṭhakāmūlaṁ ṭhitasaṇṭhāneneva ṭhitaṁ, asukagehādīnaṁ cittakammamūlādīni atthi, gatassāpi me cittavikkhepo bhavissati, tumhe purato gantvā asukavihāre cīvaradhovanarajanādīni karotha, ahaṁ tattha sampāpuṇissāmīti. Te tassa osakkitukāmataṁ ñatvā tvaṁ pacchā āgaccheyyāsīti pakkamiṁsu.

So there anugantvā nivatto vihārameva āgantvā bhojanasālādīni olokento vihāraṁ rāmaṇeyyakaṁ disvā cintesi-- “Sādhu vatamhi na gato. Sace agamissaṁ, koci, deva, dhammakathiko āgantvā (CS:pg.3.82) sabbesaṁ manaṁ bhinditvā, vihāraṁ attano nikāyasantakaṁ kareyya, atha mayā pacchā āgantvā etassa pacchato laddhapiṇḍaṁ bhuñjantena caritabbaṁ bhavissatī”ti.

So aparena samayena suṇāti, “Te kira bhikkhū gataṭṭhāne ekanikāyadvenikāya-ekapiṭakadvepiṭakādivasena(SA.35.200./III,39.) Buddhavacanaṁ uggaṇhitvā Aṭṭhakathācariyā jātā vinayadharā jātā sataparivārāpi sahassaparivārāpi caranti. Ye panettha samaṇadhammaṁ kātuṁ gatā, te ghaṭentā vāyamantā sotāpannā jātā, sakadāgāmino anāgāmino arahanto jātā, mahāsakkārena parinibbutā”ti So cintesi-- “sace ahampi agamissaṁ, mayhampesā sampatti abhavissa, imaṁ pana ṭhānaṁ muñcituṁ asakkonto ativiya parihīnamhī”ti. Ayaṁ puggalo attano mudutāya taṁ ṭhānaṁ amuñcanto ariyamaggaṁ otaritvā samādhikulle nisinno nibbānasāgaraṁ pāpuṇituṁ na sakkoti.

Gaṅgāya nadiyā tiriyaṁ patitvā, vālikāya otthaṭabhāvena antarasetu viya hutvā, bahūnaṁ paccayo jātarukkho viya rathavinītamahā-ariyavaṁsacandopamādipaṭipadāsu aññataraṁ paṭipadaṁ uggahetvā ṭhito olīnavuttiko puggalo veditabbo. So hi taṁ paṭipattinissitaṁ dhammaṁ uggahetvā pakatiyā mañjussaro cittalapabbatādisadisaṁ mahantaṁ ṭhānaṁ gantvā cetiyaṅgaṇavattādīni karoti. Atha naṁ dhammassavanaggaṁ pattaṁ āgantukā daharā “dhammaṁ kathehī”ti vadanti. So sammā uggahitaṁ dhammaṁ paṭipadaṁ dīpetvā katheti. Athassa paṁsukūlikapiṇḍapātikādayo sabbe theranavamajjhimā bhikkhū “Aho sappuriso”ti attamanā bhavanti.

So kassaci nidānamattaṁ, kassaci upaḍḍhagāthaṁ, kassaci gāthaṁ upaṭṭhāpento ayapaṭṭakena ābandhanto viya daharasāmaṇere saṅgaṇhitvā mahāthere upasaṅkamitvā, “Bhante, ayaṁ porāṇakavihāro atthi, ettha koci tatruppādo”ti?, Pucchati. Therā-- “Kiṁ

vadesi, āvuso, catuvīsati karīsasahassāni tatruppādo”ti. Bhante, tumhe evaṁ vadetha, uddhane pana aggipi na jalatīti. Āvuso, mahāvihāravāsīhi laddhā (CS:pg.3.83) nāma evameva nassanti, na koci saṇṭhapetīti. Bhante, porāṇakarājūhi dinnaṁ khīṇāsavehi paṭiggahitaṁ kasmā ete nāsentīti? Āvuso, tādisena dhammakathikena sakkā bhaveyya laddhunti. Bhante, mā evaṁ vadetha, amhe paṭipattidīpakadhammakathikā nāma, tumhe maṁ “saṅghakuṭumbiko vihārupaṭṭhāko”ti (SA.35.200./III,40.)maññamānā kātukāmāti. Kiṁ nu kho, āvuso, akappiyametaṁ, tumhādisehi pana kathite amhākaṁ uppajjeyyāti? Tena hi, bhante, ārāmikesu āgatesu amhākaṁ bhāraṁ karotha, ekaṁ kappiyadvāraṁ kathessāmāti.

So pātova gantvā, sannipātasālāyaṁ ṭhatvā, ārāmikesu āgatesu “Upāsakā asukakhette bhāgo kuhiṁ, asukakhette kahāpaṇaṁ kuhin”ti-ādīni vatvā, aññassa khettaṁ gahetvā, aññassa deti. Evaṁ anukkamena taṁ taṁ paṭisedhento tassa tassa dento tathā akāsi yathā yāguhatthā pūvahatthā bhattahatthā telamadhuphāṇitaghatādihatthā ca attanova santikaṁ āgacchanti. Sakalavihāro ekakolāhalo hoti, pesalā bhikkhū nibbijja apakkamiṁsu.

Sopi ācariyupajjhāyehi vissaṭṭhakānaṁ bahūnaṁ dubbacapuggalānaṁ upajjhaṁ dento vihāraṁ pūreti. Āgantukā bhikkhū vihāradvāre ṭhatvāva “vihāre ke vasantī”ti, pucchitvā, “evarūpā nāma bhikkhū”ti sutvā bāhireneva pakkamanti. Ayaṁ puggalo sāsane tiriyaṁ nipannatāya mahājanassa paccayabhāvaṁ upagato ariyamaggaṁ otaritvā samādhikulle nisinno nibbānasāgaraṁ pāpuṇituṁ na sakkoti.

Bhagavantaṁ etadavocāti “nibbānapabbhārā”ti padena osāpitaṁ dhammadesanaṁ ñatvā anusandhikusalatāya etaṁ “Kiṁ nu kho, bhante”ti-ādivacanaṁ avoca. Tathāgatopi hi imissaṁ parisati nisinno “anusandhikusalo bhikkhu atthi, so maṁ pañhaṁ pucchissatī”ti tasseva okāsakaraṇatthāya imasmiṁ ṭhāne desanaṁ niṭṭhāpesi.

Idāni **orimaṁ tīran**ti-ādinā nayena vuttesu ajjhattikāyatanādīsu evaṁ upagamanānupagamanādīni veditabbāni. “Mayhaṁ cakkhu-pasannaṁ, ahaṁ appamattakampi rūpārammaṇaṁ (CS:pg.3.84) paṭivijjhituṁ sakkomī”ti etaṁ nissāya cakkhuṁ assādento (SA.35.200./III,41.) pi timirakavātādīhi upahatapasādo “amanāpaṁ mayhaṁ cakkhu, mahantampi rūpārammaṇaṁ vibhāvetuṁ na sakkomī”ti domanassaṁ āpajjantopi cakkhāyatanaṁ upagacchati nāma. Aniccaṁ dukkhaṁ anattāti tiṇṇaṁ lakkhaṇānaṁ vasena vipassanto pana na upagacchati nāma. Sotādīsupi eseva nayo.

Manāyatane pana “manāpaṁ vata me mano, kiñci vāmato aggahetvā sabbaṁ dakkhiṇatova gaṇhātī”ti vā “manena me cintitacintitassa alābho nāma natthī”ti vā evaṁ assādentopi, “ducintitacintitassa me mano appadakkhiṇaggāhī”ti evaṁ domanassaṁ uppādentopi manāyatanaṁ upagacchati nāma. Iṭṭhe pana rūpe rāgaṁ, aniṭṭhe paṭighaṁ uppādento rūpāyatanaṁ upagacchati nāma. Saddāyatanādīsupi eseva nayo.

Nandīrāgassetaṁ adhivacananti yathā hi majjhe saṁsīditvā thalaṁ pattaṁ dārukkhandhaṁ saṇhathūlavālikā pidahati, so puna sīsaṁ ukkhipituṁ na sakkoti, evaṁ nandīrāgena ābaddho puggalo catūsu mahā-apāyesu patito mahādukkhena pidhīyati, so anekehipi vassasahassehi puna sīsaṁ ukkhipituṁ na sakkoti. Tena vuttaṁ “nandīrāgassetaṁ adhivacanan”ti.

Asmimānassetaṁ adhivacananti yathā hi thale āruḷho dārukkhandho heṭṭhā gaṅgodakena ceva upari vassena ca temento anukkamena sevālapariyonaddho “pāsāṇo nu kho esa khāṇuko”ti vattabbataṁ āpajjati, evameva asmimānena unnato puggalo paṁsukūlikaṭṭhāne paṁsukūliko hoti, dhammakathikaṭṭhāne dhammakathiko, bhaṇḍanakārakaṭṭhāne bhaṇḍanakārako, vejjaṭṭhāne vejjo, pisuṇaṭṭhāne pisuṇo. So

nānappakāraṁ anesanaṁ āpajjanto tāhi tāhi āpattīhi paliveṭhito "Atthi nu kho assa abbhantare kiñci sīlaṁ, udāhu natthī"ti vattabbataṁ āpajjati. Tena vuttaṁ "asmimānassetaṁ adhivacanan"ti.

(SA.35.200./III,42.) **Pañcannetaṁ kāmaguṇānaṁ adhivacanan**ti yathā hi āvaṭṭe patitadārukhandho antoyeva pāsāṇādīsu āhatasamabbhāhato bhijjitvā cuṇṇavicuṇṇaṁ hoti, evaṁ pañcakāmaguṇāvaṭṭe patitapuggalo catūsu (CS:pg.3.85) apāyesu kammakāraṇakhuppipāsādidukkhehi āhatasamabbhāhato dīgharattaṁ cuṇṇavicuṇṇataṁ āpajjati. Tena vuttaṁ "pañcannetaṁ kāmaguṇānaṁ adhivacanan"ti.

Dussīloti nissīlo. **Pāpadhammo**ti lāmakadhammo. **Asucī**ti na suci. **Saṅkassarasamācāro**ti "imassa maññe imassa maññe idaṁ kamman"ti evaṁ parehi saṅkāya saritabbasamācāro. Saṅkāya vā paresaṁ samācāraṁ saratītipi saṅkassarasamācāro. Tassa hi dve tayo jane kathente disvā, "mama dosaṁ maññe kathentī"ti tesaṁ samācāraṁ saṅkassarati dhāvatīti saṅkassarasamācāro.

Samaṇapaṭiññoti salākaggahaṇādīsu "kittakā vihāre samaṇā"ti gaṇanāya āraddhāya "ahampi samaṇo, ahampi samaṇo"ti paṭiññaṁ deti, salākaggahaṇādīni karoti. **Brahmacāripaṭiñño**ti uposathapavāraṇādīsu "ahampi brahmacārī"ti paṭiññāya tāni kammāni pavisati **Antopūtī**ti vakkahadayādīsu apūtikassapi guṇānaṁ pūtibhāvena, antopūti. **Avassuto**ti rāgena tinto. **Kasambujāto**ti rāgādīhi kilesehi kacavarajāto.

Etadavocāti gogaṇaṁ Gaṅgātīrābhimukhaṁ katvā parisapariyante ṭhito ādito paṭṭhāya yāva pariyosānā Satthu dhammadesanaṁ sutvā, "Satthā orimatīrādīnaṁ anupagacchantādivasena sakkā paṭipattiṁ pūretunti vadati. Yadi evaṁ pūretuṁ sakkā, ahaṁ pabbajitvā pūressāmī"ti cintetvā etaṁ "ahaṁ kho, bhante"ti-ādivacanaṁ avoca.

Vacchagiddhiniyoti vacchesu sasnehā thanehi khīraṁ paggharantehi vacchakasnehena sayameva gamissantīti. **Niyyātehevā**ti niyyātehiyeva. Gāvīsu hi aniyyātitāsu gosāmikā āgantvā, "ekā gāvī na dissati, eko goṇo, eko vacchako na dissatī"ti tuyhaṁ piṭṭhito piṭṭhito vicarissanti, iti te aphāsukaṁ (SA.35.200./III,43.) bhavissati. Pabbajjā ca nāmesā sa-iṇassa na ruhati, aṇaṇā pabbajjā ca Buddhādīhi saṁvaṇṇitāti dassanatthaṁ evamāha. **Niyyātā**ti niyyātitā. Imasmiṁ Sutte vaṭṭavivaṭṭaṁ kathitaṁ.

(SA.35.201.)5. Dutiyadārukkhandhopamasuttavaṇṇanā

242. Pañcame (CS:pg.3.86) **Kimilāyan**ti Kimilānāmake nagare. **Saṁkiliṭṭhan**ti paṭicchannakālato paṭṭhāya asaṁkiliṭṭhā nāma āpatti natthi, evarūpaṁ saṁkiliṭṭhaṁ āpattiṁ. **Na vuṭṭhānaṁ paññāyatī**ti parivāsamānatta-abbhānehi vuṭṭhānaṁ na dissati.

(SA.35.202.)6. Avassutapariyāyasuttavaṇṇanā

243. Chaṭṭhe **navaṁ santhāgāran**ti adhunā kāritaṁ santhāgāraṁ, ekā mahāsālāti attho. Uyyogakālādīsu hi rājāno tattha ṭhatvā, "ettakā purato gacchantu, ettakā pacchā, ettakā ubhohi passehi, ettakā hatthī abhiruhantu, ettakā asse, ettakā rathesu tiṭṭhantū"ti evaṁ santhaṁ karonti, mariyādaṁ bandhanti, tasmā taṁ ṭhānaṁ **santhāgāran**ti vuccati. Uyyogaṭṭhānato ca āgantvā yāva gehesu allagomayaparibhaṇḍādīni kārenti, tāva dve tīṇi divasāni te rājāno tattha santharantītipi santhāgāraṁ. Tesaṁ rājūnaṁ saha atthānusāsanaṁ agārantipi santhāgāraṁ. Gaṇarājāno hi te, tasmā uppannaṁ kiccaṁ ekassa vasena na chijjati, sabbesaṁ chandopi laddhuṁ vaṭṭati, tasmā sabbe tattha

sannipatitvā anusāsanti. Tena vuttaṁ "saha atthānusāsanaṁ agārantipi santhāgāran"ti. Yasmā pana te (SA.35.202./III,44.) tattha sannipatitvā, "imasmiṁ kāle kasituṁ vaṭṭati, imasmiṁ kāle vapitun"ti evamādinā nayena gharāvāsakiccāni sammantayanti, tasmā chiddāvachiddaṁ gharāvāsaṁ tattha santharantītipi, santhāgāraṁ. **Acirakāritaṁ hotī**ti iṭṭhakakammasudhākammacittakammādivasena susajjitaṁ devavimānaṁ viya adhunā niṭṭhāpitaṁ. **Samaṇena vā**ti ettha yasmā gharavatthupariggahaṇakāleyeva devatā attano vasanaṭṭhānaṁ gaṇhanti, tasmā "devena vā"ti avatvā, "samaṇena vā brāhmaṇena vā kenaci vā manussabhūtenā"ti vuttaṁ.

Yena (CS:pg.3.87) **Bhagavā tenupasaṅkamiṁsū**ti santhāgāraṁ niṭṭhitanti sutvā "gacchāma naṁ passissāmā"ti gantvā dvārakoṭṭhakato paṭṭhāya sabbaṁ oloketvā "Idaṁ santhāgāraṁ ativiya manoramaṁ sassirikaṁ. Kena paṭhamaṁ paribhuttaṁ amhākaṁ dīgharattaṁ hitāya sukhāya assā"ti cintetvā -- "Amhākaṁ ñātiseṭṭhassa paṭhamaṁ diyyamānepi Satthunova anucchavikaṁ, dakkhiṇeyyavasena diyyamānepi Satthunova anucchavikaṁ, tasmā Satthāraṁ paṭhamaṁ paribhuñjāpessāma, bhikkhusaṅghassa ca āgamanaṁ karissāma, bhikkhusaṅghe āgate tepiṭakaṁ Buddhavacanaṁ āgatameva bhavissati, Satthāraṁ tiyāmarattiṁ amhākaṁ dhammakathaṁ kathāpessāma, iti tīhi ratanehi paribhuttaṁ pacchā mayaṁ paribhuñjissāma, evaṁ no dīgharattaṁ hitāya sukhāya bhavissatī"ti sanniṭṭhānaṁ katvā upasaṅkamiṁsu.

Yena navaṁ santhāgāraṁ tenupasaṅkamiṁsūti taṁdivasaṁ kira santhāgāraṁ kiñcāpi rājakulānaṁ dassanatthāya devavimānaṁ viya susajjitaṁ hoti supaṭijaggitaṁ, Buddhāraham pana katvā apaññattaṁ. Buddhā hi nāma araññajjhāsayā araññārāmā antogāme vaseyyuṁ vā no vā, tasmā "Bhagavato manaṁ jānitvāva, paññāpessāmā"ti cintetvā, te Bhagavantaṁ upasaṅkamiṁsu, idāni pana manaṁ labhitvā paññāpetukāmā yena santhāgāraṁ tenupasaṅkamiṁsu.

Sabbasanthariṁ santhāgāraṁ santharitvāti yathā sabbameva santhataṁ hoti, evaṁ taṁ santharāpetvā. Sabbapaṭhamaṁ tāva "Gomayaṁ nāma sabbamaṅgalesu vaṭṭatī"ti sudhāparikammakatampi bhūmiṁ allagomayena opuñjāpetvā, parisukkhabhāvaṁ ñatvā, yathā (SA.35.202./III,45.) akkantaṭṭhāne padaṁ paññāyati, evaṁ catujjātiyagandhehi limpāpetvā upari nānāvaṇṇakaṭasārake santharitvā tesaṁ upari mahāpiṭṭhikakojave ādiṁ katvā hatthatthara-assattharasīhattharabyagghattharacandattharakasūriyattharakacittattharakādīhi nānāvaṇṇehi attharakehi santharitabbayuttakaṁ sabbokāsaṁ santharāpesuṁ. Tena vuttaṁ "sabbasanthariṁ santhāgāraṁ santharitvā"ti.

Āsanāni paññāpetvāti majjhaṭṭhāne tāva maṅgalathambhaṁ nissāya mahārahaṁ Buddhāsanaṁ paññāpetvā, tattha tattha yaṁ yaṁ mudukañca manoramañca paccattharaṇaṁ (CS:pg.3.88) taṁ taṁ paccattharitvā ubhatolohitakaṁ manuññadassanaṁ upadhānaṁ upadahitvā upari suvaṇṇarajatatārakavicittavitānaṁ bandhitvā gandhadāmapupphadāmapattadāmādīhi alaṅkaritvā samantā dvādasahatthe ṭhāne pupphajālaṁ kāretvā, tiṁsahatthamattaṁ ṭhānaṁ paṭasāṇiyā parikkhipāpetvā pacchimabhittiṁ nissāya bhikkhusaṅghassa pallaṅkapīṭha-apassayapīṭhamuṇḍapīṭhāni paññāpetvā upari setapaccattharaṇehi paccattharāpetvā pācīnabhittiṁ nissāya attano attano mahāpiṭṭhikakojave paññāpetvā manoramāni haṁsalomādipūritāni upadhānāni ṭhapāpesuṁ "evaṁ akilamamānā sabbarattiṁ dhammaṁ suṇissāmā"ti. Idaṁ sandhāya vuttaṁ "āsanāni paññāpetvā"ti.

Udakamaṇikaṁ patiṭṭhāpetvāti mahākucchikaṁ udakacāṭiṁ patiṭṭhāpetvā "Evaṁ Bhagavā ca bhikkhusaṅgho ca yathāruciyā hatthe vā dhovissanti pāde vā, mukhaṁ vā

vikkhālessantī”ti tesu tesu ṭhānesu maṇivaṇṇassa udakassa pūrāpetvā vāsatthāya nānāpupphāni ceva udakavāsacuṇṇāni ca pakkhipitvā kadalipaṇṇehi pidahitvā patiṭṭhāpesuṁ. Idaṁ sandhāya vuttaṁ “udakamaṇikaṁ patiṭṭhāpetvā”ti.

Telappadīpaṁ āropetvāti rajatasuvaṇṇādimayadaṇḍadīpikāsu yonakarūpakirātarūpakādīnaṁ hatthe ṭhapitasuvaṇṇarajatādimayakapallikāsu ca telappadīpaṁ jālāpetvāti attho. (SA.35.202./III,46.) **Yena Bhagavā tenupasaṅkamiṁsū**ti ettha pana te sakyarājāno na kevalaṁ santhāgārameva, atha kho yojanāvaṭṭe kapilavatthusmiṁ nagaravīthiyopi sammajjāpetvā dhaje ussāpetvā gehadvāresu puṇṇaghaṭe ca kadaliyo ca ṭhapāpetevā sakalanagaraṁ dīpamālādīhi vippakiṇṇatārakaṁ viya katvā “khīrūpage dārake khīraṁ pāyetha, dahare kumāre lahuṁ lahuṁ bhojetvā sayāpetha, uccāsaddaṁ mā karittha, ajja ekarattiṁ Satthā antogāme vasissati, Buddhā nāma appasaddakāmā hontī”ti bheriṁ carāpetvā sayaṁ daṇḍadīpikā ādāya yena Bhagavā tenupasaṅkamiṁsu.

Atha (CS:pg.3.89) **kho Bhagavā nivāsetvā pattacīvaramādāya saddhiṁ bhikkhusaṅghena yena navaṁ santhāgāraṁ tenupasaṅkamī**ti “Yassa dāni, bhante, Bhagavā kālaṁ maññatī”ti evaṁ kira kāle ārocite Bhagavā lākhārasatintarattakoviḷārapupphavaṇṇaṁ rattadupaṭṭaṁ kattariyā padumaṁ kantento viya, saṁvidhāya timaṇḍalaṁ paṭicchādento nivāsetvā suvaṇṇapāmaṅgena padumakalāpaṁ parikkhipanto viya, vijjulatāsassirikaṁ kāyabandhanaṁ bandhitvā rattakambalena gajakumbhaṁ pariyonandhanto viya, ratanasatubbedhe suvaṇṇagghike pavāḷajālaṁ khipamāno viya suvaṇṇacetiye rattakambalakañcukaṁ paṭimuñcanto viya, gacchantaṁ puṇṇacandaṁ rattavaṇṇavalāhakena paṭicchādayamāno viya, kañcanapabbatamatthake supakkalākhārasaṁ parisiñcanto viya, cittakūṭapabbatamatthakaṁ vijjulatāya parikkhipanto viya ca sacakkavāḷasineruyugandharaṁ mahāpathaviṁ sañcāletvā gahitaṁ nigrodhapallavasamānavaṇṇaṁ rattavarapaṁsukūlaṁ pārupitvā, gandhakuṭidvārato nikkhami kañcanaguhato sīho viya udayapabbatakūṭato puṇṇacando viya ca. Nikkhamitvā pana gandhakuṭipamukhe aṭṭhāsi.

Athassa kāyato meghamukhehi vijjukalāpā viya rasmiyo nikkhamitvā suvaṇṇarasadhārāparisekapiñjarapattapupphaphalaviṭape viya ārāmarukkhe kariṁsu. Tāvadeva ca attano attano pattacīvaramādāya mahābhikkhusaṅgho Bhagavantaṁ parivāresi. Te pana parivāretvā ṭhitā bhikkhū (SA.35.202./III,47.) evarūpā ahesuṁ--appicchā santuṭṭhā pavivittā asaṁsaṭṭhā āraddhavīriyā vattāro vacanakkhamā codakā pāpagarahino sīlasampannā samādhisampannā paññāvimuttivimuttiñāṇadassanasampannā. Tehi parivārito Bhagavā rattakambalaparikkhitto viya suvaṇṇakkhandho, rattapadumasaṇḍamajjhagatā viya suvaṇṇanāvā, pavāḷavedikāparikkhitto viya suvaṇṇapāsādo virocittha. Sāriputtamoggallānādayo mahātherāpi naṁ meghavaṇṇaṁ paṁsukūlaṁ pārupitvā maṇivammavammikā viya mahānāgā parivārayiṁsu vantarāgā bhinnakilesā vijaṭitajaṭā chinnabandhanā kule vā gaṇe vā alaggā.

Iti Bhagavā sayaṁ vītarāgo vītarāgehi, vītadoso vītadosehi, vītamoho vītamohehi nittaṇho nittaṇhehi, nikkileso nikkilesehi, sayaṁ Buddho bahussutabuddhehi parivārito pattaparivāritaṁ viya (CS:pg.3.90) kesaraṁ, kesaraparivāritā viya kaṇṇikā, aṭṭhanāgasahassaparivārito viya chaddanto nāgarājā, navutihaṁsasahassaparivārito viya dhataraṭṭho haṁsarājā, senaṅgaparivārito viya cakkavattirājā, marugaṇaparivārito viya sakko devarājā, brahmagaṇaparivārito viya hāritamahābrahmā, tārāgaṇaparivārito viya puṇṇacando asamena Buddhavesena aparimāṇena Buddhavilāsena

kapilavatthugāmimaggaṁ paṭipajji.

Athassa puratthimakāyato suvaṇṇavaṇṇā rasmi uṭṭhahitvā asītihatthaṭṭhānaṁ aggahesi pacchima-kāyato, dakkhiṇahatthato, vāmahatthato suvaṇṇavaṇṇā rasmi uṭṭhahitvā asītihatthaṭṭhānaṁ aggahesi. Upari kesantato paṭṭhāya sabbakesāvaṭṭehi moragīvavaṇṇā rasmi uṭṭhahitvā gaganatale asītihatthaṭṭhānaṁ aggahesi. Heṭṭhā pādatalehi pavāḷavaṇṇā rasmi uṭṭhahitvā ghanapathaviṁ asītihatthaṭṭhānaṁ aggahesi. Evaṁ samantā asītihatthaṭṭhānaṁ chabbaṇṇā Buddharasmiyo vijjotamānā vipphandamānā kañcanadaṇḍadīpikāhi niccharitvā ākāsaṁ pakkhandajālā viya cātuddīpikamahāmeghato nikkhantavijjulatā viya vidhāviṁsu. Sabbadisābhāgā suvaṇṇacampakapupphehi vikiriyamānā viya, suvaṇṇaghaṭato nikkhantasuvaṇṇarasadhārāhi siñcamānā viya, pasāritasuvaṇṇapaṭaparikkhittā viya, (SA.35.202./III,48.) verambhavātasamuṭṭhitakiṁsukakaṇikārapupphacuṇṇasamokiṇṇā viya vippabhāsiṁsu.

Bhagavatopi asīti-anubyañjanabyāmappabhādvattiṁsavaralakkhaṇasamujjalasarīraṁ samuggatatārakaṁ viya gaganatalaṁ, vikasitamiva padumavanaṁ, sabbapāliphullo viya yojanasatiko pāricchattako, paṭipāṭiyā ṭhapitānaṁ dvattiṁsacandānaṁ dvattiṁsasūriyānaṁ dvattiṁsacakkavattīnaṁ dvattiṁsadevarājānaṁ dvattiṁsamahābrahmānaṁ siriyā siriṁ abhibhavamānaṁ viya virocittha, yathā taṁ dasahi pāramīhi dasahi upapāramīhi dasahi paramatthapāramīhi sammadeva pūritāhi samatiṁsapāramitāhi alaṅkataṁ. Kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni dinnadānaṁ rakkhitasīlaṁ katakalyāṇakammaṁ ekasmiṁ attabhāve otaritvā vipākaṁ dātuṁ ṭhānaṁ alabhamānaṁ sambādhapattaṁ viya ahosi. Nāvāsahassabhaṇḍaṁ ekanāvaṁ āropanakālo viya, sakaṭasahassabhaṇḍaṁ ekasakaṭaṁ āropanakālo viya, pañcavīsatiyā Gaṅgānaṁ (CS:pg.3.91) oghassa sambhijja mukhadvāre ekato rāsibhūtakālo viya ahosi.

Imāya Buddhasiriyā obhāsamānassāpi ca Bhagavato purato anekāni daṇḍadīpikāsahassāni ukkhipiṁsu, tathā pacchato, vāmapasse, dakkhiṇapasse. Jātisumanacampakavanamallikārattuppala-nīluppala-bakulasinduvārapupphāni ceva nīlapītādivaṇṇasugandhagandhacuṇṇāni ca cātuddīpikameghavissaṭṭhā udakavuṭṭhiyo viya vippakiriyiṁsu. Pañcaṅgikatūriyanigghosā ceva Buddhadhammasaṅghaguṇapaṭisaṁyuttā thutighosā ca sabbā disā pūrayiṁsu. Devamanussanāgasupaṇṇagandhabbayakkhādīnaṁ akkhīni amatapānaṁ viya labhiṁsu. Imasmiṁ pana ṭhāne ṭhatvā **padasahassena** gamanavaṇṇaṁ vattuṁ vaṭṭati. Tatridaṁ mukhamattaṁ--

“Evaṁ sabbaṅgasampanno, kampayanto vasundharaṁ;
Aheṭhayanto pāṇāni, yāti lokavināyako.
(SA.35.202./III,49.) “Dakkhiṇaṁ paṭhamaṁ pādaṁ, uddharanto narāsabho.
Gacchanto sirisampanno, sobhate dvipaduttamo.
“Gacchato Buddhaseṭṭhassa, heṭṭhāpādatalaṁ mudu;
Samaṁ samphusate bhūmiṁ, rajasā nupalippati.
“Ninnaṭṭhānaṁ unnamati, gacchante lokanāyake;
Unnatañca samaṁ hoti, pathavī ca acetanā.
“Pāsāṇā sakkharā ceva, kathalā khāṇukaṇṭakā;
Sabbe maggā vivajjanti, gacchante lokanāyake.
“Nātidūre uddharati, naccāsanne ca nikkhipaṁ;

Aghaṭṭayanto niyyāti, ubho jāṇū ca gopphake.
"Nātisīghaṁ pakkamati, sampannacaraṇo muni;
Na cāpi saṇikaṁ yāti, gacchamāno samāhito.
"Uddhaṁ adho ca tiriyañca, disañca vidisaṁ tathā;
Na pekkhamāno so yāti, yugamattañhi pekkhati.
"Nāgavikkantacāro (CS:pg.3.92) so, gamane sobhate jino;
Cāruṁ gacchati lokaggo, hāsayanto sadevake.
"Uḷurājāva sobhanto, catucārīva kesarī;
Tosayanto bahū satte, puraṁ seṭṭhaṁ upāgamī"ti.

Vaṇṇakālo nāma kiresa, evaṁvidhesu kālesu Buddhassa sarīravaṇṇe vā guṇavaṇṇe vā dhammakathikassa thāmoyeva pamāṇaṁ. Cuṇṇiyapadehi vā gāthābandhena vā yattakaṁ sakkoti, tattakaṁ vattabbaṁ. Dukkathitanti na vattabbaṁ. Appamāṇavaṇṇā hi Buddhā. Tesaṁ Buddhāpi anavasesato vaṇṇaṁ vattuṁ asamatthā, pageva itarā pajāti. Iminā sirivilāsena alaṅkatapaṭiyattaṁ sakyarājakulaṁ pavisitvā Bhagavā pasannacittena janena gandhadhūmavāsacuṇṇādīhi pūjiyamāno santhāgāraṁ pāvisi. Tena vuttaṁ "Atha kho Bhagavā nivāsetvā pattacīvaramādāya (SA.35.202./III,50.) saddhiṁ bhikkhusaṅghena yena navaṁ santhāgāraṁ tenupasaṅkamī"ti.

Bhagavantaṁyeva purakkhatvāti Bhagavantaṁ purato katvā. Tattha Bhagavā bhikkhūnañceva upāsakānañca majjhe nisinno gandhodakena nhāpetvā dukūlacumbaṭakena vodakaṁ katvā jātihiṅgulakena majjitvā rattakambalapaliveṭhite pīṭhe ṭhapitarattasuvaṇṇaghanapaṭimā viya ativirocittha. Ayaṁ panettha porāṇānaṁ vaṇṇabhaṇanamaggo--

"Gantvāna maṇḍalamāḷaṁ, nāgavikkantacāraṇo;
Obhāsayanto lokaggo, nisīdi varamāsane.
"Tahiṁ nisinno naradammasārathi,
Devātidevo satapuññalakkhaṇo.
Buddhāsane majjhagato virocati,
Suvaṇṇanekkhaṁ viya paṇḍukambale.
"Nekkhaṁ jambonadasseva, nikkhittaṁ paṇḍukambale;
Virocati vītamalo, maṇiverocano yathā.
"Mahāsālova (CS:pg.3.93) samphullo, nerurājāva'laṅkato;
Suvaṇṇayūpasaṅkāso, padumo kokanado yathā.
"Jalanto dīparukkhova, pabbatagge yathā sikhī;
Devānaṁ pāricchattova, sabbaphullo virocatī"ti.

Kāpilavatthave sakye bahudeva rattiṁ dhammiyā kathāyāti ettha dhammakathā nāma santhāgārānumodanāpaṭisaṁyuttā pakiṇṇakakathā veditabbā. Tadā hi Bhagavā Ākāsagaṅgaṁ otārento viya pathavojaṁ ākaḍḍhanto viya mahājambuṁ matthake gahetvā cālento viya yojanikaṁ madhubhaṇḍaṁ cakkayantena pīḷetvā madhupānaṁ pāyamāno viya kapilavatthuvāsīnaṁ sakyānaṁ hitasukhāvahaṁ pakiṇṇakakathaṁ kathesi. "Āvāsadānaṁ nāmetaṁ, mahārāja, mahantaṁ, tumhākaṁ āvāso mayā paribhutto, bhikkhusaṅghena ca (SA.35.202./III,51.) paribhutto mayā ca bhikkhusaṅghena ca paribhutto pana dhammaratanena paribhuttoyevāti tīhi ratanehi paribhutto nāma hoti. Āvāsadānasmiñhi dinne sabbadānaṁ dinnameva hoti. Bhummaṭṭhakapaṇṇasālāya vā sākhāmaṇḍapassa vāpi ānisaṁso nāma paricchinduṁ na sakkā. Āvāsadānānubhāvena hi bhave bhave nibbattassāpi sambādhitagabbhavāso na hoti, dvādasahattho ovarako viya mātukucchi asambādhova hotī"ti. Evaṁ nānānayavicittaṁ bahuṁ dhammiṁ kathaṁ

kathetvā--

"Sītaṁ uṇhaṁ paṭihanti, tato vāḷamigāni ca;
Sirīsape ca makase, sisire cāpi vuṭṭhiyo.
"Tato vātātapo ghoro, sañjāto paṭihaññati;
Leṇatthañca sukhatthañca, jhāyituñca vipassituṁ.
"Vihāradānaṁ saṅghassa, aggaṁ Buddhena vaṇṇitaṁ;
Tasmā hi paṇḍito poso, sampassaṁ atthamattano.
"Vihāre kāraye ramme, vāsayettha bahussute;
Tesaṁ annañca pānañca, vatthasenāsanāni ca.
"Dadeyya (CS:pg.3.94) ujubhūtesu, vippasannena cetasā;
Te tassa dhammaṁ desenti, sabbadukkhāpanūdanaṁ.
Yaṁ so dhammaṁ idhaññāya, parinibbāti anāsavo"ti. (cūḷava.295)--

Evaṁ "ayampi āvāse ānisaṁso, ayampi āvāse ānisaṁso"ti bahudeva rattiṁ atirekataraṁ diyaḍḍhayāmaṁ āvāsānisaṁsakathaṁ kathesi. Tattha imā tāva gāthāva saṅgahaṁ āruḷhā, pakiṇṇakadhammadesanā pana saṅgahaṁ nārohati.

Sandassetvāti-ādīni vuttatthāneva.

Abhikkantāti atikkantā dve yāmā gatā. **Yassa dāni kālaṁ maññathā**ti yassa tumhe gamanassa kālaṁ maññatha, gamanakālo tumhākaṁ, gacchathāti vuttaṁ hoti. Kasmā pana Bhagavā te uyyojesīti? Anukampāya. Sukhumālā hi te, tiyāmarattiṁ nisīditvā vītināmentānaṁ sarīre ābādho uppajjeyya. Bhikkhusaṅghopi mahā, tassa ṭhānanisajjānaṁ okāso laddhuṁ vaṭṭatīti ubhayānukampāya uyyojesi.

Vigatathinamiddhoti tatra kira bhikkhū yāmadvayaṁ (SA.35.202./III,52.) ṭhitāpi nisinnāpi acālayiṁsu, pacchimayāme pana āhāro pariṇamati, tassa pariṇatattā bhikkhusaṅgho vigatathinamiddho jātoti akāraṇametaṁ. Buddhānañhi kathaṁ suṇantassa kāyikacetasikadarathā na honti, kāyacittalahutādayo uppajjanti, tena tesaṁ dve yāme ṭhitānampi nisinnānampi dhammaṁ suṇantānaṁ thinamiddhaṁ vigataṁ, pacchimayāmepi sampatte tathā vigatameva jātaṁ. Tenāha "vigatathinamiddho"ti.

Piṭṭhi me āgilāyatīti kasmā āgilāyati? Bhagavato hi chabbassāni mahāpadhānaṁ padahantassa mahantaṁ kāyadukkhaṁ ahosi, athassa aparabhāge mahallakakāle piṭṭhivāto uppajjīti. Akāraṇaṁ vā etaṁ. Pahoti hi Bhagavā uppannaṁ vedanaṁ vikkhambhetvā ekampi dvepi sattāhāni ekapallaṅkena nisīdituṁ. Santhāgārasālaṁ pana catūhi iriyāpathehi paribhuñjitukāmo ahosi. Tattha pādadhovanaṭṭhānato yāva dhammāsanā agamāsi, ettake ṭhāne gamanaṁ nipphannaṁ. Dhammāsanaṁ pattaṁ thokaṁ ṭhatvā nisīdi, ettake ṭhāne ṭhānaṁ nipphannaṁ. Dveyāmaṁ dhammāsane nisīdi, ettake ṭhāne (CS:pg.3.95) nisajjā nipphannā. Idāni dakkhiṇena passena thokaṁ nipanne sayanaṁ nipphajjissatīti evaṁ catūhi iriyāpathehi paribhuñjitukāmo ahosi. Upādinnakasarīrañca nāma "no āgilāyatī"ti na vattabbaṁ, tasmā ciranisajjāya sañjātaṁ appakampi āgilāyanaṁ gahetvā evamāha.

Saṅghāṭiṁ paññāpetvāti santhāgārassa kira ekapasse te rājāno paṭasāṇiṁ parikkhipāpetvā kappiyamañcakaṁ paññāpetvā kappiyapaccattharaṇena attharitvā upari suvaṇṇatārakagandhamālādidāmapaṭimaṇḍitaṁ vitānaṁ bandhitvā gandhatelappadīpaṁ āropayiṁsu, "appeva nāma Satthā dhammāsanato vuṭṭhāya thokaṁ vissamanto idha nipajjeyya, evaṁ no imaṁ santhāgāraṁ Bhagavatā catūhi iriyāpathehi paribhuttaṁ dīgharattaṁ hitāya sukhāya bhavissatī"ti. (SA.35.202./III,53.) Satthāpi tadeva sandhāya tattha saṅghāṭiṁ paññāpetvā nipajji. **Uṭṭhānasaññaṁ manasi karitvā**ti "ettakaṁ kālaṁ atikkamitvā vuṭṭhahissāmī"ti vuṭṭhānasaññaṁ citte ṭhapetvā, tañca kho

aniddāyantova therassa dhammakathaṁ suṇamāno.

Avassutapariyāyanti avassutassa pariyāyaṁ, avassutassa kāraṇanti attho. **Adhimuccatī**ti kilesādhimuccanena adhimuccati, giddho hoti. **Byāpajjatī**ti byāpādavasena pūticitto hoti. **Cakkhuto**ti cakkhubhāvena. **Māro**ti kilesamāropi devaputtamāropi. **Otāran**ti vivaraṁ. **Ārammaṇan**ti paccayaṁ. Naḷāgāratiṇāgāraṁ viya hi savisevanāni āyatanāni, tiṇukkā viya kilesuppattirahaṁ ārammaṇaṁ, tiṇukkāya ṭhapitaṭhapitaṭṭhāne aṅgārassujjalanaṁ viya ārammaṇe āpāthamāgate kilesānaṁ uppatti. Tena vuttaṁ **labhetha māro otāran**ti.

Sukkapakkhe bahalamattikapiṇḍāvalepanaṁ kūṭāgāraṁ viya nibbisevanāni āyatanāni, tiṇukkā viya vuttapakārārammaṇaṁ, tiṇukkāya ṭhapitaṭhapitaṭṭhāne nibbāpanaṁ viya nibbisevanānaṁ āyatanānaṁ ārammaṇe āpāthamāgate kilesapariḷāhassa anuppatti. Tena vuttaṁ **neva labhetha māro otāran**ti.

(SA.35.203.)7. Dukkhadhammasuttavaṇṇanā

244. Sattame (CS:pg.3.96) **dukkhadhammānan**ti dukkhasambhavadhammānaṁ. Pañcasu hi khandhesu sati chedanavadhabandhanādibhedaṁ dukkhaṁ sambhavati, tasmā te dukkhasambhavadhammattā dukkhadhammāti vuccanti. **Tathā kho panassā**ti tenākārenassa. **Yathāssa kāme passato**ti yenākārenassa kāme passantassa. **Yathā carantan**ti yenākārena cārañca vihārañca anubandhitvā carantaṁ. (SA.35.203./III,54.) **Aṅgārakāsūpamā kāmā diṭṭhā hontī**ti pariyeṭṭhimūlakassa ceva paṭisandhimūlakassa ca dukkhassa vasena aṅgārakāsu viya mahāpariḷāhāti diṭṭhā honti. Kāme pariyesantānañhi nāvāya mahāsamuddoogāhana-ajapathasaṅkupathapaṭipajjana-ubhatobyūḷhasaṅgāmapakkhandan ādivasena pariyeṭṭhimūlakampi, kāme paribhuñjantānaṁ kāmaparibhogacetanāya catūsu apāyesu dinnapaṭisandhimūlakampi mahāpariḷāhadukkhaṁ uppajjati. Evametassa duvidhassāpi dukkhassa vasena aṅgārakāsu viya mahāpariḷāhāti diṭṭhā honti.

Dāyanti aṭaviṁ. **Puratopi kaṇṭako**ti purimapasse vijjhitukāmo viya āsannaṭṭhāneyeva ṭhitakaṇṭako. **Pacchato**ti-ādīsupi eseva nayo. Heṭṭhā pana pādehi akkantaṭṭhānassa santike, na akkantaṭṭhāneyeva. Evaṁ so kaṇṭakagabbhaṁ paviṭṭho viya bhaveyya. **Mā maṁ kaṇṭako**ti mā maṁ kaṇṭako vijjhīti kaṇṭakavedhaṁ rakkhamāno.

Dandho, bhikkhave, satuppādoti satiyā uppādoyeva dandho, uppannamattāya pana tāya kāci kilesā niggahitāva honti, na saṇṭhātuṁ sakkonti. Cakkhudvārasmiñhi rāgādīsu uppannesu dutiyajavanavārena “kilesā me uppannā”ti ñatvā tatiye javanavāre saṁvarajavanaṁyeva javati. Anacchariyañcetaṁ, yaṁ vipassako tatiyajavanavāre kilese niggaṇheyya. Cakkhudvāre pana iṭṭhārammaṇe āpāthagate bhavaṅgaṁ āvaṭṭetvā āvajjanādīsu uppannesu voṭṭhabbanānantaraṁ sampattakilesajavanavāraṁ nivattetvā kusalameva uppādeti. Āraddhavipassakānañhi ayamānisaṁso bhāvanāpaṭisaṅkhāne patiṭṭhitabhāvassa.

Abhihaṭṭhuṁ (CS:pg.3.97) **pavāreyyun**ti Sudinnattherassa viya raṭṭhapālakulaputtassa viya ca kāyena vā satta ratanāni abhiharitvā vācāya vā “amhākaṁ dhanato yattakaṁ icchasi, (SA.35.203./III,55.) tattakaṁ gaṇhā”ti vadantā pavāreyyuṁ. **Anudahantī**ti sarīre paliveṭhitattā uṇhapariḷāhaṁ janetvā anudahanti. Sañjātasede vā sarīre laggantā anusentītipi attho. **Yañhi taṁ, bhikkhave, cittan**ti idaṁ yasmā citte anāvaṭṭante puggalassa āvaṭṭanaṁ nāma natthi. Evarūpañhi cittaṁ anāvaṭṭanti, tasmā

vuttaṁ. Iti imasmiṁ Sutte vipassanābalameva dīpitaṁ.

(SA.35.204.)8. Kiṁsukopamasuttavaṇṇanā

245. Aṭṭhame **dassanan**ti paṭhamamaggassetaṁ adhivacanaṁ. Paṭhamamaggo hi kilesapahānakiccaṁ sādhento paṭhamaṁ nibbānaṁ passati, tasmā dassananti vuccati. Gotrabhuñāṇaṁ pana kiñcāpi maggato paṭhamataraṁ passati, passitvā pana kattabbakiccassa kilesapahānassa abhāvena na dassananti vuccati. Apica cattāropi maggā dassanameva. Kasmā? Sotāpattimaggakkhaṇe dassanaṁ visujjhati, phalakkhaṇe visuddhaṁ. Sakadāgāmi-anāgāmi-arahattamaggakkhaṇe visujjhati, phalakkhaṇe visuddhanti evaṁ kathentānaṁ bhikkhūnaṁ sutvā so bhikkhu "Ahampi dassanaṁ visodhetvā arahattaphale patiṭṭhito dassanavisuddhikaṁ nibbānaṁ sacchikatvā viharissāmī"ti taṁ bhikkhuṁ upasaṅkamitvā evaṁ pucchi. So phassāyatanakammaṭṭhāniko channaṁ phassāyatanānaṁ vasena rūpārūpadhamme pariggahetvā arahattaṁ patto. Ettha hi purimāni pañca āyatanāni rūpaṁ, manāyatanaṁ arūpaṁ. Iti so attanā adhigatamaggameva kathesi.

Asantuṭṭhoti padesasaṅkhāresu ṭhatvā kathitattā asantuṭṭho. Evaṁ kirassa ahosi-- "Ayaṁ padesasaṅkhāresu ṭhatvā kathesi. Sakkā nu kho padesasaṅkhāresu ṭhatvā dassanavisuddhikaṁ nibbānaṁ pāpuṇitun"ti? Tato naṁ pucchi-- "Āvuso, tvaṁyeva nu kho idaṁ dassanavisuddhikaṁ nibbānaṁ jānāsi, udāhu aññepi jānantā atthī"ti. Atthāvuso, asukavihāre Asukatthero nāmāti. So tampi upasaṅkamitvā pucchi. Etenupāyena aññampi aññampīti.

Ettha (CS:pg.3.98) ca dutiyo pañcakkhandhakammaṭṭhāniko rūpakkhandhavasena (SA.35.204./III,56.) rūpaṁ, sesakkhandhavasena nāmanti nāmarūpaṁ vavatthapetvā anukkamena arahattaṁ patto. Tasmā sopi attanā adhigatamaggameva kathesi. Ayaṁ pana "Imesaṁ aññamaññaṁ na sameti, paṭhamena sappadesasaṅkhāresu ṭhatvāva kathitaṁ, iminā nippadesesū"ti asantuṭṭho hutvā tatheva taṁ pucchitvā pakkāmi.

Tatiyo mahābhūtakammaṭṭhāniko cattāri mahābhūtāni saṅkhepato ca vitthārato ca pariggahetvā arahattaṁ patto, tasmā ayampi attanā adhigatamaggameva kathesi. Ayaṁ pana "Imesaṁ aññamaññaṁ na sameti, paṭhamena sappadesasaṅkhāresu ṭhatvā kathitaṁ, dutiyena nippadesesu, tatiyena atisappadesesū"ti asantuṭṭho hutvā tatheva taṁ pucchitvā pakkāmi.

Catuttho tebhūmakakammaṭṭhāniko. Tassa kira samappavattā dhātuyo ahesuṁ, kallasarīraṁ balapattaṁ, kammaṭṭhānānipissa sabbāneva sappāyāni, atītā vā saṅkhārā hontu anāgatā vā paccuppannā vā kāmāvacarā vā rūpāvacarā vā arūpāvacarā vā, sabbepi sappāyāva. Asappāyakammaṭṭhānaṁ nāma natthi. Kālesupi purebhattaṁ vā hotu pacchābhattaṁ vā paṭhamayāmādayo vā, asappāyo kālo nāma natthi. Yathā nāma cāribhūmiṁ otiṇṇo mahāhatthī hatthena gahetabbaṁ hattheneva luñcitvā gaṇhāti, pādehi paharitvā gahetabbaṁ pādehi paharitvā gaṇhāti, evameva sakale tebhūmakadhamme kalāpaggāhena gahetvā sammasanto arahattaṁ patto, tasmā esopi attanā adhigatamaggameva kathesi. Ayaṁ pana "Imesaṁ aññamaññaṁ na sameti. Paṭhamena sappadesasaṅkhāresu ṭhatvā kathitaṁ, dutiyena nippadesesu, puna tatiyena sappadesesu, catutthena nippadesesuyevā"ti asantuṭṭho hutvā taṁ pucchi-- "Kiṁ nu kho, āvuso, idaṁ dassanavisuddhikaṁ (SA.35.204./III,57.) nibbānaṁ tumhehi attanova dhammatāya ñātaṁ, udāhu kenaci vo akkhātan"ti? Āvuso, mayaṁ kiṁ jānāma? Atthi pana sadevake loke sammāsambuddho, taṁ nissāyetaṁ amhehi ñātanti. So cintesi --

"Ime bhikkhū mayhaṁ ajjhāsayaṁ gahetvā kathetuṁ na sakkonti, ahaṁ sabbaññubuddhameva pucchitvā nikkaṅkho bhavissāmī"ti yena Bhagavā tenupasaṅkami.

Bhagavā (CS:pg.3.99) tassa vacanaṁ sutvā "Yehi te pañho kathito, te cattāropi khīṇāsavā, sukathitaṁ tehi, tvaṁ pana attano andhabālatāya taṁ na sallakkhesī"ti na evaṁ vihesesi. Kārakabhāvaṁ panassa ñatvā "atthagavesako esa, dhammadesanāya eva naṁ bujjhāpessāmī"ti kiṁsukopamaṁ āhari. Tattha bhūtaṁ vatthuṁ katvā evamattho vibhāvetabbo -- ekasmiṁ kira mahānagare eko sabbaganthadharo brāhmaṇavejjo paṇḍito paṭivasati. Atheko nagarassa pācīnadvāragāmavāsī paṇḍurogapuriso tassa santikaṁ āgantvā taṁ vanditvā aṭṭhāsi. Vejjapaṇḍito tena saddhiṁ sammoditvā "kenatthena āgatosi bhadramukhā"ti, pucchi. Rogenamhi, ayya, upadduto, bhesajjaṁ me kathehīti. Tena hi, bho, gaccha, kiṁsukarukkhaṁ chinditvā, sosetvā jhāpetvā, tassa khārodakaṁ gahetvā iminā ciminā ca bhesajjena yojetvā, ariṭṭhaṁ katvā piva, tena te phāsukaṁ bhavissatīti. So tathā katvā nirogo balavā pāsādiko jāto.

Athañño dakkhiṇadvāragāmavāsī puriso teneva rogena āturo "asuko kira bhesajjaṁ katvā arogo jāto"ti sutvā taṁ upasaṅkamitvā pucchi-- "Kena te, samma, phāsukaṁ jātan"ti. Kiṁsukāriṭṭhena nāma, gaccha tvampi karohīti. Sopi tathā katvā tādisova jāto.

Athañño pacchimadvāragāmavāsī …pe… uttaradvāragāmavāsī puriso teneva rogena āturo "asuko kira bhesajjaṁ katvā arogo jāto"ti taṁ upasaṅkamitvā pucchi "kena te, samma, phāsukaṁ jātan"ti? Kiṁsukāriṭṭhena nāma, gaccha tvampi karohīti. Sopi tathā katvā tādisova jāto.

Athañño paccantavāsī adiṭṭhapubbakiṁsuko eko puriso teneva rogena āturo ciraṁ tāni tāni bhesajjāni katvā roge avūpasamamāne "asuko kira nagarassa pācīnadvāragāmavāsī (SA.35.204./III,58.) puriso bhesajjaṁ katvā arogo jāto"ti sutvā "gacchāmahampi, tena katabhesajjaṁ karissāmī"ti daṇḍamolubbha anupubbena tassa santikaṁ gantvā, "kena te, samma, phāsukaṁ jātan"ti pucchi. Kiṁsukāriṭṭhena sammāti. Kīdiso (CS:pg.3.100) pana so kiṁsukoti. Jhāpitagāme ṭhitajhāmathūṇo viyāti. Iti so puriso attanā diṭṭhākārenava kiṁsukaṁ ācikkhi. Tena hi diṭṭhakāle kiṁsuko patitapatto khāṇukakāle diṭṭhattā tādisova hoti.

So pana puriso sutamaṅgalikattā "ayaṁ 'jhāpitagāme jhāmathūṇo viyā'ti āha, amaṅgalametaṁ Etasmiñhi me bhesajje katepi rogo na vūpasamissatī"ti tassa veyyākaraṇena asantuṭṭho taṁ pucchi-- "Kiṁ nu kho, bho, tvaññeva kiṁsukaṁ jānāsi, udāhu aññopi atthī"ti. Atthi, bho, dakkhiṇadvāragāme asuko nāmāti. So taṁ upasaṅkamitvā pucchi, svāssa pupphitakāle diṭṭhattā attano dassanānurūpena "lohitako kiṁsuko"ti āha. So "ayaṁ purimena viruddhaṁ āha, kāḷako lohitakato suvidūradūre"ti tassapi veyyākaraṇena asantuṭṭho "Atthi pana, bho, aññopi koci kiṁsukadassāvī, yena kiṁsuko diṭṭhapubbo"ti? Pucchitvā, "Atthi pacchimadvāragāme asuko nāmā"ti vutte tampi upasaṅkamitvā pucchi. Svāssa phalitakāle diṭṭhattā attano dassanānurūpena "ocirakajāto ādinnasipāṭiko"ti āha. Phalitakālasmiñhi kiṁsuko olambamānacīrako viya adhomukhaṁ katvā gahita-asikoso viya ca sirīsarukkho viya ca lambamānaphalo hoti. So "Ayaṁ purimehi viruddhaṁ āha, na sakkā imassa vacanaṁ gahetun"ti tassapi veyyākaraṇena asantuṭṭho "Atthi pana, bho, aññopi koci kiṁsukadassāvī, yena kiṁsuko diṭṭhapubbo"ti? Pucchitvā, "Atthi uttaradvāragāme asuko nāmā"ti vutte tampi upasaṅkamitvā pucchi. So assa sañchannapattakāle diṭṭhattā attano dassanānurūpena "bahalapattapalāso sandacchāyo"ti āha. **Sandacchāyo** nāma saṁsanditvā ṭhitacchāyo.

So "Ayampi purimehi viruddhaṁ āha, na sakkā imassa vacanaṁ gahetun"ti tassapi

veyyākaraṇena (SA.35.204./III,59.) asantuṭṭho taṁ āha, “Kiṁ nu kho, bho, tumhe attanova dhammatāya kiṁsukaṁ jānātha, udāhu kenaci vo akkhāto”ti? Kiṁ, bho, mayaṁ jānāma? Atthi pana mahānagarassa majjhe (CS:pg.3.101) amhākaṁ ācariyo vejjapaṇḍito, taṁ nissāya amhehi ñātanti. “Tena hi ahampi ācariyameva upasaṅkamitvā nikkaṅkho bhavissāmī”ti tassa santikaṁ upasaṅkamitvā taṁ vanditvā aṭṭhāsi. Vejjapaṇḍito tena saddhiṁ sammoditvā, “kenatthena āgatosi bhadramukhā”ti pucchi. Rogenamhi, ayya, upadduto, bhesajjaṁ me kathethāti. Tena hi, bho, gaccha, kiṁsukarukkhaṁ chinditvā sosetvā jhāpetvā tassa khārodakaṁ gahetvā iminā ciminā ca bhesajjena yojetvā ariṭṭhaṁ katvā piva, etena te phāsukaṁ bhavissatīti. So tathā katvā nirogo balavā pāsādiko jāto.

Tattha mahānagaraṁ viya nibbānanagaraṁ daṭṭhabbaṁ. Vejjapaṇḍito viya sammāsambuddho. Vuttampi ce taṁ “Bhisakko sallakattoti kho, sunakkhatta, Tathāgatassetaṁ adhivacanaṁ arahato sammāsambuddhassā”ti (ma.ni.3.65) catūsu dvāragāmesu cattāro vejjantevāsikā viya cattāro dassanavisuddhipattā khīṇāsavā. Paccantavāsī paṭhamapuriso viya pañhapucchako bhikkhu. Paccantavāsino catunnaṁ vejjantevāsikānaṁ kathāya asantuṭṭhassa ācariyameva upasaṅkamitvā pucchanakālo viya imassa bhikkhuno catunnaṁ dassanavisuddhipattānaṁ khīṇāsavānaṁ kathāya asantuṭṭhassa Satthāraṁ upasaṅkamitvā pucchanakālo.

Yathā yathā adhimuttānanti yena yenākārena adhimuttānaṁ. **Dassanaṁ suvisuddhan**ti nibbānadassanaṁ suṭṭhu visuddhaṁ. **Tathā tathā kho tehi sappurisehi byākatan**ti tena tenevākārena tuyhaṁ tehi sappurisehi kathitaṁ. Yathā hi “kāḷako kiṁsuko”ti kathento na aññaṁ kathesi, attanā diṭṭhanayena kiṁsukameva kathesi, evameva chaphassāyatanānaṁ vasena dassanavisuddhipattakhīṇāsavopi imaṁ pañhaṁ kathento na aññaṁ kathesi, attanā adhigatamaggena dassanavisuddhikaṁ nibbānameva kathesi.

Yathā ca “lohitako ocirakajāto bahalapattapalāso kiṁsuko”ti kathentopi na aññaṁ kathesi, attanā diṭṭhanayena kiṁsukameva kathesi, evameva pañcupādānakkhandhavasena catumahābhūtavasena tebhūmakadhammavasena dassanavisuddhipattakhīṇāsavopi imaṁ pañhaṁ kathento (CS:pg.3.102) na aññaṁ kathesi, attanā adhigatamaggena dassanavisuddhikaṁ nibbānameva kathesi.

Tattha yathā kāḷakakāle kiṁsukadassāvinopi taṁ dassanaṁ (SA.35.204./III,60.) bhūtaṁ tacchaṁ na tena aññaṁ diṭṭhaṁ, kiṁsukova diṭṭho, evameva chaphassāyatanavasena dassanavisuddhipattassāpi khīṇāsavassa dassanaṁ bhūtaṁ tacchaṁ, na tena aññaṁ kathitaṁ, attanā adhigatamaggena dassanavisuddhikaṁ nibbānameva kathitaṁ. Yathā ca lohitakāle ocirakajātakāle bahalapattapalāsakāle kiṁsukadassāvinopi taṁ dassanaṁ bhūtaṁ tacchaṁ, na tena aññaṁ diṭṭhaṁ, kiṁsukova diṭṭho, evameva pañcupādānakkhandhavasena catumahābhūtavasena tebhūmakadhammavasena dassanavisuddhipattassāpi khīṇāsavassa dassanaṁ bhūtaṁ tacchaṁ, na tena aññaṁ kathitaṁ, attanā adhigatamaggena dassanavisuddhikaṁ nibbānameva kathitaṁ.

Seyyathāpi bhikkhu rañño paccantimaṁ nagaranti idaṁ kasmā āraddhaṁ? Sace tena bhikkhunā taṁ sallakkhitaṁ, athassa dhammadesanatthaṁ āraddhaṁ. Sace na sallakkhitaṁ, athassa iminā nagaropamena tassevatthassa dīpanatthāya āvibhāvanatthāya āraddhaṁ. Tattha yasmā majjhimapadese nagarassa pākārādīni thirāni vā hontu dubbalāni vā, sabbaso vā mā hontu, corāsaṅkā na honti, tasmā taṁ aggahetvā “paccantimaṁ nagaran”ti āha. **Daḷhuddhāpan**ti thirapākāraṁ.

Daḷhapākāratoraṇanti thirapākārañceva thiratoraṇañca. Toraṇāni nāma hi purisubbedhāni nagarassa alaṅkāratthaṁ karīyanti, coranivāraṇatthānipi hontiyeva. Atha vā toraṇanti piṭṭhasaṅghāṭassetaṁ nāmaṁ, thirapiṭṭhasaṅghāṭantipi attho. **Chadvāran**ti nagaradvāraṁ nāma ekampi hoti dvepi satampi sahassampi, idha pana Satthā chadvārikanagaraṁ dassento evamāha. **Paṇḍito**ti paṇḍiccena samannāgato. **Byatto**ti veyyattiyena samannāgato visadañāṇo. **Medhāvī**ti ṭhānuppattikapaññāsaṅkhātāya medhāya samannāgato.

Puratthimāya disāyāti-ādimhi bhūtamatthaṁ katvā evamattho veditabbo–Samiddhe kira mahānagare sattaratanasampanno rājā cakkavatti rajjaṁ anusāsati, tassetaṁ paccantanagaraṁ (SA.35.204./III,61.) rājāyuttavirahitaṁ atha purisā āgantvā (CS:pg.3.103) “Amhākaṁ, deva, nagare āyuttako natthi, dehi no kiñci āyuttakan”ti āhaṁsu. Rājā ekaṁ puttaṁ datvā “gacchatha, etaṁ ādāya tattha abhisiñcitvā vinicchayaṭṭhānādīni katvā vasathā”ti. Te tathā akaṁsu. Rājaputto pāpamittasaṁsaggena katipāheyeva surāsoṇḍo hutvā, sabbāni vinicchayaṭṭhānādīni hāretvā, nagaramajjhe dhuttehi parivārito suraṁ pivanto naccagītādiratiyā vītināmeti. Atha rañño āgantvā ārocayiṁsu.

Rājā ekaṁ paṇḍitaṁ amaccaṁ āṇāpesi-- “Gaccha kumāraṁ ovaditvā, vinicchayaṭṭhānādīni kāretvā, puna abhisekaṁ katvā, ehī”ti. Na sakkā, deva, kumāraṁ ovadituṁ, caṇḍo kumāro ghāteyyāpi manti. Athekaṁ balasampannaṁ yodhaṁ āṇāpesi-- “Tvaṁ iminā saddhiṁ gantvā sace so ovāde na tiṭṭhati, sīsamassa chindāhī”ti. Iti so amacco yodho cāti idaṁ sīghaṁ dūtayugaṁ tattha gantvā dovārikaṁ pucchi-- “Kahaṁ, bho, nagarassa sāmi kumāro”ti. Esa majjhesiṅghāṭake suraṁ pivanto dhuttaparivārito gītādiratiṁ anubhonto nisinnoti. Atha taṁ dūtayugaṁ gantvā amacco tāvettha, “sāmi, vinicchayaṭṭhānādīni kira kāretvā sādhukaṁ rajjaṁ anusāsā”ti āha. Kumāro asuṇanto viya nisīdi. Atha naṁ yodho sīse gahetvā, “Sace rañño āṇaṁ karosi, kara, no ce, ettheva te sīsaṁ pātessāmī”ti khaggaṁ abbāhi. Paricārakā dhuttā tāvadeva disāsu palāyiṁsu. Kumāro bhīto sāsanaṁ sampaṭicchi. Athassa te tattheva abhisekaṁ katvā setacchattaṁ ussāpetvā “sammā rajjaṁ anusāsāhī”ti raññā vuttaṁ yathābhūtavacanaṁ niyyātetvā yathāgatamaggameva paṭipajjiṁsu. Imamatthaṁ āvikaronto Bhagavā “puratthimāya disāyā”ti āha.

(SA.35.204./III,62.) Tatridaṁ opammasaṁsandanaṁ–samiddhamahānagaraṁ viya hi nibbānanagaraṁ daṭṭhabbaṁ, sattaratanasamannāgato rājā cakkavatti viya sattabojjhaṅgaratanasamannāgato dhammarājā sammāsambuddho, paccantimanagaraṁ viya sakkāyanagaraṁ, tasmiṁ nagare kūṭarājaputto viya imassa bhikkhuno kūṭacittuppādo, kūṭarājaputtassa dhuttehi parivāritakālo viya imassa bhikkhuno pañcahi nīvaraṇehi samaṅgikālo, dve sīghadūtā viya samathakammaṭṭhānañca vipassanākammaṭṭhānañca, mahāyodhena sīse gahitakālo viya uppannapaṭhamajjhānasamādhinā (CS:pg.3.104) niccalaṁ katvā cittaggahitakālo, yodhena sīse gahitamatte dhuttānaṁ disāsu palāyitvā dūrībhāvo viya paṭhamajjhānamhi uppannamatte nīvaraṇānaṁ dūrībhāvo, “karissāmi rañño sāsanan”ti sampaṭicchitamatte vissaṭṭhakālo viya jhānato vuṭṭhitakālo, amaccena rañño sāsanaṁ ārocitakālo viya samādhinā cittaṁ kammaniyaṁ katvā vipassanākammaṭṭhānassa vaḍḍhitakālo, tatthevassa tehi dvīhi dūtehi katābhisekassa setacchatta-ussāpanaṁ viya samathavipassanākammaṭṭhānaṁ nissāya arahattappattassa vimuttisetacchattussāpanaṁ veditabbaṁ.

Nagaranti kho bhikkhu imassetaṁ cātumahābhūtikassa kāyassa

adhivacananti-ādīsu pana **cātumahābhūtikassā**ti-ādīnaṁ padānaṁ attho heṭṭhā vitthāritova. Kevalaṁ pana viññāṇarājaputtassa nivāsaṭṭhānattā ettha kāyo "nagaran"ti vutto, tasseva dvārabhūtattā cha āyatanāni "dvārānī"ti, tesu dvāresu niccaṁ suppatiṭṭhitattā sati "dovāriko"ti, kammaṭṭhānaṁ ācikkhantena dhammarājena pesitattā samathavipassanā "sīghaṁ dūtayugan"ti. Ettha mahāyodho viya samatho, paṇḍitāmacco viya vipassanā veditabbā.

Majjhe siṅghāṭakoti nagaramajjhe siṅghāṭako. **Mahābhūtānan**ti hadayavatthussa nissayabhūtānaṁ mahābhūtānaṁ Vatthurūpassa hi paccayadassanatthamevetaṁ catumahābhūtaggahaṇaṁ kataṁ. Nagaramajjhe pana so rājakumāro viya sarīramajjhe hadayarūpasiṅghāṭake nisinno samathavipassanādūtehi arahattābhisekena abhisiñcitabbo vipassanāviññāṇarājaputto daṭṭhabbo. Nibbānaṁ pana yathābhūtasabhāvaṁ (SA.35.204./III,63.) akuppaṁ adhikārīti katvā **yathābhūtaṁ vacanan**ti vuttaṁ. Ariyamaggo pana yādisova pubbabhāgavipassanāmaggo, ayampi aṭṭhaṅgasamannāgatattā tādisoyevāti katvā **yathāgatamaggo**ti vutto. Idaṁ tāvettha dhammadesanatthaṁ ābhatāya upamāya saṁsandanaṁ.

Tassevatthassa pākaṭīkaraṇatthaṁ ābhatapakkhe pana idaṁ saṁsandanaṁ -- ettha hi chadvārūpamā chaphassāyatanavasena dassanavisuddhipattaṁ khīṇāsavaṁ dassetuṁ (CS:pg.3.105) ābhatā, nagarasāmi-upamā pañcakkhandhavasena, siṅghāṭakūpamā catumahābhūtavasena, nagarūpamā tebhūmakadhammavasena dassanavisuddhipattaṁ khīṇāsavaṁ dassetuṁ ābhatā. Saṅkhepato panimasmiṁ Sutte catusaccameva kathitaṁ. Sakalenapi hi nagarasambhārena dukkhasaccameva kathitaṁ, yathābhūtavacanena nirodhasaccaṁ, yathāgatamaggena maggasaccaṁ, dukkhassa pana pabhāvikā taṇhā samudayasaccaṁ. Desanāpariyosāne pañhapucchako bhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhitoti.

(SA.35.205.)9. Vīṇopamasuttavaṇṇanā

246. Navame **yassa kassaci, bhikkhave, bhikkhussa vā bhikkhuniyā vā**ti idaṁ Satthā yathā nāma mahākuṭumbiko mahantaṁ kasikammaṁ katvā, nipphannasasso gharadvāre maṇḍapaṁ katvā, ubhatosaṅghassa dānaṁ pavatteyya. Kiñcāpi tena ubhatosaṅghassa dānaṁ paṭṭhapitaṁ, dvīsu pana parisāsu santappitāsu sesajanampi santappetiyeva, evameva Bhagavā samadhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni pāramiyo pūretvā bodhimaṇḍe sabbaññutaññāṇaṁ adhigantvā pavattitavaradhammacakko jetavanamahāvihāre nisinno bhikkhuparisāya ceva bhikkhuniparisāya ca mahādhammayāgaṁ yajanto vīṇopamasuttaṁ ārabhi. Taṁ penetaṁ kiñcāpi dve parisā sandhāya āraddhaṁ, catunnampi pana parisānaṁ avāritaṁ. Tasmā sabbehipi sotabbañceva saddhātabbañca, pariyogāhitvā cassa attharaso vinditabboti. (SA.35.205./III,64.) Tattha **chando**ti-ādīsu **chando** nāma pubbuppattikā dubbalataṇhā, so rañjetuṁ na sakkoti Aparāparaṁ uppajjamānā pana balavataṇhā **rāgo** nāma, so rañjetuṁ sakkoti. Daṇḍādānādīni kātuṁ asamattho pubbuppattiko dubbalakodho **doso** nāma. Tāni kātuṁ samattho aparāparuppattiko balavakodho **paṭighaṁ** nāma. **Moho** pana mohanasammohanavasena uppannaṁ aññāṇaṁ. Evamettha pañcahipi padehi tīṇi akusalamūlāni gahitāni. Tesu gahitesu sabbepi tammūlakā kilesā gahitāva honti. "Chando rāgo"ti vā padadvayena aṭṭhalobhasahagatacittuppādā, "doso (CS:pg.3.106) paṭighan"ti padadvayena dve domanassasahagatacittuppādā, mohapadena lobhadosarahitā dve uddhaccavicikicchāsahagatacittuppādā gahitāti. Evaṁ sabbepi dvādasa cittuppādā dassitāva honti.

Sabhayoti kilesacorānaṁ nivāsaṭṭhānattā sabhayo. **Sappaṭibhayo**ti vadhabandhanādīnaṁ kāraṇattā sappaṭibhayo. **Sakaṇṭako**ti rāgādīhi kaṇṭakehi sakaṇṭako. **Sagahano**ti rāgagahanādīhi sagahano. **Ummaggo**ti devalokaṁ vā manussalokaṁ vā nibbānaṁ vā gacchantassa amaggo. **Kummaggo**ti kucchitajegucchibhūtaṭṭhānagamana-ekapadikamaggo viya apāyasampāpakattā kummaggo. **Duhitiko**ti ettha ihitīti iriyanā, dukkhā ihiti etthāti, **duhitiko**. Yasmiñhi magge mūlaphalādikhādanīyaṁ vā sāyanīyaṁ vā natthi, tasmiṁ iriyanā dukkhā hoti, na sakkā taṁ paṭipajjitvā icchitaṭṭhānaṁ gantuṁ. Kilesamaggampi paṭipajjitvā na sakkā sampattibhavaṁ gantunti kilesamaggo duhitikoti vutto. Dvīhitikotipi pāṭho, esevattho. **Asappurisasevito**ti Kokālikādīhi asappurisehi sevito.

Tato cittaṁ nivārayeti tehi cakkhuviññeyyehi rūpehi taṁ chandādivasena pavattacittaṁ asubhāvajjanādīhi upāyehi nivāraye. Cakkhudvārasmiñhi iṭṭhārammaṇe rāge uppanne asubhato āvajjantassa cittaṁ nivattati, aniṭṭhārammaṇe dose uppanne mettato āvajjantassa cittaṁ nivattati, majjhattārammaṇe (SA.35.205./III,65.) mohe uppanne uddesaparipucchaṁ garuvāsaṁ āvajjantassa cittaṁ nivattati. Evaṁ asakkontena pana Satthumahattataṁ dhammassa svākkhātatā saṅghassa suppaṭipatti ca āvajjitabbā. Satthumahattataṁ paccavekkhatopi hi dhammassa svākkhātataṁ saṅghassa suppaṭipattiṁ paccavekkhatopi cittaṁ nivattati. Tena vuttaṁ “asubhāvajjanādīhi upāyehi nivāraye”ti.

Kiṭṭhanti kiṭṭhaṭṭhāne uppannasassaṁ. **Sampannan**ti paripuṇṇaṁ sunipphannaṁ. **Kiṭṭhādo**ti sassakhādako **Evameva kho**ti ettha sampannakiṭṭhaṁ viya pañca kāmaguṇā daṭṭhabbā, kiṭṭhādo goṇo viya kūṭacittaṁ, kiṭṭhārakkhassa pamādakālo viya bhikkhuno chasu dvāresu satiṁ pahāya vicaraṇakālo, kiṭṭhārakkhassa pamādamāgamma goṇena gahitagabbhassa kiṭṭhassa khāditattā sassasāmino (CS:pg.3.107) sassaphalānadhigamo viya chadvārarakkhikāya satiyā vippavāsamāgamma pañcakāmaguṇaṁ assādentena cittena kusalapakkhassa nāsitattā bhikkhuno sāmaññaphalādhigamābhāvo veditabbo.

Uparighaṭāyanti dvinnaṁ siṅgānaṁ antare. **Suniggahitaṁ niggaṇheyyā**ti ghaṭāyaṁ patiṭṭhite nāsārajjuke suṭṭhu niggahitaṁ katvā niggaṇheyya. **Daṇḍenā**ti muggarasadisena thūladaṇḍakena. **Evañhi so bhikkhave goṇo**ti evaṁ so kiṭṭhārakkhassa pamādamanvāya yasmiṁ yasmiṁ khaṇe kiṭṭhaṁ otaritukāmo hoti, tasmiṁ tasmiṁ khaṇe evaṁ niggaṇhitvā tāḷetvā osajjanena nibbisevanabhāvaṁ upanīto goṇo.

Evameva khoti idhāpi sampannakiṭṭhamiva pañca kāmaguṇā daṭṭhabbā, kiṭṭhādo viya kūṭacittaṁ, kiṭṭhārakkhassa appamādo viya imassa bhikkhuno chasu dvāresu satiyā avissajjanaṁ, daṇḍo viya suttanto, goṇassa kiṭṭhābhimukhakāle daṇḍena tāḷanaṁ viya cittassa bahiddhā puthuttārammaṇābhimukhakāle anamataggiyadevadūta-āditta-āsīvisūpama-anāgatabhayādīsu (SA.35.205./III,66.) taṁ taṁ suttaṁ āvajjetvā cittuppādassa puthuttārammaṇato nivāretvā mūlakammaṭṭhāne otāraṇaṁ veditabbaṁ. Tenāhu porāṇā--

“Subhāsitaṁ sutvā mano pasīdati,
Dameti naṁ pītisukhañca vindati.
Tadassa ārammaṇe tiṭṭhate mano,
Goṇova kiṭṭhādako daṇḍatajjito”ti.

Udujitanti tajjitaṁ. **Sudujitan**ti sutajjitaṁ, sujitantipi attho. Udu, sudūti idaṁ pana nipātamattameva. **Ajjhattan**ti gocarajjhattaṁ. **Santiṭṭhatī**ti-ādīsu paṭhamajjhānavasena santiṭṭhati, dutiyajjhānavasena sannisīdati, tatiyajjhānavasena ekodi

hoti, catutthajjhānavasena samādhiyati. Sabbampi vā etaṁ paṭhamajjhānavasena veditabbaṁ. Ettāvatā hi sammāsambuddhena samathānurakkhaṇa-indriyasaṁvarasīlaṁ nāma kathitaṁ.

Rañño vāti kassacideva paccantarañño vā. **Saddaṁ suṇeyyā**ti paccūsakāle pabuddho kusalena vīṇāvādakena vādiyamānāya madhurasaddaṁ suṇeyya. **Rajanīyo**ti-ādīsu cittaṁ rañjetīti **rajanīyo**. Kāmetabbatāya (CS:pg.3.108) **kamanīyo**. Cittaṁ madayatīti **madanīyo**. Cittaṁ mucchitaṁ viya karaṇato mucchiyatīti **mucchanīyo**. Ābandhitvā viya gahaṇato bandhatīti **bandhanīyo**. **Alaṁ me, bho**ti vīṇāya saṇṭhānaṁ disvā taṁ anicchanto evamāha. **Upadhāraṇe**ti veṭṭhake. **Koṇan**ti caturassaṁ sāradaṇḍakaṁ.

So taṁ vīṇanti so rājā "āharatha naṁ vīṇaṁ, ahamassā saddaṁ pasissāmī"ti taṁ vīṇaṁ gahetvā. **Dasadhā vā**ti-ādīsu paṭhamaṁ tāva dasadhā phāleyya, athassā saddaṁ apassanto satadhā phāleyya, tathāpi apassanto sakalikaṁ sakalikaṁ kareyya, tathāpi apassanto "sakalikā jhāyissanti, saddo pana nikkhamitvā palāyissati, tadā naṁ passissāmī"ti agginā ḍaheyya. Tathāpi apassanto (SA.35.205./III,67.) "sallahukāni masicuṇṇāni vātena bhassissanti, saddo sāradhaññaṁ viya pādamūle patissati, tadā naṁ passissāmī"ti mahāvāte vā ophuneyya. Tathāpi apassanto "masicuṇṇāni yathodakaṁ gamissanti, saddo pana pāraṁ gacchanto puriso viya nikkhamitvā tarissati, tadā naṁ passissāmī"ti nadiyā vā sīghasotāya pavāheyya.

Evaṁ vadeyyāti sabbehipimehi upāyehi apassanto te manusse evaṁ vadeyya. **Asatī kirāyan**ti asatī kira ayaṁ vīṇā, lāmikāti attho. Asatīti lāmakādhivacanametaṁ. Yathāha --

"Asā lokitthiyo nāma, velā tāsaṁ na vijjati;
Sārattā ca pagabbhā ca, sikhī sabbaghaso yathā"ti. (jā.1.1.61).

Yathevaṁ yaṁkiñci vīṇā nāmāti na kevalañca vīṇāyeva lāmikā, yatheva pana ayaṁ vīṇā nāma, evaṁ yaṁkiñci aññampi tantibaddhaṁ, sabbaṁ taṁ lāmakamevāti attho. **Evameva kho**ti ettha vīṇā viya pañcakkhandhā daṭṭhabbā, rājā viya yogāvacaro. Yathā so rājā taṁ vīṇaṁ dasadhā phālanato paṭṭhāya vicinanto saddaṁ adisvā vīṇāya anatthiko hoti, evaṁ yogāvacaro pañcakkhandhe sammasanto ahanti vā mamanti vā gahetabbaṁ apassanto khandhehi anatthiko hoti. Tenassa taṁ khandhasammasanaṁ (CS:pg.3.109) dassento **rūpaṁ samanvesati yāvatā rūpassa gatī**ti-ādimāha.

Tattha **samanvesatī**ti pariyesati. **Yāvatā rūpassa gatī**ti yattakā rūpassa gati. Tattha **gatī**ti gatigati, sañjātigati, salakkhaṇagati, vibhavagati, bhedagatīti pañcavidhā honti. Tattha idaṁ rūpaṁ nāma heṭṭhā avīcipariyantaṁ katvā upari akaniṭṭhabrahmalokaṁ anto katvā etthantare saṁsarati vattati, ayamassa **gatigati** nāma.

Ayaṁ pana kāyo neva padumagabbhe, na puṇḍarīkanīluppalādīsu sañjāyati, āmāsayapakkāsayānaṁ pana antare bahalandhakāre duggandhapavanavicarite paramajegucche okāse pūtimacchādīsu kimi viya (SA.35.205./III,68.) sañjāyati ayaṁ rūpassa **sañjātigati** nāma.

Duvidhaṁ pana rūpassa lakkhaṇaṁ, "ruppatīti kho, bhikkhave, tasmā rūpan"ti (saṁ.ni.3.79) evaṁ vutta ruppanasaṅkhātaṁ paccattalakkhaṇañca aniccādibhedaṁ sāmaññalakkhaṇañca, ayamassa **salakkhaṇagati** nāma.

"Gati migānaṁ pavanaṁ, ākāso pakkhinaṁ gati;
Vibhavo gati dhammānaṁ, nibbānaṁ arahato gatī"ti. (pari.339)--

Evaṁ vutto rūpassa abhāvo **vibhavagati** nāma. Yo panassa bhedo, ayaṁ **bhedagati** nāma. Vedanādīsupi eseva nayo. Kevalañhettha upari yāva bhavaggā

tesaṁ sañjātigati, salakkhaṇagatiyañca vedayitasañjānana-abhisaṅkharaṇavijānanavasena paccattalakkhaṇaṁ veditabbaṁ.

Tampi tassa na hotīti yadetaṁ rūpādīsu ahanti vā mamanti vā asmīti vā evaṁ niddiṭṭhaṁ diṭṭhitaṇhāmānaggāhattayaṁ, tampi tassa khīṇāsavassa na hotīti yathānusandhināva suttāgataṁ. Tena vuttaṁ Mahā-aṭṭhakathāyaṁ--

"Ādimhi sīlaṁ kathitaṁ, majjhe samādhibhāvanā;
Pariyosāne ca nibbānaṁ, esā vīṇopamā kathā"ti.

(SA.35.206.)10. Chappāṇakopamasuttavaṇṇanā

247. Dasame (CS:pg.3.110) **arugatto**ti vaṇasarīro. Tesaṁyeva arūnaṁ pakkattā **pakkagatto**. **Saravanan**ti kaṇḍavanaṁ. **Evameva kho**ti arugatto puriso viya dussīlapuggalo veditabbo. Tassa kusakaṇṭakehi viddhassa sarapattehi ca asidhārūpamehi vilikhitagattassa bhiyyosomattāya dukkhadomanassaṁ viya tattha tattha sabrahmacārīhi "ayaṁ so imesañca imesañca kammānaṁ kārako"ti vuccamānassa uppajjanadukkhaṁ veditabbaṁ.

Labhati vattāranti labhati codakaṁ. **Evaṁkārī**ti evarūpānaṁ vejjakammadūtakammādīnaṁ kārako. **Evaṁsamācāro**ti vidhavā gocarādivasena evarūpagocaro. **Asucigāmakaṇṭako**ti (SA.35.206./III,69.) asuddhaṭṭhena asuci, gāmavāsīnaṁ vijjhanaṭṭhena kaṇṭakoti gāmakaṇṭako.

Pakkhinti hatthisoṇḍasakuṇaṁ. **Ossajjeyyā**ti vissajjeyya. **Āviñcheyyun**ti ākaḍḍheyyuṁ. **Pavekkhāmī**ti pavisissāmi. **Ākāsaṁ ḍessāmī**ti ākāsaṁ uppatissāmi.

Etesu pana ahi "bhogehi maṇḍalaṁ bandhitvā supissāmī"ti vammikaṁ pavisitukāmo hoti. Susumāro "dūre bilaṁ pavisitvā nipajjissāmī"ti udakaṁ pavisitukāmo hoti. Pakkhī "ajaṭākāse sukhaṁ vicarissāmī"ti ākāsaṁ ḍetukāmo hoti. Kukkuro "uddhanaṭṭhāne chārikaṁ byūhitvā usumaṁ gaṇhanto nipajjissāmī"ti gāmaṁ pavisitukāmo hoti. Siṅgālo "manussamaṁsaṁ khāditvā piṭṭhiṁ pasāretvā sayissāmī"ti āmakasusānaṁ pavisitukāmo hoti. Makkaṭo "ucce rukkhe abhiruhitvā disādisaṁ pakkhandissāmī"ti vanaṁ pavisitukāmo hoti.

Anuvidhāyeyyunti anugaccheyyuṁ, anuvidhiyeyyuntipi pāṭho, anuvidhānaṁ āpajjeyyunti attho. Yattha so yāti, tattheva gaccheyyunti vuttaṁ hoti. **Evamevā**ti ettha cha pāṇakā viya chāyatanāni daṭṭhabbāni, daḷharajju viya taṇhā, majjhe gaṇṭhi viya avijjā. Yasmiṁ yasmiṁ dvāre ārammaṇaṁ balavaṁ hoti, taṁ taṁ āyatanaṁ tasmiṁ tasmiṁ ārammaṇe āviñchati.

Imaṁ (CS:pg.3.111) pana upamaṁ Bhagavā sarikkhakena vā āhareyya āyatanānaṁ vā nānattadassanavasena. Tattha **sarikkhakena** tāva visuṁ appanākiccaṁ natthi, pāḷiyaṁyeva appitā. **Āyatanānaṁ nānattadassanena** pana ayaṁ appanā-- ahi nāmesa bahi sittasammaṭṭhe ṭhāne nābhiramati, saṅkāraṭṭhānatiṇapaṇṇagahanavammikāniyeva pana pavisitvā nipannakāle abhiramati, ekaggataṁ āpajjati. Evameva cakkhupetaṁ visamajjhāsayaṁ, maṭṭhāsu suvaṇṇabhitti-ādīsu nābhiramati, oloketumpi na icchati, rūpacittapupphalatādivicittesu (SA.35.206./III,70.) yeva pana abhiramati. Tādisesu hi ṭhānesu cakkhumhi appahonte mukhampi vivaritvā oloketukāmo hoti.

Susumāropi bahi nikkhanto gahetabbaṁ na passati, akkhiṁ nimīletvā carati. Yadā pana byāmasatamattaṁ udakaṁ ogāhitvā bilaṁ pavisitvā nipanno hoti, tadā tassa cittaṁ ekaggaṁ hoti, sukhaṁ supati. Evameva sotampetaṁ bilajjhāsayaṁ ākāsasannissitaṁ, kaṇṇacchiddakūpakeyeva ajjhāsayaṁ karoti, kaṇṇacchiddākāsoyeva tassa saddasavane

paccayo hoti. Ajaṭākāsopi vaṭṭatiyeva. Antoleṇasmiñhi sajjhāye kayiramāne na leṇacchadanaṁ bhinditvā saddo bahi nikkhamati, dvāravātapānachiddehi pana nikkhamitvā dhātuparamparā ghaṭṭento āgantvā sotapasādaṁ ghaṭṭeti. Atha tasmiṁ kāle "asukaṁ nāma sajjhāyatī"ti leṇapiṭṭhe nisinnā jānanti.

Evaṁ sante sampattagocaratā hoti, kiṁ panetaṁ sampattagocaranti? Āma sampattagocaraṁ. Yadi evaṁ dūre bheri-ādīsu vajjamānesu "dūre saddo"ti jānanaṁ na bhaveyyāti. No na bhavati. Sotapasādasmiñhi ghaṭṭite "dūre saddo, āsanne saddo, paratīre orimatīre"ti tathā tathā jānanākāro hoti, dhammatā esāti. Kiṁ etāya dhammatāya? Yato yato chiddaṁ, tato tato savanaṁ hoti candimasūriyādīnaṁ dassanaṁ viyāti asampattagocaramevetaṁ.

Pakkhīpi rukkhe vā bhūmiyaṁ vā na ramati. Yadā pana ekaṁ vā dve vā leḍḍupāte atikkamma ajaṭākāsaṁ pakkhando hoti, tadā ekaggacittataṁ āpajjati. Evameva ghānampi ākāsajjhāsayaṁ vātūpanissayagandhagocaraṁ. Tathā (CS:pg.3.112) hi gāvo navavuṭṭhe deve bhūmiṁ ghāyitvā ghāyitvā ākāsābhimukho hutvā vātaṁ ākaḍḍhanti. Aṅgulīhi gandhapiṇḍaṁ gahetvāpi ca upasiṅghanakāle vātaṁ anākaḍḍhanto neva tassa gandhaṁ jānāti.

Kukkuropi bahi caranto khemaṭṭhānaṁ na passati, leḍḍudaṇḍādīhi upadduto hoti. Antogāmaṁ pavisitvā (SA.35.206./III,71.) uddhanaṭṭhāne chārikaṁ byūhitvā nipannassa panassa phāsu hoti. Evameva jivhāpi gāmajjhāsayā āposannissitarasārammaṇā. Tathā hi tiyāmarattiṁ samaṇadhammaṁ katvāpi pātova pattacīvaramādāya gāmaṁ pavisitabbaṁ hoti. Sukkhakhādanīyassa ca na sakkā kheḷena atemitassa rasaṁ jānituṁ.

Siṅgālopi bahi caranto ratiṁ na vindati, āmakasusāne manussamaṁsaṁ khāditvā nipannasseva panassa phāsu hoti. Evameva kāyopi upādiṇṇakajjhāsayo pathavīsannissitaphoṭṭhabbārammaṇo. Tathā hi aññaṁ upādiṇṇakaṁ alabhamānā sattā attanova hatthatale sīsaṁ katvā nipajjanti. Ajjhattikabāhirā cassa pathavī ārammaṇaggahaṇe paccayo hoti. Susanthatassāpi hi sayanassa heṭṭhāṭhitānampi vā phalakānaṁ na sakkā anisīdantena vā anuppīḷantena vā thaddhamudubhāvo jānitunti ajjhattikabāhirā pathavī etassa phoṭṭhabbajānane paccayo hoti.

Makkaṭopi bhūmiyaṁ vicaranto nābhiramati, hatthasatubbedhaṁ panassa rukkhaṁ āruyha viṭapapiṭṭhe nisīditvā disāvidisā olokentasseva phāsuko hoti. Evaṁ manopi nānajjhāsayo bhavaṅgapaccayo, diṭṭhapubbepi nānārammaṇajjhāsayaṁ karotiyeva mūlabhavaṅgaṁ panassa paccayo hotīti ayamettha saṅkhepo, vitthārena pana āyatanānaṁ nānattaṁ Visuddhimagge āyatananiddese vuttameva.

Taṁ cakkhu nāviñchatīti taṇhārajjukānaṁ āyatanapāṇakānaṁ kāyagatāsatithambhe baddhānaṁ nibbisevanabhāvaṁ āpannattā nākaḍḍhatīti imasmiṁ Sutte pubbabhagavipassanāva kathitā.

(SA.35.207.)11. Yavakalāpisuttavaṇṇanā

(SA.35.207./III,72.)

248. Ekādasame (CS:pg.3.113) **yavakalāpī**ti lāyitvā ṭhapitayavapuñjo. **Byābhaṅgihatthā**ti kājahatthā. **Chahi byābhaṅgīhi haneyyun**ti chahi puthulakājadaṇḍakehi potheyyuṁ. **Sattamo**ti tesu chasu janesu yave pothetvā pasibbake pūretvā ādāya gatesu añño sattamo āgaccheyya. **Suhatatarā assā**ti yaṁ tattha avasiṭṭhaṁ atthi bhusapalāpamattampi, tassa gahaṇatthaṁ suṭṭhutaraṁ hatā.

Evameva khoti ettha catumahāpatho viya cha āyatanāni daṭṭhabbāni, catumahāpathe nikkhittayavakalāpī viya satto, cha byābhaṅgiyo viya

iṭṭhāniṭṭhamajjhattavasena aṭṭhārasa ārammaṇāni, sattamā byābhaṅgī viya bhavapatthanā kilesā. Yathā catumahāpathe ṭhapitā yavakalāpī chahi byābhaṅgīhi haññati, evamime sattā aṭṭhārasahi ārammaṇadaṇḍakehi chasu āyatanesu haññanti. Yathā sattamena suhatatarā honti, evaṁ sattā bhavapatthanakilesehi suhatatarā honti bhavemūlakaṁ dukkhaṁ anubhavamānā.

Idāni nesaṁ taṁ bhavapatthanakilesaṁ dassetuṁ **bhūtapubbaṁ, bhikkhave**ti-ādimāha. **Tatrā**ti sudhammāyaṁ bhummaṁ, sudhammāya devasabhāya dvāreti attho. **Dhammikā kho devā**ti dhammikā ete devā nāma, yehi mādisaṁ asurādhipatiṁ gahetvā mayhaṁ bhedanamattampi na katanti sandhāya vadati. **Adhammikā devā**ti adhammikā ete devā nāma, ye mādisaṁ asurādhipatiṁ navagūthasūkaraṁ viya kaṇṭhapañcamehi bandhanehi bandhitvā nisīdāpenti. **Evaṁ sukhumaṁ kho, bhikkhave, vepacittibandhanan**ti taṁ kira padumanāḷasuttaṁ viya Makkaṭajālasuttaṁ viya ca sukhumaṁ hoti, chettuṁ pana neva vāsiyā na pharasunā sakkā. Yasmā pana citteneva bajjhati, cittena muccati, (SA.35.207./III,73.) tasmā "vepacittibandhanan"ti vuttaṁ.

Tato sukhumataraṁ mārabandhananti kilesabandhanaṁ panesaṁ tatopi sukhumataraṁ, neva cakkhussa āpāthaṁ gacchati, na iriyāpathaṁ nivāreti. Tena hi baddhā sattā pathavitalepi ākāsepi yojanasatampi yojanasahassampi (CS:pg.3.114) gacchantipi āgacchantipi. Chijjamānaṁ panetaṁ ñāṇeneva chijjati, na aññenāti "ñāṇamokkhaṁ bandhanan"tipi vuccati.

Maññamānoti taṇhādiṭṭhimānānaṁ vasena khandhe maññanto. **Baddho mārassā**ti mārabandhanena baddho. Karaṇatthe vā etaṁ sāmivacanaṁ, kilesamārena baddhoti attho. **Mutto pāpimato**ti mārassa bandhanena mutto. Karaṇattheyeva vā idaṁ sāmivacanaṁ, pāpimatā kilesabandhanena muttoti attho.

Asmīti padena taṇhāmaññitaṁ vuttaṁ. **Ayamahasmī**ti diṭṭhimaññitaṁ. **Bhavissan**ti sassatavasena diṭṭhimaññitameva. **Na bhavissan**ti ucchedavasena. **Rūpī**ti-ādīni sassatasseva pabhedadīpanāni. **Tasmā**ti yasmā maññitaṁ ābādhaṁ antodosanikantanavasena rogo ceva gaṇḍo ca sallañca, tasmā. **Iñjitan**ti-ādīni yasmā imehi kilesehi sattā iñjanti ceva phandanti ca papañcitā ca honti pamattākārapattā, tasmā tesaṁ ākāradassanatthaṁ vuttāni.

Mānagatavāre pana mānassa gataṁ **mānagataṁ,** mānapavattīti attho. Mānoyeva mānagataṁ gūthagataṁ muttagataṁ viya. Tattha **asmī**ti idaṁ taṇhāya sampayuttamānavasena vuttaṁ. **Ayamahamasmī**ti diṭṭhivasena. Nanu ca diṭṭhisampayutto nāma māno natthīti? Āma natthi, mānassa pana appahīnattā diṭṭhi nāma hoti. Mānamūlakaṁ diṭṭhiṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Āsīvisavaggo.

Catuttho paṇṇāsako.

Saḷāyatanasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.36.1./III,74.)

SA.36.(2) Vedanāsaṁyuttaṁ

1. Sagāthāvaggo

(SA.36.1.)1. Samādhisuttavaṇṇanā

249. Vedanāsaṁyutte (CS:pg.3.115) sagāthāvaggassa paṭhame **samāhito**ti upacārena vā appanāya vā samāhito. **Vedanā ca pajānātī**ti vedanā dukkhasaccavasena pajānāti. **Vedanānañca sambhavan**ti tāsaṁyeva sambhavaṁ samudayasaccavasena pajānāti. **Yattha cetā**ti yatthetā vedanā nirujjhanti, taṁ nibbānaṁ nirodhasaccavasena pajānāti. **Khayagāminan**ti tāsaṁyeva vedanānaṁ khayagāminaṁ maggaṁ maggasaccavasena pajānāti. **Nicchāto parinibbuto**ti nittaṇho hutvā kilesaparinibbānena parinibbuto. Evamettha Sutte sammasanacāravedanā kathitā. Gāthāsu dvīhi padehi samathavipassanā kathitā, sesehi catusaccaṁ kathitaṁ. Evamettha sabbasaṅgāhiko catubhūmakadhammaparicchedo vutto.

(SA.36.2.)2. Sukhasuttavaṇṇanā

250. Dutiye **adukkhamasukhaṁ sahā**ti adukkhamasukhañca sukhadukkhehi saha. **Ajjhattañca bahiddhā cā**ti attano ca parassa ca. **Mosadhamman**ti nassanasabhāvaṁ. **Palokinan**ti palujjanakaṁ bhijjanasabhāvaṁ. **Phussa phussa vayaṁ passan**ti ñāṇena phusitvā phusitvā vayaṁ passanto. **Evaṁ tattha virajjatī**ti evaṁ tāsu vedanāsu virajjati. Idhāpi Sutte sammasanacāravedanā kathitā, gāthāsu ñāṇaphusanaṁ.

(SA.36.3./III,75.)

(SA.36.3.)3. Pahānasuttavaṇṇanā

251. Tatiye **acchecchi taṇhan**ti sabbampi taṇhaṁ chindi samucchindi. **Vivattayi saṁyojanan**ti dasavidhampi saṁyojanaṁ parivattayi nimmūlakamakāsi. **Sammā**ti hetunā kāraṇena. **Mānābhisamayā**ti mānassa dassanābhisamayā, pahānābhisamayā ca. Arahattamaggo hi kiccavasena mānaṁ sampassati, ayamassa (CS:pg.3.116) dassanābhisamayo. Tena diṭṭho pana so tāvadeva pahīyati, diṭṭhavisena diṭṭhasattānaṁ jīvitaṁ viya. Ayamassa pahānābhisamayo.

Antamakāsi dukkhassāti evaṁ arahattamaggena mānassa diṭṭhattā ca pahīnattā ca ye ime "kāyabandhanassa anto jīrati (cūḷava.278) haritantaṁ vā"ti (ma.ni.1.304) evaṁ vutta-antimamariyādanto ca, "antamidaṁ, bhikkhave, jīvikānan"ti (itivu.91 saṁ.ni.3.80) evaṁ vuttalāmakanto ca, "sakkāyo eko anto"ti (a.ni.6.61 cūḷani. tissametteyyamāṇavapucchāniddesa 11) evaṁ vuttakoṭṭhāsanto ca, "esevanto dukkhassa sabbapaccayasaṅkhayā"ti (saṁ ni.2.51 2.4.71 udā.71) evaṁ vuttakoṭanto cāti cattāro antā, tesu sabbasseva vaṭṭadukkhassa aduṁ catutthakoṭisaṅkhātaṁ antamakāsi, paricchedaṁ parivaṭumaṁ akāsi, antimasamussayamattāvasesaṁ dukkhamakāsīti vuttaṁ hoti.

Sampajaññaṁ na riñcatīti sampajaññaṁ na jahati. **Saṅkhyaṁ nopetī**ti ratto duṭṭho mūḷhoti paññattiṁ na upeti, taṁ paññattiṁ pahāya khīṇāsavo nāma hotīti attho. Imasmiṁ Sutte ārammaṇānusayo kathito.

(SA.36.4.)4. Pātālasuttavaṇṇanā

252. Catutthe **pātālo**ti pātassa alaṁ pariyatto, natthi ettha patiṭṭhāti **pātālo**. **Asantaṁ avijjamānan**ti asambhūtattaṁ apaññāyamānattaṁ. **Evaṁ vācaṁ bhāsatī**ti atthi mahāsamudde pātāloti evaṁ vācaṁ. So hi yaṁ taṁ balavāmukhaṁ mahāsamuddassa udakaṁ vegena pakkhanditvā (SA.36.4./III,76.) cakkavāḷaṁ vā sineruṁ vā āhacca yojanadviyojanadasayojanappamāṇampi uggantvā puna mahāsamudde patati, yassa patitaṭṭhāne mahānarakapapāto viya hoti, yaṁ loke balavāmukhanti vuccati. Taṁ sandhāya evaṁ vadati.

Yasmā pana tattha tathārūpānaṁ macchakacchapadevadānavānaṁ patiṭṭhāpi hoti sukhanivāsopi, tasmā asantaṁ asaṁvijjamānaṁ taṁ taṁ vācaṁ bhāsati nāma. Yasmā pana sabbaputhujjanā sārīrikāya dukkhavedanāya patiṭṭhātuṁ na sakkonti, tasmā pātassa alanti atthena ayameva pātāloti dassento **sārīrikānaṁ kho etaṁ bhikkhave**ti-ādimāha.

Pātāle (CS:pg.3.117) **na paccuṭṭhāsī**ti pātālasmiṁ na patiṭṭhāsi. **Gādhan**ti patiṭṭhaṁ. **Akkandatī**ti anibaddhaṁ vippalāpaṁ vilapanto kandati. **Dubbalo**ti dubbalañāṇo. **Appathāmako**ti ñāṇathāmassa parittatāya parittathāmako. Imasmiṁ Sutte ariyasāvakoti sotāpanno. Sotāpanno hi ettha dhuraṁ, balavavipassako na tikkhabuddhi uppannaṁ vedanaṁ ananuvattitvā patiṭṭhātuṁ samattho yogāvacaropi vaṭṭati.

(SA.36.5.)5. Daṭṭhabbasuttavaṇṇanā

253. Pañcame **dukkhato daṭṭhabbā**ti vipariṇāmanavasena dukkhato daṭṭhabbā. **Sallato**ti dukkhāpanavinivijjhanaṭṭhena sallāti daṭṭhabbā. **Aniccato**ti adukkhamasukhā hutvā abhāvākārena aniccato daṭṭhabbā. **Addā**ti addasa. **Santan**ti santasabhāvaṁ.

(SA.36.6.)6. Sallasuttavaṇṇanā

254. Chaṭṭhe **tatrā**ti tesu dvīsu janesu. **Anuvedhaṁ vijjheyyā**ti tasseva vaṇamukhassa aṅgulantare vā dvaṅgulantare vā āsannapadese anugatavedhaṁ. Evaṁ viddhassa hi (SA.36.6./III,77.) sā anuvedhā vedanā paṭhamavedanāya balavatarā hoti, pacchā uppajjamānā domanassavedanāpi evameva purimavedanāya balavatarā hoti. **Dukkhāya vedanāya nissaraṇan**ti dukkhāya vedanāya hi samādhimaggaphalāni nissaraṇaṁ, taṁ so na jānāti, kāmasukhameva nissaraṇanti jānāti. **Tāsaṁ vedanānan**ti tāsaṁ sukhadukkhavedanānaṁ. **Saññutto naṁ vedayatī**ti kilesehi sampayuttova hutvā taṁ vedanaṁ vedayati, na vippayutto. **Saññutto dukkhasmā**ti karaṇatthe nissakkaṁ, dukkhena sampayuttoti attho. **Saṅkhātadhammassā**ti viditadhammassa tulitadhammassa. **Bahussutassā**ti pariyattibahussutassa paṭivedhabahussutassa ca. **Sammā pajānāti bhavassa pāragū**ti bhavassa pāraṁ nibbānaṁ gato, tadeva nibbānaṁ sammā pajānāti. Imasmimpi Sutte ārammaṇānusayova kathito. Ariyasāvakesu ca khīṇāsavo ettha dhuraṁ, anāgāmīpi vaṭṭatīti vadanti.

(SA.36.7.)7. Paṭhamagelaññasuttavaṇṇanā

255. Sattame (CS:pg.3.118) **yena gilānasālā tenupasaṅkamī**ti “sadevake loke aggapuggalo Tathāgatopi gilānupaṭṭhānaṁ gacchati, upaṭṭhātabbayuttakā nāma gilānāti bhikkhū saddahitvā okappetvā gilāne upaṭṭhātabbe maññissantī”ti ca “Ye tattha

kammaṭṭhānasappāyā, tesaṁ kammaṭṭhānaṁ kathessāmī”ti ca cintetvā upasaṅkami. **Kāye kāyānupassī**ti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ parato vakkhāma. **Aniccānupassī**ti aniccataṁ anupassanto. **Vayānupassī**ti vayaṁ anupassanto. **Virāgānupassī**ti virāgaṁ anupassanto. **Nirodhānupassī**ti nirodhaṁ anupassanto. **Paṭinissaggānupassī**ti paṭinissaggaṁ anupassanto.

Ettāvatā kiṁ dassitaṁ hoti? Imassa bhikkhuno āgamanīyapaṭipadā, satipaṭṭhānāpi hi pubbabhāgāyeva, sampajaññepi aniccānupassanā vayānupassanā virāgānupassanāti ca imāpi tisso anupassanā pubbabhāgāyeva, nirodhānupassanāpi paṭinissaggānupassanāpi imā dve missakā. Ettāvatā (SA.36.7./III,78.) imassa bhikkhuno bhāvanākālo dassitoti. Sesaṁ vuttanayameva.

(SA.36.8~9.)8- 9. Dutiyagelaññasuttādivaṇṇanā

256-257. Aṭṭhame **imameva phassaṁ paṭiccā**ti vutte bujjhanakānaṁ ajjhāsayena vuttaṁ, atthato panetaṁ ninnānākaraṇaṁ. Kāyova hi ettha phassoti vutto. Navamaṁ uttānameva.

(SA.36.10.)10. Phassamūlakasuttavaṇṇanā

258. Dasame **sukhavedaniyan**ti sukhavedanāya paccayabhūtaṁ. Sesesupi eseva nayo. Anupadavaṇṇanā panettha heṭṭhā vitthāritāva. Imasmiṁ suttadvaye sammasanacāravedanā kathitā.

Sagāthāvaggo paṭhamo.

2. Rahogatavaggo

(SA.36.11.)1. Rahogatasuttavaṇṇanā

259. Rahogatavaggassa (CS:pg.3.119) paṭhame **yaṁ kiñci vedayitaṁ, taṁ dukkhasmin**ti yaṁ kiñci vedayitaṁ, taṁ sabbaṁ dukkhanti attho. **Saṅkhārānaṁyeva aniccatan**ti-ādīsu yā esā saṅkhārānaṁ aniccatā khayadhammatā vayadhammatā vipariṇāmadhammatā, etaṁ sandhāya yaṁ kiñci vedayitaṁ, taṁ dukkhanti mayā bhāsitanti dīpeti. Yā hi saṅkhārānaṁ aniccatā, vedanānampi sā aniccatā eva. Aniccatā ca nāmesā maraṇaṁ, maraṇato uttari dukkhaṁ nāma natthīti iminā adhippāyena sabbā vedanā dukkhāti vuttā. **Atha kho pana bhikkhu mayā**ti idaṁ na kevalaṁ ahaṁ vedanānaṁyeva nirodhaṁ paññāpemi, imesampi dhammānaṁ nirodhaṁ paññāpemīti dassanatthaṁ āraddhaṁ. Vūpasamo ca passaddhiyo ca evarūpāya desanāya bujjhanakānaṁ (SA.36.11./III,79.) ajjhāsayena vuttā. Saññāvedayitanirodhaggahaṇena cettha cattāro āruppā gahitāva hontīti veditabbā.

(SA.36.12~13.)2- 3. Paṭhama-ākāsasuttādivaṇṇanā

260-261. Dutiye **puthū vāyanti mālutā**ti bahū vātā vāyanti. Sesaṁ uttānatthamevāti. Tatiyaṁ vinā gāthāhi bujjhantānaṁ ajjhāsayena vuttaṁ.

(SA.36.14.)4. Agārasuttavaṇṇanā

262. Catutthe **puratthimā**ti puratthimāya. Evaṁ sabbattha. **Sāmisāpi sukhā vedanā**ti-ādīsu **sāmisā sukhā** nāma kāmāmisapaṭisaṁyuttā vedanā. **Nirāmisā sukhā** nāma paṭhamajjhānādivasena vipassanāvasena anussativasena ca uppannā vedanā. **Sāmisā dukkhā** nāma kāmāmiseneva sāmisā vedanā, **nirāmisā dukkhā** nāma anuttaresu vimokkhesu pihaṁ upaṭṭhāpayato pihapaccayā uppannadomanassavedanā. **Sāmisā adukkhamasukhā** nāma kāmāmiseneva sāmisā vedanā. **Nirāmisā adukkhamasukhā** nāma catutthajjhānavasena uppannā adukkhamasukhā vedanā.

(SA.36.15~18.)5- 8. Paṭhama-ānandasuttādivaṇṇanā

263-266. Pañcamādīni (CS:pg.3.120) cattāri heṭṭhā kathitanayāneva. Purimāni panettha dve paripuṇṇapassaddhikāni, pacchimāni upaḍḍhapassaddhikāni. Desanāya bujjhanakānaṁ ajjhāsayena vuttāni.

(SA.36.19~20.)9- 10. Pañcakaṅgasuttādivaṇṇanā

267-268. Navame **pañcakaṅgo thapatī**ti **pañcakaṅgo**ti tassa nāmaṁ, vāsipharasunikhādanadaṇḍamuggarakāḷasuttanāḷisaṅkhātehi vā pañcahi aṅgehi samannāgatattā so pañcakaṅgoti paññāto. **Thapatī**ti vaḍḍhakījeṭṭhako. **Udāyī**ti Paṇḍita-udāyitthero. **Pariyāyan**ti kāraṇaṁ. **Dvepānandā**ti dvepi, Ānanda, (SA.36.19~20./III,80.) **pariyāyenā**ti kāraṇena. Ettha ca kāyikacetasikavasena dve veditabbā, sukhādivasena tissopi, indriyavasena sukhindriyādikā pañca, dvāravasena cakkhusamphassajādikā cha, upavicāravasena "cakkhunā rūpaṁ disvā somanassaṭhāniyaṁ rūpaṁ upavicaratī"ti-ādikā aṭṭhārasa, cha gehasitāni somanassāni, cha nekkhammasitāni, cha gehasitāni domanassāni, cha nekkhammasitāni, cha gehasitā upekkhā, cha nekkhammasitāti evaṁ chattiṁsa. Tā atīte chattiṁsa, anāgate chattiṁsa, paccuppanne chattiṁsāti evaṁ aṭṭhasataṁ vedanā veditabbā.

Pañcime Ānanda kāmaguṇāti ayaṁ pāṭiyekko anusandhi. Na kevalañhi dve ādiṁ katvā vedanā Bhagavatā paññattā, pariyāyena ekāpi vedanā kathitā, taṁ dassento pañcakaṅgassa thapatino vādaṁ upatthambhetuṁ imaṁ desanaṁ ārabhi. **Abhikkantataran**ti sundarataraṁ. **Paṇītataran**ti atappakataraṁ. Ettha ca catutthajjhānato paṭṭhāya adukkhamasukhā vedanā, sāpi santaṭṭhena paṇītaṭṭhena ca sukhanti vuttā. Nirodho avedayitasukhavasena sukhaṁ nāma jāto. Pañcakāmaguṇavasena hi aṭṭhasamāpattivasena ca uppannaṁ vedayitaṁ sukhaṁ nāma, nirodho avedayitasukhaṁ nāma. Iti vedayitasukhaṁ vā hotu avedayitasukhaṁ vā, niddukkhabhāvasaṅkhātena sukhaṭṭhena ekantasukhameva jātaṁ.

Yattha yatthāti yasmiṁ yasmiṁ ṭhāne. **Sukhaṁ upalabbhatī**ti vedayitaṁ sukhaṁ vā avedayitaṁ sukhaṁ vā upalabbhati. **Taṁ taṁ Tathāgato sukhasmiṁ paññapeti,** taṁ sabbaṁ Tathāgato niddukkhabhāvaṁ sukhasmiṁyeva paññapetīti idha (CS:pg.3.121) Bhagavā nirodhasamāpattiṁ sīsaṁ katvā neyyapuggalassa vasena

arahattanikūṭeneva desanaṁ niṭṭhāpesi. Dasamaṁ uttānatthamevāti.

Rahogatavaggo dutiyo.

(SA.36.21./III,81.)

3. Aṭṭhasatapariyāyavaggo

(SA.36.21.)1. Sīvakasuttavaṇṇanā

269. Tatiyavaggassa paṭhame **Moḷiyasīvako**ti **Sīvako**ti tassa nāmaṁ. Cūḷā panassa atthi, tasmā moḷiyasīvakoti vuccati. **Paribbājako**ti channaparibbājako. **Pittasamuṭṭhānānī**ti pittapaccayāni. **Vedayitānī**ti vedanā. Tattha pittapaccayā tisso vedanā uppajjanti. Kathaṁ? Ekacco hi "pittaṁ me kupitaṁ dujjānaṁ kho pana jīvitan"ti dānaṁ deti, sīlaṁ samādiyati uposathakammaṁ karoti, evamassa kusalavedanā uppajjati. Ekacco "pittabhesajjaṁ karissāmī"ti pāṇaṁ hanati, adinnaṁ ādiyati, musā bhaṇati, dasa dussīlyakammāni karoti, evamassa akusalavedanā uppajjati. Ekacco "Ettakenapi me bhesajjakaraṇena pittaṁ na vūpasammati, alaṁ yaṁ hoti. taṁ hotū"ti majjhatto kāyikavedanaṁ adhivāsento nipajjati, evaṁ assa abyākatavedanā uppajjati.

Sāmampi kho etanti taṁ taṁ pittavikāraṁ disvā attanāpi etaṁ veditabbaṁ. **Saccasammatan**ti bhūtasammataṁ. Lokopi hissa sarīre sabalavaṇṇatādipittavikāraṁ disvā "pittamassa kupitan"ti jānāti. **Tasmā**ti yasmā sāmañca viditaṁ lokassa ca saccasammataṁ atidhāvanti, tasmā. **Semhasamuṭṭhānā**dīsupi eseva nayo. Ettha pana **sannipātikānī**ti tiṇṇampi pittādīnaṁ kopena samuṭṭhitāni. **Utupariṇāmajānī**ti visabhāga-ututo jātāni. Jaṅgaladesavāsīnañhi anupadese vasantānaṁ visabhāgo utu uppajjati, anupadesavāsīnañca jaṅgaladeseti evaṁ malayasamuddatīrādivasenāpi utuvisabhāgatā uppajjatiyeva. Tato jātāti utupariṇāmajātāni nāma.

Visamaparihārajānīti (CS:pg.3.122) mahābhāravahanasudhākoṭṭanādito (SA.36.21./III,82.) vā avelāya carantassa sappaḍaṁsakūpapātādito vā visamaparihārato jātāni. **Opakkamikānī**ti "Ayaṁ coro vā pāradāriko vā"ti gahetvā jaṇṇukakapparamuggarādīhi nippothana-upakkamaṁ paccayaṁ katvā uppannāni. Etaṁ bahi upakkamaṁ labhitvā koci vuttanayeneva kusalaṁ karoti, koci akusalaṁ, koci adhivāsento nipajjati. **Kammavipākajānī**ti kevalaṁ kammavipākato, jātāni. Tesupi hi uppannesu vuttanayeneva koci kusalaṁ karoti, koci akusalaṁ, koci adhivāsento nipajjati. Evaṁ sabbavāresu tividhāva vedanā honti.

Tattha purimehi sattahi kāraṇehi uppannā sārīrikā vedanā sakkā paṭibāhituṁ, kammavipākajānaṁ pana sabbabhesajjānipi sabbaparittānipi nālaṁ paṭighātāya. Imasmiṁ Sutte lokavohāro nāma kathitoti.

(SA.36.22~28.)2- 10. Aṭṭhasatasuttādivaṇṇanā

270-278. Dutiye **aṭṭhasatapariyāyan**ti aṭṭhasatassa kāraṇabhūtaṁ. **Dhammapariyāyan**ti dhammakāraṇaṁ. **Kāyikā ca cetasikā cā**ti ettha kāyikā kāmāvacareyeva labbhanti, cetasikā catubhūmikāpi **Sukhā**ti-ādīsu sukhā vedanā arūpāvacare natthi, sesāsu tīsu bhūmīsu labbhanti, dukkhā kāmāvacarāva, itarā catubhūmikā. Pañcake sukhindriyadukkhindriyadomanassindriyāni kāmāvacarāneva,

somanassindriyaṁ tebhūmakaṁ, upekkhindriyaṁ catubhūmakaṁ. Chakke pañcasu dvāresu vedanā kāmāvacarāva, manodvāre catubhūmikā, aṭṭhārasake chasu iṭṭhārammaṇesu somanassena saha upavicarantīti **somanassūpavicārā**. Sesadvayepi eseva nayo. Iti ayaṁ desanā vicāravasena āgatā, taṁsampayuttānaṁ pana somanassādīnaṁ vasena idha aṭṭhārasa vedanā veditabbā.

Cha gehasitāni somanassānīti-ādīsu "cakkhuviññeyyānaṁ rūpānaṁ iṭṭhānaṁ kantānaṁ manāpānaṁ manoramānaṁ lokāmisapaṭisaṁyuttānaṁ paṭilābhaṁ vā paṭilābhato samanupassato pubbe vā paṭiladdhapubbaṁ atītaṁ niruddhaṁ vipariṇataṁ samanussarato uppajjati somanassaṁ. Yaṁ evarūpaṁ (SA.36.22~28./III,83.) somanassaṁ, idaṁ (CS:pg.3.123) vuccati gehasitaṁ somanassan"ti (ma.ni.3.306). Evaṁ chasu dvāresu vuttakāmaguṇanissitāni somanassāni **cha gehasitasomanassāni** nāma.

"Rūpānaṁ tveva aniccataṁ viditvā vipariṇāmavirāganirodhaṁ 'pubbe ceva rūpā etarahi ca, sabbe te rūpā aniccā dukkhā vipariṇāmadhammā'ti evametaṁ yathābhūtaṁ sammappaññāya passato uppajjati somanassaṁ. Yaṁ evarūpaṁ somanassaṁ, idaṁ vuccati nekkhammasitaṁ somanassan"ti (ma.ni.3.306) evaṁ chasu dvāresu iṭṭhārammaṇe āpāthagate aniccatādivasena vipassanaṁ paṭṭhapetvā ussukkāpetuṁ sakkontassa "ussukkitā me vipassanā"ti somanassajātassa uppannasomanassāni **cha nekkhammasitasomanassāni** nāma.

"Cakkhuviññeyyānaṁ rūpānaṁ iṭṭhānaṁ kantānaṁ manāpānaṁ manoramānaṁ lokāmisapaṭisaṁyuttānaṁ appaṭilābhaṁ vā appaṭilābhato samanupassato pubbe vā paṭiladdhapubbaṁ atītaṁ niruddhaṁ vipariṇataṁ samanussarato uppajjati domanassaṁ. Yaṁ evarūpaṁ domanassaṁ, idaṁ vuccati gehasitaṁ domanassan"ti. Evaṁ chasu dvāresu "iṭṭhārammaṇaṁ nānubhavissāmi nānubhavāmī"ti vitakkayato uppannāni kāmaguṇanissitadomanassāni **cha gehasitadomanassāni** nāma.

"Rūpānaṁ tveva aniccataṁ viditvā vipariṇāmavirāganirodhaṁ 'pubbe ceva rūpā etarahi ca sabbe te rūpā aniccā dukkhā vipariṇāmadhammā'ti evametaṁ yathābhūtaṁ sammappaññāya disvā anuttaresu vimokkhesu pihaṁ upaṭṭhāpeti 'kudāssu nāmāhaṁ tadāyatanaṁ upasampajja viharissāmi, yadariyā etarahi āyatanaṁ upasampajja viharantī"ti. Iti anuttaresu vimokkhesu pihaṁ upaṭṭhāpayato uppajjati pihapaccayā domanassaṁ. Yaṁ evarūpaṁ domanassaṁ, idaṁ vuccati nekkhammasitaṁ domanassanti; evaṁ chasu dvāresu iṭṭhārammaṇe āpāthagate anuttaravimokkhasaṅkhāta-ariyaphaladhammesu pihaṁ upaṭṭhāpetvā tadadhigamāya aniccatādivasena vipassanaṁ paṭṭhapetvā ussukkāpetuṁ asakkontassa "imampi pakkhaṁ imampi māsaṁ imampi saṁvaccharaṁ vipassanaṁ ussukkāpetvā ariyabhūmiṁ (SA.36.22~28./III,84.) pāpuṇituṁ nāsakkhin"ti anusocato uppannāni domanassāni **cha nekkhammasitadomanassāni** nāma.

"Cakkhunā rūpaṁ disvā uppajjati upekkhā bālassa mūḷhassa puthujjanassa anodhijinassa avipākajinassa anādīnavadassāvino assutavato puthujjanassa (CS:pg.3.124) Yā evarūpā upekkhā, rūpaṁ sā nātivattati, tasmā sā upekkhā gehasitāti vuccatī"ti; evaṁ chasu dvāresu iṭṭhārammaṇe āpāthagate guḷapiṇḍake nilīnamakkhikā viya rūpādīni anativattamānā tattheva laggā laggitā hutvā uppannakāmaguṇanissitā upekkhā **cha gehasita-upekkhā** nāma.

"Rūpānaṁ tveva aniccataṁ viditvā vipariṇāmavirāganirodhaṁ pubbe ceva rūpā etarahi ca, 'sabbe te rūpā aniccā dukkhā vipariṇāmadhammā'ti evametaṁ yathābhūtaṁ sammappaññāya passato uppajjati upekkhā. Yā evarūpā upekkhā, rūpaṁ sā ativattati,

tasmā sā upekkhā nekkhammasitāti vuccatī”ti; evaṁ chasu dvāresu iṭṭhādi-ārammaṇe āpāthagate iṭṭhe arajjantassa aniṭṭhe adussantassa asamapekkhane amuyhantassa uppannā vipassanāñāṇasampayuttā upekkhā **nekkhammasita-upekkhā** nāma. Imasmiṁ Sutte sabbasaṅgāhako catubhūmakadhammaparicchedo kathito. Tatiyādīni uttānatthāneva.

(SA.36.29.)11. Nirāmisasuttavaṇṇanā

279. Ekādasame **sāmisā**ti kilesāmisena sāmisā. **Nirāmisatarā**ti nirāmisāyapi jhānapītiyā nirāmisatarāva. Nanu ca dvīsu jhānesu pīti mahaggatāpi hoti lokuttarāpi, paccavekkhaṇapīti lokiyāva, sā kasmā nirāmisatarā jātāti? Santapaṇītadhammapaccavekkhaṇavasena uppannattā. Yathā hi rājavallabho cūḷupaṭṭhāko appaṭihārikaṁ yathāsukhaṁ rājakulaṁ pavisanto seṭṭhisenāpati-ādayo pādena paharantopi na gaṇeti. Kasmā? Rañño āsannaparicārakattā. Iti so tehi uttaritaro hoti, evamayampi santapaṇītadhammapaccavekkhaṇavasena (SA.36.29./III,85.) uppannattā lokuttarapītitopi uttaritarāti veditabbā. Sesavāresupi eseva nayo.

Vimokkhavāre pana rūpapaṭisaṁyutto vimokkho attano ārammaṇabhūtena rūpāmisavaseneva sāmiso nāma, arūpapaṭisaṁyutto rūpāmisābhāvena nirāmiso nāmāti.

Vedanāsaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SA.37.(3) Mātugāmasaṁyuttaṁ

1. Paṭhamapeyyālavaggo

(SA.37.1~2./III,86.)

(SA.37.1~2.)1- 2. Mātugāmasuttādivaṇṇanā

280-281. Mātugāmasaṁyuttassa (CS:pg.3.125) paṭhame **aṅgehī**ti aguṇaṅgehi. **Na ca rūpavā**ti na rūpasampanno virūpo duddasiko. **Na ca bhogavā**ti na bhogasampanno niddhano. **Na ca sīlavā**ti na sīlasampanno dussīlo. **Alaso cā**ti kantanapacanādīni kammāni kātuṁ na sakkoti, kusīto ālasiyo nisinnaṭṭhāne nisinnova, ṭhitaṭhāne ṭhitova niddāyati eva. **Pajañcassa na labhatī**ti assa purisassa kulavaṁsapatiṭṭhāpakaṁ puttaṁ na labhati, vañjhitthī nāma hoti. Sukkapakkho vuttavipariyāyena veditabbo. Dutiyaṁ paṭhame vuttanayeneva parivattetabbaṁ.

(SA.37.3.)3. Āveṇikadukkhasuttavaṇṇanā

282. Tatiye **āveṇikānī**ti pāṭipuggalikāni purisehi asādhāraṇāni. **Pāricariyan**ti paricārikabhāvaṁ.

(SA.37.4~24.)4. Tīhidhammehisuttādivaṇṇanā

283-303. Catutthe **maccheramalapariyuṭṭhitenā**ti pubbaṇhasamayasmiñhi mātugāmo khīradadhisaṅgopanarandhanapacanādīni kātuṁ āraddho, puttakehipi

yāciyamāno kiñci dātuṁ na icchati. Tenetaṁ vuttaṁ "pubbaṇhasamayaṁ maccheramalapariyuṭṭhitena cetasā"ti. Majjhanhikasamaye pana mātugāmo kodhābhibhūtova hoti, anto ghare kalahaṁ (SA.37.4~24./III,87.) alabhanto paṭivissakagharampi gantvā kalahaṁ karoti, sāmikassa ca ṭhitanisinnaṭṭhānāni vilokento vicarati. Tena vuttaṁ "majjhanhikasamayaṁ issāpariyuṭṭhitena cetasā"ti. Sāyanhe panassā asaddhammapaṭisevanāya cittaṁ namati. Tena vuttaṁ "sāyanhasamayaṁ kāmarāgapariyuṭṭhitena cetasā"ti. Pañcamādīni uttānatthāneva.

3. Balavaggo

(SA.37.25.)1. Visāradasuttavaṇṇanā

304. Dasame (CS:pg.3.126) **rūpabalan**ti-ādīsu rūpasampatti **rūpabalaṁ,** bhogasampatti **bhogabalaṁ,** ñātisampatti **ñātibalaṁ,** puttasampatti **puttabalaṁ,** sīlasampatti **sīlabalaṁ**. Pañcasīladasasīlāni akhaṇḍāni katvā rakkhantassa hi sīlasampattiyeva sīlabalaṁ nāma hoti. **Imāni kho bhikkhave pañca balānī**ti imāni pañca upatthambhanaṭṭhena balāni nāma vuccanti.

(SA.37.26~34.)2- 10. Pasayhasuttādivaṇṇanā

305-313. **Pasayhā**ti abhibhavitvā. **Abhibhuyya vattatī**ti abhibhavati ajjhottharati. **Neva rūpabalaṁ tāyatī**ti neva rūpabalaṁ tāyituṁ rakkhituṁ sakkoti. **Nāsenteva naṁ, kule na vāsentī**ti "dussīlā saṁbhinnācārā atikkantamariyādā"ti gīvāyaṁ gahetvā nīharanti, na tasmiṁ kule vāsenti. **Vāsenteva naṁ kule, na nāsentī**ti "Kiṁ rūpena bhogādīhi vā, parisuddhasīlā esā ācārasampannā"ti ñatvā ñātakā tasmiṁ kule vāsentiyeva, na nāsenti. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Mātugāmasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.38.1./III,88.)

SA.38.(4) Jambukhādakasaṁyuttaṁ

(SA.38.1.)1. Nibbānapañhāsuttavaṇṇanā

314. Jambukhādakasaṁyutte (CS:pg.3.127) **Jambukhādako paribbājako**ti evaṁnāmo therassa bhāgineyyo channaparibbājako. **Yo kho āvuso rāgakkhayo**ti nibbānaṁ āgamma rāgo khīyati, tasmā nibbānaṁ rāgakkhayoti vuccati. **Dosamohakkhayesupi** eseva nayo.

Yo pana imināva suttena kilesakkhayamattaṁ nibbānanti vadeyya, so vattabbo "Kassa kilesānaṁ khayo, kiṁ attano, udāhu paresan"ti? Addhā "attano"ti vakkhati. Tato pucchitabbo "gotrabhuñāṇassa kiṁ ārammaṇan"ti? Jānamāno "nibbānan"ti vakkhati. Kiṁ pana gotrabhuñāṇakkhaṇe kilesā khīṇā khīyanti khīyissantīti? "Khīṇā"ti vā "khīyantī"ti vā na vattabbā, "khīyissantī"ti pana vattabbāti. Kiṁ pana tesu akhīṇesuyeva kilesesu gotrabhuñāṇaṁ kilesakkhayaṁ ārammaṇaṁ karotīti? Addhā

evaṁ vutte niruttaro bhavissati.

Maggañāṇenāpi cetaṁ yojetabbaṁ. Maggakkhaṇepi hi kilesā "khīṇā"ti vā "khīyissantī"ti vā na vattabbā, "khīyantī"ti pana vattabbā, na ca akhīṇesuyeva kilesesu kilesakkhayo ārammaṇaṁ hoti, tasmā sampaṭicchitabbametaṁ. Yaṁ āgamma rāgādayo khīyanti, taṁ nibbānaṁ. Taṁ panetaṁ "rūpino dhammā arūpino dhammā"ti-ādīsu (dha.sa.dukamātikā 11) dukesu arūpino dhammāti saṅgahitattā na kilesakkhayamattamevāti.

(SA.38.2.)2. Arahattapañhāsuttavaṇṇanā

315. Arahattapañhabyākaraṇe yasmā arahattaṁ rāgadosamohānaṁ khīṇante uppajjati, tasmā "rāgakkhayo dosakkhayo mohakkhayo"ti vuttaṁ.
(SA.38.3~15./III,89.)

(SA.38.3~15.)3- 15. Dhammavādīpañhāsuttādivaṇṇanā

316-328. **Te** (CS:pg.3.128) **loke Sugatā**ti te rāgādayo pahāya gatattā suṭṭhu gatāti Sugatā. **Dukkhassa kho āvuso pariññatthan**ti vaṭṭadukkhassa parijānanatthaṁ. **Dukkhatā**ti dukkhasabhāvo. **Dukkhadukkhatā**ti-ādīsu dukkhasaṅkhāto dukkhasabhāvo dukkhadukkhatā. Sesapadadvayepi eseva nayo.

(SA.38.16.)16. Dukkarapañhāsuttavaṇṇanā

329. **Abhiratī**ti pabbajjāya anukkaṇṭhanatā. **Naciraṁ āvuso**ti āvuso dhammānudhammappaṭipanno bhikkhu "pāto anusiṭṭho sāyaṁ visesamadhigamissati, sāyaṁ anusiṭṭho pāto visesamadhigamissatī"ti (ma.ni.2.345) vuttattā ghaṭento vāyamanto nacirassaṁ lahuyeva arahaṁ assa, arahatte patiṭṭhaheyyāti dasseti. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Jambukhādakasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SA.39.(5) Sāmaṇḍakasaṁyuttavaṇṇanā

(PTS:SA.39.1~16.)

330-331. Sāmaṇḍakasaṁyuttepi imināva nayena attho veditabbo.

Sāmaṇḍakasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SA.40.(6) Moggallānasaṁyuttaṁ

(SA.40.1~8.)1- 8. Paṭhamajhānapañhāsuttādivaṇṇanā

332-339. Moggallānasaṁyutte (CS:pg.3.129) **kāmasahagatā**ti pañcanīvaraṇasahagatā. Tassa hi paṭhamajjhānavuṭṭhitassa pañca nīvaraṇāni santato

upaṭṭhahiṁsu. Tenassa taṁ paṭhamajjhānaṁ hānabhāgiyaṁ nāma ahosi. Taṁ pamādaṁ (SA.38.40.1~8./III,90.) ñatvā Satthā "mā pamādo"ti ovādaṁ adāsi. Dutiyajjhānādīsupi imināva nayena attho veditabbo. Ārammaṇasahagatameva hettha "sahagatan"ti vuttaṁ.

(SA.40.9.)9. Animittapañhāsuttavaṇṇanā

340. **Animittaṁ cetosamādhin**ti niccanimittādīni pahāya pavattaṁ vipassanāsamādhiṁyeva sandhāyetaṁ vuttanti. **Nimittānusāri viññāṇaṁ hotī**ti evaṁ iminā vipassanāsamādhivihārena viharato vipassanāñāṇe tikkhe sūre vahamāne. Yathā nāma purisassa tikhiṇena pharasunā rukkhaṁ chindantassa "suṭṭhu vata me pharasu vahatī"ti khaṇe khaṇe pharasudhāraṁ olokentassa chejjakiccaṁ na nipphajjati, evaṁ therassāpi "sūraṁ vata me hutvā ñāṇaṁ vahatī"ti vipassanaṁ ārabbha nikanti uppajjati. Atha vipassanākiccaṁ sādhetuṁ nāsakkhi. Taṁ sandhāya vuttaṁ "nimittānusāri viññāṇaṁ hotī"ti. **Sabbanimittānaṁ amanasikārā animittaṁ cetosamādhiṁ upasampajja vihāsin**ti sabbesaṁ niccasukha-attanimittānaṁ amanasikārena animittaṁ vuṭṭhānagāminivipassanāsampayuttaṁ cetosamādhiṁ nibbānārammaṇaṁ uparimaggaphalasamādhiṁ upasampajja vihāsiṁ.

(SA.40.10~11.)10- 11. Sakkasuttādivaṇṇanā

341-342. **Aveccappasādenā**ti acalappasādena. **Dasahi ṭhānehī**ti dasahi kāraṇehi. **Adhigaṇhantī**ti abhibhavanti, atikkamitvā tiṭṭhanti. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Moggallānasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SA.41.(7) Cittasaṁyuttaṁ

(SA.41.1./III,91.)

(SA.41.1.)1. Saṁyojanasuttavaṇṇanā

343. Cittasaṁyuttassa (CS:pg.3.130) paṭhame **macchikāsaṇḍe**ti evaṁnāmake vanasaṇḍe. **Ayamantarākathā udapādī**ti porāṇakattherā atiracchānakathā honti, nisinnanisinnaṭṭhāne pañhaṁ samuṭṭhāpetvā ajānantā pucchanti, jānantā vissajjenti, tena nesaṁ ayaṁ kathā udapādi. **Migapathakan**ti evaṁnāmakaṁ attano bhogagāmaṁ. So kira ambāṭakārāmassa piṭṭhibhāge hoti. **Tenupasaṅkamī**ti "therānaṁ pañhaṁ vissajjetvā phāsuvihāraṁ katvā dassāmī"ti cintetvā upasaṅkami. **Gambhīre Buddhavacane**ti atthagambhīre ceva dhammagambhīre ca Buddhavacane. **Paññācakkhu kamatī**ti ñāṇacakkhu vahati pavattati.

(SA.41.2.)2. Paṭhama-isidattasuttavaṇṇanā

344. Dutiye **āyasmantaṁ theran**ti tesu theresu jeṭṭhakaṁ mahātheraṁ. **Tuṇhī ahosī**ti jānantopi avisāradattā na kiñci byāhari. **Byākaromahaṁ bhante**ti "Ayaṁ thero

neva attanā byākaroti, na añňe ajjhesati, upāsakopi bhikkhusaṅghaṁ viheseti, ahametaṁ byākaritvā phāsuvihāraṁ katvā dassāmī”ti cintetvā āsanato vuṭṭhāya therassa santikaṁ gantvā evaṁ okāsamakāsi, katāvakāso pana attano āsane nisīditvā byākāsi.

Sahatthāti sahatthena. **Santappesī**ti yāvadicchakaṁ dento suṭṭhu tappesi. **Sampavāresī**ti “alaṁ alan”ti hatthasaňňāya ceva vācāya ca paṭikkhipāpesi. (SA.41.2./III,92.) **Onītapattapāṇino**ti pāṇito apanītapattā dhovitvā thavikāya osāpetvā aṁse laggitapattāti attho.

(SA.41.3.)3. Dutiya-isidattasuttavaṇṇanā

345. Tatiye **Avantiyā**ti dakkhiṇāpathe Avantiraṭṭhe. **Kalyāṇaṁ vuccatī**ti “catūhi paccayehi paṭijaggissāmī”ti vacanaṁ niddosaṁ anavajjaṁ vuccati tayā upāsakāti adhippāyena vadati.

(SA.41.4.)4. Mahakapāṭihāriyasuttavaṇṇanā

346. Catutthe (CS:pg.3.131) **sesakaṁ vissajjethā**ti tassa kira therehi saddhiṁyeva kaṁsathālaṁ pamajjitvā pāyāsaṁ vaḍḍhetvā adaṁsu. So bhuttapāyāso therehiyeva saddhiṁ gantukāmo cintesi “ghare tāva upāsikā sesakaṁ vicāreti, idha panime dāsakammakārā mayā avuttā na vicāressanti, evāyaṁ paṇītapāyāso nassissatī”ti tesaṁ anujānanto evamāha. **Kuthitan**ti kudhitaṁ, heṭṭhā santattāya vālikāya upari ātapena ca atitikhiṇanti attho. Idaṁ pana tepiṭake Buddhavacane asambhinnapadaṁ. **Paveliyamānenā**ti paṭiliyamānena **sādhu khvassa bhante**ti “phāsuvihāraṁ karissāmi nesan”ti cintetvā evamāha.

Iddhābhisaṅkhāraṁ abhisaṅkharīti adhiṭṭhāniddhiṁ akāsi. Ettha ca “mandamando sītakavāto vāyatu, abbhamaṇḍapaṁ katvā devo ekamekaṁ phusāyatū”ti evaṁ nānāparikammaṁ-- “savāto devo vassatū”ti evaṁ adhiṭṭhānaṁ ekatopi hoti. “Savāto devo vassatūti ekatoparikammaṁ, mandamando sītakavāto vāyatu, abbhamaṇḍapaṁ katvā (SA.41.4./III,93.) devo ekamekaṁ phusāyatū”ti evaṁ nānā-adhiṭṭhānaṁ hoti. Vuttanayeneva nānāparikammaṁ nānādhiṭṭhānaṁ, ekato parikammaṁ ekato adhiṭṭhānampi hotiyeva. Yathā tathā karontassa pana pādakajjhānato vuṭṭhāya kataparikammassa parikammānantarena mahaggata-adhiṭṭhānacitteneva taṁ ijjhati. **Okāsesī**ti vippakiri.

(SA.41.5.)5. Paṭhamakāmabhūsuttavaṇṇanā

347. Pañcame **nelaṅgo**ti niddoso. **Setapacchādo**ti setapaṭicchādano. **Anīghan**ti niddukkhaṁ. **Muhuttaṁ tuṇhī hutvā**ti tassa atthapekkhanatthaṁ tīṇi piṭakāni kaṇṇe kuṇḍalaṁ viya sañcālento “ayaṁ imassa attho, ayaṁ imassa attho”ti upaparikkhaṇatthaṁ muhuttaṁ tuṇhī hutvā. **Vimuttiyā**ti arahattaphalavimuttiyā. Imaṁ pana pañhaṁ kathento upāsako dukkaraṁ akāsi. Sammāsambuddho hi “passatha no tumhe, bhikkhave, etaṁ bhikkhuṁ (CS:pg.3.132) āgacchantaṁ odātakaṁ tanukaṁ tuṅganāsikan”ti (saṁ.ni.2.245) attano diṭṭhena kathesi. Ayaṁ pana nayaggāhena “arahato etaṁ adhivacanan”ti āha.

(SA.41.6.)6. Dutiyakāmabhūsuttavaṇṇanā

348. Chaṭṭhe **kati nu kho bhante saṅkhārā**ti ayaṁ kira, gahapati, nirodhaṁ valañjeti, tasmā "nirodhapādake saṅkhāre pucchissāmī"ti cintetvā evamāha. Theropissa adhippāyaṁ ñatvā puññābhisaṅkhārādīsu anekesu saṅkhāresu vijjamānesupi kāyasaṅkhārādayova ācikkhanto **tayo kho gahapatī**ti-ādimāha. Tattha kāyappaṭibaddhattā kāyena saṅkharīyati nibbattīyatīti **kāyasaṅkhāro**. Vācāya saṅkharoti nibbattetīti **vacīsaṅkhāro**. Cittappaṭibaddhattā cittena saṅkharīyati nibbattīyatīti **cittasaṅkhāro**.

(SA.41.6./III,94.) **Katamo pana bhante**ti idha kiṁ pucchati? "Ime saṅkhārā aññamaññaṁ missā āluḷitā avibhūtā duddīpanā. Tathā hi kāyadvāre ādānaggahaṇamuñcanacopanāni pāpetvā uppannā aṭṭha kāmāvacarakusalacetanā dvādasa akusalacetanāti evaṁ kusalākusalā vīsati cetanāpi, assāsapassāsāpi **kāyasaṅkhāro**tveva vuccanti. Vacīdvāre hanusañcopanaṁ vacībhedaṁ pāpetvā uppannā vuttappakārāva vīsati cetanāpi vitakkavicārāpi **vacīsaṅkhāro**tveva vuccanti. Kāyavacīdvāresu copanaṁ apatvā raho nisinnassa cintayato uppannā kusalākusalā ekūnatiṁsacetanāpi, saññā ca vedanā cāti ime dve dhammāpi **cittasaṅkhāro**tveva vuccanti. Evaṁ ime saṅkhārā aññamaññaṁ missā āluḷitā avibhūtā duddīpanā, te pākaṭe vibhūte katvā kathāpessāmī"ti pucchi.

Kasmā pana bhanteti idha kāyasaṅkhārādināmassa padatthaṁ pucchati. Tassa vissajjane **kāyappaṭibaddhā**ti kāyanissitā. Kāye sati honti, asati na honti. **Cittappaṭibaddhā**ti cittanissitā. Citte sati honti, asati na honti.

Idāni (CS:pg.3.133) "Kiṁ nu kho esa saññāvedayitanirodhaṁ valañjeti, no valañjeti, ciṇṇavasī vā tattha no ciṇṇavasī"ti jānanatthaṁ pucchanto **kathaṁ pana bhante saññāvedayitanirodhasamāpatti hotī**ti āha. Tassa vissajjane **samāpajjissan**ti vā **samāpajjāmī**ti vā padadvayena nevasaññānāsaññāyatanasamāpattikālo kathito. **Samāpanno**ti padena antonirodho. Tathā purimehi dvīhi padehi sacittakakālo kathito, pacchimena acittakakālo.

Pubbeva tathā cittaṁ bhāvitaṁ hotīti nirodhasamāpattito pubbe addhānaparicchedakāleyeva "Ettakaṁ kālaṁ acittako bhavissāmī"ti addhānaparicchedaṁ cittaṁ bhāvitaṁ hoti. **Yaṁ taṁ tathattāya upanetī**ti yaṁ pana evaṁ bhāvitaṁ cittaṁ, taṁ puggalaṁ tathattāya acittakabhāvāya upaneti. **Vacīsaṅkhāro paṭhamaṁ nirujjhatī**ti sesasaṅkhārehi paṭhamaṁ dutiyajjhāneyeva nirujjhati. **Tato kāyasaṅkhāro**ti (SA.41.6./III,95.) tato paraṁ kāyasaṅkhāro catutthajjhāne nirujjhati. **Tato cittasaṅkhāro**ti tato paraṁ cittasaṅkhāro antonirodhe nirujjhati. **Āyū**ti rūpajīvitindriyaṁ. **Viparibhinnānī**ti upahatāni vinaṭṭhāni.

Tattha keci "nirodhasamāpannassa 'cittasaṅkhāro ca niruddho'ti vacanato cittaṁ aniruddhaṁ hoti, tasmā sacittakāpi ayaṁ samāpattī"ti vadanti. Te vattabbā-- "vacīsaṅkhāropissa niruddho"ti vacanato vācā aniruddhā hoti, tasmā nirodhasamāpannena dhammampi kathentena sajjhāyampi karontena nisīditabbaṁ siyā. Yo cāyaṁ mato kālaṅkato, tassāpi cittasaṅkhāro niruddhoti vacanato cittaṁ aniruddhaṁ bhaveyya, tasmā kālaṅkate mātāpitaro vā arahante vā jhāpentena ānantariyakammaṁ kataṁ bhaveyya. Iti byañjane abhinivesaṁ akatvā ācariyānaṁ naye ṭhatvā attho upaparikkhitabbo. Attho hi paṭisaraṇaṁ, na byañjanaṁ.

Indriyāni vippasannānīti kiriyamayapavattasmiñhi vattamāne bahiddhārammaṇesu pasāde ghaṭṭentesu indriyāni kilamanti, upahatāni makkhittāni viya honti vātādīhi

uṭṭhitarajena catumahāpathe ṭhapita-ādāso viya. Yathā pana thavikāya pakkhipitvā mañjūsādīsu ṭhapito ādāso antoyeva (CS:pg.3.134) virocati, evaṁ nirodhasamāpannassa bhikkhuno antonirodhe pañca pasādā ativiya virocanti. Tena vuttaṁ "indriyāni vippasannānī"ti.

Vuṭṭhahissanti vā **vuṭṭhahāmī**ti vā padadvayena antonirodhakālo kathito, **vuṭṭhito**ti padena phalasamāpattikālo. Tathā purimehi dvīhi padehi acittakakālo kathito, pacchimena sacittakakālo. **Pubbeva tathā cittaṁ bhāvitaṁ hotī**ti nirodhasamāpattito pubbe addhānaparicchedakāleyeva "Ettakaṁ kālaṁ acittako hutvā tato paraṁ sacittako bhavissāmī"ti addhānaparicchedaṁ cittaṁ bhāvitaṁ hoti. **Yaṁ taṁ tathattāya upanetī**ti yaṁ evaṁ bhāvitaṁ cittaṁ, taṁ puggalaṁ tathattāya sacittakabhāvāya upaneti. Iti heṭṭhā (SA.41.6./III,96.) nirodhasamāpajjannakālo gahito, idha nirodhato vuṭṭhānakālo.

Idāni nirodhakathaṁ kathetuṁ kāloti nirodhakathā kathetabbā siyā. Sā panesā "dvīhi balehi samannāgatattā tayo ca saṅkhārānaṁ paṭipassaddhiyā soḷasahi ñāṇacariyāhi navahi samādhicariyāhi vasībhāvatāpaññā nirodhasamāpattiyaṁ ñāṇan"ti mātikaṁ ṭhapetvā sabbākārena Visuddhimagge kathitā, tasmā tattha kathitanayeneva gahetabbā. Ko panāyaṁ nirodho nāma? Catunnaṁ khandhānaṁ paṭisaṅkhā appavatti. Atha kimatthametaṁ samāpajjantīti? Saṅkhārānaṁ pavatte ukkaṇṭhitā sattāhaṁ acittakā hutvā sukhaṁ viharissāma, diṭṭhadhammanibbānaṁ nāmetaṁ yadidaṁ nirodhoti etadatthaṁ samāpajjanti.

Cittasaṅkhāro paṭhamaṁ uppajjatīti nirodhā vuṭṭhahantassa hi phalasamāpatticittaṁ paṭhamaṁ uppajjati. Taṁsampayuttaṁ saññañca vedanañca sandhāya "cittasaṅkhāro paṭhamaṁ uppajjatī"ti āha. **Tato kāyasaṅkhāro**ti tato paraṁ bhavaṅgasamaye kāyasaṅkhāro uppajjati.

Kiṁ pana phalasamāpatti assāsapassāse na samuṭṭhāpetīti? Samuṭṭhāpeti. Imassa pana catutthajjhānikā phalasamāpatti, sā na samuṭṭhāpeti. Kiṁ vā etena? Phalasamāpatti paṭhamajjhānikā vā hotu dutiyatatiyacatutthajjhānikā vā, santasamāpattito vuṭṭhitassa bhikkhuno assāsapassāsā (CS:pg.3.135) abbohārikā honti, tesaṁ abbohārikabhāvo **Sañjīvattheravatthunā** veditabbo. Sañjīvattherassa hi samāpattito vuṭṭhāya kiṁsukapupphasadise vītaccitaṅgāre maddamānassa gacchato cīvare aṁsumattampi na jhāyi, usmākāramattampi nāhosi. (SA.41.6./III,97.) Samāpattibalaṁ nāmetanti vadanti. Evameva santāya phalasamāpattiyā vuṭṭhitassa bhikkhuno assāsapassāsā abbohārikā hontīti bhavaṅgasamayenevetaṁ kathitanti veditabbaṁ.

Tato vacīsaṅkhāroti tato paraṁ kiriyamayapavattavalañjanakāle vacīsaṅkhāro uppajjati. Kiṁ bhavaṅgaṁ vitakkavicāre na samuṭṭhāpetīti? Samuṭṭhāpeti. Taṁsamuṭṭhānā pana vitakkavicārā vācaṁ abhisaṅkhātuṁ na sakkontīti kiriyamayapavattavalañjanakālenevetaṁ kathitaṁ.

Suññato phassoti-ādayo saguṇenāpi ārammaṇenāpi kathetabbā. **Saguṇena** tāva suññatā nāma phalasamāpatti, tāya sahajātaphassaṁ sandhāya "suññato phasso"ti vuttaṁ. Animittappaṇihitesupi eseva nayo. **Ārammaṇena** pana nibbānaṁ rāgādīhi suññattā suññatā nāma, rāganimittādīnaṁ abhāvā animittaṁ, rāgadosamohappaṇidhīnaṁ abhāvā appaṇihitaṁ, suññataṁ nibbānaṁ ārammaṇaṁ katvā uppannaphalasamāpattisamphasso suññato nāma. Animittappaṇihitesupi eseva nayo.

Aparā āgamaniyakathā nāma hoti. Suññata-animitta-appaṇihitāti hi vipassanāpi vuccati. Tattha yo bhikkhu saṅkhāre aniccato pariggahetvā aniccato disvā aniccato vuṭṭhāti, tassa vuṭṭhānagāminivipassanā animittā nāma hoti. Yo dukkhato pariggahetvā dukkhato disvā dukkhato vuṭṭhāti, tassa appaṇihitā nāma. Yo anattato pariggahetvā

anattato disvā anattato vuṭṭhāti, tassa suññatā nāma. Tattha animittavipassanāya maggo animitto nāma, animittamaggassa phalaṁ animittaṁ nāma, animittaphalasamāpattisahajāte phasse phusante "animitto phasso phusatī"ti vuccati. Appaṇihitasuññatesupi eseva nayo. Āgamaniyena kathite pana suññato vā phasso animitto vā phasso appaṇihito vā phassoti vikappo āpajjeyya, tasmā saguṇena (CS:pg.3.136) ceva ārammaṇena ca kathetabbaṁ. Evañhi tayo phassā phusantīti sameti.

Vivekaninnanti-ādīsu nibbānaṁ viveko nāma. Tasmiṁ viveke ninnaṁ onatanti vivekaninnaṁ. **Vivekapoṇan**ti (SA.41.6./III,98.) aññato agantvā yena viveko, tena vaṅkaṁ viya hutvā ṭhitanti vivekapoṇaṁ. Yena viveko, tena patamānaṁ viya ṭhitanti **vivekapabbhāraṁ**.

(SA.41.7.)7. Godattasuttavaṇṇanā

349. Sattame **nānatthā ceva nānābyañjanā cā**ti byañjanampi nesaṁ nānaṁ, atthopi. Tattha byañjanassa nānatā pākaṭā. Attho pana appamāṇā cetovimutti bhūmantarato mahaggatā hoti rūpāvacarā, ārammaṇato sattapaṇṇatti-ārammaṇā. Ākiñcaññā bhūmantarato mahaggatā arūpāvacarā, ārammaṇato navattabbārammaṇā. Suññatā bhūmantarato kāmāvacarā, ārammaṇato saṅkhārārammaṇā. Vipassanā hi ettha suññatāti adhippetā. Animittā bhūmantarato lokuttarā, ārammaṇato nibbānārammaṇā.

Rāgo kho bhante pamāṇakaraṇoti-ādīsu yathā pabbatapāde pūtipaṇṇakasaṭa-udakaṁ nāma hoti kāḷavaṇṇaṁ, olokentānaṁ byāmasatagambhīraṁ viya khāyati, yaṭṭhiṁ vā rajjuṁ vā gahetvā minantassa piṭṭhipādottharaṇamattampi na hoti; evameva yāva rāgādayo nuppajjanti, tāva puggalaṁ sañjānituṁ na sakkā hoti, sotāpanno viya sakadāgāmī viya anāgāmī viya ca khāyati. Yadā panassa rāgādayo uppajjanti, tadā ratto duṭṭho mūḷhoti paññāyati. Iti te "ettako ayan"ti puggalassa pamāṇaṁ dassentāva uppajjantīti pamāṇakaraṇā nāma vuttā.

Yāvatā kho bhante appamāṇā cetovimuttiyoti yattakā appamāṇā cetovimuttiyo. Kittakā pana tā? Cattāro brahmavihārā, cattāro maggā, cattāri phalānīti dvādasa. Tatra brahmavihārā pharaṇa-appamāṇatāya appamāṇā, sesā pamāṇakārakānaṁ kilesānaṁ abhāvena nibbānampi appamāṇameva, cetovimutti pana na hoti, tasmā na gahitaṁ. **Akuppā**ti arahattaphalacetovimutti. Sā hi tāsaṁ sabbajeṭṭhikā, tasmā (CS:pg.3.137) "aggamakkhāyatī"ti vuttā. (SA.41.6./III,99.) **Rāgo kho bhante kiñcanan**ti rāgo uppajjitvā puggalaṁ kiñcati maddati palibundhati, tasmā kiñcananti vutto. Manussā kira goṇehi khalaṁ maddāpentā "kiñcehi kapila kiñcehi kāḷakā"ti vadanti. Evaṁ maddanaṭṭho kiñcanaṭṭhoti veditabbo. **Dosamohesupi**eseva nayo.

Ākiñcaññā cetovimuttiyo nāma nava dhammā ākiñcaññāyatanaṁ maggaphalāni ca. Tattha ākiñcaññāyatanaṁ kiñcanaṁ ārammaṇaṁ assa natthīti **ākiñcaññaṁ**. Maggaphalāni kiñcanānaṁ maddanapalibundhanakilesānaṁ natthitāya ākiñcaññāni, nibbānampi ākiñcaññaṁ, cetovimutti pana na hoti, tasmā na gahitaṁ.

Rāgo kho bhante nimittakaraṇoti-ādīsu yathā nāma dvinnaṁ kulānaṁ sadisā dve vacchakā honti. Yāva tesaṁ lakkhaṇaṁ na kataṁ hoti, tāva "ayaṁ asukakulassa vacchako, ayaṁ asukakulassā"ti na sakkā hoti jānituṁ. Yadā pana tesaṁ tisūlādīsu aññataraṁ lakkhaṇaṁ kataṁ hoti, tadā sakkā hoti jānituṁ. Evameva yāva puggalassa rāgo nuppajjati, tāva na sakkā hoti jānituṁ "ariyo vā puthujjano vā"ti. Rāgo panassa uppajjamānova "sarāgo nāma ayaṁ puggalo"ti sañjānananimittaṁ karonto viya uppajjati, tasmā nimittakaraṇoti vutto. **Dosamohesupi** eseva nayo.

Animittā cetovimuttiyo nāma terasa dhammā vipassanā, cattāro āruppā, cattāro maggā, cattāri phalāni. Tattha vipassanā niccanimittaṁ sukhanimittaṁ attanimittaṁ ugghāṭetīti **animittā** nāma. Cattāro āruppā rūpanimittassa abhāvā animittā nāma. Maggaphalāni nimittakarānaṁ kilesānaṁ abhāvena animittāni, nibbānampi animittameva, taṁ pana cetovimutti na hoti, tasmā na gahitaṁ. Atha kasmā suññatā cetovimutti na gahitāti? Sā "suññā rāgenā"ti-ādivacanato sabbattha anupaviṭṭhāva, tasmā visuṁ na gahitāti.

Ekatthāti (CS:pg.3.138) ārammaṇavasena ekatthā "appamāṇaṁ ākiñcaññaṁ suññataṁ animittan"ti hi sabbānetāni nibbānasseva nāmāni. Iti iminā pariyāyena ekatthā. Aññasmiṁ (SA.41.6./III,100.) pana ṭhāne appamāṇāpi hoti, aññasmiṁ ākiñcaññā, aññasmiṁ suññatā, aññasmiṁ animittāti iminā pariyāyena nānābyañjanāti.

(SA.41.8.)8. Nigaṇṭhanāṭaputtasuttavaṇṇanā

350. Aṭṭhame **tenupasaṅkamī**ti sayaṁ āgatāgamo viññātasāsano anāgāmī ariyasāvako samāno kasmā naggabhoggaṁ nissirikaṁ nigaṇṭhaṁ upasaṅkamīti? Upavādamocanatthañceva vādāropanatthañca. Nigaṇṭhā kira "samaṇassa Gotamassa sāvakā thaddhakhadirakhāṇukasadisā, kenaci saddhiṁ paṭisanthārampi na karontī"ti upavadanti, tassa upavādassa mocanatthañca, "vādañcassa āropessāmī"ti upasaṅkami. **Na khvāhaṁ ettha bhante Bhagavato saddhāya gacchāmī**ti yassa ñāṇena asacchikataṁ hoti. So "evaṁ kiretan"ti aññassa saddhāya gaccheyya, mayā pana ñāṇenetaṁ sacchikataṁ, tasmā nāhaṁ ettha Bhagavato saddhāya gacchāmīti dīpento evamāha.

Ulloketvāti kāyaṁ unnāmetvā kucchiṁ nīharitvā gīvaṁ paggayha sabbaṁ disaṁ pekkhamāno ulloketvā. **Bādhetabbaṁ maññeyyā**ti yathā vinivijjhitvā na nikkhamati, evaṁ paṭibāhitabbaṁ maññeyya bandhitabbaṁ vā. **Sahadhammikā**ti sakāraṇā. **Atha maṁ paṭihareyyāsi saddhiṁ nigaṇṭhaparisāyā**ti etesaṁ atthe ñāte atha me nigaṇṭhaparisāya saddhiṁ abhigaccheyyāsi, patīhārassa me santikaṁ āgantvā attano āgatabhāvaṁ jānāpeyyāsīti attho. **Eko pañho**ti eko pañhamaggo, ekaṁ paesananti attho. **Eko uddeso**ti ekaṁ nāma kinti? Ayaṁ eko uddeso. **Ekaṁ veyyākaraṇan**ti "sabbe sattā āhāraṭṭhitikā"ti (khu.pa.4.1 a.ni.10.27) idaṁ ekaṁ veyyākaraṇaṁ. Evaṁ sabbattha attho veditabbo.

(SA.41.9./III,101.)

(SA.41.9.)9. Acelakassapasuttavaṇṇanā

351. Navame (CS:pg.3.139) **kīvaciraṁ pabbajitassāti** kīvaciro kālo pabbajitassāti attho. **Uttari manussadhammā**ti manussadhammo nāma dasakusalakammapathā, tato manussadhammato uttari. **Alamariyañāṇadassanaviseso**ti ariyabhāvaṁ kātuṁ samatthatāya alamariyoti saṅkhāto ñāṇadassanaviseso. **Naggeyyā**ti naggabhāvato. **Muṇḍeyyā**ti muṇḍabhāvato. **Pavāḷanipphoṭanāyā**ti pāvaḷanipphoṭanato, bhūmiyaṁ nisīdantassa ānisadaṭṭhāne laggānaṁ paṁsurajavālikānaṁ phoṭanatthaṁ gahitamorapiñchamattatoti attho.

(SA.41.10.)10. Gilānadassanasuttavaṇṇanā

352. Dasame **ārāmadevatā**ti pupphārāmaphalārāmesu adhivatthā devatā. **Vanadevatā**ti vanasaṇḍesu adhivatthā devatā. **Rukkhadevatā**ti mattarājakāle vessavaṇo ca devatāti evaṁ tesu tesu rukkhesu adhivatthā devatā. **Osadhitiṇavanappatīsū**ti harītakāmalakī-ādīsu muñjapabbajādīsu vanajeṭṭharukkhesu ca adhivatthā devatā. **Saṁgammā**ti sannipatitvā. **Samāgammā**ti tato tato samāgantvā. **Paṇidhehī**ti patthanāvasena ṭhapehi. **Ijjhissati sīlavato cetopaṇidhī**ti samijjhissati sīlavantassa cittapatthanā. **Dhammiko**ti dasakusaladhammasamannāgato agatigamanarahito. **Dhammarājā**ti tasseva vevacanaṁ, dhammena vā laddharajjattā dhammarājā. **Tasmā**ti "yasmā tena hi, ayyaputta, amhepi ovadāhī"ti vadatha, tasmā. **Appaṭivibhattan**ti "idaṁ bhikkhūnaṁ dassāma, idaṁ attanā bhuñjissāmā"ti evaṁ avibhattaṁ bhikkhūhi saddhiṁ sādhāraṇameva bhavissatīti.

Cittasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.42.1./III,102.)

SA.42.(8) Gāmaṇisaṁyuttaṁ

(SA.42.1.)1. Caṇḍasuttavaṇṇanā

353. Gāmaṇisaṁyuttassa (CS:pg.3.140) paṭhame **Caṇḍo gāmaṇī**ti Dhammasaṅgāhakattherehi Caṇḍoti gahitanāmo eko gāmaṇi. **Pātukarotī**ti bhaṇḍantaṁ paṭibhaṇḍanto akkosantaṁ paccakkosanto paharantaṁ paṭipaharanto pākaṭaṁ karotīti dasseti. **Na pātukarotī**ti akkuṭṭhopi pahaṭopi kiñci paccanīkaṁ akarontoti dasseti.

(SA.42.2.)2. Tālapuṭasuttavaṇṇanā

354. Dutiye **Tālapuṭo**ti evaṁnāmako. Tassa kira bandhanā pamuttatālapakkavaṇṇo viya mukhavaṇṇo vippasanno ahosi, tenassa Tālapuṭoti nāmaṁ akaṁsu. Svāyaṁ abhinīhārasampanno pacchimabhavikapuggalo. Yasmā pana paṭisandhi nāma aniyatā ākāse khittadaṇḍasadisā, tasmā esa naṭakule nibbatti. Vuḍḍhippatto pana naṭasippe aggo hutvā Sakalajambudīpe pākaṭo jāto. Tassa pañca sakaṭasatāni pañca mātugāmasatāni parivāro, bhariyāyapissa tāvatakāvāti mātugāmasahassena ceva sakaṭasahassena ca saddhiṁ yaṁ yaṁ nagaraṁ vā nigamaṁ vā pavisati, tatthassa puretarameva satasahassaṁ denti. Samajjavesaṁ gaṇhitvā pana mātugāmasahassena saddhiṁ kīḷaṁ karontassa yaṁ hatthūpagapādūpagādi-ābharaṇajātaṁ khipanti, tassa pariyanto natthi. So taṁdivasaṁ mātugāmasahassaparivārito rājagahe kīḷaṁ katvā paripakkañāṇattā saparivārova yena Bhagavā tenupasaṅkami.

(SA.42.2./III,103.) **Saccālikenā**ti saccena ca alikena ca. **Tiṭṭhatetan**ti tiṭṭhatu etaṁ. **Rajanīyā**ti rāgappaccayā mukhato pañcavaṇṇasuttanīharaṇavātavuṭṭhidassanādayo aññe ca kāmassādasaṁyuttākāradassanakā abhinayā. **Bhiyyosomattāyā**ti adhikappamāṇattāya. **Dosanīyā**ti dosappaccayā hatthapādacchedādidassanākārā. **Mohanīyā**ti mohappaccayā udakaṁ gahetvā telakaraṇaṁ, telaṁ gahetvā udakakaraṇanti evamādayo māyāpabhedā.

Pahāso (CS:pg.3.141) **nāma nirayo**ti visuṁ pahāsanāmako nirayo nāma natthi, avīcisseva pana ekasmiṁ koṭṭhāse naccantā viya gāyantā viya ca naṭavesaṁ gahetvāva paccanti, taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Nāhaṁ, bhante, etaṁ rodāmī**ti ahaṁ, bhante, etaṁ Bhagavato byākaraṇaṁ na rodāmīti evaṁ sakammakavasenettha attho veditabbo, na assuvimocanamattena. "Mataṁ vā ammarodantī"ti-ādayo cettha aññepi vohārā veditabbā.

(SA.42.3~5.)3- 5. Yodhājīvasuttādivaṇṇanā

355-357. Tatiye **yodhājīvo**ti yuddhena jīvikaṁ kappanako Dhammasaṅgāhakattherehi evaṁ gahitanāmo. **Ussahati vāyamatī**ti ussāhaṁ vāyāmaṁ karoti. **Pariyāpādentī**ti maraṇaṁ paṭipajjāpenti. **Dukkaṭan**ti duṭṭhu kataṁ. **Duppaṇihitan**ti duṭṭhu ṭhapitaṁ. **Parajito nāma nirayo**ti ayampi na visuṁ eko nirayo, avīcisseva pana ekasmiṁ koṭṭhāse pañcāvudhasannaddhā (SA.42.3~5./III,104.) phalakahatthā hatthi-assarathe āruyha saṅgāme yujjhantā viya paccanti, taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. Catutthapañcamesupi eseva nayo.

(SA.42.6.)6. Asibandhakaputtasuttavaṇṇanā

358. Chaṭṭhe **pacchābhūmakā**ti pacchābhūmivāsino. **Kāmaṇḍalukā**ti sakamaṇḍaluno. **Sevālamālikā**ti pātova udakato sevālañceva uppalādīni ca gahetvā udakasuddhikabhāvajānanatthāya mālaṁ katvā piḷandhanakā. **Udakorohakā**ti sāyaṁpātaṁ udakaṁ orohanakā. **Uyyāpentī**ti upari yāpenti. **Saññāpentī**ti sammā ñāpenti. **Saggaṁ nāma okkāmentī**ti parivāretvā ṭhitā "gaccha, bho, brahmalokaṁ, gaccha, bho, brahmalokan"ti vadantā saggaṁ pavesenti. **Anuparisakkeyyā**ti anuparigaccheyya. **Ummujjā**ti ummujja uṭṭhaha. **Thalamuplavā**ti thalamabhiruha. **Tatra yāssā**ti tatra yā bhaveyya. **Sakkharā vā kaṭhalā vā**ti sakkharā ca kaṭhalā ca **Sā adhogāmī assā**ti sā adho gaccheyya, heṭṭhāgāmī bhaveyya. **Adhogacchā**ti heṭṭhā gaccha.

(SA.42.7.)7. Khettūpamasuttavaṇṇanā

359. Sattame (CS:pg.3.142) **jaṅgalan**ti thaddhaṁ na mudu. **Ūsaran**ti sañjātaloṇaṁ. **Pāpabhūmī**ti lāmakabhūmibhāgaṁ. **Maṁdīpā**ti-ādīsu ahaṁ dīpo patiṭṭhā etesanti maṁdīpā. Ahaṁ leṇo allīyanaṭṭhānaṁ etesanti **maṁleṇā**. Ahaṁ tāṇaṁ rakkhā etesanti **maṁtāṇā**. Ahaṁ saraṇaṁ bhayanāsanaṁ etesanti **maṁsaraṇā**. **Viharantī**ti maṁ evaṁ katvā viharanti.

Gobhattampīti dhaññaphalassa abhāvena lāyitvā kalāpakalāpaṁ bandhitvā ṭhapitaṁ gimhakāle gunnampi khādanaṁ bhavissatīti attho. **Udakamaṇiko**ti kucchiyaṁ maṇikamekhalāya evaṁ laddhanāmo bhājanaviseso. **Ahārī aparihārī**ti udakaṁ na harati na pariharati, na pariyādiyatīti attho. (SA.42.7./III,105.) Iti imasmiṁ Sutte sakkaccadhammadesanāva kathitā. Buddhānañhi asakkaccadhammadesanā nāma natthi. Sīhasamānavuttino hi Buddhā, yathā sīho pabhinnavaravāraṇassapi sasabiḷārādīnampi gahaṇatthāya ekasadisameva vegaṁ karoti, evaṁ Buddhāpi ekassa desentāpi dvinnaṁ bahūnaṁ bhikkhuparisāya bhikkhuni-upāsaka-upāsikāparisāyapi

titthiyānampi desentā sakkaccameva desenti. Catasso pana parisā saddahitvā okappetvā suṇantīti tāsaṁ desanā sakkaccadesanā nāma jātā.

(SA.42.8.)8. Saṅkhadhamasuttavaṇṇanā

360. Aṭṭhame **yaṁbahulaṁ yaṁbahulan**ti iminā nigaṇṭho attanāva attano vādaṁ bhindati. Tasmā Bhagavā **evaṁ sante na koci āpāyiko**ti-ādimāha. Purimāni pana cattāri padāni diṭṭhiyā paccayā honti. Tasmā tesupi ādīnavaṁ dassento **idha, gāmaṇi, ekacco Satthā evaṁvādī hotī**ti-ādimāha. Tattha **ahampamhī**ti ahampi amhi.

Mettāsahagatenāti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ sabbaṁ saddhiṁ bhāvanānayena Visuddhimagge vuttameva. **Seyyathāpi, gāmaṇi, balavā saṅkhadhamo**ti-ādi pana idha apubbaṁ. Tattha **balavā**ti balasampanno. **Saṅkhadhamo**ti saṅkhadhamako. **Appakasirenā**ti akicchena adukkhena. Dubbalo hi saṅkhadhamo saṅkhaṁ dhamantopi (CS:pg.3.143) na sakkoti catasso disā sarena viññāpetuṁ, nāssa saṅkhasaddo sabbato pharati, balavato pana vipphāriko hoti, tasmā "balavā"ti āha.

Mettāya cetovimuttiyāti ettha "mettā"ti vutte upacāropi appanāpi vaṭṭati, "cetovimuttī"ti vutte pana appanāva vaṭṭati. **Yaṁ pamāṇakataṁ kamman**ti pamāṇakataṁ kammaṁ nāma kāmāvacaraṁ vuccati, appamāṇakataṁ kammaṁ nāma rūpāvacaraṁ. Tañhi pamāṇaṁ atikkamitvā odhisaka-anodhisakadisāpharaṇavasena vaḍḍhetvā katattā appamāṇakatanti vuccati.

Na taṁ tatrāvasissati, na taṁ tatrāvatiṭṭhatīti taṁ kāmāvacarakammaṁ (SA.42.8./III,106.) tasmiṁ rūpārūpāvacarakamme na ohīyati na tiṭṭhati. Kiṁ vuttaṁ hoti? Taṁ kāmāvacarakammaṁ tassa rūpārūpāvacarakammassa antarā laggituṁ vā ṭhātuṁ vā rūpārūpāvacarakammaṁ pharitvā pariyādiyitvā attano okāsaṁ gahetvā patiṭṭhātuṁ vā na sakkoti. Atha kho rūpārūpāvacarakammameva kāmāvacaraṁ mahogho viya parittaṁ udakaṁ pharitvā pariyādiyitvā attano okāsaṁ katvā tiṭṭhati, tassa vipākaṁ paṭibāhitvā sayameva brahmasahabyataṁ upanetīti. Iti idaṁ suttaṁ ādimhi kilesavasena vuṭṭhāya avasāne brahmavihāravasena gahitattā yathānusandhināva gataṁ.

(SA.42.9.)9. Kulasuttavaṇṇanā

361. Navame **dubbhikkhā**ti dullabhabhikkhā. **Dvīhitikā**ti "jīvissāma nu kho na nu kho"ti evaṁ pavatta-īhitikā. "Duhitikā"tipi pāṭho. Ayameva attho. Dukkhā īhiti ettha na sakkā koci payogo sukhena kātunti **duhitikā**. Tattha tattha matamanussānaṁ vippakiṇṇāni setāni aṭṭhikāni etthāti **setaṭṭhikā**. **Salākāvuttā**ti salākamattavuttā, yaṁ tattha vuttaṁ vāpitaṁ, taṁ salākamattameva ahosi, phale na janayatīti attho.

Uggilitunti (CS:pg.3.144) dve ante mocetvā kathetuṁ asakkonto uggituṁ bahi nīhituṁ na sakkhīti **Ogilitun**ti pucchāya dosaṁ disvā hāretuṁ asakkonto ogituṁ anto pavesetuṁ na sakkhīti.

Ito so gāmaṇi ekanavutikappeti Bhagavā kathayamānova yāva nikkhanto nāsikavāto na puna pavisati, tāvatakena kālena ekanavutikappe anussari "Atthi nu kho kiñci kule pakkabhikkhādānena upahatapubban"ti parijānanatthaṁ. (SA.42.9./III,107.) Athekampi apassanto "ito so, gāmaṇī"ti-ādimāha. Idāni dānādīnaṁ ānisaṁsaṁ kathento **atha kho yāni tāni kulāni aḍḍhānī**ti dhammadesanaṁ ārabhi. Tattha **dānasambhūtānī**ti dānena sambhūtāni nibbattāni. Sesapadadvayepi eseva nayo.

Ettha pana **saccaṁ nāma** saccavāditā. **Sāmaññaṁ nāma** sesasīlaṁ. **Vikiratī**ti ayogena vaḷañjento vippakirati. **Vidhamatī**ti dhamento viya nāseti. **Viddhaṁsetī**ti nāseti. **Aniccatā**ti hutvā abhāvo bahunāpi kālena saṅgatānaṁ khaṇeneva antaradhānaṁ.

(SA.42.10.)10. Maṇicūḷakasuttavaṇṇanā

362. Dasame **taṁ parisaṁ etadavocā**ti tassa kira evaṁ ahosi "kulaputtā pabbajantā puttadārañceva jātarūparajatañca pahāyeva pabbajanti, na ca sakkā yaṁ pahāya pabbajitā, taṁ tehi gahetun"ti nayaggāhe ṭhatvā "mā ayyo"ti-ādivacanaṁ avoca. **Ekaṁsenetan**ti etaṁ pañcakāmaguṇakappanaṁ assamaṇadhammo asakyaputtiyadhammoti ekaṁsena dhāreyyāsi.

Tiṇanti senāsanacchadanatiṇaṁ. **Pariyesitabban**ti tiṇacchadane vā iṭṭhakacchadane vā gehe palujjante yehi taṁ kāritaṁ, tesaṁ santikaṁ gantvā "tumhehi kāritasenāsanaṁ ovassati, na sakkā tattha vasitun"ti ācikkhitabbaṁ. Manussā sakkontā karissanti, asakkontā "tumhe vaḍḍhakiṁ gahetvā kārāpetha, mayaṁ te saññāpessāmā"ti vakkhanti. Evaṁ vutte kāretvā tesaṁ ācikkhitabbaṁ. Manussā vaḍḍhakīnaṁ dātabbaṁ dassanti. Sace āvāsasāmikā natthi, aññesampi bhikkhācāravattena ārocetvā kāretuṁ vaṭṭati. Idaṁ sandhāya "pariyesitabban"ti vuttaṁ.

Dārunti (CS:pg.3.145) senāsane gopānasi-ādīsu palujjamānesu tadatthāya dāruṁ. **Sakaṭan**ti gihivikataṁ katvā tāvakālikasakaṭaṁ. Na kevalañca sakaṭameva, aññampi vāsipharasukuddālādi-upakaraṇaṁ evaṁ pariyesituṁ vaṭṭati. **Puriso**ti hatthakammavasena puriso pariyesitabbo. Yaṁkiñci hi purisaṁ (SA.42.10./III,108.) "hatthakammaṁ āvuso, katvā dassasī"ti vatvā "dassāmi, bhante,"ti vutte "idañcidañca karohī"ti yaṁ icchati, taṁ kāretuṁ vaṭṭati. **Na tvevāhaṁ, gāmaṇi, kenaci pariyāyenā**ti jātarūparajataṁ panāhaṁ kenacipi kāraṇena pariyesitabbanti na vadāmi.

(SA.42.11.)11. Bhadrakasuttavaṇṇanā

363. Ekādasame **Mallesū**ti evaṁnāmake janapade. **Vadhenā**ti māraṇena. **Jāniyā**ti dhanajāniyā. **Akālikena pattenā**ti na kālantarena pattena, kālaṁ anatikkamitvāva pattenāti attho. **Ciravāsī nāma kumāro**ti evaṁnāmako tassa putto. **Bahi āvasathe paṭivasatī**ti bahinagare kiñcideva sippaṁ uggaṇhanto vasati. Imasmiṁ Sutte vaṭṭadukkhaṁ kathitaṁ.

(SA.42.12.)12. Rāsiyasuttavaṇṇanā

364. Dvādasame **rāsiyo**ti rāsiṁ katvā pañhassa pucchitattā rāsiyoti evaṁ Dhammasaṅgāhakattherehi gahitanāmo. **Tapassin**ti tapanissitakaṁ. **Lūkhajīvin**ti lūkhajīvikaṁ. **Antā**ti koṭṭhāsā. **Gāmo**ti gāmmo. Gammotipi pāṭho, gāmavāsīnaṁ dhammoti attho. **Attakilamathānuyogo**ti attano kilamathānuyogo, sarīradukkhakaraṇanti attho.

Kasmā panettha kāmasukhallikānuyogo gahito, kasmā attakilamathānuyogo, kasmā majjhimā paṭipadāti? Kāmasukhallikānuyogo tāva kāmabhogīnaṁ dassanatthaṁ gahito, attakilamathānuyogo tapanissitakānaṁ, majjhimā paṭipadā tiṇṇaṁ nijjaravatthūnaṁ dassanatthaṁ gahitā. Kiṁ etesaṁ dassane payojananti? Ime dve ante pahāya

Tathāgato majjhimāya paṭipadāya sammāsambodhiṁ patto. So kāmabhoginopi na sabbe garahati na pasaṁsati, tapanissitakepi na sabbe garahati na (CS:pg.3.146) pasaṁsati, garahitabbayuttakeyeva garahati, (SA.42.12./III,109.) pasaṁsitabbayuttake pasaṁsatīti imassatthassa pakāsanaṁ etesaṁ dassane payojananti veditabbaṁ.

Idāni tamatthaṁ pakāsento **tayo khome, gāmaṇi, kāmabhogino**ti-ādimāha. Tattha **sāhasenā**ti sāhasikakammena. **Na saṁvibhajatī**ti mittasahāyasandiṭṭhasambhattānaṁ saṁvibhāgaṁ na karoti. **Na puññāni karotī**ti anāgatabhavassa paccayabhūtāni puññāni na karoti. **Dhammādhammenā**ti dhammena ca adhammena ca. **Ṭhānehī**ti kāraṇehi. **Sacchikarotī**ti kathaṁ attānaṁ ātāpento paritāpento sacchikaroti? Caturaṅgavīriyavasena ca dhutaṅgavasena ca. **Tisso sandiṭṭhikā nijjarā**ti ettha ekopi maggo tiṇṇaṁ kilesānaṁ nijjaraṇatāya tisso nijjarāti vuttoti.

(SA.42.13.)13. Pāṭaliyasuttavaṇṇanā

365. Terasame **dūteyyānī**ti dūtakammāni paṇṇāni ceva mukhasāsanāni ca. **Pāṇātipātañcāhan**ti idaṁ kasmā āraddhaṁ? Na kevalaṁ ahaṁ māyaṁ jānāmi, aññampi idañcidañca jānāmīti sabbaññubhāvadassanatthaṁ āraddhaṁ. **Santi hi, gāmaṇi, eke samaṇabrāhmaṇā**ti idaṁ sesasamaṇabrāhmaṇānaṁ laddhiṁ dassetvā tassā pajahāpanatthaṁ āraddhaṁ.

Mālī kuṇḍalīti mālāya mālī, kuṇḍalehi kuṇḍalī. **Itthikāmehī**ti itthīhi saddhiṁ kāmā itthikāmā, tehi itthikāmehi. **Āvasathāgāran**ti kulagharassa ekasmiṁ ṭhāne ekekasseva sukhanivāsatthāya kataṁ vāsāgāraṁ. **Tenāhaṁ yathāsatti yathābalaṁ saṁvibhajāmī**ti tassāhaṁ attano satti-anurūpena ceva balānurūpena ca saṁvibhāgaṁ karomi. **Alan**ti yuttaṁ. **Kaṅkhaniye ṭhāne**ti kaṅkhitabbe kāraṇe. **Cittasamādhin**ti tasmiṁ dhammasamādhismiṁ ṭhito tvaṁ saha vipassanāya catunnaṁ maggānaṁ vasena cittasamādhiṁ sace paṭilabheyyāsīti dasseti. (SA.42.13./III,110.) **Apaṇṇakatāya mayhan**ti ayaṁ paṭipadā mayhaṁ apaṇṇakatāya anaparādhakatāya eva saṁvattatīti attho. **Kaṭaggāho**ti jayaggāho.

Ayaṁ kho, gāmaṇi, dhammasamādhi, tatra ce tvaṁ cittasamādhiṁ paṭilabheyyāsīti ettha **dhammasamādhī**ti dasakusalakammapathadhammā, **cittasamādhī**ti saha vipassanāya (CS:pg.3.147) cattāro maggā. Atha vā "pāmojjaṁ jāyati, pamuditassa pīti jāyatī"ti (a.ni.5.26) evaṁ vuttā pāmojjapītipassaddhisukhasamādhisaṅkhātā pañca dhammā dhammasamādhi nāma, cittasamādhi pana saha vipassanāya cattāro maggāva. Atha vā dasakusalakammapathā cattāro brahmavihārā cāti ayaṁ dhammasamādhi nāma, taṁ dhammasamādhiṁ pūrentassa uppannā cittekaggatā cittasamādhi nāma. **Evaṁ tvaṁ imaṁ kaṅkhādhammaṁ pajaheyyāsī**ti evaṁ tvaṁ imasmiṁ vuttappabhede dhammasamādhismiṁ ṭhito sace evaṁ cittasamādhiṁ paṭilabheyyāsi, ekaṁsenetaṁ kaṅkhaṁ pajaheyyāsīti attho. Sesaṁ sabbattha vuttanayamevāti.

Gāmaṇisaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SA.43.(9) Asaṅkhatasaṁyuttaṁ

1. Paṭhamavaggo

(SA.43.1~11./III,111.)

(SA.43.1~11.)1- 11. Kāyagatāsatisuttādivaṇṇanā

366-376. Asaṅkhatasaṁyutte (CS:pg.3.148) **asaṅkhatan**ti akataṁ. **Hitesinā**ti hitaṁ esantena. **Anukampakenā**ti anukampamānena. **Anukampaṁ upādāyā**ti anukampaṁ cittena pariggahetvā, paṭiccātipi vuttaṁ hoti. **Kataṁ vo taṁ mayā**ti taṁ mayā imaṁ asaṅkhatañca asaṅkhatamaggañca desentena tumhākaṁ kataṁ. Ettakameva hi anukampakassa Satthu kiccaṁ, yadidaṁ aviparītadhammadesanā. Ito paraṁ pana paṭipatti nāma sāvakānaṁ kiccaṁ. Tenāha **etāni, bhikkhave, rukkhamūlāni …pe… amhākaṁ anusāsanī**ti iminā rukkhamūlasenāsanaṁ dasseti. **Suññāgārānī**ti iminā janavivittaṁ ṭhānaṁ. Ubhayena ca yogānurūpaṁ senāsanaṁ ācikkhati, dāyajjaṁ niyyāteti.

Jhāyathāti ārammaṇūpanijjhānena aṭṭhatiṁsārammaṇāni, lakkhaṇūpanijjhānena ca aniccādito khandhāyatanādīni upanijjhāyatha, samathañca vipassanañca vaḍḍhethāti vuttaṁ hoti. **Mā pamādatthā**ti mā pamajjittha. **Mā pacchā vippaṭisārino ahuvatthā**ti ye hi pubbe daharakāle arogakāle sattasappāyādisampattikāle Satthu sammukhībhāvakāle ca yonisomanasikārarahitā rattindivaṁ maṅkulabhattaṁ hutvā seyyasukhaṁ middhasukhaṁ anubhontā pamajjanti, te pacchā jarākāle rogakāle maraṇakāle vipattikāle Satthu parinibbutakāle ca taṁ pubbe pamādavihāraṁ anussarantā sappaṭisandhikālakiriyañca bhāriyaṁ sampassamānā vippaṭisārino honti. Tumhe pana tādisā mā ahuvatthāti dassento (SA.43.1~11./III,112.) āha "mā pacchā vippaṭisārino ahuvatthā"ti.

Ayaṁ vo amhākaṁ anusāsanīti ayaṁ amhākaṁ santikā "jhāyatha mā pamādatthā"ti tumhākaṁ anusāsanī, ovādoti vuttaṁ hoti.

2. Dutiyavaggo

(SA.43.12~33.)12- 33. Asaṅkhatasuttādivaṇṇanā

377-409. **Kāye** (CS:pg.3.149) **kāyānupassī**ti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ parato vakkhāma.

Anatanti-ādīsu taṇhānatiyā abhāvena anataṁ. Catunnaṁ āsavānaṁ abhāvena **anāsavaṁ**. Paramatthasaccatāya **saccaṁ**. Vaṭṭassa parabhāgaṭṭhena **pāraṁ**. Saṇhaṭṭhena **nipuṇaṁ**. Suṭṭhu duddasatāya **sududdasaṁ**. Jarāya ajaritattā **ajajjaraṁ**. Thiraṭṭhena **dhuvaṁ**. Apalujjanatāya **apalokitaṁ**. Cakkhuviññāṇena apassitabbattā **anidassanaṁ**. Taṇhāmānadiṭṭhipapañcānaṁ abhāvena **nippapañcaṁ**.

Santabhāvaṭṭhena **santaṁ**. Maraṇābhāvena **amataṁ**. Uttamaṭṭhena **paṇītaṁ**. Sassirikaṭṭhena **sivaṁ**. Nirupaddavatāya **khemaṁ**. Taṇhākkhayassa paccayattā **taṇhakkhayaṁ**.

Vimhāpanīyaṭṭhena accharaṁ paharitabbayuttakanti **acchariyaṁ**. Abhūtameva bhūtaṁ ajātaṁ hutvā atthīti vā **abbhutaṁ**. Niddukkhattā **anītikaṁ**. Niddukkhasabhāvattā **anītikadhammaṁ**. Vānābhāvena **nibbānaṁ**. Byābajjhābhāveneva **abyābajjhaṁ**. Virāgādhigamassa paccayato **virāgaṁ**.

Paramatthasuddhitāya **suddhi**. Tīhi bhavehi muttatāya **mutti**. Kāmālayānaṁ abhāvena **anālayaṁ**. Patiṭṭhaṭṭhena **dīpaṁ**. Allīyitabbayuttaṭṭhena **leṇaṁ**. Tāyanaṭṭhena **tāṇaṁ**. Bhayasaraṇaṭṭhena **saraṇaṁ,** bhayanāsananti attho. Paraṁ ayanaṁ gati patiṭṭhāti **parāyaṇaṁ**. Sesamettha vuttanayamevāti.

Asaṅkhatasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.44.1./III,113.)

SA.44.(10) Abyākatasaṁyuttaṁ

(SA.44.1.)1. Khemāsuttavaṇṇanā

410. Abyākatasaṁyuttassa (CS:pg.3.150) paṭhame **khemā**ti gihikāle bimbisārassa upāsikā saddhāpabbajitā mahātherī "etadaggaṁ, bhikkhave, mama sāvikānaṁ bhikkhunīnaṁ mahāpaññānaṁ yadidaṁ khemā"ti evaṁ Bhagavatā mahāpaññatāya etadagge ṭhapitā. **Paṇḍitā**ti paṇḍiccena samannāgatā. **Viyattā**ti veyyattiyena samannāgatā. **Medhāvinī**ti medhāya paññāya samannāgatā. **Bahussutā**ti pariyattibāhusaccenapi paṭivedhabāhusaccenapi samannāgatā.

Gaṇakoti acchiddakagaṇanāya kusalo. **Muddiko**ti aṅgulimuddāya gaṇanāya kusalo. **Saṅkhāyako**ti piṇḍagaṇanāya kusalo. **Gambhīro**ti caturāsītiyojanasahassagambhīro. **Appameyyo**ti āḷhakagaṇanāya appameyyo. **Duppariyogāho**ti āḷhakagaṇanāya pamāṇagahaṇatthaṁ durogāho. **Yena rūpena Tathāgatan**ti yena rūpena dīgho rasso sāmo odātoti sattasaṅkhātaṁ Tathāgataṁ paññapeyya. **Taṁ rūpaṁ Tathāgatassa pahīnan**ti taṁ vuttappakārarūpaṁ samudayappahānena sabbaññutathāgatassa pahīnaṁ. **Rūpasaṅkhāya vimutto**ti āyatiṁ rūpassa anuppattiyā rūpārūpakoṭṭhāsenapi evarūpo nāma bhavissatīti vohārassapi paṭipassaddhattā rūpapaṇṇattiyāpi vimutto. **Gambhīro**ti ajjhāsaya gambhīratāya ca guṇagambhīratāya ca gambhīro. Tassa evaṁ guṇagambhīrassa sato sabbaññutathāgatassa yaṁ upādāya sattasaṅkhāto Tathāgatoti paññatti hoti, tadabhāvena tassā paññattiyā abhāvaṁ passantassa ayaṁ sattasaṅkhāto **hoti Tathāgato paraṁ maraṇā**ti idaṁ vacanaṁ na upeti na yujjati, **na hoti Tathāgato paraṁ maraṇā**ti-ādivacanampi na upeti na yujjatīti attho.
(SA.44.1./III,114.) **Saṁsandissatī**ti ekaṁ bhavissati. **Samessatī**ti nirantaraṁ bhavissati. **Na virodhayissatī**ti na viruddhaṁ padaṁ bhavissati. **Aggapadasmin**ti desanāya. Desanā hi idha aggapadanti adhippetā.

(SA.44.2.)2. Anurādhasuttavaṇṇanā

411. Dutiyaṁ (CS:pg.3.151) **Khandhiyavagge** vitthāritameva, abyākatādhikārato pana idha vuttaṁ.

(SA.44.3~8.)3- 8. Paṭhamasāriputtakoṭṭhikasuttādivaṇṇanā

412-417. Tatiye **rūpagatametan**ti rūpamattametaṁ. Ettha rūpato añño koci satto nāma na upalabbhati, rūpe pana sati nāmamattaṁ etaṁ hotīti dasseti.

Vedanāgatametanti-ādīsupi eseva nayo. **Ayaṁ kho āvuso hetū**ti ayaṁ rūpādīni muñcitvā anupalabbhiyasabhāvo hetu, yenetaṁ abyākataṁ Bhagavatāti. Catutthādīni uttānatthāneva.

(SA.44.9.)9. Kutūhalasālāsuttavaṇṇanā

418. Navame **kutūhalasālāyan**ti kutūhalasālā nāma paccekasālā natthi, yattha pana nānātitthiyā samaṇabrāhmaṇā nānāvidhaṁ kathaṁ pavattenti, sā bahūnaṁ "ayaṁ kiṁ vadati, ayaṁ kiṁ vadatī"ti kutūhaluppavattiṭṭhānato kutūhalasālāti vuccati. **Dūrampi gacchatī**ti yāva ābhassarabrahmalokā gacchati. **Imañca kāyaṁ nikkhipatī**ti cuticittena nikkhipati. **Anupapanno hotī**ti cutikkhaṇeyeva paṭisandhicittassa anuppannattā anupapanno hoti.
(SA.44.10./III,115.)

(SA.44.10.)10. Ānandasuttavaṇṇanā

419. Dasame **tesametaṁ saddhiṁ abhavissā**ti tesaṁ laddhiyā saddhiṁ etaṁ abhavissa. **Anulomaṁ abhavissa ñāṇassa uppādāya sabbe dhammā anattā**ti yaṁ etaṁ "sabbe dhammā anattā"ti vipassanāñāṇaṁ uppajjati, api nu me tassa anulomaṁ abhavissāti attho.

(SA.44.11.)11. Sabhiyakaccānasuttavaṇṇanā

420. Ekādasame (CS:pg.3.152) **etamettakena ettakamevā**ti āvuso yassāpi etaṁ ettakena kālena "hetumhi sati rūpīti-ādi paññāpanā hoti, asati na hotī"ti byākaraṇaṁ bhaveyya, tassa ettakameva bahu. **Ko pana vādo atikkante**ti atikkante pana atimanāpe dhammadesanānaye vādoyeva ko, natthi vādo, chinnā kathāti.

Abyākatasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Saḷāyatanavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Namo tassa Bhagavato arahato sammāsambuddhassa.

□Saṁyuttanikāye

【Sāratthappakāsinī】相應部注釋《顯揚心義》

5-Mahāvagga-aṭṭhakathā

(大 篇 注 釋)

(Spk:III,116.~309.；CS:pg.3.153~ 341)

by Bhadantācariya BUDDHAGHOSA(佛音，5 A.D.)

SA.45.(1) Maggasaṁyuttaṁ

1. Avijjāvaggo

(SA.45.1~2./III,116.)

(SA.45.1~2.)1-2. Avijjāsuttādivaṇṇanā

1-2. Mahāvaggassa (CS:pg.3.153) paṭhame **pubbaṅgamā**ti sahajātavasena ca upanissayavasena cāti dvīhākārehi pubbaṅgamā. **Samāpattiyā**ti samāpajjanāya sabhāvapaṭilābhāya, uppattiyāti attho. **Anvadeva ahirikaṁ anottappan**ti sā panesā yadetaṁ alajjanākārasaṇṭhikaṁ ahirikaṁ, abhāyanākārasaṇṭhitañca anottappaṁ, etaṁ anudeva saheva ekatova, na vinā tena uppajjatīti attho. **Avijjāgatassā**ti avijjāya upagatassa samannāgatassa. **Micchādiṭṭhī**ti ayāthāvadiṭṭhi aniyyānikadiṭṭhi. **Pahotī**ti hoti uppajjati. **Micchāsaṅkappā**dīsupi ayāthāva-aniyyānikavaseneva micchābhāvo veditabbo. Iti imāni aṭṭhapi akusaladhammasamāpattiyā micchatta-aṅgāni nāma honti. Tāni pana na ekakkhaṇe sabbāni labbhanti, nānakkhaṇe labbhanti.

Kathaṁ? Yadā hi diṭṭhisampayuttacittaṁ kāyaviññattiṁ samuṭṭhāpentaṁ uppajjati, tadā micchādiṭṭhi micchāsaṅkappo micchāvāyāmo micchāsati micchāsamādhi (CS:pg.3.154) micchākammantoti cha aṅgāni honti. Yadā diṭṭhivippayuttaṁ, tadā micchādiṭṭhivajjāni pañca. Yadā tāneva dve vacīviññattiṁ samuṭṭhāpenti, tadā micchākammantaṭṭhāne micchāvācāya saddhiṁ tāneva cha vā pañca vā. Ayaṁ ājīvo nāma kuppamāno kāyavacīdvāresuyeva aññatarasmiṁ kuppati, na manodvāre. Tasmā yadā ājīvasīsena tāneva cittāni kāyavacīviññattiyo samuṭṭhāpenti, tadā kāyakammaṁ micchājīvo nāma hoti, tathā vacīkammanti micchājīvassa vasena tāneva cha vā pañca vā. Yadā pana viññattiṁ asamuṭṭhāpetvā tāni cittāni (SA.45.1~2./III,117.) uppajjanti tadā micchādiṭṭhimicchāsaṅkappamicchāvāyāmamicchāsatimicchāsamādhivasena pañca vā, micchāsaṅkappādivasena cattāri vā hontīti evaṁ na ekakkhaṇe sabbāni labbhanti, nānakkhaṇe labbhantīti.

Sukkapakkhe **vijjā**ti kammassakataññāṇaṁ. Ihāpi sahajātavasena ca upanissayavasena cāti dvīhākārehi pubbaṅgamatā veditabbā. **Hirottappan**ti hirī ca ottappañca. Tattha lajjanākārasaṇṭhitā hirī, bhāyanākārasaṇṭhitaṁ ottappaṁ.

Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana Visuddhimagge vuttova. **Vijjāgatassā**ti vijjāya upagatassa samannāgatassa. **Viddasuno**ti viduno paṇḍitassa. **Sammādiṭṭhī**ti yāthāvadiṭṭhi niyyānikadiṭṭhi. **Sammākammantā**dīsupi eseva nayo. Iti kusaladhammasamāpattiyā imāni aṭṭhaṅgāni honti, tāni lokiyamaggakkhaṇe na ekato sabbāni labbhanti, lokuttaramaggakkhaṇe pana labbhanti. Tāni ca kho paṭhamajjhānikamagge, dutiyajjhānikādīsu pana sammāsaṅkappavajjāni satteva honti.

Tattha yo evaṁ vadeyya "yasmā Majjhimanikāyamhi Mahāsaḷāyatanikasutte (ma.ni.3.431) 'yā tathābhūtassa diṭṭhi, sāssa hoti sammādiṭṭhi. Yo tathābhūtassa, saṅkappo, svāssa hoti sammāsaṅkappo. Yo tathābhūtassa vāyāmo, svāssa hoti sammāvāyāmo. Yā tathābhūtassa sati, svāssa hoti sammāsati. Yo tathābhūtassa samādhi, svāssa hoti sammāsamādhi. Pubbeva kho panassa kāyakammaṁ vacīkammaṁ ājīvo ca suparisuddho'ti vuttaṁ tasmā pañcaṅgikopi lokuttaramaggo hotī"ti so vattabbo-- tasmiṁyeva Sutte "evamassāyaṁ ariyo aṭṭhaṅgiko maggo bhāvanāpāripūriṁ gacchatī"ti idaṁ kasmā na passasi (CS:pg.3.155) Yaṁ panetaṁ "pubbeva kho panassā"ti vuttaṁ, taṁ pabbajitadivasato paṭṭhāya parisuddhabhāvadassanatthaṁ. Pabbajitadivasato paṭṭhāya hi parisuddhāni kāyakammādīni lokuttaramaggakkhaṇe atiparisuddhāni hontīti ayamattho dīpito.

Yampi abhidhamme vuttaṁ "tasmiṁ kho pana samaye pañcaṅgiko maggo hotī"ti (vibha.212), taṁ ekaṁ kiccantaraṁ dassetuṁ vuttaṁ. Yasmiñhi kāle micchākammantaṁ pahāya sammākammantaṁ pūreti, tasmiṁ kāle micchāvācā vā micchājīvo vā na hoti, diṭṭhi saṅkappo vāyāmo sati samādhīti (SA.45.1~2./III,118.) imesuyeva pañcasu kārakaṅgesu sammākammanto pūrati. Virativasena hi sammākammanto pūrati nāma. Sammāvācāsammā-ājīvesupi eseva nayo. Iti imaṁ kiccantaraṁ dassetuṁ evaṁ vuttaṁ. Lokiyamaggakkhaṇe ca pañceva honti, virati pana aniyatā. Tasmā "cha-aṅgiko"ti avatvā "pañcaṅgiko"tveva vuttaṁ. "Yā ca, bhikkhave, ariyacittassa anāsavacittassa ariyamaggasamaṅgino ariyamaggaṁ bhāvayato tīhi kāyaduccaritehi ārati virati paṭivirati veramaṇī akiriyā akaraṇaṁ, ayaṁ bhikkhave sammākammanto ariyo anāsavo lokuttaramaggo"ti (ma.ni.3.139). Evaṁ pana Mahācattālīsakasuttādīsu anekesu suttesu sammākammantādīnañca lokuttaramaggassa aṅgabhāvasiddhito aṭṭhaṅgikova lokuttaramaggo hotīti veditabboti. Imasmiṁ Sutte ayaṁ aṭṭhaṅgiko maggo lokiyalokuttaramissakova kathito. Dutiyaṁ Kosalasaṁyutte vuttameva.

(SA.45.3.)3. Sāriputtasuttavaṇṇanā

3. Tatiye **sakalamidaṁ bhante**ti Ānandatthero sāvakapāramīñāṇassa matthakaṁ appattatāya sakalampi maggabrahmacariyaṁ kalyāṇamittasannissayena labbhatīti na aññāsi, dhammasenāpati pana sāvakapāramīñāṇassa matthake ṭhitattā aññāsi, tasmā evamāha. Tenevassa Bhagavā **sādhu sādhū**ti sādhukāramadāsi.

(SA.45.4.)4. Jāṇussoṇibrāhmaṇasuttavaṇṇanā

4. Catutthe (CS:pg.3.156) **sabbasetena vaḷavābhirathenā**ti sakalasetena catūhi vaḷavāhi yuttarathena. So kira sabbo sacakkapañjarakubbaro rajataparikkhitto hoti. Ratho ca nāmesa duvidho hoti-- yodharatho, alaṅkārarathoti. Tattha yodharatho

caturassasaṇṭhāno hoti nātimahā dvinnaṁ tiṇṇaṁ vā (SA.45.4./III,119.) janānaṁ gahaṇasamattho. Alaṅkāraratho mahā hoti dīghato dīgho puthulato puthulo ca, tattha chattaggāhako vālabījaniggāhako tālavaṇṭaggāhakoti evaṁ aṭṭha vā dasa vā sukheneva ṭhātuṁ vā nisīdituṁ vā nipajjituṁ vā sakkonti. Ayampi alaṅkārarathoyeva.

Setā sudaṁ assāti tā vaḷavā pakatiyā setavaṇṇāva. **Setālaṅkārā**ti pasādhanaṁ tāsaṁ rajatamayaṁ ahosi. **Seto ratho**ti rathopi vuttanayeneva rajataparikkhittattā tattha tattha dantakammakhacitattā ca setova. **Setaparivāro**ti yathā aññe rathā sīhacammaparivārāpi honti, byagghacammaparivārāpi paṇḍukambalaparivārāpi honti, na evaṁ esa. Esa pana ghanadukūlena parivārito ahosi. **Setā rasmiyo**ti rasmiyopi rajatapanāḷisuparikkhittā. **Setā patodalaṭṭhī**ti patodalaṭṭhipi rajataparikkhittā.

Setaṁ chattanti rathamajjhe ussāpitachattampi setameva ahosi. **Setaṁ uṇhīsan**ti aṭṭhaṅgulavitthāro rajatamayo uṇhīsapaṭṭo seto. **Setāni vatthānī**ti vatthānipi setāni pheṇapuñjavaṇṇāni. Tesu nivāsanaṁ pañcasatagghanakaṁ, uttarāsaṅgo sahassagghanako. **Setā upāhanā**ti upāhanā nāma maggāruḷhassa vā honti aṭaviṁ vā pavisantassa. Ayaṁ pana rathaṁ abhiruḷho, tenassa tadanucchaviko rajatapaṭisevito pādālaṅkāro nāma esa evaṁ vuttoti veditabbo. **Setāya sudaṁ vālabījaniyā**ti phalikamayadaṇḍāya setacamaravālabījaniyā. Na kevalañca ettakamevassa setaṁ ahosi, so pana brāhmaṇo setavilepanaṁ vilimpi, setamālaṁ piḷandhi, dasasu aṅgulīsu aṅgulimuddikā kaṇṇesu kuṇḍalānīti evamādi alaṅkāropissa rajatamayova ahosi (CS:pg.3.157) Parivārabrāhmaṇāpissa dasasahassamattā tatheva setavatthavilepanamālālaṅkārā ahesuṁ.

Yaṁ panetaṁ **Sāvatthiyā niyyāyantan**ti vuttaṁ, tatrāyaṁ niyyāyanavibhāvanā-- so kira channaṁ channaṁ māsānaṁ ekavāraṁ nagaraṁ padakkhiṇaṁ karoti-- “Ito ettakehi divasehi nagaraṁ padakkhiṇaṁ karissatī”ti puretarameva ghosanā kayirati. Taṁ sutvā ye nagarato na pakkantā, te na pakkamanti. Yepi pakkantā, tepi “puññavato sirisampattiṁ passissāmā”ti āgacchanti. Yaṁ divasaṁ brāhmaṇo nagaraṁ anuvicarati, (SA.45.4./III,120.) tadā pātova nagaravīthiyo sammajjitvā vālikaṁ okiritvā lājapañcamehi pupphehi vippakiritvā puṇṇaghaṭe ṭhapetvā kadaliyo ca dhaje ca ussāpetvā sakalanagaraṁ dhūpitavāsitaṁ karonti.

Brāhmaṇo pātova sīsaṁ nhāyitvā purebhattaṁ bhuñjitvā vuttanayeneva setavatthādīhi attānaṁ alaṅkaritvā pāsādā oruyha rathaṁ abhiruhati. Atha naṁ te brāhmaṇā sabbasetavatthavilepanamālālaṅkārā setacchattāni gahetvā parivārenti. Tato mahājanassa sannipātatthaṁ paṭhamaṁyeva taruṇadārakānaṁ phalāphalāni vikiranti, tadanantaraṁ māsakarūpādīni, tadanantaraṁ kahāpaṇe vikiranti. Mahājano sannipatati, ukkuṭṭhiyo ceva celukkhepā ca vattanti. Atha brāhmaṇo maṅgalikasovatthikādīsu maṅgalāni ceva suvatthiyo ca karontesu mahāsampattiyā nagaraṁ anuvicarati. Puññavantā manussā ekabhūmikādipāsāde āruyha sukapattasadisāni vātapānakavāṭāni vivaritvā olokenti. Brāhmaṇopi attano yasasirisampattiyā nagaraṁ ajjhottharanto viya dakkhiṇadvārābhimukho hoti. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ.

Tamenaṁ jano disvāti mahājano taṁ rathaṁ disvā. **Brahman**ti seṭṭhādhivacanametaṁ. **Brahmaṁ vata bho yānan**ti seṭṭhayānasadisaṁ vata bho yānanti ayamettha attho. **Imasseva kho etan**ti, Ānanda, manussā nāma vaṇṇabhāṇakānaṁ dhanaṁ datvā attano dārikānaṁ vaṇṇagītaṁ gāyāpenti “abhirūpo hoti dassanīyo mahaddhano mahābhogo”ti, na ca tena vaṇṇabhaṇanamattena abhirūpā vā honti mahaddhanā vā, evameva mahājano (CS:pg.3.158) brāhmaṇassa rathaṁ disvā-- “brahmaṁ vata bho yānan”ti kiñcāpi evaṁ vaṇṇaṁ bhaṇati, na panetaṁ yānaṁ

vaṇṇabhaṇanamatteneva brahmayānaṁ nāma hoti. Lāmakañhi etaṁ chavaṁ. Paramatthena pana imasseva kho etaṁ, Ānanda, ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassa (SA.45.4./III,121.) adhivacanaṁ. Ayañhi sabbadosavigamena seṭṭho, iminā ca ariyā nibbānaṁ yantīti **brahmayānaṁ** itipi, dhammabhūtattā yānattā ca **dhammayānaṁ** itipi, anuttarattā kilesasaṅgāmassa ca vijitattā **anuttaro saṅgāmavijayo** itipi vattuṁ vaṭṭati.

Idānissa niddosabhāvañceva saṅgāmavijayabhāvañca dassento **rāgavinayapariyosānā**ti-ādimāha. Tattha rāgaṁ vinayamānā pariyosāpeti pariyosānaṁ gacchati nipphajjatīti rāgavinayapariyosānā. Esa nayo sabbattha.

Yassa saddhā ca paññā cāti yassa ariyamaggayānassa saddhānusārivasena saddhā, dhammānusārivasena paññāti ime dve dhammā sadā dhuraṁ yuttā, tatramajjhattatāyuge yuttāti attho. **Hirī īsā**ti attanā saddhiṁ adhiviṭṭhena bahiddhāsamuṭṭhānena ottappena saddhiṁ ajjhattasamuṭṭhānā hirī yassa maggarathassa īsā. **Mano yottan**ti vipassanācittañca maggacittañca yottaṁ. Yathā hi rathassa vākādimayaṁ yottaṁ goṇe ekābaddhe karoti ekasaṅgahite, evaṁ maggarathassa lokiyavipassanācittaṁ atirekapaññāsa, lokuttaravipassanācittaṁ atirekasaṭṭhi kusaladhamme ekābaddhe ekasaṅgahe karoti. Tena vuttaṁ "mano yottan"ti. **Sati ārakkhasārathī**ti maggasampayuttā sati ārakkhasārathi. Yathā hi rathassa ārakkho sārathi nāma yoggiyo. Dhuraṁ vāheti yojeti akkhaṁ abbhañjati rathaṁ peseti rathayuttake nibbisevane karoti, evaṁ maggarathassa sati. Ayañhi ārakkhapaccupaṭṭhānā ceva kusalākusalānañca dhammānaṁ gatiyo samanvesatīti vuttā.

Rathoti ariya-aṭṭhaṅgikamaggaratho. **Sīlaparikkhāro**ti catupārisuddhisīlālaṅkāro. **Jhānakkho**ti vipassanāsampayuttānaṁ pañcannaṁ jhānaṅgānaṁ vasena jhānamaya-akkho. **Cakkavīriyo**ti vīriyacakko, kāyikacetasikasaṅkhātāni (SA.45.4./III,122.) dve vīriyāni assa cakkānīti attho. **Upekkhā dhurasamādhī**ti (CS:pg.3.159) dhurassa samādhi, unnatonatākārassa abhāvena dvinnampi yugapadesānaṁ samatāti attho. Ayañhi tatramajjhattupekkhā cittuppādassa līnuddhaccabhāvaṁ haritvā payogamajjhatte cittaṁ ṭhapeti, tasmā imassa maggarathassa "dhurasamādhī"ti vuttā. **Anicchā parivāraṇan**ti bāhirakarathassa sīhacammādīni viya imassāpi ariyamaggarathassa alobhasaṅkhātā anicchā parivāraṇaṁ nāma.

Abyāpādoti mettā ca mettāpubbabhāgo ca. **Avihiṁsā**ti karuṇā ca karuṇāpubbabhāgo ca. **Viveko**ti kāyavivekādi tividhaviveko. **Yassa āvudhan**ti yassa ariyamaggarathe ṭhitassa kulaputtassa etaṁ pañcavidhaṁ āvudhaṁ. Yathā hi rathe ṭhito pañcahi āvudhehi sapatte vijjhati, evaṁ yogāvacaropi imasmiṁ lokiyalokuttaramaggarathe ṭhito mettāya dosaṁ vijjhati, karuṇāya vihiṁsaṁ kāyavivekena gaṇasaṅgaṇikaṁ, cittavivekena kilesasaṅgaṇikaṁ, upadhivivekena sabbākusalaṁ vijjhati. Tenassetaṁ pañcavidhaṁ "āvudhan"ti vuttaṁ. **Titikkhā**ti duruttānaṁ durāgatānaṁ vacanapathānaṁ adhivāsanakkhanti. **Cammasannāho**ti sannaddhacammo. Yathā hi rathe ṭhito rathiko paṭimukkacammo āgatāgate sare khamati, na naṁ te vijjhanti, evaṁ adhivāsanakkhantisamannāgato bhikkhu āgatāgate vacanapathe khamati, na naṁ te vijjhanti. Tasmā "titikkhā cammasannāho"ti vutto. **Yogakkhemāya vattatī**ti catūhi yogehi khemāya nibbānāya vattati, nibbānābhimukho gacchatiyeva, na tiṭṭhati na bhijjatīti attho.

Etadattani sambhūtanti etaṁ maggayānaṁ attano purisakāraṁ nissāya laddhattā attani sambhūtaṁ nāma hoti. **Brahmayānaṁ anuttaran**ti asadisaṁ seṭṭhayānaṁ. **Niyyanti dhīrā lokamhā**ti yesaṁ etaṁ yānaṁ atthi, te dhīrā paṇḍitapurisā lokamhā niyyanti gacchanti. **Aññadatthū**ti ekaṁsena. **Jayaṁ jayan**ti rāgādayo sapatte jinantā

jinantā.
(SA.45.5~6./III,123.)

(SA.45.5~6.)5- 6. Kimatthiyasuttādivaṇṇanā

5-6. Pañcame **ayamevā**ti evasaddo niyamattho. Tena aññaṁ maggaṁ paṭikkhipati. Imasmiṁ Sutte vaṭṭadukkhañceva missakamaggo ca kathito. Chaṭṭhaṁ uttānameva.

(SA.45.7.)7. Dutiya-aññatarabhikkhusuttavaṇṇanā

7. Sattame (CS:pg.3.160) **nibbānadhātuyā kho etaṁ bhikkhu adhivacanan**ti asaṅkhatāya amatāya nibbānadhātuyā etaṁ adhivacanaṁ. **Āsavānaṁ khayo tena vuccatī**ti apica tena rāgādivinayena āsavānaṁ khayotipi vuccati. Āsavakkhayo nāma arahattaṁ, arahattassāpi etaṁ rāgavinayoti-ādi nāmamevāti dīpeti. **Etadavocā**ti "Satthārā nibbānadhātūti vadantena amataṁ nibbānaṁ kathitaṁ, maggo panassa na kathito. Taṁ kathāpessāmī"ti anusandhikusalatāya pucchanto etaṁ avoca.

(SA.45.8.)8. Vibhaṅgasuttavaṇṇanā

8. Aṭṭhame **katamā ca bhikkhave sammādiṭṭhī**ti ekena pariyāyena aṭṭhaṅgikamaggaṁ vibhajitvā puna aparena pariyāyena vibhajitukāmo idaṁ desanaṁ ārabhi. Tattha **dukkhe ñāṇan**ti savanasammasanapaṭivedhapaccavekkhaṇavasena catūhākārehi uppannaṁ ñāṇaṁ. Samudayepi eseva nayo. Sesesu pana dvīsu sammasanassa abhāvā tividhameva vaṭṭati. Evametaṁ "dukkhe ñāṇan"ti-ādinā catusaccakammaṭṭhānaṁ dassitaṁ.

Tattha purimāni dve saccāni vaṭṭaṁ, pacchimāni vivaṭṭaṁ. Tesu bhikkhuno vaṭṭe kammaṭṭhānābhiniveso hoti, vivaṭṭe natthi abhiniveso. Purimāni hi dve saccāni "pañcakkhandhā dukkhaṁ, taṇhā samudayo"ti evaṁ saṅkhepena ca, "katame pañcakkhandhā rūpakkhandho"ti-ādinā nayena vitthārena ca ācariyasantike uggaṇhitvā vācāya punappunaṁ parivattento yogāvacaro kammaṁ karoti. Itaresu pana dvīsu saccesu-- "Nirodhasaccaṁ iṭṭhaṁ kantaṁ manāpaṁ, maggasaccaṁ iṭṭhaṁ kantaṁ manāpan"ti evaṁ savaneneva kammaṁ karoti. So evaṁ karonto cattāri saccāni ekapaṭivedhena paṭivijjhati, ekābhisamayena abhisameti (SA.45.8./III,124.) Dukkhaṁ pariññāpaṭivedhena paṭivijjhati, samudayaṁ pahānapaṭivedhena, nirodhaṁ sacchikiriyapaṭivedhena, maggaṁ bhāvanāpaṭivedhena paṭivijjhati. Dukkhaṁ pariññābhisamayena …pe… maggaṁ bhāvanābhisamayena abhisameti.

Evamassa pubbabhāge dvīsu saccesu uggahaparipucchāsavanadhāraṇasammasanapaṭivedho hoti, dvīsu savanapaṭivedhoyeva. Aparabhāge tīsu (CS:pg.3.161) kiccato paṭivedho hoti, nirodhe ārammaṇapaṭivedho. Paccavekkhaṇā pana pattasaccassa hoti. Imassa bhikkhuno pubbe pariggahato-- "Dukkhaṁ parijānāmi, samudayaṁ pajahāmi, nirodhaṁ sacchikaromi, maggaṁ bhāvemī"ti ābhogasamannāhāramanasikārapaccavekkhaṇā natthi, pariggahato paṭṭhāya hoti. Aparabhāge pana dukkhaṁ pariññātameva hoti …pe… maggo bhāvitova hoti.

Tattha dve saccāni duddasattā gambhīrāni, dve gambhīrattā duddasāni. Dukkhasaccañhi uppattito pākaṭaṁ, khāṇukaṇṭakapahārādīsu "Aho dukkhan"ti vattabbatampi āpajjati. Samudayampi khāditukāmatābhuñjitukāmatādivasena uppattito

pākaṭaṁ. Lakkhaṇapaṭivedhato pana ubhayampi gambhīraṁ. Iti tāni duddasattā gambhīrāni. Itaresaṁ dvinnaṁ dassanatthāya payogo bhavaggaggahaṇatthaṁ hatthapasāraṇaṁ viya avīciphusanatthaṁ pādapasāraṇaṁ viya satadhā bhinnassa vālassa koṭiyā koṭiṁ paṭipādanaṁ viya ca hoti. Iti tāni gambhīrattā duddasāni. Evaṁ duddasattā gambhīresu gambhīrattā ca duddasesu catūsu saccesu uggahādivasena idaṁ "dukkhe ñāṇan"ti-ādi vuttaṁ. Paṭivedhakkhaṇe pana ekameva taṁ ñāṇaṁ hoti.

Nekkhammasaṅkappādīsu kāmapaccanīkaṭṭhena kāmato nissaṭabhāvena vā, kāmaṁ sammasantassa uppannoti vā, kāmapadaghātaṁ kāmavūpasamaṁ karonto uppannoti (SA.45.8./III,125.) vā kāmavivittante uppannoti vā **nekkhammasaṅkappo**. Sesapadadvayepi eseva nayo. Sabbepi ca te nekkhammasaṅkappādayo kāmabyāpādavihiṁsāviramaṇasaññānaṁ nānattā pubbabhāge nānā, maggakkhaṇe pana imesu tīsu ṭhānesu uppannassa akusalasaṅkappassa padacchedato anuppattisādhanavasena maggaṅgaṁ pūrayamāno ekova kusalasaṅkappo uppajjati. Ayaṁ **sammāsaṅkappo** nāma.

Musāvādā veramaṇīādayopi musāvādādīhi viramaṇasaññānaṁ nānattā pubbabhāge nānā, maggakkhaṇe pana imesu catūsu ṭhānesu uppannāya (CS:pg.3.162) akusaladussīlyacetanāya padacchedato anuppattisādhanavasena maggaṅgaṁ pūrayamānā ekāva kusalaveramaṇī uppajjati. Ayaṁ **sammāvācā** nāma.

Pāṇātipātā veramaṇī ādayopi pāṇātipātādīhi viramaṇasaññānaṁ nānattā pubbabhāge nānā, maggakkhaṇe pana imesu tīsu ṭhānesu uppannāya akusaladussīlyacetanāya akiriyato padacchedato anuppattisādhanavasena maggaṅgaṁ pūrayamānā ekāva kusalaveramaṇī uppajjati. Ayaṁ **sammākammanto** nāma.

Micchā-ājīvanti khādanīyabhojanīyādīnaṁ atthāya pavattitaṁ kāyavacīduccaritaṁ. **Pahāyā**ti vajjetvā. **Sammā-ājīvenā**ti Buddhapasatthena ājīvena. **Jīvikaṁ kappetī**ti jīvitavuttiṁ pavatteti. Sammājīvopi kuhanādīhi viramaṇasaññānaṁ nānattā pubbabhāge nānā. Maggakkhaṇe pana imesuyeva sattasu ṭhānesu uppannāya micchājīvadussīlyacetanāya padacchedato anuppattisādhanavasena maggaṅgaṁ pūrayamānā ekāva kusalaveramaṇī uppajjati. Ayaṁ **sammā-ājīvo** nāma.

Anuppannānanti ekasmiṁ bhave tathārūpe vā ārammaṇe attano na uppannānaṁ, parassa pana uppajjamāne disvā-- "Aho vata me evarūpā pāpakā dhammā na uppajjeyyun"ti evaṁ anuppannānaṁ pāpakānaṁ akusalānaṁ dhammānaṁ anuppādāya. **Chandan**ti tesaṁ akusalānaṁ anuppādakapaṭipattisādhakaṁ vīriyacchandaṁ janeti. **Vāyamatī**ti vāyāmaṁ karoti. **Vīriyaṁ ārabhatī**ti vīriyaṁ pavatteti. **Cittaṁ paggaṇhātī**ti vīriyena cittaṁ paggahitaṁ karoti. **Padahatī**ti "kāmaṁ taco ca nhāru ca aṭṭhi ca avasissatū"ti (ma.ni.1.184=M.70./I,481.) padhānaṁ (SA.45.8./III,126.) pavatteti **Uppannānan**ti samudācāravasena attano uppannapubbānaṁ. Idāni tādise na uppādessāmīti tesaṁ pahānāya chandaṁ janeti.

Anuppannānaṁ kusalānanti apaṭiladdhānaṁ paṭhamajjhānādīnaṁ. **Uppannānan**ti tesaṁyeva paṭiladdhānaṁ. **Ṭhitiyā**ti punappunaṁ uppattipabandhavasena ṭhitatthaṁ. **Asammosāyā**ti avināsatthaṁ. **Bhiyyobhāvāyā**ti uparibhāvāya. **Vepullāyā**ti vipulabhāvāya. **Pāripūriyā**ti bhāvanāya paripūraṇatthaṁ. Ayampi sammāvāyāmo (CS:pg.3.163) anuppannānaṁ akusalānaṁ anuppādanādicittanānattā pubbabhāge nānā. Maggakkhaṇe pana imesuyeva catūsu ṭhānesu kiccasādhanavasena maggaṅgaṁ pūrayamānaṁ ekameva kusalavīriyaṁ uppajjati. Ayaṁ **sammāvāyāmo** nāma.

Sammāsatipi kāyādipariggāhakacittānaṁ nānattā pubbabhāge nānā, maggakkhaṇe

pana imesu catūsu ṭhānesu kiccasādhanavasena maggaṅgaṁ pūrayamānā ekā sati uppajjati. Ayaṁ **sammāsati** nāma.

Jhānādīni pubbabhāgepi maggakkhaṇepi nānā, pubbabhāge samāpattivasena nānā, maggakkhaṇe nānāmaggavasena. Ekassa hi paṭhamamaggo paṭhamajjhāniko hoti, dutiyamaggādayopi paṭhamajjhānikā vā dutiyādīsu aññatarajjhānikā vā. Ekassa paṭhamamaggo dutiyādīnaṁ aññatarajjhāniko hoti, dutiyādayopi dutiyādīnaṁ aññatarajjhānikā vā paṭhamajjhānikā vā. Evaṁ cattāropi maggā jhānavasena sadisā vā asadisā vā ekaccasadisā vā honti.

Ayaṁ panassa viseso pādakajjhānaniyamena hoti. Pādakajjhānaniyamena hi paṭhamajjhānalābhino paṭhamajjhānā vuṭṭhāya vipassantassa uppannamaggo paṭhamajjhāniko hoti, maggaṅgabojjhaṅgāni panettha paripuṇṇāneva honti. Dutiyajjhānato vuṭṭhāya vipassantassa uppanno dutiyajjhāniko hoti, maggaṅgāni panettha satta honti. Tatiyajjhānato vuṭṭhāya vipassantassa uppanno tatiyajjhāniko, maggaṅgāni panettha satta, bojjhaṅgāni cha honti. Esa nayo catutthajjhānato paṭṭhāya yāva nevasaññānāsaññāyatanā (SA.45.8./III,127.) āruppe catukkapañcakajjhānaṁ uppajjati, tañca lokuttaraṁ, no lokiyanti vuttaṁ. Ettha kathanti? Etthāpi paṭhamajjhānādīsu yato vuṭṭhāya sotāpattimaggaṁ paṭilabhitvā arūpasamāpattiṁ bhāvetvā so āruppe uppanno, taṁjhānikāvassa tattha tayo maggā uppajjanti. Evaṁ pādakajjhānameva niyameti. Keci pana therā-- “vipassanāya ārammaṇabhūtā khandhā niyamentī”ti vadanti (CS:pg.3.164) Keci “puggalajjhāsayo niyametī”ti vadanti. Keci “vuṭṭhānagāminīvipassanā niyametī”ti vadanti. Tesaṁ vādavinicchayo Visuddhimagge vuṭṭhānagāminīvipassanādhikāre vuttanayeneva veditabbo. **Ayaṁ vuccati, bhikkhave, sammāsamādhī**ti ayaṁ pubbabhāge lokiyo, aparabhāge lokuttaro sammāsamādhīti vuccati.

(SA.45.9.)9. Sūkasuttavaṇṇanā

9. Navame **micchāpaṇihitan**ti sūkaṁ nāma uddhaggaṁ katvā ṭhapitaṁ hatthaṁ vā pādaṁ vā bhindati, tathā aṭṭhapitaṁ pana micchāpaṇihitaṁ nāma. **Micchāpaṇihitāya diṭṭhiyā**ti micchāṭhapitāya kammassakatapaññāya. **Avijjaṁ bhindissatī**ti catusaccapaṭicchādakaṁ avijjaṁ bhindissati. **Vijjaṁ uppādessatī**ti arahattamaggavijjaṁ uppādessati. **Micchāpaṇihitattā, bhikkhave, diṭṭhiyā**ti kammassakatapaññāya ceva maggabhāvanāya ca micchā ṭhapitattā, appavattitattāti attho. Imasmiṁ Sutte kammassakataññāṇaṁ magganissitaṁ katvā missakamaggo kathito.

(SA.45.10.)10. Nandiyasuttavaṇṇanā

10. Dasame **paribbājako**ti channaparibbājako. Sesamettha uttānamevāti.

Avijjāvaggo paṭhamo.

2. Vihāravaggo

(SA.45.11./III,128.)

(SA.45.11.)1. Paṭhamavihārasuttavaṇṇanā

11. Dutiyavaggassa paṭhame **icchāmahaṁ, bhikkhave, aḍḍhamāsaṁ paṭisallīyitun**ti ahaṁ, bhikkhave, ekaṁ aḍḍhamāsaṁ paṭisallīyituṁ nilīyituṁ ekova hutvā viharituṁ icchāmīti attho. **Namhi kenaci upasaṅkamitabbo aññatra ekena piṇḍapātanīhārakenā**ti yo attanā payuttavācaṁ akatvā mamatthāya (CS:pg.3.165) saddhesu kulesu paṭiyattaṁ piṇḍapātaṁ nīharitvā mayhaṁ upanāmeyya, taṁ piṇḍapātanīhārakaṁ ekaṁ bhikkhuṁ ṭhapetvā namhi aññena kenaci bhikkhunā vā gahaṭṭhena vā upasaṅkamitabboti.

Kasmā pana evamāhāti? Tasmiṁ kira aḍḍhamāse vinetabbo satto nāhosi. Atha Satthā -- "Imaṁ aḍḍhamāsaṁ phalasamāpattisukheneva vītināmessāmi, iti mayhañceva sukhavihāro bhavissati, anāgate ca pacchimā janatā 'satthāpi gaṇaṁ vihāya ekako vihāsi, kimaṅgaṁ pana mayan'ti diṭṭhānugatiṁ āpajjissati, tadassā bhavissati dīgharattaṁ hitāya sukhāyā"ti iminā kāraṇena evamāha. Bhikkhusaṅghopi Satthu vacanaṁ sampaṭicchitvā ekaṁ bhikkhuṁ adāsi. So pātova gandhakuṭipariveṇasammajjanamukhodakadantakaṭṭhadānādīni sabbakiccāni tasmiṁ khaṇe katvā apagacchati.

Yena svāhanti yena so ahaṁ. **Paṭhamābhisambuddho**ti abhisambuddho hutvā paṭhamaṁyeva ekūnapaññāsadivasabbhantare. **Viharāmī**ti idaṁ atītatthe vattamānavacanaṁ. **Tassa padesena vihāsin**ti tassa paṭhamābhisambuddhavihārassa padesena. Tattha padeso nāma khandhapadeso āyatanadhātusacca-indriyapaccayākārasatipaṭṭhānajhānanāmarūpapadeso dhammapadesoti nānāvidho. Taṁ sabbampi sandhāya-- "tassa padesena vihāsin"ti āha. Bhagavā hi paṭhamabodhiyaṁ ekūnapaññāsadivasabbhantare yathā nāma pattarajjo rājā attano vibhavasāradassanatthaṁ taṁ taṁ gabbhaṁ vivarāpetvā suvaṇṇarajatamuttāmaṇi-ādīni ratanāni paccavekkhanto vihareyya, evameva pañcakkhandhe nippadese katvā sammasanto paccavekkhanto vihāsi (SA.45.11./III,129.) Imasmiṁ pana aḍḍhamāse tesaṁ khandhānaṁ padesaṁ vedanākkhandhameva paccavekkhanto vihāsi. Tassa "ime sattā evarūpaṁ nāma sukhaṁ paṭisaṁvedenti, evarūpaṁ dukkhan"ti olokayato yāva bhavaggā pavattā sukhavedanā, yāva avīcito pavattā dukkhavedanā, sabbā sabbākārena upaṭṭhāsi. Atha naṁ "micchādiṭṭhipaccayāpi vedayitan"ti-ādinā nayena parigganhanto vihāsi.

Tathā paṭhamabodhiyaṁ dvādasāyatanāni nippadesāneva katvā vihāsi, imasmiṁ pana aḍḍhamāse tesaṁ āyatanānaṁ padesaṁ vedanāvasena dhammāyatanekadesaṁ, dhātūnaṁ padesaṁ vedanāvasena dhammadhātu-ekadesaṁ, saccānaṁ padesaṁ vedanākkhandhavaseneva dukkhasaccekadesaṁ, paccayānaṁ padesaṁ phassapaccayā (CS:pg.3.166) vedanāvasena paccayekadesaṁ jhānānaṁ padesaṁ vedanāvaseneva jhānaṅgekadesaṁ, nāmarūpānaṁ padesaṁ vedanāvaseneva nāmekadesaṁ paccavekkhanto vihāsi. Paṭhamabodhiyañhi ekūnapaññāsadivasabbhantare kusalādidhamme nippadese katvā anantanayāni satta pakaraṇāni paccavekkhanto vihāsi. Imasmiṁ pana aḍḍhamāse sabbadhammānaṁ padesaṁ vedanāttikameva paccavekkhanto vihāsi. Tasmiṁ tasmiṁ ṭhāne sā sā ca vihārasamāpatti vedanānubhāvena jātā.

Idāni yenākārena vihāsi, taṁ dassento **micchādiṭṭhipaccayāpī**ti-ādimāha. Tattha **micchādiṭṭhipaccayāpī**ti diṭṭhisampayuttā vedanāpi vaṭṭati. Diṭṭhiṁ upanissayaṁ katvā uppannā kusalākusalavedanāpi vaṭṭati vipākavedanāpi. Tattha micchādiṭṭhisampayuttā akusalāva hoti, diṭṭhiṁ pana upanissāya kusalāpi uppajjanti akusalāpi. Micchādiṭṭhikā

hi diṭṭhiṁ upanissāya pakkhadivasesu yāgubhattādīni denti, addhikādīnaṁ vaṭṭaṁ paṭṭhapenti, catumahāpathe sālaṁ karonti, pokkharaṇiñca khaṇāpenti, devakulādīsu mālāgacchaṁ ropenti, nadīviduggādīsu setuṁ attharanti, visamaṁ samaṁ karonti, iti nesaṁ kusalavedanā uppajjati. Micchādiṭṭhiṁ pana nissāya sammādiṭṭhike akkosanti paribhāsanti, vadhabandhanādīni karonti, pāṇaṁ vadhitvā devatānaṁ upahāraṁ upaharanti (SA.45.11./III,130.) iti nesaṁ akusalavedanā uppajjati. Vipākavedanā pana bhavantaragatānaṁyeva hoti.

Sammādiṭṭhipaccayāti etthāpi sammādiṭṭhisampayuttā vedanāpi vaṭṭati, sammādiṭṭhiṁ upanissayaṁ katvā uppannā kusalākusalavedanāpi vipākavedanāpi. Tattha sammādiṭṭhisampayuttā kusalāva hoti, sammādiṭṭhiṁ pana upanissāya Buddhapūjaṁ dīpamālaṁ mahādhammassavanaṁ appatiṭṭhite disābhāge cetiyapatiṭṭhāpananti evamādīni puññāni karonti, iti nesaṁ kusalā vedanā uppajjati. Sammādiṭṭhiṁyeva nissāya micchādiṭṭhike akkosanti paribhāsanti, attānaṁ ukkaṁsenti, paraṁ vambhenti, iti nesaṁ akusalavedanā uppajjati. Vipākavedanā pana bhavantaragatānaṁyeva hoti. **Micchāsaṅkappapaccayā**ti-ādīsupi eseva nayo. **Chandapaccayā**ti-ādīsu pana chandapaccayā aṭṭhalobhasahagatacittasampayuttā vedanā veditabbā, vitakkapaccayā (CS:pg.3.167) paṭhamajjhānavedanāva. Saññā paccayā ṭhapetvā paṭhamajjhānaṁ sesā cha saññāsamāpattivedanā.

Chando ca avūpasantoti-ādīsu tiṇṇaṁ avūpasame aṭṭhalobhasahagatacittasampayuttā vedanā hoti, chandamattassa vūpasame paṭhamajjhānavedanāva. Chandavitakkānaṁ vūpasame dutiyajjhānādivedanā adhippetā, tiṇṇampi vūpasame nevasaññānāsaññāyatanavedanā. **Appattassa pattiyā**ti arahattaphalassa pattatthāya. **Atthi āyāman**ti atthi vīriyaṁ. **Tasmimpi ṭhāne anuppatte**ti tassa vīriyārambhassa vasena tassa arahattaphalassa kāraṇe anuppatte. **Tappaccayāpi vedayitan**ti arahattassa ṭhānapaccayā vedayitaṁ. Etena catumaggasahajātā nibbattitalokuttaravedanāva gahitā.

(SA.45.12.)2. Dutiyavihārasuttavaṇṇanā

12. Dutiye paṭisallānakāraṇaṁ vuttanayeneva veditabbaṁ. **Micchādiṭṭhivūpasamapaccayā**ti micchādiṭṭhivūpasamo nāma sammādiṭṭhi. Tasmā yaṁ sammādiṭṭhipaccayā vedayitaṁ vuttaṁ, tadeva micchādiṭṭhivūpasamapaccayā (SA.45.12./III,131.) veditabbaṁ. Imasmiṁ pana Sutte vipākavedanaṁ atidūreti maññamānā na gaṇhantīti vuttaṁ. Iminā nayena sabbattha attho veditabbo. Yassa yassa hi vūpasamapaccayāti vuccati, tassa tassa paṭipakkhadhammapaccayāva taṁ taṁ vedayitaṁ adhippetaṁ. **Chandavūpasamapaccayā**ti-ādīsu pana chandavūpasamapaccayā tāva paṭhamajjhānavedanā veditabbā. **Vitakkavūpasamapaccayā** dutiyajjhānavedanā. **Saññāpaccayā** chasamāpattivedanā. **Saññāvūpasamapaccayā** nevasaññānāsaññāyatanavedanā. **Chando ca vūpasanto**ti-ādīni vuttatthāneva.

(SA.45.13~17.)3- 7. Sekkhasuttādivaṇṇanā

13-17. Tatiye **sekkho**ti sikkhanasīlo. Kiṁ sikkhatīti? Tisso sikkhā. **Sekkhāyā**ti tīhi phalehi catūhi ca maggehi saddhiṁ uppannāya. Sāpi hi aniṭṭhitakiccattā

attano kiccaṁ sikkhatevāti sekkhā. Catutthapañcamachaṭṭhasattamāni uttānatthānevāti.

(SA.45.18~20.)8- 10. Paṭhamakukkuṭārāmasuttādivaṇṇanā

18-20. Aṭṭhame (CS:pg.3.168) **ummaṅgo**ti paññā-ummaṅgo, paññāvīmaṁsanaṁ, paññāgavesananti attho. **Evañhi tvaṁ āvuso**ti idaṁ tassa pucchāpatiṭṭhāpanatthāya āha. Navamadasamāni uttānatthāmevāti.

Vihāravaggo dutiyo.

(SA.45.21~30.)3. Micchattavaggavaṇṇanā

21-30. Tatiyavaggassa paṭhame **micchattan**ti micchāsabhāvaṁ. **Sammattan**ti sammāsabhāvaṁ. **Micchāpaṭipattādhikaraṇahetū**ti micchāpaṭipattikaraṇahetu. Yasmā micchāpaṭipattiṁ karoti, tasmāti attho. (SA.45.21~30./III,132.) **Nārādhako**ti na sampādako. **Ñāyaṁ dhamman**ti ariyamaggadhammaṁ. **Micchāñāṇī**ti micchāviññāṇo micchāpaccavekkhaṇo. **Micchāvimuttī**ti ayāthāvavimutti, aniyyānikavimutti. Imesu tatiyādīsu catūsu suttesu vaṭṭavivaṭṭaṁ kathitaṁ, pacchimesu panettha dvīsu puggalo pucchito dhammo vibhatto, evaṁ dhammena puggalo dassitoti. **Suppavattiyo**ti suppavattaniyo. Yathā icchiticchitaṁ disaṁ pavattento dhāvati, evaṁ pavattetuṁ sakkā hotīti attho. **Sa-upanisaṁ saparikkhāran**ti sappaccayaṁ saparivāraṁ. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Micchattavaggo tatiyo.

(SA.45.31~40.)4. Paṭipattivaggavaṇṇanā

31-40. Catutthe **micchāpaṭipattin**ti ayāthāvapaṭipattiṁ. **Micchāpaṭipannan**ti ayāthāvapaṭipannaṁ. Iti ekaṁ suttaṁ dhammavasena kathitaṁ, ekaṁ puggalavasena. **Apārā pāran**ti vaṭṭato nibbānaṁ. **Pāragāmino**ti ettha yepi pāraṅgatā, yepi gacchanti, yepi gamissanti, sabbe pāragāminotveva veditabbā.

Tīramevānudhāvatīti vaṭṭameva anudhāvati, vaṭṭe vicarati. **Kaṇhan**ti akusaladhammaṁ. **Sukkan**ti kusaladhammaṁ. **Okā anokan**ti vaṭṭato nibbānaṁ. **Āgammā**ti (CS:pg.3.169) ārabbha sandhāya paṭicca. **Pariyodapeyyā**ti parisuddhaṁ kareyya. **Cittaklesehī**ti cittaṁ kilissāpentehi nīvaraṇehi. **Sambodhiyaṅgesū**ti sattasu bojjhaṅgesu.

Sāmaññatthanti nibbānaṁ. Tañhi sāmaññena upagantabbato sāmaññatthoti vuccati. **Brahmaññan**ti seṭṭhabhāvaṁ. **Brahmaññatthan**ti nibbānaṁ brahmaññena upagantabbato. Yattha yattha pana heṭṭhā ca imesu ca tīsu suttesu “rāgakkhayo”ti āgataṁ, tattha tattha arahattampi vaṭṭatiyevāti vadanti.

Paṭipattivaggo catuttho.

(SA.45.41~48./III,133.)

(SA.45.41~48.)5. Aññatitthiyapeyyālavaggavaṇṇanā

41-48. Aññatitthiyapeyyāle **addhānapariññatthan**ti saṁsāraddhānaṁ nibbānaṁ patvā pariññātaṁ nāma hoti. Tasmā nibbānaṁ "addhānapariññā"ti vuccati, tadatthanti attho. **Anupādāparinibbānatthan**ti apaccayaparinibbānatthaṁ. Iti imasmiṁ peyyāle vijjāvimuttiphalena arahattaṁ kathitaṁ. Ñāṇadassanena paccavekkhaṇā, sesehi nibbānanti.

Aññatitthiyapeyyālavaggo.

(SA.45.49~62.)6. Sūriyapeyyālavaggavaṇṇanā

49-62. Sūriyapeyyāle aruṇuggaṁ viya kalyāṇamittattā, kalyāṇamittatāya ṭhatvā nibbattito savipassana-ariyamaggo sūriyapātubhāvo viyāti evaṁ sabbattha attho veditabbo. **Sīlasampadā**ti catupārisuddhisīlaṁ. **Chandasampadā**ti kusalakattukamyatāchando. **Attasampadā**ti sampannacittatā. **Diṭṭhisampadā**ti ñāṇasampatti. **Appamādasampadā**ti kārāpaka-appamādasampatti. **Yonisomanasikārasampadā**ti upāyamanasikārasampatti. Puna **kalyāṇamittatā**ti-ādīni sammādiṭṭhi-ādīnaṁ aññenapi ākārena (CS:pg.3.170) bhāvadassanatthaṁ vuttāni. Sabbāneva cetāni suttāni pāṭiyekkaṁ puggalajjhāsayavasena vuttānīti.

Sūriyapeyyālavaggo.

(SA.45.63~138.)7. Ekadhammapeyyālavaggādivaṇṇanā

63-138. Ekadhammapeyyālopi Gaṅgāpeyyālopi pāṭiyekkaṁ puggalajjhāsayavaseneva tathā tathā vutte bujjhanakānaṁ ajjhāsayavasena kathito.

8. Appamādapeyyālavaggo

(SA.45.139.)1. Tathāgatasuttavaṇṇanā

139. Appamādapeyyāle **evameva kho**ti ettha yathā sabbasattānaṁ sammāsambuddho aggo, evaṁ sabbesaṁ kusaladhammānaṁ kārāpaka-appamādo aggoti daṭṭhabbo. Nanu cesa lokiyova, kusaladhammā pana lokuttarāpi. Ayañca kāmāvacarova, kusaladhammā pana catubhūmakā. Kathamesa tesaṁ aggoti? Paṭilābhakaṭṭhena. Appamādena hi te paṭilabbhanti, tasmā so tesaṁ aggo. Tenetaṁ vuttaṁ **sabbe te appamādamūlakā**ti-ādi.

(SA.45.140.)2. Padasuttavaṇṇanā

140. **Jaṅgalānan**ti pathavītalavāsīnaṁ. **Pāṇānan**ti sapādakapāṇānaṁ (SA.45.140./III,134.) **Padajātānī**ti padāni. **Samodhānaṁ gacchantī**ti odhānaṁ upakkhepaṁ gacchanti. **Aggamakkhāyatī**ti seṭṭhaṁ akkhāyati. **Yadidaṁ mahantattenā**ti mahantabhāvena aggamakkhāyati, na guṇavasenāti attho.

(SA.45.141~148.)3- 10. Kūṭasuttādivaṇṇanā

141-148. **Vassikan**ti sumanapupphaṁ. Imaṁ kira suttaṁ sutvā bhātiyamahārājā vīmaṁsitukāmatāya ekasmiṁ gabbhe catujātigandhehi paribhaṇḍaṁ kāretvā (CS:pg.3.171) sugandhāni pupphāni āharāpetvā ekassa samuggassa majjhe sumanapupphamuṭṭhiṁ ṭhapetvā sesāni tassa samantato muṭṭhimuṭṭhiṁ katvā ṭhapetvā dvāraṁ pidhāya bahi nikkhanto. Athassa muhuttaṁ vītināmetvā dvāraṁ vivaritvā pavisantassa sabbapaṭhamaṁ sumanapupphagandho ghānaṁ pahari. So mahātalasmiṁyeva mahācetiyābhimukho nipajjitvā-- “Vassikaṁ tesaṁ agganti kathentena sukathitaṁ sammāsambuddhenā”ti cetiyaṁ vandi. **Kuṭṭarājāno**ti khuddakarājāno. “Khuddarājāno”tipi pāṭho. **Tantāvutānan**ti tante āvutānaṁ, tantaṁ āropetvā vāyitānanti attho. Idañca paccatte sāmivacanaṁ. Yāni kānici tantāvutāni vatthānīti ayañhettha attho. Atha vā tantāvutānaṁ vatthānaṁ yāni kānici vatthānīti evaṁ sāvasesapāṭhanayenapettha attho daṭṭhabbo. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Appamādavaggo aṭṭhamo.

9. Balakaraṇīyavaggo

(SA.45.149.)1. Balasuttavaṇṇanā

149. Balakaraṇīyavagge **balakaraṇīyā**ti ūrubalabāhubalena kattabbā dhāvanalaṅghanatāpanavahanādayo kammantā. **Sīle patiṭṭhāyā**ti catupārisuddhisīle ṭhatvā. **Aṭṭhaṅgikaṁ maggan**ti sahavipassanaṁ ariyamaggaṁ.

(SA.45.150.)2. Bījasuttavaṇṇanā

150. **Bījagāmabhūtagāmā**ti ettha pañcavidhampi bījaṁ bījagāmo nāma, tadeva paṇṇasampannaṁ nīlabhāvato paṭṭhāya bhūtagāmoti veditabbaṁ.

(SA.45.151.)3. Nāgasuttavaṇṇanā

(SA.45.151./III,135.)

151. **Balaṁ gāhentī**ti balaṁ gaṇhanti, gahitabalā thirasarīrā honti. **Kusobbhe otarantī**ti-ādīsu ayamanupubbikathā-- nāginiyo kira utusamaye (CS:pg.3.172) patiṭṭhitagabbhā cintenti-- “Sace mayaṁ idha vijāyissāma, evaṁ no dārakā ūmivegañca supaṇṇassa ca pakkhanditvā āgatassa vegaṁ sahituṁ na sakkhissantī”ti tā mahāsamudde nimujjitvā sambhajjamukhadvāraṁ patvā pañca mahānadiyo pavisitvā Himavantaṁ gacchanti. Tattha supaṇṇehi apakkhandanīyāsu suvaṇṇarajatamaṇiguhāsu vasamānā

vijāyitvā nāgapotake gopphakādipamāṇesu udakesu otāretvā udakataraṇaṁ sikkhāpenti.

Atha yadā anukkamena te nāgā Gaṅgādīnaṁ nadīnaṁ orimatīrato paratīraṁ, paratīrato orimatīranti taraṇapaṭitaraṇaṁ kātuṁ sakkonti, tadā "idāni no dārakā ūmivegañca garuḷavegañca sahituṁ sakkhissantī"ti ñatvā attano ānubhāvena mahāmeghaṁ samuṭṭhāpetvā Sakalahimavantaṁ ekodakaṁ viya kurumānā devaṁ vassāpetvā suvaṇṇarajatādimayā nāvā māpetvā upari suvaṇṇatārakavicittaṁ samosaritagandhapupphadāmaṁ celavitānaṁ bandhitvā surabhicandanagandhapupphādīni ādāya tāhi nāvāhi pañca Mahānadiyo ogāhitvā anukkamena mahāsamuddaṁ pāpuṇanti. Tattha ca vasantā dasabyāma-satabyāma-sahassabyāma-satasahassabyāma-pamāṇataṁ āpajjantā mahantattaṁ vepullattaṁ āpajjanti nāma.

Evameva khoti ettha Himavantapabbato viya catupārisuddhisīlaṁ daṭṭhabbaṁ, nāgapotakā viya yogāvacarā, kusobbhādayo viya ariyamaggo, mahāsamuddoo viya nibbānaṁ. Yathā nāgapotakā Himavante patiṭṭhāya kusobbhādīhi mahāsamuddaṁ patvā kāyamahantattaṁ āpajjanti, evaṁ yogino sīlaṁ nissāya sīle patiṭṭhāya ariyamaggena nibbānaṁ patvā arahattamaggeneva āgatesu chasu abhiññādhammesu guṇasarīramahantattaṁ pāpuṇantīti.

(SA.45.153.)5. Kumbhasuttavaṇṇanā

153. **Kumbho**ti udakaghaṭo. **No paccāvamatī**ti na pati-āvamati, na anto pavesetīti attho.

(SA.45.155.)7. Ākāsasuttavaṇṇanā

155. **Puratthimā**ti (CS:pg.3.173) puratthimadisato āgatavātā. **Pacchimadisā**dīsupi eseva nayo. **Cattāropi satipaṭṭhānā**ti yatheva hi (SA.45.155./III,136.) etesaṁ puratthimādibhedānaṁ vātānaṁ sannipāto ākāse ijjhati, evaṁ idhāpi "cattāro satipaṭṭhānā"ti-ādinā nayena vuttā bodhipakkhiyadhammā sahavipassanassa ariyamaggassa bhāvanāya ijjhanti, tenetaṁ vuttaṁ.

(SA.45.156~167.)8- 9. Paṭhamameghasuttādivaṇṇanā

156-157. **Gimhānaṁ pacchime māse**ti āsāḷhamāse. **Ūhatan**ti dvipadacatuppadānaṁ pādappahārena pathavītale uṭṭhahitvā uddhaṁ gataṁ vaṭṭivaṭṭi hutvā ākāse pakkhantaṁ. **Rajojallan**ti paṁsurajojallaṁ.

(SA.45.158.)10. Nāvāsuttavaṇṇanā

158. **Sāmuddikāya nāvāyā**ti-ādi heṭṭhā vāṇijakopame vitthāritameva.

(SA.45.159~160.)11- 12. Āgantukasuttādivaṇṇanā

159-160. **Āgantukāgāran**ti puññatthikehi nagaramajjhe kataṁ āgantukagharaṁ,

yattha rājarājamahāmattehipi sakkā hoti nivāsaṁ upagantuṁ. **Abhiññā pariññeyyā**ti yatheva hi tesaṁ puratthimadisādīhi āgatānaṁ khattiyādīnaṁ vāso āgantukāgāre ijjhati, evaṁ imesaṁ abhiññāpariññeyyāti-ādīnaṁ dhammānaṁ abhiññāparijānanādīhi sahavipassanassa ariyamaggassa bhāvanāya ijjhanti, tenetaṁ vuttaṁ. Nadīsuttaṁ heṭṭhā vuttanayamevāti.

Balakaraṇīyavaggo navamo.

10. Esanāvaggo

(SA.45.161.)1. Esanāsuttavaṇṇanā

161. Esanāvagge (CS:pg.3.174) **kāmesanā**ti kāmānaṁ esanā gavesanā magganā patthanā. **Bhavesanā**ti bhavānaṁ esanā. **Brahmacariyesanā**ti micchādiṭṭhisaṅkhātassa brahmacariyassa esanā.

(SA.45.162~170.)2- 11. Vidhāsuttādivaṇṇanā

162-171. **Vidhā**ti mānakoṭṭhāsā mānaṭhapanā vā. **Seyyohamasmīti vidhā**ti ahamasmi seyyoti evaṁ mānakoṭṭhāso mānaṭhapanā vā. **Nīghā**ti dukkhā. Vacanattho panettha yassa uppajjanti, taṁ purisaṁ nīhanantīti nīghā. Sesamettha uttānamevāti.

Esanāvaggo dasamo.

(SA.45.171~172./III,137.)

11. Oghavaggo

(SA.45.171~172.)1- 2. Oghasuttādivaṇṇanā

172-173. Oghavagge **kāmogho**ti pañcasu kāmaguṇesu chandarāgo. **Bhavogho**ti rūpārūpabhavesu chandarāgo. **Diṭṭhogho**ti dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo. **Avijjogho**ti catūsu saccesu aññāṇaṁ. **Kāmayogā**dīsupi eseva nayo.

(SA.45.173~174.)3- 4. Upādānasuttādivaṇṇanā

174-175. **Kāmupādānan**ti kāmaggahaṇaṁ. **Diṭṭhupādānā**dīsupi eseva nayo. **Ganthā**ti ganthanā ghaṭanā. **Kāyagantho**ti nāmakāyassa gantho ganthanaghaṭanakileso. **Idaṁsaccābhiniveso**ti antaggāhikadiṭṭhivasena uppanno “idameva saccan”ti evaṁ abhiniveso.

(SA.45.175~180.)5- 10. Anusayasuttādivaṇṇanā

176-181. **Kāmarāgānusayo**ti (CS:pg.3.175) thāmagataṭṭhena kāmarāgova anusayo kāmarāgānusayo. Sesesupi eseva nayo. **Orambhāgiyānī**ti heṭṭhākoṭṭhāsiyāni. **Saṁyojanānī**ti bandhanāni. **Uddhambhāgiyānī**ti uparikoṭṭhāsiyāni. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Oghavaggo ekādasamo.

Maggasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.46.1./III,138.)

SA.46.(2) Bojjhaṅgasaṁyuttaṁ

1. Pabbatavaggo

(SA.46.1.)1. Himavantasuttavaṇṇanā

182. Bojjhaṅgasaṁyuttassa (CS:pg.3.176) paṭhame **nāgā**ti imepi mahāsamuddapiṭṭhe ūmi-antaravāsinova, na vimānaṭṭhakanāgā. Tesaṁ Himavantaṁ nissāya kāyavaḍḍhanādisabbaṁ heṭṭhā vuttanayeneva veditabbaṁ. **Bojjhaṅge**ti ettha bodhiyā, bodhissa vā aṅgāti **bojjhaṅgā**. Kiṁ vuttaṁ hoti? Yā hi ayaṁ dhammasāmaggī, yāya lokiyalokuttaramaggakkhaṇe uppajjamānāya līnuddhaccapatiṭṭhānāyūhana kāmasukhattakilamathānuyoga-ucchedasassatābhinivesādīnaṁ anekesaṁ upaddavānaṁ paṭipakkhabhūtāya satidhammavicayavīriyapītipassaddhisamādhi-upekkhāsaṅkhātāya dhammasāmaggiyā ariyasāvako bujjhatīti katvā bodhīti vuccati. **Bujjhatī**ti kilesasantānaniddāya uṭṭhahati, cattāri vā ariyasaccāni paṭivijjhati, nibbānameva vā sacchikarotīti vuttaṁ hoti. Yathāha "satta bojjhaṅge bhāvetvā anuttaraṁ sammāsambodhiṁ abhisambuddho"ti (saṁ.ni.5.378 dī.ni.3.143). Tassā dhammasāmaggisaṅkhātāya bodhiyā aṅgāti **bojjhaṅgā** jhānaṅgamaggaṅgādayo viya. Yopesa yathāvuttappakārāya etāya dhammasāmaggiyā bujjhatīti katvā ariyasāvako bodhīti vuccati, tassa bodhissa aṅgātipi **bojjhaṅgā** senaṅgarathaṅgādayo viya. Tenāhu Aṭṭhakathācariyā-- "bujjhanakassa puggalassa aṅgāti vā bojjhaṅgā"ti.

Apica "bojjhaṅgāti kenaṭṭhena bojjhaṅgā? Bodhāya saṁvattantīti bojjhaṅgā, bujjhantīti bojjhaṅgā, anubujjhantīti bojjhaṅgā, paṭibujjhantīti bojjhaṅgā, sambujjhantīti bojjhaṅgā"iccādinā (paṭi.ma.2.17/Pṭs.II,115.) Paṭisambhidānayenāpi bojjhaṅgattho veditabbo.

(SA.46.1./III,139.) **Satisambojjhaṅgan**ti-ādīsu pana pasattho sundaro ca bojjhaṅgoti sambojjhaṅgo. Satiyeva sambojjhaṅgoti **satisambojjhaṅgo,** taṁ satisambojjhaṅganti evaṁ sabbattha attho veditabbo. **Bhāvetī**ti vaḍḍheti, attano (CS:pg.3.177) cittasantāne punappunaṁ janeti, abhinibbattetīti attho. **Vivekanissitan**ti-ādīni Kosalasaṁyutte "sammādiṭṭhiṁ bhāveti vivekanissitan"ti ettha vuttanayeneva veditabbāni.

Ayaṁ pana viseso-- tattha tadaṅgavivekanissitaṁ, samucchedavivekanissitaṁ,

nissaraṇavivekanissitanti, vivekattayameva vuttaṁ, bojjhaṅgabhāvanaṁ patvā pana pañcavidhavivekanissitampi eke vaṇṇayanti. Te hi na kevalaṁ balavavipassanāmaggaphalakkhaṇesu eva bojjhaṅge uddharanti vipassanāpādaka-kasiṇajjhāna-ānāpānāsubha-brahmavihārajjhānesupi uddharanti, na ca paṭisiddhā Aṭṭhakathācariyehi. Tasmā tesaṁ matena etesaṁ jhānānaṁ pavattikkhaṇe kiccato eva vikkhambhanavivekanissitaṁ. Yathā ca vipassanākkhaṇe "ajjhāsayato nissaraṇavivekanissitan"ti vuttaṁ, evaṁ paṭipassaddhivivekanissitampi bhāvetīti vattuṁ vaṭṭati. Sesamettha heṭṭhā vuttanayameva.

(SA.46.2.)2. Kāyasuttavaṇṇanā

183. Dutiye **āhāraṭṭhitiko**ti paccayaṭṭhitiko. **Āhāraṁ paṭiccā**ti paccayaṁ paṭicca. **Subhanimittan**ti subhampi subhanimittaṁ, subhassa ārammaṇampi subhanimittaṁ. **Ayonisomanasikāro**ti anupāyamanasikāro uppathamanasikāro anicce "niccan"ti vā, dukkhe "sukhan"ti, anattani "attā"ti vā, asubhe "subhan"ti vā, manasikāro. Taṁ tasmiṁ subhārammaṇe bahulaṁ pavattayato kāmacchando uppajjati. Tena vuttaṁ "Atthi, bhikkhave, subhanimittan"ti-ādi. Evaṁ sabbanīvaraṇesu yojanā veditabbā.

Paṭighanimittanti-ādīsu pana paṭighopi paṭighanimittaṁ paṭighārammaṇampi. **Aratī**ti ukkaṇṭhitā. Yaṁ sandhāya vuttaṁ-- "Tattha katamā **arati**? Pantesu vā senāsanesu aññataraññataresu (SA.46.2./III,140.) vā adhikusalesu dhammesu arati aratitā anabhirati anabhiramanā ukkaṇṭhitā paritassitā, ayaṁ vuccati aratī"ti (vibha.856).

Tandīti atisītādipaccayā uppannaṁ āgantukakāyālasiyaṁ. Yasmiṁ uppanne "atisītaṁ ati-uṇhaṁ aticchātosmi atidhātosmi atidūramaggaṁ gatosmī"ti vadati, yaṁ sandhāya vuttaṁ "tattha katamā tandi (CS:pg.3.178) yā tandī tandiyanā tandimanakatā ālasyaṁ ālasyāyanā ālasyāyitattaṁ, ayaṁ vuccati tandī"ti (vibha.857).

Vijambhitāti kilesavasena kāyavinamanā. Yaṁ sandhāya vuttaṁ-- "Tattha katamā vijambhitā? Yā kāyassa jambhanā vijambhanā ānamanā vinamanā sannamanā paṇamanā byādhiyakaṁ, ayaṁ vuccati vijambhitā"ti (vibha.858).

Bhattasammadoti bhattapariḷāho. Yaṁ sandhāya vuttaṁ-- "Tattha katamo bhattasammado? Yā bhuttāvissa bhattamucchā bhattakilamatho bhattapariḷāho kāyaduṭṭhullaṁ, ayaṁ vuccati bhattasammado"ti (vibha.859).

Cetaso ca līnattanti cittassa līyanākāro, yaṁ sandhāya vuttaṁ-- "Tattha katamaṁ cetaso līnattaṁ? Yā cittassa akalyatā akammaññatā olīyanā sallīyanā līnaṁ līyanā līyitattaṁ thinaṁ thiyanā thiyitattaṁ cittassa, idaṁ vuccati cetaso līnattan"ti (vibha.860).

Cetaso avūpasamoti yathā nāma vītaccikopi aṅgāro neva tāva sannisīdati patāpaṁ karotiyeva, yathā ca pattapacanaṭṭhāne neva tāva sannisīdati patāpaṁ karotiyeva, evaṁ cittassa avūpasantākāro, atthato panetaṁ uddhaccakukkuccameva hoti.

Vicikicchaṭṭhānīyā dhammāti vicikicchāya ārammaṇadhammā. **Ayonisomanasikāro** sabbattha vuttanayova. Evamettha kāmacchando vicikicchāti ime dve dhammā (SA.46.2./III,141.) ārammaṇena kathitā, byāpādo ārammaṇena ca upanissayena ca, sesā sahajātena ca upanissayena cāti.

Satisambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammāti satiyā ārammaṇadhammā sattatiṁsa bodhipakkhiyā ca nava lokuttaradhammā ca. **Tattha yonisomanasikārabahulīkāro**ti tattha upāyamanasikārassa punappunaṁ karaṇaṁ.

Kusalākusalā dhammāti-ādīsu **kusalā**ti Kosallasambhūtā anavajjasukhavipākā. **Akusalā**ti akosallasambhūtā sāvajjadukkhavipākā. **Sāvajjā**ti akusalā. **Anavajjā**ti

kusalā. **Hīnapaṇītakaṇhasukkesu**pi eseva nayo. **Sappaṭibhāgā**ti kaṇhasukkāyeva. Kaṇhā hi kaṇhavipākadānato (CS:pg.3.179) sukkā ca sukkavipākadānato sappaṭibhāgā nāma, sadisavipākakoṭṭhāsāti attho. Paṭipakkhabhūtassa vā bhāgassa atthitāya sappaṭibhāgā. Kaṇhānañhi sukkā paṭipakkhabhāgā, sukkānañca kaṇhā paṭipakkhabhāgāti evampi sappaṭibhāgā. Sappaṭibāhitaṭṭhena vā sappaṭibhāgā. Akusalañhi kusalaṁ paṭibāhitvā attano vipākaṁ deti, kusalañca akusalaṁ paṭibāhitvāti evampi kaṇhasukkā sappaṭibhāgā.

Ārambhadhātūti paṭhamārambhavīriyaṁ. **Nikkamadhātū**ti kosajjato nikkhantattā tato balavataraṁ. **Parakkamadhātū**ti paraṁ paraṁ ṭhānaṁ akkamanatāya tatopi balavataranti tīhipi padehi vīriyameva kathitaṁ.

Pītisambojjhaṅgaṭṭhānīyāti pītiyā ārammaṇadhammā. **Kāyapassaddhī**ti tiṇṇaṁ khandhānaṁ darathapassaddhi. **Cittapassaddhī**ti viññāṇakkhandhassa darathapassaddhi. **Samathanimittan**ti samathopi samathanimittaṁ, ārammaṇampi. **Abyagganimittan**ti tasseva vevacanaṁ.

Upekkhāsambojjhaṅgaṭṭhānīyāti upekkhāya ārammaṇadhammā, atthato pana majjhattākāro upekkhāṭṭhānīyā dhammoti veditabbo. Evamettha satidhammavicaya-upekkhāsambojjhaṅgā ārammaṇena kathitā, sesā ārammaṇenapi upanissayenapi.

(SA.46.3.)3. Sīlasuttavaṇṇanā

184. Tatiye **sīlasampannā**ti ettha khīṇāsavassa lokiyalokuttarasīlaṁ kathitaṁ, tena sampannāti attho. (SA.46.3./III,142.) **Samādhipaññāsu**pi eseva nayo. **Vimutti** pana phalavimuttiyeva. **Vimuttiñāṇadassanaṁ** paccavekkhaṇañāṇaṁ. Evamettha sīlādayo tayo lokiyalokuttarā, vimutti lokuttarāva, vimuttiñāṇadassanaṁ lokiyameva.

Dassanampāhanti dassanampi ahaṁ. Taṁ panetaṁ dassanaṁ-- cakkhudassanaṁ, ñāṇadassananti duvidhaṁ. Tattha pasannehi cakkhūhi ariyānaṁ dassanaṁ olokanaṁ cakkhudassanaṁ nāma. Ariyehi pana diṭṭhassa lakkhaṇassa dassanaṁ, paṭividdhassa ca paṭivijjhanaṁ jhānena vā vipassanāya vā maggaphalehi vā ñāṇadassanaṁ nāma. Imasmiṁ panettha cakkhudassanaṁ adhippetaṁ. Ariyānañhi pasannehi cakkhūhi olokanampi (CS:pg.3.180) bahukārameva. **Savanan**ti "asuko nāma khīṇāsavo asukasmiṁ nāma raṭṭhe vā janapade vā gāme vā nigame vā vihāre vā leṇe vā vasatī"ti kathentānaṁ sotena savanaṁ, etampi bahukārameva. **Upasaṅkamanan**ti "dānaṁ vā dassāmi, pañhaṁ vā pucchissāmi, dhammaṁ vā sossāmi, sakkāraṁ vā karissāmī"ti evarūpena cittena ariyānaṁ upasaṅkamanaṁ. **Payirupāsanan**ti pañhāpayirupāsanaṁ. Ariyānaṁ guṇe sutvā te upasaṅkamitvā nimantetvā dānaṁ datvā "kiṁ, bhante, kusalan"ti-ādinā nayena pañhapucchananti attho.

Anussatinti rattiṭṭhānadivāṭṭhānesu nisinnassa "idāni ariyā leṇaguhamaṇḍapādīsu jhānavipassanāmaggaphalasukhehi vītināmentī"ti anussaraṇaṁ. Yo vā tesaṁ santike ovādo laddho hoti, taṁ āvajjitvā "imasmiṁ ṭhāne sīlaṁ kathitaṁ, imasmiṁ samādhi, imasmiṁ vipassanā, imasmiṁ maggo, imasmiṁ phalan"ti evaṁ anussaraṇaṁ. **Anupabbajjan**ti ariyesu cittaṁ pasādetvā gharā nikkhamma tesaṁ santike pabbajjaṁ. Ariyānañhi santike cittaṁ pasādetvā tesaṁyeva santike pabbajitvā tesaṁyeva ovādānusāsaniṁ paccāsīsamānassa caratopi pabbajjā anupabbajjā nāma. Ariyesu pasādena aññattha pabbajitvā ariyānaṁ santike ovādānusāsaniṁ paccāsīsamānassa carato pabbajjāpi anupabbajjā nāma. Aññesu pana pasādena aññesaṁyeva santike pabbajitvā

aññesaṁyeva ovādānusāsaniṁ paccāsīsamānassa carato pabbajjā anupabbajjā nāma na hoti.

Evaṁ pabbajitesu pana Mahākassapattherassa tāva anupabbajjaṁ pabbajitā satasahassamattā ahesuṁ, (SA.46.3./III,143.) tathā therasseva saddhivihārikassa ca Candaguttattherassa, tassāpi saddhivihārikassa Sūriyaguttattherassa, tassāpi saddhivihārikassa Assaguttattherassa, tassāpi saddhivihārikassa Yonakadhammarakkhitattherassa tassa pana saddhivihāriko asokarañño kaniṭṭhabhātā Tissatthero nāma ahosi, tassa anupabbajjaṁ pabbajitā aḍḍhateyyakoṭisaṅkhā ahesuṁ. Mahindattherassa anupabbajitānaṁ gaṇanaparicchedo natthi. Yāvajjadivasā laṅkādīpe Satthari pasādena pabbajantā Mahindattherasseva pabbajjaṁ anupabbajanti nāma.

Taṁ (CS:pg.3.181) **dhamman**ti taṁ tesaṁ ovādānusāsanīdhammaṁ. **Anussaratī**ti sarati. **Anuvitakketī**ti vitakkāhataṁ karoti. **Āraddho hotī**ti paripuṇṇo hoti. **Pavicinatī**ti-ādi sabbaṁ tattha ñāṇacāravaseneva vuttaṁ. Atha vā **pavicinatī**ti tesaṁ tesaṁ dhammānaṁ lakkhaṇaṁ vicinati. **Pavicaratī**ti tattha ñāṇaṁ carāpeti. **Parivīmaṁsamāpajjatī**ti vīmaṁsanaṁ olokanaṁ gavesanaṁ āpajjati.

Satta phalā sattānisaṁsāti ubhayampetaṁ atthato ekaṁ. **Diṭṭheva dhamme paṭikacca aññaṁ ārādhetī**ti arahattaṁ ārādhento imasmiṁyeva attabhāve ārādheti, tañca kho paṭikacca, asampatteyeva maraṇakāleti attho. **Atha maraṇakāle**ti atha maraṇassa āsannakāle.

Antarāparinibbāyīti yo āyuvemajjhaṁ anatikkamitvā parinibbāyati, so tividho hoti. Kappasahassāyukesu tāva avihesu nibbattitvā eko nibbattadivaseyeva arahattaṁ pāpuṇāti. No ce nibbattadivase pāpuṇāti, paṭhamassa pana kappasatassa matthake pāpuṇāti. Ayameko antarāparinibbāyī. Aparo evaṁ asakkonto dvinnaṁ kappasatānaṁ matthake pāpuṇāti, ayaṁ dutiyo. Aparo evampi asakkonto catunnaṁ kappasatānaṁ matthake pāpuṇāti, ayaṁ tatiyo antarāparinibbāyī.

Pañcamaṁ pana kappasataṁ atikkamitvā arahattaṁ patto **upahaccaparinibbāyī** nāma hoti. Atappādīsupi eseva nayo. Yattha katthaci uppanno pana sasaṅkhārena sappayogena (SA.46.3./III,144.) arahattaṁ patto **sasaṅkhāraparinibbāyī** nāma, asaṅkhārena appayogena patto **asaṅkhāraparinibbāyī** nāma. Avihādīsupi nibbatto tattha yāvatāyukaṁ ṭhatvā uparūpari nibbattitvā akaniṭṭhaṁ patto **uddhaṁsoto akaniṭṭhagāmī** nāma.

Imasmiṁ pana ṭhāne **aṭṭhacattārīsa anāgāmino** kathetabbā. Avihesu hi tayo antarāparinibbāyī, eko upahaccaparinibbāyī, eko uddhaṁsoto akaniṭṭhagāmīti pañca honti. Te asaṅkhāraparinibbāyino pañca, sasaṅkhāraparinibbāyino pañcāti dasa honti, tathā atappādīsu. Akaniṭṭhesu pana uddhaṁsoto natthi, tasmā tattha cattāro sasaṅkhāraparinibbāyī, cattāro asaṅkhāraparinibbāyīti aṭṭhāti evaṁ aṭṭhacattālīsa honti. Tesaṁ uddhaṁsoto akaniṭṭhagāmī sabbajeṭṭho ceva hoti (CS:pg.3.182) sabbakaniṭṭho ca. Kathaṁ? So hi soḷasakappasahassāyukattā āyunā sabbesaṁ jeṭṭho, sabbapacchā arahattaṁ pāpuṇīti sabbesaṁ kaniṭṭho. Imasmiṁ Sutte apubbaṁ acarimaṁ ekacittakkhaṇikā nānālakkhaṇā arahattamaggassa pubbabhagavipassanā bojjhaṅgā kathitā.

(SA.46.4.)4. Vatthasuttavaṇṇanā

185. Catutthe **satisambojjhaṅgo iti ce me hotī**ti satisambojjhaṅgoti evaṁ ce mayhaṁ hoti. **Appamāṇoti me hotī**ti appamāṇoti evaṁ me hoti. **Susamāraddho**ti

suparipuṇṇo. **Tiṭṭhatī**ti ettha aṭṭhahākārehi satisambojjhaṅgo tiṭṭhati-- uppādaṁ anāvajjitattā anuppādaṁ āvajjitattā satisambojjhaṅgo tiṭṭhati, pavattaṁ, appavattaṁ, nimittaṁ, animittaṁ saṅkhāre anāvajjitattā, visaṅkhāraṁ āvajjitattā satisambojjhaṅgo tiṭṭhatīti. Imehi aṭṭhahākārehi tiṭṭhatīti thero jānāti, vuttākāraviparīteheva aṭṭhahākārehi cavantaṁ cavatīti pajānāti. Sesabojjhaṅgesupi eseva nayo.

Iti imasmiṁ Sutte therassa phalabojjhaṅgā kathitā. Yadā hi thero satisambojjhaṅgaṁ sīsaṁ katvā phalasamāpattiṁ samāpajjati, tadā itare cha tadanvayā honti. Yadā dhammavicayādīsu aññataraṁ, tadāpi sesā tadanvayā hontīti evaṁ phalasamāpattiyaṁ attano ciṇṇavasitaṁ dassento thero imaṁ suttaṁ kathesīti. (SA.46.5./III,145.)

(SA.46.5.)5. Bhikkhusuttavaṇṇanā

186. Pañcame **bodhāya saṁvattantī**ti bujjhanatthāya saṁvattanti. Kiṁ bujjhanatthāya? Maggena asaṅkhataṁ nibbānaṁ, paccavekkhaṇāya katakiccataṁ, maggena vā kilesaniddāto pabujjhanatthāya, phalena pabujjhanabhāvatthāyātipi vuttaṁ hoti. Tenevettha nibbānasacchikiriyā kilesapahānapaccavekkhaṇāti sabbaṁ dassitaṁ.

(SA.46.6~7.)6- 7. Kuṇḍaliyasuttādivaṇṇanā

187-188. Chaṭṭhe (CS:pg.3.183) **ārāmanissayī**ti ārāmaṁ nissāya vasanabhāvena ārāmanissayī. **Parisāvacaro**ti parisāya avacaro. Parisaṁ nāma bālāpi, paṇḍitāpi osaranti, yo pana parappavādaṁ madditvā attano vādaṁ dīpetuṁ sakkoti, ayaṁ parisāvacaro nāma. **Ārāmena ārāman**ti ārāmeneva ārāmaṁ anucaṅkamāmi, na bāhirenāti attho. **Uyyānena uyyānan**ti etthāpi eseva nayo. Aññena vā ārāmena pavisitvā aññaṁ ārāmaṁ, aññena uyyānena aññaṁ uyyānanti ayamettha attho. **Itivādappamokkhānisaṁsan**ti "evaṁ pucchā hoti, evaṁ vissajjanaṁ, evaṁ gahaṇaṁ, evaṁ nibbeṭhanan"ti iminā nayena itivādo hoti itivādappamokkhoti etaṁ ānisaṁsaṁ. **Upārambhānisaṁsan**ti "ayaṁ pucchāya doso, ayaṁ vissajjane"ti evaṁ vādadosānisaṁsaṁ.

Kathaṁ bhāvito ca, kuṇḍaliya, indriyasaṁvaroti Satthā "ettakaṁ ṭhānaṁ paribbājakena pucchitaṁ, idāni pucchituṁ na sakkotī"ti ñatvā "na tāva ayaṁ desanā yathānusandhiṁ gatā. Idāni naṁ yathānusandhiṁ pāpessāmī"ti sayameva pucchanto imaṁ desanaṁ ārabhi. Tattha **manāpaṁ nābhijjhatī**ti iṭṭhārammaṇaṁ nābhijjhāyati. **Nābhihaṁsatī**ti na sāmisāya tuṭṭhiyā abhihaṁsati. **Tassa ṭhito ca kāyo hoti, ṭhitaṁ cittaṁ ajjhattan**ti tassa nāmakāyo ca cittañca gocarajjhatte ṭhitaṁ hoti. **Susaṇṭhitan**ti kammaṭṭhānavasena suṭṭhu saṇṭhitaṁ. **Suvimuttan**ti kammaṭṭhānavimuttiyā suvimuttaṁ. **Amanāpan**ti aniṭṭhārammaṇaṁ. **Na maṅku hotī**ti tasmiṁ na maṅku hoti. **Appatiṭṭhitacitto**ti kilesavasena (SA.46.6~7./III,146.) aṭṭhitacitto. **Adīnamānaso**ti domanassavasena adīnacitto. **Abyāpannacetaso**ti dosavasena apūticitto.

Evaṁ bhāvito kho, kuṇḍaliya, indriyasaṁvaro evaṁ bahulīkato tīṇi sucaritāni paripūretīti ettha evaṁ sucaritapūraṇaṁ veditabbaṁ-- imesu tāva chasu dvāresu aṭṭhārasa duccaritāni honti. Kathaṁ? Cakkhudvāre tāva (CS:pg.3.184) iṭṭhārammaṇe āpāthagate kāyaṅgavācaṅgāni acopetvā tasmiṁ ārammaṇe lobhaṁ uppādentassa manoduccaritaṁ hoti. Lobhasahagatena cittena "Aho vatidaṁ iṭṭhaṁ kantaṁ

manāpan”ti bhaṇantassa vacīduccaritaṁ, tadeva hatthena parāmasantassa kāyaduccaritaṁ. Sesadvāresupi eseva nayo.

Ayaṁ pana viseso-- sotadvārasmiñhi saddārammaṇassa vatthubhūtaṁ saṅkhapaṇavāditūriyabhaṇḍaṁ anāmāsaṁ āmasantassa, ghānadvāre gandhārammaṇassa vatthubhūtaṁ gandhamālādiṁ, jivhādvāre rasārammaṇassa vatthubhūtaṁ macchamaṁsādiṁ, kāyadvāre phoṭṭhabbārammaṇassa vatthubhūtaṁ vatthatūlakapāvārādiṁ, manodvāre paññattivasena dhammārammaṇabhūtaṁ sappitelamadhuphāṇitādiṁ āmasantassa kāyaduccaritaṁ veditabbaṁ. Saṅkhepato panettha chasu dvāresu kāyavītikkamo kāyaduccaritaṁ, vacīvītikkamo vacīduccaritaṁ, manovītikkamo manoduccaritanti tīṇeva duccaritāni honti.

Ayaṁ pana bhikkhu attano bhāvanāpaṭisaṅkhāne ṭhito imāni duccaritāni sucaritaṁ katvā vipariṇāmeti. Kathaṁ? Cakkhudvāre tāva iṭṭhārammaṇe āpāthagate kāyaṅgavācaṅgāni acāletvā rūpārammaṇaṁ vipassanaṁ paṭṭhāpayato manosucaritaṁ hoti, vipassanāsahagatena cittena khayadhammaṁ vayadhammanti bhaṇantassa vacīsucaritaṁ, “anāmāsabhaṇḍaṁ etan”ti anāmasantassa kāyasucaritaṁ. Sesadvāresupi eseva nayo. Evaṁ imāni vitthārato aṭṭhārasa sucaritāni honti. Saṅkhepato (SA.46.6~7./III,147.) panetthāpi chasu dvāresu kāyasaṁvaro kāyasucaritaṁ, vacīsaṁvaro vacīsucaritaṁ, manosaṁvaro manosucaritanti tīṇeva sucaritāni honti. Evaṁ indriyasaṁvaro tīṇi sucaritāni paripūretīti veditabbo. Ettāvatā sīlānurakkhitaṁ indriyasaṁvarasīlaṁ kathitaṁ.

Kāyaduccaritaṁ pahāyāti-ādīsu tividhaṁ kāyaduccaritaṁ, catubbidhaṁ vacīduccaritaṁ, tividhaṁ manoduccaritaṁ. Tassa paṭipakkhavasena kāyasucaritādīni veditabbāni. Ettāvatā kāyasaṁvaravacīsaṁvarehi pātimokkhasīlaṁ, manosaṁvarena tīṇi sīlānīti catupārisuddhisīlaṁ kathitaṁ hoti. Sakale pana imasmiṁ Sutte sucaritamūlakā satipaṭṭhānā lokuttaramissakā, sattannaṁ bojjhaṅgānaṁ (CS:pg.3.185) mūlabhūtā satipaṭṭhānā pubbabhāgā, tepi satipaṭṭhānamūlakā bojjhaṅgā pubbaa. Vijjāvimuttimūlakā pana lokuttarāva kathitāti veditabbā. Sattamaṁ uttānameva.

(SA.46.8.)8. Upavānāsuttavaṇṇanā

189. Aṭṭhame **paccattan**ti attanāva. **Yonisomanasikārā**ti yoniso manasikārena. **Ārabbhamānovā**ti kurumānoyeva. **Suvimuttan**ti kammaṭṭhānavimuttiyā suṭṭhu vimuttaṁ. **Aṭṭhiṁkatvā**ti atthaṁ karitvā, atthiko hutvāti vuttaṁ hoti.

(SA.46.9.)9. Paṭhama-uppannasuttavaṇṇanā

190. Navame **nāññatra Tathāgatassa pātubhāvā**ti Tathāgatassa pātubhāvaṁ vinā na aññasmiṁ kāle uppajjantīti attho.

(SA.46.10.)10. Dutiya-uppannasuttavaṇṇanā

191. Dasame **nāññatra Sugatavinayā**ti Sugatovādaṁ vinā na uppajjantīti.

Pabbatavaggo.

2. Gilānavaggo

(SA.46.11~13.)1- 3. Pāṇasuttādivaṇṇanā

192-194. Dutiyavaggassa paṭhame **cattāro iriyāpathe kappentī**ti yesaṁ cattāro iriyāpathā atthi, tesaṁyeva (SA.46.11~13./III,148.) vasenetaṁ vuttaṁ. **Sīlaṁ nissāyā**ti catupārisuddhisīlaṁ nissayaṁ katvā. **Satta bojjhaṅge**ti sahavipassanake maggabojjhaṅge. Dutiyatatiyāni uttānatthāneva.

(SA.46.14~20.)4- 10. Paṭhamagilānasuttādivaṇṇanā

195-201. Catutthe **tathā pahīno cāyasmato Mahākassapassa so ābādho ahosī**ti therassa kira imaṁ bojjhaṅgabhāvanaṁ sādhukaṁ (CS:pg.3.186) suṇantassa etadahosi "mayhaṁ pabbajitadivasato sattame divase saccāni paṭivijjhantassa ime bojjhaṅgā pātubhūtā"ti. Athassa "niyyānikaṁ vata Satthusāsanan"ti cintayato lohitaṁ pasīdi, upādārūpaṁ visuddhaṁ ahosi, pokkharapatte patita-udakabindu viya sarīrato rogo vinivattitvā gato. Tena vuttaṁ "tathā pahīno cāyasmato Mahākassapassa so ābādho ahosī"ti. Pañcamachaṭṭhesupi eseva nayo. Imesaṁ pana tiṇṇampi janānaṁ pabbatapāde pupphitavisarukkhavātasamphassena uppanno mandasītajaro ābādhoti veditabbo. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Gilānavaggo.

3. Udāyivaggo

(SA.46.21~22.)1- 2. Bodhayasuttādivaṇṇanā

202-203. Tatiyavaggassa paṭhame **kittāvatā nu kho, bhante, bojjhaṅgāti vuccantī**ti bhante, kittakena nu kho bujjhanaka-aṅgā nāma vuccantīti pucchati. **Bodhāya saṁvattantī**ti bujjhanatthāya saṁvattanti. Imasmiṁ Sutte missakabojjhaṅgā kathitā. Dutiye dhammaparicchedo kathito.

(SA.46.23~25./III,149.)

(SA.46.23~25.)3- 5. Thaniyasuttādivannana

204-206. Tatiye **kāmarāgaṭṭhāniyānan**ti kāmarāgassa kāraṇabhūtānaṁ ārammaṇadhammānaṁ. **Byāpādaṭṭhāniyā**dīsupi eseva nayo. Sakalañhi idaṁ suttaṁ ārammaṇeneva kathitaṁ. Paṭhamavaggassa dutiyasutte vuttaparicchedopettha labbhateva. Catutthe missakabojjhaṅgā kathitā. Pañcame **aparihāniye dhamme**ti aparihānikare sabhāvadhamme.

(SA.46.26~27.)6- 7. Taṇhakkhayasuttādivaṇṇanā

207-208. Chaṭṭhe **etadavocā**ti "imissaṁ parisati nisinno Udāyitthero nāma anusandhikusalo bhikkhu atthi, so maṁ pucchissatīti Bhagavatā (CS:pg.3.187) osāpitadesanaṁ ñatvā desanānusandhiṁ ghaṭessāmī"ti pucchanto etaṁ avoca. **Vipulan**ti-ādi sabbaṁ subhāvitattaṁ sandhāya vuttaṁ. Subhāvito hi satisambojjhaṅgo vipulo ca mahaggato ca appamāṇo ca abyāpajjo ca nāma hoti. So hi patthaṭattā **vipulo,** mahantabhāvaṁ gatattā **mahaggato,** vaḍḍhipamāṇattā **appamāṇo,** nīvaraṇānaṁ dūrībhāvena byāpādarahitattā **abyāpajjho** nāma hoti. **Taṇhāya pahānā kammaṁ pahīyatī**ti yaṁ taṇhāmūlakaṁ kammaṁ uppajjeyya, taṁ taṇhāpahānena pahīyati. **Kammassa pahānā dukkhan**ti yampi kammamūlakaṁ vaṭṭadukkhaṁ uppajjeyya, taṁ kammapahānena pahīyati. Taṇhakkhayādayo taṇhādīnaṁyeva khayā, atthato panetehi nibbānaṁ kathitanti veditabbaṁ. Sattamaṁ uttānameva.

(SA.46.28./III,150.)

(SA.46.28.)8. Nibbedhabhāgiyasuttavaṇṇanā

209. Aṭṭhame **nibbedhabhāgiyan**ti nibbijjhanakoṭṭhāsiyaṁ. **Satisambojjhaṅgaṁ bhāvitenā**ti satisambojjhaṅgena bhāvitena, satisambojjhaṅgaṁ vā bhāvetvā ṭhitena, evamettha maggabojjhaṅgā missakā. Tehi bhāvitaṁ, te vā bhāvetvā ṭhitaṁ cittaṁ nibbattitalokuttarameva. Tampi pana magganissitaṁ katvā missakameva kathetuṁ vaṭṭati.

(SA.46.29.)9. Ekadhammasuttavaṇṇanā

210. Navame **saṁyojanavinibandhā**ti saṁyojanasaṅkhātā vinibandhā. **Ajjhosānā**ti pariniṭṭhapetvā gahaṇā.

(SA.46.30.)10. Udāyisuttavaṇṇanā

211. Dasame **abahukato**ti akatabahumāno. **Ukkujjāvakujjan**ti ettha ukkujjaṁ vuccati udayo, avakujjaṁ vayoti udayabbayavasena parivattento sammasantoti dīpeti. **Dhammo ca me, bhante, abhisamito**ti vipassanādhammo abhisamāgato. **Maggo**ti vipassanāmaggova. Sace hi thero tasmiṁ samaye sotāpanno, upari tiṇṇaṁ maggānaṁ atthāya, sace (CS:pg.3.188) anāgāmī, arahattamaggassa atthāya ayaṁ vipassanā veditabbā. **Tathā tathā viharantan**ti tena tenākārena viharantaṁ. **Tathattāyā**ti tathābhāvāya. **Khīṇā jātī**ti-ādīhi tathattāyāti adhippetaṁ tathābhāvaṁ dasseti. Paccavekkhaṇatthāya upanīyatīti hi ettha adhippāyo, taṁ dassento evamāha. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Udāyivaggo.

4. Nīvaraṇavaggo

(SA.46.33~34.)3- 4. Upakkilesasuttādivaṇṇanā

214-215. Catutthavaggassa tatiye **na ca pabhassaran**ti na ca pabhāvantaṁ. **Pabhaṅgu cā**ti pabhijjanasabhāvaṁ. **Ayo**ti kāḷalohaṁ. Ṭhapetvā idha vuttāni cattāri avasesaṁ **lohaṁ** nāma. **Sajjhū**ti rajataṁ. **Cittassā**ti catubhūmakacittassa. Lokiyassa tāva upakkileso (SA.46.33~34./III,151.) hotu lokuttarassa kathaṁ hotīti? Uppajjituṁ appadānena. Yadaggena hi uppajjituṁ na denti, tadaggeneva te lokiyassāpi lokuttarassāpi upakkilesā nāma honti. **Pabhaṅgu cā**ti ārammaṇe cuṇṇavicuṇṇabhāvūpagamanena bhijjanasabhāvaṁ. **Anāvaraṇā anīvaraṇā**ti kusaladhamme na āvarantīti anāvaraṇā, na nīvaranti na paṭicchādentīti anīvaraṇā. **Cetaso anupakkilesā**ti catubhūmakacittassa anupakkilesā.

(SA.46.38.)8. Āvaraṇanīvaraṇasuttavaṇṇanā

219. Aṭṭhame **paññāya dubbalīkaraṇā**ti paññāya mandabhāvakarā. Nīvaraṇānañhi abhiṇhuppāde sati antarantarā uppajjamānā paññā dubbalā hoti mandā avisadā.

Pañca nīvaraṇā tasmiṁ samaye na honti. **Sattabojjhaṅgā tasmiṁ samaye bhāvanāpāripūriṁ gacchantī**ti ariyasāvakassa hi sappāyadhammassavanaṁ suṇantassa (CS:pg.3.189) pañca nīvaraṇā dūre honti. So sace tasmiṁyeva ṭhāne visesaṁ nibbattetuṁ sakkoti, evamassa satta bojjhaṅgā bhāvanāpāripūriṁ gacchanti. No ce sakkoti, tato vuṭṭhāya rattiṭṭhānadivāṭṭhānaṁ gato tameva pītiṁ avijahanto pañca nīvaraṇe vikkhambhetvā visesaṁ nibbattessati. Tattha asakkontopi yāva sattadivasabbhantarā tameva pītiṁ avijahanto nīvaraṇe vikkhambhetvā visesaṁ nibbattessatīti idaṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. Dhammassavanavasena sakiṁ pītipāmojjapakkhiyā paṭiladdhabojjhaṅgā hi kammārāmatādīni āgamma nassanti, tathārūpaṁ pana utusappāyādiṁ labhitvā puna uppajjantāpi tasmiṁ samaye bhāvanāpāripūriṁ gacchanti icceva vuccati.

(SA.46.39.)9. Rukkhasuttavaṇṇanā

220. Navame **ajjhāruhā**ti abhiruhanakā. **Kacchako**ti aṭṭhikacchako. **Kapitthano**ti makkaṭathanasadisaphalo vijātapilakkho.

(SA.46.40./III,152.)

(SA.46.40.)10. Nīvaraṇasuttavaṇṇanā

221. Dasame **andhakaraṇā**ti andhabhāvakaraṇā. **Acakkhukaraṇā**ti paññācakkhussa akaraṇā. **Paññānirodhikā**ti paññāya nirodhanā. **Vighātapakkhiyā**ti dukkhapakkhikā. **Anibbānasaṁvattanikā**ti nibbānatthāya asaṁvattanikā. Sesaṁ sabbattha uttānatthameva. Sakalepi imasmiṁ vagge missakabojjhaṅgāva kathitāti.

Nīvaraṇavaggo.

5. Cakkavattivaggo

(SA.46.41.)1. Vidhasuttavaṇṇanā

222. Pañcamavaggassa paṭhame **tisso vidhā**ti tayo mānakoṭṭhāsā, mānoyeva vā. Tathā tathā vidahanato hi mānova vidhāti vuccati.

(SA.46.42.)2. Cakkavattisuttavaṇṇanā

223. Dutiye (CS:pg.3.190) **rañño, bhikkhave, cakkavattissā**ti ettha attano sirisampattiyā rājati, catūhi vā saṅgahavatthūhi lokaṁ rañjetīti rājā, tassa **rañño**. "Pavattatu bhavaṁ cakkaratanan"ti puññānubhāvena abbhuggatāya vācāya codento cakkaṁ vattetīti cakkavattī, tassa **cakkavattissa**. **Pātubhāvā**ti pātubhāvena. **Sattannan**ti gaṇanaparicchedo. **Ratanānan**ti paricchinna-atthadassanaṁ. Vacanattho panettha ratijananaṭṭhena **ratanaṁ**. Apica--

"Cittīkataṁ mahagghañca, atulaṁ dullabhadassanaṁ;
Anomasattaparibhogaṁ, ratanaṁ tena vuccatī"ti.

Cakkaratanassa ca nibbattakālato paṭṭhāya aññaṁ devaṭṭhānaṁ nāma na hoti, sabbeva gandhapupphādīhi tasseva pūjañca abhivādanādīni ca karontīti **cittīkataṭṭhena** ratanaṁ. Cakkaratanassa ca "ettakaṁ nāma dhanaṁ agghatī"ti aggho natthi, iti **mahagghaṭṭhenāpi** ratanaṁ. Cakkaratanañca aññehi loke vijjamānaratanehi asadisanti **atulaṭṭhena** ratanaṁ. Yasmā pana yasmiṁ kappe Buddhā (SA.46.42./III,153.) uppajjanti tasmiṁyeva cakkavattino, Buddhā ca kadāci karahaci uppajjanti, tasmā **dullabhadassanaṭṭhena** ratanaṁ. Tadetaṁ jātirūpakula-issariyādīhi anomassa uḷārasattasseva uppajjati, na aññassāti **anomasattaparibhogaṭṭhenāpi** ratanaṁ. Yathā ca cakkaratanaṁ, evaṁ sesānipīti. Tena vuttaṁ--

"Cittīkataṁ mahagghañca, atulaṁ dullabhadassanaṁ;
Anomasattaparibhogaṁ, ratanaṁ tena vuccatī"ti.

Pātubhāvo hotīti nibbatti hoti. Tatrāyaṁ yojanā-- cakkavattissa pātubhāvā sattannaṁ ratanānaṁ pātubhāvoti ayuttaṁ. Uppannañhi cakkaṁ vattetvā so cakkavattī nāma hotīti nāyuttaṁ. Kasmā? Cakkavattananiyamāpekkhatāya. Yo hi niyamena cakkaṁ vattessati, so paṭisandhito pabhuti "cakkavatti pātubhūto"ti vattabbataṁ āpajjati. Laddhanāmassa ca purisassa mūluppattivacanatopi yuttamevetaṁ. Yo hi esa cakkavattīti (CS:pg.3.191) laddhanāmo sattaviseso, tassa paṭisandhisaṅkhāto pātubhāvoti ayamettha attho. Tassa hi pātubhāvā ratanāni pātubhavanti. Pātubhūtehi pana tehi saddhiṁ paripakke puññasambhāre so saṁyujjati, tadā lokassa tesu pātubhāvacittaṁ uppajjati. Bahulavacanato cāpi yuttamevetaṁ. Yadā hi lokassa tesu pātubhāvasaññā uppajjati, tadā ekameva paṭhamaṁ, pacchā itarāni cha pātubhavantīti bahulavacanato cāpi etaṁ yuttaṁ. Pātubhāvassa ca atthabhedatopi yuttamevetaṁ. Na kevalañhi pātubhūtameva pātubhāvo, pātubhāvayatīti pātubhāvo. Ayaṁ pātubhāvassa atthabhedo. Yasmā yo so puññasambhāro rājānaṁ cakkavattiṁ paṭisandhivasena pātubhāvayati, tasmā rañño cakkavattissa pātubhāvā. Na kevalañhi cakkavattiyeva, imāni pana satta ratanānipi pātubhavantīti ayamettha attho. Yatheva hi so puññasambhāro rañño janakahetu, evaṁ ratanānampi pariyāyena upanissayahetūti yuttamevetaṁ "rañño, bhikkhave, cakkavattissa pātubhāvā sattannaṁ ratanānaṁ pātubhāvo hotī"ti.

(SA.46.42./III,154.) Idāni tesaṁ ratanānaṁ sarūpavasena dassanatthaṁ **katamesaṁ sattannaṁ cakkaratanassā**ti-ādimāha. Tattha **cakkaratanassā**ti-ādīsu ayaṁ saṅkhepādhippāyo-- dvisahassadīpaparivārānaṁ catunnaṁ mahādīpānaṁ sirivibhavaṁ gahetvā dātuṁ samatthassa **cakkaratanassa** pātubhāvo hoti, tathā purebhattameva sāgarapariyantaṁ pathaviṁ anupariyāyanasamatthassa vehāsaṅgamassa **hatthiratanassa,** tādisasseva **assaratanassa,** caturaṅgasamannāgatepi andhakāre yojanappamāṇaṁ andhakāraṁ vidhamitvā ālokadassanasamatthassa **maṇiratanassa,** chabbidhaṁ dosaṁ vivajjetvā manāpacārino **itthiratanassa,** yojanappamāṇe padese antopathavigatānaṁ nidhīnaṁ dassanasamatthassa **gahapatiratanassa,** aggamahesiyā kucchimhi nibbattitvā sakalarajjānusāsanasamatthassa jeṭṭhaputtasaṅkhātassa **pariṇāyakaratanassa** ca pātubhāvo hotīti Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato pana tesaṁ cakkaratanādīnaṁ pātubhāvavidhānaṁ mahāsudassanādīsu suttesu āgatameva. Atthopissa tesaṁ vaṇṇanāya saṁvaṇṇitoyeva.

Satisambojjhaṅgaratanassāti-ādīsu (CS:pg.3.192) sarikkhakatā evaṁ veditabbā-- yatheva hi cakkavattino cakkaratanaṁ sabbaratanānaṁ purecaraṁ, evaṁ **satisambojjhaṅgaratanaṁ** sabbesaṁ catubhūmakadhammānaṁ purecaranti, purecaraṇaṭṭhena cakkavattirañño cakkaratanasadisaṁ hoti. Cakkavattino ca ratanesu mahākāyūpapannaṁ accuggataṁ vipulaṁ mahantaṁ hatthiratanaṁ, idampi **dhammavicayasambojjhaṅgaratanaṁ** mahantaṁ dhammakāyūpapannaṁ accuggataṁ vipulaṁ mahantanti hatthiratanasadisaṁ hoti. Cakkavattino assaratanaṁ sīghaṁ lahu javaṁ, idampi **vīriyasambojjhaṅgaratanaṁ** sīghaṁ lahu javanti imāya sīghalahujavatāya assaratanasadisaṁ hoti. Cakkavattino maṇiratanaṁ andhakāraṁ vidhamati, ālokaṁ dasseti, idampi **pītisambojjhaṅgaratanaṁ** tāya ekantakusalattā kilesandhakāraṁ vidhamati, sahajātapaccayādivasena ñāṇālokaṁ dassetīti iminā andhakāravidhamana-ālokadassanabhāvena maṇiratanasadisaṁ hoti.

Cakkavattino itthiratanaṁ kāyacittadarathaṁ (SA.46.42./III,154.) paṭipassambheti, pariḷāhaṁ vūpasameti. Idampi **passaddhisambojjhaṅgaratanaṁ** kāyacittadarathaṁ paṭipassambheti, pariḷāhaṁ vūpasametīti itthiratanasadisaṁ hoti. Cakkavattino gahapatiratanaṁ icchiticchitakkhaṇe dhanadānena vikkhepaṁ pacchinditvā cittaṁ ekaggaṁ karoti, idampi **samādhisambojjhaṅgaratanaṁ** yathicchitādivasena appanaṁ sampādeti, vikkhepaṁ pacchinditvā cittaṁ ekaggaṁ karotīti gahapatiratanasadisaṁ hoti. Cakkavattino ca pariṇāyakaratanaṁ sabbatthakiccasampādanena appossukkataṁ karoti. Idampi **upekkhāsambojjhaṅgaratanaṁ** cittuppādaṁ līnuddhaccato mocetvā payogamajjhatte ṭhapayamānaṁ appossukkataṁ karotīti pariṇāyakaratanasadisaṁ hoti. Iti imasmiṁ Sutte catubhūmako sabbasaṅgāhikadhammaparicchedo kathitoti veditabbo.

(SA.46.44~50.)4- 10. Duppaññasuttādivaṇṇanā

225-231. Catutthe **eḷamūgo**ti mukhena vācaṁ nicchāretuṁ sakkontopi dosehi mūgo asampannavacano. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Cakkavattivaggo.

6. Sākacchavaggo

(SA.46.51.)1. Āhārasuttavaṇṇanā

232. Chaṭṭhavaggassa (CS:pg.3.193) paṭhame **ayamāhāro anuppannassa vā satisambojjhaṅgassa uppādāyā**ti-ādīsu ayaṁ purimanayato viseso. Na kevalañhi satisambojjhaṅgādīnaṁ ete vuttappakārāva uppādāya, uppannānaṁ vā bhāvanāya pāripūriyā paccayā honti, aññepi pana evaṁ veditabbā. Aparepi hi cattāro dhammā satisambojjhaṅgassa uppādāya saṁvattanti satisampajaññaṁ muṭṭhassatipuggalaparivajjanatā upaṭṭhitassatipuggalasevanatā tadadhimuttatāti. Abhikkantādīsu hi sattasu ṭhānesu satisampajaññena, bhattanikkhittakākasadise muṭṭhassatipuggale parivajjanena, Tissadattatthera-abhayattherādisadise upaṭṭhitassatipuggale sevanena, ṭhānanisajjādīsu satisamuṭṭhāpanatthaṁ (SA.46.51./III,156.) ninnapoṇapabbhāracittatāya ca satisambojjhaṅgo uppajjati. Evaṁ catūhi kāraṇehi uppannassa panassa arahattamaggena bhāvanāpāripūrī hoti.

Satta dhammā **dhammavicayasambojjhaṅgassa** uppādāya saṁvattanti-- paripucchakatā vatthuvisadakiriyā indriyasamattapaṭipādanā duppaññapuggalaparivajjanā paññavantapuggalasevanā gambhīrañāṇacariyapaccavekkhaṇā tadadhimuttatāti. Tattha **paripucchakatā**ti khandhadhātu-āyatana-indriyabalabojjhaṅgamaggaṅgajhānaṅgasamathavipassanānaṁ atthasannissitaparipucchābahulatā.

Vatthuvisadakiriyāti ajjhattikabāhirānaṁ vatthūnaṁ visadabhāvakaraṇaṁ. Yadā hissa kesanakhalomāni dīghāni honti, sarīraṁ vā ussannadosañceva sedamalamakkhitañca, tadā ajjhattikavatthu avisadaṁ hoti aparisuddhaṁ. Yadā pana cīvaraṁ jiṇṇaṁ kiliṭṭhaṁ duggandhaṁ hoti, senāsanaṁ vā uklāpaṁ, tadā bāhiravatthu avisadaṁ hoti aparisuddhaṁ. Tasmā kesādichedanena uddhaṁvirecana-adhovirecanādīhi sarīrasallahukabhāvakaraṇena ucchādananahāpanena ca ajjhattikavatthu visadaṁ kātabbaṁ. Sūcikammadhovanarajanaparibhaṇḍakaraṇādīhi bāhiravatthu visadaṁ kātabbaṁ. Etasmiñhi ajjhattikabāhire vatthumhi avisade uppannesu cittacetasikesu ñāṇampi avisadaṁ aparisuddhaṁ hoti aparisuddhāni dīpakapallakavaṭṭitelāni nissāya uppannadīpasikhāya obhāso (CS:pg.3.194) viya. Visade pana ajjhattikabāhire vatthumhi uppannesu cittacetasikesu ñāṇampi visadaṁ hoti parisuddhāni dīpakapallakavaṭṭitelāni nissāya uppannadīpasikhāya obhāso viya. Tena vuttaṁ-- “vatthuvisadakiriyā dhammavicayasambojjhaṅgassa uppādāya saṁvattatī”ti.

Indriyasamattapaṭipādanā nāma saddhādīnaṁ indriyānaṁ samabhāvakaraṇaṁ. Sace hissa saddhindriyaṁ balavaṁ hoti, itarāni mandāni, tato vīriyindriyaṁ paggahakiccaṁ, satindriyaṁ upaṭṭhānakiccaṁ, samādhindriyaṁ avikkhepakiccaṁ, paññindriyaṁ dassanakiccaṁ kātuṁ na (SA.46.51./III,157.) sakkoti Tasmā taṁ dhammasabhāvapaccavekkhaṇena vā, yathā vā manasikaroto balavaṁ jātaṁ, tathā amanasikaraṇena hāpetabbaṁ. **Vakkalittheravatthu** cettha nidassanaṁ. Sace pana vīriyindriyaṁ balavaṁ hoti, atha neva saddhindriyaṁ adhimokkhakiccaṁ kātuṁ sakkoti, na itarāni itarakiccabhedaṁ. Tasmā taṁ passaddhādibhāvanāya hāpetabbaṁ. Tatthāpi **Soṇattherassa vatthu** dassetabbaṁ. Evaṁ sesesupi ekassa balavabhāve sati itaresaṁ attano kiccesu asamatthatā veditabbā.

Visesato panettha saddhāpaññānaṁ samādhivīriyānañca samataṁ pasaṁsanti. Balavasaddho hi mandapaññho mudhappasanno hoti, avatthusmiṁ pasīdati. Balavapaññho pana mandasaddho kerāṭikapakkhaṁ bhajati, bhesajjasamuṭṭhito viya rogo atekiccho hoti. Cittuppādamatteneva kusalaṁ hotīti atidhāvitvā dānādīni akaronto

niraye uppajjati. Ubhinnaṁ samatāya vatthusmiṁyeva pasīdati. Balavasamādhiṁ pana mandavīriyaṁ samādhissa kosajjapakkhattā kosajjaṁ abhibhavati. Balavavīriyaṁ mandasamādhiṁ vīriyassa uddhaccapakkhattā uddhaccaṁ abhibhavati. Samādhi pana vīriyena saṁyojito kosajje patituṁ na labhati, vīriyaṁ samādhinā saṁyojitaṁ uddhacce patituṁ na labhati. Tasmā tadubhayaṁ samaṁ kātabbaṁ. Ubhayasamatāya hi appanā hoti.

Api ca samādhikammikassa balavatīpi saddhā vaṭṭati. Evaṁ saddahanto okappento appanaṁ pāpuṇissati. Samādhipaññāsu pana samādhikammikassa ekaggatā balavatī vaṭṭati. Evañhi so appanaṁ pāpuṇāti. Vipassanākammikassa paññā balavatī vaṭṭati. Evañhi so lakkhaṇapaṭivedhaṁ pāpuṇāti. Ubhinnaṁ (CS:pg.3.195) pana samatāyapi appanā hotiyeva. Sati pana sabbattha balavatī vaṭṭati. Sati hi cittaṁ uddhaccapakkhikānaṁ saddhāvīriyapaññānaṁ vasena uddhaccapātato kosajjapakkhikena ca samādhinā kosajjapātato rakkhati. Tasmā sā loṇadhūpanaṁ viya sabbabyañjanesu, sabbakammika-amacco viya ca sabbarājakiccesu sabbattha icchitabbā. Tenāha "sati ca pana sabbatthikā vuttā Bhagavatā. Kiṁ kāraṇā? Cittañhi satipaṭisaraṇaṁ, ārakkhapaccupaṭṭhānā ca sati, na vinā satiyā cittassa paggahaniggaho hotī"ti.

(SA.46.51./III,158.) **Duppaññapuggalaparivajjanā** nāma khandhādibhede anogāḷhapaññānaṁ dummedhapuggalānaṁ ārakā parivajjanaṁ. **Paññavantapuggalasevanā** nāma samapaññāsalakkhaṇapariggāhikāya udayabbayapaññāya samannāgatapuggalasevanā. **Gambhīrañāṇacariyapaccavekkhaṇā** nāma gambhīresu khandhādīsu pavattāya gambhīrapaññāya pabhedapaccavekkhaṇā. **Tadadhimuttatā** nāma ṭhānanisajjādīsu dhammavicayasambojjhaṅgasamuṭṭhāpanatthaṁ ninnapoṇapabbhāracittatā. Evaṁ uppannassa panassa arahattamaggena bhāvanāpāripūrī hoti.

Ekādasa dhammā **vīriyasambojjhaṅgassa** uppādāya saṁvattanti-- apāyabhayapaccavekkhaṇatā, ānisaṁsadassāvitā, gamanavīthipaccavekkhaṇatā, piṇḍapātāpacāyanatā, dāyajjamahattapaccavekkhaṇatā, Satthumahattapaccavekkhaṇatā, jātimahattapaccavekkhaṇatā, sabrahmacārimahattapaccavekkhaṇatā, kusītapuggalaparivajjanatā, āraddhavīriyapuggalasevanatā, tadadhimuttatāti.

Tattha "nirayesu pañcavidhabandhanakammakāraṇato paṭṭhāya mahādukkhaṁ anubhavanakālepi, tiracchānayoniyaṁ jālakhipanakumīnādīhi gahitakālepi, pājanakaṇṭakādippahāratunnassa pana sakaṭavahanādikālepi, pettivisaye anekānipi vassasahassāni ekaṁ Buddhantarampi khuppipāsāhi āturībhūtakālepi, kālakañcika-asuresu saṭṭhihattha-asītihatthappamāṇena aṭṭhicammamatteneva attabhāvena vātātapādidukkhānubhavanakālepi na sakkā vīriyasambojjhaṅgaṁ uppādetuṁ. Ayameva te bhikkhu kālo"ti evaṁ **apāyabhayaṁ paccavekkhantassāpi** vīriyasambojjhaṅgo uppajjati.

"Na sakkā kusītena navalokuttaradhammaṁ laddhuṁ, (SA.46.51./III,159.) āraddhavīriyeneva sakkā ayamānisaṁso vīriyassā"ti evaṁ **ānisaṁsadassāvinopi** uppajjati. "Sabbabuddha-paccekabuddha-mahāsāvakeheva (CS:pg.3.196) gatamaggo te gantabbo. So ca na sakkā kusītena gantun"ti evaṁ **gamanavīthiṁ paccavekkhantassāpi** uppajjati.

"Ye taṁ piṇḍapātādīhi upaṭṭhahanti, ime te manussā neva ñātakā, na dāsakammakarā, nāpi 'taṁ nissāya jīvissāmā'ti te paṇītāni piṇḍapātādīni denti. Atha kho attano kārānaṁ mahapphalataṁ paccāsīsamānā denti. Satthārāpi "ayaṁ ime

paccaye paribhuñjitvā kāyadaḷhibahulo sukhaṁ viharissatī”ti na evaṁ sampassatā tuyhaṁ paccayā anuññātā, atha kho “ayaṁ ime paribhuñjamānova samaṇadhammaṁ katvā vaṭṭadukkhato muccissatī’ti te paccayā anuññātā, so dāni tvaṁ kusīto viharanto na taṁ piṇḍaṁ apacāyissasi, āraddhavīriyasseva hi piṇḍapātāpacāyanaṁ nāma hotī”ti evaṁ **piṇḍapātāpacāyanaṁ paccavekkhantassāpi** uppajjati **Mahāmittattherassa** viya.

Thero kira kassakaleṇe nāma paṭivasati. Tasseva gocaragāme ekā mahā-upāsikā theraṁ puttaṁ katvā paṭijaggati. Sā ekadivasaṁ araññaṁ gacchantī dhītaraṁ āha-- “Amma, asukasmiṁ ṭhāne purāṇataṇḍulā, asukasmiṁ khīraṁ, asukasmiṁ sappi, asukasmiṁ phāṇitaṁ, tava bhātikassa ayyamittassa āgatakāle bhattaṁ pacitvā khīrasappiphāṇitehi saddhiṁ dehi, tvañca bhuñjeyyāsi, ahaṁ pana hiyyo pakkaṁ pārivāsikabhattaṁ kañjiyena bhuttāmhī”ti. “Divā kiṁ bhuñjissasi, ammā”ti? “Sākapaṇṇaṁ pakkhipitvā kaṇataṇḍulehi ambilayāguṁ pacitvā ṭhapehi, ammā”ti.

Thero cīvaraṁ pārupitvā pattaṁ nīharantova taṁ saddaṁ sutvā attānaṁ ovadi “mahā-upāsikā kira kañjiyena pārivāsikabhattaṁ bhuñjitvā divāpi kaṇapaṇṇambilayāguṁ bhuñjissati, tuyhaṁ atthāya pana purāṇataṇḍulādīni ācikkhati, taṁ nissāya kho panesā neva khettaṁ na vatthuṁ na bhattaṁ na vatthaṁ paccāsīsati, tisso pana sampattiyo patthayamānā deti, tvaṁ etissā tā sampattiyo dātuṁ sakkhissasi (SA.46.51./III,160.) na sakkhissasīti, ayaṁ kho pana piṇḍapāto tayā sarāgena sadosena samohena na sakkā gaṇhitun”ti pattaṁ thavikāya pakkhipitvā gaṇṭhikaṁ muñcitvā nivattitvā kassakaleṇameva gantvā pattaṁ heṭṭhāmañce, cīvaraṁ cīvaravaṁse ṭhapetvā “arahattaṁ (CS:pg.3.197) apāpuṇitvā na nikkhamissāmī”ti vīriyaṁ adhiṭṭhahitvā nisīdi. Dīgharattaṁ appamatto hutvā nivutthabhikkhu vipassanaṁ vaḍḍhetvā purebhattameva arahattaṁ patvā vikasamānamiva padumaṁ mahākhīṇāsavo sitaṁ karontova nikkhami. Leṇadvāre rukkhamhi adhivatthā devatā--

“Namo te purisājañña, namo te purisuttama;
Yassa te āsavā khīṇā, dakkhiṇeyyosi mārisā”ti. --

Udānaṁ udānetvā “bhante, piṇḍāya paviṭṭhānaṁ tumhādisānaṁ arahantānaṁ bhikkhaṁ datvā mahallakitthiyo dukkhā muccissantī”ti āha. Thero uṭṭhahitvā dvāraṁ vivaritvā kālaṁ olokento “pātoyevā”ti ñatvā pattacīvaraṁ ādāya gāmaṁ pāvisi.

Dārikāpi bhattaṁ sampādetvā “idāni me bhātā āgamissati, idāni āgamissatī”ti dvāraṁ olokayamānā nisīdi. Sā there gharadvāraṁ sampatte pattaṁ gahetvā sappiphāṇitayojitassa khīrapiṇḍapātassa pūretvā hatthe ṭhapesi. Thero “sukhaṁ hotū”ti anumodanaṁ katvā pakkāmi. Sāpi taṁ olokayamānāva aṭṭhāsi. Therassa hi tadā ativiya parisuddho chavivaṇṇo ahosi, vippasannāni indriyāni, mukhaṁ bandhanā muttatālapakkaṁ viya ativiya virocittha.

Mahā-upāsikā araññato āgantvā “kiṁ, amma, bhātiko te āgato”ti pucchi. Sā sabbaṁ taṁ pavattiṁ ārocesi. Upāsikā “ajja me puttassa pabbajitakiccaṁ matthakaṁ pattan”ti ñatvā “abhiramati te, amma, bhātā Buddhasāsane, na ukkaṇṭhatī”ti āha.

“Mahantaṁ kho panetaṁ Satthudāyajjaṁ, yadidaṁ satta ariyadhanāni nāma, taṁ na sakkā kusītena gahetuṁ. Yathā hi vippaṭipannaṁ puttaṁ mātāpitaro ‘ayaṁ amhākaṁ aputto’ti paribāhiraṁ karonti, so tesaṁ accayena dāyajjaṁ na labhati, evaṁ kusītopi idaṁ ariyadhanadāyajjaṁ na (SA.46.51./III,161.) labhati āraddhavīriyova labhatī”ti **dāyajjamahattaṁ paccavekkhatopi** uppajjati.

“Mahā (CS:pg.3.198) kho pana te Satthā, Satthuno hi te mātukucchismiṁ paṭisandhiggahaṇakālepi abhinikkhamanepi abhisambodhiyampi dhammacakkappavattana-yamakapāṭihāriya-devorohana-āyusaṅkhāravossajjanesupi

parinibbānakālepi dasasahassilokadhātu akampittha. Yuttaṁ nu kho te evarūpassa Satthu sāsane pabbajitvā kusītena bhavitun”ti evaṁ **Satthumahattaṁ paccavekkhatopi** uppajjati.

“Jātiyāpi tvaṁ idāni na lāmakajātiko, asambhinnāya mahāsammatapaveṇiyā āgata-ukkākarājavaṁse jātosi, suddhodanamahārājassa ca mahāmāyādeviyā ca nattā, Rāhulabhaddassa kaniṭṭho, tayā nāma evarūpena jinaputtena hutvā na yuttaṁ kusītena viharitun”ti evaṁ **jātimahattaṁ paccavekkhatopi** uppajjati.

“Sāriputtamoggallānā ceva asīti mahāsāvakā ca vīriyeneva lokuttaradhammaṁ paṭivijjhiṁsu. Tvaṁ pana etesaṁ sabrahmacārīnaṁ maggaṁ paṭipajjasi, na paṭipajjasī”ti evaṁ **sabrahmacārimahattaṁ paccavekkhatopi** uppajjati.

Kucchiṁ pūretvā ṭhita-ajagarasadise vissaṭṭhakāyikacetasikavīriye kusītapuggale parivajjentassāpi, āraddhavīriye pahitatte puggale sevantassāpi ṭhānanisajjādīsu vīriyuppādanatthaṁ ninnapoṇapabbhāracittassāpi uppajjati. Evaṁ uppannassa panassa arahattamaggena bhāvanāpāripūrī hoti.

Ekādasa dhammā **pītisambojjhaṅgassa** uppādāya saṁvattanti -- Buddhānussati dhammo, saṅgho, sīlaṁ, cāgo, devatānussati, upasamānussati, lūkhapuggalaparivajjanatā, siniddhapuggalasevanatā, pasādanīyasuttantapaccavekkhaṇatā, tadadhimuttatāti.

Buddhaguṇe anussarantassāpi hi yāva upacārā sakalasarīraṁ pharamāno pītisambojjhaṅgo uppajjati, dhammasaṅghaguṇe anussarantassāpi, dīgharattaṁ akhaṇḍaṁ katvā rakkhitaṁ catupārisuddhisīlaṁ paccavekkhantassāpi, gihino (SA.46.51./III,162.) dasasīlapañcasīlāni paccavekkhantassāpi, dubbhikkhabhayādīsu paṇītaṁ bhojanaṁ sabrahmacārīnaṁ datvā “evaṁ nāma adamhā”ti cāgaṁ paccavekkhantassāpi, gihinopi evarūpe kāle sīlavantānaṁ dinnadānaṁ paccavekkhantassāpi, yehi guṇehi samannāgatā devattaṁ pattā, tathārūpānaṁ attani atthitaṁ paccavekkhantassāpi, samāpattiyā vikkhambhitā kilesā saṭṭhipi sattatipi vassāni (CS:pg.3.199) na samudācarantīti paccavekkhantassāpi, cetiyadassanabodhidassanatheradassanesu asakkaccakiriyāya saṁsūcitalūkhabhāve Buddhādīsu pasādasinehābhāvena gadrabhapiṭṭharajasadise lūkhapuggale parivajjentassāpi, Buddhādīsu pasādabahule muducitte siniddhapuggale sevantassāpi, ratanattayaguṇaparidīpake pasādanīye suttante paccavekkhantassāpi, ṭhānanisajjādīsu pīti-uppādanatthaṁ ninnapoṇapabbhāracittassāpi uppajjati. Evaṁ uppannassa panassa arahattamaggena bhāvanāpāripūrī hoti.

Satta dhammā **passaddhisambojjhaṅgassa** uppādāya saṁvattanti -- paṇītabhojanasevanatā, utusukhasevanatā, iriyāpathasukhasevanatā, majjhattapayogatā, sāraddhakāyapuggalaparivajjanatā, passaddhakāya-puggalasevanatā, tadadhimuttatāti.

Paṇītañhi siniddhaṁ bhojanaṁ bhuñjantassāpi, sītuṇhesu utūsu ṭhānādīsu ca iriyāpathesu sappāyaṁ utuñca iriyāpathañca sevantassāpi passaddhi uppajjati. Yo pana mahāpurisajātiko sabba-utu-iriyāpathakkhamova hoti, na taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. Yassa sabhāgavisabhāgatā atthi, tasseva visabhāge utu-iriyāpathe vajjetvā sabhāge sevantassa uppajjati. Majjhattapayogo vuccati attano ca parassa ca kammassakatapaccavekkhaṇā. Iminā majjhattapayogena uppajjati. Yo leḍḍudaṇḍādīhi paraṁ viheṭhayamānova vicarati, evarūpaṁ sāraddhakāyapuggalaṁ parivajjentassāpi, saṁyatapādapāṇiṁ passaddhakāyaṁ puggalaṁ sevantassāpi, ṭhānanisajjādīsu passaddhi-uppādanatthāya ninnapoṇapabbhāracittassāpi uppajjati. Evaṁ uppannassa panassa arahattamaggena bhāvanāpāripūrī hoti.

(SA.46.51./III,163.) Dasa dhammā **samādhisambojjhaṅgassa** uppādāya saṁvattanti-- vatthuvisadakiriyatā, indriyasamattapaṭipādanatā, nimittakusalatā, samaye

cittassa paggaṇhanatā, samaye cittassa niggaṇhanatā, samaye sampahaṁsanatā, samaye ajjhupekkhanatā, asamāhitapuggalaparivajjanatā, samāhitapuggalasevanatā, tadadhimuttatāti. Tattha **vatthuvisadakiriyatā** ca **indriyasamattapaṭipādanatā** ca vuttanayeneva veditabbā.

Nimittakusalatā (CS:pg.3.200) nāma kasiṇanimittassa uggahaṇakusalatā. **Samaye cittassa paggaṇhanatā**ti yasmiṁ samaye atisithilavīriyatādīhi līnaṁ cittaṁ hoti, tasmiṁ samaye dhammavicayavīriyapītisambojjhaṅgasamuṭṭhāpanena tassa paggaṇhanaṁ. **Samaye cittassa niggaṇhanatā**ti yasmiṁ samaye accāraddhavīriyatādīhi uddhataṁ cittaṁ hoti, tasmiṁ samaye passaddhisamādhi-upekkhāsambojjhaṅgasamuṭṭhāpanena tassa niggaṇhanaṁ. **Samaye sampahaṁsanatā**ti yasmiṁ samaye cittaṁ paññāpayogamandatāya vā upasamasukhānaṁ vigamena vā nirassādaṁ hoti, tasmiṁ samaye aṭṭhasaṁvegavatthupaccavekkhaṇena saṁvejeti. **Aṭṭha saṁvegavatthūni** nāma jātijarābyādhimaraṇāni cattāri, apāyadukkhaṁ pañcamaṁ, atīte vaṭṭamūlakaṁ dukkhaṁ, anāgate vaṭṭamūlakaṁ dukkhaṁ, paccuppanne āhārapariyeṭṭhimūlakaṁ dukkhanti. Ratanattayaguṇānussaraṇena ca pasādaṁ janeti, ayaṁ vuccati "samaye sampahaṁsanatā"ti.

Samaye ajjhupekkhanatā nāma yasmiṁ samaye sammāpaṭipattiṁ āgamma alīnaṁ anuddhataṁ anirassādaṁ ārammaṇe samappavattaṁ samathavīthipaṭipannaṁ cittaṁ hoti, tadāssa paggahaniggahasampahaṁsanesu na byāpāraṁ āpajjati (SA.46.51./III,164.) sārathi viya samappavattesu assesu. Ayaṁ vuccati "samaye ajjhupekkhanatā"ti. **Asamāhitapuggalaparivajjanatā** nāma upacāraṁ vā appanaṁ vā appattānaṁ vikkhittacittānaṁ puggalānaṁ ārakā parivajjanaṁ. **Samāhitapuggalasevanatā** nāma upacārena vā appanāya vā samāhitacittānaṁ sevanā bhajanā payirupāsanā. **Tadadhimuttatā** nāma ṭhānanisajjādīsu samādhi-uppādanatthameva ninnapoṇapabbhāracittatā. Evañhi paṭipajjato esa uppajjati. Evaṁ uppannassa panassa arahattamaggena bhāvanāpāripūrī hoti.

Pañca dhammā **upekkhāsambojjhaṅgassa** uppādāya saṁvattanti -- sattamajjhattatā, saṅkhāramajjhattatā, sattasaṅkhārakelāyanapuggalaparivajjanatā, sattasaṅkhāramajjhattapuggalasevanatā, tadadhimuttatāti. Tattha dvīhākārehi **sattamajjhattataṁ** samuṭṭhāpeti-- "Tvaṁ attanova kammena āgantvā attanova kammena gamissasi, esopi attano kammena āgantvā attanova kammena gamissati, tvaṁ kaṁ kelāyasī"ti evaṁ kammassakatapaccavekkhaṇena ca-- "Paramatthato sattoyeva natthi, so tvaṁ kaṁ kelāyasī"ti evaṁ nissattapaccavekkhaṇena ca. Dvīhevākārehi **saṅkhāramajjhattataṁ** samuṭṭhāpeti-- "Idaṁ (CS:pg.3.201) cīvaraṁ anupubbena vaṇṇavikāratañceva jiṇṇabhāvañca upagantvā pādapuñchanacoḷakaṁ hutvā yaṭṭhikoṭiyā chaḍḍanīyaṁ bhavissati, sace panassa sāmiko bhaveyya nāyaṁ evaṁ vinassituṁ dadeyyā"ti evaṁ assāmikabhāvapaccavekkhaṇena ca, "anaddhaniyaṁ idaṁ tāvakālikan"ti evaṁ tāvakālikabhāvapaccavekkhaṇena ca. Yathā ca cīvare, evaṁ pattādīsupi yojanā kātabbā.

Sattasaṅkhārakelāyanapuggalaparivajjanatāti ettha yo puggalo gihi vā attano puttadhītādike, pabbajito vā attano antevāsikasamānupajjhāyakādike mamāyati, sahatthāva nesaṁ kesacchedana-sūcikamma-cīvaradhovana-rajana-pattapacanādīni karoti, muhuttampi apassanto "asuko sāmaṇero kuhiṁ, asuko daharo kuhin"ti bhantamigo viya (SA.46.51./III,165.) ito cito ca āloketi, aññena kesacchedanādīnaṁ atthāya "muhuttaṁ tāva asukaṁ pesethā"ti yāciyamānopi "amhepi taṁ attano kammaṁ na kārema, tumhe

naṁ gahetvā kilamessathā”ti na deti, ayaṁ **sattakelāyano** nāma. Yo pana cīvarapattathālakakattarayaṭṭhi-ādīni mamāyati, aññassa hatthena parāmasitumpi na deti, tāvakālikaṁ yācitopi “mayampi imaṁ dhanāyantā na paribhuñjāma, tumhākaṁ kiṁ dassāmā”ti vadati, ayaṁ **saṅkhārakelāyano** nāma. Yo pana tesu dvīsupi vatthūsu majjhatto udāsino, ayaṁ **sattasaṅkhāramajjhatto** nāma. Iti ayaṁ upekkhāsambojjhaṅgo evarūpaṁ sattasaṅkhārakelāyanapuggalaṁ ārakā parivajjentassāpi, sattasaṅkhāramajjhattapuggalaṁ sevantassāpi, ṭhānanisajjādīsu taduppādanatthaṁ ninnapoṇapabbhāracittassāpi uppajjati. Evaṁ uppannassa panassa arahattamaggena bhāvanāpāripūrī hoti.

Asubhanimittanti uddhumātakādibhedā dasa asubhārammaṇā dhammā. **Yonisomanasikārabahulīkāro**ti ettha pana yonisomanasikāro nāma upāyamanasikāro, pathamanasikāro, uppādakamanasikāro. Apica cha dhammā kāmacchandassa pahānāya saṁvattanti-- asubhanimittassa uggaho, asubhabhāvanānuyogo, indriyesu guttadvāratā, bhojane mattaññutā, kalyāṇamittatā, sappāyakathāti.

Dasavidhañhi asubhanimittaṁ uggaṇhantassāpi kāmacchando pahīyati, bhāventassāpi, indriyesu guttadvārassāpi, catunnaṁ pañcannaṁ ālopānaṁ okāse (CS:pg.3.202) sati udakaṁ pivitvā yāpanasīlatāya bhojane mattaññunopi. Tenetaṁ vuttaṁ--

“Cattāro pañca ālope, abhutvā udakaṁ pive;
Alaṁ phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno”ti. (theragā.983).

Asubhakammikatissattherasadise asubhabhāvanārate kalyāṇamitte sevantassāpi kāmacchando pahīyati, ṭhānanisajjādīsu dasa-asubhanimittāya-sappāyakathāyapi pahīyati. Tena vuttaṁ “cha dhammā kāmacchandassa pahānāya saṁvattantī”ti (SA.46.51./III,166.) Imehi pana chahi dhammehi pahīnassa kāmacchandassa arahattamaggena āyatiṁ anuppādo hoti.

Mettā cetovimuttīti ettha mettāti vutte appanāpi upacāropi vaṭṭati, cetovimuttīti appanāyeva. Yonisomanasikāro vuttalakkhaṇova. Apica cha dhammā **byāpādassa** pahānāya saṁvattanti-- mettānimittassa uggaho, mettābhāvanānuyogo, kammassakatāpaccavekkhaṇatā, paṭisaṅkhānabahulatā, kalyāṇamittatā, sappāyakathāti.

Odissaka-anodissakadisāpharaṇānañhi aññataravasena mettaṁ uggaṇhantassāpi byāpādo pahīyati, tathā odhiso-anodhisodisāpharaṇavasena mettaṁ bhāventassāpi. “Tvaṁ etassa kuddho kiṁ karissasi? Kimassa sīlādīni nāsetuṁ sakkhissasi? Nanu tvaṁ attano kammena āgantvā attano kammeneva gamissasi? Parassa kujjhanaṁ nāma vītaccikaṅgāratatta-ayasalākagūthādīni gahetvā paraṁ paharitukāmatāsadisaṁ hoti. Esopi tava kuddho kiṁ karissati? Kiṁ te sīlādīni vināsetuṁ sakkhissati? Esa attano kammena āgantvā attano kammeneva gamissati? Appaṭicchitapaheṇakaṁ viya paṭivātaṁ khittarajomuṭṭhi viya ca etassevesa kodho matthake patissatī”ti evaṁ attano ca parassa ca kammassakataṁ paccavekkhatopi, ubhayakammassakataṁ paccavekkhitvā paṭisaṅkhāne ṭhitassāpi, Assaguttattherasadise mettābhāvanārate kalyāṇamitte sevantassāpi byāpādo pahīyati, ṭhānanisajjādīsu mettānissitasappāyakathāyapi pahīyati. Tena vuttaṁ “cha dhammā byāpādassa pahānāya saṁvattantī”ti (CS:pg.3.203) Imehi pana chahi dhammehi pahīnassa byāpādassa anāgāmimaggena āyatiṁ anuppādo hoti.

Atthi bhikkhave aratīti-ādi vuttatthameva. Api ca cha dhammā **thinamiddhassa** pahānāya saṁvattanti atibhojane nimittaggāho, iriyāpathasamparivattanatā, ālokasaññāmanasikāro, abbhokāsavāso, kalyāṇamittatā, sappāyakathāti.

Āharahatthakaṁ, bhuttavamitakaṁ, tatravaṭṭakaṁ, alaṁsāṭakaṁ,

kākamāsakabhojanaṁ bhuñjitvā rattiṭṭhānadivāṭṭhāne nisinnassa (SA.46.51./III,167.) hi samaṇadhammaṁ karoto thinamiddhaṁ mahāhatthī viya ottharantaṁ āgacchati, catupañca-ālopa-okāsaṁ pana ṭhapetvā pānīyaṁ pivitvā yāpanasīlassa bhikkhuno taṁ na hotīti evaṁ atibhojane nimittaṁ gaṇhantassapi thinamiddhaṁ pahīyati. Yasmiṁ iriyāpathe thinamiddhaṁ okkamati, tato aññaṁ parivattentassāpi, rattiṁ candālokadīpāloka-ukkāloke divā sūriyālokaṁ manasikarontassāpi, abbhokāse vasantassāpi, Mahākassapattherasadise pahīnathinamiddhe kalyāṇamitte sevantassāpi thinamiddhaṁ pahīyati, ṭhānanisajjādīsu dhutaṅganissitasappāyakathāyapi pahīyati. Tena vuttaṁ "cha dhammā thinamiddhassa pahānāya saṁvattantī"ti. Imehi pana chahi dhammehi pahīnassa thinamiddhassa arahattamaggena āyatiṁ anuppādo hoti.

Atthi bhikkhave cetaso vūpasamoti-ādīni vuttatthāneva. Apica cha dhammā **uddhaccakukkuccassa** pahānāya saṁvattanti-- bahussutatā, paripucchakatā, Vinaye pakataññutā, vuddhasevitatā, kalyāṇamittatā, sappāyakathāti.

Bāhusaccenapi hi ekaṁ vā dve vā tayo vā cattāro vā pañca vā nikāye pāḷivasena ca atthavasena ca uggaṇhantassāpi uddhaccakukkuccaṁ pahīyati, kappiyākappiyaparipucchābahulassāpi, vinayapaññattiyaṁ ciṇṇavasībhāvatāya pakataññunopi, vuddhe Mahallakatthere upasaṅkamantassāpi, Upālittherasadise vinayadhare kalyāṇamitte sevantassāpi, uddhaccakukkuccaṁ pahīyati, ṭhānanisajjādīsu kappiyākappiyanissitasappāyakathāyapi pahīyati. Tena vuttaṁ "cha dhammā uddhaccakukkuccassa pahānāya saṁvattantī"ti. Imehi (CS:pg.3.204) pana chahi dhammehi pahīne uddhaccakukkucce uddhaccassa arahattamaggena, kukkuccassa anāgāmimaggena āyatiṁ anuppādo hotīti.

Kusalākusalā dhammāti-ādīnipi vuttatthāneva. Apica cha dhammā **vicikicchāya** pahānāya saṁvattanti bahussutatā, paripucchakatā, Vinaye pakataññutā, adhimokkhabahulatā, kalyāṇamittatā, sappāyakathāti.

Bāhusaccenapi hi ekaṁ vā …pe… pañca vā nikāye pāḷivasena ca atthavasena ca uggaṇhantassāpi vicikicchā pahīyati, tīṇi ratanāni ārabbha paripucchābahulassāpi (SA.46.51./III,168.) Vinaye ciṇṇavasībhāvassāpi, tīsu ratanesu okappaniyasaddhāsaṅkhāta-adhimokkhabahulassāpi, saddhādhimutte Vakkalittherasadise kalyāṇamitte sevantassāpi vicikicchā pahīyati, ṭhānanisajjādīsu tiṇṇaṁ ratanānaṁ guṇanissitasappāyakathāyapi pahīyati. Tena vuttaṁ "cha dhammā vicikicchāya pahānāya saṁvattantī"ti. Imehi pana chahi dhammehi pahīnāya vicikicchāya sotāpattimaggena āyatiṁ anuppādo hoti. Iti Bhagavā imasmiṁ Sutte desanaṁ tīhi bhavehi nivattetvā arahattena kūṭaṁ gaṇhi. Desanāpariyosāne pañcasatā bhikkhū arahattaṁ pāpuṇiṁsu.

(SA.46.52.)2. Pariyāyasuttavaṇṇanā

233. Dutiye **sambahulā**ti vinayapariyāyena tayo janā sambahulāti vuccanti, tato paraṁ saṅgho. Suttantapariyāyena tayo tayo eva, tato uddhaṁ sambahulā. Idha suttantapariyāyena sambahulāti veditabbā. **Piṇḍāya pavisiṁsū**ti piṇḍāya paviṭṭhā. Te pana na tāva paviṭṭhā, "pavisissāmā"ti nikkhantattā pana pavisiṁsūti vuttā. Yathā kiṁ? Yathā "gāmaṁ gamissāmī"ti nikkhantapuriso taṁ gāmaṁ apattopi "kahaṁ itthannāmo"ti vutte "gāmaṁ gato"ti vuccati, evaṁ. **Paribbājakānaṁ ārāmo**ti jetavanassa avidūre aññatitthiyānaṁ paribbājakānaṁ ārāmo atthi, taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Samaṇo āvuso**ti āvuso tumhākaṁ Satthā samaṇo Gotamo.

Mayampi kho āvuso sāvakānaṁ evaṁ dhammaṁ desemāti titthiyānaṁ samaye "pañca nīvaraṇā pahātabbā, satta bojjhaṅgā bhāvetabbā"ti etaṁ natthi (CS:pg.3.205) Te pana ārāmaṁ gantvā parisapariyante ṭhatvā aññaṁ olokento viya aññavihitakā viya hutvā Bhagavato dhammadesanaṁ suṇanti. Tato "samaṇo Gotamo 'idaṁ pajahatha idaṁ bhāvethā'ti vadatī"ti sallakkhetvā attano ārāmaṁ gantvā ārāmamajjhe āsanaṁ paññāpetvā upaṭṭhāyaka-upaṭṭhāyikāhi parivutā (SA.46.52./III,169.) sīsaṁ ukkhipitvā kāyaṁ unnāmetvā attano sayambhūñāṇena paṭividdhākāraṁ dassentā-- "Pañca nīvaraṇā nāma pahātabbā, satta bojjhaṅgā nāma bhāvetabbā"ti kathenti.

Idha no āvusoti ettha **idhā**ti imasmiṁ paññāpane. **Ko viseso**ti kiṁ adhikaṁ? **Ko adhippayāso**ti ko adhikappayogo? **Kiṁ nānākaraṇan**ti kiṁ nānattaṁ? **Dhammadesanāya vā dhammadesanan**ti yadidaṁ samaṇassa vā Gotamassa dhammadesanāya saddhiṁ amhākaṁ dhammadesanaṁ, amhākaṁ vā dhammadesanāya saddhiṁ samaṇassa Gotamassa dhammadesanaṁ ārabbha nānākaraṇaṁ vucceyya, taṁ kinnāmāti vadanti. Dutiyapadepi eseva nayo.

Neva abhinandiṁsūti "evamevan"ti na sampaṭicchiṁsu. **Nappaṭikkosiṁsū**ti "nayidaṁ evan"ti na paṭisedhiṁsu. Kiṁ pana te pahontā evaṁ akaṁsu, udāhu appahontāti? Pahontā. Na hi te ettakaṁ kathaṁ kathetuṁ na sakkonti "āvuso tumhākaṁ samaye pañca nīvaraṇā pahātabbā nāma natthi, satta bojjhaṅgā bhāvetabbā nāma natthī"ti. Evaṁ pana tesaṁ ahosi-- "Atthi no etaṁ kathāpābhataṁ, mayaṁ etaṁ Satthu ārocessāma, atha no Satthā madhuradhammadesanaṁ desessatī"ti.

Pariyāyoti kāraṇaṁ. **Na ceva sampāyissantī**ti sampādetvā kathetuṁ na sakkhissanti. **Uttariñca vighātan**ti asampāyanato uttarimpi dukkhaṁ āpajjissanti. Sampādetvā kathetuṁ asakkontānañhi dukkhaṁ uppajjati. **Yathā taṁ, bhikkhave, avisayasmin**ti ettha **tan**ti nipātamattaṁ, **yathā**ti kāraṇavacanaṁ, yasmā avisaye pañho pucchitoti attho. **Sadevake**ti saha devehi sadevake. **Samārakā**dīsupi eseva nayo. Evaṁ tīṇi ṭhānāni loke pakkhipitvā dve pajāyāti, pañcahipi sattalokameva pariyādiyitvā etasmiṁ sadevakādibhede loke (CS:pg.3.206) devaṁ vā manussaṁ vā na samanupassāmīti dīpeti. **Ito vā pana sutvā**ti ito vā pana mama sāsanato sutvā. Ito sutvā hi Tathāgato Tathāgatasāvakopi ārādheyya, paritoseyya, aññathā ārādhanā nāma natthīti dasseti.

Idāni attano tesaṁ pañhānaṁ veyyākaraṇena cittārādhanaṁ (SA.46.52./III,170.) dassento **katamo ca bhikkhave pariyāyo**ti-ādimāha. Tattha **ajjhattaṁ kāmacchando**ti attano pañcakkhandhe ārabbha uppannachandarāgo **Bahiddhā kāmacchando**ti paresaṁ pañcakkhandhe ārabbha uppannachandarāgo. **Uddesaṁ gacchatī**ti gaṇanaṁ gacchati. **Ajjhattaṁ byāpādo**ti attano hatthapādādīsu uppannapaṭigho. **Bahiddhā byāpādo**ti paresaṁ tesu uppannapaṭigho. **Ajjhattaṁ dhammesu vicikicchā**ti attano khandhesu vimati. **Bahiddhā dhammesu vicikicchā**ti bahiddhā aṭṭhasu ṭhānesu mahāvicikicchā. **Ajjhattaṁ dhammesu satī**ti ajjhattike saṅkhāre paṭiggaṇhantassa uppannā sati. **Bahiddhā dhammesu satī**ti bahiddhā saṅkhāre pariggaṇhantassa uppannā sati. **Dhammavicayasambojjhaṅgepi** eseva nayo.

Kāyikanti caṅkamaṁ adhiṭṭhahantassa uppannavīriyaṁ. **Cetasikan**ti-- "Na tāvāhaṁ imaṁ pallaṅkaṁ bhindissāmi, yāva me anupādāya āsavehi cittaṁ vimuccissatī"ti evaṁ kāyapayogaṁ vinā uppannavīriyaṁ. **Kāyappassaddhī**ti tiṇṇaṁ khandhānaṁ darathapassaddhi. **Cittappassaddhī**ti viññāṇakkhandhassa darathapassaddhi. **Upekkhāsambojjhaṅge** satisambojjhaṅgasadisova vinicchayo.

Imasmiṁ Sutte missakasambojjhaṅgā kathitā. Etesu hi ajjhattadhammesu sati,

pavicayo, upekkhāti ime attano khandhārammaṇattā lokiyāva honti, tathā maggaṁ apattaṁ kāyikavīriyaṁ. Avitakka-avicārā pana pītisamādhī kiñcāpi rūpāvacarā honti, rūpāvacare pana bojjhaṅgā na labbhantīti lokuttarāva honti. Ye ca therā brahmavihāravipassanāpādakajjhānādīsu bojjhaṅge uddharanti, tesaṁ matena rūpāvacarāpi arūpāvacarāpi honti. Bojjhaṅgesu hi arūpāvacare pītiyeva ekantena na labbhati, sesā cha missakāva hontīti. Desanāpariyosāne keci bhikkhū sotāpannā jātā, keci sakadāgāmī, keci anāgāmī, keci arahantoti.

(SA.46.53.)3. Aggisuttavaṇṇanā

(SA.46.53./III,171.)

234. Tatiye (CS:pg.3.207) **satiñca khvāhaṁ, bhikkhave, sabbatthikaṁ vadāmī**ti loṇadhūpanaṁ viya sabbakammikāmaccaṁ viya ca sabbattha icchitabbaṁ vadāmīti attho. Yathā hi loṇadhūpanaṁ sabbabyañjanesupi nivisati, yathā ca sabbakammiko amacco yodhakammampi karoti mantakammampi paṭihārakammampīti sabbakiccāni sādheti, evaṁ uddhatassa cittassa niggaṇhanaṁ, līnassa paggaṇhananti sabbametaṁ satiyā ijjhati, na sakkā vinā satiyā etaṁ sampādetuṁ, tasmā evamāha. Imasmiṁ Sutte pubbabhagavipassanā bojjhaṅgāva kathitā.

(SA.46.54.)4. Mettāsahagatasuttavaṇṇanā

235. Catutthe **mettāsahagatena cetasā**ti-ādi sabbaṁ sabbākārena Visuddhimagge (visuddhi.1.240-241) vitthāritameva. **Mayampi kho, āvuso, sāvakānaṁ evaṁ dhammaṁ desemā**ti idampi te purimanayeneva Satthu dhammadesanaṁ sutvā vadanti. Titthiyānañhi samaye pañcanīvaraṇappahānaṁ vā mettādibrahmavihārabhāvanā vā natthi. **Kiṁ gatikā hotī**ti kiṁ nipphatti hoti. **Kiṁ paramā**ti kiṁ uttamā. **Kiṁ phalā**ti kiṁ ānisaṁsā. **Kiṁ pariyosānā**ti kiṁ niṭṭhā. **Mettāsahagatan**ti mettāya sahagataṁ saṁsaṭṭhaṁ sampayuttaṁ. Eseva nayo sabbattha. **Vivekanissitā**dīni vuttatthāneva.

Appaṭikūlanti duvidhaṁ appaṭikūlaṁ-- satta-appaṭikūlañca, saṅkhāra-appaṭikūlañca. Tasmiṁ appaṭikūle iṭṭhe vatthusminti attho. **Paṭikūlasaññī**ti aniṭṭhasaññī. Kathaṁ panettha evaṁ viharati? Asubhapharaṇaṁ vā aniccanti manasikāraṁ vā karonto. Vuttañhetaṁ Paṭisambhidāyaṁ "Kathaṁ appaṭikūle paṭikūlasaññī viharati. Iṭṭhasmiṁ vatthusmiṁ asubhāya vā pharati, aniccato vā upasaṁharatī"ti. Paṭikūle pana aniṭṭhe vatthusmiṁ mettāpharaṇaṁ vā dhātumanasikāraṁ vā karonto **appaṭikūlasaññī viharati** nāma. Yathāha "Kathaṁ paṭikūle appaṭikūlasaññī viharati. (SA.46.54./III,172.) Aniṭṭhasmiṁ vatthusmiṁ mettāya vā pharati, dhātuto vā upasaṁharatī"ti (paṭi.ma.2.17). Ubhayamissakapadesupi eseva nayo. Appaṭikūlappaṭikūlesu hi tadeva asubhapharaṇaṁ vā aniccanti manasikāraṁ (CS:pg.3.208) vā karonto **paṭikūlasaññī viharati** nāma. Paṭikūlāpaṭikūlesu ca tadeva mettāpharaṇaṁ vā dhātumanasikāraṁ vā karonto **appaṭikūlasaññī viharati** nāma. "Cakkhunā rūpaṁ disvā neva sumano hotī"ti-ādinā (paṭi.ma.2.17) nayena vuttaṁ pana chaḷaṅgupekkhaṁ pavattayamāno "appaṭikūle ca paṭikūle ca tadubhayaṁ abhinivajjetvā upekkhako tattha viharati sato sampajāno"ti veditabbo.

Ettāvatā ca imassa bhikkhuno mettāya tikacatukkajjhānaṁ nibbattetvā tadeva pādakaṁ katvā vipassanaṁ vaḍḍhetvā arahattaṁ pattassa saha vipassanāya

maggasambojjhaṅgānaṁ ariyiddhiyā ca dassitattā desanā vinivaṭṭetabbā siyā. Idaṁ pana mettājhānaṁ pādakaṁ katvā saṅkhāre sammasantopi yo arahattaṁ pāpuṇituṁ na sakkoti, yasmā tassa arahattaparamā mettā na hoti. Yaṁparamā pana hoti, taṁ dassetabbaṁ. Tasmā tassa dassanatthaṁ ayaṁ desanā āraddhā. Parato **sabbaso vā pana rūpasaññānaṁ samatikkamā**ti-ādīsupi iminā nayena puna desanārambhapayojanaṁ veditabbaṁ.

Subhaparamanti subhaniṭṭhaṁ, subhakoṭikaṁ, subhanipphattiṁ. **Idhapaññassā**ti idheva paññā assa, nayimaṁ lokaṁ atikkamatīti idhapañño, tassa idhapaññassa, lokiyapaññassāti attho. **Uttarivimuttiṁ appaṭivijjhato**ti lokuttaradhammaṁ appaṭivijjhantassa. Yo pana paṭivijjhituṁ sakkoti, tassa arahattaparamāva mettā hotīti attho. **Karuṇā**dīsupi eseva nayo.

Kasmā panetāsaṁ mettādīnaṁ subhaparamāditā vuttā Bhagavatāti? Saasena tassa tassa upanissayattā. (SA.46.54./III,173.) Mettāvihārissa hi sattā appaṭikūlā honti, athassa appaṭikūlaparicayā appaṭikūlesu parisuddhavaṇṇesu nīlādīsu cittaṁ upasaṁharato appakasireneva tattha cittaṁ pakkhandati. Iti mettā subhavimokkhassa upanissayo hoti, na tato paraṁ, tasmā **subhaparamā**ti vuttā.

Karuṇāvihārissa uṇhābhighātādirūpanimittaṁ sattadukkhaṁ samanupassantassa karuṇāya pavattisambhavato rūpe ādīnavo parividito hoti (CS:pg.3.209) athassa parividitarūpādīnavattā pathavīkasiṇādīsu aññataraṁ ugghāṭetvā rūpanissaraṇe ākāse cittaṁ upasaṁharato appakasireneva tattha cittaṁ pakkhandati. Iti karuṇā ākāsānañcāyatanassa upanissayo hoti, na tato paraṁ, tasmā **ākāsānañcāyatanaparamā**ti vuttā.

Muditāvihārissa pana tena tena pāmojjakāraṇena uppannapāmojjasattānaṁ viññāṇaṁ samanupassantassa muditāya pavattisambhavato viññāṇaggahaṇaparicitaṁ hoti, athassa anukkamādhigataṁ ākāsānañcāyatanaṁ atikkamma ākāsanimittagocare viññāṇe cittaṁ upasaṁharato appakasireneva tattha cittaṁ pakkhandati. Iti muditā viññāṇañcāyatanassa upanissayo hoti, na tato paraṁ, tasmā **viññāṇañcāyatanaparamā**ti vuttā.

Upekkhāvihārissa pana "sattā sukhitā vā hontu, dukkhato vā vimuccantu, sampattasukhato vā mā vigacchantū"ti ābhogābhāvato sukhadukkhādiparamatthagāhavimukhasambhavato avijjamānaggahaṇadukkhacittaṁ hoti. Athassa paramatthagāhato vimukhabhāvaparicitacittassa paramatthato avijjamānaggahaṇadukkhacittassa ca anukkamādhigataṁ viññāṇāñcāyatanaṁ samatikkammasambhavato avijjamāne paramatthabhūtassa viññāṇassa (SA.46.54./III,174.) abhāve cittaṁ upasaṁharato appakasireneva tattha cittaṁ pakkhandati. Iti upekkhā ākiñcaññāyatanassa upanissayo hoti, na tato paraṁ, tasmā **ākiñcaññāyatanaparamā**ti vuttā. Desanāpariyosāne pañcasatā bhikkhū arahattaṁ pattāti.

(SA.46.55.)5. Saṅgāravasuttavaṇṇanā

236. Pañcame **pagevā**ti paṭhamaññeva. **Kāmarāgapariyuṭṭhitenā**ti kāmarāgagahitena. **Kāmarāgaparetenā**ti kāmarāgānugatena. **Nissaraṇan**ti tividhaṁ kāmarāgassa nissaraṇaṁ vikkhambhananissaraṇaṁ tadaṅganissaraṇaṁ samucchedanissaraṇanti (CS:pg.3.210) Tattha asubhe paṭhamajjhānaṁ vikkhambhananissaraṇaṁ nāma, vipassanā tadaṅganissaraṇaṁ nāma, arahattamaggo

samucchedanissaraṇaṁ nāma. Taṁ tividhampi nappajānātīti attho. **Attatthampī**ti-ādīsu arahattasaṅkhāto attano attho attattho nāma, paccayadāyakānaṁ attho parattho nāma, sveva duvidhopi ubhayattho nāma. Iminā nayena sabbavāresu attho veditabbo.

Ayaṁ pana viseso-- **byāpādassa nissaraṇan**ti-ādīsu hi dveva nissaraṇāni vikkhambhananissaraṇañca samucchedanissaraṇañca. Tattha byāpādassa tāva mettāya paṭhamajjhānaṁ vikkhambhananissaraṇaṁ, anāgāmimaggo samucchedanissaraṇaṁ. Thinamiddhassa ālokasaññā vikkhambhananissaraṇaṁ, arahattamaggo samucchedanissaraṇaṁ. Uddhaccakukkuccassa yo koci samatho vikkhambhananissaraṇaṁ, uddhaccassa panettha arahattamaggo, kukkuccassa anāgāmimaggo samucchedanissaraṇaṁ. Vicikicchāya dhammavavatthānaṁ vikkhambhananissaraṇaṁ, paṭhamamaggo samucchedanissaraṇaṁ.

Yā panettha **seyyathāpi brāhmaṇa udapatto saṁsaṭṭho lākhāya vā**ti-ādikā upamā vuttā, tāsu **udapatto**ti udakabharitā pāti. **Saṁsaṭṭho**ti vaṇṇabhedakaraṇavasena saṁsaṭṭho. **Pakkuthito**ti kuthito. **Usmudakajāto**ti usumajāto. **Sevālapaṇakapariyonaddho**ti tilabījakādibhedena (SA.46.55./III,175.) sevālena vā nīlamaṇḍūkapiṭṭhivaṇṇena vā udakapiṭṭhiṁ chādetvā nibbattapaṇakena pariyonaddho. **Vāterito**ti vātena erito kampito. **Āvilo**ti appasanno. **Luḷito**ti asannisinno. **Kalalībhūto**ti kaddamībhūto. **Andhakāre nikkhitto**ti koṭṭhantarādibhede anālokaṭṭhāne ṭhapito. Imasmiṁ Sutte Bhagavā tīhi bhavehi desanaṁ nivattetvā arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhāpesi, brāhmaṇo pana saraṇamatte patiṭṭhito.

(SA.46.56.)6. Abhayasuttavaṇṇanā

237. Chaṭṭhe **aññāṇāya adassanāyā**ti aññāṇatthāya adassanatthāya. **Taggha Bhagavā nīvaraṇā**ti ekaṁsena Bhagavā nīvaraṇā. **Kāyakilamatho**ti (CS:pg.3.211) kāyadaratho. **Cittakilamatho**ti cittadaratho. **Sopi me paṭippassaddho**ti tassa kira Satthu santike sītalaṁ utusappāyaṭṭhānaṁ pavisitvā nisinnassa kāyadaratho paṭipassambhi, tasmiṁ paṭipassaddhe tadanvayeneva cittadarathopi. Apica maggenevassa etaṁ ubhayampi passaddhanti veditabbaṁ.

7. Ānāpānavaggo

(SA.46.57.)1. Aṭṭhikamahapphalasuttādivaṇṇanā

238. Sattamādīsu **aṭṭhikasaññā**ti aṭṭhikaṁ aṭṭhikanti bhāventassa uppannasaññā. Taṁ panetaṁ bhāvayato yāva nimittaṁ na uppajjati, tāva chavipi cammampi upaṭṭhāti. Nimitte pana uppanne chavicammāni neva upaṭṭhahanti, saṅkhavaṇṇo suddha-aṭṭhikasaṅghāṭova upaṭṭhāti hatthikkhandhagataṁ dhammikatissarājānaṁ olokentassa sāmaṇerassa viya, paṭimagge hasamānaṁ itthiṁ olokentassa cetiyapabbatavāsino Tissattherassa viya cāti. Vatthūni Visuddhimagge (visuddhi.1.15) vitthāritāni. **Sati vā upādisese**ti gahaṇasese upādānasese vijjamānamhi.

(SA.46.58~66.)2- 10. Puḷavakasuttādivaṇṇanā

239-247. **Puḷavakasaññā**ti puḷavaṁ puḷavanti bhāventassa uppannasaññā. **Vinīlakasaññā**dīsupi eseva nayo. Vinicchayakathā (SA.46.58~66./III,176.) panettha saddhiṁ bhāvanānayena Visuddhimagge (visuddhi.1.102) vuttā. **Mettā**dayo tikacatukkajjhānavasena veditabbā, **upekkhā** catutthajjhānavaseneva.

8. Nirodhavaggo

(SA.46.67~76.)1- 10. Asubhasuttādivaṇṇanā

248-257. **Asubhasaññā**ti asubhe paṭhamajjhānasaññā. **Maraṇasaññā**ti "avassaṁ maritabbaṁ, maraṇapaṭibaddhaṁ me jīvitan"ti abhiṇhaṁ paccavekkhantassa uppannasaññā (CS:pg.3.212) **Āhāre paṭikūlasaññā**ti odanakummāsādimhi ajjhoharaṇīye paṭikūlasaññā. **Sabbaloke anabhiratisaññā**ti sakalalokasmiṁ anabhiratiṁ uppādentassa uppannasaññā. **Pahānasaññāvirāgasaññā**ti dve pubbabhāgā. **Nirodhasaññā** missakā. Evametāni aṭṭhikasaññādīni vīsati kammaṭṭhānāni niddiṭṭhāni. Tesaṁ navasu appanā honti, ekādasa upacārajjhānikā. Sesā panettha vinicchayakathā Visuddhimagge (visuddhi.1.294) āgatāva. Gaṅgāpeyyālādayo maggasaṁyutte vuttanayeneva veditabbā.

Bojjhaṅgasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SA.47.(3) Satipaṭṭhānasaṁyuttaṁ

1. Ambapālivaggo

(SA.47.1.)1. Ambapālisuttavaṇṇanā

(SA.47.1./III,177.)

367. Satipaṭṭhānasaṁyuttassa (CS:pg.3.213) paṭhame **ambapālivane**ti ambapāliyā nāma rūpūpajīviniyā ropite ambavane. Taṁ kira tassā uyyānaṁ ahosi. Sā Satthu dhammadesanaṁ sutvā pasannacittā tattha vihāraṁ kāretvā Tathāgatassa niyyātesi. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Ekāyanvāyan**ti ekāyano ayaṁ. Tattha **ekāyano**ti ekamaggo. Maggassa hi--

"Maggo pantho patho pajjo, añjasaṁ vaṭumāyanaṁ;
Nāvā uttarasetū ca, kullo ca bhisi saṅkamo"ti. (cūḷani. pārāyanatthutigāthāniddeso 101)--

Bahūni nāmāni. Svāyaṁ idha ayananāmena vutto. Tasmā **ekāyanvāyaṁ, bhikkhave, maggo**ti ettha ekamaggo. Ayaṁ, bhikkhave, maggo, na dvedhāpathabhūtoti evamattho daṭṭhabbo. **Maggo**ti kenaṭṭhena maggo? Nibbānagamanaṭṭhena, nibbānatthikehi magganīyaṭṭhena ca.

Sattānaṁ visuddhiyāti rāgādīhi malehi abhijjhāvisamalobhādīhi ca upakkilesehi saṁkiliṭṭhacittānaṁ sattānaṁ visuddhatthāya. **Sokaparidevānaṁ samatikkamāyā**ti

sokassa ca paridevassa ca samatikkamāya, pahānāyāti attho. **Dukkhadomanassānaṁ atthaṅgamāyā**ti kāyikadukkhassa ca cetasikadomanassassa cāti imesaṁ dvinnaṁ atthaṅgamāya, nirodhāyāti attho. **Ñāyassa adhigamāyā**ti ñāyo vuccati ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, tassa adhigamāya pattiyāti vuttaṁ hoti. Ayañhi pubbabhāge lokiyo satipaṭṭhānamaggo bhāvito lokuttaramaggassa adhigamāya saṁvattati (SA.47.1./III,178.) Tenāha "ñāyassa adhigamāyā"ti. **Nibbānassa sacchikiriyāyā**ti taṇhāvānavirahitattā nibbānanti laddhanāmassa amatassa sacchikiriyāya, attapaccakkhāyāti vuttaṁ hoti. Ayañhi maggo bhāvito anupubbena nibbānasacchikiriyaṁ sādheti. Tenāha "nibbānassa sacchikiriyāyā"ti.

Evaṁ (CS:pg.3.214) Bhagavatā sattahi padehi ekāyanamaggassa vaṇṇo bhāsito, so kasmāti ce? Bhikkhūnaṁ ussāhajananatthaṁ. Vaṇṇabhāsanañhi sutvā te bhikkhū-- "Ayaṁ kira maggo hadayasantāpabhūtaṁ sokaṁ, vācāvippalāpabhūtaṁ paridevaṁ, kāyika-asātabhūtaṁ dukkhaṁ, cetasika-asātabhūtaṁ domanassanti cattāro upaddave harati. Visuddhiṁ, ñāyaṁ, nibbānanti tayo visese āvahatī"ti ussāhajātā imaṁ desanaṁ uggahetabbaṁ pariyāpuṇitabbaṁ, dhāretabbaṁ, imañca maggaṁ bhāvetabbaṁ maññissanti. Iti tesaṁ bhikkhūnaṁ ussāhajananatthaṁ vaṇṇaṁ abhāsi kambalavāṇijādayo kambalādīnaṁ vaṇṇaṁ viya.

Yadidanti nipāto, ye imeti ayamassa attho. **Cattāro**ti gaṇanaparicchedo. Tena "na tato heṭṭhā, na uddhan"ti satipaṭṭhānaparicchedaṁ dīpeti. **Satipaṭṭhānā**ti tayo satipaṭṭhānā satigocaropi, tidhā paṭipannesu sāvakesu Satthuno paṭighānunayavītivattatāpi, satipi. "Catunnaṁ, bhikkhave, satipaṭṭhānānaṁ samudayañca atthaṅgamañca desessāmi taṁ suṇātha. Ko ca, bhikkhave, kāyassa samudayo? Āharasamudayā kāyasamudayo"ti-ādīsu (saṁ.ni.5.408) hi satigocaro satipaṭṭhānanti vutto. Tathā "kāyo upaṭṭhānaṁ, no sati, sati upaṭṭhānañceva sati cā"ti-ādīsupi (paṭi.ma.2.35). Tassa attho-- patiṭṭhāti asminti paṭṭhānaṁ. Kā patiṭṭhāti? Sati. Satiyā paṭṭhānaṁ **satipaṭṭhānaṁ**. Padhānaṁ ṭhānanti vā paṭṭhānaṁ. Satiyā paṭṭhānaṁ satipaṭṭhānaṁ hatthiṭṭhāna-assaṭṭhānādīni viya.

"Tayo satipaṭṭhānā, yadariyo sevati, yadariyo sevamāno Satthā gaṇamanusāsitumarahatī"ti (ma.ni.3.311) ettha tidhā paṭipannesu sāvakesu Satthuno paṭighānunayavītivattatā satipaṭṭhānanti vuttā. Tassattho-- paṭṭhapetabbato (SA.47.1./III,179.) paṭṭhānaṁ, pavattayitabbatoti attho. Kena paṭṭhapetabboti? Satiyā. Satiyā paṭṭhānaṁ satipaṭṭhānanti.

"Cattāro satipaṭṭhānā bhāvitā bahulīkatā satta bojjhaṅge paripūrentī"ti-ādīsu (ma.ni.3.147 saṁ.ni.5.989) pana satiyeva satipaṭṭhānanti vuttā. Tassattho-- patiṭṭhātīti paṭṭhānaṁ, upaṭṭhāti okkanditvā pakkhanditvā pavattatīti attho. Satiyeva (CS:pg.3.215) paṭṭhānaṁ satipaṭṭhānaṁ. Atha vā saraṇaṭṭhena sati, upaṭṭhānaṭṭhena paṭṭhānaṁ, iti sati ca sā paṭṭhānañcātipi satipaṭṭhānaṁ. Idamidha adhippetaṁ.

Yadi evaṁ kasmā "satipaṭṭhānā"ti bahuvacanaṁ katanti? Satīnaṁ bahuttā. Ārammaṇabhedena hi bahukā satiyo. Atha "maggo"ti kasmā ekavacananti? Magganaṭṭhena ekattā. Catassopi hi etā satiyo magganaṭṭhena ekattaṁ gacchanti. Vutañhetaṁ "maggoti kenaṭṭhena maggo? Nibbānamagganaṭṭhena, nibbānatthikehi magganīyaṭṭhena cā"ti. Catassopi cetā aparabhāge kāyādīsu ārammaṇesu kiccaṁ sādhayamānā nibbānaṁ gacchanti, ādito paṭṭhāya ca nibbānatthikehi maggiyantīti tasmā catassopi eko maggoti vuttā. Evañca sati vacanānusandhinā sānusandhikāva desanā hoti.

Katame cattāroti kathetukamyatāpucchā. **Kāye**ti rūpakāye. **Kāyānupassī**ti

kāyaṁ anupassanasīlo, kāyaṁ vā anupassamāno. Ayañhi bhikkhu imaṁ kāyaṁ aniccānupassanādīnaṁ sattannaṁ anupassanānaṁ vasena aniccato anupassati, no niccato, dukkhato anupassati, no sukhato, anattato anupassati, no attato, nibbindati, no nandati, virajjati, no rajjati, nirodheti, no samudeti, paṭinissajjati, no ādiyati. So taṁ aniccato anupassanto niccasaññaṁ pajahati, dukkhato anupassanto sukhasaññaṁ pajahati anattato anupassanto attasaññaṁ pajahati, nibbindanto nandiṁ pajahati, virajjanto rāgaṁ pajahati, nirodhento samudayaṁ pajahati, (SA.47.1./III,180.) paṭinissajjanto ādānaṁ pajahatīti veditabbo.

Viharatīti irīyati. **Ātāpī**ti tīsu bhavesu kilese ātapatīti ātāpo, vīriyassetaṁ nāmaṁ. Ātāpo assa atthīti ātāpī. **Sampajāno**ti sampajaññasaṅkhātena ñāṇena samannāgato. **Satimā**ti kāyapariggāhikāya satiyā samannāgato. Ayaṁ pana yasmā satiyā ārammaṇaṁ pariggahetvā paññāya anupassati. Na hi sativirahitassa anupassanā nāma atthi, tenevāha "satiñca khvāhaṁ, bhikkhave, sabbatthikaṁ vadāmī"ti (saṁ.ni.5.234). Tasmā ettha "kāye kāyānupassī viharatī"ti ettāvatā kāyānupassanāsatipaṭṭhānaṁ vuttaṁ hoti. Atha vā yasmā anātāpino (CS:pg.3.216) antosaṅkhepo antarāyakaro hoti, asampajāno upāyapariggahe anupāyaparivajjane ca sammuyhati, muṭṭhassati upāyāpariccāge anupāyāpariggahe ca asamattho hoti, tenassa taṁ kammaṭṭhānaṁ na sampajjati. Tasmā yesaṁ dhammānaṁ ānubhāvena taṁ sampajjati, tesaṁ dassanatthaṁ "ātāpī sampajāno satimā"ti idaṁ vuttanti veditabbaṁ.

Iti kāyānupassanāsatipaṭṭhānaṁ sampayogaṅgañjassa dassetvā idāni pahānaṅgaṁ dassetuṁ **vineyya loke abhijjhādomanassan**ti vuttaṁ. Tattha **vineyyā**ti tadaṅgavinayena vā vikkhambhanavinayena vā vinayitvā. **Loke**ti tasmiṁyeva kāye. Kāyo hi idha lujjanapalujjanaṭṭhena lokoti adhippeto. Yasmā panassa na kāyamatteyeva abhijjhādomanassaṁ pahīyati, vedanādīsupi pahīyati eva. Tasmā "pañcapi upādānakkhandhā loko"ti vibhaṅge (vibha.362) vuttaṁ. Lokasaṅkhātattā vā tesaṁ dhammānaṁ atthuddhāranayenetaṁ vuttaṁ. Yaṁ panāha "tattha katamo loko, sveva kāyo loko"ti, ayamevettha attho. Tasmiṁ loke abhijjhādomanassaṁ vineyyāti evaṁ sambandho daṭṭhabbo.

Vedanāsūti ettha tisso vedanā, tā ca lokiyā eva, cittampi lokiyaṁ, tathā dhammā. Yathā pana (SA.47.1./III,181.) vedanā anupassitabbā, tathā anupassanto esa **vedanānupassī**ti veditabbo. Esa nayo **cittadhammesu**. Kathañca vedanā anupassitabbāti? Sukhā tāva vedanā dukkhato, dukkhā sallato, adukkhamasukhā aniccato. Yathāha--

"Yo sukhaṁ dukkhato adda, dukkhamaddakkhi sallato;
Adukkhamasukhaṁ santaṁ, addakkhi naṁ aniccato.
Sa ve sammaddaso bhikkhu, upasanto carissatī"ti.

Sabbā eva cetā dukkhātipi anupassitabbā. Vuttañhetaṁ "yaṁkiñci vedayitaṁ, sabbaṁ taṁ dukkhasminti vadāmī"ti (saṁ.ni.4.259). Sukhadukkhatopi ca anupassitabbā, yathāha (CS:pg.3.217) "Sukhā kho, āvuso Visākha, vedanā ṭhitisukhā vipariṇāmadukkhā"ti (ma.ni.1.465) sabbaṁ vitthāretabbaṁ. Apica aniccādisatta-anupassanāvasenapi anupassitabbā.

Cittadhammesupi cittaṁ tāva ārammaṇādhipatisahajātabhūmikammavipākakiriyādinānattabhedānaṁ aniccādi-anupassanānaṁ sarāgādīnañca bhedānaṁ vasena anupassitabbaṁ. Dhammā salakkhaṇasāmaññalakkhaṇānaṁ suññatadhammassa aniccādisatta-anupassanānaṁ "santaṁ vā ajjhattaṁ kāmacchandan"ti-ādīnañca pabhedānaṁ vasena anupassitabbā.

Sesaṁ vuttanayameva. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana Dīghamajjhimaṭṭhakathāsu (dī.ni.aṭṭha.2.373ādayo; ma.ni.aṭṭha.1.105ādayo) satipaṭṭhānavaṇṇanāyaṁ vuttanayeneva veditabbo.

(SA.47.2.)2. Satisuttavaṇṇanā

368. Dutiye **sato**ti kāyādi-anupassanāsatiyā samannāgato. **Sampajāno**ti catusampajaññapaññāya samannāgato. **Abhikkante paṭikkante**ti ettha abhikkantaṁ vuccati gamanaṁ, paṭikkantaṁ nivattanaṁ, tadubhayampi catūsu iriyāpathesu labbhati. Gamane tāva purato kāyaṁ abhiharanto abhikkamati (SA.47.2./III,182.) nāma, paṭinivattanto paṭikkamati nāma. Ṭhānepi ṭhitakova kāyaṁ purato onamanto abhikkamati nāma, pacchato apanāmento paṭikkamati nāma. Nisajjāyapi nisinnakova āsanassa purima-aṅgābhimukho saṁsaranto abhikkamati nāma, pacchima-aṅgappadesaṁ paccāsaṁsaranto paṭikkamati nāma. Nipajjanepi eseva nayo.

Sampajānakārī hotīti sampajaññena sabbakiccakārī, sampajaññasseva vā kārī. So hi abhikkantādīsu sampajaññaṁ karoteva, na katthaci sampajaññavirahito hoti.

Tattha sātthakasampajaññaṁ, sappāyasampajaññaṁ, gocarasampajaññaṁ, asammohasampajaññanti catubbidhaṁ sampajaññaṁ. Tattha abhikkamanacitte uppanne cittavaseneva agantvā "Kiṁ nu me ettha gatena attho atthi, natthī"ti atthānatthaṁ pariggaṇhitvā atthapariggaṇhanaṁ **sātthakasampajaññaṁ**. Tattha ca atthoti cetiyadassanabodhidassanasaṅghadassanatheradassana-asubhadassanādivasena dhammato vaḍḍhi (CS:pg.3.218) Cetiyaṁ disvāpi hi Buddhārammaṇaṁ, saṅghadassanena saṅghārammaṇaṁ pītiṁ uppādetvā tadeva khayato sammasanto arahattaṁ pāpuṇāti. Mahāvihārasmiñhi dakkhiṇadvāre ṭhatvā mahācetiyaṁ olokentā tiṁsasahassabhikkhū arahattaṁ pāpuṇiṁsu, tathā pacchimadvāre uttaradvāre pācīnadvāre ca, tathā pañhamaṇḍapaṭṭhāne abhayavāpipāḷiyaṁ, thūpārāmadvāre nagarassa dakkhiṇadvāre anurādhavāpipāḷiyaṁ.

Mahā-ariyavaṁsabhāṇakatthero panāha "Kiṁ tumhe vadatha, mahācetiyassa samantā kucchivedikāya heṭṭhimabhāgato paṭṭhāya paññāyanaṭṭhāne yattha yattha dve pādā sakkā honti samaṁ patiṭṭhāpetuṁ, tattha tattha ekapaduddhāre tiṁsatiṁsa bhikkhusahassāni arahattaṁ pāpuṇiṁsūti sakkā vatun"ti. (SA.47.2./III,183.) Aparo pana mahāthero āha-- "Mahācetiyatale ākiṇṇavālikāya bahutarā bhikkhū arahattaṁ pattā"ti. There disvā tesaṁ ovāde patiṭṭhāya asubhaṁ disvā tattha paṭhamaṁ jhānaṁ uppādetvā tadeva khayato sammasanto arahattaṁ pāpuṇāti. Tasmā etesaṁ dassanaṁ sātthaṁ. Keci pana-- "āmisatopi vaḍḍhi atthoyeva, taṁ nissāya brahmacariyānuggahāya paṭipannattā"ti vadanti.

Tasmiṁ pana gamane sappāyāsappāyaṁ pariggaṇhitvā sappāyapariggaṇhanaṁ **sappāyasampajaññaṁ**. Seyyathidaṁ? Cetiyadassanaṁ tāva sātthaṁ. Sace pana cetiyassa mahāpūjāya dasadvādasayojanantare parisā sannipatanti, attano vibhavānurūpā itthiyopi purisāpi alaṅkatapaṭiyattā cittakammarūpakāni viya sañcaranti. Tatra cassa iṭṭhe ārammaṇe lobho, aniṭṭhe paṭigho, asamapekkhane moho uppajjati, kāyasaṁsagge kāyasaṁsaggāpattiṁ āpajjati, jīvitabrahmacariyānaṁ vā antarāyo ca hoti. Evaṁ taṁ ṭhānaṁ asappāyaṁ hoti, vuttappakāra-antarāyābhāve sappāyaṁ. Saṅghadassanampi sātthaṁ. Sace pana antogāme mahāmaṇḍapaṁ kāretvā sabbarattiṁ dhammassavanaṁ kārentesu manussesu vuttappakāreneva janasannipāto ceva antarāyo ca hoti, evaṁ taṁ ṭhānaṁ asappāyaṁ, antarāyābhāve sappāyaṁ. Mahāparivārānaṁ therānaṁ dassanepi

eseva nayo.

Asubhadassanampi (CS:pg.3.219) sātthaṁ. Tadatthadīpanatthañca idaṁ vatthu-- eko kira daharabhikkhu sāmaṇeraṁ gahetvā dantakaṭṭhatthāya gato. Sāmaṇero maggā okkamitvā purato gacchanto asubhaṁ disvā paṭhamajjhānaṁ nibbattetvā tadeva pādakaṁ katvā saṅkhāre sammasanto tīṇi phalāni sacchikatvā uparimaggatthāya kammaṭṭhānaṁ pariggahetvā aṭṭhāsi. Daharo taṁ apassanto "sāmaṇerā"ti pakkosi So-- "Mayā pabbajitadivasato paṭṭhāya bhikkhunā saddhiṁ dve kathā nāma na kathitapubbā, aññasmimpi divase uparivisesaṁ nibbattessāmī"ti cintetvā "kiṁ, bhante,"ti paṭivacanaṁ adāsi. "Ehī"ti vutte ekavacaneneva āgantvā-- "bhante, iminā tāva maggena gantvā mayā ṭhitokāse muhuttaṁ puratthābhimukhā hutvā olokethā"ti āha. So tathā katvā tena pattavisesameva pāpuṇi. Evaṁ ekaṁ (SA.47.2./III,184.) asubhaṁ dvinnaṁ janānaṁ atthāya jātaṁ. Evaṁ sātthampi panetaṁ purisassa mātugāmāsubhaṁ asappāyaṁ, mātugāmassa ca purisāsubhaṁ, sabhāgameva sappāyanti evaṁ sappāyapariggaṇhanaṁ sappāyasampajaññaṁ.

Evaṁ pariggahitasātthasappāyassa pana aṭṭhatiṁsakammaṭṭhānesu attano cittarucikaṁ kammaṭṭhānasaṅkhātaṁ gocaraṁ uggahetvā bhikkhācāragocare taṁ gahetvāva gamanaṁ **gocarasampajaññaṁ** nāma.

Tassāvibhāvatthaṁ idaṁ catukkaṁ veditabbaṁ-- idhekacco bhikkhu harati na paccāharati, ekacco paccāharati na harati, ekacco pana neva harati na paccāharati, ekacco harati ca paccāharati ca.

Tattha yo bhikkhu divasaṁ caṅkamena nisajjāya ca āvaraṇīyehi dhammehi cittaṁ parisodhetvā tathā rattiyā paṭhamaṁ yāmaṁ majjhimayāme seyyaṁ kappetvā, pacchimayāmepi nisajjācaṅkamehi vītināmetvā, pageva cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇavattaṁ katvā bodhirukkhe udakaṁ āsiñcitvā pānīyaṁ paribhojanīyaṁ paccupaṭṭhapetvā ācariyupajjhāyavattādīni samādāya vattati. So sarīraparikammaṁ katvā senāsanaṁ pavisitvā dve tayo pallaṅke usumaṁ gāhāpento kammaṭṭhānamanuyuñjitvā bhikkhācāravelāya uṭṭhahitvā kammaṭṭhānasīseneva pattacīvaramādāya senāsanato nikkhamitvā kammaṭṭhānaṁ manasikarontova cetiyaṅgaṇaṁ gantvā sace Buddhānussatikammaṭṭhānaṁ hoti, taṁ avissajjetvāva cetiyaṅgaṇaṁ pavisati. Aññaṁ ce kammaṭṭhānaṁ hoti, sopānapādamūle ṭhatvā hatthena gahitabhaṇḍaṁ viya taṁ ṭhapetvā Buddhārammaṇaṁ (CS:pg.3.220) pītiṁ gahetvā cetiyaṅgaṇaṁ āruyha mahantaṁ cetiyaṁ ce, tikkhattuṁ padakkhiṇaṁ katvā catūsu ṭhānesu vanditabbaṁ, khuddakaṁ ce, tatheva padakkhiṇaṁ katvā aṭṭhasu ṭhānesu vanditabbaṁ. Cetiyaṁ vanditvā bodhiyaṅgaṇaṁ pattenāpi Buddhassa Bhagavato sammukhā viya nipaccakāraṁ (SA.47.2./III,185.) dassetvā bodhi vanditabbā. So evaṁ cetiyañca bodhiñca vanditvā paṭisāmitaṭṭhānaṁ gantvā paṭisāmitabhaṇḍakaṁ hatthena gaṇhanto viya nikkhittakammaṭṭhānaṁ gahetvā gāmasamīpe kammaṭṭhānasīseneva cīvaraṁ pārupitvā gāmaṁ piṇḍāya pavisati.

Atha naṁ manussā disvā "ayyo no āgato"ti paccuggantvā pattaṁ gahetvā āsanasālāya vā gehe vā nisīdāpetvā yāguṁ datvā yāva bhattaṁ na niṭṭhāti, tāva pāde dhovitvā makkhetvā purato nisīditvā pañhaṁ vā pucchanti, dhammaṁ vā sotukāmā honti. Sacepi na kathāpenti, janasaṅgahaṇatthaṁ dhammakathā nāma kātabbāyevāti Aṭṭhakathācariyā vadanti. Dhammakathā hi kammaṭṭhānavinimuttā nāma natthi, tasmā kammaṭṭhānasīseneva dhammaṁ kathetvā kammaṭṭhānasīseneva āhāraṁ paribhuñjitvā anumodanaṁ katvā nivattiyamānehipi manussehi anugatova gāmato nikkhamitvā tattha te nivattetvā maggaṁ paṭipajjati.

Atha naṁ puretaraṁ nikkhamitvā bahigāme katabhattakiccā sāmaṇeradaharabhikkhū disvā paccuggantvā pattacīvaramassa gaṇhanti. Porāṇakabhikkhū kira na "amhākaṁ upajjhāyo ācariyo"ti mukhaṁ oloketvā vattaṁ karonti, sampattaparicchedeneva karonti. Te taṁ pucchanti-- "Bhante, ete manussā tumhākaṁ kiṁ honti, mātipakkhato sambandhā pitipakkhato"ti? Kiṁ disvā pucchathāti? Tumhesu etesaṁ pemaṁ bahumānanti. "Āvuso, yaṁ mātāpitūhipi dukkarataraṁ, taṁ ete amhākaṁ karonti, pattacīvarampi no etesaṁ santakameva, etesaṁ ānubhāvena neva bhaye bhayaṁ, na chātake chātakaṁ jānāma, edisā nāma amhākaṁ upakārino natthī"ti tesaṁ guṇe kathayanto gacchati. Ayaṁ vuccati **harati na paccāharatī**ti.

Yassa pana pageva vuttappakāraṁ vattapaṭipattiṁ karontassa kammajatejo pajjalati, anupādiṇṇakaṁ muñcitvā upādiṇṇakaṁ gaṇhāti, sarīrato sedā muccanti, kammaṭṭhānavīthiṁ nārohati, so pageva pattacīvaramādāya vegasāva cetiyaṁ (CS:pg.3.221) vanditvā gorūpānaṁ nikkhamanavelāyameva gāmaṁ yāgubhikkhāya pavisitvā yāguṁ labhitvā āsanasālaṁ gantvā pivati. Athassa dvittikkhattuṁ ajjhoharaṇamatteneva (SA.47.2./III,186.) kammajatejo upādiṇṇakaṁ muñcitvā anupādiṇṇakaṁ gaṇhāti, ghaṭasatena nhāto viya tejodhātupariḷāhanibbānaṁ patvā kammaṭṭhānasīsena yāguṁ paribhuñjitvā pattañca mukhañca dhovitvā antarābhatte kammaṭṭhānaṁ manasikatvā avasesaṭṭhāne piṇḍāya caritvā kammaṭṭhānasīsena āhāraṁ paribhuñjitvā tato paṭṭhāya poṅkhānupoṅkhaṁ upaṭṭhahamānaṁ kammaṭṭhānaṁ gahetvāva āgacchati. Ayaṁ vuccati **paccāharati na haratī**ti. Edisā ca bhikkhū yāguṁ pivitvā vipassanaṁ ārabhitvā Buddhasāsane arahattaṁ pattā nāma gaṇanapathaṁ vītivattā. Sīhaḷadīpeyeva tesu tesu gāmesu āsanasālāyaṁ na taṁ āsanamatthi, yattha yāguṁ pivitvā arahattaṁ pattā bhikkhū natthīti.

Yo pana pamādavihārī hoti nikkhittadhuro, sabbavattāni bhinditvā pañcavidhacetovinibandhabaddhacitto viharanto "kammaṭṭhānaṁ nāma atthī"tipi saññaṁ akatvā gāmaṁ piṇḍāya pavisitvā ananulomikena gihisaṁsaggena saṁsaṭṭho caritvā ca bhuñjitvā ca tuccho nikkhamati. Ayaṁ vuccati **neva harati na paccāharatī**ti.

Yo panāyaṁ **harati ca paccāharati cā**ti vutto, so gatapaccāgatikavattavasena veditabbo. Attakāmā hi kulaputtā sāsane pabbajitvā dasapi vīsampi tiṁsampi cattālīsampi paññāsampi satampi ekato vasantā katikavattaṁ katvā viharanti "āvuso, tumhe na iṇaṭṭā, na bhayaṭṭā, na jīvikāpakatā pabbajitā, dukkhā muccitukāmā panettha pabbajitā, tasmā gamane uppannakilesaṁ gamaneyeva niggaṇhatha, ṭhāne, nisajjāya, sayane uppannakilesaṁ sayaneyeva niggaṇhathā"ti. Te evaṁ katikavattaṁ katvā bhikkhācāraṁ gacchantā aḍḍha-usabha-usabha-aḍḍhagāvutagāvutantaresu pāsāṇā honti, tāya saññāya kammaṭṭhānaṁ manasikarontāva gacchanti. Sace kassaci gamane kileso uppajjati, tattheva naṁ niggaṇhāti. Tathā asakkonto tiṭṭhati. Athassa pacchato āgacchantopi tiṭṭhati, so "ayaṁ bhikkhu tuyhaṁ uppannavitakkaṁ jānāti, ananucchavikaṁ te etan"ti attānaṁ paṭicodetvā vipassanaṁ vaḍḍhetvā tattheva ariyabhūmiṁ (SA.47.2./III,187.) okkamati, tathā (CS:pg.3.222) asakkonto nisīdatīti so eva nayo. Ariyabhūmiṁ okkamituṁ asakkontopi, taṁ kilesaṁ vikkhambhetvā kammaṭṭhānaṁ manasikarontova gacchati, na kammaṭṭhānavippayuttena cittena pādaṁ uddharati. Uddharati ce, paṭinivattitvā purimapadesaṁyeva eti ālindakavāsī **Mahāphussadevatthero** viya.

So kira ekūnavīsati vassāni gatapaccāgatikavattaṁ pūrento eva vihāsi. Manussāpi sudaṁ antarāmagge kasantā ca vapantā ca maddantā ca kammāni ca karontā theraṁ tathā gacchantaṁ disvā-- "Ayaṁ thero punappunaṁ nivattitvā gacchati, kiṁ nu kho

maggamūḷho, udāhu kiñci pamuṭṭho”ti samullapanti. So taṁ anādiyitvā kammaṭṭhānayuttacitteneva samaṇadhammaṁ karonto vīsativassabbhantare arahattaṁ pāpuṇi. Arahattappattadivase cassa caṅkamanakoṭiyaṁ adhivatthā devatā aṅgulīhi dīpaṁ ujjāletvā aṭṭhāsi. Cattāropi mahārājāno sakko ca devānamindo brahmā ca sahampati upaṭṭhānaṁ āgamaṁsu. Tañca obhāsaṁ disvā Vanavāsīmahātissatthero taṁ dutiyadivase pucchi-- “rattibhāge āyasmato santike obhāso ahosi, kiṁ so obhāso”ti? Thero vikkhepaṁ karonto “obhāso nāma dīpobhāsopi hoti, maṇi-obhāsopī”ti evamādimāha. Tato “paṭicchādetha tumhe”ti nibaddho āmāti paṭijānitvā ārocesi.

Kāḷavallimaṇḍapavāsīmahānāgatthero viya ca. Sopi kira gatapaccāgatikavattaṁ pūrento paṭhamaṁ tāva “Bhagavato mahāpadhānaṁ pūjessāmī”ti satta vassāni ṭhānacaṅkamameva adhiṭṭhāsi. Puna soḷasa vassāni gatapaccāgatikavattaṁ pūretvā arahattaṁ pāpuṇi. So kammaṭṭhānayutteneva cittena pādaṁ uddharanto vippayuttena uddhaṭe paṭinivattanto gāmasamīpaṁ gantvā “gāvī nu pabbajito nū”ti āsaṅkanīyapadese ṭhatvā cīvaraṁ pārupitvā kacchakarakato udakena pattaṁ (SA.47.2./III,188.) dhovitvā udakagaṇḍūsaṁ karoti. Kiṁ kāraṇā? “Mā me bhikkhaṁ dātuṁ vā vandituṁ vā āgate manusse ‘dīghāyukā hothā’ti vacanamattenāpi kammaṭṭhānavikkhepo ahosī”ti “ajja, bhante, katimī”ti divasaṁ vā bhikkhugaṇanaṁ vā pañhaṁ vā pucchito (CS:pg.3.223) pana udakaṁ gilitvā āroceti. Sace divasādipucchakā na honti, nikkhamanavelāyaṁ gāmadvāre niṭṭhubhitvā yāti.

Kalambatitthavihāre vassūpagatā paññāsa bhikkhū viya ca. Te kira āsāḷhipuṇṇamiyaṁ katikavattaṁ akaṁsu-- “arahattaṁ apatvā aññamaññaṁ nālapissāmā”ti. Gāmañca piṇḍāya pavisantā udakagaṇḍūsaṁ katvā pavisiṁsu. Divasādīsu pucchitesu vuttanayeneva paṭipajjiṁsu. Tattha manussā niṭṭhubhanaṁ disvā jāniṁsu-- “Ajjeko āgato, ajja dve”ti. Evañca cintesuṁ-- “Kiṁ nu kho ete amheheva saddhiṁ na sallapanti, udāhu aññamaññampi. Yadi aññamaññaṁ na sallapanti, addhā vivādajātā bhavissanti. Etha ne aññamaññaṁ khamāpessāmā”ti sabbe vihāraṁ gantvā paññāsāya bhikkhūsu dvepi bhikkhū ekokāse nāddasaṁsu. Tato yo tesu cakkhumā puriso, so āha-- “Na bho kalahakārakānaṁ okāso īdiso hoti, susammaṭṭhaṁ cetiyaṅgaṇaṁ bodhiyaṅgaṇaṁ, sunikkhittā sammajjaniyo, supaṭṭhitaṁ pānīyaṁ paribhojanīyan”ti Te tatova nivattā. Tepi bhikkhū antotemāseyeva arahattaṁ patvā mahāpavāraṇāyaṁ visuddhipavāraṇaṁ pavāresuṁ.

Evaṁ kāḷavallimaṇḍapavāsī Mahānāgatthero viya, Kalambatitthavihāre vassūpagatā bhikkhū viya ca kammaṭṭhānayutteneva cittena pādaṁ uddharanto gāmasamīpaṁ gantvā udakagaṇḍūsaṁ katvā vīthiyo sallakkhetvā yattha surāsoṇḍadhuttādayo kalahakārakā caṇḍahatthi-assādayo vā natthi, taṁ vīthiṁ paṭipajjati. Tattha ca piṇḍāya caramāno na turitaturito viya javena gacchati. Na hi javena piṇḍapātikadhutaṅgaṁ nāma kiñci atthi. Visamabhūmibhāgapattaṁ pana udakasakaṭaṁ viya niccalo hutvā gacchati. Anugharaṁ paviṭṭho ca dātukāmaṁ vā adātukāmaṁ vā sallakkhetuṁ tadanurūpaṁ kālaṁ āgamento bhikkhaṁ (SA.47.2./III,189.) gahetvā antogāme vā bahigāme vā vihārameva vā āgantvā yathāphāsuke patirūpe okāse nisīditvā kammaṭṭhānaṁ manasikaronto āhāre paṭikūlasaññaṁ upaṭṭhapetvā akkhabbhañjanavaṇalepanaputtamaṁsūpamāvasena paccavekkhanto aṭṭhaṅgasamannāgataṁ āhāraṁ āhāreti, neva davāya na madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya …pe… bhuttāvī ca udakakiccaṁ katvā muhuttaṁ bhattakilamathaṁ paṭipassambhetvā yathā purebhattaṁ (CS:pg.3.224) evaṁ pacchābhattaṁ purimayāmaṁ pacchimayāmañca kammaṭṭhānameva manasikaroti. Ayaṁ vuccati **harati ca paccāharati cā**ti.

Imaṁ pana haraṇapaccāharaṇasaṅkhātaṁ gatapaccāgatikavattaṁ pūrento yadi upanissayasampanno hoti, paṭhamavaye eva arahattaṁ pāpuṇāti. No ce paṭhamavaye pāpuṇāti, atha majjhimavaye pāpuṇāti. No ce majjhimavaye pāpuṇāti, atha pacchimavaye pāpuṇāti, no ce pacchimavaye pāpuṇāti, atha maraṇasamaye. No ce maraṇasamaye pāpuṇāti, atha devaputto hutvā. No ce devaputto hutvā pāpuṇāti, anuppanne Buddhe nibbatto paccekabodhiṁ sacchikaroti. No ce paccekabodhiṁ sacchikaroti, atha Buddhānaṁ sammukhībhāve khippābhiñño vā hoti, seyyathāpi thero Bāhiyo Bārucīriyo mahāpañño vā, seyyathāpi thero Sāriputto, mahiddhiko vā, seyyathāpi thero Mahāmoggallāno, dhutavādo vā, seyyathāpi thero Mahākassapo, dibbacakkhuko vā, seyyathāpi thero Anuruddho, vinayadharo vā, seyyathāpi thero Upāli, dhammakathiko vā, seyyathāpi thero Puṇṇo Mantāṇiputto, āraññiko vā, seyyathāpi thero Revato, bahussuto vā, seyyathāpi thero Ānando, sikkhākāmo vā, seyyathāpi thero Rāhulo Buddhaputtoti. Iti imasmiṁ catukke yvāyaṁ harati paccāharati ca, tassa gocarasampajaññaṁ sikhāpattaṁ hoti.

Abhikkamādīsu pana asammuyhanaṁ **asammohasampajaññaṁ**. Taṁ evaṁ veditabbaṁ-- idha bhikkhu abhikkamanto vā paṭikkamanto vā yathā andhaputhujjanā abhikkamādīsu-- "Attā abhikkamati, attanā abhikkamo nibbattito"ti vā "ahaṁ abhikkamāmi, mayā abhikkamo nibbattito"ti vā sammuyhanti, tathā asammuyhanto abhikkamāmīti citte uppajjamāne teneva cittena saddhiṁ cittasamuṭṭhānā (SA.47.2./III,190.) vāyodhātu viññattiṁ janayamānā uppajjati, iti cittakiriyavāyodhātuvipphāravasena ayaṁ kāyasammato aṭṭhisaṅghāṭo abhikkamati. Tassevaṁ abhikkamato ekekapāduddharaṇe pathavīdhātu āpodhātūti dve dhātuyo omattā honti mandā, itarā dve adhimattā honti balavatiyo, tathā atiharaṇavītiharaṇesu, vossajjane tejodhātu vāyodhātūti dve dhātuyo omattā honti (CS:pg.3.225) mandā, itarā dve adhimattā honti balavatiyo, tathā sannikkhepanasannirumbhanesu.

Tattha uddharaṇe pavattā rūpārūpadhammā atiharaṇaṁ na pāpuṇanti, tathā atiharaṇe pavattā vītiharaṇaṁ, vītiharaṇe pavattā vossajjanaṁ, vossajjane pavattā sannikkhepanaṁ, sannikkhepane pavattā sannirumbhanaṁ na pāpuṇanti, tattha tattheva pabbapabbaṁ sandhisandhi odhi-odhi hutvā tattakapāle pakkhittatilāni viya taṭataṭāyantā bhijjanti. Tattha ko eko abhikkamati, kassa vā ekassa abhikkamanaṁ? Paramatthato hi dhātūnaṁyeva gamanaṁ, dhātūnaṁ ṭhānaṁ, dhātūnaṁ nisajjā, dhātūnaṁ sayanaṁ. Tasmiṁ tasmiñhi koṭṭhāse saddhiṁ rūpena--

"Aññaṁ uppajjate cittaṁ, aññaṁ cittaṁ nirujjhati;
Avīcimanusambandho, nadīsotova vattatī"ti.[1]--

Evaṁ abhikkamādīsu asammuyhanaṁ asammohasampajaññaṁ nāmāti.

Niṭṭhito "abhikkante paṭikkante sampajānakārī hotī"tipadassa attho.

Ālokite vilokiteti ettha pana ālokitaṁ nāma purato pekkhanaṁ, vilokitaṁ nāma anudisāpekkhanaṁ. Aññānipi heṭṭhā upari pacchato anupekkhanavasena olokita-ullokitāpalokitāni nāma honti. Tāni idha na gahitāni, sāruppavasena pana imāneva dve gahitāni. Iminā vā mukhena sabbānipi tāni gahitānevāti.

Tattha "ālokessāmī"ti citte uppanne cittavaseneva anoloketvā atthapariggaṇhanaṁ sātthakasampajaññaṁ. Taṁ āyasmantaṁ Nandaṁ kāyasakkhiṁ katvā veditabbaṁ. Vuttañhetaṁ Bhagavatā --

"Sace, bhikkhave, Nandassa puratthimā disā āloketabbā hoti, sabbaṁ cetasā samannāharitvā Nando puratthimaṁ disaṁ āloketi (SA.47.2./III,191.) 'evaṁ me

[1] DA.2./I,193. ; MA.10./I,261. ; SA.47.2./III,190.

puratthimaṁ disaṁ ālokayato nābhijjhādomanassā (CS:pg.3.226) pāpakā akusalā dhammā anvāsavissantī'ti. Itiha tattha sampajāno hoti. Sace, bhikkhave, Nandassa pacchimā disā, uttarā disā, dakkhiṇā disā, uddhaṁ, adho, anudisā āloketabbā hoti, sabbaṁ cetasā samannāharitvā Nando anudisaṁ āloketi 'evaṁ me anudisaṁ ālokayato …'pe… sampajāno hotī"ti (a.ni.8.9).

Apica idhāpi pubbe vuttacetiyadassanādivaseneva sātthakatā ca sappāyatā ca veditabbā. Kammaṭṭhānassa pana avijahanameva gocarasampajaññaṁ, tasmā khandhadhātu-āyatanakammaṭṭhānikehi attano kamaṭṭhānavaseneva kasiṇādikammaṭṭhānikehi vā pana kammaṭṭhānasīseneva ālokanavilokanaṁ kātabbaṁ.

"Abbhantare attā nāma āloketā vā viloketā vā natthi, 'ālokessāmī'ti pana citte uppajjamāne teneva cittena saddhiṁ cittasamuṭṭhānā vāyodhātu viññattiṁ janayamānā uppajjati. Iti cittakiriyavāyodhātuvipphāravasena heṭṭhimaṁ akkhidalaṁ adho sīdati, uparimaṁ uddhaṁ laṅgheti, koci yantakena vivaranto nāma natthi, tato cakkhuviññāṇaṁ dassanakiccaṁ sādhentaṁ uppajjatī"ti evaṁ pajānanaṁ panettha asammohasampajaññaṁ nāma.

Apica mūlapariññā-āgantukatāvakālikabhāvavasenapettha asammohasampajaññaṁ veditabbaṁ. Mūlapariññāvasena tāva--

"Bhavaṅgāvajjanañceva, dassanaṁ sampaṭicchanaṁ;
Santīraṇaṁ voṭṭhabbanaṁ, javanaṁ bhavati sattamaṁ".

Tattha bhavaṅgaṁ upapattibhavassa aṅgakiccaṁ sādhayamānaṁ pavattati, taṁ āvaṭṭetvā kiriyamanodhātu āvajjanakiccaṁ sādhayamānā, tannirodhā cakkhuviññāṇaṁ dassanakiccaṁ sādhayamānaṁ, tannirodhā vipākamanodhātu sampaṭicchanakiccaṁ sādhayamānā, tannirodhā vipākamanoviññāṇadhātu santīraṇakiccaṁ sādhayamānā, tannirodhā kiriyamanoviññāṇadhātu voṭṭhabbanakiccaṁ sādhayamānā, tannirodhā sattakkhattuṁ javanaṁ javati. Tattha paṭhamajavanepi "ayaṁ (CS:pg.3.227) itthī, ayaṁ puriso"ti (SA.47.2./III,192.) rajjanadussanamuyhanavasena ālokitavilokitaṁ na hoti, dutiyajavanepi …pe… sattamajavanepi. Etesu pana yuddhamaṇḍale yodhesu viya heṭṭhupariyavasena bhijjitvā patitesu "ayaṁ itthī, ayaṁ puriso"ti rajjanādivasena ālokitavilokitaṁ hoti. Evaṁ tāvettha **mūlapariññāvasena** asammohasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Cakkhudvāre pana rūpe āpāthamāgate bhavaṅgacalanato uddhaṁ sakakiccanipphādanavasena āvajjanādīsu uppajjitvā niruddhesu avasāne javanaṁ uppajjati, taṁ pubbe uppannānaṁ āvajjanādīnaṁ gehabhūte cakkhudvāre āgantukapuriso viya hoti. Tassa yathā paragehe kiñci yācituṁ paviṭṭhassa āgantukapurisassa gehasāmikesu tuṇhīmāsinesu āṇākaraṇaṁ na yuttaṁ, evaṁ āvajjanādīnaṁ gehabhūte cakkhudvāre āvajjanādīsupi arajjantesu adussantesu amuyhantesu ca rajjanadussanamuyhanaṁ ayuttanti evaṁ **āgantukabhāvavasena** asammohasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Yāni panetāni cakkhudvāre voṭṭhabbanapariyosānāni cittāni uppajjanti, tāni saddhiṁ sampayuttadhammehi tattha tattheva bhijjanti, aññamaññaṁ na passanti, ittarāni tāvakālikāni honti. Tattha yathā ekasmiṁ ghare sabbesu mānusakesu matesu avasesassa ekassa taṅkhaṇaṁyeva maraṇadhammassa na yuttā naccagītādīsu abhirati nāma, evameva ekadvāre sasampayuttesu āvajjanādīsu tattha tattheva matesu avasesassa taṅkhaṇaṁyeva maraṇadhammassa javanassāpi rajjanadussanamuyhanavasena abhirati nāma na yuttāti evaṁ **tāvakālikabhāvavasena** asammohasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Apica khandhāyatanadhātupaccayapaccavekkhaṇavasenapetaṁ veditabbaṁ. Ettha

hi cakkhu ceva rūpā ca rūpakkhandho, dassanaṁ viññāṇakkhandho, taṁsampayuttā vedanā vedanākkhandho, saññā saññākkhandho, phassādikā saṅkhārā saṅkhārakkhandho, evametesaṁ pañcannaṁ khandhānaṁ samavāye ālokanavilokanaṁ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketi? Tathā cakkhu cakkhāyatanaṁ, rūpaṁ rūpāyatanaṁ, dassanaṁ manāyatanaṁ, vedanādayo sampayuttadhammā dhammāyatanaṁ, evametesaṁ catunnaṁ āyatanānaṁ (SA.47.2./III,193.) samavāye ālokanavilokanaṁ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko (CS:pg.3.228) viloketi? Tathā cakkhu cakkhudhātu, rūpaṁ rūpadhātu, dassanaṁ cakkhuviññāṇadhātu, taṁsampayuttā vedanādayo dhammā dhammadhātu, evametesaṁ catunnaṁ dhātūnaṁ samavāye ālokanavilokanaṁ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketi? Tathā cakkhu nissayapaccayo, rūpaṁ ārammaṇapaccayo, āvajjanaṁ anantarasamanantarūpanissayanatthivigatapaccayo, āloko upanissayapaccayo, vedanādayo sahajātapaccayo. Evametesaṁ paccayānaṁ samavāye ālokanavilokanaṁ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketīti evamettha khandhāyatanadhātupaccayapaccavekkhaṇavasenapi asammohasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Samiñjite pasāriteti pabbānaṁ samiñjanapasāraṇe. Tattha cittavaseneva samiñjanapasāraṇaṁ akatvā hatthapādānaṁ samiñjanapasāraṇapaccayā atthānatthaṁ pariggaṇhitvā atthapariggaṇhanaṁ sātthakasampajaññaṁ. Tattha hatthapāde aticiraṁ samiñjitvā vā pasāretvā vā ṭhitassa khaṇe khaṇe vedanā uppajjanti, cittaṁ ekaggaṁ na labhati, kammaṭṭhānaṁ paripatati, visesaṁ nādhigacchati. Kāle samiñjantassa kāle pasārentassa pana tā vedanā nuppajjanti, cittaṁ ekaggaṁ hoti, kammaṭṭhānaṁ phātiṁ gacchati, visesamadhigacchatīti evaṁ atthānatthapariggaṇhanaṁ veditabbaṁ.

Atthe pana satipi sappāyāsappāyaṁ pariggaṇhitvā sappāyapariggaṇhanaṁ sappāyasampajaññaṁ. Tatrāyaṁ nayo-- mahācetiyaṅgaṇe kira daharabhikkhū sajjhāyaṁ gaṇhanti. Tesaṁ piṭṭhipasse daharabhikkhuniyo dhammaṁ suṇanti. Tattheko daharo hatthaṁ pasārento kāyasaṁsaggaṁ patvā teneva kāraṇena gihī jāto. Aparo bhikkhu pādaṁ pasārento aggimhi pasāresi, aṭṭhiṁ āhacca pādo jhāyi. Aparo vammike pasāresi, so āsīvisena daṭṭho. Aparo cīvarakuṭidaṇḍake pasāresi, taṁ maṇisappo ḍaṁsi. Tasmā evarūpe asappāye apasāretvā sappāye pasāretabbaṁ. Idamettha sappāyasampajaññaṁ.

(SA.47.2./III,194.) Gocarasampajaññaṁ pana mahātheravatthunā dīpetabbaṁ-- mahāthero kira divāṭṭhāne nisinno antevāsikehi saddhiṁ kathayamāno sahasā hatthaṁ (CS:pg.3.229) samiñjitvā puna yathāṭhāne ṭhapetvā saṇikaṁ samiñjesi. Taṁ antevāsikā pucchiṁsu-- “Kasmā, bhante, sahasā hatthaṁ samiñjitvā puna yathāṭhāne ṭhapetvā saṇikaṁ samiñjitthā”ti. Yato paṭṭhāyāhaṁ, āvuso, kammaṭṭhānaṁ manasikātuṁ āraddho, na me kammaṭṭhānaṁ muñcitvā hattho samiñjitapubbo, idāni pana tumhehi saddhiṁ kathayamānena kammaṭṭhānaṁ muñcitvā samiñjito, tasmā puna yathāṭhāne ṭhapetvā samiñjesinti. Sādhu, bhante, bhikkhunā nāma evarūpena bhavitabbanti. Evametthāpi kammaṭṭhānāvijahanameva gocarasampajaññanti veditabbaṁ.

Abbhantare attā nāma koci samiñjanto vā pasārento vā natthi, vuttappakāracittakiriyavāyodhātuvipphārena pana suttākaḍḍhanavasena dāruyantassa hatthapādalaḷanaṁ viya samiñjanapasāraṇaṁ hotīti parijānanaṁ panettha asammohasampajaññanti veditabbaṁ.

Saṅghāṭipattacīvaradhāraṇeti ettha saṅghāṭicīvarānaṁ nivāsanapārupanavasena, pattassa bhikkhāpaṭiggahaṇādivasena paribhogo dhāraṇaṁ nāma. Tattha saṅghāṭicīvaradhāraṇe tāva nivāsetvā pārupitvā ca piṇḍāya carato āmisalābho, “sītassa

paṭighātāyā”ti-ādinā nayena Bhagavatā vuttappakāroyeva ca attho attho nāma. Tassa vasena sātthakasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Uṇhapakatikassa pana dubbalassa ca cīvaraṁ sukhumaṁ sappāyaṁ, sītālukassa ghanaṁ dupaṭṭaṁ. Viparītaṁ asappāyaṁ. Yassa kassaci jiṇṇaṁ asappāyameva. Aggaḷādidānena hissa taṁ palibodhakaraṁ hoti. Tathā paṭṭuṇṇadukūlādibhedaṁ lobhanīyacīvaraṁ. Tādisañhi araññe ekakassa nivāsantarāyakaraṁ (SA.47.2./III,195.) jīvitantarāyakarañcāpi hoti. Nippariyāyena pana yaṁ nimittakammādimicchājīvavasena uppannaṁ, yañcassa sevamānassa akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti taṁ asappāyaṁ. Viparītaṁ sappāyaṁ, tassa vasenettha sappāyasampajaññaṁ, kammaṭṭhānāvijahanavaseneva ca gocarasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Abbhantare attā nāma koci cīvaraṁ pārupanto natthi, vuttappakāracittakiriyavāyodhātuvipphāreneva pana cīvarapārupanaṁ hoti. Tattha cīvarampi (CS:pg.3.230) acetanaṁ, kāyopi acetano. Cīvaraṁ na jānāti “mayā kāyo pārupito”ti. Kāyopi na jānāti “ahaṁ cīvarena pārupito”ti. Dhātuyova dhātusamūhaṁ paṭicchādenti paṭapilotikāya potthakarūpapaṭicchādane viya. Tasmā neva sundaraṁ cīvaraṁ labhitvā somanassaṁ kātabbaṁ, na asundaraṁ labhitvā domanassaṁ. Nāgavammikacetiyarukkhādīsu hi keci mālāgandhadhūmavatthādīhi sakkāraṁ karonti, keci gūthamuttakaddamadaṇḍasatthapahārādīhi asakkāraṁ. Na tehi nāgavammikarukkhādayo somanassaṁ vā karonti domanassaṁ vā. Evamevaṁ neva sundaraṁ cīvaraṁ labhitvā somanassaṁ kātabbaṁ, na asundaraṁ labhitvā domanassanti evaṁ pavattapaṭisaṅkhānavasenettha asammohasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Pattadhāraṇepi pattaṁ sahasāva aggahetvā-- “Imaṁ gahetvā piṇḍāya caramāno bhikkhaṁ labhissāmī”ti evaṁ pattaggahaṇapaccayā paṭilabhitabba-atthavasena sātthakasampajaññaṁ veditabbaṁ. Kisadubbalasarīrassa pana garupatto asappāyo. Yassa kassaci catupañcagaṇṭhikāhato dubbisodhanīyo asappāyova. Duddhotapatto hi na vaṭṭati, taṁ dhovantasseva cassa palibodho hoti. Maṇivaṇṇapatto pana lobhanīyo cīvare vuttanayeneva asappāyo. Nimittakammādivasena laddho, pana yañcassa sevamānassa akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, ayaṁ ekanta-asappāyova. Viparīto sappāyo. Tassa vasenettha sappāyasampajaññaṁ, kammaṭṭhānāvijahanavaseneva ca gocarasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Abbhantare attā nāma koci pattaṁ gaṇhanto natthi, vuttappakāracittakiriyavāyodhātuvipphāreneva pattaggahaṇaṁ (SA.47.2./III,196.) nāma hoti. Tattha pattopi acetano, hatthāpi acetanā. Patto na jānāti “ahaṁ hatthehi gahito”ti. Hatthāpi na jānanti “patto amhehi gahito”ti. Dhātuyova dhātusamūhaṁ gaṇhanti, saṇḍāsena aggivaṇṇapattaggahaṇe viyāti evaṁ pavattapaṭisaṅkhānavasenettha asammohasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Apica yathā chinnahatthapāde vaṇamukhehi paggharitapubbalohitakimikule nīlamakkhikasamparikiṇṇe anāthasālāya anāthamanusse disvā dayālukā purisā tesaṁ vaṇapaṭṭacoḷakāni ceva kapālādīhi bhesajjāni ca upanāmenti. Tattha coḷakānipi kesañci saṇhāni, kesañci thūlāni pāpuṇanti, bhesajjakapālānipi kesañci susaṇṭhānāni, kesañci (CS:pg.3.231) dussaṇṭhānāni pāpuṇanti, na te tattha sumanā vā dummanā vā honti. Vaṇapaṭicchādanamatteneva hi coḷakena bhesajjapaṭiggahamatteneva ca kapālakena tesaṁ attho. Evameva yo bhikkhu vaṇacoḷakaṁ viya cīvaraṁ, bhesajjakapālakaṁ viya ca pattaṁ, kapāle bhesajjamiva ca patte laddhabhikkhaṁ sallakkheti. Ayaṁ saṅghāṭipattacīvaradhāraṇe asammohasampajaññena uttamasampajānakārīti veditabbo.

Asitādīsu **asite**ti piṇḍapātabhojane. **Pīte**ti yāgu-ādipāne. **Khāyite**ti piṭṭhakhajjakādikhādane. **Sāyite**ti madhuphāṇitādisāyane. Tattha "neva davāyā"ti-ādinā nayena vutto aṭṭhavidhopi attho attho nāma, tassa vasena sātthakasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Lūkhapaṇītatittamadhurādīsu pana yena bhojanena yassa aphāsu hoti, taṁ tassa asappāyaṁ. Yaṁ pana nimittakammādivasena paṭiladdhaṁ, yañcassa bhuñjato akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, taṁ ekanta-asappāyameva. Viparītaṁ sappāyaṁ. Tassa vasenettha sappāyasampajaññaṁ, kammaṭṭhānāvijahanavaseneva ca gocarasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Abbhantare attā nāma koci bhuñjako natthi, vuttappakāracittakiriyavāyodhātuvipphāreneva pattapaṭiggahaṇaṁ nāma hoti, cittakiriyavāyodhātuvipphāreneva (SA.47.2./III,197.) hatthassa patte otāraṇaṁ nāma hoti, cittakiriyavāyodhātuvipphāreneva ālopakaraṇaṁ ālopuddharaṇaṁ mukhavivaraṇañca hoti. Na koci kuñcikāya na yantakena hanukaṭṭhīni vivarati, cittakiriyavāyodhātuvipphāreneva ālopassa mukhe ṭhapanaṁ uparidantānaṁ musalakiccasādhanaṁ heṭṭhādantānaṁ udukkhalakiccasādhanaṁ jivhāya hatthakiccasādhanañca hoti. Iti naṁ tattha aggajivhāya tanukakheḷo, mūlajivhāya bahalakheḷo makkheti. Taṁ heṭṭhādanta-udukkhale jivhāhatthaparivattitaṁ kheḷa-udakatemitaṁ uparidantamusalasañcuṇṇitaṁ koci kaṭacchunā vā dabbiyā vā anto pavesento nāma natthi, vāyodhātuyāva pavisati. Paviṭṭhaṁ paviṭṭhaṁ koci palālasantharaṁ katvā dhārento nāma natthi, vāyodhātuvaseneva tiṭṭhati. Ṭhitaṁ ṭhitaṁ koci uddhanaṁ katvā aggiṁ jāletvā pacanto nāma natthi, tejodhātuyāva paccati. Pakkaṁ pakkaṁ koci daṇḍakena vā yaṭṭhiyā vā bahi nīharako nāma natthi, vāyodhātuyeva nīharati. Iti vāyodhātu atiharati ca vītiharati ca (CS:pg.3.232) dhāreti ca parivatteti ca sañcuṇṇeti ca visoseti ca nīharati ca; pathavīdhātu dhāreti ca parivatteti ca sañcuṇṇeti ca visoseti ca; āpodhātu sineheti ca allattañca anupāleti; tejodhātu antopaviṭṭhaṁ paripāceti; ākāsadhātu añjaso hoti; viññāṇadhātu tattha tattha sammāpayogamanvāya ābhujatīti evaṁ pavattapaṭisaṅkhānavasenettha asammohasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Apica gamanato, pariyesanato, paribhogato, āsayato, nidhānato, aparipakkato, paripakkato, phalato, nissandato, sammakkhanatoti evaṁ dasavidhaṁ paṭikūlabhāvaṁ paccavekkhaṇatopettha asammohasampajaññaṁ veditabbaṁ. Vitthārakathā panettha Visuddhimagge (visuddhi.1.294ādayo) āhārapaṭikūlasaññāniddesato gahetabbā.

Uccārapassāvakammeti uccārassa ca passāvassa ca karaṇe. Tattha pattakāle uccārapassāvaṁ akarontassa sakalasarīrato sedā muccanti, akkhīni bhamanti, cittaṁ na ekaggaṁ hoti, aññe ca rogā uppajjanti. Karontassa pana sabbaṁ taṁ na hotīti ayamettha attho. Tassa (SA.47.2./III,198.) vasena sātthakasampajaññaṁ veditabbaṁ. Aṭṭhāne uccārapassāvaṁ karontassa pana āpatti hoti, ayaso vaḍḍhati, jīvitantarāyopi hoti. Patirūpe ṭhāne karontassa sabbaṁ taṁ na hotīti idamettha sappāyaṁ. Tassa vasena sappāyasampajaññaṁ, kammaṭṭhānāvijahanavasena ca gocarasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Abbhantare attā nāma koci uccārapassāvakammaṁ karonto natthi, cittakiriyavāyodhātuvipphāreneva pana uccārapassāvakammaṁ hoti. Yathā pana pakke gaṇḍe gaṇḍabhedena pubbalohitaṁ akāmatāya nikkhamati, yathā ca atibharitā udakabhājanā udakaṁ akāmatāya nikkhamati, evaṁ pakkāsayamuttavatthīsu sannicitā uccārapassāvā vāyuvegasamuppīḷitā akāmatāyapi nikkhamanti. So panāyaṁ evaṁ nikkhamanto uccārapassāvo neva tassa bhikkhuno attano hoti na parassa, kevalaṁ sarīranissandova hoti. Yathā kiṁ? Yathā udakatumbato purāṇa-udakaṁ chaḍḍentassa

neva taṁ attano hoti na paresaṁ, kevalaṁ paṭijagganamattameva hoti. Evaṁ pavattapaṭisaṅkhānavasenettha asammohasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Gatādīsu (CS:pg.3.233) **gate**ti gamane. **Ṭhite**ti ṭhāne. **Nisinne**ti nisajjāya. **Sutte**ti sayane. **Jāgarite** ti jāgaraṇe. **Bhāsite**ti kathane. **Tuṇhībhāve**ti akathane. Ettha ca yo ciraṁ gantvā vā caṅkamitvā vā aparabhāge ṭhito iti paṭisañcikkhati (SA.47.2./III,199.) "caṅkamanakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā"ti, ayaṁ gate sampajānakārī nāma.

Yo sajjhāyaṁ vā karonto pañhaṁ vā vissajjento kammaṭṭhānaṁ vā manasikaronto ciraṁ ṭhatvā aparabhāge nisinno iti paṭisañcikkhati "ṭhitakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā"ti, ayaṁ ṭhite sampajānakārī nāma.

Yo sajjhāyādikaraṇavaseneva ciraṁ nisīditvā aparabhāge nipanno iti paṭisañcikkhati-- "nisinnakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā"ti, ayaṁ nisinne sampajānakārī nāma.

Yo pana nipannakova sajjhāyaṁ karonto kammaṭṭhānaṁ vā manasikaronto niddaṁ okkamitvā aparabhāge uṭṭhāya iti paṭisañcikkhati-- "sayanakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā"ti, ayaṁ Sutte ca jāgarite ca sampajānakārī nāma. Kiriyamayacittānañhi appavattaṁ suttaṁ nāma, pavattaṁ jāgaritaṁ nāmāti.

Yo pana bhāsamāno-- "Ayaṁ saddo nāma oṭṭhe ca paṭicca dante ca jivhañca tāluñca paṭicca cittassa ca tadanurūpaṁ payogaṁ paṭicca jāyatī"ti sato sampajāno bhāsati, ciraṁ vā pana kālaṁ sajjhāyaṁ katvā dhammaṁ vā kathetvā kammaṭṭhānaṁ vā parivattetvā pañhaṁ vā vissajjetvā aparabhāge tuṇhībhūto iti paṭisañcikkhati "bhāsitakāle uppannā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā"ti ayaṁ bhāsite sampajānakārī nāma.

Yo tuṇhībhūto ciraṁ dhammaṁ vā kammaṭṭhānaṁ vā manasikatvā aparabhāge iti paṭisañcikkhati "tuṇhībhūtakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā"ti. Upādārūpapavattiyā sati bhāsati nāma, asati tuṇhī bhavati nāmāti, ayaṁ tuṇhībhāve sampajānakārī nāmāti. Evamettha asammohasampajaññaṁ tassa vasena sampajānakāritā veditabbā. Imasmiṁ Sutte satipaṭṭhānamissakasampajaññaṁ pubbabhāgaṁ kathitaṁ.

(SA.47.3.)3. Bhikkhusuttavaṇṇanā

369. Tatiye (CS:pg.3.234) **evameva panidhekacce**ti so kira bhikkhu kammaṭṭhānaṁ kathāpetvā ito cito ca āhiṇḍati, kāyavivekaṁ nānuyuñjati. Tena naṁ Bhagavā niggaṇhanto evamāha. **Tasmā**ti yasmā saṁkhittena desanaṁ yācasi, tasmā. **Diṭṭhī**ti kammassakatādiṭṭhi.

(SA.47.4./III,200.)

(SA.47.4.)4. Sālasuttavaṇṇanā

370. Catutthe **Dhammavinayo**ti dhammoti vā vinayoti vā ubhayametaṁ Satthusāsanasseva nāmaṁ. **Samādapetabbā**ti gaṇhāpetabbā. **Ekodibhūtā**ti khaṇikasamādhinā ekaggabhūtā. **Samāhitā ekaggacittā**ti upacārappanāvasena sammā ṭhapitacittā ca ekaggacittā ca. Imasmiṁ Sutte navakabhikkhūhi ceva khīṇāsavehi ca bhāvitasatipaṭṭhānā pubbabhāgā, sattahi sekhehi bhāvitā missakā.

(SA.47.6.)6. Sakuṇagghisuttavaṇṇanā

372. Chaṭṭhe **Sakuṇagghī**ti sakuṇaṁ hanatīti sakuṇagghi, senassetaṁ adhivacanaṁ. **Sahasā ajjhapattā**ti lobhasāhasena pattā. **Alakkhikā**ti nissirikā. **Appapuññā**ti parittapuññā. **Sacejja mayan**ti sace ajja mayaṁ. **Naṅgalakaṭṭhakaraṇan**ti naṅgalena kasikaraṇaṁ, adhunā kaṭṭhaṁ khettaṭṭhānanti attho. **Leḍḍuṭṭhānan**ti leḍḍūnaṁ ṭhānaṁ. **Saṁvadamānā**ti sammā vadamānā, attano balassa suṭṭhu vaṇṇaṁ vadamānāti attho. **Mahantaṁ leḍḍuṁ abhiruhitvā**ti uddhanasaṇṭhānena ṭhitesu tīsu leḍḍūsu "ito sene āgacchante ito nikkhamissāmi, ito āgacchante ito"ti sallakkhetvā tesu ekaṁ leḍḍuṁ abhiruhitvā aṭṭhāsi avadamāno. **Sannayhā**ti khurappaṁ sannayhamāno viya sannayhitvā suṭṭhu ṭhapetvā. **Bahu-āgato kho myāyan**ti "mayhaṁ atthāya ayaṁ bahutaṁ ṭhānaṁ āgato, appaṁ avasiṭṭhaṁ, idāni maṁ gaṇhissatī"ti ñatvā dāruguḷo viya vinivattitvā tasseva leḍḍussa antare paccupādi, paṭipanno paviṭṭhoti attho. **Uraṁ paccatāḷesī**ti "ekappahāreneva (SA.47.6./III,201.) lāpassa sīsaṁ chinditvā gahessāmī"ti (CS:pg.3.235) pakkhandattā vegaṁ sandhāretuṁ asakkonto tasmiṁ leḍḍusmiṁ uraṁ patāḷesi. Tāvadevassa hadayamaṁsaṁ phāliyittha. Atha lāpo "diṭṭhā vata sattuno piṭṭhī"ti haṭṭhatuṭṭho tassa hadaye aparāparaṁ caṅkami.

(SA.47.7.)7. Makkaṭasuttavaṇṇanā

373. Sattame **duggā**ti duggamā. **Cārī**ti sañcāro. **Lepaṁ oḍḍentī**ti vaṭarukkhakhīrādīhi yojetvā lepaṁ karonti, taṁ makkaṭānaṁ dhuvagamanaṭṭhānanti sallakkhetvā rukkhasākhādīsu ṭhapenti. **Pañcoḍḍito**ti pañcasu ṭhānesu kājadaṇḍakaṁ pavesetvā gahetabbā kājasikkā viya oḍḍito. **Thunaṁ setī**ti thunanto sayati.

(SA.47.8.)8. Sūdasuttavaṇṇanā

374. Aṭṭhame **sūdo**ti bhattakārako. **Nānaccayehī**ti nānācayehi, nānāvidhehīti attho. Ayameva vā pāṭho. **Ambilaggehī**ti ambilakoṭṭhāsehi. Eseva nayo sabbattha. **Abhiharatī**ti gahaṇatthāya hatthaṁ pasāreti. **Bahuṁ gaṇhātī**ti ekaggahaṇena bahuṁ gaṇhantopi punappunaṁ gaṇhantopi bahuṁ gaṇhateva. **Abhihārānan**ti sataṁ vā sahassaṁ vā ukkhipitvā abhihaṭānaṁ dāyānaṁ. **Upakkilesā**ti pañca nīvaraṇā. **Nimittaṁ na uggaṇhātī**ti "imaṁ me kammaṭṭhānaṁ anulomaṁ vā gotrabhuṁ vā āhacca ṭhitan"ti na jānāti, attano cittassa nimittaṁ gaṇhituṁ na sakkoti. Imasmiṁ Sutte pubbabhāgavipassanā satipaṭṭhānāva kathitā.

(SA.47.9.)9. Gilānasuttavaṇṇanā

375. Navame **beḷuvagāmake**ti Vesāliyā samīpe evaṁnāmako pādagāmo atthi, tasmiṁ. **Yathāmittan**ti-ādīsu **mittā**ti mittāva. **Sandiṭṭhā**ti tattha tattha saṅgamma diṭṭhamattā nātidaḷhamittā **Sambhattā**ti suṭṭhu bhattā sinehavanto daḷhamittā. Yesaṁ yattha yattha evarūpā bhikkhū atthi, te tattha tattha vassaṁ upethāti attho. Kasmā evamāha? Tesaṁ phāsuvihāratthāya. (SA.47.9./III,202.) Tesaṁ kira beḷuvagāmake senāsanaṁ nappahoti, bhikkhāpi (CS:pg.3.236) mandā. Samantā Vesāliyā pana bahūni

senāsanāni, bhikkhāpi sulabhā. Tasmā evamāha.

Atha kasmā "yathāsukhaṁ gacchathā"ti na vissajjesi? Tesaṁ anukampāya. Evaṁ kirassa ahosi-- "Ahaṁ dasamāsamattaṁ ṭhatvā parinibbāyissāmi. Sace ime dūraṁ gacchissanti, maṁ parinibbānakāle daṭṭhuṁ na sakkhissanti. Atha nesaṁ 'satthā parinibbāyanto amhākaṁ satimattampi na adāsi. Sace jāneyyāma, na evaṁ dūre vaseyyāmā'ti vippaṭisāro bhaveyya. Vesāliyā samantā pana vassaṁ vasantā māsassa aṭṭha vāre āgantvā dhammaṁ suṇissanti, Sugatovādaṁ labhissantī"ti na vissajjesi.

Kharoti pharuso. **Ābādho**ti visabhāgarogo. **Bāḷhā**ti balavatiyo. **Māraṇantikā**ti maraṇantaṁ maraṇasantikaṁ pāpanasamatthā. **Sato sampajāno adhivāsesī**ti satiṁ sūpaṭṭhitaṁ katvā ñāṇena paricchinditvā adhivāsesi. **Avihaññamāno**ti vedanānuvattanavasena aparāparaṁ parivattanaṁ akaronto apīḷiyamāno adukkhiyamāno ca adhivāsesi. **Anāmantetvā**ti ajānāpetvā. **Anapaloketvā**ti ajānāpetvāva ovādānusāsaniṁ adatvāti vuttaṁ hoti. **Vīriyenā**ti pubbabhāgavīriyena ceva phalasamāpattivīriyena ca. **Paṭipaṇāmetvā**ti vikkhambhetvā. **Jīvitasaṅkhāran**ti ettha jīvitampi jīvitasaṅkhāro. Yena jīvitaṁ saṅkharīyati chijjamānaṁ ghaṭetvā ṭhapīyati, so phalasamāpattidhammopi jīvitasaṅkhāro. So idha adhippeto. **Adhiṭṭhāyā**ti adhiṭṭhahitvā pavattetvā jīvitaṭhapanasamatthaṁ phalasamāpattiṁ samāpajjeyyanti ayamettha saṅkhepattho.

Kiṁ pana Bhagavā ito pubbe phalasamāpattiṁ na samāpajjatīti? Samāpajjati. Sā pana khaṇikasamāpatti. Khaṇikasamāpatti ca antosamāpattiyaṁyeva vedanaṁ vikkhambheti, samāpattito vuṭṭhitamattassa kaṭṭhapātena vā kaṭhalapātena vā chinnasevālo viya udakaṁ, puna sarīraṁ vedanā ajjhottharati. Yā pana rūpasattakaṁ arūpasattakañca niggumbaṁ nijjaṭaṁ katvā mahāvipassanāvasena samāpannā (SA.47.9./III,203.) samāpatti sā suṭṭhu vikkhambheti. Yathā nāma purisena pokkharaṇiṁ ogāhetvā hatthehi ca pādehi ca suṭṭhu apabyuḷhasevālo (CS:pg.3.237) cirena udakaṁ ottharati, evameva tato vuṭṭhitassa cirena vedanā uppajjati. Iti Bhagavā taṁdivasaṁ mahābodhipallaṅke abhinavaṁ vipassanaṁ paṭṭhapento viya rūpasattakaṁ arūpasattakañca niggumbaṁ nijjaṭaṁ katvā cuddasahākārehi sannetvā mahāvipassanāya vedanaṁ vikkhambhetvā "dasamāse mā uppajjitthā"ti samāpattiṁ samāpajji, samāpattivikkhambhitā vedanā dasa māse na uppajjiyeva.

Gilānā vuṭṭhitoti gilāno hutvā puna vuṭṭhito. **Madhurakajāto viyā**ti sañjātagarubhāvo sañjātathaddhabhāvo sūle uttāsitapuriso viya. **Na pakkhāyantī**ti na pakāsanti, nānākārato na upaṭṭhahanti. **Dhammāpi maṁ nappaṭibhantī**ti satipaṭṭhānadhammā mayhaṁ pākaṭā na hontīti dīpeti. Tantidhammā pana therassa suppaguṇā. **Na udāharatī**ti pacchima-ovādaṁ na deti, taṁ sandhāya vadati.

Anantaraṁ abāhiranti dhammavasena vā puggalavasena vā ubhayaṁ akatvā. "Ettakaṁ dhammaṁ parassa na desessāmī"ti hi cintento dhammaṁ abbhantaraṁ karoti nāma, "ettakaṁ parassa desessāmī"ti cintento bāhiraṁ karoti nāma. "Imassa puggalassa desessāmī"ti cintento pana puggalaṁ abbhantaraṁ karoti nāma, "imassa na desessāmī"ti cintento puggalaṁ bāhiraṁ karoti nāma. Evaṁ akatvā desitoti attho. **Ācariyamuṭṭhī**ti yathā bāhirakānaṁ ācariyamuṭṭhi nāma hoti, daharakāle kassaci akathetvā pacchimakāle maraṇamañce nipannā piyamanāpassa antevāsikassa kathenti, evaṁ Tathāgatassa "idaṁ mahallakakāle pacchimaṭhāne kathessāmī"ti muṭṭhiṁ katvā pariharitvā ṭhapitaṁ kiñci natthīti (SA.47.9./III,204.) dasseti.

Ahaṁ bhikkhusaṅghanti ahameva bhikkhusaṅghaṁ pariharissāmīti vā, **mamuddesiko**ti ahaṁ uddisitabbaṭṭhena uddeso assāti mamuddesiko, mameva uddissitvā

maṁ paccāsīsamāno bhikkhusaṅgho hotu mama accayena mā vā ahosi, yaṁ vā taṁ vā hotūti iti vā pana yassa assāti attho. **Na evaṁ hotī**ti bodhipallaṅkeyeva issāmaccherānaṁ vigatattā (CS:pg.3.238) evaṁ na hoti. **Sa kin**ti so kiṁ. **Āsītiko**ti asītisaṁvacchariko, idaṁ pacchimavayaṁ anuppattabhāvadīpanatthaṁ vuttaṁ. **Veṭhamissakenā**ti bāhabandhacakkabandhādinā paṭisaṅkharaṇena veṭhamissakena. **Maññe**ti jarasakaṭaṁ viya veṭhamissakena maññe yāpeti, arahattaphalaveṭhanena catu-iriyāpathakappanaṁ Tathāgatassa hotīti dasseti.

Idāni tamatthaṁ pakāsento **yasmiṁ Ānanda samaye**ti-ādimāha. Tattha **sabbanimittānan**ti rūpanimittādīnaṁ. **Ekaccānaṁ vedanānan**ti lokiyānaṁ vedanānaṁ. **Tasmātihānandā**ti yasmā iminā phalasamāpattivihārena phāsu hoti, tasmā tumhepi tadatthāya evaṁ viharathāti dasseti. **Attadīpā**ti mahāsamuddagatā dīpaṁ viya attānaṁ dīpaṁ patiṭṭhaṁ katvā viharatha. **Attasaraṇā**ti attagatikāva hotha, mā aññagatikā. **Dhammadīpadhammasaraṇa**padesupi eseva nayo. Ettha ca dhammoti navavidho lokuttaradhammo veditabbo. **Tamatagge**ti tama-agge, majjhe ta-kāro padasandhivasena vutto. Idaṁ vuttaṁ hoti-- ime aggatamāti (SA.47.9./III,205.) tamataggāti Evaṁ sabbaṁ tamasotaṁ chinditvā ativiya agge uttamabhāve ete, Ānanda, mama bhikkhū bhavissanti, tesaṁ agge bhavissanti. Ye keci sikkhākāmā, sabbesaṁ tesaṁ catusatipaṭṭhānagocarāva bhikkhū agge bhavissantīti arahattanikūṭena desanaṁ gaṇhīti.

(SA.47.10.)10. Bhikkhunupassayasuttavaṇṇanā

376. Dasame **tenupasaṅkamī**ti tasmiṁ upassaye kammaṭṭhānakammikā bhikkhuniyo atthi, tāsaṁ ussukkāpetvā kammaṭṭhānaṁ kathessāmīti upasaṅkami. **Uḷāraṁ pubbenāparaṁ visesan**ti pubbavisesato aparaṁ uḷāravisesaṁ. Tattha mahābhūtapariggaho pubbaviseso, upādārūpapariggaho aparaviseso nāma. Tathā sakalarūpapariggaho pubbaviseso, arūpapariggaho aparaviseso nāma. Rūpārūpapariggaho pubbaviseso, paccayapariggaho (CS:pg.3.239) aparaviseso nāma sappaccayanāmarūpadassanaṁ pubbaviseso, tilakkhaṇāropanaṁ aparaviseso nāma. Evaṁ pubbenāparaṁ uḷāravisesaṁ jānātīti attho.

Kāyārammaṇoti yaṁ kāyaṁ anupassati, tameva ārammaṇaṁ katvā uppajjati kilesapariḷāho. **Bahiddhā vā cittaṁ vikkhipatī**ti bahiddhā vā puthuttārammaṇe cittuppādo vikkhipati. **Kismiñcideva pasādanīye nimitte cittaṁ paṇidahitabban**ti evaṁ kilesapariḷāhe ca līnatte ca bahiddhāvikkhepe ca uppanne kilesānurañjitena na vattitabbaṁ, kismiñcideva pasādanīye pasādāvahe Buddhādīsu aññatarasmiṁ ṭhāne kammaṭṭhānacittaṁ ṭhapetabbaṁ. **Cittaṁ samādhiyatī**ti ārammaṇe sammā ādhiyati suṭṭhu ṭhapitaṁ ṭhapiyati. **Paṭisaṁharāmī**ti pasādanīyaṭṭhānato paṭisaṁharāmi, mūlakammaṭṭhānābhimukhaṁyeva naṁ karomīti attho. **So paṭisaṁharati cevā**ti mūlakammaṭṭhānābhimukhañ (SA.47.10./III,206.) ca peseti. **Na ca vitakketi na ca vicāretī**ti kilesavitakkaṁ na vitakketi, kilesavicāraṁ na vicāreti. **Avitakkomhi avicāro**ti kilesavitakkavicārehi avitakkāvicāro. **Ajjhattaṁ satimā sukhamasmī**ti gocarajjhatte pavattāya satiyā “satimāhamasmi sukhito cā”ti pajānāti.

Evaṁ kho, Ānanda, paṇidhāya bhāvanā hotīti evaṁ, Ānanda, ṭhapetvā bhāvanā hoti. Imassa hi bhikkhuno yathā nāma purisassa mahantaṁ ucchubhāraṁ ukkhipitvā yantasālaṁ nentassa kilantakilantakāle bhūmiyaṁ ṭhapetvā ucchukhaṇḍaṁ khāditvā puna ukkhipitvā gamanaṁ hoti; evameva arahattaṁ pāpuṇituṁ uggahitakammaṭṭhānassa

kāyapariḷāhādīsu uppannesu taṁ kammaṭṭhānaṁ ṭhapetvā Buddhaguṇādi-anussaraṇena cittaṁ pasādetvā kammaniyaṁ katvā bhāvanā pavattā, tasmā "paṇidhāya bhāvanā hotī"ti vuttaṁ. Tassa pana purisassa ucchubhāraṁ yantasālaṁ netvā pīḷetvā rasapānaṁ viya imassa bhikkhuno kammaṭṭhānaṁ matthakaṁ pāpetvā arahattaṁ pattassa phalasamāpattisukhānubhavanaṁ veditabbaṁ.

Bahiddhāti mūlakammaṭṭhānaṁ pahāya bahi aññasmiṁ ārammaṇe. **Appaṇidhāyā**ti aṭṭhapetvā. **Atha pacchā pure asaṁkhittaṁ vimuttaṁ appaṇihitanti pajānātī**ti ettha kammaṭṭhānavasena vā sarīravasena vā desanāvasena vā attho veditabbo.

Tattha (CS:pg.3.240) kammaṭṭhāne tāva kammaṭṭhānassa abhiniveso pure nāma, arahattaṁ pacchā nāma. Tattha yo bhikkhu mūlakammaṭṭhānaṁ gahetvā kilesapariḷāhassa vā līnattassa vā bahiddhāvikkhepassa vā uppajjituṁ okāsaṁ adento sudantagoṇe yojetvā sārento viya caturassacchidde sutacchitaṁ caturassaghaṭikaṁ pakkhipanto viya vipassanaṁ paṭṭhapetvā atiṭṭhanto alagganto arahattaṁ pāpuṇāti, so puresaṅkhātassa kammaṭṭhānābhinivesassa pacchāsaṅkhātassa arahattassa ca vasena pacchā pure asaṁkhittaṁ vimuttaṁ appaṇihitanti pajānāti nāma.

Sarīre pana pādaṅgulīnaṁ aggapabbāni pure nāma, sīsakaṭāhaṁ pacchā nāma. Tattha yo bhikkhu pādaṅgulīnaṁ (SA.47.10./III,207.) aggapabba-aṭṭhikesu abhinivisitvā byābhaṅgiyā yavakalāpaṁ mocento viya vaṇṇasaṇṭhānadisokāsapariccheda vasena aṭṭhīni pariggaṇhanto antarā kilesapariḷāhādīnaṁ uppattiṁ vāretvā yāva sīsakaṭāhā bhāvanaṁ pāpeti, so puresaṅkhātānaṁ aggapādaṅgulipabbānaṁ pacchāsaṅkhātassa sīsakaṭāhassa ca vasena pacchā pure asaṁkhittaṁ vimuttaṁ appaṇihitanti pajānāti nāma.

Desanāyapi dvattiṁsākāradesanāya kesā pure nāma, matthaluṅgaṁ pacchā nāma. Tattha yo bhikkhu kesesu abhinivisitvā vaṇṇasaṇṭhānadisokāsavasena kesādayo pariggaṇhanto antarā kilesapariḷāhādīnaṁ uppattiṁ vāretvā yāva matthaluṅgā bhāvanaṁ pāpeti. So puresaṅkhātānaṁ kesānaṁ pacchāsaṅkhātassa matthaluṅgassa ca vasena pacchā pure asaṁkhittaṁ vimuttaṁ appaṇihitanti pajānāti nāma.

Evaṁ kho, Ānanda, appaṇidhāya bhāvanā hotīti evaṁ, Ānanda, aṭṭhapetvā bhāvanā hoti. Imassa hi bhikkhuno yathā nāma purisassa guḷabhāraṁ labhitvā attano gāmaṁ atiharantassa antarā aṭṭhapetvāva uccaṅge pakkhittāni guḷakhaṇḍādīni khādanīyāni khādantassa attano gāmeyeva otaraṇaṁ hoti, evameva arahattaṁ pāpuṇituṁ āraddhabhāvanassa kāyapariḷāhādīnaṁ uppattiṁ vāretvā kammaṭṭhānabhāvanā pavattā, tasmā "appaṇidhāya bhāvanā"ti vuttā. Tassa pana purisassa taṁ guḷabhāraṁ attano gāmaṁ netvā ñātīhi saddhiṁ paribhogo viya imassa bhikkhuno (CS:pg.3.241) kammaṭṭhānaṁ matthakaṁ pāpetvā arahattaṁ pattassa phalasamāpattisukhānubhavanaṁ veditabbaṁ. Imasmiṁ Sutte pubbabhāgavipassanā kathitā. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Ambapālivaggo paṭhamo.

2. Nālandavaggo

(SA.47.12.)2. Nālandasuttavaṇṇanā

378. Dutiyavaggassa dutiye **Nālandāyan**ti nālandāti evaṁnāmake nagare, taṁ nagaraṁ gocaragāmaṁ katvā. **Pāvārikambavane**ti dussapāvārikaseṭṭhino ambavane.

(SA.47.12./III,208.) Taṁ kira tassa uyyānaṁ ahosi. So Bhagavato dhammadesanaṁ sutvā Bhagavati pasanno tasmiṁ uyyāne kuṭileṇamaṇḍapādipaṭimaṇḍitaṁ Bhagavato vihāraṁ katvā niyyātesi. So vihāro jīvakambavanaṁ viya pāvārikambavanantveva saṅkhaṁ gato. Tasmiṁ pāvārikambavane viharatīti attho.

Evaṁpasannoti evaṁ uppannasaddho, evaṁ saddahāmīti attho. **Bhiyyobhiññataro**ti bhiyyataro abhiññāto bhiyyatarābhiyyo vā, uttaritarañāṇoti attho. **Sambodhiyan**ti sabbaññutaññāṇe arahattamaggañāṇe vā arahattamaggeneva hi Buddhaguṇā nippadesā gahitā honti, dvepi aggasāvakā arahattamaggeneva sāvakapāramīñāṇaṁ paṭilabhanti, paccekabuddhā paccekabodhiñāṇaṁ, Buddhā sabbaññutaññāṇañceva sakale ca Buddhaguṇe. Sabbampi nesaṁ arahattamaggeneva ijjhati. Tasmā arahattamaggañāṇaṁ sambodhi nāma hoti. Tena uttaritaro ca Bhagavatā natthi. Tenāha "Bhagavatā bhiyyobhiññataro, yadidaṁ sambodhiyan"ti.

Uḷārāti seṭṭhā. Ayañhi uḷārasaddo "uḷārāni khādanīyāni khādantī"ti-ādīsu (ma.ni.1.366) madhure āgacchati. "Uḷārāya khalu bhavaṁ vacchāyano samaṇaṁ Gotamaṁ pasaṁsāya pasaṁsatī"ti-ādīsu (ma.ni.1.288) seṭṭhe. "Appamāṇo uḷāro (CS:pg.3.242) obhāso"ti-ādīsu (dī.ni.2.32 ma.ni.3.201) vipule. Svāyamidha seṭṭhe āgato. Tena vuttaṁ "uḷārāti seṭṭhā"ti. **Āsabhī**ti usabhassa vācāsadisī acalā asampavedhī. **Ekaṁso gahito**ti anussavena vā ācariyaparamparāya vā itikirāya vā piṭakasampadānena vā ākāraparivitakkena vā diṭṭhinijjhānakkhantiyā vā takkahetu vā nayahetu vā akathetvā paccakkhato ñāṇena paṭivijjhitvā viya ekaṁso gahito, sanniṭṭhānakathāva kathitāti attho. **Sīhanādo**ti seṭṭhanādo, vane unnādayantena sīhena viya uttamanādo naditoti attho. (SA.47.12./III,209.) **Kiṁ nu te Sāriputtā**ti imaṁ desanaṁ kasmā ārabhi? Anuyogadāpanatthaṁ. Ekacco hi sīhanādaṁ naditvā attano sīhanāde anuyogaṁ dātuṁ na sakkoti, nighaṁsanaṁ na khamati, silese patitamakkaṭo viya hoti. Yathā dhamamānaṁ aparisuddhaṁ lohaṁ jhāyitvā aṅgāro hoti, evaṁ jhāmaṅgāro viya hoti. Eko sīhanāde anuyogaṁ dāpiyamāno dātuṁ sakkoti, nighaṁsanaṁ khamati dhamamānaṁ niddosajātarūpaṁ viya adhikataraṁ sobhati, tādiso thero. Tena naṁ Bhagavā "anuyogakkhamo ayan"ti ñatvā sīhanāde anuyogadāpanatthaṁ imaṁ desanaṁ ārabhi.

Tattha **sabbe te**ti sabbe te tayā. **Evaṁsīlā**ti maggasīlena phalasīlena lokiyalokuttarasīlena evaṁsīlā. **Evaṁdhammā**ti ettha samādhipakkhā dhammā adhippetā, maggasamādhinā phalasamādhinā lokiyalokuttarena samādhinā evaṁsamādhīti attho. **Evaṁpaññā**ti maggapaññādivaseneva evaṁpaññā. **Evaṁvihārino**ti ettha pana heṭṭhā samādhipakkhānaṁ dhammānaṁ gahitattā vihāro gahitopi puna kasmā gahitameva gaṇhatīti ce. Therena idaṁ gahitameva. Idañhi nirodhasamāpattidīpanatthaṁ vuttaṁ. Tasmā evaṁ nirodhasamāpattivihārino te Bhagavanto ahesunti evamettha attho daṭṭhabbo.

Evaṁvimuttāti ettha vikkhambhanavimutti, tadaṅgavimutti, samucchedavimutti, paṭipassaddhivimutti, nissaraṇavimuttīti pañcavidhā vimutti. Tattha aṭṭha samāpattiyo sayaṁ vikkhambhitehi nīvaraṇādīhi vimuttattā **vikkhambhanavimuttī**ti saṅkhaṁ gacchanti. Aniccānupassanādikā (CS:pg.3.243) satta anupassanā sayaṁ tassa tassa paccanīkavasena pariccattāhi niccasaññādīhi vimuttattā **tadaṅgavimuttī**ti saṅkhaṁ gacchanti. Cattāro ariyamaggā sayaṁ samucchinnehi kilesehi vimuttattā **samucchedavimuttī**ti saṅkhaṁ gacchanti. Cattāri sāmaññaphalāni maggānubhāvena kilesānaṁ paṭipassaddhante uppannattā **paṭipassaddhivimuttī**ti saṅkhaṁ gacchanti. Nibbānaṁ sabbakilesehi nissaṭattā apagatattā dūre ṭhitattā **nissaraṇavimuttī**ti saṅkhaṁ

gataṁ. Iti imāsaṁ pañcannaṁ vimuttīnaṁ vasena evaṁ vimuttāti ettha attho daṭṭhabbo. (SA.47.12./III,210.) **Kiṁ pana te Sāriputta ye te bhavissantī**ti atītā tāva niruddhā apaṇṇattikabhāvaṁ gatā dīpasikhā viya nibbutā, evaṁ niruddhe apaṇṇattikabhāvaṁ gate tvaṁ kathaṁ jānissasi, anāgatabuddhānaṁ pana guṇā kiṁ tayā attano cittena paricchinditvā viditāti pucchanto evamāha.

Kiṁ pana tyāhaṁ Sāriputta etarahīti anāgatāpi Buddhā ajātā anibbattā anuppannā, te kathaṁ jānissasi. Tesañhi jānanaṁ apade ākāse padadassanaṁ viya hoti. Idāni mayā saddhiṁ ekavihāre vasasi, ekato bhikkhāya carasi, dhammadesanākāle dakkhiṇapasse nisīdasi, kiṁ pana mayhaṁ guṇā attano cetasā paricchinditvā viditā tayāti anuyuñjanto evamāha. Thero pana pucchitapucchite "no hetaṁ bhante"ti paṭikkhipati.

Therassa ca viditampi atthi, aviditampi. Kiṁ so attano viditaṭṭhāne paṭikkhepaṁ karoti, aviditaṭṭhāneti? Viditaṭṭhāne na karoti, aviditaṭṭhāneyeva karoti. Thero kira anuyoge āraddhe evaṁ aññāsi "nāyaṁ anuyogo sāvakapāramīñāṇe, sabbaññutaññāṇe pana ayaṁ anuyogo"ti attano sāvakapāramīñāṇe paṭikkhepaṁ akatvāva aviditaṭṭhāne sabbaññutaññāṇe paṭikkhepaṁ karoti. Tena idampi dīpeti–Bhagavā mayhaṁ atītānāgatapaccuppannānaṁ Buddhānaṁ sīlasamādhipaññāvimuttikāraṇajānanasamatthaṁ sabbaññutaññāṇaṁ natthīti.

Etthāti etesu atītādibhedesu Buddhesu. **Atha kiñcarahī**ti atha kasmā evaṁ ñāṇe asati tayā evaṁ kathitanti vadati. **Dhammanvayo**ti dhammassa paccakkhato ñāṇassa anuyogaṁ anugantvā uppannaṁ anumānañāṇaṁ nayaggāho (CS:pg.3.244) vidito, sāvakapāramīñāṇe ṭhatvāva iminā ākārena jānāmi Bhagavāti vadati. Therassa hi nayaggāho appamāṇo apariyanto. Yathā ca sabbaññutaññāṇassa pamāṇaṁ vā pariyanto vā natthi, evaṁ dhammasenāpatino nayaggāhassa. Tena so-- "Iminā evaṁvidho iminā evaṁvidho, iminā anuttaro iminā anuttaro Satthā"ti jānāti. Therassa hi nayaggāho sabbaññutaññāṇagatiko eva.

(SA.47.12./III,211.) Idāni taṁ nayaggāhaṁ pākaṭaṁ kātuṁ upamaṁ dassento **seyyathāpi bhante**ti-ādimāha. Tattha yasmā majjhimadese nagarassa uddhāpapākārādīni thirāni vā hontu dubbalāni vā, sabbaso vā pana mā hontu, corānaṁ āsaṅkā na hoti. Tasmā taṁ aggahetvā **paccantimaṁ nagaran**ti āha. **Daḷhuddhāpan**ti thiramūlapākāraṁ. **Daḷhapākāratoraṇan**ti thirapākārañceva thirapiṭṭhasaṅghāṭañca. **Ekadvāran**ti kasmā āha? Bahudvāre hi nagare bahūhi paṇḍitadovārikehi bhavitabbaṁ, ekadvāreva eko vaṭṭati. Therassa ca paññāya sadiso añño natthi, tasmā attano paṇḍitabhāvassa opammatthaṁ ekaṁyeva dovārikaṁ dassetuṁ "ekadvāran"ti āha.

Paṇḍitoti paṇḍiccena samannāgato. **Byatto**ti veyyattiyena samannāgato visadañāṇo. **Medhāvī**ti ṭhānuppattikapaññāsaṅkhātāya medhāya samannāgato. **Anupariyāyapathan**ti anupariyāyanāmakaṁ pākāramaggaṁ. **Pākārasandhin**ti dvinnaṁ iṭṭhakānaṁ apagataṭṭhānaṁ. **Pākāravivaran**ti pākārassa chinnaṭṭhānaṁ. **Cetaso upakkilese**ti pañcanīvaraṇā cittaṁ upakkilissanti kiliṭṭhaṁ karonti upatāpenti viheṭhenti, tasmā "cetaso upakkilesā"ti vuccanti. **Paññāya dubbalīkaraṇe**ti nīvaraṇā uppajjamānā anuppannāya paññāya uppajjituṁ na denti, tasmā "paññāya dubbalīkaraṇā"ti vuccanti. **Supatiṭṭhitacittā**ti catūsu satipaṭṭhānesu suṭṭhu ṭhapitacittā hutvā. **Satta bojjhaṅge yathābhūtan**ti satta bojjhaṅge yathāsabhāvena bhāvetvā. **Anuttaraṁ sammāsambodhin**ti arahattaṁ sabbaññutaññāṇaṁ paṭivijjhiṁsūti dasseti.

Apicettha satipaṭṭhānāti vipassanā, bojjhaṅgā maggo, anuttarasammāsambodhi arahattaṁ. Satipaṭṭhānāti vā vipassanā, bojjhaṅgāmissakā, sammāsambodhi (CS:pg.3.245) arahattameva. Dīghabhāṇakamahāsīvatthero panāha "satipaṭṭhāne

vipassanaṁ gahetvā bojjhaṅge maggo ca sabbaññutaññāṇañ (SA.47.12./III,212.) cā ti gahite sundaro pañho bhaveyya, na panevaṁ gahitan”ti. Iti thero sabbabuddhānaṁ nīvaraṇappahāne satipaṭṭhānabhāvanāya sambodhiyañca majjhe bhinnasuvaṇṇarajatānaṁ viya nānattābhāvaṁ dasseti.

Idha ṭhatvā upamā saṁsandetabbā-- āyasmā hi Sāriputto paccantanagaraṁ dassesi, pākāraṁ dassesi, anupariyāyapathaṁ dassesi, dvāraṁ dassesi, paṇḍitadovārikaṁ dassesi, nagaraṁ pavisanakanikkhamanake oḷārike pāṇe dassesi, dovārikassa tesaṁ pāṇānaṁ pākaṭabhāvaṁ dassesi. Tattha kiṁ kena sadisanti ce? Nagaraṁ viya hi nibbānaṁ, pākāro viya sīlaṁ, anupariyāyapatho viya hirī, dvāraṁ viya ariyamaggo, paṇḍitadovāriko viya dhammasenāpati, nagaraṁ pavisanakanikkhamanakā oḷārikapāṇā viya atītānāgatapaccuppannā Buddhā, dovārikassa tesaṁ pāṇānaṁ pākaṭabhāvo viya āyasmato Sāriputtassa atītānāgatapaccuppannānaṁ Buddhānaṁ sīlasamathādīhi pākaṭabhāvo. Ettāvatā therena Bhagavato-- “Evamahaṁ sāvakapāramīñāṇe ṭhatvā dhammanvayena nayaggāhena jānāmī”ti attano sīhanādassa anuyogo dinno hoti.

Tasmāti yasmā “Na kho metaṁ, bhante, atītānāgatapaccuppannesu arahantesu sammāsambuddhesu cetopariyañāṇaṁ atthi, apica dhammanvayo vidito”ti vadati, tasmā. **Abhikkhaṇaṁ bhāseyyāsī**ti punappunaṁ bhāseyyāsi, “pubbaṇhe me kathitan”ti mā majjhanhikādīsu na kathayittha, “ajja vā me kathitan”ti mā paradivasādīsu na kathayitthāti attho. **Sā pahīyissatī**ti “Sāriputtasadisopi nāma ñāṇajavanasampanno sāvako Buddhānaṁ cittācāraṁ jānituṁ na sakkoti, evaṁ appameyyā Tathāgatā”ti cintentānaṁ yā Tathāgate kaṅkhā vā vimati vā, sā pahīyissatīti.

(SA.47.13.)3. Cundasuttavaṇṇanā

379. Tatiye **Magadhesū**ti evaṁnāmake janapade. **Nālakagāmake**ti rājagahassa avidūre attano kulasantake evaṁnāmake gāme. **Cundo samaṇuddeso**ti (CS:pg.3.246) ayaṁ thero (SA.47.13./III,213.) dhammasenāpatissa kaniṭṭhabhātiko, taṁ bhikkhū anupasampannakāle “Cundo samaṇuddeso”ti samudācaritvā therakālepi tatheva samudācariṁsu. Tena vuttaṁ “Cundo samaṇuddeso”ti. **Upaṭṭhāko hotī**ti mukhodakadantakaṭṭhadānena ceva pariveṇasammajjana-piṭṭhiparikammakaraṇa-pattacīvaraggahaṇena ca upaṭṭhānakaro hoti. **Parinibbāyī**ti anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto. Katarasmiṁ kāleti? Bhagavato parinibbānasaṁvacchare.

Tatrāyaṁ anupubbikathā–Bhagavā kira vutthavasso veḷuvagāmakā nikkhamitvā “Sāvatthiṁ gamissāmī”ti āgatamaggeneva paṭinivattanto anupubbena Sāvatthiṁ patvā jetavanaṁ pāvisi. Dhammasenāpati Bhagavato vattaṁ dassetvā divāṭṭhānaṁ gato, so tattha antevāsikesu vattaṁ dassetvā paṭikkantesu divāṭṭhānaṁ sammajjitvā cammakhaṇḍaṁ paññāpetvā pāde pakkhāletvā pallaṅkaṁ ābhujitvā phalasamāpattiṁ pāvisi. Athassa yathā paricchedena tato vuṭṭhitassa ayaṁ parivitakko udapādi “buddhā nu kho paṭhamaṁ parinibbāyanti, udāhu aggasāvakāti, tato “aggasāvakā paṭhaman”ti ñatvā attano āyusaṅkhāraṁ olokesi. So “sattāhameva me āyusaṅkhārā pavattissantī”ti ñatvā “kattha parinibbāyissāmī”ti cintesi.

Tato **“Rāhulo** tāvatiṁsesu parinibbuto, **Aññāsikoṇḍaññatthero** chaddantadahe, ahaṁ kattha parinibbāyissāmī”ti punappunaṁ cintento mātaraṁ ārabbha satiṁ uppādesi-- “Mayhaṁ mātā sattannaṁ arahantānaṁ mātā hutvāpi Buddhadhammasaṅghesu appasannā, atthi nu kho tassā upanissayo, natthi nu kho”ti. Sotāpattimaggassa

upanissayaṁ disvā "kassa desanāya abhisamayo bhavissatī"ti olokento "mameva dhammadesanāya bhavissati, na aññassa. Sace kho panāhaṁ appossukko bhaveyyaṁ, bhavissanti me vattāro-- "Sāriputtatthero avasesajanānampi avassayo hoti. Tathā hissa Samacittasuttantadesanādivase (a.ni.2.33-37) koṭisatasahassadevatā arahattaṁ pattā, tayo magge paṭividdhadevatānaṁ gaṇanā natthi, aññesu ca ṭhānesu anekā abhisamayā (CS:pg.3.247) dissanti, there ca cittaṁ pasādetvā sagge nibbattāneva asīti kulasahassāni, so dāni sakamātumicchādassanamattampi (SA.47.13./III,214.) harituṁ nāsakkhī"ti. Tasmā mātaraṁ micchādassanā mocetvā jātovarakeyeva parinibbāyissāmī"ti sanniṭṭhānaṁ katvā "Ajjeva antaṁ anujānāpetvā nikkhamissāmī"ti Cundattheraṁ āmantesi-- "Āvuso, Cunda, amhākaṁ pañcasatāya bhikkhuparisāya saññaṁ dehi. 'Gaṇhathāvuso pattacīvarāni, dhammasenāpati nālakagāmaṁ gantukāmo'"ti. Thero tathā akāsi.

Bhikkhū senāsanaṁ saṁsāmetvā pattacīvaramādāya therassa santikaṁ agamaṁsu. Thero senāsanaṁ saṁsāmetvā divāṭṭhānaṁ sammajjitvā divāṭṭhānadvāre ṭhatvā divāṭṭhānaṁ oloketvā "Idaṁ dāni pacchimadassanaṁ, puna āgamanaṁ natthī"ti pañcasatabhikkhūhi parivuto Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā vanditvā Bhagavantaṁ etadavoca-- "Anujānātu me bhante Bhagavā, anujānātu Sugato. Parinibbānakālo me, ossaṭṭho me āyusaṅkhāro"ti. Buddhā pana yasmā "parinibbāhī"ti vutte maraṇavaṇṇaṁ saṁvaṇṇentīti, "Mā parinibbāhī"ti vutte vaṭṭassa guṇaṁ kathentīti micchādiṭṭhikā dosaṁ āropessanti, tasmā tadubhayampi na vadanti. Tena naṁ Bhagavā-- "Kattha parinibbāyissasi Sāriputtā"ti vatvā-- "Atthi, bhante, Magadhesu nālakagāme jātovarako, tatthāhaṁ parinibbāyissāmī"ti vutte-- "Yassa dāni tvaṁ, Sāriputta, kālaṁ maññasi, idāni pana te jeṭṭhakaniṭṭhabhātikānaṁ tādisassa bhikkhuno dassanaṁ dullabhaṁ bhavissati, desehi nesaṁ dhamman"ti āha.

Thero-- "Satthā mayhaṁ iddhivikubbanapubbaṅgamaṁ dhammadesanaṁ paccāsīsatī"ti ñatvā Bhagavantaṁ vanditvā tālappamāṇaṁ ākāsaṁ abbhuggantvā oruyha dasabalassa pāde vandi, puna dvitālappamāṇaṁ abbhuggantvā oruyha dasabalassa pāde vandi, etenupāyena sattatālappamāṇaṁ abbhuggantvā anekāni pāṭihāriyasatāni dassento dhammakathaṁ (SA.47.13./III,215.) ārabhi. Dissamānenapi kāyena katheti, adissamānenapi. Uparimena vā heṭṭhimena vā upaḍḍhakāyena katheti adissamānenapi dissamānenapi, kālena candavaṇṇaṁ dasseti, kālena sūriyavaṇṇaṁ, kālena pabbatavaṇṇaṁ, kālena samuddavaṇṇaṁ, kālena cakkavattirājā hoti, kālena vessavaṇamahārājā, kālena sakko (CS:pg.3.248) devarājā, kālena mahābrahmāti evaṁ anekāni pāṭihāriyasatāni dassento dhammakathaṁ kathesi. Sakalanagaraṁ sannipati. Thero oruyha dasabalassa pāde vanditvā aṭṭhāsi. Atha naṁ Satthā āha-- "Ko nāmo ayaṁ Sāriputta dhammapariyāyo"ti. Sīhavikīḷito nāma, bhanteti. Taggha, Sāriputta, sīhavikīḷito taggha, Sāriputta, sīhavikīḷitoti.

Thero alattakavaṇṇe hatthe pasāretvā Satthu suvaṇṇakacchapasadise pāde gopphakesu gahetvā-- "Bhante, imesaṁ pādānaṁ vandanatthāya kappasatasahassādhikaṁ asaṅkhyeyyaṁ pāramiyo pūritā, so me manoratho matthakaṁ patto, ito dāni paṭṭhāya paṭisandhivasena na puna ekaṭṭhāne sannipāto samāgamo atthi, chinno esa vissāso, anekehi Buddhasatasahassehi paviṭṭhaṁ ajaraṁ amaraṁ khemaṁ sukhaṁ sītalaṁ abhayaṁ nibbānapuraṁ pavisissāmi, sace me kiñci kāyikaṁ vā vācasikaṁ vā na rocetha, khamatha taṁ Bhagavā, gamanakālo mayhan"ti. Khamāmi te, Sāriputta, na kho pana te kiñci kāyikaṁ vā vācasikaṁ vā mayhaṁ aruccanakaṁ atthi, yassa dāni tvaṁ, Sāriputta, kālaṁ maññasīti.

Iti Bhagavatā anuññātasamanantaraṁ Satthu pāde vanditvā uṭṭhitamatte āyasmante Sāriputte Sinerucakkavāḷahimavantaparibhaṇḍapabbate dhārayamānāpi-- "Ajja imaṁ guṇarāsiṁ dhāretuṁ na sakkomī"ti vadantī viya ekappahāreneva viravamānā mahāpathavī yāva udakapariyantā akampi, ākāse devadundubhiyo phaliṁsu, mahāmegho uṭṭhahitvā pokkharavassaṁ vassi.

Satthā-- "dhammasenāpatiṁ paṭipādessāmī"ti dhammāsanā (SA.47.13./III,216.) vuṭṭhāya gandhakuṭi-abhimukho gantvā maṇiphalake aṭṭhāsi. Thero tikkhattuṁ padakkhiṇaṁ katvā catūsu ṭhānesu vanditvā -- "Bhagavā ito kappasatasahassādhikassa asaṅkhyeyyassa upari anomadassīsammāsambuddhassa pādamūle nipajjitvā tumhākaṁ dassanaṁ patthesiṁ, sā me patthanā Samiddhā, diṭṭhā tumhe, taṁ paṭhamadassanaṁ, idaṁ pacchimadassanaṁ. Puna tumhākaṁ dassanaṁ natthī"ti vatvā dasanakhasamodhānasamujjalaṁ añjaliṁ paggayha yāva dassanavisayā abhimukhova paṭikkamitvā (CS:pg.3.249) vanditvā pakkāmi. Puna mahāpathavī dhāretuṁ asakkontī udakapariyantaṁ katvā akampi.

Bhagavā parivāretvā ṭhite bhikkhū āha-- "Anugacchatha, bhikkhave, tumhākaṁ jeṭṭhabhātikan"ti. Tasmiṁ khaṇe catassopi parisā sammāsambuddhaṁ ekakaṁyeva jetavane ohāya niravasesā nikkhamiṁsu. Sāvatthinagaravāsinopi-- "Sāriputtatthero kira sammāsambuddhaṁ āpucchitvā parinibbāyitukāmo nikkhanto, passissāma nan"ti nagaradvārāni nirokāsāni karontā nikkhamitvā gandhamālādihatthā kese vikiritvā-- "Idāni mayaṁ kahaṁ mahāpañño nisinno, kahaṁ dhammasenāpati nisinno"ti pucchantā-- "Kassa santikaṁ gamissāma, kassa hatthe Satthāraṁ ṭhapetvā thero pakkanto"ti-ādinā nayena paridevantā rodantā theraṁ anubandhiṁsu.

Thero mahāpaññāya ṭhitattā-- "Sabbesaṁ anatikkamanīyo esa maggo"ti mahājanaṁ ovaditvā-- "Tumhepi, āvuso, tiṭṭhatha, mā dasabale pamādaṁ āpajjitthā"ti bhikkhusaṅghampi nivattetvā attano parisāyeva saddhiṁ pakkāmi. Yepi manussā-- "pubbe ayyo paccāgamanacārikaṁ carati, idaṁ idāni gamanaṁ na puna paccāgamanāyā"ti paridevantā anubandhiṁsuyeva. Tepi-- "appamattā, āvuso, hotha, evaṁbhāvino nāma saṅkhārā"ti nivattesi.

Atha kho āyasmā Sāriputto sabbattha ekarattivāsena antarāmagge sattāhaṁ manussānaṁ (SA.47.13./III,217.) saṅgahaṁ karonto sāyaṁ nālakagāmaṁ patvā gāmadvāre nigrodharukkhamūle aṭṭhāsi. Atha uparevato nāma therassa bhāgineyyo bahigāmaṁ gacchanto theraṁ disvā upasaṅkamitvā vanditvā aṭṭhāsi. Thero taṁ āha-- "Atthi gehe te ayyikā"ti. Āma bhanteti. Gaccha amhākaṁ idhāgatabhāvaṁ ārocehi. "Kasmā āgato"ti ca vutte-- "ajja kira ekadivasaṁ antogāme vasissati, jātovarakaṁ paṭijaggatha, pañcannañca kira bhikkhusatānaṁ vasanaṭṭhānaṁ jānāthā"ti. So gantvā-- "ayyike mayhaṁ mātulo āgato"ti āha. Idāni kuhinti? Gāmadvāreti. Ekakova, aññopi koci atthīti? Atthi pañcasatā bhikkhūti. Kiṁkāraṇā āgatoti? So taṁ pavattiṁ ārocesi. Brāhmaṇī-- "Kiṁ nu kho ettakānaṁ vasanaṭṭhānaṁ paṭijaggāpeti (CS:pg.3.250) daharakāle pabbajitvā mahallakakāle gihī hotukāmo"ti cintentī jātovarakaṁ paṭijaggāpetvā pañcasatānaṁ vasanaṭṭhānaṁ kāretvā daṇḍadīpikā jāletvā therassa pāhesi.

Thero bhikkhūhi saddhiṁ pāsādaṁ āruyha jātovarakaṁ pavisitvā nisīdi, nisīditvā "tumhākaṁ vasanaṭṭhānaṁ gacchathā"ti bhikkhū uyyojesi. Tesu gatamattesuyeva therassa kharo ābādho uppajji, lohitapakkhandikā māraṇantikā vedanā vattanti. Ekaṁ bhājanaṁ pavisati, ekaṁ nikkhamati. Brāhmaṇī-- "mama puttassa pavatti mayhaṁ na ruccatī"ti attano vasanagabbhadvāraṁ nissāya aṭṭhāsi.

Cattāro mahārājāno "dhammasenāpati kuhiṁ viharatī"ti olokentā nālakagāme

jātovarake parinibbānamañce nipanno, pacchimadassanaṁ gamissāmā”ti āgamma vanditvā aṭṭhaṁsu. Ke tumheti? Mahārājāno bhanteti. Kasmā āgatatthāti? Gilānupaṭṭhākā bhavissāmāti. “Hotu, atthi gilānupaṭṭhāko, gacchatha tumhe”ti uyyojesi. Tesaṁ gatāvasāne teneva nayena sakko devānamindo. Tasmiṁ gate mahābrahmā ca āgamiṁsu. Tepi tatheva thero uyyojesi.

Brāhmaṇī devatānaṁ āgamanañca gamanañca disvā “ke nu kho ete mama puttaṁ vanditvā gacchantī”ti (SA.47.13./III,218.) therassa gabbhadvāraṁ gantvā “tāta, Cunda, kā pavattī”ti pucchi. So taṁ pavattiṁ ācikkhitvā “mahā-upāsikā, bhante, āgatā”ti āha. Thero “kasmā avelāya āgatā”ti pucchi. Sā “tuyhaṁ, tāta, dassanatthāyā”ti vatvā “tāta, paṭhamaṁ ke āgatā”ti pucchi. Cattāro mahārājāno upāsiketi. Tāta, tvaṁ catūhi mahārājehi mahantataroti? Ārāmikasadisā ete upāsike, amhākaṁ Satthu paṭisandhiggahaṇato paṭṭhāya khaggahatthā hutvā ārakkhaṁ akaṁsūti. Tesaṁ tāta gatāvasāne ko āgatoti? Sakko devānamindoti. Devarājatopi tvaṁ tāta mahantataroti? Bhaṇḍaggāhakasāmaṇerasadiso esa upāsike, amhākaṁ Satthu tāvatiṁsato otaraṇakāle pattacīvaraṁ gahetvā otiṇṇoti. Tassa tāta gatāvasāne jotayamāno viya ko āgatoti? Upāsike, tuyhaṁ Bhagavā ca Satthā ca mahābrahmā nāma esoti. Mayhaṁ Bhagavato (CS:pg.3.251) mahābrahmatopi tvaṁ, tāta, mahantataroti? Āma upāsike, ete nāma kira amhākaṁ Satthu jātadivase cattāro mahābrahmāno mahāpurisaṁ suvaṇṇajālena paṭiggaṇhiṁsūti.

Atha brāhmaṇiyā-- “Puttassa tāva me ayaṁ ānubhāvo, kīdiso vata mayhaṁ puttassa Bhagavato Satthu ānubhāvo bhavissatī”ti cintayantiyā sahasā pañcavaṇṇā pīti uppajjitvā sakalasarīraṁ phari. Thero-- “Uppannaṁ me mātu pītisomanassaṁ, ayaṁ dāni kālo dhammadesanāyā”ti cintetvā “Kiṁ cintesi mahā-upāsike”ti āha. Sā “puttassa tāva me ayaṁ guṇo, Satthu panassa kīdiso bhavissatīti idaṁ, tāta, cintemī”ti āha. Mahā-upāsike, mayhaṁ Satthujātakkhaṇe mahābhinikkhamane sambodhiyaṁ dhammacakkappavattane ca dasasahassilokadhātu kampittha. Sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassanena samo nāma natthi, itipi so Bhagavāti vitthāretvā Buddhaguṇapaṭisaṁyuttaṁ dhammadesanaṁ kathesi.

Brāhmaṇī piyaputtassa dhammadesanāpariyosāne sotāpattiphale patiṭṭhāya puttaṁ āha-- “Tāta upatissa, kasmā evamakāsi, evarūpaṁ nāma amataṁ mayhaṁ ettakaṁ kālaṁ na adāsī”ti. Thero-- “Dinnaṁ dāni me mātu (SA.47.13./III,219.) rūpasāriyā brāhmaṇiyā posāvanikamūlaṁ, ettakena vaṭṭissatī”ti cintetvā-- “gaccha mahā-upasike”ti brāhmaṇiṁ uyyojetvā-- “Cunda kā velā”ti āha. Balavapaccūsakālo, bhanteti. Bhikkhusaṅghaṁ sannipātehīti. Sannipatito bhante bhikkhusaṅghoti. “Maṁ ukkhipitvā nisīdāpehi Cundā”ti ukkhipitvā nisīdāpesi.

Thero bhikkhū āmantesi-- “Āvuso catucattālīsaṁ vo vassāni mayā saddhiṁ vicarantānaṁ yaṁ me kāyikaṁ vā vācasikaṁ vā na rocetha, taṁ khamatha āvuso”ti. Ettakaṁ, bhante, amhākaṁ chāyā viya tumhe amuñcitvā vicarantānaṁ aruccanakaṁ nāma natthi, tumhe pana amhākaṁ khamathāti. Atha thero mahācīvaraṁ saṅkaḍḍhitvā mukhaṁ pidhāya dakkhiṇena passena nipanno Satthā viya nava anupubbasamāpattiyo anulomapaṭilomato samāpajjitvā puna paṭhamajjhānaṁ ādiṁ katvā yāva catutthajjhānā samāpajji (CS:pg.3.252) Tato vuṭṭhāya anantaraṁyeva mahāpathaviṁ unnādento anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi.

Upāsikā-- “Kiṁ nu kho me putto, na kiñci kathetī”ti uṭṭhāya piṭṭhipāde parimajjantī parinibbutabhāvaṁ ñatvā mahāsaddaṁ kurumānā pādesu nipatitvā-- “Tāta mayaṁ ito pubbe tava guṇaṁ na jānimhā, idāni pana taṁ ādiṁ katvā anekasate anekasahasse

anekasatasahasse bhikkhū imasmiṁ nivesane nisīdāpetvā bhojetuṁ na labhimhā, cīvarehi acchādetuṁ na labhimhā, vihārasataṁ vihārasahassaṁ kāretuṁ na labhimhā”ti yāva aruṇuggamanā paridevi Aruṇe uggatamatteyeva suvaṇṇakāre pakkosāpetvā suvaṇṇagabbhaṁ vivarāpetvā suvaṇṇaghaṭiyo mahātulāya tulāpetvā-- “pañca kūṭāgārasatāni pañca agghikasatāni karothā”ti dāpeti.

Sakkopi devarājā vissakammadevaputtaṁ āmantetvā-- “Tāta dhammasenāpati parinibbuto, pañca kūṭāgārasatāni pañca agghikasatāni ca māpehī”ti āha. Iti upāsikāya kāritāni ca vissakammena nimmitāni ca sabbānipi dvesahassāni ahesuṁ. Tato nagaramajjhe sāramayaṁ mahāmaṇḍapaṁ kāretvā maṇḍapamajjhe mahākūṭāgāraṁ ṭhapetvā (SA.47.13./III,220.) sesāni parivārasaṅkhepena ṭhapetvā sādhukīḷikaṁ ārabhiṁsu. Devānaṁ antare manussā, manussānaṁ antare devā ahesuṁ.

Revatī nāma ekā therassa upaṭṭhāyikā-- “ahaṁ therassa pūjaṁ karissāmī”ti suvaṇṇapupphānaṁ tayo kumbhe kāresi. “Therassa pūjaṁ karissāmī”ti sakko devarājā aḍḍhateyyakoṭināṭakehi parivārito otari. “Sakko otaratī”ti mahājano pacchāmukho paṭikkami. Tattha sāpi upāsikā paṭikkamamānā garubhārattā ekamantaṁ apasakkituṁ asakkontī manussānaṁ antare pati. Manussā apassantā taṁ madditvā agamiṁsu. Sā tattheva kālaṁ katvā tāvatiṁsabhavane kanakavimāne nibbatti. Nibbattakkhaṇeyevassā ratanakkhandho viya tigāvutappamāṇo attabhāvo ahosi saṭṭhisakaṭapūrappamāṇa-alaṅkārapaṭimaṇḍitā accharāsahassaparivāritā. Athassā dibbaṁ sabbakāyikādāsaṁ purato ṭhapayiṁsu (CS:pg.3.253) Sā attano sirisampattiṁ disvā-- “Uḷārā ayaṁ sampatti, kiṁ nu kho me kammaṁ katan”ti cintayamānā addasa-- “mayā Sāriputtattherassa parinibbutaṭṭhāne tīhi suvaṇṇapupphakumbhehi pūjā katā, mahājano maṁ madditvā gato, sāhaṁ tattha kālaṁ katvā idhūpapannā, theraṁ nissāya laddhaṁ idāni puññavipākaṁ manussānaṁ kathessāmī”ti saha vimāneneva otari.

Mahājano dūratova disvā-- “Kiṁ nu kho dve sūriyā uṭṭhitā”ti? Olokento-- “Vimāne āgacchante kūṭāgārasaṇṭhānaṁ paññāyati, nāyaṁ sūriyo, vimānametaṁ ekan”ti āha. Tampi vimānaṁ tāvadeva āgantvā therassa dārucitakamatthake vehāsaṁ aṭṭhāsi. Devadhītā vimānaṁ ākāseyeva ṭhapetvā pathaviṁ otari. Mahājano-- “Kā tvaṁ, ayye”ti? Pucchi. “Na maṁ tumhe jānātha, Revatī nāmāhaṁ, tīhi suvaṇṇapupphakumbhehi theraṁ pūjaṁ katvā manussehi madditā kālaṁ katvā tāvatiṁsabhavane nibbattā, passatha me sirisampattiṁ, tumhepi dāni dānāni detha, puññāni karothā”ti kusalakiriyāya vaṇṇaṁ kathetvā therassa citakaṁ padakkhiṇaṁ katvā vanditvā attano devaṭṭhānaṁyeva gatā. (SA.47.13./III,221.) Mahājanopi sattāhaṁ sādhukīḷikaṁ kīḷitvā sabbagandhehi citakaṁ akāsi, citakā ekūnaratanasatikā ahosi. Therassa sarīraṁ citakaṁ āropetvā usīrakalāpakehi ālimpesuṁ. Āḷāhane sabbarattiṁ dhammassavanaṁ pavatti. Anuruddhatthero sabbagandhodakena therassa citakaṁ nibbāpesi. Cundatthero dhātuyo parissāvane pakkhipitvā-- “Na dāni mayā idheva sakkā ṭhātuṁ, mayhaṁ jeṭṭhabhātikassa Dhammasenāpatisāriputtattherassa parinibbutabhāvaṁ sammāsambuddhassa ārocessāmī”ti dhātuparissāvanaṁ therassa ca pattacīvaraṁ gahetvā Sāvatthiṁ agamāsi. Ekaṭṭhānepi ca dve rattiyo avasitvā sabbattha ekarattivāseneva Sāvatthiṁ pāpuṇi. Tamatthaṁ dassetuṁ **atha kho Cundo samaṇuddeso**ti-ādi vuttaṁ.

Tattha **yenāyasmā Ānando**ti yena attano upajjhāyo dhammabhaṇḍāgāriko āyasmā Ānando, tenupasaṅkami. Kasmā panesa ujukaṁ (CS:pg.3.254) Satthu santikaṁ agantvā therassa santikaṁ agamāsīti? Satthari ca there ca gāravena. Jetavanamahāvihāre pokkharaṇiyaṁ kirassa nhatvā paccuttaritvā sunivatthasupārutassa etadahosi-- “Buddhā nāma mahāpāsāṇacchattaṁ viya garuno, phaṇakatasappa

sīhabyagghamattavaravāraṇādayo viya ca durāsadā, na sakkā mayā ujukameva Satthu santikaṁ gantvā kathetuṁ, kassa nu kho santikaṁ gantabban”ti. Tato cintesi-- “Upajjhāyo me dhammabhaṇḍāgāriko Jeṭṭhabhātikattherassa uttamasahāyo, tassa santikaṁ gantvā taṁ ādāya Satthārā saddhiṁ kathessāmī”ti Satthari ceva there ca gāravena upasaṅkami.

Idamassa pattacīvaranti “ayamassa paribhogapatto, idaṁ dhātuparissāvanan”ti evaṁ ekekaṁ ācikkhi. Pāḷiyaṁ pana “idamassa pattacīvaran”ti ettakameva vuttaṁ. **Kathāpābhatan**ti kathāmūlaṁ. Mūlañhi **pābhatan**ti vuccati. Yathāha-- (SA.47.13./III,222.) “Appakenapi medhāvī, pābhatena vicakkhaṇo.

Samuṭṭhāpeti attānaṁ, aṇuṁ aggiṁva sandhaman”ti. (jā.1.1.4).

Bhagavantaṁ dassanāyāti Bhagavantaṁ dassanatthāya. Kiṁ paniminā Bhagavā na diṭṭhapubboti? No na diṭṭhapubbo. Ayañhi āyasmā divā nava vāre, rattiṁ nava vāreti ekāhaṁ aṭṭhārasa vāre upaṭṭhānameva gacchati. Divasassa pana satavāraṁ vā sahassavāraṁ vā gantukāmo samānopi na akāraṇā gacchati, ekaṁ pañhadvāraṁ gahetvāva gacchati. So taṁdivasaṁ tena kathāpābhatena gantukāmo evamāha. **Idamassa pattacīvaran**ti theropi-- “Idaṁ tassa pattacīvaraṁ, idañca dhātuparissāvanan”ti pāṭiyekkaṁyeva dassetvā ācikkhi.

Satthā hatthaṁ pasāretvā dhātuparissāvanaṁ gahetvā hatthatale ṭhapetvā bhikkhū āmantesi-- “Yo so, bhikkhave, bhikkhu purimadivase anekāni pāṭihāriyasatāni katvā parinibbānaṁ anujānāpesi, tassa idāni imā saṅkhavaṇṇasannibhā dhātuyova paññāyanti, kappasatasahassādhikaṁ asaṅkhyeyyaṁ pūritapāramī esa, bhikkhave, bhikkhu, mayā pavattitaṁ dhammacakkaṁ (CS:pg.3.255) anupavattako esa bhikkhu, paṭiladdhadutiya-āsano esa bhikkhu, pūritasāvakasannipāto esa bhikkhu, ṭhapetvā maṁ dasasu cakkavāḷasahassesu paññāya asadiso esa bhikkhu, mahāpañño esa bhikkhu, puthupañño hāsapañño javanapañño tikkhapañño nibbedhikapañño esa bhikkhu, appiccho esa bhikkhu, santuṭṭho pavivitto asaṁsaṭṭho āraddhavīriyo codako pāpagarahī esa bhikkhu, pañca jātisatāni paṭiladdhamahāsampattiyo pahāya pabbajito esa bhikkhu, mama sāsane pathavīsamakhantiko esa bhikkhu, chinnavisāṇa-usabhasadiso esa bhikkhu, caṇḍālaputtasadisanīcacitto esa bhikkhu. Passatha, bhikkhave, mahāpaññassa dhātuyo, passatha, bhikkhave, puthupaññassa hāsapaññassa javanapaññassa tikkhapaññassa nibbedhikapaññassa appicchassa santuṭṭhassa pavivittassa asaṁsaṭṭhassa āraddhavīriyassa (SA.47.13./III,223.) codakassa, passatha, bhikkhave, pāpagarahissa dhātuyoti.

“Yo pabbajī jātisatāni pañca,
Pahāya kāmāni manoramāni.
Taṁ vītarāgaṁ susamāhitindriyaṁ,
Parinibbutaṁ vandatha Sāriputtaṁ.
“Khantibalo pathavisamo na kuppati,
Na cāpi cittassa vasena vattati.
Anukampako kāruṇiko ca nibbuto,
Parinibbutaṁ vandatha Sāriputtaṁ.
“Caṇḍālaputto yathā nagaraṁ paviṭṭho,
Nīcamano carati kaḷopihattho.
Tathā ayaṁ viharati Sāriputto,
Parinibbutaṁ vandatha Sāriputtaṁ.
“Usabho yathā chinnavisāṇako,
Aheṭhayanto carati purantare vane.

Tathā ayaṁ viharati Sāriputto,
Parinibbutaṁ vandatha Sāriputtan”ti.

Iti (CS:pg.3.256) Bhagavā pañcahi gāthāsatehi therassa vaṇṇaṁ kathesi. Yathā yathā Bhagavā therassa vaṇṇaṁ kathesi, tathā tathā Ānandatthero sandhāretuṁ na sakkoti, biḷāramukhe pakkhantakukkuṭo viya pavedhati. Tenāha **apica me, bhante, madhurakajāto viya kāyo**ti sabbaṁ vitthāretabbaṁ. Tattha **madhurakajāto**ti-ādīnaṁ attho vuttoyeva. Idha pana **dhammā**ti uddesaparipucchādhammā adhippetā. Tassa hi uddesaparipucchādhamme agahite vā gahetuṁ, gahite vā sajjhāyaṁ kātuṁ cittaṁ na pavattati. Atha Satthā pañcapasādavicitrāni akkhīni ummīletvā theraṁ olokento “assāsessāmi nan”ti assāsento **kiṁ nu kho te, Ānanda, Sāriputto**ti-ādimāha.

Tattha **sīlakkhandhan**ti lokiyalokuttarasīlaṁ. **Samādhipaññāsu**pi eseva nayo. **Vimutti** pana lokuttarāva. **Vimuttiñāṇadassanaṁ** (SA.47.13./III,224.) paccavekkhaṇañāṇaṁ, taṁ lokiyameva. **Ovādako**ti ovādadāyako. **Otiṇṇo**ti otiṇṇesu vatthūsu nānappakārena otaraṇasīlo. **Viññāpako**ti dhammakathākāle atthañca kāraṇañca viññāpetā. **Sandassako**ti khandhadhātu-āyatanavasena tesaṁ tesaṁ dhammānaṁ dassetā. **Samādapako**ti “idañcidañca gaṇhathā”ti evaṁ gaṇhāpako. **Samuttejako**ti abbhussāhako. **Sampahaṁsako**ti paṭiladdhaguṇehi modāpako jotāpako.

Akilāsu dhammadesanāyāti dhammadesanaṁ ārabhitvā “sīsaṁ vā me rujjati, hadayaṁ vā kucchi vā piṭṭhi vā”ti evaṁ osakkanākāravirahito nikkilāsu visārado ekassāpi dvinnampi sīhavegeneva pakkhandati. **Anuggāhako sabrahmacārīnan**ti padassa attho khandhakavagge vitthāritova. **Dhammojaṁ dhammabhogan**ti ubhayenapi dhammaparibhogova kathito. **Dhammānuggahan**ti dhammena anuggahaṇaṁ.

Satthā “ativiya ayaṁ bhikkhu kilamatī”ti puna taṁ assāsento **nanu taṁ, Ānanda, mayā**ti-ādimāha. Tattha **piyehi manāpehī**ti mātāpitābhātābhaginī-ādikehi jātiyā nānābhāvo, maraṇena vinābhāvo, bhavena aññathābhāvo. **Taṁ kutettha, Ānanda, labbhā**ti **tan**ti (CS:pg.3.257) tasmā. Yasmā sabbehi piyehi manāpehi nānābhāvo, tasmā dasa pāramiyo pūretvāpi sambodhiṁ patvāpi dhammacakkaṁ pavattetvāpi yamakapāṭihāriyaṁ dassetvāpi devorohanaṁ katvāpi yaṁ taṁ jātaṁ bhūtaṁ saṅkhataṁ palokadhammaṁ, taṁ Tathāgatassāpi sarīraṁ mā palujjīti netaṁ ṭhānaṁ vijjati, rodantenapi kandantenapi na sakkā taṁ kāraṇaṁ laddhunti. **So palujjeyyā**ti so bhijjeyya.

Evameva khoti ettha yojanasatubbedho mahājamburukkho viya bhikkhusaṅgho tassa dakkhiṇadisaṁ gato paññāsayojaniko mahākhandho viya dhammasenāpati. Tasmiṁ mahākhandhe bhinne tato paṭṭhāya anupubbena vaḍḍhitvā pupphaphalādīhi taṁ ṭhānaṁ pūretuṁ samatthassa aññassa khandhassa abhāvo viya there parinibbute soḷasannaṁ paññānaṁ matthakaṁ pattassa aññassa dakkhiṇāsane nisīdanasamatthassa Sāriputtasadisassa bhikkhuno abhāvo. Tāya paribhinnāya so rukkho (SA.47.13./III,225.) viya bhikkhusaṅgho khandhotveva jātoti veditabbo. **Tasmā**ti yasmā sabbaṁ saṅkhataṁ palokadhammaṁ, taṁ mā palujjīti na sakkā laddhuṁ, tasmā.

(SA.47.14~15.)4- 5. Ukkacelasuttādivaṇṇanā

380-381. Catutthe **aciraparinibbutesu Sāriputtamoggallānesū**ti naciraparinibbutesu dvīsu aggasāvakesu. Tesañhi dhammasenāpati kattikamāsapuṇṇamāya parinibbuto, Mahāmoggallāno tato aḍḍhamāsaṁ atikkamma amāvasuposathe. Satthā dvīsu aggasāvakesu parinibbutesu mahābhikkhusaṅghaparivāro

mahāmaṇḍale cārikaṁ caramāno anupubbena ukkacelanagaraṁ patvā tattha piṇḍāya caritvā Gaṅgāpiṭṭhe rajatapaṭṭavaṇṇavālikāpuline vihāsi. Tena vuttaṁ "aciraparinibbutesu Sāriputtamoggallānesū"ti. **Ye mahantatarā khandhā te palujjeyyun**ti idhāpi yojanasatubbedho mahājamburukkho viya bhikkhusaṅgho, tassa dakkhiṇato ca uttarato ca gatā paṇṇāsayojanikā dve mahākhandhā viya dve aggasāvakāti. Sesaṁ purimanayeneva yojetabbaṁ. Pañcame **diṭṭhī**ti kammassakadiṭṭhi.

(SA.47.16.)6. Uttiyasuttavaṇṇanā

382. Chaṭṭhe (CS:pg.3.258) **maccudheyyassa pāran**ti tebhūmakavaṭṭassa pārabhūtaṁ, nibbānaṁ.

(SA.47.18.)8. Brahmasuttavaṇṇanā

384. Aṭṭhame **kāye vā bhikkhū**ti tasmiṁ kāle bhikkhuyeva natthi, evaṁ santepi yo satipaṭṭhāne bhāveti, so kilesabhindanena bhikkhuyevāti dassento evamāha. (SA.47.18./III,226.) **Ekāyanan**ti ekamaggaṁ. **Jātikkhayantadassī**ti jātiyā khayoti ca antoti ca nibbānaṁ, taṁ passatīti attho. **Maggaṁ pajānātī**ti ekāyanasaṅkhātaṁ ekamaggabhūtaṁ maggaṁ pajānāti. Ekāyanamaggo vuccati pubbabhāgasatipaṭṭhānamaggo, taṁ pajānātīti attho.

(SA.47.19.)9. Sedakasuttavaṇṇanā

385. Navame **sumbhesū**ti evaṁnāmake janapade. **Medakathālikā**ti evaṁ itthiliṅgavasena laddhanāmaṁ. **Mamaṁ rakkha, ahaṁ taṁ rakkhissāmī**ti ettha ayaṁ tassa laddhi-- ācariyo ukkhittavaṁsaṁ suggahitaṁ agaṇhanto, antevāsikena pakkhantapakkhantadisaṁ agacchanto, sabbakālañca vaṁsaggaṁ anullokento antevāsikaṁ na rakkhati nāma, evaṁ arakkhito antevāsiko patitvā cuṇṇavicuṇṇaṁ hoti. Vaṁsaṁ pana suggahitaṁ gaṇhanto, tena pakkhantapakkhantadisaṁ gacchanto, sabbakālañca vaṁsaggaṁ ullokento taṁ rakkhati nāma. Antevāsikopi ito cito ca pakkhanditvā migo viya kīḷanto ācariyaṁ na rakkhati nāma. Evañhi sati tikhiṇavaṁsakoṭi ācariyassa galavāṭake vā nalāṭe vā ṭhapitā ṭhitaṭṭhānaṁ bhinditvā gaccheyya. Ācārasampannatāya pana yato vaṁso namati, tato anāmento taṁ ākaḍḍhento viya ekatobhāgiyaṁ katvā vātūpathambhaṁ gāhāpetvā satiṁ sūpaṭṭhitaṁ katvā niccalova nisīdanto ācariyaṁ rakkhati nāmāti.

Tvaṁ ācariya attānaṁ rakkha, ahaṁ attānaṁ rakkhissāmīti ettha ayamadhippāyo-- ācariyo vaṁsaṁ suggahitaṁ gaṇhanto, antevāsikena pakkhantapakkhantadisaṁgacchanto (CS:pg.3.259) sabbakālañca vaṁsaggaṁ ullokento, attānameva rakkhati, na antevāsikaṁ. Antevāsikopi kāyampi ekatobhāgiyaṁ katvā vātūpathambhaṁ gāhāpetvā satiṁ sūpaṭṭhitaṁ katvā niccalova nisīdamāno attānaṁyeva rakkhati nāma, na ācariyaṁ.

So tattha ñāyoti yaṁ medakathālikā āha. So tattha ñāyo, so upāyo, taṁ kāraṇanti attho. (SA.47.19./III,227.) **Satipaṭṭhānaṁ sevitabban**ti catubbidhaṁ satipaṭṭhānaṁ sevitabbaṁ. **Āsevanāyā**ti kammaṭṭhānāsevanāya. **Evaṁ kho, bhikkhave, attānaṁ rakkhanto paraṁ rakkhatī**ti yo bhikkhu kammārāmatādīni pahāya

rattiṭṭhānadivāṭṭhānesu mūlakammaṭṭhānaṁ āsevanto bhāvento arahattaṁ pāpuṇāti, atha naṁ paro disvā-- “Bhaddako vatāyaṁ, bhikkhu, sammāpaṭipanno”ti tasmiṁ cittaṁ pasādetvā saggaparāyaṇo hoti. Ayaṁ attānaṁ rakkhanto paraṁ rakkhati nāma.

Khantiyāti adhivāsanakhantiyā. **Avihiṁsāyā**ti sapubbabhāgāya karuṇāya. **Mettacittatāyā**ti sapubbabhāgāya mettāya. **Anudayatāyā**ti anuvaḍḍhiyā, sapubbabhāgāya muditāyāti attho. **Paraṁ rakkhanto attānaṁ rakkhatī**ti ettha yo bhikkhu rattiṭṭhānadivāṭṭhānaṁ gato tīsu brahmavihāresu tikacatukkajjhānāni nibbattetvā jhānaṁ pādakaṁ katvā saṅkhāre sammasanto vipassanaṁ vaḍḍhetvā arahattaṁ pāpuṇāti. Ayaṁ paraṁ rakkhanto attānaṁ rakkhati nāmāti veditabbo.

(SA.47.20.)10. Janapadakalyāṇīsuttavaṇṇanā

386. Dasame **janapadakalyāṇī**ti janapadamhi kalyāṇī uttamā chasarīradosarahitā pañcakalyāṇasamannāgatā. Sā hi yasmā nātidīghā nātirassā, nātikisā nātithūlā, nātikāḷā nāccodātā, atikkantā, mānusavaṇṇaṁ appattā dibbavaṇṇaṁ, tasmā chasarīradosarahitā. Chavikalyāṇaṁ, maṁsakalyāṇaṁ, nhārukalyāṇaṁ, aṭṭhikalyāṇaṁ, vayakalyāṇanti imehi pana kalyāṇehi samannāgatattā pañcakalyāṇehi samannāgatā nāma. Tassā hi āgantukobhāsakiccaṁ natthi, attano sarīrobhāseneva dvādasahatthaṭṭhāne ālokaṁ karoti, piyaṅgusāmā vā hoti, suvaṇṇasāmā vā, ayamassā chavikalyāṇatā. Cattāro panassā hatthapādā (CS:pg.3.260) mukhapariyosānañca lākhārasaparikammakataṁ viya rattapavāḷarattakambalasadisaṁ hoti, ayamassā maṁsakalyāṇatā. Vīsati pana nakhapattāni maṁsato amuttaṭṭhāne lākhārasapūritāni viya, muttaṭṭhāne khīradhārāsadisāni, honti ayamassā nhārukalyāṇakatā. Dvattiṁsa dantā (SA.47.20./III,228.) suphusitā sudhotavajirapanti viya khāyanti, ayamassā aṭṭhikalyāṇatā. Vīsativassasatikāpi pana samānā soḷasavassuddesikā viya hoti nippalitā, ayamassā vayakalyāṇatā.

Paramapāsāvinīti ettha pasavanaṁ pasāvo, pavattīti attho. Pasāvo eva pāsāvo. Paramo pāsāvo paramapāsāvo, so assā atthīti paramapāsāvinī. Nacce ca gīte ca uttamapavatti seṭṭhakiriyā, uttamameva naccaṁ naccati, gītaṁ vā gāyatīti vuttaṁ hoti. Sesaṁ sabbattha uttānatthameva. Imesu pana dvīsu suttesu pubbabhagavipassanāva kathitāti.

Nālandavaggo dutiyo.

3. Sīlaṭṭhitivaggo

(SA.47.21~22.)1- 2. Sīlasuttādivaṇṇanā

387-388. Tatiyavaggassa paṭhame **sīlānī**ti catupārisuddhisīlāni. Dutiye **ummaṅgo**ti pañhamaggo paesanaṁ.

(SA.47.23~25.)3- 5. Parihānasuttādivaṇṇanā

389-391. Tatiye **parihānaṁ hotī**ti puggalavasena parihānaṁ hoti. Yo hi

Buddhesu dharantesupi cattāro satipaṭṭhāne na bhāveti, tassa saddhammo antarahito nāma hoti Devadattādīnaṁ viya. Iti imasmiṁ Sutte tassa puggalasseva dhammantaradhānaṁ kathitaṁ. Catutthapañcamesu sabbaṁ uttānameva.

(SA.47.26.)6. Padesasuttavaṇṇanā

392. Chaṭṭhe (CS:pg.3.261) **padesaṁ bhāvitattā**ti padesato bhāvitattā. Cattāro hi magge tīṇi ca phalāni nibbattentena satipaṭṭhānā padesaṁ bhāvitā nāma honti.

(SA.47.27./III,229.)

(SA.47.27.)7. Samattasuttavaṇṇanā

393. Sattame **samattaṁ bhāvitattā**ti samattā bhāvitattā. Arahattaphalaṁ uppādentena hi satipaṭṭhānā samattaṁ bhāvitā nāma honti.

(SA.47.28~30.)8- 10. Lokasuttādivaṇṇanā

394-396. Aṭṭhame **mahābhiññatan**ti channaṁ abhiññānaṁ vasena vuttaṁ. **Sahassaṁ lokaṁ abhijānāmī**ti satatavihāravaseneva vuttaṁ. Thero kira pātova uṭṭhāya mukhaṁ dhovitvā senāsane nisinno atīte kappasahassaṁ, anāgate kappasahassaṁ anussarati, paccuppannepi sahassaṁ cakkavāḷānaṁ tassāvajjanassa gatiṁ anubandhati. Iti so dibbena cakkhunā sahassaṁ lokaṁ abhijānāti, ayamassa satatavihāro. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Sīlaṭṭhitivaggo tatiyo.

(SA.47.31~36.)4. Ananussutavaggavaṇṇanā

401-406. Catutthavaggassa pañcame **viditā vedanā**ti yā vedanā sammasitvā arahattaṁ patto tāvassa viditā uppajjanti, viditā upaṭṭhahanti, viditā abbhatthaṁ gacchanti nāma. Yā ca pana pariggahitesu vatthārammaṇesu pavattā vedanā, tāpi viditā uppajjanti, viditā upaṭṭhahanti, viditā abbhatthaṁ gacchanti nāma. **Vitakkā**dīsupi eseva nayo. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Ananussutavaggo catuttho.

5. Amatavaggo

(SA.47.42.)2. Samudayasuttavaṇṇanā

408. Pañcamavaggassa (CS:pg.3.262) dutiye **āhārasamudayā kāyassa samudayo**ti āhārasamudayena kāyasamudayo. Eseva nayo sesesu. **Manasikārasamudayā**ti ettha pana yonisomanasikārasamudayā bojjhaṅgadhammānaṁ samudayo,

ayonisomanasikārasamudayā nīvaraṇadhammānaṁ. Iti imasmiṁ Sutte sārammaṇasatipaṭṭhānā kathitā.
(SA.47.44./III,230.)

(SA.47.44.)4. Satisuttavaṇṇanā

410. Catutthaṁ suddhikaṁ katvā samudaye kathite bujjhanakānaṁ ajjhāsayena vuttaṁ.

(SA.47.46.)6. Pātimokkhasaṁvarasuttavaṇṇanā

412. Chaṭṭhe **pātimokkhasaṁvarasaṁvuto**ti catunnaṁ sīlānaṁ jeṭṭhakasīlaṁ dassento evamāha. Tipiṭakacūḷanāgatthero panāha -- "Pātimokkhasaṁvarova sīlaṁ, itarāni tīṇi sīlanti vuttaṭṭhānaṁ nāma natthī"ti. Vatvā taṁ anujānanto āha-- "indriyasaṁvaro nāma chadvārarakkhaṇamattameva, ājīvapārisuddhi dhammeneva samena paccayuppattimattakaṁ, paccayasannissitaṁ paṭiladdhapaccaye idamatthanti paccavekkhitvā paribhuñjanamattakaṁ. Nippariyāyena pātimokkhasaṁvarova sīlaṁ. Yassa so bhinno, ayaṁ chinnasīso viya puriso hatthapāde, sesāni rakkhissatīti na vattabbo. Yassa pana so arogo, ayaṁ acchinnasīso viya puriso jīvitaṁ, sesāni puna pākatikāni katvā rakkhitumpi sakkotī"ti. Tasmā pātimokkhasaṁvarova sīlaṁ, tena pātimokkhasaṁvarena saṁvutoti pātimokkhasaṁvarasaṁvuto, upeto samannāgatoti attho.

Ācāragocarasampannoti ācārena ca gocarena ca sampanno. **Aṇumattesū**ti appamattakesu. **Vajjesū**ti akusaladhammesu. **Bhayadassāvī**ti bhayadassī. **Samādāyā**ti sammā ādiyitvā. **Sikkhassu sikkhāpadesū**ti sikkhāpadesu taṁ taṁ sikkhāpadaṁ samādiyitvā sikkha, yaṁ (CS:pg.3.263) yaṁ pana kiñci sikkhāpadesu sikkhākoṭṭhāsesu sikkhitabbaṁ kāyikaṁ vā vācasikaṁ vā, taṁ taṁ sabbaṁ sammā ādāya sikkhassūti ayamettha saṅkhepattho. Vitthāro pana Visuddhimagge (visuddhi.1.14) vutto. Iti imasmiṁ Sutte pātimokkhasaṁvarasīlameva kathitaṁ.

(SA.47.47.)7. Duccaritasuttavaṇṇanā

413. Sattame kāyasucaritavacīsucaritāni pātimokkhasaṁvarasīlaṁ, manosucaritaṁ itarāni tīṇi sīlānīti catupārisuddhisīlaṁ kathitaṁ hoti. Iminā nayena pañcasattanavadasasu (SA.47.47./III,231.) kusalakammapathesu pacchimāpi tayo sīlaṁ hotīti veditabbā. Sesaṁ uttānamevāti. Chaṭṭhasattamesu heṭṭhā vuttanayeneva attho veditabbo.

Amatavaggo pañcamo.

Satipaṭṭhānasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.48.1./III,232.)

SA.48.(4) Indriyasaṁyuttaṁ

1. Suddhikavaggo

(SA.48.1.)1. Suddhikasuttavaṇṇanā

471. Indriyasaṁyuttassa (CS:pg.3.264) paṭhame **saddhindriyaṁ satindriyaṁ paññindriyan**ti imāni tīṇi catubhūmakakusalavipākesu ceva kiriyāsu ca labbhanti. **Vīriyindriyasamādhindriyāni** catubhūmakakusale akusale vipāke kiriyāyāti sabbattha labbhanti. Iti idaṁ suttaṁ catubhūmakasabbasaṅgāhakadhammaparicchedavasena vuttanti veditabbaṁ.

(SA.48.7.)7. Dutiyasamaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

477. Sattame **saddhindriyaṁ nappajānantī**ti dukkhasaccavasena na pajānanti. **Saddhindriyasamudayaṁ nappajānantī**ti samudayasaccavasena na pajānanti. Evaṁ nirodhaṁ nirodhasaccavasena, paṭipadaṁ maggasaccavasenāti. Sesesupi eseva nayo.

Sukkapakkhe pana adhimokkhavasena āvajjanasamudayā saddhindriyasamudayo hoti, paggahavasena āvajjanasamudayā vīriyindriyasamudayo, upaṭṭhānavasena āvajjanasamudayā satindriyasamudayo, avikkhepavasena āvajjanasamudayā samādhindriyasamudayo, dassanavasena āvajjanasamudayā paññindriyasamudayo hoti. Tathā chandavasena āvajjanasamudayā saddhindriyasamudayo hoti, chandavasena āvajjanasamudayā vīriyasatisamādhipaññindriyasamudayo hoti. Manasikāravasena āvajjanasamudayā saddhindriyasamudayo hoti. Manasikāravasena āvajjanasamudayā vīriyasatisamādhipaññindriyasamudayo hotīti evampi attho veditabbo. Imesu paṭipāṭiyā chasu suttesu catusaccameva kathitaṁ.
(SA.48.8./III,233.)

(SA.48.8.)8. Daṭṭhabbasuttavaṇṇanā

478. Aṭṭhame **kattha ca, bhikkhave, saddhindriyaṁ daṭṭhabbaṁ, catūsu sotāpattiyaṅgesū**ti-ādi imesaṁ indriyānaṁ savisaye jeṭṭhakabhāvadassanatthaṁ vuttaṁ. Yathā hi cattāro seṭṭhiputtā rājāti rājapañcamesu sahāyesu “nakkhattaṁ (CS:pg.3.265) kīḷissāmā”ti vīthiṁ otiṇṇesu ekassa seṭṭhiputtassa gehaṁ gatakāle itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova-- “Imesaṁ khādanīyaṁ bhojanīyaṁ detha, gandhamālālaṅkārādīni dethā”ti gehe vicāreti. Dutiyassa, tatiyassa, catutthassa gehaṁ gatakāle itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova-- “imesaṁ khādanīyaṁ bhojanīyaṁ detha, gandhamālālaṅkārādīni dethā”ti gehe vicāreti. Atha sabbapacchā rañño gehaṁ gatakāle kiñcāpi rājā sabbattha issaro, imasmiṁ pana kāle attano geheyeva-- “Imesaṁ khādanīyaṁ bhojanīyaṁ detha, gandhamālālaṅkārādīni dethā”ti gehe vicāreti. Evameva saddhāpañcamakesu indriyesu tesu sahāyesu ekato vīthiṁ otarantesu viya ekārammaṇe uppajjamānesupi yathā paṭhamassa gehe itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova vicāreti, evaṁ sotāpattiyaṅgāni patvā adhimokkhalakkhaṇaṁ saddhindriyameva jeṭṭhakaṁ hoti pubbaṅgamaṁ, sesāni tadanvayāni honti. Yathā dutiyassa gehe itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova vicāreti, evaṁ sammappadhānāni patvā paggahalakkhaṇaṁ vīriyindriyameva jeṭṭhakaṁ hoti pubbaṅgamaṁ, sesāni tadanvayāni honti. Yathā tatiyassa gehe itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova vicāreti, evaṁ

satipaṭṭhānāni patvā upaṭṭhānalakkhaṇaṁ satindriyameva jeṭṭhakaṁ hoti pubbaṅgamaṁ, sesāni tadanvayāni honti. Yathā catutthassa gehe itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova vicāreti, evaṁ jhānavimokkhe patvā avikkhepalakkhaṇaṁ samādhindriyameva jeṭṭhakaṁ hoti pubbaṅgamaṁ, sesāni tadanvayāni honti. Sabbapacchā rañño gehaṁ gatakāle pana yathā itare cattāro tuṇhī nisīdanti, rājāva gehe vicāreti, evameva ariyasaccāni patvā pajānanalakkhaṇaṁ paññindriyameva jeṭṭhakaṁ hoti pubbaṅgamaṁ, sesāni tadanvayāni hontīti.
(SA.48.9~10./III,234.)

(SA.48.9~10.)9- 10. Paṭhamavibhaṅgasuttādivaṇṇanā

479-480. Navame **satinepakkenā**ti ettha nipakassa bhāvo nepakkaṁ, paññāyetaṁ nāmaṁ. Kasmā pana satibhājane paññā vuttāti? Satiyā balavabhāvadassanatthaṁ. Balavasati hi idha adhippetā. Sā ca paññāsampayuttāva balavatī hoti, na vippayuttāti paññāsampayuttasatiṁ dassento (CS:pg.3.266) evamāha. **Cirakatan**ti cirakālaṁ kataṁ dānaṁ vā sīlaṁ vā uposathakammaṁ vā. **Cirabhāsitan**ti "asukasmiṁ ṭhāne asukaṁ nāma bhāsitan"ti evaṁ cirakāle bhāsitaṁ. **Vossaggārammaṇaṁ katvā**ti nibbānārammaṇaṁ katvā. **Udayatthagāminiyā**ti udayañca atthañca gacchantiyā, udayabbayapariggahikāyāti attho. Imasmiṁ Sutte saddhāsatipaññindriyāni pubbabhāgāni, vīriyindriyaṁ missakaṁ, samādhindriyaṁ nibbattitalokuttarameva kathitaṁ. Dasamepi ayameva dhammapariccheḍoti.

Suddhikavaggo paṭhamo.

2. Mudutaravaggo

(SA.48.11.)1. Paṭilābhasuttavaṇṇanā

481. Dutiyavaggassa paṭhame **sammappadhāne ārabbhā**ti sammappadhāne paṭicca, sammappadhāne bhāventoti attho. **Satindriye**pi eseva nayo.

(SA.48.12.)2. Paṭhamasaṁkhittasuttavaṇṇanā

482. Dutiye **tato**ti vipassanāmaggaphalavasena nissakkaṁ veditabbaṁ. **Samattā**ni hi paripuṇṇāni pañcindriyāni arahattamaggassa vipassanindriyāni nāma honti. **Tato mudutarehī**ti tehi arahattamaggassa vipassanindriyehi mudutarāni anāgāmimaggassa vipassanindriyāni nāma honti, tato mudutarāni sakadāgāmimaggassa, tato mudutarāni sotāpattimaggassa vipassanindriyāni nāma honti, tato mudutarāni dhammānusārimaggassa, tato mudutarāni saddhānusārimaggassa vipassanindriyāni nāma honti.
(SA.48.12./III,235.) Tathā samattāni paripuṇṇāni pañcindriyāni arahattamaggindriyāni nāma honti, tato mudutarāni anāgāmimaggindriyāni nāma honti, tato mudutarāni sakadāgāmimaggindriyāni nāma honti, tato mudutarāni sotāpattimaggindriyāni nāma honti, tato mudutarāni dhammānusārimaggindriyāni, tato mudutarāni saddhānusārimaggindriyāni nāma honti.

Samattāni (CS:pg.3.267) paripuṇṇāni pañcindriyāni arahattaphalindriyāni nāma honti, tato mudutarāni anāgāmiphalindriyāni, tato mudutarāni sakadāgāmiphalindriyāni, tato mudutarāni sotāpattiphalindriyāni nāma honti. Dhammānusārisaddhānusārino pana dvepi sotāpattimaggaṭṭhapuggalā, maggaṭṭhapuggalavasena nesaṁ nānattaṁ jātanti āgamanenapi maggenapi. Saddhānusārī puggalo hi uddisāpento paripucchanto anupubbena maggaṁ pāpuṇāti, dhammānusārī ekena vā dvīhi vā savanehi. Evaṁ tāva nesaṁ āgamanena nānattaṁ veditabbaṁ.

Dhammānusārissa pana maggo tikkho hoti, sūraṁ ñāṇaṁ vahati, asaṅkhārena appayogena kilese chindati kadalikkhandhaṁ viya tikhiṇā asidhārā. Saddhānusārissa na tassa viya maggo tikkho hoti, na sūraṁ ñāṇaṁ vahati, sasaṅkhārena sappayogena kilese chindati kadalikkhandhaṁ viya atikhiṇā asidhārā. Kilesakkhaye pana tesaṁ nānattaṁ natthi. Avasesā ca kilesā khīyanti.

(SA.48.13.)3. Dutiyasaṁkhittasuttavaṇṇanā

483. Tatiye **tato**ti phalavasena nissakkaṁ veditabbaṁ. Samattāni hi paripuṇṇāni pañcindriyāni arahattaphalindriyāni nāma honti, arahattaphalena samannāgato puggalo arahā nāma hoti. Arahattaphalato mudutarāni anāgāmiphalindriyāni nāma honti, tato mudutarāni sakadāgāmiphalindriyāni, tato mudutarāni sotāpattiphalindriyāni, sotāpattiphalena samannāgato puggalo sotāpanno nāma hoti. **Indriyavemattatā phalavemattatā hotī**ti indriyanānattena phalanānattaṁ, phalanānattena puggalanānattanti.

(SA.48.14.)4. Tatiyasaṁkhittasuttavaṇṇanā

484. Catutthe **paripūraṁ paripūrakārī ārādhetī**ti paripūraṁ arahattamaggaṁ karonto arahattaphalaṁ ārādheti. **Padesaṁ padesakārī**ti (SA.48.14./III,236.) avasese tayo padesamagge karonto padesaṁ phalattayamattameva ārādheti. Iti imesu catūsupi suttesu missakāneva indriyāni kathitāni.

(SA.48.15~17.)5- 7. Paṭhamavitthārasuttādivaṇṇanā

485-487. Pañcame (CS:pg.3.268) **tato mudutarehī**ti vipassanāvasena nissakkaṁ veditabbaṁ. Paripuṇṇāni hi pañcindriyāni arahattamaggassa vipassanindriyāni honti, tato mudutarāni antarāparinibbāyissa vipassanindriyāni, tato mudutarāni upahaccaparinibbāyissa, tato mudutarāni asaṅkhāraparinibbāyissa, tato mudutarāni sasaṅkhāraparinibbāyissa, tato mudutarāni uddhaṁsota-akaniṭṭhagāmissa vipassanindriyāni nāma honti.

Imasmiṁ pana ṭhāne arahattamaggeyeva ṭhatvā pañca nissakkāni nīharitabbāni. Arahattamaggassa hi vipassanindriyehi mudutarāni paṭhama-antarāparinibbāyissa vipassanindriyāni, tato mudutarāni dutiya-antarāparinibbāyissa, tato mudutarāni tatiya-antarāparinibbāyissa, tato mudutarāni upahaccaparinibbāyissa, tato mudutarāni uddhaṁsota-akaniṭṭhagāmissa vipassanindriyāni. Asaṅkhāraparinibbāyissa sasaṅkhāraparinibbāyinopi eteva pañca janā.

Idāni tīṇi nissakkāni. Sakadāgāmimaggassa hi indriyehi mudutarāni

sotāpattimaggindriyāni, sotāpattimaggeyeva indriyehi mudutarāni dhammānusārimaggindriyāni. Tehipi mudutarāni saddhānusārimaggindriyāni. Chaṭṭhasattamāni vuttanayāneva. Imesu pana tīsupi suttesu pubbabhagavipassanindriyāneva kathitāni.

(SA.48.18.)8. Paṭipannasuttavaṇṇanā

488. Aṭṭhame **tato mudutarehī**ti maggaphalavasena nissakkaṁ veditabbaṁ. Taṁ pāḷiyaṁ vuttameva. (SA.48.18./III,237.) **Bāhiro**ti imehi aṭṭhahi puggalehi bahibhūto. **Puthujjanapakkhe ṭhito**ti puthujjanakoṭṭhāse ṭhito. Imasmiṁ Sutte lokuttarāneva indriyāni kathitāni.

(SA.48.19~20.)9- 10. Sampannasuttādivaṇṇanā

489-490. Navame (CS:pg.3.269) **indriyasampanno**ti paripuṇṇindriyo. Dasamaṁ uttānameva. Imasmiṁ suttadvaye missakāni indriyāni kathitānīti.

Mudutaravaggo dutiyo.

3. Chaḷindriyavaggo

(SA.48.22.)2. Jīvitindriyasuttavaṇṇanā

492. Tatiyavaggassa dutiye **itthindriyan**ti-ādīsu itthibhāve indaṭṭhaṁ karotīti **itthindriyaṁ**. Purisabhāve indaṭṭhaṁ karotīti **purisindriyaṁ**. Jīvite indaṭṭhaṁ karotīti **jīvitindriyaṁ**. Atthuppattikaṁ kiretaṁ suttaṁ. Saṅghamajjhasmiñhi “kati nu kho vaṭṭindriyānī”ti kathā udapādi, atha Bhagavā vaṭṭindriyāni dassento **tīṇimāni bhikkhave**ti-ādimāha.

(SA.48.23.)3. Aññindriyasuttavaṇṇanā

493. Tatiye **anaññātaññassāmītindriyan**ti “anamatagge saṁsāre ajānitapubbaṁ dhammaṁ jānissāmī”ti paṭipannassa sotāpattimaggakkhaṇe uppannaṁ indriyaṁ. **Aññindriyan**ti tesaṁyeva ñātadhammānaṁ ājānanākārena sotāpattiphalādīsu chasu ṭhānesu uppannaṁ indriyaṁ. **Aññātāvindriyan**ti aññātāvīsu arahattaphaladhammesu uppannaṁ indriyaṁ. Tattha tattha tena tenākārena uppannassa ñāṇassevetaṁ adhivacanaṁ. Idampi suttaṁ atthuppattikameva. Saṅghamajjhasmiñhi “kati nu kho lokuttarindriyānī”ti kathā udapādi, atha Bhagavā tāni dassento **tīṇimāni, bhikkhave, indriyānī**ti-ādimāha.

(SA.48.24.)4. Ekabījīsuttavaṇṇanā

494. Catutthe **tato mudutarehī**ti vipassanato nissakkaṁ veditabbaṁ. Samattāni

hi pañcindriyāni arahattamaggassa vipassanindriyāni nāma honti, tato mudutarāni (CS:pg.3.270) antarāparinibbāyissa (SA.48.24./III,238.) vipassanindriyāni, tato mudutarāni upahaccaparinibbāyissa, tato mudutarāni asaṅkhāraparinibbāyissa, tato mudutarāni sasaṅkhāraparinibbāyissa, tato mudutarāni uddhaṁsota-akaniṭṭhagāmissa vipassanindriyāni nāma. Idhāpi purimanayeneva arahattamagge ṭhatvā pañca nissakkāni nīharitabbāni.

Yathā pana purimanaye sakadāgāmimagge ṭhatvā tīṇi nissakkāni, evamidha pañca nīharitabbāni. Sakadāgāmimaggassa hi vipassanindriyehi mudutarāni sotāpattimaggassa vipassanindriyāni, sotāpattimaggassa ca tehi vipassanindriyehi mudutarāni ekabīji-ādīnaṁ maggassa vipassanindriyāni.

Ettha ca **ekabīji**ti-ādīsu yo sotāpanno hutvā ekameva attabhāvaṁ janetvā arahattaṁ pāpuṇāti, ayaṁ **ekabīji** nāma. Yathāha "katamo ca puggalo ekabīji, idhekacco puggalo tiṇṇaṁ saṁyojanānaṁ parikkhayā sotāpanno hoti avinipātadhammo niyato sambodhiparāyaṇo, so ekaññeva mānusakaṁ bhavaṁ sandhāvitvā saṁsaritvā dukkhassantaṁ karoti. Ayaṁ vuccati puggalo ekabīji"ti (pu.pa.33).

Yo pana dve tayo bhave saṁsaritvā dukkhassantaṁ karoti, ayaṁ **kolaṁkolo** nāma. Yathāha "katamo ca puggalo kolaṁkolo. Idhekacco puggalo tiṇṇaṁ saṁyojanānaṁ parikkhayā sotāpanno hoti avinipātadhammo niyato sambodhiparāyaṇo, so dve vā tīṇi vā kulāni sandhāvitvā saṁsaritvā dukkhassantaṁ karoti. Ayaṁ vuccati puggalo kolaṁkolo"ti (pu.pa.32). Tattha kulānīti bhavā veditabbā. "Dve vā tīṇi vā"ti idaṁ desanāmattameva, yāva chaṭṭhabhavā saṁsaranto pana kolaṁkolova hoti.

Yassa sattakkhattuṁ paramā upapatti, aṭṭhamaṁ bhavaṁ nādiyati, ayaṁ **sattakkhattuparamo** nāma. Yathāha "katamo ca puggalo sattakkhattuparamo. Idhekacco puggalo tiṇṇaṁ saṁyojanānaṁ parikkhayā sotāpanno hoti avinipātadhammo niyato sambodhiparāyaṇo, so sattakkhattuṁ deve ca manusse ca sandhāvitvā saṁsaritvā dukkhassantaṁ karoti, ayaṁ vuccati puggalo sattakkhattuparamo"ti (pu.pa.31).

Bhagavatā (CS:pg.3.271) gahitanāmavaseneva cetāni tesaṁ nāmāni. "Ettakañhi ṭhānaṁ gato ekabīji nāma hoti, ettakaṁ kolaṁkolo, ettakaṁ sattakkhattuparamo"ti Bhagavatā etesaṁ nāmaṁ gahitaṁ. Niyamato pana "ayaṁ ekabīji, ayaṁ kolaṁkolo, ayaṁ sattakkhattuparamo"ti natthi.

Ko pana nesaṁ etaṁ pabhedaṁ niyametīti? Keci pana therā "pubbahetu niyametī"ti vadanti, keci "paṭhamamaggo", keci "uparima tayo maggā", keci "tiṇṇaṁ maggānaṁ vipassanā"ti. Tattha "pubbahetu niyametī"ti vāde paṭhamamaggassa (SA.48.24./III,239.) upanissayo kato nāma hoti, upari tayo maggā anupanissayā uppannāti vacanaṁ āpajjati. "Paṭhamamaggo niyametī"ti vāde upari tiṇṇaṁ maggānaṁ niratthakatā āpajjati. "Upari tayo maggā niyamentī"ti vāde paṭhamamagge anuppanneva upari tayo maggā uppannāti āpajjati. "Tiṇṇaṁ maggānaṁ vipassanā niyametī"ti vādo pana yujjati. Sace hi upari tiṇṇaṁ maggānaṁ vipassanā balavatī hoti, ekabīji nāma hoti, tato mandatarāya kolaṁkolo, tato mandatarāya sattakkhattuparamoti.

Ekacco hi sotāpanno vaṭṭajjhāsayo hoti vaṭṭābhirato punappunaṁ vaṭṭasmiṁyeva vicarati sandissati. Anāthapiṇḍiko seṭṭhi, visākhā upāsikā, cūḷarathamahārathā devaputtā, anekavaṇṇo devaputto, sakko devarājā, nāgadatto devaputtoti ime hi ettakā janā vaṭṭajjhāsayā vaṭṭābhiratā ādito paṭṭhāya cha devaloke sodhetvā akaniṭṭhe ṭhatvā parinibbāyissanti ime idha na gahitā. Na kevalañcime, yopi manussesuyeva sattakkhattuṁ saṁsaritvā arahattaṁ pāpuṇāti, yopi devaloke nibbatto devesuyeva sattakkhattuṁ aparāparaṁ saṁsaritvā arahattaṁ pāpuṇāti, imepi idha na gahitā. Kālena

deve, kālena manusse saṁsaritvā pana arahattaṁ pāpuṇantova idha gahito. Tasmā sattakkhattuparamoti idaṁ idhaṭṭhakavokiṇṇasukkhavipassakassa nāmaṁ kathitanti veditabbaṁ.

Dhammānusārī saddhānusārīti ettha pana imasmiṁ sāsane lokuttaradhammaṁ nibbattentassa dve dhurāni, dve sīsāni, dve abhinivesā -- saddhādhuraṁ, paññādhuraṁ (CS:pg.3.272) saddhāsīsaṁ, paññāsīsaṁ, saddhābhiniveso, paññābhinivesoti. Tattha yo bhikkhu "sace saddhāya sakkā nibbattetuṁ, nibbattessāmi lokuttaramaggan"ti saddhaṁ dhuraṁ katvā sotāpattimaggaṁ nibbatteti, so maggakkhaṇe saddhānusārī nāma hoti. Phalakkhaṇe pana saddhāvimutto nāma hutvā ekabījī kolaṁkolo sattakkhattuparamoti tividho hoti. Tattha (SA.48.24./III,240.) ekeko dukkhāpaṭipadādivasena catubbidhabhāvaṁ āpajjatīti saddhādhurena dvādasa janā honti.

Yo pana "sace paññāya sakkā nibbattetuṁ, nibbattessāmi lokuttaramaggan"ti paññaṁ dhuraṁ katvā sotāpattimaggaṁ nibbatteti, so maggakkhaṇe dhammānusārī nāma hoti. Phalakkhaṇe pana paññāvimutto nāma hutvā ekabīji-ādibhedena dvādasabhedova hoti. Evaṁ dve maggaṭṭhā phalakkhaṇe catuvīsati sotāpannā hontīti.

Tipiṭakatissatthero kira "tīṇi piṭakāni sodhessāmī"ti paratīraṁ gato. Taṁ eko kuṭumbiko catūhi paccayehi upaṭṭhāsi, thero āgamanakāle "gacchāmi upāsakā"ti āha. "Kahaṁ bhante"ti? "Amhākaṁ ācariyupajjhāyānaṁ santikan"ti. "Na sakkā, bhante, mayā gantuṁ, bhaddantaṁ pana nissāya mayā sāsanassa guṇo ñāto, tumhākaṁ parammukhā kīdisaṁ bhikkhuṁ upasaṅkamāmī"ti? Atha naṁ thero āha-- "Yo bhikkhu catuvīsati sotāpanne dvādasa sakadāgāmī aṭṭhacattālīsa anāgāmī dvādasa arahante dassetvā dhammakathaṁ kathetuṁ sakkoti, evarūpaṁ bhikkhuṁ upaṭṭhātuṁ vaṭṭatī"ti. Imasmiṁ Sutte vipassanā kathitāti.

(SA.48.25~30.)5- 10. Suddhakasuttādivaṇṇanā

495-500. Pañcame cakkhu ca taṁ cakkhudvāre nibbattānaṁ dhammānaṁ ādhipateyyasaṅkhātena indaṭṭhena indriyañcāti **cakkhundriyaṁ**. **Sotindriyā**dīsupi eseva nayo. Sesaṁ sabbattha uttānameva. Imasmiṁ vagge paṭhamasuttañceva chaṭṭhādīni ca pañcāti cha suttāni catusaccavasena kathitānīti.

Chaḷindriyavaggo tatiyo.

4. Sukhindriyavaggo

(SA.48.31~35.)1- 5. Suddhikasuttādivaṇṇanā

501-505. Catutthavaggassa (CS:pg.3.273) paṭhame sukhañca taṁ sahajātānaṁ ādhipateyyasaṅkhātena indaṭṭhena indriyañcāti **sukhindriyaṁ**. **Dukkhindriyā**dīsupi eseva nayo. (SA.48.31~35./III,241.) Ettha ca sukhindriyadukkhindriyadomanassindriyāni kāmāvacarāneva, somanassindriyaṁ ṭhapetvā arūpāvacaraṁ sesaṁ tebhūmakaṁ, upekkhindriyaṁ catubhūmakaṁ. Dutiyādīni cattāri catusaccavaseneva kathitāni.

(SA.48.36.)6. Paṭhamavibhaṅgasuttavaṇṇanā

506. Chaṭṭhe **kāyikan**ti kāyapasādavatthukaṁ. **Sukhan**ti ayamassa sarūpaniddeso. **Sātan**ti tasseva vevacanaṁ, madhuranti vuttaṁ hoti. **Kāyasamphassajan**ti kāyasamphassato jātaṁ. **Sukhaṁ sātan**ti vuttanayameva. **Vedayitan**ti ayamassa sabbavedanāsādhāraṇo aññadhammavisiṭṭho sabhāvaniddeso. Iminā nayena sesesupi attho veditabbo. **Kāyikaṁ vā cetasikaṁ vā**ti ettha pana cakkhādayo cattāro pasādakāye vatthuṁ katvā uppattivasena kāyikanti vuttaṁ. Kāyapasādavatthukaṁ pana adukkhamasukhaṁ nāma natthi.

(SA.48.39.)9. Kaṭṭhopamasuttavaṇṇanā

509. Navame **dvinnaṁ kaṭṭhānan**ti dvinnaṁ araṇīnaṁ. **Saṅghaṭṭanasamodhānā**ti saṅghaṭṭanena ceva samodhānena ca. **Usmā**ti usumākāro. **Tejo**ti aggidhūmo. Ettha ca adharāraṇī viya vatthārammaṇaṁ, uttarāraṇī viya phasso, saṅghaṭṭo viya phassasaṅghaṭṭanaṁ, aggi viya vedanā daṭṭhabbā. Vatthārammaṇaṁ vā uttarāraṇī viya, phasso adharāraṇī viya daṭṭhabbo.

(SA.48.40.)10. Uppaṭipāṭikasuttavaṇṇanā

510. Dasamaṁ yathādhammarasena paṭipāṭiyā vuttampi imasmiṁ indriyavibhaṅge sesasuttāni viya adesitattā uppaṭipāṭikasuttaṁ nāmāti veditabbaṁ. Tattha **nimittan**ti-ādīni sabbāni paccayavevacanāneva. **Dukkhindriyañca pajānātī**ti dukkhasaccavaseneva pajānāti. **Dukkhindriyasamudayan**ti kaṇṭakena vā viddhassa maṅkulena (CS:pg.3.274) vā daṭṭhassa paccattharaṇe (SA.48.40./III,242.) vā valiyā phuṭṭhassa dukkhasahagataṁ kāyaviññāṇaṁ uppajjati, taṁ etassa samudayoti pajānāti.

Parato **domanassindriyasamudayan**ti-ādīsupi tesaṁ tesaṁ kāraṇavaseneva samudayo veditabbo. Pattacīvarādīnaṁ vā hi saṅkhārānaṁ saddhivihārikādīnaṁ vā sattānaṁ vināsena domanassindriyaṁ uppajjatīti tesaṁ vināsaṁ tassa samudayoti pajānāti. Subhojanaṁ bhuñjitvā varasayane nipannassa hatthapādasambāhanatālavaṇṭavātādisamphassena sukhindriyaṁ uppajjati, taṁ phassaṁ tassa samudayoti pajānāti. Vuttappakārānaṁ pana sattasaṅkhārānaṁ manāpānaṁ paṭilābhavasena somanassindriyaṁ uppajjati, taṁ paṭilābhaṁ tassa samudayoti pajānāti. Majjhattākārena pana upekkhindriyaṁ uppajjati, taṁ sattasaṅkhāresu majjhattākāraṁ tassa samudayoti pajānāti.

Kattha cuppannaṁ dukkhindriyaṁ aparisesaṁ nirujjhati, idha, bhikkhave, bhikkhu vivicceva kāmehīti-ādīsu pana ayaṁ ekatova vinicchayakathā-- dukkhindriyañhi paṭhamajjhānassa upacārakkhaṇeyeva nirujjhati pahīnaṁ hoti, domanassādīni dutiyajjhānādīnaṁ. Evaṁ santepi tesaṁ atisayanirodhattā ayaṁ jhānesuyeva nirodho vutto. Atisayanirodho hi tesaṁ paṭhamajjhānādīsu, na nirodhoyeva, nirodhoyeva pana upacārakkhaṇe, nātisayanirodho. Tathā hi nānāvajjane paṭhamajjhānupacāre niruddhassāpi dukkhindriyassa ḍaṁsamakasādisamphassena vā visamāsanupatāpena vā siyā uppatti, na tveva anto-appanāyaṁ. Upacāre vā niruddhampetaṁ na suṭṭhu niruddhaṁ hoti paṭipakkhena avihatattā. Anto-appanāyaṁ pana pītipharaṇena sabbo kāyo sukhokkanto hoti, sukhokkantakāyassa ca suṭṭhu

niruddhaṁ hoti dukkhindriyaṁ (SA.48.40./III,243.) paṭipakkhena vihatattā. Nānāvajjaneyeva ca dutiyajjhānupacāre pahīnassa domanassindriyassa yasmā etaṁ vitakkavicārapaccayepi kāyakilamathe cittupaghāte ca sati uppajjati, vitakkavicārābhāve neva uppajjati. Yattha pana uppajjati, tattha vitakkavicārabhāve, appahīnā eva ca dutiyajjhānupacāre vitakkavicārāti tatthassa siyā uppatti. Na tveva dutiyajjhāne pahīnapaccayattā. Tathā tatiyajjhānupacāre pahīnassāpi sukhindriyassa pītisamuṭṭhānapaṇītarūpaphuṭṭhakāyassa siyā uppatti, na tveva tatiyajjhāne. Tatiyajjhāne hi sukhassa paccayabhūtā (CS:pg.3.275) pīti sabbaso niruddhā. Tathā catutthajjhānupacāre pahīnassāpi somanassindriyassa āsannattā appanāppattāya upekkhāya abhāvena sammā anatikkantattā ca siyā uppatti, na tveva catutthajjhāne. Tasmā "ettha cuppannaṁ dukkhindriyaṁ aparisesaṁ nirujjhatī"ti tattha tattha aparisesaggahaṇaṁ kataṁ.

Yaṁ panettha **tadatthāya cittaṁ upasaṁharatī**ti vuttaṁ, tattha alābhī samāno uppādanatthāya cittaṁ upasaṁharati, lābhī samāno samāpajjanatthāyāti evamattho veditabbo. Imesu dvīsupi suttesu sammasanavārova kathitoti.

Sukhindriyavaggo catuttho.

5. Jarāvaggo

(SA.48.41.)1. Jarādhammasuttavaṇṇanā

511. Pañcamavaggassa paṭhame **pacchātape**ti pāsādacchāyāya puratthimadisaṁ paṭicchannattā pāsādassa pacchimadisābhāge ātapo hoti, tasmiṁ ṭhāne paññattavarabuddhāsane nisinnoti attho **Piṭṭhiṁ otāpayamāno**ti yasmā sammāsambuddhassapi upādinnakasarīre uṇhakāle uṇhaṁ hoti, sītakāle sītaṁ, ayañca himapātasītasamayo. Tasmā mahācīvaraṁ otāretvā sūriyarasmīhi piṭṭhiṁ otāpayamāno nisīdi.

Kiṁ pana Buddharasmiyo madditvā sūriyarasmi anto pavisituṁ sakkotīti? Na sakkoti. Evaṁ sante kiṁ tāpetīti? Rasmitejaṁ. Yatheva hi ṭhitamajjhanhike parimaṇḍalāya (SA.48.41./III,244.) chāyāya rukkhamūle nisinnassa kiñcāpi sūriyarasmiyo sarīraṁ na phusanti, sabbadisāsu pana tejo pharati, aggijālāhi parikkhitto viya hoti, evaṁ sūriyarasmīsu Buddharasmiyo madditvā anto pavisituṁ asakkuṇantīsupi Satthā tejaṁ tāpento nisinnoti veditabbo.

Anomajjantoti piṭṭhiparikammakaraṇavasena anumajjanto. **Acchariyaṁ bhante**ti thero Bhagavato piṭṭhito mahācīvaraṁ otāretvā nisinnassa dvinnaṁ (CS:pg.3.276) aṁsakūṭānaṁ antare suvaṇṇāvaṭṭaṁ viya kesaggappamāṇaṁ valiyāvaṭṭaṁ disvā-- "evarūpepi nāma sarīre jarā paññāyatī"ti sañjātasaṁvego jaraṁ garahanto evamāha. Garahanacchariyaṁ nāma kiretaṁ.

Na cevaṁ dāni, bhante, Bhagavato tāva parisuddhoti yathā pakatiyā chavivaṇṇo parisuddho, na evametarahīti dīpento evamāha. Tathāgatassa hi daharakāle saṅkusatasamabbhāhataṁ usabhacammaṁ viya vihatavaliko kāyo hoti, tasmiṁ ṭhapito hattho bhassateva, na santiṭṭhati, telapuñchanākārappatto viya hoti. Mahallakakāle pana sirājālā milāyanti, sandhipabbāni sithilāni honti, maṁsaṁ aṭṭhito muccitvā sithilabhāvaṁ āpajjitvā tattha tattha olambati. Buddhānaṁ pana evarūpaṁ na hoti. Aññesaṁ

apākaṭaṁ, santikāvacarattā Ānandattherasseva pākaṭaṁ hoti, tasmā evamāha.

Sithilāni ca gattānīti aññesaṁ mukhe aṁsakūṭantarehi tesu tesu ṭhānesu valiyo santiṭṭhanti, Satthu panetaṁ natthi, thero ca dvinnaṁ aṁsakūṭānaṁ antare valiyāvaṭṭakaṁ disvā evamāha. **Sabbāni valiyajātānī**ti idampi attano pākaṭavasena evamāha-- Satthu pana aññesaṁ viya valiyo nāma natthi. **Purato pabbhāro ca kāyo**ti Satthā brahmujugatto, devanagare samussitasuvaṇṇatoraṇaṁ viyassa kāyo ujukameva uggato. Mahallakakāle pana kāyo purato vaṅko hoti, svāyaṁ aññesaṁ apākaṭo, santikāvacarattā pana therasseva pākaṭo, tasmā evamāha. **Dissati ca indriyānaṁ aññathattan**ti indriyāni nāma na cakkhuviññeyyāni. Yato pana pakatiyā parisuddho chavivaṇṇo, idāni na tathā parisuddho, aṁsakūṭantare vali paññāyati (SA.48.41./III,245.) brahmujukāyo purato vaṅko, imināva kāraṇena cakkhādīnañca indriyānaṁ aññathattena bhavitabbanti nayaggāhato evamāha. **Dhī taṁ jammi jare atthū**ti lāmake jare dhī taṁ tuyhaṁ hotu, dhikkāro taṁ phusatu. **Bimban**ti attabhāvo.

(SA.48.42.)2. Uṇṇābhabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

512. Dutiye (CS:pg.3.277) **gocaravisayan**ti gocarabhūtaṁ visayaṁ. **Aññamaññassā**ti cakkhu sotassa, sotaṁ vā cakkhussāti evaṁ ekaṁ ekassa gocaravisayaṁ na paccanubhoti. Sace hi nīlādibhedaṁ rūpārammaṇaṁ samodhānetvā sotindriyassa upaneyya-- “Iṅgha tvaṁ tāva naṁ vavatthapehi vibhāvehi ‘kinnāmetaṁ ārammaṇan’”ti. Cakkhuviññāṇaṁ vināpi mukhena attano dhammatāya evaṁ vadeyya-- “are, andhabāla, vassasatampi vassasahassampi vassasatasahassampi paridhāvamāno aññatra mayā kuhiṁ etassa jānanakaṁ labhissasi, taṁ āhara, cakkhupasāde upanehi, ahametaṁ ārammaṇaṁ jānissāmi-- yadi vā nīlaṁ, yadi vā pītakaṁ. Na hi eso aññassa visayo, mayhameveso visayo”ti. Sesadvāresupi eseva nayo. Evametāni aññamaññassa gocaravisayaṁ na paccanubhonti nāma.

Kiṁ paṭisaraṇanti etesaṁ kiṁ paṭisaraṇaṁ, kiṁ etāni paṭisarantīti pucchati. **Mano paṭisaraṇan**ti javanamano paṭisaraṇaṁ. **Manova nesan**ti manodvārikajavanamanova etesaṁ gocaravisayaṁ rajjanādivasena anubhoti. Cakkhuviññāṇañhi rūpadassanamattameva, ettha rajjanaṁ vā dussanaṁ vā muyhanaṁ vā natthi. Ekasmiṁ pana dvāre javanaṁ rajjati vā dussati vā muyhati vā. Sotaviññāṇādīsupi eseva nayo.

Tatrāyaṁ upamā-- pañca kira dubbalabhojakā rājānaṁ sevitvā kicchena kasirena ekasmiṁ pañcakulike gāme parittakaṁ āyaṁ labhiṁsu. Tesaṁ tattha macchabhāgo maṁsabhāgo, addukahāpaṇo vā yottakahāpaṇo (SA.48.42./III,246.) vā māsakahāpaṇo vā aṭṭhakahāpaṇo vā soḷasakahāpaṇo vā catusaṭṭhikahāpaṇo vā daṇḍoti ettakamattameva pāpuṇāti, satavatthukaṁ pañcasatavatthukaṁ sahassavatthukaṁ mahābaliṁ rājāva gaṇhāti.

Tattha pañcakulikagāmā viya pañcapasādā daṭṭhabbā, pañca dubbalabhojakā viya pañcaviññāṇāni; rājā viya javanaṁ, dubbalabhojakānaṁ parittaka-āyapāpuṇanaṁ viya cakkhuviññāṇādīnaṁ rūpadassanādimattaṁ, rajjanādi pana etesu natthi (CS:pg.3.278) Rañño mahābaliggahaṇaṁ viya tesu dvāresu javanassa rajjanādīni veditabbāni. Evamettha **mano**ti kusalākusalajavanaṁ vuttaṁ.

Sati paṭisaraṇanti maggasati paṭisaraṇaṁ. Javanamano hi maggasatiṁ paṭisarati. **Vimuttī**ti phalavimutti. **Paṭisaraṇan**ti phalavimuttiyā nibbānaṁ paṭisaraṇaṁ. Tañhi sā paṭisarati. **Nāsakkhi pañhassa pariyantaṁ gahetun**ti pañhassa paricchedaṁ

pamāṇaṁ gahetuṁ nāsakkhi, appaṭisaraṇaṁ dhammaṁ "sappaṭisaraṇan"ti pucchi. Nibbānaṁ nāmetaṁ appaṭisaraṇaṁ, na kiñci paṭisarati. **Nibbānogadhan**ti nibbānabbhantaraṁ nibbānaṁ anupaviṭṭhaṁ. **Brahmacariyan**ti maggabrahmacariyaṁ. **Nibbānaparāyaṇan**ti nibbānaṁ paraṁ ayanamassa parā gati, na tato paraṁ gacchatīti attho. Nibbānaṁ pariyosānaṁ avasānaṁ assāti **nibbānapariyosānaṁ**.

Mūlajātā patiṭṭhitāti maggena āgatasaddhā vuccati. **Imamhi ce, bhikkhave, samaye**ti kiṁ sandhāyāha? Jhāna-anāgāmitaṁ. Tasmiñhi samaye brāhmaṇassa paṭhamamaggena pañca akusalacittāni pahīnāni, paṭhamajjhānena pañca nīvaraṇānīti jhāna-anāgāmiṭṭhāne ṭhito. So aparihīnajjhāno kālaṁ katvā tattheva parinibbāyeyya. Sace panassa puttadāraṁ anusāsantassa kammante vicārentassa jhānaṁ nassati, naṭṭhe jhāne gati anibaddhā hoti, anaṭṭhe pana nibaddhāti imaṁ jhāna-anāgāmitaṁ sandhāya evamāha.
(SA.48.43./III,247.)

(SA.48.43.)3. Sāketasuttavaṇṇanā

513. Tatiye **añjanavane**ti añjanavaṇṇapupphānaṁ rukkhānaṁ ropitavane. **Yaṁ, bhikkhave, saddhindriyaṁ, taṁ saddhābalan**ti tañhi adhimokkhalakkhaṇe indaṭṭhena saddhindriyaṁ, assaddhiye akampanena saddhābalaṁ. Itaresaṁ paggaha-upaṭṭhāna-avikkhepapajānanalakkhaṇesu indaṭṭhena indriyabhāvo, kosajjamuṭṭhasaccavikkhepāvijjāsu akampanena balabhāvo veditabbo. **Evameva kho**ti tassā nadiyā ekasotaṁ viya saddhāvīriyasatisamādhipaññāvasena etesaṁ ninnānākaraṇaṁ veditabbaṁ, dve sotāni viya indaṭṭha-akampanaṭṭhehi indriyabalavasena nānākaraṇaṁ veditabbaṁ.

(SA.48.44.)4. Pubbakoṭṭhakasuttavaṇṇanā

514. Catutthe (CS:pg.3.279) **amatogadhan**ti amatabbhantaraṁ. **Amataparāyaṇan**ti amatanibbattikaṁ. **Amatapariyosānan**ti amataniṭṭhaṁ. **Sādhu sādhū**ti therassa byākaraṇaṁ pasaṁsanto sādhukāraṁ deti.

(SA.48.45.)5. Paṭhamapubbārāmasuttavaṇṇanā

515. Pañcame **tadanvayā**ti taṁ anugacchamānā, anuvattamānāti attho. Pubbakoṭṭhakaṁ ādiṁ katvā paṭipāṭiyā chasu suttesu phalindriyāneva kathitāni.

(SA.48.50.)10. Āpaṇasuttavaṇṇanā

520. Dasame **ime kho te dhammā**ti upari saha vipassanāya tayo maggā. **Ye me pubbe sutāva ahesun**ti ye dhammā mayā pubbe "arahattaphalindriyaṁ nāma atthī"ti kathentānaṁyeva sutā ahesuṁ. **Kāyena ca phusitvā**ti nāmakāyena ca phusitvā paṭilabhitvā. **Paññāya ca ativijjha passāmī**ti paccavekkhaṇapaññāya ca ativijjhitvā passāmi. **Yā hissa, bhante, saddhā**ti ayaṁ katarasaddhā? Catūhi indriyehi sampayuttā (SA.48.50./III,248.) saddhā heṭṭhā kathitāva, ayaṁ pana paccavekkhaṇasaddhā. Sampayuttasaddhā hi missakā, paccavekkhaṇasaddhā lokiyāva.

Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Jarāvaggo pañcamo.

6. Sūkarakhatavaggo

(SA.48.51.)1. Sālasuttavaṇṇanā

521. Chaṭṭhavaggassa paṭhame **sūrenā**ti sūrabhāvena. **Bodhāyā**ti bujjhanatthāya.

(SA.48.52.)2. Mallikasuttavaṇṇanā

522. Dutiye (CS:pg.3.280) **Mallesū**ti evaṁnāmake janapade. Imasmiṁ Sutte cattāri indriyāni missakāni, ariyañāṇaṁ lokuttaraṁ. Tampi pana catukkindriyanissitaṁ katvā missakanti bhājetuṁ vaṭṭati.

(SA.48.53.)3. Sekhasuttavaṇṇanā

523. Tatiye **na heva kho kāyena phusitvā viharatī**ti na nāmakāyena phusitvā paṭilabhitvā viharati, phusituṁ paṭilabhituṁ na sakkoti. **Paññāya ca ativijjha passatī**ti paccavekkhaṇapaññāya pana "upari arahattaphalindriyaṁ nāma atthī"ti pajānāti. Asekhabhūmiyaṁ **phusitvā viharatī**ti paṭilabhitvā viharati. **Paññāyā**ti paccavekkhaṇapaññāya "arahattaphalindriyaṁ nāma atthī"ti pajānāti. **Na kuhiñci kismiñcī**ti dvepi aññamaññavevacanāneva, kismiñci bhave na uppajjissantīti attho. Imasmiṁ Sutte pañcindriyāni lokuttarāni, cha lokikāni vaṭṭanissitāneva kathitāni.

(SA.48.54~55.)4- 5. Padasuttādivaṇṇanā

524-525. Catutthe **yāni kānici padāni bodhāya saṁvattantī**ti yāni kānici dhammapadāni, ye keci dhammakoṭṭhāsā, bujjhanatthāya saṁvattanti. Pañcamaṁ uttānameva.
(SA.48.56~57./III,249.)

(SA.48.56~57.)6- 7. Patiṭṭhitasuttādivaṇṇanā

526-527. Chaṭṭhe **cittaṁ rakkhati āsavesu ca sāsavesu ca dhammesū**ti tebhūmakadhamme ārabbha āsavuppattiṁ vārento āsavesu ca sāsavesu ca dhammesu cittaṁ rakkhati nāma. Sattamaṁ uttānameva.

(SA.48.58.)8. Sūkarakhatasuttavaṇṇanā

528. Aṭṭhame **sūkarakhatāyan**ti sūkarakhataleṇe. Kassapabuddhakāle kira taṁ leṇaṁ ekasmiṁ Buddhantare pathaviyā vaḍḍhamānāya antobhūmigataṁ jātaṁ.

Athekadivasaṁ eko sūkaro tassa chadanapariyantasamīpe paṁsuṁ khaṇi. Deve vuṭṭhe paṁsu dhotā, chadanapariyanto pākaṭo (CS:pg.3.281) ahosi. Eko vanacarako disvā "pubbe sīlavantehi paribhuttaṭṭhānena bhavitabbaṁ, paṭijaggissāmi nan"ti samantato paṁsuṁ apanetvā leṇaṁ sodhetvā kuṭiparikkhepaṁ katvā dvāravātapānaṁ yojetvā supariniṭṭhitasudhākammacittakammaṁ rajatapaṭṭasadisāya vālikāya santharitaṁ pariveṇaṁ katvā mañcapīṭhaṁ paññāpetvā Bhagavato vasanatthāya adāsi, leṇaṁ gambhīraṁ ahosi otaritvā āruhitabbaṁ. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Paramanipaccakāran**ti bhāvanapuṁsakaṁ, paramanipaccakārī hutvā pavattamāno pavattatīti vuttaṁ hoti. **Anuttaraṁ yogakkheman**ti arahattaṁ. **Sappatisso**ti sajeṭṭhako. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Sūkarakhatavaggo chaṭṭho.

7. Bodhipakkhiyavaggo

531-650. Sattamavagge satta phalāni pubbabhāgāni, tesaṁ heṭṭhā dve phalāni ādiṁ katvā missakāni. Sesamettha ito parañca sabbaṁ uttānamevāti.

Indriyasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.49.5./III,250.)

SA.49.(5) Sammappadhānasaṁyuttavaṇṇanā

651-704. Sammappadhānasaṁyutte sakalepi pubbabhagavipassanāva kathitāti.

Sammappadhānasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SA.50.(6) Balasaṁyuttavaṇṇanā

705-812. Balasaṁyutte balāni missakāneva kathitāni. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Balasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SA.51.(7) Iddhipādasaṁyuttaṁ

1. Cāpālavaggo

(SA.51.1.)1. Apārasuttavaṇṇanā

813. Iddhipādasaṁyuttassa (CS:pg.3.282) paṭhame chandaṁ nissāya pavatto

samādhi **chandasamādhi**. Padhānabhūtā saṅkhārā **padhānasaṅkhārā**. **Samannāgatan**ti tehi dhammehi upetaṁ. Iddhiyā pādaṁ, iddhibhūtaṁ vā pādanti **iddhipādaṁ**. Sesesupi eseva nayo. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana iddhipādavibhaṅge (vibha.431 ādayo) āgatova. Visuddhimagge (visuddhi.2.3.69ādayo) panassa attho dīpito. Tathā maggabojjhaṅgasatipaṭṭhānasaṁyuttesu ceva idha ca ekaparicchedova.
(SA.51.5./III,251.)

(SA.51.5.)5. Iddhipadesasuttavaṇṇanā

817. Pañcame **iddhipadesan**ti tayo ca magge tīṇi ca phalāni.

(SA.51.6.)6. Samattasuttavaṇṇanā

818. Chaṭṭhe **samattaṁ iddhin**ti arahattaphalameva. Ādito paṭṭhāya pana navasupi suttesu vivaṭṭapādakā eva iddhipādā kathitā.

(SA.51.10.)10. Cetiyasuttavaṇṇanā

822. Dasame **nisīdanan**ti cammakhaṇḍaṁ adhippetaṁ. **Udenaṁ cetiyan**ti udenayakkhassa cetiyaṭṭhāne katavihāro vuccati. **Gotamakā**dīsupi eseva nayo. **Bhāvitā**ti vaḍḍhitā. **Bahulīkatā**ti punappunaṁ katā. **Yānīkatā**ti yuttayānaṁ viya katā. **Vatthukatā**ti patiṭṭhānaṭṭhena vatthu viya katā. **Anuṭṭhitā**ti adhiṭṭhitā. **Paricitā**ti samantato citā suvaḍḍhitā. **Susamāraddhā**ti suṭṭhu samāraddhā.

Iti aniyamena kathetvā puna niyametvā dassento **Tathāgatassa kho**ti-ādimāha. Ettha ca **kappan**ti āyukappaṁ, tasmiṁ tasmiṁ kāle yaṁ manussānaṁ (CS:pg.3.283) āyuppamāṇaṁ, taṁ paripuṇṇaṁ karonto tiṭṭheyya. **Kappāvasesaṁ vā**ti "appaṁ vā bhiyyo"ti vuttavassasatato atirekaṁ vā. Mahāsīvatthero panāha "buddhānaṁ aṭṭhāne gajjitaṁ nāma natthi. Yatheva hi veḷuvagāmake uppannaṁ māraṇantikavedanaṁ dasa māse vikkhambhesi, evaṁ punappunaṁ taṁ samāpattiṁ samāpajjitvā dasa dasa māsepi vikkhambhento imaṁ bhaddakappameva tiṭṭheyyā"ti.

Kasmā pana na ṭhitoti? Upādiṇṇakasarīraṁ nāma khaṇḍiccādīhi abhibhuyyati, Buddhā nāma khaṇḍiccādibhāvaṁ apatvāva pañcame āyukoṭṭhāse bahujanassa piyamanāpakāleyeva parinibbāyanti. Buddhānubuddhesu ca mahāsāvakesu parinibbutesu ekakena khāṇukena viya ṭhātabbaṁ hoti, (SA.51.10./III,252.) daharasāmaṇeraparivāritena vā, tato -- "Aho Buddhānaṁ parisā"ti hīḷetabbataṁ āpajjeyya, tasmā na ṭhitoti. Evaṁ vuttepi so pana na ruccati, "āyukappo"ti idameva Aṭṭhakathāyaṁ niyamitaṁ.

Yathā taṁ mārena pariyuṭṭhitacittoti ettha **tan**ti nipātamattaṁ. Yathā mārena pariyuṭṭhitacitto ajjhotthaṭacitto aññopi koci puthujjano paṭivijjhituṁ na sakkuṇeyya, evameva nāsakkhi paṭivijjhitunti attho. Māro hi yassa sabbena sabbaṁ dvādasa vipallāsā appahīnā, tassa cittaṁ pariyuṭṭhāti. Therassa ca cattāro vipallāsā appahīnā, tenassa māro cittaṁ pariyuṭṭhāsi. So pana cittapariyuṭṭhānaṁ karonto kiṁ karotīti? Bheravaṁ rūpārammaṇaṁ vā dasseti, saddārammaṇaṁ vā sāveti, tato sattā taṁ disvā vā sutvā vā satiṁ vissajjetvā vivaṭamukhā honti, tesaṁ mukhena hatthaṁ pavesetvā hadayaṁ maddati, te visaññī hutvā tiṭṭhanti. Therassa panesa mukhe hatthaṁ pavesetuṁ

kiṁ sakkhissati? Bheravārammaṇaṁ pana dasseti, taṁ disvā thero nimittobhāsaṁ na paṭivijjhi. Jānantoyeva Bhagavā kimatthaṁ yāvatatiyakaṁ āmantesīti. Parato "tiṭṭhatu, bhante, Bhagavā"ti yācite "tuyhevetaṁ dukkaṭaṁ, tuyhevetaṁ aparaddhan"ti dosāropanena sokatanukaraṇatthaṁ.

Māro pāpimāti ettha satte anatthe niyojento māretīti māro. **Pāpimā**ti tasseva vevacanaṁ. So hi pāpadhammasamannāgatattā "pāpimā"ti (CS:pg.3.284) vuccati. Kaṇho, antako, namuci, pamattabandhūtipi tasseva nāmāni. **Bhāsitā kho panesā**ti ayañhi Bhagavato sambodhipattiyā aṭṭhame sattāhe bodhimaṇḍaṁyeva āgantvā-- "Bhagavā yadatthaṁ tumhehi pāramiyo pūritā, so vo attho anuppatto, paṭividdhaṁ sabbaññutaññāṇaṁ, kiṁ vo lokavicaraṇenā"ti vatvā yathā ajja, evameva-- "Parinibbātu dāni, bhante, Bhagavā, parinibbātu, Sugato,"ti yāci. Bhagavā cassa "na tāvāhan"ti-ādīni vatvā paṭikkhipi. Taṁ sandhāya "bhāsitā kho panesā, bhante,"ti-ādimāha.

Tattha **viyattā**ti maggavasena byattā. Tatheva **vinītā**. Tathā **visāradā**. **Bahussutā**ti tepiṭakavasena bahusutam (SA.51.10./III,253.) etesan ti bahussutā. Tadeva dhammaṁ dhārentīti **dhammadharā**. Atha vā pariyattibahussutā ceva paṭivedhabahussutā ca, pariyattipaṭivedhadhammānaṁyeva dhāraṇato dhammadharāti evamettha attho daṭṭhabbo. **Dhammānudhammappaṭipannā**ti ariyadhammassa anudhammabhūtaṁ vipassanādhammaṁ paṭipannā. **Sāmīcippaṭipannā**ti anucchavikapaṭipadaṁ paṭipannā. **Anudhammacārino**ti anudhammacaraṇasīlā. **Sakaṁ ācariyakan**ti attano ācariyavādaṁ. **Ācikkhissantī**ti-ādīni sabbāni aññamaññasseva vevacanāni. **Sahadhammenā**ti sahetukena sakāraṇena vacanena. **Sappāṭihāriyan**ti yāva niyyānikaṁ katvā dhammaṁ desessanti.

Brahmacariyanti sikkhattayasaṅgahitaṁ sakalaṁ sāsanabrahmacariyaṁ. **Iddhan**ti Samiddhaṁ jhānassādavasena. **Phītan**ti vuḍḍhipattaṁ sabbapāliphullaṁ viya abhiññāsampattivasena. **Vitthārikan**ti vitthataṁ tasmiṁ tasmiṁ disābhāge patiṭṭhitavasena. **Bāhujaññan**ti bahūhi ñātaṁ paṭividdhaṁ mahājanābhisamayavasena. **Puthubhūtan**ti sabbākārena puthulabhāvapattaṁ. Kathaṁ? **Yāva devamanussehi suppakāsitaṁ,** yattakā viññujātikā devā ceva manussā ca atthi, sabbehi suṭṭhu pakāsitanti attho.

Appossukkoti nirālayo. Tvañhi pāpima aṭṭhamasattāhato paṭṭhāya "parinibbātu dāni, bhante, Bhagavā, parinibbātu Sugato"ti viravanto āhiṇḍittha, ajja dāni paṭṭhāya vigatussāho hohi, mā mayhaṁ parinibbānatthaṁ vāyāmaṁ karohīti vadati.

Sato (CS:pg.3.285) **sampajāno āyusaṅkhāraṁ ossajī**ti satiṁ sūpaṭṭhitaṁ katvā ñāṇena paricchinditvā āyusaṅkhāraṁ vissaji pajahi. Tattha na Bhagavā hatthena leḍḍuṁ viya āyusaṅkhāraṁ ossaji, temāsamattameva pana phalasamāpattiṁ samāpajjitvā tato paraṁ na samāpajjissāmīti cittaṁ uppādesi. Taṁ sandhāya vuttaṁ "ossajī"ti. Ussajītipi pāṭho. **Mahābhūmicālo**ti mahanto pathavikampo. Tadā kira dasasahassilokadhātu akampittha. **Bhiṁsanako**ti bhayajanako (SA.51.10./III,254.) **Devadundubhiyo ca phaliṁsū**ti devabheriyo phaliṁsu, devo sukkhagajjitaṁ gajji, akālavijjulatā niccharimsu, khaṇikavassaṁ vassīti vuttaṁ hoti.

Udānaṁ udānesīti kasmā udānesi? Koci nāma vadeyya "Bhagavā pacchato pacchato anubandhitvā-- 'Parinibbāyatha, bhante, parinibbāyatha, bhante'ti upadduto bhayena āyusaṅkhāraṁ vissajjesī"ti. Tassokāso mā hotūti. Bhītassa hi udānaṁ nāma natthīti pītivegavissaṭṭhaṁ udānesi.

Tattha sabbesaṁ soṇasiṅgālādīnampi paccakkhabhāvato tulitaṁ paricchinnanti **tulaṁ**. Kiṁ taṁ? Kāmāvacarakammaṁ. Na tulaṁ, na vā tulaṁ sadisamassa aññaṁ

lokiyakammaṁ atthīti **atulaṁ**. Kiṁ taṁ? Mahaggatakammaṁ. Atha vā kāmāvacaraṁ rūpāvacarañca tulaṁ, arūpāvacaraṁ atulaṁ. Appavipākaṁ tulaṁ, bahuvipākaṁ atulaṁ. **Sambhavan**ti sambhavahetubhūtaṁ, piṇḍakārakaṁ rāsikārakanti attho. **Bhavasaṅkhāran**ti punabbhavassa saṅkhāraṁ. **Avassajī**ti vissajjesi. **Munī**ti Buddhamuni. **Ajjhattarato**ti niyakajjhattarato. **Samāhito**ti upacārappanāsamādhivasena samāhito. **Abhindi kavacamivā**ti kavacaṁ viya abhindi. **Attasambhavan**ti attani jātakilesaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti-- savipākaṭṭhena sambhavaṁ bhavābhisaṅkhaṇaṭṭhena bhavasaṅkhāranti ca laddhanāmaṁ tulātulasaṅkhātaṁ lokiyakammañca ossaji, saṅgāmasīse mahāyodho kavacaṁ viya attasambhavaṁ kilesañca ajjhattarato samāhito hutvā abhindīti.

Atha vā **tulan**ti tulento tīrento. **Atulañca sambhavan**ti nibbānañceva bhavañca. **Bhavasaṅkhāran**ti bhavagāmikammaṁ. **Avassaji munī**ti "pañcakkhandhā aniccā, pañcannaṁ (CS:pg.3.286) khandhānaṁ nirodho nibbānaṁ niccan"ti-ādinā nayena tulayanto Buddhamuni bhave ādīnavaṁ nibbāne cānisaṁsaṁ disvā taṁ khandhānaṁ mūlabhūtaṁ bhavasaṅkhāraṁ "kammakkhayāya saṁvattatī"ti evaṁvuttena (SA.51.10./III,255.) kammakkhayakarena ariyamaggena avassaji. Kathaṁ? Ajjhattarato samāhito abhindi kavacamivattasambhavaṁ. So hi vipassanāvasena ajjhattarato, samathavasena samāhitoti evaṁ pubbabhāgato paṭṭhāya samathavipassanābalena kavacamiva attabhāvaṁ pariyonandhitvā ṭhitaṁ, attani sambhavattā attasambhavanti laddhanāmaṁ sabbaṁ kilesajātaṁ abhindi. Kilesābhāvena ca kammaṁ appaṭisandhikattā avassaṭṭhaṁ nāma hotīti evaṁ kilesappahānena kammaṁ jahi. Pahīnakilesassa bhayaṁ nāma natthi. Tasmā abhītova āyusaṅkhāraṁ ossaji. Abhītabhāvañāpanatthañca udānaṁ udānesīti veditabbo.

Cāpālavaggo paṭhamo.

2. Pāsādakampanavaggo

(SA.51.11~12.)1- 2. Pubbasuttādivaṇṇanā

823-824. Dutiyavaggassa paṭhame **na ca atilīno**ti-ādīni parato āvi bhavissanti. Imasmiṁ Sutte cha-abhiññāpādakā iddhipādā kathitā, tathā dutiye ca.

(SA.51.13.)3. Chandasamādhisuttavaṇṇanā

825. Tatiye **chandan**ti kattukamyatāchandaṁ. **Nissāyā**ti nissayaṁ katvā, adhipatiṁ katvāti attho. **Padhānasaṅkhārā**ti padhānabhūtā saṅkhārā, catukiccasādhakasammappadhānavīriyassetaṁ adhivacanaṁ. **Iti ayañca chando**ti-ādīsu chando chandasamādhinā ceva padhānasaṅkhārehi ca, chandasamādhi chandena ceva padhānasaṅkhārehi ca, padhānasaṅkhārāpi chandena ceva chandasamādhinā ca samannāgatā. Tasmā sabbe te dhamme ekato katvā **ayaṁ vuccati, bhikkhave, chandasamādhippadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo**ti vuttaṁ. Iddhipādavibhaṅge (vibha.437) pana "yo tathābhūtassa vedanākkhandho ti-ādinā nayena (CS:pg.3.287) imehi dhammehi samannāgatā sesa-arūpino dhammā iddhipādāti vuttā.

Apica imepi tayo dhammā iddhīpi honti iddhipādāpi. Kathaṁ? Chandañhi bhāvayato chando iddhi nāma hoti, samādhippadhānasaṅkhārā chandiddhipādo nāma. Samādhiṁ bhāventassa samādhi iddhi nāma hoti, chandappadhānasaṅkhārā (SA.51.13./III,256.) samādhiddhiyā pādo nāma. Padhānasaṅkhāre bhāventassa padhānasaṅkhārā iddhi nāma hoti, chandasamādhi padhānasaṅkhāriddhiyā pādo nāma, sampayuttadhammesu hi ekasmiṁ ijjhamāne sesāpi ijjhantiyeva.

Apica tesaṁ tesaṁ dhammānaṁ pubbaasenāpi etesaṁ iddhipādatā veditabbā. Paṭhamajjhānañhi iddhi nāma, paṭhamajjhānassa pubbabhāgaparikammasampayuttā chandādayo iddhipādo nāma. Etenupāyena yāva nevasaññānāsaññāyatanā, iddhividhaṁ ādiṁ katvā yāva dibbacakkhu-abhiññā, sotāpattimaggaṁ ādiṁ katvā yāva arahattamaggā nayo netabbo. Sesiddhipādesupi eseva nayo.

Keci pana "anibbatto chando iddhipādo"ti vadanti. Idha tesaṁ vādamaddanatthāya abhidhamme **uttaracūḷavāro** nāma āgato--

"Cattāro iddhipādā-- chandiddhipādo, vīriyiddhipādo, cittiddhipādo, vīmaṁsiddhipādo. Tattha katamo chandiddhipādo? Idha, bhikkhu, yasmiṁ samaye lokuttaraṁ jhānaṁ bhāveti niyyānikaṁ apacayagāmiṁ diṭṭhigatānaṁ pahānāya paṭhamāya bhūmiyā pattiyā vivicceva kāmehi …pe… paṭhamaṁ jhānaṁ upasampajja viharati dukkhāpaṭipadaṁ dandhābhiññaṁ, yo tasmiṁ samaye chando chandikatā kattukamyatā kusalo dhammacchando, ayaṁ vuccati chandiddhipādo. Avasesā dhammā chandiddhipādasampayuttā"ti (vibha.457-458).

Ime pana lokuttaravaseneva āgatā.

Tattha Raṭṭhapālatthero chandaṁ dhuraṁ katvā lokuttaradhammaṁ nibbattesi. Soṇatthero vīriyaṁ dhuraṁ katvā; Sambhutatthero cittaṁ dhuraṁ katvā, āyasmā mogharājā vīmaṁsaṁ dhuraṁ katvāti. Tattha yathā catūsu amaccaputtesu (CS:pg.3.288) ṭhānantaraṁ patthetvā rājānaṁ upanissāya viharantesu eko upaṭṭhāne chandajāto rañño ajjhāsayañca ruciñca ñatvā divā ca ratto ca upaṭṭhahanto rājānaṁ ārādhetvā ṭhānantaraṁ pāpuṇi. Evaṁ chandadhurena lokuttaradhammanibbattako veditabbo.

Eko pana-- "Divase divase upaṭṭhātuṁ na sakkomi, uppanne kicce parakkamena ārādhessāmī"ti kupite paccante (SA.51.13./III,257.) raññā pahito parakkamena sattumaddanaṁ katvā pāpuṇi. Yathā so, evaṁ vīriyadhurena lokuttaradhammanibbattako veditabbo. Eko "divase divase upaṭṭhānampi urena sattisarasampaṭicchanampi bhāroyeva, mantabalena ārādhessāmī"ti khattavijjāya kataparicayattā mantasaṁvidhānena rājānaṁ ārādhetvā pāpuṇi. Yathā so, evaṁ cittadhurena lokuttaradhammanibbattako veditabbo.

Aparo-- "Kiṁ imehi upaṭṭhānādīhi, rājāno nāma jātisampannassa ṭhānantaraṁ denti, tādisassa dento mayhaṁ dassatī"ti jātisampattimeva nissāya ṭhānantaraṁ pāpuṇi. Yathā so, evaṁ suparisuddhaṁ vīmaṁsaṁ nissāya vīmaṁsadhurena lokuttaradhammanibbattako veditabboti. Imasmiṁ Sutte vivaṭṭapādaka-iddhi kathitā.

(SA.51.14.)4. Moggallānasuttavaṇṇanā

826. Catutthe **uddhatā**ti uddhaccapakatikā vipphandamānacittā. Uddhaccena hi ekārammaṇe cittaṁ vipphandati dhajayaṭṭhiyaṁ vātena pahatadhajo viya. **Unnaḷā**ti uggatanaḷā, uṭṭhitatucchamānāti vuttaṁ hoti. **Capalā**ti pattacīvaramaṇḍanādicāpallena yuttā. **Mukharā**ti mukhakharā, kharavacanāti vuttaṁ hoti. **Vikiṇṇavācā**ti asaṁyatavacanā divasampi niratthakavacanappalāpino. **Muṭṭhassatī**ti naṭṭhassatino.

Asampajānati paññārahitā. **Asamāhitā**ti upacārappanāsamādhivirahitā. **Bhantacittā**ti ubbhantacittā samādhivirahena laddhokāsena uddhaccena **Pākatindriyā**ti asaṁvutindriyā. **Iddhābhisaṅkhāran**ti āpokasiṇaṁ samāpajjitvā vuṭṭhāya pāsādapatiṭṭhitaṁ pathavibhāgaṁ "udakan"ti adhiṭṭhāya, udakapiṭṭhe ṭhitapāsādaṁ vehāsaṁ abbhuggantvā aṅguṭṭhakena pahari. (SA.51.14./III,258.) **Gambhīranemo**ti gambhīra-āvāṭo, gambhīrabhūmibhāgaṁ anupaviṭṭhoti attho (CS:pg.3.289) **Sunikhāto**ti suṭṭhu nikhāto, koṭṭetvā suṭṭhu ṭhapito. Idha abhiññāpādakiddhi kathitā.

(SA.51.15.)5. Uṇṇābhabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

827. Pañcame **chandappahānatthan**ti taṇhāchandassa pahānatthaṁ. Idhāpi vivaṭṭapādakiddhi kathitā.

(SA.51.19.)9. Iddhādidesanāsuttavaṇṇanā

831. Navame **yo so bhikkhave maggo**ti abhiññāpādakaṁ catutthajjhānaṁ adhippetaṁ.

(SA.51.20.)10. Vibhaṅgasuttavaṇṇanā

832. Dasame **kosajjasahagato**ti idha bhikkhu chandaṁ uppādetvā kammaṭṭhānaṁ manasikaronto nisīdati. Athassa citte līnākāro okkamati, so "līnākāro me okkanto"ti ñatvā apāyabhayena cittaṁ tajjetvā puna chandaṁ uppādetvā kammaṭṭhānaṁ manasi karoti. Athassa puna līnākāro okkamati. So puna apāyabhayena cittaṁ tajjetvā chandaṁ uppādetvā kammaṭṭhānaṁ manasi karotīti evamassa kosajjena vokiṇṇattā chando kosajjasahagato nāma hoti. **Kosajjasampayutto**ti tasseva vevacanaṁ.

Uddhaccasahagatoti idha bhikkhu chandaṁ uppādetvā kammaṭṭhānaṁ manasikaronto nisīdati. Athassa cittaṁ uddhacce patati. So Buddhadhammasaṅghaguṇe āvajjetvā cittaṁ hāsetvā tosetvā kammaniyaṁ katvā puna chandaṁ uppādetvā kammaṭṭhānaṁ manasi karoti. Athassa puna cittaṁ uddhacce patati. So puna Buddhadhammasaṅghaguṇe āvajjetvā cittaṁ hāsetvā tosetvā kammaniyaṁ katvā chandaṁ uppādetvā kammaṭṭhānaṁ manasi karotīti evamassa uddhaccena vokiṇṇattā chando uddhaccasahagato nāma hoti.

Thinamiddhasahagatoti idha bhikkhu chandaṁ uppādetvā kammaṭṭhānaṁ manasikaronto nisīdati. Athassa thinamiddhaṁ uppajjati. So "uppannaṁ me thinamiddhan"ti ñatvā udakena mukhaṁ puñchitvā, kaṇṇe ākaḍḍhitvā (SA.51.20./III,259.) paguṇaṁ dhammaṁ sajjhāyitvā divā gahitaṁ vā ālokasaññaṁ manasikaritvā thinamiddhaṁ vinodetvā (CS:pg.3.290) puna chandaṁ uppādetvā kammaṭṭhānaṁ manasi karoti. Athassa puna thinamiddhaṁ uppajjati. So vuttanayeneva puna thinamiddhaṁ vinodetvā chandaṁ uppādetvā kammaṭṭhānaṁ manasi karotīti evamassa thinamiddhena vokiṇṇattā chando thinamiddhasahagato nāma hoti.

Anuvikkhittoti idha bhikkhu chandaṁ uppādetvā kammaṭṭhānaṁ manasikaronto nisīdati. Athassa kāmaguṇārammaṇe cittaṁ vikkhipati. So "bahiddhā vikkhittaṁ me cittan"ti ñatvā Anamatagga (saṁ.ni.2.124-125) Devadūta- (ma.ni.3.261) Celopama (saṁ.ni.5.1104) Anāgatabhayasuttādīni (a.ni.5.77) āvajjento suttadaṇḍena cittaṁ tajjetvā

kammaniyaṁ katvā puna chandaṁ uppādetvā kammaṭṭhānaṁ manasi karoti. Athassa puna cittaṁ vikkhipati. So puna suttadaṇḍena cittaṁ kammaniyaṁ katvā chandaṁ uppādetvā kammaṭṭhānaṁ manasi karotīti evamassa kāmavitakkavokiṇṇattā chando bahiddhā pañca kāmaguṇe ārabbha anuvikkhitto anuvisaṭo hoti.

Yathā pure tathā pacchāti kammaṭṭhānavasenapi desanāvasenapi purimapacchimatā veditabbā. Kathaṁ? Kammaṭṭhāne tāva kammaṭṭhānassa abhiniveso pure nāma, arahattaṁ pacchā nāma. Tattha yo bhikkhu mūlakammaṭṭhāne abhinivisitvā atilīnādīsu catūsu ṭhānesu cittassa okkamanaṁ paṭisedhetvā, duṭṭhagoṇe yojetvā sārento viya caturassaghaṭikaṁ otārento viya catunnaṁ ṭhānānaṁ ekaṭṭhānepi asajjanto saṅkhāre sammasitvā arahattaṁ pāpuṇāti. Ayampi yathā pure tathā pacchā viharati nāma. Ayaṁ kammaṭṭhānavasena purimapacchimatā. Desanāvasena pana kesā pure nāma, matthaluṅgaṁ pacchā nāma. Tattha yo bhikkhu kesesu abhinivisitvā vaṇṇasaṇṭhānādivasena kesādayo pariggaṇhanto catūsu ṭhānesu asajjanto yāva matthaluṅgā bhāvanaṁ pāpeti, ayampi yathā pure (SA.51.20./III,260.) tathā pacchā viharati nāma. Evaṁ desanāvasena purimapacchimatā veditabbā. **Yathā pacchā tathā pure**ti idaṁ purimasseva vevacanaṁ.

Yathā adho tathā uddhanti idaṁ sarīravasena veditabbaṁ. Tenevāha "uddhaṁ pādatalā adho kesamatthakā"ti. Tattha yo bhikkhu pādatalato paṭṭhāya yāva kesamatthakā dvattiṁsākāravasena vā pādaṅguli-aggapabbaṭṭhito yāva sīsakaṭāhaṁ, sīsakaṭāhato yāva pādaṅgulīnaṁ aggapabbaṭṭhīni (CS:pg.3.291) tāva aṭṭhivasena vā bhāvanaṁ pāpeti catūsu ṭhānesu ekaṭṭhānepi asajjanto. Ayaṁ yathā uddhaṁ tathā adho, yathā adho tathā uddhaṁ viharati nāma.

Yehi ākārehīti yehi koṭṭhāsehi. **Yehi liṅgehī**ti yehi saṇṭhānehi. **Yehi nimittehī**ti yehi upaṭṭhānehi. **Ālokasaññā suggahitā hotī**ti yo bhikkhu aṅgaṇe nisīditvā ālokasaññaṁ manasi karoti, kālena nimīleti, kālena ummīleti. Athassa yadā nimīlentassāpi ummīletvā olokentassa viya ekasadisameva upaṭṭhāti, tadā ālokasaññā jātā nāma hoti. "Divāsaññā"tipi tasseva nāmaṁ. Sā ca pana rattiṁ uppajjamānā suggahitā nāma hoti. **Svādhiṭṭhitā**tipi tasseva vevacanaṁ. Suṭṭhu adhiṭṭhitā suṭṭhu ṭhapitā svādhiṭṭhitā nāma vuccati. Sā atthato suggahitāyeva. Yo vā ālokena thinamiddhaṁ vinodetvā chandaṁ uppādetvā kammaṭṭhānaṁ manasi karoti, tassa divāpi ālokasaññā suggahitā svādhiṭṭhitā nāma. Ratti vā hotu divā vā yena ālokena thinamiddhaṁ vinodetvā kammaṭṭhānaṁ manasi karoti, tasmiṁ thinamiddhavinodane āloke uppannā saññā suggahitāyeva nāma. Vīriyādīsupi eseva nayo. Imasmiṁ Sutte channaṁ abhiññānaṁ pādakiddhi kathitā.

Pāsādakampanavaggo dutiyo.

3. Ayoguḷavaggo

(SA.51.22.)2. Ayoguḷasuttavaṇṇanā

834. Tatiyavaggassa dutiye **iminā cātumahābhūtikenā**ti iminā catumahābhūtamayena evaṁ bhārikena garukena samānenāpi. **Omātī**ti pahoti sakkoti, idaṁ tepiṭake Buddhavacane asambhinnapadaṁ. (SA.51.22./III,261.) **Kāyampi citte samodahatī**ti kāyaṁ gahetvā citte āropeti, cittasannissitaṁ karoti, cittagatiyā peseti.

Cittaṁ nāma mahaggatacittaṁ, cittagatigamanaṁ lahukaṁ hoti. **Cittampi kāye samodahatī**ti cittaṁ gahetvā (CS:pg.3.292) kāye āropeti, kāyasannissitaṁ karoti, kāyagatiyā peseti, kāyo nāma karajakāyo, kāyagatigamanaṁ dandhaṁ hoti. **Sukhasaññañca lahusaññañcā**ti abhiññācittasahajātasaññā. Sā hi santasukhasamannāgatattā sukhasaññā nāma hoti, kilesadandhāyitattassa ca abhāvā lahusaññā nāma.

Ayoguḷo divasaṁ santatto lahutaro ceva hotīti so hi dvīhi tīhi janehi ukkhipitvā kammāruddhane pakkhittopi divasaṁ paccamāno vivarānupaviṭṭhena tejena ceva vāyena ca vāyosahagato ca usmāsahagato ca tejosahagato ca hutvā evaṁ lahuko hoti, yathā naṁ kammāro mahāsaṇḍāsena gahetvā ekato parivatteti ukkhipati bahi nīharati. Evaṁ pana mudu ca hoti kammaniyo ca. Yathā naṁ so khaṇḍaṁ khaṇḍaṁ vicchindati, kūṭena hananto dīghacaturassādibhedaṁ karoti. Imasmiṁ Sutte vikubbaniddhi kathitā.

(SA.51.23~30.)3- 10. Bhikkhusuttādivaṇṇanā

835-842. Tatiye vivaṭṭapādakiddhi kathitā, tathā catutthe. Apica dve phalāni ādiṁ katvā heṭṭhā missakiddhipādā kathitā, sattasu phalesu pubbabhāgā. Sattamādīni cattāri heṭṭhā kathitanayāneva.

(SA.51.31~32.)11- 12. Moggallānasuttādivaṇṇanā

843-844. Ekādasamadvādasamesu cha abhiññā kathitā. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Iddhipādasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.52.1~2./III,262.)

SA.52.(8) Anuruddhasaṁyuttaṁ

1. Rahogatavaggo

(SA.52.1~2.)1- 2. Paṭhamarahogatasuttādivaṇṇanā

899-900. Anuruddhasaṁyuttassa (CS:pg.3.293) paṭhame **āraddhā**ti paripuṇṇā. Saṅkhepato panettha chattiṁsāya ṭhānesu arahattaṁ pāpetvā vipassanā kathitā, dutiye dvādasasu ṭhānesu arahattaṁ pāpetvā vipassanā kathitā.

(SA.52.3.)3. Sutanusuttavaṇṇanā

901. Tatiye **mahābhiññatan**ti cha-abhiññābhāvaṁ. **Hīnaṁ dhamman**ti-ādīsu imāya pāḷiyā attho veditabbo--

"Katame dhammā hīnā? Dvādasa akusalacittuppādā, ime dhammā hīnā. Katame dhammā majjhimā? Tīsu bhūmīsu kusalaṁ, tīsu bhūmīsu vipāko, tīsu bhūmīsu kiriyābyākataṁ sabbañca rūpaṁ, ime dhammā majjhimā. Katame dhammā paṇītā?

Cattāro maggā apariyāpannā, cattāri ca sāmaññaphalāni nibbānañca, ime dhammā paṇītā”ti (dha.sa.1423-1425).

(SA.52.4~7.)4- 7. Paṭhamakaṇḍakīsuttādivaṇṇanā

902-905. Catutthe **kaṇḍakīvane**ti mahākaramandavane. Chaṭṭhe **sahassaṁ lokan**ti iminā therassa satata vihāro dassito. Thero hi pātova mukhaṁ dhovitvā atītānāgate kappasahassaṁ anussarati. Paccuppanne pana dasacakkavāḷasahassaṁ ekāvajjanassa āpāthamāgacchati. Sattamaṁ uttānameva.
(SA.52.8./III,263.)

(SA.52.8.)8. Salaḷāgārasuttavaṇṇanā

906. Aṭṭhame **Salaḷāgāre**ti salaḷarukkhamayāya paṇṇasālāya, salaḷarukkhassa vā dvāre ṭhitattā evaṁnāmake agāre. Imasmiṁ Sutte vipassanāya saddhiṁ vipassakapuggalo kathito.

(SA.52.9.)9. Ambapālivanasuttavaṇṇanā

907. Navame (CS:pg.3.294) **āsabhiṁ vācan**ti attano arahattabhāvadīpakaṁ uttamavācaṁ. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Rahogatavaggo paṭhamo.

(SA.52.11~24.)2. Dutiyavaggavaṇṇanā

909-922. Dutiyavagge **ṭhānañca ṭhānato**ti-ādīhi thero dasabalañāṇaṁ paṭijānāti. Kimpanetaṁ sāvakānaṁ hotīti? Ekadesena hoti, sabbaññubuddhānaṁ panetaṁ nippadesaṁ sabbākāraparipūranti.

Anuruddhasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SA.53.(9) Jhānasaṁyuttavaṇṇanā

923. Jhānasaṁyuttaṁ uttānatthameva.

Jhānasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SA.54.(10) Ānāpānasaṁyuttaṁ

1. Ekadhammavaggo

(SA.54.1.)1. Ekadhammasuttavaṇṇanā

977. Ānāpānasaṁyuttassa (CS:pg.3.295) paṭhame **ekadhammo**ti eko dhammo. Sesamettha yaṁ vattabbaṁ siyā, taṁ sabbaṁ sabbākārena Visuddhimagge (visuddhi.1.215) ānāpānassatikammaṭṭhānaniddese vuttameva.

(SA.54.6.)6. Ariṭṭhasuttavaṇṇanā

982. Chaṭṭhe **bhāvetha no**ti bhāvetha nu. **Kāmacchando**ti pañcakāmaguṇikarāgo. **Ajjhattaṁ bahiddhā ca dhammesū**ti ajjhattikabāhiresu dvādasasu āyatanadhammesu (SA.54.6./III,264.) **Paṭighasaññā suppaṭivinītā**ti paṭighasampayuttasaññā suṭṭhu paṭivinītā, samucchinnāti attho. Iminā attano anāgāmimaggaṁ katheti. Idāni arahattamaggassa vipassanaṁ dassento **so satova assasissāmī**ti-ādimāha.

(SA.54.7.)7. Mahākappinasuttavaṇṇanā

983. Sattame **iñjitattaṁ vā phanditattaṁ vā**ti ubhayenapi calanameva kathitaṁ.

(SA.54.8.)8. Padīpopamasuttavaṇṇanā

984. Aṭṭhame **neva kāyopi kilamati na cakkhūnī**ti aññesu hi kammaṭṭhānesu kammaṁ karontassa kāyopi kilamati, cakkhūnipi vihaññanti. Dhātukammaṭṭhānasmiñhi kammaṁ karontassa kāyo kilamati, yante pakkhipitvā pīḷanākārappatto viya hoti. Kasiṇakammaṭṭhāne kammaṁ karontassa cakkhūni phandanti kilamanti, nikkhamitvā patanākārappattāni viya honti. Imasmiṁ pana kammaṭṭhāne kammaṁ karontassa neva kāyo kilamati, na akkhīni vihaññanti. Tasmā evamāha.

Sabbaso (CS:pg.3.296) **rūpasaññānan**ti-ādi kasmā vuttaṁ, kiṁ ānāpāne kasiṇugghāṭanaṁ labbhatīti? Tipiṭakacūḷābhayatthero panāha-- “Yasmā ānāpānanimittaṁ tārakarūpamuttāvalikādisadisaṁ hutvā paññāyati, tasmā tattha kasiṇugghāṭanaṁ labbhatī”ti. Tipiṭakacūḷanāgatthero “na labbhatevā”ti āha. Alabbhante ayaṁ ariyiddhi-ādiko pabhedo kasmā gahitoti? Ānisaṁsadassanatthaṁ. Ariyaṁ vā hi iddhiṁ cattāri vā rūpāvacarajjhānāni catasso vā arūpasamāpattiyo nirodhasamāpattiṁ vā patthayamānena bhikkhunā ayaṁ ānāpānassatisamādhi sādhukaṁ manasikātabbo. Yathā hi nagare laddhe yaṁ catūsu disāsu uṭṭhānakabhaṇḍaṁ, taṁ catūhi dvārehi nagarameva pavisatīti, janapado laddho ca hoti. Nagarasseva heso ānisaṁso. Evaṁ ānāpānassatisamādhibhāvanāya ānisaṁso esa ariyiddhi-ādiko pabhedo, (SA.54.8./III,265.) sabbākārena bhāvite ānāpānassatisamādhismiṁ sabbametaṁ yogino nipphajjatīti ānisaṁsadassanatthaṁ vuttaṁ. **Sukhañce**ti ettha soti kasmā na vuttaṁ? Yasmā bhikkhūti imasmiṁ vāre nāgataṁ.

(SA.54.9.)9. Vesālīsuttavaṇṇanā

985. Navame **Vesāliyan**ti evaṁnāmake itthiliṅgavasena pavattavohāre nagare. Tañhi nagaraṁ tikkhattuṁ pākāraparikkhepavaḍḍhanena visālībhūtattā Vesālīti vuccati. Idampi ca nagaraṁ sabbaññutaṁ patteyeva sammāsambuddhe sabbākāravepullataṁ pattanti veditabbaṁ. Evaṁ gocaragāmaṁ dassetvā nivāsaṭṭhānamāha **Mahāvane Kūṭāgārasālāyan**ti. Tattha mahāvanaṁ nāma sayaṁjātaṁ aropimaṁ saparicchedaṁ mahantaṁ vanaṁ. Kapilavatthusāmantā pana mahāvanaṁ Himavantena saha ekābaddhaṁ aparicchedaṁ hutvā mahāsamuddaṁ āhacca ṭhitaṁ. Idaṁ tādisaṁ na hoti, saparicchedaṁ mahantaṁ vananti **Mahāvanaṁ**. Kūṭāgārasālā pana mahāvanaṁ nissāya kate ārāme kūṭāgāraṁ antokatvā haṁsavaṭṭakacchannena katā sabbākārasampannā Buddhassa Bhagavato gandhakuṭīti veditabbā.

Anekapariyāyena asubhakathaṁ kathetīti anekehi kāraṇehi asubhākārasandassanappavattaṁ kāyavicchandanīyakathaṁ katheti. Seyyathidaṁ -- atthi (CS:pg.3.297) imasmiṁ kāye kesā lomā nakhā dantā …pe… muttanti. Kiṁ vuttaṁ hoti? Bhikkhave, imasmiṁ byāmamatte kaḷevare sabbākārenapi vicinanto na koci kiñci muttaṁ vā maṇiṁ vā veḷuriyaṁ vā agaruṁ vā candanaṁ vā kuṅkumaṁ vā kappuraṁ vā vāsacuṇṇādiṁ vā aṇumattampi sucibhāvaṁ passati, atha kho paramaduggandhaṁ jeguccha-assirikadassanaṁ kesalomādinānappakāraṁ asucimeva passati, tasmā na ettha chando vā rāgo vā karaṇīyo. Yepi uttamaṅge sirasi jātā kesā nāma, tepi asubhā ceva (SA.54.9./III,266.) asucino ca paṭikūlā ca. So ca nesaṁ asubhāsucipaṭikūlabhāvo vaṇṇatopi saṇṭhānatopi gandhatopi āsayatopi okāsatopīti pañcahākārehi veditabbo. Evaṁ lomādīnampīti ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana Visuddhimagge (visuddhi.1.307) vuttanayeneva veditabbo. Iti Bhagavā ekamekasmiṁ koṭṭhāse pañcapañcappabhedena anekapariyāyena asubhakathaṁ katheti.

Asubhāya vaṇṇaṁ bhāsatīti uddhumātakādivasena asubhamātikaṁ nikkhipitvā padabhājanīyena taṁ vibhajanto vaṇṇento asubhāya vaṇṇaṁ bhāsati. **Asubhabhāvanāya vaṇṇaṁ bhāsatī**ti yā ayaṁ kesādīsu vā uddhumātakādīsu vā ajjhattabahiddhāvatthūsu asubhākāraṁ gahetvā pavattassa cittassa bhāvanā vaḍḍhanā phātikammaṁ, tassā asubhabhāvanāya ānisaṁsaṁ dassento vaṇṇaṁ bhāsati, guṇaṁ parikitteti. Seyyathidaṁ-- “Asubhabhāvanābhiyutto, bhikkhave, bhikkhu kesādīsu vā vatthūsu uddhumātakādīsu vā pañcaṅgavippahīnaṁ pañcaṅgasamannāgataṁ tividhakalyāṇaṁ dasalakkhaṇasampannaṁ paṭhamajjhānaṁ paṭilabhati. So taṁ paṭhamajjhānasaṅkhātaṁ cittamañjūsaṁ nissāya vipassanaṁ vaḍḍhetvā uttamatthaṁ arahattaṁ pāpuṇātī”ti.

Icchāmahaṁ, bhikkhave, aḍḍhamāsaṁ paṭisallīyitunti ahaṁ, bhikkhave, ekaṁ aḍḍhamāsaṁ paṭisallīyituṁ nilīyituṁ ekakova hutvā viharituṁ icchāmīti attho. **Nāmhi kenaci upasaṅkamitabbo aññatra ekena piṇḍapātanīhārakenā**ti yo attanā payuttavācaṁ akatvā mamatthāya saddhesu kulesu paṭiyattapiṇḍapātaṁ nīharitvā mayhaṁ upanāmeti, taṁ piṇḍapātanīhārakaṁ ekaṁ bhikkhuṁ ṭhapetvā nāmhi aññena kenaci bhikkhunā vā gahaṭṭhena vā upasaṅkamitabboti.

Kasmā (CS:pg.3.298) pana evamāhāti? Atīte kira pañcasatā migaluddakā mahatīhi daṇḍavāgurādīhi araññaṁ parikkhipitvā haṭṭhatuṭṭhā ekatoyeva yāvajīvaṁ migapakkhighātakammena (SA.54.9./III,267.) jīvikaṁ kappetvā niraye uppannā. Te tattha paccitvā pubbe katena kenacideva kusalakammena manussesu uppannā kalyāṇūpanissayavasena sabbepi Bhagavato santike pabbajjañca upasampadañca

labhiṁsu. Tesaṁ tato mūlākusalakammato avipakkavipākā aparāparacetanā tasmiṁ aḍḍhamāsabbhantare attūpakkamena ca parūpakkamena ca jīvitūpacchedāya okāsamakāsi. Taṁ Bhagavā addasa. Kammavipāko ca nāma na sakkā kenaci paṭibāhituṁ. Tesu ca bhikkhūsu puthujjanāpi atthi, sotāpannasakadāgāmi-anāgāmikhīṇāsavāpi. Tattha khīṇāsavā appaṭisandhikā, itare ariyasāvakā niyatagatikā sugatiparāyaṇā, puthujjanānaṁ gati aniyatā.

Atha Bhagavā cintesi-- "Ime attabhāve chandarāgena maraṇabhayabhītā na sakkhissanti gatiṁ visodhetuṁ, handa nesaṁ chandarāgappahānāya asubhakathaṁ kathemi. Taṁ sutvā attabhāve vigatacchandarāgatāya gativisodhanaṁ katvā sagge paṭisandhiṁ gaṇhissanti, evaṁ tesaṁ mama santike pabbajjā sātthikā bhavissatī"ti. Tato tesaṁ anuggahāya asubhakathaṁ kathesi kammaṭṭhānasīsena, no maraṇavaṇṇasaṁvaṇṇanādhippāyena. Kathetvā ca panassa etadahosi-- "Sace imaṁ aḍḍhamāsaṁ maṁ bhikkhū passissanti, 'ajja eko bhikkhu mato, ajja dve …pe… ajja dasā'ti āgantvā ārocessanti, ayañca kammavipāko na sakkā mayā vā aññena vā paṭibāhituṁ, svāhaṁ taṁ sutvāpi kiṁ karissāmi, kiṁ me anatthakena anayabyasanena sutena, handāhaṁ bhikkhūnaṁ adassanaṁ upagacchāmī"ti. Tasmā evamāha-- "Icchāmahaṁ, bhikkhave, aḍḍhamāsaṁ paṭisallīyituṁ, nāmhi kenaci upasaṅkamitabbo aññatra ekena piṇḍapātanīhārakenā"ti.

Apare panāhu-- "Parūpavādavivajjanatthaṁ evaṁ vatvā paṭisallīno"ti. Pare kira Bhagavantaṁ upavadissanti-- "Ayaṁ 'sabbaññū ahaṁ saddhammavaracakkavattī'ti (SA.54.9./III,268.) paṭijānamāno attanopi sāvake aññamaññaṁ ghātente nivāretuṁ na sakkoti, kiṁ aññaṁ sakkhissatī"ti? Tatra paṇḍitā vakkhanti-- "Bhagavā paṭisallānamanuyutto na imaṁ pavattiṁ jānāti, kocissa ārocayitāpi natthi (CS:pg.3.299) sace jāneyya addhā nivāreyyā"ti. Idaṁ pana icchāmattaṁ, paṭhamamevettha kāraṇaṁ. **Nāssudhā**ti ettha assudhāti padapūraṇamatte avadhāraṇatthe vā nipāto, neva koci Bhagavantaṁ upasaṅkamīti attho.

Anekehi vaṇṇasaṇṭhānādīhi kāraṇehi vokāro assāti **anekākāravokāro**. Anekākāravokiṇṇo anekākārena sammissoti vuttaṁ hoti. Ko so? Asubhabhāvanānuyogo, taṁ anekākāravokāraṁ. **Asubhabhāvanānuyogamanuyuttā viharantī**ti yuttappayuttā viharanti. **Aṭṭīyamānā**ti tena kāyena aṭṭā dukkhitā honti. **Harāyamānā**ti lajjamānā. **Jigucchamānā**ti jigucchaṁ uppādayamānā. **Satthahārakaṁ pariyesantī**ti jīvitaharaṇakasatthaṁ pariyesanti. Na kevalañca te satthaṁ pariyesitvā attanā vā attānaṁ jīvitā voropenti, migalaṇḍikampi pana samaṇakuttakaṁ upasaṅkamitvā, "sādhu no, āvuso, jīvitā voropehī"ti vadanti. Ettha ca ariyā neva pāṇātipātaṁ kariṁsu, na samādapesuṁ, na samanuññā ahesuṁ. Puthujjanā pana sabbamakaṁsu.

Paṭisallānā vuṭṭhitoti tesaṁ pañcannaṁ bhikkhusatānaṁ jīvitakkhayappattabhāvaṁ ñatvā tato ekībhāvato vuṭṭhito jānantopi ajānanto viya kathāsamuṭṭhāpanatthaṁ āyasmantaṁ Ānandaṁ āmantesi. **Kiṁ nu kho, Ānanda, tanubhūto viya bhikkhusaṅgho**ti ito, Ānanda, pubbe bahū bhikkhū ekato upaṭṭhānaṁ āgacchanti, uddesaṁ paripucchaṁ gaṇhanti, sajjhāyanti, ekapajjoto viya ārāmo dissati. Idāni pana aḍḍhamāsamattassa accayena tanubhūto viya tanuko mando appako viraḷo viya jāto bhikkhusaṅgho. Kiṁ nu kho kāraṇaṁ? Kiṁ disāsu pakkantā bhikkhūti?

Athāyasmā Ānando kammavipākena tesaṁ jīvitakkhayappattiṁ asallakkhento asubhakammaṭṭhānānuyogapaccayā (SA.54.9./III,269.) pana sallakkhento **tathā hi pana, bhante Bhagavā**ti-ādiṁ vatvā bhikkhūnaṁ arahattappattiyā aññaṁ kammaṭṭhānaṁ

yācanto, **sādhu, bhante, Bhagavā**ti-ādimāha. Tassattho sādhu, bhante, Bhagavā aññaṁ kāraṇaṁ ācikkhatu, yena bhikkhusaṅgho arahatte patiṭṭhaheyya (CS:pg.3.300) Mahāsamuddaṁ orohaṇatitthāni viya aññānipi dasānussati, dasakasiṇa, catudhātuvavatthāna, brahmavihāra, ānāpānassatipabhedāni bahūni nibbānorohaṇakammaṭṭhānāni santi, tesu Bhagavā bhikkhū samassāsetvā aññataraṁ kammaṭṭhānaṁ ācikkhatūti adhippāyo.

Atha Bhagavā tathā kātukāmo theraṁ uyyojento **tenahānandā**ti-ādimāha. Tattha **Vesāliṁ upanissāyā**ti vesāliyaṁ upanissāya samantā gāvutepi aḍḍhayojanepi yāvatikā viharanti, te sabbe sannipātehīti attho. **Sabbe upaṭṭhānasālāyaṁ sannipātetvā**ti attanā gantuṁ yuttaṭṭhānaṁ sayaṁ gantvā aññattha daharabhikkhū pahiṇitvā muhutteneva anavasese bhikkhū upaṭṭhānasālāyaṁ samūhaṁ katvā. **Yassadāni, bhante, Bhagavā kālaṁ maññatī**ti ettha ayamadhippāyo–Bhagavā bhikkhusaṅgho sannipatito, esa kālo bhikkhūnaṁ dhammakathaṁ kātuṁ, anusāsaniṁ dātuṁ, idāni yassa tumhe kālaṁ jānātha, taṁ kātabbanti.

Atha kho Bhagavā bhikkhū āmantesi, **ayampi kho, bhikkhave**ti. Āmantetvā ca pana bhikkhūnaṁ arahattappattiyā pubbe ācikkhita-asubhakammaṭṭhānato aññaṁ pariyāyaṁ ācikkhanto **ānāpānassatisamādhī**ti-ādimāha. Tattha **ānāpānassatisamādhī**ti ānāpānapariggāhikāya satiyā saddhiṁ sampayutto samādhi, ānāpānassatiyaṁ vā samādhi, ānāpānassatisamādhi. **Bhāvito**ti uppādito vaḍḍhito vā. **Bahulīkato**ti punappunaṁ kato. **Santo ceva paṇīto cā**ti santo ceva paṇīto ceva. Ubhayattha evasaddena niyamo veditabbo. Kiṁ vuttaṁ hoti? Ayañhi yathā asubhakammaṭṭhānaṁ kevalaṁ paṭivedhavasena santañca paṇītañca, oḷārikārammaṇattā pana paṭikūlārammaṇattā ca ārammaṇavasena neva santaṁ na paṇītaṁ, na evaṁ kenaci (SA.54.9./III,270.) pariyāyena asanto vā appaṇīto vā, apica kho ārammaṇasantatāyapi santo vūpasanto nibbuto, paṭivedhasaṅkhātāya aṅgasantatāyapi, ārammaṇapaṇītatāya paṇīto atittikaro, aṅgapaṇītatāyapīti. Tena vuttaṁ “santo ceva paṇīto cā”ti.

Asecanako (CS:pg.3.301) **ca sukho ca vihāro**ti ettha pana nāssa secananti asecanako, anāsittako abbokiṇṇo pāṭiyekko āveṇiko, natthi ettha parikammena vā upacārena vā santatā, ādisamannāhārato pabhuti attano sabhāveneva santo ca paṇīto cāti attho. Keci “asecanako”ti anāsittako ojavanto, sabhāveneva madhuro”ti vadanti. Evamayaṁ asecanako ca appitappitakkhaṇe kāyikacetasikasukhappaṭilābhāya saṁvattanato sukho ca vihāroti veditabbo.

Uppannuppanneti avikkhambhite. **Pāpake**ti lāmake. **Akusale dhamme**ti akosallasambhūte dhamme. **Ṭhānaso antaradhāpetī**ti khaṇeneva antaradhāpeti vikkhambheti. **Vūpasametī**ti suṭṭhu upasameti, nibbedhabhāgiyattā anupubbena ariyamaggavuddhippatto samucchindati, paṭippassambhetīti vuttaṁ hoti. **Gimhānaṁ pacchime māse**ti āsāḷhamāse. **Ūhataṁ rajojallan**ti aṭṭha māse vātātapasukkhāya gomahiṁsādipādappahārasambhinnāya pathaviyā uddhaṁ hataṁ ūhataṁ ākāse samuṭṭhitaṁ rajañca reṇuñca. **Mahā akālamegho**ti sabbaṁ nabhaṁ ajjhottharitvā uṭṭhito āsāḷhajuṇhapakkhe sakalaṁ aḍḍhamāsaṁ vassanakamegho. So hi asampatte vassakāle uppannattā akālameghoti idha adhippeto. **Ṭhānaso antarādhāpeti vūpasametī**ti khaṇeneva adassanaṁ neti pathaviyaṁ sannisīdāpeti. **Evameva kho**ti opammanidassanametaṁ. Tato paraṁ vuttanayameva.

(SA.54.10.)10. Kimilasuttavaṇṇanā

986. Dasame **Kimilāyan**ti evaṁnāmake nagare. **Etadavocā**ti thero kira cintesi-- "Ayaṁ desanā na yathānusandhikā katā, yathānusandhiṁ gamessāmī"ti desanānusandhiṁ ghaṭento etaṁ avoca. **Kāyaññataran**ti pathavī-ādīsu kāyesu aññataraṁ (SA.54.10./III,271.) vadāmi vāyokāyaṁ vadāmīti attho. Atha vā cakkhāyatanaṁ …pe… kabaḷīkāro āhāroti pañcavīsati rūpakoṭṭhāsā rūpakāyo nāma, tesu ānāpānaṁ phoṭṭhabbāyatane (CS:pg.3.302) saṅgahitattā kāyaññataraṁ hoti, tasmāpi evamāha. **Tasmātihā**ti yasmā catūsu kāyesu aññataraṁ vāyokāyaṁ, pañcavīsati koṭṭhāse vā rūpakāye aññataraṁ ānāpānaṁ anupassati, tasmā kāye kāyānupassīti attho. Evaṁ sabbattha attho veditabbo. **Vedanāññataran**ti tīsu vedanāsu aññataraṁ, sukhavedanaṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ.

Sādhukaṁ manasikāranti pītipaṭisaṁveditādivasena uppannaṁ sundaraṁ manasikāraṁ. Kiṁ pana manasikāro sukhā vedanā hotīti? Na hoti, desanāsīsaṁ panetaṁ. Yatheva hi "aniccasaññābhāvanānuyogamanuyuttā"ti (ma.ni.3.147) ettha saññānāmena paññā vuttā, evamidhāpi manasikāranāmena jhānavedanā vuttāti veditabbā. Etasmiñhi catukke paṭhamapade pītisīsena vedanā vuttā, dutiyapade sukhanti sarūpeneva vuttā. Cittasaṅkhārapadadvaye "saññā ca vedanā ca cetasikā ete dhammā cittappaṭibaddhā cittasaṅkhārā"ti (paṭi.ma.1.174) vacanato "vitakkavicāre ṭhapetvā sabbepi cittasampayuttakā dhammā cittasaṅkhāre saṅgahitā"ti vacanato cittasaṅkhāranāmena vedanā vuttā. Taṁ sabbaṁ manasikāranāmena saṅgahetvā idha "sādhukaṁ manasikāran"ti āha.

Evaṁ santepi yasmā esā vedanā ārammaṇaṁ na hoti, tasmā vedanānupassanā na yujjatīti. No na yujjati, mahāsatipaṭṭhānādīsupi hi taṁ taṁ sukhādīnaṁ vatthuṁ ārammaṇaṁ katvā vedanā vedayati, taṁ pana vedanāpavattiṁ upādāya "ahaṁ vedayāmī"ti vohāramattaṁ hoti, taṁ sandhāya "sukhaṁ vedanaṁ vedayamāno sukhaṁ vedanaṁ vedayāmī"ti-ādi vuttaṁ. Apica "pītippaṭisaṁvedī"ti-ādīnaṁ atthavaṇṇanāyametassa parihāro vuttoyeva. Vuttañhetaṁ Visuddhimagge--

"Dvīhākārehi pīti paṭisaṁviditā hoti-- ārammaṇato ca asammohato ca. Kathaṁ ārammaṇato pīti paṭisaṁviditā hoti? Sappītike dve jhāne samāpajjati, tassa samāpattikkhaṇe jhānapaṭilābhena ārammaṇato pīti paṭisaṁviditā hoti (SA.54.10./III,272.) ārammaṇassa paṭisaṁviditattā. Kathaṁ asammohato pīti paṭisaṁviditā hoti? Sappītike dve jhāne samāpajjitvā vuṭṭhāya jhānasampayuttapītiṁ khayato vayato sammasati, tassa vipassanākkhaṇe lakkhaṇappaṭivedhena asammohato (CS:pg.3.303) pīti paṭisaṁviditā hoti. Vuttañhetaṁ Paṭisambhidāyaṁ (paṭi.ma.1.172) "'dīghaṁ assāsavasena cittassa ekaggataṁ avikkhepaṁ pajānato sati upaṭṭhitā hoti, tāya satiyā tena ñāṇena sā pīti paṭisaṁviditā hotī'ti. Eteneva nayena avasesapadānipi atthato veditabbānī"ti.

Iti yatheva jhānapaṭilābhena ārammaṇato pītisukhacittasaṅkhārā paṭisaṁviditā honti, evaṁ imināpi jhānasampayuttena vedanāsaṅkhātamanasikārapaṭilābhena ārammaṇato vedanā paṭisaṁviditā hoti. Tasmā suvuttametaṁ "vedanāsu vedanānupassī bhikkhu tasmiṁ samaye viharatī"ti.

Nāhaṁ, Ānanda, muṭṭhassatissa asampajānassāti ettha ayamadhippāyo-- yasmā "cittapaṭisaṁvedī assāsissāmī"ti-ādinā nayena pavatto bhikkhu kiñcāpi assāsapassāsanimittamārammaṇaṁ karoti, tassa pana cittassa ārammaṇe satiñca sampajaññañca upaṭṭhāpetvā pavattanato citte cittānupassīyeva nāmesa hoti. Na hi muṭṭhassatissa asampajānassa ānāpānassatisamādhibhāvanā atthi, tasmā ārammaṇato cittapaṭisaṁviditavasena "citte cittānupassī bhikkhu tasmiṁ samaye viharatī"ti.

So yaṁ taṁ hoti abhijjhādomanassānaṁ pahānaṁ, taṁ paññāya disvā

sādhukaṁ ajjhupekkhitā hotīti ettha abhijjhā kāmacchandanīvaraṇameva, domanassavasena byāpādanīvaraṇaṁ dassitaṁ. Idañhi catukkaṁ vipassanāvaseneva vuttaṁ, dhammānupassanā ca nīvaraṇapabbādivasena pañcavidhā hoti, tassā nīvaraṇapabbaṁ ādi, tassāpi idaṁ nīvaraṇadvayaṁ ādi. Iti dhammānupassanāya ādiṁ dassetuṁ **abhijjhādomanassānan**ti āha. **Pahānan**ti aniccānupassanāya niccasaññaṁ pajahatīti evaṁ pahānakarañāṇaṁ adhippetaṁ. **Taṁ paññāya disvā**ti taṁ aniccavirāganirodhapaṭinissaggañāṇasaṅkhātaṁ pahānañāṇaṁ aparāya vipassanāpaññāya, tampi aparāyāti evaṁ vipassanāparamparaṁ dasseti (CS:pg.3.304) **Ajjhupekkhitā hotī**ti yañcassa pathapaṭipannaṁ (SA.54.10./III,273.) ajjhupekkhati, yañca ekato upaṭṭhānaṁ ajjhupekkhatīti dvidhā ajjhupekkhati nāma. Tattha sahajātānampi-ajjhupekkhanā hoti ārammaṇassāpi ajjhupekkhanā. Idha ārammaṇa ajjhupekkhanā adhippetā. **Tasmātihānandā**ti yasmā "aniccānupassī assāsissāmī"ti-ādinā nayena pavatto na kevalaṁ nīvaraṇādidhamme, abhijjhādomanassasīsena pana vuttānaṁ dhammānaṁ pahānakarañāṇampi paññāya disvā ajjhupekkhitā hoti, tasmā dhammesu dhammānupassī bhikkhu tasmiṁ samaye viharatīti veditabbo.

Evameva khoti ettha catumahāpatho viya cha āyatanāni daṭṭhabbāni. Tasmiṁ paṁsupuñjo viya chasu āyatanesu kilesā. Catūhi disāhi āgacchantā sakaṭarathā viya catūsu ārammaṇesu pavattā cattāro satipaṭṭhānā. Ekena sakaṭena vā rathena vā paṁsupuñjassa upahananaṁ viya kāyānupassanādīhi pāpakānaṁ akusalānaṁ dhammānaṁ upaghāto veditabboti.

Ekadhammavaggo paṭhamo.

2. Dutiyavaggo

(SA.54.11~12.)1- 2. Icchānaṅgalasuttādivaṇṇanā

987-988. Dutiyavaggassa paṭhame **evaṁ byākareyyāthā**ti kasmā attano vihārasamāpattiṁ ācikkhati? Upārambhamocanatthaṁ. Sace hi te "na jānāmā"ti vadeyyuṁ, atha nesaṁ titthiyā "tumhe 'asukasamāpattiyā nāma no Satthā temāsaṁ vihāsī'tipi na jānātha, atha kasmā naṁ upaṭṭhahantā viharathā"ti upārambhaṁ āropeyyuṁ, tato mocanatthaṁ evamāha.

Atha kasmā yathā aññattha "satova assasati, dīghaṁ vā assasanto"ti (dī.ni.2.374 ma.ni.1.107 saṁ.ni.5.977) eva-vākāro vutto. Evaṁ idha na vuttoti? Ekantasantattā. Aññesañhi (CS:pg.3.305) assāso vā pākaṭo hoti passāso vā, Bhagavato ubhayampetaṁ pākaṭameva niccaṁ upaṭṭhitassatitāyāti ekantasantattā na vutto. Atha "sikkhāmī"ti avatvā kasmā "assasāmī"ti ettakameva vuttanti? Sikkhitabbābhāvā. Satta hi sekhā sikkhitabbabhāvā sekhā nāma, khīṇāsavā sikkhitabbābhāvā (SA.54.11~12./III,274.) asekhā nāma, Tathāgatā asikkhitabbā asekkhā nāma natthi tesaṁ sikkhitabbakiccanti sikkhitabbābhāvā na vuttaṁ. Dutiyaṁ uttānameva.

(SA.54.13~20.)3- 10. Paṭhama-ānandasuttādivaṇṇanā

989-996. Tatiye **pavicinatī**ti aniccādivasena pavicinati. Itaraṁ padadvayaṁ etasseva vevacanaṁ. **Nirāmisā**ti nikkilesā kāyikacetasikadarathapaṭipassaddhiyā

kāyopi cittampi passambhati. **Samādhiyatī**ti sammā ṭhapiyati, appanācittaṁ viya hoti. **Ajjhupekkhitā hotī**ti sahajāta-ajjhupekkhanāya ajjhupekkhitā hoti.

Evaṁ cuddasavidhena kāyapariggāhakassa bhikkhuno tasmiṁ kāye sati satisambojjhaṅgo, tāya satiyā sampayuttañāṇaṁ dhammavicayasambojjhaṅgo, taṁsampayuttameva kāyikacetasikavīriyaṁ vīriyasambojjhaṅgo, pītipassaddhicittekaggatā pītipassaddhisamādhisambojjhaṅgā, imesaṁ channaṁ bojjhaṅgānaṁ anosakkana-anativattanasaṅkhāto majjhattākāro upekkhāsambojjhaṅgo. Yatheva hi samappavattesu assesu sārathino "ayaṁ olīyatī"ti tudanaṁ vā, "ayaṁ atidhāvatī"ti ākaḍḍhanaṁ vā natthi, kevalaṁ evaṁ passamānassa ṭhitākārova hoti, evameva imesaṁ channaṁ bojjhaṅgānaṁ anosakkana-anativattanasaṅkhāto majjhattākāro upekkhāsambojjhaṅgo nāma hoti. Ettāvatā kiṁ kathitaṁ? Ekacittakkhaṇikā nānāsarasalakkhaṇā vipassanābojjhaṅgā nāma kathitā.

Vivekanissitanti-ādīni vuttatthāneva. Ettha pana soḷasakkhattukā ānāpānassati missakā kathitā, ānāpānamūlakā satipaṭṭhānā pubbabhāgā (CS:pg.3.306) tesaṁ mūlabhūtā ānāpānassati (SA.54.13~20./III,275.) pubbabhāgā. Bojjhaṅgamūlakā satipaṭṭhānā pubbabhāgā, tepi bojjhaṅgā pubbā. Vijjāvimuttipūrakā pana bojjhaṅgā nibbattitalokuttarā, vijjāvimuttiyo ariyaphalasampayuttā. Vijjā vā catutthamaggasampayuttā, vimutti phalasampayuttāti. Catutthapañcamachaṭṭhānipi imināva samānaparicchedāni. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Ānāpānasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.55.1./III,276.)

SA.55.(11) Sotāpattisaṁyuttaṁ

1. Veḷudvāravaggo

(SA.55.1.)1. Cakkavattirājasuttavaṇṇanā

997. Sotāpattisaṁyuttassa (CS:pg.3.307) paṭhame **kiñcāpī**ti anuggahagarahaṇesu nipāto. Catunnañhi mahādīpānaṁ issariyādhipaccaṁ rajjaṁ anuggaṇhanto catunnañca apāyānaṁ appahīnabhāvaṁ garahanto Satthā "kiñcāpi, bhikkhave, rājā cakkavattī"ti-ādimāha. Tattha **catunnaṁ dīpānan**ti dvisahassadīpaparivārānaṁ catunnaṁ mahādīpānaṁ. **Issariyādhipaccan**ti issarabhāvo issariyaṁ, adhipatibhāvo ādhipaccaṁ, issariyaṁ ādhipaccaṁ etasmiṁ rajje, na chedanabhedananti issariyādhipaccaṁ. **Kāretvā**ti evarūpaṁ rajjaṁ pavattāpetvā. **Kiñcāpi, bhikkhave, ariyasāvako**ti ettha anuggahapasaṁsāsu nipāto. Piṇḍiyālopena hi yāpanaṁ anuggahanto catunnañca apāyānaṁ pahīnabhāvaṁ pasaṁsanto Satthā "kiñcāpi, bhikkhave, ariyasāvako"ti-ādimāha. Tattha **nantakānī**ti anantakāni. Terasahatthopi hi vatthasāṭako dasacchedanato paṭṭhāya nantakanteva saṅkhaṁ gacchati.

Aveccappasādenāti acalappasādena. So panāyaṁ pasādo kiṁ eko, anekoti? Ekova, so maggena āgatappasādo. Yesu pana vatthūsu apubbaṁ acarimaṁ ruhati, tesaṁ vasena "buddhe aveccappasādenā"ti-ādinā nayena tidhā vutto. Yasmā ca eko, tasmāva ninnānākaraṇo hoti. Ariyasāvakassa hi Buddheyeva pasādo ca pemañca gāravañca mahantaṁ, na dhamme vā saṅghe vā, dhammeyeva vā (SA.55.1./III,277.)

mahantaṁ na Buddhe vā saṅghe vā, saṅgheyeva vā mahantaṁ, na Buddhe vā dhamme vāti etaṁ natthi. **Itipi so Bhagavā**ti-ādīni Visuddhimagge vitthāritāneva.

Ariyakantehīti ariyānaṁ kantehi piyehi manāpehi. Pañca hi sīlāni bhavantaragatāpi ariyā na kopenti, evaṁ tesaṁ piyāni. Tāni sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Akhaṇḍehī**ti-ādi sadisavasena vuttaṁ. Mukhavaṭṭiyañhi chinnekadesā pāti khaṇḍāti vuccati, majjhe bhinnā chiddāti, ekasmiṁ padese visaaṇṇā gāvī sabalāti, nānābinducittā kammāsāti, evameva paṭipāṭiyā (CS:pg.3.308) ādimhi vā ante vā bhinnaṁ sīlaṁ khaṇḍaṁ nāma, majjhe bhinnaṁ chiddaṁ, yattha katthaci dvinnaṁ vā tiṇṇaṁ vā paṭipāṭiyā bhinnattā sabalaṁ, ekantaraṁ bhinnaṁ kammāsaṁ. Tesaṁ dosānaṁ abhāvena akhaṇḍāditā veditabbā. **Bhujissehī**ti bhujissabhāvakarehi. **Viññuppasatthehī**ti Buddhādīhi viññūhi pasaṁsitehi. **Aparāmaṭṭhehī**ti "idaṁ nāma tayā kataṁ, idaṁ vītikkantan"ti evaṁ parāmasituṁ asakkuṇeyyehi. **Samādhisaṁvattanikehī**ti appanāsamādhiṁ upacārasamādhiṁ vā saṁvattetuṁ samatthehi.

(SA.55.2.)2. Brahmacariyogadhasuttavaṇṇanā

998. Dutiye **yesaṁ saddhā**ti padena Buddhe pasādo gahito. **Sīlan**ti padena ariyakantāni sīlāni gahitāni. **Pasādo**ti padena saṅghe pasādo gahito. **Dhammadassanan**ti padena dhamme pasādo gahitoti evaṁ cattāri sotāpattiyaṅgāni vuttāni. **Kālena paccentī**ti kālena pāpuṇanti. **Brahmacariyogadhaṁ sukhan**ti brahmacariyaṁ ogāhitvā ṭhitaṁ uparimaggattayasampayuttaṁ sukhaṁ. Yo panesa gāthāya āgato pasādo, so katarapasādo hotīti. Tipiṭakacūḷābhayatthero tāva "maggapasādo"ti āha, Tipiṭakacūḷanāgatthero "āgatamaggassa paccavekkhaṇappasādo"ti. Ubhopi therā paṇḍitā bahussutā, ubhinnaṁ subhāsitaṁ. Missakappasādo esoti. (SA.55.2./III,278.)

(SA.55.3.)3. Dīghāvu-upāsakasuttavaṇṇanā

999. Tatiye **tasmā**ti yasmā catūsu sotāpattiyaṅgesu sandissasi, tasmā. **Vijjābhāgiye**ti vijjākoṭṭhāsike. **Sabbasaṅkhāresū**ti sabbesu tebhūmakasaṅkhāresu. Evamassa upari tiṇṇaṁ maggānaṁ vipassanā kathitā. **Vighātan**ti dukkhaṁ.

(SA.55.4~5.)4- 5. Paṭhamasāriputtasuttādivaṇṇanā

1000-1001. Catuttha uttānameva. Pañcame **sotāpattiyaṅgan**ti sotāpattiyā pubbabhāgapaṭilābhaṅgaṁ. Buddhe aveccappasādādayo pana paṭiladdhaguṇā (CS:pg.3.309) sotāpannassa aṅgā nāma, tepi pana sotāpattiyaṅganti āgatā. Tatrāyaṁ dvinnampi vacanattho-- sappurise sevanto bhajanto payirupāsanto dhammaṁ suṇanto yoniso manasikaronto dhammānudhammaṁ pubbabhāgapaṭipadaṁ paṭipajjanto sotāpattiṁ paṭilabhatīti sappurisasaṁsevādayo sotāpatti-atthāya aṅganti sotāpattiyaṅgaṁ nāma, itare paṭhamamaggasaṅkhātāya sotāpattiyā aṅgantipi sotāpattiyaṅgaṁ, paṭividdhasotāpattimaggassa sotāpattimaggo aṅgantipi sotāpattiyaṅgaṁ.

(SA.55.6.)6. Thapatisuttavaṇṇanā

1002. Chaṭṭhe **sādhuke paṭivasantī**ti sādhukanāmake attano bhogagāmake vasanti. Tesu isidatto sakadāgāmī, purāṇo sotāpanno sadārasantuṭṭho. **Magge purisaṁ ṭhapesun**ti tesaṁ kira gāmadvārena Bhagavato gamanamaggo. Tasmā "Bhagavā kāle vā akāle vā amhākaṁ suttānaṁ vā pamattānaṁ vā gaccheyya, atha passituṁ na labheyyāmā"ti maggamajjhe purisaṁ ṭhapesuṁ.

Anubandhiṁsūti na dūratova piṭṭhito piṭṭhito anubandhiṁsu, Bhagavā pana sakaṭamaggassa majjhe jaṅghamaggena agamāsi, itare ubhosu passesu anugacchantā agamaṁsu. **Maggā okkammā**ti Buddhānañhi kenaci saddhiṁ gacchantānaṁyeva paṭisanthāraṁ kātuṁ vaṭṭati kenaci saddhiṁ ṭhitakānaṁ (SA.55.6./III,279.) kenaci saddhiṁ divasabhāgaṁ nisinnānaṁ. Tasmā Bhagavā cintesi-- "Imehi me saddhiṁ gacchantassa paṭisanthāraṁ kātuṁ ayuttaṁ, ṭhitakenapi kātuṁ na yuttaṁ, ime hi mayhaṁ sāsane sāmino āgataphalā. Imehi saddhiṁ nisīditvāva divasabhāgaṁ paṭisanthāraṁ karissāmī"ti maggā okkamma yena aññataraṁ rukkhamūlaṁ tenupasaṅkami.

Paññatte āsane nisīdīti te kira chattupāhanaṁ kattaradaṇḍaṁ pādabbhañjanatelādīni ceva aṭṭhavidhañca pānakaṁ sarabhapādapallaṅkañca gāhāpetvā agamaṁsu, ābhataṁ pallaṅkampi paññāpetvā adaṁsu Satthā tasmiṁ nisīdi. **Ekamantaṁ nisīdiṁsū**ti sesāni chattupāhanādīni bhikkhusaṅghassa dethāti vatvā sayampi Bhagavantaṁ vanditvā ekamantaṁ nisīdiṁsu.

Sāvatthiyā (CS:pg.3.310) **Kosalesu cārikaṁ pakkamissatī**ti-ādi sabbaṁ majjhimapadesavasenava vuttaṁ. Kasmā? Niyatattā. Bhagavato hi cārikācaraṇampi aruṇuṭṭhāpanampi niyataṁ, majjhimapadeseyeva cārikaṁ carati, majjhimadese aruṇaṁ uṭṭhapetīti niyatattā majjhimadesavasena vuttaṁ. **Āsanne no Bhagavā bhavissatī**ti ettha na kevalaṁ āsannattāyeva tesaṁ somanassaṁ hoti, atha kho "idāni dānaṁ dātuṁ gandhamālādīhi pūjaṁ kātuṁ dhammaṁ sotuṁ pañhaṁ pucchituṁ labhissāmā"ti tesaṁ somanassaṁ hoti.

Tasmātiha thapatayo sambādho gharāvāsoti thapatayo yasmā tumhākaṁ mayi dūrībhūte anappakaṁ domanassaṁ, āsanne anappakaṁ somanassaṁ hoti, tasmāpi veditabbametaṁ "sambādho gharāvāso"ti. Gharāvāsassa hi dosena tumhākaṁ evaṁ hoti. Sace pana gharāvāsaṁ pahāya pabbajitā, atha evaṁ vo mayā saddhiṁyeva gacchantānañca āgacchantānañca taṁ na bhaveyyāti imamatthaṁ dīpento evamāha. Tattha sakiñcanasapalibodhaṭṭhena sambādhatā veditabbā. Mahāvāse vasantassapi hi sakiñcanasapalibodhaṭṭhena gharāvāso sambādhova. **Rajāpatho**ti rāgadosamoharajānaṁ āpatho, āgamanaṭṭhānanti attho. **Abbhokāso** (SA.55.6./III,280.) **pabbajjā**ti pabbajjā pana akiñcana-apalibodhaṭṭhena abbhokāso. Caturatanikepi hi gabbhe dvinnaṁ bhikkhūnaṁ pallaṅkena pallaṅkaṁ ghaṭetvā nisinnānampi akiñcana-apalibodhaṭṭhena pabbajjā abbhokāso nāma hoti. **Alañca pana vo thapatayo appamādāyā**ti evaṁ sambādhe gharāvāse vasantānaṁ tumhākaṁ appamādameva kātuṁ yuttanti attho.

Ekaṁ purato ekaṁ pacchato nisīdāpemāti te kira dvepi janā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitesu dvīsu nāgesu tā itthiyo evaṁ nisīdāpetvā rañño nāgaṁ majjhe katvā ubhosu passesu gacchanti, tasmā evamāhaṁsu. **Nāgopi rakkhitabbo**ti yathā kiñci visevitaṁ na karoti, evaṁ rakkhitabbo hoti. **Tāpi bhaginiyo**ti yathā pamādaṁ nāpajjanti, evaṁ rakkhitabbā honti. **Attāpī**ti sitahasitakathitavipekkhitādīni akarontehi (CS:pg.3.311) attāpi rakkhitabbo hoti. (tehi tathā karontehi na attāpi rakkhitabbo hoti). Tathā karonto hi "sāmidubbho eso"ti niggahetabbo hoti. **Tasmātiha thapatayo**ti yasmā tumhe rājā niccaṁ rājabhaṇḍaṁ paṭicchāpeti, tasmāpi sambādho gharāvāso rajāpatho.

Yasmā pana paṁsukūlikabhikkhuṁ evaṁ paṭicchāpento natthi, tasmā abbhokāso pabbajjā. Evaṁ sabbatthāpi alañca pana vo thapatayo appamādāya appamādameva karothāti dasseti.

Muttacāgoti vissaṭṭhacāgo. **Payatapāṇī**ti āgatāgatānaṁ dānatthāya dhotahattho. **Vossaggarato**ti vossaggasaṅkhāte cāge rato. **Yācayogo**ti yācitabbakayutto. **Dānasaṁvibhāgarato**ti dānena ceva appamattakampi kiñci laddhā tatopi saṁvibhāge rato. **Appaṭivibhattan**ti "idaṁ amhākaṁ bhavissati, idaṁ bhikkhūnan"ti evaṁ akatavibhāgaṁ, sabbaṁ dātabbameva hutvā ṭhitanti attho.

(SA.55.7.)7. Veḷudvāreyyasuttavaṇṇanā

1003. Sattame **Veḷudvāran**ti gāmadvāre paveṇi-āgatassa Veḷugacchassa atthitāya evaṁladdhanāmo gāmo. (SA.55.7./III,281.) **Attupanāyikan**ti attani upanetabbaṁ. **Samphabhāsenā**ti amantabhāsena. **Samphappalāpabhāsenā**ti samphappalāpasambhāsena niratthakena aññāṇavacanenāti attho.

(SA.55.8~9.)8- 9. Paṭhamagiñjakāvasathasuttādivaṇṇanā

1004-5. Aṭṭhame **ñātike**ti ekaṁ taḷākaṁ nissāya dvinnaṁ cūḷapitimahāpitiputtānaṁ dve gāmā, tesu ekasmiṁ gāmake. **Giñjakāvasathe**ti iṭṭhakāmaye āvasathe. **Orambhāgiyānan**ti heṭṭhābhāgiyānaṁ, kāmabhaveyeva paṭisandhiggāhāpakānanti attho. Oranti laddhanāmehi vā tīhi maggehi pahātabbānītipi orambhāgiyāni. Tattha kāmacchando byāpādoti imāni dve samāpattiyā vā avikkhambhitāni maggena vā asamucchinnāni nibbattivasena uddhaṁ bhāgaṁ rūpabhavaṁ arūpabhavaṁ vā gantuṁ na denti. Sakkāyadiṭṭhi-ādīni (CS:pg.3.312) tīṇi tattha nibbattampi ānetvā puna idheva nibbattāpentīti sabbānipi orambhāgiyāneva. **Anāvattidhammo**ti paṭisandhivasena anāgamanasabhāvo.

Rāgadosamohānaṁ tanuttāti ettha kadāci uppattiyā ca pariyuṭṭhānamandatāya cāti dvedhāpi tanubhāvo veditabbo. Sakadāgāmissa hi puthujjanānaṁ viya abhiṇhaṁ rāgādayo na uppajjanti, kadāci karahaci uppajjanti. Uppajjamānā ca na puthujjanānaṁ viya bahalabahalā uppajjanti, makkhipattaṁ viya tanukā uppajjanti. Dīghabhāṇakatipiṭakamahāsīvatthero panāha-- "Yasmā sakadāgāmissa puttadhītaro honti, orodhā ca honti, tasmā bahalā kilesā. Idaṁ pana bhavatanukavasena kathitan"ti. Taṁ Aṭṭhakathāyaṁ "sotāpannassa satta bhave ṭhapetvā aṭṭhame bhave bhavatanukaṁ natthi, sakadāgāmissa dve bhave ṭhapetvā pañcasu bhavesu bhavatanukaṁ natthi, anāgāmissa rūpārūpabhavaṁ ṭhapetvā kāmabhave bhavatanukaṁ natthi, khīṇāsavassa kismiñci bhave bhavatanukaṁ natthī"ti vuttattā paṭikkhittaṁ hoti.
(SA.55.8~9./III,282.) **Imaṁ lokan**ti imaṁ kāmāvacaralokaṁ sandhāya vuttaṁ. Ayañhettha adhippāyo-- Sace hi manussesu sakadāgāmiphalaṁ patto devesu nibbattitvā arahattaṁ sacchikaroti, iccetaṁ kusalaṁ. Asakkonto pana avassaṁ manussalokaṁ āgantvā sacchikaroti. Devesu sakadāgāmiphalaṁ pattopi sace manussesu nibbattitvā arahattaṁ sacchikaroti, iccetaṁ kusalaṁ. Asakkonto pana avassaṁ devalokaṁ gantvā sacchikarotīti.

Vinipatanaṁ vinipāto, nāssa vinipāto dhammoti **avinipātadhammo,** catūsu apāyesu avinipātanasabhāvoti attho. **Niyato**ti dhammaniyāmena niyato. **Sambodhiparāyaṇo**ti

uparimaggattayasaṅkhātā sambodhi paraṁ ayanaṁ assa gati paṭisaraṇaṁ avassaṁ pattabbāti sambodhiparāyaṇo. **Vihesāvesā**ti tesaṁ tesaṁ ñāṇagatiṁ ñāṇūpapattiṁ ñāṇābhisamparāyaṁ olokentassa kāyakilamathova esa, Ānanda, Tathāgatassāti dīpeti. Cittavihesā pana Buddhānaṁ natthi.

Dhammādāsanti (CS:pg.3.313) dhammamayaṁ ādāsaṁ. **Yenā**ti yena dhammādāsena samannāgato. **Khīṇāpāyaduggativinipāto**ti idaṁ nirayādīnaṁyeva vevacanavaseneva vuttaṁ. Nirayādayo hi vaḍḍhisaṅkhātato ayato apetattā **apāyo,** dukkhassa gati paṭisaraṇanti. **Duggati,** dukkaṭakārino ettha vivasā nipatantīti **vinipāto**. Navamaṁ uttānameva.

(SA.55.10.)10. Tatiyagiñjakāvasathasuttavaṇṇanā

1006. Dasame **paropaññāsā**ti atirekapaññāsa. **Sādhikanavutī**ti atirekanavuti. **Chātirekānī**ti chahi adhikāni. So kira gāmo kiñcāpi nātimahā ahosi, ariyasāvakā panettha bahū. Tattha tattha ahivātarogena ekappahāreneva catuvīsati pāṇasatasahassāni kālamakaṁsu, tesu ariyasāvakā ettakā nāma ahesuṁ. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Veḷudvāravaggo paṭhamo.

(SA.55.11./III,283.)

2. Rājakārāmavaggo

(SA.55.11.)1. Sahassabhikkhunisaṅghasuttavaṇṇanā

1007. Dutiyassa paṭhame **rājakārāme**ti raññā kāritattā evaṁ laddhanāme ārāme, taṁ raññā Pasenadikosalena kataṁ. Paṭhamabodhiyaṁ kira lābhaggayasaggapattaṁ Satthāraṁ disvā titthiyā cintayiṁsu-- “Samaṇo Gotamo lābhaggayasaggapatto, na kho panesa aññaṁ kiñci sīlaṁ vā samādhiṁ vā nissāya evaṁ lābhaggayasaggapatto. Bhūmisīsaṁ pana tena gahitaṁ, sace mayampi jetavanasamīpe ārāmaṁ kārāpetuṁ sakkuṇeyyāma, lābhaggayasaggapattā bhaveyyāmā”ti. Te attano attano upaṭṭhāke samādapetvā satasahassamatte kahāpaṇe labhitvā te ādāya rañño santikaṁ agamaṁsu. Rājā “Kiṁ etan”ti? Pucchi. Mayaṁ jetavanasamīpe titthiyārāmaṁ karoma, sace samaṇo Gotamo vā samaṇassa Gotamassa sāvakā vā āgantvā vāressanti, vāretuṁ mā adatthāti lañjaṁ adaṁsu. Rājā lañjaṁ gahetvā “gacchatha kārethā”ti āha.

Te (CS:pg.3.314) gantvā, attano upaṭṭhākehi dabbasambhāre āharāpetvā, thambhussāpanādīni karontā, uccāsaddā mahāsaddā ekakolāhalaṁ akaṁsu. Satthā gandhakuṭito nikkhamma pamukhe ṭhatvā “ke pana te, Ānanda, uccāsaddā mahāsaddā kevaṭṭā maññe macchavilope”ti?, Pucchi. Titthiyā, bhante jetavanasamīpe titthiyārāmaṁ karontīti. Ānanda, ime sāsanena paṭiviruddhā bhikkhusaṅghassa aphāsuvihāraṁ karissanti, rañño ārocetvā vārāpehīti.

Thero bhikkhusaṅghena saddhiṁ gantvā rājadvāre aṭṭhāsi. Rañño “therā, deva, āgatā”ti nivedayiṁsu. Rājā lañjassa gahitattā na nikkhami. Therā gantvā Satthu ārocayiṁsu. Satthā Sāriputtamoggallāne pesesi. Rājā tesampi dassanaṁ na adāsi. Te āgantvā Satthu ārocayiṁsu “na, bhante, rājā nikkhanto”ti. Satthā taṅkhaṇaṁyeva byākāsi-- “Attano rajje ṭhatvā kālaṁ kātuṁ na labhissatī”ti.

Dutiyadivase ca sāmaṁyeva bhikkhusaṅghaparivāro gantvā (SA.55.11./III,284.) rājadvāre aṭṭhāsi. Rājā-- "Satthā āgato"ti sutvā nikkhamitvā, nivesanaṁ pavesetvā, sārapallaṅke nisīdāpetvā, yāgukhajjakaṁ adāsi. Satthā paribhuttayāgukhādanīyo "Yāva bhattaṁ niṭṭhāti, tāva Satthu santike nisīdissāmī"ti āgantvā nisinnaṁ rājānaṁ "tayā, mahārāja, idaṁ nāma katan"ti avatvā, "kāraṇeneva naṁ saññāpessāmī"ti idaṁ atītakāraṇaṁ āhari-- mahārāja, pabbajite nāma aññamaññaṁ yujjhāpetuṁ na vaṭṭati. Atītepi isayo aññamaññaṁ yujjhāpetvā saha raṭṭhena rājā samuddaṁ paviṭṭhoti. Kadā Bhagavāti?

Atīte, mahārāja, bharuraṭṭhe bharurājā nāma rajjaṁ kāreti. Pañcasatā pañcasatā dve isigaṇā pabbatapādato loṇambilasevanatthāya bharunagaraṁ gantvā nagarassa avidūre dve rukkhā atthi, paṭhamaṁ āgato isigaṇo ekassa rukkhassa mūle nisīdi, pacchāgatopi ekassāti. Te yathābhirantaṁ viharitvā pabbatapādaṁ eva agamaṁsu. Te puna āgacchantāpi attano rukkhamūleyeva nisīdanti. Addhāne gacchante eko rukkho sukkhi, tasmiṁ sukkhe āgatā tāpasā "Ayaṁ rukkho mahā, amhākampi tesampi (CS:pg.3.315) pahossatī"ti itaresaṁ rukkhamūlassa ekapadese nisīdiṁsu. Te pacchā āgacchantā rukkhamūlaṁ apavisitvā bahi ṭhitāva "kasmā tumhe ettha nisīdathā"ti āhaṁsu. Ācariyā amhākaṁ rukkho sukkho, ayaṁ rukkho mahā, tumhepi pavisatha, tumhākampi amhākampi pahossatīti. Te "na mayaṁ pavisāma, nikkhamatha tumhe"ti kathaṁ vaḍḍhetvā "na tumhe attanova manena nikkhamissathā"ti hatthādīsu gahetvā nikkaḍḍhiṁsu. Te "hotu sikkhāpessāma ne"ti iddhiyā sovaṇṇamayāni dve cakkāni rajatamayañca akkhaṁ māpetvā pavaṭṭentā rājadvāraṁ agamiṁsu. Rañño "evarūpaṁ, deva, tāpasā paṇṇākāraṁ gahetvā ṭhitā"ti nivedayiṁsu. Rājā tuṭṭho "pakkosathā"ti te pakkosāpetvā "mahākammaṁ tumhehi kataṁ, atthi vo kiñci mayā kattabban"ti āha. Āma, mahārāja, amhākaṁ nisinnaṭṭhānaṁ ekarukkhamūlaṁ atthi, taṁ aññehi isīhi gahitaṁ, taṁ no dāpehīti. (SA.55.11./III,285.) Rājā purise pesetvā tāpase nikkaḍḍhāpesi.

Te bahi ṭhitā--"Kiṁ nu kho datvā labhiṁsū"ti olokayamānā "idaṁ nāmā"ti disvā "mayampi lañjaṁ datvā puna gaṇhissāmā"ti iddhiyā sovaṇṇamayaṁ rathapañjaraṁ māpetvā ādāya agamaṁsu. Rājā disvā tuṭṭho-- "Kiṁ, bhante, kātabban"ti? Āha. Mahārāja amhākaṁ rukkhamūle añño isigaṇo nisinno, taṁ no rukkhamūlaṁ dāpehīti. Rājā purise pesetvā te nikkaḍḍhāpesi. Tāpasā aññamaññaṁ kalahaṁ katvā, "ananucchavikaṁ amhehi katan"ti vippaṭisārino hutvā pabbatapādameva agamaṁsu. Tato devatā-- "Ayaṁ rājā dvinnaṁ isigaṇānaṁ hatthato lañjaṁ gahetvā aññamaññaṁ kalahaṁ kārāpesī"ti kujjhitvā mahāsamuddaṁ ubbaṭṭetvā tassa rañño vijitaṁ yojanasahassamattaṭṭhānaṁ samuddameva akaṁsūti.

"Isīnamantaraṁ katvā, bharurājāti me sutaṁ;
Ucchinno saha raṭṭhehi, sa rājā vibhavaṅgato"ti. (jā.1.2.125)--

Evaṁ Bhagavatā imasmiṁ atīte dassite yasmā Buddhānaṁ nāma kathā okappaniyā hoti, "Tasmā rājā attano kiriyaṁ sallakkhetvā anupadhāretvā (CS:pg.3.316) mayā akattabbaṁ kammaṁ katan"ti "Gacchatha, bhaṇe, titthiye nikkaḍḍhathā"ti nikkaḍḍhāpetvā cintesi-- "Mayā kārito vihāro nāma natthi, tasmiṁyeva ṭhāne vihāraṁ kāressāmī"ti tesaṁ dabbasambhārepi adatvā vihāraṁ kāresi. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ.

(SA.55.12~13.)2- 3. Brāhmaṇasuttādivaṇṇanā

1008-9. Dutiye **udayagāminin**ti attano samaye vaḍḍhigāminiṁ. **Maraṇaṁ**

āgameyyāsīti maraṇaṁ iccheyyāsi, pattheyyāsi vā. Tatiyaṁ uttānameva.

(SA.55.14.)4. Duggatibhayasuttavaṇṇanā

1010. Catutthe **sabbaduggatibhayaṁ samatikkanto**ti manussadobhaggaṁ paṭikkhittaṁ.
(SA.55.15./III,286.)

(SA.55.15.)5. Duggativinipātabhayasuttavaṇṇanā

1011. Pañcame **sabbaduggativinipātabhayaṁ samatikkanto**ti manussadobhaggena saddhiṁ cattāro apāyā paṭikkhittā.

(SA.55.16.)6. Paṭhamamittāmaccasuttavaṇṇanā

1012. Chaṭṭhe **mittā**ti aññamaññassa gehe āmisaparibhogavasena vohāramittā. **Amaccā**ti āmantanapaṭimantana-iriyāpathādīsu ekato pavattakiccā. **Ñātī**ti sassusasurapakkhikā. **Sālohitā**ti samānalohitā bhātibhaginimātulādayo.

(SA.55.17.)7. Dutiyamittāmaccasuttavaṇṇanā

1013. Sattame **aññathattaṁ** nāma pasādaññathattaṁ bhāvaññathattaṁ gati-aññathattaṁ lakkhaṇaññathattaṁ vipariṇāmaññathattanti anekavidhaṁ. Tattha mahābhūtesu bhāvaññathattaṁ adhippetaṁ. Suvaṇṇādibhāvena hi ghanasaṇṭhitāya pathavidhātuyā vilīyitvā udakabhāvaṁ āpajjamānāya purimabhāvo vigacchati, bhāvaññathattaṁ paññāyati. Lakkhaṇaṁ pana na vigacchati, kakkhaḷalakkhaṇāva hoti. Ucchurasādibhāvena ca yūsākārasaṇṭhitāya āpodhātuyā (CS:pg.3.317) sussitvā ghanapathavibhāvaṁ āpajjamānāya purimabhāvo vigacchati, bhāvaññathattaṁ paññāyati. Lakkhaṇaṁ pana na vigacchati, ābandhanalakkhaṇāva hoti. **Tatridaṁ aññathattan**ti ettha pana gati-aññathattaṁ adhippetaṁ, tañhi ariyasāvakassa natthi. Pasādaññathattampi natthiyeva, idha pana pasādaphalaṁ pakāsetuṁ gati-aññathattameva dassitaṁ. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Rājakārāmavaggo dutiyo.

3. Saraṇānivaggo

(SA.55.21~22./III,287.)

(SA.55.21~22.)1- 2. Paṭhama-Mahānāmasuttādivaṇṇanā

1017-18. Tatiyassa paṭhame **iddhan**ti telamadhuphāṇitādīhi Samiddhaṁ. **Phītan**ti hatthūpagasīsūpagagīvūpagādi-alaṅkāravasena supupphitaṁ. **Ākiṇṇamanussan**ti nirantaramanussaṁ. **Sambādhabyūhan**ti byūhā vuccanti avinibbiddharacchāyo, yā paviṭṭhamaggeneva niggacchanti, tā sambādhā byūhā bahukā etthāti **sambādhabyūhaṁ**. Imināpi nagarassa ghanavāsameva dīpeti. **Bhantenā**ti ito cito ca paribbhamantena

uddhatacārinā. Dutiyaṁ uttānameva.

(SA.55.23.)3. Godhasakkasuttavaṇṇanā

1019. Tatiye **Bhagavāva etaṁ jāneyya etehi dhammehi samannāgataṁ vā asamannāgataṁ vā**ti idaṁ so sakko tīhi dhammehi samannāgatassa puggalassa sotāpannabhāvaṁ, catūhi vā dhammehi samannāgatassa sotāpannabhāvaṁ Bhagavāva jānātīti adhippāyena āha.

Kocideva dhammasamuppādo uppajjeyyāti kiñcideva kāraṇaṁ uppajjeyya. **Ekato assa Bhagavā, ekato bhikkhusaṅgho**ti yasmiṁ kāraṇe uppanne Bhagavā bhikkhusaṅghena nānāladdhiko hutvā ekaṁ vādaṁ vadanto ekato assa, bhikkhusaṅghopi ekaṁ vadanto ekatoti (CS:pg.3.318) attho. **Tenevāhan**ti yaṁ vādaṁ tumhe vadetha, tamevāhaṁ gaṇheyyanti. Nanu ca ariyasāvakassa ratanattaye pasādanānattaṁ natthi, atha kasmā esa evamāhāti? Bhagavato sabbaññutāya. Evañhissa hoti "bhikkhusaṅgho attano asabbaññutāya ajānitvāpi katheyya, Satthu pana aññāṇaṁ nāma natthī"ti. Tasmā evamāha. **Aññatra kalyāṇā aññatra kusalā**ti kalyāṇameva kusalameva vadāmi, na kalyāṇakusalavimuttanti. Apicassa anavajjanadoso esoti.
(SA.55.24./III,288.)

(SA.55.24.)4. Paṭhamasaraṇānisakkasuttavaṇṇanā

1020. Catutthe **idha mahānāma ekacco puggalo**ti idaṁ na kevalaṁ saraṇāni eva apāyato mutto, imepi puggalā muttāti dassetuṁ āraddhaṁ. **Mattaso nijjhānaṁ khamantī**ti pamāṇena ca olokanaṁ khamanti. Iminā dhammānusārimaggaṭṭhapuggalaṁ dasseti. **Agantā nirayan**ti maggaṭṭhapuggalo hi apāyato parimuttoti vā parimuccissatīti vā vattuṁ na vaṭṭati, parimuccatīti pana vattuṁ vaṭṭati. Yasmā ca parimuccati, tasmā gantā nāma na hotīti, "agantā"ti vutto, na gacchatīti attho. **Saddhāmattaṁ pemamattan**ti iminā saddhānusārimaggaṭṭhapuggalaṁ dasseti. **Mahāsālā**ti samīpe ṭhiteva cattāro mahāsārarukkhe dassento āha. **Maraṇakāle sikkhaṁ samādiyī**ti maraṇasamaye tīsu sikkhāsu paripūrakārī ahosīti dasseti.

(SA.55.25.)5. Dutiyasaraṇānisakkasuttavaṇṇanā

1021. Pañcame **dukkhettan**ti visamakhettaṁ. **Dubbhūman**ti ūsarabhūmiṁ loṇūpahataṁ. **Khaṇḍānī**ti paribhinnāni. **Pūtīnī**ti udakena temetvā pūtibhāvaṁ āpannāni. **Vātātapahatānī**ti vātātapena hatattā nirojabhāvaṁ gatāni. **Asārādānī**ti anādinnasārāni agahitasārāni. **Asukhasayitānī**ti na koṭṭhādīsu pakkhipitvā suṭṭhu ṭhapitāni. **Sukhasayitānī**ti ṭhapitaṭṭhānato cattāro māse acalitāni.

(SA.55.26.)6. Paṭhama-anāthapiṇḍikasuttavaṇṇanā

1022. Chaṭṭhe (CS:pg.3.319) **ṭhānaso vedanā paṭippassambheyyā**ti khaṇena vedanā paṭippassambheyya. **Micchāñāṇenā**ti (SA.55.26./III,289.) micchāpaccavekkhaṇena **micchāvimuttiyā**ti aniyyānikavimuttiyā. **Tasmā saddhañca**

sīlañcāti gāthā vuttatthā eva. **Yatra hi nāmā**ti yo nāma.

(SA.55.27.)7. Dutiya-anāthapiṇḍikasuttavaṇṇanā

1023. Sattame **samparāyikaṁ maraṇabhayan**ti samparāyahetukaṁ maraṇabhayaṁ **gihisāmīcikānī**ti gihīnaṁ anucchavikāni. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Saraṇānivaggo tatiyo.

4. Puññābhisandavaggo

(SA.55.31.)1. Paṭhamapuññābhisandasuttavaṇṇanā

1027. Catutthassa paṭhame **puññābhisandā kusalābhisandā**ti puññanadiyo kusalanadiyo. **Sukhassāhārā**ti sukhassa paccayā.

(SA.55.34.)4. Paṭhamadevapadasuttavaṇṇanā

1030. Catutthe **devapadānī**ti devānaṁ ñāṇena, devassa vā ñāṇena akkantapadāni. **Visuddhiyā**ti visujjhanatthāya. **Pariyodapanāyā**ti puriyodapanatthāya jotanatthāya. Imasmiṁ Sutte cattāropi phalaṭṭhapuggalā visuddhaṭṭhena devā nāma jātā.

(SA.55.38.)8. Vassasuttavaṇṇanā

1034. Aṭṭhame **pāraṁgantvā**ti pāraṁ vuccati nibbānaṁ, taṁ patvāti attho. **Āsavānaṁ khayāya saṁvattantī**ti na paṭhamaṁ nibbānaṁ gantvā pacchā saṁvattanti, gacchamānā eva saṁvattanti. Desanā pana evaṁ katā.

(SA.55.40.)10. Nandiyasakkasuttavaṇṇanā

1036. Dasame (CS:pg.3.320) **divā pavivekāya rattiṁ paṭisallānāyā**ti divā pavivekatthāya rattiṁ paṭisallānatthāya **Dhammā na pātubhavantī**ti samathavipassanā dhammā na uppajjanti. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Puññābhisandavaggo catuttho.

(SA.55.41./III,290.)

5. Sagāthakapuññābhisandavaggo

(SA.55.41.)1. Paṭhama-abhi-asandasuttavaṇṇanā

1037. Pañcamassa paṭhame **asaṅkhyeyyo**ti āḷhakagaṇanāya asaṅkhyeyyo, yojanavasena panassa saṅkhyā atthi. **Bahubheravan**ti saviññāṇaka-aviññāṇakānaṁ bheravārammaṇānaṁ vasena bahubheravaṁ. **Puthū**ti bahu. **Savantī**ti sandamānā. **Upayantī**ti upagacchanti.

(SA.55.42.)2. Dutiya-abhisandasuttavaṇṇanā

1038. Dutiye **yatthimā mahānadiyo saṁsandanti samentī**ti yasmiṁ saṁbhajje etā mahānadiyo ekībhavanti, nirantarā bhavantīti attho.

(SA.55.43.)3. Tatiya-abhisandasuttavaṇṇanā

1039. Tatiye **puññakāmo**ti puññatthiko. **Kusale patiṭṭhito**ti maggakusale patiṭṭhito. **Bhāveti maggaṁ amatassa pattiyā**ti nibbānassa pāpuṇanatthaṁ arahattamaggaṁ bhāveti. **Dhammasārādhigamo**ti dhammasāro vuccati ariyaphalaṁ dhammasāro, adhigamo assāti dhammasārādhigamo, adhigataphaloti attho. **Khaye ratoti** kilesakkhaye rato.

(SA.55.44.)4. Paṭhamamahaddhanasuttavaṇṇanā

1040. Catutthe (CS:pg.3.321) **aḍḍho mahaddhano**ti sattavidhena ariyadhanena aḍḍho ceva mahaddhano ca. Teneva bhogena **mahābhogo**. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Sagāthakapuññābhisandavaggo pañcamo.

6. Sappaññavaggo

(SA.55.52.)2. Vassaṁvuttasuttavaṇṇanā

1048. Chaṭṭhassa dutiye ayamadhippāyo-- sotāpanno bhikkhu ettakena vosānaṁ anāpajjitvā tāneva indriyabalabojjhaṅgāni samodhānetvā vipassanaṁ vaḍḍhetvā sakadāgāmimaggaṁ pāpuṇissati, sakadāgāmī anāgāmimaggaṁ, anāgāmī arahattamagganti imamatthaṁ sandhāya Bhagavatā imasmiṁ Sutte sāsane tanti paveṇī kathitāti.
(SA.55.53./III,291.)

(SA.55.53.)3. Dhammadinnasuttavaṇṇanā

1049. Tatiye **dhammadinno**ti sattasu janesu eko. Buddhakālasmiñhi dhammadinno upāsako, visākho upāsako, uggo gahapati, citto gahapati, hatthako āḷavako, Cūḷa-Anāthapiṇḍiko, Mahā-Anāthapiṇḍikoti ime satta janā pañcasata-upāsakaparivārā ahesuṁ. Etesu esa aññataro.

Gambhīrāti dhammagambhīrā Sallasuttādayo. **Gambhīratthā**ti atthagambhīrā

Cetanāsuttantādayo. **Lokuttarā**ti lokuttaratthadīpakā Asaṅkhatasaṁyuttādayo. **Suññatappaṭisaṁyuttā**ti sattasuññatādīpakā Khajjanikasuttantādayo. (cf. S.20.7./II,229.) **Upasampajja viharissāmā**ti paṭilabhitvā viharissāma. **Evañhi vo, dhammadinna, sikkhitabban**ti evaṁ tumhehi candopamapaṭipadaṁ rathavinītapaṭipadaṁ moneyyapaṭipadaṁ mahā-ariyavaṁsapaṭipadaṁ pūrentehi sikkhitabbaṁ. Iti Satthā imesaṁ upāsakānaṁ asayhabhāraṁ āropesi. Kasmā (CS:pg.3.322) Ete kira na attano bhūmiyaṁ ṭhatvā ovādaṁ yāciṁsu, avisesena pana sabbabhāraṁ ukkhipituṁ samatthā viya "ovadatu no, bhante, Bhagavā"ti yāciṁsu. Tena tesaṁ Satthā asayhabhāraṁ āropento evamāha. **Na kho netan**ti na kho etaṁ. Nakāro panettha byañjanasandhimattamevāti veditabbo. **Tasmā**ti yasmā idāni attano bhūmiyaṁ ṭhatvā ovādaṁ yācatha, tasmā.

(SA.55.54.)4. Gilānasuttavaṇṇanā

1050. Catutthe **na kho panetan**ti na kho amhehi etaṁ. **Sappañño upāsako**ti sotāpanno adhippeto. **Assāsanīyehi dhammehī**ti assāsakarehi dhammehi. **Assāsatāyasmā**ti assāsatu āyasmā. **Māriso**ti maraṇapaṭibaddho. **Maraṇadhammo**ti maraṇasabhāvo. **Adhimocehī**ti ṭhapehi. **Adhimocitan**ti ṭhapitaṁ. (SA.55.54./III,292.) **Evaṁ vimuttacittassā**ti evaṁ arahattaphalavimuttiyā vimuttacittassa. **Yadidaṁ vimuttiyā vimuttan**ti yaṁ idaṁ vimuttiṁ ārabbha vimuttiyā nānākaraṇaṁ vattabbaṁ siyā, na taṁ vadāmi. Bhikkhusaṅghassa hi cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇavattesu ceva asītikkhandhakavattesu cāti āgamanīyaguṇesu pamāṇaṁ nāma natthi, paṭividdhe pana magge vā phale vā upāsakānañca bhikkhūnañca nānākaraṇaṁ natthi.

(SA.55.59.)9. Paññāpaṭilābhasuttavaṇṇanā

1055. Navame **paññāpaṭilābhāya saṁvattantī**ti ettha satta sekkhā paññaṁ paṭilabhanti nāma, khīṇāsavo paṭiladdhapañño nāmāti veditabbo. Parato **paññābuddhiyā**ti-ādīsupi eseva nayo. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Sappaññavaggo chaṭṭho.

7. Mahāpaññavaggo

(SA.55.62.)1. Mahāpaññāsuttavaṇṇanā

1058. Sattame (CS:pg.3.323) **mahāpaññatāya saṁvattantī**ti-ādīsu "mahante atthe pariggaṇhātīti mahāpaññā"ti-ādinā Paṭisambhidāyaṁ (paṭi.ma.2.4) vuttanayeneva sabbattha sabbapadesu attho veditabbo. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Sotāpattisaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA.56.1./III,293.)

SA.56.(12) Saccasaṁyuttaṁ

1. Samādhivaggo

(SA.56.1.)1. Samādhisuttavaṇṇanā

1071. Saccasaṁyuttassa (CS:pg.3.324) paṭhame **Samādhiṁ, bhikkhave**ti te kira bhikkhū cittekaggatāya parihāyanti, atha nesaṁ Satthā -- "Evamete cittekaggataṁ labhitvā, kammaṭṭhānaṁ vaḍḍhetvā, visesaṁ pāpuṇissantī"ti imaṁ desanaṁ ārabhi. **Tasmātiha, bhikkhave, "idaṁ dukkhan"ti yogo karaṇīyo**ti ettha yathābhūtādivasena kāraṇacchedo veditabbo. Idañhi vuttaṁ hoti -- Bhikkhave, yasmā samāhito bhikkhu cattāri saccāni yathābhūtaṁ pajānāti, tasmā tumhehi ca samāhitehi catunnaṁ saccānaṁ yathābhūtaṁ pajānanatthāya "idaṁ dukkhan"ti yogo karaṇīyo. Tathā yasmā cattāri saccāni Tathāgatasseva pātubhāvā pākaṭāni honti, yasmā ca Tathāgatena suvibhattāni, yasmā ca tesu aparimāṇā vaṇṇā aparimāṇāni padabyañjanāni, yasmā ca tesaṁ appaṭividdhattā vaṭṭaṁ vaḍḍhati, tesaṁ paṭividdhakālato paṭṭhāya na vaḍḍhati, tasmā "evaṁ no vaṭṭaṁ na vaḍḍhissatī"ti tumhehi "idaṁ dukkhan"ti yogo karaṇīyo.

(SA.56.2.)2. Paṭisallānasuttavaṇṇanā

1072. Dutiyaṁ kāyavivekavikalānaṁ kāyavivekapaṭilābhatthāya vuttaṁ.

(SA.56.3.)3. Paṭhamakulaputtasuttādivaṇṇanā

1073-75. Tatiye **abhisamayāyā**ti abhisamayatthāya. **Samaṇabrāhmaṇā**ti cettha sāsanāvacarā adhippetā. Tathā catutthapañcamesu, tena tena abhilāpena bujjhanakānaṁ pana ajjhāsayenetāni vuttāni.

(SA.56.6.)6. Dutiyasamaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

1076. Chaṭṭhe (CS:pg.3.325) **abhisambuddhaṁ pakāsesun**ti abhisambuddho ahanti evaṁ attānaṁ abhisambuddhaṁ pakāsayiṁsu. Imasmiñhi Sutte sabbaññubuddhā ca samaṇagahaṇena gahitā.

(SA.56.10./III,294.)

(SA.56.10.)10. Tiracchānakathāsuttavaṇṇanā

1080. Dasame **anekavihitan**ti anekavidhaṁ. **Tiracchānakathan**ti aniyyānikattā saggamokkhamaggānaṁ tiracchānabhūtaṁ kathaṁ. **Rājakathan**ti-ādīsu rājānaṁ ārabbha "Mahāsammato Mandhātā Dhammāsoko evaṁ mahānubhāvo"ti-ādinā nayena pavattakathā **rājakathā**. Esa nayo **corakathā**dīsu. Tesu "asuko rājā abhirūpo dassanīyo"ti-ādinā nayena gehasitakathāva tiracchānakathā hoti. "Sopi nāma evaṁ mahānubhāvo khayaṁ gato"ti evaṁ pavattā pana kammaṭṭhānabhāve tiṭṭhati. Coresupi

"mūladevo evaṁ mahānubhāvo meghamālo evaṁ mahānubhāvo"ti tesaṁ kammaṁ paṭicca "Aho sūrā"ti gehasitakathāva tiracchānakathā. Yuddhepi bhāratayuddhādīsu "asukena asuko evaṁ mārito evaṁ viddho"ti kāmassādavaseneva kathā tiracchānakathā, "tepi nāma khayaṁ gatā"ti evaṁ pavattā pana sabbattha kammaṭṭhānameva hoti. Apica annādīsu "evaṁ vaṇṇavantaṁ gandhavantaṁ rasavantaṁ phassasampannaṁ khādimha bhuñjimha pivimha paribhuñjimhā"ti kāmassādavasena kathetuṁ na vaṭṭati. Sātthakaṁ pana katvā "pubbe evaṁ vaṇṇādisampannaṁ annaṁ pānaṁ vatthaṁ sayanaṁ mālaṁ gandhaṁ vilepanaṁ sīlavantānaṁ adamha, cetiye pūjaṁ akarimhā"ti kathetuṁ vaṭṭati.

Ñātikathādīsupi "amhākaṁ ñātakā sūrā samatthā"ti vā, "pubbe mayaṁ evaṁ vicitrehi yānehi vicarimhā"ti vā assādavasena vattuṁ na vaṭṭati. Sātthakaṁ pana katvā "tepi no ñātakā khayaṁ gatā"ti vā, "pubbe mayaṁ evarūpā upāhanā saṅghassa adamhā"ti vā kathetabbā. **Gāmakathā**dīsupi suniviṭṭhadunniviṭṭhasubhikkhadubbhikkhādivasena vā "asukagāmavāsino sūrā samatthā"ti vā evaṁ assādavasena vattuṁ na vaṭṭati, sātthakaṁ pana katvā "saddhā pasannā"ti vā, "khayaṁ gatā"ti vā vattuṁ vaṭṭati. **Nigamanagarajanapadakathāsu**pi eseva nayo.
(SA.56.10./III,295.) **Itthikathā**pi (CS:pg.3.326) vaṇṇasaṇṭhānādīni paṭicca assādavasena vattuṁ na vaṭṭati, "saddhā pasannā khayaṁ gatā"ti evameva vaṭṭati. **Sūrakathā**pi "nandimitto nāma yodho sūro ahosī"ti assādavasena vattuṁ na vaṭṭati, "saddho pasanno ahosi, khayaṁ gato"ti evameva vaṭṭati. Surākathātipi pāṭho. Sāpi cesā surākathā "evarūpā nāma surā pītā ratijananī hotī"ti assādavaseneva na vaṭṭati, ādīnavavasena pana "ummattakasaṁvattanikā"ti-ādinā nayena vaṭṭati. **Visikhākathā**pi "asukavisikhā suniviṭṭhā dunniviṭṭhā"ti vā, "asukavisikhāya vāsino sūrā samatthā"ti vā assādavaseneva vattuṁ na vaṭṭati, "saddhā pasannā khayaṁ gatā"ti eccevaṁ vaṭṭati.
Kumbhaṭṭhānakathāti udakatitthakathā vuccati, kumbhadāsikathā vā. Sāpi "pāsādikā naccituṁ gāyituṁ chekā"ti assādavasena na vaṭṭati, "saddhā pasannā"ti-ādinā nayeneva vaṭṭati.

Pubbapetakathāti atītañātikathā. Tattha vattamānañātikathāsadisova vinicchayo. **Nānattakathā**ti purimapacchimakathāhi vimuttā avasesā nānāsabhāvā niratthakakathā. **Lokakkhāyikā**ti "ayaṁ loko kena nimmito, asukena nāma nimmito, kāko seto aṭṭhīnaṁ setattā, balākā rattā lohitassa rattattā"ti evamādikā lokāyatavitaṇḍasallāpakathā. **Samuddakkhāyikā** nāma "kasmā samuddoo sāgaro, sāgaradevena khanitattā sāgaro, khato meti hatthamuddāya niveditattā samuddoo"ti evamādikā niratthakasamuddakkhāyikakathā. Iti bhavo iti abhavoti yaṁ vā taṁ vā niratthakakāraṇaṁ vatvā pavattitakathā **itibhavābhavakathā**. Ettha ca bhavoti sassataṁ, abhavoti ucchedaṁ. Bhavoti vuddhi, (SA.56.10./III,296.) abhavoti hāni. Bhavoti kāmasukhaṁ, abhavoti attakilamatho. Iti imāya chabbidhāya itibhavābhavakathāya saddhiṁ bāttiṁsa tiracchānakathā nāma honti. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Paṭhamo vaggo.

2. Dhammacakkappavattanavaggo

(SA.56.11.)1. Dhammacakkappavattanasuttavaṇṇanā

1081. Dutiyassa (CS:pg.3.327) paṭhame **Bārāṇasiyan**ti evaṁnāmake nagare. **Isipatane migadāye**ti isīnaṁ patanuppatanavasena evaṁladdhanāme migānaṁ abhayadānavasena dinnattā migadāyasaṅkhāte ārāme. Ettha hi uppannuppannā sabbaññu-isayo patanti, dhammacakkappavattanatthaṁ nisīdantīti attho. Nandamūlakapabbhārato sattāhaccayena nirodhasamāpattito vuṭṭhitā anotattadahe katamukhadhovanādikiccā ākāsena āgantvā paccekabuddha-isayopettha otaraṇavasena patanti, uposathatthañca anuposathatthañca sannipatanti, gandhamādanaṁ paṭigacchantāpi tatova uppatantīti iminā isīnaṁ patanuppatanavasena taṁ "isipatanan"ti vuccati.

Āmantesīti Dīpaṅkarapādamūle katābhinīhārato paṭṭhāya pāramiyo pūrento anupubbena pacchimabhave katābhinikkhamano anupubbena bodhimaṇḍaṁ patvā tattha aparājitapallaṅke nisinno mārabalaṁ bhinditvā paṭhamayāme pubbenivāsaṁ anussaritvā majjhimayāme dibbacakkhuṁ visodhetvā pacchimayāmāvasāne dasasahassilokadhātuṁ unnādento sabbaññutaṁ patvā satta sattāhāni bodhimaṇḍe vītināmetvā mahābrahmunā āyācitadhammadesano Buddhacakkhunā lokaṁ voloketvā lokānuggahena Bārāṇasiṁ gantvā pañcavaggiye saññāpetvā dhammacakkaṁ pavattetukāmo āmantesi.

Dveme, bhikkhave, antāti dve ime, bhikkhave, koṭṭhāsā. Imassa pana padassa saha samudāhārena samudāhāranigghoso heṭṭhā avīciṁ upari bhavaggaṁ patvā dasasahassilokadhātuṁ (SA.56.11./III,297.) pattharitvā aṭṭhāsi. Tasmiṁyeva samaye aṭṭhārasakoṭisaṅkhā brahmāno samāgacchiṁsu, pacchimadisāya sūriyo atthameti, pācīnadisāya āsāḷhanakkhattena yutto puṇṇacando uggacchati. Tasmiṁ samaye Bhagavā imaṁ dhammacakkappavattanasuttaṁ ārabhanto "dveme, bhikkhave, antā"ti-ādimāha.

Tattha (CS:pg.3.328) **pabbajitenā**ti gihisaṁyojanaṁ chinditvā pabbajjupagatena. **Na sevitabbā**ti na vaḷañjetabbā **Yo cāyaṁ kāmesu kāmasukhallikānuyogo**ti yo ca ayaṁ vatthukāmesu kilesakāmasukhassa anuyogo. **Hīno**ti lāmako. **Gammo**ti gāmavāsīnaṁ santako. **Pothujjaniko**ti andhabālajanena āciṇṇo. **Anariyo**ti na ariyo na visuddho na uttamo na vā ariyānaṁ santako. **Anatthasaṁhito**ti na atthasaṁhito, hitasukhāvahakāraṇaṁ anissitoti attho. **Attakilamathānuyogo**ti attano kilamathassa anuyogo, attano dukkhakaraṇanti attho. **Dukkho**ti kaṇṭakāpassayaseyyādīhi attamāraṇehi dukkhāvaho.

Paññācakkhuṁ karotīti **cakkhukaraṇī**. Dutiyapadaṁ tasseva vevacanaṁ. **Upasamāyā**ti kilesūpasamatthāya. **Abhiññāyā**ti catunnaṁ saccānaṁ abhijānanatthāya. **Sambodhāyā**ti tesaṁyeva sambujjhanatthāya. **Nibbānāyā**ti nibbānasacchikiriyāya. Sesamettha yaṁ vattabbaṁ siyā, taṁ heṭṭhā tattha tattha vuttameva. Saccakathāpi sabbākāreneva Visuddhimagge (visuddhi.2.529) vitthāritā.

Tiparivaṭṭanti saccañāṇakiccañāṇakataññāṇasaṅkhātānaṁ tiṇṇaṁ parivaṭṭānaṁ vasena tiparivaṭṭaṁ. Ettha hi "idaṁ dukkhaṁ ariyasaccaṁ, idaṁ dukkhasamudayan"ti evaṁ catūsu saccesu yathābhūtaṁ ñāṇaṁ **saccañāṇaṁ** nāma. Tesuyeva "pariññeyyaṁ pahātabban"ti evaṁ kattabbakiccajānanañāṇaṁ **kiccañāṇaṁ** nāma. "Pariññātaṁ pahīnan"ti evaṁ tassa tassa kiccassa katabhāvajānanañāṇaṁ **kataññāṇaṁ** nāma. **Dvādasākāran**ti tesaṁyeva ekekasmiṁ sacce tiṇṇaṁ tiṇṇaṁ ākārānaṁ vasena dvādasākāraṁ. **Ñāṇadassanan**ti etesaṁ tiparivaṭṭānaṁ dvādasannaṁ ākārānaṁ vasena uppannañāṇasaṅkhātaṁ dassanaṁ. **Dhammacakkhun**ti aññattha (SA.56.11./III,298.) tayo maggā tīṇi ca phalāni dhammacakkhu nāma honti, idha paṭhamamaggova.

Dhammacakketi paṭivedhañāṇe ceva desanāñāṇe ca. Bodhipallaṅke nisinnassa hi

catūsu saccesu uppannaṁ dvādasākāraṁ paṭivedhañāṇampi, isipatane nisinnassa dvādasākārāya saccadesanāya pavattitaṁ desanāñāṇampi dhammacakkaṁ nāma. Ubhayampi hetaṁ dasabalassa ure pavattañāṇameva. Imāya (CS:pg.3.329) desanāya pakāsentena Bhagavatā dhammacakkaṁ pavattitaṁ nāma. Taṁ panetaṁ dhammacakkaṁ yāva Aññāsikoṇḍaññatthero aṭṭhārasahi brahmakoṭīhi saddhiṁ sotāpattiphale patiṭṭhāti tāva naṁ Bhagavā pavatteti nāma, patiṭṭhite ca pavattitaṁ nāma. Taṁ sandhāya **pavattite ca pana Bhagavatā dhammacakke bhummā devā saddamanussāvesun**ti-ādi vuttaṁ.

Tattha **bhummā**ti bhūmaṭṭhakadevatā. **Saddamanussāvesun**ti ekappahāreneva sādhukāraṁ datvā-- "Etaṁ Bhagavatā"ti-ādīni vadantā anusāvayiṁsu. **Obhāso**ti sabbaññutaññāṇobhāso. So hi tadā devānaṁ devānubhāvaṁ atikkamitvā virocittha. **Aññāsi vata, bho, Koṇḍañño**ti imassapi udānassa udāhāranigghoso dasasahassilokadhātuṁ pharitvā aṭṭhāsi.

(SA.56.19.)9. Saṅkāsanasuttavaṇṇanā

1089. Navame **aparimāṇā vaṇṇā**ti appamāṇāni akkharāni. **Byañjanā**ti tesaṁyeva vevacanaṁ, vaṇṇānaṁ vā ekadesā yadidaṁ byañjanā nāma. **Saṅkāsanā**ti vibhattiyo. Ekamekasmiñhi sacce sabbākārena vitthāriyamāne vaṇṇādīnaṁ anto nāma natthi. Tasmā evamāha.

(SA.56.20.)10. Tathasuttavaṇṇanā

1090. Dasame sabhāvāvijahanaṭṭhena **tathaṁ**. Dukkhañhi dukkhameva vuttaṁ. Sabhāvassa amoghatāya **avitathaṁ**. Na hi dukkhaṁ adukkhaṁ nāma hoti. Aññabhāvānupagamena **anaññathaṁ**. Na hi dukkhaṁ samudayādibhāvaṁ upagacchati. **Samudayādīsu**pi eseva nayoti.

Dhammacakkappavattanavaggo dutiyo.

(SA.56.21./III,299.)

3. Koṭigāmavaggo

(SA.56.21.)1. Koṭigāmasuttavaṇṇanā

1091. Tatiyassa paṭhame **ananubodhā**ti ananubujjhanena. **Appaṭivedhā**ti appaṭivijjhanena.

(SA.56.22.)2. Dutiyakoṭigāmasuttavaṇṇanā

1092. Dutiye (CS:pg.3.330) **cetovimutti paññāvimuttī**ti phalasamāpattiphalapaññānaṁ nāmaṁ.

(SA.56.27.)7. Tathasuttavaṇṇanā

1097. Sattame **tasmā ariyasaccānī**ti yasmā tathāni avitathāni anaññathāni, tasmā ariyānaṁ saccānīti vuccanti. Na hi vitathāni ariyā ariyasaccato paṭivijjhanti.

(SA.56.28.)8. Lokasuttavaṇṇanā

1098. Aṭṭhame **Tathāgato ariyo, tasmā "ariyasaccānī"**ti yasmā ariyena Tathāgatena paṭividdhattā desitattā ca tāni ariyasantakāni honti, tasmā ariyassa saccattā ariyasaccānīti attho.

(SA.56.30.)10. Gavampatisuttavaṇṇanā

1100. Dasame **sahañcanike**ti sahañcaniyanagare. **Yo, bhikkhave, dukkhaṁ passati, dukkhasamudayampi so passatī**ti-ādi ekapaṭivedhavasena vuttaṁ, imasmiñhi Sutte ekapaṭivedhova kathito.

Koṭigāmavaggo tatiyo.

4. Sīsapāvanavaggo

(SA.56.31.)1. Sīsapāvanasuttavaṇṇanā

1101. Catutthassa paṭhame **yadidaṁ uparī**ti yāni imāni upari. **Sīsapāvane**ti sīsapārukkhe.
(SA.56.32./III,300.)

(SA.56.32.)2. Khadirapattasuttavaṇṇanā

1102. Dutiye **anabhisameccā**ti ñāṇena anabhisamāgantvā, appaṭivijjhitvāti attho.

(SA.56.33.)3. Daṇḍasuttavaṇṇanā

1103. Tatiye (CS:pg.3.331) **asmā lokā paraṁ lokan**ti imamhā manussalokā paraṁ nirayampi, tiracchānayonimpi, pettivisayampi, manussalokampi, devalokampi, gacchanti, punappunaṁ vaṭṭasmiṁyeva nibbattantīti attho.

(SA.56.35.)5. Sattisatasuttavaṇṇanā

1105. Pañcame **evañcetaṁ, bhikkhave, assā**ti, bhikkhave, evaṁ ce etaṁ bhaveyya, nirantaraṁ sattisatehi haññamānassa dukkhadomanassehi sahevesa saccābhisamayo bhaveyya ceti attho.

(SA.56.39.)9. Indakhīlasuttavaṇṇanā

1109. Navame **mukhaṁ olokentī**ti ajjhāsayaṁ olokenti. Ajjhāsayo idha mukhanti adhippeto.

(SA.56.40.)10. Vādatthikasuttavaṇṇanā

1110. Dasame **silāyūpo**ti silāthambho. **Soḷasakukkuko**ti soḷasahattho. Soḷasakukkūtipi pāṭho. **Heṭṭhā nemaṅgamā**ti heṭṭhā āvāṭaṁ paviṭṭhā. **Aṭṭha kukku uparinemassā**ti aṭṭha hatthā āvāṭassa upari uggantvā ṭhitā bhaveyyuṁ. **Bhusā**ti balavatī. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Sīsapāvanavaggo catuttho.

5. Papātavaggo

(SA.56.41.)1. Lokacintāsuttavaṇṇanā

1111. Pañcamassa paṭhame **Sumāgadhāya pokkharaṇiyā**ti evaṁnāmikāya pokkharaṇiyā. **Lokacintaṁ cintento**ti, "Kena nu kho candimasūriyā katā, kena mahāpathavī, kena mahāsamuddoo, kena sattā uppāditā, kena pabbatā, kena ambatālanāḷikerādayo"ti evarūpaṁ lokacintaṁ cintento nisīdi.
(SA.56.41./III,301.) **Viceto**ti (CS:pg.3.332) vigatacitto vikkhittacitto vā. **Bhūtaṁyeva addasā**ti te kira asurā sambarimāyaṁ samparivattetvā yathā ne so puriso hatthi-assādīsu āruhante ukkhipitvā, bhisamuḷālacchiddehi pavisante passati, evaṁ adhiṭṭhahiṁsu. Taṁ sandhāya Satthā "bhūtaṁyeva addasā"ti āha. **Devānaṁyeva mohayamānā**ti devānaṁ cittaṁ mohayantā. **Tasmā**ti yasmā lokacintaṁ cintento ummattakopi hoti, tasmā.

(SA.56.2~3.)2- 3. Papātasuttādivaṇṇanā

1112-13. Dutiye **paṭibhānakūṭo**ti eko mahanto pabbatasadiso mariyādapāsāṇo. Tatiye **aniṭṭharūpan**ti aniṭṭhasabhāvaṁ.

(SA.56.44.)4. Kūṭāgārasuttavaṇṇanā

1114. Catutthe **heṭṭhimaṁ gharaṁ akaritvā**ti thambhabhittipādussāpanādinā gharassa heṭṭhimabhāgaṁ akatvā.

(SA.56.45.)5. Vālasuttavaṇṇanā

1115. Pañcame **santhāgāre**ti sippuggaṇhanasālāyaṁ. **Upāsanaṁ karonte**ti kaṇḍakhipanasippaṁ karonte. **Asanaṁ atipātente**ti kaṇḍaṁ atikkamente.

Poṅkhānupoṅkhanti ekaṁ kaṇḍaṁ khipitvā yathā assa sarassa poṅkhaṁ vijjhati, aparaṁ anupoṅkhaṁ nāma dutiyassa poṅkhaṁ, puna aparaṁ tassa poṅkhanti evaṁ atipātente addasa. **Yatra hi nāmā**ti ye nāma. **Durabhisambhavataran**ti dukkarataraṁ. **Sattadhā bhinnassa vālassa koṭiyā koṭiṁ paṭivijjheyyā**ti ekaṁ vālaṁ sattadhā bhinditvā, tassa ekaṁ bhedaṁ gahetvā, vātiṅgaṇamajjhe bandhitvā, aparaṁ bhedaṁ kaṇḍassa aggakoṭiyaṁ (SA.56.45./III,302.) bandhitvā, usabhamatte ṭhito kaṇḍabaddhāya koṭiyā taṁ vātiṅgaṇabaddhakoṭiṁ paṭivijjheyyāti attho. **Tasmā**ti yasmā evaṁ duppaṭivijjhāni cattāri saccāni, tasmā.

(SA.56.47.)7. Paṭhamachiggaḷayugasuttavaṇṇanā

1117. Sattame (CS:pg.3.333) **aññamaññakhādikā**ti aññamaññaṁ khādanaṁ. **Dubbalakhādikā**ti balavantehi macchādīhi dubbalānaṁ macchādīnaṁ khādanaṁ.

(SA.56.48.)8. Dutiyachiggaḷayugasuttavaṇṇanā

1118. Aṭṭhame **mahāpathavī**ti cakkavāḷagabbhantarā mahāpathavī. **Adhiccamidaṁ, bhante**ti idaṁ adhiccuppattikaṁ sace taṁ yugaṁ na pūti bhaveyya, samudde udakaṁ na susseyya, so ca kacchapo na mareyya, api nāma yadicchāvasena siyāti attho.

Evaṁ adhiccamidaṁ, bhikkhaveti ettha Mahāsīvatthero cattāri yugāni dasseti-- puratthimacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ ṭhitena purisena pakkhittayugassa hi chiggaḷena tassa andhakacchapassa gīvāya pavesanaṁ viya manussapaṭilābho adhiccapaṭilābhī. Dakkhiṇacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ ṭhitena pakkhittassa pana paribbhamantassa purimayugaṁ patvā chiggaḷena chiggaḷupari āruḷhassa chiggaḷena gīvappavesanaṁ viya Tathāgatuppādo adhiccatarasambhavo. Pacchimacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ ṭhitena pakkhittassa pana paribbhamantassa purimayugadvayaṁ patvā chiggaḷena chiggaḷupari āruḷhassa chiggaḷena gīvappavesanaṁ viya Tathāgatappaveditassa Dhammavinayassa dīpanaṁ adhiccatarasambhavaṁ. Uttaracakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ ṭhitena pakkhittassa pana paribbhamantassa purimayugattayaṁ patvā chiggaḷena chiggaḷupari āruḷhassa chiggaḷena gīvappavesanaṁ viya catusaccapaṭivedho ativiya adhiccatarasambhavo veditabbo. Navamādīni Abhisamayasaṁyutte vuttanayānevāti.

Papātavaggo pañcamo.

(SA.56.51./III,303.)

(SA.56.51.)6. Abhisamayavaggavaṇṇanā

1121. Abhisamayavaggo nidānavagge abhisamayasaṁyutte vitthāritova.

7. Paṭhama-āmakadhaññapeyyālavaggo

(SA.56.63.)3. Paññāsuttavaṇṇanā

1133. Āmakadhaññapeyyāle (CS:pg.3.334) **ariyena paññācakkhunā**ti vipassanaṁ

ādiṁ katvā lokiyalokuttarena ñāṇacakkhunā.

(SA.56.64.)4. Surāmerayasuttavaṇṇanā

1134. **Surāmerayamajjappamādaṭṭhānā paṭiviratā**ti ettha **surā** nāma piṭṭhasurā, odanasurā, pūvasurā, kiṇṇapakkhittā, sambhārasaṁyuttāti pañcavidhā. **Merayaṁ** nāma pupphāsavo, phalāsavoti, evaṁ vutto yo koci āsavo. **Majjan**ti tadeva ubhayaṁ, yaṁ vā panaññampi surāsavavinimuttaṁ madanīyaṁ. Yāya cetanāya taṁ pivanti, sā pamādassa kāraṇattā **pamādaṭṭhānaṁ** nāma, tato paṭiviratāti attho.

(SA.56.66~67.)6- 7. Matteyyasuttādivaṇṇanā

1136-37. **Matteyyā**ti mātuhitā, mātari sammāpaṭipannāti attho. **Petteyyā**dīsu pituhitā petteyyā.

(SA.56.68~69.)8- 9. Sāmaññasuttādivaṇṇanā

1138-39. Samaṇānaṁ hitā **sāmaññā**. Brāhmaṇānaṁ hitā **brahmaññā**. Tesu tesu sammā paṭipannānaṁyevetaṁ adhivacanaṁ.

(SA.56.70.)10. Pacāyikasuttavaṇṇanā

1140. **Kule jeṭṭhāpacāyino**ti kule jeṭṭhānaṁ apacāyino, nīcavuttinoti attho.

8. Dutiya-āmakadhaññapeyyālavaggo

(SA.56.78.)8. Bījagāmasuttavaṇṇanā

1148. **Bījagāmabhūtagāmasamārambhā**ti (CS:pg.3.335) mūlabījaṁ, khandhabījaṁ, phaḷubījaṁ, aggabījaṁ, bījabījanti pañcavidhassa bījagāmassa ceva yassa kassaci nīlatiṇarukkhādikassa bhūtagāmassa ca samārambhā, chedanapacanādibhāvena vikopanā paṭiviratāti attho.

(SA.56.79.)9. Vikālabhojanasuttavaṇṇanā

1149. **Vikālabhojanā**ti kālātikkantabhojanā, majjhanhikātikkamato paṭṭhāya yāvakālikaparibhogāti attho.

(SA.56.80.)10. Gandhavilepanasuttavaṇṇanā

1150. Mālādīsu **mālā**ti yaṁ kiñci puppharṁ. **Gandhan**ti yaṁ (SA.56.80./III,304.)

kiñci gandhajātaṁ. **Vilepanan**ti chavirāgakaraṇaṁ. Tattha piḷandhantā dhārenti nāma, ūnaṭṭhānaṁ pūrentā maṇḍenti nāma, gandhavasena chavirāgavasena ca sādiyantā vibhūsenti nāma. **Ṭhānaṁ** vuccati kāraṇaṁ. Tasmā yāya dussīlyacetanāya tāni mālādhāraṇādīni mahājano karoti, tato paṭiviratāti attho.

9. Tatiya-āmakadhaññapeyyālavaggo

(SA.56.81.)1. Naccagītasuttavaṇṇanā

1151. Sāsanassa ananulomattā visūkaṁ paṭāṇībhūtaṁ dassananti **visūkadassanaṁ**. Attanā naccananaccāpanādivasena naccā ca gītā ca vāditā ca antamaso mayūranaccādivasenāpi pavattānaṁ naccādīnaṁ visūkabhūtā dassanā cāti **naccagītavāditavisūkadassanā**. Naccādīni hi attanā payojetuṁ vā parehi payojāpetuṁ vā payuttāni passituṁ vā neva bhikkhūnaṁ, na bhikkhunīnaṁ vaṭṭanti.

(SA.56.82.)2. Uccāsayanasuttavaṇṇanā

1152. **Uccāsayanaṁ** (CS:pg.3.336) vuccati pamāṇātikkantaṁ. **Mahāsayanaṁ** akappiyattharaṇaṁ, tato paṭiviratāti attho.

(SA.56.83.)3. Jātarūpasuttavaṇṇanā

1153. **Jātarūpan**ti suvaṇṇaṁ. **Rajatan**ti kahāpaṇo-- lohamāsako, jatumāsako, dārumāsakoti ye vohāraṁ gacchanti, tassa ubhayassāpi paṭiggahaṇā paṭiviratā. Neva naṁ uggaṇhanti na uggaṇhāpenti, na upanikkhittaṁ sādiyantīti attho.

(SA.56.84.)4. Āmakadhaññasuttavaṇṇanā

1154. Āmakadhaññapaṭiggahaṇāti sāli-vīhi-yava-godhuma-kaṅgu-varaka-kudrūsakasaṅkhātassa sattavidhassāpi āmakadhaññassa paṭiggahaṇā. Na kevalañca etesaṁ paṭiggahaṇameva, āmasanampi bhikkhūnaṁ na vaṭṭatiyeva.

(SA.56.85.)5. Āmakamaṁsasuttavaṇṇanā

1155. **Āmakamaṁsapaṭiggahaṇā**ti ettha aññatra uddissa anuññātā āmakamaṁsamacchānaṁ paṭiggahaṇameva bhikkhūnaṁ na vaṭṭati, no āmasanaṁ.

(SA.56.86.)6. Kumārikasuttavaṇṇanā

1156. **Itthikumārikapaṭiggahaṇā**ti ettha **itthī**ti purisantaragatā, itarā **kumārikā** nāma. Tāsaṁ paṭiggahaṇampi āmasanampi akappiyameva.

(SA.56.87.)7. Dāsidāsasuttavaṇṇanā

1157. **Dāsidāsapaṭiggahaṇā**ti ettha dāsidāsavaseneva tesaṁ paṭiggahaṇaṁ na vaṭṭati, "kappiyakārakaṁ dammi, ārāmikaṁ dammī"ti evaṁ vutte pana vaṭṭati.

10. Catuttha-āmakadhaññapeyyālavaggo

(SA.56.91./III,305.)

(SA.56.91.)1. Khettavatthusuttavaṇṇanā

1161. **Ajeḷakā**dīsu (CS:pg.3.337) **khettavatthu**pariyosānesu kappiyākappiyanayo vinayavasena upaparikkhitabbo Tattha khettaṁ nāma yasmiṁ pubbaṇṇaṁ ruhati. Vatthu nāma yasmiṁ aparaṇṇaṁ ruhati. Yattha vā ubhayaṁ ruhati, taṁ khettaṁ. Tadatthāya akatabhūmibhāgo vatthu. Khettavatthusīsena cettha vāpitaḷākādīnipi saṅgahitāneva.

(SA.56.92~93.)2- 3. Kayavikkayasuttādivaṇṇanā

1162-63. **Kayavikkayā**ti kayā ca vikkayā ca. **Dūteyyaṁ** vuccati dūtakammaṁ, gihīnaṁ paṇṇaṁ vā sāsanaṁ vā gahetvā tattha tattha gamanaṁ. **Pahiṇagamanaṁ** vuccati gharā gharaṁ pesitassa khuddakagamanaṁ. **Anuyogo** nāma tadubhayakaraṇaṁ. Tasmā dūteyyapahiṇagamanānuyogāti evamettha attho veditabbo.

(SA.56.94.)4. Tulākūṭasuttavaṇṇanā

1164. Tulākūṭādīsu **kūṭan**ti vañcanaṁ. Tattha **tulākūṭaṁ** tāva rūpakūṭaṁ, aṅgakūṭaṁ, gahaṇakūṭaṁ, paṭicchannakūṭanti catubbidhaṁ hoti. Tattha **rūpakūṭaṁ** nāma dve tulā samarūpā katvā gaṇhanto mahatiyā gaṇhāti, dadanto khuddikāya deti. **Aṅgakūṭaṁ** nāma gaṇhanto pacchābhāge hatthena tulaṁ akkamati, dadanto pubbabhāge. **Gahaṇakūṭaṁ** nāma gaṇhanto mūle rajjuṁ gaṇhāti, dadanto agge. **Paṭicchannakūṭaṁ** nāma tulaṁ susiraṁ katvā anto ayacuṇṇaṁ pakkhipitvā gaṇhanto taṁ pacchābhāge karoti, dadanto aggabhāge.

Kaṁso vuccati suvaṇṇapāti, tāya vañcanaṁ **kaṁsakūṭaṁ**. Kathaṁ? Ekaṁ suvaṇṇapātiṁ katvā aññā dve tisso lohapātiyo suvaṇṇavaṇṇā karonti. Tato janapadaṁ gantvā, kiñcideva aḍḍhakulaṁ pavisitvā, "suvaṇṇabhājanāni kiṇathā"ti vatvā, agghe pucchite samagghataraṁ dātukāmā honti, tato tehi "Kathaṁ imesaṁ suvaṇṇabhāvo jānitabbo"ti (CS:pg.3.338) vutte "vīmaṁsitvā gaṇhathā"ti suvaṇṇapātiṁ pāsāṇe ghaṁsitvā sabbapātiyo datvā gacchanti.

Mānakūṭaṁ hadayabheda-sikhābheda-rajjubhedavasena tividhaṁ hoti. Tattha **hadayabhedo** sappitelādiminanakāle labbhati (SA.56.94./III,306.) Tāni hi gaṇhanto heṭṭhāchiddena mānena "saṇikaṁ āsiñcā"ti vatvā antobhājane bahuṁ paggharāpetvā gaṇhāti, dadanto chiddaṁ pidhāya sīghaṁ pūretvā deti. **Sikhābhedo** tilataṇḍulādiminanakāle labbhati. Tāni hi gaṇhanto saṇikaṁ sikhaṁ ussāpetvā gaṇhāti, dadanto vegena sikhaṁ bhindanto deti. **Rajjubhedo** khettavatthuminanakāle labbhati.

Lañjaṁ alabhantā hi khettaṁ amahantaṁ mahantaṁ katvā minanti.

(SA.56.95.)5. Ukkoṭanasuttavaṇṇanā

1165. **Ukkoṭanā**dīsu **ukkoṭanan**ti sāmike assāmike kātuṁ lañjaggahaṇaṁ. **Vañcanan**ti tehi tehi upāyehi paresaṁ vañcanaṁ. Tatridamekaṁvatthu-- eko kira luddako migañca migapotakañca gahetvā āgacchati. Tameko dhutto "Kiṁ, bho, migo agghati, kiṁ migapotako"ti?, Āha. "Migo dve kahāpaṇe, migapotako ekan"ti ca vutte kahāpaṇaṁ datvā, migapotakaṁ gahetvā thokaṁ gantvā nivatto "na me, bho, migapotakena attho, migaṁ me dehī"ti āha. Tena hi dve kahāpaṇe dehīti. Nanu, bho, mayā paṭhamaṁ eko kahāpaṇo dinnoti. Āma dinnoti. Imampi migapotakaṁ gaṇha, evaṁ so ca kahāpaṇo, ayañca kahāpaṇagghanako migapotakoti dve kahāpaṇā bhavissantīti. So "kāraṇaṁ vadatī"ti sallakkhetvā migapotakaṁ gahetvā migaṁ adāsīti.

Nikatīti yogavasena vā māyāvasena vā apāmaṅgaṁ pāmaṅganti amaṇiṁ maṇinti, asuvaṇṇaṁ suvaṇṇanti katvā patirūpakena vañcanaṁ. **Sāciyogo**ti kuṭilayogo. Etesaṁyeva ukkoṭanādīnametaṁ nāmaṁ. Tasmā ukkoṭanasāciyogā vañcanasāciyogā nikatisāciyogāti evamettha attho daṭṭhabbo. Keci aññaṁ dassetvā aññassa parivattanaṁ sāciyogoti vadanti. Taṁ pana vañcaneneva saṅgahitaṁ.

(SA.56.96~101.)6-11. Chedanasuttādivaṇṇanā

1166-71. **Chedanā**dīsu (CS:pg.3.339) **chedanan**ti hatthacchedanādi. **Vadho**ti maraṇaṁ. **Bandho**ti rajjubandhanādīhi bandhanaṁ. **Viparāmoso**ti himaviparāmoso, gumbaviparāmosoti duvidho. Yaṁ himapātasamaye himena paṭicchannā hutvā maggapaṭipannaṁ janaṁ musanti, ayaṁ himaviparāmoso. Yaṁ gumbādipaṭicchannā musanti, ayaṁ gumbaviparāmoso.
(SA.56.96~101./III,307.) **Ālopo** vuccati gāmanigamādīnaṁ vilopakaraṇaṁ. **Sahasākāro**ti sāhasakiriyā, gehaṁ pavisitvā, manussānaṁ ure satthaṁ ṭhapetvā, icchitabhaṇḍaggahaṇaṁ. Evametasmā chedanavadhabandhanaviparāmosa-ālopasahasākārā paṭiviratā. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Āmakadhaññapeyyālavaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya Mahāvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SA:III,308.)

Nigamanakathā

Ettāvatā (CS:pg.3.340) hi–
"Bahukārassa yatīnaṁ vipassanācāranipuṇabuddhīnaṁ,
Saṁyuttavaranikāyassa atthasaṁvaṇṇanaṁ kātuṁ.
"Saddhammassa ciraṭṭhitimāsisamānena yā mayā;
Nipuṇā Aṭṭhakathā āraddhā **Sāratthapakāsinī** nāma.
"Sā hi Mahā-aṭṭhakathāya sāramādāya niṭṭhitā esā;

Aṭṭhasattatimattāya pāḷiyā bhāṇavārehi.
“Ekūnasaṭṭhimatto Visuddhimaggopi bhāṇavārehi;
Atthappakāsanatthāya āgamānaṁ kato yasmā.
“Tasmā tena sahāyaṁ Aṭṭhakathā bhāṇavāragaṇanāya;
Thokena aparipūraṁ sattatiṁsasataṁ hoti.
“Sattatiṁsādhikasata-parimāṇaṁ bhāṇavārato evaṁ.
Samayaṁ pakāsayantiṁ mahāvihārādhivāsīnaṁ.
“Mūlaṭṭhakathāya sāramādāya mayā imaṁ karontena;
Yaṁ puññamupacitaṁ tena hotu sabbo sukhī loko.
“Etissā karaṇatthaṁ therena **bhadantajotipālena**;
Sucisīlena subhāsitassa pakāsayantañāṇena.
“Sāsanavibhūtikāmena yācamānena maṁ subhaguṇena;
Yaṁ samadhigataṁ puññaṁ tenāpi jano sukhī bhavatū”ti.

Paramavisuddhasaddhābuddhivīriyappaṭimaṇḍitena sīlācārajjavamaddavādiguṇasamudayasamuditena sakasamayasamayantaragahanajjhogāhaṇasamatthena paññāveyyattiyasamannāgatena tipiṭakapariyattippabhede sāṭṭhakathe Satthusāsane appaṭihatañāṇappabhāvena mahāveyyākaraṇena karaṇasampattijanitasukhaviniggatamadhurodāravacanalāvaṇṇayuttena yuttamuttavādinā vādīvarena mahākavinā pabhinnapaṭisambhidāparivāre chaḷabhiññādippabhedaguṇappaṭimaṇḍite uttarimanussadhamme (CS:pg.3.341) suppatiṭṭhitabuddhīnaṁ theravaṁsappadīpānaṁ therānaṁ mahāvihāravāsīnaṁ (SA:III,309.) vaṁsālaṅkārabhūtena vipulavisuddhabuddhinā **Buddhaghoso**ti garūhi gahitanāmadheyyena therena katā ayaṁ **Sāratthappakāsinī** nāma Saṁyuttanikāyaṭṭhakathā.

“Tāva tiṭṭhatu lokasmiṁ, lokanittharaṇesinaṁ;
Dassentī kulaputtānaṁ, nayaṁ sīlavisuddhiyā.
“Yāva Buddhoti nāmampi, suddhacittassa tādino;
Lokamhi lokajeṭṭhassa, pavattati mahesino”ti.

Sāratthappakāsinī nāma

Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathā sabbākārena niṭṭhitā.

~ end ~

Saṁyuttanikāye

【Sāratthappakāsinī】相應部注釋《顯揚心義》

Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathā

(相 應 部 注)

by Bhadantācariya BUDDHAGHOSA(佛音，5 A.D.)

from CSCD

Released by Dhammavassārāma

2552 B.E. (2008 A.D.)

Dhammavassārāma
No. 50 - 6, You-Tze-Zhai, Tong-Ren Village,
Zhong-Pu , Chiayi 60652, Taiwan

法 雨 道 場
60652 台灣・嘉義縣中埔鄉同仁村柚仔宅 50 之 6 號
Tel：(886)(5) 253-0029(白天)；Fax：203-0813
E-mail：dhamma.rain@msa.hinet.net
Website：http://www.dhammarain.org.tw/